BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ

TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

24e JAARGANG.

's-GRAVENHAGE.

MOUTON & Co.

1904.

INHOUD

VAN HET

BOUWKUNDIG WEEKBLAD, JAARGANG 1904.

HANDELINGEN, VERSLAGEN, ENZ. DER MAATSCHAPPIJ.

VERSLAGEN VAN DE VERGADERINGEN DER AFDEELINGEN.

BOUWKUNDE.

Uitgevoerde en onuitgevoerde bouwwerken. Inrichting en onderdeelen van gebouwen. (1)

1) De namen van de architecten der afgebeelde bouwwerken zijn cursief achter deze gedrukt.

Hygiëne, Drinkwater, Verlichting, Verwarming, Ventilatie, Rioleering, enz.

Bouwmaterialen enz.

Waterstaats- en Spoorwegwerken, Technische onderwerpen, enz.

KUNST IN HET ALGEMEEN, GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST, DECORATIEVE KUNST.

Geschiedenis der Bouwkunst.

Oude Gebouwen, Archeologie, Aestetica, Kunstgesch.

(²) Zie. Verslag Afd. Amsterdam.

Korte berichten over Nederlandsche Oude Gebouwen.
(Opgenomen onder de Berichten, enz.)

Nederlandsch Indië.

Buitenlandsche Oude Gebouwen.

Schilder- en Beeldhouwkunst, Decoratieve kunst en Kunstnijverheid.

UITBREIDING EN AANLEG VAN STEDEN, VERKEERSWEGEN ENZ.

ONDERWERPEN VAN ADMINISTRATIEVEN, EN VAN SOCIALEN AARD, RECHTSPRAAK.

ONDERWERPEN VAN VERSCHILLENDEN AARD.

ONDERWIJS.

Onderwijs voor Architecten.

Opleiding voor Opzichters, Technisch Middelbaar Onderwijs.

PRIJSVRAGEN.

TENTOONSTELLINGEN, WEDSTRIJDEN EN CONGRESSEN.

LEVENSBERICHTEN.

BEOORDEELING EN AANKONDIGING VAN BOEKWERKEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

INGEZONDEN STUKKEN.

VRAAGBAAK.

PLATEN.

De jaargang 1904 van het Bouwkundig Weekblad bevat 17 losse platen en meer dan 100 afbeeldingen tusschen den tekst.

SALON IN EENE WONING VAN DEN HEER J. R. DE VRIES TE BANDOENG, JAVA,

MET PLAFOND- EN WANDBEKLEEDING VAN STAAL.

hoorende bij het Bouwkundig Weekblad van

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 JANUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 1.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

Woning van den heer J. R. de Vries te Bandoeng, Java.

STALEN PLAFOND- EN WAND-BEKLEEDINGEN.

Reeds in den jaargang 1902 van het Bouwkundig Weekblad werd eene beschrijving gegeven van stalen plafond- en wandbekleedingen, een nieuw bouwmateriaal van Canadeesch fabricaat, dat wegens zijne goede eigenschappen, zijne lichtheid en sierlijke afwerking in relief, reeds zeer uitgebreide toepassing heeft gevonden, voornamelijk in Amerika.

Maar ook voor onze Koloniën biedt het groote voordeelen aan. Het is daarom, dat hier meer in bijzonderheden melding wordt gemaakt van eene toepassing op Java.

Onder verwijzing naar de bij dit blad gevoegde bijlage, vestigen wij de aandacht op de insgelijks daarbij behoorende platen. De eene stelt het salon voor in de aan het hoofd van dit artikel afgebeelde woning van den heer J. R. de Vries, koopman en eigenaar van cultuur-ondernemingen, te Bandoeng op Java. Plafonds en wanden van dit vertrek en van de daarachter gelegen eetzaal zijn voorzien van stalen bekleedingen geleverd door de Metallic Roofing Co uit Toronto. De andere plaat dient om duidelijk te maken op welke wijze de bekleedingen worden aangebracht niet alleen, maar ook als voorbeeld welke eenvoudige opgave men van de fabriek ontvangt om er naar te stellen. In zulk een werkteekening zijn in de verschillende gedeelten waaruit de bekleeding bestaat, nummers aangegeven, die ook voorkomen op de stukken waaruit de wand- en plafondbekleedingen, lijsten, friezen enz. bestaan. Uit een zeer uitgebreid album van de fabriek kan men die in relief versierde platen bestellen, waarvan de dessins het meest in den smaak vallen. Daarbij heeft men eenvoudig de inwendige maten van het vertrek, nauwkeurig tot in millimeters op te geven.

Na ontvangst van de maten der vertrekken in de woning van den heer de Vries te Bandoeng, ontwierpen de fabrikanten een plan, en na goedkeuring hiervan werd binnen vier weken het benoodigde materiaal naar Java gezonden. Daarbij was de teekening gevoegd, waarop de constructie was aangegeven; voldoende voor een Chineesch werkman, die, hoewel voor 't eerst kennis makende met de stalen bekleeding, niet de minste moeite had deze op

uitstekende wijze aan te brengen. Alles wordt namelijk zoo geleverd, dat de enkele stukken waaruit het geheel bestaat, niet behoeven te worden bijgewerkt.

Laatstgenoemde teekening heeft als gegeven gediend voor de samenstelling van de hierboven in de tweede plaats vermelde en bij dit blad gevoegde plaat.

Zoowel de eigenaar van het huis als de bouwkundige onder wiens leiding het werd gebouwd, hebben met den meesten lof over de eenvoudige toepassing en het goede effect dezer bekleeding gesproken, die in de gewenschte kleuren werd geschilderd.

Door langdurige ondervinding zijn de fabrikanten thans in de gelegenheid een buitengewoon lichte stalen bekleeding te leveren die volkomen roestvrij is, niet scheurt, en natuurlijk onbrandbaar en zeer duurzaam is. Zij kan op eenvoudige en afdoende wijze gezuiverd en schoon gehouden worden. Hierbij komt nog het voordeel, dat voor gebouwen waarin deze platen zijn toegepast, belangrijke reductie op de assurantie-premie wordt verleend.

Monsters van onderdeelen dezer stalen bekleedingen zijn te bezichtigen op de Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Door A. W. Weissman.

Een goede geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst moet nog geschreven worden. Wel zijn reeds enkele studiën over dit onderwerp openbaar gemaakt, doch het eigenaardige geval doet zich voor, dat de schrijvers geen van allen de onpartijdigheid, die noodzakelijkste eigenschap van den historicus, betracht hebben.

De middeleeuwen en de Renaissance vonden bewondering genoeg. Maar aan het jaar 1630 gekomen, voelden de geschiedschrijvers hun belangstelling verflauwen. Wat na dien tijd in Nederland gebouwd werd, scheen niet meer in aanmerking te mogen komen.

Van 1625 af tot omstreeks 1850 toe wordt de Nederlandsche bouwkunst beheerscht door Palladio, een meester van buitengewone gaven, wiens voornaamste werken zijn vaderstad Vicenza bewaart.

Wie de Nederlandsche bouwkunst na 1625 wil begrijpen, moet Palladio's scheppingen gaan bestudeeren. Die werken zijn in Nederland nagevolgd toen men van den Florentijnschen stijl, door Michelangelo in het leven geroepen, en waarvan meesters als De Key en De Keyser zich bedienden, genoeg had.

In 1518 werd te Vicenza den steenhouwer Pietro een zoon geboren, dien hij den naam van Andrea gaf. Andrea di Pietro beoefende ook het steenhouwersvak, en werkte, als jongen, mede bij het bouwen van het paleis, dat Giangiorgio Trissino deed stichten. Deze Trissino, die in 1478 geboren werd en in 1553 overleed, was een rijk kunstbeschermer, die ook als dichter en letterkundige zich naam verwierf. Hij schreef een treurspel Sofonisba, en gaf commentaren op Dante in het licht. Gelijk zoovele geletterde mannen van dien tijd was Trissino een groot bewonderaar der klassieken.

De bouwheer merkte al spoedig op, dat de jonge Andrea meer was, dan een bekwaam steenhouwer. Hij werd zijn beschermer, deed hem onderwijs geven, en gaf den jongeling den naam Palladio, naar Pallas Athene, de godin der wijsheid.

Omstreeks 1540 werd Palladio naar Rome gezonden, om daar de bouwkunst te bestudeeren. Michelangelo was daar toen met de St. Pieterskerk en het Kapitool bezig, en door het aanschouwen dezer werken vormde zich Palladio's smaak. Beide kunstenaars hebben den zin voor het grootsche gemeen. Doch de baroque-neigingen, waarvan Michelangelo toen reeds blijk gaf, vindt men bij Palladio niet. In zijn details volgt hij getrouw de Romeinen na, en daardoor sluit hij zich aan bij zijn tijdgenoot Giacomo Barozzi, gezegd Vignola. Zijn „Quattro libri dell' Architettura" komt in vele opzichten met de „Cinque Ordini" van Vignola overeen.

Na deze bijzonderheden omtrent haar meest beroemden zoon medegedeeld te hebben, kunnen wij Vicenza binnengaan, om des meesters werken te bezien.

Als men het station te Vicenza uitkomt, bevindt men zich op een groot plein, het Campo Marzio. Aan de zuidzijde wordt het begrensd door de Monti Berici, die met talrijke witte landhuizen en het klooster der Madonna zijn bebouwd. Ten westen verheffen zich de heuvels van Montecchio, die, meer naar het noorden, in de verre bergen van Recoaro en Schio overgaan. Aan de noordoostzijde ligt de stad.

Het plein is nu met boomen beplant en dient als markt. Daar verheft zich de Arco d' Ingresso, in 1608 op last van den Venetiaanschen Capitano Battaglia opgericht door den architect Ottavio Bruto Revese, een leerling van Palladio. Het is een Dorische ordonnantie, door obelisken en een opschriftbord op gelukkige wijze bekroond.

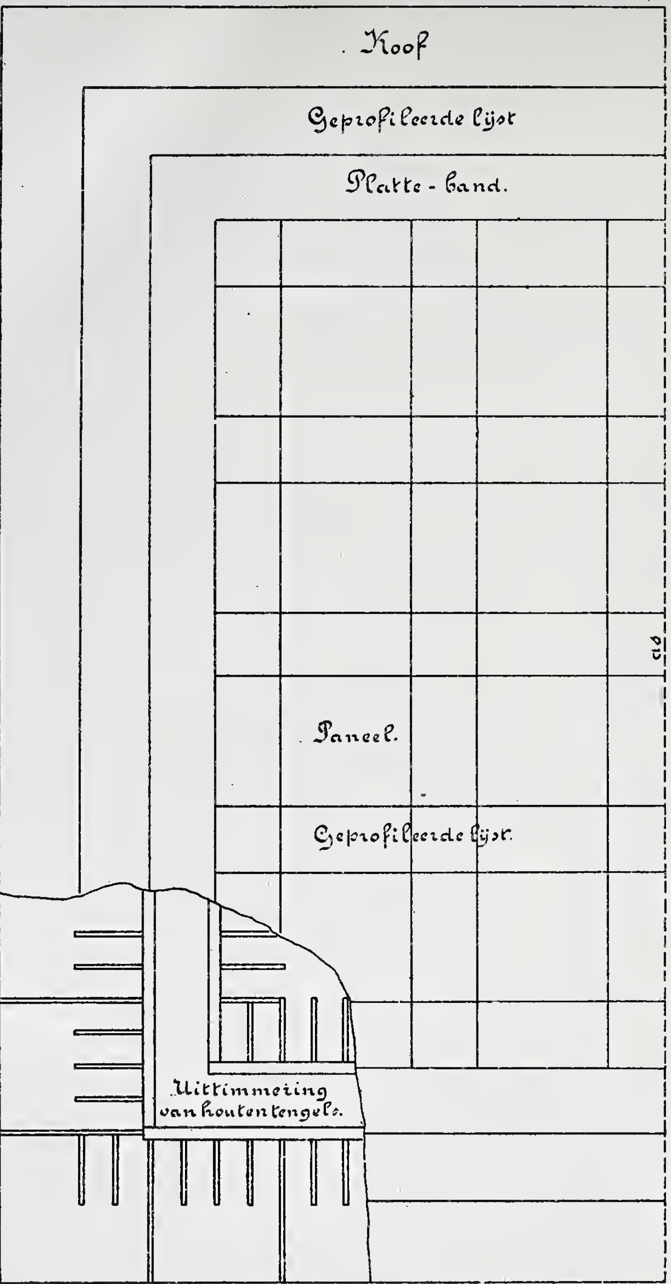
Als men de poort is doorgegaan, bevindt men zich op een klein plein. Links ligt de Dogana, op den hoek der Contrada dei Santi Felice e Fortunato, en wat verder ziet men, door een rustieke poort van 1645, den prachtigen Giardino Salvi, waarin Palladio een loggia gebouwd heeft.

Die loggia is een uiterst karakteristiek werk voor den meester. Ik heb niet kunnen vinden, wanneer zij gesticht is, doch het komt mij voor, dat zij tot de latere scheppingen van Palladio behoort. De loggia staat aan een klein vijvertje, dat onder de bogen, waarop zij rust, doorloopt. Het motief is eenvoudig. Zes Dorische zuilen, op voetstukken met een balustrade daartusschen, dragen een hoofdgestel, dat, boven de vier middenste, in een fronton overgaat. Alle versierselen zijn achterwege gelaten; het effect is alleen verkregen door de verhoudingen. Tusschen de prachtige plantengroei in het water zich weerspiegelend, met den Italiaanschen hemel daarboven, is deze architectuur wel geschikt om den vreemdeling een hoog denkbeeld van Palladio's kunst te geven.

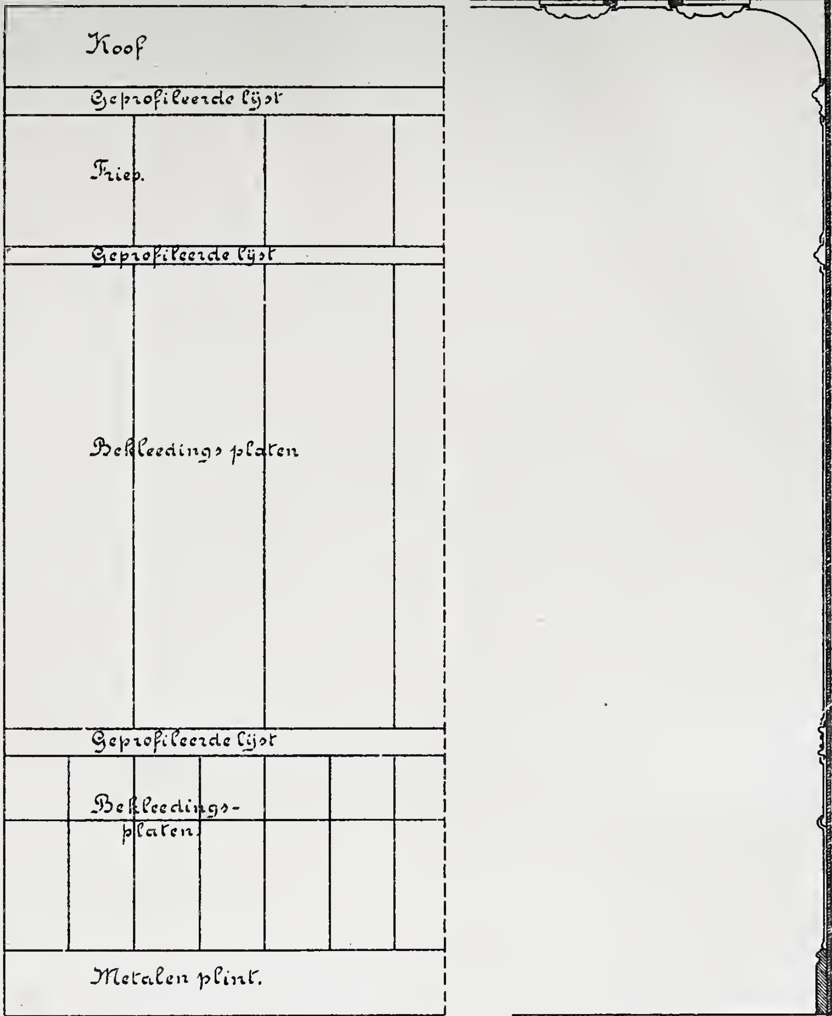
Meer naar het zuiden staat, wat Baedeker „ein grosser, unvollendeter Palast von Palladio" en Gsell-Fels „ein geniales Bruchstück eines unvollendeten Meisterwerks von Palladio" noemen. Maar de anders zoo vertrouwbare gidsen dwalen. De twee traveeën, reusachtige Composiet-halfzuilen met een hoofdgestel daarboven, zijn wel Palladiaansch, doch eerst in 1595, toen Andrea al vijftien jaar dood was, door Vincenzo Scamozzi, in 1552 te Vicenza geboren, ontworpen en uitgevoerd.

Ware dit Palazzo Porto, nu de Biblioteca del Seminario, voltooid, het zou het meesterwerk van Scamozzi geworden zijn. Ofschoon, wat zijn hoofdlijnen aangaat, Palladiaansch, heeft de gevel toch eigenaardigheden, die Scamozzi's vinding zijn, zooals het doodloopen van de cordonlijst tegen de schachten der muurzuilen en het omkornissen van het hoofdgestel boven ieder kapiteel, waarin de naderende Baroktijd zich reeds aankondigt.

Bij dezen gevel is alleen voor de blokken van het soubassement van groefsteen gebruik gemaakt; ook de kapiteelen en de raamomlijstingen bestaan uit dit materiaal. De pleister van het overige heeft losgelaten, en men ziet op vele plaatsen den gebakken steen te voorschijn komen; de gevel staat

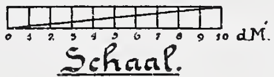

Gedeeltelijke plattegrond van het plafond.

Gedeeltelijk aanzicht van den wand

Doorsnede over den wand en het plafond.

Schaal.

PLAFOND- en WANDBEKLEEDING van STAAL.

Behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 2 Januari 1904. No. 1.

treurig vervallen aan het plein; op de verwelooze luiken heeft een wijnhandelaar zijn waren aangeprezen, niet beseffende, welk een heiligschennis hij daardoor pleegde.

Op het plein neemt het Corso Principe Umberto, de voornaamste straat van Vicenza, doch nauw en onregelmatig, een aanvang. Hier beginnen reeds de paleizen. Eerst ziet men het Palazzo Bonin, dat, in 1567 voor graaf Orazio Thiene door Palladio begonnen, door Scamozzi voleindigd is. De verdieping gelijkstraats heeft een Dorische loggia. Daarboven zijn Jonische muurzuilen aangebracht, boven wier hoofdgestel zich een mezzanino bevindt. Dat de gevel op vier Dorische zuilen rust, die ter nauwernood geschikt schijnen om zulk een last te torschen, is een esthetische fout. Door het aanbrengen van dubbele muurzuilen aan de beide einden heeft Palladio te vergeefs getracht, aan het geheel meer standvastigheid te geven. De details zijn streng en edel. Echt Palladiaansch zijn de afwisselend segmentvormige en driehoekige frontons boven de vensters, die door naar de Romeinsche sluitsteenen gevolgde consoles ondersteund worden.

In het Palazzo Pagello, van 1780, zien wij een werk van Ottavio Bertotti Scamozzi, den nakomeling van den beroemden meester. Den 21 September 1786 bracht Goethe, die te Vicenza gekomen was om Palladio's werken te bestudeeren, Ottavio een bezoek. „Ik ging", zegt hij, „naar den ouden bouwmeester Scamozzi, die de ontwerpen van Palladio heeft uitgegeven, en die een wakker en hartstochtelijk kunstenaar is". Uit het ontwerp van den gevel spreekt geen hartstocht. Maar men kan zien, dat Scamozzi aan Palladio gedacht heeft, toen hij de strenge Jonische muurzuilen teekende, die op het rustieke basement geplaatst zijn.

De karakteristiek die Goethe van Scamozzi geeft, past beter op den architect Ottone Calderari, die, toen de dichter zich te Vicenza ophield, juist het nabijgelegen Palazzo Loschi voltooid had. Hier is nog wel iets van de Palladiaansche grootschheid bewaard. De behandeling van de maskers der benedenverdieping spreekt van een zeer persoonlijk voelen.

Wij moeten, om het Palazzo Valmarana, een van Palladios meest beroemde werken te vinden, de zeer nauwe Contrada Pozzo Rosso inslaan. Daar vinden wij het gebouw, in 1566 voltooid, dat zoo dikwijls als voorbeeld voor andere werken heeft dienst gedaan. De gevel, die door zes Compositepilasters ter volle hoogte versierd is, maakt met zijn forsche details in de smalle straat een zeer eigenaardigen indruk. Zeven traveeën zijn aanwezig en er zouden dus acht pilasters moeten gevonden worden. Doch de beide uiterste ontbreken. Palladio verving ze door kleinere pilasters met reusachtige beelden van Romeinsche krijgslieden er boven op. Dit kan geen zeer gelukkige oplossing genoemd worden. De gevel vertoont nog andere eigenaardigheden. De verdieping gelijkstraats en de mezzanino daarboven zijn tot één geheel vereenigd, en als rustiekwerk behandeld. Door kleine Korinthische pilasters, die bij de Composiete als imposten optreden, is het benedendeel verlevendigd. Vier van de mezzanino-vensters zijn met in antieken geest opgevatte reliefs gevuld. Boven de twee uiterste vensters der bovenverdieping ziet men frontons. De vijf middenste hebben zulk een bekroning niet en schijnen oorspronkelijk tot een open loggia behoord te hebben. De lijst is boven iedere pilaster gekornist en draagt een mezzanino, dat als attiek is opgevat.

Het paleis, dat tegenwoordig in zeer vervallen toestand verkeert, is niet om een binnenplaats gebouwd. Door de middengang bereikt men een tuin, nu een wildernis, waar de bewoners hun waschgoed te drogen hangen. Hier ziet men, aan den achtergevel, een Jonische kolonnade, die, wat men bij Palladio niet zou verwachten, een Dorisch opgevat hoofdgestel heeft.

Aan de andere zijde van het Corso, door een korte straat er van gescheiden, vinden wij de Piazza dei Signori, waar de grootsche Basilica zich aan onze bewonderende blikken vertoont. Reeds sinds de 13e eeuw was Vicenza in het bezit van een raadhuis. In 1444 werd dit afgebroken en door een nieuw vervangen, dat, naar het voorbeeld van het Palazzo della Ragione te Padua, van buiten van galerijen voorzien zou worden. In 1481 maakte men een aanvang daarmede en in 1493 waren zij voltooid. Doch reeds drie jaar later stortten zij grootendeels in. Sansovino, Serlio en Sanmicheli maakten plannen voor nieuwe galerijen, die echter de goedkeuring niet konden wegdragen. In 1545 kwam Palladio met een ontwerp, met welks uivoering hij in 1549 een aanvang maakte. Doch het duurde tot 1614 eer het geheel voleindigd was. Palladio beleefde de voltooiing dus niet, maar schreef reeds in 1570, toen het derde boek zijner „Architettura" verscheen: „Te Vicenza ziet men een Basiliek, waarvan ik hier de teekeningen geef, omdat de omringende galerijen van mijn vinding zijn, en omdat ik niet twijfel of dit werk kan met geen gebouw der oudheid vergeleken worden, en moet worden gerangschikt onder de grootste en schoonste scheppingen, sedert de oudheid ontstaan niet slechts om den rijkdom der versiering, maar vooral om de bouwstof, die uit de hardste steenen bestaat, welke steenen met de uiterste vlijt zijn behakt en samengevoegd."

Het is wel eigenaardig, dat Palladio, die toch steenhouwer was, behalve de Basilica geen enkel gebouw van gehouwen steen in zijn vaderstad heeft mogen maken. In den regel moest hij zich met pleisterwerk behelpen; de tegenstelling tusschen de monumentale vormen in het weinig monumentale materiaal doet zich dikwijls onaangenaam gevoelen.

Palladio mocht zich wel op de Basilica beroemen, want zij is zijn meesterstuk. De onregelmatigheid van het Gothische gebouw bracht velerlei bezwaren met zich, die evenwel met glans overwonnen zijn. In de „Architettura" vinden wij het gebouw als vrijstaand afgebeeld; in werkelijkheid is dit niet het geval, daar het aan de noordoostzijde tegen huizen is aangebouwd.

Het gebouw is zoo dikwijls geteekend, gefotografeerd en opgemeten, dat het als algemeen bekend mag worden beschouwd. De ordonnantie, met haar Dorische muurzuilen beneden en de Jonische daarboven is blijkbaar op die van den antieken Marcellus-schouwburg te Rome geïnspireerd. Doch de kleine zuilen, voor de imposten geplaatst, geven aan het geheel een rijkdom, die bij het Romeinsche voorbeeld gemist wordt. Deze kleine zuilen staan telkens twee aan twee zoo dicht naast elkander, dat er voor basementen geen plaats was, en Palladio daar plinten voor genomen heeft. Als men de assen der traveeën meet, ontdekt men vele verschillen, veroorzaakt door de reeds aanwezige afmetingen van den middeleeuwschen kern.

Op het plan van het gebouw, zooals het in de „Architettura" voorkomt, is de kern voorgesteld als bestaande uit drie beuken in de breedte, en zeven in de lengte. De buitenste traveeën dier beuken zijn gesloten, zoodat de lange gevels vijf, de korte slechts één ingang hebben. De galerijen hebben daar dezelfde breedte als de beuken, en de muurzuilen binnen en buiten zijn in dezelfde assen geplaatst. In werkelijkheid is dit echter niet het geval. De ongelijkheid der assen maakte het noodzakelijk, daar de bogen geen noemenswaardige verandering konden ondergaan, de zuiltjes, waarop zij steunen, op verschillende afstanden van de muurzuilen te plaatsen.

Men zou, als men de gevels geometrisch geteekend ziet, meenen, dat die verschillen zeer in het oog moeten loopen. Doch wie op de Piazza staat, merkt ze haast niet op. Het perspectievisch effect is zoo goed berekend, dat enkele gebreken in de details niet storend werken.

De Basilica, ofschoon ontegenzeggelijk Palladio's beste werk, is toch niet het meest kenmerkend voor zijn manier. De samenvoeging van bogen en zuilen komt in zijn latere scheppingen niet meer voor.

Waar hij, bijvoorbeeld aan de Loggia Bernarda, een enkele maal bogen aanwendt, behandelt hij ze geheel onafhankelijk van de reusachtige Composiet-orde. Deze loggia werd in 1571 voor den Podestà Giovanni Battisto Bernarda ter herinnering aan den slag bij Lepanto ontworpen. Maar alles is hier gepleisterd, en door den tijd zeer beschadigd. Merkwaardig is de wijze, waarop de balcons tusschen de muurzuilen naar voren springen. Het motief, hier door Palladio aangewend, zou pas in de tweede helft der 18e eeuw weer opgenomen worden.

In de Contrada Porti, een zeer nauwe straat, staat het Palazzo Porto Barbaran, dat onder de werken van Palladio een der meest beroemde is. De gevel is met twee orden versierd, beneden Jonisch, boven Korinthisch. Een attiek vormt de bekroning. De ingang is niet in het midden, een gebrek, dat de ontwerper in zijn „Architetttura" betreurt. Maar toen het paleis reeds een goed eind gevorderd was, kocht graaf Montano Barbaran het aangrenzend huis, en trok het bij zijn woning aan. Zoo ontstonden de twee traveeën aan de linkerzijde, die de symmetrie hebben doen verdwijnen. Wat bij dit gebouw de aandacht trekt, is de overvloed van festoenen, waarmede het versierd werd. Terwijl de vensters gelijkstraats in een min of meer rustiek opgevatte omgeving geplaatst zijn, hebben de bovenste balustrades en frontons.

Het Palazzo Thiene, aan de nabijgelegen Piazza Santo Stefano, doet ons den bouwmeester van een geheel andere zijde kennen. Hier heeft hij van rustiekwerk een ruimer gebruik gemaakt, dan elders. In 1556 ontworpen, vertoont de gevel herinneringen aan Florentijnsche werken van de vijftiende eeuw. Evenmin als aan de Basilica zijn hier de elementen van den eigenlijken Palladiaanschen stijl aanwezig. Het rustiekwerk is in pleister uitgevoerd. Overal komt de gebakken steen voor den dag, en daardoor mist men de kracht, die door zulke ruwe blokken kan worden uitgedrukt maar al te zeer.

Toch is het geheel wel grootsch. De wijze, waarop de benedenste verdieping werd behandeld, doet aan het Palazzo Pitti te Florence denken. En niet minder fraai is het contrast tusschen de rustieke Jonische vensters der bovenverdieping en de Composiet-pilasters, wier decoratief karakter nog door een fries met festoenen verhoogd wordt.

De binnenplaats heeft slechts aan twee zijden haar galerijen, bestaande uit rustieke bogen met een Composiet-orde daarop. Ware het geheel voltooid, het zou zeer indrukwekkend geworden zijn, ofschoon niet Palladiaansch in de eigenlijke beteekenis.

Nabij de Piazza Vittorio Emanuele trekt de Casa Palladio de aandacht. Men beweert, dat de beroemde architect dit huis voor zich zelf gebouwd zou hebben. Maar het is blijkbaar een schepping uit de eerste jaren der 16e eeuw en draagt zijn naam dus ten onrechte.

Op de Piazza vinden wij in het Palazzo Chiericati ten slotte nog eén bouwwerk van Palladio, dat van alle kanten goed zichtbaar is, en dus veel gunstiger ligt, dan de meeste andere paleizen te Vicenza. Hier zou de groote pilasterorde van het Palazzo Valmarana beter voldaan hebben, dan in de nauwe Contrada Pozzo Rosso. Maar Palladio heeft hier een ander systeem gekozen. De benedenste verdieping is Dorisch, de bovenste Jonisch; beneden loopt een loggia over de volle breedte van den gevel, doch boven bevindt zij zich alleen aan de beide einden.

Een bijzonder gelukkig effect is bereikt door het stylobaat waarop de onderste zuilen geplaatst werden, en waarvoor zich een breede stoep bevindt. Palladio had de loggia's met caisson-zolderingen willen afdekken, doch toen het werk na zijn dood voltooid werd, zijn daarvoor gewelven in de plaats gemaakt. Ook de binnenplaats is met een loggia versierd. Het ontwerp dagteekent van 1565, en is dus gelijktijdig met dat voor het Palazzo Valmarana ontstaan. Nu dient het gebouw als museum.

Men ziet daar onder anderen teekeningen van Palladio, die echter volstrekt niet voldoen aan de eischen, die nu gesteld worden. De meeste zijn hoofdzakelijk met de schrijfpen gedaan, en meer als schetsen, dan als teekeningen, om naar te werken, bedoeld. Ook in de 16e eeuw hield men nog aan het systeem der middeleeuwen vast om, zoodra de schets van het geheel gereed was, alles dadelijk op ware grootte te teekenen.

Alles wat te Vicenza door Palladio gebouwd was, werd, naar het oordeel zijner tijdgenoten, in de schaduw gesteld door het Teatro Olimpico. In 1579 was het plan voor dit gebouw gereed gekomen. Toen Palladio in Augustus van het volgende jaar stierf was de schouwburg nog niet gereed; Scamozzi heeft hem voltooid.

De plattegrond der zaal is elliptisch, en niet half rond zooals bij de antieke theaters. De zetels zijn amphitheatersgewijze geschikt. Bijzonder rijk is de versiering van het tooneel.

Men ziet daar twee Korinthische ordonnanties, met een attiek daarboven. In het midden is een poort, de „porta regale," waardoor de personen, die hoofdrollen vervulden, opkwamen. Twee rechthoekige openingen ter wederszijden dienden voor de andere vertooners. Nissen, beelden, festoenen, frontons, reliefs zijn overal aangebracht. Een Latijnsch opschrift vermeldt, dat de schouwburg in 1584 gereed is gekomen, en Palladio er de bouwmeester van was. De eigenlijke tooneeldecoraties zijn van Scamozzi. Zij verbeelden de straten van Thebe en dienden voor de voorstelling van Oedipus. De perspectieven zijn niet geschilderd, doch plastisch in hout uitgevoerd. Een eigenaardigheid van dat systeem is, dat slechts van één punt het effect, door den ontwerper bedoeld, te zien is.

Voor den bouwmeester zijn de Monti Berici merkwaardig om de aan den voet daarvan gelegen Villa Palladiana, in den regel la Rotonda genoemd. De bezoeker vindt het vreemd, dat niet een hooger punt gekozen is, al ware het maar alleen om het uitzicht. Doch, tot ver in de 18e eeuw hielden de menschen niet van bergen, maar bleven zij liever in de laagte. Palladio zelf zegt: „De ligging is zoo bekoorlijk en aangenaam als men slechts wenschen kan; het terrein vormt een heuveltje, dat zeer gemakkelijk te beklimmen is. en wordt door een bevaarbare rivier, de Bacchiglione bespoeld."

De villa is thans in vervallen toestand. Monsignore Paolo Almerico, die haar bouwen liet, heeft als laatsten opvolger in het bezit nu een zekeren Albertini, niet veel meer dan een landbouwer. Het gebouw is een monument, maar als woning zoo goed als onbruikbaar.

Slechts een 16e eeuwsch edelman uit Vicenza kon op het denkbeeld komen zich een verblijf, dat niets dan een paradestuk is, te laten maken. Van buiten geven de vier Jonische tempelfronten aan het geheel veel statigheid. Ook

de koepelzaal in het midden, die haar licht van boven ontvangt, is wel grootsch. Doch de eigenlijke woonvertrekken liggen zeer ongelukkig in de hoeken, het donkere souterrain en de verdieping, eigenlijk maar een attiek.

Palladio's roem verbreidde zich ook naar Venetië, waar hem belangrijke werken werden opgedragen. In 1560 belastten de Benedictijnen hem met het bouwen hunner kerk San Giorgio maggiore. Het plan vertoont een basiliek met drie beuken, een kruisbeuk, die in nissen eindigt, een koepel boven het kruis en een koor, dat door zuilen van het schip is afgescheiden. De gevel, met vier Korinthische muurzuilen versierd, heeft weinig verband met de kerk. Hij is geheel blind en wordt alleen door den ingang en vier nissen met beelden verlevendigd. De halve frontons aan de beide zijden kunnen niet als een gelukkige oplossing gelden. Van de zijgevels is geen werk gemaakt en ook de koepel heeft maar weinig beteekenis. Het interieur heeft wel groote lijnen, doch toont, door gemis aan kleur, een zekere kaalheid. De klokkentoren is een toevoegsel uit de 18e eeuw.

De Minderbroeders belastten in 1568 Palladio met het maken van den gevel voor hunne kerk San Francesco della Vigna. De meester gaf hier vrij wel een herhaling van zijn ontwerp voor San Giorgio.

En toen, in 1577, de kerk del Redentore gebouwd zou worden, was het wederom de meester van Vicenza, die het ontwerp moest leveren. Het gebouw geldt als des kunstenaars meesterstuk. De aanleg herinnert aan dien van San Giorgio; er is echter slechts één beuk met zijkapellen aanwezig. Alleen van den voorgevel is werk gemaakt, die met Composiet-muurzuilen en pilasters versierd is. De nuchterheid van het reusachtige portaal, tusschen de zuilen geplaatst, doet niet aangenaam aan. Het inwendige is kil en naakt. Had Palladio de kerk voltooid, hij zou ongetwijfeld meer versiering hebben aangebracht.

Wij hebben nu een overzicht gekregen van Palladio's werkzaamheid als uitvoerend bouwmeester. Doch de kunstenaar zou onvoldoende besproken zijn, als wij ook niet aan wat hij als schrijver heeft voortgebracht eenige aandacht wijdden. Want juist door zijn geschriften, die in velerlei talen werden overgebracht, is hij van grooten invloed geweest op de bouwkunst der 17e, 18e en 19e eeuw.

(Wordt vervolgd).

BOUW- EN WONINGTOEZICHT.

In het laatste nummer van den vorigen jaargang van het Bouwkundig Weekblad werd in extenso opgenomen het rapport van den Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, den heer J. W. C. Tellegen, aan den Gemeenteraad overgelegd bij de voordracht van B. en W. tot vaststelling van eene Verordening, regelende het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht.

In dat schrijven wordt verwezen naar de volgende daarbij behoorende bijlagen:

1°. Tarief van het Salaris door Rooijmeesteren gezamenlijk in rekening te brengen voor derzelver werkzaamheden, ten dienste van particuliere ingezetenen of bijzondere administratiën.

2°. Uittreksel uit de Verordening op de bouwpolitierechten voor Berlijn en Charlottenburg.

Voor de volledigheid worden deze bijlagen hier afgedrukt, de eerste meer als historisch document, de tweede als leiddraad voor de samenstelling van een tarief tot heffing, door de Gemeente, van rechten op de beoordeeling der bouwaanvraag en het toezicht op de uitvoering van het bouwwerk.

De geheele voordracht is inmiddels in de vergadering van den Gemeenteraad van 23 Dec. 1903 ongewijzigd goedgekeurd, met 36 tegen 7 stemmen.

TARIEF van het Salaris door Rooijmeesteren gezamenlijk in rekening te brengen voor derzelver werkzaamheden, ten dienste van particuliere ingezetenen of bijzondere administratiën.

WERKZAAMHEDEN	SALARIS	AANMERKINGEN
Voor een geheel nieuw gebouw { dubbeld erf	f 15.00	
{ enkeld erf	„ 10.00	
„ „ nieuwen voorgevel . { dubbeld erf	„ 10.00	
{ enkeld erf	„ 7.50	
„ „ „ zij-, achtergevel, een achtergebouw, keuken of uitstek	„ 7.50	
„ „ loots, tuinhuis en andere kleine gebouwen	„ 5.50	
„ „ onderpuij, met of zonder vijzels	„ 5.00	
„ „ een halven bovengevel . .	„ 5.00	Hieronder begrepen de Inspectiën, Rapport, Surveillance, enz., in een woord, alle der Rooijmeesteren werkzaamheden.
„ het bouwen eener hooger verdieping	„ 5.00	
„ „ verdiepen der fundamenten	„ 5.00	
„ „ maken van een stoep (hoog of plat)	„ 2.00	
„ „ maken van een houten trap voor den gevel of kamers .	„ 2.00	
„ een pothuis (nieuw of reparatie)	„ 1.20	
„ „ goot voor de huizen (vernieuwen of repareren) . .	„ 1.40	
„ „ extra vuurplaats, oven of dergelijke	„ 2.40	
„ suikerbakkerspannen, per stuk	„ 2.50	
„ het doen eener inspictie, met het geven van verbaal of declaratoir	„ 2.40	
„ een boodschap, hetzij in geschillen of anderzins	„ 0.60	
„ „ declaratoir van Precario, onbelast	„ 0.60	
„ „ declaratoir belast zijnde .	„ 1.20	
„ „ Acte van Precario . . .	„ 1.20	
„ „ declaratoir van rooijing. .	„ 2.40	
„ „ steenen wal	„ 2.40	
„ het opbreken der straat . . .	„ 2.40	Hieronder begrepen f 1.60 voor de stad.
„ een hoek los zijnde van een Puij of gevel.	„ 1.20	

Alldus, met voorkennis en concurrentie van Edel Achtbaren Raad, gearresteerd door Burgemeesteren der stad Amsterdam den 10den Januari 1821.

D. W. ELIAS, *Vt.*

Ter ordonnantie van dezelven.

H. VAN SLINGELANDT.

UITTREKSEL uit de Verordening op de bouwpolitierechten voor Berlijn en Charlottenburg.

De rechten bedragen:

I. Voor nieuwe gebouwen, niet vallende onder II, per 100 M³ inhoud . . . . 2 Mark
doch nooit minder dan . . . . 30 „

II. Voor nieuwe gebouwen van ondergeschikte beteekenis en eenvoudige constructie (in de verordening nader verduidelijkt), per 100 M³ inhoud . . . . . 1 Mark
doch nooit minder dan . . . . 10 „

III. Voor verbouwingen van beteekenis geldt hetzelfde tarief als voor nieuwe bouwwerken, met dien verstande, dat alleen de inhoud der te verbouwen gedeelten in rekening wordt gebracht.

IV. Voor alle andere bouwwerken. . . . . 5 Mark
Vrij van rechten zijn aanleg en verandering van stookplaatsen, bergplaatsen van vuil, schuren en bouwloodsen.

De inhoud wordt berekend door het oppervlak van het gebouw te vermenigvuldigen met de hoogte, gemeten tusschen den keldervloer en, zoo het gebouw niet onderkelderd is, tusschen den beganen grondvloer en bovenkant kroonlijst. De boven de kroonlijst gelegen gedeelten van het gebouw, zoomede balkons en erkers, worden niet in rekening gebracht.

Gedeelten van 100 M^3 meer dan 50 M^3 bedragende, worden voor 100 M^3, en 50 M^3 of minder bedragende, niet in rekening gebracht.

Voor ingrijpende wijzigingen van bouwplannen, waarvoor reeds vergunning verleend is, wordt het minimum-bedrag, bedoeld onder I—III geheven.

Voor verlenging van den vergunningstermijn wordt geheven $^1/_5$ gedeelte van de minimum-bedragen, bedoeld onder I—IV.

Voor iedere opneming van voltooiden bouw, ook bij herhaling, wanneer de opneming geen gunstig resultaat heeft gehad, wordt de helft van de minimum-bedragen, bedoeld onder I—III, geheven.

VIe INTERNATIONAAL ARCHITECTEN-CONGRES

onder de hooge bescherming van Z. M. Koning ALPHONSO XIII.

Na onze laatste opwekking om deel te nemen aan het Congres van Architecten heeft niemand zich meer aan het bureau der Maatschappij opgegeven.

Er zijn op het oogenblik nog maar een zestal deelnemers.

Het is zeer begrijpelijk, dat velen er tegen opzien om zoo ver van huis te gaan, zich zoo lang van hunne werken te verwijderen, groote kosten te maken, waarbij nog komt onbekendheid met de Spaansche taal enz.

Wat het eerste betreft, zoo „overdreven" ver is het niet! Men houde daarbij wel in het oog, dat wanneer er zich niet eens een gelegenheid voordoet om dergelijke excursies te maken — wat verder van huis dan men gewend is — de meesten onzer die zeker niet op eigen gelegenheid zullen ondernemen!

Vooral wanneer men gezamenlijk den tocht onderneemt, bestaan er verder weinig moeielijkheden meer voor hen, die tegen de reis naar en in een vreemd land opzien.

Wanneer er zich nog deelnemers aanmelden, is er ook gelegenheid door onze bemiddeling zich bij de Belgische Architecten-Congressisten aan te sluiten.

Wat de reiskosten aangaat, zoo wordt al het mogelijke gedaan, dat ook deze geen bezwaar meer zullen zijn. De gevoerde onderhandelingen tusschen het uitvoerend Comité en de verschillende spoorweg-maatschappijen hebben geleid tot groote reducties op de gewone tarieven, t. w. door de navolgende Maatschappijen:

voor *Spanje*: de spoorweg-Mij. van Madrid naar Zaragoza en Alicante, Madrid naar Cáceras en Portugal en Spaansch Oeste, Bobadilla naar Algeciras, Spaansch Sur, Zafra naar Huelva, Alcantorilla naar Lorca, Lorca naar Baza, Soria en Central-Arragon 50 % reductie.

De Compagnie de Navigation de la Transatlantique 33 % en voor *Portugal*, alle spoorweg-maatschappijen eveneens 50 %.

Bij de concessies, toegestaan door de Spaansche Maatschappijen zijn de volgende condities gesteld:

1°. Een reductie van 50 % wordt toegestaan voor elk traject, welk ook, het aantal reizigers en hun reisroete (exclusief natuurlijk de te betalen rechten aan den Staat).

2°. H.H. Congressisten, zoomede hun verder gezelschap (altijd wanneer zij *ingeschreven* zijn voor het Congres), hebben recht op deze reducties alleen op het vertoon van hun kaart als lid van het Congres, aan welk station ook. Bij het nemen van biljetten moet deze dan ook telkens vertoond worden.

3°. Zij kunnen reizen hoe en waarheen zij dat wenschen, zonder gebonden te zijn aan een bepaalde reisroute. Alleen bij de eindstations Madrid en Barcelona moeten opnieuw biljetten genomen worden.

De kaarten van het Congres zijn strikt persoonlijk en moeten door den President van het Uitvoerend Comité geteekend, en afgestempeld zijn met het zegel van de Commissie.

Het is natuurlijk aan te bevelen, wanneer men toch eenmaal op reis is, zooveel mogelijk te gaan zien, te meer daar er allicht tijd over is, omdat, het is op vorige Congressen gewoonlijk gebleken — hoewel dat eigenlijk niet zoo moest zijn —, dat de H.H. Congressisten nu juist geen belang stellen in *alle* punten welke op het Congres behandeld worden, en zoodoende niet alle vergaderingen bijwonen.

De een interesseert zich meer voor *dit*, een ander meer voor *dat*. Zij die eerder kunnen komen of wat langer blijven, deelen toch in de voordeelen der reductie, aangezien de geldigheid der biljetten reeds ingaat op 15 Maart en eerst 5 Mei eindigt.

Gelegenheid te over dus om nog kleine uitstapjes aan de groote reis te verbinden.

Hier wordt tevens nog eens in herinnering gebracht, dat aan het Congres verbonden is een excursie op 8 en 12 April naar Toledo en een ander naar Alcalá en Guadalajara. [1])

Alles wordt door het uitvoerend Comité gedaan om het den Congressisten zoo gemakkelijk en aangenaam mogelijk te maken. Bij het toezenden der Congreskaart wordt daaraan toegevoegd:

1°. juiste opgaven van de gereduceerde tarieven der hierboven genoemde spoorweg-maatschappijen,

2°. Het reglement van het Congres, en alles wat betrekking heeft op de te behandelen punten, in ons blad van 7 Nov. 1903 nog eens medegedeeld. Het programma van al de feestelijkheden, excursies en het „Journaal en gids voor den Congressist" voor het verblijf te Madrid, met opgave der voornaamste hotels en pensions, zoomede een „Memorandum" voor reizigers die het monumentale Spanje wenschen te zien.

Bovendien, om belangstellenden te voren wat beter te kunnen inlichten omtrent de reisroutes en de onkosten, — om het nemen van reisbiljetten te vergemakkelijken enz., hebben wij ons in verbinding gesteld met het Touristen-Bureau van de H.H Lissone en Zoon te Amsterdam, en zullen daaromtrent binnenkort nadere mededeelingen doen.

PRIJSVRAGEN.

Aan het Bestuur der
Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap"
te Rotterdam.

Mijne Heeren.

De Jury, door Uwe Vereeniging benoemd ter beoordeeling der Prijsvragen 1903, heeft de eer U het volgende als haar oordeel mede te deelen:

1ste Prijsvraag.

Een gebouw voor een Gezondheidskolonie, voor kinderen.

Ingekomen 26 antwoorden.

Algemeene bemerkingen.

Het programma dezer prijsvraag stelt als een der voorname eischen: dat het gebouw eenvoudig en praktisch moet zijn. Is dit al een der hoofdvoorwaarden voor elk bouwwerk in het algemeen, voorzeker is het, dat dit in de allereerste plaats geldt voor een dusdanig gebouw, als waarvoor hier het ontwerp gevraagd werd; de financieele middelen toch, tot heden voor dergelijke doeleinden beschikbaar, zijn uiterst beperkt.

Was dit dus een der voorname pnnten, waarop bij de beoordeeling der ingezonden ontwerpen diende te worden gelet, als verdere voorname eisch behoorde te worden gesteld: dat het gebouw vóór alles een *aangenaam* karakter drage; het dient er vriendelijk en aantrekkelijk uit te zien, een vroolijk tehuis te zijn voor de stadskinderen die hier gedurende eenige weken lucht, licht en zonneschijn komen zoeken.

Nu moet al dadelijk worden opgemerkt, dat vele der 26 ingekomen antwoorden, in bevredigende mate aan deze algemeene voorwaarden voldoen. In aanmerking genomen, dat deze prijsvragen hoofdzakelijk tot studie dienen voor onze aankomende bouwkunstenaars, mag worden gezegd, dat deze Prijsvraag als goed geslaagd kan aangemerkt worden. Wel geeft geen der ingezonden ontwerpen blijk van groote oorspronkelijkheid of van nieuwe inzichten in de tot heden geldende opvattingen omtrent architectuur, serieus

[1]) Toledo met de beroemde Cathedraal waarvan in 1227 de 1ste steen gelegd, en die in 1493 voltooid werd; waarvan kort geleden een toren ingestort is. De toren, zooals men berichtte; er zijn er evenwel twee, hoewel een dezer niet volledig opgetrokken werd.

Alcalá, ter onderscheiding van nog 2 plaatsen die dezen naam dragen, eigenlijk Alcalá de Henares, met merkwaardige oude bouwwerken, waaronder het Colegio de San Ildefonso.

werk werd echter door velen geleverd; er zijn vooral als *teekenwerk* zeer geslaagde werken bij, zoodat ook dit weer getuigenis geeft van den vooruitgang, althans op dit gebied, gedurende de laatste jaren.

Dit releveerende, schijnt het echter noodzakelijk op iets gevaarlijks te wijzen, en wel dit: dat het uit vele dezer ontwerpen blijkt, dat er verscheidene zijn onder de ontwerpers, die meer tijd besteden aan het opwerken en het fraaie voorkomen van het teekenwerk, dan wel aan het eigenlijke ontwerp zelf. Veel ontwerpen zijn slechter dan het teekenwerk doet vermoeden. Dit verraadt dus een gevaarlijk streven naar uiterlijken schijn en prentjesmakerij, dat, hoewel op zich zelf zeer goed en aardig, zonder „fond" natuurlijk verwerpelijk is; en het schijnt daarom niet overbodig even de aandacht er op te vestigen, hetgeen van algemeene bekendheid is: *het is om het gebouw zelf te doen*, en niet om de aardige afbeelding er van.

Het soort van aethetisch bedrog als hier bedoeld (hoofdzakelijk door de Engelschen in de wereld gepropageerd in hun snoeperige cottage afbeeldingen, die in werkelijkheid zeer vaak tegenvallen), dient door serieuse beoefenaars van bouwkunst te worden vermeden.

Alvorens nu over te gaan tot de bespreking der ontwerpen afzonderlijk, nog een enkele opmerking in het algemeen over het gebruik dat van veranda's is gemaakt.

Het programma eischt n.m. zeer terecht ruime veranda's. Deze zijn echter in vele der ontwerpen meer om het aesthetisch effect gemaakt, dan wel om het practisch nut er van. Dit blijkt uit de plaatsing: dikwijls toch zijn zij aangebracht, waar zij geen direct practisch nut hebben, en ontbreken zij op plaatsen waar zij op de eerste plaats noodig zouden zijn geweest. Zoo zijn zij bij de meeste ontwerpen meer op den beganen grond dan op de verdiepingen gelegen. Toch waren zij op de verdieping bij de slaapzalen vóór alles noodzakelijk geweest; en dit, niet uitsluitend voor de ruime luchtverversching in deze lokalen, het vriendelijk uitzicht in den morgen en voor brandgevaar, doch tevens ook, omdat de bedden der kinderen daarop geschoven moeten kunnen worden om te ververschen en te luchten, telkens wanneer dat noodig is, bijv. bij iedere nieuwe komst.

Het is onbegrijpelijk, hoe sommigen zich door de zucht naar afwisseling parten hebben laten spelen en de veranda's *schuin* afgedekt hebben, terwijl het toch voor de hand ligt, deze horizontaal af te dekken, waardoor op de verdieping eene gereede gelegenheid tot het aanbrengen van balcons zou ontstaan.

Gaan we nu over tot nadere beschouwing der ontwerpen afzonderlijk, dan dienen, volgens het oordeel der Jury, als minst geslaagde de volgende te worden genoemd:

Motto „J. c. B." Onregelmatig, verbrokkeld plan. De hal te groot ten opzichte van het overig deel der ruimte. De architectuur maakt een gewonen, niet aantrekkelijken indruk.

Van dit ontwerp kan worden gezegd, dat de maker er van zich door een verkeerde zucht naar afwisseling heeft laten leiden. Men zou zoo zeggen: waar eerder dan hier bij deze prijsvraag (waar men, om 't zoo eens uit te drukken, de geheele ruimte tot zijn dispositie heeft) waar eerder dan hier, moet men er naar streven tot het verkrijgen van een mooi regelmatig en natuurlijk plan?

Doch — men ziet, hoe slechte voorbeelden slecht doen volgen. Waar worden in de architectuur vaak grooter gezochtheden gedebiteerd, dan juist daar waar men de ruimte tot zijn dispositie heeft?

Motto „Ceres". Plan regelmatig, maar te uitgebreid voor het doel en onpractisch van indeeling. Architectuur zwak.

Motto „Drie strepen dooreen" (geteekend). Plan eenvoudig, doch, in tegenstelling met het vorige, te klein. Architectuur eveneens zwak, teekenwerk onbeschaafd en te gezocht.

Motto „Dordt" Plan zeer onpractisch: de keuken wordt o a. van de eetzaal gescheiden door een groote binnenplaats; oppervlak van den bouw te groot. Architectuur als de vorige; zoowel door rangschikking als kleurencombinatie schijnen het twee gebouwen tegen elkaar, inplaats van een enkel.

Deze vier ontwerpen schijnen de minst geslaagde. Van de verdere dient gezegd, dat de eigenschappen zeer uiteen loopen. Bij het eene toch is het plan, bij het andere de architectuur weer beter enz. Dit maakte het uit den aard der zaak zeer moeilijk een juiste volgorde te bepalen. Beter werd daarom geacht, aan elk ontwerp afzonderlijk een woord te wijden, afgescheiden van volgorde, om daarna de keuze te bepalen van de volgens het oordeel der Jury beste ontwerpen.

Motto „Programma". Plan tamelijk goed en beknopt, architectuur echter zeer onregelmatig, mist samenhang of eenheid. Balkons goed aangebracht. Nette perspectief teekening.

Motto „Jong Holland." Plan te groot. Architectuur niet slecht, teekenwerk netjes.

Motto „Strand." Verbrokkeld plan; architectuur goed, maar niet vroolijk van indruk. Flinke perspectief.

„Rust Roest." Regelmatig plan, echter met gebreken, o. a. ligging bad- en ziekenkamer. Architectuur goed, en geschikt voor het doel; maakt niet den indruk een partikulier landhuis te zijn zooals vele andere der ingezonden ontwerpen.

„Licht en lucht." Goed beknopt plan. Architectuur niet slecht, doch minder dan het plan zou doen vermoeden; traveeën-verdeeling bepaald leelijk Nette perspectief.

„Rust." Eenvoudig plan, maar niet voldoende opgelost. Architectuur goed, echter eenigszins gezocht en geen type voor vacantiecolonie. Perspectief goed, maar somber.

„Debora." Goed plan, begane grondplan echter veel minder dan de verdieping; keuken niet practisch gelegen tenopzichte van de eetzaal. Heeft 't gebrek dat boven de balkons worden gemist. Goed verdeelde architectuur, voornamelijk voorgevel; de achtergevel meer verbrokkeld. De vóórtraveeën bepaald mooi verdeeld. Toren-oplossing sluit niet aan, vooral niet bij het dak. Mooie perspectief, doch eveneens iets somber.

„Kinderheim." Plan te groot, niet oeconomisch; de ligging der trap slecht. Architectuur degelijk, maar niet schitterend; teekenwerk flink, hoewel iets grof.

„Philantropie." Keuken slecht gelegen tenopzichte der eetzaal; de boven-etage het beste van 't ontwerp; vooral de slaapzalen met de balkons en noodtrap zijn goed gerangschikt Architectuur middelmatig.

„No time." Te groot en te onregelmatig plan; vooral slaapzalen slecht, daar zij zijn ingebouwd en uitzicht missen. Architectuur niet kwaad. Detailleering echter te gezocht.

„Santé." Beter plan dan 't vorige, doch te ruim van 't doel. Architectuur te wild en niet natuurlijk.

„Sanitatus ergo." Plan niet kwaad; boven worden echter de balkons gemist, ze hadden zoo goed hier kunnen gemaakt worden. Architectuur evenals het plan.

„Duin." Verbrokkeld plan. Architectuur eenvoudig en goed.

„Jonni", evenals het voorgaande.

„Weddenschap." Eveneens; plan echter iets beter.

„Home." Goed plan, heeft echter hetzelfde gebrek omtrent de keuken als vele andere. Architectuur wel bestudeerd, maar nog te zwak. Leelijk, twee kleuren baksteen zoodals hier toegepast, wat de gansche eenheid verbreekt. Te zwaar karakter voor buiten.

„Sanitas." Verbrokkeld plan, architectuur eveneens; te veel type van landhuis.

„Sanitas"*. Goede opvatting van plan, regelmatige rangschikking en practisch tevens, echter met enkele gebreken, trap o. a. te klein. Architectuur goed; van aangenaam aanzien. Kap echter zeer groot, daardoor niet oeconomisch; teekenwerk te vluchtig en slordig.

„Zonneschijn". Goede plattegrond. Levendige architectuur, flink detail; teekenwerk echter verder eveneens niet onberispelijk.

Cirkel (geteekend). Plan te uitgebreid en niet oeconomisch, onregelmatig. Architectuur goed en eenvoudig. Teekenwerk mooi, vooral perspectief Deze ontwerper geeft blijken van veel gevoel voor atmosfeer, het verband van gebouw met omgeving en ongezochtheid in architectonische opvatting; moge hij deze qualiteiten verbinden met een diepgaande studie van inrichitng en praktijk.

„Duinroosje". Plattegrond te uitgedreven, keuken te ver van eetzaal, geen balkons. Architectuur goed en eenvoudig maar te vaag, te onduidelijk. Teekenwerk idem.

Pro juventute. Mooi beknopt plan; alleen bouwmuur boven tot scheiding der slaapzalen niet van uit den grond geprojecteerd. Het plan is beter dan de opstanden, want, ofschoon deze niet slecht zijn, zijn de raamopeningen niet zoo goed verdeeld als enkele andere, en veel te verschillend van proportie.

Ofschoon uit het bovenstaande overzicht blijkt, dat van vele der ontwerpen de kwaliteiten nagenoeg gelijk zijn, hetgeen voor de Jury de keus zeer moeilijk maakte, heeft zij bij meerderheid van stemmen besloten de volgende orde te bepalen voor de uitgeloofde prijzen:

1ste prijs. Motto „Sanitas *."
2de „ „ „Debora."
3de „ „ „Kinderheim."

Verder heeft zij de eer het Bestuur Uwer Vereeniging voor te stellen een bronzen medaille te willen uitreiken aan Motto Cirkel (geteekend) voor het goede teekenwerk.

2de Prijsvraag.

Een Traphal in een Heerenhuis.
Ingekomen 2 antwoorden.

Motto „H. T. H." Dit ontwerp is, wat betreft zijn proporties, beter dan het volgende; het is echter constructief en decoratief te weinig uitgewerkt om er zich een volkomen duidelijk denkbeeld over te vormen.

Motto „Escalier". Is meer uitgewerkt dan het voorgaande, ook is er een meer practisch gebruik gemaakt van de beschikbare ruimte; de vormen zijn echter verre van fraai, schoorsteenen te gezocht, bogen boven de deuren idem. Deze laatste hall is gebouwd van baksteen en siersteen. Men zou de vraag kunnen stellen of dit materiaal wel fijn genoeg is voor het doel in dit geval. Constructief is het zeker, maar spoedig grof.

Met het oog op de qualiteiten in beide ontwerpen heeft de Jury gemeend geen eersten prijs te moeten toekennen, doch aan beide ontwerpen een 2den prijs. Zij stelt Uw Bestuur echter voor de beschikbare sommen tusschen beide te verdeelen, alzoo f 30 ieder.

3de Prijsvraag.

Een electrische Trampaal.

Ingekomen 4 antwoorden.

Als algemeene indruk kan van deze ontwerpen worden gezegd, dat zij alle (met uitzondering van motto „mon Rève") te gezocht zijn. Als men zich in een groote straat een rij van deze palen voorstelt, dan blijkt het duidelijk, dat zij niet eenvoudig genoeg zijn; veel te druk en in 't oog loopend. Wat meer natuurlijkheid en rust scheen hier gewenscht.

Motto „Toos" Paal en voet degelijk; de vangarmen met de gestileerde Brusselsche ganzen ver van fraai. De verdeeling der lichten is goed, evenals de constructie die over het geheel genomen geschikt is voor het doel. Hadde de ontwerper meer in zich zelf gezocht, dan voorbeelden na te volgen van twijfelachtige waarde, het resultaat ware ongetwijfeld beter geweest.

Motto „IJzer" De ontwerper heeft getracht iets oorspronkelijks te geven, is echter vervallen in gecompliceerdheid, vooral wat constructie betreft. De aard van het materiaal komt in dit onderwerp niet tot zijn recht. De voet is „à jour" bewerkt, hetgeen minder geschikt lijkt voor het vuil worden en het zich ophoopen van stoffen onder dien voet. Goed is gelet op de functie van het licht; de proporties zijn het best in dit ontwerp, en beter dan alle andere.

Motto „Noch einmahl" Constructief onjuist. De paal is niet centraal van grondvlak en plat. Dit schijnt gedaan voor de ruimte; het weerstandsvermogen tegen winddruk is daardoor echter zeer onvoldoende geworden. De booglampen onoordeelkundig geconstrueerd voor het naar beneden laten, hetgeen een eisch is voor alle booglampen.

De vormenspraak niet een overeenstemming met het materiaal en onbegrepen.

Motto „Mon Rève" Minst gezocht. De ontwerper heeft zich echter geen moeite gegeven iets oorspronkelijks voort te brengen, hetgeen vooral wetenschappelijk is bij een vraagstuk, nog zoo weinig bestudeerd als dat van electrische montage. De constructie van den voet gelijkt op steen, heeft geen ijzerkarakter.

Ofschoon de Jury van meening is, dat geen der ingezonden ontwerpen een alleszins bevredigende oplossing geeft voor het gestelde vraagstuk, besloot zij niettemin *als aanmoediging* de uitgeloofde prijzen toe te kennen, en wel aan Motto „Toos" den eersten, en aan Motto „IJzer" den tweeden prijs.

De leden der Jury,

HENRI EVERS.
A. LE COMTE.
P. WEELDENBURG.
W. KROMHOUT Cz.
H. J. M. WALENKAMP. Cz.
Rapporteur.

Door de Jury voor de in 1903 door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn de volgende prijzen toegekend.

1. Gebouw voor een Gezondheidskolonie. Eerste prijs, zilveren medaille met getuigschrift en f 50, aan het ontwerp „Sanitas", van den heer J. Van der Mey, architect te Amsterdam; tweede prijs, bronzen medaille met getuigschrift en f 25 aan het ontwerp „Debora", van den heer J. Stuivinga, te Rotterdam; derde prijs, getuigschrift, aan het ontwerp „Kinderheim", van den heer R. J. Hoogeveen, te Rotterdam; een buitengewone bronzen medaille aan het ontwerp „Cirkel" (geteekend), van den heer J. Coninck Westenberg te Antwerpen.

2. Traphal in een Heerenhuis. De helft der vereenigde eerste en tweede prijzen, alzoo f 30 met getuigschrift, aan elk der ontwerpen „H. t. H." en „Escalier", onderscheidenlijk van de heeren J. C. Bakker te Scheveningen en J. H. Schmitz Jr. te Rotterdam.

3. Electrische trampaal. Eerste prijs, bronzen medaille en getuigschrift en f 15, aan het ontwerp „Toos", van den heer Corn de Graaf, architect te Hengelo; tweede prijs, getuigschrift, aan het ontwerp „IJzer", van den heer A. Van Baalen, te Amsterdam.

De ontwerpen zijn te Rotterdam te bezichtigen op 3, 4 en 5 Januari a. s.; daarna worden zij tentoongesteld te Amsterdam, Arnhem en Groningen.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Onlangs in 's-Gravenhage zijnde, werd mijn aandacht onmiddellijk in beslag genomen door de hoogst opvallende kleur van de brievenbussen aldaar. Het felste Parijsche groen, met roode randjes, en vergulde wapens en opschrift.

Zoo schreewend mogelijk dringen deze zich nu aan het oog op. Of ik den Haag daarmede geluk mag wenschen, acht ik zeer betwijfelbaar. Verbeeldt u echter mijn schrik toen ik van bevoegde zijde vernam, dat dit nog maar een begin was en dat het voornemen bestond om alle brievenbussen in den lande in het zelfde opdringerige gewaad te steken, alleen met dien verstande, dat het verguldsel slechts voor den Haag was bestemd en de overige Gemeenten zich met roode wapens en opschriften zouden hebben te vergenoegen; van wege de kosten, zeide men mij.

De Directeur-Generaal der Posterijen heeft zich voorgenomen de brievenbussen overal goed zichtbaar te maken. Ik heb daar op zich zelf niets tegen, maar waarom moet daarvoor een kleur worden gekozen die in den regel zoo slecht past bij iedere verdere omgeving? Waarom moet het opvallende aan een wanklank voor het oog worden verbonden?

Zou het niet zaak zijn daartegen tijdig te protesteeren, vóór dat deze wansmaak door het geheele Rijk een fait accompli is geworden? Moet dergelijke publieke ontsiering afhankelijk zijn van het onontwikkeld gevoel voor kleur bij een enkel ambtenaar, en zou misschien niet een protest van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst bij den Minister van Waterstaat nog veel kunnen voorkomen?

U dank zeggende voor de plaatsing dezer regelen

Hoogachtend
Uw dw. dr.
N.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. Op een vrij druk bezochte vergadering hield den 23sten Dec. 1903 de heer J. C. H. van Duil, werktuigkundige te Rotterdam, een voordracht over het aanleggen van waterleidingen in woonhuizen en gebouwen, waartoe een uitgebreide voorraad modellen in lood, koper enz. ter vergadering aanwezig was.

Spr. wees in de eerste plaats op de noodzakelijkheid van den eisch der degelijkheid, waarin soms de fouten zijn te zoeken, die door het publiek geweten worden aan het beheer der waterleiding, o. a. aan het gebrek aan voldoenden druk. Terloops herinnerde hij ook aan het ter dege gevoeld gemis aan een Octrooiwet. Spr. protesteerde als uitvinder daar tegen, en tegen de protectionistische neigingen der tegenwoordige regeering evenzeer.

Hij deelde vervolgens op grond zijner ervaringen mede, dat bij den aanleg van waterleidingen, een der eerste vaak voorkomende fouten is, het leggen van de stopkraan op plaatsen, die moeilijk te vinden zijn. Dan waarschuwde hij tegen het „slaan" der leiding, waardoor gevaar ontstaat voor springen. Dit euvel, is te wijten aan aanwezigheid van lucht in de buizen, ter voorkoming waarvan volgens spr. een door hem geconstrueerden klep, die door een glazen of ebonieten knikker (n.m. bij een dunne leiding) gesloten wordt door den druk van het water, aanbevelenswaardig acht. In hoogere huizen wordt daardoor tevens het weigeren der kranen op de verdiepingen voorkomen.

Spr. feliciteerde Arnhem met een door hem vervolgens geconstateerden druk van 42 meter, een hoogte die spr. slechts zelden aantrof. Ook demonstreerde hij de fouten van de revolute's de goedkoope kraan en de dito leiding, die een hevige compressie veroorzaakt bij het snel openen, n l. eene van ± 20 meter boven

den normalen druk Hij vertoonde daarop zijn klep „simplicissimus”, saamgesteld als ongeveer boven aangeduid. Spr. stelde als eerste eisch bij het aanleggen van leidingen, dat deze schuin liggen, zoodat ze leeg kunnen loopen. Ook vestigde hij de aandacht op het koppelen van buizen, waarbij het smelten van de binnenvoering voorkomen moet worden, omdat anders oxydeering onvermijdelijk is, waarvan loodvergiftiging het gevolg kan zijn. Hij vertoonde de beste wijze, om dit te voorkomen. Bij herhaling waarschuwde hij nog eens tegen te dunne buizen, waarna hij de constructie van goedkoope kranen critiseerde, mede een oorzaak van veel overlast. Ook werden de watermeters besproken; van sommige fabrikaten wordt het mechaniek in beweging gebracht door schokken enz.; ter voorkoming daarvan valt de „retourklep” aan te bevelen. Ook de aftapkranen besprak spr. uitvoerig, een overzicht gevende van de fabricatie en de daarmee verband houdende waarborgen voor deugdelijkheid enz.

In het kort besprak daarna nog de heer Van Duil nog de veiligheid in werkplaatsen en fabrieken. Hij vertoonde het model van een door hem gevonden rem-inrichting, waardoor de stoom wordt opgesloten en de beweging der raderen wordt stop gezet. Allengs geperfectioneerd, blijkt dit toestel een groote practische waarde te hebben; en het werd dan ook bij een prijsvraag van de vereeniging ter voorkoming van ongelukken in fabrieken met den eersten prijs bekroond.

In een der cacaofabrieken van Driessen werd de vinding toegepast; door te trekken aan een overal in de fabriek bereikbare lijn kan daar de machine van ± 100 p.k. na een slag stop gezet worden. De gem. gasfabriek te Rotterdam volgde kort daarop en wel met een zoodanige inrichting, dat de drijfriem in geval van nood wordt geworpen van een vast op een los drijfwiel, en de beweging in zijn geheel wordt gestuit.

Ten slotte dienen we hier nog een woord te wijden aan de collectie decoratieve ontwerpen en geëxposeerd door het lid van Bouwkunst de heer D. Maandag, die doordat de lezing van den heer van Duil nogal veel tijd in beslag nam, niet die belangstelling ten deel viel welke haar zonder twijfel toekomt. Het talent van den heer Maandag, ofschoon ten onzent reeds in verschillende uitingen gebleken, is van dien aard, dat een afzonderlijke expositie van zijn werk waarlijk niet tot de overdadigheden behoort. Onder het gisterenavond geëxposeerde vonden we menig stuk, dat op gelijke lijn mag gesteld worden met wat in andere steden wordt gepresteerd.

We zagen boekbanden-ontwerpen, behangsels, schouwen, friezen, op zoodanige wijze uitgevoerd, dat het getuigt van originaliteit en een fijngevoelige natuur.

VRAAGBAAK.

Welke is de beste wijze om linoleum op traptreden te bevestigen?

Voor het plakken van linoleum op steenen traptreden wordt met goed gevolg gebruik gemaakt van gewone houtlijm; bijmengsels hieraan toe te voegen, is gebleken onnoodig te zijn.

Van groot belang is het echter, dat de traptreden vooraf warm worden gemaakt. Hiervoor wordt een rooster op vier pootjes gebruikt, waarop gloeiende turven worden gelegd. Dit kacheltje wordt telkenmale verzet en is de kosten van 't maken wel waard.

Het zeil moet vooraf goed vlak zijn; de neiging tot oprollen moet geheel verdwenen zijn, opdat het overbodig zij het geplakte zeil met gewicht te belasten totdat het aan de treden hecht.

UIT DEN VREEMDE.

Een merkwaardig fraai en rustig voorbeeld van moderne Neder-Duitsche Renaissance is de onlangs geopende stedelijke Ambachtsschool te Berlijn. Architect Ludwig Hoffman aldaar.

Aan hen die deel zullen nemen aan het Internationale Archi tecten Congres te Madrid (6—13 April 1904) wordt tegen vergoeding van f 450 eene rondreis door Spanje aangeboden. De reis zal 25 dagen duren en men zal Madrid — Condova — Granada — Sevilla Lissabon enz. aandoen. Onder de kosten is de heen en terugreis begrepen. Gedurende het Congres zullen van uit Madrid, kleine uitstapjes naar Toledo, het Escuriaal en Alcala gemaakt worden.

Te München is eene prijsvraag uitgeschreven voor den bouw van een Verkehrs-Ministerium. Het is eene zeer belangrijke prijsvraag en de kosten mogen 7 millioen Mark bedragen. De vervaardiger van het bekroonde onderwerp zal echter niet met de uitvoering worden belast. Hiervoor is reeds een architect aangewezen.

De eerste en oudste kerk van Weenen is de Ruprechts-kirche Door den architect Weber is een grondig onderzoek ingesteld om dit monument uit de 8e eeuw te herstellen. Zoowel aan het uit- als aan het inwendige werd veel interessants gevonden. De muren van den toren aan de linkerzijde bleken niet minder dan drie meter dik te zijn. In het middenschip werd eene zolderingbeschildering gevonden. De laatste eenigszins ingrijpende restauratie dateert van ongeveer 100 jaren geleden.

De Duitsche ingenieur Dörr heeft eene uitvinding gedaan, waardoor, met een enkelen druk op een knop aan de commandobrug alle waterdichte schotten zich tegelijkertijd plotseling sluiten. Reeds 14 stoomschepen van de Noordduitsche Lloyd worden van deze inrichting voorzien.

De eerste stoomturbine om schepen voort te bewegen, werd toegepast in het jaar 1894 op het stoomschip „Turbinia”. Het jacht Emerald was het eerste schip dat van turbinen voorzien, de Atlantische Oceaan overstak, waarbij bewezen werd, dat bij het zwaarste weder de Turbinen rustig en zonder storing werkten

Op dit oogenblik wordt de toepassing al grooter en grooter. De stoomturbine heeft veel minder plaats noodig dan de stoommachine, weegt veel minder en eischt minder onderhoud, zoodat het zeer waarschijnlijk is, dat hare toepassing een geheele ommekeer in de stoomscheepvaart geven zal.

BERICHTEN.

Monumenten. Bij de debatten over de Staatsbegrooting voor 1904 in de Tweede Kamer zijn de posten voor de monumenten zonder discussie goedgekeurd.

Aangevraagd is voor de herstelling van:

de Groote kerk te Arnhem, f 5000; de Broeren kerk te Bolsward, f 5000; de Ned. H. Kerk te Beekbergen, f 1500; de Groote kerk te Brielle, f 3000; de Groote kerk te Dordrecht, f 7000; de St. Jans kerk te Gouda, f 8000; de Groote of St. Bavo kerk te Haarlem, f 10 000; de Kerk te Heerlen, f 3000; de St. Jansketk te 's Hertogenbosch, f 8000; het Raadhuis te Jisp, f 1000; O. L. Vrouwekerk te Maastricht, f 4000; het Stadhuis te Middelburg. f 2500; de Waag te Monnikendam, f 1500; de Kerk te Rheden, f 2500; de toren te Rhenen, f 7000; de Groote kerk te Zutphen, f 6000.

De Rijksbijdrage voor de herstelling van den Domtoren te Utrecht is op f 8000 gebracht. De Gemeente heeft haar subsidie mede van f 6000 verhoogd tot f 8000.

's-Gravenhage. Voor dat zij naar de plaats van bestemming zijn gegaan, heeft de heer E. W. F. Kerling de beide gebrandschilderde ramen tentoongesteld, die in zijn atelier zijn vervaardigd op bestelling van H. M. de Koningin-Moeder, en die bestemd zijn voor de Kapel in het Vorstelijk Paleis te Arolsen.

Het zijn twee ramen, die boven elkaar geplaatst worden, met een gedeelte borstwering er tusschen. Het onderste is gevuld met eene architectonische decoratie, het bovenste met eene zelfde versiering, deze echter vrij van den bovenrand. Bij de versiering is een ruim gebruik gemaakt van bloemslingers.

Het onderste raam draagt in het middenvak de gecombineerde wapens van Oranje en van Waldeck; daaronder een cartouche met opschrift, vermeldende het huwelijk van Koningin Emma met Z. M Koning Willem III.

Het tweede raam heeft een middenvak met het uitvoerige wapen van Waldeck Pyrmont, waaronder een opschriftplaat in cartouchevorm, vermeldende de geboorte van Prins Max, zoon van den Vorst van Waldeck.

Het geheel is gedekt van kleur, in nuances van bruin en geel; het fond is op de oude wijze bewerkt als tamponeerwerk, waardoor het doorzichtig en licht is gebleven. Alleen het gedeelte van het bovenste raam boven de bekroning van het geheel, is paars-blauw.

De wapens zijn uitgevoerd in sterk sprekende kleuren, die natuurlijk in de zaal waar de ramen tentoongesteld werden, niet tot volle recht kwamen. De ramen zullen echter in de kapel in het volle licht geplaatst worden, aan de zonzijde, waarmede bij de bewerking rekening is gehouden. Het effect zal dan zonder twijfel schitterend zijn.

De bewerking van deze kunstwerken heeft heel wat moeite en tijd vereischt, ook om te zoeken eenheid in het kleurenspel te verkrijgen; de vele zorgen daaraan besteed zijn echter met een gunstig resultaat bekroond geworden, daar de kleurenharmonie zeer goed bereikt is.

Deze ramen zijn een geschenk van H. M. de Koningin-Moeder.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

					per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	45	„	„	- 120.—
„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	43	„	„	- 100.—
„	„	26	„	„	- 85.—
„	„	21	„	„	- 80.—
„	„	24	„	„	- 65.—
„	„	19	„	„	- 40.—
„	„	24	„	„	- 70 —

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 4 JANUARI.

GRONINGEN. Het afbreken van het perc. no. 55, Noordzijde aan het Gedempte Zuiderdiep te Groningen, en het daar ter plaatse bouwen van een pakhuis met vrije bovenwoning.

De arch. P. Belgraver en A. Reiziger, 's av. 8 u., in het café van L. B. de Jong. Bestekken à f 0.50 verkrijgb. bij voorn. arch. en ten huize van aanbest. Inl. te bekomen ten kantore van den arch. a. d. Praediniussingel 39 van 9—10 u. Aanw. gedaan.

KOUDUM. 1. Het stichten van een nieuwe school te Oudega en het amoveeren daarna van het bestaande gebouw; 2. het amoveeren van de bestaande en het stichten van een nieuwe onderwijzerswoning te Hemelum.

Het gem.best. van Hemelumer Oldephaert en Noordwolde, 's midd. 12 u. Bestekken en teek. à f 1 per stel ter secretarie verkrijgb. Aanw. 29 Dec., v.m. 10 u. te Hemelum en n.m. 2 uur te Oudega.

WICHMOND (GELD.). Het metsel-, timmer-, glas-, schilder-, smids- en loodgieterswerk, met bijlevering van alle materialen voor een nieuw woonhuis te Toldijk, gem. Steenderen.

De heer J. Poorterman, n.m. 3 u., bij H. Maandag, bij wien bestek en teek. ter inzage.

ZEIST. Het bouwen eener villa op een terrein gelegen aan de Slotlaan.

De heer Joh. Meerdink Jr. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. aan het kantoor Laan van Beek en Roijen no. 2. Aanw. gedaan.

DINSDAG 5 JANUARI.

LAREN (GELD.). Het bouwen van een woonhuis.

De heer J. H. Wagenaar, n.m. 4½ u., bij J. A. Eggink, bij wien voorw. ter lezing. Bestek en voorw. liggen in gen. logement ter inzage.

WOENSDAG 6 JANUARI.

RILLAND-BATH (ZEEL.). Het door aanbouwing vergrooten en door verbouwing veranderen der openbare school op het dorp Rilland.

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek en teek. ter inzage op het gem.huis en aldaar verkr. tegen f 2,50 alsmede bij den arch. A le Clercq te Kruiningen. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 7 JANUARI.

'S-GRAVENHAGE. Het bouwen van een zuiverhuis en meterlokaal voor de watergasfabriek op het terrein der gem.gasfabriek.

Het gem best., n m. 2 u. Bestek en voorw. met 1 teek. tegen f 1 verkrijgb. aan de bureaux der gasfabriek Loosduinsche weg en Kazernestraat 42. De bilj. moeten uiterlijk 's midd. 12 u. ten raadhuize, secr. 3e afd. bezorgd zijn.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

12 DECEMBER.

NOORDWIJK A/ZEE (ONDERH.). Het bouwen van een landhuis voor den heer F. G. Waller te Leiden Door de archit. Jesse en Fontein te Leiden.

Gegund aan A. B. v. d. Boon te Noordwijk-Binnen.

18 DECEMBER.

NAARDEN. Het repareeren en verbeteren van een huis staande aan het einde der Turfpoortstraat en het daarnaast bouwen van een school, bestaande uit 2 verdiepingen elk van 2 lokalen tot oprichting van eene R. K. school, voorloopig alleen voor meisjes.

Laagste inschrijver H. Weintjes, Bussum, voor f 15011.

UITHUIZERMEEDEN. Het afbreken en het bouwen eener voorbehuizing met bijlev. van materialen enz. Raming f 3540. Door den heer H T. v. d Molen

Laagste inschrijver T. Wierenga, Uithuizermeeden, f 3595. Gegund.

19 DECEMBER.

APELDOORN. Het bouwen van twee woonhuizen aan de Mariannelaan te Apeldoorn. Door den archit. A. v. Driesum Szn.

Laagste inschrijver G. Buurman, f 13950. Gegund.

HALLUM (FR.). Het bouwen van een vleugel aan een logement. Door den heer S. Hof.

Laagste inschrijver R. IJ. Bloemsma, Hallum, f 1264. Gegund. Een biljet te laat ingekomen van O. Dijkstra en C. Braaksma, voor f 1347.

LIEVELDE GEM. LICHTENVOORDE. Het bouwen van een woonhuis met bijlever. van alle materialen. Door den heer H. Neijeboer.

Laagste inschr. A. Ubbink, Breedevoort, f 2120. Gegund.

ODOORN (DR.). Het bouwen van een boerenbehuizing in 3 perceelen: 1, materialen. 2, werkloon. 3, glas- en verfwerk. Door den heer H. Gerrits te Odoornervereen.

1e. Raming f 1469. Laagste inschrijver W. Vink, Meppel, f 1363.

2e. Raming f 315. G. Elting, Schoonoord, f 305.

3e. Raming f 75. R. Eerenstein, Odoorn, f 47,50.

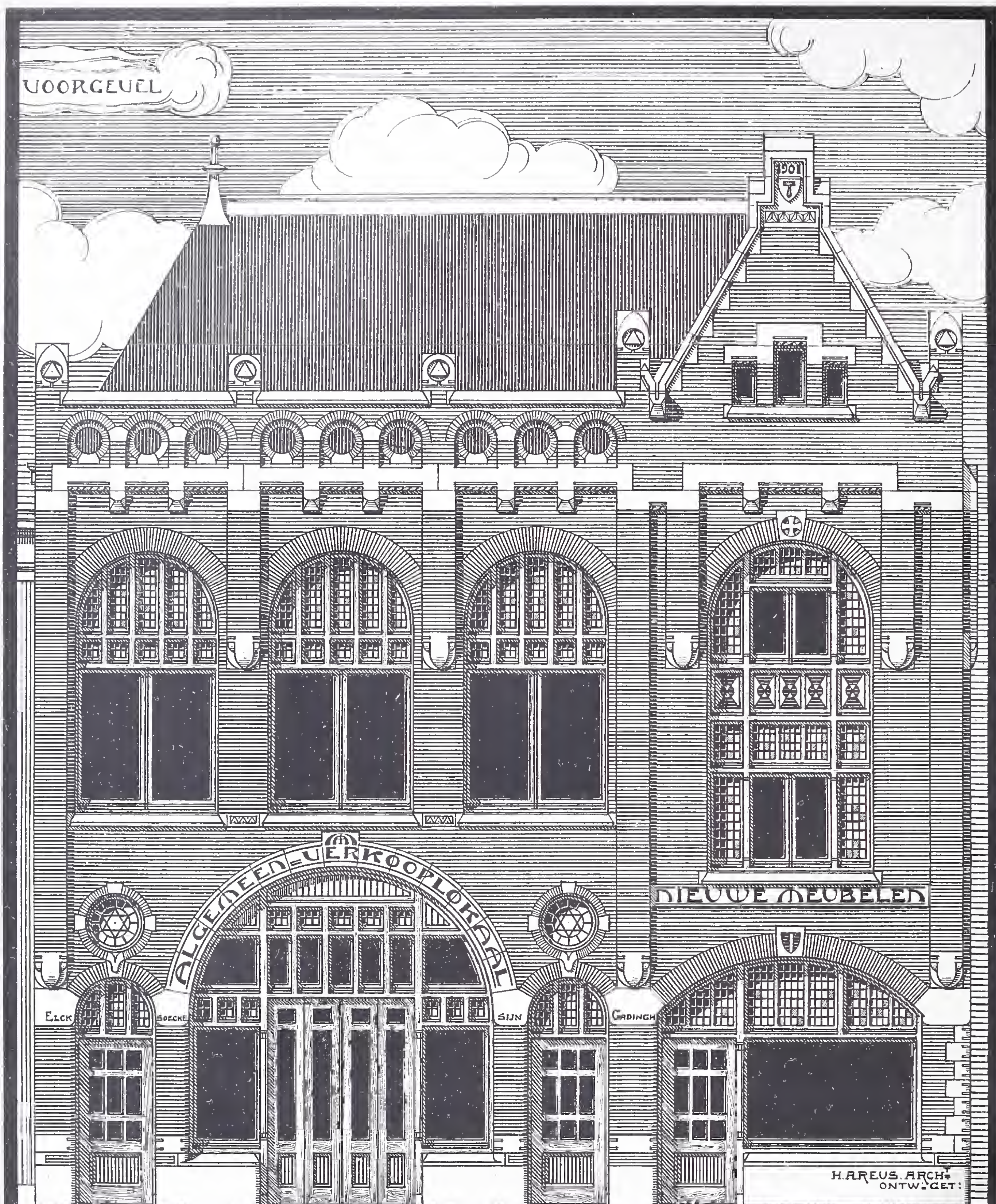
Massa. G. Buter, Emmer-Compascuum, f 1789

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

[illegible]

[illegible]

VERKOOPLOKAAL. VISCHSTRAAT 17. DORDRECHT.

Architect: H. A. REUS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

9 JANUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 2.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

INHOUD:

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Op Maandag 22 Februari 1904 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig-Opzichter, ingesteld door genoemde Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

Zij die dit examen wenschen af te leggen, worden uitgenoodigd zich schriftelijk aan te melden vóór 1 Februari 1904 bij den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam; na hunne aanmelding zullen zij tijdig alle vereischte inlichtingen ontvangen.

VERKOOPLOKAAL TE DORDRECHT,

Ter verduidelijking van den gevel, afgebeeld op de bij dit nummer van het Bouwkundig Weekblad gevoegde plaat, diene, dat het parterre in het gedeelte van het gebouw met den topgevel, een etalage voor kunstvoorwerpen bevat, waaronder winkelruimte en kantoren; de twee verdiepingen hierboven zijn tot magazijnen ingericht, terwijl zich achter den top een bergruimte bevindt.

Van het andere gedeelte van het gebouw is het parterre voor verkooplokaal ingericht, terwijl de eerste verdieping een expositie-zaal bevat. Dit verkooplokaal staat in verbinding met het kantoor, evenals de expositie-zaal met een der magazijnen.

De deuropening onder den grooten boog geeft toegang tot het verkooplokaal en kan voor het binnenrijden met wagens ter volle breedte geopend worden. De deurtjes links en rechts daarnaast geven toegang onderscheidenlijk tot een later in het verkooplokaal aan te brengen gaanderij en de expositiezaal.

De gevels zijn uitgevoerd in baksteen met sobere toepassing van zandsteen, terwijl plinten, dorpels en afdekkingen van hardsteen zijn.

DE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Door A. W. WEISSMAN.

(*Vervolg van bladz. 5.*)

Het is Palladio gegaan als zijn tijdgenoot Vignola. Het nageslacht, dat de gebouwen dezer meesters niet kende, en er ook geen besef van had, welke kunstenaars in den hoogsten zin des woords zij geweest waren, heeft alleen de regelen die zij gaven voor het maken van onderdeelen bestudeerd en opgevolgd. Zoo is langzamerhand de meening ontstaan, alsof de twee architecten niet anders mochten heeten dan een paar schoolmeesters, wier lessen geleerd moesten worden.

Gaf Vignola slechts regels voor de vijf orden, Palladio heeft ook aan andere onderdeelen zijn aandacht gewijd. Het zijn deze voorschriften, die, in tal van vertalingen, overal verspreid werden. In 1645 bezorgde Pierre Lemuet, de beroemde architect van de tegenwoordige Bibliothèque Nationale en van het Hôtel l'Aigle te Parijs, een Fransche uitgaaf, die hij aan Monseigneur de Tubeuf, Conseiller du Roy en ses Conseils opdroeg. Een paar jaar later gaf „Cornelis Danckertsz, Const- en Caert-vercooper in de Calverstraat in de Danckbaarheid" deze „Verhandeling, getrocken uyt den beroemden Italiaanschen Bouwmeester A. Palladio" in het Nederlandsch uit, doch met de Fransche koperplaten. Zijn vertaling is dikwijls niet juist. Zonderling is het, dat

hij ook de opdracht heeft overgezet, den heer Tubeuf door „den eerwaarden, verstandigen en welwijzen Heer Frederick Alewijn" vervangende.

De bouwkunst is, naar de opvatting van Palladio, eigenlijk slechts de kunst van het toepassen der vijf orden. Vandaar dan ook, dat hij voor deze uitvoerige regelen maakt, die zich in vele opzichten van die, door Vignola aangenomen, onderscheiden. Palladio toch geeft varianten, die een groote verscheidenheid van opvatting toonen. De Jonische orde heeft bij hem modillons en een gebogen fries, een eigenaardigheid, die al wat naar zijn voorschriften is ontworpen, aanstonds doet herkennen.

Merkwaardig is, wat Palladio zegt omtrent de misbruiken, die naar zijn meening in de bouwkunst van zijn tijd waren ingeslopen. Hij veroordeelt de cartouches, de gebroken frontons, de maskers en ornamenten, die toen vooral door de Florentijnsche architecten, in navolging van Michelangelo gebruikt werden. Deze Florentijnsche manier vindt men zoowel in den Style Louis XIII als in den trant van Hendrik de Keyser en Lieven de Key terug.

Palladio heeft ook voor deuren en vensters regelen gegeven. De architraven voorziet hij van ooren boven en onder, en hij bekroont ze met driehoekige of segmentvormige frontons, die door consoles gedragen worden, en die, al naar de orde, die er bij in toepassing komt, verschillende profillen krijgen. Ook voor schoorsteenen, trappen en kappen vindt men voorschriften.

Het zou mij te ver voeren, deze voorschriften hier te bespreken, daar ik den invloed door Palladio in Nederland uitgeoefend, wensch na te gaan.

In Italië heeft de meester van Vicenza aanvankelijk niet veel navolgers gehad. Alleen Vincenzo Scamozzi kan als zoodanig gelden, doch deze architect, wiens werkzaamheid zich tot het gebied der Venetiaansche republiek beperkte, stierf reeds in 1616, en met zijn dood hield zijn invloed op.

De Florentijnsche richting zegevierde, en ging langzamerhand in den Barokstijl over, die in de 17^{e} eeuw de Italiaansche bouwkunst beheerscht. Pas in de 18^{e} eeuw keerden de Italiaansche architecten tot Palladio terug.

De betrekkelijk strenge opvatting, door den meester van Vicenza vooral in zijn latere scheppingen gehuldigd, behaagde de prachtlievende Italianen der 17e eeuw niet. In Engeland en Nederland daarentegen viel zij reeds spoedig in den smaak.

De manier van Hendrik de Keyser en Lieven de Key, die men tegenwoordig als de 17e eeuwsche bij uitnemendheid aanziet, kan eigenlijk als zoodanig niet gelden, want zij heeft haar scheppers niet overleefd. En wanneer wij bedenken, dat de eerste in 1621, de tweede in 1627 stierf, dan wordt het ons duidelijk, dat een geheel andere stijl, omstreeks 1630 in zwang gekomen, de meeste aanspraken heeft om als de 17e eeuwsche bij uitnemendheid te worden beschouwd. De vader van dien stijl is Jacob van Campen, die hem, op zijn beurt, aan Palladio heeft ontleend.

Omtrent het leven van Jacob van Campen heb ik onlangs enkele bijzonderheden in „Oud-Holland" medegedeeld. Te Haarlem in 1595 geboren, heeft hij aanvankelijk als schilder zich naam gemaakt. Een reis naar Italië gaf hem aanleiding ook de bouwkunst te bestudeeren. Het lijdt geen twijfel, of Van Campen moet zich te Vicenza, de stad van Palladio, hebben opgehouden. De eigenaardigheden toch, waardoor Van Campen's architectuur zich kenmerkt, vindt men allen in de bouwwerken van Vicenza terug.

Ofschoon Van Campen bij zijn leven zeer beroemd was, zijn toch verschillende zijner werken door het nageslacht aan anderen toegeschreven. Zoo gaat het Mauritshuis op naam van Pieter Port, sinds Pieter van der Aa het in 1715 tot diens werk verklaarde, en heeft men Daniël Stalpaert als den eigenlijken ontwerper van het Raadhuis te Amsterdam aangezien.

Het eerste werk van Jacob vam Campen was het huis dat Balthazar Koymans op de Keizersgracht te Amsterdam deed bouwen. Aan den gevel, die in zijn tegenwoordigen toestand niet geheel meer met het ontwerp, zooals de „Architectura Moderna" dit geeft, overeenkomt, zien wij al de eigenaardigheden van den Palladiaanschen stijl. Op een soubasement, dat oorspronkelijk geen vensters schijnt te hebben gehad, staat een Jonische pilasterorde, met vensters daartusschen. Daarop is een Korintische pilasterordonnantie geplaatst, met vensters, die door driehoekige en segmentvormige frontons gedekt worden. De bekroning is een echt Italiaansche mezzanino. In hoofdzaak is dus de compositie gevolgd naar het Palazzo Porto-Barbaran. Doch terwijl daar negen traveeën worden aangetroffen, heeft Van Campen er slechts acht gemaakt. Ook heeft hij de muurzuilen van Palladio door pilasters vervangen, de Jonische orde van een soubasement met pedestallen voorzien en de Korinthische geringer van afmetingen gemaakt, dan wij te Vicenza vinden. De rijke versiering heeft hij geheel achterwege gelaten.

Dat Van Campen's veranderingen als verbeteringen beschouwd mogen worden, zal wel niemand willen volhouden. Doch de Nederlandsche architect, die toch reeds een stout stuk waagde door, vijf jaar na Hendrik de Keyser's dood, zulke geheel afwijkende vormen te kiezen, zal men het niet euvel kunnen duiden, dat hij den gevel van het Italiaansche paleis zoo wijzigde, als door de vaderlandsche zeden en gebruiken werd vereischt.

Het is zeker, dat Van Campen nog te Haarlem woonde, toen hij met dit werk bezig was. Immers Ampzing noemt hem nog in 1628 onder de kunstenaars der Spaarnestad. Daar was in 1627 de stadssteenhouwer Lieven de Key, de ontwerper der Vleeschhal, gestorven. Hij had nog den noordelijken vleugel van het Raadhuis, aan de Zijlstraat, ontworpen, doch dien niet meer kunnen voltooien. Dat een meester, die een geheel andere richting was toegedaan dan De Key, het ontwerp voor die voltooiing en voor de veranderingen, die het Raadhuis tusschen 1627 en 1630 onderging, moet gemaakt hebben, is aanstonds te zien. Die meester was een trouw volgeling van Palladio, hetgeen zoowel de door frontons bekroonde vensters als de pilasters bewijzen.

Wie was nu die architect? Het kan niemand anders geweest zijn, dan Jacob van Campen, want Pieter Post, die toen ook te Haarlem woonde, was nog te jong, dan dat hij den Palladiaanschen stijl reeds zóó kon beheerschen.

In het jaar 1633 kreeg Jacob van Campen de opdracht van twee belangrijke werken. Joan Maurits van Nassau droeg hem het maken van zijn paleis, het latere Mauritshuis op, Constantijn Huygens belastte hem met het bouwen van zijn huis aan het Plein in den Haag. Beide gebouwen werden uitgevoerd onder leiding van Pieter Post, in 1608 te Haarlem geboren.

Voor het Mauritshuis heeft het Palazzo Valmarana het voorbeeld geleverd. Maar van een slaafsche navolging is geen sprake. Zoo werd het getal der traveeën van zeven tot vijf verminderd, werden de Composiet pilasters in Jonische veranderd, en is het attiek door een fronton boven de drie middenste traveeën vervangen. Dit alles wijst op de studie der Rotonda, terwijl de festoenen almede een Palladiaansch motief zijn, dat men aan het Palazzo Porto Barbaran, de Loggia Bernarda en het Palazzo Colleoni Porto vindt. Maar terwijl de in pleister uitgevoerde versierselen van Palladio zeer door den tijd hebben geleden, bleven die van Jacob van Campen, in steen gehakt, uitmuntend bewaard.

Het huis van Huygens, een kwart eeuw geleden gesloopt, vertoonde twee orden boven elkander, en was veel eenvoudiger opgevat.

In 1636 belastte het stadsbestuur van Amsterdam Van Campen met het ontwerpen der Heiligewegspoort, een Jonische ordonnantie, die wij nog, ofschoon de poort reeds in 1663 gesloopt is, op een gevelsteen aan het Koningsplein kunnen zien. Het Amsterdamsche archief bezit een ontwerp van de poort, dat eenige afwijkingen vertoont. De Jonische orde komt ook voor aan het Accijnshuis, dat in 1638 op den hoek van het Damrak en de Oudebrugsteeg gesticht werd, en dat met zeer groote waarschijnlijkheid aan Van Campen kan worden toegeschreven. Bij deze bouwwerken hebben de pilasters de volle hoogte der gevels.

De verbouwing van het Oude Hof, het tegenwoordig Koninklijk Paleis te 's Gravenhage, is in 1641 geschied. Tot dusver werd Post als de ontwerper beschouwd. Maar Post heeft dit paleis niet onder zijn uitgegeven werken opgenomen; slechts eenige schoorsteenmantels, in het Oude Hof gemaakt, vindt men daar. Het ontwerp draagt het stempel van Jacob van Campen. De Jonische orde beneden, de Korinthische daarboven, het fronton, dat als het ware een voorstudie is voor die van het Amsterdamsche raadhuis, dit alles moet ontworpen zijn door iemand, dien het Palazzo Porto Barbaran te Vicenza voor den geest stond.

Palladio en Van Campen komen ook hierin overeen, dat zij de Toskaansche en Dorische orden haast niet toepassen, doch aan de Jonische, de Korinthische en de Composiete de voorkeur geven.

Van Campens meesterwerk is het raadhuis te Amsterdam. Het laat, zoo wat afmetingen als rijkdom van uitvoering aangaat, alles, wat Palladio gebouwd heeft, verre achter zich. De Palladiaansche regels zijn er getrouw gevolgd, maar de eigenlijke geest van Palladio is er niet in te vinden. De meester van Vicenza stond, als kunstenaar, boven zijn regels. Alleen zijn allerlaatste werken hebben iets van de droogheid, die in het raadhuis, hoezeer men het overigens waardeeren moge, toch al te zeer in het oog valt. Ofschoon Palladio zijn best deed, om steeds de koel overwegende bouwmeester te zijn, kwam toch vaak zijn warm Italiaansch temperament om den hoek kijken. Maar van Campen, de Hollander, miste dit temperament. Men mag hem daar geen verwijt van maken. Dat zijn werk wel de uitdrukking van den geest des tijds is geweest, wordt bewezen door den lof, die hij er bij de besten onder zijn tijdgenooten mede heeft ingeoogst.

De invloed, door van Campen uitgeoefend, is groot geweest. Door hem heeft de Palladiaansche stijl hier te lande de 17e eeuw vrij wel uitsluitend beheerscht.

Als Huygens, ruim een half jaar na Van Campens's dood, in 1658 een gedicht aan zijn overleden vriend wijdt, dan vraagt hij: —

„Hoe light hij marmerloos, hoe gunt m' hem niet een steen,
Ter eergedachteniss van zoo veel eedle steenen?"

En zijn antwoord is:

„Ick meen, de reden is, en 't is wat meer dan meenen,
Hier stond een Graf-gebouw, hadd' hij het zelf bestaen.
Nu hij 't verwaerloost heeft en durft er niemand aen
Van all' de leerlingen, die uyt hem zijn gesproten."

Of inderdaad de vrees, dat niemand voor Jacob van Campen een monument zijner waardig zou kunnen maken, de oorzaak is geweest, dat hij dat niet heeft gekregen, en dat hij rust onder een grafteeken, dat zijn zwager Jan Heereman en zijn zuster Geertruyd van Campen hebben gesticht, durf ik niet beslissen. Maar dat Huygens niet zonder reden van zijn leerlingen spreekt, kan men veilig aannemen.

Dat Pieter Post een leerling van Jacob van Campen geweest is, staat vast. Maar Post, ofschoon hij als medewerker van zijn meester, wien hij in practische bekwaamheid verre overtrof, verdienste gehad heeft, was als kunstenaar geen man van groote beteekenis.

(Wordt vervolgd).

NIEUWE UITGAVEN.

Das moderne Landhaus. Dit boek is „ein Beitrag zur neuen Baukunst", samengesteld door Joseph Aug. Lux, uitgegeven door Anton Schroll en Co. te Weenen, geprijsd *f* 5.55.

Zorg er voor, dat de landhuizen tegen weêr en wind bestand zijn, versierbaar en bewoonbaar blijven, en waar gebouwd wordt, bouw er wat *nieuws*. Waarom wilt ge bij den bouw van zulke landhuizen de slecht uitgevoerde gebouwen in de leelijke voorsteden eener moderne stad tot voorbeeld nemen?

Wanneer men solide en niet opdringerig bouwt, moet ge zelfs nog heden ten dage goed materiaal bezigen, dat past in de omgeving waarin uw werk staat, en moet er voor gezorgd worden, dat de bewoners voldoende ruimte en tuinaanleg hebben, en aan de schoonheid van het landschap of van de oudere huizen geen afbreuk gedaan wordt.

Ik hoop inderdaad, dat de nieuwe echte architectuur eerder zal uitgaan van zulke noodzakelijke niet opdringerige bouwwerken, dan van de meer of minder hoogvliegende proefnemingen in bewust toegepasten stijl.

Met deze inleiding, ontleend aan de zendbrieven over sierkunst (om in modernen geest te spreken) van William Morris, vangt Lux zijn boek aan. Hij blijft er verder onder den indruk van.

Het werk is met 80 illustraties opgeluisterd, voor 't groote meerendeel weergevende inrichtingen van landhuizen, voornamelijk van de architecten Leopold Baner, Prof. Jos. Hoffman en Wunibald Deininger.

De illustraties zijn de hoofdzaak, en wie modern wil, kan er wel iets bij vinden dat hem een idee zal aangeven om nader en anders uit te werken.

Groote eenvoud en het laten zien van de samenstelling, zijn de eigenschappen der voorgestelde interieurs en meubels. Maar deze voldoen niet altijd; er zijn hoekige en kale betimmeringen bij, gemakkelijk daar te stellen en toch misschien heel duur, lompe stoelen, wel vreemd van vorm, maar niet aantrekkelijk.

Bij de meubels ziet men het moderne streven heerschen, om *„de constructie* te laten zien". In 't algemeen, zou men zoo zeggen, ware 't beter het principe aldus uit te drukken: men moet *goede constructie* laten zien. Want, de samenstelling van menig modern meubel is meer zonderling dan beredeneerd goed. Dat zonderlinge is voor velen zoo aantrekkelijk. Zouden daar eenige ontwerpers op ingaan?

Uit den tekt straalt een verheerlijking van den geest waarin de afgebeelde bouwwerken en interieurs zijn ontworpen In den index vindt men de besproken onderwerpen opgegeven die ook in margine van den tekst zijn gedrukt. 't Onderwerp hygiëne trof me, en ik vind dit gemakkelijk — na de bespreking van comfort, sporttuinen, en lucht- en zonnebad — op een zelfde spaarzaam bedrukte bladzijde behandeld.

Over comfort en hygiëne samen wordt gezegd:

„In dit huis te Brünn, van den architect Bauer, wien wij eenige zeer belangrijke afbeeldingen danken, is op interessante wijze beproefd om alle technische inrichtingen die voor het *comfort* onontbeerlijk zijn, in het organisme van het huis te schakelen. Aanleg voor de verwarming, en de waterleidingen worden immers steeds als vijandige elementen voor de architectonische harmonie beschouwd. De moderne architect moet er als vriendelijke helpers van zijn artistieke bedoelingen partij van trekken.

Niettegenstaande het huis tamelijk klein is, zijn er drie baden in. Bij elke slaapkamer behoort er een, en daardoor zijn de waschtafels overbodig. De opgave was dus: hygiëne, comfort en schoonheid te vereenigen. Het hygiënische principe is ook bij den aanleg van den tuin, die als voortzetting van het huis is te beschouwen, doorgevoerd. Een groote tennisplaats neemt een belangrijk deel van dien tuin in, en is zoo gelegen, dat zij des winters als ijsbaan kan gebruikt worden."

We lezen ook, dat in (hygiënische) sporttuinen open zwembassins noodig zijn, waarvan het gebruikte water den tuin besproeit,

verder een kegelbaan, en een zonnebad. Voor dit laatste is noodig een bank die op een zonnig plekje staat.

Er is in dit boek wel 't een en ander te vinden dat ter harte genomen kan worden, — iets wat misschien niet zoo rechtstreeks uit het aangehaalde blijkt — maar eenigszins curieus is de voortdurende reclame daarin voor den *modernen* architect, en daartegenover de negatie van hetgeen architecten deden, die zoo onverstandig waren te leven vóór hun moderne vakgenooten. 't Is net alsof die ouderen alles maar zonder nadenken deden, en al wat goed is alleenlijk te danken is aan de moderne architecten; alsof ook die ouderen niet van nooden deugden hebben weten te maken, en 't een moderne ontdekking is om leidingen voor allerlei doeleinden zóó aan te leggen, dat ze minstens niet hinderlijk zijn, maar de plaatsing er van aangenaam aandoet. Ook zij wisten wel, dat badkamers comfortabel en hygiënisch zijn, maar zij konden de badkuipen — en dat wordt vergeten — niet aansluiten aan een waterleiding. Zij zijn — dat is waar — niet op de gedachte gekomen om, bij aanwezigheid van een bad, de waschtafels weg te laten. Dit moesten evenwel de moderne architecten ook niet doen.

E-n.

Behoorlijk op tijd — en dit is nog nooit anders geweest — is nog in de laatste dagen van 't vorige jaar *Van Gendt's Bouwkalender voor 1904* verschenen, vermeerderd en omgewerkt door Th. G. Schill en D. H. Haverkamp, uitgave van den heer L. J. Veen, te Amsterdam.

Dat er nu 34 jaargangen zijn verschenen is al reeds bewijs genoeg voor de bruikbaarheid van 't zakboekje, dat velen een welkom bezit is. Dit is goedkoop tevens: het kost in linnen gebonden *f* 1.50, in leder *f* 1.75. De bijgewerkte losse bijlage, meer voor de schrijftafel bestemd, is voor *f* 0,75 verkrijgbaar.

Een aanbeveling om zich dezen kalender aan te schaffen is haast niet noodig; het boekje heeft zich al voor velen onmisbaar gemaakt. Aan hen die het niet mochten kennen, zij den raad gegeven het eens aan te schaffen: hen zij voorspeld, dat zij in December a.s. al beginnen te verlangen naar den 35sten jaargang.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam der Mij. tot Bevordering der Bouwkunst. 582e verg., Vrijdag 18 December, onder presidium van den Voorzitter, den heer W. J. de Groot. De presentielijst was geteekend door een twintigtal leden en introducés.

Na opening der vergadering en vaststelling der notulen stelde de Voorzitter namens het Bestuur voor, om bij gelegenheid van de herdenking op 19 December 1903 der herleving van de Delftsche aardewerkindustrie het Eerelidmaatschap der Afdeeling te verleenen aan den heer A. le Comte, die van den aanvang af als artistiek leider aan deze tak van kunstnijverheid richting had gegeven. De verdiensten van den heer le Comte ten opzichte inzonderheid van de aardewerk- en glasschilderkunst in het licht stellend, wees de Voorzitter er tevens op hoe de heer le Comte de eerste zou wezen wien het eerelidmaatschap kon worden verleend, volgens de in het nieuwe Reglement opgenomen bepalingen, wegens zijne verdiensten ten aanzien der kunst in het algemeen. Bij acclamatie werd dit voorstel aangenomen en den Secretaris opgedragen de tolk der afdeeling te wezen.

Volgde: mededeeling ingekomen stukken, installatie van twee en ballotage van één nieuw lid, waarna het woord werd verleend aan den heer C. H. Peters, die aan de hand eener zeer rijke kunstbeschouwing zou spreken over den St. Maartenstoren te Groningen.

Waar omtrent dezen toren buiten den aanvangsdag niets bekend is, geen meester- of gezellennaam, geen bestel- of vrachtbrief bewaard bleef, het geheele archief met alle teekeningen en schetsen verdween en dus niets met historische zekerheid over den bouw is mede te deelen, wilde spreker meer een causerie naar aanleiding van den toren houden.

De Sint-Maartenstoren te Groningen is, hoewel een middeleeuwsche toren gelijk er in ons land meerdere verrijzen, een bouwwerk met een eigen karakter en type imponeerend door zijn eenvoud met eigen vorm en detailspeling en daarbij van eene constructieve brutaliteit zonder gelijke.

De onbekende meester die hem bouwde, week niet af van de destijds bestaande traditie, maar hij verwerkte haar naar eigen idee en wijzigde haar naar eigen inzicht. Zoo arbeidde men toen. De bouwmeester zonder talent hield zich getrouw aan hetgeen bestond, die met talent ging daarvan uit, maar ontwikkelde het. De middeneeuwsche bouwmeesters, op elkaars schouders staande, van elkander leerende en overnemende, joegen eendrachtig een kunstideaal na, tot het in den loop der eeuwen bereikt was. En hoe is het nu? Ieder heeft zijne eigen idealen; de kunst werd daarbij het middel om de persoon van den kunstenaar roem en geld aan te brengen. Was het vroeger noodig om 20 en 30 jaar te studeeren voor men optrad, thans studeert men niet meer. Nog in de kunstluiers grijpt men reeds naar het moeilijkste; alleen het genie zou aldus nog iets vruchtbaars en blijvends kunnen voortbrengen.

De St. Maartenstoren, die reeds van verre Groningens plaats in het landschap bepaalt, karakteriseert met zijn eigenaardig silhouet het beeld der stad; sinds eeuwen speelt hij een rol in het leven der Groningers; hij is aller vriend en stadgenoot. Alles is gewijzigd, vernield; hij bleef en alleen de kleur van zijn steenen mantel werd nog iets deftiger. Om hem heen rezen families en geslachten op en verdwenen aan het stille kerkhof aan zijn voet. In hem leeft oud-Groningen; hij is het sprekende monument van den glorietijd der stad, die dank zij de gunstigste omstandigheden buitengewonen bloei genoot. Toen de in 1464 voltooide toren van de St. Maartenskerk drie jaar later plotseling instortte ten gevolge van onopgemerkte beschadigingen die in 1465 de bliksem aanrichtte, rees direct het denkbeeld hem te herbouwen hooger, schooner, heerlijker dan hij geweest was. Die toren moest het zinnebeeld worden van de macht en grootheid der stad en harer zelfbewuste, onafhankelijke burgerij.

De Groningers zetten hunne practische, zuinige natuur op zijde; een hooger gevoel doortintelde hen: het bewustzijn dat zij iets gingen tot stand brengen dat tot in tal van volgende eeuwen zou getuigen van wat hunne stad doen kon.

Zou het thans nog mogelijk wezen, dat een stad van 14000 à 15000 inwoners — meer telde Groningen er toen niet — met een klein budget (slechts 10000 Embder guldens à *f* 0.90 in de 1e helft der 16e eeuw) in 13 jaren tijd zulk een luxe en ijdelheidsmonument zou bouwen, dat naar ons geld stellig een anderhalf millioen gulden kostte, en dat wel zonder het nageslacht met schuld te bezwaren?

Het toeval was gunstig. De torenbouw viel juist in den grootsten bloeitijd der stad; later toen eigen overmoed tijden van ellende had uitgelokt, had zij het werk niet meer kunnen voltooien.

26 Juni 1468 was de oude toren ingestort en reeds Palmzondag 1469, 26 Maart, werd de nieuwe grondsteen plechtig gelegd. Die spoed wijst er op, dat aan een Groninger meester blijkbaar den bouw was opgedragen, want de werkzaamheden aan de 7 M. diepe fundeering waren reeds in het najaar van 1468 begonnen, twee maanden na de ramp. Dat tijdsbestek was toenmaals te kort dan dat men een meester van buiten had kunnen ontbieden.

Maar de betrachte spoed kan nog een anderen invloed gehad hebben, n.l. dat op het vereischte oogenblik de noodige Bentheimer steen nog niet was aangevoerd, zoodat men om het werk niet te staken, genoopt was den onderbouw 15.50 M. hoog aan drie zijden van baksteen te metselen. Deze aanname verklaart waarom van den geheelen toren alleen daar, en nergens anders, baksteen toepassing vond.

In 1482 werd het kruis gesteld: 13 jaar was gewerkt. Utrecht had voor zijn dom 60, Rhenen 39, Breda 31 jaar noodig gehad. Dat kon alleen geschieden doordien allen zonder onderscheid, kerk, gemeente, gilden, broederschappen, en dan nog de burgers individueel, voor den bouw offerden; dat op collecten en ommegangen in de omliggende gemeente geld verzameld werd; dat de stad lijfrentebrieven uitgaf; dat de kerkelijke gemeente aflaten verkocht en de wereldlijke belastingen hief. Zoo alleen kon het reuzenwerk tot stand komen door de gezamenlijke pogingen der geheele burgerij.

Was eens de toren 113 M. hoog — hooger dan de Domtoren van Utrecht —, zij meet nu nog maar 95 M. sinds de vreugdevuren, bij den aftocht der Spaansche bezetting ontstoken, zijn spits in brand staken en deze in 1627 werd vervangen door een andere, van hout met lood bekleed en in Renaissance stijl. Maar een ander ongeluk heeft hem getroffen. Na eerst door het vooruitschuiven der rooilijnen van de markt afgedrongen en aan een klein pleintje beland te zijn, werd zijn trotsche hoofdingang, het rijkst behandelde deel van den bouw, verstopt door een torenwachtershuisje. Maar reeds rezen stemmen om dat onrecht te herstellen, en werd gevraagd of het niet mogelijk zou wezen om den toren van ouds weer onbelemmerd en vrij boven de markt te doen verrijzen.

Nadat de heer Posthumus Meijjes eenige inlichting over het restauratie-ontwerp van den heer Peters had ingewonnen, werd, onder hulde aan den spreker en dankzegging aan de aanwezigen, de vergadering gesloten.

Afdeeling Utrecht. 22 December 1903 onder voorzitterschap van den heer F. J. Nieuwenhuis. Aanwezig waren 15 leden en 19 geïntroduceerden.

Na voorlezing en vaststelling der notulen werd overgegaan tot verkiezing van Bestuursleden; de heeren F. J. Nieuwenhuis en H. G. Frijlink waren aan de beurt van aftreding. Beide heeren werden herbenoemd, en wel de heer Nieuwenhuis tot Voorzitter en de heer Frijlink tot Commissaris; door beiden werd deze benoeming aangenomen.

Hierna werd door den Penningmeester rekening en verantwoording gedaan van zijn gehouden beheer over het jaar 1903, waaruit bleek, dat de rekening met een batig saldo sloot, waarna de Voorzitter den Penningmeester dank bracht voor zijn gehouden beheer; ook werd de begrooting voor het jaar 1904 ter tafel gebracht, behandeld en goedgekeurd.

In een kleine pauze werd gelegenheid gegeven tot het bezichtigen van de ingezonden teekeningen, als antwoorden op de uitgeschreven prijsvraag.

Alsnu kwam aan de beurt de bespreking over het verband tusschen het uitbreidingsplan en de bouwverordening volgens de Woningwet, in te leiden door den heer Nieuwenhuis.

Als Directeur der Gemeentewerken was genoemden heer opgedragen uitbreidingsplannen te ontwerpen tot aanleg van straten en pleinen, niet alleen beantwoordende aan de eischen van den tegenwoordigen tijd, maar ook zoo veel mogelijk van die der toekomst, met het oog op aanleg van trams, enz., op wat nu en later al zoo zal kunnen worden vereischt.

De verscheidenheid van ontwerpen en stratenplannen door den heer Nieuwenhuis ten beste gegeven, werden door hem toegelicht, met verantwoording van de verschillende breedten der straten en pleinen, en bij elk plan op zich zelf tevens eene berekening van kosten gevende.

Het was de bedoeling van den heer Nieuwenhuis, deze voorbereidende werkzaamheden eens onder de oogen van belangstellenden te brengen; uit de discussie, daarover gevoerd, bleek ruimschoots, dat hij een goed werk had verricht, zoowel voor de toehoorders als ook voor zich zelf, teneinde het voor en tegen, betreffende eene zoo belangrijke zaak, eens van verschillende zijden te mogen vernemen.

Nadat den heer Nieuwenhuis een woord van dank was gebracht door den heer Nijland, werd de vergadering gesloten.

Vereeniging ter Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland. Op 28 December 1903 werd te Utrecht de 16e algemeene vergadering gehouden, onder voorzitterschap van den heer G. A. Scholten, architect, leeraar M. O. te Tiel. Een aantal nieuwe leden werden aangenomen; het totaal aantal leden was gedurende 1903 met ruim honderd toegenomen.

Na de gewone huishoudelijke zaken afgehandeld te hebben, werden een paar kleine wijzigingen in de statuten aangenomen. Het voorstel om een korteren naam aan de Vereeniging te geven, werd met vrij groote meerderheid verworpen.

Tot leden van het bestuur in de plaats van de heeren Mr. H. Smeenge, G. A. Scholten en P. D. Van der Bilt, die af moesten treden en niet herkiesbaar waren, werden gekozen de heeren W. de Visser, Civiel Ingenieur, Leeraar aan de H B.S. te Deventer, J. J. Mulder, Leeraar aan de Ambachtsschool te Rotterdam en Dr. D. Bos, Districts Schoolopziener en Lid van de Tweede Kamer, te Winschoten De heer W. de Visser werd tot Voorzitter gekozen.

Als de plaats voor de volgende algemeene vergadering in Juli 1904 werd voorloopig Middelburg aangewezen.

Door den heer Mr. H. Smeenge werd een concept-adres, opgemaakt door spreker en de heeren H. C. J. Haver en C. T. J. Louis Rieber, bestuursleden, gelezen en verklaard; het was de bedoeling zulk een adres, waarin verzocht werd om eene pensioenregeling voor leeraren aan de vakscholen, te zenden aan H. H. Exc. de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën, en aan de Leden der Tweede Kamer. Hiertoe werd door de vergadering besloten.

Ten slotte werd het rapport der Commissie voor het opstellen der eischen aan de onderwijzers aan vakscholen te stellen, na eenige bespreking goedgekeurd; enkele ondergeschikte opmerkingen werden gemaakt, die door de commissie zullen worden in overweging genomen om ze nog op te nemen in het rapport.

UIT DEN VREEMDE.

Tot een van de fraaiste gebouwen welke in den laatsten tijd in München gesticht zijn, behoort zeker het Stedelijk Weeshuis, schilderachtig gelegen aan het oostelijk uiteinde van het Nymphenburger Slotkanaal, Architect: Städtischer Baurat Hans Grässel, te München.

Voor den bouw van de Evangelische Werderkerk te Mannheim is eene prijsvraag uitgeschreven. Het bedrag voor prijzen uitgetrokken is 10.000 Mark, terwijl de bouwsom 900.000 Mrk. niet mag overschrijden.

Bij het leggen van een riool in de nabijheid van de Basilica te Trier, is een prachtige mozaïkvloer blootgelegd. Deze dateerd van de laatste helft der 3e eeuw n. Chr.

In Amerika beginnen de houten waterleidingsbuizen hoe langer hoe meer toepassing te vinden. Zij bezitten tegenover de ijzeren het voordeel, dat zij lichter zijn, langer duren, door zuren, zouten en zwavel niet worden aangetast, niet roesten, en vooral ook beter bestand zijn tegen bevriezen.

Deze buizen worden van homogeen, spintvrij, wit dennenhout gemaakt, dat door sterke luchtdroging geheel vrij van sappen gemaakt is. Het hout wordt aan lange strooken, over de lengte tapsgewijze aan elkaar gevoegd tot buizen. De strooken worden door een stalen spiraalsgewijze er om gewonden band tegen elkaar geperst en daarna aan de buitenzijde met asphalt overtrokken.

Een buis van 152 m.M. binnenmaat bij 254 m.M. buitenmaat weegt 19.3 K.G. per strekkende meter.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

In deze rubriek zal in 't vervolg elke week mededeeling gedaan worden van den inhoud van eenige der voornaamste hier te lande verschijnende bladen voor bouwkunde en aanverwante vakken. Van de belangrijkste bijdragen uit die bladen zal een kort overzicht worden gegeven, wanneer de onderwerpen daartoe geschikt geacht worden.

Vooraf echter wordt de toegeeflijkheid van den lezer ingeroepen. Er is namelijk weinig plaatsruimte voor deze rubriek beschikbaar, zoodat soberheid een vereischte is, die somwijlen wellicht kan schaden aan de duidelijkheid.

„Architectura", het orgaan van het Genootschap A. et A., is met 1904 in een nieuw, wijnrood kleed verschenen. No. 1 van dit jaar geeft bij het verslag der algemeene vergadering van het Genootschap van 30 December 1903 eene begrooting van A. et A. voor 1904, waarin inkomsten en uitgaven geraamd zijn op *f* 5431.53, en een voordeelig saldo op *f* 8.43. De rekening over 1903 geeft een saldo van *f* 369.17.

Eenige waardeerende woorden zijn gewijd aan het op 26 Dec. j.l. overleden lid H. W. Mol, 31 jaren oud, architect te Amsterdam, deelgenoot in „de Woning" en hoofdleeraar aan de Burgeravondschool te Zaandam.

„De Opmerker" wijdt bij de intrede van 1904 eene beschouwing aan de Nederlandsche bouwkunst in 1903, en wijst op de hedendaagsche idealen, in tegenstelling van die van voorheen. Het rationalisme van Viollet-le-Duc is niet meer het ideaal, en de plaesteraars waartegen Alberdingk Thym zoo ijverde, zijn weer aan 't werk. De nieuwe leer krijgt sedert de Beurs-bouw meer aanhangers. Het theoretiseeren over bouwkunst is aan de orde, maar de algemeene vakkennis der architecten schijnt te verminderen. De leus, uit Amerika overgewaaid, is nu: eenvoud; deze echter, op Romaansche kunst geïnspireerd, kan het schoone zelf niet zijn, en betreurenswaardig is het, dat zij tot pleisteren leidt.

De rationalisten hebben wel naar waarheid, maar niet naar doeltreffendheid gestreefd. Dat een gebouw die laatste eigenschap moet bezitten, is echt modern.

De schrijver van het stuk vergast zijn lezers op niet veel opwekkends. De bouwkundige ingenieurs deugen niet voor onzen tijd: schoonheid verlangt men niet van hen. De nieuwe regeling aan de Polytechnische School zal geen verbetering brengen. Kunstnijverheid en ambachtskunst voorspellen nog geen dageraad van een nieuwe kunst. Het karakter van den Nederlander toont weinig verhevens, maar veel botheid; ergo ziet de Nederlandsche architect in zijn kunst meestal slechts een middel van bestaan. Hij wijdt geen aandacht aan vraagstukken van meer idealen aard, en daarom bloeit zijn vereenigingsleven zoo weinig.

Architecten van naam zeggen zeldzaam hun meening, slechts een enkele keer over esthetische vragen. Van opgewekt leven in de bouwkunst is geen sprake. Onze bouwkunst is echter niet zoo achterlijk als voor 25 jaren: de nieuwste snufjes uit het buitenland worden hier aanstonds toegepast, maar of dit een voor- of een nadeel is, wordt in 't midden gelaten.

Na die zwartgallige teekening wordt gaarne gehoopt, dat 1904 moge brengen wat ieder verwacht, dat bij de prijsvraag voor den Tempel des Vredes de Nederlandsche bouwkunst een goed figuur moge maken, dat, n. b., de stijl der 20ste eeuw zich daarbij zal openbaren, en dat een onzer landgenooten de Tempel tot stand moge brengen.

Op 31 December 1903 verschenen de nummers 6 van den eersten jaargang van twee nieuwe weekbladen, beide onder hoofdredactie van den heer C. M. B. Oomen. Het eene heet „Metallicus", vakblad voor ijzer-, staal- en rijwielindustrie, het andere „Het loodgieters- en fittersbedrijf", vakblad voor den koper-, lood- en zinkbewerker en voor den aanlegger van gas- en waterleidingen.

„Metallicus" neemt in genoemd nummer de bijdrage „Veranderingen" uit het Bouwk. Weekblad, met toestemming van de redactie over; verder bevat het opstellen over schroeven en schroefverbindingen en over het sporen van wielen.

„Het loodgieters- en fittersbedrijf" begint een artikel over de metaalgieterij en bespreekt het vormmateriaal; dan volgt een waarin de voordeelen van braadovens voor gasverwarming in 't licht worden gesteld, die zoo zijn ingericht, dat de verbrandingsproducten door een dichte dekplaat en tusschen dubbele wanden worden afgeleid, zoodat door de hitte van de wanden de binnenruimte krachtig wordt verwarmd en een sterke uitstraling op de te braden spijzen wordt gebracht, die dus niet slechts aan de onderzijde worden verhit. Een opstel „Een en ander over welputten" bespreekt het onttrekken van het water aan diepere lagen van den bodem, waartoe men meer en meer overgaat, om zoo zuiver mogelijk drinkwater te verkrijgen, en verder de ontijzering van het meestal ijzerhoudend opgepompt water. Verder worden beschouwingen geleverd over eene ruimere toepassing van bliksemafleiders, die een smid of loodgieter, mits na eenige instructie, zal kunnen aanleggen.

„De Volksgezondheid" is een 14daagsch tijdschrift onder redactie van de heeren J. van der Breggen, civiel-ingenieur, en C. M. B. Oomen. No. 14 van den eersten jaargang geeft: Sociale allerhande (arbeidsverordeningen) door Mr. Dr. H. S. Veltman; Stotteren en hygiëne, door J. A. Bruins; het slot van een artikel over Reinigingsmethoden voor afvalwater; Waterverontreiniging; Reuklooze urinoirs. Dit tijdschrift is een: populair-wetenschappelijk blad voor de algemeene- en bouwhygiëne, gids voor leden van Gezondheidscommissiën, artsen, ingenieurs, architecten, bouwkundigen, aannemers, installateurs, enz. enz.

BERICHTEN.

Edam. Op de voordracht voor Gemeente-architect zijn geplaatst de heeren A. M. de Boer te Frederiksoord, W. Carmiggelt te Leerdam, N. van Duivenbode te Scheveningen, J. Letzer te Haarlem en N. D. Tabak te Amsterdam.

Schiedam. Op de aanbeveling voor Directeur der Gemeentewerken zijn geplaatst de heeren G. Gerlagh, ingenieur te 's-Gravenhage; W. B. van Goor, idem; M. B. A. Bolderman, ingenieur te Hardenberg; A. M. C. Dwars, ingenieur te Utrecht.

Monumenten. Op de Staatsbegrooting voor 1904, door de Tweede Kamer aangenomen, zijn o. a. nieuw aangevraagd: *f* 7500 als eerste termijn van een over 6 jaren te verdeelen subsidie van *f* 45 000 tot herstel van de N. H. kerk te Breda. Van de jaarlijks noodige *f* 15.000 zal de andere helft worden gevonden uit bijdragen van de kerkelijke en de burgerlijke gemeente, de provincie en particulieren. De voorgenomen restauratie omvat hoofdzakelijk het herstellen der kap en der goten, met onderliggend muurwerk, om het gebouw voor verderen ondergang te vrijwaren; daarna komen aan de beurt de balustrade en contreforten met steunbogen, fialen en hogels.

Voor het herstel van den toren der N. H. Kerk te Soest is *f* 2500 gedurende twee jaren gevraagd. De totale kosten zijn op *f* 20.000 geraamd; de gemeente betaalt hiervan de helft.

Voor de Abdijkerk te Middelburg is *f* 5000 toegestaan als eerste termijn van een over drie jaren te verdeelen subsidie van *f* 15.000. Deze kerk maakte vroeger deel uit der Abdijgebouwen en bestaat uit twee gedeelten, de Nieuwe kerk en de Choorkerk.

Onder de herstelling is begrepen die van den voorgevel der aansluitende met de Choorkerk een geheel uitmakende zoogenaamde Nieuwe Kerk, welke gevel in de vorige eeuw verminkt werd. De Ned. Herv. gemeente zal van de geraamde kosten de helft, of *f* 15 000, bijdragen.

's-Gravenhage. Het Bestuur van de Afdeeling der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst alhier heeft zich geconstitueerd als volgt:

De heeren W. C. Metzelaar, Voorzitter; Joh. Mutters Jr., onder-Voorzitter; W. H. Kam, 1e Secretaris; Z. Hoek, 2e Secretaris; A. Stigter, Penningmeester; J. Brouwer, Bibliothecaris; D. Verheul, Commissaris.

*** De Haagsche Vereeniging van Kunstvrienden „Endymion" heeft zich ontbonden. Haar saldo in kas, groot *f* 598,36½, heeft zij geschonken aan het bestuur der Vereeniging tot instandhouding van een fonds voor Nederlandsche beeldende kunstenaars en hun weduwen en weezen.

Brielle. Door de Regeering is als lid van de Commissie van toezicht op de restauratie van de Sint-Catharinakerk te Brielle (zie Bouwk. Weekbl. van 26 Dec. 1903) toegevoegd de heer Mr. J. G. Patijn, Commissaris der Koningin in de Provincie Z.-Holland.

Haarlem. Tot leden van de Jury voor den in dit jaar te houden Gevelwedstrijd, uitgeschreven door de Afdeeling „Haarlem en Omstreken" van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn benoemd, door de Afdeeling Haarlem en Omstreken, de heeren Henri Evers, Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, en J. Verheul Dz., architect te Rotterdam, en door den Burgemeester van Haarlem, de heer C. T. J. Louis Rieber, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„ „	„	37	„	„	- 80.—
„ „	„	45	„	„	- 120.—
„ „	„	46	„	„	- 100.—
„ „	„	43	„	„	- 100.—
„ „	„	26	„	„	- 85.—
„ „	„	21	„	„	- 80.—
„ „	„	24	„	„	- 65.—
„ „	„	19	„	„	- 40.—
„ „	„	24	„	„	- 70.—
„ „	„	40	„	„	- 100.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 11 JANUARI.

DINXPERLO. Bestek no. 1, het maken van verschillende gebouwen en inrichtingen te Dinxperlo, op het terrein voor het stationsemplacement bestemd.
De directie der locaalspoorw. Mij. Dinxperlo—Varsseveld, n.m. 1¼ u. (greenw.) in het gem.huis.

KOLLUM. Het afbreken en opbouwen van eene schuur te Munnekezijl, in gebruik bij H. Rispens.
De heer C. W. Graaf van Limburg Stirum te Arnhem, n.m. 4 u., ten kantore van den rentm. D. de Jong, alw. biljetten worden ingewacht, teek. ter inz. bij M. Nicolai te Munnekezijl, en bestek à f 0,75 verkrijgb. bij A. Velding, arch. Buitenpost. Aanw. 7 Jan., v.m. 11 u.

RANDWIJK (GELD.). Het bouwen eener tabakshofstede te Randwijk.
De heer C. Barten, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. in café Goedvriend. Inl. verstrekt A. Frederiks, architect.

TER NEUZEN. Het verbouwen van een woonhuis, staande aan de Dijkstraat wijk F no. 27.
De bouwk. L. de Bruijne, n.m. 1 u., in café „De Vélo". Bestek en teek. ter inzage in het café voorn. en verkrijgb. à f 0,40 bij den bouwk.

WOERDEN. Het amoveeren der watermolen en het bouwen van een machinegebouw.
Het best. van den polder Middelland, v.m. 11 u., in hotel „Woerden". Bestek en teek. verkrijgb. à f 0,75 bij den bouwk. Fluijt, die inl. geeft.

DINSDAG 12 JANUARI.

MUNSTERSCHEVELD (DR.). Het bouwen van een boerderij met bijlev. van materialen, arbeidsloonen, enz.
De heer J. H. Schnieders, n.m. 1 u., bij wed. A. Kuipers, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft L. Postma.

OLDENZAAL. Het bouwen van 4 woningen aan de Bentheimerstraatweg.
De heer H. Olthof, 's av. 7 u., in hotel „De Ster", alw. bestek en teek. ter inzage en bij W. Wissing, bouwk., Deurningerstr., à f 1 verkrijgb. Inl. geeft de bouwk. voorn. Aanw. 12 Jan., n.m. 4 u.

WINSCHOTEN. Het bouwen eener behuizing met schilderswerkplaats.

De arch. K. de Grooth, te zijnen kantore. Bestek en teek. à f 0,75 verkrijgb.

WOENSDAG 13 JANUARI.

COEVORDEN. Het bouwen van een woonhuis buiten de Bentheimerstraat. Raming f 3546.

De bouwk. J. D. Meppelink, 's midd. 12 u., in het logement Kleine Haarman. Bestek en teek. à f 2 te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. 13 Jan., v.m. 11 u.

DOKKUM. Het bouwen van eene school met vier lokalen voor M. U. L. O.; het maken van schoolmeubelen, en het verbouwen van een perc. in te richten voor onderwijzerswoning.

Het gem.best, n.m. 6 u. Bestekken ieder met 2 teek. te verkrijgen tegen f 1,50, ter gem.secr. Aanw. gedaan

GARNWERD (GR.). Het bouwen van een kosterij.

De kerkvoogden van de Ned. herv. gem. te Garnwerd en Oostum, n.m. 3 u., bij wed. E. Wiersema, alw. bestek en teek. à f 1,— verkrijgb. Inl. geeft H. de Blécourt te Garnwerd. Aanw. 13 Jan.

MUSSELKANAAL *a.* Het bouwen van een winkelbehuizing onder bijlev. van al de ben. mater. *b.* de glas- verf- en behangwerken.

De arch. J. v. d. Berg te Valthermond, n.m. 5 u., bij H. Schot, alw. bestek en teek. ter inzage. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den archit. die inl. geeft. Aanw. 11 Jan., van 11—12 u.

OOY BIJ NIJMEGEN. Het amoveeren van een achterhuis en het ter plaatse bouwen van een nieuw; voorts verschillende restauratiewerken enz. aan de gebouwen staande op de boerderij van wijlen J. Gerritsen.

De heeren W. M. v. Oppenraay te Bemmel en G. Gerritsen te Ooy, n.m. 1 u., in het koffiehuis van Janssen, alw. bestek en teek. ter inzage. inl. geeft A. W. van 't Hullenaar Jz. Bouwk, Bemmel. Aanw. volgens bestek.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het bouwen van een heerenhuis.

De heer H. v. d. Biggelaar, n.m. 5 u., in het koffiehuis van A. Ridders, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft arch. A. J. de Bruyn. Aanw. 8 Jan., v.m. 10 u.

SCHEEMDA. Het bouwen van een burgerbehuizing te Extra met bijlev. van het ben.

De heer J. de Groot, n.m. 4 u., in café „Blaauw", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft K. de Groot te N. Beerta. Aanw. 13 Jan, n m. 2 uur.

DONDERDAG 14 JANUARI.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een hulpbureau aan het Huygenspark en aan de Laan van Meerdervoort, het verplaatsen van een posthuis van de Laan van Meerdervoort naar de Groot Hertoginnelaan en het vergrooten van dit posthuis, een en ander ten dienste van de politie, in 2 perceelen.

Het gem.best., n.m. 2 u. Voorw. tegen f 1,90 en teeken. tegen f 0,60 van 5 Januari verkrijgb. aan de gem.werf, Groenewegje. Aanw. 11 Jan., n.m. 2 u., aan de gem.werf, daarna ter plaatse.

ROTTERDAM. Het maken van twee winkelhuizen aan de Tolhuislaan te Katendrecht.

De bouwk. P. Romeijn Wz., 's midd. 12 u., in het Poolsch koffiehuis, Zuidblaak. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij den bouwk. Crooswijkschekade 9.

VRIJDAG 15 JANUARI.

DONKERBROEK (FR.). Het bouwen van een woonhuis met schuurtje voor de wed. J. W. Mulder te Hoornsterzwaag.

De arch. O. M. Meek. Voorw. ter inzage in het logement Dokter. Inl. geeft de arch. op 12 en 13 Jan.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

20 DECEMBER.

DIRKSLAND. Het bouwen van een diaconiearmhuis. Door den arch. H. M. Roodzand.

Verfwerk, begrooting f 240. Laagste inschr. J. van Loo, f 178.50*.

Smidswerk, begrooting f 145. G. v. d. Sluis. f 145*.

Timmerwerk, begrooting f 2000. D. Roodzand, f 1734,50*.

Metselwerk, begrooting f 2050. D. Gestel, f 1720*.

Combinatie, zonder verfwerk J. Both, f 3759. *Gegund.

TILBURG (ONDERH.). Het bouwen van een machinekamer met bijbehoorende werken aan de fabriek der firma C. Mommers en Co. te Tilburg. Door den arch. J. B. Rens te Goirle.

Metselwerk opgedragen aan G. Schooning te Tilburg en timmerwerk aan Jos. van Heukelom, idem.

22 DECEMBER.

LEIDEN (ONDERH.). Het verbouwen van een heerenhuis, Rapenburg no. 51.

Metselwerk. Laagste inschr. M. P. Splinter, f 328*.

Timmerwerk. A. L. Verhoog, f 585*.

Massa. G. Groenendijk, f 1350. * Gegund.

23 DECEMBER.

BORNE. Het bouwen van een woonhuis voor rekening van den heer J. H. Katterink.

Laagste inschr. G. J. Braakhuis, f 2260. Gegund.

28 DECEMBER.

BERGEN (LIMB.). Het bouwen van een woonhuis Door den gem. secr. W. J. Derks.

Laagste inschr. Th. Vissers, Wanssum, f 1897. Gegund, met uitzondering van steenen, die door den eigenaar worden geleverd.

URETERP (FR.). Het bouwen van een burgerwoonhuis. Door mej. de Wed. Tj. L. Talsma.

Laagste inschr. S. M. Geertsma, Ureterp, f 1634. Gunning 8 dagen aangehouden.

WITVEEN GEM. OOSTERMEER (FR.). Het bouwen ven een boerenhuizing. Door den heer G. Mulder.

Laagste inschrijver H. S. Kijlstra, Oostermeer, f 8142. Gegund.

ZEVENAAR. Het opbouwen van een huis in de Schoolstraat te Zevenaar, met bijlever. van alle materialen. Door den aanbesteder.

Laagste inschrijver H. Korthaus, Zevenaar, f 1335. Gegund.

29 DECEMBER.

BOEKELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis van 2 woningen Door den heer H. Th. Tusveld te Rijssen.

Laagste inschrijver D. Janssen, Rijssen, f 1180. Gegund.

STRATUM. Het bouwen eener school van 4 beneden- en 4 bovenlokalen enz. Door het R.K. kerkbestuur van Stratum.

Laagste inschr. H. van Veen, Eindhoven, f 19892.

30 DECEMBER.

BALK. Het bouwen van een huis aan den Scheernweg nabij Joure, voor den heer A. H. de Vries te Harich. Ram. f 2077,50.

Laagste inschr. B. Kort, Terwispel, f 2820. Gegund.

DE MEERN (UTR.). 1e. Het timmerwerk, ben. voor vier woningen, te bouwen voor rekening van de diaconie, aan den grintweg langs den Ouden Rijn. (bestek art. 7 en 8). 2e. het glas- en verfwerk, (bestek art. 10). Door de diakenen der Ned. herv. gem.

1e. Laagste inschrijver A. L. v. d. Zwart, Veldhuizen, f 1013*.

W. M. Verheul, Zeist, f 150.* * Gegund.

HEERDE. Het bouwen van een woonhuis. Onder beheer van M. Reinders. Door den heer J. Mondria.

Laagste inschrijvers A. Reinder en E. Tabak, Heerde, f 1379. Gegund.

JOURE. De vertimmering eener burgerhuizinge aan het Zand en het inrichten daarvan tot woning, winkel en bakkerij. Door den heer IJ. L. Faber.

Laagste inschr. P. Jongbloed, f 693 Geg.

OUDEWATER. Het bouwen van een kantoor voor den boekhouder der gasfabriek. Door het gem.best.

Laagste inschrijver J. A. Merks, f 973,50. Gegund.

SNEEK. Het afbreken en bouwen van twee woon- en winkelhuizen, hoek Nauwe Burgstraat en Schaapmarktplein. Door mej. I. Napjus.

Gegund aan de laagste inschrijvers als volgt: Tj. Beetstra, perc. 1*a* f 285, 1*b* f 260; F. Blok, 2 f 971; Tj. Beetstra, 3*a* f 375, 3*b* f 160, 4*a* f 160, 4*b* f 663, 5 f 1444; H. v. d. Zee, 6 f 183; F. Blok, 7 f 2042; H. Rienstra, 8 bestrating, f 0,125 per M².; B. T. Douma, Oosterwierum, 9*a* f 116, 9*b* f 376.

STADSKANAAL (W.). Het bouwen eener burgerbehuizing te Gasselternijveenschemond, onder bijlev. van al het daarvoor benood. Raming f 787. Door Gebr. Hekman te Gasselternijeveenschemond.

Laagste inschrijvers F. Grakist en P. Huitsing. Stadskanaal, f 722. Gegund.

VENLO. Het verbouwen der villa „Goltzius" met bijlev. der ben. materialen. Door het bestuur der Puteanusparkvereen.

Laagste inschrijver P. Bouwmans, f 3170. Gegund.

WINTERSWIJK. Het afbreken en weder opbouwen van de bouwplaats „De Oelewijk" in Ratum. Door de diakenen der herv. gem.

Laagste inschrijver J. W. Beijers, f 2590. Gegund. 1 biljet van onwaarde.

WIJHE (OV.). Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij. Door den heer H. Olthoff.

Metsel- en timmerwerk. Laagste inschr. v d. Sluis, f 2261*.

Verf-, glas- en behangwerk. D. aan 't Rot, f 59,99*. *Gegund.

Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
DAKTEGELMACHINES. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakroeden (gegalvaniseerd ijzeren) — J. SABELIS & Co., Glasfabrikanten, Haarlem.
Dakbedekking. — C. KINDERMANN, Berlin-Reineckendorf.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood. — MEULDERS & Co. Den Haag.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amst.
Gekleurd en gebrand glas in lood. — C. LINDENAAR, Glasgraveur, Alb. Cuijpstraat 123, Amsterdam.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften, Personen- en goederen. — H. & J. VAN DEN WALL BAKE,
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Lichtdrukinrichting. — Lichtdruk- en Calqueerpapieren — Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven 5, Rotterdam.
Machines voor Cementdaktegels. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Pompen (Diaphragma). — A. RESINK, Ingenieur, Haarlem.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Prisma's Luxfer (kamerverlichting) — W. VAN RIJN, Keizersgracht 181. Amsterdam.
Photolithografie. — WEGNER & MOTTU, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam.
SCHOORSTEENKAPPEN.- Maatschappij op aandeelen J. A. JOHN, Ilversgehofen 120 bij Erfurt.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Touwwerken. — G. F. A. DRIESSEN, Nijmegen.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft. Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter*. ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter*. — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.
Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

16 JANUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 3.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

INHOUD: — Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Dof verglaasde wandtegels. — Nederlandsche Bouwkunst, door A. W. WEISSMAN, (slot.) — Verslagen van Vergaderingen. — Uit den vreemde. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz. — Advertentiën. —

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Van af Maandag 18 Januari tot en met Zaterdag 23 Januari 1904 worden in het Gebouw van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst tentoongesteld de antwoorden, ingekomen op de prijsvraag voor de „Versiering van een getuigschrift voor Ambachtsscholen", uitgeschreven door den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland.

Door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is het hier volgende adres verzonden.

's-Gravenhage, 31 December 1903.

Aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage

geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Afd. 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst:

dat in hare laatst gehouden vergaderingen uitvoerige besprekingen hebben plaats gehad over het schouwburgvraagstuk in deze gemeente;

dat daarbij vooral gewezen werd op het groote belang van het uiterlijk schoon eener stad, dat de plaats der monumentale gebouwen met zorg worde gekozen, waarvoor in Duitsche steden zelfs prijsvragen worden uitgeschreven, *uitsluitend* voor *de plaatsing* van een gebouw;

dat bij het eerlang vast te stellen uitbreidingsplan der gemeente dit belangrijke punt natuurlijk een onderwerp van ernstige overweging zal uitmaken;

dat het daarom niet wenschelijk is *nu* een beslissing te nemen omtrent de plaatsing van den schouwburg;

dat voorts algemeen de overtuiging bleek te bestaan, dat het uitbreidingsplan der gemeente van zoo verstrekkenden invloed zal zijn op het stadsschoon, zoozeer voor eeuwen het uiterlijk karakter onzer stad zal beheerschen, dat het wenschelijk moet geacht worden vóór de vaststelling ieder belangstellende in de gelegenheid te stellen daarvan kennis te nemen en vooral ook de architecten in staat te stellen daarover hunne meening te doen kennen, waarvoor het ter inzage liggen volgens art. 27 sub. 4 der Woningwet niet voldoende is;

redenen waarom adressante eerbiedig verzoekt:

1e. de schouwburgkwestie aan te houden tot de vaststelling van het uitbreidingsplan,

2de. het uitbreidingsplan, bekwamen tijd voor de behandeling in eene vergadering, te doen drukken en tegen een geringen prijs verkrijgbaar te stellen.

De Afd. 's-Gravenhage.
der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst.
W. C. METZELAAR. *Voorzitter.*
W. H. KAM Jr. *Secretaris.*

DOF VERGLAASDE WANDTEGELS.

Vaas.
Plateelbakkerij „De Distel".

Op eene onlangs in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam, gehouden

tentoonstelling van producten der plateelbakkerij „De Distel" aldaar, hebben vooral de doffe wandtegels zeer de aandacht getrokken; hiervan werd niet alleen het materiaal geroemd, maar ook de wijze van versiering.

In vele gevallen is de toepassing van glanzende tegels ongewenscht; plaatselijke schitteringen daarvan werken onrustig en veroorzaken te groote contrasten die voor het effect der tegelversiering zeer nadeelig zijn.

Vooral ook voor toepassing in gevels zijn deze uit hard gebakken grondstof bestaande doffe tegels aangewezen; zij passen, beter dan de glinsterende, bij baksteen of natuursteen die stil van toon en niet opdringerig zijn. Voor paneelen met opschriften of reclames zijn zij het beste fond; zijn zulke vullingen van glimmend materiaal, dan zijn zij voor den beschouwer meestal gedeeltelijk onleesbaar.

Van twee der toen tentoongestelde tegelversieringen, bestemd voor hooge wandbekleeding, worden hier afbeeldingen gegeven. Eenige toelichting omtrent de gebruikte kleuren is hierbij noodzakelijk.

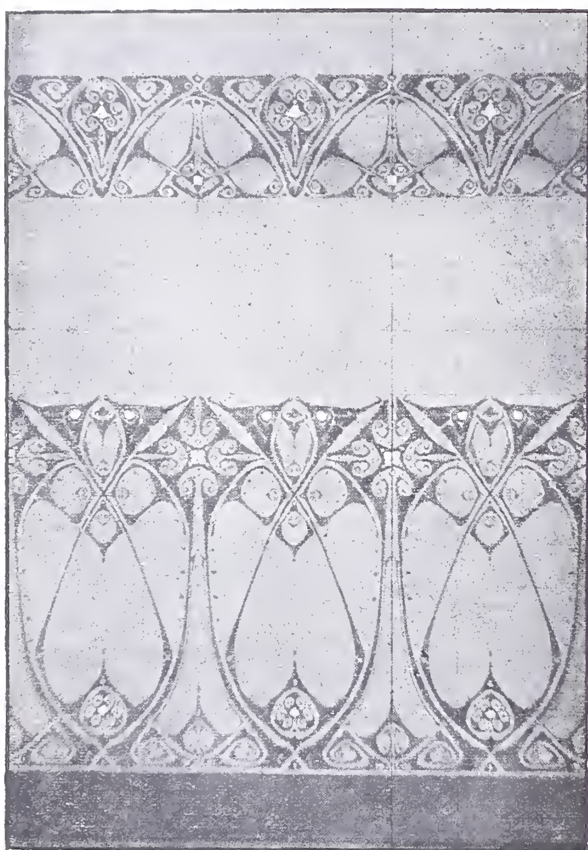
NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Door A. W. Weissman.

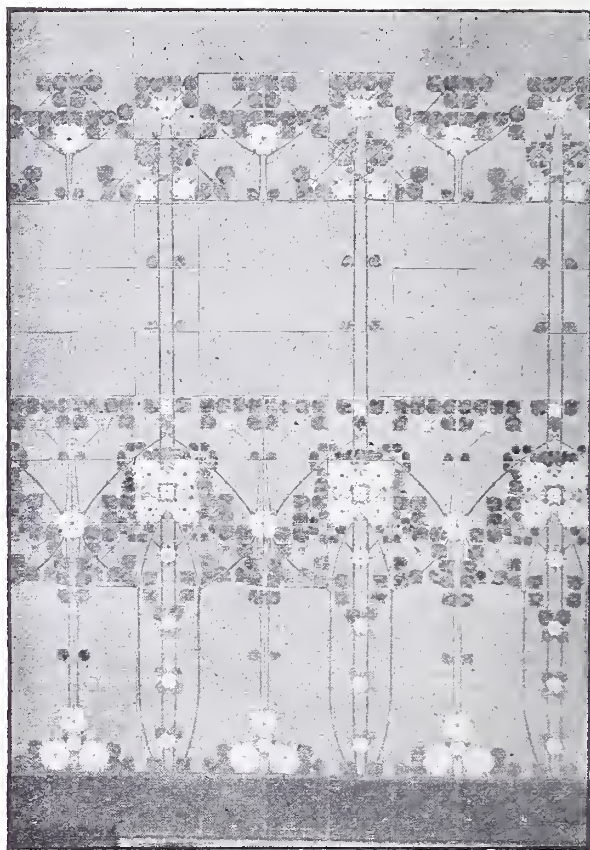
(Vervolg van bladz. 17. Slot)

Arent Adriaanszoon van 's-Gravesande staat veel hooger, dan Post. Hij wordt het eerst genoemd als den ontwerper van den St. Sebastiaans-doelen in den Haag, nu het Gemeentemuseum.

Dit werk is van 1636, toen Van Campen's Mauritshuis en Huygenshuis reeds drie jaren onderhanden waren. In 1636 is Post naar Brazilië gegaan. Van Campen, als architect maar dilettant, heeft zich, toen Post vertrokken was, van andere hulp moeten bedienen. Het ligt voor de hand, dat hij zich toen tot Van 's Gravesande heeft gewend. Zelfs acht ik de mogelijkheid niet uitgesloten, dat de St. Sebastiaans-doelen naar een schets van Van Campen is gevolgd. Immers Van Campen werd in dien tijd door Frederik Hendrik, die een belangrijke som voor den Doelen bijdroeg, voor verschillende werken gebruikt.

I.

II.

Lambriseeringen van doffe tegels. Plateelbakkerij „De Distel" te Amsterdam.

Van de lambriseering I is de plint donker blauw; de zes tegels hooge versiering bestaat uit ornament in hoofdzaak van donker blauw en grijsbruin, op een licht geel fond. De verder onversierde tegels zijn licht blauw; van den daarop aangebrachten geornamenteerden band is het fond licht geel, het ornament donder blauw en grijsbruin.

Het fond van de lambriseering II is licht geel; de kleuren van het ornament zijn: paars-bruin voor de stengels, licht groen voor de blaadjes; de bloemen zijn wit. De plint is donker groen.

De kleuren van het met smaak ontworpen ornament zijn harmonieus en met overleg gekozen.

Als een voorbeeld van het nieuwe doffe, witte baksel, waaruit allerlei voorwerpen voor huishoudelijk gebruik of tot versiering zijn vervaardigd, is hier een vaas afgebeeld, met ornament van licht blauw en grijs, ontworpen door den heer L. Nieuhuis.

Van Campen, een deftig man, die van zijn moeder een heerlijkheid had geërfd, had een afkeer van al wat naar reclame zweemde, en dit had tengevolge, dat zijn medewerkers vaak de eer kregen, die hem toekwam.

Arent Adriaanszoon van 's Gravensande was zeker een meester van beteekenis. Hij is, evenals Post en Stalpaert, een uitnemend practicus geweest, maar heeft, als kunstenaar, die beiden verre overtroffen.

In 1639 was hij fabrieksmeester der stad Leiden, en had hij het ontwerp gemaakt voor de Marekerk aldaar. Die Marekerk heeft geen gunstige plaats, daar zij van drie zijden ingebouwd is, en haar voornaamste gevel zich aan de Mare, een betrekkelijk smalle gracht, bevindt. De bouwmeester heeft daarom ook alleen aan de zijde dier gracht versierselen aangebracht. Daar ziet men twee Jonische pilasters die een hoofdgestel en fronton dragen, dat het wapen van Leiden omsluit, en met festoenen versierd is. Deze geheele ordonnantie is echt Palladiaansch.

De overgang van het benedendeel naar den koepel wordt door steunbeeren gevormd, die als het ware de voorloopers zijn van de klauwstukken, die Vingboons weldra aan de toppen der Amsterdamsche huizen zal gaan maken. De holle lijn van dit motief komt het eerst voor aan Vignola's Jezuïtenkerk te Rome. De lantaarn, die op den houten koepel staat, wordt ook door consoles gesteund, doch deze zijn veeleer in de manier van De Keyser en De Key.

Bij het beschouwen van den voornaamsten gevel der kerk wordt men getroffen door het eigenaardige der ordonnantie. Het hoofdgestel met fronton toch wordt gedragen door Jonische pilasters, die tamelijk ver uit elkaar staan. Men wordt hier aan de door Palladio te Venetië gebouwde kerkgevels herinnerd. Maar terwijl de Italiaansche meester de festoenen voor zijn paleisgevels bewaarde, heeft Van 's Gravesande ze niet alleen als bekroning van het portaal, doch ook ter versiering van ieder vak van den koepel gebruikt.

Acht groote Jonische zuilen zijn het, die den koepel der Marekerk dragen, en deze Palladiaansch-reusachtige orde geeft aan het interieur een bijzonder grootsch aanzien. Voortreffelijk geslaagd is de verlichting door de acht groote ramen in den koepel. De indruk moet vroeger nog beter geweest zijn dan thans, want het orgel, dat in 1683 boven een van de ingangen geplaatst werd, past niet bij het overige.

Niet minder Palladiaansch is de Lakenhal te Leiden. Dit gebouw werd geheel gevolgd naar het Palazzo Malespina te Vicenza. Alleen zijn, in de plaats van de daar aanwezige mezzanino-ramen reliefs gemaakt. En de Toskaansche galerijen met vertrekken daarboven, die te Vicenza geheel vrij van het hoofdgebouw staan, heeft Van 's Gravesande er tegen aan gebracht.

Is echter de Lakenhal in haar geheel Palladiaansch, de details hebben hier en daar een sprekend Hollandsch karakter. Palladio heeft zijn festoenen uit bloemen, vruchten en enkele antieke motieven samengesteld. Hier te Leiden bestaan zij uit de gereedschappen, die bij de weverij gebruikt worden. Maar het naturalisme gaat te ver, als de klassiek-Dorische voorpoort door een volmolen, pakken laken, strengen garen en kluwen, alles geheel naar de werkelijkheid gevolgd, bekroond wordt. Hier is het realisme der 17e eeuwsche schilders aan het woord, doch het vloekt met de Palladiaansch-klassieke strengheid.

Dezelfde eigenaardigheid vinden wij terug aan de poort van den St. Jorisdoelen. De bekroning wordt daar niet alleen gevormd door St. Joris te paard, een reusachtige, doch zeer decoratieve figuur, maar men ziet daar ook allerlei naturalistisch behandeld oorlogstuig. Kanonnen liggen op de lijst, als tot afvuren gereed, en ook overigens is geen de minste poging tot styleeren gedaan.

Als men Leiden doorwandelt, wordt men getroffen door de zeldzaamheid en de onbelangrijkheid der gevels van vóór 1640. Alleen één gevel aan den Ouden Singel kan met die, toen in andere steden opgericht, wedijveren. Van 's Gravesande brengt den Palladiaanschen stijl te Leiden. Hij heeft de pilaster-architectuur, waardoor de Sleutelstad zulk een deftigen en eigenaardigen indruk op den bezoeker maakt, daar in zwang gebracht. Aan het Rapenburg staan verscheidene gevels, die aan Palladio's Palazzo Valmarana doen denken door hun statige pilasters over de volle hoogte. Met hun weelderige festoenen van schelpen en vruchten zouden zij Jacob van Campen niet onwaardig zijn. Soms hebben de Jonische en de Composietpilasters slechts de hoogte der beide bovenste verdieping, en is de verdieping gelijkstraats bij wijze van onderbouw behandeld.

De Leidsche stadsfabriekmeester is in 1651 gestorven; men staat verbaasd, over het vele, dat hij in de twaalf jaar van zijn verblijf heeft tot stand gebracht. De bouwlust bleef echter bestaan. En men wendde zich tot Pieter Post om de ontwerpen. Post mist den „Schwung" die Van Campen en Van 's-Gravezande bezaten. Zijn ontwerpen hebben altijd iets benepens. De Bibliotheek van Thysius te Leiden, in 1655 gebouwd, is daarvoor een bewijs. Het portiek en de Jonische pilasters van den gevel zijn wat klein, de geheele ordonnantie is droog.

Karakteristiek voor Post zijn sommige huizen in den Haag, zooals die, welke men aan den Kneuterdijk ziet. Dit is wel het werk van den man:

„Die soo wel huysen op 't papier weet voor te stellen
Dat hij elck die 't maer siet naer timmeren doet hellen,
En groote boulust maeckt, schoon datser niet en was,
En soo 't beschimmelt geld doet komen uyt de kas."

Post was een practicus, een man van zaken, die de klanten wist op te zoeken, en die een groot vermogen naliet, toen hij den 3 Mei 1669 „ in 2 dagen sieck en doot was."

Huygens, die hem goed gekend had, maakte op hem het volgend grafschrift:

„By deze Post
Light Pieter Post
Die won syn kost
Sooveel hy kost
Aen Balck en Post.
En wierd verlost
Met hy begost:
Want als hy most
Verging te Post."

Dit grafschrift, met het slot, dat de bouwmeester „per post" naar betere gewesten verhuisde, heeft wel iets van een aardigheid. Post is er ondertusschen zeer juist door gekarakteriseerd.

Onder de 17e eeuwsche Palladianen is Post een der zwakste broederen. Ik wees er reeds op, dat het nageslacht hem, met heel wat veeren, aan Van Campen ontnomen, heeft opgepronkt. Maar Post zelf is daar onschuldig aan. Zijn beste werk, het raadhuis te Maastricht is, naar ik vermoed, onder den invloed van Jacob van Campen ontstaan. Want al zijn overige werken, zooals de huizen Rijxdorp, Vredenburgh, Swanenburgh, zijn zoo nuchter, dat anders het verschil niet te verklaren is. Immers ook van het Huis ten Bosch is de Oranjezaal niet door Post, doch door Van Campen ontworpen.

Philips Vingboons, de Amsterdamsche bouwmeester en tijdgenoot van Post, heeft in sommige opzichten overeenkomst met hem. Vingboons toch was, als goedbeklant architect, gewoon zich naar de wenschen zijner opdrachtgevers te voegen. Vele zijner buitenhuizen zijn even nuchter, als die van Post.

Maar Vingboons, die aanvankelijk nog min of meer in den vroegeren geest werkte, sloot zich weldra in zijn manier bij Van Campen aan, en hij wist, waar daarvoor gelegenheid was, de Palladiaansche motieven wel te gebruiken. Tal van Amsterdamsche gevels getuigen dit, de Trippenhuizen in het bijzonder.

In zijn beste werken komt Vingboons Van 's Gravesande nabij. Maar hij is ongelijk in zijn voortbrengen; want zijn pogingen, om de pilasters van Palladio ook aan smalle gevels te gebruiken, en ze met een topgevel in verbinding te brengen, hebben hem dikwijls tot het maken van minder geslaagde ontwerpen aanleiding gegeven.

Zijn eerste werk was het huis van Michaël Paeuw, aan

de Heerengracht tegenover de Driekoningenstraat te Amsterdam, in 1638 begonnen. De gevel heeft geen pilasters en bezat oorspronkelijk frontons boven de vensters. De topgevel prijkt met een wapenschild en heeft ter zijde de beide consoles, die zoo karakteristiek zijn voor den Italiaanschen kerkbouw. Aan Palladio is hier niets ontleend. Een huis van 1639, aan de Keizersgracht tegenover Felix Meritis, vertoont in zijn strenge Dorische pilasters den invloed des meesters van Vicenza, doch in den topgevel werkt de traditie van De Keyser na. Florentijnsche motieven heeft Vingboons aan een huis op den Singel bij de Vijzelstraat gebezigd. Hier is veeleer Ammanati dan Palladio het voorbeeld geweest. Later evenwel maakt Vingboons, onder den invloed van Van Campen, bij voorkeur van pilasters over de geheele hoogte des gevels gebruik, of geeft hij iedere verdieping haar bijzondere orde.

Adriaan Dorsman, de bouwmeester, die in 1668 de Nieuwe Luthersche kerk te Amsterdam begon, heeft zich in dit werk nog door Palladio laten inspireeren, maar is, in zijn latere werken, tot groote nuchterheid vervallen.

Ook Rotterdam bezit in het Schieland-huis een fraai werk met Palladiaansche motieven. Jacob Lois, die deze compositie in 1663 ontwierp, behoort tot de beste meesters, die Jacob van Campen volgden.

Het zou mij te ver voeren, als ik ook de andere 17e eeuwsche Nederlandsche Palladianen, als Daniël Stalpaert te Amsterdam, Willem van der Helm te Leiden, Bartholomeus Dryffhout te Middelburg, Paulus Moreelse te Utrecht, Conraet Roleffs te Groningen wilde bespreken. Liever wil ik met een enkel woord omtrent de 18e en de eerste helft der 19e eeuw besluiten.

Palladio heeft in de 18e eeuw in bijna geheel Europa geheerscht. Alleen in Duitschland is hier en daar ook aan het uitwendige der gebouwen de Rococostijl gebezigd. De 18e eeuwsche monumentale gebouwen van Nederland, die niet bijzonder talrijk zijn, hebben ook in den regel een Palladiaansche karakter. Te Amsterdam leveren het Oude Mannenhuis en de Muiderpoort daarvoor het bewijs, te Rotterdam de Delftsche poort. Ook het raadhuis te Weesp en het gebouw Felix Meritis te Amsterdam mogen hier niet vergeten worden.

Vele buitenverblijven uit het laatst der eeuw toonen, dat de vereering voor Palladio niet verminderde, ofschoon de tijden veranderden. Als een voorbeeld noem ik het Paviljoen te Haarlem. Een ander is het raadhuis te Groningen.

Ook de Nederlandsche bouwmeesters van de eerste helft der 19e eeuw zijn zonder uitzondering Palladianen. Tieleman Franciscus Suys, Jan de Greef, Jan van Straaten, Tetar van Elven, Zocher, Warnsinck, Alewijn, men behoeft de namen dezer architecten slechts te noemen, om statige zuilen en pilasters voor zijn verbeelding te zien oprijzen.

Na 1850 heeft Palladio hier te lande vrijwel afgedaan. Alleen het Universiteits gebouw te Groningen is nog, in 1853, in zijn trant gebouwd.

Een meester, die drie eeuwen de bouwkunst van Noord-Europa beheerscht heeft, moet wel een man van beteekenis geweest zijn. Wie Vicenza en Venetië bezocht heeft, zal daaraan zeker niet twijfelen. In de oogen van het tegenwoordig geslacht is al wat „klassiek" heet uit den booze. En daar Palladio „klassiek" was, worden zijn werken en die zijner volgelingen weinig meer geacht. De Willemspoort te Amsterdam is ter nauwernood aan des slopers moker ontkomen, de Beurs der hoofdstad, die zoo veel van de Palladiaansche grootschheid vertoonde, werd met dynamiet verbrijzeld, zonder dat iemand dat betreurt!

Onbekend maakt onbemind. Daarom meende ik goed te doen, de aandacht op Palladio en zijn Nederlandsche volgelingen te vestigen, en ik hoop mijn lezers overtuigd te hebben, dat deze meesters en hun stijl meer waardeering verdienen, dan op het oogenblik hun deel is.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. B. d. Bouwkunst. 583ste vergadering op 8 Januari 1904. Voor een stampvolle zaal — blijkens de presentielijst waren aanwezig een 50-tal leden en introducés — hield de Voorzitter der Afdeeling, de heer W. J. de Groot, Onder-Directeur der Publieke Werken van Amsterdam, zijne aangekondigde voordracht over: „De eerste Duitsche Stedententoonstelling te Dresden 1903", waarin hij meer in het bijzonder behandelde de stadsuitbreidingen en de bestratingen.

Waar deze met de meeste aandacht gevolgde voordracht in haar geheel zal gepubliceerd worden in het orgaan van de Mij. t. B. d. Bouwkunst, willen wij niet trachten door een uit den aard der zaak toch zeer onvolledig verslag thans haar inhoud reeds in resumé te geven.

De Vice-Voorzitter, de heer A. E. Van Geuns, die de vergadering leidde, kon zich beroepen op de algemeene blijken van instemming der aanwezigen toen hij namens hen den spreker hulde en dank bracht voor zijne beschouwingen, die voor de Afdeeling op zoo waardige wijze den nieuwen jaarkring openden.

Afdeeling 's-Gravenhage. Vergadering van 8 Januari. De vergadering werd geopend met een welkomstwoord van den Voorzitter, waarna door dezen mededeeling werd gedaan van de samenstelling van het nieuwe bestuur.

De Heer J. J. van Nieukerken hield hierop een voordracht over de eischen der hygiëne voor verpleeginrichtingen als hospitalen, sanatoria, klinieken, enz.

In zijn inleiding werd door spreker gewezen op die eischen, die ook in het algemeen voor woonhuizen gelden, en die, hoewel vele, in hoofdzaak zijn samen te vatten in het woord — reinheid. Door een goede samenwerking van architecten en medici moet voor de verpleeginrichtingen de gewenschte toestand worden bereikt. Achtereenvolgens werd nu beschouwd de eisch van een goede bouwgrond, die van goed drinkwater en van een goede afvoer. Bij het laatste punt werd langer stilgestaan en door spreker gewezen op de gunstige resultaten bereikt door het systeem van de biologische reiniging, die in Engeland voor deze inrichtingen zulk een ruime toepassing vindt. Deze methode, waarbij de afvalstoffen in een put worden afgevoerd, vanwaar zij over oxydatiebedden worden geleid om geheel gezuiverd en reukeloos te worden afgevoerd, werd door spreker toegepast bij den bouw van het ziekenhuis te Groningen. Echter werd gewezen op de groote kosten voor een vlak land als het onze en de weinige zekerheid dat ook ziektekiemen worden vernietigd.

Vervolgens werd besproken de eisch van een aangename omgeving, de meest geschikte grondvorm met afzonderlijke gebouwen, gerangschikt aan verbindingsgangen, alles open gebouwd op een groot terrein, zoodat zonlicht overal kan doordringen en voor een goede luchtverversching kan worden gezorgd.

Na een pauze, waarin gelegenheid was de tentoongestelde teekeningen en photographiën te bezichtigen, meest alle betrekking hebbende op het ziekenhuis te Groningen, vervolgde spreker zijn voordracht en behandelde daarbij in het kort nog eenige onderdeelen; de vorm en grootte der ziekenzalen, de behandeling van wanden en vloeren, de versiering, de verwarming en ventilatie. Spreker gaf daarbij de voorkeur aan wanden met cement bepleisterd en daarna beschilderd, en voor vloeren houtgraniet of parket hydrofuge, waarbij als eerste eisch geldt dat naden moeten worden vermeden.

Nadat de Heer van Nieukerken door den Voorzitter voor de interessante voordracht was dank gezegd werd de vergadering gesloten.

UIT DEN VREEMDE.

De stad Orléans schrijft een prijsvraag uit voor een museumgebouw voor schilder- en beeldhouwkunst, aquarellen en prenten, en een museumgebouw voor natuurlijke historie. De wedstrijd is tweeledig; voor den voorloopigen is de inzending bepaald op 31 Maart 1904. De 6 beste ontwerpen ontvangen elk 1000 frs. en

worden tot den difinitieven wedstrijd toegelaten, waarvoor prijzen beschikbaar zijn van 2500 en 2000 frs. Onder de andere daartoe waardig gekeurde ontwerpen wordt 3000 frs. verdeeld. Aan den in de eerste plaats bekroonde wordt de uitvoering opgedragen. De bouwkosten met inbegrip honorarium bedragen 1.200.000 frs.

De nieuwe East-River-brug in New-York wordt den 29sten a.s. voor het verkeer geopend. Het is een kettingbrug, met een rijvlak dat 41 M. boven hoogwater ligt, en dat daarom zeer belangrijke opritten als viaducten noodzakelijk maakte. De brug, die ongeveer 48 millioen gulden gekost heeft, was ontworpen door den ingenieur L. L. Buck; zij heeft een spanwijdte van 488 M. en aan elke zijde een boog van 175 M. De torens verheffen zich 100 M. boven hoogwater.

De Grieksche archeologische Vereeniging heeft een buste in marmer besteld van wijlen F. C. Penrose, ter herinnering aan zijne verdiensten ten opzichte der Grieksche beeldhouwkunst. De buste wordt geplaatst in een bijgebouw van het Engelsche Instituut, dat ter zijner gedachtenis zal worden gebouwd.

Eenige jaren geleden werd een voorstel gedaan om het eiland Ceylon met het vasteland van Indië te verbinden door middel van een spoorweg over de koraalriffen van Adam's bridge en het eiland Rameswaram. Thans wordt de uitvoering aanbevolen door een spoorweg-commissie, die er een ontwerp voor geleverd heeft.

Den 10den Januari j.l. is te Parijs plotseling op 80-jarigen leeftijd overleden de bekende schilder J. L. Gérome.

In zijne geboortestad Brugge is op 8 Jan. j.l. in den ouderdom van 38 jaren overleden de architect Ch. H. L. J. de Wulf, Directeur der Gemeentewerken en Professor aan de Akademie van Schoone Kunsten te Brugge.

De Wulf was een zeer begaafd bouwkunstenaar die, hoewel nog jeugdig, reeds zich naam had verworven door een aantal verdienstelijke gebouwen volgens zijn ontwerpen in Vlaamschen renaissance-stijl gebouwd, o. a. het nieuwe postkantoor te Ostende.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

„Architectura", 9 Januari. Naar aanleiding van de voorgenomen luisterrijke viering van Rembrandt's driehondersten verjaardag op 15 Juli 1906, wordt in een artikel „Men zal Rembrandt eeren!" gewezen op de ongelukkige samenloop van omstandigheden, dat de Tweede Kamer *f* 30 000 heeft toegestaan als eerste termijn voor een uitbouw aan het Rijks Museum, voornamelijk tot herberging van Rembrandt's Nachtwacht. De schrijver zegt, dat de moeilijkheden bij het plaatsen van de Nachtwacht een gevolg daarvan zijn, dat het niet altijd mogelijk is de tegenstrijdige eischen van het doel van een gebouw en zijn architectuur volkomen met elkander in overeenstemming te brengen; hij is ook van meening, dat met oordeelkundige decoratie, stoffeering en verlichting in de huidige Rembrandtzaal, het mogelijke wat betreft een goede plaatsing kan verkregen worden.

Erkend moet ook worden, dat het Rijks Museum recht heeft op waardeering, en het niet aangaat om van zijn bouwmeester te eischen zijn werk te gaan veranderen, op zoo ingrijpende wijze met een uitbouw; deze heeft wel toegezegd het te willen doen, maar men mag niet vergeten, dat hem geen andere keuze overbleef, daar het anders aan een ander zou worden opgedragen. Om de Kunst van Rembrandt te eeren en te huldigen en om het werk van den grootsten Nederlandschen schilder een eervolle plaats te geven, zal dus een zijner beste broeders in de Kunst en een der grootste Nederlandsche bouwmeesters gedwongen worden om zijn eigen schepping te verminken. Dit is pijnlijk voor de bouwmeesters, omdat er eene miskenning in gelegen is van de eischen der Kunst die zij liefhebben, en zij bovendien allen getroffen worden in den persoon van Dr. Cuypers, den nestor der hedendaagsche Nederlandsche bouwkunst.

Het nummer bevat het jury-rapport over de zes ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een Genootschapskalender, en een afbeelding van een der niet bekroonde ontwerpen; verder het jaarverslag over het Genootschap. In het technische gedeelte worden behandeld: het uitzetten van bogen, en gewoon portland- en ijzerportland cement.

„De Opmerker". 9 Januari. Bij het opstel „Het vermaard Amsterdam", herinnerend aan de grootheid der stad in de 17e en de eerste helft der 18e eeuw, behoort de reproductie van een oude prent, voorstellende een gedeelte van het Rokin met een gezicht op de achterzijde der oude Beurs, aan het Rokin, in 1613 in gebruik genomen, zooals de gevel zich daar vertoonde na de vergrooting van 't gebouw in 1668.

In een artikel „Vakkennis" wordt aanleiding gevonden de algemeene beschouwingen te bespreken van het verslag der Jury over de laatste prijsvragen van Bouwkunst en Vriendschap In ieder architect zit iets van de natuur van een schilder; hij gevoelt daarom lust zijn ontwerp zoo op te werken, dat het zooveel mogelijk aan zijn ideaal nabij komt. Dit leidt tot papiervergoding. De architect is bestemd om te bouwen, en zijn teekenkunst behoort meer ondergeschikt te blijven. Met de Jury wordt gewaarschuwd tegen overdrijving bij het opwerken. Het oog van den waarachtigen bouwmeester moet steeds op de werkelijkheid, de practijk, gericht zijn; dit is: te weten wat men in de werkelijkheid doen moet om aan de eischen te voldoen, die een opdrachtgever in redelijkheid stellen mag. De teekenkunst is geen doel, maar middel.

In een „brief van Piet van Diever" worden enkele actueele zaken gereleveerd; verder wordt iets medegedeeld over „ivoorwerken", en over den Simplontunnel.

„De Bouwwereld" opent haar eerste nummer (6 Januari) met no. 5 van een vermoedelijke reeks Echo's; hierin worden theaterbranden behandeld, en herinnerd aan 't geen bij schouwburgbouw reeds al zoo is gedaan met het oog op veiligheid bij brand. Verder wordt een artikel over Japansche Bouwkunst aangevangen, ook een over „Waalvorm en monumentaliteit", waarin betoogd wordt, dat de tijd voorbij is, waarin de steenbakker den arbeid van den architect beheerscht met de peuterige afmetingen van den baksteen, en dat de bakens verzet moeten worden nu voldoende gebleken is, dat het getij verloopen is. Velen zullen overtuigd zijn, dat met het product der tegenwoordige steen-industrie geen monumentaliteit kan verkregen worden. Bij het nummer is een plaat gevoegd, voorstellende villa's te Haarlem, door den heer J. A. G. van der Steur, Bwk. Ing.

„Metallicus". 7 Januari. Het drijven, drukken en trekken van bladmetaal. Het uitgloeien en verhitten van staal bij het harden. Uit de metaalgieterij; over vormmateriaal De gevolgen van hoefbevangenheid. Iets over motorrijwielen.

„Het loodgieters- en fittersbedrijf". 7 Januari. Het drijven, enz. van bladmetaal. Het privaat en zijne loozing (Watercloset-inrichtingen.) Een en ander over welputten.

BERICHTEN.

Nijmegen. Eindelijk, na jaren lange overwegingen, nam de gemeenteraad eene beslissing omtrent de herstelling van de Karolingische kapel op het Hof. Den 9den Januari werd op voorstel van B. en W. besloten tot uitvoering der werken, verdeeld over twee jaren; de toegestane som voor 1904 is *f* 3300.

B. en W. hadden, onder overlegging van verschillende rapporten en verslagen, dateerende van af 1895, medegedeeld, dat volgens begrooting van den heer J. J. Weve, Gemeente-architect, de kosten der herstellingswerken *f* 5775 zouden bedragen.

Omtrent die werken ontleenen wij aan de N. R. Courant nog het volgende.

De rapporten van den architect sluiten aan bij het verslag der in 1895 benoemde commissie van deskundigen. Eerstens verschillen ze op essentieele punten van het eindvoorstel dier commissie, in zooverre nl. de wensch, om alles na te laten wat het verlies van authentieke bewijsstukken zou kunnen tengevolge hebben, den architect aanleiding heeft gegeven aan te raden sommige voorgestelde toevoegsels weg te laten en te sparen wat gespaard kan worden. Zoo ontraadt hij den aanbouw van een nooit bestaan hebbenden traptoren en de reconstructie der Gothische koornis. Waarschuwend tegen het aanbrengen van onderdeelen, die slechts door de fantasie kunnen ingegeven worden, wil hij ook geen afsluiting met eiken deuren in steenen kozijnen zien toegepast, en bepaalt hij zich tot het voorstellen van slechts zulke vernieuwingen als noodig zijn, zoowel om redenen van behoud, als ter vervanging van smakelooze toevoegsels uit een tijd, waarin de oude bouwvormen niet begrepen werden en het bijgevoegde vóór alles karakterloos mag genoemd worden. Dat deze vervanging hier en daar tot tamelijk diep ingrijpen zal noodzaken, mag geen beletsel zijn zooveel doenlijk te herstellen wat eenmaal bedorven werd. Zoo dikwijls hierbij eenigszins diep ingrijpen noodig worot, raadt de architect aan de overigens gewenschte verbetering niettemin weg te laten, wanneer oorspronkelijke motieven aangetroffen

worden, waarvan het bewijs voor hun historisch bestaan door de herstelling schade zou kunnen lijden (behoud van een wandvak aan de N.-W.zijde en van een bovenvenster-omlijsting).

De toegang naar de galerij, die alleen voor wetenschappelijke bezoekers waarde kan hebben, wil hij door een mobiele, licht geconstrueerde trap zien bewerkstelligd. Deze trap moet onder normale omstandigheden buiten het gebouw worden opgeborgen. In het algemeen moeten de lichtopeningen gesloten worden. De sluiting van de verloren gegane koornis behoeft evenwel alleen 's winters te geschieden, waartoe een mobiele houten omkleeding wordt aangeraden. De overige vensters kunnen worden beglaasd.

Het advies van den Gemeente-architect werd in handen gesteld van den heer G. Humann, kunsthistoricus en architect te Aken (vroeger te Essen), die reeds meermalen van advies gediend en over de kapel stukken gepubliceerd had. Zijn advies komt in hoofdzaak overeen met dat van den Gemeente-architect, legt zelfs zoo mogelijk nog meer nadruk op het beginsel van behouden wat daarvoor vatbaar is. Omtrent de wijze van glasdichting stelt Humann ruitbeglazing in de Gothische ramen voor, ter vervanging van de voorgestelde „Butzenscheiben" en ziet hij diezelfde, hem te 16e-eeuwsch toeschijnende dichting in de rondboogvensters liever door spiegelglas vervangen.

De zichtbare houten zoldering der middenruimte, die vernieuwing eischt, wenscht Humann op grond van door hem gedane onderzoekingen, niet flauw piramidaal (voorstel commissie 1895) maar geheel vlak te zien uitgevoerd, op elkaar kruisende hoofdbalken. Het advies van den architect werd met dat van den heer Humann gesteld in handen der oudheikundige commissie alhier, die met de wijzigingen van laatstgenoemde meeging en enkele kleine wenschen aan haar rapport toevoegde. De architect met de adviezen van den heer H. en de oudheidkundige commissie in kennis gesteld, zag geen bezwaar de daarbij medegedeelde denkbeelden omtrent beglazing en zoldering over te nemen; ze zullen, nu het voorstel van B. en W. door den raad is aanvaard, in toepassing worden gebracht.

Amsterdam. Het was op 11 Januari 1904 vijftig jaren geleden, dat de „Maatschappij voor den Werkenden Stand" werd opgericht. Dit werd den 12den in een feestelijken bijeenkomst der leden herdacht.

In de halve eeuw van haar bestaan heeft deze Maatschappij heel wat tot stand gebracht, dat algemeen gewaardeerd moet worden. In 1861 stichtte zij de eerste Ambachtsschool; in 1869 de tweede; sedert 1871 zijn aan deze scholen de avondscholen voor werklieden verbonden; in 1863 werd de teekenschool opgericht, thans — sedert 1874 — Industrieschool; in 1873 de Dagteekenschool voor meisjes, sedert 1902 uitgebreid tot Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor meisjes. Deze inrichtingen zijn, met eenige andere o. a een Arbeidsbeurs, de voornaamste stichtingen der Maatschappij.

Opzichter van den Rijks-Waterstaat. In de maand Maart, en voor zooveel noodig ook in April a.s., zal een vergelijkend onderzoek gehouden worden van candidaten, dingende naar een getuigschrift van voldoend afgelegd examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat, volgens het gewijzigde programma, dat verkrijgbaar is bij Gebroeders van Cleef, te 's-Gravenhage, tegen 5 cent het exemplaar.

Tot deelneming worden alleen toegelaten zij, die op 1 Januari 1904 het 21ste levensjaar reeds en het 30ste levensjaar nog niet zijn ingetreden.

Zij, die aan het vergelijkend onderzoek wenschen deel te nemen, moeten zich *vóór 1 Februari* 1904 aanmelden aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, met een op zegel geschreven verzoek, dat tevens moet bevatten eene nauwkeurige opgave van naam, voornaam, woonplaatst en betrekking.

Bij dit adres moeten gevoegd worden de stukken aangeduid in de *St.-Ct.* No. 6.

De candidaten, die aan het examen voldoen, ontvangen daarvan een getuigschrift vermeldende den uitslag van het examen in elk vak.

Dit getuigschrift geeft geen aanspraak op plaatsing vanwege het Rijk.

Edam. De heer J. Letzer, te Haarlem, is door den gemeenteraad tot stads-architect benoemd.

Zwolle. Op de voordracht voor Gemeente-architect komen voor de heeren G. Versteeg, adj. Directeur der Gemeentewerken te Arnhem, en L. Krook, architect te Amsterdam.

Amsterdam. De aardewerkfabriek „Amstelhoek", aan den Omval, is overgenomen door de heeren Joh. B. Lambeek Jr., architect. gewezen hoofdopzichter bij den bouw der nieuwe Beurs, en P. J. C. Brauns, werktuigkundig ingenieur, die het voornemen hebben de fabriek op den vroegeren voet voort te zetten, met gebruikmaking van de bestaande modellen. Intusschen zal ook naar nieuwe vormen, en steeds naar verbetering van de techniek gestreefd worden. Een gedeelte van het vroegere personeel zal waarschijnlijk spoedig de werkzaamheden hervatten.

Ook de afdeeling koperwerk is in andere handen overgegaan.

Middelburg. Het is thans zeker, dat de tentoonstelling van dinanderies, waartoe de Vereeniging voor het vreemdelingenverkeer het initiatief nam, van half Juli tot half Augustus zal gehouden worden in de zalen van het Kunst-Museum. Reeds zijn vele belangrijke voorwerpen toegezegd door musea en particulieren. Het bijeenbrengen en rangschikken der kunstvoorwerpen wordt behartigd door eene afzonderlijke commissie, waarvan de heer Jhr. Mr. A. van Reigersberg Versluys Voorzitter, en de heer J. A. Frederiks Secretaris is.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	45	"	"	- 120.—
"	"	"	46	"	"	- 100.—
"	"	"	43	"	"	- 100.—
"	"	"	26	"	"	- 85.—
"	"	"	21	"	"	- 80.—
"	"	"	24	"	"	- 65.—
"	"	"	19	"	"	- 40.—
"	"	"	24	"	"	- 70.—
"	"	"	40	"	"	- 100.—
"	"	"	21	"	"	- 55.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 80.—
"	Opzichter	"	22	"	"	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 18 JANUARI.

ATTELAKEN (LEUR) (N.-BR.). Het bouwen van een koffiehuis met toebehooren.
De bouwk. M. J. Aartsen te Beek, 's midd. 12 u., bij J. Roels, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 18 Jan., v.m. 11 u.

APELDOORN. Het bouwen eener sigarenfabriek.
De bouwk. P. H. Versteijne, 's av. 8 u., in café J. IJsseldijk; bestek en teek. ad f 1,25 bij gen. bouwk. verkrijgb.

DONKERBROEK (FR.). Het bouwen van een woonhuis met smederij enz. te Haule, voor R. K. v. d. Velde.
De arch. O. M. Meek. Voorw. ter inzage in de herberg van Poutsma Inl. geeft de architect op 12 en 13 Jan.

2DE EXLOERMOND. *a.* Het bouwen van een nieuwe draaibrug over het Noorder hoofddiep, tusschen de plaatsen no. 20 en 21 Valthermond, onder bijlev. van al het ben.; *b.* voor de heeren Zegering en Marissen te Exloo: het bouwen van een burgerbehuizing op het vooraf van plaats no. 75 2e Exloermond, onder bijlev. van al het ben.
De heeren Marissen te Exloo en Westen te Valthermond, v.m. 11 u., bij de wed. H. Eggens, alw. bestek en teek. ter inzage.

WINTERSWIJK. Het verbouwen van eenige perceelen, gemeentelijk genummerd A 192—193.
De arch. Gantvoort—Streek, v.m. 11 u., in café Kraaienbrink, alw. bestek ter lezing.

IJHORST (OV.). Het bouwen van een ged. nieuw achterhuis, schuur en potstal in de IJhorst op de boerderij van A. Brals.
De heer Mr. J. J. Carsten te Alkmaar. v.m. 11½ u., in het koffiehuis van G. Meester, alw. bestek, voorw. en teek. ter inzage. Inl. geeft H. Teunissen te De Wijk. Aanw. 12 Jan.

DINSDAG 19 JANUARI.

OOSTERZEE (FR.). Het veranderen en uitbreiden van het koellokaal.
Het best. der coöp. stoomzuivelfabr. „Lemsterland". Bestek en teek. ter inzage aan het kantoor der fabriek. Inl. geeft E. Lourens, Echten.

WINTERSWIJK. Het afbreken en weder opbouwen van een woonhuis in de buurtschap Henxel.
De heer R. Prinsen in „Prinsenhof", alw bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft Joh Jansen te Aalten.

WOENSDAG 20 JANUARI.

DE WILGEN (FR.). Het afbreken eener woning en het bouwen eener nieuwe huizing.
De heer R Sikkema te de Wilgen. Bestek en teek. ter inzage bij K. M. v. Weemen te Boornbergum, bij wien inl. te bekomen. Briefjes in te leveren ten huize van den besteder.

DRONRIJP. Het bouwen van een dubbele werkmanswoning te Dronrijp.
Het burgerlijk armbest., 's midd. 12 u, bij F. de Groot. Bestek en teek. tegen f 1 te verkr. bij den archit. J. L. de Vries te Leeuwarden en bij den gem.veldwachter te Dronrijp. Briefjes fr. in te zenden 20 Jan v m. 12 u., aan den heer T. de Groot, armvoogd te Dronrijp. Aanw. gedaan.

EEXTERVEENSCHEKANAAL (DR.). Het bouwen eener winkelbehuizing met pakhuis, onder bijlev. van al het benoodigde.
De heer A. Ansmink, n.m. 2 u., in het logem. Bareveld. Inl. te bekomen bij Gebr. Hekman te Gasselternijeveenschemond.

GRONINGEN. Het bouwen van een badhuis met woning voor den badmeester op het terrein der vennootschap, aan den Turfsingel.
Het best. der N. V. Groningsche bad- en zweminrichting, 's av. $7^1/_2$ u., in het koffiehuis „De Pool". Bestek met teek. ter visie in gen. koffiehuis en verkrijgb. aan het bureau Nieuwe Groninger courant Poststraat 8, tegen f 1.50. Aanw. gedaan.

KRUISLAND (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis.
De heer J. Loos bij C. Somers, alw. bestek en teek. à f 1 verkrijgb. Aanw. gedaan.

OUDESCHOOT (FR.). Het bouwen van een huizinge met schuur met bijlev. der materialen enz.
De heer A. K. Otter, bij wien bestek en teek. ter inzage.

VLISSINGEN. Het bouwen van een zuivelfabriek met bovenwoning en eenige bijbehoorende werken, op een terrein gelegen aan de Glacisstraat voor rekening van den heer J. J. Hörstman
De aanbest., 's av. 8 uur, in het gebouw „Elim". Bestek met teek. in bovengen. lokaal ter inzage en te bekomen bij den heer J. Loois, Lange Groenewoud G. 18. Aanw. gedaan.

WAGENINGEN. Het verbouwen van een woonhuis; het vergraven van een magazijn en het daarstellen eener nieuwe winkelpui c.a.
De archit. R. de Vries, n.m. 3 u., in hotel de Wereld, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 18 Jan., v m. 11 u.

DONDERDAG 21 JANUARI.

DONKERBROEK (FR.). Het bouwen eener stelphuizinge met bijlev. materialen.
De heer H. J. Hofstee.

HERWEN EN AERDT (GELD). Het bouwen eener kerk met toren, traptorens, sacristie, hulpkerk, enz.
Het R. K. kerkbest., n.m. 3 u., in het koffiehuis van H. Goris. Bestek en teek. in gen. koffiehuis ter inzage, terwijl tegen inzending van postwissel voor bestek à f 1 en voor de 6 teek. à f 3 te bekomen zijn in den boekh. wed. J. R. v. Rossum te Utrecht. Inlicht. geeft A. Tepe, archit. Rijsenburg. Aanw. 21 Jan., 's midd. 12 u.

LUNTEREN. Het bouwen van een school voor christ. onderwijs en onderwijzerswoning; het lev. der meubelen.
De heer P. v. d. Voort, v.m. 11 u., te zijnen huize. Bestek en teek. ter inzage in hotels Floor en Uiterwijk en voor bouw ad f 1,50. voor meubelen ad f 0,50 verkrijgb. bij E. Noorman te Ede.

VRIJDAG 22 JANUARI.

LEEUWARDEN. Het afbreken en bouwen van een schuur voor 52 stuks hoornvee op de Zathe in gebruik bij J. de Wolff onder Rauwerd.
De heer Mr. C. L. Baron van Harinxma thoe Slooten; teek. ter inzage en bestek te bekomen à f 0,75 in café Poppens te Irnsum. Bilj. tot 21 Jan. inzenden aan den aanbest. Aanw. 16 Jan., v.m. 11 u., in voorn. café.

LEEUWARDEN. Het bouwen van 2 arbeiderswoningen bij de Zathe in gebruik bij B. J. Hoogland onder St. Anna-Parochie.
De heer Mr. W. B. Buma, v.m. 11 u., bij Elders in het Ruiterskwartier. Teek. ter inz. en bestekken te bekomen voor f 0,50 bij den logementhouder D Joustra te Beetgum.

RAPENBURG (ZEEL.). Het bouwen van een nieuw gemeentehuis met bijlev. van al de benood. materialen.
Het gem.best. van Stoppeldijk, n.m. 2 u. Bestek met teek. ter inzage in het gem huis te Rapenburg en bij B. H. Reuling te Hulst, bij wien inlicht. te bekomen. Aanw. gedaan.

STAVOREN. Het afbreken van het gebouw voor gemeentedienst enz. en het bouwen van een heerenbehuizinge.
Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. ter gem.-secret. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 23 JANUARI.

GORREDIJK. Het deels afbreken van de huizinge staande aan de Dubbele straat en Langwal en opnieuw bouwen van een woonen winkelhuis met boerenwoning als intrek.
De architect A Kooistra, v.m. 10 u. Bestek en teek. ad f 1,25 verkrijgb. bij gen. archit.

ORANJEWOUD (FR.). Het bouwen van een koffiehuis aan de Krukmanslaan
De heer J. M. de Vries Bestek en teek. ter inzage in de „Korenbeurs" te Heerenveen. Inlicht. geeft U. Wiegersma te 't Meer.

PHILIPPINE. Het bouwen van een woonhuis.
De aanbest, n m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage in café E. A. de Mul.

ZONDAG 24 JANUARI.

ZORGVLIET (FR.). De herbouw der afgebrande boerenhuizing „Groot Wateren" en van een keuterij in 2 perc. en massa.
De archit. O. M. Meek te Donkerbroek. Voorw. ter lezing bij Voskuilen te Zorgvliet, alw. aanw. 20 Jan., v.m. 11 u.

MAANDAG 25 JANUARI.

ANNEN (DR.). Het stichten van eene woning voor het hoofd der school te Anderen.
Het gem.best. van Anloo, n.m. 2 u.

OOSTERLAND. Het bouwen eener openb. school van zes lokalen met overdekte speelplaats, en het leveren van schoolameublement.
Het gem.best., n.m. $12^1/_2$ u.

SURHUISTERVEEN (FR.). Het bouwen van eene boerenplaats en eene burgerhuizing in 2 perc. en massa.
De heer K. F. Poppinga, n m. 2 u.; teek. ter inzage in de herberg van A v. d. Schors en bestek te bekomen sub 1 à f 0,75, sub. 2 à f 0.50 bij A. Velding, archit. Buitenpost. Aanw. 23 Jan., n.m. 2 u.

WOLVEGA. Het afbreken van een woonhuis en bouwen van een winkelhuis.
De heer H. T. v d. Zee. Bestek bij G. Taconis verkrijgb. à f 0,75 en teek. ter inzage in de societeit v. Bijl. Aanw. volgens bestek.

WOENSDAG 27 JANUARI.

AMERSFOORT. Het bouwen van een meelpakhuis, en Annexe aan de Beestenmarkt.
De archit W. van Schaik, v.m. 11 u., in hotel Schwemmer. Bestek en teek. ad f 1 benevens inl. bij gen. arch. verkrijgb. Aanw. 21 Jan., v.m. 11 u.

CASTRICUM. *a*. Het bouwen van eene openb. lagere school met 3 lokalen. *b*. Het bouwen van eene onderwijzerswoning enz. in de Buurtschap Bakkum, gem. Castricum.
Het gem.best, v.m. 11 u. Bestek en teek. na 13 Jan. te bekomen.

DONDERDAG 28 JANUARI.

ALMKERK (N.-BR.). Het bouwen van een raadhuis. met daarbij behoorende werken.
Het gem.best., n.m. 2 u. Bilj. in te zenden voor 20 Jan. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ad f 1 ter secr. verkrijgb. Aanw. 21 Jan. v.m. 10 u.

ZATERDAG 30 JANUARI.

SCHERPENZEEL (FR.). Het veranderen en vergrooten van een woon- en winkelhuis.
De heer H. Punter. Bestek ten zijne huize ter inzage.

MAANDAG 15 FEBRUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een drielifts telescoop-gashouder van pl.m. 50 M. diam., nuttig inhoudend pl.m. 60000 M^3. als kniptype wordt een ringbasin van geslagen ijzer of staal verlangd, gebouwd hoogstens 2,50 M. boven den beganen grond.
De directeur der gem.gasfabrieken. Inlicht. geeft den ingen. onderdirect. der gem.gasfabriek (directeur der oostel gasfabr.) Bilj. inlev. bij den wethouder voor de gemeentebedrijven tot 's midd. 12 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

16 DECEMBER.

DEVENTER (ONDERH.). Het bouwen van 13 burgerwoonhuizen in 2 blokken, voor den heer G. Vos. Door de architecten W. A. M. en G. te Riele Wz.
Gegund aan den laagsten inschrijver R. v. d. Spoel, Deventer, voor f 23784.

4 JANUARI.

GOOR. Het bouwen van een woon- en winkelhuis voor den heer J. H. Tijlnk.
Laagste inschr. G. Wissink Az., Goor, f 2779.50. Gegund.

's-GRAVENZANDE. Het bouwen van twee winkelhuizen voor rekening van den heer J. Kuivenhoven te Naaldwijk.
Metselwerk. Laagste inschr. C. Schellevis, f 2075.
Timmerwerk. J. C. Burgersdijk, f 1715.
Verfwerk J. Varekamp, f 393,50.
Loodgietersw. J. W. Schut, Naaldwijk, f 200.
Smidswerk. S. v. Dijk, f 117,15.

NUMANSDORP. Het bouwen van een woonhuis met schilderswerkplaats voor den heer D. Bijl.
Laagste inschrs. A. v. Trigt, Numansdorp, timmerwerk f 1298; A. Korbijn, id., metselwerk f 1025.

WICHMOND (GELD.). Het metsel-, timmer-, glas-, schilder- smids- en loodgieterswerk, met bijlevering van alle materialen voor een nieuw woonhuis te Toldijk, gem. Steenderen. Door den heer J. Poortman.
Massa. Laagste inschr. Ditters-Buwalda-Geant, Doetinchem, f 2190.
Timmerwerk. H. J. Jansen, Toldijk, f 734.
Metselwerk. B. Hagen, Wichmond, f 961,50*.
Verfwerk. F. Wansink, Hengelo (G.), f 97*.
Loodgieterswerk. Hardeveld, Hengelo (G.), f 39,50*.
Smidsw. A. Hekkelman, Hengelo, f 65,50*.
* Gegund.

5 JANUARI.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis voor den heer J. Roerink. Door den bouwk. J. Wilmink.
Laagste inschrijvers Eijsink en Sanders, Hengelo, plan *A.* voor f 1545, plan *B.* voor f 1630.

LAREN (GELD.). Het bouwen van een woonhuis. Door den heer J. H. Wagenaar.
Timmer-, metsel- en smidswerk. Laagste inschrijver G. J. Rothman, f 939,30.
Timmerwerk. G. J. Klein Nulend, f 315.
Metselwerk G. J. Rothman, f 597.
Smidswerk. G. ter Welle, f 21.30.

6 JANUARI

NIJMEGEN. Het gedeeltelijk amoveeren van perc. hoek Broerstraat en Beijnumgas en het bouwen van een hotel café restaurant. Door den arch. Oscar Leeuw.
Laagste inschrijver K. W. Rentrop, f 30000.

RILLAND-BATH (ZEEL.). Het door aanbouwing vergrooten en door verbouwing veranderen der openbare school op het dorp Rilland. Door het gem.best.
Laagste inschrijver Jan v. d. Sande. Rilland, f 9390.

WINTERSWIJK. Het herbouwen van een pand aan den Bredevoortschenweg tot reparatiewerkplaats en smederij. Door den heer G. W. E. ter Heurne.
Laagste inschrijver H. J. Nuijs, f 1212. Gegund.

7 JANUARI.

BREDA. Het bouwen van een villa aan den straatweg van Breda naar Prinsenhage. Door den arch. J. M. Marijnen.
Timmerwerk. Laagste inschrijver H. A. Mol, f 3988.
Metselwerk. B. Wierxk, f 3620.
Massa. C. de Kanter, f 6389.

DEVENTER. Het bouwen van 27 arbeiderswoningen langs den Diepenveenschenweg en Oosterstraat. Door de commissie tot Opbouw of Verbetering van arbeiderswoningen.
Laagste inschrijver M. Koopman, f 33863.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een zuiverhuis en meterlokaal voor de watergasfabriek op het terrein der gem.gasfabriek. Door het gem.best.
Laagste inschrijver G. Keij, Rotterdam, f 22340.

LEIDEN. Het verder afbreken en opruimen van het perc. Haarlemmerstraat 270 te Leiden en het aldaar bouwen van een winkel en woonhuis. Door den arch W. A. v. Lith.
Laagste inschrijvers L. v. Riet en J. v. Zonneveld, f 5129.

OMMELANDERWIJK. *a.* Het bouwen van 2 nieuwe behuizingen; *b.* de verf-, glas- en behangerswerken. Door den heer B. Endema.
Timmerwerk. Ram. f 4325. Laagste inschr. A. en M. Huizing, f 4840. Niet gegund.
Verf-, glas- en behangerswerken. J. Nieman, Zuidwending, f 322. Gegund.

TILBURG. Het bouwen eener lederfabriek. Door den heer Aug. Kerstens.
Laagste inschrijver C. Heerkens Jzn., f 8899. Gegund.

VALKENSWAARD. Het verbouwen van een woonhuis voor den heer Jansen-Jaspers.
Laagste inschr. Fr. Moonen, f 500. Geg.

8 JANUARI.

BLESSE (FR.). Het afbreken van een huis en het wederopbouwen van eene nieuwe dubbele woning te Blesse-Peperga, voor rekening van de Ned. Herv. diak. van Peperga-Blesdijke. Ram. f 1942. Door het bestuur der Ned. Herv. diak.
Laagste inschr. P. Zijlstra, Oldeholtpa, f 1849. Gegund.

9 JANUARI.

DEVENTER (ONDERH.). Het verbouwen van een pand, gelegen aan de Nieuwstraat. Door den heer A. Weijs.
Timmer- en metselwerk. Laagste inschr. H. Beltman, f 1062*.
Verfwerk. W. Winkelman, f 257,50*
Smidswerk. J. J. Dubbe, f 110*.
Behangerswerk. S. Albers, f 54*.
Loodgieterswerk. H. Heiligers, f 35*. * Geg.

2e EXLOËRMOND. *a.* Het bouwen eener boerenbehuizing, *b.* Het glas-, verf- en behangerswerk. Door de arch. E. Warringa en Zn. te Nieuwbuinen.
a. Laagste inschr. H. Scholtens, 2e Exloërmond, f 3490*.
b. H. Tap. f 84*. * Gegund.

GRONINGEN. Het verbouwen der behuizing, gemerkt no. 78 in de O. Ebbingestr. Door den arch. K. H. Holthuis.
Laagste inschr. J. Modderman, f 4225.

OUDE PEKELA. Het bouwen eener behuizing met alle daartoe benood. materialen, transporten, etc. Door den heer G. J. Deelman.
Laagste inschr. J. Hensema, f 2145.

WILP. Het bouwen van een burgerwoning aan de Molenalles. Door den heer S. Zwat.
Laagste inschr. J. Nikkels, Wilp, f 4435. Nog niet gegund.

11 JANUARI.

DINXPERLO. Bestek no. 1. Het maken van verschillende gebouwen en inrichtingen te Dinxperlo, op het terrein voor het stationsemplacement bestemd. Door de directie der locaalspoorw. Mij. Dinxperlo-Varsseveld.
Laagste inschrijver B. Heersink. Aalten, f 25370.

TER NEUZEN. Het verbouwen van een woonhuis staande aan de Dijkstraat wijk F no. 27. Door den bouwk. L. de Bruijne.
Laagste inschr. J. Colijn, f 510.

Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Touwwerken. — G. F. A. DRIESSEN, Nijmegen.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft. Amsterdam.

Grootste 's Gravenhaagsche Jalousiënfabriek

Firma J. SENFT & Co.

Rijksleveranciers en Hofbewerkers.

FABRIEK
NOORDWAL 3c.
KANTOOR en Monsterkamer
Papestraat 8.
Eigen Smederij:
Toussaintkade 8c.
Opgericht 1886.
Telephoonnummer 2782.

Aanleg van GAS en WATERLEIDING,
ELECTRISCHE SCHELLEN enz. enz.

Leveren in den kortst mogelijken tijd

BINNEN- en BUITENJALOUSIËN,

volgens ter keuze zijnde teekeningen, kleuren en modellen.

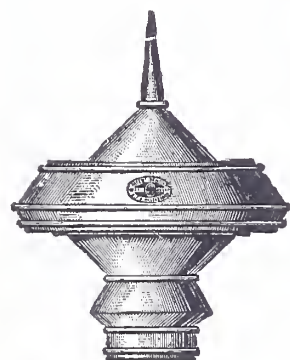
MARQUISES volgens een nieuw systeem, lichter, solider en goedkooper dan alle andere bestaande.

MECHANISCHE ZONSCHERMEN, *(systeem Tantôt frères).*

SPECIAAL INGERICHT TOT HET VERVAARDIGEN VAN

HOUTEN EN STALEN ROLLUIKEN,

meest practische verzekering tegen inbraak en bescherming tegen zon en storm.

D. P. H. HASSELMAN,

Amsterdam, Spaarndammerstraat 52-60.

Telephoon No. 857.

PATENT EXHAUST VENTILATOR,

Schoorsteenkappen — Luchtinjectors enz.

voor het ventileeren van localen, het bevorderen der trekking en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.

PRIJZEN LAGER. CAPACITEIT HOOGER dan elk bekend systeem.

Op serieuse aanvragen zijn, voor vergelijkende proefnemingen, steeds toestellen gratis beschikbaar.

Nederlandsche Asphaltfabriek,

W. J. VAN DER WETTERN. — A. S. KEY.

ROTTERDAM.

Gevestigd: KEULEN, LONDON, ROTTERDAM.

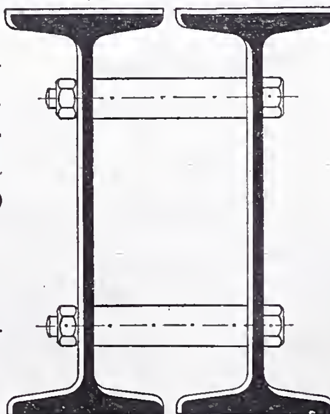
Voert Bestratingen uit; legt Vloeren; levert Materialen. *Adres: LEUVEHAVEN 28.*

STALEN BALKEN MET BREEDE FLENZEN.

Differdinger B-profielen vanaf 220 m.M. flensbreedte en 220 m.M. hoogte trapsgewijze opklimmende tot 300 m.M. flensbreedte en tot 750 m.M. balkhoogte.

Profiel-Albums en Tabellen van Draagvermogen op aanvrage.

Deutsch-Luxemburgische Bergwerks-und Hütten-A.G.

Vertegenwoordiger: C. D. VAN DER LINDEN - Amsterdam.

GEBS. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

AANBESTEDING.

Op DONDERDAG 28 Januari 1904, des voormiddags te 11 uur, zal door Architect I. H. J. VAN LUNTEREN, namens de Naamlooze Vennootschap Machinefabriek „Drakenburgh" voorheen D. W. VAN RENNES, te Utrecht, worden

aanbesteed:

Het bouwen van eene Fabriek aan de Croeselaan No. 142, te Utrecht.

Aanwijzing op het terrein Dinsdag 19 Januari, des voormiddags te 11 uur.

De besteding zal plaats hebben ten kantore van den Architect, Donkere Gaard No. 4, alwaar bestek en teekening — tegen betaling van f 2 — en nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Een gevestigde **Glasverzekering-Maatij** met voordeelige premies en ruime provisie vraagt **degelijke soliede agenten.** Br. fr. lett. O. H. bij KRUISMAN & Co. *Amsterdam.*

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

Wie Bouwt of Monteert

verzuime niet bij

H. B. WEINHOLD,

Arnhem

gratis-toezending te vragen van „Wenken tot afdoende demping van

geluid, dreun- en trilling."

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

23 JANUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 4.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER.

Op Maandag 22 Februari 1904 en volgende dagen zal in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, het examen worden afgenomen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig-Opzichter, ingesteld door genoemde Maatschappij volgens besluit van de Algemeene Vergadering gehouden op 28 Mei 1891.

De Commissie voor het afnemen van dit examen is samengesteld uit de heeren: A. Salm G.Bz. *Voorzitter;* H. van Dam, J. N. Landré, C. W. Nijhoff, B. J. Ouëndag, L. J. Rijnink, allen te Amsterdam, J. D. Gantvoort te Deventer, W. de Jong te Utrecht, C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

DE STEDENTENTOONSTELLING TE DRESDEN.

Voordracht, gehouden door den heer W. J. de Groot, Onder-Directeur bij de Publieke Werken te Amsterdam, Voorzitter der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, in de vergadering dezer Afdeeling op 8 Januari 1904.

Toen ik, — in September des vorigen jaars, daartoe uitgenoodigd, — een toezegging deed in dezen winter in een onzer vergaderingen wel eens iets te willen mededeelen van hetgeen ik zag op de Eerste Duitsche Steden-tentoonstelling in Dresden, had ik mij die taak wel iets lichter voorgesteld, dan zij in werkelijkheid mij blijkt te zijn. De moeielijkheid bestaat voor mij in hoofdzaak hierin, dat *die* onderdeelen van het tentoongestelde, waaraan ik meer in het bijzonder de aandacht had te wijden, ter beantwoording aan het doel van mijne ambtelijke zending, niet bepaaldelijk de dingen zijn van het kunstvak dat door architecten wordt beoefend. Wel staan zij daarmede in verband, en bij nader inzien in nog inniger verband dan men oppervlakkig zou meenen.

De wijze waarop uitbreidingen van steden geschieden, rioleeringen worden aangelegd, rioolvochten worden gezuiverd, bestratingen worden gemaakt en onderhouden, huisvuilnis wordt vernietigd, waren de onderdeelen waaraan ik meende, uit den aard van mijnen tegenwoordigen werkkring, meer bijzonder mijne aandacht te moeten wijden. Bij enkele dezer dingen — met name de wijze waarop stedelijke uitbreidingen plaats vinden, maar zelfs ook bestratingen worden aangelegd en onderhouden — acht ik de bouwkunst eenigermate betrokken.

Het is misschien noodig mijne bedoeling omtrent dit laatste iets nader toe te lichten. Het verband dat daartusschen bestaat, is zoowel van aesthetischen als van materieelen aard. Eene welgeslaagde stadsuitbreiding biedt den architect een der onmisbare voorwaarden aan welke hij behoeft om zijne kunstscheppingen tot haar volle recht te doen komen, wat hare situatie's betreft, maar tevens biedt zij de meeste kans aan, dat zij den lust tot het bezitten van een eigen huis in zulk eene omgeving bij de welgestelden aanwakkert, en den architecten daardoor hunne ateliers met werk overladen kunnen zien, ontwerpen doen geboren worden die tot uitvoering komen en niet als kastpapier eene bestemming behoeven te krijgen. En dan, de wijze waarop straten worden gemaakt en onderhouden, daarvoor kan, dunkt mij, geen architect en althans geen Amsterdamsch architect geheel en al ongevoelig zijn.

De lijnen, waarin de straten worden verdeeld, de kleuren waaruit het bestratingsmateriaal bestaat, — de beplanting

welke daarop wordt aangebracht, om van andere dingen maar niet te spreken, welke in onze 20ste eeuw een plaats krijgen, op de straten der grootsteden, zijn even zoovele zaken welke ieder op zich zelf, zoowel als alle gezamenlijk het hunne er toe bijdragen, om hetgeen de architect langs die straat heeft gebouwd, mede te helpen verfraaien, dan wel — te ontsieren. Zoo vindt dan in deze uiteenzetting van redenen, mijn excuus M. H., dat ik het waag Uwe aandacht eenige oogenblikken te vragen voor genoemde tentoonstelling en een paar zeer belangrijke vakkundige onderdeelen daarvan, te weten, stads-uitleg en straten-aanleg.

Aangaande de tentoonstelling zelve geldt 't volgende. Het tentoonstellingsterrein was gelegen op den hoek der Stübel-Allée en der Lenné-strasse, was overigens begrensd door de bij elk, die het voorrecht had Dresden te zien, bekende Hercules-Allée der Grosser-Garten, en voorts door den Botanischen tuin. Het terrein had een oppervlakte van 9 H.A., waarvan door het Hoofdgebouw werden ingenomen ongeveer 2 H.A.

Een rondgang door de tentoonstelling wordt U als volgt gegeven, voor een klein deel door een gids, die ook mij gediend heeft, den heer Guido Mäder, die daarvan een opstel leverde in het boekske „Was lehrt die erste Deutsche Städte Ausstellung."

De koepelhal van het Hoofdgebouw binnentredende, wordt men het eerst getroffen door een reusachtig groot ruiterstandbeeld van den overleden koning Albert van Saksen, gemodelleerd door professor Baumbach uit Berlijn en in brons gegoten aan de ertsgieterij van Birner en Frans in Saksen.

Na den afloop der tentoonstelling vindt dit ruiterstandbeeld zijn bestemde plaats voor het nieuwe „Ständehaus" op den Schlossplatz te Dresden.

Uit de koepelhal heeft men door drie vleugeldeuren toegang tot de groote Hoofdzaal, waarvan de voorste helft is omgebouwd in een grootsche bogengang in sterk blauwgroenen toon gehouden. In de wandopeningen van deze bogengang verheffen zich in blauw en goud behandelde pyramiden, die deze ruimte een feestelijk aanzien geven. Rechts staat het met een adelaar gekroonde model van den Bismarcktoren aan het Starnberger-Meer, uit de modellen verzameling der stad München. Links vindt men de door lauriertakken omgeven Breuersche keizersbuste, daartegenover aan de andere zijde het leerrijke model van het Keizer Wilhelm-gedenkteeken te Halle.

De achtergrond der Hoofdzaal vertoonde eene reusachtige in rood behandelde nis, waartegen zeer schoon afstaken de grootsche en fantastische vormen der nagebootste Neptunus bronnen, waarvan de oorspronkelijke zich bevinden in het Friedrichstädter-Ziekenhuis te Dresden, zijnde het voormalig Marcolinische Paleis.

Deze koepelhal, de hoofdzaal en de links zich daaraansluitende zalen met de genoemde Wallotsche Bogen- en Wandelhal, alzoo de eereruimten, waren bestemd voor- en gewijd aan de afdeeling: „Voorzorgen der Gemeenten voor Openbare Kunst, Bouwkunst, Schilderkunst, Beeldhouwkunst enz. Ik stelde mij niet tot taak, als gelegen boven mijne krachten U hiervan iets mede te deelen; laat mij U er alleen van mogen zeggen, dat het overweldigend veel en schoon was wat men op dit gebied daar in heerlijken wedijver had bijeengebracht en dat de aanblik daarvan mij — denkende aan de steden van mijn vaderland droevig en beschamend stemde.

Rechts van de koepelhal sloot zich aan de afdeeling I der tentoonstelling betreffende de zorgen der Gemeente op het stuk van openbare verkeersbelangen, verlichting, stratenaanleg, rioleering, bouw van bruggen, havens, tramaanleg, en van karteering. Voorts de afdeeling II, van stadsuitbreidingen, bouwpolitie- en woningwezen.

Zooals hiervoren reeds gezegd, was deze afdeeling meer bijzonder aangewezen voor mijn arbeidsveld. Ik kom dan ook hierop nader terug in bijzonderheden, en vermeld nu alleen, dat daar ook wederom te zien was het bij enkelen Uwer waarschijnlijk bekende model der stad Hamburg. Men zag de grootsche havenwerken van deze oude Hansestad met haar wereldverkeer, en het grootste deel der stad met de huizen, kerken, straten en pleinen. Alles was daarvan minutieus nauwkeurig weergegeven; de havens zijn gestoffeerd met schepen van allerlei soort, afmetingen en nationaliteiten, aan de kaden zag men de kolossale graansilo's, pakhuizen en sporenaanleg. Het groote model is overdekt door een artistiek behandelde glazen kast, bekroond door het wapen van Hamburg omgeven door eikenloof. Ter zelfder plaatse vindt men ook voorgesteld den havenaanleg van Hamburg in 1854 en 1882. Het bedrag sedert 1859 ten koste gelegd aan de verbetering van haven- en kadenaanleg in het havengebied beloopt niet minder dan rond 157 Millioen Mark.

Hamburg zond ook zeer belangrijke modellen in van zijne rioleeringwerk, o.a. de wijze van uitmonding van een stamriool in de Elbe, en van zijne ovens tot verbranding van de huisvuilnis. Naar mijne raming vertegenwoordigde de waarde der modellen door de stad Hamburg in deze afdeeling geëxposeerd alleen wel een bedrag van *f* 20.000.

In deze afdeeling waren dan voorts in afzonderlijke compartimenten vertegenwoordigd de voornaamste Duitsche steden: Aken, Berlijn, Bremen, Breslau, Charlottenburg, Dresden, Düsseldorf, Frankfort a. M., Köln, Leipzig, Magdeburg, Mannheim, Wiesbaden enz.

Vervolgens, daar U de reeds vermelde afdeeling der schoone kunsten als afdeeling III der tentoonstelling bekend is, sloot zich hierbij aan de afdeeling IV, omvattende alles wat betrekking heeft op de voorzorgen der Gemeente voor de volksgezondheid, zoomede voor den politiedienst. Onder de eerste rekende men te behooren de openbare bad- en zweminrichtingen, en aanleg van openbare parken en plantsoenen, zoomede den reinigingsdienst der steden. Van die openbare bad- en zweminrichtingen valt te vermelden, dat er zijn gesticht: door Breslau, een stad met 400,000 inwoners, 2 met een gezamenlijke bouwkosten, dus zonder de grondwaarde, van 153.000 Mark; door Dortmund, stad met 145.000 inwoners, één volksbadhuis, bouwkosten 130.000 Mark; door Koningsberg, met 190.000 inwoners, een volksbadhuis, bouwkosten 70.000 Mark; door Magdeburg, met 230.000 inwoners, een volsbadhuis met daaraan verbonden volksleeszaal en bibliotheek, bouwkosten 117.600 Mark; in München, stad met 500 000 inwoners, een volksbadinrichting, stichting van Karl Muller, bouwkosten 1.700.000 Mark; door Oberhausen, stad met 45.000 inwoners, kosten van den bouw der stedelijke badinrichting 136.000 Mark; door . . . doch genoeg. Ik vrees zeer door deze eentonige opsomming van deze dingen U te vervelen, hetgeen allerminst mijne bedoeling is. Ik koos dezen vorm, omdat ik meen daardoor mij van commentaar met betrekking tot de steden van ons vaderland te kunnen onthouden.

Berlijn — dit moet ik nog even zeggen — met rond 2 millioen inwoners, bezit drie volksbadhuizen waarvan de gezamenlijke bouwkosten bedroegen 2.244.500 Mark, terwijl deze stad aan het hebben van openbare wandelparken en speelplaatsen en hunne verfraaiing met plantsoenaanleg heeft besteed een bedrag van rond 4 millioen Mark.

Van hetgeen nu verder in deze afdeeling was bijeengebracht en betrekking had op de gemeentelijke reinigingsdiensten en het politiewezen, komt mij voor niet in die mate Uwe belangstelling te wekken om daarvoor lang Uwe aandacht te vragen. Zooals ik u bij den aanvang zeide, heeft de afdeeling reinigingsdienst, in het bijzonder de wijze van de vernietiging van het huisvuil mijne bijzondere aandacht gehad, en dan ligt het voor de hand, dat men over dit onderwerp meer wetenswaardige dingen opdoet die daarmede in verband staan.

En daartoe was ruimschoots de gelegenheid. De meeste steden toch hadden zeer uitvoerige zaken daaromtrent tentoongesteld met gedetailleerde opgave van de inrichting van den dienst en alle daaraan verbonden kosten zeer gedetailleerd vermeld. Laat mij U daarvan slechts vertellen dat meer en meer in de Duitsche steden wordt ingevoerd het ophalen van huisvuilnis te doen geschieden des nachts, d. i. tusschen 11 uur 's avonds en 6 uur 's morgens. Het vuilnisvat moet zijn ingericht naar het model en vervaardigd zijn van het materiaal daarvoor bij stadsverordening vastgesteld, voorzien van het huisnummer van het perceel waartoe het behoort. Ik vermeld dit schijnbaar nietig onderdeel der zaak, omdat hierin de verklaring voor een groot deel moet worden gezocht van het feit, dat wij ons hier minder goed kunnen indenken, te weten, dat men 's ochtends zijn vuilnisvat nog voor zijn deur vindt staan, als men het 's avonds te voren daar geplaatst heeft. Toen ik een drietal jaren geleden, in Hamburg zijnde, over dit verschijnsel mijne verwondering te kennen gaf, was het daar de Inspector van den Reinigingsdienst die op zijn beurt zich zeer verwonderd toonde, dat er bij een geordenden staat van stadszaken, zoo iets mogelijk was als het verdwijnen van een vuilnisvat, geplaatst voor iemands huisdeur.

Meer en meer legt men er zich op toe, niet alleen de hoofdverkeerswegen, zooals dit hier ook al plaats vindt, des nachts schoon te maken, maar ook alle overige wegen en alzoo alles wat betrekking heeft op dit deel van den Reinigingsdienst der steden — om hygiënische redenen vooral — te doen afloopen voor er eenig verkeer van de ontwaakte en tot den dagarbeid uitgaande bevolking plaats grijpt. Zeer vindingrijk om dit nachtwerk te bespoedigen schijnt mij Frankfort a. M. Daar toch gaat men over tot het maken van wagens tot verzameling en vervoer van huis- en straatvuil, zoodanig geconstrueerd, dat de bakken zeer snel van het wagenstel door één man mechanisch zijn te verplaatsen op een ander onderstel, staande op de trambaan der stad, waarover zij dan door een motorwagen in zeer weinig tijds naar de centrale verzamelplaats worden vervoerd; hetgeen 's nachts, vooral tusschen 12 en 5 uur waarop geene personen-trams rijden, met groote snelheid kan geschieden, en één wagen meermalen voor datzelfde doel kan worden gebruikt in één nacht.

Dat een groot deel van het bestaand materieel bij de invoering van deze nieuwigheid geen dienst meer kan doen, daar bekommert men zich niet veel om. .

Men becijfert wel eenige besparing aan kosten van paardenbespanning en personenbediening, maar financieel weegt dit niet volkomen tegen elkander op. Doch men meent, dat in deze materie der gemeentelijke huishouding, niet alles afhangen moet van de direct zicht- en voelbare financieele cijfers, dat er *voordeelen* aan zijn verbonden om des daags zoo min mogelijk, liefst in het geheel niet, openbare reiniging te doen plaats vinden, zoo belangrijk van hygiënisch standpunt; dat men daarvoor niet licht geldelijke offers te groot acht. Ik sprak zooeven van een vervoer der vuilnis naar een centrale verzamelplaats. In de meeste Duitsche steden vangt evenwel niet de arbeid tot die nachtelijke reiniging van uit één centraalpunt aan.

Meestal beschikt de reinigingsdienst over een 6 of 8 tal punten in het midden der stad gelegen, waar het materieel en de gereedschappen worden geborgen en van waar de nachtelijke brigade tot het schoonmaken van het daarbij betrokken stadsgedeelte uittrekt. Dat deze wijze van doen van overwegend gunstigen invloed is op de bespoediging van dien arbeid ligt voor de hand, en het schijnt mij een zeer navolgenswaardig voorbeeld.

Op de — hiermede ter loops behandelde — afdeeling IV der tentoonstelling, volgde afdeeling V, betrekking hebbende op het schoolwezen en de volksontwikkeling. Zeer belangwekkend was ook deze afdeeling, vooral, dunkt mij, voor allen die iets met onderwijs, hetzij Lager-, Middelbaar-, Hooger- of Technisch onderwijs, te maken hebben of te maken krijgen. Interessant vooral voor den architect was het bezien van de rijke verscheidenheid der school-ontwerpen van elke der genoemde soorten, en niet het minst belangrijk de opgave hunner bouwkosten. Dit laatste is niet uitsluitend van aanbelang voor den bouwmeester, doch ook — en niet het minst — voor den in ons land zoo bekenden belastingbetalenden burger.

Het type der volksschool van Amsterdam — de bekende 1ste en 2de klasse scholen, kost thans in doorsnede per M^3. ombouwde ruimte ongeveer *f* 7.— zuivere bouwkosten. Zij zijn ingericht voor 480, respectievelijk 560 leerlingen; de klasselokalen zijn thans ingericht voor 40 leerlingen, biedende een ruimte aan elken leerling van 5 M^3. De bouw- en inrichtingskosten, d. i. met meubileering, bedragen, uitgedrukt per leerling, ongeveer *f* 131.

Hoe verhouden zich nu deze cijfers bij onze Duitsche naburen? Het type der volksschool, zooals dit daar in den laatsten tijd in vele groote steden wordt gebouwd, is ingericht voor 2376 leerlingen. Het gebouw bestaat uit vier verdiepingen, inbegrepen de beganegrondverdieping, is dus een verdieping hooger dan de Amsterdamsche scholen. De gemiddelde bouwkosten bedragen per M^3. ombouwde ruimte 14 Mark. De bouw- en inrichtingskosten, d. i. met meubileering, varieeren van *f* 140 tot *f* 170. De klasselokalen bieden een ruimte aan voor 54 leerlingen, gevende elken leerling 4.70 M^3.

De bebouwde oppervlakte om aldaar *vijfmaal* zooveel kinderen onder te brengen dan hier, is slechts *viermaal* grooter, hetgeen in hoofdzaak wordt veroorzaakt:

1^0. doordat men eene verdieping hooger bouwt;

2^0. doordat men slechts één complex van privaten bouwt, meestal op de speelplaats nabij het turn- of gymnastiekgebouw, en niet, zooals hier, op alle verdiepingen.

Deze omstandigheden — gevoegd bij de daar te lande meestal eenvoudiger en minder kostbare wijze van fundeeringaanleg — zijn van zeer overwegend gunstigen invloed op de bouwkosten, zooals de heeren bouwmeesters mij zullen toestemmen. Dat niettegenstaande dit alles de *bouwkosten* hier nog minder zijn dan daar, wil mij toeschijnen te zijn een feit, waarop het vestigen der aandacht misschien niet geheel en al overbodig kan worden genoemd.

Dat het totaal van de *inrichtingskosten* der scholen ginds zóóveel hooger is, daarvan heb ik bij mijne betrekkelijk vluchtige beschouwing niet de oorzaak kunnen opsporen; vermoedelijk is zij gelegen in de toepassing van centrale verwarming, welke daar te lande bij die groote schoolgebouwen algemeen gebruikelijk is.

Dit wat betreft de lagere volksschool.

Komende tot de scholen voor middelbaar onderwijs vindt men de volgende cijferverhoudingen.

De Nieuwe Handelsschool aan de Marnixstraat en de in aanbouw zijnde 3de H. B. School met 5 jarigen cursus aan de Mauritskade te Amsterdam kosten per M^3 ombouwde ruimte elk vrijwel evenveel, te weten *f* 9. De geheele inrichtingskosten alzoo inbegrepen centrale verwarming en meubileeringen, komen de stichtingskosten te staan, berekend per leerling, voor de Handelsschool op *f* 400, en die der H. B. S. op *f* 606; een niet onbelangrijk verschil, dat eenvoudig hierdoor wordt verklaard, dat de Handelsschool veel meer leerlingen kan bevatten dan de H. B. S., hetgeen de totaal stichtingskosten per leerling uitgedrukt, belangrijk reduceert.

In de Duitsche grootsteden vindt men dan ook de laatst gebouwde scholen voor middelbaar onderwijs ingericht voor 5 à 600 leerlingen; de bouwkosten daarvan bedragen gemiddeld 15 à 16 Mark per M^3. ombouwde ruimte, en de totale stichtingskosten, d. i. bouw, verwarmingsaanleg en meubileeringskosten, komen daar te staan per leerling op 700 mark, dus ook nog iets meer dan bij de Handelsschool.

Aangezien Amsterdam eerlang een derde Ambachtsschool en ons vaderland eindelijk en ten langen leste ook eens meer staatsscholen zullen verkrijgen voor technisch middelbaar onderwijs, is het actueel te noemen ook eenige cijfers te geven van dergelijk soort van onderwijsinrichtingen welke door Gemeentelijke zorgen in de Duitsche steden zijn gesticht.

Breslau, stad met 400.000 inwoners, stichtte eene „Baugewerksschule" voor het onderwijs in de bouwkunst, in de wetenschappen van den ingenieur en van den machinebouw, groot 22 klasselokalen elk van 90 M^2 oppervlakte, en wat verder daartoe behoort zooals woning voor den Directeur, en woningen voor beambten enz. voor 1.100.000 Mark bouwkosten.

Charlottenburg, met 210.000 inwoners, bouwde een Kunstnijverheids- en Handwerkschool met volksbibliotheek en leeszaal voor 660.00 mark bouwkosten.

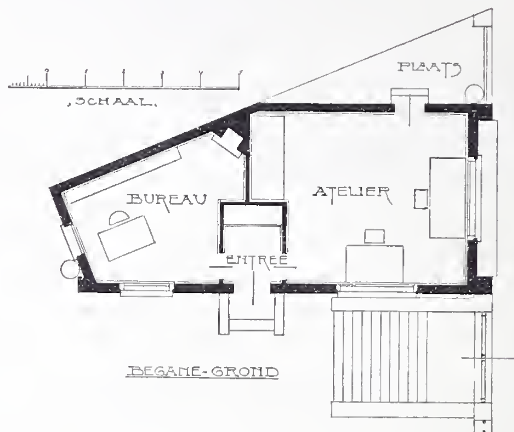
Dresden, met 400.000 inwoners, stichtte in 1901 eene Nijverheidsschool, bevattende 17 handteekenzalen, 19 zalen voor rechtlijnig teekenen, en de noodige auditoria en laboratoria en 8 klasselokalen, met inrichtingskosten mede begrepen, voor 700.000 Mark.

Leipzig, 460.000 inwoners, stichtte in 1890 hare stedelijke Nijverheidsschool voor 512.500 Mark, ging tot hare vergrooting verleden jaar over, en besteedde daaraan 460.000 Mark, alzoo te samen ook bijna 1 millioen Mark. Deze school omvat afdeelingen van onderwijs in: bouwkunde kunstnijverheid, machinebouw, werktuigkunde, electrotechniek, beeldhouwen en draaien.

Ik moet mij wederom hier tot het opgenoemde beperken om U niet te veel te vermoeien met deze cijfer-opsommingen, doch onvermeld wil ik niet laten, dat dit tentoonstellingsbezoek mij nader de meest overtuigende bewijzen heeft bijgebracht, dat ons vaderland zeer ten achter staat, veel te veel ten achter staat bij onze Duitsche naburen in zake het hebben van een voldoend aantal inrichtingen voor ambachtsonderwijs. En hoe het nu in het jaar 1904 nog mogelijk is, dat bij de oprichting van een 3de ambachtsschool in de hoofdstad van ons land, de Gemeente en de Provincie moeten samenkomen en het Rijk zijne bijdragen toezegt als gebleken is, dat ook bij deze aangelegenheid de particuliere „liefdadigheid?" is voorgegaan, dat is voor menig Nederlandsch burger, dunkt mij, M. H., een zeer droeve vraag. Dit wijst op eene leemte, een ontzettend groote leemte, naar ik meen; en dat in eene zaak, waaraan door niemand ooit een politieken kant te ontdekken is geweest of ooit zal kunnen worden ontdekt, en waarbij geen enkel godsdienstig meeningverschil de aandacht er van behoeft af te trekken. Doch op dit oogenblik kunnen wij ons in dit treurig te kort op wetgevend gebied van ons vaderland niet verder verdiepen.

(Wordt vervolgd).

BIJ DE PLAAT.

Architecten-bureau van de heeren C. AUCLAIR en J. C. VAN EPEN.

Het atelier dat op de bij dit blad behoorende plaat is afgebeeld, is ontworpen door de architecten C. Auclair en J. C. van Epen en volgens Hollandsche bouwwijze te St. Cloud uitgevoerd. De fundeering is van Meulière. Verder is alles in witte cementsteen (brique amianthine) opgetrokken en gedekt met roode cementleien (fibro-ciment).

Het kozijnhout is wit geschilderd, de ramen en luiken groen en al het ijzerwerk rood.

Van buiten zijn de muren grijs gevoegd. Het bureau is van binnen groen en de vestibule rood gevoegd, terwijl het atelier met het oog op het ophangen van teekeningen gepleisterd is. De schouw in het bureau is van roode en witte steen met tegels versierd. Daar het hier de gewoonte is de steenen te schilderen en zoodoende door middel van plakwerk mooie rechte voegen te maken, heeft het veel moeite gekost goed metselwerk te verkrijgen, opdat de natuurlijke steenkleur behouden kon blijven.

PARIJS. J. C. VAN EPEN.

VEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE BOUWKUNDIGE OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

AFDEELING AMSTERDAM.

Aan
Heeren Architecten, Bouwkundige Opzichters en Teekenaars.

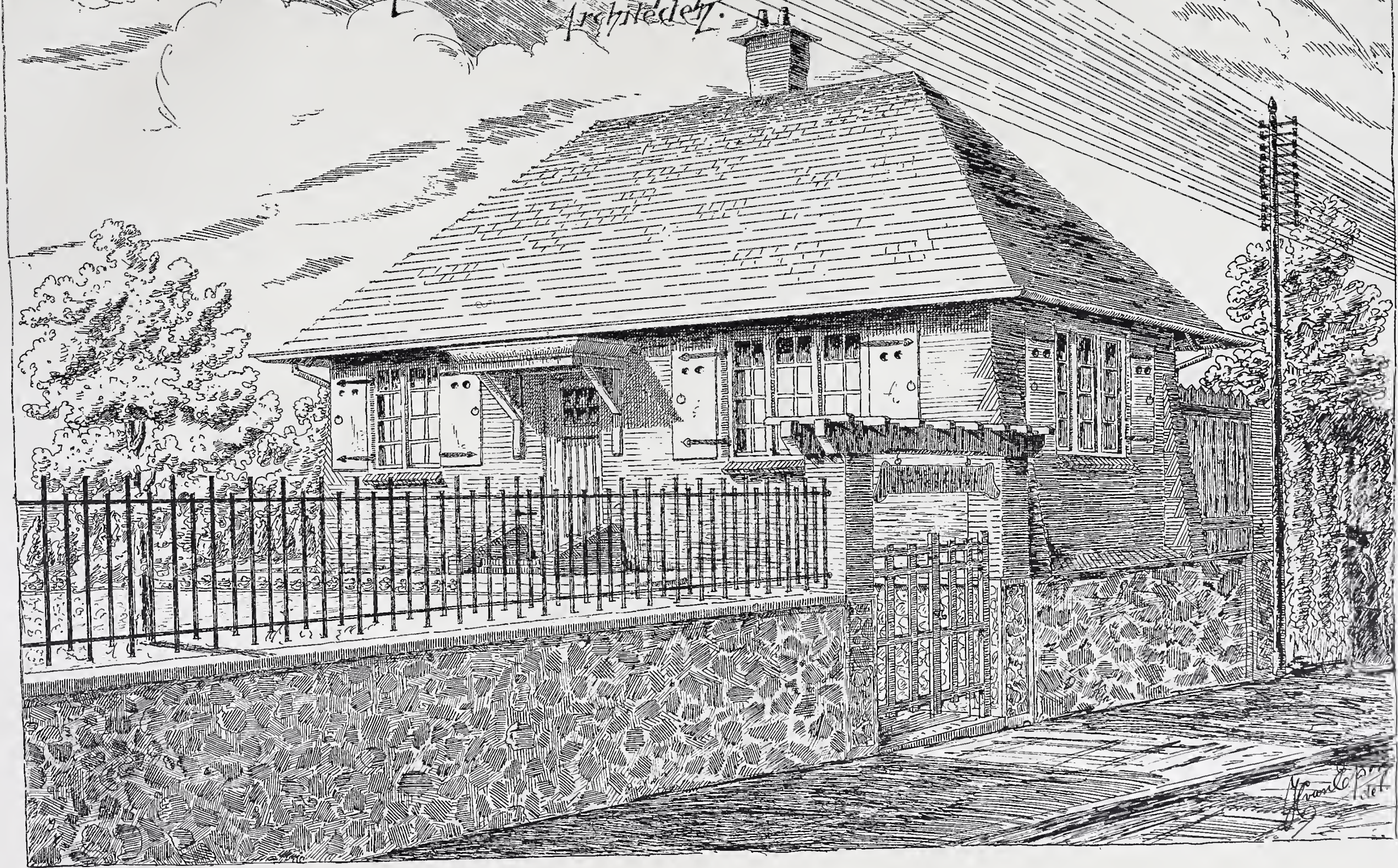
In dit jaargetij ondervindt de bouwkundige in het bijzonder de voortdurende onzekerheid van het bestaan en daarom komen wij thans met ernstige woorden tot U.

In den zomer, wanneer een ieder genieten kan, is de bouwkundige verplicht nog lang nadat de arbeiders hun werk geëindigd hebben, te blijven arbeiden, want niet alleen houdt hij toezicht, ook is hij dikwijls verplicht de detail-teekeningen zelf te maken.

Van genieten in den zomer is in den regel geen sprake.

Werd dit nu vergoed door een flink salaris, men zou het nog als tegenhanger kunnen gebruiken, maar bij dat alles komt nog de voortdurende onzekerheid betreffende het werk in den aanstaanden winter.

Geld, om zonder verdiensten dezen door te komen, kan men niet overhouden van salarissen van 50, 60, 65 gulden enz. Het gevolg is, dat men zich 's winters, wanneer het aanbod toch al zeer onrustbarend stijgt, onder de loonen aanbiedt. Wij gelooven, dat het niet onjuist is, wat wij onlangs als een axiomia hoorden aannemen, n.l. „dat een bouwkundige, die in het najaar zonder werk komt, in den regel tot het voorjaar vacantie heeft". Deze toestand is verderfelijk voor de vakgenooten en tevens voor het bouwkundig vak zelf.

Bureau d'Architecte
uitgevoerd te St Cloud.
C. Adair & J. C. v. Epen.
Architecten.

Voor de vakgenooten, omdat de lange afmattende arbeidstijd hen ongevoelig maakt voor het idealisme, dat toch een der hoofdvoorwaarden van een kunstuiting is.

Zij maakt hen tot machines, want de voortdurende stoffelijke zorg en de onzekerheid van het bestaan dooden alle levenslust en energie. Hetgeen zich weerspiegelt in het feit, dat de bouwkundigen haast niet te organiseeren zijn en geen lust gevoelen den toestand onder oogen te zien. Maar het is ook een gevaar voor het bouwkundig vak zelf.

Men houdt theoretische beschouwingen over „rust" in de bouwkunst; op zich zelf natuurlijk goed, maar wanneer zal er rust te verkrijgen zijn als die groote schaar van bouwkundigen, die toch een factor is in de geschiedenis der bouwkunst, een bestaan blijft voeren even afmattend als geestdoodend?

Wij vragen iedereen, of men na een elf of twaalf uren arbeidsdag, 's zomers, nog lust heeft zich aan theoretische studieën te wijden. Waar nog bij komt, dat verscheidene er een avondschool of avondkantoor op na houden. En het ergste wat nog plaats vindt is, dat „beunhazen", waaronder verstaan moet worden het maken van ontwerpen, enz. in vrijen tijd tegen minimum salaris. Dit alles om de karige verdiensten eenigszins aan te vullen.

Hier willen wij dan ook nog de aandacht op vestigen, dat het ook in het belang is van heeren Architecten, dat de arbeidsvoorwaarden van bouwkundige Opzichters en Teekenaars verbeterd worden. Ook zij (de Architecten) zullen zeker dien ongezonden toestand uit den weg willen ruimen, waarbij de bouwkundigen over dag voor hen werken en 's avonds hun concurrenten zijn. Waar nog bij komt, dat zulke werken in den nacht gemaakt moeten worden, en zij, (de bouwkundigen) dus den volgenden dag niet in staat zijn zoo te werken als het moet.

Wij hebben dus opgemerkt, dat het in het belang is van de bouwkunst als „kunst", dat de toestand van de vakgenooten verbeterd wordt. Wij rekenen dan ook op steun van vereenigingen als „Architectura" en „Mij tot bevordering der bouwkunst", daar ook zij zeker gaarne alle belemmeringen willen wegnemen, die een „gezonde ontwikkeling der kunst" in den weg staan.

Wij rekenen op steun van heeren Architecten, daar ook zij er belang bij hebben, dat die „oneërlijke concurrentie" ophoude te bestaan.

En eindelijk en wel in hoofdzaak rekenen wij op U „vakgenooten", daar gij zult beseffen, dat wij georganiseerd moeten optrekken, opdat de toestand niet slechter, maar beter worde. De practijk heeft voldoende bewezen dat een enkeling niets gedaan krijgt, maar dat men vereenigd groote dingen kan tot stand brengen.

De Afd. Amsterdam van de Nederl. vereeniging van Bouwkundige Opzichters en Teekenaars heeft dan ook gemeend een openbare vergadering te moeten uitschrijven waar het nut van organisatie in het algemeen, en van den bouwkundige in het bijzonder zal worden aangetoond.

Bouwkundigen, bezoekt dan onze vergadering op Dinsdag 26 Januari a.s. 's avonds te half negen in de vergaderzaal der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst Marnixstraat 402 te Amsterdam, waar als sprekers zullen optreden de Heeren: Th. van der Waerden, Civiel Ingenieur, met het onderwerp: Het nut van organisatie en Z. Gulden, met het onderwerp: Onze verhouding tot het genootschap Architectura et Amicitia, de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst en den bond van Technici.

Wrijft voor een oogenblik den slaap uit uw oogen en toont door een groote opkomst, dat de geest van organisatie ook U geraakt heeft.

Afd. Amsterdam N. V. van B. O. en T.
Namens het Bestuur,
Z. Gulden, *Voorz.*
H. van Jaarsveld Jr. *Secr.*

INGEZONDEN.

Utrecht, Januari 1904.

Mijnheer de Redacteur.

In verband met de beoordeeling in uw geacht blad van 12 December, betreffende de prijsvraag voor een winkelpui, uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Afd. Utrecht, acht ik mij verplicht enkele opmerkingen te moeten maken, daar mijn gevoel tegen de uitspraak der jury opkomt.

Nog nooit is een *volmaakt* stuk werk daargesteld, het mijne heeft dus ook zijne gebreken.

Voor wat betreft de vlakke ornamentversiering, schijnt het, dat deze eene persoonlijke opvatting der jury is geweest; beter en gemakkelijker is het deze niet toe te passen, dan blijft men van zelf buiten bespreking.

Mannen van groote kunstontwikkeling hebben gezegd, dat het zoo moeilijk is, een oordeel te vellen over versiering, de wijze daarvan en welke men eigenlijk als de ware moet beschouwen.

Waar in deze prijsvraag de wijze van versiering is vrijgelaten, is het moeilijk voor de jury daartegen op te komen.

Dat een stukje lood voor de oplegging van een ijzeren balk is vergeten, is nog geen bewijs van *niet* weten en niet als een fout te beschouwen; nooit wordt dit in details der burgerlijke Bouwk. aangegeven, evenmin als draadnagels of iets dergelijks.

Bij spoorbruggen of soortgelijke werken, die bij het gebruik aan groote trillingen zijn blootgesteld, zou de fout groot zijn.

Verder wordt gezegd, dat het raam koud onder den ijzeren balk zit, doch wel degelijk is een dagstuk omgaande van 0.06 M. aangegeven, waarin de sponning van het raam zit. Noemt de jury het dagstuk ook het raam?

Eene onjuistheid is het te zeggen, dat de koperen hoekstijlen verbonden zijn met den houten onderdorpel van het raam; zeer duidelijk staat het koperen basement gesteld op een neut van den hardsteenen onderdorpel en is de houten onderdorpel aan de achterzijde met ijzeren plaatjes verbonden, zoodat dit, wat constructiviteit aangaat, geen bezwaren oplevert.

Eveneens staat de spiegelruit geteekend aan de *buitenzijde* niet aan de *binnenzijde*; ieder, die teekeningen begrijpt, kan zien, dat de latjes aan de buitenzijde zijn aangebracht en dus de ruit in de sponning der koperen hoekstijlen kan worden geschoven.

Het is bijna niet aan te nemen, dat de jury uit mijne teekeningen *niet* wijs is kunnen worden.

De fout door een ander inzender gemaakt, n.l. door den ijzeren balk op zijn plat te leggen, wordt veel grooter geacht en bewijst zeer goed de *geringe* prachtische kennis van den inzender.

Hoe de jury *hem* voor onderscheiding in aanmerking heeft doen komen, is eenigszins vreemd; zij mag niet zeggen, dat deze fout *niet* door een leek wordt opgemerkt; mijne meening is, dat, wanneer men iets samenstelt of verwezenlijkt, dit niet alleen *waar* en *begrijpelijk* moet zijn voor den kenner, maar ook voor den leek.

Het spijt mij, dat, waar men zoo goed mogelijk tracht te doen, de beoordeeling dwaalt; dit strekt in geen geval tot aanmoediging van jonge bouwkundigen, en zal evenmin iets kunnen bijdragen tot de ontwikkeling in de toekomst.

Gaarne ben ik bereid mijn teekeningen voor uwe Redactie beschikbaar te stellen; of ze opnieuw in te zenden in de vergadering van het Hoofdbestuur mits de andere inzenders dit ook doen.

U bij voorbaat dankende voor de opname heb ik de eer te zijn

Hoogachtend,

De inzender van „Arbeid Adelt",
JAN KUILER Mz.,
Leerling v/h Museum van Kunstnijverheid te Utrecht.

De redactie heeft het bovenstaand schrijven, alvorens het te plaatsen, ter kennismaking aan de Jury gezonden, voor 't geval deze wenschen mocht er iets aan toe te voegen. De Jury, die ontbonden is, gevoelt echter geen roeping op het schrijven in te gaan. Het Hoofdbestuur der Maatschappij zal, evenmin als de redactie, in deze zaak als scheidsrechter wenschen op te treden.

PRIJSVRAGEN.

In het Bouwkundig Weekblad van 19 December 1903 werd medegedeeld, dat door het Bestuur der Simpangsche Sociëteit te Soerabaja een prijsvraag was uitgeschreven voor het ontwerp van een Sociëteitsgebouw, en dat, voor zoolang de ontvangen voorraad programma's strekte, exemplaren daarvan op aanvrage aan het Bureau der Maatschappij verkrijgbaar waren.

Deze voorraad is echter uitgeput en nog vele aanvragen om toezending van een programma zijn ingekomen; nieuwe programma's zijn opgevraagd, maar kunnen eerst in Maart hier ontvangen worden. Het is daarom, dat het programma in zijn geheel in dit nummer wordt afgedrukt.

Prijsvraag uitgeschreven door de Simpangsche Sociëteit te Soerabaja voor een Ontwerp Sociëteitsgebouw.

Art. 1. Voor het bouwterrein wordt verwezen naar de terreinschets. (*)

Ten O. en W. is het terrein begrensd door bebouwde erven, aan de Zuidzijde door den lommerrijken Simpangschen weg en aan de Noordzijde door de Soerabajarivier.

Op de terreinschets zijn door zwarte stippen, evenredig aan hun grootte, aangeduid de op het terrein voorkomende boomen, op wier behoud prijs wordt gesteld ten behoeve van den voorgenomen parkaanleg.

In verband hiermede wordt het complex gebouwen opgetrokken gedacht op het Oostelijk deel van het beschikbaar terrein, met het smallere front uitziende naar den Simpangschen weg en met het uitgestrektere zijaanzicht op den tuin.

Tusschen het eigenlijke Sociëteitsgebouw en den Oostelijken grensmuur moet een strook grond van minstens 14 M. vrij blijven, terwijl het front op ongeveer 20 M. afstand van den weg kan gelegen zijn.

De gemiddelde temperatuur van het klimaat is 85° Fahrenheit.

Art. 2. Alle gebouwen tot de Sociëteit behoorende, zijn de volgende: A. Hoofdgebouw. B. Feestzaal.

Alleen op deze beide inrichtingen heeft de prijsvraag betrekking.

Waarschijnlijk is het echter niet ondienstig, den ontwerper een indruk te geven van wat er alzoo op het bouwterrein moet tot stand komen en wordt daarom medegedeeld, dat buitendien zullen moeten verrijzen:

C. Machinegebouw. D. Muziektent. E. Gepleisterde vloer voor Skating Rink. F. Keuken en provisiekamer. G. Kasteleinswoning. H. Kegelbaan.

Art. 3. Alle ruimten moeten op den beganen grond, A en B met vloershoogte op minstens 0.60 M. boven bouwterrein liggen en het eigenlijke Sociëteitsgebouw A moet afgescheiden zijn van de feestzaal B.

Art. 4. Het eigenlijke Sociëteitsgebouw moet bevatten:

a. ruimten voor 6 Engelsche biljarten van 3.80 × 2.00 M. en 4 carambole-biljarten van 2.67 × 1.47 M., verdeeld over minstens drie lokalen.

De afstand tusschen de biljarten onderling en den muur moet minstens 2 M. bedragen.

b. een voorgalerij van ± 80 M²;

c. een conversatiezaal van ± 70 M²;

d. een speelzaal van ± 50 M²;

*d*¹. een leeszaal van ± 72 M².

e. een buffet, waarachter servies, gevende gelegenheid tot bedienen aan drie zijden, van ± 80 M².

f. een restauratiezaal van ± 50 M² met daaraan aansluitende galerij van 100 ± M².

g. een directiekamer van ± 25 M².

Het aanbrengen van een rondloopende galerij van 2 M. breedte verdient aanbeveling en deze mag niet ontbreken aan de tuinzijde.

Art. 5. Achter het eigenlijke Sociëteitsgebouw moet opgericht worden een feestzaal in pendoppotrant, d. w. z. vormende een rechthoekige, aan alle zijden open overdekte ruimte waarvan het middengedeelte van een dansvloer moet zijn voorzien, en daaromheen een rondgaande galerij.

De dansvloer moet minstens beslaan een ruimte van 300 M² en de rondgaande galerij breed zijn 3 tot 3½ M.

Deze feestzaal moet geheel afgescheiden zijn van het Sociëteitsgebouw, doch van daar uit en ook per rijtuig regenvrij zijn te bereiken.

Aangrenzend aan de pendoppo aan te brengen een hulpbuffet met servies als in het Sociëteitsgebouw, bovendien een toilet en W. C. voor Dames en zoo noodig, maar dan geheel vooraan nabij het eigenlijke Sociëteitsgebouw, een Heerentoilet met W. C.

Art. 6. Alle gebouwen kunnen op staal gefundeerd worden en het bouwterrein kan als vlak worden aangenomen, ongeveer 0.30 M. lager dan de Simpangsche weg.

Art. 7. De ontwerpers zullen geheel vrij zijn in hun composities, mits in lichten luchten trant en niet in voegwerk ontworpen, aangezien de kwaliteit der verkrijgbare metselsteenen zulks niet toelaat.

Art. 8. Er wordt verlangd:

a. een situatieteekening van het bouwterrein op schaal van 1 à 500, waarop in grenslijnen alle gebouwen, genoemd in art. 2, moeten zijn aangegeven;

b. van het hoofdgebouw een plattegrond op 1/200, één teekening van den voorgevel, één van den zijgevel aan de tuinzijde en twee doorsneden op schaal van 1 à 100;

c. van de feestzaal een plattegrond 1 à 200 en minstens één doorsnede 1 à 100;

d. een beknopte nota van toelichting, die onder anderen de samenstelling van de vloeren en plafonds moet aangeven.

Art. 9. Gerekend moet worden op verlichting met electrisch licht en met gas (kolen-, aerogeen- of acetyleen-) en de plaatsen der lustres en lampen dienen te worden aangegeven.

Art 10. Alle teekeningen moeten zonder kleuren in zwarte lijnen zijn uitgevoerd.

Art. 11. Antwoorden op deze prijsvraag moeten vrachtvrij zijn ingeleverd vóór of op den eersten Juli 1904 bij den Secretaris van de Simpangsche Sociëteit te Soerabaja.

Art. 12. De teekeningen mogen niet door den ontwerper worden onderteekend, het schrift op de teekeningen, het toezendings- en correspondentie-adres, alsmede dat der nota van toelichting moeten zijn van een andere hand dan die des ontwerpers, de zegellakken op den naambrief mogen niet den naam des vervaardigers of de beginletters van dezen bevatten.

Art. 13. De ingezonden ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit drie technici.

Art. 14. Voor de ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgeloofd als:

eerste prijs *f* 700.—, tweede prijs *f* 350.—, derde prijs *f* 150.—, te zamen *f* 1200.—

Art. 15. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de Simpangsche Sociëteit.

Art. 16. De beslissing van de Jury wordt zoo spoedig mogelijk bekend gemaakt.

Art. 17. De niet bekroonde ontwerpen zullen vrachtvrij aan de opgegeven correspondentieadressen worden toegezonden.

Art. 18. De bouwsom van *f* 80 000.— tachtig duizend gulden, mag niet overschreden worden.

Art. 19. Hieronder volgen eenige eenheidsprijzen.

1 M³ zand voor ophooging	*f* 0.60
1 „ metselzand	„ 1.—
1 „ koraalsteen	„ 2—
1 „ riviersteen	„ 4.—
1000 st. Inlandsche metselsteenen	„ 7.20
1 M³ steenkalk	„ 5.60
1 pikol sirikalk (witkalk)	„ 0.50
1 M³ roode cement	„ 5.50
1 M³ gembongtras	„ 7.50
1 vat Portland cement	„ 6.50
1000 dakpannen (Vlaamsch model)	„ 18.—
1000 dakpannen (Echtsch)	„ 40.—
1 koelie per dag	„ 0.40
1 mandoer	„ 1.—
1 metselaar	„ 1—
1 metselaarsbaas	„ 1.75
1 timmerman	„ 1.—
1 timmermansbaas	„ 2.—
1 smid	„ 1.—
1 smidsbaas	„ 2.—
1 verver	„ 1.—
1 verversbaas	„ 1.75
1 steenhouwer	„ 1.20
1 steenhouwersbaas	„ 2.—
1 M. zaagloon	„ 0.40

Houtprijzen:

tot en met 1.90 M. lengte per M³	„ 30.—
„ „ „ 2.40 „ „ „ „	„ 32.—
„ „ „ 2.90 „ „ „ „	„ 35.—
„ „ „ 3.75 „ „ „ „	„ 40.—
„ „ „ 4.50 „ „ „ „	„ 44.—
„ „ „ 4.75 „ „ „ „	„ 47.—
„ „ „ 5.75 „ „ „ „	„ 50.—
„ „ „ 6.75 „ „ „ „	„ 58.—
„ „ „ 7.75 „ „ „ „	„ 68.—

elke Meter langer *f* 10.— per M³ meer.

Soerabaja, November 1903.

Het Bestuur der Simpangsche Sociëteit.

VEREENIGING „ARTI ET INDUSTRIAE."

Ten einde een stempel te verkrijgen tot het slaan van plaquettes, welke zullen worden uitgereikt als Bekroning van Uitgevoerde werken op het Gebied der Kunstnijverheid, zoowel van leden der Vereeniging als van kunstnijveren binnen de Gemeente 's-Gravenhage, schrijft de Nederlandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid „Art

(*) Een afdruk van deze schets is op franco aanvraag te verkrijgen aan het bureau van de Mij. t. B. d. Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

et Industriae" te 's-Gravenhage eene prijsvraag uit onder de Nederlandsche, zoowel als in Nederland verblijfhoudende kunstenaars, voor het ontwerp van eene plaquette, die geslagen zal worden ter grootte van 75 millimeters diagonaal, en waarop moet voorkomen het opschrift: Arti et Industriae". (De achterzijde zal dienen voor de opdracht).

De prijs voor den bekroonde in dien wedstrijd zal, indien de Jury iemand dien waardig keurt, *twee honderd gulden* bedragen. Het bekroonde ontwerp zal tengevolge van de betaling van dien prijs het eigendom der Vereeniging worden. Een bronzen afslag zal den bekroonde ter hand gesteld worden.

De ontwerpen, hetzij in pleister, of in welke stof ook, mogen niet grooter zijn dan 30 centimeters diagonaal.

Zij moeten om mede te dingen in den wedstrijd, uiterlijk 20 April 1904, zijn ingeleverd bij den Voorzitter der Vereeniging, den heer Joh. Mutters Jr., Wassenaarsche weg 13, 's-Gravenhage. De uitspraak van de Jury zal bekend gemaakt worden in de Ledenvergadering van 14 Mei daarop volgende.

De Jury voor den wedstrijd bestaat uit de heeren: Dr. H. J. de Dompierre de Chaufepié, Directeur van het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage; A. M. W. Odé, Beeldhouwer, Hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft; Joh. Mutters Jr. Voorzitter der Vereeniging „Arti et Industriae".

De mededingers zullen hun niet bekroonde ontwerpen kunnen terugvorderen binnen het verloop van een maand na bekendmaking van den uitslag van den Wedstrijd,

Na verloop van dien tijd worden de niet opgevorderde ontwerpen het eigendom der Vereenigiug, die er naar verkiezing over zal kunnen beschikken.

De ingezonden werken zullen voorzien zijn van een geleibrief, vermeldende den naam en de woonplaats van den kunstenaar en inhoudende het bewijsstuk, waaruit blijkt, dat hij voldoet aan de voorwaarde vereischt om deel te nemen aan de wedstrijd.

De naam van den bekroonde zal in de verschillende dagbladen bekend gemaakt worden en zijn werk afgebeeld in het Jaarverslag der Vereeniging.

Namens het Bestuur:

De Secretaris, P. E. v. LEEUWEN.

De Voorzitter, JOH. MUTTERS Jr.

's-GRAVENHAGE, Januari 1904.

De raad van administratie van het Grand Hôtel, Boulevard des Capucines 12 te Parijs, deelt het resultaat mede van den wedstrijd voor ontwerpen van de verbouwing van de cour d'honneur en de verplaatsing van den toegang voor rijtuigen naar de rue Scribe.

De drie uitgeloofde prijzen tot een totaal bedrag van 6000 frs. zijn toegekend als volgt aan de ontwerpen:

Ecce Homo, 1ste prijs, 2500 frs.

Post Tenebras Lux, 2de prijs, 2000 frs.

Cosmopolite, 3de prijs, 1500 frs.

De ontwerpers zijn onderscheidenlijk de heeren: Bechman, Fugairon en O. Carré.

De overige ontwerpen liggen ter beschikking van de inzenders.

UIT DEN VREEMDE.

Te Lima, in Peru, heeft eene vereeniging den bouw van goedkoope woningen ter hand genomen, die later in eigendom van den huurder kunnen overgaan. Er bestaan reeds geheele straten van zulke woningen.

De gemeenteraad van Lausanne heeft besloten dat de Chauderon-Montbenonbrug aldaar zal gebouwd worden volgens plan en systeem beton-ijzer-Melan. Met dit besluit is een einde gekomen aan een wedstrijd van langen adem tusschen de ontwerpen Melan, Hennebique en die voor ijzeren bruggen volgens verschillende systemen. Bij den eersten wedstrijd in 1901 werd de eerste prijs aan 't ontwerp volgens het systeem Melan toegekend. Een wijziging in de plaats van de brug was oorzaak, dat een nieuwe wedstrijd werd uitgeschreven voor drie gevallen, een brug van ijzer, van steen of van beton-ijzer. Het bekroonde ontwerp wordt zeer geroemd.

In de Deutsche Bauzeitung komen zeer belangrijke mededeelingen voor omtrent den weder-opbouw van den Campanile van San Marco. Uit het onderzoek der fundeering, die voor den tijd waarin zij tot stand kwam met vrij groote zorg is aangelegd, is gebleken, dat de ondergrond van Venetië niet van zoodanigen aard is, dat men zich ongerust behoeft te maken voor het behoud van haar gebouwen. De paalfundeering van elsenhout bleek nog geheel gaaf te zijn.

De stedelijke autoriteiten van Chicago hebben het plan om, zoodra het onderzoek in zake den brand van het Iroquois-theater, 30 Dec. 1903, afgeloopen is, dien brand te herhalen, natuurlijk opzettelijk veroorzaakt. Het tooneel zal worden opgevuld met brandbare stoffen, om een zelfde effect te krijgen, en verschillende personen moeten het vuur waarnemen en hun bluschmaatregelen er naar nemen. Men verwacht hiervan meer dan van alle mogelijke veiligheidsmiddelen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

In „de Volksgezondheid", 1 Jan. 1904 (niet 1903 zooals op den omslag staat), wordt een vonnis besproken van den kantonrechter te Breda dd. 5 Mei 1903, waarbij een inwoner der gemeente Teteringen, wien ten laste was gelegd een overtreding der gemeentelijke bouwverordening doordat hij, zonder aan B. en W. daarvan vooraf kennis te geven, twee woningen onder één dak had doen bouwen, wordt ontslagen van rechtsvervolging, op grond, dat de betrokken verordening, voor zoover zij hier toepasselijk zou zijn, bij de invoering der Woningwet was vervallen. Art. 51 der Woningwet toch, luidt: Alle plaatselijke verordeningen, regelende het onderwerp, waarin deze wet voorziet, vervallen drie jaren na het tijdstip, waarop zij in werking treedt, indien zij niet met inachtneming van de bepalingen dezer wet binnen dien termijn zijn herzien.

De Hooge Raad vernietigde dit vonnis op grond eener vormkwestie, en verwees de zaak naar de Arrond. Rechtbank te Breda, welk college eveneens dezer dagen den beklaagde van rechtsvervolging ontsloeg. Het op 17 Dec. j l. uitgesproken vonnis wordt in zijn geheel opgenomen.

In strijd met veler opvatting wordt hier — volgens het blad volkomen terecht — beslist, dat de bij de invoering der Woningwet vigeerende plaatselijke bouwverordeningen alleen nog van kracht zijn voor zoo verre zij niet treden op een gebied dat door de Woningwet wordt geregeld. Zoo zullen ook in het systeem van dit vonnis de bepalingen in eene gemeentelijke verordening betreffende onbewoonbaarverklaring vervallen en vervangen zijn door de voorschriften van § 4 der Woningwet.

Verder geeft dit nummer: een vervolg op het artikel „Stotteren en Hygiëne"; een beschrijving van een goede en van een slechte closet-inrichting, ontleend aan het bekende Engelsche werkje „Dangers to Health"; een beschrijving van „doeltreffende schoorsteenen", zoogenaamde zelfzuigende, buitendaks in metselwerk uitgevoerd volgens het zelfde systeem waarop de Boyle's ventilatiekappen berusten. De eigenaardig gevormde baksteenen, daartoe noodig, zijn in den handel gebracht.

In „Architectura", van 15 Jan. 1904, schreef de heer Walenkamp over „Artistiek eigendom". Er wordt beweerd dat onze tijd geen stijl heeft; als dat zoo is, vraagt de heer W.: Hoe wil men, dat zulk een algemeene stijl ooit zal ontstaan, zoo het niet geoorloofd is, het werk der besten en grootsten tot richtsnoer te nemen, teneinde er op voort te bouwen en het zoodoende tevens langzamerhand te volmaken? Hierover nadenkende, wordt het duidelijk, dat, in die gevallen waarin er geen sprake is van wezenlooze copie, maar waarin getracht wordt het goede met verstand na te volgen, men nooit zal kunnen spreken van diefstal van ideeën, zooals men dat tegenwoordig dikwerf doet. Vaak wordt over 't hoofd gezien, dat er altijd scheppers zijn geweest, die den toon aangaven. Wij drijven nagenoeg geheel op hetgeen vroegere tijdperken leverden; wel openbaren zich enkele nieuwe gedachten, die op nieuw leven doen hopen. Wanneer men overtuigd is iets goeds te hebben voortgebracht, doet het goed te ontwaren, dat dit wordt nagevolgd. De kwestie waarover gemokt wordt, noemt de schrijver een financieele, die maar al te gegronde reden van bestaan heeft. Het gevoel voor en begrip van kunst maakt geen deel van 't volksleven meer uit, en dit maakt, dat het werk der besten niet meer begrepen wordt. Dit heeft tot gevolg, dat het werk der navolgers alleen wordt gewaardeerd door de groote menigte; dit is de oorzaak der moeilijke levensomstandigheden van de beste beoefenaars der kunsten. Een der weinige middelen om hiertegen iets te doen, bestaat in het bekend maken en verklaren van wat er aan grootheid leeft in iederen tijd, en dit is de roeping der zuivere, onpersoonlijke kritiek.

Verder bevat het nummer jaarverslagen over het blad „Architectura", en over de Genootschapsbibliotheek; het technisch gedeelte: kleefvermogen van schrijnwerkerslijm; onderzoek van riemleder; gewoon portland- en ijzerportland-cement; machine voor werkloozen.

„De Opmerker". 16 Jan. 1904. In een artikel „De nieuwe Beurs te Amsterdam, wordt een onlangs verschenen brochure besproken, getiteld: „De nieuwe Beurs te Amsterdam en de Proletariërs Toorop, Derkinderen en Berlage", waarin o. a. beweerd wordt, dat de Nederlandsche bouwmeesters uit het renaissance-tijdperk niet veel waard waren, en dat de geschiedenis der Nederl. bouwkunst zich laat terugbrengen tot: het klakkeloos toepassen der Grieksch-Italiaansche vormen, die hier in het land geen zin of beteekenis hadden. Toen kwam Dr. P. J. H. Cuypers, uitgaande van 't beginsel, dat in bouwkunst alles redelijk en logisch moet zijn, maar, daar zijn kunst de taal sprak van een vroeger tijdperk, kon zij het geluid van onze eeuw niet doen hooren. Cuypers was wel Johannes de Dooper, doch niet de Messias zelf. Want het hooge kunstwerk van heden zal de verzinlijking zijn van heel het streven, strijden en denken van dezen tijd, en daardoor het volk onmiddellijk uit het hart gegrepen en gesteld tot een getuigenis van latere eeuwen. De volmaakte nabootsing heeft niet de aangrijpende macht en echtheid van een directe volksuiting, zelfs al ware zij nog stamelend of onzeker. En de laatste heeft Berlage gegeven in de Beurs. — Een slot van dit artikel moet nog volgen.

Een tweede artikel, eerste gedeelte, behandelt de „Moderne verlichtingssystemen, Aerogeengas".

In „de Bouwwereld" van 13 Jan. 1904 komt een tweede echo voor: „Het bouwen volgens Amerikaansche beginselen". Het beginsel bij uitnemendheid is: volkomen vrijheid van 't individu, dat slechts gebonden is door de technische mogelijkheid. De Amerikaansche bouwmeester en al zijn hulpkrachten, beschikken over bijzondere hoedanigheden, waaraan zij hun erkend succes gedeeltelijk danken. Zij bouwen snel, volgens een voor spoedwerk geschikt stelsel. Er bestaat een goede organisatie: de architect levert bij het begin van het werk alle definitieve teekeningen. De extra-kosten van het spoedwerk en daarbij noodig uitgebreid toezicht, betaalt de bouwheer, wien tijd, geld is. Organisatie is het eenige waar het in onze dagen op aankomt; om te slagen is die noodig. Dit is de ware bouwkundige wetenschap. Een schakel daarvan is de compagnon, waardoor 't werk verdeeld wordt. Andere beginselen (hoedanigheden) zijn: liefde en eerbied voor werken in alle klassen; de Amerikaan tracht door zijn arbeid zich naam en positie te verwerven, en daarvoor werkt hij hard.

In het slot van het artikel „Waalvorm en monumentaliteit" betoogt de heer Moolenaar, dat een nieuwe richting voor onze Hollandsche bouwkunst ligt: in de klei, in het overboord werpen van de meening, dat van die klei niet anders dan de bekrompen vormpjes kunnen gebakken worden, die ons door de fabriekanten worden voorgezet.

Als illustratie geeft dit nummer een villa te Scheveningen, van den heer J. J. L. Bourdrez.

„Metallicus". 14 Jan. 1904. Werkstukken en gereedschappen uit ijzer en staal. Het richten der assen. Over herstellen van machines en werktuigen, II. De hoornwand. Hoe krijgen wij den hoorn (van den hoef) veerkrachtig? Iets over bierpompen.

„Technisch Weekblad". 14 Jan. 1904. Het smelten en de smeltoven. Het uitzetten van bogen. Onderzoek van henneptouw. Krachtwerktuigen voor den landbouw.

BERICHTEN.

Veredeling van het ambacht. De uitslag der in December 1903 te Utrecht gehouden examens ter verkrijging van den graad van meester of gezel in het timmeren, metselen, steenhouwen, meubelmaken, smeden, en schilderen, afgenomen door de Vereeniging tot veredeling van het Ambacht, is als volgt.

Opgegeven hebben zich 70 candidaten, waarvan 12 niet zijn opgekomen en 3 zich tijdens het examen terugtrokken. Van de 11 candidaten voor meester en 12 voor gezel in het timmeren, slaagden 2 voor meester en 8 voor gezel; metselen, 3 candidaten voor meester, die slaagden; steenhouwen, 1 voor meester, die slaagde; meubelmaken, 4 voor meester en 1 voor gezel, die allen zijn geslaagd; smeden, 2 voor meester en 6 voor gezel, waarvan slaagden 1 voor meester en 5 voor gezel; schilderen, 5 voor meester en 10 voor gezel, waarvan 14 slaagden voor gezel.

Van de 55 candidaten slaagden dus 39; van de 26 voor meester, 11, en van de 29 voor gezel, 28; onder deze laatsten zijn 4 of 5 candidaat meesters die slaagden voor gezel.

Kasteel Blitterswijck. Ruim drie uren gaans ten noorden van Venlo ligt aan de Maas het oude kasteel Blitterswijck. Het is op ruim een uur gelegen van de halte Meerlo—Tienray van den Staatsspoorweg in Limburg. Dit kasteel is thans ingericht voor klooster van uit Frankrijk verdreven zusters Trappisten, en heeft door die bestemming een geheel ander aanzien gekregen. De grachten zijn gedempt; een hooge muur houdt het gebouw en de daarom gelegen weilanden ingesloten; binnen deze omsluiting worden de gebouwen gezet, noodig voor het door de zusters uitgeoefende landbouwbedrijf, en zal ook een kapel verrijzen. Voorloopig is de ridderzaal tot kapel ingericht.

Schiedam. In de raadszitting van 19 dezer werd tot Directeur der Gemeentewerken benoemd de heer G. Gerlagh, ingenienr te 's-Gravenhage, met 12 stemmen. De heer M. B. A. Bolderman, ingenieur te Harderberg verkreeg 6, de heer W. B. van Goor, ingenieur te 's-Gravenhage 2 stemmen; 1 stem was in blanco.

De heer A. M. C. Dwars, die ook op de voordracht stond, had zijn sollicitatie ingetrokken.

Moskee te Amsterdam. De heer Dr. A. A. Fokker, Priv. Docent in de Maleische taal- en letterkunde aan de universiteit te Amsterdam, wijst in de Nieuwe Courant van 16 Januari j.l. op de wenschelijkheid van 't bestaan van een moskee te Amsterdam. Vele jongelui van aanzienlijke familie uit onze Ned. Indische bezittingen gaan voor hunne opvoeding naar Kaïro (Misr, zooals de Arabieren zeggen), daar deze Egyptische stad tegenwoordig een centrum is van Mohameddaansche geleerdheid. Dat zij — bijv. — niet naar Amsterdam gaan, vindt zijn oorzaak in hun godsdienst; zij zouden niet alleen onder Kâfir's of ongeloovigen moeten verkeeren, maar er is daar ook geen gelegenheid om hun godsdienstplichten te onderhouden; een moskee bestaat er niet. Indien aan dit bezwaar kon worden tegemoet gekomen, zouden vele ouders hun kinderen liever naar Nederland, dan naar Egypte zenden, daar de Javaan antipathiek gestemd is tegen alles wat Arabier is. Bij de moskee, waaraan een vaste geestelijke en het noodige hulppersoneel moet verbonden zijn, zou dan tevens een vereenigingsgebouw gezet moeten woruen, met een voor moslims ingericht restaurant en een clublokaal.

Indien dit alles tot stand kon komen, zouden zeker vele aanzienlijke jongelui naar ons land komen; want er is in Indië een algemeen streven onder de inlanders der hoogere standen merkbaar, om Hollandsch te leeren en Hollandsche beschaving op te doen. De benoodigde fondsen zouden zeker spoedig door de belanghebbenden zelf bijeengebracht worden.

Den Helder. De gemeenteraad benoemde met algemeene stemmen tot gemeente Bouwmeester den heer R. Kastelijn, thans gemeente-Opzichter alhier.

Maastricht. Het monument voor Minckelers, uitvinder van het lichtgas, zal in Juli a. s. onthuld worden bij gelegenheid van de algemeene vergadering van de Vereeniging van gasfabrikanten.

Omtrent de plaats waar het zal komen te staan, is nog geen beslissing gevallen.

Amsterdam. Door de Aannemersvereeniging „Amstels Bouwkring" is besloten de prijzen van timmer- en metselwerken met 2 proc. te verhoogen tengevolge van de invoering der Ongevallenwet. Hierbij gold de overweging, dat het de bedoeling van den wetgever is geweest, om de kosten, uit de toepassing dezer Wet voortvloeiende, te doen dragen door den werkgever.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

					per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	32	jaar	salaris	f	100.—
„ „ „	37	„	„	„	80.—
„ „ „	45	„	„	„	120.—
„ „ „	46	„	„	„	100.—
„ „ „	43	„	„	„	100.—
„ „ „	26	„	„	„	85.—
„ „ „	21	„	„	„	80.—
„ „ „	24	„	„	„	65.—
„ „ „	19	„	„	„	40.—
„ „ „	24	„	„	„	70.—
„ „ „	40	„	„	„	100.—
„ „ „	21	„	„	„	55.—
„ „ „	25	„	„	„	80 —
„ „ „	23	„	„	„	80.—
„ „ „	22	„	„	„	60.—
„ „ „	22	„	„	„	60.—
„ „ „	26	„	„	„	90.—
„ Opzichter „	22	„	„	„	40.—
„ Teekenaar „	26	„	„	„	90.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 25 JANUARI.

ANNEN (DR.). Het stichten van eene woning voor het hoofd der school te Anderen.
Het gem.best. van Anloo, n.m. 2 u.

HOOGEVEEN. Het maken van een winkelpui c a. in het perc. staande aan de westzijde van de streek „de Huizen" te Hoogeveen, thans bewoond door den heer S. A. Kolthoff.
De archit. J. Carmiggelt, 's av. 7 uur, in café „IJmker". Bestek en teek. in voornoemd café ter inzage. Aanw. 25 Jan., v.m. 11 u.

HOOGEZAND. Het amoveeren en weder opbouwen van perc. B no. 1 aan de Zuiderstraat te Sappemeer.
De heer Jac. Zuidema te Sappemeer, 's av. 6 u., in hotel „de Unie", alw. bestek en teek. ter inzage.

MEPPEL. Het bouwen van een woonhuis aan den Stationsweg.
De heer G. L. Jansen te Almelo, 's av. 8 u., in hotel Stadsherberg, alw. bestek en teek. ter inzage en tegen f 1 bij G. Otten Jr. verkrijgb. Inl. ten kantore van den arch. G. Otten Jz. Aanw. gedaan.

MUSSELKANAAL. *a.* Het bouwen van een winkelbehuizing onder bijlev. van al het ben. *b.* de glas- en verfwerken.
De heer J. Rubbingh, n m. 3 u., in zijn logement, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. bij Gebr. Hekman te Gasselternijeveenschemond.

OOSTERLAND. Het bouwen eener openb. school van zes lokalen met overdekte speelplaats, en het leveren van schoolameublement.
Het gem.best., n.m. 12½ u.

RUURLOO. De vergrooting der ontvang, bordes en aanbouwing laboratorium aan de fabriek.
Het bestuur der roomboterfabriek „De Volharding", 's av. 6 u., bij H. Afman, bij wien bestek en teek. ter inzage.

SURHUISTERVEEN (FR.). Het bouwen van eene boerenplaats en eene burgerhuizing in 2 perc. en massa.
De heer K. F. Poppinga, n m. 2 u.; teek. ter inzage in de herberg van A v. d. Schors en bestek te bekomen sub 1 à f 0,75, sub. 2 à f 0.50 bij A. Velding, archit. Buitenpost. Aanw. 23 Jan., n.m. 2 u.

WOLVEGA. Het afbreken van een woonhuis en bouwen van een winkelhuis.
De heer H. T. v d. Zee. Bestek bij G. Taconis verkrijgb. à f 0,75 en teek. ter inzage in de societeit v. Bijl. Aanw. volgens bestek.

DINSDAG 26 JANUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een houtloods aan de Houthaven.
De arch. v. Rossum en Vuijk, v.m. 11 u., in Maison Boer.

ENSCHEDÉ. 1e. Het bouwen van 2 heerenhuizen aan de Oldenzaalschestraat aldaar; 2e. het verf-, glas- en behangwerk; 3e. het stucadoorwerk der te bouwen perc.
De arch. H. E. Zeggelink, 's midd. 12 u., in hotel „de Klomp". Bestek en teek. ad. f 1.50 verkrijgb. Aanw. 25 Jan., v.m. 10 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den 3en Emmadwarsweg.
De arch. De Herder en Hellendoorn, 's av. 8 u., in cafe J. Wilmink. Bestek en teek. ad. f 1 en inl. bij genoemde arch.

HILVERSUM. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met ketelbemetselingen, schoorsteen en verdere werken aan de Heerenstraat.
De arch. J. H. Slot. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij voorn. arch. en ter inzage in hotel „de Berg". Aanw. gedaan.

HOOGHALEN (DR.). Het bouwen van een woonhuis met bijlev. der materialen, *a.* timmer- en metselwerken, *b.* verf-, glas- en behangerswerken.
De heeren C. Alberti en H. Bijker, n.m. 1 u., in 't logement van G. Kuiper, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. de Jonge, arch. Beilen. Aanw. 26 Jan., v.m. 11 u.

ROLDE (DR.). 1. Het vergrooten der school te Rolde; 2. het ameublement in het aan te bouwen locaal; 3. het vergrooten der school te Grollo; 4 het ameublement in het aan te bouwen locaal.
Het gem.best, v.m. 11 u. Bestek en teek. van aanbouwing à f 1 en van het ameublement à f 0,25 verkrijgb. ter secr. en bij J. v. Houten, arch. Assen. Aanw. gedaan.

SCHARSTERBRUG. Het bouwen van een huis te Scharsterbrug, met alle daartoe ben. materialen.
De heer Johs. Brouwer te Caternberg, Kaizerstrasse no. 2, (Duitschland). Bestek en teek. ter inzage Biljetten moeten worden ingeleverd bij den kastelein Albert Oosten te Scharsterbrug. Inl verstrekt D. Kluwer te Haskerdijken. Aanw. gedaan.

VLAARDINGEN. Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, bakkerij, benevens een beneden en bovenwoning en terreinafscheidingen ten Westen van den Binnensingel en ten Noorden van de Van Leijden Gaelstraat in 2 perc. en massa.
De bouwk. N. J. v. Heijst v.m. 11 u., in de Volksbond. Bestek en teek à f 1,75 verkrijgbaar Oosthavenkade 12.

WOENSDAG 27 JANUARI.

AMERSFOORT. Het bouwen van een meelpakhuis, en annexe aan de Beestenmarkt.
De archit W. van Schaik, v.m. 11 u., in hotel Schwemmer. Bestek en teek. ad f 1 benevens inl. bij gen. arch. verkrijgb. Aanw. 21 Jan, v.m. 11 u.

BOSKOOP. Het bouwen van een schoollokaal aan de gemeenteschool.
Het gem.best., n.m. 12½ u. Bestek en teek. ter inzage op de secret. en zijn verkrijgb. tegen f 1. Aanw. 25 Jan, v.m. 11 u., op het terrein aan de Achterkade.

CASTRICUM. *a.* Het bouwen van eene openb. lagere school met 3 lokalen. *b.* Het bouwen van eene onderwijzerswoning enz. in de Buurtschap Bakkum, gem. Castricum.
Het gem.best, v.m. 11 u. Bestek en teek. na 13 Jan. te bekomen.

ETTEN (N.-BR.). Het afbreken en bouwen van een pastorie met bijbehoorende werken.
De kerkeraad der Ned. Duitsche Herv. gem, v.m. 11½ u., in het hotel van M. Roelfs, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft de archit. Jac. J. v. d. Horst. Aanw gedaan.

HARKSTEDE. Het bouwen eener burgerbehuizing, met bijlevering van het benood.
De heer Tj. Ganzeveld, n m. 3 uur, bij wed. Schutter, alw. bestek en teek. ter inzage en à 75 ct. per stel verkrijgb. bij E. v. d. Laan Scharmer, die inlicht. geeft.

HOEDEKENSKERKE. Het afbreken der oude, en het bouwen eener nieuwe hofstede genaamd „Het Watermolentje".
De heer Joh. Uiterhoeve, n.m. 3 u., bij L. Verbeek, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. te bekomen bij A. J. A. Hoogvliet, bouwk. te Baarland. Aanw. gedaan.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

5 JANUARI.

APELDOORN. Het bouwen van een burgerlogement en koffiehuis aan de stationsstraat. Door den arch. J. A. Wijn.
Laagste inschrijver Joh. Veeneman, f 6197. Gegund.

7 JANUARI.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het verbouwen van de perceelen Gravenstraat 4 en Buitenhof 2 en 3 te 's-Hage. Door de arch. v. Rossum en Vuijk te Amsterdam.
Laagste inschrijver A. Meijsen, 's-Hage, f 16570. Gegund.

HAARLEMMERMEER (ONDERH.). Het amoveeren van een woon- en winkelhuis en het bouwen van twee woon- en winkelhuizen aan den Kruisweg in 't Hoofddorp te Haarlemmermeer, onder beheer van den bouwk. H. Rinck te Haarlemmermeer.
Timmerw. Laagste inschr. J. Sluis, f 1619.
Metselwerk. H. Wessels, f 1334.
Glas- en verfwerk. D. Meier, f 252.

OMMELANDERWIJK. *a.* Het bouwen van 2 nieuwe behuizingen; *b.* de verf-, glas- en behangersw. Door den heer B. Endema.
a. Laagste inschr. Schiphuis. Ommelanderwijk, f 4325*.
b. J. Nieman, Zuidwending, f 322*. *Geg.

SCHEVENINGEN. Het bouwen van een school met onderwijzerswoning Door de vereeniging voor Geref. Onderwijs.
Ingekomen 15 biljetten. Laagste inschr. J. W. Teij, Scheveningen, voor f 27700.

9 JANUARI.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan den Vlijtschen weg aldaar. Door den arch. J. A. Wijn.
Laagste inschrijver G. Wegerif, f 3358. Gegund.

HANSWEERD. (ZEEL.). Het bouwen van een huis met gelagkamer, bierhuis enz. Ram. f 2887. Door den heer P. v. Stee te 's-Heerenhoek.
Laagste inschr. Corn. Karelse, Kruiningen, f 2900. Niet gegund, maar onderhands aanbesteed aan M. Knuit te Hansweerd.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een schuur met bijschuur, voor de Sate onder Ternaard. Door de Kerkvoogden van het Ritsche Boelema Gasthuis.
Laagste inschr. R. de Jong, Blija, f 11900. Niet gegund.

LICHTENVOORDE. Het bouwen van een woon- en winkelhuis. Door den heer Th. v. Aalst.
Laagste inschr. B. G. Doppen, f 1196. Geg.

11 JANUARI.

RANDWIJK (GELD.). Het bouwen eener tabakshofstede te Randwijk. Door den heer C. Barten.
Laagste inschrijver C. Grimm, Herveld, f 2849. Gegund.

12 JANUARI.

APELDOORN. Het bouwen van 2 winkelhuizen aan de Asseltschen weg. Door den heer H. Jansen.
Laagste inschr. C. Paul Jr., f 3900*. * Geg.

DRACHTEN. Het bouwen van een huizinge met verfwinkel aan den Ouden weg te Drachten, voor den heer J. Terpstra. Door den aanbesteder.
Laagste inschr. A. v. d. Veen Kz., f 1671. Gegund.

MUNSTERSCHEVELD (DR.). Het bouwen van een boerderij met bijlevering van materialen, enz. Ram. f 2700. Door den heer J. H. Schnieders.
Laagste inschr. R. Hilgen, Musselkanaal, f 2487.

OLDENZAAL. Het bouwen van 4 woningen aan de Bentheimerstraatweg. Door den heer H. Olthof.
Laagste inschr. G. Franke, Enschedé, f 5725.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het bouwen van een heerenhuis voor den heer H. van der Biggelaar.
Laagste inschr. M. v. Overveldt, f 5899. Gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter.* ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter.* — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.
Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

30 JANUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 5.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE STEDENTENTOONSTELLING TE DRESDEN.

Voordracht, gehouden door den heer W. J. de Groot, Onder-Directeur bij de Publieke Werken te Amsterdam, Voorzitter der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, in de vergadering dezer Afdeeling op 8 Januari 1904.
Vervolg van bladz. 42.

De VIde afdeeling der tentoonstelling omvatte alles wat betrekking had op de gemeentelijke armenzorg en ziekenverpleging; daarna volgde de VIIde afdeeling, voor elk burger eener stad in hooge mate belangwekkend, te weten, de financiëele aangelegenheden, belastingwezen, stedelijke bedrijven, stedelijk grondbezit, spaarkassen en banken van leening.

Veroorloof mij u in groote trekken ook iets van deze afdeeling mede te deelen. Het was uit den aard der zaak een der meest nuchtere gedeelten der tentoonstelling. Eindelooze tabellen en statistische gegevens heeft men te doorworstelen. Doch sprekend zijn die cijfers, en stof tot overdenking geven zij in hooge mate. In de eerste plaats valt het op, dat van verreweg de meeste Duitsche steden van den eersten rang de schuldenlast zeer beduidend in de laatste 30 à 40 jaren is vermeerderd, en wel gedurende de laatste 15 jaren het meest. De post van stijging der uitgaven is bijna, zonder onderscheid, bij alle steden, die van het elementair-schoolonderwijs. Dat dit geld zijne rente mag afwerpen, willen wij vertrouwen; doch onder de schulden welke door de steden zijn gemaakt, zijn er waarvan meer direct de winstgevende zijde is te zien. Dit sprak uit de tabellen, vermeldende de inkomsten uit gemeentebedrijven getrokken, en waaruit valt te concludeeren, dat dit soort van geleende gelden zijne rente en aflossing uit het bedrijf opbrengt en bovendien nog een belangrijk overschot, na dekking van alle onkosten, opleverde. Ik heb niet gezien, noch gelezen van eenige stad waar dit niet het geval was. Zoo ook vond ik vermeld, dat het stedelijk vermogen in doorsnede in het algemeen nog sterker was vooruitgegaan dan de schulden. Düsseldorff vermeldt o. a., dat haar jaarlijksche uitgaven bedroegen in 1885 13 millioen Mark en in 1903, 65 millioen, alzoo zijn hier de uitgaven in 18 jaren vervijfvoudigd. Merkwaardig is het daarbij op te merken, dat de stadsspaarbank aldaar in 1853 aan de inleggers een te goed had van 1/2 millioen Mark, en in 1902 een te goed van 40 millioen Mark. Chemnitz, een stad met 210.000 inwoners, bezat in 1873 een stedelijk vermogen van 6 millioen en een schuldenlast van 3 millioen Mark. Thans is die schuld gestegen van 3 tot 24,5 millioen Mark, doch het stedelijk vermogen is geklommen van 6 tot 52.5 millioen Mark. Het netto-bezit per hoofd der bevolking bedraagt nu aldaar 131 Mark, tegen 40 Mark in 1873.

De schuldenlast van het meergenoemde Breslau is per hoofd der bevolking toegenomen van 106 Mark in 1874 tot 126 Mark in 1900, terwijl de omslag der aldaar te betalen belasting — uitgedrukt per hoofd der bevolking — aan gemeentelijke- en staatsbelasting tezamen bedroeg, in 1860 rond 25 Mark, dit in 1900; beliep 41 Mark. Voor Amsterdam is het laatstbedoelde cijfer rond *f* 25.—, terwijl het voor de gemeentelijke belasting alleen alhier bedraagt rond *f* 18.50 per hoofd der totaal bevolking. Deze gemeentelijke belasting, per hoofd der bevolking, bedraagt in Frankfort a. Main 47 Mark, Wiesbaden 40 Mark, München 34 Mark, enz.

Naar dien aangelegden maatstaf van vergelijking, (daargelaten de vraag in hoeverre die maatstaf eene juiste kan worden genoemd voor dit doel, doch ik zag geen andere,) maakt Amsterdam nog niet zoo'n treurig figuur, ofschoon erkend dient te worden, dat genoemde Duitsche steden den belastingbetalenden en zij die dat niet doen, wel iets meer aanbieden ook.

Verder kon men nagaan van een statistiek over 20 Duitsche steden genomen, dat in de laatste 10 jaren de inkomens van

900 tot 3000 Mark meer in het bijzonder sterk waren toegenomen, en evenzeer de plaatselijke dagloonen van volwassen mannelijke arbeiders. Deze laatste bedroegen in 1885 in 17 steden nog slechts van 1 Mark tot 1.40 Mark, daarentegen was in 1902 het minste dagloon 3 Mark. Ik meen te hebben moeten begrijpen, dat hier niet van ambachtslieden sprake was, maar van een klasse van arbeiders welke geen speciaal vak hadden geleerd. Aangaande het *alhier* aan de orde zijnde vraagstuk van eene betere regeling der gemeentefinanciën valt van *daar* te vermelden, dat in enkele steden wordt aangetroffen het stedelijk belastingrecht bij den verkoop van onroerend goed. In sommige steden met veelvuldige eigendomsovergangen van bebouwde perceelen en bouwterreinen doet dit een belangrijke som in de kas vloeien.

Van alle Duitsche steden, vrijwel zonder eenige uitzondering, viel op te merken, dat zij in de laatste 10 jaren tengevolge van hunne sterke bevolkingstoename zich in het bijzonder er op zijn gaan toeleggen het stedelijk grondbezit te vermeerderen, eensdeels om tijdig tegen matigen prijs zich de noodige grondstukken te verschaffen, waarop nader de verschillende en velerlei soort van gebouwen voor gemeentelijke dienstdoeleinden zouden moeten worden gesticht, anderdeels om hunne stadsuitbreidingen op de meest gewenschte wijze te kunnen doen plaats vinden. Onder den invloed van leerstellingen van de Manchester school waren vele steden een twintigtal jaren geleden en daarvóór, overgegaan tot den verkoop van hun grondbezit, uit vroegere eeuwen hun in eigendom aangekomen. Een sterk sprekend voorbeeld daarvan geeft Essen, hetwelk in 1820 bezat 240 H.A. grond en in 1885 nog slechts 78 H.A. Sedert is het weer gaan koopen en bezit nu 295 H.A. Deze nieuwere grondpolitiek is zeer sterk doorgevoerd in Frankfort a. M., waar de gemeente 46 pCt. bezit van den grond binnen hare grenzen gelegen, en waarvan werd vermeld, dat de waarde bedroeg in 1893 p. H.A. 8800 Mark en in 1902 16400 Mark, alzoo een waardevermeerdering van bijna 100 pCt. in 10 jaar, welke alle Frankforters ten goede komt. Mannheim bezit 32% van al den grond binnen het stadsgebied gelegen, en men is, — ik zou, naar ik meen te kunnen zeggen, wel in alle steden — dáár de meening toegedaan, dat deze grondpolitiek, financieel een zeer aanbevelenswaardige zaak voor de gemeente is en dat het schenken van de volle aandacht daaraan mede een der voornaamste gemeentelijke plichten is. Misschien wel als gevolg daarvan, in elk geval daarmede in eenig verband staande, vinden wij in Dresden een gemeentelijke Grondrenten- en Hypotheekbank. Van de motiveering harer oprichting en haar practisch nut voor een gemeente is misschien een en ander voor U niet onbelangrijk. De Obersecretär van Dresden, Hr. Hempel, vertelt ons daarvan 't volgende. Hij zegt:

„De eischen welke tegenwoordig aan de groote steden worden gesteld betreffende de openbare gezondheid, de zekerheid en veiligheid van het openbaar verkeer, bracht mede, dat vooral in het laatste tiental van jaren moest worden overgegaan tot het maken van grootere pleinen, breedere en verbeterde verkeerswegen, nieuwe rioolstelsels, ombouw der spoorwegen, binnen de steden, tot viaductbouw enz. enz. De hierdoor ontstane kosten zijn in hoofdzaak te dragen door de eigenaren van bebouwde en onbebouwde perceelen, naar de regelen bij plaatselijke verordening gesteld, en zijn bekend als „Anliegerleistungen". (In Amsterdamsche belasting-taal zou men kunnen spreken van „straatgeld-belasting", meer speciaal die, geheven in bijzonderen vorm aan een deel der Van Woustraat).

Zijn de uitgaven verbonden aan deze soort van belastingen nu al voor menigen grondeigenaar tamelijk drukkend, zoo ontstaan bovendien in gevallen waarbij men tot bebouwing van grondstukken overgaat, als er dus op eenmaal meerdere van deze soort van betalingen voor wegenaanleg enz. vallen te voldoen, voor de meeste der bouwenden groote financieele bezwaren.

Het is daarom wel begrijpelijk, dat de meeste grondeigenaren wenschen, de op hen ten deze rustende geldelijke verplichtingen over een reeks van jaren te verdeelen en uit de jaarlijksche opbrengst van hun bezit hunne schuld te kwijten. Voor den grondeigenaar-landbouwer voorziet de Landbouwrente-bank, door den Staat opgericht en beheerd, in de door hem in deze gevoelde behoefte. Deze bank kon echter voor stedelijk grondbezit slechts op zeer beperkte schaal hulp verleenen. Een zeker soort van de lasten gelegd op de grondstukken binnen een stad gelegen, kon zij onmogelijk overnemen.

Andere openbare instellingen, die hier aanvullend hadden kunnen optreden, bestonden niet De belanghebbenden waren daardoor aangewezen op private bankinstellingen, die, natuurlijk opgericht met het oog op te behalen winsten, hoogere offers verlangden. Even bezwaarlijk waren de omstandigheden voor den stedelijken grondbezitter met betrekking tot de Hypotheekbank.

Terwijl de eigenaren van landelijk grondbezit alleen in Saksen drie oudgevestigde crediet-instellingen ten gemeenen nutte ter bevrediging hunner behoeften aan crediet ten dienste staan, was de stedelijke grondbezitter, voor zoover hij geen geld uit privaathand wilde of kon nemen, steeds aangewezen op de spaarkassen of de Actiën-banken. De spaarkassen, waarvan, zooals bekend, slechts een deel der inleggelden tot het vestigen van Hypotheek ter beschikking staat, kunnen de wenschen der geldbehoevende grondbezitters slechts in beperkte mate bevredigen, ja in tijden van stilstand in zaken, die, naar de ervaring leert, samenvallen met die waarin een sterkere behoefte aan leenen zich voordoet, moeten zij tijdelijk het uitleenen geheel uitstellen. Die Actien-banken, die in de eerste plaats dividenden aan hun aandeelhouders willen uitkeeren, stellen, zooals reeds gezegd, hoogere eischen aan de geldbehoevenden met betrekking tot rentebetaling en kosten, vooral in tijden die voor den afzet hunner pandbrieven ongunstig zijn. 't Zijn vorengenoemde minder gelukkige crediet-verhoudingen, welke op den duur ook hun nadeeligen invloed doen inwerken op het algemeen belang, welke de stad Dresden aanleiding hebben gegeven de Stedelijke grondrente- en hypotheekbank te vestigen.

Hierbij deed zich gelijktijdig eene behoefte kennen welke in de naaste toekomst hare voorziening behoefde. Als gevolg der steeds wassende bevolking is de noodzakelijkheid gebleken, de faecaliën-massa op een andere wijze dan tot nu toe te verwijderen, en wel door middel van riolen met doorspoeling. [Ik merk hier tusschen twee haakjes op, dat de heer Reesema uit Scheveningen in Dresden dus ook een ruim arbeidsveld had gevonden voor zijn „Liernur" pleidooi.] De aanlegkosten daarvan leggen, behalve op de gemeente, ook op elk huiseigenaar binnen de stad eene uitgave in eens, die, alhoewel indirect eene waardevermeerdering van zijn bezit makende, voor den minder financieel sterken eigenaar zeer dikwijls eene buitensporige uitgave beduidt. In zoodanig geval grijpt dan de Stedelijke grondrente- en hypotheekbank in, om de totstandkoming gemakkelijker te maken van de in het belang der openbare gezondheid uit te voeren rioleeringswerken.

Meergenoemde bank werd in 1899 te Dresden opgericht op voorstel van den Oberburgemeister, Herr Geheimer Finanzrat D. Beutler, welk voorstel bij den Raad dezer stad

Raadhuis te Amstelveen.
Architect Roelof Kuipers.

zeer algemeen bijval vond. Naar dit voorstel zal de bank:

1⁰. hypotheek geven op de binnen het stadsgebied gelegen perceelen;

2⁰. overnemen de bij plaatselijke verordening vastgestelde geldelijke verplichtingen van het perceel, met bijschrijving van renten op het grondboek onder verplichting van geleidelijke afbetaling van hoofdsom en rente;

3⁰. op dezelfde voorwaarden voorschieten de kosten, welke bij het maken van de nieuwe rioleeringswerken van grond- en huiseigenaren worden gevorderd,

en de middelen daartoe zich verschaffen door de uitgaven van pand- en credietbrieven, tot de volledige betaling waarvan de gemeente Dresden zich borg stelt,

en voorts een en ander slechts dan, wat het hiervoren genoemde sub 2⁰. en 3⁰. betreft, wanneer aan deze schulden, op het perceel rustende, de voorrang boven bestaande hypotheeken wordt ingeruimd."

Tot zoover de mededeelingen van den 1sten Secretaris der stad Dresden.

Deze Stedelijke grondrente- en hypotheekbank werkt nu drie jaren en verleende in dien tijd haar tusschenkomst in 547 gevallen tot een gezamenlijk bedrag van 2.552.480 Mark. Slechts bij hooge uitzondering kwam het voor, dat een hypotheekhouder bezwaar maakte aan de nieuwe schuld de preferentie toe te kennen, in welk geval dan de stedelijke bank hare hulp moest weigeren.

't Wil mij voorkomen, dat er in deze richting in ons vaderland ook nog wel iets te doen zou zijn, dat op die wijze vele werken van openbaar nut op minder voelbare wijze dan thans tot stand zouden zijn te brengen, al weet ik zeer wel, dat het eene nieuwigheid is, vóór de invoering en toepassing waarvan hier te lande wel eenige boekdeelen met beraadslagingen moeten zijn gedrukt, aannemende, wat nog te bezien staat, of men zulk een zaak in den eersten tijd wel waardig zou keuren in behandeling te nemen; althans, als ik goed begrepen heb, dan zal zelfs bij de voorgestelde gemeentewetswijziging in zake de bedrijven welke men een gemeente wel wil vergunnen uit te oefenen, zulk eene gemeentelijke bankinstelling, als waarin men zich te Dresden verheugt, hier voorloopig door de wet verboden zijn. Laat mij, met de hoop dat binnen eenigen tijd de denkbeelden daaromtrent in ons land zich nog wel eens zullen wijzigen, afscheid nemen van deze afdeeling der tentoonstelling, en u leiden naar de VIIIste, waar alles tesaam was gebracht wat betrekking heeft op de inwendige bestuursinrichtingen der gemeenten, de indeeling van de verschillende diensttakken der gemeentelijke huishouding, de afdeeling statistiek en de literatuur over steden.

Dat het gemeentebestuur der Duitsche steden wel iets anders is samengesteld dan bij ons, mag ik bij u bekend veronderstellen; dat het verschil evenwel zoo groot was als mij nu nader bleek, was mij en is u misschien niet bekend. Ik vind daarbij, om nu maar bij de gastvrouw Dresden ons te bepalen, dat de raad aldaar bestaat uit 38 leden, waar van 22 onbezoldigd en 16 bezoldigd. Onder de laatste behooren de drie burgemeesters. De bezoldigde raadsleden zijn pensioengerechtigd; onder de overige bezoldigde raadsleden nemen, krachtens hun ambt, ook de technische hoofdambtenaren der stad een plaats in. Bezoldigde raadsleden worden, evenals de andere raadsleden, voor de eerste maal voor zes jaren gekozen; wordt hun mandaat daarna vernieuwd, dan nemen zij levenslang zitting en zijn pensioengerechtigd. Uit zoodanige regeling moet — wat men daartegen ook in het midden zou weten te brengen — natuurlijk eene grootere stabiliteit, het meer werken in één vastgestelde lijn bij den gang der gemeentelijke zaken, dan bij ons te lande, het noodzakelijk gevolg zijn. Dit gevolg is zeer goed en benijdenswaardig merkbaar bij de Duitsche grootsteden en ook op dit gebied — de inrichting, samenstelling en werking van gemeentebesturen — viel er, naar mijne overtuiging, veel te leeren voor Nederland op deze tentoonstelling en, naar ik meen, wel iets na te volgen.

Met deze afdeeling werd de groepeering in het Hoofdgebouw gesloten.

In een afzonderlijk gebouw waren ondergebracht de hoogst belangrijke inzendingen der steden, welke betrekking hadden

op gas- en waterleidingen, en electriciteitswerken. Verder waren een kleine 400 inzendingen van Duitsche industriëelen over het terrein verspreid, meerendeels betrekking hebbende op materialen, welke bij bouwwerken van den architect of den ingenieur hunne toepassing vinden.

Indien het geoorloofd mag heeten bij deze tentoonstelling, welke in haar geheel een bijzonder serieus karakter droeg, weinig of niets aantrekkelijks aanbiedende voor de groote massa, te spreken van een „clou", dan zou men kunnen zeggen, dat de clou dezer tentoonstelling werd geleverd door een afzonderlijk gebouw, met het opschrift „Volksziekten en hunne bestrijding", geheel voor particuliere rekening van den Dresdener Kommerzienrat K. M. Linger opgericht.

In dit gebouw was alles — naar den huidigen stand der wetenschap — te zien van alle griezelige infectie-ziekten; hunne symptomen en herkenningen waren er in beeld voorgesteld. Preparaten van infectie-culturen kon men er door een groot aantal microscopen waarnemen; evenzeer was het belangwekkend de middelen na te gaan, welke ter bestrijding van deze infectie-ziekten worden aangewend.

In dit gebouw was een kleine afdeeling ingeruimd voor het eenige dat op de geheele tentoonstelling uit het buitenland afkomstig was, en dat betrof een betrekkelijk kleine collectie van het Instituut Pasteur uit Parijs, welk instituut daartoe was uitgenoodigd. Zooals gezegd, al het overige der tentoonstelling was Duitsch, zoowel van herkomst als van fabrikaat, met zorg en Duitsche punctualiteit bijeengebracht en gerangschikt.

De mannen die hier het initiatief namen tot deze tentoonstelling, beoogden voorzeker geen kermis der ijdelheid, noch een genot dat van laag allooi is. Met zeer groote voldoening zullen zij op dat werk kunnen terugzien, als zijnde direct ontwijfelbaar nuttig geweest voor duizenden hunner landgenooten en honderden van daarbuiten; en indirect zullen honderdduizenden op den duur van het goede kunnen genieten dat hier ter leering van elkander was bijeengebracht.

Ik hoop te zijn geslaagd om ook bij u, na dezen vluchtigen rondgang, daarvan de overtuiging te hebben gevestigd.

(Wordt vervolgd).

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht. 19 Januari 1904. Met een welkomstgroet van den Voorzitter werd de vergadering geopend.

Hierna hadden besprekingen plaats over bouw en inrichting van arbeiderswoningen in verband met het uitbreidingsplan.

Door den heer E. G. Wentink Jr. werd gewezen op de samenvoeging van het Bouwkundig Weekblad, n. l., dat op de helft van een vol blad de mededeelingen of tekst voorkomen en de andere helft is bezet met advertentiën, zoodat het inbinden van de jaargangen nimmer zonder bijvoeging van de advertentiën en aanbiedingen, kan plaats hebben. Hij hoopte wel, en ook de vergaderden met hem, dat hierin verandering kon worden gebracht. Daarna deed de heer F. J. Nieuwenhuis eenige mededeelingen omtrent de restauratie van het Slot te Heidelberg.

Na eene korte omschrijving van het geheel werd meer in het bijzonder stil gestaan bij de bekende Otto-Heinrichsbau van 1556—59 en de Friedrichsbau van 1601—1608, toegelicht door een aantal photografiën. Vooral de eerste bouw werd uitvoerig besproken, en de strijd in bijzonderheden nagegaan die in Duitschland is gevoerd over de vraag: „herstel- of ruïne conserveeren," en hoe ten slotte de laatst benoemde commissie als haar oordeel had te kennen gegeven, dat, wilde men het bouwwerk voor de toekomst behouden, geheel herstel als gebouw noodzakelijk werd geacht, en dat het conserveeren als ruïne, het geheele verval hoogstens eenigen tijd kon opschorten, maar niet kon voorkomen, en het dan maar de voorkeur zou verdienen, de ruïne aan haar lot over te laten, om ten minste nog korten tijd van het verrukkelijk schoon te genieten, zonder bijvoeging van oplapmiddelen, waardoor toch het fraaie verloren zoude gaan.

Voorts werd besproken de strijd over de plannen met topgevels van de heeren Seitz te Heidelberg en prof. Schäfer te Carlsruhe en de bestrijding daarvan door de heeren Haupt in Hannover en prof. Kossmann in Carlsruhe. Spreker schaarde zich daarbij aan de zijde van hen, die geen topgevels wenschten, maar aan de Italiaansche rechte afsluiting met een overlangs zadeldak de voorkeur zouden geven.

Wel vreesde hij, dat prof. Schäfer, die ook de Friedrichsbau had hersteld, zijn plan naar de gevonden teekening van het Witzlarer Schetsboek gewijzigd, zou doorzetten, waardoor de prachtige paleisfaçade, zijns inziens, in een burger woonhuisgevel zou worden omgezet.

Ter verdediging van zijne meening haalde hij nog aan het voorbeeld van het vroeger bestaande Utrechtsche stadhuis, in 1547 gebouwd, door denzelfden beeldhouwer bewerkt, en dat eveneens horizontaal was afgesloten.

Hiermede eindigde de heer Nieuwenhuis zijne interessante mededeelingen, waarvoor hem hartelijken dank werd gebracht door de op de Vergadering aanwezige leden.

Arti et Industrae vergaderde 23 Jan. 1904 voor 't eerst in dit jaar. Den leden werd door hunnen Voorzitter, den heer Joh. Mutters Jr. het beste toegewenscht in het nieuwe jaar, dat met gulden letteren in de annalen van Arti zal worden opgeteekend, daar de Vereeniging in dit jaar haar 20-jarig bestaan zal vieren. Na eenige huishoudelijke werkzaamheden werd de rekening en verantwoording uitgebracht waaruit bleek, dat *f* 690 in kas was, en vervolgens het jaarverslag, waarin geconstateerd wordt, dat ook dit jaar van nieuw leven op het gebied van kunstnijverheid in Nederland blijkt, en dat Arti niet stil had gezeten. Het jubileum van De Porceleyne Fles, te Delft, en van het eerelid A. Le Comte werd herdacht, en nog eens medegedeeld, dat van een bevorderaar der kunstnijverheid, die onbekend wenscht te blijven, *f* 150 was ontvangen voor een plaquette voor de Vereeniging.

De aftredende bestuursleden, de heeren N. van Vliet en J. G. L. Elsen, en de Voorzitter, de heer Joh. Mutters Jr., werden met nagenoeg algemeene stemmen herkozen en namen hunne hernoeming aan.

De kunstbeschouwing voor dezen avond bestond uit een vijftal platen uit een werk over medailleerkunst, en van verschillende andere op het gebied van decoratieve kunst.

De Voorzitter deelde mede, dat het bestuur in de volgende vergadering zal mededeelen, hoe het de feestviering van A. et I. denkt te doen plaats hebben, en dat eene feestcommissie zal worden benoemd. Een der nummers van het feest zal waarschijnlijk een tentoonstelling zijn.

Vereeniging van Nederl. Bouwkundige Opzichters en Teekenaars. Afd. Amsterdam. 26 Januari 1904. Gebouw Marnixstraat 402. De heer Lauweriks deelde, als waarnemend Voorzitter, mede, dat de heer Th. van der Waarden, civ. ingenieur, die over het nut der organisatie zou spreken, verhinderd was, en gaf het woord aan den Voorzitter, den heer Z. Gulden, die een voordracht zou houden over „Onze verhouding tot het Genootschap Architectura et Amicitia, de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst, en den Bond van Technici". In deze voordracht werd vooreerst uiteen gezet hoe moeilijk het voor bouwk. opzichters is, om het verder te brengen. Slechts een enkele kan zich als zelfstandig architect vestigen. Het groot aantal gediplomeerden van de P. S. te Delft maken het voor anderen bezwaarlijk om betrekkingen bij Staat of Gemeente te bekleeden. Dan ook laten de districts-opzichters van den Waterstaat zich gaarne vinden voor bijverdiensten. Ten slotte recruteeren vele bouwkundigen hun personeel uit jonge lieden, die voor gering loon werken en de bepaald gerechtigden verdringen. Spreker zette het nut van organisatie uiteen. Het was echter geheel onjuist, dat de Vereeniging ontstaan was uit een geest van verzet of de werkstaking van 1903; zij streefde naar verbetering van positie. De Bond van Technici behartigde de intellectueele belangen; spreker trachtte aan te toonen, dat die Bond weinig of niets heeft uitgericht in practischen zin. Daarom was economische actie van de Vereeniging noodig. Eerst verbetering van materieele belangen, dan die van intellectueele. Zoodra dan ook de Kon. bewilliging is verkregen, zal over vaststelling van loontabellen voor opzichters onderhandeld worden met de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst en Architectura.

De beide organen dezer Vereenigingen behandelden, volgens den spreker, slechts technische onderwerpen; daarom heeft de nieuwe Vereeniging op zich genomen de economische toestanden te verbeteren. Zij zal het zwaard hanteeren, gene den troffel.

Door eenige sprekers die in debat traden, werd in 't midden gebracht, dat het onjuist was eenige vereeniging te beschuldigen van 't een of 't ander niet te hebben gedaan, en dat het niet veel uitwerkt aldoor nieuwe vereenigingen te stichten. Het waren vooral de heeren de Haan, Walenkamp, de Groot en Ingenohl die met den heer Gulden van gedachten wisselden, waarbij — evenals de heer de Haan — de heer Ingenohl aantoonde, dat de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst o.a. veel had gedaan in 't belang der opzichters, bijv. door het ingestelde examen voor opzichters; dat het voorts onmogelijk zou blijken een honorarium-tabel voor opzichters en teekenaars vast te stellen; dat hierom, wanneer de samenstelling daarvan mislukte, dit niet moest geweten worden aan de bouwkundige vereenigingen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Het artikel „Men zal Rembrandt eeren", in Architectura van 9 Jan. l.l., schijnt door enkele lezers niet goed te zijn begrepen, en de vergadering van A. et A. verzocht den schrijver, den heer J. L. M. Lauweriks, zijne bedoelingen te verduidelijken, hetgeen nu geschiedt is in het artikel „Nachtwacht-kwestie", in Architectura van 23 Jan. 1904. Daarin wordt herinnerd aan het advies der Rijkscommissie — wier groote fout was, dat er slechts één architect zitting in had — om een uitbouw voor de Nachtwacht aan het Rijks-Museum te maken, en dat een ander schilder, de heer Le Comte, in het Bouwk. Weekbl. betoogd had, dat het goed was dien uitbouw te maken *). De Commissie had echter alleen over de verlichting mogen adviseeren. Na vele besprekingen in vergaderingen van A. et A. werd een motie aangenomen, waarin A. et A., aannemende, dat de verlichting der Nachtwacht niet voldoet, het toch zou betreuren indien geen betere verlichting te verkrijgen ware dan door een uitbouw. Deze opinie had de heer L. weêrgegeven; hij was opgekomen tegen de onbillijke en onrechtmatige eischen (van de Commissie), waardoor de heer Dr. P. J. H. Cuypers gedwongen wordt aan zijn gebouw zulk een ingrijpende wijziging aan te brengen als door een uitbouw.

In een ingezonden stukje betuigt de heer K. van Leeuwen het geheel eens te zijn met de opvatting van den heer Lauweriks.

Het technisch gedeelte zet de mededeelingen voort over gewoon portland-cement en ijzer portland-cement, en bevat verder: over het bronzen; onderzoek van riemleder; kunstmatig leder; het feest van de Mij. v. d. Werkenden Stand; congres voor teekenonderwijs.

De Opmerker van 23 Jan. 1904 brengt 't vervolg van het artikel „De nieuwe Beurs te Amsterdam" naar aanleiding van de brochure van E. R.: De nieuwe Beurs te A. en de Proletariërs Toorop, Derkinderen en Berlage. Het oordeel van E. R. wordt tegenover dat van Dr. Cuypers gesteld, en afgedongen op de vergelijking waarmede E. R. zijn brochure besluit: „De sombere ingetrokkenheid van dit gebouw spreekt meer, dan de pracht van elk ander rondom. Gene is noodwendig, deze aangebracht. Alleen het paleis op den Dam houdt het triomfantelijk uit." Het blijkt uit deze onverwachte bekentenis, dat de schrijver al het kwaad dat hij van de renaissance zeide, vergeten is, en Van Campen over den proletariër triomfeert. De brochure eindigt aldus: „Het is niet de strakke eenvoud van de Beurs, die hare ware schoonheid vormt; zij is slechts schoon wijl zij de verzinnelijking is van de groote beweging; daarom is zij waar en aangrijpend, is haar strakke eenvoud schooner dan de weelde van vormen, die voor nu beteekenloos zijn." De eenvoud van 't gebouw blijft voor E. R. de verzinnelijking van de volksbeweging.

Van de sectiel-paneelen van den proletariër Toorop zegt de schrijver: „De groote kunstenaars van thans, zij die het gevoeligst zijn voor schoonheid en harmonie, maar daarom ook het felst getroffen worden door de bittere volksknechtende leelijkheid der tijden, zij kunnen niet meer een weelde en een macht verheerlijken, die zij niet langer als schoonheid zien. Daarom schrijven zij hun smart en hun hoop aan den wand. De fiere verheerlijking van ouds is in een doordringende zielskreet veranderd."

*) Door den heer A. Le Comte werd de plaatsing van „De Nachtwacht" besproken in de nummers van het Bouwk. Weekbl. van 29 Oct. en van 12 November 1898, naar aanleiding van de tijdelijke plaatsing der schilderij in het Gemeente-Museum, gedurende de Rembrandt-tentoonstelling, en de aldaar zeer geslaagde verlichting, die des schrijvers verwachtingen had overtroffen. Toen dat geschreven werd, was er nog geen sprake van een uitbouw aan het Rijks-Museum.

De schrijver heeft in de bovengenoemde bladen alleen eenige wenken gegeven, hoe de plattegrond en de stoffeering van de zaal behoorden te zijn om de schilderij op 't voordeeligst te doen uitkomen. Hij deed dit slechts naar aanleiding van den vorm en de inrichting van het tentoonstellingsvertrek in het Gemeente-Museum. (Red.)

In een ingezonden stuk in 't zelfde blad deelt E. R. mede, dat door een vergissing — het niet ontvangen van een proefdruk — de titel van zijn brochure verkeerd is; deze had moeten luiden: De nieuwe Beurs te Amsterdam. Toorop, Derkinderen, Berlage en de Proletariërs.

Het nummer van De Opmerker bevat verder: Moderne verlichtingssystemen, aerogeengas (slot), en de doorboring van den Simplon (slot).

Technisch Weekblad. 21 Jan 1904. Het vormen. Het uitzetten van bogen. Krachtwerktuigen ten dienste van den landbouw (vervolg).

Metallicus. Rijtuigsmeden. Werktuigen en gereedschappen uit ijzer en staal. Het gebruik van het balkijzer (bij het beslag van paarden). Uit de metaalgieterij. Verder: eenige mededeelingen betreffende rijwielen, als over: kogels enz.

De Bouwwereld, 20 Jan. 1904, bespreekt in Echo's III de ambtsplichten van den architect, en de plichten van den architect jegens zichzelf en zijn vakgenooten. De opgave van deze laatste zijn ontnomen aan het jaarboekje van de Société centrale des Architectes Français en werden opgemaakt door den architect Guadet, onder goedkeuring van Ch. Garnier als voorzitter der Vereeniging.

Onder het hoofd: De Surinaamsche bosschen en houtsoorten, wordt besproken, het in opdracht der Regeering uitgebrachte Rapport over de Surinaamsche bosschen, door A. H. Berkhout, gep. Oost-Indisch Houtvester te Wageningen.

De heer N. Van der Kloot Meyburg wijdt zeer waardeerende woorden aan den op 8 Jan. j. l. overleden 39jarigen Ch. H. L. J. de Wulff, een der meest talentvolle architecten van België, Directeur der gemeentewerken van Brugge. Een portret van den overledene is bij het artikel gevoegd. Bovendien bevat dit nummer eene afbeelding van een landhuis te Pretoria, in Kaapsch-Hollandschen bouwstijl, architecten F. A. Bodde, en W. Van Warmelo.

UIT DEN VREEMDE.

Het metselwerk van den ingestorten Campanile van San Marco, volgens berekening gewogen hebbende 14.400 ton, rustte op een roosterwerk van palen, kop aan kop geslagen, groot 222 M^2.; de op de paalkoppen uitgeoefende druk was dus 6.4 K.G. per c.M^2. of — winddruk mede in aanmerking genomen — 8.64 K.G. per c.M^2., dat is, te groot voor onze hedendaagsche inzichten.

De architect Beltrami, wien advies was gevraagd voor den wederopbouw, stelde voor, het gewicht van het metselwerk te verminderen door nissen aan de binnenzijde in de muren uit te sparen, boven elkander en naar boven grooter wordende, — door in stede van het vroegere hellende vlak waarmede men den toren besteeg, een trap te maken van moderne lichte hulpmiddelen, en door de vele penanten waarop het hellend vlak aan de binnenzijde rustte, te vervangen door vier hoekpenanten. Het gewicht van dezen voorgestelden bovenbouw berekende Beltrami op 12.125,8 ton bij een grondvlak van 104,81 M^2, gevende een druk van 11.3 K.G., met winddruk 16 K.G., per c.M^2. op de onderste laag metselwerk. Om den ondergrond minder te belasten, wilde hij het oppervlak van het paalroosterwerk verdubbelen, en dan de nieuwe palen 0,5 M. langer nemen; de oude reiken plm. 6 M. in den kleibodem. Het nieuwe gedeelte van het fundament van beton moest volkomen hechten aan het oude. Aan de Zuidzijde was het oude fundament niet zoo breed als overigens. Muurwerk dat Beltrami daar weggebroken wilde hebben, moest volgens Lavezzari, architect van de Koninklijke gebouwen, blijven staan voor de zekerheid van het Koninklijk Bibliotheekgebouw. Ook had Beltrami groote moeite een voor het fundament hinderlijke gasbuis verwijderd te krijgen. Deze zaken verstoorden hem. Het oude metselwerk van het 5 M. hooge fundamentblok baarde hem zorg, en den raad om de voegen met cement vol te laten loopen, 't geen anderen afdoende achtten, verwierp hij. Bovendien zou het moeielijk zijn het oude met het nieuwe metselwerk zoo innig te verbinden, dat beide deelen gelijkmatig belast zouden zijn.

Het is echter niet duidelijk, waarom het grondvlak van de fundeering verdubbeld moest worden. De nieuwe bouw zou immers lichter zijn en de oude had blijkbaar geen invloed op de fundeering gehad. Een geringe vergrooting van 1,5 à 2 M. aan elke zijde — niet 3 M. zooals Beltrami —, dus een grondvlak van 321 of 358 M^2., werd voldoende geacht.

Ook over de keuze van den metselsteen is lang beraadslaagd.

Velen waren tegen den opbouw, omdat een nieuwe toren de oude toch niet, ook niet in kleur, nabij zou komen. De baksteen zou, volgens anderen, gelijdelijk wel het patina van de oude krijgen. De tegenwoordige generatie zal met een nieuwen toren tevreden zijn en de volgende zal hem niet meer nieuw toeschijnen.

Verschil van inzichten, maar vooral de kwestie van den baksteen, schijnen Beltrami, die als niet-Venetiaan ter plaatse niet geheel en al vertrouwd werd, te hebben doen besluiten zijn ontslag als adviseur te nemen. Nadat alle pogingen om hem op 't ontslag te doen terugkomen, mislukt waren, werd een commissie voor den bouw benoemd, die op 18 Aug. 1903 zich constitueerde, bestaande uit: Prof. Moretti, conservator der monumenten, Lavezzari, architect des Konings, E. Fiumani, Antonio Orio en Manfredo Manfredi.

Volgens deze commissie kan de toren in zijn ouden vorm op het oude bazement, dat eenigszins vergroot zal worden, opgebouwd worden. Intusschen zijn aan de zuidzijde reeds 6 à 7 M. lange elzenhouten palen geslagen met de handhei, waarvan het blok 3 centenaars weegt; het inheien van een paal duurde 20 à 30 minuten. In het Dogenpaleis werden met een seismograaf geen dreuningen waargenomen. De tusschenruimte der palen is met vastgestampte beton aangevuld en de paalkoppen zijn daarmede bedekt in aansluiting met het oude metselwerk. Of dit echter eenigszins zal bijdragen tot versterking van het oude bazement is zeer te betwijfelen.

Het stedelijk bestuur van Weenen heeft het gebruik van gewapend beton voor traptreden bij vrijdragende trappen toegestaan.

Voor deelneming aan een engeren wedstrijd voor het ontwerp van een gedenkteeken voor de wereldpostvereeniging te Bern zijn de prijswinners van den afgeloopen internationalen wedstrijd uitgenoodigd. De plannen worden ingewacht vóór 1 Aug. 1904. Genoemde prijswinners zijn de heeren: E. Hundrieser te Charlottenburg, G. Morin te Berlijn, E Dubois met R. Patouillard te Parijs, R. de St. Marceau te Parijs, Taschner te Breslau met A. Heer te München, en G. Chiattone te Lugano. Deze bekroonden, die ieder eene tegemoetkoming van 1500 fr. genoten, behoeven zich niet aan hun eerste ontwerp te houden.

Door het stedelijk bestuur van Berlijn zal een wedstrijd worden uitgeschreven voor het verkrijgen van ontwerpen voor den aanleg van een park, met prijzen van te zamen 10.000 Mk. Het doel is, voor den aanleg van het heuvelachtige terrein samenwerking te verkrijgen tusschen tuinbouwkunst en bouwkunst.

BERICHTEN.

Josef Israëls. Den 27sten Januari j l., ter gelegenheid van zijn 80sten geboortedag, werd een grootsche hulde gebracht aan Josef Israëls, den uitverkoren zoon van 't oude volk, den dichter-kunstenaar, den nestor en het hoofd der Nederlandsche Schilderschool. De jubilaris werd in 't gebouw van Pulchri Studio te 's-Gravenhage ontvangen, waar voor deze gelegenheid 's morgens te elf uur een receptie werd gehouden, uitsluitend voor genoodigden en commissies.

Toen de jubilaris binnentrad, werd hij ontvangen onder het zingen van het 1e gedeelte der Israëls-Cantate, voor mannenkoor en sopraan-solo, woorden van P. A. M. Boele van Hensbroek en muziek van Bart Verhallen. Hierna werd hem, met een toespraak van den heer H. W. Mesdag, het huldeblijk (een gouden medaille) der Beeldende Kunstenaars aangeboden; hierop volgde de uitvoering van het 2e gedeelte der cantate. No. 4 van 't programma had voor de aanwezigen een verrassing moeten zijn; Z. Exc. de Minister Kuyper had den heer Israëls persoonlijk het commandeurskruis van den Nederlandschen Leeuw hem door H. M. de Koningin geschonken, willen overhandigen, maar was door ambtsbezigheden verhinderd dit op het daartoe bestemde oogenblik te doen. Toch heeft de Minister het persoonlijk willen doen, en heeft de aanbieding plaats gehad in klein comité vóór de receptie.

Met een sierlijke redevoering overhandigde Prof. H. P. G. Quack den jubilaris het huldeblijk van vrienden en vereerders, bestaande uit een album op standaard; de foliant bevat eenige bladen met penteekeningen van onderwerpen op des schilders leven betrekking hebbende, en vervolgens bladen met de handteekeningen van een 600-tal vereerders, voorafgegaan door die van H. M de Koningin.

Namens de Mij. Arti et Amicitiae sprak Prof. Bart van Hove, en overhandigde den heer Israëls een diploma, inhoudende de mededeeling zijner benoeming tot Eere-Voorzitter der Maatschappij.

De Hollandsche Teeken Mij. huldigde den jubilaris, waarbij de heer B. J. Blommers een toespraak hield.

Namens het Comité van Architecten en Beoefenaars der Decoratieve Kunsten zou de heer Dr. P. J. H. Cuypers den heer Israëls komen huldigen. Daar echter de heer Cuypers door treurige familieomstandigheden verhinderd was, hield de heer A. Salm G.Bz., Voorzitter van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, een toespraak, waarbij hij zijn leedwezen uitdrukte, dat de nestor der Nederlandsche architecten, de groote bouwkunstenaar en aanmoediger van alles wat kunst, handwerk en decoratieve kunst betreft, hier niet tegenwoordig kon zijn om den nestor der Nederlandsche schilders te eeren. De heer Salm, ook de aanleiding dier afwezigheid betreurende, deelde als tolk van het Comité mede hoe dit was ontstaan. Hem was nu de vereerende taak opgedragen den 80 jarigen kunstenaar te huldigen; hij deed dit in een hartelijke toespraak, voorafgaande aan het overhandigen van het huldeblijk, bestaande uit een oorkonde, opgesteld door Prof. Mr. G. A. van Hamel, en gevat in artistieken band, even als de oorkonde zelf op perkament gebatikt; verder bevat de band de namen van de deelnemers aan de hulde, in sierlijke eveneens gebatikte cadres gevat. De oorkonde, op meesterlijke wijze uitgevoerd door een der eerste sierkunstenaars, den heer Lebeau, luidt:

Op heden den XXVIIen van Louwmaand MCMIV bij de plechtige viering van zijn LXXXen verjaardag, wordt den grooten meester Jozef Israëls, eerbiedig en vol geestdrift, hulde gebracht door de beoefenaars der Bouwkunst en van het kunsthandwerk in Nederland, vertegenwoordigd door het comité van Nederlandsche architecten en beoefenaars der decoratieve kunst en kunstnijverheid.

Zij herdenken daarbij, hoe deze kunstenaar, na in zijn geboortestad Groningen, zijn eerste opleiding te hebben genoten, en na te Amsterdam en te Parijs veelbelovende leerjaren te hebben doorgebracht, gedreven door zijn onuitbluschbare passie voor de kunst, evenzeer gesteund door zijn ongewone begaafdheid als door zijn onvermoeide werkkracht, onafhankelijk staande tegenover elke traditie en elke mode, enkel vertrouwend op zijn persoonlijk kunstgevoel *het hoofd der Nederlandsche Schilderschool* is geworden.

Zij beseffen levendig, met welk een diepen ernst, met welk een innigheid van gevoel, deze dichter, het leven en het lijden der eenvoudigen moet hebben liefgehad, om zijn aangrijpende visie dier werkelijkheid uit te beelden, in onsterfelijke kunstwerken.

Zij vereeren in dezen, bij landgenoot en vreemdeling, sinds meer dan veertig jaren beroemden, bij het volk niet minder dan bij zijne kunstbroeders geliefden schilder, den waardigen opvolger van Neerlands groote Meesters uit vroeger eeuwen, den bezielden en bezielenden voorganger der jongeren op den breeden, glorierijken weg der *vaderlandsche kunst.*

Evenals hij dit andere sprekers deed, dankte de jubilaris ook den woordvoerder van dit Comité.

Hierna werden nog toespraken gehouden door de heeren: Mr. Feith, namens Pictura en Minerva te Groningen; J. Hudig, namens de Academie te Rotterdam; Prof. P. J. Blok, namens de Mij. van Nederlandsche Letterkunde; F. C. Muysken, namens Arti et Amicitia te Amsterdam; Simon Maris, namens St Lucas te Amsterdam; daarop volgden huldigende deputaties van: de Haagsche Kunstkring, de Rotterdamsche Kunstkring, de Vereeniging die Haghe, Voor de Kunst te Utrecht, en Arti et Industriae te Den Haag waarvoor de Voorzitter de heer Joh. Mutters Jr. het woord voerde.

Ten slotte werd een toespraak gehouden door den Voorzitter van de Hollandsche Vereeniging te Londen, den heer Stoop, den heer Israëls overhandigende een op perkament geschreven hulde met de namen van vele der hoogst geplaatste en voornaamste personen uit de Engelsche hoofdstad. Tevens was een som van *f* 20.000 daarbij gevoegd, om te dienen als grondkapitaal van een „Israëls-beurs", een fonds ter opleiding van behoeftige artisten. Vooral deze aanbieding werd luide toegejuicht.

Des avonds eindigde dit feest met een maaltijd, den grooten kunstenaar namens vrienden en vereerders aangeboden.

Afscheidsgeschenk aan den heer T. Sanders. Den 24sten j. l werd door den heer Sanders, den afgetreden Directeur der Tweede Noord-Hollandsche Tramweg-Maatschappij, ten zijne huize een commissie uit het personeel dier Mij. ontvangen, die namens ambtenaren en beambten hunnen geachten vroegeren chef een afscheidsgeschenk als aandenken kwamen aanbieden. Hierbij werd het woord gevoerd door den heer W. A. E. Van Geuns, den tegenwoordigen Directeur, die den heer Sanders een album overhandigde, met sierlijke opdracht, en bevattende eene

verzameling photographiën, afbeeldende de centrale inrichting te Amsterdam en een aantal schilderachtige punten gelegen langs de lijnen Amsterdam—Edam en Amsterdam—Purmerend—Alkmaar; deze zijn vergezeld van de namen der schenkers. Het geheel is vervat in een smaakvol versierde doos.

In hartelijke bewoordingen, die van dankbaarheid getuigden, gaf de heer Sanders blijk van zijne groote ingenomenheid met dit geschenk; hij verzekerde daarbij, dat de hartelijke gevoelens voor zijn vroeger personeel hem steeds zullen blijven bezielen.

Brielle. Tot architect van de restauratie-werken der St. Catharinakerk te Brielle is door de commissie van toezicht benoemd de heer Jac. Van Gils, architect te Rotterdam.

De Firma Robbert Kalff en Co., te Amsterdam heeft door uitbreiding harer zaken haar monsterzaal moeten verplaatsen; deze is thans gevestigd aan de Leidsche Gracht n⁰. 21. Naar aanleiding hiervan heeft zij een netten catalogus verspreid over de „Aera Jalousie-ventilatoren en dakvensters," met afbeeldingen en prijzen hiervan en van een aantal gebouwen waar die ventilatoren zijn toegepast. Op de monsterzalen zijn alle sanitaire artikelen in werking te bezichtigen.

Brussel. Op 72-jarigen ouderdom overleed de heer Bordiau, o. a. bekend door den bouw van verschillende tentoonstellingsgebouwen en de verbouwing van den Muntschouwburg.

Zwolle. Naar wij vernemen, heeft de heer G. Versteeg, Adj. Directeur der Gemeentewerken te Arnhem, zijne sollicitatie voor Gemeente Architect te Zwolle ingetrokken. Hij stond daarvoor no. 1 op de voordracht.

Keizer-Architect. Aan de Zaterdagsche rubriek „Van Overal" uit de *Nieuwe Courant* van 23 Jan. l.l. ontleenen wij het volgende.

Dezer dagen maakte de Duitsche Keizer een wandeling in de omgeving van het „Neue Palais". Daarbij passeerde de Keizer een gebouw, waar een aantal metselaars bezig waren een voorgevel te restaureeren. Vol belangstelling voor iedere uiting van den menschelijken geest en den menschelijken arbeid als de Keizer is, bleef hij staan kijken. Vooral een der arbeiders, die met een heel moeilijk werk bezig was, trok 's vorsten aandacht. Al spoedig begon de Keizer den man wenken te geven. De metselaar luisterde vol aandacht, en toen hij had begrepen wat Keizer Wilhelm eigenlijk bedoelde, zeide hij goedig: „Ja Majesteit dat is nog lang zoo dom niet!"

Blijkbaar tevreden over dit waardeerend oordeel van den vakman, zette de dilettant-architect zijn wandeling voort.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	45	„	„	- 120.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	43	„	„	- 100.—
„	„	„	26	„	„	- 85.—
„	„	„	21	„	„	- 80.—
„	„	„	24	„	„	- 65.—
„	„	„	19	„	„	- 40.—
„	„	„	24	„	„	- 70.—
„	„	„	40	„	„	- 100.—
„	„	„	21	„	„	- 55.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	20	„	„	- 50—
„	Opzichter	„	22	„	„	- 40,—
„	„	„	21	„	„	- 70.—
	Teekenaar	„	22	„	„	- 50.—
„	„	„	18	„	„	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 1 FEBRUARI.

DONKERBROEK. Het bouwen van een woonhuis met boerderij te Wijnjeterp.

De heer O. H. Dijkstra. Bestek en teek. ad f 1,25 en inl. bij O. M. Meek. Aanw. 29 Jan., v.m. 11 u.

DOETINCHEM. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Keppelschen straatweg.

De heer L. Hendriksen, 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage in café Hendriks.

FAAN (GR.). Het bouwen van een burgerbehuizing met al het daartoe ben., op een vrij terrein bij de Leek.

De heer I. v. Til, n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage bij Gebr. Engels te de Leek. Inl. verstrekt J. Haan te Enumatil Aanw. 1 u. voor de aanbesteding.

HOOGEVEEN. Het bouwen van twee arbeiderswoningen, aan het Bentincksdijkje.

De arch. G. Hofman, n.m. 2 u., in hotel Thomas. Bestek en teek. verkr. à 60 cents bij den archit. Aanw. 1 Febr., v.m. 9 u.

MAKKINGA. Het bouwen eener stelphuizinge met bijlev. van materialen.

De heeren Gebr. Prakken te 't Ronde. Inl. geeft H. v. d Bosch, bestek en teek. ter inzage bij W. A. Schurer.

OOSTBURG. Het bouwen van een landbouwschuur met bijlevering van materialen.

De heer J de Cercq—Kotvis, n m. 5½ u, in de herberg van P. Mabesoone. Bestek en teek. ter inzage in genoemd koffiehuis. terwijl inl. zijn te bekomen bij den bouwk. A. Lombaard te Oostburg. Aanw. gedaan.

SNEEK. Het bouwen van een stelphuizinge op de Triemen bij Veenklooster.

De heer S. T. Starkenburg. Bestek tegen f 0,50 verkr. en inl. te bekomen bij H. A. Zondag, gem.arch. Kollum, teek. ter inzage bij K. Boersma te Oudwoude.

WASSENAAR (Z.-H.). Het bouwen van eene kerk met toren en pastorie.

Het R. K. paroch. kerkbestuur van den H. Willebrordus, v.m. 11½ u, in café Beijesrbergen.

LOCHEM. Het bouwen van een huis voor den heer A. J. Bouwmeester te Klein-Dochteren.

De aanbesteder, n.m. 6 u., in café Nijhof, alw. bestek en teek. ter inz. liggen. Aanw. ged.

UTRECHT. Het verbouwen van perceel Nieuwe Gracht no. 90.

De arch. J. A. v. Straaten Jr. te Amsterdam, v.m. 11½ u., in hotel „Bellevue". Bestek en teek à f 2,50 verkr. bij P. Rijnja, Reguliersgracht te Amsterdam. Aanw. gedaan.

ZWOLLE. Het afbreken van een pand aan het Groote Weezenland en het ter plaatse bouwen van twee burgerwoonhuizen, waarvan een met aparte bovenwoning

De arch. M. Meijerink, v m. 11½ u., in het café van v. Wegel, Beestenmarkt. Bestek en teek. à f 5 per stel ten kantore van den arch. te bekomen, terwijl bij inlev. van elk stel na besteding f 3 wordt terug gegeven. Aanw. op het terrein 1 Febr, v.m. 9 u.

DINSDAG 2 FEBRUARI.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 3 woonhuizen op een terrein aan de Haaksbergerweg, nabij den Veldkamp.

De archit. J. B. Radstake, 's av. 8 u., in café G. Zijgo, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft gen. arch. Aanw. 2 Febr., n.m. 2 u.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een inrichting met winkel en vier bovenhuizen en woning voor een beambte aan de Beeklaan. Door de Commissarissen der Melkinrichting: Maatsch. „De Landbouw", Gedemte Burgwal nos. 16—18.

Bestek en teek. zijn van af 27 Jan. à f 3 verkrijgbaar ten kantore van de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, Waldeck-Pyrmontkade 133.

HAARLEM. Perc. 1. Het bouwen van een zesde tusschenschool; perc 2. het bouwen van een bewaarderswoning beide op een terrein aan de Santpoorterstraatweg te Haarlem.

Het gem best., n.m. 1¼ u.

HEERENVEEN. Het gedeeltelijk afbreken van een pakhuis aan den Molendijk en het bouwen van een woning met bakkerij.

De heer K. Keuning, 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage in hotel Jager. Inl. geeft K. de Ruiter Jzn. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 3 FEBRUARI.

APELDOORN. Het bouwen van een winkelhuis met bovenhuis aan de Dorpstraat.

De arch. J. A. Wijn, 's av. 7 u., in 't café Park „Tivoli". Bestek en teek. verkr. à f 1 bij de arch.

BIRDAARD (GR.). Het vernieuwen van de boerenhuizinge, in gebruik bij S. J. Kalma, Birdaard.

De archit. W. C. de Groot te Leeuwarden, bij wien bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. Aanw. gedaan.

DE WIJK (DR.). Het bouwen eener boerderij met potstal te Schoonvelde.

De archit. G. Otten Jzn. te Meppel, n.m. 2½ u., bij R. Hoogenkamp, alw. bestek en teek. ter inzage en ad f 1,25 verkrijgb. bij gen. architecten. Aanw. 1 Febr., v.m. 11 u.

DELWIJNEN (GELD.). Het bouwen van een polderhuis op den Vlugtheuvel aldaar.

Het polderbest. van Delwijnen, n.m. 1 u. in de herberg. van B. van Leeuwen. Bestek en teek. ter inzage in bovengen. herberg. Inlicht. te bekomen bij S. van Diggelen, bouwk. te Well. Aanw. 3 Febr., v.m. 11 u.

HEERENVEEN. Het bouwen van een burgerwoonhuis aan de Fok aldaar.

De arch. S. H. Zwarts. Bestek met teek. verkr. à f 1,25.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

15 JANUARI.

ZAAMSLAG (ONDERH.). Het verbouwen van een woonhuis voor den heer J. P. v. d. Velde Jr.

Metselwerk. Laagste inschr. J. v. d. Velde, f 278. Gegund.

Het timmerwerk werd opgedragen aan P. Duijvestein.

14 JANUARI.

RIJSOORD (Z.-H.). Het bouwen van 3 burgerwoonhuizen. Door den heer Ew. Karsseboom.

Metselwerk. Laagste inschr. A. Nicolaas, Rijsoord, f 1529.

Timmerwerk. P. Visser, Barendrecht, f 1469.

Schilderwerk. J. Klootwijk, Rijsoord, f 147.

SCHEVENINGEN. Het bouwen van een school met onderwijzerswoning, voor rekening van de ver. voor Geref. Schoolonderwijs. Door den arch. Anema.

Laagste inschrijver J. W. Teij, f 27700.

ZUTPHEN (ONDERH.). Het bouwen van een heerenhuis aan de Boompjeswal, onder beheer van den arch. T. A. Trijssenaar Jr. te Almelo.

Gegund aan de laagste inschrijvers als volgt: A. J. H. Reesink en Co., metselwerk f 5438; firma G. J. Kerkmeijer, timmerwerk f 3142; H. J. Hilbers, stucadoorswerk, f 272,50; P. de Vries, loodgieterswerk f 209; J. Volkers F.Hz., smidswerk f 264,50; G. Brouwer, glas- en verfwerk f 514.

16 JANUARI.

LANKHORST BIJ MEPPEL. Het bouwen van een winkelhuis, in de IJhorst. Door den heer J. Rfs. Stapel.

Laagste inschrijver J. de Wit, f 1470.

18 JANUARI.

2e EXLOERMOND. *a*. Het bouwen van een nieuwe draaibrug over het Noorder Hoofddiep, tusschen de plaatsen no. 20 en 21 Valthermond, onder bijlev. van al het ben.; *b*. voor de heeren Zegering en Marissen te Exloo: het bouwen van een burgerbehuizing op het vooraf van plaats no. 75 te 2e Exloermond, onder bijlev. van al het ben. Door de heeren Marissen te Exloo en Westen te Valthermond.

a. Raming f 490. Laagste inschr. J. Jansen, Musselkanaal, f 472*.

b. Raming f 998,80. H. Scholtens, f 995.*

* Gegund.

OLDENZAAL (ONDERH.). Het bouwen van een huis met hulppostkantoor voor den heer J. Hagel te de Lutte, onder beheer van architect H. A. Fleege te Oldenzaal.

Laagste inschr. A. G. Reuver, Lutte, f 2045. Gegund.

WINTERSWIJK. Het verbouwen van eenige perceelen, gemeetenlijk genummerd A 192—193. Door den arch. Gantvoort—Streek.

Met beschoten kap. Laagste inschrijver G. J. Slotboom, f 4165*.

Zonder beschoten kap. G. J. Slotboom, f 3982. *Gegund.

ZALTBOMMEL (ONDERH.). Het bouwen van een zanglokaal. Door het bestuur van „Zaltbommels Mannenkoor".

L. inschrijver Kersjens, Zaltbommel, f 1878.

19 JANUARI.

EDAM (ONDERH.). Het bouwen van een burgerwoonhuis aan de Achterhaven.

Laagste inschrijver G. Kuiper, f 2010.

WINTERSWIJK. Het afbreken en weder opbouwen van een woonhuis in de buurtschap Henxel. Door den heer R. Prinsen.

Laagste inschrijver S. te Bokkel, Aalten, f 2535. Nog niet gegund.

20 JANUARI.

DE WILGEN (FR.). Het afbreken eener woning en het bouwen eener nieuwe huizing. Door den heer R. Sikkema te de Wilgen.

Laagste inschr. H. A. Harmsma, Boornbergum, f 1055. Gegund.

DRONRIJP. Het bouwen van een dubbele werkmanswoning te Dronrijp. Door het burgerl. armbest.

Hoogste inschrijver P. Keuning, Jelsum, f 3444; gegund aan A. Felkema, Dronrijp, f 2943.

EEXTERVEENSCHEKANAAL (DR.). Het bouwen eener winkelbehuizing met pakhuis, onder bijlev. van al het benoodigde. Raming f 2900. Door den heer A. Ansmink.

Laagste inschrijver J. v. Delden, Annerveenschekanaal, f 2663. Gegund.

GRONINGEN. Het bouwen van een badhuis met woning voor den badmeester op het terrein der vennootschap, aan den Turfsingel. Door het best. der N V. Groningsche bad- en zweminrichting.

Laagste inschrijver B. Jansen, f 22125.

KRUISLAND (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis. Door den heer J. Loos.

Laagste inschr. F. Buijsen, Kruisland, f 5446. Gegund.

MAASTRICHT. Het bouwen van 2 woonhuizen in de Hooge Brugstraat te Wijk Maastricht, voor rekening van den weled. heer Eug. Marres aldaar.

Laagste inschr. H. Cremers, f 11200. Geg.

STRIJEN. Het bouwen van een bouwmanswoning en herbouwen van annexe graanschuur te Strijensas. Door den arch. D. H. Lammers.

Timmer-, lood- en zinkwerk. Laagste inschr. A. v. Gameren, Mookhoek, f 3119*.

Metsel- en stucadoorwerk. C Oprel, f 2580*.

Verf-, glas- en behangwerk. J. C. Quist, f 280*.

Gesmeed, gegoten en getrokken ijzerwerk. C. v. Roon, f 264,50*.

* Gegund.

VLISSINGEN. Het bouwen van een zuivelfabriek met bovenwoning en eenige bijbehoorende werken, op een terrein gelegen aan de Glacisstraat voor rekening van den heer J. J Hörstman. Door den aanbest.

Laagste inschrijvers H. v. d. Hof en P. Bax, f 10175.

WAGENINGEN. Het verbouwen van een woonhuis; het vergraven van een magazijn en het daarstellen eener nieuwe winkelpui c.a. Door den archit. R. de Vries.

Laagste inschrijver A. M. de Leeuw, f 5075. Gegund.

21 JANUARI.

DONKERBROEK (FR.). Het bouwen eener stelphuizinge met bijlev. van materialen. Door den heer H. J. Hofstee.

Bij onderhandsche aanbesteding opgedragen aan de Haan en v. d. Wal te Beetsterzwaag.

EPE. Het verbouwen der fabriek. Raming f 791,25. Door de coöp. boterfabriek „Onze fabriek".

Laagste inschrijver J. H. Kasteel, f 735.

HERWEN EN AERDT (GELD.). Het bouwen eener kerk met torens, sacristie, hulpkerk enz. Door het R. K. kerkbest.

Laagste inschrijver J. F. Roodenrijs, Baarn, f 46920. Nog niet gegund.

LUNTEREN. Het bouwen van een school voor christ. onderwijs en onderwijzerswoning; het lev. der meubelen. Door den P. v. d. Voort.

Laagste inschrijvers: H. de Leeuw, Lunteren, metselwerk school en woning f 3147; W. de Koning, Renswoude, timmerwerk school f 1400; P. Stuiveren, Lunteren, lood- en zinkwerk school f 99; H. v. d. Kaa, id., schilderwerk school f 298; R. D. Leijenhorst, id., ijzerwerk school en woning, f 214,80.

Woning. W. de Koning, Renswoude, timmerwerk f 1350. J. de Geit. Veenendaal, lood- en zinkwerk f 109; J. Huibers, id., lood- en zinkwerk f 109; J. Bosman, Ede, schilderwerk f 393.

Schoolmeubelen. G. Eijlander, Ede, f 547.

22 JANUARI.

LEEUWARDEN. Het bouwen van 2 arbeiderswoningen bij de Zathe in gebruik bij B. J. Hoogland onder St. Anna-parochie. Door den heer Mr. W. B. Buma.

L. inschrijver S. D. Joustra, Beetgum, f 2142.

LEEUWARDEN. Het afbreken en bouwen van een schuur voor 52 stuks hoornvee op de Zathe in gebruik bij J. de Wolff onder Rauwerd. Door den heer Mr. C. L. baron van Harinxma thoe Slooten.

Laagste inschr. W. D. Boijenga. Metslawier, f 8940. Gegund.

STAVOREN. Het afbreken van het gebouw voor gemeentedienst enz. en het bouwen van een heerenbehuizinge. Door het gem.best.

Laagste inschrijver C. J. de Boer, Stavoren, f 3628. Gegund.

VORDEN. De herbouw van een afgebrand huis. Door de heer F. Besselink.

Massa. L inschrijver J. Bielderman, f 1322.

Metselwerk. G. J. Wullink, f 444.

Timmerwerk. G J. Wannink, f 759.

Verfwerk. K. Wansink, f 94

Loodgieterswerk. H. Emsbroek, f 24,60.

23 JANUARI.

DORDRECHT. Het maken van een kamer op de verdieping van het raadhuis. Door het gem best.

Laagste inschr. J. H. v. Hoven, f 1475. Gunning aangehouden.

TERWISPEL. Het afbreken eener schuur en het weder opbouwen eener nieuwe boerenschuur, en nieuw houten dak op een voorhuizinge. Door den heer Tj. F. van Zwol.

Laagste inschr. A. R. v. d. Wijk, Lippenhuizen, f 3545. Niet gegund.

WIJK AAN ZEE. Het bouwen van een dubbel woonhuis met bovenwoning voor den heer P. Terol te Wijk aan Zee.

Gegund aan de laagste inschrijvers Gebr. Apeldoorn te Egmond-Binnen, voor f 9540.

25 JANUARI

ANNEN (DR.). Het stichten van eene woning voor het hoofd der school te Anderen. Door het gem.best. van Anloo.

Laagste inschr. D. Vuurboom, Stadskanaal, f 4263 Gunning aangehouden.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amst.
Gekleurd en gebrand glas in lood. — C. LINDENAAR, Glasgraveur, Alb. Cuijpstraat 123, Amsterdam.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloeziceën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften, Personen- en goederen. —H. & J. VAN DEN WALL BAKE,
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Lichtdrukinrichting. — Lichtdruk- en Calqueerpapieren — Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven 5, Rotterdam.
Machines voor Cementdaktegels. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Pompen (Diaphragma). — A. RESINK, Ingenieur, Haarlem.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Prisma's Luxfer (kamerverlichting) — W. VAN RIJN, Keizersgracht 181. Amsterdam.
Photolithografie. — WEGNER & MOTTU, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
SCHOORSTEENKAPPEN.- Maatschappij op aandeelen J. A. JOHN, Ilversgehofen 120 bij Erfurt.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Touwwerken. — G. F. A. DRIESSEN, Nijmegen.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft. Amsterdam.

Sturtevant Engineering Company Limited

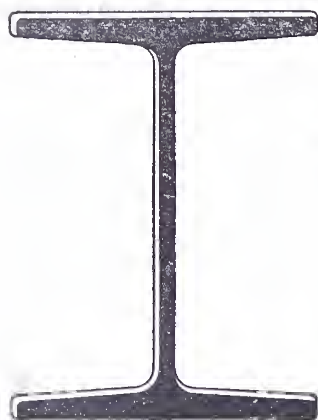
Keizersgracht 745, AMSTERDAM.

Lucht-verversching en verwarming van woonhuizen, Schoolgebouwen, Kerken, Vergaderlokalen, Concertzalen, Schouwburgen, Fabrieken, Werkplaatsen, enz. enz.,

zonder stoom- of waterleidingen, zonder kachels of radiatoren.

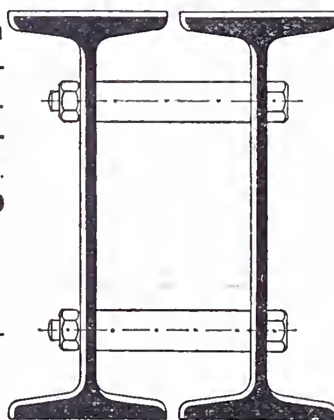
Fred. STIELTJES & Co.

STALEN BALKEN MET BREEDE FLENZEN.

Differdinger B-profielen vanaf 220 m.M. flensbreedte en 220 m.M. hoogte trapsgewijze opklimmende tot 300 m.M. flensbreedte en tot 750 m.M. balkhoogte.

Profiel-Albums en Tabellen van Draagvermogen op aanvrage.

Deutsch-Luxemburgische Bergwerks-und Hütten-A.G.

Vertegenwoordiger: C. D. VAN DER LINDEN-Amsterdam.

KEIEN.

Dekbanden

Graniet.

Bazalt-lava.

FERD. ENGERS

AMSTERDAM.

Asphalt.

Portl.-Cement.

Zandsteen.

DRAADGLAS.

B. LANDHEER Jr., Wijnstraat 59, Rotterdam.

Generaal-Vertegenwoordiger der firma

ARENDT, MILDNER & EVERS, HANNOVER.

Speciaal fabriek voor

Centrale Verwarmingen.

WARMWATERBEREIDING, DROOGINRICHTINGEN enz., naar verschillende systeemen.

☞ Prima referentiën van uitgevoerde installatiën.

Inlichtingen, begrootingen en teekeningen gratis!

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 16den Februari 1904 des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 968.

Het wijzigen en leggen van sporen en wissels, het leveren en leggen van eene keibestrating, het maken van den onderbouw eener weegbrug, benevens het maken van bijbehoorende werken, ten behoeve van het station AMSTERDAM—DOKLAAN.

Begrooting f 43400.—.

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten Jan. 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den Febr. 1904 ten 10.30 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 23sten Januari 1904.

AANBESTEDING.

Commissarissen der Melkinrichting: Maatschappij „de Landbouw" wenschen ten hunnen kantore Gedempte Burgwal Nos. 16—18 op *Dinsdag 2 Februari 1904* des namiddags 2 uur

aan te besteden:

Het bouwen van een inrichting met winkel en vier bovenhuizen en woning voor een beambte aan de Beeklaan te 's Hage.

Bestek en teekeningen zijn vanaf Woensdag 27 Januari à *f* 3 verkrijgbaar ten kantore van de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, Waldeck-Pyrmontkade 133 te 's Hage.

Gemeente-Opzichter.

Bij de Gemeentewerken te Helder, wordt gevraagd een bouwkundig Opzichter, op een salaris van f 800.—, dat tot f 1200.— kan stijgen. Leeftijd ongeveer 30 jaren. Stukken in te zenden aan Burgemeester en Wethouders, vóór 10 Februari a. s. Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen worden opgeroepen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

6 FEBRUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 6.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE STEDENTENTOONSTELLING TE DRESDEN.

Voordracht, gehouden door den heer W. J. de Groot, Onder-Directeur bij de Publieke Werken te Amsterdam, Voorzitter der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, in de vergadering dezer Afdeeling op 8 Januari 1904.
Vervolg van bladz. 56.

STADSUITBREIDINGEN.

Niet minder dan 48 der voornaamste steden van Duitschland hadden in deze afdeeling geëxposeerd. Wel een bewijs voor den trek naar de steden ook daar, evenals hier. Die trek schijnt voor ruim 40 jaren grooter te zijn gaan worden dan daarvoor, en op zulk een snelle wijze te zijn aangevangen, dat het den indruk maakt of enkele steden niet den tijd hebben gehad om hunne uitbreidingsplannen voor hunne vaststelling nauwkeurig te doen bestudeeren. 't Kan ook zijn, dat de verwachting bestond, en dit wil ik eer aannemen, dat dit de oorzaak was, dat sommige dezer uitbreidingsplannen niet altijd een schoon geheel vormen, omdat men berekende, dat die uitbreiding, daar of daar wel hare begrenzing zou hebben gevonden, en die berekening in den loop des tijds bleek niet juist te zijn geweest. In zulk een geval moest er weder een stuk stadsuitbreiding bij gepast worden. Wij zijn dan geneigd om te zeggen, dat de menschen uit dien vroegeren tijd, door hun enge opvatting der zaak blijk hebben gegeven van kortzichtigheid. Doch, M. H. wat was kortzichtigheid bij het maken van plannen van stadsuitbreidingen en het ondernemen van de uitvoering daarvan? Ik zal onze Duitsche buren, zoomin als mijne Hollandsche voorouders in deze van kortzichtigheid beschuldigen; zij konden, naar ik meen, onmogelijk voorzien, dat die zaak zoo'n vlucht zou nemen als ze genomen heeft; daarvoor zou de menschheid in haar geheel den meer verzienden blik moeten hebben welke soms een enkele te beurt valt. Iets anders staat die zaak voor ons. Onze tijd, welke meer dan een vroegere beschikt over een zeer uitgebreid statistisch materiaal, biedt meer gelegenheid om in deze kansberekeningen te maken met eenige meerdere waarschijnlijkheid voor de uitkomst. Ik weet niet of men dit heeft gedaan bij de meeste Duitsche steden, welke hunne uitbreidingsplannen exposeerden, doch ik heb wel uit de meesten hunner plannen kunnen afleiden, dat zij daar den trek naar de steden vooralsnog niet als geëindigd beschouwen. Stilstand in de uitbreiding eener groot-stad staat gelijk met achteruitgang van die stad. De meeste dezer steden zijn uithoofde van die waarheid grootscher in de opvatting hunner uitbreidingsplannen dan een twintigtal jaren geleden, niet zoozeer wat de afmetingen der straten en pleinen betreft, maar ik bedoel meer de uitgestrektheid van het terrein waarover de plannen zijn geprojecteerd.

In 't algemeen kan van die stads-uitbreidingen, welke zijn gemaakt tusschen 1870 en 1890, worden gezegd, dat zij geen bijzondere verdienste hebben. Verreweg de meeste doen zien, het bekende type van lange rechtlijnige straten, als hoofdwegen, waartusschen kleinere rechte wegen en meest eene indeeling van een rechthoekig bouwblokkenstelsel. Ik moet erkennen dat mij dit niet meeviel, en dat ik in de meening verkeerde, dat dit in Duitschland niet zoo algemeen was voorgekomen dan mij nu bleek het geval te zijn. Veel van wat ik hoorde over- en las van stadsuitbreidingen bij ons te lande, deed mij veronderstellen, dat de bekende liniaal, meer speciaal bij den Hollandschen Gemeente-Ingenieur als een onafscheidbaar attribuut te vinden was, altijd volgens de critici. Het bleek mij, zooals gezegd, dat zij ook in Duitschland ijverig is gebruikt. Dit verwonderde mij te meer, omdat men in Holland veel meer gebonden is geweest en nog is aan wetten en verordeningen van lands- en polderbesturen bij het maken van uitbreidingsplannen dan in Duitschland.

In laatstgenoemd land neemt men zelden, althans heel wat minder, halve maatregelen dan bij ons te lande, en ziet men lang niet zoo erg tegen het nemen van een maatregel op. M. a. w. hij, die daar voor het vraagstuk stond om een stedelijk uitbreidingsplan te ontwerpen, had een geringer gebruik behoeven te maken van de liniaal; hij had kunnen nemen malletjes van allerlei vormen, of zelfs de hand met het schetspotlood vrijelijk over het papier kunnen laten gaan, indien hem dat liever was. De overheid daar te lande beschikte, of zou wel zorgen te beschikken over maatregelen, welke haar noodig voorkwamen om tot de verwezenlijking van die plannen te geraken, zonder de kas der gemeente al te veel te bezwaren. Wat dan wel de reden mag zijn geweest, dat men ook daar een zeer lange periode heeft gekend van het rechthoekig bouwblokken-systeem in zijn groote eenvormigheid? Mij dunkt, dat daarvan meerendeels de oorzaak moet worden gezocht in de denkbeelden van den tijd, waarin die plannen ontstonden. Men had toen eerst pas goed leeren kennen de bezwaren en de gevaren welke bij het toenemend verkeer in het centrum der oude stad waren ontstaan tengevolge van te nauwe en te bochtige straten. Bij de invoering van gas, van drinkwater en vooral van kanalisatie-werken was men soms wanhopig geworden dit alles te moeten aanbrengen in, en te moeten aanpassen aan plaatselijke toestanden, welke daarop nimmer berekend waren geweest. Nu men die laatstgenoemde dingen, als evenzooveel zegeningen van den nieuweren tijd, had leeren kennen en waardeeren, heeft men aan hun, zooals dit veelal placht te gaan, een zeer groote plaats ingeruimd bij de ontwerpen van stedelijke uitbreidingen, eene plaats althans die nu, naar het inzicht van velen, wel wat overmatig groot is geweest. Het begrip dat men zich destijds vormde van de eischen van het verkeer — eenige overschatting van de eischen welke uit een oogpunt van groote gelijkmatigheid en symmetrische verdeeling van een groot getal ondergrondsche werken moesten worden gesteld, — de gebleken nadeelen verbonden aan het eigenaardig eng gebouwde deel der midden-stad, ziedaar m. i. evenzoovele verklaarbare redenen, voor een groot deel althans de hoofdredenen, waarom, tot zelfs nog voor betrekkelijk korten tijd, men bij de uitbreiding van groot-steden aan de rechte lijnen heeft gemeend de voorkeur te moeten geven en straatbreedten heeft gaan meenen noodig te hebben, die niet altijd — ten minste voor het verkeer — noodig zijn gebleken. Men heeft, om het kort en goed uit te drukken, den „Tiefbau-Ingenieur" daarbij alleen aan het woord gelaten. 't Was duidelijk merkbaar bij de tentoongestelde ontwerpen. Vergun mij u slechts een paar voorbeelden te noemen.

Hamburg, beroemd om de eerste plaats welke het tusschen de Duitsche steden inneemt wat betreft de maatregelen welke daar in den jongsten tijd zijn genomen op het stuk van volksgezondheid, opruiming van slechte woningtoestanden en ombouwing van geheele stadswijken, heeft een groot aantal nieuwe rechtlijnige straten van 1 K.M. lengte. Recht toeloopende op den „Dammthor Bahnhof", vindt men er de Rothenbaum Chaussée, lang $2^1/_2$ K.M. Evenzeer in rechte lijn aanloopende op den Buiten-Alster, vindt men er de Adolphstrasse en de Slerichstrasse in elkaars verlengde, lang 3 K.M., en dito dito de Mundsburger Dam en Hamburgerstrasse, ook $2^1/_2$ K.M. lang.

Bremen, dat een alleraardigst stratenplan doet zien van de oud-stad tusschen de Weser en de Stadtgraben, heeft in zijn stadsuitleg een bijzondere voorliefde voor de liniaal getoond. Het heeft de grillige kronkelende vormen van zijne „Stadtgraben", iets zooals de bochtige Buitensingelgracht van Amsterdam vóór hare normaliseering, evenwel behouden, maar daaraan, m. i. op zeer weinig of in het geheel niet passende wijze, hare uitbreiding aangesloten en een stratennet doen ontstaan dat zeker minder geslaagd moet heeten en een bijna even symmetrische bouwblokverdeeling doet zien als een Amerikaansche stad. Niet onmogelijk, dat die denkbeelden van stedenbouw met de Bremer-Lloyd de welvarende havenplaats door haar druk en intens verkeer met de Nieuwe Wereld zijn binnengestoomd.

Keulen; zoo er eenige stad was welke gelegenheid bood om bij hare uitbreiding te voorkomen, dat lange, rechte, in elkaars verlengde gelegen straten ontstonden, dan was het voorzeker Keulen. De stad heeft den vorm van een halven cirkel, ontstaan door vestingbouw, en is door de wijze van den nieuwen uitleg der vestingwerken er op aangewezen om hare uitbreiding niet anders dan vrij wel concentrisch om den ouden vorm der stad te doen tot stand komen. Aldus is dan ook geschied. Doch wat heeft men hierbij gedaan? De aan de meesten uwer, naar ik vertrouw, bekende „Ring", een weg om de stad, waarvan de breedte varieert tusschen de 32 en 114 M., bestaat uit verschillende deelen, zijnde als raaklijnen te beschouwen aan den halven cirkel der stadsuitbreiding. Drie deelen van dezen „Ring" heeft men als één raaklijn in elkaars verlengde gelegd, namelijk de Karolinger-Ring, de Sachsen-Ring en de Saliër-Ring, en in dit verlengde nog een straat doen maken, een en ander tezamen lang 2.5 K.M. In het rechte verlengde van de Severin-Strasse der Oud-stad heeft men gemaakt de Bonner-Strasse der Nieuw-stad, beide straten nu gezamenlijk in rechte lijn, lang 2 K.M.

In Keulen heeft men alzoo van de aangeboden, als 't ware er op aangewezen gelegenheid om zoo min mogelijk lange rechtlijnige straten te maken in de stadsuitbreiding, geen gebruik gemaakt, of althans een veel minder gebruik dan er van te maken zou zijn geweest.

En ten slotte Dresden zelf — het Florence van het Noorden genaamd, — dit heeft wel een grootsch opgevatte, maar in het wezen der zaak een gansch eenvoudige stadsuitbreiding, zoowel voor de Alt-stadt, als voor de Neu-stadt.

De straten zijn zonder uitzondering rechtlijnige, elkander rechthoekig kruisende, of groepeeren zich om een rond-point als pleintje, van waaruit de hoofdverkeerswegen radiaal hunne richtingen krijgen. Alzoo het bekende type eener stadsuitbreiding van de laatst vervlogen jaren. De „Wiener Strasse", een weg evenwijdig aan den spoorweg, is 3 K M. lang in rechte lijn. De Prayerstrasse en Reichsstrasse in elkaars verlengde, rechthoekig het Nieuwe Hauptbahnhof kruisende, samen in rechte lijn gelegen en lang 1,5 K.M.

Resumeerende kan men zeggen en is ook bekend aan hen die het voorrecht hadden enkele groot-steden in Duitschland te bezoeken en niet alleen tot de hoofdstraten in het midden dezer steden hun bezoek te beperken, dat men ook daar stadsbuurten aantreft van het type .... Y. Y. van Amsterdam. Ik merk dit niet zoozeer in het bijzonder op om daarmede dit type in bescherming te willen nemen, in het allerminst niet, maar alleen meer hierom wensch ik de aandacht daarvoor te vragen, omdat ik de overtuiging heb, dat, indien wij hier in Holland hadden gehad dat durven tot het nemen van maatregelen als waaraan onze Duitsche naburen, naar mijne meening, hunne grootheid te danken hebben, wij zeer waarschijnlijk dat buurttype hier in Amsterdam niet hadden zien ontstaan.

Men vergelijke, om meer volledig te begrijpen wat ik bedoel, maar eens de bouwverordering van een Duitsche stad en die van een Nederlandsche, en vooral van die gedeelten, welke op ons onderwerp betrekking hebben, namelijk den straten-aanleg en den afstand van grond daarvoor,

kosteloos en om niet, onder bijbetaling van de gelden benoodigd voor den aanleg daarvan. Een zaak van niet geringe beteekenis bij stadsuitbreidingen. Zeer duidelijk, onomwonden, open en klaar staat daar geschreven, dat de eigenaar van een grondstuk, alvorens dit in bouw-exploitatie te mogen brengen, den grond noodig voor den aanleg van de openbare wegen, aan de Gemeente heeft af te staan en daarvan heeft te betalen, alle kosten, geene uitgezonderd, welke daarop vallen om die wegen als zoodanig aan te leggen. Niet alle steden stemmen overeen in hunne opvatting van hetgeen de billijkheid toelaat in deze te mogen vorderen.

Vindt men in Bremen, waarvan ik opmerkte dat het nu juist niet zoo bijzonder slaagde in zijne uitbreiding, dat men niet verder moet gaan dan een en ander te vorderen over 5 M¹. breedte straat-aanleg, Straatsburg stelt zich met niet minder tevreden dan 10 M¹., en Breslau meent het wel over 13 M. te mogen vorderen. Breslau vordert alzoo $2^1/_2$ maal meer van een grondeigenaar dan Bremen. De Duitsche eenheid is hier dus niet zoo precies aanwezig, maar wel in het principe van de vordering zelve. En waar vonden wij —, neen laat ik dat maar niet vragen, — maar waar vinden wij heden ten dage, even duidelijk en klaar als zooeven gezegd, dit beginsel in onze Nederlandsche wetgeving of in eene onzer Hollandsche bouwverordeningen?

Nergens. Voor het eerst vinden wij daarvan een zwakke proeve nedergelegd in art. 27 der Woningwet, regelende de bevoegdheid der gemeentebesturen om het bouwverbod te vestigen op gronden welke vooraf bij een Raadsbesluit in de naaste toekomst zijn aangewezen voor openbare wegen, pleinen en grachten.

Wie echter de artikelen met nauwkeurige aandacht leest, en hunne wordingsgeschiedenis, raakt onder den indruk, dat hier de wetgever een onderwerp heeft behandeld, en om het in de veilige Nederlandsche haven „de Staatscourant" te brengen, heeft moeten behandelen, met zeer fijne glacé handschoenen. Met die wet in de hand mogen nu ook Nederlandsche gemeentebesturen het bedoeld bouwverbod vestigen, als, en nu komen de restricties:

1°. als er door belanghebbende eigenaren geene bezwaren tegen zijn ingebracht, welke door hoogere macht gegrond worden bevonden;

2°. als het bouwverbod niet meer betreft dan $^1/_3$ deel van het totaal oppervlak der gronden aan één eigenaar behoorende, in welk geval de gemeentebesturen hebben te verklaren waarom zij niet tot aankoop of onteigening overgaan.

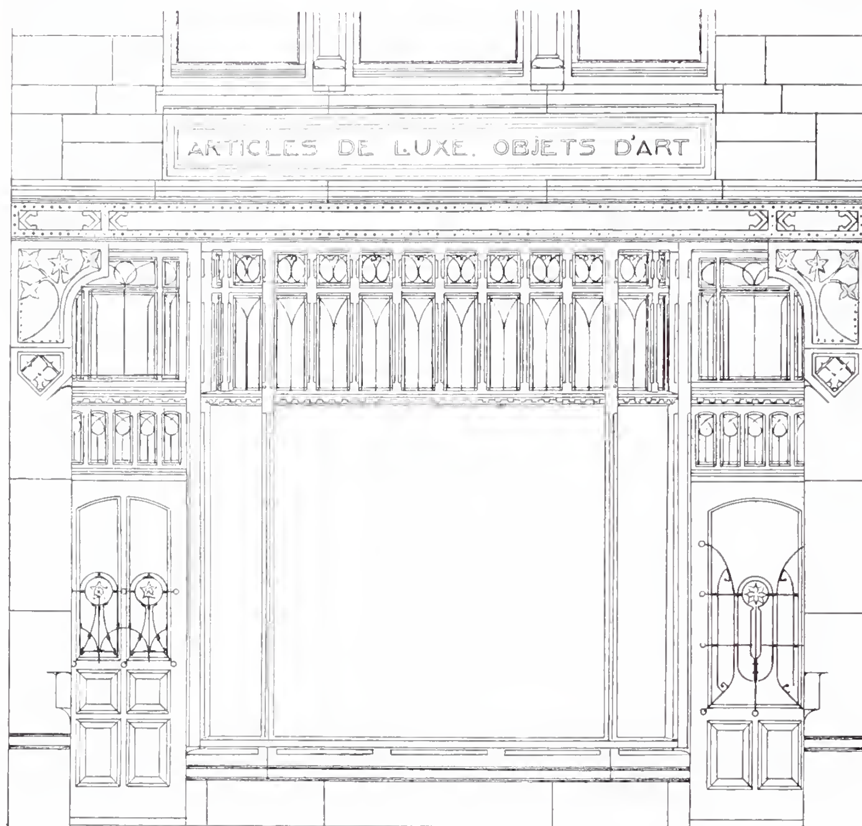
Wat voor soort van stadsuitbreiding kan men nu met zulk een bouwverbod in de hand tot stand brengen? Geen ander dan die welke juist aan den grondeigenaar of de bouwmaatschappij in de meeste gevallen de voordeeligste exploitatie aanbiedt, — geen ander type dan dat van buurt Y. Y. Dat type levert juist op de verhouding van 2 M². bouwterrein tegen 1 M². wegenvlak; natuurlijk het Sarphatipark buiten beschouwing latende. Gedurende een reeks van jaren heeft men hier te lande geleefd onder den indruk en de meeste menschen leven daaronder nog, of het iets had van zeer buitensporige eischen om bij bouwexploitatie te vorderen kosteloozen afstand van grond en kostenbetaling voor wegenaanleg. Doch de ingewijden, de ter zake kundige bouwgrond-exploitanten wisten en weten wel beter, doch houden zich natuurlijk van den domme. Immers zonder wegenaanleg is een bouwgrond-exploitatie ondoenlijk, en van het onderhoud der wegen af te komen door afstand van den grond, is financieel niet onvoordeelig. En er zijn nog zoo veel meer financieele lasten aan het bezit van wegen verbonden, hunne verlichting en schoonhouding. Om alles, wat in eene gemeente van eenige beteekenis, betrekking heeft op de openbare wegen tot zijn goed recht te doen komen, is het noodig, beslist noodig, dat die wegen eigendom zijn der gemeente. Die van een tegenovergesteld gevoelen is, kan dit alleen zijn op gronden van spitsvondig juridischen aard die ons voor de practijk van deze zaak geen stap verder brengen. En op dit gewichtig onderdeel der zaak bij stadsuitbreiding laat ons de woningwetgever in den steek. Hoe die grond, welke in de naaste toekomst voor den openbaren weg bestemd is, na het daarop vestigen van het bouwverbod, en op het tijdstip dat de bouwgrond-exploitant het juiste oogenblik gekomen acht om tot het plukken der gerijpte vrucht over te gaan, m. a. w. tot bouwen besluit, hoe dan die grond, zeg ik, voor weg bestemd, zonder eenig geldelijk bezwaar eigendom der gemeente wordt of worden kan, op volkomen wettig verplichte wijze, daarover zwijgt de Woningwet. Zij laat voor dit vraagstuk de gemeentebesturen zitten, die daardoor er op aangewezen blijven om weer langs omwegen, in verordeningen onder allerlei vreemdsoortige vormen uitgedrukt, te trachten tot het voor alle inwoners in deze noodzakelijk doel te komen. Ik vind het jammer in die Wet, dat dit onderdeel voor uitbreiding van bebouwde kommen niet in vorenbedoelden zin krachtiger en meer voltooid tot zijn recht is gekomen. Ware het er in nedergelegd, dan kon die Wet ook op dit punt een opvoedende kracht hebben en er toe bijdragen om te helpen wegnemen het wanbegrip dat er nog bestaat, alsof in doorslag altijd het heilig eigendomsrecht wordt aangetast als men den kosteloozen afstand vordert van grond voor aanleg van nieuwe of uitbreiding van bestaande wegen, benevens hunne aanlegkosten. Het tegenovergestelde is eer waar. Belanghebbenden zijn in verre weg de meeste gevallen daarbij in evenredige mate gebaat, natuurlijk binnen een zekere grens, die echter door de grens welke in de Woningwet is gesteld nog gerustelijk en zonder gewetensbezwaar kan worden overschreden. Ik bedoel hiermede te zeggen, dat een grootsch opgevat bouwgrond-exploitatieplan, met grooter wegenoppervlak dan $^1/_3$ der brutogrootte, meestal nog hoogere netto bouwgrondprijzen doet bedingen dan bij het kleiner opgevat plan waarvan het bouwverbods begrip der Woningwet uitgaat. En nu doet in het eerste geval nog de Woningwet zoo tusschen de regels door lezen, dat het toch wel wat al te erg is om de grondbezitters zooveel meer dan $^1/_3$ te doen missen van hun bruto gronden voor wegen, en dat de bouw-exploitatie voor hen daarom in zoo'n geval te bezwarend wordt geacht, en in duidelijke bewoordingen gelast zij den Gemeenteraad te zeggen, waarom hij in zoo'n geval niet alle gronden koopt of onteigent.

Zie, ik geloof, dat men, evenals de Duitsche overheid, nog verre verwijderd kan zijn van het hebben van socialistische begrippen, om hetgeen op dit gebied hier te lande nog valt te verbeteren als de meest natuurlijke zaak der wereld te beschouwen. Ik heb gelukkig nog genoeg vertrouwen in het gezonde dezer denkbeelden om niet te twijfelen, dat zij zoodanig op den duur zelfs door bezitters van gronden zullen worden begrepen, dat zij zelve ten slotte voor de invoering van zulke wetsbepalingen zouden stemmen, al geloof ik nu juist niet, dat zij het initiatief tot zoo iets zouden nemen. Alleenlijk, ik ben van oordeel, dat de wetgevende macht zich die zaak nu al krachtiger had behooren aan te trekken; het belang dat daarbij voor de financiën der groote gemeenten is betrokken is er groot genoeg voor.

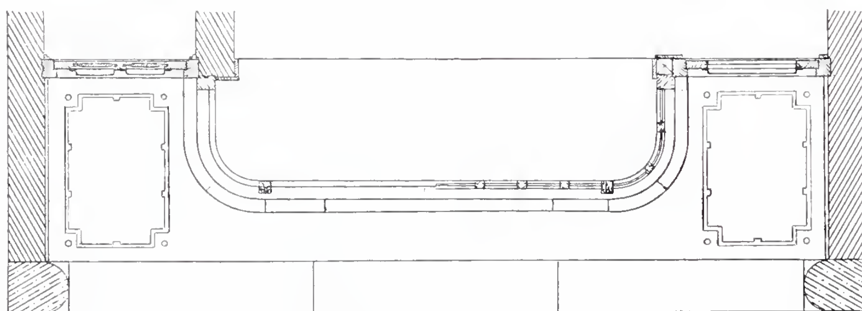
(Wordt vervolgd.)

EEN WINKELPUI.

Door de Afdeeling Utrecht van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst werd in het najaar van 1903 een prijsvraag uitgeschreven voor het leveren van een ontwerp van een winkelpui. Aan deze prijsvraag kon slechts medegewerkt worden door hen die in de Provincie Utrecht woonachtig en beneden de 23 jaren waren. Drie antwoorden werden ingezonden.

Aanzicht.

Doorsnede.

Ontwerp voor een Winkelpui. Schaal 1 à 50.
Ontwerper A. Mulder J.Hzn.

De uitslag was, dat de uitgeloofde prijs verdeeld werd tusschen de inzenders van twee ontwerpen, het eene gemerkt met het *Utrechtsch Stedelijk Wapen*, het andere voorzien van het motto *Nul bien sans peine*.

Van eerstgenoemd ontwerp, vervaardigd door den heer A. Mulder J.Hzn., worden hier afgebeeld het aanzicht en een horizontale doorsnede.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Haarlem. 12 Januari. De Voorzitter spreekt den wensch uit, dat het nieuwe jaar voor de bouwkunst en voor de leden een voorspoedig jaar moge zijn.

Hierna verkreeg de heer Charles Roskam het woord over: „Het historisch Museum der Rijdende Artillerie". De spreker deelde mede, dat door den heer Van Es, majoor te Arnhem, een boek geschreven wordt, waarin de geschiedenis der Artillerie van de oprichting van dit corps af tot op heden, wordt verhaald, welk boek waarschijnlijk uit twaalf deelen zal bestaan, en dat rijk zal worden geïllustreerd.

De illustraties bestaan uit reproducties van teekeningen, ontworpen door de heeren Hoinck van Papendrecht, Roskam en Krabbé, welke reproducties uit de hand in kleur zullen worden opgewerkt.

Het werk komt niet in den handel, terwijl slechts 130 exemplaren vervaardigd zullen worden, die aan vorstelijke personen, hoogwaardigheidsbekleeders, enz. ten geschenke zullen worden aangeboden. De heer Roskam nu had eenige van deze teekeningen ter bezichtiging tentoongesteld, die door goed teekenwerk uitmunten.

Het meerendeel der onderwerpen geeft in beeld een stuk geschiedenis van het corps, zoodat daardoor eene groote verscheidenheid verkregen zal worden, die dit werk tot een prachtwerk zal maken.

Wij brengen gaarne onze hulde aan den schrijver voor de koninklijke wijze, waarop hij dit werk tot stand brengt, en aan zijne medewerkers voor de wijze waarop deze hem ter zijde staan. Na deze kunstbeschouwing hield de heer Roskam eene lezing, die tot onderwerp had: „Eene wandeling over het Tooneel."

De spreker had zich tot taak gesteld, iets uit zijne eigen ondervinding, de inrichting van het tooneel betreffende, mede te deelen.

Wanneer men zoo over het tooneel spreekt, denkt men onwillekeurig aan de woorden van den grooten Vondel:

„De waereld is een Schouwtooneel
Elk spreekt zijn rol en krijgt zijn deel."

Woont men de opvoering van een stuk bij, dan ziet men doorgaans alleen maar de personen, die in het stuk opkomen; er zijn er echter nog zeer velen, die men niet ziet. Van deze onzichtbaren is de chef-machinist de voornaamste, die door een groot aantal werklieden wordt ter zijde gestaan. Wanneer men tijdens eene voorstelling den tooneelvloer zou betreden dan zou men tot zijne verbazing bemerken, dat er zoo nu en dan een stuk vloer voor de voeten verdwijnt, en er een scherm of décor uit opstijgt. Toch is de tooneelvloer hecht en sterk; eene afdeeling cavallerie zou er wel een charge op kunnen maken.

Onder den tooneelvloer zijn nog één of twee kelders, waarin de noodige décors gerangschikt hangen, terwijl boven het tooneel een groote ruimte is, waarin de schermen hangen, die op het gewenschte oogenblik op het tooneel kunnen worden gebracht.

Verder treedt de spreker in eene beschrijving van het tooneel van de Groote Opéra te Parijs, wat afmetingen, inrichting, kleedkamers, enz. betreft, om daarop weder een oogenblik stil te blijven staan bij de décors. Het tooneel is de fond der schilderij, waarop de levende figuur zich beweegt, zoodat deze fond in overeenstemming moet zijn met het karakter van de handeling. Dit wordt in Frankrijk verstaan; daar worden de décors met de grootste zorg bewerkt en in alle détails zuiver afgewerkt; daar wordt door verschillende artisten, die elk een studie van een bepaald onderdeel hebben gemaakt, een geheel verkregen, dat één vormt met de handeling.

Hoe geheel anders is dit in ons land; daar moet één décoratieschilder alles schilderen, en liefst zoo gauw mogelijk.

Ten slotte werd uitlegging gegeven, hoe bliksem, donder, regen, wind, sneeuw, enz. op het tooneel worden nagebootst.

Spreker kwam tot de conclusie, dat in ons land aan de inrichting van het tooneel niet die zorg wordt besteed, die dit vereischt, als gevolg van niet voldoende beschikbare gelden.

Deze voordracht werd met belangstelling gevolgd, zoodat de woorden van dank, door den Voorzitter tot den geachten Spreker gericht, bij de aanwezenden volle instemming vonden.

Afdeeling Haarlem. 26 Januari. Tot jury-leden voor de beoordeeling van de mededingende gevels in den in 1903 uitgeschreven gevel-wedstrijd zijn benoemd: de heeren Henri Evers, J. Verheul Dzn. en C. T. J. Louis Rieber.

In de plaats van den heer Jb. van den Ban, die volgens het

reglement moet aftreden en die niet herkiesbaar is, wordt tot Voorzitter gekozen de heer J. W. G. Droste.

Het jaarverslag door den secretaris opgemaakt, wordt door de vergadering goedgekeurd.

Tot slot van deze vergadering, die hoofdzakelijk de behandeling van huishoudelijke zaken betrof, werd eene kunstbeschouwing gehouden, bestaande uit het welbekende werk: „Het Koninklijk Paleis te Amsterdam", welke kunstbeschouwing werd ingeleid door den heer van den Ban. De heer Michielse was de tolk der vergadering toen hij den heer v. d. B. dank zegde voor het genotene.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura, 30 Jan. 1904. De heer J. M. L. Lauweriks wijdt een woord aan Jos. Israëls, wien alle kunstenaars kunnen huldigen, in hem erkennend een der weinigen die het gegeven is overeenstemming te brengen tusschen ideaal en werkelijkheid. Maar daarbij droomt de bouwkunstenaar van een idealen samenhang der kunsten, zooals in de groote tijdperken van het verleden, en wenscht hij zich de dagen terug, dat de beeldende kunsten drie gratiën vormden in één geheel verbonden. Dan erkent hij in Rembrandt of Israëls nog altijd dezelfde verheven geesten der harmonie, doch denkt zich daarbij een meer verhevene, idealer en monumentaler toepassing, in een algemeen verband, sprekend tot het geheel der menschheid. De schrijver hoopt, dat het den opvolgers van den grooten Hollandschen meester moge gegeven zijn, om met dezelfde liefde, kracht en verheffing te werken voor het monumentale werk dat in de toekomst hen wacht.

Na een 16-tal „Bouwkundige spreuken van Prof. Donaldson", waarvan er nog meerdere te wachten zijn, volgt een artikel van den heer W. Kromhout Cz., naar aanleiding van het in een vorig nummer geplaatste „Men zal Rembrandt eeren", van den heer J. M. L. Lauweriks. De heer Kromhout vindt het streven der Rijkscommissie — om aan De Nachtwacht een betere plaatsing in een uitbouw van het Rijks-Museum te verzekeren — normaal, en hij zal dit blijven vinden, zoolang Dr. P. J. H. Cuypers niet duidelijk en openlijk gezegd heeft, dat hij persoonlijk tegen de voorgestelde verbouwing is. De heer Lauweriks wijst daarna, als antwoord, op het vreemde feit, dat een architect het goedkeurt, wanneer niet-architecten een zijner collega's dwingen tot het verbouwen van een zijner scheppingen, en de schrijver gelooft niet, dat vele bouwmeesters daarmede zullen instemmen, vooral niet als het hun eigen gebouwen geldt, wanneer deze monumentale eigenschappen als het Rijks-Museum bezitten. Toch — meent de schrijver — is de heer Kromhout genegen zijn oordeel prijs te geven, wanneer de heer Cuypers verklaart tegen den uitbouw te zijn.

Het technisch gedeelte bevat artikelen over: Brandhout, Lijm, Dagelijksche gereedschappen, het Blazen-trekken van olieverf, en Muursalpeter.

In De Bouwwereld van 27 Jan. 1904 geeft de heer N. v. d. Kloot Meijburg zijn indrukken weer over den toestand van het bouwvak in België, en in beknopten vorm een overzicht van de openbare werken gedurende 1903. Hierbij zijn een zestal kleine afbeeldingen. De schrijver vertrouwt, dat zijne mededeelingen bij den lezer den indruk zullen achterlaten, dat België met moed en veel succes den weg van den vooruitgang volgt op handels-, industrieel- en kunstgebied.

Dit nummer bevat nog „Een en ander over theorie van bouwconstructiën", als vervolg op een artikel uit den vorigen jaargang.

De Opmerker van 30 Jan. deelt iets mede over de teekeningen voor de Beurs te Amsterdam tusschen 1835 en 1845 vervaardigd, van Hendrik Springer, van Isaak Warnsinck — deze werden bekroond —, van Cornelis Alewijn, en van Jan David Zocher, wiens ontwerp is uitgevoerd. Al die plannen doen zien, dat destijds de Fransche kunst, ten deele ook de Engelsche, hier meer gewaardeerd werden dan wat Schinkel en Klenze hadden gemaakt. Jan de Greef en Zocher hadden voor rekening van Koning Lodewijk Napoleon te Parijs bij Percier gestudeerd en brachten zoo de manier der Ecole des Beaux-Arts naar Nederland. Hendrik Springer staat als ontwerper het hoogst; zijn ontwerp voor een statig beursgebouw tegenover het Paleis, zou geen onwaardig pendant van het meesterwerk van Jacob van Campen geweest zijn.

Volgt een artikel over „Kleurig Grès van Rozenburg", een „Brief van Piet van Diever", en het „Programma van het examen voor Opzichter van den Rijks Waterstaat."

De Volksgezondheid van 15 Jan. In een artikel over „Schadelijke gevolgen van sommige beroepsbezigheden" worden algemeene beschouwingen gegeven; in een volgend zal worden nagegaan welke nadeelige gevolgen voor de gezondheid aan bepaalde bedrijven verbonden, en op welke wijze deze te verhelpen zijn.

„Ziekenhuizen voor kleine gemeenten," met plattegronden van den beganegrond en de verdieping. De gegevens voor dit artikel zijn ontleend aan het Nederl. Tijdschrift voor Geneeskunde, jaargang 1903, waarin een rapport is opgenomen van de Commissie uit de „Geneeskundige Vereeniging tot bevordering van het ziekenhuiswezen," omtrent de mogelijkheid van het oprichten van eenvoudige kleine ziekenhuizen voor armlastige lijders in kleine gemeenten. (In het Bouwk. Weekblad van 21 Nov 1903 vindt men afbeeldingen met beschrijving van het ziekenhuis te Noordgouwe, architect W. Bruynzeel Cz.). Bij het opmaken van het plan is men van de veronderstelling uitgegaan, dat per 1000 inwoners, 2 à 3 bedden noodig zijn; dat geen afzonderlijk gebouw voor besmettelijke zieken noodig is, omdat in tijden van langdurige epidemiën het Rijk een verplaatsbare barak beschikbaar stelt. Om dezelfde reden is geen desinfectie-oven geprojecteerd. Het ontwerp moet beschouwd worden als een model-inrichting, om zich naar te richten in verband met de sociale draagkracht der gemeente.

In „Sociale allerhande" bespreekt de heer Mr. Dr. H. S. Veldman de „bewoningsverordening" voor de schoenmakers te Waalwijk c. a.

Na mededeelingen over tuberculeuze infectie bij den mensch wordt het „Torfit" besproken en voor urinoirs aanbevolen; er wordt op gewezen, dat Torfit-urinoirs hier te lande meer en meer in gebruik blijken te komen en door tal van gemeenten met goed gevolg worden toegepast in scholen, in gebouwen en voor de openbare straat. (In den jaargang 1902 van het Bouwk. Weekblad vindt men meer uitgebreide mededeelingen over Torfit.)

Het Technisch Weekblad, 28 Jan., besluit het artikel over krachtwerktuigen ten dienste van den landbouw, en geeft er over „het Vormen", de „Kosten van stoom- en gaskracht", en over „Waterpijp- en vlamketels."

Loodgieters- en fittersbedrijf. 28 Jan. „Leiendakbedekkingen." „Het privaat en zijne loozing". „De tegenwoordige stand der gasverwarming."

UIT DEN VREEMDE.

Voor hen, die naar Londen gaan, is het de moeite waard om een bezoek te brengen naar de Showrooms van de Doulton aardewerk-fabriek te Londen, Lambeth; waar eene prachtige verzameling is bijeengebracht van het beroemde Doulton aardewerk, dat te St. Louis zal worden tentoongesteld.

London Bridge is verbreed en wordt in de 1e week van April wederom voor het verkeer opengesteld. De kosten bedroegen 100 000 pond sterling.

In Engeland worden op de „Liverpool and Southporth" spoorweg uitgebreide proeven genomen met electrische locomotieven.

Te Parijs is in het Petit Palais, eene tentoonstelling geopend der „Artistes décorateurs." Het is eene hoogst belangrijke tentoonstelling, die zeer de moeite loont om haar te gaan bezoeken.

In September 1902 schreef de stad Reims eene prijsvraag uit voor een fontein die honderdduizend gulden mocht kosten.

De prijs is behaald door den architect Narjoux, die voor de uitvoering *f* 6000 ontvangt Het moet een zeer origineel en fraai ontwerp zijn.

Men is te Parijs begonnen met de oprichting van het monument voor Pasteur op de Place de Breteuil.

Charles Girault, de architect van het Petit Palais, is met de uitvoering belast. Het monument is naar de plannen van Falguière.

De zoogenaamde Maçonnique tempel te Chicago, een 20 verdiepingen hoog gebouw, is door brand vernield. Er woonden vierduizend huurders in, toen de brand op de 5e verdieping uitbrak. De toegang tot de trappen was door den rook volmaakt afgesneden, doch de veertien liften werkten zoo uitstekend, dat in drie kwartier alle bewoners verwijderd waren, terwijl de paniek slechts een tweetal ernstige ongelukken veroorzaakte.

Voor het internationaal architecten Congres te Madrid, kan men zich bij „Herrn Reg: Baumeister F. Eiselen te Berlin N. W. Flemmingstrasse 16," voor twee reisrouten abonneeren, (vervoer, hotels, voeding, wijn, fooien, enz). Afreis uit Keulen 2 April des morgens om 9 u.

De kleine reis omvat Parijs, Biaritz, Madrid, Toledo, Alcala en Guadalajara Burgos (Las Huelgas) Bordeaux, Parijs, Keulen. Zij kost 750 francs.

De groote reis kost 320 francs meer; zij voegt bij het programma nog Granada, Malaga, Sevilla en Cordova. Men kan zich ook te Parijs bij het gezelschap voegen, natuurlijk tegen verminderden prijs.

Den 7den Januari j. l. overleed te Berlijn Friedriech van Hefner-Alteneck, een der grondleggers van de moderne electrotechniek. In het zelfde jaar dat in Amerika, Edison de electrische gloeilamp uitvond (1879), gelukte het Hefner-Alteneck, door zijne uitvinding der differentiaallamp, om door een enkele dynamo meerdere electrische booglampen tegelijkertijd te doen branden. Hierdoor werd het electrisch booglicht feitelijk pas practisch bruikbaar, daar men vroeger voor elke electrische lamp, eene afzonderlijke dynamomachine noodig had.

Een oud doopbekken uit de Kerk te Ambleston bij Haverfordwest is in een boerenhuizinge teruggevonden, waar het sedert onheuglijke tijden als . . . . kaaspers gebruikt werd. De eigenaar heeft het welwillend afgestaan om te worden gerestaureerd om het daarna terug te geven aan zijn oorspronkelijke bestemming.

Iersch graniet deelt thans in de groote vraag naar Schotsch graniet, en wel in die mate, dat de firma Mc. Cartan te Castlewellan nieuwe groeven gaat ontginnen, op 1000 voet boven zee.

Onder medewerking van de vereeniging der Duitsche Portlandcementfabrikanten en van de Duitsche beton-vereeniging, wordt aan de Deutsche Bauzeitung in het vervolg toegevoegd een vakblad, dat tot titel zal dragen: Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau.

De ingenieur Arthur N. Johnson te Baltimore heeft eene nieuwe methode gevonden voor de beproeving van cement op trekvastheid. Het was zijn streven de tot hiertoe gebezigde methode te verbeteren, waartoe hij aangespoord werd door de omstandigheid, dat de gebruikelijke vorm der proefblokjes en hunne bevestiging bij de proefnemingen aanleiding gaven tot zeer uiteenloopende uitkomsten met een zelfde cementsoort De vereischte zeer gelijkmatige kracht voor de nieuwe methode wordt verkregen door waterdruk, en de proeflichamen zijn holle cilinders. Een reeks van proeven hebben zeer standvastige uitkomsten gegeven die pleiten voor de deugdelijkheid van de methode.

BERICHTEN.

Examen voor Bouwkundig Opzichter. Voor het afleggen van dit examen, op 22 Februari a.s. en volgende dagen, hebben zich dit jaar aangemeld 49 candidaten.

Delft. De Plateelbakkerij „De Porceleyne Fles" tot hiertoe gedreven onder de firma Joost Thooft en Labouchère, wordt van af 1 Februari 1904 voortgezet in den vorm eener naamlooze Vennootschap, als: Delftsch Aardewerk-fabriek „De Porceleyne Fles", voorheen Joost Thooft en Labouchère. De leiding der Vennootschap is opgedragen aan een Raad van Bestuur, waarvan tot leden zijn benoemd de heeren A. Labouchère en H. W. Mauser als Directeuren en de heeren A. Le Comte en F. G. Waller als Commissarissen.

„Het **Electrotechnisch en Werktuigkundig** Weekblad" tot dusver verschenen onder Redactie van P. M. Verhoeckx en A. Vosmaer, zal voortaan verschijnen met vaste medewerking van de heeren: H. C. Grosjean, D. van Vliet, L. J. Cliquart, J. M. G. Scheffer, C. A. van den Steen, F. A. C. Ruijsch, E. F. Suringar, J. A. Schell en A. Th Hoogeboom.

Door het Bestuur der *Nederlandsche Vereeniging voor teekenonderwijs* (Voorzitter de heer W. B. G. Molkenboer te Amsterdam, 1e Secretaris de heer J. de Jong Czn. te Utrecht is, in zake de pensioenwetten, een adres aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche zaken, verzonden, waarin na aanvoering van velerlei gronden, Z. Exc. eerbiedig verzocht wordt om in het ontwerp van wet, onder de lijst der inrichtingen, waarvan het onderwijzend personeel in de termen van pensioen zal vallen, als nog op te willen nemen: de door Rijk, Provincie of gemeente gesubsidieerde teekenscholen, etc. industrie, Kunstnijverheid, ambachtsscholen e.d. hetzij gemeentelijke of particuliere instellingen.

Dit adres is in extenso opgenomen in het Januari-nummer van het Maandblad der Vereeniging.

Een adres van gelijke strekking is door het Bestuur verzonden aan de Leden van de Tweede Kamer der Staten Generaal.

Cement dakpannen. De heer Leonard Van der Chijs te Maarssen heeft een wandkalender verspreid in den vorm van een machinale cement-dakpan, zooals deze in zijne fabriek „Maarssen" vervaardigd wordt. Het is één maandkalender, waarvan op elk der 12 bladen een afbeelding wordt gegeven van een der gebouwen die met deze pannen gedekt zijn.

De **firma Landré en Glinderman** heeft met 1 Febr. j.l. eene Electro-technische Afdeeling aan hunne zaak verbonden en daarvoor de vertegenwoordiging op zich genomen van de firma Crompton & Co. te Londen en Chelmsford.

Israëls fonds. De heer Israëls heeft den wensch te kennen gegeven, dat het bedrag van *f* 20 000, hem bij gelegenheid van zijn tachtigsten verjaardag uit Londen geschonken om te dienen voor een fonds ter opleiding van behoeftige artisten, gevoegd zal worden bij de gelden bestemd voor den te maken uitbouw aan het Rijks Museum, ter plaatsing van „de Nachtwacht".

De Hartekamp Naar aan de N. R. Ct. wordt gemeld, is het buitenverblijf „de Hartekamp" te Bennebroek, vroeger eigendom van wijlen baron Van Verschuer, uit handen van de Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen te Haarlem overgegaan aan den heer Smidt van Gelder, die het zelf gaat bewonen.

Pensionneering van het personeel der Vakscholen. Op initiatief van eene Commissie gekozen uit het personeel der Ambachtsschool te Utrecht, is een adres gericht aan H.H. Excellenties de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën, waarin verzocht wordt het personeel der vakscholen in Nederland, bij aanneming van het wetsontwerp tot wijziging der wet op het M. O., alsnog op te nemen in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren. Dit adres, waarvan afschrift is gezonden aan de leden der Tweede Kamer, is onderteekend door alle Directeuren, leeraren, leeraressen, onderwijzers en onderwijzeressen — 340 in getal — der verschillende ambachts-, industrie- en zeevaartscholen in Nederland.

Ook door het Bestuur der Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland is een adres verzonden aan H.H. Excellentiën de bovengenoemde Ministers, en een aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarin uitvoerig betoogd wordt, dat niets in den weg staat om het personeel der vakscholen op te nemen in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren, en mitsdien verzocht wordt de ingediende wetsontwerpen: 1⁰ tot regeling van het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, 2⁰ tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van onderwijzers, enz. 3⁰ tot regeling van de pensioenen van het onderwijzend personeel aan verschillende gemeentelijke inrichtingen, — te wijzigen in dien zin, dat ook de vakschoolonderwijzers in de pensioenwetten zullen worden opgenomen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	45	"	"	- 120.—
"	"	"	38	"	"	- 100.—
"	"	"	26	"	"	- 85.—
"	"	"	21	"	"	- 80.—
"	"	"	24	"	"	- 65.—
"	"	"	19	"	"	- 40.—
"	"	"	24	"	"	- 70.—
"	"	"	40	"	"	- 100.—
"	"	"	21	"	"	- 55.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 80.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	20	"	"	- 50.—
"	"	"	26	"	"	- 90.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	25	"	"	- 90.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 60.—
"	Opzichter	"	21	"	"	- 70.—
	Teekenaar	"	22	"	"	- 50.—
"	"	"	18	"	"	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 8 FEBRUARI.

ELST. Het bouwen van een dubbel burgerwoonhuis aan den Rijksstraatweg, hoek stationsweg, met bijlev. van ben. materialen, arbeidsloonen, enz.

De heer Th. F. Span, n.m. 4 u., in 't café van J. F. Baltussen, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft Th. F. Span voorn. Aanw. volgens bestek.

HAPS (LIMB.). Het bouwen van een Liefdegesticht met bijlev. van alle materialen.

Het R. C. paroch. Kerkbestuur, n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage bij den koster en ad f 3 verkrijgb. bij Van der Sterren. Inlicht. geeft archit. G. Franssen te Roermond. Aanw. 8 Febr., v.m. 11 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van 2 vrijstaande huisjes op een terrein naast de Schietbaan aan den Bermweg,

De heer J. van Boven, v.m. 11 u., in café „Den Burg", Korte Kade. Aanw. en inlicht. te bekomen op het terrein, van af 2 tot 5 Febr., van 10 tot 2 u. Bestek en teek. verkr. à f 1,50 bij J. v. Boven, Van der Werffstraat 21.

SLUIS BIJ AVEREEST. Het bouwen van een boerenbehuizing te Lutten, nabij Sluis 7, met de bijlev. van het benoodigde.

De heer J. J. Starke, n.m. 2 u., in het logem. van A. Hagedoorn. Bestek en teek. in bovengen. logem. en in het hotel Douwes, Veendam, ter inzage.

TIJNJE (FR.). Het bouwen eener burgerbehuizing met bakkerij met bijlever. van materialen.

De heer J. Bouwer. Inlicht. geeft H. Koelstra.

WEERT (L.). Het bouwen van een huis met bijbehooren voor L. Clercq—Hoeben.

De archit. H. Smeets. n.m. 5 u., ten zijnen kantore, alw. bestek en teek. à f 1,80 te bekomen.

DINSDAG 9 FEBRUARI.

APELDOORN. Het amoveeren van een gebouw aan den Deventerweg en het bouwen van een winkel en woonhuis.

De firma A. Veeneman. Bestek en teek. ad f 2 verkrijgbaar bij architect Andr. van Driessum Szn.

ASSEN. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Rolderstraat.

De heer C. Deen, 's av. 8 u., ten zijnen huize. Bestek en teek. te verkrijgen à f 0,75 bij den arch. J. v. Houten. Aanw. 8 Febr., v.m. 11 u.

BREDA. Het afbreken en weder opbouwen van het pand geteekend no. 10 aan de Houtmarkt.

De heer A. Biermans, 's av. 7 u., in café van de Riet, Houtmarkt, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geven de archit. P. A. Oomes en L. van der Pas. Alleen die aannemers beh. tot de cliëntèle van de firma Biermans komen in aanmerking. Aanw. ged.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een woonhuis aan bestaande woningen, op een terrein gelegen, aan de Bleekerstraat hoek Waldeckstraat te Enschedé.

De heer G. Bos, 's av. 7 u., in café H. Haverkate, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven Roesink en Wolda. Aanw. 9 Febr., v.m. 11 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den 2e Berflo-Eschweg.

De archit. De Herder en Hellendoorn, 's av. 7 u., in 't café van J. Eulderink. Bestek en teek. à f 1 en inl. te bekomen bij voorn. archit.

NIEUWERKERK (ZEEL.). Het afbreken en bouwen van een burger-woonhuis aan den Ring van het dorp.

De bouwk. W. Brouwer Johz, n.m. 3½ u. Bestek en teek. ter inzage in de herberg „de Meebaal". Teek. bij vooruitbetaling van 85 cent. Aanw. gedaan.

NOORDWOLDE (FR.). Het bouwen eener woon- en winkelhuizing te Noordwolde.

De heer Jacob v. d. Meulen te Heerde, n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage bij den kastelein A. v. d. Sloot te Noordwolde. Inl. te bevragen bij E. J. de Boer, mr. timmerman, en bij Lambert ten Wolde te Noordwolde.

WOENSDAG 10 FEBRUARI.

'S-GRAVENHAGE. De verbouwing van het voormalig huis van bewaring te Oostburg en het inrichten daarvan tot post- en telegraafkantoor met woning voor den directeur. Ram. f 8210.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posterijen en telegraphie te 's-Gravenhage, aan dat van het prov. best. van Zeeland, aan het bureel van den rijksbouwm. in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage, bij den direct. van het post- en telegraafkantoor te Oostburg, en is tegen f 0,35 te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage. Inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwm. en door den opz. bij de landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk, te 's-Hertogenbosch. Aanw. 2 Febr., 's midd. 12 u. (Amsterdamsche tijd).

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woonhuizen aan den Bergweg.

De aanbesteder, 's av. 8 u., in café Wilmink, alw. bestek en teek. ter inzage en inl. te bekomen zijn. Aanw. 10 Febr., v.m. 10 u.

HOORN. Het amoveeren en opbouwen van perceel no. 30 aan het Groote Noord.

De arch. J. v. Reijendam, n.m. 2 uur, in voorn. perceel. Bestek en teek. à f 1 te bek. bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

MAASTRICHT. Het bouwen van 10 huizen aan de St. Lambertuslaan in het villapark.

De aanbesteder, 's av. 7 u., bij J. B. H. Klijnen, cand. not. Bestek en teek. tegen f 1 te bekomen bij Voorn. Klijnen, O. L. V. Plein 16, alw. bilj inzenden tot n.m. 6 u.

OLDENZAAL. Het bouwen van twee heerenhuizen op een terrein aan de Molenstraat.

De heer H. Hazewinkel, n.m. 6 u., in zijn hotel. Bestek en teek. in bovengen. hotel ter inzage. Inl. te bekomen bij C. J. ter Ellen, architect. Aanw. 10 Febr., v.m. 11 u.

RAAMSDONKVEER. Het bouwen van een woonhuis met bijlevering van daartoe behoorende materialen.

Notaris van der Meer, v.m. 11 u., te zijnen kantore. Bestek en teek. ter inzage ten kantore van gen. notaris en à f 1,50 alsmede inl. te bekomen bij F. A. de Jongh, arch. te Dordrecht, Levensverzekeringstr. 38. Aanw. gedaan.

RUURLOO. Het bouwen van een woonhuis met achterhuis onder bijlevering van materialen.

De heer R. ten Arve, n.m. 6 u., in hotel „de Klok", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft B. ter Maat, bouwk. Aanw. gedaan.

VLAARDINGEN. Het vermaken van het heerenhuis op den hoek van de Westhavenkade en de Vossenstraat en dit in te richten voor kantoor, het afbreken van vijf woonhuizen en het maken van een haringpakkerij aan de Vossenstraat met terreinafscheiding.

De arch. Joh. v. d. Berg Dz., n.m. 2 u., ten kantore van de firma Betz & v. Heijst, alw. bestek en teek. ter inz. Aanw. gedaan.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

18 JANUARI.

GRONINGEN (ONDERH.). Het verbouwen van perceel Vischmarkt no. 31. Door de architecten K. en G. Hoeksema Kz.

Laagste inschrijver L. Oldenburger, f 7425. Gegund.

STELLENDAM. Het bouwen van een winkelhuis voor rekening van den heer J. C. v. 't Hoofd.

Metselwerk. Laagste inschr. J. de Ronde, Ouddorp, f 676,80

Timmerwerk. G. v. Koppen, Ouddorp, f 380.

19 JANUARI.

SLUIS (ZEEL.). Het bouwen van een woonhuis. Door den heer J. Visser.

Timmerwerk. Laagste inschrijver J. de Meerseman, f 534,20*.

Metselwerk. J. Maas, f 780*. * Gegund.

22 JANUARI.

GIETEN. Het bouwen van een woonhuis voor den heer L. v. d. Glas.

Laagste inschr. G. Meertens Hz., Gieten, f 1930. Gegund.

24 JANUARI.

JOURE. Het gedeeltelijk afbreken der bakkerij, thans in gebruik bij den heer S. Oosterhout, en het maken van 2 werkmanswoningen. Door den heer E. Elzinga.

Laagste inschrijver Th. H. de Jong, Joure, voor f 1488. Gegund.

ZORGVLIET (FR.). De herbouw der afgebrande boerenhuizing „Groot Wateren" en van een keuterij in 2 perc. en massa. Door den archit. O. M. Meek te Donkerbroek.

Groot Wateren. Laagste inschrijver F. Schiere, f 4242.

Keuterij. H. v. d. Bosch, f 888.

Massa. W. Timmerman, f 5180. Gunning aangehouden.

25 JANUARI.

BARENDRECHT. Het bouwen eener broodbakkerij met heeteluchtoven aan den Singel voor den heer L. Pot aldaar.

Timmerw. Laagste inschr. C. Vegt, f 367.

Metselwerk. C. v. d. Berg, f 547.

BOLSWARD. Het bouwen eener nieuwe stelphuizinge onder Hieslum, nabij de Bolswarder-Workumertrekvaart. Door mej H. J. Sieperda.

Gegund aan E. Staterma Ez. te Bolsward, voor f 9928.

GROOT-AMMERS. Het bouwen van een woning voor den heer Dr. Oerlemans, arts aldaar.

Laagste inschr. D. Witzier, f 8390. Gegund.

HAARLEM (ONDERH.). Het verbouwen van perceel Groote Houtstraat 151, voor rekening van den weled. heer J. C. Spiekerman. Door den bouwk H. J. Hazevoet.

Laagste inschr. Th. J. Verzijlbergh, f 1487.

OOSTERLAND (ZEEL.). Het bouwen eener openb. school van 6 lokalen met overdekte speelplaats, en het lev van schoolameublement Door het gem.best.

School. Laagste inschrijver Jb. v. d. Valk, Zierikzee, 18697*.

Meubelen. Joh. v. d. Werff, f 1330*.

Massa H. J. Keulemans, Middelburg, f 22190. * Gegund.

SANDPOORT (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis met boerderij.

Laagste inschr. firma Schiphorst en Philips, Haarlem, f 4150. Gegund.

WEESPERKARSPEL (ONDERH.). Het bouwen van een boerderij voor den heer H. C. Schoenmaker te Uitermeer. Raming f 12000. Door den arch. Th. E. B. Honders te Nichtevecht.

Laagste inschr. C. P. Plaat, f 9990. Gegund.

WOLVEGA. Het afbreken van een woonhuis en bouwen van een winkelhuis. Raming f 2950. Door den heer H. T. v. d. Zee.

Laagste inschr. J. Pen, Blesse, f 2947. Geg.

26 JANUARI.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den 3en Emmadwarsweg. Door de archit. de Herder en Hellendoorn.

Laagste inschrijver J. Meenenberg, f 2978.

HILVERSUM. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met ketelbemetselingen, schoorsteen en verdere werken aan de Heerenstraat. Door den arch. J. H. Slot.

Ingekomen 5 biljetten. Gegund aan de minste inschrijvers Gebr. Vleugel te Hilversum.

HOOGHALEN (DR.). Het bouwen van een woonhuis met bijlev. der materialen. *a.* timmer- en metselwerken, *b.* verf-, glasen behangerswerken. Door de heeren C. Alberti en H. Bijker.

a. Raming f 4609,55. Laagste inschrijver A. Padding, Beilen, f 4460*.

b. J. Bakker, Beilen, f 142*. * Gegund.

VLAARDINGEN. Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, bakkerij, benevens een beneden- en bovenwoning en terreinafscheidingen ten Westen van den Binnensingel en ten Noorden van de Van Leijden Gaelstraat, in 2 perc. en massa. Door den bouwk. N. J. v. Heijst.

Perc. 1. Laagste inschrijver P. v. d. Oeverte, Bergambacht, f 10088.

Perc. 2. G. de Haan en K. H. Hijbeek, Dordrecht, f 10440.

Massa. A. Maarleveld Az., Vlaardingen, f 17998. Gunning aangehouden.

27 JANUARI.

AMERSFOORT. Het bouwen van een meelpakhuis, en annexe aan de Beestenmarkt. Door den archit. W. van Schaik.

Laagste inschrijvers H. Keizer en J. Wildeman, f 10825,84. Gegund.

CASTRICUM. *a.* Het bouwen van eene openb. lagere school met 3 lokalen. *b.* Het bouwen van eene onderwijzerswoning enz. in de buurtschap Bakkum, gem. Castricum. Raming f 15507. Door het gem best.

a. Laagste inschrijvers G. Borst en G. Kabel, Castricum, f 8760.

b. G. Borst en G. Kabel, Castricum, f 5180.

Massa G. Borst en G. Kabel, Castricum, f 13940*. *Gegund.

HOEDEKENSKERKE. Het afbreken der oude, en het bouwen eener nieuwe hofstede genaamd „het Watermolentje". Door den heer Joh. Uiterhoeve.

Laagste inschrijver L. Minderhout, Hoedekenskerke, f 7449.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

13 FEBRUARI 1904. 24e JAARGANG. N°. 7.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

DE STEDENTENTOONSTELLING TE DRESDEN.

Voordracht, gehouden door den heer W. J. de Groot, Onder-Directeur bij de Publieke Werken te Amsterdam, Voorzitter der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, in de vergadering dezer Afdeeling op 8 Januari 1904.
Vervolg van bladz. 67.

STADSUITBREIDINGEN.

Kreeg ik dus, zooals gezegd, van de verschillende tentoongestelde stads-uitbreidingsontwerpen geen onverdeeld gunstigen indruk, staken zij in doorslag nu niet zoo bijzonder uit boven hetgeen wij in deze gewoon zijn te zien, eene andere zaak trof mij te meer. Dit was namelijk de flinke en grootsch opgevatte wijze waarop in vele Duitsche steden reeds de ombouw heeft plaats gehad van de spoorwegen in en zeer nabij de stad, van hun ligging à niveau der straten tot op een hoogtepeil dat het gewoon openbaar verkeer onbelemmerd er onder door toelaat. Algemeen heeft men daarbij aangehouden het beginsel, dat de personenstations — in groot-steden liefst meer dan één —, zoo na mogelijk, liefst in de bebouwde kom eener gemeente moeten zijn gelegen. Op meerderen afstand van de stad vinden dan de goederenstations en rangeerterreinen een plaats. Aan dien ombouw op hoog peil der spoorwegen in de steden zijn reeds millioenen bij millioenen Mark besteed. In Dresden alleen werd er rond 80 millioen Mark voor uitgegeven, waarvan door den staat ongeveer 70 millioen werd betaald en de rest voor de rekening der belastingbetalende burgers is gekomen.

Ook Amsterdam staat al jaren voor die zaak. De Stadsceintuurbaan van den Staatspoorweg en den Oosterspoorweg nabij de Linnaeusstraat, zijn een reusachtige belemmering voor eene uitbreiding der stad aan hare Zuid-oostzijde. Naar de eischen van den tegenwoordigen tijd kan die stadsuitbreiding aldaar niet plaats vinden zonder tevens gepaard te gaan met algeheelen ombouw of de verplaatsing van die spoorwegen.

Ik mag als bekend veronderstellen, dat een Staatscommissie zich met het vraagstuk van eenen verbeterden spoorwegenaanleg in en om de stad bezig houdt. Laten wij haar toewenschen, dat haar arbeid vruchtbaar mag zijn voor Amsterdam en dat wij hier den grooten voorsprong, welke de Duitsche steden op ons in deze voor hebben, spoedig, zeer spoedig mogen hebben ingehaald. Dat die zaak geld zal kosten, veel geld zal kosten, dat is natuurlijk. Ook voor Amsterdamsche burgers evengoed als voor de zooeven genoemde Dresdener, doch indien de stadsuitbreiding in de genoemde omgeving niet kunstmatig, doch op natuurlijke wijze zal plaats vinden, dan kan een niet onbelangrijk deel van de kosten, welke aan dien spoorweg-ombouw zijn verbonden, wel worden gevonden uit de hoogere waarde welke de gronden verkrijgen, die door dien ombouw tot verhoogde bouw-exploitatie-waarde worden gebracht.

Nog een zeer belangrijke zaak bleek uit de ingezonden stedelijke plattegronden, te weten, de veranderingen welke gemaakt zijn geworden of staan gemaakt te worden in het midden der steden zelve, om dit midden in een gemeenschap te brengen met den buitenrand, op een wijze die voldoet aan de noodzakelijk gebleken behoefte van het toenemend verkeer. En hier komen wij aan een teeder punt van dit onderwerp; een punt, dat ook in menig Duitsche stad tot heel wat meeningverschil en onverkwikkelijk geschrijf heeft aanleiding gegeven. De Geh. Baurat Stübben uit Keulen, een man die door niemand ter wereld een wandaal zal worden genoemd, zegt van die aangelegenheid: „Het is een lot, een droevig lot der eng gebouwde steden van vroeger tijd, dat zij aan de eischen van het heden groote, eensdeels groote offers aan geld, anderdeels groote offers aan de

schoonheid moeten brengen. Moeten hierbij onvermijdelijk schilderachtige, gesloten stadsgezichten worden verbroken, dan is het plicht, met bedachtzaamheid en gevoel, het nieuwe bij het oude te doen aanpassen." De Oberbaucommissar, Königl. Regierungsbaumeister Grüner, uit Dresden verklaart daarvan: „Waar in onze dagen in het middengedeelte der steden voor de moderne verkeersbehoeften meer rechte wegen van voldoende breedte moeten worden gemaakt, daar gaat dit begrijpelijkerwijze niet zonder ingrijpende maatregelen, die gewoonlijk even smartelijk zijn voor de leden van oudheidkundige genootschappen, als voor den belastingbetaler," en ik voeg daaraan toe: „en dus wel dubbel smartelijk, als die beide omstandigheden soms samenvallen". Op deze uitspraken kom ik straks nog nader terug.

Niet alle Duitsche steden die voor dezen onverbiddelijken eisch van verkeersverbetering in de oude stad zijn komen te staan, zijn even gelukkig geweest in het vinden eener oplossing. Op voortreffelijke wijze heeft de oude stad Neurenberg zich daarvan kunnen kwijten. Zij heeft de twee deelen der Ludwigstrasse, dat gelegen binnen de oude stad, en dat gelegen in de nieuwe stad, ter plaatse van den „Weissen Turm", aan elkander te verbinden gehad, zoowel voor doorgaand gewoon, als voor tramverkeer. Een gedeelte van een ouden toren en stadsmuur vormde ter plaatse eene goede afsluiting der bestaande straten. Om dit aspect niet te verstoren heeft men dan ook zoo weinig mogelijk weggebroken, doch het verkeer geleid door poortopeningen, op de wijze als hier onder 't Rijksmuseum, en deze poorten overbouwd zoodanig, dat het geheel met den ouden toestand architectonisch volkomen in overeenstemming, — en het stratenbeeld gesloten is gebleven.

Een dergelijke oplossing is niet overal mogelijk. Soms moet er zoo gesloopt worden, dat van het oude totaal niets meer te vinden is. Een dergelijk beeld gaf in mijne oogen bijv. Dresden zelve te aanschouwen. Het midden der stad doet onwillekeurig de vraag stellen, of deze stad wel eene geschiedenis heeft. En toch dateert Dresden uit ongeveer de zesde eeuw en ving de bebouwing der Altstadt ongeveer in de 10de en 11de eeuw aan. Ten behoeve van den aanleg der König Johanstrasse heeft men aldaar opruiming gehouden op groote schaal van alles wat er ouds in die omgeving was en waarbij vermoedelijk ook wel beduidend veel schilderachtigs zal geweest zijn. De bewoners van Dresden wenschen evenwel den ouden, misschien meer schilderachtigen toestand van het verleden niet weer terug, veiliger als zij zich nu in het hart der stad kunnen bewegen door den verbreeden aanleg der verkeerswegen, gezwegen nog van het nu meer dan vroeger toestroomen van licht en lucht in die oude stad. Want dit kan men niet onopgemerkt laten bij dit onderwerp, wat in het hart van vele oude steden het oog en palet van menig schilder terecht aantrekt, is veelal, zoowel op zichzelf als in verband met de schilderachtige buurt waarin het is gelegen, vijandig aan de eischen welke thans ten behoeve der volksgezondheid moeten worden gesteld. Die begrippen omtrent woningtoestanden in vroegeren tijd, loopen nog al eenigszins uiteen van die van den tegenwoordigen en het staat te vreezen, dat ook al om die reden elders en hier van het tooneel veel zal moeten verdwijnen, dat men dan later uitsluitend in de schilderijen-musea zal kunnen zien, waar het dikwijls nog wel zoo'n aardig effect maakt als in werkelijkheid.

Van München waren zeer mooie plannen tentoongesteld van de Prins Regentstrasse en den St. Josef Kirchenplatz. Bij een oppervlakkige beschouwing van den plattegrond dezer stad zoekt het oog naar groote rechtlijnige breede wegen ter onderlinge verbinding der stadsdeelen te vergeefs; een aandachtige beschouwing der op grootere schaal geteekende straat-ontwerpen doet evenwel zien, dat met groote liefde en zorg de aandacht is gewijd aan het vinden van fraaie zacht gebogen bouwlijnen en welgekozen pleinvormen, waarvan de architect een gelukkig gebruik kan maken voor zijn scheppingen; en dat de Münchener architecten dat ook doen, behoef ik wel niet in herinnering te brengen.

Alvorens van dit onderdeel van het onderwerp nu af te stappen, zij het mij vergund nog even stil te staan bij de uitspraak van de zoo evengenoemde heeren Stübben en Grüner, met betrekking tot de in de naaste toekomst voor Amsterdam op te lossen moeielijkheid van het verkeer door de Utrechtsche straat, meer speciaal het doorgaand tramverkeer dubbel spoor. Ieder zal nu terstond denken aan de Reguliersgracht; ik gebruik opzettelijk niet de benaming van „de quaestie" der Reguliersgracht, om de eenvoudige reden, dat er m. i. daarbij niet van een quaestie sprake zal kunnen zijn. Want men moge zich verheugen in het bezit van een paar oogen, geschikt om al het schoon dat de aanblik van het grootste deel der Reguliersgracht aanbiedt, en dit schoon is waarlijk niet weinig, te kunnen omvatten, niettemin schijnt men mij toe met blindheid te zijn geslagen als men meent, dat die gracht op den duur in haren tegenwoordigen vorm voor Amsterdam zou kunnen behouden blijven. De eischen van het toenemend verkeer, de Duitsche en alle grootsteden, waarvan de bouw in vroegere tijden werd aangelegd, leeren het, die eischen zijn onverbiddelijk. En dan komt er voor onze Reguliersgracht nog iets bij. Voor een goed deel wordt haar mooi verkregen door den bijzonderen bouw van hare bruggen; verwijder die bruggen of verbouw ze in andere vormen en het fraaie van de Reguliersgracht behoort voor het grootste deel tot de geschiedenis. En welke plaats zullen die bruggen innemen in de gedachten van den meest vurigen bewonderaar van genoemde gracht als hij tevens lid is van de vereeniging tot bescherming van dieren? Daaromtrent ben ik zeer benieuwd eens iets te vernemen. De bouwmeester, die in onzen tijd het aan durfde om zulke bruggen te bouwen, zou waarschijnlijk — en ik geloof te recht — als een dierenbeul worden gebrandmerkt. En om die bruggen te behouden, traden mannen van gezag op kunstgebied in 't strijdperk.

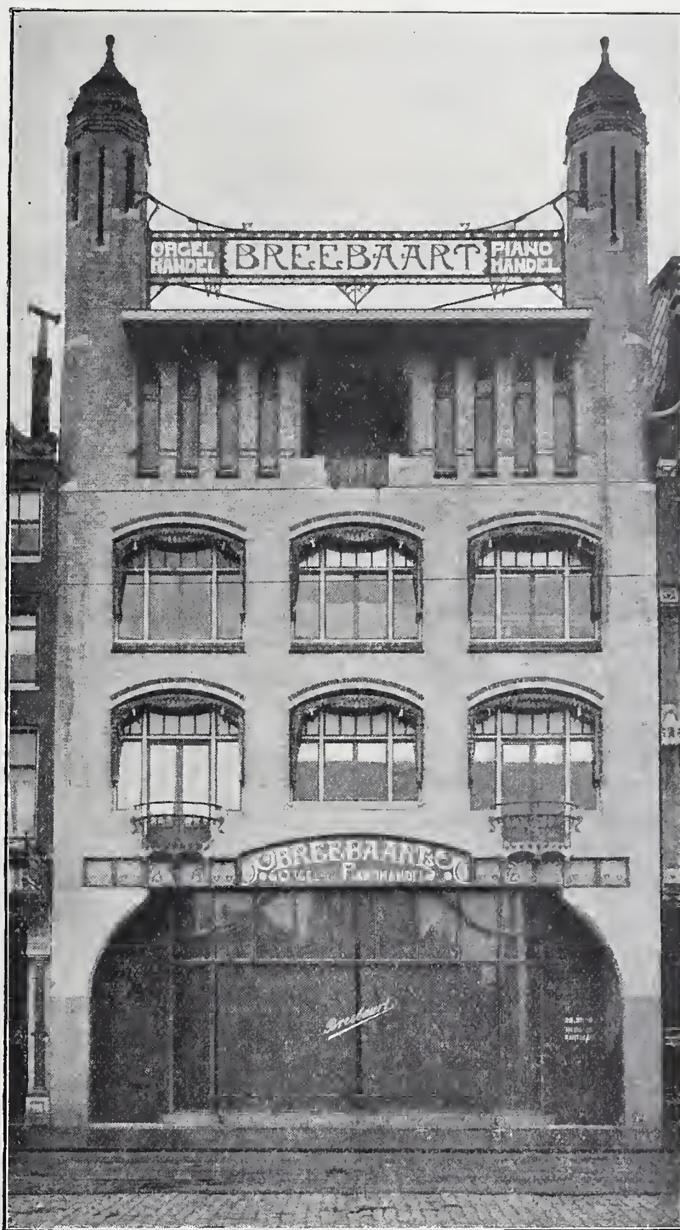
Hun strijd, ik gaf het als mijne meening reeds te kennen, zal in den loop der tijden blijken vergeefs te zijn geweest. De Reguliersgracht wordt om hare bruggen, zoowel door rijtuigen als voetgangers, zooveel doenlijk vermeden, bij sneeuw of ijzel is het verkeer er bepaald levensgevaarlijk, en door dit vermijden wordt de naastbijzijnde Utrechtsche straat overmatig bezwaard en zal dit bij verdere uitbreiding der stad aan hare Zuidzijde nog meer worden. Geschiedt dit laatste, dan zal men wel in hoofdzaak om financieele redenen zijn aangewezen om de Reguliersgracht te doen deelen in het droevig lot, waarvan de heer Stübben uit Keulen sprak, en dus met een traan van smart in het oog afscheid van haar hebben te nemen in haar bestaanden vorm, om haar in een vernieuwden te begroeten met een blijden lach als een bewijs van het in groei- en bloei toenemend Amsterdam.

Wij zagen dan verder op het gebied der tentoongestelde stads-uitbreidingsplannen welke de laatste 10-tal jaren zijn ontworpen, belangrijke verbetering in de wijze van opvatting der projecten. Merkte ik reeds op, dat zij ontworpen zijn over veel grooter oppervlakten dan die ontworpen tusschen 1870 en 1890, zeer duidelijk merkbaar is het, dat het rechtlijnig bouwblokkenstelsel, met lange rechtlijnige straten, ook den Duitscher niet meer bevalt en hij van dien ingeslagen weg terugkeert. Er is zooveel op dit gebied in de ontwikkelingsperiode der Duitsche grootsteden in de laatste

30 jaren voorgevallen, dat men kan zeggen, dat er zich uit ontplooit een kunst, welke men de stedenbouwkunst zou kunnen noemen, tot de beoefening waarvan Camillo Sitte, uit Weenen, niet weinig heeft bijgedragen door het schrijven van zijn werk: De stedenbouw naar aesthetische grondbeginselen, in 1889 uitgegeven. De hiervoren genoemde heer Grüner zegt in 1903 van de nieuwe stedelijke uitbreidingen: „Tegenwoordig is men in de meeste groote steden tot de overtuiging gekomen, dat een bebouwings- en uitbreidingsplan voor een stad een kunstwerk behoort te zijn.

Evenals bij een ander werk der beeldende kunst zal ook hier met technische middelen een ethische gedachte uitgedrukt en eene aesthetische uitwerking bereikt moeten worden. Evenals een mensch van smaak zijne kleeding niet slechts zoo sober inricht, dat zij maar even zijn naaktheid bedekt, zoo zal ook de schikking der menschenwoningen, die kleeding in ruimeren zin, moeten doen kennen den denkenden geest, de scheppende fantasie en den fijn voelenden kunstzin van den ontwerper daarvan. Al dient in de eerste plaats voor de niveauverschillen in de openbare wegen te worden gelet op de eischen der begaanbaarheid, berijdbaarheid en afwatering, evenzeer dienen hierbij overwegingen van kunstzinnigen aard zich te doen gelden met betrekking tot richting en breedte afmetingen dezer wegen. Ganschelijk verkeerd is het, de straten bij voorkeur zoo aan te leggen, dat de rechthoekige bouwblokken ontstaan en eindelooze rechte straten van buitensporige breedte worden aangelegd, of daar naar te streven, dat de stad in haar geheel als een enorm groot vlak, zonder niveau-verschillen, zich aan het oog vertoont. Ook die reusachtige pleinen, waarop elk gevoel van omslotenheid der ruimte verloren gaat, zijn aesthetische misgrepen, vooral als het verkeer er dan nog bovendien kris en kras overheen wordt geleid, in plaats van langs de randen. Een gelukkig bebouwingsplan, met interessante perspectieven, passende aanwending van het reeds door de natuur aanwezige (zooals heuvels, vaarten, boomgroepen), of bestaande oude bouwwerken, stadspoorten en vestingmuren, kan nog veel goed maken van een, daarin tot stand gebrachte onbeduidende architectuur, — maar de schoonste bouwwijze vermag het gebrek, dat een slecht uitbreidingsplan aankleeft, nimmer te niet doen. Derhalve — vervolgt Grüner — wij zullen niet vergeten, dat het in elkaar zetten eener bouwverordening een zaak is die wij noodgedwongen grootendeels den juristen moeten overlaten; maar tevens zullen wij niet vergeten, dat bij het ontwerpen van een stadsuitbreidingsplan den architect eene plaats behoort te worden ingeruimd, en een invloed even groot als die van den ingenieur. Jammer, zeer jammer voor de stad, waar die meening te laat ontstaat."

Met dezen jammer-uitroep eindigt Grüner; dat wensch ik niet te doen. Ik wensch dit onderwerp der stads-uitbreidingen te eindigen op een andere wijze en te zeggen: „Gelukkig, gelukkig die stad, welke zich uitbreidt en waar die meening is ontstaan." *(Wordt vervolgd.)*

Winkelhuis van den heer BREEBAART aan het Damrak te Amsterdam.
Architect ROELOF KUIPERS.

VIe INTERNATIONAAL CONGRES VAN ARCHITECTEN,

onder de hooge bescherming van Z. M. Koning Alphonsus XIII te Madrid, van 6 tot 13 April 1904.

In aansluiting aan de mededeelingen in het Bouwkundig Weekblad no. 1, van 2 Januari 1904, worden hieronder eenige nadere inlichtingen gegeven over de reisroute, en de reis- en verblijfkosten.

A. Reisplan, opgemaakt voor de leden die zich naar Madrid wenschen te begeven uitsluitend voor het Congres en terstond na afloop daarvan wenschen terug te komen.

3 April. Vertrek van *Amsterdam* per D-trein, ten 8 ure 28 min. des morgens; aankomst te Parijs ten 5 ure 42 min. des avonds; aldaar overnachten [1].

4 April. Vertrek, 12 uur 10 min. 's morgens met den Zuider exprestrein naar *Madrid* (via Bordeaux); aankomst 7 uur 19 min. 's avonds te *Irun* (grens), vertrek van daar 11 uur 37 min.; over nachten in den slaapwagen. Aankomst te *Madrid*, 5 April ongeveer 2 uur 56 min. des namiddags.

Van **6 tot 13 April,** vergaderingen van het Congres. Behalve deze zijn aan het Congres verbonden, zooals reeds vroeger is medegedeeld:

1°. Excursies op het gebied der kunst en het bezichtigen van musea en openbare gebouwen.

2°. Een tentoonstelling van teekeningen en werk op architectonisch gebied.

3°. Een afscheids-diner.

Bovendien organiseert het Bestuur van het Congres excursies naar *Toledo, Alcalà* en *Guadalajara*.

Deze excursies zullen plaats hebben op 8 en 12 April (zie Bouwk. Weekblad van 2 Jan. 1904).

14 April. Ongeveer 12 uur, vertrek van *Madrid* naar *Parijs*, overnachten in den slaapwagen.

15 April. Ten ongeveer 6 ure 's avonds, aankomst te *Parijs*, alwaar te overnachten.

16 April. Ten 8 ure 25 min. 's morgens, vertrek van *Parijs*. Aankomst te Amsterdam des avonds ten 6 ure 10 min.

Dames kunnen insgelijks deelnemen aan de excursies, bezoeken en feesten die plaats zullen hebben ter gelegenheid van het Congres.

De prijs van bovengenoemde reisroute eerste klasse heen en terug, van Amsterdam uit, met inbegrip van het supplement voor den Zuider expres-trein — waarvoor frs. 25 moet betaald worden — tusschen Parijs en Madrid, wordt door de H. H. Lissone en Zn. opgegeven ad *f* 162.50.

Hierbij moet nu gevoegd worden het overnachten en verblijf in de hotels, zoomede het onderhoud van den inwendigen mensch. Men kan dit zelf berekenen, al naar de te stellen eischen.

[1] Voor het gemak is Amsterdam als uitgangspunt aangenomen; met een reiswijzer is de verbinding van uit andere plaatsen gemakkelijk na te gaan. Men kan ook des namiddags ten 12 ure 42 min. uit Amsterdam vertrekken en is dan 's avonds ten 11 ure te Parijs.

Om niet te duur uit te zijn en ter vermijding van teleurstellingen onderweg, is ook dit onderdeel van de reis wel vooruit te regelen door vóór het vertrek zich te voorzien van „Hôtel-coupons." Men moet dan logeeren in die hôtels, waarmede contracten afgesloten zijn door de betreffende reisbureaux waarvan men zijn coupons verkrijgt. Het zijn alle 1e klasse hôtels en men ontvangt geheel hetzelfde als de andere — zonder coupons reizende — excursionisten. Zoo berekenen de heeren Lissone en Zoon bijv. te Parijs voor het prachtige hôtel „Palais d'Orsay," een deel uitmakende van het station van dien naam (en waaruit de trein naar Bordeaux vertrekt) *f* 6,90 voor kamer, licht, bediening, dejeuner en diner. Wordt van 't laatste geen gebruik gemaakt, dan worden frs. 3.— gerestitueerd. Ongebruikte coupons worden na aftrek van slechts 4 % administratie-kosten terruggenomen.

De bekende firma Cook and Son geeft dergelijke coupons uit in 4 series, bijv. Serie C: kamer, licht en bediening (omnibus naar den trein moet extra betaald worden); eerste ontbijt (thee, koffie of chocolade, met brood en boter); lunch (dejeuner à la fourchette); diner aan de table d'hôte; dit alles voor frs. 13 — per dag.

Te Madrid logeert men dan in het Hôtel de Rome of het Hôtel des Ambassadeurs, enz.

De prijs voor het dejeuner in den restauratie-wagen is frs. 5 en voor het diner frs. 6, zonder wijn.

Het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst belast zich gaarne met het verstrekken van nadere inlichtingen. (1)

Eenmaal zoo ver van huis, zou het jammer zijn om niet nog wat meer te gaan zien. Daarom volgt hier nog een tweede reisplan, dat natuurlijk ook nog voor uitbreiding vatbaar is.

B. Voor **3** tot **14 April** blijft natuurlijk alles hetzelfde.

14 April, vertrek van *Madrid* naar *Cordova* (12 uren sporen.)

15 April. Verblijf te *Cordova*, vroegere hoofdstad der Mooren, ongeveer 60.000 inwoners; met groote moskee, tegenwoordig de Kathedraal, een van de meest grootsche monumenten uit het Moorsche tijdperk, begonnen in 786.

16 April. Des morgens, bezoek aan *Cordova*, 's middags, vertrek naar *Sevilla* (ongeveer 3 uur met den trein), dat een denkbeeld geeft van een Arabisch stadje en zijn huizen met binnenhoven, nauwe straatjes, Moorsche versieringen. Sinaasappelen zijn er maar voor het plukken. Des middags, vertrek naar *Sevilla*.

17, 18 en 19 April, verblijf te *Sevilla*, stad met 140.000 inwoners; haar oude paleizen en monumenten getuigen van vroegere rijkdommen en beroemdheid. Voornaamste monumenten: Alcazar met zijn tuinen; de Giralde (meesterwerk van Moorsche kunst); de Beurs; het Provinciaal Museum; de Kathedraal (Gothisch gebouw, begonnen in 1403 en bevattende vele werken op het gebied van beeldhouw- en schilderkunst, schilderijen van Murillo); het Gemeente-huis; het huis van Pilatus; de kerken enz.

20 April. Vertrek van *Sevilla* naar *Granada* via *Utrera, La Roda, Bobadilla* (ongeveer 6 uur per trein).

„Quien no ha visto Granada,
„No ha visto nada."

(Wie Granada niet gezien heeft, heeft niets gezien.) „No ha visto Espagna!!

21. 22 en 23 April. Verblijf te *Granada* (75.000 inwoners).

Den 21sten, wandeling door de oude stad en bezichtiging van de monumenten, waarvan de voornaamste zijn: de Kathedraal, met de Koninklijke kapel, waarin de praalgraven van Philips de Schoone en Johanna de Krankzinnige, enz.

22 en 23 April zijn geheel bestemd voor een bezoek aan Alhambra en aan het andere Moorsche paleis: de „Generalife", met een beroemd park.

24 April. Vertrek naar *Madrid*.

25 April. Aankomst te *Madrid* en aldaar overnachten.

26 April. Vertrek van *Madrid* naar *Saragossa* (ongeveer 9 uren sporen.)

27 April. Verblijf te *Saragossa* (100.000 inwoners); hoofdstad van *Aragon*. Bezoek aan de Kathedraal, aan La Seo, enz.

28 April. Vertrek naar *Barcelona*. (5 uren in den trein.)

29 en 30 April. Verblijf te *Barcelona* (stad met 275.000 inwoners.) De voornaamste monumenten zijn: de Kathedraal; het Gemeentehuis; de Beurs; het Paleis der afgevaardigden; Kerken, enz.; merkwaardige wandelingen door de moderne wijken van de stad.

1 Mei. Vertrek naar *Parijs* (24 uren in den trein) via Perpignan, Marseille, Lyon. Overnachten in den slaapwagen.

2 Mei. Aankomst te *Parijs*. Overnachten.

3 Mei. Vertrek van *Parijs* 's morg. ten 8,25. Retour *Amsterdam* 6.10 's avonds.

De meerdere kosten op dit 2e reisplan vallende, bedragen ongeveer *fl.* 325.— waaronder gerekend de biljetten voor de 1e klasse spoor, de supplementen voor de sneltreinen, overnachten, dejeuners en diners (dranken zijn hieronder niet begrepen en natuurlijk evenmin de extra verteringen, fooien enz.).

Het zal het *Hoofdbestuur van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst* recht aangenaam zijn spoedig opgave te mogen ontvangen van hen, die tot op heden zich nog niet opgaven als lid van het Congres, om hen daarna alle noodige stukken toe te zenden.

Het adres van het Hoofdbestuur is: Marnixstraat 402 te Amsterdam.

(1) Tevens zij herinnerd, dat he lidmaatschap voor het Congres slechts frs. 25.— bedraagt. Wenscht men liever als „Membre Donateur" te worden ingeschreven, dan stort men frs. 100.—

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst. In de huishoudelijke vergadering, op 4 Februari j.l. gehouden onder leiding van den heer W. J. de Groot, onder-Directeur der Publieke Werken, werd door den secretaris, den heer J. H. W. Leliman, verslag uitgebracht over den toestand der Vereeniging gedurende het afgeloopen jaar. Het bestuur was er in geslaagd het ledental eene aanmerkelijke uitbreiding te doen ondergaan en op te voeren tot het grootste cijfer door de afdeeling ooit bereikt, dank zij veler medewerking en steun. Het bestuur hoopte, dat de waargenomen verschijnselen van herbloei zich mochten bestendigen en zal ook in het komende met alle beschikbare krachten in die richting werken en geleidelijk uitvoering geven aan verschillende bestaande plannen.

Het verslag wees er voorts op, hoe de afdeeling zich daarbij met name richt tot de jongere vakgenooten, wien bij het toetreden als adspirant-lid verschillende tegemoetkomingen worden verleend. De technische Leeskring der afdeeling met keur van binnen- en buitenlandsche vakbladen is voor adspirant-leden voor de halve contributie (*f* 2.50) opengesteld, terwijl zij buitendien toegang hebben tot de bibliotheek der Maatschappij.

Het bestuur, dat bij het in werking treden van het nieuwe reglement in zijn geheel aftrad, werd bij acclamatie herkozen. Het bestaat uit de heeren W. J. de Groot, voorzitter; W. A. E. van Geuns, vice-voorzitter; J. N. Landré, penningmeester; E. M. Rood; J. H. W. Leliman, secretaris.

De rekening en verantwoording, ondanks vele buitengewone uitgaven sluitende met een batig saldo, werd evenals de begrooting over 1904 goedgekeurd. Bij acclamatie werden 5 nieuwe leden aangenomen.

Aan het slot der vergadering circuleerde eene verzameling photographieën naar interieurs van alle stijlen en landen uit de collectie van den heer Leliman, die er eene toelichting bij gaf.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura. 6 Februari 1904. De „Bouwkundige spreuken van prof. Donaldson" worden vervolgd. Een polemiek over de wijze waarop in het blad geschreven werd over den uitbouw van het Rijks Museum gaat op de verbouwing zelve echter niet in. Het technisch gedeelte bevat: Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen; Reinigings-inrichting voor afval- en gebruikswater (systeem Schlichter). Onderhoud van drijfriemen.

De Opmerker. 6 Februari 1904. De Kapel op het Valkhof te Nijmegen, — een kort artikel waarin aan de voorbereiding, sedert 1894, van de thans spoedig te verwachten restauratie van dit monument herinnerd wordt.

De Amsterdamsche Beurs en de proletariërs. De heer Ed. Redelé, die de schrijver der aldus getitelde brochure blijkt te zijn, toont aan, dat de twee artikelen daarover in „de Opmerker" verschenen, grootendeels aan misverstand hun argumenten ontleend hebben. De heer Redelé heeft de Ned. renaissance niet afgebroken, alleen de bouwwijze in ons land vóór dat Dr. Cuypers zijn zuiveringsarbeid begon; in plaats van te spotten over de kortheid van des schrijvers stukje, had men behooren aan te toonen, dan zijn redeneering valsch is. Een beeld, voor 't volk begrijpelijk, moet van sprekende kleuren en scherpe omtrekken zijn. Dat het onjuist was, wordt echter niet bewezen.

De heer Weissman bespreekt de ontwerpen „Arbeidswet"; hij bepaalt zich tot het 2e hoofdstuk daarvan, dus tot de voorgenomen invoering van een leerlingstelsel. In een volgend opstel zal de leerovereenkomst behandeld worden en dan tevens worden nagegaan, hoe zulk een overeenkomst in Duitschland en Oostenrijk is geregeld.

De Bouwwereld van 3 Februari 1904 geeft een kort verslag, ontleend aan de Krefelder Zeitung, over de voordrachten die de heer H. P. Berlage op 22 en 23 Januari j.l. op uitnoodiging van het Krefelder Museum-Verein heeft gehouden. In die voordrachten heeft hij zijn gedachten over stijl, moderne en toekomst-architectuur uiteen gezet. De architect moet bewust werken, door zijn beschaving daartoe gedwongen. Er wordt naar een nieuwen monumentalen stijl gezocht, maar het zal nog lang duren eer deze er is; want onze tijd mist nog wat bij den stijl behoort: de principieele grondslagen. Het beginsel der eenvoudige, eerlijke constructie huldigen alle modernen; maar velen begrijpen dit niet of leggen het verkeerd uit. Om die constructie te bereiken, is de middeleeuwsche bouwkunst ter voorbereiding van groote beteekenis; zij is de schakel tusschen het oude en het nieuwe. De stijl der toekomst is echter nog niet over 25 jaren te bereiken; voorheen waren daartoe eeuwen noodig.

Thans is dit ook veel moeilijker dan vroeger, wegens de nieuwe materialen, de oneenigheid in kunstopvatting der medewerkenden, omdat schilders en beeldhouwers den architect niet begrijpen; alles, afgezien nog van den korten bouwtijd en den administratieven omhaal. De toekomststijl wordt verwacht van de arbeidersbeweging, die eerst den voor de kunst vernietigend werkenden invloed van het kapitaal moet overwinnen. Na de politieke evolutie is de artistieke mogelijk; en heeft het socialisme overwonnen, dan zal de bouwkunst — welke kunst het volk het dichtst bestaat — de hoogste vlucht nemen.

De Krefelder Zeitung teekent hierbij aan, dat de heer Berlage, die politiek en kunst zoo eng verbindt, de hoofdfout van alle socialistische ideologen begaat, van te gelooven aan de gelijkheid der menschen. Die verwachting zal schipbreuk lijden op dezelfde ongelijkheid der menschen waartegen ook de socialistische utopiën zich zullen verpletteren. Het bestaande idividualisme zal eerder grooter worden dan zich tot een eenheid aaneensluiten. De steeds grooter wordende veelheid in de samenleving zal mede de eenheid onmogelijk maken. Waarheid en eerlijkheid in de bouwkunst zullen de geloofsartikelen van alle degelijke bouwmeesters worden, maar de toekomst zal niet één stijl, maar vele uitingen van stijl aanwijzen. In die veelheid zal de bekoring van het leven liggen.

Verder bevat het blad: Voorschriften voor het ontwerpen en uitvoeren van en het toezicht houden op werken in cement-beton, en een plaat met een afbeelding van het Gemeentehuis te Zevenaar, kosten *f* 12 550, ontworpen en uitgevoerd in het type van dergelijke XVIIe eeuwsche gebouwen, door den heer A. J. Joling.

Metallicus. 4 Februari 1904. Werkstukken en gereedschappen uit ijzer en staal. Iets over brandstoffen voor den smid. Iets over vloeistaal. Uit de metaalgieterij. Zonnewijzers. Metalen plafond- en wandbekleeding.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 4 Februari 1904. Uit de metaalgieterij. Benoïdgas. (Vervolg). Het privaat en zijne loozing (Vervolg). Iets over pneumatisch grondboren. Werkstukken en gereedschappen uit ijzer en staal.

Technisch Weekblad. Het schetsen van machinedeelen in perspectief. (Vervolg). Nog iets over de kosten van stoom- en gaskracht. Isoleering tegen het verlies van warmte. Waterpijp- of vlampijpketels (Vervolg).

UIT DEN VREEMDE.

De heer Auguste Choisy, oud professor aan de „École des Ponts et Chaussées" en „Inspecteur géneral honoraire des Ponts et Chaussées", heeft bij de van hem bekende werken „l'art de Bâtir chez les Romains" en „l'art de bâtir chez les Bijzantins" wederom eene nieuwe studie geschreven, n.l. „l'art de bâtir chez les Egyptiens". Het is een hoogst belangrijk werk, vooral op het gebied van den baksteenbouw. Het toont ons, hoe de Egyptenaren, ternauwernood bekend met het ijzer, met de hoogst eenvoudige werktuigen, groote monumenten oprichtten, muren bouwden zonder stijgers, bogen en gewelven vrij uit de hand metselden, zonder formeelen; de énormste steenen verplaatsten en ophieven, op wijzen, van het hoogste belang, om te gebruiken in onze groote middenpunten van bevolking. Verschillende metselverbanden, concave en convexe muren, het ruim gebruik van hefboomen en terrassen, benevens een soort van „oscilleerende lift", trekken vooral de aandacht.

De Jury in de prijsvraag voor de réconstructie van het bekende stadhuis van Troyes heeft de HH., Félicien Ballet te Saintes en Gustave monceau, te Parijs; H. le Grand te Parijs; G. Tronchet te Parijs; E. Robert te Clamart en L. Hameau te Parijs; Ch. Duval te Parijs en C. Vesinet te Vesinet; benevens Emile Hochereau en Brun Gabriel te Parijs, bekroond. Zij ontvangen ieder 300 frcs en worden tot een eindconcours toegelaten.

De „Regina-Copieerlamp", is eene hoogst practische verbeterde électrische Copieerlamp, waarmede alle soort bouwkundige teekeningen in zeer korten tijd, buitengewoon zuiver gecopieerd worden. Het onafhankelijk zijn van zonnelicht is in den tegenwoordigen tijd, lang niet te versmaden.

Neurenberg, schijnt nog niet tevreden met de reeds bestaande fonteinen, en heeft eene prijsvraag uitgeschreven voor een nieuwe fontein op het Melanchton plein. Drie prijzen, van 700, 500 en 300 Mrk.

Eene Engelsche Onderneming, aan wier hoofd Charles Boyle staat, gaat de sphinx bij de Pyramiden van Gizeh, geheel ontgraven.

Op verschillende Oostenrijksche beboschte bergen, worden tegenwoordig flinke breede direct naar beneden voerende wegen aangelegd, om in den kortst mogelijken tijd, en de minst kostbare wijze de boomstammen naar beneden te voeren. Er zijn er van ± 1200 meter lengte, bij een helling van 45°.

De Fransche regeering, heeft de nieuwe inrichting voor ventilatie van het Louvre-Museum opgedragen aan de Engelsche firma, de heeren Roberts Boyle and Son. Het is het systeem van natuurlijke ventilatie, dat op de laatste Parijsche tentoonstelling de hoogste bekroning verkreeg.

Aan de Oostzijde van de Westminster abdij te Londen, staat de zeer oude Pijx-Kapel, welke dateert van het 1e Normandische tijdperk. Zij verkeerde in zeer vervallen staat en was voor het publiek gesloten, doch wordt nu zorgvuldig in haar ouden toestand hersteld.

Bij de werkzaamheden die hiertoe verricht worden, zijn verschillende hoogst merkwaardige oudheden gevonden.

De ruïnen te Ephesus, zullen ontgraven worden, onder leiding van den heer Hogarth, directeur van „British Archeological Institute" te Athene.

De Universiteitsgebouwen te Cambridge zijn aanzienlijk uitgebreid. Op den 1^{en} Maart a. s. zal de Koning openen de College-lokalen en Bibliotheek voor de rechtswetenschappen, benevens de College lokalen met bijbehooren voor de geneeskunde.

BERICHTEN.

Arnhem. In de zitting van den gemeenteraad op 6 Febr. j.l. is o. a. het voorstel van B. en W. aangenomen, om het traktement van den Adjunct-Directeur van gemeentewerken, den heer G. Versteeg, te brengen op *f* 2400, en hem een persoonlijke toelage te geven van *f* 300 per jaar.

's-Gravenhage. Door B. en W. is aan de heeren W. J. Van der Wettern en A. S. Key te Rotterdam opgedragen de Wagenstraat tot aan den Gedempten Burgwal met geperste platan te asphalteeren.

Amsterdam. Op de Tentoonstelling voor het Kind, te St. Petersburg, is aan het Hollandsche woonvertrek, ontworpen en uitgevoerd door den heer N. Le Grand, den eigenaar van 't Modelhuis, door de internationale jury de hoogste onderscheiding, de Grand Prix, toegekend.

Amsterdam. Sedert het begin van Januari j.l. zijn de portefeuilles van den leescirkel der Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst in circulatie gebracht. Wil het denkbeeld dat aan den leescirkel ten grondslag licht echter de vruchten afwerpen die het Bestuur der Afdeeling zich voorstelde, dan is ruime deelname wenschelijk. De contributie voor de leden der Afdeeling bedraagt *f* 5.—, die voor de Aspirant-leden *f* 2.50. De portefeuilles zijn zoodanig gevuld, dat zich in elke zending een

actueel en nieuw gedeelte bevindt. De inhoud bestaat voorloopig uit: Bouwkundig Weekblad, de Opmerker, Architectura, Technisch Weekblad, Vademecum der Bouwvakken, het Huis, de Gas- en Waterfitter, de Ingenieur, de Aannemer, Maandblad voor Teekenonderwijs. Bulletin van den Nederl. Oudheidkundigen Bond, Bouwkundig Tijdschrift, Construction Moderne, Ducuments d'Architecture moderne, Schweizerische Bauzeitung, Deutsche Bauhütte, Wiener Bau-Industriezeitung, The Studio, British Architect, The Architects and Builders Magasine, Tijdschrift voor Sociale Hygiëne, en Tijdschrift van de Mij. van Nijverheid.

Maastricht. Het besluit is genomen om het standbeeld van Minckelers — den uitvinder van het lichtgas — op de Vischmarkt te plaatsen en het in Juni a. s. feestelijk te onthullen.

Gouda. Voor de restauratie van de St. Janskerk blijken enorm veel hoogere bedragen noodig te zijn, dan die welke oorspronkelijk geraamd waren door de heeren Jos. Th. J. Cuypers en W. Kromhout Cz., die de herstellingswerken leiden. De oorzaak hiervan is gelegen in den eerst later gebleken zeer slechten toestand der heifundeering.

Het aanvankelijk Rijkssubsidie van *f* 3500 is in 1901 reeds tot *f* 5000 per jaar verhoogd, onder voorwaarde, dat de Commissie voor de restauratie verzekerd zij van eene bijdrage groot *f* 7000 van particulieren. Daar de kerkelijke gemeente niet meer kan doen dan tot heden gedaan is doet de Commissie opnieuw een beroep op de mildheid van belangstellenden. Door een legaat en giften was 't reeds mogelijk eenige beroemde glazen te herstellen. Om de restauratie der glazen den gewenschten gelijken tred met die der gevels te kunnen doen houden, moet de Commissie bovendien op giften van *f* 4000 à *f* 5000 ineens jaarlijks kunnen rekenen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	45	"	"	- 120.—
"	"	"	38	"	"	- 100.—
"	"	"	26	"	"	- 85.—
"	"	"	21	"	"	- 80.—
"	"	"	24	"	"	- 65.—
"	"	"	19	"	"	- 40.—
"	"	"	24	"	"	- 70.—
"	"	"	40	"	"	- 100.—
"	"	"	21	"	"	- 55.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 80.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	20	"	"	- 50.—
"	"	"	29	"	"	- 80.—
"	"	"	25	"	"	- 90.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 60.—
"	Opzichter	"	21	"	"	- 70.—
	Teekenaar	"	22	"	"	- 50.—
"	"	"	18	"	"	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 15 FEBRUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een drielifts telescoop-gashouder van pl.m. 50 M. diam., nuttig inhoudend pl.m. 60000 M³. als kniptype wordt een ringbasin van geslagen ijzer of staal verlangd, gebouwd hoogstens 2,50 M. boven den beganen grond.

De directeur der gem.gasfabrieken. Inlicht. geeft den ingen. onderdirect. der gem.gasfabriek (directeur der oostel gasfabr.) Bilj. inlev. bij den wethouder voor de gemeentebedrijven tot 's midd. 12 u.

AMSTERDAM. *a.* Het sloopen van twee perc. aan de Handboogstraat, kadastraal bekend onder sectie F, Nos. 3203 en 3204; *b.* het maken van een gebouw tot vergrooting van de universiteits-bibliotheek, op het door de slooping der sub *a* bedoelde perc. vrijkomend terrein, en het uitvoeren van eenige andere werken.

Het gem.best., 's midd. 12 u Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 1,25 (met één teek.). Inl. worden gegeven ten kantore van den arch. ten stadhuize. kamer no. 150, van 2—4 u., ged. de laatste drie werkdagen voor den dag der aanbesteding. De te sloopen perc. zijn te bezichtigen gedurende de week voor de aanbesteding van 8—5 u.

AVEREEST. Het bouwen van een kleine boerderij met winkel.

De heer A. Stapel Jr. te IJhorst. Bestek en teek. ter inzage bij wed. L. Nijboer. Inl. geeft E. Poortman Hz., timmerman De Wijk.

BOXMEER. Het bouwen van een werkhuis met bijlev. van alle materialen.

De heer Meijer Andriesse, n.m 4 u., ten koffiehuize van H. de Best, alw. bestek en teek. ter inzage. Voor aanw. vervoege men zich bij Jozef Clabbers tegenover het station.

DEDEMSVAART. Het bouwen van eene boerenbehuizing op 't Linderveld gem. Zuidwolde.

De heer S v. Delden Wzn., n.m. 2 u., bij A. Mulder Bestek en teek. ter inzage in voorn. logement en in café Dijkhuis te Sappemeer, alw. bestekken à f 0,50 verkrijgb. Aanw. 15 Febr., v.m. 11 u.

HOLWERD (FR.). Het afbreken van een boerenhuizinge bewoond door B Bos onder Engwierum en het opbouwen eener stelphuizinge.

De heer G. Epema, bij wien bestek en teek. à f 1 50 en inlicht. te bekomen zijn. Bilj. inzenden onder letter H. Aanw. gedaan.

ROTTERDAM. Het bouwen van 2 vrijstaande huisjes op een terrein naast de Schietbaan aan den Bermweg.

De heer J. van Boven, v.m. 11 u., in café „Den Burg", Korte kade. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 bij J. v. Boven, Van der Werffstraat 21. Aanw. gedaan.

SCHOONHOVEN. Het bouwen van eene lokaliteit voor de op te richten Drijfklasse en in verband daarmede gedeeltelijke verbouwing van de teekenschool.

Het best. van de nijverheidsvereeniging voor goud- en zilverwerken, 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage in het heerenlogement. Aanw. 8 Febr., v.m. 11 u.

UITHUIZEN. Het bouwen van eene nieuwe burgerbehuizing, met de daarvoor benood. materialen, arbeidsloonen, transporten, enz. enz. aan den Achterweg.

Mej. wed. F. v. Eelen, n.m. $5^1/_2$ u., in hotel „Marema". De teek. ter inzage ten huize van aanbest. alw. bestekken verkrijgb. tegen f 0 50. Inlicht. verstrekt E. Kiel, Uithuizen. Aanw. 15 Febr, n.m. 3 u.

WELSUM (OV.). Het weder opbouwen van het verbrande woonhuis met boerderij en het bouwen van een schuur en hooiberg.

De bouwmeester H. Wissink te Olst, v.m. $11^1/_2$ u. in het koffiehuis van A. J. Voorhorst. Bestek en teek. ter inzage in voorn. koffiehuis. Aanw. 15 Febr., v.m. 9 u.

WOMMELS. Het bouwen van een burgerwoonhuis.

De heer A. J. Tjallema. Bestek en teek ad f 1 verkrijgb. bij H. B. v d Valk te Cubaard.

DINSDAG 16 FEBRUARI.

ALKMAAR. Het bouwen van magazijnen aan de Noorderkade.

De archit. G. Spruit Sz., 's av. 7 u., in café „Centraal". Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij voorn. archit. Zevenhuizen A 1.

COEVORDEN. Het verbouwen van een huis in de Frieschestraat.

De heer Jozeph H. Vos, 's midd. 12 u., in café Abels, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft arch. H. Rozeman. Aanw. 12 Febr., v.m. 11 u.

ENSCHEDÉ. 1. Het bouwen van een woonen winkelhuis enz; 2. het afbreken van woonhuizen en ter plaatse weder bouwen van vier woonhuizen en een winkelhuis alles op een terrein gelegen aan de Minkmaatstraat te Enschedé.

De arch R. v. d. Woerd Hzn., n.m. 3 u., in café Mendelaar. Bestek en teek. tegen f 1,50 per stel verkrijgb. ten kantore van den arch. Aanw. 16 Febr., v.m. 9 u.

ENSCHEDÉ. Het afbreken van 4 woningen en het bouwen van 5 woonhuizen met bijbouwen aan de Beltstraat.

De heer G. Kromhof te Lonneker, 's av. 7 u., in 't café van Jochem Hemken, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven Roesink en Walda, bouwk. Aanw. 16 Febr., v m. 11 u.

HAARLEM. Het bouwen van een houten hulpschool aan de Van Zompelstraat.

Het gem.best., n.m. $1^1/_4$ u. Bestek en teek. ter inzage ter secretarie en ad f 0,75 verkr. Inl. op bureau gemeentewerken.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Verl. Elsbeekweg.

De heer H. J. Huiskes, 's av. 8 u., in 't café van G. Beltman, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 16 Febr., n.m. 3 u.

PANNERDEN. Het bouwen van een huis met bijlev. van materialen.

De heer A. H. Bach, n.m. 2 u.

SCHILDWOLDE (GR.). Het bouwen van een boerenbehuizing, op een open terrein met bijlev. van al het ben.

De heer N. J. Bleeker, n.m. 3 u., bij K. van Sloten, alw. bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50. Inl. verstrekt Sj. Buitenkamp, gem. opzichter. Slochteren.

WOENSDAG 17 FEBRUARI.

BUITENPOST (FR.). Het afbreken en bouwen van een boerenhuizinge voor 60 stuks hoornvee op de Zathe in gebruik bij wed U. R. Dijkstra, Eestrum.

De heer Mr. J. J. Kuipers, kantonrechter, Utrecht, 's av. 7 u., bij Jb. Kuipers; teek. ter inzage en bestek à f 0,75 te bekomen bij J. Kalma te Eestrum. Aanw. 15 Febr., n.m. $2^1/_2$ u.

DEN HELDER. Het bouwen van een bureau van politie aan de Zuidstraat en een brandspuithuisje aan het Ankerpad.

Het gem.best., n.m. 2 u. Bestek ad f 0,50 verkrijgb. ter secr. Aanw. gedaan.

GIEKERK (FR.). Het bouwen van 6 woningen.

De kerkvoogden der Ned. Herv. gem., 's av. 7 u., bij K. J. Sikma. Inl. geeft A. R. de Jong. Bestek en teek. ter inzage in het logement van F. Liezenga Bilj. inzenden aan K. J. Sikma.

HENGELO (OV.). Het bouwen van 2 woonhuizen aan den 3e Emma Dwarsweg.

De aanbesteder, 's av. 8 u., in café Wilmink, alw. bestek en teek. ter inzage en inl. te bekomen. Aanw. 17 Febr., v.m. 10 u.

HOOGERSMILDE (DR.). Het bouwen van een schuur met woning aan de Beilervaart, onder bijlev. van al het ben.

De archit. P. Dam te Raskwerd, n.m. 4 u., in het logement van D. W. Hulst, alw. bestek en teek. ter inzage en bij den arch. Bestek à f 0,50 verkr. Aanw. 17 Febr., v.m 11 u.

KROMMENIE. Het bouwen van een woonhuis met kantoren en bijkomende werken voor den heer A. de Ruijter.

De heer S. Aardema te Velsen, v.m. 11 u., in het Heerenlogement.

LEIDEN. Het bouwen van een bergplaats op het terrein en het vernieuwen van 150 M. beschoeiing langs het terrein der gasfabriek.
De commissarissen der Ned. gasfabriek, n.m. $3^1/_2$ u. Bestek en teek. verkrijgb. ten kantore der stedelijke gasfabriek, tegen f 1 per stel. Aanw. 15 Febr., v.m. 10 u.
VALTHERMOND. 1. Het bouwen van een draaibrug en eene brugwachterswoning over en bij het Zuiderhoofddiep te Valthermond, plaats no. 49; 2 het bouwen van een draaibrug en eene brugwachterswoning over en bij de Zuidelijke Hoofdvaart (Vetstukkendiep).
Het bestuur van het waterschap Valthe, 's midd. 12 u., bij P. J. Smit. Bestek en teek. ter inzage in het gem huis te Exloo, bij P. J. Smit te Valthermond, hotel Dopper te Stadskanaal en hotel Valthermond te Musselkanaal. Bilj. kunnen van 16 Febr. worden ingezonden aan den voorzitter van het waterschap en op den dag der aanbesteding worden ingeleverd bij het bestuur. Aanw. 17 Febr., v.m. 10 u.
VENLO. Het afbreken van huizen langs het Helschriksel en het bouwen van een winkelhuis enz., met bijlev. van alle materialen.
De heer Dr. L. Janknecht. Bestek en teek. ter inzage ten kantore van H. Seelen, arch., alw. inl. te bekomen. Aanw. 17 Febr., v.m. 10 u.
WINTERSWIJK. Het bouwen van een machinegebouw met fundeeringen voor machines, het maken van een droogloods en eenige verdere werken op het terrein der steenfabriek „de Vlijt", met bijlev. van een gedeelte der materialen.
De arch. Gantvoort—Streek, 's av. 7 u., in café Poppink, alw. bestek en teek. ter inzage.
'T ZANDT (GR.). Het bouwen eener onderwijzerswoning te Leermens.
Het gem.best., v.m. 11 u., in 't gemeentehuis. Bestekken en teek. ter secret. verkrijgb. à f 1,25. Aanw. 15 Febr., van $1^1/_2$ tot 5 u.

DONDERDAG 18 FEBRUARI.

BREDA. Het bouwen van een winkelhuis met aanbouw aan de Ginnekenstraat no. 38 te Breda.
De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas, 's av. 7 u., in café J. Segers, alwaar bestek en teek. ter inzage. Aanw. gedaan. Inl. bij genoemde architecten te bekomen. Alle vakken worden afzonderlijk aanbesteed.
GASSELTE (DR.). Het bouwen eener boerenbehuizing, onder bijlev. van de ben. materialen, werkloonen, enz.
De arch. A. H. Oldenburger te Pekela, n.m. 1 u., bij Luichien Bartelds, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de arch. Aanw. 18 Febr., v m. 11 u.
HENGELO (OV.). Eene belangrijke veren bijbouwing van en aan 't hotel „Carelshaven" bij Delden.
De archit. van der Goot en Kruisweg, n.m. 3 u. Bestek en teek. à f 2,50 per stel verkrijgb. ten kantore der archit. van der Goot en Kruisweg. Aanw. 16 Febr., v.m. 11 u.
LEEUWARDEN. Het afbreken van perc. 278 aan de Amelandspijp en het bouwen van een winkelhuis voor Centr. Apotheek, met bovenwoning
De archit. G. B. Broekema Kampen, n.m. 3 u., in het Friesch koffiehuis, alw. bestek en teek. ter inzage en à f 1.50 verkrijgb. Inl. geeft voorn. archit. Aanw. 18 Febr, v.m. 10 u.
VALKENSWAARD. Het bouwen eener sigarenfabriek te Valkenswaard.
De firma Gyrath en Bots, 's av. 7 u. Inl. geeft de archit. Jos. Grambeek te Eindhoven. Bestekken à f 1 te bekomen bij bovengen. firma en bij den archit. Bestek en teek. liggen ter inzage in het hotel „Bots" te Valkenswaard. Aanw. 18 Febr., n.m. 2 u.

VRIJDAG 19 FEBRUARI.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 3 woonhuizen aan de Hoogstraat.
De heer G. Steenberg, 's av. 8 u., in café van Volbers, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de archit J. B. Radstake. Aanw. 19 Febr, n m. 4 u.
RUURLO. Het bouwen van een landbouwerswoning met bijlev. van materialen.
De heer J. W. Bouwmeester, op „Kostverloren" te Barchem, v.m. 11 u., in hotel „De Klok", alw. bestek en teek. ter inzage. Bilj. inzenden tot 18 Febr. bij den opzichter B. ter Maat, die inl. geeft. Aanw. 16 Febr. Samenkomst in „de Klok" voorn.

ZATERDAG 20 FEBRUARI.

BORGER (DR.). 1. Het aanbouwen van 2 lokalen aan de school te Borger; 2. het bouwen van een turfschuurtje bij die school; 3. het leveren van ameublement in die lokalen; 4. het herstellen van de bestaande lokalen; 5. het herstellen van het bestaande ameublement.
Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek en teek. van alle werken te bekomen ter sec. en bij den heer H. Beuving, gem. arch. te Borger, tegen f 2. Aanw. 20 Febr., v.m. 10 u.
KUSEMER GEM. OLDEKERK (GR.). Het bouwen eener boerenbehuizing met al het daartoe ben.
Mej. wed. W. Oosterhof en kinderen, n.m. 2 u., in de herberg van F. Togtema, alw. teek. ter inzage. Bestek à f 0.60 verkr. en inl. te bekomen bij Jb. Teninga, Sebaldeburen. Aanw. 20 Febr., n m 1 u.
LOSSER (OV.). Het bouwen van een woonhuis met leverantie van de ben. materialen in de kom van het dorp.
De heer J. H. Molendijk, n.m. 1 u., in 't café van de Wed. Oude Elberink, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft G. J. Essenhuis, bouwk. Aanw 20 Febr., 's midd. 12 u.

MAANDAG 22 FEBRUARI.

APPELSCHA. Het deels afbreken, het vergrooten van winkel en keuken en het bouwen van een boerenschuur.
De heer H. S. Jongbloed. Bestek en teek. bij hem ter inz en bilj. inzenden voor 22 Febr. Inl. geeft de arch. H. J. Noorman te Oosterwolde.
ENKHUIZEN. Het bouwen van een woonhuis.
Het bestuur der Stoomzuivelfabr. „Euréka", n m. 6 u., in café „de zeven groene boomen". Bestek met teek. te verkrijgen à f 1,25 bij de bouwk. K. en R. Swagerman te Bovenkarspel.
MEERSSEN (L.) (HERBEST.). Het bouwen van eene pachthoeve te Raar—Meerssen.
De archit. Jos Bemelmans, n.m. 5 u., bij Mad. wed. Mesters. Bestek en teek. tegen f 2,50 bij den archit. verkrijgb.

DINSDAG 23 FEBRUARI.

HOOFDDORP. Het aan- en verbouwen van de school no 6 te Abenes.
Het gem.best. van Haarlemmermeer, v.m. 11 u.

DONDERDAG 25 FEBRUARI.

ALKMAAR. Het verbouwen en uitbreiden van de 3e gem.school aan den Koningsweg en de lev. van de daarin noodige schoolmeubelen, in 2 perc.
Het gemeentebestuur, n.m. 1 u.

MAANDAG 29 FEBRUARI.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een heerenhuis aan den Binnenweg bij de Paul Krugerstraat.
De archit. W. Elzinga, 's av. 8 u., in café „De Beurs" Bestek en teek tegen f 1,50 verkrijgb. ten kantore van den archit. Inl. worden verstrekt door den archit. W. Elzinga. Aanw. 29 Febr., v.m. $9^1/_2$ u.
ULESTRATEN (LIMB.). Het bouwen eener kerk.
Het R. K. kerkbest. van den H. Catharina, n.m. $12^1/_2$ u. Plan met bestek ter inzage bij den pastoor te Ulestraten en te verkrijgen tegen f 3,50 bij het kerkbestuur. Inl. te bekomen bij den archit. C. Franssen te Roermond. Aanw. 29 Febr., v.m 10 uur.

DONDERDAG 3 MAART.

HENGELO (OV.). Eene belangrijke verbouwing der fabriek, met bijbouwing van pl m. 1030 M^2 hoogbouw voor de Nederl. katoenspinnerij.
De directie der fabriek, n.m. 3 u., ten kantore der fabriek. Bestek met 6 teek. à f 10, per stel verkr. ten kantore der archit. en worden op den dag der besteding à f 7, van inschrijvers teruggenomen. Aanw. 1 Maart, 12 u. Inl. geven van der Goot en Kruisweg, archit.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

26 JANUARI.

SCHARSTERBRUG. Het bouwen van een huis te Scharsterbrug, met alle daartoe ben. materialen. Door den heer Johs. Brouwer, te Caternberg.
Laagste inschrijver A. Boelsma, Oosterzee, f 945. Gunning aangehouden.

28 JANUARI.

KOLLUM. Het bouwen van een stelphuizinge. Door den heer L. Bierma.
Boerenplaats voor L. Bierma. Laagste inschrijver J. J. Melrink, Engwierum, f 3832.
Boerenplaats voor S. A Starkenburg. W. Beerta en L. Boonstra, Friemen, f 3764.

30 JANUARI.

ENSCHEDÉ (ONDERH.). Het afbreken van oude woningen en het daar ter plaatse bouwen van 4 woonhuizen op de Beltstraat. Door mej. de wed. Richters.
Eenige inschr. W. Hartman, Enschedé.
GROOT-AMMERS. Het bouwen van een woning voor den heer Dr. Oerlemans.
Laagste inschr. D. Witzier, f 8390 Geg.
LEERSUM. Het bouwen van een burgerwoonhuis met schuur, voor rekening van den heer E. v. d. Wetering aldaar.
Laagste inschr. Jac v. d. Broek, Amerongen, f 3255. Gegund.
SWALMEN. Het bouwen eener nieuwe woning met winkelhuis ten behoeve van mej. G. Theelen.
Laagste inschr. J. v. Essen aldaar.

1 FEBRUARI.

DONKERBROEK. Het bouwen van een woonhuis met boerderij te Wijnjeterp. Door den heer O. H. Dijkstra.
Gegund aan G. S. Kijlstra, Drachten, f 5254.

2 FEBRUARI.

ENSCHEDE. Het bouwen van 3 woonhuizen op een terrein aan de Haaksbergerweg, nabij den Veldkamp. Door den archit. J. B. Radstake.
Op 1 Mei gereed. Laagste inschr. G. J. Boonebroek, Usselo, f 3619.
Binnen een jaar gereed. A. Vulker en A. J. Diehleman, Lonneker, f 4222. Volgens bestek 8 dagen beraad.
HEERENVEEN. Het gedeeltelijk afbreken van een pakhuis aan den Molendijk en het bouwen van een woning met bakkerij. Ram. f 2200. Door den heer K. Keuning.
Laagste inschrijver K. de Groot, f 2166.

3 FEBRUARI.

APELDOORN. Het bouwen van een winkelhuis met bovenhuis aan de Dorpstraat. Door den arch. J. A. Wijn.
Perc. 1, het gebouw zonder perc. 2 en 3. Laagste inschrijver P. Kamphorst, f 5920*.
Perc. 2, schilderw. firma Wesselink, f 596*.
Perc. 3, loodgieterswerk. A. H. Wesselink, f 447*. * Gegund.

DELWIJNEN (GELD.). Het bouwen van een polderhuis op den Vlugtheuvel aldaar. Door het polderbest. van Delwijnen.
Laagste inschrijver J. v. Wijk, Wijk bij Heusden, f 2288. Gunning aangehouden tot 8 Febr.

DE WIJK (DR.). Het bouwen eener boerderij met potstal te Schoonevelde. Door den arch. G. Otten Jzn. te Meppel.
Laagste inschr. G. Broenink, de Wijk, f 6985.

HEERENVEEN. Het bouwen van een burgerwoonhuis aan de Fok aldaar. Door den archit. S. H. Zwarts.
Laagste inschrijver R. Post, f 5395.

KOOTEN (FR.). Het bouwen van een stelphuizinge op de Geest onder Tietjerk. Door den heer M. Bosma.
Laagste inschrijver G. v. d. Wal, Kootstertille, f 2720. Niet gegund als zijnde boven de begrooting.

NIEUW-AMSTERDAM. Het bouwen van een dubbele woning in het Barger-Oosterveen, aan de Verlengde Hoogeveensche Vaart, met bijlevering der noodige materialen. Raming f 1454. Door den heer G. Bokking.
Laagste inschrijver H. Oldenkamp Jz., Nieuw-Amsterdam, f 1187. Gegund.

OOSTBURG (ZEEL.). Het bouwen van een woonhuis met bakkeet, bergplaats enz., ten behoeve van den heer Izk. Bosschaart. Door den bouwk. M. Boone.
Timmer- en metselwerk. Laagste inschr. W. I Daansen, f 669.80.
Schilderwerk. P. Zonnevijle, f 76.
IJzer- en zinkwerk. Grof ijzerwerk. J. M. Kouwer, f 0.17.
Zinkwerk. J. M. Kouwer, f 0,47.
Alles per K.G., werkloon inbegrepen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

20 FEBRUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 8.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Sedert 1e Januari 1904 zijn door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aangenomen:

als Gewoon lid, de Heeren:

F. M. J. Caron, *Architect.* Amsterdam.
Albert Cool, „ Ede.
G. P. Rouffaer, *Adj. Secr. K. Inst. v. Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl. Indië.* 's-Gravenhage.
R. A. van Sandick, *Civ. Ing., Secr. v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs.* „
L. Drewes, *Gedipl. Bouwk. Opzichter.* Groningen.
A. A. Hillebrand G.Hz., *Architect.* Haarlem.
P. Kuiper Jr. „ Heemstede.
C. Ovaa, „ Rotterdam.
J. J. J. de Bruijn, *1e Luitenant Ingenieur.* Utrecht.
L. Koole Wz., *Gemeente Bouwmeester.* Zierikzee.
de Firma Jan Jaarsma, *fabrikant.* 's-Gravenhage.
de Naaml. Vennootschap Utrechtsche Asphaltfabriek voorh. firma Stein en Takken. Utrecht.

Als Buitengewoon Lid, de Heeren:

J. Westmijze Kz. Purmerend.
W. K. de Wijs, *Polyt. Student.* Rotterdam.
G. C. Rothuizen. Schalkwijk.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft van Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken de mededeeling ontvangen, dat in 1905 te München door de Münchener Kunstgenootschappen de „Künstlergenossenschaft en de „Sezession" gemeenschappelijk eene Kunsttentoonstelling gehouden zal worden.

Bij die mededeeling zijn gevoegd eenige exemplaren van het reglement voor de Tentoonstelling, dat ter lezing ligt in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

DE STEDENTENTOONSTELLING TE DRESDEN.

Voordracht, gehouden door den heer W. J. de Groot, Onder-Directeur bij de Publieke Werken te Amsterdam, Voorzitter der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, in de vergadering dezer Afdeeling op 8 Januari 1904.

Vervolg van bladz. 79.

AANLEG VAN STRATEN EN BESTRATINGEN.

Als er één onderwerp laag bij den grond genoemd kan worden, dan is het zeker wel dit, in werkelijken doch geheel niet in overdrachtelijken zin. Het onderwerp heeft aan geschiedenis alleen een hoeveelheid stof, waarmede menig boekdeel is te vullen. De geschiedenis van de „stratenbouwkunst" kent ook hare afwisselende tijdperken van opkomst, bloei en verval. Menig goed burger onzer stad, is naar zijne uitingen te beoordeelen, van meening, dat hij hier wel niet anders heeft gekend dan de laatste periode. Die uitingen hebben, voorzoover zij gerechtvaardigd zijn, onmiskenbaar hun nuttige zijde. Want dit leert ons de geschiedenis van dit onderwerp, dat de straat in haar geheel als zoodanig ten allen tijde tevens heeft gegeven een beeld van de hoogte waarop de volksontwikkeling en de volkswelvaart stond. Al naar gelang het peil van de eerste rees, stelde men hoogere eischen aan de straat en de bestrating, en naar gelang de laatste klom, kon men die eischen bevredigen. Nu is er ook bijna geen zaak in eene groote gemeente, behalve het drinkwater, waar het belang van ieder, zonder eenige uitzondering, zoo nabij is betrokken als bij het hebben van goede straten; en is het onderwijs, volgens onze grondwet, een onderwerp van de aanhoudende zorg der Hooge Regeering, zoo is het hebben van goede straten, waarover

het publiek verkeer veilig kan plaats vinden, een onderwerp van de aanhoudende zorg der Gemeentebesturen. Ik bedoel natuurlijk hier, in het verband mijner verhandeling met de zorg voor het veilig verkeer, niet die uit een politie-, maar uit een technisch oogpunt. Reeds de volkeren der oudheid hadden het in hunne steden tot een groote hoogte gebracht in de kunst van het maken van bestratingen, o.a. de Phœniciërs. De Romeinen zijn bekend, ook door den aanleg van hunne heirwegen, meest voor strategische doeleinden. De nacht der middeleeuwen, waarin ook sterren flonkerden, die dit te eer tegen dien duisteren hemel konden, dekte ook de kunst van stratenaanleg zeer lang met hare grauwe vlerken. De renaissance, ja, ook hier, de renaissance bracht nieuw leven en eindelijk werd in 1747 in Parijs de eerste vakschool geopend voor de beoefening der ingenieurswetenschappen, speciaal van wegen- en bruggenbouw. Aan deze school werd de zaak, voor zoover ik heb kunnen nagaan, voor het eerst op wetenschappelijke grondslagen gevestigd en sedert is Frankrijk vele jaren geweest aan de spits der landen waarvan de wegen aan hoogere eischen hebben beantwoord. De allerjongste tijd heeft een eisch meer dan vroeger gesteld aan den stratenbouw, namelijk die der, vergeef mij het woord, ik weet geen beter, „stratenhygiëne". Was oorspronkelijk aan niet veel meer bij bestrating te denken dan inzinkingen van karraderen en paardenhoeven te verhoeden, een begaanbaar pad voor voetgangers voegde zich daarbij, vooral in de groot-steden, stelde men later den eisch van geruischloos bestratingsmateriaal; in onzen tijd, die in het teeken staat van het verkeer en van de bacteriën, moeten wij bij de keuze van het bestratingsmateriaal en de wijze van zijne bevestiging ook bovendien nog aan „de gezondheid" denken en er voor waken, dat alles zoo goed mogelijk beantwoordt aan de eischen, welke uit het oogpunt van de belangen der volksgezondheid zijn te stellen aan de straat. De reiniging maakt daarvan natuurlijk een groot deel uit, doch wij weten allen, dat daarmede in zeer nauw en onverbrekelijk verband staat de soort van wegbedekking; en 't is misschien of wel bijna zeker daarom, dat bij de inrichting van de diensten der Duitsche groot-steden altijd onder één dienstbeheer staan: de afdeeling bestrating en de reiniging daarvan.

De eischen der gezondheidsleer vorderen, dat de straat zoo weinig mogelijk stof oplevert, zoodanig is gelegd en uit zulk materiaal bestaat, dat bodemverontreiniging wordt buitengesloten; deze leer vordert ook, evenals de schoonheidsleer, dat, waar eenigszins mogelijk, beplantingen op de wegen worden aangebracht, terwijl ten slotte en niet het minste de leer der oeconomie vordert de keuze te vestigen op een materiaal, dat als Van Houten's Cacao de pretentie heeft van het beste en tevens het goedkoopste in gebruik te zijn! Als ik nu nog vermeld, dat het welslagen van elke beplanting, maar vooral die in eene groot-stad, waar de beplanting aan meer schadelijke invloeden is blootgesteld dan elders, vordert eene opene bodem in tegenstelling van een deugdelijk gesloten bedekking om bodemverontreiniging te voorkomen, dan zal het den architecten niet moeielijk vallen te bedenken, dat het probleem van stratenaanleg en bestratingen niet zoo laag bij den grond is in werkelijken zin. Die zaak levert nog meer moeielijkheden op, doordat verschil van bodem, klimaat en hoefbeslag van paarden oorzaken zijn, dat men volstrekt niet blindelings kan toepassen wat elders proefondervindelijk goed is bevonden, en voorts tegenwoordig nog door den aanleg van tramsporen. Niet alleen hier ter stede, doch wat ik er over las en elders van aanschouwde, bevestigt het, dat het groot en zwaar karrenvervoer zooveel doenlijk plaats vindt over de tramrails, hetgeen bewijst, dat de karrenvoerders met betrekking tot hunne paarden het hart op de rechte plaats hebben zitten en dit hart aan de minste schokken wenschen bloot te stellen. Dit volgen van de tramsporen wordt minder gedaan naar gelang het wegvlak daarnaast van meer superieuren aanleg is. Die gewoonte is natuurlijk oorzaak van een zeer ongelijkmatig gebruik van den rijweg, die op de eene plaats doorloopend meer belast wordt dan op de andere, ongelijkmatig afslijt en daardoor op vreemdsoortige wijze dikwijls herstellingen moet ondergaan. In sommige Duitsche steden heeft men, om 't euvel te ontgaan, bij nieuwe wegen, afzonderlijke banen voor trambereiding gereserveerd, aan welke handeling ik ook niet vreemd acht de gedachte van sneller en veiliger te kunnen rijden met electrische trams. De nieuwste straatprofielen op de Dresdener tentoonstelling gaven te zien, dat bovendien rekening wordt gehouden met afzonderlijke wegen voor karren, voor gewoon rijtuigverkeer, voor fietsen, voor automobielen, voor ruiters en ook voor . . . . . voetgangers. Ik zou onrecht doen door de voetgangers het laatste te noemen U in den waan te brengen, dat daar slechts een geringe breedte voor was ingeruimd. Intusschen, het voorzien in al die behoeften heeft langzamerhand geleid tot belangrijke breedte-afmetingen der straten, welke daardoor in vele gevallen iets ongezelligs hebben gekregen, omdat er uit den aard der zaak meesttijds niet voldoende stoffeering op deze groote vlakte aanwezig is.

Voor hoofdverkeers- en promenadewegen vindt men breedteafmetingen van 30 tot 60 M[1]., waarop van 2 tot 6 boomenen minstens 4 lantarenrijen. De boomen en lantarens zijn bijna zonder uitzondering op de verhoogde gedeelten, bestemd voor het voetgangersverkeer, aangebracht en de boomen op een afstand van 7 M. ongeveer uit de rooilijn geplaatst. Een straatprofiel van Dusseldorf bvb. deed een 45 M. breede straat verdeeld zien als volgt. Wederzijds langs de huizen een verhoogd voetpad van 2.50 M., dan wederzijds rijwegen elk 4.50 M. Voorts wederzijds verhoogde paden, elk 2 M. breed, op het midden waarvan boombeplanting, dan volgde een promenadeweg breed 7 M., weder een verhoogd pad van 2 M., breedte, verder een rijweg van 10 M., een fietsweg van 2 M. en een ruiterweg van 4.5 M.

De straten van secondaire beteekenis hebben breedteafmetingen van af 10 M., waarbij dient opgemerkt, dat er bij zijn waarvan men verwacht, dat zij in de toekomst ten behoeve van het toenemend verkeer eene grootere breedte zullen behoeven; en om deze breedte alsdan daaraan te kunnen geven, heeft men de huizen-bouwlijn wederzijds eenige meters terug doen plaatsen en de voorruimte voorloopig vergund tot tuintjes-aanleg voor de perceelen te benutten, een maatregel welke veel vriendelijks verleent aan deze straten, die anders ook het hiervoren bedoelde ongezellig karakter beslist zouden moeten dragen.

Stonden wij zooeven stil bij de verdeeling van het wegvlak-bovengronds, nog wel zoo belangwekkend uit ingenieurs-oogpunt is de indeeling ondergronds. Daar moet de plaats gevonden worden voor de hoofdriolen, somtijds verdeeld in riolen voor huis- en menagewater en voor hemelwater, en bovendien nog van draineer-riolen, ter voorkoming van te hooge grondwaterstanden in den weg, verder plaats voor gas- en waterleidingbuizen, telephoon-, rijkstelegraaf- en brandweertelegraafkabels, en kabels voor het electrisch bedrijf, met en benevens de particuliere aansluitingen op de meeste dezer ondergrondsche werken. Hierbij dient vermeld, dat alle deze geleidingen volstrekt niet zusterlijk naast elkander kunnen zijn gelegen, integendeel de ijzeren buisleidingen en de electrische kabels schijnen eenigszins huiverig voor elkaar, terwijl de electrische kabelleidingen onderling

ook niet van al te groote gezelligheid houden. Gasleidingen mogen niet te dicht bij boombeplantingen worden aangebracht; altemaal omstandigheden waarmede bij de nieuwste tentoongestelde straatprofielen op zeer navolgenswaardige wijze rekening was gehouden. Zeer duidelijk waarneembaar was het op te merken, dat de lange ervaring welke de Duitsche Ingenieurs der groote steden hebben van die dingen die hier nu pas worden toegepast, niet zonder vrucht is gebleven. Men heeft bvb. de ondergrondsche werken een zoodanige plaats aangewezen, dat zij met het oog op herstellingen de minste stremming in het openbaar verkeer veroorzaken, en de leidingen waarvan men verwacht, dat men er ten behoeve van particuliere aansluitingen meer dan aan een andere zal moeten arbeiden, heeft men gelegd onder eene meer gemakkelijk op te breken en te herstellen wegbedekking.

Komende tot de soort van bestratingsmaterialen vindt men vrij algemeen voor de voetwegen granieten platen van belangrijke afmetingen in druk bezochte winkelstraten, waar nevens asphalt voor de rijwegen. Voor hoofdverkeerswegen waarop karrenvervoer plaats vindt, gebruikt men keien, meest van een granietsoort, en van eene behakking van superieure kwaliteit, en in doorslag van eene afmeting belangrijk grooter dan hier ter lande in de laatste jaren gebruikelijk.

De wandelwegen, als onderdeel der zooeven genoemde zeer breede wegen, zijn meesttijds van mac-adam, met uitzondering van een breed middenpad dat of van granietplaten is gemaakt of gecementeerd is. Bijzonder aangenaam voor het oog is de afdekking van het mac-adam door een soort kies- of zeer grof guszand van rood-bruine tint. Genoemd middenpad heeft ten doel bij nattig weder, als het mac-adam bij veel voetgangersverkeer niet wel begaanbaar is, den wandelaar een veilige, en meer zindelijke plaats aan te bieden. Alle boven opgesomde dingen van de straat heeft men natuurlijk niet — om daarover een meening te verkrijgen of een oordeel uit te spreken, uitsluitend of zelfs in hoofdzaak te zien — op een tentoonstelling, waar de modellen en de uitgevoerde stukken de volmaaktheid van uitvoering hebben gekregen en ze behouden, omdat zij niet gebruikt worden. Daarvoor heeft men te wandelen op de straten zelf. En hetgeen ik daar waarnam, ging mijne verwachting verre te boven. De beschikbare plaatsruimte laat niet toe, en 't is voor architecten, naar ik mag aannemen, niet zoo belangwekkend, om in alle détails van de beste Duitsche bestratingswijze te treden. Laat mij er in hoofdzaak 't volgende in groote trekken voor een kei-weg van mogen vertellen.

De vóórarbeid, het maken van het bestratingsbed, is, zooal niet het voornaamste, dan toch een zeer voornaam deel van den bestratingsarbeid. Indien een weg die eenige jaren bestaat, van een provisorische bestrating is voorzien geweest, en daarin alle ondergrondsche werken zijn aangebracht, en men hem dus zijne definitieve bestrating kan geven, vangt men aan de bovenlaag 40 à 50 cM. los te hakken en uit te graven, daarna aan te vullen met een laag van 20 à 25 cM. steenslag. Dit steenslagbed wordt vast ingerold met een stoomwals van ongeveer 15 ton gewicht. Daarna wordt het zandbed, grof zand met kies, van ongeveer 7 à 10 cM. aangebracht, waarop de keien worden gestraat, 3 cM. te hoog, om daarna met een ijzeren stamper van 30 à 40 KG. te worden ingestampt. Tusschen de keien is zoo goed als geen voeg. De kosten van een aldus aangelegden 1ste klasse keienweg varieerden tusschen *f* 6.50 à *f* 10.— per M². Vermeldenswaardig vind ik het even aan te stippen, dat de man die de keien zet, de straatmaker dus, evenveel ontvangt als de man die ze wegstampt, namelijk ongeveer 30 pfn. per M².

Over het algemeen vindt houtbestrating in Duitschland niet veel toepassing. Waar men deze in den laatsten tijd soms nog aanwendt, gebruikt men de harde Australische houtsoorten; de blokjes zijn dan 8 à 10 cM. hoog, en de M². houtbestrating met beton-onderbed komt op *f* 11.25 per M².

(Wordt vervolgd.)

VILLA TE SCHUDDEBEURS.

Villa van de Dames Van Adrichem, te Schuddebeurs.
Architect W. Bruijnzeel Cz.

De hier afgebeelde villa is gelegen aan den straatweg Zierikzee-Brouwershaven, te Schuddebeurs, gemeente Noordgouwe, het mooiste plekje van de eilanden Schouwen en Duiveland.

Het gebouw is opgetrokken van fraaikleurig hardgrauw op een voet van klinkers, en spaarzaam versierd met groen verglaasde steen voor afdekking van plinten, voor raamdorpels en aanzetten van strekken. Het is afgedekt met een groote kap, waartegen de daken aansluiten van de tuitgevels aan den linker en den rechter zijgevel en van den voorgevel. Hierdoor is een bruikbare zolderruimte verkregen en zijn tevens noodeloos ingewikkelde dakconstructies vermeden. De groote dakvlakken zijn met bruin verglaasde kruispannen, de portiek en de veranda met dito leipannetjes afgedekt.

Al het buiten houtwerk is wit geschilderd, de blinden, boeiborden, overstekende sparren enz. zijn met frissche kleuren (rood, groen en geel).

Villa van de Dames Van Adrichem, te Schuddebeurs.
Beganegrond.

De indeeling gelijkvloers blijkt voldoende uit den plattegrond. Op de eerste verdieping is dezelfde hoofd-indeeling

verkregen, daar alle beneden muren opgaan; de ruimte boven salon en eetkamer is in drie vertrekken verdeeld en de bijkeuken is niet hooger opgetrokken. De vijf vertrekken op de verdieping zijn alle voor slaapkamer ingericht; boven de office ligt de badkamer, boven de gang bij den hoofdingang een W. C. en kluis. Op den zolder zijn een klein atelier, een dienstbodenkamer en een bergruimte afgeschoten; er zijn daar tevens 2 reservoirs geplaatst voor wel- en voor regenwater, die door een gemeenschappelijke pomp uit welput en regenbak gevuld worden en voor de watervoorziening van bad, de privaten, een lavabo en kranen in de keuken zorgen.

Het werk werd ondershands aanbesteed aan den heer P. Vink te Noordgouwe, die het verdienstelijk uitvoerde voor de som van circa *f* 16.000.

TENTOONSTELLINGEN.

Kunsttentoonstelling te München in 1905.

Deze tentoonstelling, uitgaande van de Künstlergenossenschaft en de Sezession, wordt gehouden van 1 Juni tot 31 October 1905, in het Glazen Paleis.

Aangenomen worden werken van: schilder-, beeldhouw- en bouwkunst, grafische kunsten en kunstindustrie. Ieder kunstenaar mag hoogstens drie kunstwerken op een zelfde gebied inzenden. Copiën, photographiën of soortgelijke reproducties worden niet aangenomen.

De bekroningen zullen bestaan uit medailles Ie en IIe klasse.

Kosten van vervoer heen en terug komen voor rekening van het Comité der Tentoonstelling, alleen voor de inzendingen, door een Jury aangenomen, of tengevolgen van een uitnoodiging.

De inzendingen uit het buitenland worden georganiseerd door vertegenwoordigers der Regeeringen, in overleg met het Comité der Tentoonstelling. Het land, dat een gemeenschappelijke inzending tot stand brengt, kiest zelve een Jury en stelt vast waar en wanneer deze vergadert; inzendingen door die Jury aangenomen, worden niet meer aan eene beoordeeling te München onderworpen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem v. d. Mij. t. B. d. Bouwkunst. 10 Febr. 1904. De rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1903 werd voorgelezen. De heeren Hiddink en Steinmann, daartoe door den Voorzitter aangewezen, bevonden de rekening met de bijlagen accoord. Daarna werd deze, alsmede de begrooting voor 1904, goedgekeurd. Deze laatste bedraagt in ontvangst en uitgaaf *f* 177.84.

De heer W. G. Lensink werd herkozen als Bestuurslid; in plaats van den heer J. A. H. Crollaer, die wenschte niet herbenoemd te worden, werd bij 3e stemming gekozen de heer Mr. E. J. Baron Van Tuyll van Serooskerken met 9 stemmen, terwijl op den heer Welsing 8 stemmen werden uitgebracht.

Daarna verkreeg de spreker voor dezen avond het woord. De heer C. L. van Balen gaf als inleiding tot zijn onderwerp een schets van de Geldersche schilderkunst, die allengs verliep; terwijl integendeel de beeldhouwkunst en de bouwkunst een grooten bloei tegemoet gingen in de 16e eeuw. Als bewijs daarvoor voerde spr. o. a. aan, dat de origine van de groote Rijnlandsche kunst gezocht moet worden in Zwolle en andere Oost-Nederlandsche steden. Spr. toonde daarop aan, dat deze Oostersche architectuur een apart, min of meer van de Amsterdamsche en Leidsche school afwijkend, karakter draagt. Het betrokken gebied strekt zich in hoofdzaak uit over het Geldersche Oosten en de aangrenzende streken van Duitschland. Spr. vond voor dit genre van architectuur den naam Geldersch-Duitsche of „verticaal gespleten" stijl. Laatstgenoemde benaming laat zich verklaren, doordat tusschen Gelderland en het Duitsche gebied in de 14e eeuw een graafschap Berg lag, waarvan de beheerschers te 's Heerenberg woonden en op den Montferland hun jachtslot hadden. Zuidelijk daarvan lagen nog andere graafschappen en hertogdommen. In de middeleeuwen werd het contact tusschen de kleine staten en het hertogdom Gelre voortdurend onderhouden. Hieraan knoopte spr. eenige uitvoerige historische beschouwingen vast. Een uiting van de architectonische kunst van die streken wordt tengevolge daarvan aan beide zijden van de Geldersche grens gevonden: vandaar de benaming „verticaal gespleten". Specimen van die bouwkunst vindt men in hoofdzaak in Oostelijk Gelderland en in Cleef, Xanten, Calcar, Goch, Wesel, Emmerik, Munster en omliggende plaatsen.

Kenmerkend in het voorkomen der gevels zijn de lisenen ontleend aan den Romaanschen kerkbouw, en verder een stel onbelaste pijlertjes, die boven den dakrand uitsteken. De lisene is een plaatselijke versterking van den muur, op de wijze der pilasters, met dit onderscheid evenwel, dat de lisene niet belast is, en slechts dient tot steun van den muur. Een tweetal lisenen werd in dit stijltype verbonden door een boog; zoo werd een verdiept vlak verkregen, waarin vaak vensters werden aangebracht. Van de boven vermelde toppijlertjes gaf spr. verder een uitvoerige beschrijving. Ze worden vooral aangebracht op de trappen van de gevels en steken daar op de manier van kleine torentjes boven uit. Een serie lichtbeelden gaf spr. vervolgens gelegenheid zijn mededeelingen toe te lichten. De op verdienstelijke wijze door den heer van Balen geschetste gevels uit ons land en daar buiten, geprojecteerd op een omvangrijk scherm, voldeden zeer. Na eenige discussie werd de vergadering door den heer Freem, waarn. Voorzitter, gesloten.

De Secretaris,
G. Versteeg.

Bouwkunst en Vriendschap. 16 Februari j.l. hield de heer Wouter Cool, ingenieur bij de gemeentewerken te Rotterdam, een voordracht over de stedententoonstelling te Dresden.

Opmerkelijk is het, zeide spreker, dat deze tentoonstelling, ondanks hare belangrijkheid, zooveel minder bezoekers uit Holland mocht trekken dan haar voorgangster te Dusseldorf. Mocht dit eensdeels geweten kunnen worden aan de grootere reis er heen, anderdeels is het zeker de „naam" der tentoonstelling geweest die velen moet hebben doen denken, dat zij, als te veel van technischen aard zijnde, voor den leek minder interessant geacht moest worden. Hoe dit zij, voor hen die ze bezocht hebben, heeft zij in ruime mate den daaraan besteden tijd en moeite beloond, en is zij gebleken ook ruimschoots hunne belangstelling waard te zijn geweest, dank zij vooral de zorgen van hen die haar in 't leven riepen, om de bezoekers op velerlei wijzen, zoo door het inrichten van gidsen-dienst als door het houden van voordrachten over de verschillende onderdeelen der tentoonstelling, voor te lichten.

De groote uitbreiding die de steden in al haar onderdeelen ondergaan, en de daarmee gepaard gaande uitbreiding der overheidsbemoeiingen, die het onderwerp van geregelde gedachtenwisselingen tusschen de stadsbesturen vormen, zijn de aanleiding geweest, dat op den zoogenaamden „Stedendag" te Karlsruhe, tot het houden der tentoonstelling besloten werd, waartoe Dresden als plaats werd aangewezen.

Gelukkiger keus dan deze stad, die niet ten onrechte het Florence aan de Elbe wordt genoemd, kon moeielijk gedaan worden. Niet alleen om de stad zelve, met haar fraaie gebouwen, bruggen, musea en haar algemeenen aanleg, maar ook om haar prachtige ligging te midden van een schilderachtige streek die de tentoonstellingbezoekers een gewenschte afwisseling vermocht te bieden.

Het hoofdmoment der tentoonstelling, die een oppervlakte van 20.000 M^2 besloeg, wordt gevormd door een permanent tentoonstellingsgebouw waarvan de bouwkosten twee millioen mark bedroegen, om welk gebouw zich een reeks van grootere en kleinere gebouwen groepeerden, die verschillende op zich zelfstaande inzendingen herbergden.

Spreker leidt zijne hoorders achtereenvolgens door de verschillende afdeelingen van het hoofdgebouw en de nevengebouwen, hen daarbij op het meest belangrijke opmerkzaam makende.

Ontelbaar, merkt spreker op, is het aantal gipsmodellen van raadhuizen dat werd aangetroffen. Bijna elke stad is in den laatsten tijd in het bezit gekomen van een nieuw raadhuis, heeft er een in uitvoering of maakt daartoe de plannen in gereedheid; en mogen ook niet alle even schoon of kostbaar zijn uitgevoerd of geprojecteerd, het wijst toch zeker op een vooruitgang in welvaart en op het feit dat bijna overal de omvang der overheidsbemoeiingen voor de behartiging der stadsbelangen zich uitbreidt en dienovereenkomstig een ruimere zetel voor die overheid geeischt wordt.

Met name noemt spreker de mooie raadhuizen van Aken en

Nürnberg, welke laatste, zooals op meerdere plaatsen is geschied, met het stadtheater in één bouw is samengevoegd.

Even menigvuldig zijn de stadsuitbreidingsplannen die elk, naar den aard der stad waarvoor zij zijn geprojecteerd, bijzondere eigenaardigheden hebben. De oude stadsplannen zelf zijn in hoofdzaak tot 3 typen terug te brengen, samenhangend met de oorzaken die tot den alleroorspronkelijksten aanleg daarvan aanleiding gaven. Als eerste type zou kunnen gelden de aanleg waarbij een bijzonderen topografischen toestand, als de aanwezigheid van mooi bosch of vischrijk water, tot het bouwen van op zich zelf staande huizen of huizengroepen voerde, waardoor een zeer onregelmatige kern ontstond, die zich later op even willekeurige wijze vergrootte. Het tweede zeer veel voorkomende type is herkenbaar aan het vierkante marktplein, waaraan het raadhuis staat en waarlangs de hoofdstraten van den stadsaanleg gaan. Eigenaardig is daarbij, dat deze straten immer zoo zijn aangelegd, dat het marktplein een volkomen gesloten stadsbeeld geeft, waardoor het die eigenaardige bekoorlijkheid, aan oude marktpleinen eigen, heeft verkregen, en door de eeuwen heen heeft behouden. Tusschen dit marktplein en de stadswallen ligt dan meestal een complex van meer of minder nauwe straten. Freiburg en Thorgau zijn zeer sprekende voorbeelden van dezen aanleg. Het derde type, dat zeer rechte, ruime, eentonige straten vertoont, dankt zijn ontstaan meestal aan een of andere vorstelijke gril, zooals b.v. Cassel. Wat het karakter der uitbreidingsplannen aangaat, is veelal een streven op te merken om bepaalde gedeelten van de stad voor bepaalde doeleinden te bestemmen, zoodat veelal een luxe-wijk, een arbeiderswijk en een fabriekswijk wordt aangetroffen. Bij alle zijn min of meer geslaagde pogingen aangewend om bij het scheppen van ruime verkeerswegen in de oude gedeelten der stad, de bestaande merkwaardige gebouwen te sparen en in den nieuwen toestand in te passen.

Toch moet, ondanks dit streven, veel, wat in hooge mate tot het schilderachtig effect van een oude stad bijdroeg, aan de verkeerseischen opgeofferd worden, en daar dit meestal met groote kosten gepaard gaat, zijn het niet alleen de aesthetici die over vandalisme, maar ook de belastingbetalers die over het aanspreken van hun beurs dikwijls klaagliederen aanheffen. Dat bij de uitbreiding der steden de aanleg der straten, de riooleering, het verkeerswezen, de reiniging, watervoorziening en verlichting factoren van groote beteekenis zijn, spreekt van zelf, en aan al deze onderdeelen was dan ook op de tentoonstelling een ruime plaats aangewezen. Spreker gaf van een en ander een overzicht waaruit wederom bleek, op welke afdoende en onbekrompen wijze in al deze behoeften werd voorzien, en welke zorgen aan de algemeene „Gesundheitsplege" werd gewijd.

Een zeer belangrijk onderdeel der tentoonstelling was dat, hetwelk op het schoolwezen betrekking had. Ook op dit gebied scheen een naijver tusschen de steden te bestaan om elkander in de schoonheid en doelmatigheid der schoolgebouwen te overtreffen; en zeker is het, dat wat in dit opzicht in Duitschland gedaan wordt, alles te onzent verre achter zich laat.

De mate van zorg voor het onderwijs zelf en voor het schoolkind werd door de verschillende statistieken omtrent hun lengte en gewicht, den toestand der gebitten, alles in verband met hun meerdere of mindere vatbaarheid, om het gegeven onderwijs te volgen, duidelijk gemaakt, terwijl de inrichting der gymnastieklokalen, leesbibliotheeken en badhuizen, die in bijna elke stad aanwezig waren, een denkbeeld gaven van wat op dit gebied gedaan werd.

Na nog een en ander te hebben meêgedeeld over de verschillende brandweerorganisaties, de verkoophallen, abattoirs en ziekeninrichtingen, bij welke laatste hij in 't bijzonder de verplaatsbare barakken ter vervanging van de zeer kostbare ziekenhuizen besprak, stond spreker nog uitvoerig stil bij het paviljoen der „Volkskrankheiten", waar op zeer aanschouwelijke wijze ontstaan, verloop en genezing der infectie ziekten werd gedemonstreerd, en waar uitvoerige tabellen en statistieken, de meerdere of mindere verspreidheid der verschillende ziekten werd aangetoond.

Een tachtigtal microscopen stelden elk bezoeker in de gelegenheid zelf de preparaten der verschillende micro-organismen waar te nemen, terwijl afbeeldingen van cultures daarvan een en ander nog nader toelichtten.

Ondoenlijk is het, zeide spreker, aan alles wat verder ter tentoonstelling aanwezig was, en dat slechts in een meer verwijderd verband met stedenbouw staat, een woord te wijden. Hij besloot dus zijn welsprekende en met warmte voorgedragen rede met de vraag: wat heeft ons de tentoonstelling geleerd en welke herinnering zal zij bij hare bezoekers achter laten? En dan kwam hij tot de slotsom, dat zij heeft gegeven een weldadig aandoend beeld, van wat door het menschelijk streven in het belang van de menschheid ter vermeerdering van haar welzijn en welvaart is en wordt gewrocht, in tegenstelling met haar Dusseldorfer zuster die haar hoogste triomfen vierde in de expositie der meest volmaakte vernielingswerktuigen.

Een zeer groote collectie lichtbeelden helderde het gesprokene op.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 13 Febr. 1904. In een tweede artikel bespreekt de heer A. W. Weissman de leerovereenkomst uit de ontworpen *Arbeidswet;* ter vergelijking zijn daarbij opgegeven de bepalingen omtrent hetzelfde onderwerp in Duitschland en Oostenrijk geldende.

Andermaal de Amsterdamsche Beurs, is geschreven naar aanleiding van de bekende verklaringen van den heer Ed. Redelé in het vorige nummer. Deze is van meening, dat het proletarische karakter van Berlage's Beurs niet bewezen kan worden, doch dat het duidelijk wordt voor 't „machtig oplaaiend gevoel" — een gevoel dat ook in andere kringen gedeeld wordt. Wat Berlage onlangs te Crefeld sprak, toont duidelijk aan, dat ook deze kunstenaar voor zijne kunst alles van de proletariërs verwacht.

De schrijver bespreekt de vraag, of er ooit een eigenlijke volkskunst, thans ook wel gemeenschapskunst geheeten, bestaan heeft, en komt tot de uitspraak, dat, welk tijdperk men ook bestudeert, het blijkt, dat de kunst is beoefend door enkelen, voor enkelen, en de groote massa er altijd onverschillig voor gebleven is. Hij betwijfelt of de 20ste eeuw zal brengen, wat zelfs de hooggeprezen 13de eeuw niet vermocht te doen. Tegenwoordig wordt de invloed van de maatschappelijke toestanden op de kunst overschat. Het is zeer gemakkelijk om Berlage's Beurs te verklaren tot volkskunst, tot proletarische kunst; maar het valt te betwijfelen, of de geschiedenis — als deze later naspeurt, dat de bouwmeester geen kind des volks kan worden genoemd, dat het volk hem de motieven niet geleverd heeft en het gebouw ook niet voor het volk is — de qualificatie van volkskunst wel zal handhaven.

Architectura. 13 Febr. 1904. In een artikel: *De Nachtwacht-kwestie en het Rijksmuseum,* geeft de heer K. van Leeuwen als zijn oordeel te kennen, dat met de benoeming der Rijks-Commissie tot het nemen van proeven betrekkelijk de verlichting van de Nachtwacht, het vonnis voor het maken van een uitbouw aan 't Rijks-Museum geveld was. Uit het daarvoor beschikbaar stellen van gelden uit de staatskas, en uit de daarover niet gevoerde debatten (in de Kamer) is gebleken, dat Kunst zelf dan toch geen regeeringszaak is; en dit vindt de schrijver juist, omdat zij een volkszaak, en haar te steunen enkel regeeringsplicht is. Na herinnerd te hebben aan 't geen in 1903 in Architectura over de zaak geschreven werd, bespreekt de heer v. Leeuwen de zijns inziens bedenkelijk eenzijdig samengestelde Rijks-Commissie waarvan de zoogenaamde Haagsche School, die men „anti-Museum gestemd" zou kunnen noemen, het hoofdelement kan noemen, in welke Commissie billijkheidshalve — zoo 't geen rechtvaardige eisch ware — architect-afgevaardigden uit de bouwkundige vereenigingen zitting hadden moeten hebben; als dit 't geval ware geweest, zou de Commissie, meent de S., tot andere conclusiën zijn gekomen. Nu het zijlicht onafwendbaar schijnt, is dit toch heel gemakkelijk in de Rembrandtzaal te verkrijgen door den achtergevel, zonder deze uit te bouwen.

In een artikel *Cameleontisch* wordt op 't verschijnsel gewezen, dat de redactie van De Opmerker af en toe van kleur verwisselt, wanneer zij de verzorging van monumenten behandelt. Hiermede wordt bedoeld, dat ze soms in afkeurenden zin over restaureeren spreekt, en 't laatst, naar aanleiding van de in 't uitzicht gestelde restauratie der Kapel op het Valkhof te Nijmegen, de gegronde hoop koesterde, dat die herstellingswerken hier in het bijzonder voor de Rijks-restaurators een nuttig voorbeeld zullen opleveren, hetgeen de schrijver in Architectura voorbarig vindt. Deze schijnt ook weinig ingenomen over het bezetten der ramen van de Kapel met (modern) glas en de losse trap om desnoods op de galerij te kunnen komen.

De ontwerper van Kunstindustrieele voorwerpen. De heer L. Simons bespreekt hierin de bescherming van den intellectueel-artistieken eigendom — niet het minst om financieele redenen — en de rechtspositie van den kunstindustrieelen ontwerper. Het voorbeeld der vakorganisatie van de Engelsche auteurs, beveelt de schrijver aan voor het ontwerpen eener overeenkomst tusschen ontwerpers en fabrikanten.

In het „Technisch gedeelte" wordt het *ontwerpen en uitslaan van vaartuigen* vervolgd.

De Bouwwereld, 10 Febr. 1904. *De Kerk van den H. Victor te Xanten,* gesticht door Helena, moeder van den eersten Christenkeizer Constantijn, tusschen de jaren 313—325, in 1109 voor de 4e maal afgebrand, doch weldra herbouwd. Het koor werd in 1128 ingewijd, het schip in 1165. In de 13e eeuw werd het overige gebouwd in den overgangsstijl van het Romaansch naar het Gothische. De oudere deelen zijn Fransch-Romaansch. (Met afb.)

Het monument van Karel van der Heyden te Arnhem, ontwerp van den heer G. Versteeg, benoodigd bedrag *f* 7500. Het monument is van Beiersch graniet op een voetstuk van Pyrmontsche zandsteen gedacht, aan drie zijden door een ijzeren hek omgeven; in een der zijden komt een bronzen buste van den Generaal, naar het model van den beeldhouwer Wieneke te Utrecht. (Met afb.)

Een en ander over theorie van Bouwconstructiën, vervolgartikel, behandelende de spanning in gewelven en pijlers bij eenzijdigen druk,

Technisch Weekblad. 11 Febr. 1904. Vervolgen van: *Het schetsen van machinedeelen in perspectie; Waterpijp- of vlampijpketels; kosten van stoom- en van gaskracht.*

Metallicus. 11 Febr. 1904. *Werkstukken en gereedschappen uit ijzer en staal. Uit de metaalgieterij.*

Loodgieters en fittersbedrijf. *Van de gastentoonstelling in het Crystal Palace. Het privaat en zijne loozing.*

UIT DEN VREEMDE.

Te Warschau heeft zich een Comité gevormd onder voorzitterschap van Graaf Gustav Przezdziecki, tot het houden van eene internationale tentoonstelling van électriciteit. De Russische regeering heeft aan het Comité beloofd, dat geen invoerrechten geheven zullen worden van buitenlandsche goederen voor die tentoonstelling bestemd, die weer uitgevoerd zullen worden.

Te St. Louis zal de grootste locomotief tentoongesteld worden die tot nu toe gebouwd werd. Deze reuzen-locomotief, die bijzonder interessant zijn moet door nieuwe toegepaste constructiën, weegt, geheel in orde, niet minder dan 415.000 Engelsche ponden.

Ten behoeve van het automobiel-verkeer worden in Amerika proeven genomen met het aanleggen van wegen waarvan de eene helft Mac-Adam en de andere helft asphalt is.
Ook legt men een soort vlakke stalen rails, 30 c.M. breed.

Het monument dat in de Basilica St. Jean Lateran te Rome, van wit marmer, boven de laatste rustplaats van Paus Leo de XIII wordt opgericht, kost 175 duizend Lire.
De Paus wordt zittend voorgesteld, de handen zegenend uitstrekkend.
Ter zijde zijn de standbeelden van St. Thomas Aquinas en St. Franciscus van Assisi.

De kolendamp verspreidende locomotieven van de „Metropolitan District Railway", (the underground) te Londen, worden vervangen door electrische beweegkracht.

Te Kingseat, op 4 uren afstand van Aberdeen, is de eerste inrichting in Engeland voor de verpleging van krankzinnigen geopend, geheel aangelegd als villa-park.

Door verschillende hoogstaande bouwkundigen in Duitschland, is een protest ingediend bij den gemeenteraad van Dresden, tegen de wijze waarop door dien raad een eindwedstrijd is uitgeschreven tusschen de verschillende bekroonden van den 1en wedstrijd voor de vervorming van den „Theaterplatz" te Dresden.
Het practisch onderbrengen van de wacht en van een restaurant op het plein is door de stad vóóropgesteld in de hernieuwde prijsvraag, boven eene fraaie omlijsting van de hofkerk van Chiaveri, het Museum en den schouwburg van Semper.

Om hout tegen de inwerking van vocht en champignons te beschermen, wordt in Duitschland met goed gevolg veel gebruik gemaakt van eene drenking in eene oplossing van Antinonnin. Dit is reukeloos, makkelijk in water oplosbaar en goedkoop.

Coquelin heeft eene aanvraag gedaan om de nieuwe Iroquois-schouwburg volgens zijn systeem te mogen herbouwen.
Het systeem Coquelin-Binet maakt alleen gebruik van gewapend Cement. Alle electrische geleidingen bevinden zich in brandvrije kanalen. Hout, en alle brandbare stoffen ontbreken.
De stoelen in de zaal, het geheele ameublement, de accessoires op het tooneel, vloeren, zolderingen, alles wat men maar bedenken kan, is van gewapend Cement; het zoude een schouwburg worden, gewapend tot aan de tanden.

In de „Construction Moderne" komt eene afbeelding voor, van het fraaie menu gebruikt bij het 58e jaarlijksche diner gehouden door de leerlingen en navolgers van Constant Dufeux.
Het menu is, evenals het werk van Dufeux en zijne school, een protest tegen de nieuwe richting.

De heer Hearst, een rijk dagbladondernemer te New-York, laat zich een zaken-paleis bouwen van 34 verdiepingen hoog, dat na den Eifel-toren het hoogste huis ter wereld zal worden.

BERICHTEN.

Zwolle. Nadat de heer G. Versteeg zijne sollicitatie had ingetrokken is door B. en W. een nadere aanbeveling opgemaakt ter benoeming van een Gemeente-architect, waarop voorkomen de heeren: L. Krook, architect te Amsterdam, en, als no. 2, C. Swartbol, gepensioneerd kapitein der genie van het leger in Ned.-Indië, te Amsterdam.

De Schierstins te Veenwouden, door monniken van het Klaaskampster klooster in de 13de eeuw gesticht, verkeert in zoodanig bouwvalligen toestand, dat de toren door deskundigen verklaard is niet meer voor bewoning geschikt te zijn, en dat men te kiezen heeft tusschen een kostbare restauratie of afbreken. Daar de eigenaars geen plan schijnen te hebben tot herstel over te gaan, zal wellicht spoedig de laatste Friesche stins verdwijnen; tenzij dit nog door tusschenkomst van Regeering of particulieren kan worden verhoed.

De nachtwacht. De gelden uit particuliere bijdragen voor den uitbouw aan het Rijks-Museum ter plaatsing van „de Nachtwacht" zijn thans bijeen. Behalve de *f* 20.000 van Jozef Israëls zijn nog *f* 10 000 gegeven voor de eene helft door Dr. Bredius, voor de andere door eenige kunstvrienden te Amsterdam.

Soest. De kosten eener restauratie van den aan de gemeente behoorenden toren zullen *f* 10 000 bedragen. Op een verzoek van den gemeenteraad om subsidie voor dit werk heeft het Rijk de helft der kosten daarvan voor zijne rekening genomen, mits de voorgenomen restauratie zal geschieden overeenkomstig de door de Regeering goedgekeurde plannen.

Roozendaal. Omtrent de inrichting van een hall in Rozenheuvel, het buitenverblijf van den heer W. K. baron van Pallandt, schrijft men ons het volgende.
De hall met annex trappenhuis is een nieuw bewijs, dat de Nederl. nijverheid, waar 't er op aankomt fraai, volmaakt werk te leveren, waarlijk niet behoeft achter te staan bij het werk van buitenlandsche firma's. Een belangrijk onderdeel der hall werd reeds publiek tentoongesteld, nam. het omvangrijke raam van glas en lood, dat op de tentoonstelling in Musis Sacrum te Arnhem zeer de aandacht trok, ondanks de weinig gelukkige belichting. Dit raam is een kostbaar stuk werk uit de Kon. Nederl. Glasfabriek van den heer J. J. B. I. Bouvy te Dordrecht. De ruimte is voorzien van een met tegels versierde schouw en fraaie lichtkroon. Een stijlvol meubilair, werd door de firma Van Malsen te 's Gravenhage geleverd.
De waarde van het genoemde glasraam, dat een aangenaam gedempt licht in de hall verspreidt, kan eerst nu gewaardeerd worden. De teekening daarvoor werd ontworpen door den heer John J. Geul; zij geeft een overdrachtelijke voorstelling van de verbinding der geslachten van Pallandt en Knobelsdorf op Rozenheuvel, een dichterlijke symboliek, welker bekoring geen toeschouwer ontgaat.
In de hall vindt men o. a. een aantal consoles, en relief bewerkt, en in den lantaarn van het trappenhuis een viertal reliefs, de jaargetijden voorstellend, fraai gedetailleerd en geestig geconcipieerd door den heer P. A. de Leeuw te Arnhem.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„ „	„	37	„	„	- 80.—
„ „	„	45	„	„	- 120.—
„ „	„	38	„	„	- 100.—
„ „	„	26	„	„	- 85.—
„ „	„	21	„	„	- 80.—
„ „	„	24	„	„	- 65.—
„ „	„	19	„	„	- 40.—
„ „	„	24	„	„	- 70.—
„ „	„	40	„	„	- 100.—
„ „	„	21	„	„	- 55.—
„ „	„	25	„	„	- 80.—
„ „	„	23	„	„	- 80.—
„ „	„	22	„	„	- 60.—
„ „	„	20	„	„	- 50.—
„ „	„	29	„	„	- 80.—
„ „	„	25	„	„	- 90.—
„ „	„	25	„	„	- 80.—
„ „	„	23	„	„	- 60.—
„ „	„	27	„	„	- 100.—
„ Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
Teekenaar	„	22	„	„	- 50.—
„ „	„	18	„	„	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

ZONDAG 21 FEBRUARI.

ELSLOO. Het bouwen van een burgerwoonhuis aldaar.

De heer R. H. Toet.

MAANDAG 22 FEBRUARI.

APPELSCHA. Het deels afbreken, het vergrooten van winkel en keuken en het bouwen van een boerenschuur.

De heer H. S. Jongbloed. Bestek en teek. bij hem ter inz. en bilj. inzenden voor 22 Febr. Inl. geeft de arch. H. J Noorman te Oosterwolde.

APELDOORN Het bouwen van 4 winkelhuizen aan den Asseltschen weg.

De archit. J. A. Wijn, 's av. 7 u., in hotel v. d. Burg. Bestek en teek. ad f 1 bij gen. architect.

APPINGEDAM. Het bouwen eener winbehuizing in het Gouden Pand te Appingedam.

De heer B. van Hoorn te 't Zandt, n.m. 5 u., in het café van E. Vos, aan het Bolwerk alwaar bestekken verkrijgb. à f 1 en de teek. ter inzage ligt. Inl. bij den archit. J. Stevens, Appingedam.

WARTENA (FR.). Het afbreken van een woning en het opbouwen van eene kleine stelphuizinge.

De kerkvoogden der Ned. Herv. gem. Wartena en Warstiens, n.m. 5 u., bij Age Faber, kerkv., teek. ter inzage bij Kooy. Bestek verkrijgb. à f 0,75 bij J. de Vries Danil te Warga. Aanw. gedaan Samenkomst bij Kooy voorn.

ENKHUIZEN. Het bouwen van een woonhuis.

Het bestuur der Stoomzuivelfabr. „Euréka", n m. 6 u., in café „de zeven groene boomen". Bestek met teek. te verkrijgen à f 1,25 bij de bouwk. K. en R. Swagerman te Bovenkarspel.

MEERSSEN (L.) (HERBEST.). Het bouwen van eene pachthoeve te Raar—Meerssen.

De archit. Jos Bemelmans, n.m. 5 u., bij Mad. wed. Mesters. Bestek en teek. tegen f 2,50 bij den archit. verkrijgb.

DINSDAG 23 FEBRUARI.

APELDOORN. Het bouwen van een burgerwoonhuis.

De aanbesteder. Bestek en teek. ter inzage in café „Blauw" op de Eendracht.

BOSKOOP. Het bouwen van een badhuis.

De commissie van de Boskoopsche baden zweminrichting v.m. 10 u, in Hotel „Klaassen". Inlicht. te bekomen bij het best.

DORDRECHT. Het verbouwen van pand no. 37 aan den Blijenhoek.

De bouwk. A. Schmidt Azn. Bestek en teek. ter inzage in café van den heer A. Ph. Verweij, Blijenhoek. Afzonderlijk bestek en teek. verkrijgb. à f 1 per stel bij den bouwk. Van Blijenburgstraat, waar tevens nadere inl. te bekomen zijn.

ENSCHEDÉ Het bouwen van twee woningen aan den Brinkweg te Lonneker.

De heer G. Lutje Holzik te Lonneker, 's av. 7 u., in 't café van Jochem Hemken, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven de bouwk. Roesink en Wolda. Aanw. 23 Febr., v.m. 11 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woning aan den 2e Berflo Eschweg.

De heer J. H. Steffens, 's av. 8 u., in 't café van J. H. W. Weijschede, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 23 Febr., n.m. 3 u.

HOOFDDORP. Het aan- en verbouwen van de school no 6 te Abenes.

Het gem.best. van Haarlemmermeer, v.m. 11 u.

HOOGKERK (GR) Het bouwen van een dubbele behuizing met winkel en café met de lev. van al het ben.

De heer E. Kuipers, n m. 6 u., in zijn café, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 23 Febr., n.m. 3 u.

HUIZUM (FR.). Het bouwen van een arbeiderswoning bij de Zathe bewoond door S. J. Kingma onder Boxum.

De heer Mr. W. B. Buma, v.m. 11 uur. Teek. ter inzage en bestek te bekomen à f 0,50 in het Stationskoffiehuis te Deinum.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

2 FEBRUARI.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het bouwen van een villa aan de Stadhouderslaan te 's-Hage, voor mr. J. E. Henny. Door de archit. J. F. Klinkhamer en B. J. Ouëndag te Amsterdam.

Gegund aan A. Stigter te 's-Hage.

ILPENDAM (N.-H.). Het bouwen van 10 arbeiderswoningen met kantoor in de Nieuwe Veenderij aldaar. Door den heer J. A. L. v. d. Bosch te Baarn.

Ingekomen 10 biljetten. Gegund aan den laagsten inschrijver B. Brugman te Zaandam, voor f 5920,60.

3 FEBRUARI.

BIRDAARD (FR.). Het vernieuwen van de boerenhuizinge, in gebruik bij S. J. Kalma, Birdaard. Door den archit. W. C. de Groot te Leeuwarden.

Laagste inschrijver K. Pranger, Dokkum, f 10950. Gegund.

6 FEBRUARI.

AMMERSTOL (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis met winkel en bakkerij voor rekening van den heer J. C. Bezemer.

Gegund aan de laagste inschrijvers: M. de Vreugt, metselwerk f 1550; C. Kok Wz., timmerwerk f 1145; P. Baan, verfwerk f 285,99; Joh. Stam, smidswerk f 85.

8 FEBRUARI.

OUDKERK (FR.). Het bouwen van een burgerhuis voor den heer W. Hoekstra.

Laagste inschrijver B. R. de Jong, Gieten, f 1715. Gegund.

PATERSWOLDE. Het bouwen van vier woningen met bijlevering van materialen. Door den heer G. J. Werndlij.

Laagste inschrijver H. Hartlief, f 3380. Gegund.

9 FEBRUARI.

APELDOORN. Het amoveeren van een gebouw aan den Deventerweg en het bouwen van een winkel en woonhuis. Door de firma A. Veeneman.

Laagste inschrijver J. de Groot, f 17875. Gegund.

BREDA. Het afbreken en weder opbouwen van het pand geteekend no. 19 aan de Houtmarkt. Door den heer A. Biermans.

Metselwerk. Laagste inschrijver Beeckers, f 1032*.

Timmerwerk. J. Mol—Mies, f 1010*. *Geg.

HARLINGEN. Het maken van een gebouw in de Moriaanstraat. Raming f 3250. Door de heeren Gebr. v. d. Meer.

Laagste inschrijvers Gebr. Broersma, f 3184.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den 2e Berflo-Eschweg. Door de archit. de Herder en Hellendoorn.

Laagste inschrijver J. F. Lenderink, f 3747.

NOORDWOLDE (FR.). Het bouwen eener woon- en winkelbehuizing te Noordwolde. Raming nagenoeg f 2000. Door den heer Jb. v. d. Meulen te Heerde.

Laagste inschrijver P. J. Zijlstra, Oldeholtpade, f 2135. Niet gegund.

WILDERVANK. Het bouwen van een behuizing onder bijlev. van materialen etc. Door den arch. H. Huizing Jr,

Laagste inschrijvers Gebr. Huizing, Wildervank en Veendam, f 4728. Gegund.

10 FEBRUARI.

ASSEN. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan de Rolderstraat. Door den heer C. Deen.

Laagste inschrijver H. Benninck, f 6296. Gegund.

19 FEBRUARI.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van 6 Heerenhuizen aan de Helenastraat te 's-Gravenhage door den architect Em. Caron.

Aannemer is de Heer G. P. Post Jr., voor f 42600.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

27 FEBRUARI 1904. 24e JAARGANG. No. 9.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

DE STEDENTENTOONSTELLING TE DRESDEN.

Voordracht, gehouden door den heer W. J. de Groot, Onder-Directeur bij de Publieke Werken te Amsterdam, Voorzitter der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, in de vergadering dezer Afdeeling op 8 Januari 1904.
Vervolg van bladz. 91. Slot.

AANLEG VAN STRATEN EN BESTRATINGEN.

Sommige Duitsche steden hadden zeer belangrijke en volledige gegevens geëxposeerd van de bedragen welke zij aan de verbetering der bestratingen in de laatste jaren hadden besteed, en hier komen wij voor Amsterdam bij een niet onbelangrijk deel der gemeente-huishouding ter vergelijking met hare Duitsche zustersteden. Hannover, met een gezamenlijk oppervlak aan openbare wegen van rond 201 HA., heeft gedurende de laatste tien jaren aan de verbetering en het onderhoud daarvan besteed een bedrag van rond *f* 465.000.— per jaar; Breslau, met 132 HA. bestrating, besteedt in de laatste jaren daaraan ongeveer *f* 400.000.— per jaar, en Amsterdam, met ongeveer 300 H.A., besteedde in de laatste tien jaren aan onderhoud, vernieuwing en verbetering harer bestrating rond ongeveer *f* 250.000 per jaar.

Alzoo Breslau besteedde per jaar en per HA. aan het onderhoud en de verbetering zijner bestrating in rond cijfer *f* 3000.—, Hannover *f* 2300.— en Amsterdam *f* 833.— zegge achthonderd drie en dertig gulden.

Wat dunkt u, hebben deze cijfers iets tot ons te zeggen? O, ik weet zeer wel, dat geen werk uitsluitend met geld is goed te maken, maar ik weet ook, dat het zonder voldoende geld beslist niet goed te maken is. Ik vraag, moet het geen verwondering, ja zelfs bewondering wekken, als men die cijfers naast elkander plaatst, en evenzeer de bestratingen van die steden, dat het hier in Amsterdam met de bestratingen is, zooals het is. Meer mag ik er niet van zeggen; de gegeven indruk schijnt mij geen versterking te behoeven. Veroorloof mij nog op eene omstandigheid te wijzen, welke ik meen als een leerzaam en navolgenswaardig voorbeeld te hebben mogen afleiden uit hetgeen ik in Dresden waarnam en die meer betrekking heeft op het goed in orde blijven van een goed gemaakte straat. Uit den hiervoren geschetsten onder- en bovengrondschen toestand van een openbaren weg in een groot-stad, zal men mij toestemmen, dat dit werk aanspraak heeft op den naam van een kunstwerk, niet zoozeer in de aesthetische beteekenis van dat woord, dan wel in de ingenieurs-beteekenis. Indien de architecten nu eischen, en terecht eischen, dat een bouwwerk door hen voltooid, waaraan zij hunne beste krachten hebben besteed, waarin zij hun kunstenaarsziel hebben nedergelegd en uitdrukking hebben trachten te geven aan het beste dat er in hen leeft, indien zij eischen, zeg ik, dat dit bouwwerk niet door onbevoegden wordt ontwijd, integendeel, dat het wordt geëerbiedigd, dat later geen serie van verschillende, geheel onafhankelijk van elkander werkende timmermans- en schildersbazen, meubelmakers en stoffeerders, uit- en inwendig hunne schepping totaal bederven, dan is hun eisch billijk en hun ergernis vergeeflijk, indien zij dat alles toch zien gebeuren. En, dit betreft in den regel meestal een familiehuis, hoogstens, doch dit komt minder voor een gebouw van meer algemeen nut, maar in beide gevallen objecten met beperkte strekking en zelden of ooit te vergelijken met de belangen betrokken bij het in orde zijn en blijven van openbare wegen in groote steden.

En wat kan men nu zien gebeuren in onze goede stad. Dat het *iedereen*, ik herzeg, *iedereen* vergund wordt die straat op te breken, daarin te graven en te werken, ten behoeve zijner particuliere aangelegenheden. Daarbij is geen het minste toezicht van Gemeentewege, en dit zou ondoenlijk zijn in financieelen zin. Het zou zeer kostbare

offers vorderen aan uitbreiding van opzichters-personeel, vermits dergelijke als „straatbriefjes" bekende vergunningen dagelijks in betrekkelijk groot aantal voor de meest uit elkaar gelegen stadsdeelen worden uitgereikt. Doch dat daarbij van particuliere zijde alles naar de regelen der kunst gaat, dat wel eens niet op vreemdsoortige wijze wordt omgesprongen met al hetgeen van de reeds genoemde ondergrondsche leidingen als hinderlijk voor het leggen der particuliere aansluitingen wordt aangetroffen, dat valt niet alleen te vermoeden; maar later zeer dikwijls, als de man op het welbekende kerkhof eene eeuwige rust geniet, valt het te bewijzen door allerlei ontdekkingen van treurig verrassenden aard. En dan is er reden tot ergernis voor den ingenieur even groot als in het zooeven voor architecten genoemde geval.

„Maar", zal men mij toevoegen: „de stad herstelt toch weer de wegbedekking, en dit moet worden betaald en is tegenwoordig niet weinig ook; en op dat goed herstellen van die bestrating, daar komt het toch in hoofdzaak in Uw betoog op aan". Laat mij daarop antwoorden, dat een onoordeelkundig opgebroken wegvlak niet goed naar den eisch te herstellen is. Wil men in Amsterdam komen op den duur tot meer geperfectionneerde toestanden van den openbaren weg, niet in navolging van het buitenland, maar omdat de 20ste eeuw ook in dit opzicht — en ik meen terecht — hoogere eischen stelt dan de 19de, dan zal het m. i. niet kunnen uitblijven of al hetgeen aan-, op- of onder den weg zal zijn te maken of te herstellen, zal moeten worden verricht door de hand en onder de leiding van slechts één gemeentelijken diensttak. De ervaring leert, en 't is zeer begrijpelijk en tot op zekere hoogte zelfs vergeeflijk, dat elk particulier, zoowel als de Gemeentebedrijven, voorzoover zij noodig hebben op of in den weg te werken, het eerst en het meest behartigen hunne bijzondere belangen, waarvoor zij meer speciaal de verantwoordelijkheid dragen, om daarna, als daarvoor nog ruimte overblijft, ook nog eens te denken aan de dingen van den openbaren weg waarvan zij gebruik maken.

In verreweg de meeste gevallen moeten de verkeers- en andere eischen van den openbaren weg voorgaan en al het andere moet zich daarnaar voegen. Behoudens acute storingen in ondergrondsche werken, waaruit weer andere nadeelen voor de bevolking zouden kunnen ontstaan, behooren staat-opbrekingen, met name in wegen welke men als de hartaders voor het verkeer kan aanduiden, niet anders voor te komen dan volgens een weloverwogen plan, en zal het zich veelal daarbij voordoen, dat het blijken zal, dat zulks als regel slechts in den nacht, althans op uren van het minst druk verkeer, zal kunnen worden toegelaten. De daarbij te stellen regelen, zoowel als de regeling zelve, vereischt in een groot-stad een soort van afdeeling die men zou kunnen noemen de afdeeling of het departement voor technische zaken van den openbaren weg. Zonder dat men zulk eene bestuurseenheid in die zaak brengt, kan het niet uitblijven of elke groot-stad zal somtijds in dit opzicht voor de inwoners iets hebben van een Jan-boel. Dit heeft men in de Duitsche steden al lang ondervonden en uit dien hoofde daar die eenheid gebracht; en ik meen, dat vele groot-steden in ons land en zij die het staan te worden, wèl zullen doen met de rijke ervaring, elders reeds verkregen, hun voordeel te doen.

Ik merkte reeds op, dat naar den huidigen stand der wetenschap, de volksgezondheid geacht wordt nauw betrokken te zijn bij de soort en de wijze van bestrating. Zij acht het een zeer groote zaak, zoo weinig mogelijk of geen voegen tusschen het plaveisel te hebben. De voegen toch veroorzaken des zomers stof, des winters modder, worden bij straatbesproeiing vele malen los- en omgewerkt, geven aanleiding tot bodemverontreiniging, en tot het vormen van besmettingshaarden.

De aan allen bekende, een weinig getrokken, en soms wel eens heel erg getrokken straatklinker, is den strengen hygiënist een voorwerp uit den booze, voor bestrating in een druk bewoonde buurt ongeschikt. Doch afgescheiden van dien gezondheidseisch, waarin misschien wel wat overdrevens is, de genoemde getrokken straatklinker is nu juist geen ideaal-materiaal voor plaveisel. Zij is goedkoop en dat is al zoowat hare eenige aanbeveling. Een groot-stad evenwel, die voorneemt eene goede en blijvende verbetering in hare bestratingen aan te brengen, is aangewezen op meer vlak, passend materiaal, met zoo weinig mogelijk en in elk geval zeer goed nauw sluitende voegen, alzoo op een materiaal van meer superieure kwaliteit, en bovendien wat nu Ansterdam betreft, op een toebereid onderbed. Ik spreek niet van een beter toebereid onderbed, om de eenvoudige reden, dat in onze Gemeente bij gewone bestratingen van zoo goed als geen onderhoud ooit sprake is. Die kosten werden tot heden alleen gemaakt bij asphalt- en houtbestrating. En zullen wij dan dit alles verbeteren, dan baat dit nog niets, als wij hierbij niet hebben de mannetjes waarop het ten slotte ook weer hier aankomt, te weten, de opzichters die het willen en weten hoe 't kan, en de straatmakers die 't kunnen en willen hoe 't moet. Want aan geschoolde stratenmakers, in staat en bezield met den lust, om evenals in den volmaaktverleden tijd, er een eer in te stellen een stuk straatwerk af te leveren dat gezien mag worden en beloopen kan worden door menschen met gevoelige voeten, daaraan is een groot te kort. Het verschijnsel heeft natuurlijk zijn oorzaken. Laat mij er een paar noemen. Het straatmakersvak is tot op den dag van heden geen vak dat in ons land hoog staat aangeschreven; het is in veler oog, ja wel in de oogen der meeste menschen een der minstwaardige vakken welke bestaan, zoo iets dat men altijd nog wel kan worden als men nergens anders voor deugt. En toch is niets minder juist dan dit. Het straatenmaken is een vak, zoo goed als elk ander en zeker niet het minst loonend. In de laatste jaren werd er in Amsterdam, ongeveer een weekloon van *f* 18 netto mede verdiend; dit bedoelt te zeggen, dat een Amsterdamsch straatmaker in de laatste jaren gemiddeld *f* 900, verdiende, de dagen dat hij niet werkte, door onwerkbaar weer of onwerkbaren lust, zijn hierbij niet als werkdagen medegerekend. Men weet, dat de straatmaker als regel altijd bij 't stuk werkt. Acht ik dus miskenning van 't vak eenerzijds een der oorzaken, anderzijds valt op te merken, dat de straatmakers in Amsterdam een eigenaardige organisatie hebben, die den indruk maakt of zij in staat is hun aantal te beperken. Dit kan zijn — die beperking bedoel ik — tweeledig: een kunstmatige en een natuurlijke. Over de kunstmatige acht ik het niet geraden te spreken, omdat mij daarvan geen bewijsmateriaal ten dienste staat. De natuurlijke beperking ontstaat als volgt. Een straatmaker heeft altijd een jongen noodig, voor het aanslepen van de materialen. Die jongen staat in zijn dienst, die moet hij betalen van zijn straatmakersloon. Krijgt die jongen langzamerhand een klein beetje slag van 't stratenmaken, dan wordt hij geremplaceerd door een ander, want hij is op een leeftijd gekomen dat hij meer dan *f* 2 of *f* 2.50 in een week moet verdienen. De straatmaker heeft voor zijne hulp geen werkkracht noodig, die ook bijna kan straatmaken, of die een hooger loon dan *f* 2.50 per week toekomt; en zoo ziet men die twee dingen samenvallen, de tijd waarop de jongen nog niet ver genoeg is om zich voor straatmaker uit te geven en meer

moet verdienen dan straatmakersjongen. Die jongen zoekt dus een anderen weg, gaat voor het vak verloren, en zijn baas, de straatmaker, laat daarover gewoonlijk geen dikke tranen rollen. Hij kan jongens genoeg krijgen; zijn het zijn eigen kinderen, dan staat die zaak natuurlijk anders en van daar de oorzaak, dat werkelijk dit vak tot bepaalde families hier ter stede beperkt blijft. Die dienstverhouding van die jongens tot de straatmakers bestaat evenzoo bij de Gemeentelijke straatmakers. En dit is jammer; daarin zal, naar ik hoop, ook verandering moeten komen. Immers de eenige school, die er bestaat, te weten haar eigen dienst en waarover de Gemeente bij uitnemendheid kan beschikken om het personeel te vormen dat zij noodig heeft voor het goed aanleggen en in stand houden van hare openbare wegen, heeft zij zich daardoor tot heden in 't geheel niet of zeer onvoldoende aangetrokken. Dit zal m. i. geheel anders moeten worden als de Gemeente, opzichtens het onderwerp dat ons bezighoudt, aan de hoogere eischen van den tegenwoordigen tijd in de naaste toekomst zal kunnen voldoen. Immers datgene wat in Gemeentedienst wordt geleerd, is zaak zooveel doenlijk ten gemeenen nutte te behouden en te zien aangewend, en niet, zooals nu bij den geschetsten toestand van het straatmakerspersoneel, ten deele de organisatie zoodanig gemaakt, dat het in dienst der gemeente geleerde, meestal verloren moet gaan.

Nog even wil ik terugkomen op hetgeen ik zoo straks als opmerkenswaardigs mededeelde uit Dresden, namelijk dat aldaar het loon van den straatmaker even hoog is, altijd uitgedrukt per M^2. bestrating, als van den man die de gelegde bestrating instampt. Om op dit oogenblik zoo iets binnen Amsterdam voor te stellen, zou misschien menigeen, en niet het minst in de vakwereld, doen vragen of het wel pluis was in de bovenkamers van hem die zoo'n denkbeeld opperde. Welke vraag dan het bewijs zou zijn, indien dit nog nader noodig was te leveren, van het hemelsbreed verschil, dat er bestaat tusschen de huidige Duitsche opvatting en de werkwijze van de bestrating, en de tot heden hier geldende. Dit hemelsbreede verschil zal langzamerhand moeten verdwijnen, de geheele opvatting van het vak van straatmaker zal een gansch hoogere moeten worden, indien men namelijk hier het ernstig meent om tot meer bevredigende toestanden op dit gebied te geraken.

Over de bestratingen en al wat daarmede in verband staat, zou door mij nog heel wat gezegd kunnen worden; dat het echter voor architecten zoo bijster belangwekkend zou wezen, waag ik te betwijfelen, en ik meen dan ook daarom niet meer van hunne aandacht te mogen vergen.

Mij rest dan u mijn welgemeenden dank te zeggen voor de welwillendheid mij verleend door aandacht te schenken aan hetgeen ik te zeggen had en u toe te wenschen, dat indien gij in de naastkomende jaren van uwe uitstapjes naar buitenlandsche groot-steden weder moogt terugkeeren in het mooie Amsterdam, dat gij dan reeds vele op afdoende wijze verbeterde wegen hier zult kunnen aantreffen en uit volle overtuiging zult kunnen verklaren: ja, waarlijk, 't is nu zelfs met de bestratingen: „Amsterdam bovenal.”

KUNSTBESCHERMING IN DUITSCHLAND.

Dat de tegenwoordige Keizer van Duitschland groote belangstelling koestert voor — men mag gerust zeggen: alle — uitingen van den menschelijken geest, heeft deze vorst meer dan eens bewezen. In kunstzaken heeft Z. M. zich meermalen als een bevoegd deskundige opgeworpen; in die gevallen is gebleken, dat de Keizer een warm voorstander is van de klassieke richting, en deze krachtig steunt, terwijl de uitingen der moderne richting met evenveel kracht in den ban worden gedaan.

Of het toeval is, of niet, — de Duitsche Regeering toont gelijke kunstopvattingen te hebben. Hierdoor werden de kunstenaars der klassieke school bij verschillende gelegenheden voorgetrokken boven de zoogenaamde jongeren, ook onlangs weder bij de voorgestelde regeeringssubsidiën aan Duitsche kunstenaars die op de wereldtentoonstelling te St. Louis willen exposeeren.

Bij de behandeling der begrooting voor 1904 in den Rijksdag zijn nog al harde woorden over de credieten voor die subsidiën gevallen, en hebben de woordvoerders van bijna alle partijen krachtig hun stem verheven tegen het voorbijgaan van een bepaalde groep van kunstenaars door de Rijksregeering. Wel heeft Graaf Posadowsky het willen doen voorkomen alsof juist die groep, en geenszins de Regeering, eene samenwerking heeft geweigerd, maar de Rijksdag kon zich met die voorstelling niet vereenigen. Het sociaal-democratische lid Lüdekom verklaarde: „Wij willen geen republiek der kunsten onder voorzitterschap van Wilhelm II.” Hiermede schijnt hij vrijwel het algemeen gevoelen van den Rijksdag te hebben weergegeven.

WEDSTRIJDEN.

De premie, die jaarlijks door de Maatschappij van Nijverheid wordt uitgeloofd uit de haar door wijlen D. A. Thieme ter beschikking gestelde middelen, ter bekroning van een door schoonheid uitmuntend voorwerp van kunstvlijt, is voor 1903, op voordracht van de jury, toegekend aan den heer L. Bosch, te Utrecht, oud-leerling der School voor Kunstnijverheid te Haarlem, voor zijn inzending medaillons en colliers in koper en ontwerpen daarvan in pastaline en in teekening.

De jury, bestaande uit de heeren J. A. G. van der Steur, K. Sluijterman, A. le Comte, H. P. Berlage en Jan Eisenloeffel, heeft met het oog op het ook dit jaar weer zoo gering aantal inzendingen (twee) en de ongelijkwaardigheid daarvan, aan het Hoofdbestuur der Mij. de volgende proef voor 1904 in overweging gegeven, en Directeuren der Mij. hebben zich met dit voorstel vereenigd, in de overtuiging. dat daardoor de waarde der premie zal winnen.

1º. Er wordt door de jury een enkel werkstuk opgegeven, dat door alle mededingers zal uitgevoerd worden. Nadat aan alle inrichtingen van kunstindustrieel onderwijs vooraf een schrijven zal gericht zijn, om te wijzen op de nieuwe manier van deze prijsvraag uit te schrijven, en tevens tot deelneming daaraan uit te noodigen, met verzoek antwoord daarop aan het hoofdbestuur te willen doen toekomen, wordt aan de inrichtingen, die genegen zijn daaraan deel te nemen, verzocht de deelnemers op te roepen den 4en Juni, van 9—12 en van 1—4 uur, in een der zalen van iedere inrichting afzonderlijk, tegenwoordig te zijn. Dan wordt aldaar door den directeur der inrichting een verzegeld schrijven geopend, waarin de prijsvraag vervat is. De leerlingen moeten dan in die zes uren één of, wanneer zij nog tijd hebben, meer oplossingen daarvan geven, zonder eenige hulp hoegenaamd ook. Deze schetsen worden om 4 uur tusschen glas en karton gezet en met kruisband verzegeld, zoodat later geen veranderingen meer zijn aan te brengen. Deze schetsteekeningen worden opgezonden naar het Algemeen secretariaat der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem, waarna de jury een eerste bijeenkomst houdt teneinde die leerlingen aan te wijzen, wier ontwerpen voldoende waarborgen geven om bij uitvoering kans op den prijs te bieden. Deze schetsen worden naar de respectievelijke scholen teruggezonden om de werkstukken naar te vervaardigen.

2º. De uitgevoerde werkstukken moeten vóór 15 September aan het Algemeen secretariaat der Maatschappij van Nijverheid te Haarlem ingezonden worden, waarna de jury het eindresultaat komt beoordeelen.

Voor dit jaar is, volgens het rooster, de opgaaf: „Houtbewerking”. Bij goedkeuring van dit voorstel zal de jury nader in geheim schrijven het door haar gekozen onderwerp aan het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid opgeven.

Later kunnen de uitgevoerde werkstukken, met *al* de schetsontwerpen, eenige dagen tentoongesteld worden.

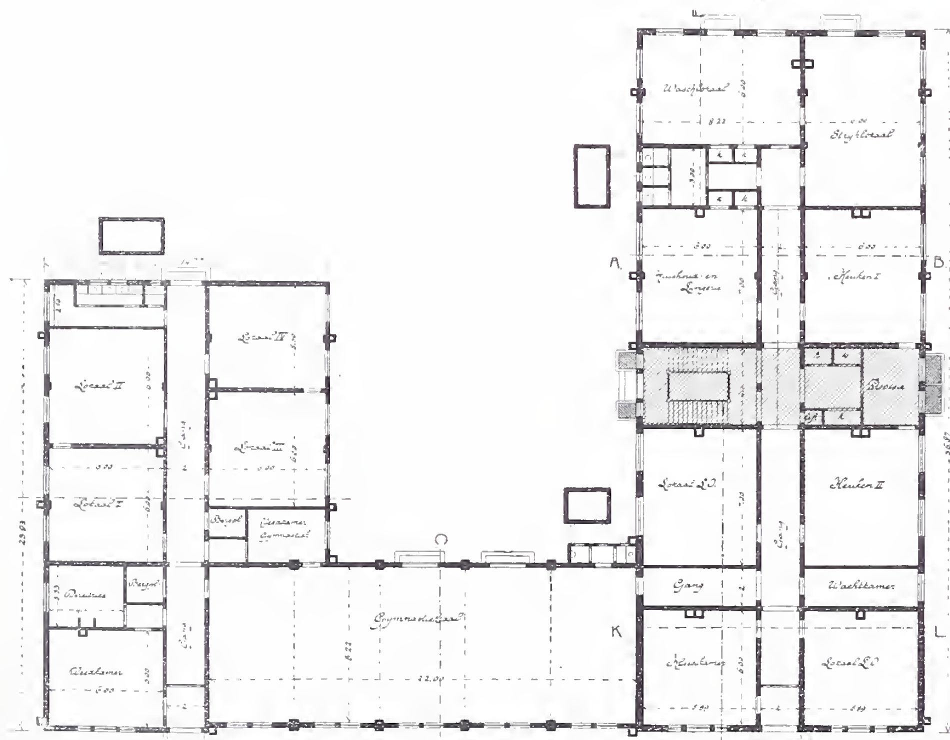

Voorgevel. Schaal 1 à 300.

INDUSTRIE-, HUISHOUD- EN FRÖBEL-SCHOOL TE AMERSFOORT.

Sympatiseerende met het doel van bovengenoemde inrichting werden daarvoor door ondergeteekende het plan met bijbehoorend bestek, de details enz. ten behoeve van het bestuur der vereeniging vervaardigd.

De gevels zouden uitgevoerd worden in kleurige waalsteen, hier en daar onderbroken door wit verglaasde steen voor de Industrie- en Huishoudschool, en door bruin verglaasde voor de Fröbelschool met gymnastieklokaal. De overspanning boven de licht- en deuropeningen is gedacht te zijn van ijzeren binten, die later zouden worden beschilderd.

Industrie-, huishoud- en Fröbelschool te Amersfoort. Beganegrond. Schaal 1 à 400.

Bij een beperkt bedrag dat voor den bouw beschikbaar was, moest alles, zoowel in- als uitwendig, zeer eenvoudig worden opgevat. Naamborden van beschilderde tegels zouden het eenvoudig cachet van den bouw, dat geheel op tegenstelling in kleur is aangelegd, moeten releveeren.

Onvoorziene omstandigheden waren oorzaak, dat de uitvoering voor onbepaalden tijd werd uitgesteid.

P. Doorn.
Dir. Amb school Amersfoort.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. Op de Vergadering van Vrijdag 19 Februari hield Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks-museumgebouwen een voordracht over de restauratie van de St. Servaaskerk te Maastricht, door spreker in zijn leiding gequalificeerd als een eenvoudig praatje voor vakgenooten.

Aanvangende met een geschiedkundig overzicht van het gebouw werd hieruit in verband met de technische gegevens nagegaan, hoe deze kerk, die geldt als de oudste van ons land niet alleen maar zelfs van een groot gedeelte van Europa, haar oorsprong vindt in den tempel van Bernulfius, gesticht in de 6de eeuw en hoe deze in de daarop volgende eeuwen werd vergroot, uitgebreid en gewijzigd.

Zelden vindt men volgens spreker een bouwwerk, waarin zulk een duidelijke volgorde de verschillende tijdperken van wijzigingen en uitbreidingen zijn terug te vinden.

De oorspronkelijke kerk, een basiliek met zijbeuken, koor en krypt, waarin het graf van St. Servaas, werd eerst uitgebreid met den vooraanbouw uit den tijd van Karel de Groote, waarvoor spreker de bewijzen vond in de grootsche aanleg, de bewerking der materialen en de vergelijking met andere bouwwerken uit dien tijd.

Een groote uitbreiding verkreeg de kerk in de 11de eeuw toen het transept werd aangebouwd met de kleine aangebouwde kapellen, de abside werd gewijzigd en 2 torens werden aangebouwd. Nog later kwam tot stand het aangebouwde portaal, dat door de rijke bewerking geldt voor een der schoonste monumenten.

In de 15de eeuw werd het gebouw geheel gewijzigd door het inbrengen der gewelven en de spitsboogvensters, nog later werd tusschen de beide torens aan de voorzijde de klokkentoren gebouwd.

Toegelicht door tal van teekeningen, photografiën en opmetingen van fragmenten werd de restauratie van de kerk besproken, waarbij zoovele overblijfselen uit vroeger tijd als van zelf de weg voor de restauratie aanwezen. Met nadruk werd gewezen op het belangrijke van dit bouwwerk, waar in zoovele kunstperioden zijn vertegenwoordigd en zooveel schoons is te vinden.

Deze voordracht werd door de aanwezigen luide toegejuicht. De voorzitter, de heer Metzelaar, bracht daarop namens de vergadering spreker dank voor deze leerzame voordracht, en noemde het een groot voorrecht om door den bouwmeester zelf als gids dit belangrijke bouwwerk te hooren bespreken.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker 20 Febr. *Nog eens de Karolingische Kapel te Nijmegen.* In dit artikel wordt nader toegelicht, waarom de redactie de aanstaande herstelling der Kapel, volgens het plan

van den heer J. J. Weve, zoo toejuicht, iets waarover zij werd aangevallen, omdat zij meestal alle restauraties afkeurde. In „Architectura" werd o.a. gezegd, dat de herstelling der Kapel een buitengewoon moeielijke is, daar zelfs het wetenschappelijk begrip der kunstontwikkeling uit het tijdvak van Karel den Groote nog alles behalve helder is, en dat thans nog algemeen de meening heerscht, als zouden de Dom te Aken, de Kapel te Nijmegen enz. naar het voorbeeld der St. Vitale te Ravenna zijn ontworpen, terwijl zij met deze inderdaad niets anders gemeen hebben dan het achthoekige grondplan der koepelzaal en het dak boven den koepel; deze twee punten van overeenkomst zijn echter niet kenmerkend alléén voor Karolingische bouwwerken.

Wat hier gezegd wordt, meent „de Opmerker", zal den heer Weve ook wel bekend zijn; maar 't is niet duidelijk, wat het te maken heeft met de herstelling der Kapel, die geenszins eene fantastische reconstructie beoogt. De prijzenswaardige voorzichtigheid van den heer Weve in deze zaak is een waarborg, dat hij zich ten volle bewust is van de moeilijkheden aan het hem opgedragen werk eigen. Het is zijne bedoeling een monument uit nog vrij duister tijdperk als document te behouden, en niet, om de Kapel in een toestand te brengen zoodanig, dat de bezoekers zich in een Karolingisch bouwwerk zullen *wanen*, — een waan die men zich, volgens „de Opmerker" in het Rijks Museum kan verschaffen.

In *naar Spanje*. met een plaat voorstellende het inwendige van de Moskee van Cordova, wordt mededeeling gedaan van de inlichtingen over het deelnemen aan het Congres te Madrid, in het „Bouwk. Weekblad" van 13 Febr. door het Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. Bouwkunst verstrekt, dat daardoor velen aan zich verplicht heeft. De plaat is ontleend aan de onlangs verschenen zevende aflevering van „De Architectuur in hare Hoofdtijdperken" van Prof. Henri Evers; die aflevering — zegt de Red. — is juist op tijd verschenen, om de deelnemers aan de reis in de gelegenheid te stellen vooraf hun geheugen aangaande de Moorsche bouwkunst nog eens op te frisschen.

De heer Joseph van de Loo komt in een artikel *Waalvorm en monumentaliteit* in „De Nederlandsche Klei-industrie" op tegen de denkbeelden, door den heer L. M Molenaar, ontwikkeld in „De Bouwwereld", waarin deze tracht aan te toonen, dat voornamelijk de Nederlandsche steenfabriekanten de architecten beet nemen, — reden waarom onze bouwkunst monumentaliteit mist. Uit het stuk van den heer V. d. Loo — in „de Opmerker" overgenomen, blijkt het ongegronde van de beschuldiging, door den heer M. aan de steenfabriekanten ten laste gelegd.

Voorts bevat het blad de *Voorwaarden* van benoembaarheid tot Opzichter bij den Dienst van Weg en Werken bij de Mij. t. Expl. van Staatsspoorwegen.

Architectura van 20 Febr. geeft een vervolg van de beschouwingen over *De Nachtwacht-kwestie en het Rijks-Museum*, in welk artikel wordt beweerd, dat zijlicht voor elk schilderijenmuseum verwerpelijk is. Thans wordt de vraag gedaan of men in het Museum wel alles beproefd heeft; aangenomen toch, dat het licht in de Rembrandt-zaal te hoog is, wordt gevraagd, of die zaal niet te verlagen is, of haar vloer te verhoogen. De ontworpen nieuwe zaal zal men ook moeten bereiken door middel van een trap van 9 treden. De schrijver wijdt verder uit over het gewenschte harmonisch samenwerken der beeldende kunsten als onvermijdelijke voorwaarde om te geraken tot groot-kunst, wier ontstaan en groei zonder dat niet mogelijk is, en koestert de innige hoop, dat er weer zullen worden daargesteld heerlijke monumenten als ver uitgewerkte zuivere symbolen der hoogste waarheden ...; met de voorbeeldige pracht en statigheid der middeneeuwsche bouwwerken voor oogen worden deze wenschen levendig gehouden en doen den blik slaan naar het glorend verschiet.

Enkele beschouwingen over kunstonderricht en de plaats die het bekleedt in het hedendaagsche leven. Hierin vraagt de schrijver, de heer H. Walenkamp, of de hedendaagsche oeconomische verhoudingen het wel gewenscht maken, dit onderricht, althans voorloopig, uit te breiden, en of men niet voorzichtig zal moeten zijn met het opkweeken van een nog grooter aantal jongelieden dan dat nu reeds de kunstscholen bezoekt tot het beoefenen der kunstambachten. Hij is van meening, dat het dringend noodig is, de tegenwoordige toestanden in de kunstvakken, met het oog op de zeer slechte oeconomische verhoudingen van dezen tijd, ter kennis van de Regeering te brengen, die het onderwijs aan het reorganiseeren is. Waar zij de mogelijkheid van kunstonderricht kweekt en onderhoudt, behoort het — volgens den schrijver — tot haar hooge roeping, al het mogelijke te doen, opdat de kunst leve en niet verloope zooals nu, omdat zij zich bepaalt tot het werk van losloopende enkelingen. Vroeger zou zulk een beroep misschien niet veel gebaat hebben; de schrijver verwacht echter veel van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, en meent te hebben aangetoond, dat het kunstonderricht niet voorzichtig genoeg kan worden geleid. Laat komen wie wil van de jeugdige fantasten, zou de heer W. willen roepen tot hen wier taak in dit onderricht van eenige beteekenis is, want de ongeschonden idealen der jeugd zijn het die het leven groeien doen; maar — giet eenig water op hun jeugdig vuur.

Het technisch gedeelte bevat: een vervolg van *Het ontwerpen en uitslaan van schepen; Iets over ophaalbruggen; Verwarming van broeikassen en pluimveestallen.*

De Bouwwereld van 17 Februari bevat een eerste artikel van Mr. H. S. Veldman over het *Ontwerp-Arbeidswet*, dat een schrede verder is op den weg die van af 1889 werd bewandeld, toen de tegenwoordige Arbeidswet in de Staatscourant verscheen. De patroons in de bouwbedrijven hebben met de arbeidswet, evenals met de Veiligheidswet, rekening te houden; daarom acht de schrijver het wenschelijk te weten in hoeverre de nu voorgestelde wetten van de beide genoemde afwijken, en bespreekt hij de wijzigingen en aanvullingen, die over 't algemeen zijne goedkeuring wegdragen.

De Kerk van den H. Victor te Xanten. Dit artikel wordt vervolgd en blijkt geschreven te zijn door den heer H. L. Boersma. Bij de zeer uitvoerige beschrijving, die nog vervolgd zal worden, is een plattegrond gevoegd.

Dit nummer bevat nog een afbeelding van een *Woonhuis te Groningen*, gebouwd door de heeren K. en G. Hoekzema Kz. aldaar.

Technisch Weekblad. 18 Februari. Verslag der feestviering (11 Januari 1904) van het 50-jarig bestaan der Maatschappij voor den *Werkenden Stand. Middelbaar technisch onderwijs*, overdruk van de beschouwingen der Commissie uit den Ned. Aannemersbond.

Metallicus, 18 Februari. *Beschouwingen over de constructie van vrachtwagens. Uit de metaalgieterij* (vervolg). *Uitvoering van soldeerwerk. Tentoonstelling van automobielen en rijwielen.*

Loodgieters en fittersbedrijf. 18 Februari. *Metalen dakbedekking* (vervolg). *Iets over soldeerwerk. De mammouth-pomp. Uit de metaalgieterij. Een en ander over elementen.*

UIT DEN VREEMDE.

In een salon van den cercle „l'Epatant" te Parijs wordt eene nieuwe verlichting toegepast. 't Is eene verlichting door electriciteit, doch zonder kronen of zonder gloeilampen. Het licht wordt van uit plantengroepen, of op andere wijzen gemaskeerd, in de kamer geprojecteerd. Men ziet de lampen niet, zelfs geen enkele bepaalde lichtbron, en de kamer is gehuld in een tooverachtig, zacht, melkachtig licht. De zaak is, dat het licht het plafond, dat gris-perle geschilderd is, van beneden uit sterk verlicht; en dit het licht voldoende in de kamer terugkaatst.

Men vermoedt, dat dit een systeem van verlichting is dat vooral goed zoude toe te passen zijn voor schilderijen of kunsttentoonstellingen.

Te Göttingen zijn proeven genomen met eene stoomlocomotief voor sneltreinen, waarmede eene snelheid van 127 K.M. per uur bereikt werd. Deze machine, door de firma Henschel en Zn. te Kassel gebouwd, is niet minder dan 27 M. lang. Tender en locomotief vormen een enkelen wagen. De voorzijde is wigvormig om de lucht te kunnen klieven.

De singernaaimachine-fabriek te Kilbowie U. S. A. heeft hare gebouwen een weinig moeten uitbreiden, wat de bescheiden som van 1.200.000 gulden kost.

Een nieuw gedeelte van de Londensche Underground tube spoorweg, tusschen Finsbury park en Moorgate-street, is voor het verkeer geopend.

Bij een prijsvraag voor een weeshuis te Dessau, waarbij als 1e prijs slechts *f* 600, als 2e *f* 300 was uitgeloofd, kwamen niet minder dan 195 antwoorden in.

Hoewel het beste antwoord bekroond werd, kan het toch niet voor uitvoering aangenomen worden, maar moest aanzienlijk omgewerkt worden.

Voor den bouw van eene „Realschule” te Schramberg is eene internationale prijsvraag uitgeschreven. Prijzen van 1500, 1000 en 500 Mark. Voor inlichtingen zich te melden tot Stadt BRt. Mayer te Stuttgart.

Wat bij brand in schouwburgen altijd het noodlottigst geweest is, was de trek van het tooneel naar de bezoekersruimte. Alle ventilatie-inrichtingen zijn boven en in de bezoekersruimte aangebracht. De bovenmatig verhitte en verstikkende dampen worden onmiddellijk bij brand van het tooneel naar de bezoekers toegezogen, en meestal wordt de dood veroorzaakt door verstikking.

Om dit gevaar nu te ontloopen, stelt een Duitsch ingenieur Karl Wegener voor, om de toeschouwersruimte alleen te ventileeren over het tooneel heen naar de achterzijde van den schouwburg. Daar zouden zich dan machtige zuigbuizen bevinden, die op verschillende hoogten gassen en dampen naar zich toetrokken, en gevaar voor verstikking in de zaal zelve onmogelijk maakten.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	45	„	„	- 120.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	26	„	„	- 85.—
„	„	„	21	„	„	- 80.—
„	„	„	24	„	„	- 65.—
„	„	„	19	„	„	- 40.—
„	„	„	24	„	„	- 70.—
„	„	„	40	„	„	- 100.—
„	„	„	21	„	„	- 55.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
	Teekenaar	„	22	„	„	- 50.—
„	„	„	18	„	„	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 29 FEBRUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een oogheelkundige kliniek op het terrein van het Wilhelmina Gasthuis.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen f 3 (met 4 teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den arch., stadhuis, kamer no. 105, van 2—4 u., gedurende de laatste 3 werkdagen voor den dag der aanbest.

BOSKOOP. Het amoveeren en weder opbouwen van een burgerwoonhuis en pakloods.

De heer P. Hoogendam, v.m. 11 u., in hotel „Neuf”. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij P. Hoogendam voorn. Aanw. gedaan.

ESSCHEN (BELGIË). Het bouwen eener stoomkoffiebranderij met alle aanhoorigheden.

De firma A. v. d. Biggelaar en Co., te Roosendaal, n.m. 2½ u., te Esschen, in café wed. Schouten. Bestek met teek. liggen in het koffiehuis van de wed. M. Schouten. Inl. geeft de arch. A. J. de Bruyn te Roosendaal. Aanw. gedaan.

ETTEN (GELD.). Het bouwen van een woon- en achterhuis in perc. eiken, grenen en vurenhout, timmer, metsel en verfwerk.

De heer Th. Dicker, bij wien omschr. ter inzage.

GOES. Het vergrooten en verbouwen van school C met de lev. van meubelen.

Het gem best., n.m. 2½ u. Bestek en teek. ter inz. ter secr. en à f 1 verkrijgb. bij F. Kleeuwens en Zn. Inl. geeft de gem. bouwk. Aanw. gedaan.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een heerenhuis aan den Binnenweg bij de Paul Krugerstraat.

De archit. W. Elzinga, 's av. 8 u., in café „De Beurs”. Bestek en teek tegen f 1,50 verkrijgb. ten kantore van den archit. Inl. worden verstrekt door den archit. W. Elzinga. Aanw. 29 Febr., v.m. 9½ u.

ROGGEL (L.). Het bouwen van een raadhuis en burgerwoning.

Het gem.best., n.m. 3 u. Bestek en teek. te bekomen tegen f 2 bij den arch. L. Waegemans, alw. inl. te bekomen. Aanw. 29 Febr., v.m. 11 u.

SCHOONHOVEN. Het afbreken van bergplaatsen annex het veerhuis, en het ter plaatse bouwen eener woning met bergplaats.

Het gem.best., n.m. 12½ u. Bestek en voorw. ter secret. tegen f 0,30 verkrijgb.

SELLINGEN (GR.). Het bouwen van een woning voor den gem. geneesh. te Vlachtwedde.

Het gem.best. van Vlachtwedde, v m. 10 u. Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. ter secretarie. Aanw. 27 Febr., v.m. 10 u.

ULESTRATEN (LIMB.). Het bouwen eener kerk.

Het R. K. kerkbest. van den H. Catharina, n.m. 12½ u. Plan met bestek ter inzage bij den pastoor te Ulestraten en te verkrijgen tegen f 3,50 bij het kerkbestuur. Inl. te bekomen bij den archit. C. Franssen te Roermond. Aanw. 29 Febr., v.m. 10 uur.

VENLOO. Het bouwen van een winkelhuis met bijlevering van alle materialen op een langs den Tegelschen weg aldaar gelegen open terrein.

De heer L. Timmermans. Bestek en teek. ter inzage ten kantore van den architect H. Seelen, alw. ook inl. verstrekt worden. Aanw. 29 Febr., v m. 9½ u.

WOLVEGA. Het verbouwen van een heerenhuis tot winkelhuis.

De heer E. Wierda, in café Van der Veen, alw. bestek en teek. ter inzage.

WOLDENDORP (GR.). Het bouwen van een voorgebouw en eenige vertimmering aan de schuur met bijlev. van materialen.

De heer J. O. Bosker, ten gem.huize, alw. teek. ter inzage. Bestek à f 0.75 verkrijgb. bij W. Snater, Nieuwolda. Aanw. 29 Febr., n.m. 2 u.

DINSDAG 1 MAART.

BAARN. Het bouwen van een onderwijzerswoning.

Het gem.best., n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage en a f 1,50 verkrijgb. ter secret. Aanw. 29 Febr., tusschen 11 en 12 u. ten gemhuize en om 12 u. op het bouwterrein aan de Ferd. Huycklaan.

BUITENPOST (FR.). Een belangrijke uitbreiding aan de zuivelfabriek Lutjepost.

Het best. der coöp. zuivelvereen. „Lutjepost”, v.m. 10 u. Bestek à f 0,75 verkrijgb. en teek. ter inz. in 't café van C. de Jong. Aanw. gedaan.

DE KRIM (OV.). Het bouwen van een woonhuis met schuur. Raming f 4455.

De arch. J. D. Meppelink, Coevorden, 's midd. 12 u., bij Horstra. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij voorn. arch. Aanw. 1 Maart, v.m. 11 u.

NIJMEGEN. Het bouwen van eene serre voor de woning van den Rector van het Gymnasium a. d. Kronenb. singel.

Het gem.best.. n.m. 2½ u.

OVERSCHILD (GR.). Het bouwen van een winkelbehuizing.

De heer E. Nienhuis, n.m. 5 u Bestek en teek. ter inzage en à f 1 verkrijgb. in het logement van Nieuwenhuis en bij P. Tilbusscher, arch. Middelstum, die tevens inl. geeft. Aanw. 1 Maart, n.m. 1 u

ROERMOND. Het bouwen van een teeken- en ambachtsschool met conciergewoning met bijlever. van alle materialen.

Het gem.best., v.m. 10 u. Bestek en 7 stuks teek. ter inzage op het gem.huis, alsmede bij den arch. N. v. d Schuit, Bakkerstraat, waar inlicht. te bekomen Bestek en teek. tegen f 5 bij den arch. verkrijgb.

WATERINGEN. Het maken van een schoolgebouw met woning voor de Ned. Herv. gem.

De arch. D. Oosthoek, v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. Stephensonstr. 31, Den Haag en ter visie in de consistoriekamer der Herv. gem. voorn. Aanw. gedaan

WOENSDAG 2 MAART.

BRUINISSE. Het bouwen van een nieuw kerkgebouw.

De kerkeraad der gereform. kerk, n.m. 2 u., in de voorn. christ. school. Inlicht. geeft M. Krijger. Aanw. gedaan.

COEVORDEN. Het bouwen van eene inrichting tot ziekenverpleging te Coevorden.

De arch. F. C. en J. D. C. Kock F.Czn. te Zwolle, 's m. 12 u.. in café Bikkering te Coevorden.

HEERENVEEN. Het amoveeren en bouwen van een bier- en koffiehuis bewoond door J. M. de Vries te Oranjewoud.

De heer D. Muntendam. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den arch. S. H. Zwart.

OUDENRIJN (UTR.). Het bouwen van een magazijn voor landbouwwerktuigen met bovenwoning.

De arch. G. v. Heerde te Utrecht, n.m. 2 u., in café „den Hommel”. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij P. den Boer, Jeruzalemstraat. Aanw. 2 Maart, 's midd. 12 u., aan den Leidschen straatweg.

RHENEN. Het bouwen eener villa met bijlev. der materialen.

De archit. D. Hoiting, n.m. 6 u., in hotel „de Koning van Denemarken”. Bestek en teek. ter inz. en inlicht. te bekomen bij voorn. arch. Aanw. 2 Maart, n.m. 3 u.

DONDERDAG 3 MAART.

AKKRUM (FR.). Het bouwen van een stelphuizinge te Sorremorre bij Nes (Uitingeradeel)

De heer Mr. Gratema te Almelo. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij M. K. de Jong te Oldeboorn, die inlichtingen geeft ten zijne huize. Bilj. inzenden onder lett. G. ten kantore van Not. van Slooten.

DE WILP (FR.). Het bouwen van een woning met bijlev. van alle materialen.

De heer B Jansma. Bestek en teek. ter inz. bij K. Friso. Inl. geeft de arch. Koekoek, Niebert.

GROOTEGAST. Het afbreken van een behuizing en het bouwen van een winkelbehuizing met bijlev. van al het benoodigde.

De heer W. Bonnema, n.m. 4 u., in het gem.huis, alw. bestek à f 0,75 verkrijgb. en teek. ter inzage. Inl. te bekomen en bestek en teek à f 1.40 verkrijgb. bij P. Tilbusscher, arch., Middelstum. Aanw. 3 Maart, n.m. 1 u.

GULPEN (LIMB.). Het bijbouwen aan de school in die gemeente.

Het gem.best.. v.m. 11 u. Plans en bestek verkrijgb. à f 1,50 ter secret of bij den ing.-archit. Egide Joosten te Maastricht, die tevens inlicht. verstrekt. Aanw. 3 Maart, v m. 10 u.

ZATERDAG 5 MAART.

DOORNWERTH (GELD.). Het bouwen van een paardenstal; het verbouwen van een bestaande stal en het bouwen van een tuinmanswoning op „de Duno".

De archit. E. Verschuyl te Hilversum, v.m. 11 u., in café „de Zalmen". Bestek met 3 teek. à f 2 verkrijgb. ten kantore van voorn. archit. en in voorn. café. Aanw. 4 Maart, n.m. 3 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

4 FEBRUARI.

ENSCHEDÉ (ONDERH.). Het bouwen van twee woningen op een terrein gelegen aan de hoofdweg. Door den heer J. v. Lochem.

Eenige inschr. G. J. Heddendorp, Enschedé, voor f 2350. Gegund

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het bouwen van 6 heerenhuizen aan de Helenastr. Door den arch. Em. Caron.

Gegund aan G. P. Post Jr., 's-Gravenhage, voor f 42600.

5 FEBRUARI.

RIJSOORD (Z.-H.). Het verbouwen van een bestaande nieuwe schuur, in 3 burgerwoonhuizen. Door den heer A. de Zeeuw Mz.

Metselwerk. Laagste inschrijver A Velthuizen Az., Ridderkerk, f 964.

Timmerwerk. A. v. d. Plaat, Hendrik-Ido-Ambacht, f 989.

Schilderwerk J. Klootwijk, f 164.

6 FEBRUARI.

WARNS (FR.). Het bouwen van een heerenhuis met paardenstal, hooibergplaats enz. Door den heer dr. S. Hiemstra.

Gegund aan M. Sonsma te Hemelum.

8 FEBRUARI.

BERGEIK. Het opbouwen eener sigarenfabriek, voor rekening van den heer J. Kuijken.

Laagste inschrijver G. Loos, f 1139 Gegund.

GRONINGEN (ONDERH.). Het bouwen van een sigarenfabriek voor den heer M. Kwint. Door de archit. K. en G. Hoekzema Kz.

Laagste inschrijver M. J. Bloemendaal, f 2318. Gegund.

9 FEBRUARI.

NIEUWERKERK (ZEEL.). Het afbreken en bouwen van een burgerwoonhuis aan den Ring van het dorp. Door den bouwk. W. Brouwer Johz.

J. van der Welle, Nieuwerkerk, metselwerk; S. Bax, Zierikzee, timmerwerk; Gebr. de Braal, Nieuwerkerk, smidswerk; D. R. Feijen, Zierikzee, loodgietersw.; C. Deurloo, Nieuwerkerk, verf-, glas- en behangwerk.

11 FEBRUARI.

SCHEEMDA. Het bouwen van twee arbeiderswoningen met levering van al de daartoe benoodigde materialen, arbeidsloonen enz. Door den heer J. Heukers.

Laagste inschrijver H. v. d. Schuur, Eexta, f 1213,45.

12 FEBRUARI.

OUDDORP (Z.-H.). Het verbouwen van een logement voor de firma Abershoek.

Laagste inschrijver G. v. Koppen, Ouddorp, voor f 2314; voor het verfwerk werd het laagst ingeschreven door G. Tanis, Ouddorp, voor f 293. Gegund.

13 FEBRUARI.

MILLINGEN. Het bouwen van een gesticht voor R. K. oude mannen en vrouwen. Door den arch. J. B. Claassen te Nijmegen.

Gegund: W. Olemans en J. v. d. Velden, metselwerk voor f 4341,50; R. Berns en H. v. Oppenhuizen, timmerwerk voor f 9500.

15 FEBRUARI.

BROEK OP LANGENDIJK. Het bouwen van een bakkerij met woning aan den Dijk te Broek op Langendijk in perc. en massa. Door de bouwk. C. Smit te Zuidscharwoude.

Laagste inschrijver C. Schuitemaker, Noord-Scharwoude, f 2699. Gegund.

WELSUM (OV.). Het weder opbouwen van het verbrande woonhuis met boerderij en het bouwen van een schuur en hooiberg. Door den bouwmeester H. Wissink te Olst.

Laagste inschrijver Mulder, f 6897. Niet gegund.

WOMMELS. Het bouwen van een burgerwoonhuis. Door den heer A. J. Tjallema.

Gegund aan den laagsten inschrijver Joh. Erich, Bolsward, voor f 3535.

16 FEBRUARI.

ALKMAAR. Het bouwen van magazijnen aan de Noorderkade. Raming f 9000. Door den archit. G. Spruit Sz.

Laagste inschrijver J. Dorregeest, f 7882. Gegund.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis in Kerschoten. Door den heer de Goeijen, Zwolsche weg.

Laagste inschrijver Wegerif, f 1340. Niet gegund.

COEVORDEN. Het verbouwen van een huis in de Frieschestraat. Door den heer Jozeph H. Vos.

Laagste inschrijver J. Wever, f 1987. Geg.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Verl. Elsbeekweg. Door den heer H. J. Huiskes.

Laagste inschrijver J. v. d. Vuurst, f 3572.

PANNERDEN. Het bouwen van een huis met bijlev. van materialen. Door den heer A. H. Bach.

Laagste inschrijver H. Kruis, Babe ich, f 2105 Gegund.

SCHILDWOLDE (GR.). Het bouwen van een boerenbehuizing, op een open terrein met bijlev. van al het ben. Door den heer N. J. Bleeker.

Laagste inschrijver S. Akkerman, Wagenborgen, f 4840. Gegund.

17 FEBRUARI.

BORGER (DR.). Het bouwen van een woonhuis met post- en telephoonkantoor. Door den heer H. Beuving.

Laagste inschrijver J. Warringa, Buinen, f 1710. Gegund.

BUITENPOST (FR.). Het afbreken en bouwen van een boerenhuizinge voor 60 stuks hoornvee op de Zathe in gebruik bij wed. U. R. Dijkstra, Eestrum. Door den heer mr. J. J. Kuipers, kantonrechter.

Laagste inschr. Fokkema, Ureterp, f 11747.

DORDRECHT. Het verbouwen van een winkelhuis aan de Voorstraat tot vleeschhouwerij. Door den heer W. v. Twist, Twintighuizen no. 58.

Laagste inschrijver J. v. Hoven, f 2848. Gegund.

HELDER. Het bouwen van een bureau van politie aan de Zuidstraat en een brandspuithuisje aan het Ankerpark. Door het gem.best.

Laagste inschr. R. en J. Steenman, f 4748.

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woonhuizen aan den 3e Emma Dwarsweg. Door den aanbesteder.

Twentsche. Laagste inschr. G. J. Steggink, f 3824.

Needsche. J. v. d. Vuurst, f 3898.

HOOGERSMILDE (DR.). Het bouwen van een schuur met woning aan de Beilervaart, onder bijlev. van al het ben. Door den arch. P. Dam te Raskwerd.

Laagste inschrijvers K. Zeeff en A. J. v Dijk, den Andel, f 4699. Gegund.

KROMMENIE. Het bouwen van een woonhuis met kantoren en bijkomende werken voor den heer A. de Ruijter. Door den heer S. Aardema te Velsen.

Laagste inschrijvers A. en K. Groot, Akersloot, f 6660,60.

LEIDEN. Het bouwen van een bergplaats op het terrein en het vernieuwen van 150 M. beschoeiing langs het terrein der gasfabriek. Door de commissarissen der Ned. Gasfabriek.

Beschoeiïng. Laagste inschr. J. Zitman, f 390.

Bergplaats. J. Zitman, f 4556.

VALTHERMOND. 1. Het bouwen van een draaibrug en eene brugwachterswoning over en bij het Zuiderhoofddiep te Valthermond, plaats no. 49; 2 het bouwen van een draaibrug en eene brugwachterswoning over en bij de Zuidelijke Hoofdvaart (Vetstukkendiep). Door het best. van het waterschap Valthe.

Laagste inschrijver H. Groenier, Stadskanaal, in massa voor f 6577.

VENLO. Het afbreken van huizen langs het Helschriksel en het bouwen van een winkelhuis enz., met bijlev. van alle materialen. Door den heer dr. L. Janknecht.

Laagste inschrijver N. Kessels, f 2915. Gegund.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een machinegebouw op fundeeringen voor machines, het maken van een droogloods en eenige verdere werken op het terrein der steenfabriek „de Vlijt", met bijlev. van een gedeelte der materialen. Door den archit. Gantvoort—Streek.

Laagste inschrijver J. W. Wassink, f 822. Gegund.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Artesische bronnen (putten) Maatschappij Artesia, Wagenplein 182, Den Haag.
Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking, CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Brandkasten enz, — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. DE HAAS & Zn. Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cementdakpannen — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
DAKTEGELMACHINES. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakroeden (gegalvaniseerd ijzeren) — J. SABELIS & Co., Glasfabrikanten, Haarlem
Dakbedekking. — C. KINDERMANN, Berlin-Reineckendorf.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood. — MEULDERS & Co. Den Haag.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amst.
Gekleurd en gebrand glas in lood. — C. LINDENAAR, Glasgraveur, Alb. Cuijpstraat 123, Amsterdam.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vnuren, Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften, Personen- en goederen. — H. & J. VAN DEN WALL BAKE,
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Lichtdrukinrichting. — Lichtdruk- en Calqueerpapieren — Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven 5, Rotterdam.
Machines voor Cementdaktegels. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Pompen (Diaphragma). — A. RESINK, Ingenieur, Haarlem.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Prisma's Luxfer (kamerverlichting) — W. VAN RIJN, Keizersgracht 181. Amsterdam.
Photolithografie. — WEGNER & MOTTU, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam.
SCHOORSTEENKAPPEN.- Maatschappij op aandeelen J. A. JOHN. Ilversgehofen 120 bij Erfurt.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalinrichtingen. — D. S. M KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Touwwerken. — G. F. A. DRIESSEN, Nijmegen.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.
Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

5 MAART 1904. 24e JAARGANG. No. 10.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Voor deelneming aan het op 22, 23, 24 en 25 Februari 1904 afgenomen Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, volgens besluit van de Algemeene Vergadering dezer Maatschappij gehouden op 28 Mei 1891, hadden zich opgegeven 49 candidaten; van deze hebben 46 deelgenomen aan het examen.

De Commissie voor het afnemen van het examen heeft het Diploma toegekend aan de volgende 31 heeren: M. Sirag Jzn., Joh. Schulte Nordholt, J. Mulder Hzn., J. Hoogervorst, J. van Leeuwen, G. J. van Kampen, E. W. Raadsheer, D. C. Aldewereld, H. J. Bakker, D. J. Bloem, J. J. L. Dalhuisen, C. van Hemert, J. C. van der Hoeven, Joh. G. Hodde, H. J. Koenen, L. Kok, C. Kuikman, Jan van der Lip, H. J. van Lochem, C. Mulder, J. G. B. Niessen, A. F. P. Onderwater, C. H. P. van Paassen, M. Rooderkerk, J. Th. Sentrop, G. Slop Dz., D. W. P. van Spanje, G. H. Wille, Ant. G. Wind, J. M. de Witte en F. J. Wolters.

VERBETERING.

In het slot van het artikel: „De Stedententoonstelling te Dresden", voorkomende in het Bouwkundig Weekblad no. 9 van 27 Februari 1904, op bladz. 102, tweede kolom, is een drukfout ingeslopen in den zin, beginnende op regel 18 van boven: „Ik spreek niet van een beter toebereid onderbed, om de eenvoudige reden, dat in onze Gemeente bij gewone bestratingen van zoo goed als geen onderhoud ooit sprake is." Het woord „onderhoud" moet hier vervangen worden door „onderbed."

IETS OVER HAARLEMSCHE BOUWKUNST.

Lange jaren heeft Haarlem zijn ouderwetsch karakter tamelijk goed weten te bewaren. Maar in den laatsten tijd verdwijnen de schilderachtige gevels, vroeger zoo talrijk, meer en meer, om plaats te maken voor moderne scheppingen.

Waren de eigenaars bekend met de kunstwaarde hunner bezittingen, dan zouden zij zich wel tweemaal bedenken, eer zij den slooper aan het werk lieten gaan.

Gevels van vóór 1576 zijn nu reeds te Haarlem zeldzaam. De merkwaardigste is die van het koffiehuis aan de Groote Markt, tegenover de Houtstraat. Van de oorspronkelijke architectuur is echter niet alles bewaard gebleven. De trapgevel met zijn kanteelen moet omstreeks 1650 verdwenen en door den tegenwoordigen, met de bekronende vazen, het fronton en de afhangende festoenen, vervangen zijn. Maar de laat-Gothische schalken, met fraai geprofileerde basementen en kraagsteenen behooren tot de 16e eeuw. Het huis is ook daarom nog merkwaardig, wijl Mr. Willem Bilderdijk het tot zijn dood bewoond heeft.

De 16e-eeuwsche details van dezen gevel, in gebakken en gehouwen steen uitgevoerd, komen overeen met die van het huis te Edam, waarin thans het museum gevestigd is. Hierdoor kan men er zich een voorstelling van maken, hoe de Haarlemsche gevel zich in welstand moet hebben vertoond.

Vroeger moet Haarlem verscheidene dergelijke huizen hebben geteld. Maar daarvan zijn slechts enkele details over, die men Zijlstraat 58 en 60 vindt.

Nadat de brand van 1576 het geheele zuidelijke gedeelte van Haarlem in de asch had gelegd, zijn de huizen, die daar gestaan hadden, langzamerhand herbouwd. Daar de stad zich toen pas begon te herstellen van de rampen, die het

beleg en de Spaansche bezetting hadden veroorzaakt, geschiedde het wederopbouwen in hoogst eenvoudigen trant. De gevels tusschen 1580 en 1590 opgetrokken, die men, al is het dan ook zonder de oorspronkelijke puien, vooral aan het oostelijk gedeelte der Oude Gracht ziet, zijn dan ook zonder de minste versiering en geheel van gebakken steen. Alleen de gevelankers zijn in den vorm van cijfers gesmeed, die het jaartal der stichting aangeven.

De Vlamingen, die na 1578 in grooten getale naar Haarlem vluchtten, om de vervolgingen in hun geboorteland te ontgaan, kwamen spoedig door hun nijverheid tot welvaart. In 1591 meende dan ook de steenhouwer en bouwmeester Lieven de Key, die uit Gent naar Londen gevlucht was, dat hij goed zou doen, zich in de opluikende Spaarnestad te vestigen. Zijn verwachtingen werden niet beschaamd.

Het valt te betreuren, dat betrekkelijk zoo weinige van de Haarlemsche gevels het jaartal hunner stichting dragen. En waar men dat nog vindt, is het haast zonder uitzondering van 1600 of later. Met zekerheid valt dus niet te zeggen, welke gevels tusschen 1591 en 1600 gebouwd zijn.

In 1598 werd door Lieven de Key, die in 1593 in stadsdienst was getreden, de Waag voltooid, wier architectuur Florentijnsche herinneringen vertoont. Het komt mij voor, dat de bouwmeester gewerkt heeft naar schetsen van iemand, die Florence kende. Karel van Mander, de Vlaming, die Italië bezocht had, en die, sinds zijn vestiging te Haarlem, een man van invloed werd, heeft vermoedelijk De Key met de forsche kunst van Ammanati, zooals die aan het Palazzo Pitti zich openbaart, bekend gemaakt.

Wat hiervan zij, vast staat, dat sinds 1599 De Key zich heeft bediend van verscheidene blijkbaar Italiaansche motieven, die de meester op oorspronkelijke wijze om wist te werken. Het meest in het oog vallen de forsche profileeringen en het zoogenaamde rustieke werk, die men aan vele gevels vindt.

Talrijke andere gevels verschillen van die, welke vóór 1591 gebouwd zijn, slechts daarin, dat ook gehouwen steen is toegepast en dat boven de vensters de eigenaardige bogen der laatste Engelsche Gothiek, de zoogenaamde Tudorbogen, zijn aangebracht. Het zijn deze gevels, die mij voorkomen tusschen 1591 en 1598 door De Key te zijn gemaakt. De Tudorboog is blijkbaar een herinnering aan 's meesters verblijf in Engeland. En de toepassing van gehouwen steen, die vóor 1591 nog niet plaats vond, kan ons niet vreemd schijnen aan de werken van De Key, die in de bescheiden steeds steenhouwer genoemd wordt.

Slechts twaalf gevels uit het begin der 17e eeuw te Haarlem dragen nog een jaartal. De oudste is Koningstraat 31, van 1602, de laatste Koudenhorn 44, van 1613.

De gevel van 1602 is tamelijk eenvoudig opgevat. Of hij wel van De Key afkomstig is, mag worden betwijfeld. Maar het belangrijke fragment, dat Warmoesstraat 2 bewaard bleef, is een fraai voorbeeld van De Key's tweede manier. Top en pui van den gevel zijn verloren gegaan, doch de gevelsteenen, met karakteristieke leeuwenkoppen en een voorstelling van den Verloren Zoon versierd, behooren tot de beste van Haarlem. De eigenaardige breede lijsten, die de bouwmeester sinds 1598 maakte, gaven een geschikte gelegenheid, om een opschrift aan te brengen. Daarvan is hier dan ook gebruik gemaakt, om er in te hakken: „Sy Deus pro nobis, quis contra nos. Anno 1605. Is Godt met ons, wie mach tegen ons."

Vier jaar later werd de gevel Botermarkt 25 gemaakt. Deze is beter bewaard dan de vorige, want alleen de oude pui verdween. De Key heeft hier nog eens de Tudorbogen toegepast. Op de lijst staat: „Int bruine peert. Ick woud, dat ick een peert cond gecrijgen, dat elckeen prees en van verachten mocht swijgen." Lafontaine had zijn fabel van den molenaar toen nog niet geschreven; maar van de onmogelijkheid, om ieder tevreden te stellen, was de Haarlemmer, die de spreuk liet plaatsen, blijkbaar reeds overtuigd.

Dat hier inderdaad de bouwmeester van de Vleeschhal aan het werk is geweest, blijkt uit de prachtige cartouches met ossenkoppen, die aan de einden der lijst zijn geplaatst. De bogen der eerste verdieping rusten op consoles, met leeuwen- en ramskoppen versierd. De bovenste deelen van den top zijn eenigszins veranderd, ook de kozijnen zijn niet meer de oorspronkelijke, doch het overige is wel bewaard.

Een derde voorbeeld van dezen bouwtrant ziet men Spaarne 96. Wat hier bewaard bleef is maar een fragment. De kleine luiken wijzen er op, dat het gebouw voorheen een graanpakhuis was en tot een brouwerij behoord heeft. De gevelsteenen zijn met leeuwenkoppen en het wapen van Gelderland versierd. Het opschrift der lijst is: „Anno 1612, Vrede geeft ons Godt. Int wapen van Gelderlandt. Om 't onderhouden syn gebodt in lande en stede, Godt geef ons sijn ewige vrede." Wij zien hier dus een herinnering aan het twaalfjarig bestand. De brouwer was zeker geen Arminiaan.

Terwijl de behandeling van dezen gevel zeer groote overeenkomst vertoont met die hiervoor besproken, is die, welke wij Damstraat 23 zien, eenvoudiger. Maar de twee leeuwenkoppen en de gevelsteen met een ridder versierd, die den hertog van Brandenburg voorstelt, zijn toch wel van De Key. En mocht er nog twijfel bestaan, dan kan het opschrift, geheel als de andere bewerkt, dien wegnemen. Het luidt: „Sy Deus pro nobis, quis contra nos. Dit is in den Hertog van Brandenborch. Is Godt met ons wie mach tegen ons. A° 1610." Waarschijnlijk was het een Brandenburger, die dit hier zoo deed stellen.

Uit deze gevels blijkt, dat tusschen 1605 en 1612 de manier van den bouwmeester niet veranderde. Daarom is het niet gewaagd, andere gevels, wier jaarmerk verdween, tot deze periode te brengen. Een van de mooiste ziet men Zijlstraat 97. Hij is maar weinig verminkt; zijn opschrift is: „Ick blijf getrou. Int soet Nederlant. Ick wijck nyet af." Zoo iets kon alleen een Gomarist in zijn gevel laten hakken. Maar of de Arminianen Nederland toen ook zoo „zoet" vonden, zou men kunnen betwijfelen.

Sierlijke gevels zijn ook die Damstraat 13 en Jansstraat 61—63. De Tudorbogen spelen hier een rol; bij de laatsten is ook van wapens als ornamenten gebruik gemaakt.

Dat Lieven de Key, als hem meer eenvoudig werk gevraagd werd, toch iets karakteristieks wist te leveren, bewijzen de gevels aan de Oude Gracht 40—44, die op de puien na nog gaaf zijn.

Van vele andere gevels is te weinig meer over, dan dat men zich van hun oorspronkelijken toestand een denkbeeld zou kunnen maken. Meestal is slechts een gevelsteen alles, wat van de vroegere glorie bewaard bleef.

Toen Lieven de Key in 1627 gestorven was, kwam een meer klassieke bouwwijze in zwang. De in 1595 te Haarlem geboren Jacob van Campen, en zijn dertien jaar jongere stadgenoot Pieter Post hebben die verandering bewerkt. *) Maar de gevels uit dien tijd zijn zeldzaam. Alleen van het huis in de groote Houtstraat tegenover den Anegang wordt Jacob van Campen door Houbraken als ontwerper genoemd. En deze gevel is zoo gemoderniseerd, dat er van de klassieke pilasters maar weinig meer overbleef. Alleen het fraai gebeeldhouwde hert boven de pui is nog gaaf. En daar de gevels Groote Houtstraat 113, en Oude Gracht 60 een soort-

*) Zie mijn artikel „Nederlandsche Bouwkunst", in dit Weekblad van Januari 1904.

gelijken bouwtrant vertoonen, vermoedt de heer C. J. Gonnet, en zeker met recht, dat ook hier de ontwerpen van Jacob van Campen afkomstig zullen zijn.

Al deze gevels zijn slechts als fragmenten bewaard gebleven. Zij hebben hun bekroningen verloren en het is dus niet met zekerheid te zeggen, hoe Jacob van Campen zulke huizen van bescheiden afmetingen ordonneerde. Dat de meester geen topgevels heeft gemaakt, kan veilig worden aangenomen.

De architectuur van het laatst der 17e en van de 18e eeuw, die aan Amsterdam een zoo sprekend karakter heeft gegeven, is te Haarlem betrekkelijk schaars vertegenwoordigd.

Damstraat 21 ziet men een zeer eenvoudigen gevel van 1715, geheel van gehouwen steen, Spaarne 106 een goeden gevel uit het midden der 18e eeuw. Doch het meest monumentale werk dezer eeuw is het huis Spaarne 30. Ofschoon het geen jaartal draagt, is aan den stijl te zien, dat het omstreeks 1790 gebouwd moet zijn.

Eindelijk noem ik nog de gevels Groote Houtstraat 115 en Kruisstraat 45 als scheppingen uit het begin der 18e eeuw.

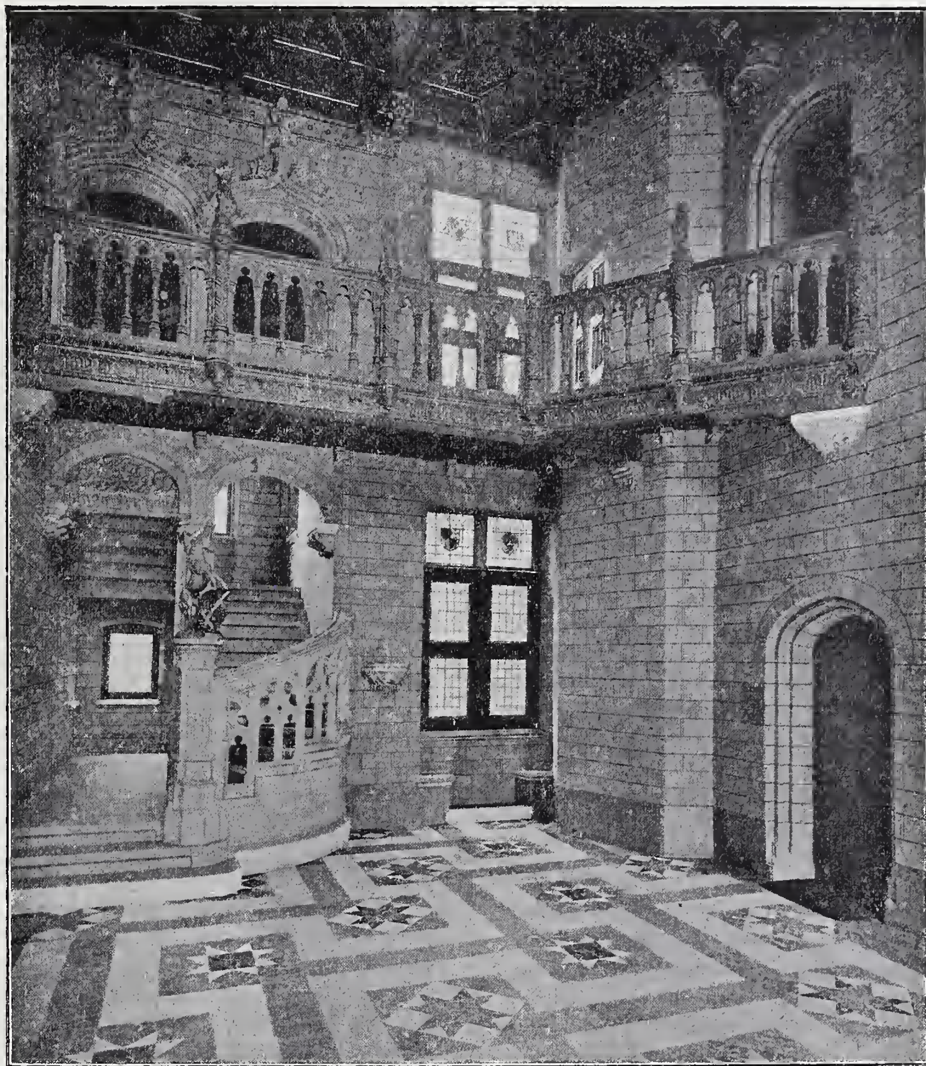
De architectuur spiegelt ook te Haarlem den geest der tijden getrouw af. De herleving der stad, na 1578, gaf aanleiding tot het bouwen der eenvoudige gevels van 1580 tot 1591 gesticht. Toen kwam een tijdperk van bloei, nadat de Vlamingen velerlei nijverheid naar het Spaarne hadden overgebracht. Van die welvaart getuigen de rijke scheppingen, die Lieven de Key tot stand bracht.

Doch toen de 17e eeuw ten einde liep, ging de stad achteruit. De groote onderneming, het uitbreiden van Haarlem naar het noorden, werd wel volbracht, doch de bebouwing vertoont maar weinig van den rijkdom, die elders te vinden is.

Zelfs onder de 18e eeuwsche huizen, die overigens te Haarlem niet zeldzaam zijn, vindt men er maar weinige, die zich meten kunnen met de weidsche stichtingen der Amsterdammers van dien tijd.

De 17e eeuwsche gevels worden te Haarlem het meest bedreigd. Het is te hopen, dat het gelukken moge, deze herinneringen aan het schoon verleden der stad te behouden. De pogingen, die op het oogenblik gedaan worden, om weer in 17e eeuwschen trant te bouwen, waarvan het koffiehuis De Kroon op de groote Markt, en het Militair Tehuis aan den Jansweg de vruchten zijn, verdienen ongetwijfeld gewaardeerd te worden. Maar wat echt is, wint het toch steeds van het beste namaaksel.

A. W. WEISSMAN.

Vestibule in het Gruuthuus te Brugge.

TENTOONSTELLINGEN.

Het onderstaande wordt ontleend aan het voorloopig rapport der werkzaamheden van het Comité der a. s. Wereldtentoonstelling te St. Louis, door den Regeerings-Commissaris van de afdeeling Schoone Kunsten aan den Minister van Binnenlandsche Zaken toegezonden. (Daarbij wordt in herinnering gebracht, dat bij het Bouwk. Weekblad n°. 48 van 28 Nov. 1903 een plaat is gevoegd met afbeeldingen van de gebouwen voor de Schoone Kunsten.)

Zoowel aan Uwe Exellentie als aan de leden der Eerste en Tweede Kamer mijn hartelijken dank voor de toegestane subsidie van ƒ 20.000. Zonder deze zou zeker de deelneming aan die tentoonstelling al zeer gering zijn geweest, met het oog op de enorme kosten van vervoer, installeering representatie. Ook daardoor is het mogelijk geworden in onze afdeeling Schoone Kunsten op te nemen 67 inzendingen van kunstnijverheid, die ook Nederland op dat gebied waardig zullen vertegenwoordigen.

Nu van regeeringswege aan de kunstnijverheid geen subsidie is verleend, heeft het comité (overeenkomstig het Amerikaansche

reglement) gemeend in de afdeeling Schoone Kunsten daaraan zooveel mogelijk plaats te moeten geven.

In de afdeeling Schoone Kunsten zal Nederland wederom zeer goed vertegenwoordigd zijn. Slechts enkele der kunstenaars hebben geen gevolg gegeven aan de uitnoodiging van het comité. Het getal der inzendingen bedraagt als volgt: 169 schilderijen; 73 waterverfteekeningen; 61 etsen; 15 beeldhouwwerken; 38 lijsten-architectuur; 67 inzendingen van kunstnijverheid.

Aan Holland zijn door de directie der tentoonstelling afgestaan 9 zalen en 1 galerie (in 2 afdeelingen) voor architectuur in het Groote Gebouw voor Kunsten.

Op 27 Febr. werden de inzendingen naar St. Louis verzonden, waarheen half Maart de heer Willy Martens, Secretaris van het Comité, vertrekt, om met den gedelegeerde in Amerika, den heer Hubert Vos, zorg te dragen voor de inrichting der zalen en het plaatsen der kunstwerken.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Arti et Industriae, 's-Gravenhage. De vergadering van 27 Febr. werd geleid door den waarnemenden Voorzitter, den heer Van Vliet, die in zijn openingswoord de verdiensten herdacht van den Voorzitter, den heer J. Mutters Jr., onlangs als zoodanig herkozen, thans wegens ongesteldheid afwezig.

Na het afdoen van huishoudelijke zaken hield de heer J. C. N. Logher een voordracht naar aanleiding van in de zaal tentoongestelde koperen kunstvoorwerpen en photographiën.

Over de viering van het 20-jarig bestaan der Vereeniging ontving het Bestuur velerlei wenken. Besloten werd eene tentoonstelling te houden, niet op den eigenlijken feestdag in November, maar in den zomer, op een plaats die aan een drukken verkeersweg is gelegen. De heer Goekoop had voor de maand Augustus het huis „Buitenrust" afgestaan. Dit besluit werd genomen, omdat de ervaring leerde, dat vroegere tentoonstellingen, noch wat bezoekers noch wat koopers betreft, het beoogde en verwachte succes hadden.

Een belangstellende schonk *f* 200 voor een plaquet en bekostigde het reclame-biljet dat door den heer Sluyterman ontworpen zal worden. Tot feestcommissie werden benoemd de heeren: Kern Jr., Mutters, van Boven, van Brakel, van Leeuwen en Cocqx. De waarn. Voorzitter wekte de leden op, om met alle kracht mede te werken aan het welslagen der tentoonstelling, en vertoonde ten slotte een aantal photographiën van smaakvolle en goed uitgevoerde rieten meubeltjes, in zijne inrichting vervaardigd naar teekeningen van den heer Smit.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 27 Febr. 1904. In een artikel: *Aan de andere zijde der Pyreneën,* dat nog zal worden vervolgd, worden uittreksels gegeven uit een dagboek van een landgenoot, die eenige jaren geleden op het Iberisch schiereiland vertoefde, en daarheen vertrok per boot, om te Bilbao aan land te gaan. Van een aantal steden worden bijzonderheden en merkwaardigheden medegedeeld.

Het nieuwe Rijkslandbouwproefstation te Groningen. Van dit gebouw wordt de inrichting beschreven; van buiten draagt het gebouw den stempel van eenvoud, bij soberheid af, en ook van binnen is een eenvoud betracht die aan de doelmatigheid slechts ten goede kan komen. Bij het gebouw behoort een terrein van $^3/_4$ hectare, bestemd voor het aanleggen van proefvelden. Het is ontworpen door den heer van Lokhorst.

In: *De Tunnelwerken aan het Centraal-station te Utrecht* worden de geruchten tegengesproken omtrent de oorzaken van vertraging in die werkzaamheden. De oorzaken zouden zijn, het vinden van een veenlaag en van een put met riool. 't Was echter bekend, dat deze bestonden. Thans overweegt men of gefundeerd zal worden op palen, of wel zinkputten zullen worden aangelegd. Zoodra een besluit genomen zal zijn, worden de werkzaamheden met kracht hervat.

In Architectura van 27 Febr. 1904 besluit de heer K. van Leeuwen zijn artikel *De Nachtwacht-kwestie en het Rijks-Museum.* Schrijver heeft het over de kortzichtigheid op kunstgebied en haalt voorbeelden aan van het naakte en kille van onzen tijd, waarin toch veel verdienstelijks kan geleverd worden; hij zegt, dat het voor ieder Nederlander die het wel meent met de kunst, en die in het Museum een totstandbrenging van het herstel der goede orde ziet, — iets dat niet genoeg geprezen kan worden ook om het veelzijdig belang — een groote teleurstelling moet zijn er overbodige en ingrijpende veranderingen aan te zien gebeuren. „In het Museum als kunstuiting is de juiste orde der vakken waarin ze tot elkaar en tot de samenleving staan, gehandhaafd en weder hersteld — zegt de heer v. L. —. Wat zien we nu gebeuren, de bedroevende fout, waarbij de averechtsche verhouding triomfeert en de schilderkunst zich plaatst op het standpunt van toonaangevende kunst, en officieel als zoodanig geproclameerd en dit is een gewichtige fout." Met plattegronden wordt de ontworpen uitbouw toegelicht; de schrijver vindt het onbegrijpelijk, dat deze door een college van schilders kan worden verlangd. „De uitbouw kan van uit architectonisch oogpunt door geen bestaansredenen worden gesteund, als een van binnenuit-sprekend gevolg der innerlijke samenstelling van het gebouw," en om die reden strookt die toevoeging niet met de principieele inzichten van den ontwerper. De uitbouw zal zijn als een naar voren springenden hoofdingang of portiek, doch in tegenspraak met den voorgevel en de daar aangebrachte ingangen; praktisch zal de achtergevel eveneens onder den uitbouw lijden. De heer v. L. wil geenszins andere bezwaren opperen dan alleen die, welke het Museum zouden kunnen benadeelen, en men mag in zekeren zin tevreden zijn, dat de heer Dr. Cuypers den hem opgedrongen arbeid zelf zal mogen verrichten, daar men anders mogelijk nog andere dingen zou zien gebeuren.

Irrationeel Rationalisme, door den heer J. L. M. Lauweriks. In dit artikel wijst de schrijver op een in „De Amsterdammer" verschenen stukje, waarin wordt medegedeeld, dat de heer J. Israëls het hem geschonken bedrag van *f* 20.000 (voor steun van jonge schilders) heeft afgestaan om gevoegd te worden bij de particuliere bijdragen voor den bouw van een zaal voor de Nachtwacht, en dat nu weldra tot de werkzaamheden hiervoor zal worden overgegaan. In dat stukje wordt o.a. gezegd: „Zoo blijkt dus eindelijk het jarenlang hameren op het aanbeeld van een rationeele oplossing der Nachtwacht-kwestie ten slotte tot resultaat te zijn geraakt". Het is naar aanleiding van dit stukje — waarin verkeerdelijk van verbouwen van de Rembrandtzaal gesproken wordt — dat de heer L. met de meeste kracht een ieder het recht ontzegt om voor te schrijven, dat het Rijks-Museum, als nationaal architectonisch monument, worde verbouwd of uitgebouwd op zoodanige wijze, dat het karakter van het monument, als geheel, daardoor dreigt te worden benadeeld, en hij noemt een zoodanige oplossing irrationeel en ten hoogste verderfelijk, omdat het eene grove miskenning is der rechten van de architectuur als beeldende kunst. Het publiek, tot nu toe misschien nog onvoldoende voorgelicht, zal eenmaal gaan inzien aan welke zijde het recht is, en zijn oordeel keeren tegen de eenzijdige en kortzichtige wijze waarop door schilders en beschermers der schilderkunst een gevaarlijke richting van ageeren is ingeslagen, die hen ten slotte moet voeren in het moeras van het irrationalisme. De heer L. had liever gezien, „dat zij die voor deze zaak hebben geijverd, en daarin te ver gingen, hadden ingezien, dat zij op het punt zijn, een groote onrechtvaardigheid te begaan; wanneer zij iets toegeven, en ook de rechten van den architect en de bouwkunst erkennen, dan zou deze zelfoverwinning hun streven grootscher doen worden en de Nachtwacht-kwestie zou van onzuivere elementen gezuiverd worden in het belang van de zaak, en van de personen die er bij zijn betrokken."

De heer H. Walenkamp besluit zijn *Beschouwingen over kunstonderricht en de plaats die het bekleedt in het hedendaagsche leven,* en wijst daarbij op de schoone taak voor de daartoe begaafde leeraren, om eenvoudige standaardwerkjes samen te stellen, waarin de algemeene beginselen der kunstambachten, die voor alle kunsthistorie dezelfde zijn, zouden zijn gerangschikt.

Het technisch gedeelte bevat de vervolgen van de artikelen over *Ophaalbruggen* en over het *Ontwerpen en uitslaan van vaartuigen.*

De Bouwwereld. 24 Febr. 1904. *De Tentoonstellingsgebouwen te St. Louis* worden beschreven; zij zijn 15 in getal. Voor de administratie dient het grootste van 7 gebouwen, die bestemd zijn om, na afloop der tentoonstelling, de Washington University op te nemen; het is gebouwd in Tudor-stijl. De overige universiteitsgebouwen zijn bij de tentoonstelling in gebruik. Het congresgebouw, met 5 groote congreszalen, is blijvend, evenals het gebouw voor de physieke ontwikkeling; beide zijn in Tudor-stijl. Een der statigste gebouwen is het paleis voor de Schoone Kunsten, op een terrasgebouw in den geest der Fransche Laat-Renaissance. Het electriciteitspaleis vertoont een soort Neo-Grieksche vormen. Tot de belangrijkste gebouwen behooren dat

waarin vereenigd wordt alles wat op het verkeer betrekking heeft, en dat waarin de nijverheid wordt ondergebracht; het eerste is door zijne monumentale, indrukwekkende architectuur een der fraaist geslaagde; de gevels houden het midden tusschen een prachtig tentoonstellingsgebouw en een eerste klasse spoorweg-station. Het gebouw voor de electriciteit en een ander voor het onderwijs flankeeren den hoofdvijver.

De geschiedenis van *De kerk van den Heiligen Victor te Xanten*, en *Een en ander over theorie van bouwconstructiën* worden vervolgd.

Loodgieters- en fittersbedrijf, 25 Febr. 1904. *Een en ander over elementen* (vervolg). *Een draagbare electrische boor. Buigzame metalen slangen en hare toepassing in de gasfitterij. Torfit. Uit de metaalgieterij.*

Metallicus. *Rijtuigsmeden. Werkstukken en gereedschappen uit ijzer en staal.*

UIT DEN VREEMDE.

De stad Stettin heeft aangesteld een speciaal verwarmings-ingenieur, op eene jaarwedde van 2400 gulden, opklimmend tot 3250 gulden, met recht op pensioen. Hij is den stadsbouwmeester behulpzaam bij den bouw van alle groote stedelijke inrichtingen en voornamelijk belast met de uitvoering en het toezicht op de verschillende groote inrichtingen voor de verwarming van ziekenhuizen, schouwburgen, abbattoir, badinrichtingen, scholen enz.

Op 78-jarigen leeftijd stierf te Karlsruhe de professor in de mechanica, Geh. Hofrat Dr. Wilhelm Schell, sedert 1861 professor aan de Technische hooge school te Karlsruhe. Zijne talrijke wetenschappelijke geschriften, waaronder vooral dat over „de theorie der beweging en der krachten," evenals zijn werk over „theoretische mechanica," genieten in Duitschland algemeene bekendheid en groote waardeering.

De bekende chocolade-winkel van gebroeders Stollwerck, te Keulen aan de Hohe-Strasse, wordt met vele aangrenzende en achtergelegene woningen afgebroken, en daarvoor een kostbaar chocolade-paleis in de plaats gesteld.

Hiervoor is door de gebr. Stollwerck een prijsvraag uitgeschreven, met prijzen van 3000, 2000, 1500 en 1000 marken.

Op de prijsvraag voor een stadhuis te Bremen zijn 105 ontwerpen ingekomen. De 1e prijs is *niet* toegekend.

Op 70-jarigen leeftijd overleed te Berlijn Professor Friedrich Wilhelm Büsing, zeer bekend op het gebied der hygiëne van steden, en werkzaam redakteur van de „Deutsche Bauzeitung."

De watervoorziening van Rio de Janeiro is zeer gebrekkig. Waarschijnlijk zal een nieuw plan uitgevoerd worden, waarbij de watertoevoer per dag met 211 duizend kub. meter vermeerderd wordt. De kosten van dit plan zijn geraamd op 12 millioen gulden

Alles heeft zijne goede zijde.

De fabrikanten van brandkasten en kluizen, brandvrije trappen, brandladders en balcons, hebben in Amerika zoo ontzettend veel bestellingen, dat er geen sprake van is, dat alle in den eersten tijd kunnen uitgevoerd worden. Ook is er bijna geen enkel publiek gebouw of er moeten, tengevolge van de strenge maatregelen die door de overheid tegen brandgevaar genomen zijn, aanzienlijke verbouwingen aan ondernomen worden, zoodat architecten en bouwondernemers volop werk hebben.

In verschillende fabrieken worden tegenwoordig machtige electromagneten gebruikt, bijv: om electrische boormachines tegen de platen aan te drukken, of om groote platen op te lichten enz: Een eigenaardig nadeel bleek, dat de hiermede behandelde voorwerpen magnetisch geworden waren.

Door er een kleinen wisselstroom door te voeren, worden deze dan weder geonmagnetiseerd.

Een van de merkwaardigste kasteelen van Frankrijk, het „Chateau de Maisons", het meesterstuk van Mansard, wordt verkocht, en afgebroken.

Het werd in 1642 gebouwd door Francois Mansard, voor René de Longueil president van het Parlement en hoofdintendant van financiën, waarom er dan ook geen geld aan gespaard is.

Men zegt, dat toen de rechter vleugel opgebouwd was, Mansard dezen weder geheel liet nederwerpen, omdat hem de verhoudingen niet goed bevielen. Gelukkig de architect die een werkgever vindt, om zulke zaken goed te keuren.

BERICHTEN.

Bouwkundige opzichters voor Suriname. Bij het bouw-departement in de Kolonie Suriname worden drie bouwkundige Opzichters verlangd, bekend met grondwerk en Monierwerken. Zij zullen ter beschikking van den Gouverneur der Kolonie worden gesteld voor den duur van vijf jaren, ingaande op den dag van hun vertrek uit Nederland naar de plaats hunner bestemming. De Staatscourant n°. 50 geeft nadere bijzonderheden.

Zwolle. In de op 29 Febr. gehouden zitting van den Gemeenteraad is tot Gemeente-architect benoemd de heer L. Krook, architect te Amsterdam.

Middelburg. De heer J. A. Frederiks, architect der Abdijgebouwen, heeft in de Koorkerk belangrijke ontdekkingen gedaan. Het „Nieuws van den Dag" deelt daarover het volgende mede.

Op de plaats, waar in 1817 het gebeente werd gevonden van Graaf Willem II van Holland, is thans een graf te voorschijn gekomen met eene baksteenen omlijsting, dagteekenend uit de 13e eeuw. De gemetselde ruimte, waarin het lijk gelegen heeft, is daarbij ongeschonden blootgelegd.

Voorts zijn nog aan den Zuidelijken wand de overblijfselen eener in baksteen uitgevoerde boogversiering, en aan de Noordzijde van het gebouw een groote nis met primitief schilderwerk te voorschijn gebracht. Aldaar gevonden blauwe arduinen en zandsteenen kolommen wijzen op vroeger bestaan hebbende kapellen.

Ook is thans gebleken, dat de oorspronkelijke vloer der kerk 1.20 meter lager heeft gelegen dan de tegenwoordige.

De nasporingen worden nog voortgezet.

Soest. In de vergadering van den Gemeenteraad, gehouden 25 Februari 1904, is o. a. ter sprake gekomen het voorstel van B. en W. tot aanvaarding van het Rijkssubsidie, groot *f* 5000, voor de restauratie van den toren, mits een gelijk bedrag door de Gemeente werd bijgedragen. Naar aanleiding van dat subsidie was een schrijven ingekomen van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarbij hiervan mededeeling wordt gedaan met vermelding der voorwaarden, onder overlegging van een afschrift van het advies van den architect der Rijksmuseumgebouwen, den heer Dr. P. J. H. Cuijpers, waaraan het volgende is ontleend: „De toren dagteekent uit de XVe eeuw en dient wegens zijne kunstwaarde in eere te worden gehouden. Hij is een monument van niet geringe bouwkundige waarde en verdient dus daarom in zijn oorspronkelijken vorm zoodanig te worden hersteld, dat hij voor de toekomst met zekerheid bewaard blijve."

Een der raadsleden, hoewel voor de restauratie, was er niet zeker van, dat deze niet meer dan *f* 10.000 zou kosten. De Voorzitter antwoordde daarop, dat eene begrooting tot dat bedrag door een deskundige is opgemaakt; hierin moest vertrouwen worden gesteld.

Een ander lid wilde ook de kerk in de kosten laten bijdragen, hoewel de toren het eigendom der Gemeente is. Daartegen werd echter aangevoerd, dat de Kerk daartoe geen fondsen had.

Met algemeene stemmen is besloten, de Rijksbijdrage te aanvaarden, onder de gestelde voorwaarden, en dus van wege de Gemeente eveneens *f* 5000 beschikbaar te stellen.

De herstelling zal plaats hebben onder mede-toezicht van het Rijk, en zal worden opgedragen aan een bekwaam bouwkundige.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

					per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„ „	„	37	„	„	- 80.—
„ „	„	45	„	„	- 120.—
„ „	„	38	„	„	- 100.—
„ „	„	24	„	„	- 65.—
„ „	„	19	„	„	- 40.—
„ „	„	24	„	„	- 70.—
„ „	„	40	„	„	- 100.—
„ „	„	21	„	„	- 55.—
„ „	„	25	„	„	- 80 —
„ „	„	23	„	„	- 80.—
„ „	„	22	„	„	- 60.—
„ „	„	20	„	„	- 50.—
„ „	„	29	„	„	- 80.—
„ „	„	25	„	„	- 90.—
„ „	„	25	„	„	- 80.—
„ „	„	23	„	„	- 60.—
„ „	„	27	„	„	- 100.—
„ „	„	26	„	„	- 90.—
„ Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
Teekenaar	„	22	„	„	- 50.—
„ „	„	18	„	„	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 7 MAART.

AMSTERDAM. Het bouwen van eene verdieping op het pakhuis „Europa" aan de Handelskade.

De directie der naaml. venn. „Blauwhoedenveen", v.m. 11 u., in het kantoorgebouw Singel 206—208, alw. bestekken à f 1,— te bekomen zijn. Inl. te bekomen op 3, 4 en 5 Maart, van 10—12 u., in het kantoor van pakhuis „Afrika" aan de Handelskade.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis met fotografisch atelier aan de Nieuwstraat.

De heer G. Hubers, 's av. 8 u., in het koffiehuis van G. Weggeman. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij den arch. W. Elzinga, die inl. geeft. Aanw. 7 Maart, v.m. 9½ u.

LENT (GELD.). Het bouwen van een boerenhuis met bijlev. van de ben. materialen.

De heer Joh. Evers, n.m. 6 u., in 't café van Th. Braam, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft K. Alwicher, bouwk. Aanw. 7 Maart, n.m. 4 u.

OUDE PEKELA. Het amoveeren en bouwen van een café onder bijlev. van al de ben. mater.

De heer R. J. Valk, 's av. 7 u., in zijn café, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven Gebr. Hekman. Aanw. 7 Maart, n.m. 5 uur.

ZUIDLAREN (GR.). Het bouwen van een landbouwschuur met knechtenwoning aan de Wijk onder Annen.

De heer M. K. Boon, n.m. 5 u., in hotel Sissingh, alw. bestek verkr. tegen f 0,75 en teek. ter inzage. Inl. geeft J. Wiertsema, Sappemeer. Aanw. 7 Maart, v.m. 10 u.

DINSDAG 8 MAART.

AMERONGEN. Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij.

De bouwk. B. v. Kreel, v.m. 11 u., bij A. Ulrich, mr. bakker, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de bouwk. Aanw. 8 Maart, v.m. 10 u.

BERGEN (N.-H.). Het bouwen eener R.-K. school met een gedeelte der ontworpen gebouwen voor een pensionaat, voor de E E Zusters Ursulinen van Monnikendam met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen.

Het bestuur der St. Josephstichting te Monnikendam, n.m. 3 u., in café „Hilbrand".

DELFT. Het bouwen van een kantoorgebouw met teekenzaal en een portierswoning van de nieuwe fabriek a.d. Schie.

De arch. L. Couvé, n.m. 2 u., in hotel „Wilhelmina".

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een woonen winkelhuis enz. op een terrein gelegen aan den Hengeloschen straatweg en aan de Langehuizen te Enschedé.

De bouwkundigen Roesink en Wolda, 's av. 7 u., in het café van C. van Hevrikhuizen, alw. bestek ter inzage. Aanw. 8 Maart, v.m. 11 u.

ENKHUIZEN Het afbreken en weder opbouwen van een voorgevel en bijkomende werken.

De wed. Jb. Wanink in het volkskoffiehuis, alw. bestek en teek ter inzage.

GROOTEBROEK (N.-H.). Het bouwen van een priesterkoor met transept en sacristie in verbinding met de bestaande kerk en het vergrooten der parochie.

Het R.K. kerkbest. van de parochie van den H. Johannes den Dooper, 's midd. 12 u., in het café van J. Boon.

GINNEKEN. Het verbouwen van het koffiehuis van den heer W. Gorissen aan de markt te Ginneken.

De arch. P. A. Oomes en L. v. d. Pas te Breda, 's av. 8 u. Bestek en teek. in voorn. koffiehuis ter inzage. Aanw. gedaan.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een dubbel heerenhuis aan den Stationsweg.

Mej. wed. J. v. Hees, n.m. 3 u., in hotel Thomas. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij G. Hofman, archit. Aanw. 8 Maart, v.m. 10 u.

MAASTRICHT. Het bouwen van een portierswoning en gedeelte scheidsmuur in de Begijnenstraat.

Het armbest. van O. L. vrouwenparochie. Bestek en teek. ad f 1,50 verkr. bij archit. W. Sprenger, die inl. geeft.

NIETAP (GR.). Het bouwen eener kleine burgerbehuizing voor A. Smit, onder bijlev. der benoodigde materialen.

De arch. C. Hillebrands, 's av. 7 u., ten zijne huize, alw. bestek en teek. ter inzage en inlicht. te bekomen.

TER HEIJDE AAN ZEE (Z.-H.). Het bouwen van 8 arbeiderswoningen in de kom van het dorp Ter Heijde.

De regenten van het gasthuis, n.m. 5 u., in het regentenhuis. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij A. de Bloois, gasthuis. Aanw. gedaan.

ZEVENHUIZEN (GR.). Het bouwen eener boerenbehuizing en schuur op de plaats „de Pomp".

De arch. C. Hillebrands te Nietap, 's av. 7 u., ten zijne huize, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de arch. Aanw. dagel. bij K. Kalfsbeek.

WOENSDAG 9 MAART.

KORNHORN (GR.). Het bouwen eener kerk onder bijlever. van alle materialen.

De kerkeraad der Chr. ger. gem. Bestek en teek. ter inzage en bestek à f 0,40 verkrijgb. bij J. Oldenburger. Inlicht. geeft U. de Haan, Grijpskerk. Biljetten inzenden aan K. Broekema te Kornhorn. Aanw. 8 Maart, n.m. 4 uur.

OLDENZAAL. Het bouwen van twee woonhuizen op een terrein aan den Zoddenberg.

De heer H. Stegeman, 's av. 7 u., in café Sloot, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. verstrekt W. Wissing, bouwk. Hengelosche straat. Aanw. 9 Maart, n.m. 4 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van 3 aaneengebouwde panden, bevattende een pakhuis en 6 bovenwoningen, een stalgebouw voor 14 paarden, waarboven hooizolder aan de Speelmanstraat.

De archit. A. Langejan Bestek en 3 teek. ter inzage en à f 2 verkrijgb. ten kantore van de firma A. H. Breijs en Zn., Dijkstraat 80.

STRATUM. Het bouwen van 7 woonhuizen m.a. waarbij is begrepen een woonhuis, ingericht voor winkel en bakkerij.

De kinderen, Teunis, n.m. 6 u., in het koffiehuis van J. Vogels, alwaar bestek en teek ter inzage. Inl. geeft A. Clement. Aanw. 9 Maart, v.m. 10 u.

TERNEUZEN. Het afbreken van perceel wijk C 97 lange Noordstraat en het bouwen van een woon- en winkelhuis in 2 perc.

De bouwk. J Scheele, 's av. 7 u., in 't logement „'s Lands Welvaren", alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft de bouwk.

VRIJDAG 11 MAART.

VEENENDAAL. Het bouwen van een Marechausséekazerne met bijlev. van alle materialen.

Het gem.-best., 's midd. 12 u.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 14en Maart 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 987:

Het uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen: AMSTERDAM—ROTTERDAM, SCHIEDAM-HOEK VAN HOLLAND, en op het Gemeenschappelijk station ROTTERDAM—MAAS.

In 7 perceelen
Raming f 60.400.—.

Volgens bestek No. 988:

Het uitvoeren van onderhoudswerken op de spoorwegen: BUSSUM—UTRECHT en HILVERSUM—AMERSFOORT.

In 3 perceelen.
Raming f 12490.—.

De bestekken zijn tegen betaling van f 2.— per exemplaar verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 154, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in de bestekken is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid,
R. VAN HASSELT.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 22sten Maart 1904 des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 970.

Het maken van gebouwen en inrichtingen op het goederenstation AMSTERDAM (DOKLAAN).

Begrooting f 28200.—.

De besteding geschiedt volgens § 87 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Maart 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te *Utrecht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15den Maart 1904 ten 10.30 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 24sten Februari 1904.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

14 FEBRUARI.

ANJUM. Het bouwen van een huis met wagenmakerij. Ram. f 2200. Door den heer J. A. Blom.
Laagste inschrijver P. Alberda, Lioessens. f 2146.

BARNEVELD. Het bouwen van een kosterswoning, voor rekening van de Ned. Herv. kerk.
Metselwerk. Laagste inschr. W. Kuiper, f 1223*.
Timmerwerk. A. en N. v. d. Fliert, f 990*.
Schilderwerk. A. Snellenburg, f 205*.
Smidswerk. P. Bleijerveld, f 66,85*.
Loodgieterswerk. W. v. d. Kamp, f 65*.
* Gegund.

DRAGTEN. Het bouwen eener stelphuizinge. Ram. f 1773. Door de heeren M. en H. v. Manen.
Laagste inschrijver M. Zandstra, Drachten, f 1793.

ESSCHEN (BELGIË). Het bouwen van een stoomkoffiebranderij te Esschen, voor rekening van den heer H. Laane, de lever. van steen en grof ijzerwerk blijft voor rekening van den besteder. Door den arch. Mar. Vergouwen.
Laagste inschrijver J. Wierkx, Calmthoutschehoek, 9400 frs. Gegund.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het bouwen van woonhuizen aan de Laan van Meerdervoort. Door den arch. D. Oosthoek.
Gegund aan J. V. Elemans, 's-Hage, voor f 103,500.

GRONINGEN (ONDERH.). Het verbouwen van een behuizing hoek Veemarkt en Meeuwenderweg. Door den arch. IJ. v. d. Veen.
Gegund aan IJ. Jelsma, Groningen, voor f 3975.

SLOCHTEREN. Het bouwen van een directiekeet. Door het bestuur der te stichten aardappelmeelfabriek „de Woudbloem".
Gegund aan den laagsten inschrijver J. Roelfsema, Schildwolde, voor f 490.

WAGENINGEN. Het bouwen van twee woonhuizen voor mej. G. Boesing. Door den architect H. A. J. Popping.
Laagste inschrijvers: A. de Leeuw, metselwerk f 1649; J. W. Mugge, timmerwerk f 1432; Joh. Holleman, stukadoorswerk f 112; F. Barbier, loodgieterswerk f 112; J. C. Fröbe, smidswerk f 41.

19 FEBRUARI.

SCHOONHOVEN (ONDERH.). Het verbouwen van een perceel aan den Korten Dijk. Door den architect K. Henssens.
Gegund aan de laagste inschr. W. Luthart, metselwerk f 148; A. Rietveld, schilderwerk f 112; A. v. Dam, timmerwerk f 263.

20 FEBRUARI.

AKKRUM (FR.). Het bouwen van 16 werkmanswoningen in twee perc. en massa. Door den archit. F. Hoekstra.
Perc. 1. Laagste inschr. H. Lammertsma, Bolsward, f 7240.
Perc. 2. H Lammertsma, Bolsward, f 7480.
Massa. H. Lammertsma, Bolsward, f 14520.

HATTUM (OV.) Een belangrijke verbouwing van een pand. Door den heer B. Slenderbroek.
Laagste inschr. Gebr. Borst, f 1375.
Verfwerk. H. Westenberg, Veesen, f 290.

TILBURG. Het verbouwen van een heerenhuis tot een heerenhuis met kantoor voor de heeren M. C. Brouwers en Zonen, onder architectuur van Johan v. d. Valk.
Metselwerk. Laagste inschr. J. de Waal, f 1850*.
Timmerwerk. F. v. d. Schoot Fz., f 1963*.
* Gegund.

WEESP (ONDERH.). De verbouwing van een fabrieksgebouw der firma Jansen en Storms.
Laagste inschrijver Br. de Bruin, f 3890.

22 FEBRUARI.

APPELSCHA. Het deels afbreken, het vergrooten van winkel en keuken en het bouwen van een boerenschuur. Door den heer H. S. Jongbloed.
Laagste inschrijvers Th. Oosterloo en K. Mulder, Appelscha, f 1661. Gegund.

CHAAM (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis voor den heer S. v. d. Loo.
Timmerw. met bijlevering der materialen. Laagste inschrijver A. v. Bijsterveldt, f 824*.
Metselwerk, zonder bijlevering der materialen. Gebr. Bluekens, f 421*.
* Gegund.

MEERSSEN (L.) (HERBEST.). Het bouwen van eene pachthoeve te Raar—Meerssen. Door den archit. Jos Bemelmans.
Laagste inschr. W. Cortenraad, Raar—Meerssen, f 11320.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

12 MAART 1904. 24e JAARGANG. No. 11.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In de mededeeling van den uitslag van het Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter, voorkomende in het Bouwkundig Weekblad van 5 Maart j. l., is een fout geslopen.

De naam van den in de vijfde plaats geslaagd zijnden candidaat is niet J. van Leeuwen, maar J. van Leusen.

DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE DELFT.

Het langgerekte debat in de Tweede Kamer over de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs is aan het einde der vorige week genaderd tot de tweede afdeeling, omtrent de Polytechnische School te Delft, waaromtrent in Art. 32 A bepaald wordt, dat zij zal worden Technische Hoogeschool. Over deze afdeeling is bij de algemeene beschouwingen in de Kamer niet veel gesproken; trouwens technisch onderwijs heeft zich nooit kunnen beroepen op een bepaald groote belangstelling in de Volksvertegenwoordiging. Genoemd artikel is onmiddellijk aangenomen, en de P. S. — Polytechnische School —, nu veranderd in een T. H. — Technische Hoogeschool.

Anders was het met Art. 32 B. luidende: De T. H. bevat de navolgende afdeelingen: *a.* der algemeene wetenschappen; *b.* der weg- en waterbouwkunde; *c.* der bouwkunde; *d.* der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electriciteit; *e.* der scheikundige technologie en mijnbouwkunde. Hieromtrent betoogde de heer Van Kol de wenschelijkheid van speciale opleiding van ambtenaren voor het toezicht op de uitvoering van sociale wetten; aan de vakken van onderricht gedurende de twee laatste jaren moesten voor dergelijke ingenieurs nog toegevoegd worden: de sociale hygiëne, de sociale wetgeving, en kennis van arbeidstoestanden; met 't eerste vak zou dit niet het geval behoeven te zijn, indien 't reeds begrepen mocht zijn onder het in de wet opgenomen vak technische hygiëne.

De Minister van Binnenlandsche Zaken achtte de oeconomische vraagstukken als zoodanig echter niet thuis te behooren op een Hoogeschool. Technische hygiëne is die welke te pas komt bij aanleg van straten, rioleeringen enz. Opleiding van ambtenaren bij de arbeidswetgeving, inspecteurs, zou van Staatswege geregeld kunnen worden; die wetgeving is begrepen onder staats- en administratief recht.

Het komt ons voor, dat 's Ministers opvatting juist is; de naam sociaal-technisch ingenieur moge in veler ooren een overschoonen klank hebben, — er is te Delft in de eerste plaats behoefte aan onderwijs in de technische hygiëne. Arbeidswetgeving kan aangeroerd worden bij het administratief recht, en daarbij den weg gewezen worden om er zich verder in te bekwamen, nadat men ingenieur is. De heer Van Kol heeft dit waarschijnlijk later aldus begrepen; want hij heeft zijn vier aangekondigde amendementen, die hij niet zou indienen als de Minister wilde toelichten onder welke vakken de opleiding dezer sociale ingenieurs begrepen was, niet doen hooren.

Nadat het artikel was aangenomen, betoogde de heer Dr. D. Bos bij de behandeling van Art. 32 C, vaststelling, bij algemeenen bestuursmaatregel, van inrichting, beheer en examens, de wenschelijkheid om de examens bij de wet te regelen, en behield zich voor hierop later terug te komen. Daarna werd het artikel aangenomen.

Wij hopen echter, dat een voldoend lange proeftijd met de nu vastgestelde wijze van examens zal doen inzien, dat een *wettetijke* regeling — waaronder onderwijs en examens aan de Polytechnische School al jaren lang genoeg geleden hebben — achterwege blijve. Bestuursmaatregelen kunnen

elk oogenblik genomen en veranderd worden, maar wetten wijzigen kost jaren wachtens.

De heer Bos, een der weinige leden van de Kamer, die *getoond* heeft warm te zijn voor het technisch onderwijs, wenschte bij Art. 32 D, vakken van onderwijs, nog opgenomen te zien: stedenbouw en aanleg van waterleidingen, het eerste op Duitsche Technische Hoogescholen afzonderlijk genoemd, en met het oog op uitbreidingsplannen van groote beteekenis.

De Minister zag blijkbaar weinig heil in- en geen reden voor het voortdurend onderricht in dit vak, waarvoor het te speciaal was; indien jongelui er om mochten vragen, dan bestonden er voldoende gegevens om eene combinatie te vinden.

De heer Bos achtte daarentegen dien cursus noodig als voorbereiding van het practische leven, bijv. de uitvoering der Woningwet. Hij is 't met den Minister wel eens, dat het niet gewenscht is van de T. H. een verzameling vakscholen te maken, doch wel om den student een rijkdom van vakken te bieden, waaruit hij kan kiezen. De heer De Stuers viel den heer Bos bij; door de gebrekkige kennis van architectuur en door gemis aan teekenonderwijs op de Gymnasia, hebben de leden der gemeentebesturen, die ten slotte over de wijze van uitbreiding der steden te beslissen hebben, zelfs geen verstand van de daarbij vereischte teekeningen. De 12 Ministers die de referendaris van Schoone Kunsten had bijgewoond, hadden dit niet, en er zijn nog meer wethouders van Publieke werken, waaronder heel wat meesters in de rechten — en niet technici — die in 't zelfde geval verkeeren. Daarin moest verandering komen.

De Minister bleef er bij, dat zij die een afzonderlijken cursus in den stedenbouw wenschten te zien ingesteld, er niet veel succes van zouden beleven; de kwestie van teekenonderwijs aan Gymnasia was iets anders — thans echter niet aan de orde. Het artikel is daarna aangenomen.

Het is altijd een groote leemte geweest, dat aan de P. S. bijna niets over stedenbouw werd gedoceerd. Velen, thans aan het hoofd der openbare werken van groote steden staande, hebben dit wel moeten gevoelen, en heeft dit genoodzaakt, buiten hun vele werkuren, nog een speciale studie van de zaak te maken. Het spreekt wel voor zich, dat het volgen van een volledig college over stedenbouw niet verplichtend kan worden gesteld; niet ieder Bouwkundig-, niet ieder Civiel-Ingenieur wenscht zijn ideaal bevredigend te zien door de aanstelling als, bij hooge uitzondering meer dan zeer karig bezoldigd, Gemeente-Architect of -Ingenieur. Maar er kan aan alle studenten in die ingenieurstakken toch voldoende worden medegedeeld om hen te doen beseffen, welke uitgebreide speciale studie alsnog noodig zal zijn, om grondiger op de hoogte te komen van al wat vereischt wordt om een goed uitbreidingsplan te maken, of om bestaande toestanden te verbeteren. Naast of na die gelegenheid om meer algemeene noties op te doen, zou het van groot belang zijn een afzonderlijken- of vervolgcursus te geven, speciaal voor stedenbouw. Deze kan intusschen worden ingesteld bij bestuursmaatregel. Zij die zich aangetrokken voelen tot de betrekking van hoofd der technische stedelijke werken, zouden, zijn zij Bouwkundig Ingenieur, vollediger in de meer technische onderdeelen van het stedeplan kunnen ingewijd worden, en, zijn zij Civiel Ingenieur, meer omtrent de aesthetische begrippen van dat onderwerp kunnen worden ingelicht. Niet alleen tot zuivere bouwkunst en aanleggen van wegen, bruggen enz. mag de stedenbouw gerekend worden te behooren; de heer J. W. C. Tellegen heeft daarop zeer juist gewezen in het Handelsblad van 1 Maart j. l.

Bij de behandeling van Art. 82 A., diploma's der T. H., bleek het, dat de heer De Visser overwegend bezwaar had tegen de benoembaarheid van ingenieurs tot leeraren bij het M. O., 5jarigen cursus; dit zou leiden tot geringer bezoek van de wis- en natuurkundige faculteiten der universiteiten en tot minder academische opleiding der leeraren, omdat de studie aan de H. B. S. een jaar korter duurt, en de verwisseling van vakken aan de T. H. gemakkelijker is dan aan de Universiteiten. 't Was verkeerd, dat nu incidenteel beslist werd, dat een klassieke opleiding voor deze leeraren niet meer noodzakelijk was.

Daarentegen betoogde de heer Krap, dat de ingenieurs reeds de bevoegdheid hebben om aan de H. B. S. te doceeren, en in 40 jaren zijn ongeveer 40 à 50 van hen tot docent benoemd, 8 zelfs tot hoogleeraar aan universiteiten. Wanneer de studie nu nog verzwaard wordt, hebben ze des te meer recht. En ook de heer Bos zag in 't ontwerp geen verandering van den bestaanden toestand; het doctoraat dat — als men wil — te Delft in de technische wetenschap kan verworven worden, kan men in 't buitenland ook halen, en 't zal misschien een aanbeveling zijn bij benoeming van den titularis. De heer Bos achtte echter meer waarborgen noodig voor de opleiding tot leeraar.

Ook de Minister wees er op, dat het doctoraat der T. H. iets geheel anders is dan 't geen aan de Universiteit verkregen wordt, en achtte het alleen de vraag, of de chemische wetenschap door de benoembaarheid (der technologen) gebaat is, iets wat afhangt van 't onderwijs. De Minister ziet niet in, dat de stroom van de Gymnasia naar de H. B. S. zal worden afgeleid. Pædagogische gaven kunnen bij een ieder ontbreken, maar wellicht minder bij hen die aan een Universiteit, dan bij hen die aan een T. H. zijn gevormd. Na nog een debat wordt echter ook dit artikel aangenomen.

Het is niet zeer duidelijk, of de besproken bevoegdheid alleen die was voor technologen, zulks naar aanleiding van het adres van hoogleeraren in de scheikunde, die een gevaar in die bevoegdheid zagen, of wel, dat de sprekers ook gekant waren tegen de andere ingenieurs die leeraren in de wis- en natuurkunde kunnen worden, en in deze vakken dieper moeten doordringen. Wat deze laatsten betreft, zijn er zeker weinig voorbeelden van jongelui die te Delft zijn gaan studeeren om leeraar te worden; de beoefening der wetenschap heeft hen echter hiervoor aan de P. S. zooveel liefde doen gevoelen, dat ze het leeraarsvak gekozen hebben, wellicht ook na de ondervinding te hebben opgedaan minder geschikt voor de ingenieurspractijk te zijn. Er zijn voorbeelden van die gevallen. Of ze nu allen goed zijn als leeraar? Dit zal wel niet; evenmin zullen allen voldoen die universitair gevormd zijn.

Het debat over de T. H. is hervat in de Kamerzitting van 8 Maart met het aan de orde stellen van vier amendementen — zonder principieele strekking — van den heer Bos, op het art. handelende over de wetenschappelijke graden, getuigschriften enz. De bedoeling van die amendementen was: om van de examens aan de T. H. onder zekere voorwaarden vrijstelling te verleenen aan hen die een buitenlandsch diploma bezaten, zoowel als aan hen die diploma's of doctorale graden aan een Nederlandsche universiteit verkregen; om de vereischten te omschrijven tot het afleggen van een toelatingsexamen aan de T. H, bijv. eindexamen H. B. S., een gelijkwaardig examen aan de T. H, of eindexamen, B. aan een gymnasium.

Wat aangaat het eerste, daardoor zouden zij die van een universiteit naar de T. H. wilden overgaan, van overbodige lasten bevrijd worden. (Een ander lid wilde een zelfde gemakkelijke overgang in omgekeerde richting mogelijk maken).

De Minister was het eens met den heer Bos, maar ver-

klaarde — wegens de snelle wisseling in de techniek — het Koninklijk verordeningsrecht boven de lastig te veranderen wettelijke bepaling, en toonde deze zaak al in orde te hebben gemaakt, door aan den heer Bos de aan het Departement reeds omgewerkte amendementen in druk te overhandigen; dit was een novum op parlementair gebied. De heer Bos aanvaardde de lezing des Ministers, dat bij de regeling der eischen om tot de T. H. te worden toegelaten, niet het eindexamen H. B. S. op den voorgrond trad, maar een examen ten overstaan eener Commissie, door de Kroon te benoemen. De Kamer vereenigde er zich mede.

Naar aanleiding van art. 82 E, regelende het recht van ingenieurs om middelbaar onderwijs te geven in die technische wetenschappen waarin zij examen hadden afgelegd, betwijfelde de heer Roëll of hunne opleiding wel genoeg waarborgen voor paedagogische talenten gaf. Het bleek, dat ook de Minister niet voor de bepaling was, maar het wenschelijk achtte zich voorloopig er aan te houden, in afwachting van het rapport van het commissoriaal onderzoek (in een schakelingscommissie).

Art. 84 A handelde over gelijkstelling van diploma's van buitenlandsche universiteiten, slechts toe te laten wanneer dit diploma verkregen is op 't oogenblik, dat de bezitter er van niet-ingezetene was. Dit achtte de heer De Visser een bezwaar voor Zuid-Afrikaansche jongelui, die hetzelfde (Nederlandsche) ingezetenschap zouden hebben als hunne ouders. De Minister, dit erkennende, stemde er mede in om eene zinsnede toe te voegen, uitmakende, dat door de Kroon vrijstelling van de bepaling kon worden verleend.

Hiermede waren de artikelen handelende over de T. H. afgedaan.

Wat, indien de P. S. nu T. H. wordt, het meeste verheugen moet, is het feit, dat het onderwijs aan de inrichting nu vrij zal zijn van de tot nog toe zoo verlammend gewerkt hebbende knellende wettelijke banden, dat het zich bij elk voorkomend geval terstond naar de eischen der voortdurend op verbetering bedacht zijnde techniek zal kunnen regelen en aanvullen, tengevolge van het recht der Kroon. Hierdoor is verzekerd geworden, dat het peil van het technisch onderwijs bij voortduring zoo hoog mogelijk kan worden gehouden.

HOE MOET EEN SCHOUWBURG INGERICHT ZIJN, OPDAT BIJ EEN MOGELIJKEN BRAND, RAMPEN VOORKOMEN WORDEN?

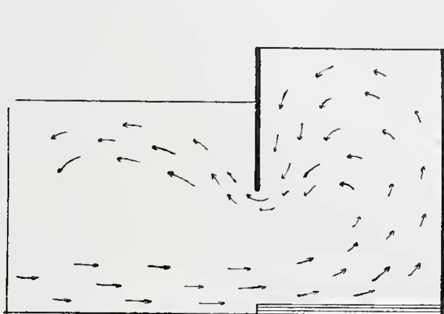
Brand in een schouwburg ontstaat bijna zonder uitzondering op het tooneel of in de vertrekken, die daarachter liggen. Het tooneelgebouw is van de zaal door een brandmuur gescheiden; alleen door de tooneelopening staan beide met elkaar in verbinding.

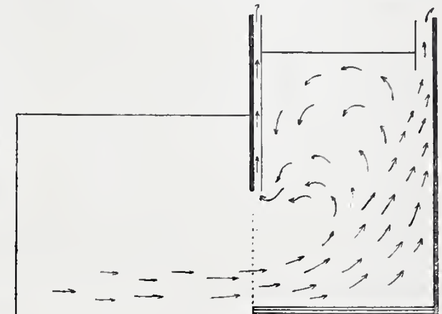
Een brand op het tooneel kan dus voor het publiek geen gevaar opleveren, tenzij rook en vlammen door de tooneelopening in de zaal dringen, en *dit* is, naar mijne meening, te voorkomen.

De natuurlijke weg voor rook en vlammen is rechtuit naar boven, en daarom zullen ze niet zijwaarts door de tooneelopening naar de zaal gaan, als ze op hun weg naar boven niet gehinderd worden.

Stellen wij ons voor een schouwburg met een tooneelgebouw, dat vierkant opgetrokken is met muren van 20 à 25 Meter hoogte en van boven geheel open, dus als een schoorsteen. Bij een brand in dat tooneelgebouw zou het vuur met groote kracht naar boven gaan en daar ontwijken in de vrije lucht, terwijl in de zaal voor het publiek niet het minste gevaar voor rook of vuur zou bestaan.

Wanneer echter boven in 't tooneelgebouw geen goede uitweg voor de gassen is, dan onstaat er gevaar: de koude lucht, die van alle kanten naar het vuur stroomt, perst de gassen met geweld naar boven en als deze daar niet ontwijken kunnen, dan worden ze door de tooneelopening in de zaal gedreven. (Zie teekening I tegenwoordige toestand). Zoo ging het in Chicago en zoo zou het ook in onze schouwburgen gaan. Men weet dat ook, en daarom

Fig. I.

Fig. II.

wil men de opdringende vlammen met een brandscherm tegenhouden; doch zou het niet veel verstandiger zijn, om, in plaats van dien gevaarlijken en machtigen vuurstroom te willen stuiten, hem langs zijn natuurlijken weg, recht naar boven, in de vrije lucht af te leiden?

Ik ben vast overtuigd, dat door goeden afvoer van rook en vlammen, alle gevaar in de zaal geheel kan worden weggenomen.

Maakt men een koker van 10 à 15 vierkante Meter doorlaat in het dak, dan zal er eene sterke zuiging naar boven ontstaan en de meeste gassen zullen door dien koker ontwijken; doch bij zeer groote gasontwikkeling of sterken luchtdruk zal toch nog een gedeelte van den rook door de tooneelopening gedreven worden. Om nu te voorkomen, dat die rook naar de zaal gaat, moet nog een koker aangebracht worden tegen den brandmuur, die de zaal van het tooneelgebouw scheidt, en wel over de geheele breedte der tooneelopening, met den onderkant op gelijke hoogte als de boog, die de opening overwelft, terwijl die koker natuurlijk moet loopen tot boven het dak.

Deze koker (schoorsteen) met 5 à 10 vierkante Meter doorlaat zal als een wachter staan aan de poort, die toegang tot de zaal geeft, en al den rook, die door deze poort zou willen gaan, opzuigen en wegvoeren (Zie teekening II, van den door mij gewenschten toestand).

Het spreekt vanzelf, dat de kokers minstens tot boven het hoogste punt van het dak moeten uitsteken.

Eenvoudige luiken, in de helling van het dak aangebracht, zullen onder omstandigheden meer schade dan nut doen.

Het zal wel niet noodig zijn te zeggen, dat de kokers, ter voorkoming van tocht, gesloten zijn. Ze moeten echter door een enkelen handgreep, ook van uit de zaal, kunnen worden geopend.

Opdat er terstond eene sterke trekking plaats vindt, zouden de kokers door gaslicht of op andere wijze gedurende de voorstelling verwarmd kunnen worden.

Door middel van een brandscherm kan men voorkomen, dat door den gloed van het vuur de hitte in de zaal te groot wordt en dat brandende voorwerpen van het tooneel in de zaal vallen; doch dat scherm moet doorzichtig, b. v. van ijzergaas, zijn, opdat de zaal voldoende verlicht blijve. De koude luchtstroom, die door dit gaas van de zaal naar het tooneel wordt gezogen, zal verhinderen, dat het gloeiend wordt

Als een schouwburg zoo is ingericht, dan zal in de zaal geen direct gevaar voor rook en vuur meer bestaan. Ongelukken kunnen daar alleen nog veroorzaakt worden door eene paniek. Wanneer echter de zaal en de gangen verlicht blijven (duisternis maakt de menschen angstig) en het publiek zich overtuigt, dat rook en vuur niet in de zaal dringen en het gevaar dus niet nader komt, dan zullen velen, na den eersten schrik, hunne kalmte terug krijgen.

Dieren, Febr. 1904. JOSEPH VAN DE LOO.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Den 8sten dezer hield in de **Vereeniging Bouwkunst** en Vriendschap, Prof. Henri Evers, eene voordracht over de *Ruimte-ontwikkeling in de architectuur*. Het onderwerp, zeide spreker, is niet nieuw, doch niet te min zeer belangrijk. Wat toch anders is het werk van den bouwmeester dan het scheppen eener ruimte, de begrenzing van een volume lucht voor een bepaald doeleinde. Dit begrip beheerscht de geheele architectonische uiting en hierin is het, dat de aspiraties, het karakter, de samenlevingsverhouding van volken en rassen door den kunstenaar, tot uitdrukking gebracht worden, in al de verscheidenheden die van de verschillende stijlen het kenmerk zijn. Niet enkel echter de voldoening aan materieele behoeften is het, die tot het scheppen van de ruimte drong maar ook en vaak in nog hoogere mate het streven naar vertolking van meer ideale denkbeelden in voor de zinnen waarneembare vormen. Niet immer is er ook een juist verband tusschen de inwendige ruimte en haar uiterlijken vorm, doch wel is altijd het bouwgewrocht de uitdrukking van den geest des tijds, waarin het ontstond. Ik denk hierbij, zeide spreker, aan de Egyptische piramiden, die wondergevaarten van het Nijldal, ontstaan op den wenk van den oppermachtigen koning die daartoe naar willekeur over de werkkracht van den armen fellah beschikte en wiens onbeperkte macht in de reuzengrootte van zijn grafmonument hare uitdrukking vindt. Ondanks den eerbied dien wij moeten hebben voor den bouw dier piramiden en voor de minutieuze bewerking van het weerbarstige materiaal, toch zijn zij slechts tolken van uiterlijk vertoon en blijven het logge gevaarten, waaraan elke zinrijke samenstelling vreemd is. Het zijn monumenten uit de kindsheid der kunst. Ik denk verder, zeide spreker, aan de monumenten der oude Indieërs die wondervolle uitingen van de fantastische verbeelding van den dweepzieken oosterling met hunne weelderige vormen, en kostbare materialen, overdekt met een overvloed van beeldhouwwerk van ongemeene charme en eene bewerking die van een weergalooze verbeelding en vaardigheid getuigt. Doch ook hier zoekt men tevergeefs een inwendige ruimte waarvan het uitwendige de uitdrukking is. De kern is een kleine cella, die honderdvoudig omwikkeld is met het doel haar aan het profane oog te onttrekken. Bij voortschrijdende cultuur wordt ook de samenhang tusschen het uit- en inwendige inniger; de monumenten bestaan niet alleen meer om zichzelfswil, zij danken het aanzijn aan de vervulling van bepaalde behoeften en zijn daarvan de uitdrukking. Er ontstaat dat samenstel van dragende en gedragen deelen, die de ruimte naar binnen en naar buiten begrenzen en dat volgens bepaalde constructieve en aesthetische regelen den volksgeest vertolkend, voert tot wat genoemd zou kunnen worden *„de poezie der ruimte"*, als weerspiegeling der emotie des kunstenaars die de ruimte schiep, die poëzie, die den beschouwer aangrijpt, zijn geest gevangen houdt en in hem de emotie wekt aan het grootste of intieme, het ernstige of het vroolijke het liefelijke of het sombere, als weerslag van wat de kunstenaar met zijn schepping bedoelde. Hoe zij ontstaat? Het is ons een mysterie. Evenals wij met ontzag de wondervolle organisatie der natuur, waarin niets toevallig geschiedt, waarnemen zonder deze te kunnen begrijpen gevoelen we ons onderworpen aan de macht dezer poëzie der ruimte, zonder haar te kunnen verklaren. Doch wanneer we dan staan onder de in gedemt licht schitterende koepels van den San Marco, in de machtige zuilenhallen der Egyptische tempels, in de hoog gewelfde schepen der gothische kathedralen, of in de statige zalen der renaissance-paleizen, dan is de aanblik daarvan alleen voldoende om onze gedachten te verheffen, en gevoelen we, dat de kunstenaars die aan al die werken het aanzijn gaven, zich ten volle bewust waren van hun taak en in staat de volksidealen op schitterende wijze te vertolken. Die ruimte spreken van den geest destijds waarin zij ontstonden, en dit in verhevener taal naarmate de bestemming der ruimte aan een meer ideale behoefte voldeed. Tempels en moskeeën, paleizen en raadhuizen, musea en woonhuizen, allen weerspiegelen den tijdgeest. Spreekt niet uit het Oud-Hollandsche huis met zijn balkzoldering, zijn schouw en zijn intiem door kruisvensters invallend licht, van het sterk ontwikkeld gezinsleven onzer voorvaderen, en is daarentegen in de Statiezalen der Italiaansche paleizen niet het officieele en het feestelijke vertoon van het Italiaansche leven herkenbaar? Weerspiegelen de reusachtige thermen niet het verfijnd weelderige leven van den Romijn, en legt de oud christelijke basiliek niet het getuigenis af van het innig vrome der eerste christenen?

Doch hoe rijk en onuitputtelijk de fantasie der kunstenaars moge zijn, hoe zeer hij moge zijn de vertolker der aspiraties van zijn tijd, bij het scheppen zijner werken, hij is gebonden aan de natuurlijke eigenschappen van zijn materialen en het is de constructeur in hem, die, met verstandelijke overweging te werk gaande, hem den weg wijst tot de uitvoering zijner denkbeelden. De indruk dien alle ruimten maken, weerspiegelen evenzeer deze verstandsoverwegingen, dit constructieve element in de kunstuiting. En hiernaar kunnen alle ruimten teruggebracht worden tot twee hoofdtypen, beheerscht door twee onderscheidene constructiesystemen, den architraaf- en den gewelfbouw, die door de eeuwen heen naast elkander zijn voortgeschreden en zich ontwikkeld hebben, en waarvan onderscheidenlijk de Epyptenaren en de Assyriërs het vaderschap dragen.

De door de Egyptenaren toegepaste architraaf-bouw, rustende op de loodrecht op elkander werkende krachten van steunpunten en gedragen deelen, gebonden als zij was aan de afmetingen der steenen zolderbalken, geeft met haar vele en kolosale zuilen eigenlijk geen ruimte. Het zijn deze steunpunten zelf die de aandacht in de allereerste plaats vragen, en dienovereenkomstig dan ook als hoofdbestanddeel der constructie bewerkt en versierd worden met de symbolische voorstellingen aan den godsdienst en het leven hier en hiernamaals ontleend. De ruimte tusschen deze steunpunten overtreft nauwelijks die welke door de zuilen zelve wordt ingenomen.

De Egyptische tempels en paleizen waren dan ook geen gebouwen om een menigte van menschen te bergen; het godsbeeld was slechts te naderen door den koning en de priesters, terwijl de menigte buiten de geheimzinnige ruimte gesloten bleef en er zelfs van verre ternauwernood een blik in kon werpen. Bij de Perzische paleizen, waar de zoldering uit hout werd samengesteld, kon de afstand der steenen zuilen reeds grooter zijn, en deze zelfs, uit hoofde van de minder groote belasting die zij te dragen kregen, ook minder zwaar gemaakt worden, waardoor reeds meer het begrip van ruimte verkregen wordt. Toch is hierbij nog geen hoofdmoment in de ruimte aan te wijzen dat zich van het overige in aard en behandeling onderscheidt. De Grieken daarentegen wisten in hun tempels een domineerend ruimte-element aan te brengen in de afzonderlijk behandelde cella, en zonder in reusachtig constructievormen te vervallen een indruk van grootte te verkrijgen door de schaal der architectuurvormen tegenover die van het godsbeeld te verkleinen. Het prachtige Parthenon mag daarvan als het meest illustre voorbeeld gelden. Een schrede verder in de ruimte-ontwikkeling gaat de Romeinsche basiliek, dat centrum van publiek verkeer waaraan weder de oud christelijke basiliek haren vorm leent en die zeven eeuwen achtereen bij de Christenen van het westen voor hunne bedehuizen gehandhaafd blijft. De brandbaarheid der houten zoldering dezer gebouwen en de daaruit ontstane rampen leidden er echter toe, in de elfde eeuw de gewelfbouw op den basiliken grondvorm toe te passen. Niet echter als een oorspronkelijke vinding, doch als voortzetting van zeer oude tradities, waarvan de bakermat, zooals reeds aangemerkt is, in Assyrie te vinden is. Kwamen bij die ouden echter de overwelvingen in niet grooter spanning dan 9 Meter voor, bij de Romeinen werden deze afmetingen verre overtroffen in hunne Thermen en hun Parthenon, dat een koepelgewelf van 43 Meter spanning heeft; doch ook deze ruimte wordt op haar beurt weer in de schaduw gesteld door de Byzantijnsche Aya Sophia welker middenschip bij een grondvlakte van 80 bij 33 Meter een door gewelven overspannen hoogte van 55 Meter vertoont. De gewelfconstructie toegepast op den basilieken-bouw, leidde tot den Romaanschen dom, met zijn zware pijlers, en later tot de Gothische kathedralen, waarbij een streven tot altijd hooger en luchtiger bouw het aanzijn gaf aan die geweldige schepen als in de hoofd. kerken van Amiens van Beauvais van Rheims en van Keulen te bewonderen zijn.

Dit systeem in de renaissance doorgevoerd, leidde tot den

reuzenbouw, van den St Pieter in Rome, met zijn koepel van 40 Meter spanning en 100 Meter inwendige hoogte, welke echter ondanks die grootte bij lange niet dien overweldigenden indruk maakt dan de Aya Sophia, bij welke reeds op den deurdrempel het oog de geheele enorme ruimte omvat, en waar een juisteren schaal voor de onderdeelen, de werkelijk reusachtige verhouding der hoofd-constructie nog vergroot. Ook bij den Islam ontwikkelt zich op zijne eigenaardige wijze een gewelfbouw in hare moskeeën, waarbij een zelfde streven naar hoogteontwikkeling tot waarlijk majestueuze scheppingen leidt. Tot den modernen tijd komende, wordt de behoefte van steeds grooter ruimten, meest voor profane doeleinden geboren, die echter niet meer in de oude materialen, steen en hout, zijn uit te voeren en waarvoor dan ook, dank zij den vooruitgang op industrieel gebied, het ijzer in de plaats treedt.

Dit, zoo geheel in aard van de oude materialen verschillend, vergt een eigendommelijke vormenspraak, en hoewel reeds goede voorbeelden van ijzer-toepassing zijn aan te wijzen, mag het toch betwijfeld worden, of het geheel en al de steen zal vermogen te verdringen, en of het mogelijk zal zijn met dit materiaal alleen, ruimten te scheppen, die wat aesthetischen indruk aangaat, kunnen wedijveren met wat vorige eeuwen hebben opgeleverd.

Na dit historisch overzicht ging spreker over tot de vertooning van een reeks van lichtbeelden ter toelichting van het gesprokene, waarbij hij gelegenheid vond, een en ander nog nader te ontwikkelen en nog meer de aesthetische werking der ruimte te bespreken.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura, 5 Maart. *Stedenbouw.* In dit artikel van den heer Walenkamp wordt herinnerd aan de algemeene kunstellende der 19e eeuw, ook duidelijk bij stedenbouw, elders en hier; alleen oeconomische en hygiënische vraagstukken, stratenaanleg en huisinrichting zijn in dat tijdperk bestudeerd en uitgewerkt, en hare oplossing wordt nog steeds beter. De regelmaat van de stad Washington heeft doen wenschen naar een nieuw hart in de stad, en de verschillende plannen daarvoor zijn in een boekwerk verschenen Te St. Louis wil men op de tentoonstelling een ideale stad doen zien, niet willekeurig ontstaan maar bedoeld gesticht. Dit zijn voorbeelden van ontwaken van betere begrippen. De aandacht wordt gevestigd op het maandschrift „der Städte Bau", gesticht door Th. Goecke en wijlen C. Sitte; van de inleiding van 't eerste nummer, door de oprichters geschreven, zal in een volgend artikel een uittreksel gegeven worden.

De Bouwkundige spreuken van Prof. Donaldson worden vervolgd.

Het Technische gedeelte bevat een verslag over de voordracht, de *Stedententoonstelling te Dresden*, van den heer W. J. de Groot op 8 Jan. j.l. gehouden in de Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. B. d. Bouwkunst; een artikel over de *Tentoonstelling van St. Louis*, overgenomen uit de Oesterr.-Wochenschr., en *Iets over electrische verlichting*.

De Opmerker, 5 Maart. Slot der bespreking van de *ontworpen Arbeidswet*, door den heer A. W. Weissman, die, wordt de wet aangenomen, van de werking welke het IIe hoofdstuk zal uitoefenen geen groote verwachting heeft, en het Oostenrijksche systeem het meest aanbevelingswaardige acht.

In het slot van *Aan de andere zijde der Pyreneën* worden mededeelingen gedaan en indrukken weergegeven over de Alhambra, en de Afrikaansche stad Tanger.

In *Restaureeren* wordt het door den heer Weissman gelukkig geacht voor onze restaurators, dat de Officieren van Justitie de oude gebouwen niet als authentieke akten beschouwen, anders zouden vervolgingen over vervalsching, bij restauraties niet uitblijven. De redactie neemt deze bijdrage te baat om er op te wijzen, dat een kentering van denkbeelden in zake restauraties niet verre meer is.

Omtrent *Hendrik Springer* worden nadere mededeelingen gedaan o a. ontleend aan de „Bouwk. Bijdragen, Deel XVI, en vervolgens iets over de bijna voltooide *Biologische reinigingsinrichting* te Tilburg

In de Bouwwereld van 2 Maart wordt onder *Echo's*, no. 5 „Verloren schatten", de aandacht gevestigd op het niet ten bate van stad en land gebruiken der faecaliën in groote steden.

Het artikel over de *Kerk te Xanten* wordt vervolgd, en een nieuw aangevangen over *Karolingische Bouwkunst*, waarin de heer J. J. Weve geprezen wordt omdat hij de Karolingsche niet wil restaureeren maar consolideeren en dus voor algeheel verval behoeden; hierom het dichten der vensteropeningen door niet in 't oog vallende spiegelruiten; van daar de sluiting der koornis des winters en het toegankelijk maken van de galerij door een losse trap. Een studie van Strzygowsky naar aanleiding van de Munsterkerk te Aken en hare verminking — door restauratie — wordt, om hare actueele beteekenis, aanbevolen voor hem, wien de Karolingische Kapel belang inboezemt. De conclusiën van den schrijver der studie over het vraagstuk van de herkomst der vroeg-Christelijke kunst in Noord-Europa worden gememoreerd.

Het nummer bevat eene afbeelding van het gebouw der „Compagnie Lyonnaise" te 's-Gravenhage, architect L. A. H. de Wolf.

De Volksgezondheid, 15 Febr. *De strijd tegen het stof*, door Dr. A. J. C. Snijders.

Onder *Sociale Allerhande* bespreekt Mr. Dr. H. S. Veldman nogmaals een arbeidsverordening van gemeentebesturen, bepalingen bevattende ter bescherming van den arbeid van personen die niet vallen onder de bestaande Arbeids- en Veiligheidswet.

Het slot wordt gegeven van: *De lucht in onze huizen beschouwd in verband met haar warmte- en vochtigheidstoestand*, door Chr. A. C. Nell.

In *Schoonmaken van schoollokalen*, naar aanleiding van een verslag door het Hoofdbestuur van den Bond van Nederl. Onderwijzers opgemaakt ter beantwoording van eenige vragen van het Deensche Bureau voor Vrouwenarbeid.

In Metallicus van 3 Maart worden de artikelen *Werkstukken en gereedschappen* uit ijzer en staal en *Uit de Metaalgieterij* vervolgd, en

in Loodgieters- en fittersbedrijf, van denzelfden datum, de evengenoemde ook daarin voorkomende artikelen, en *Een en ander over elementen.*

UIT DEN VREEMDE.

Door de „American Society Civil-Ingineers" is op de wereldtentoonstelling te St. Louis een internationaal Ingenieurs-Congres uitgeschreven van 3 tot 8 October.

Onder de te verhandelen onderwerpen bevindt zich veel dat van het grootste belang is ook voor architecten.

Voor deelname heeft men zich onder bijvoeging van 5 Dollars te wenden tot den secretaris van het Congres-Comité, Mr. Charles Warren Hunt, 220 West, 57 th. St. New-York City.

Voor een Spaarbank-gebouw te Turnau, dat 100 duizend kronen mag kosten, is eene internationale prijsvraag uitgeschreven. Prijzen van 500—300 en 200 kronen.

Om hout tegen bederf te vrijwaren heeft men in Londen proeven genomen, met indompeling in eene kookende oplossing van suiker. Zelfs bij de weekste houtsoorten schijnt men een goed resultaat te hebben verkregen.

Een der bekendste Engelsche houtgraveurs James Davis Cooper, is op een en tachtigjarigen leeftijd overleden.

De firma G. Spellmann te Hannover heeft boven een restaurant, eene kegelbaan gebouwd, die door hare speciale inrichting niet den minsten last, door gedruisch oplevert. De vloer is eerst met 5 cM. zeer droog zand bedekt, daarover kurkplaten, waarover asphalt. De achterwand, dik bekleed, schommelt, waardoor de ballen niet terugspringen. De kegelplank ligt in asphaltbeton, terwijl de latten der balgoot met vilt bekleed zijn.

Men meldt, dat de wijze van verlichting door de Cercle „l'Epatant" te Parijs toegepast (licht van buitenaf, dat door het plafond in de kamer gereflecteerd wordt) reeds een twintigtal jaren toegepast wordt in de industrie. o. a. bij eene spinnerij te Rijssel. Men noemt het daar „l'arc renversé."

In Frankrijk worden hoe langer hoe meer, de belegde gelden der spaarbanken gedeeltelijk gebruikt tot het bouwen van goedkoope en gezonde woningen, waardoor het nut door deze banken afgeworpen dubbel wordt. Evenwel is de toepassing nog niet algemeen genoeg, daar de wet van 30 Nov. 1894 en 20 Juli 1895 deze banken verplicht om hun geheel persoonlijk inkomen en het vijfde gedeelte van hun kapitaal te beleggen in aankoop of bouw van goedkoope woningen, of in het geven van goedkoop geld of hypotheeken, aan vereenigingen die zich met den bouw van deze woningen bezighouden.

De Duitsche Keizer heeft, zooals men weet, ook ten opzichte van kunst eene zeer gevestigde opinie. De z. g. n. moderne kunst (Sécession) is hem niet sympathiek. Men schrijft hem de volgende zinsnede toe: „Eene kunst die zich buiten de door mij gestelde grenzen beweegt, is geene kunst."

Enkele automobielen-fabrieken beginnen er zich op toe te leggen om automobielen te vervaardigen die bij groote stevigheid en comfort slechts 20 K. M. per uur loopen, wat in elk geval nog het dubbele is van een dravend paard.

Deze automobielen kunnen aanzienlijk lichter gebouwd worden, en zijn vooral belangrijk goedkooper, voor het verkeer in de werkelijkheid zeer nuttig, terwijl de snelloopende automobielen het verkeer daarentegen belemmeren.

Eene merkwaardige prijsvraag schrijft de stad Husum uit, voor het bouwen van eene school, waarbij de ontwerper tusschen twee bouwterreinen kiezen kan.

Voorts vermeldt het programma, dat men de afmetingen der verschillende lokalen bij den rector kan komen vernemen.

NIEUWE UITGAVEN.

Baukunde des Architecten. De tweede geheel omgewerkte druk van het tweede deel is onlangs verschenen. Het is een uitgave van 1904, met 616 afbeeldingen tusschen den tekst en 17 afzonderlijke platen, kostende 10 Mk. ingenaaid, en 11 50 Mk. in half lederen band; zij is wederom bezorgd door de uitgevers van de Deutsche Bauzeitung en de Deutsche Baukalender.

Toen in 1903 het nieuw verschenen eerste deel werd aangekondigd, werd daarover in dit blad gezegd, dat hoewel de „Baukunde" een Duitsch handboek is, dit hier te lande burgerrecht heeft verkregen, omdat het een uitstekend studieboek is, en een vraagbaak die geen antwoord schuldig blijft. Dit kan thans herhaald worden met toepassing op het hier aangekondigde boek. Aanbeveling is verder haast onnoodig.

De eerste uitgave van het eerste deel verscheen in 1880, de vijfde druk in 1903; de eerste druk van het deel dat aangekondigd wordt, is van 1884. De verschillende uitgaven werden steeds bijgewerkt en uitgebreid, elk hoofdstuk door een erkend bekwaam vakman bewerkt.

De hoofdstukken bevatten de omschrijvingen, door bovengenoemd aantal afbeeldingen toegelicht, van: postgebouwen, gebouwen voor banken en Verzekeringsmaatschappijen, beurzen, gerechtsgebouwen en gevangenissen.

Wij behoeven slechts even na te denken over de enorme uitbreiding in de laatste jaren van het postwezen, aan de vele gebouwen als de bovengenoemde, die verrezen zijn, om de oorzaak te vinden voor de noodzakelijke uitbreiding van het handboek, welke niet alleen ten bate van Duitschland komt, maar van geheel de wereld. Sommige eischen voor vele van die gebouwen hebben een internationaal karakter; het is dan ook goed gezien van de bewerkers, om zich niet alléén te bepalen tot Duitsche voorbeelden, maar om er ook uit andere landen te kiezen. Van Nederland vinden wij afbeeldingen met korte toelichting o. a. van: de Amsterdamsche Bank te Amsterdam, architect de heer Ed. Cuypers; van de Rentebank te Amsterdam, architect de heer H. P. Berlage Nz., en van het Gevangenisgebouw te Arnhem, Ingenieur-architect de heer W. C. Metzelaar. Het uitgezochte is niet veel, maar de wereld is groot en ons land klein.

De afbeeldingen zijn uit den aard der zaak niet groot, maar voldoende duidelijk, althans voor een vakman, zoowel wat de plattegronden als de meerendeels zeer goede afbeeldingen van de gevels betreft.

Barockbauten in Deutschland.

Wie de ontwikkeling van de bouwkunst gedurende de laatste jaren gevolgd heeft, moet wel opgemerkt hebben hoe naast de wildste producten der moderne richting, bouwwerken ontstonden, welker vormenspraak zich daar aansloot, waar onze voorvaderen voor meer dan honderd jaren zijn blijven staan.

De voorname werking dezer gebouwen heeft weder spoedig vreugde in hen doen scheppen, en heden ten dage zien wij de belangrijkste bouwwerken uitvoeren in den smaak van die periode, die wij met den naam van baroktijd betitelen.

Hand in hand met deze ontwikkeling wordt ook de belangstelling van den leek weder gericht op deze paarlen van Duitsche Kunst, die gedurende een eeuw nog slechts voor den kunstkenner bestonden, en daarmede het begrip en de vreugde opgewekt voor nieuwe werken in dezen geest.

Met bovenstaande beschouwing, die vrijwel aangeeft hoe over de tegenwoordige richting op bouwkunstig gebied in Duitschland gedacht wordt, en hoe reeds een kentering is waar te nemen, kondigt de kunsthandel van Carl Ebner te Stuttgart de verschijning aan van het hierboven opgegeven prachtwerk, dat tot stand komt onder de leiding van Prof. Paul Schmohl en Georg Stachelin, architecten te Stuttgart.

De eerste aflevering bevat lichtdrukken, naar photographische opnamen van de werkelijkheid, uit Württemberg, van de hoogst belangrijke kasteelen Ludwigsburg, Favorite, Monrepos, Solitude, en een reeks van opmerkenswaardige burgerlijke gebouwen.

Na deze aflevering volgen er over Oberschwaben, Rheingegend en het overige Duitschland.

Het werk zal volledig zijn in 5 afleveringen à 10 Mk. met ongeveer 85 lichtdrukken, in het formaat van 37 bij 50 c.M. Deze illustraties zullen, naar het prospectus te oordeelen, prachtig zijn uitgevoerd en met smaak opgenomen.

BERICHTEN.

's-Gravenhage. In de vergadering van den gemeenteraad van 7 Maart is de Schouwburg-kwestie aan de orde gekomen. Nadat de heer Van Malsen had medegedeeld, dat het rapport was ingediend, na aandrang uit den Raad, hoewel de Schouwburg-Commissie nog niet met haren arbeid gereed was, gaf de heer R. A. Van Sandick als zijn meening te kennen, dat het voorstel nauw verband houdt met de noodzakelijke uitbreidingsplannen der stad. Op sprekers verzoek wordt een medegebrachte teekening in de zaal opgehangen. De heer S. betoogt verder, dat gelet moet worden op de toegangswegen naar de buitenstad, dat Den Haag rekening heeft te houden met haar historie, zoodat ze niet vrij is, als een Amerikaansche stad, en dat de vraag rijst, of de gemeente den bouw aan het particulier initiatief zal overlaten, dan wel dien van gemeentewege zal doen plaats hebben of subsidieeren. Spr. herinnerde aan het adres van de Afdeeling 's-Gravenhage van de Mij. t. B. d. Bouwkunst — waaraan door het Hoofdbestuur dier Mij. adhaesie werd geschonken, — waarin gewezen werd op buitenlandsche voorbeelden van gemeenten die prijsvragen uitschrijven voor monumentale gebouwen. De gemeente heeft ongetwijfeld rekening te houden met de plaatsing van den schouwburg, wegens de opeenhooping van menschen, brandgevaar enz. De eischen van het geschiedkundig verleden der stad en die van het moderne verkeer zijn zeer moeilijk te vereenigen en komen steeds in botsing met elkaar; in Duitschland is dit meer dan eens duidelijk geworden. Met de aanwezige teekening van den heer J. Mutters Jr., architect te 's-Gravenhage, — waarop aangegeven waren, schouwburgen in het Voorhout, bij de Leidsche Wagens, ter plaatse van de Kazerne der Grenadiers, op het Alexanderveld, op den Scheveningschen Weg en op den Wassenaarschen Weg, — betoogde de heer V. Sandick, dat, waar de schouwburg ook geplaatst werd, steeds een ingrijpende verandering noodig zal zijn. Hij stelde daarom de volgende motie voor: De Raad besluite: 1o. de behandeling der schouwburg-kwestie aan te houden tot het ontwerp van uitbreiding zal zijn bekend gemaakt, en 2o. inmiddels het mandaat der schouwburgcommissie te verlengen.

Het is immers noodzakelijk, dat de verkeerswegen in de binnenstad in verband worden gebracht met de plaats van den schouwburg.

De discussie liep daarna over de kwesties van scheiding van Staat en Pret, van al of niet bouwen van een schouwburg door de gemeente. Een enkele stem werd gehoord tegen een schouwburg in het Voorhout; dit mag echter allerminst beschouwd worden als een teeken, dat voor zulk een plan een meerderheid zou zijn te vinden. De discussie liep natuurlijk dadelijk over het al of niet nuttige van de tooneelspeelkunst, in verband met het al of niet geoorloofde eener gemeente om zulke kunst te steunen door het stichten van een schouwburg. Nadat eindelijk om stemming geroepen was, werd het voorstel tot bouw van een schouwburg van gemeentewege aangenomen met 51 tegen 10 stemmen. Omtrent de motie van den heer V. Sandick werd besloten, haar tot een volgende vergadering aan te houden.

Haarlem. Door B. en W. wordt het gewenscht geacht, voor den tijd van drie jaren, op een jaarwedde van ƒ 2500, een architect te benoemen, om den Directeur der Openbare Werken bij te staan in de uitvoering der vele omvangrijke werken waarmede zeer spoedig een begin zal moeten gemaakt worden.

Den Helder. Tot opzichter bij de gemeentewerken is benoemd de heer A. Dokter, te Hoorn.

Boekverkooping. Door de firma W. P. Van Stockum en Zn. te 's-Gravenhage wordt van af 19 tot en met 29 Maart a.s. een verkooping van nagelaten boek- en plaatwerken gehouden; op den laatsten dag komen een aantal werken over schoone-Kunsten, o.a. bouwkunst, onder den hamer. Publieke kijkdagen: 16 Maart van 10 tot 5 uur, 17 en 18 Maart op dezelfde uren en bovendien van 7 tot 9 uur 's avonds.

Kunsttentoonstelling te München, 1905. Bij Kon. Besluit is de heer J. H. L. de Haas, kunstschilder te Brussel, benoemd tot Nederlandschen Regeeringscommissaris voor de in de in 1905 te München te houden Internationale Kunstentoonstelling.

Brandweer-congres. Van 17 tot 21 Aug. a. s. zal te Budapest een Internationaal Congres van den Brandweerbond gehouden worden, terwijl dan tevens een tentoonstelling op het gebied van het brandwezen zal gehouden worden, waarop buitenlanders echter slechs nieuwe uitvindingen en werkelijke verbeteringen zullen kunnen inzenden.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	45	"	"	- 120.—
"	"	"	38	"	"	- 100.—
"	"	"	24	"	"	- 65.—
"	"	"	19	"	"	- 40.—
"	"	"	24	"	"	- 70.—
"	"	"	40	"	"	- 100.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	20	"	"	- 50.—
"	"	"	29	"	"	- 80.—
"	"	"	25	"	"	- 90.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 60.—
"	"	"	27	"	"	- 100.—
"	"	"	26	"	"	- 90.—
"	Opzichter	"	21	"	"	- 70.—
	Teekenaar	"	18	"	"	- 30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 14 MAART.

AMERSFOORT. Het bouwen van een pakhuis voor koloniale waren met kantoor enz. aan de groote Koppel.
De arch. H. Kroes, v.m. 11 u., in koffiehuis „het Valkje", alw. bestek en teek. na 7 Maart ter inz.

GELDROP. Het bouwen van vier woningen met bijbouwen aan één blok.
De bouwk. J. Dieles Jodz., n.m. 6 u., in 't café van J. Wijnacker, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft de bouwk. voorn. Aanw. 14 Maart, n.m. 3 u.

KAPELLE (ZEEL.). Het afbreken van het perc. A no. 31 en het bouwen van een nieuwe school met onderwijzerswoning en verder daartoe behoorende werken.
Het best. der vereen. tot stichting en instandhouding van een school met den bijbel te Kapelle-Biezelinge, n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inz. in de herberg van de wed. J. Hanson te Kapelle. Teek. te bekomen à f 1 bij W. Sterk te Schore, door wien nadere inl. worden verstrekt. Aanw. gedaan.

ODOORNERVEEN (DR.). 1e. Het afbreken en weder opbouwen van een huis met bakkerij te Odoornerveen, zonder bijlev. der materialen; 2e het verf- en glazenmakerswerk daarvan.
De heer H. Beugeling te Noord Sleen, 's midd. 12 u., ten huize van J. Kooistra. Inl. verstrekt de archit. B. Warringa te Noord-Sleen. Aanw. geschiedt 1 uur te voren.

SCHOONHOVEN (HERBEST.). Het bouwen van eene lokaliteit voor de op te richten drijfklasse en in verband daarmede de gedeeltelijke verbouwing der teekenschool.
Het best. der teekenschool, in opdracht van de Nijverheids-vereeniging voor goud- en zilversmeden te Schoonhoven, 's midd. 12 u., in het heerenlogement. Teek. en gewijzigd bestek ter inzage in het heerenlogement. Inl. worden verstrekt door den bouwk. H. de Vos.

ST. PIETER (L.). Het verbouwen van een huis.
Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. kunnen worden ingezien ter secr. Aanw. 14 Maart, v.m. 10 u.

VLAARDINGEN. Het bouwen van een school met 12 leerlokalen aan de Wilhelminastraat.
De bouwk. D. v. d. Bosch Jzn., n.m. 2 u., in het „Zeemanshuis".

VEENOORD GEM. SLEEN (DR.). De aanen verbouw van een café, als: *a.* de arbeidsloonen van alle grondwerken, timmer-, metsel-, voeg- en pleisterwerken, enz. enz. of *b.* met bijlev. van alle ben. materialen, transporten enz. enz., doch met uitzondering van de glas-, verf- en behangwerken.
De heer A. Mol, 's av. 7 u., in café Scholte. Bestek en teek. ter inzage in bovengen. café. Inlicht. te bekomen bij R. Postma, bouwk. te Nieuw-Amsterdam. Aanw. 14 Maart, 's midd. 12 u.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een huis met 2 woningen, nabij de Tuunterweg.
De heer A. M. Jaartsveld, 's midd. 12 u., in café „Boer Balink". Bestek en teek. in gen. café ter inz., en inl. verstrekt de arch. H. v. d. Schaaf.

WATERSLEIDE BIJ SITTARD. Het opbouwen der afgebrande hofstede.
De heer Ferd. Pijls, n.m. 2 u. Inl. geeft H. Pijls te Schinnen, bij wien bestek en teek. à f 1 verkrijgb. zijn op 8 en 11 Maart.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

16 FEBRUARI.

JOURE. Het gedeeltelijk afbreken van de woning van J. de Kok te Joure en het weder opbouwen van een woon- en winkelhuis. Door den heer K. Walstra.
Laagste inschr. F. Haven, Idschenhuizen, f 935. Gegund.

WEERT. Het bouwen van een huis in de Langstraat, ten behoeve van den heer Louis Clercx.
Laagste inschrijver Ant. Neeskens, f 3850. Gegund.

18 FEBRUARI.

MIDDELBURG. Het verbouwen van een huis, staande op de Lange Brug. Door den heer C. W. D'Huij Fzn
Deze aanbesteding werd door omstandigheden verdaagd op 19 Februari, doch leidde tot geen gewenscht resultaat. Het werk is na het aanbrengen van eenige wijzigingen in het bestek gegund aan den laagsten inschrijver J. Maree te Middelburg.

22 FEBRUARI.

HUISTERHEIDE. Het bouwen eener nieuwe burgerbehuizing te Dijken bij Langweer. Door den heer H. Klijnstra.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

In een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, zullen worden aanbesteed:

A. Op Zaterdag 2 April 1904 des nam. ten 2 uur,

HET STICHTEN VAN EEN **TUCHTSCHOOL**

te *Haren* bij *Groningen* (Bestek N°. 188).

Raming f 151.200.

B. Op Zaterdag 9 April 1904 des nam. ten 2 uur,

HET STICHTEN VAN EEN **TUCHTSCHOOL**

te *Nijmegen* (Bestek N°. 189).

Raming f 151.300.

C. Op Zaterdag 16 April 1904 des nam. ten 2 uur,

HET STICHTEN VAN EEN **TUCHTSCHOOL**

te *Zeist* (Bestek N°. 190).

Raming f 129.500.

De bestekken met daarbij behoorende teekeningen liggen ter inzage op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, alwaar tevens inlichtingen zijn te bekomen en verder met detailteekeningen in Café Horst te Haren, in Café Suisse te Nijmegen en in het buitengoed Eikenstein te Zeist en wel van af 9 uur des voormiddags tot 5 uur des namiddags.

De bestekken zijn verkrijgbaar op franco aanvrage tegen betaling van f 3.75, bij DE GEBROEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28*a* te *'s-Gravenhage* en wel bestek No. 188 van af 15 Maart, bestek No. 189 van af 17 Maart en bestek No. 190 van af 19 Maart.

Aanwijzing zal worden gehouden ter plaatse waar de teekeningen en detailteekeningen ter inzage liggen, te *Haren* den 23sten Maart 1904 des namiddags ten 2 uur, te *Nijmegen* den 30sten Maart 1904 des namiddags ten 2 uur, en te *Zeist* den 6den April 1904 des voormiddags ten 11 uur.

's-Gravenhage, 9 Maart 1904.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
P. J. VAN BEIJMA.

Perc. 1. Raming f 3367. Laagste inschr. T. v. d. Meulen, Langweer, f 3449.

Perc. 2. Raming f 2900. T. v. d. Meulen, Langweer, f 3054.

Niet gegund als zijnde boven de begrooting.

23 FEBRUARI.

LUNTEREN. Het bouwen van een dubbel woonhuis voor rekening van den heer P. v. d. Voort. Door den arch. Noorman.

Timmerwerk. Laagste inschrijver R. v. Hale, f 2203*.

Metselwerk. H. de Leeuw, f 2070*.
Schilderswerk. D. Roelofsen, f 465*.
Loodgieterswerk. T. v. Stuivenberg, f 206*.
Smidswerk. L. Pleijler, f 127,50*. * Gegund.

25 FEBRUARI.

HEEMSTEDE (ONDERH.). Het bouwen van een R. C. jongensschool, volgens ontwerp en détailteekeningen van Jean H. v. Groenendaal te Amsterdam. Door het R. C. kerkbestuur.

Laagste inschr. S. Adriaans f 35400. Nog niet gegund.

BEKROONDE BOUWWERKEN TE PARIJS IN DEN GEVELWEDSTRIJD VAN 1903.

1e Prijs.
GEBOUW VAN „LA NATIONALE"
Architect NÉNOT.

2e Prijs.
WOONHUIS RUE FABERT.
Architect HODANGER.

3e Prijs.
WOON- EN WINKELHUIS.
Architect BOCAGE.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

19 MAART 1904. 24e JAARGANG. No. 12.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

GEVELWEDSTRIJD TE PARIJS IN 1903.

Elk jaar wordt te Parijs een gevelwedstrijd uitgeschreven voor de uitgevoerde werken. Zoo is dit in 1903 ook geschied.

De eerste prijs is daarbij behaald door den heer Nénot, Architecte du Gouvernement, en hem toegekend voor het levensverzekeringsgebouw „La Nationale", gelegen in de rue Laffitte, 17 bis.

„La Nationale" is gedurende langen tijd alleen een Brandassurantie-maatschappij geweest, maar heeft nu een groot gedeelte voor Levensverzekering ingericht, waarvoor een speciale ingang is gemaakt in de rue Pillet-Will. Het is jammer, dat de rue Laffitte te smal is om dit gebouw goed te kunnen beschouwen, want op een ruim plein, waar het tot zijn recht zou komen, zou dit bouwwerk zeker een grootschen indruk maken.

Het is uit natuursteen van een witgrijze kleur opgetrokken; het raamhout is licht geel, het ijzerwerk zwart, en 't geheel met blauwe leien gedekt.

De 2de prijs is toegekend aan den heer Hodanger, Architect, voor een woonhuis gelegen in de rue Fabert 38 bis.

De oppervlakte van het terrein is groot 575 M², waarvan 465 M² bebouwd is. De totale bouwsom, uitgezonderd het honorarium van den architect, is 443.105 francs geweest, dus 953 francs per M².

De plint van den gevel is van Roche de Villard, een grijze steensoort. De gevels op den beganegrond en de eerste verdieping zijn van Roche de Tercé, een kalkwitte steensoort, die van de 2de, 3de en 4de verdiepingen van Banc franc de Villers-Adam, veel gelijkend op zandsteen, en die van de 5de verdieping van Banc royal de Méry, eveneens van dezelfde kleur. De balcons zijn van Roche de Chassignelles. Het raamhout is wit van kleur; de voordeur is van eikenhout, natuurkleur.

De derde prijs is behaald door den heer Bocage, Architect, voor een groot woonhuis waarvan de beganegrond voor winkels is ingericht. Het is eveneens in een zelfde grijze natuursteensoort gebouwd en even rustig van kleur als de beide andere gebouwen.

Ofschoon er met veel lof gesproken mag worden over al de verdiensten welke in deze gevels liggen, geloof ik toch ook te mogen opmerken, dat er niet iets nieuws bij is.

De bepaald moderne richting is hier over het algemeen druk en onrustig. Men tracht niet door rust en eenvoud een mooi geheel, maar door vele gebogen lijnen in ramen en consoles iets bijzonders te verkrijgen. Men zou het dan „buitengewoon" kunnen noemen maar niet „buitengewoon mooi." Daarbij houdt de Franschman van het gebruiken van verschillende materialen, waardoor men dikwijls een mengelmoes van weinig harmonieerende kleuren verkrijgt.

Parijs. J. C. van Epen.

TEEKENEN OP GYMNASIA.

Volgens de verslagen over het op 4 Maart in de Tweede Kamer verhandelde bij het aan de orde zijn van de artikelen der Wet op het Hooger Technisch Onderwijs, meer bepaaldelijk bij de kwestie omtrent een leerstoel in de „stedenbouw", is er een stem vernomen om het onderwijs in het teekenen op gymnasia in te voeren. Het kwaad, gesticht bij den uitleg onzer steden lag — volgens die couranten-verslagen — hoofdzakelijk aan het gemis van teekenonderwijs op die gymnasia; de klassiek opgeleide Ministers, Burgemeesters en Wethouders van groote steden, dus zij die over uitbreidingsplannen voor steden en over groote bouwplannen moeten oordeelen, kunnen wegens die leemte geen bouwkundige teekeningen beoordeelen, en hebben geen begrip van een plattegrond of doorsnede.

Zooals die redeneering door de verslagen aan 't publiek

wordt aangeboden, zal menigeen er uit resumeeren, dat indien die klassiek gevormden nu maar teekenen kunnen, en dus teekeningen kunnen lezen, zij ook gerechtigd zullen zijn tot oordeelen over al 't geen in teekening is uitgedrukt.

Ware dit laatste zoo, dan zou het voor de hand liggen, dat niets zou behoeven afgedongen te worden op een eindoordeel van die klassiek gevormden, al zijn zij voor 't overige niet technisch of aesthetisch onderlegd.

De betere toestand die de voorstander van het gymnasiaal teekenonderwijs voorziet, zal evenwel nog niet aanbreken na het invoeren daarvan. De kennis van den gymnasiast zal hierdoor immers niet in die mate volledig zijn geworden, dat hij met recht over groote bouwplannen, over technische, hygiënische en andere daarbij te pas komende kwesties, zal kunnen oordeelen; noch ook zal zijn aesthetische ontwikkeling voldoende zijn om plannen tot stadsuitbreiding te beoordeelen.

Wanneer het tegendeel beweerd wordt, is dit een gevolg van een soort geringschatting der technische opleiding door hen die klassiek gevormd werden, en van een te hoogen dunk van eigen genoten gymnasiaal en universitair onderwijs. Zulk een onvoldoende waardeering is hier te lande dikwijls het deel van technici, en zal wellicht nog gestijfd worden door de bedoelde couranten-verslagen; zij heeft voor een groot deel het gevolg gehad, dat niet genoeg technici in de besturen van land, gewest en gemeente, nog ook in tal van colleges, zitting hebben gekregen.

Zoo zullen er hier te lande o. a. thans ook Gezondheids-Commissiën gevonden worden, waarin het gemis aan genoeg technische leden ter dege gevoeld wordt; vooral ook wanneer bouwplannen voor arbeiderswoningen of projecten voor uitbreiding van steden aan hare beoordeeling onderworpen worden. Zij die er iets toe kunnen bijdragen om in deze Commissiën meer vertegenwoordigers der bouwtechniek te brengen, zullen met het oog op de practische resultaten der Woningwet een weldaad verrichten.

Onjuist is de redeneering niet, dat architecten of ingenieurs niets van ziekten weten; maar er wordt niet genoeg aan gedacht, hoe vaak de medicus moet aankloppen bij den technicus, die de middelen moet beramen en ten uitvoer brengen om oorzaken van het ontstaan van ziekten te verwijderen of te voorkomen, hetgeen het practische resultaat is van het alleen constateeren.

Wel onjuist is echter de redeneering, dat een dokter of rechtsgeleerde, indien hij maar teekenonderwijs genoten heeft, de capaciteit heeft verkregen om bijv. *alles* uit een uitbreidingsplan te lezen, wat eens de werkelijkheid hiervan zal aanbieden, en dat hij meteen zal kunnen oordeelen over de toepassing van al die wetenschap, die den technicus zooveel studie, nadenken en zien van voorbeelden heeft gekost. 't Moge wel beweerd worden door een man van universitaire opleiding, die tevens uitstekend teekenaar is en van jongs af liefhebberij voor oude bouwkunst gevoelde, — de stelling gaat daarom in 't algemeen nog niet op

Nuttig zal het ongetwijfeld zijn, dat niet-technici ook notie hebben van de wijze waarop de technicus zijn gedachten en willen op 't papier brengt; maar het zal nooit het euvel wegnemen, dat in collegiën of besturen waarin technische onderwerpen aan de orde komen, een onvoldoend aantal mannen zitting heeft, die met *volle wetenschap* over zulke onderwerpen kunnen oordeelen.

Laat ons echter den technicus niet hooger stellen dan den medicus of den rechtsgeleerde; maar laat ieder van hen de wetenschap van den ander op zijn gebied, waardeeren.

C.

WEDSTRIJDEN.

De Regelings-Commissie voor den „Gevelwedstrijd te Haarlem" maakt bekend, dat bij haar is ingekomen het onderstaande Rapport van de Jury voor dien wedstrijd.

Aan de Regelings-Commissie van den Gevelwedstrijd 1903 binnen de Gemeente Haarlem, uitgeschreven door de Afdeeling Haarlem en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Gevolg gevende aan de tot hen gerichte uitnoodiging om als jury op te treden voor den tweeden Gevelwedstrijd voor bouwwerken, te Haarlem tot stand gekomen gedurende het tijdvak van 1 Mei 1900 tot 1 Mei 1903, hebben ondergeteekenden de eer U mede te deelen, dat zij op Zaterdag 5 Maart 1904 te Haarlem zijn bijeengekomen, alwaar zij een tiental gevels bezichtigd hebben, waarvan de ontwerpers zich hadden aangemeld als mededingers naar de uitgeloofde prijzen, bestaande in:
een verguld zilveren medaille als eerste-, en
een zilveren medaille als tweede prijs.

Na ieder voor zich de gevels beoordeeld te hebben, en na daarop gevolgd onderling beraad, hebben zij toegekend:
de verguld zilveren medaille aan den ontwerper van de dubbele Villa, gelegen aan den Heijthuizerweg;
de zilveren medaille aan den ontwerper van de Villa „Lindenhoek", Kleine Houtweg no. 65.

Gebruik makende van het daartoe aan haar verleende recht, heeft de jury bovendien eene loffelijke vermelding toegekend aan den ontwerper van het Machine-gebouw op de Werf Conrad, hetwelk haar voorkomt die onderscheiding waardig te zijn.

In het algemeen vermeldt de Jury met waardeering de sobere opvatting en het streven naar goede verhoudingen, waarvan verschillende werken getuigen. Ook bij de utiliteitsgebouwen was dit het geval.

Afzonderlijke vermelding verdient het decoratief beeldhouwwerk aan sommige gevels uitgevoerd.

De jury heeft bij dezen wedstrijd voor het feit gestaan, woongebouwen en fabrieksgebouwen, met hunne zeer uiteenloopende eischen, onderling te moeten vergelijken. Deze zeer moeielijke taak doet haar in overweging geven om, in geval bij een volgenden wedstrijd de bestemming der mededingende gevels daartoe aanleiding mocht geven, deze te splitsten in twee afzonderlijk te beoordeelen groepen: die van woongebouwen, en die van utiliteitsgebouwen.

10 Maart 1904.
Delft. HENRI EVERS.
Rotterdam. J. VERHEUL Dz.
Amsterdam. C. T. J. LOUIS RIEBER.

Ingevolge het programma voor den Gevelwedstrijd wordt door de Regelings-Commissie naar aanleiding van bovenstaand Juryrapport bekend gemaakt:
dat de dubbele Villa aan den Heijthuizerweg is ontworpen door den heer J. London, architect te Haarlem;
dat de Villa „Lindenhoek", Kleine Houtweg 65 en het Machinegebouw van de „Werf Conrad" aan den Spaarndammerweg zijn ontworpen door den heer J. van den Ban, architect te Haarlem.

Namens de Regelings-Commissie,
J. W. G. DROSTE.

PRIJSVRAGEN.

Prijsvraag voor een modern ameublement.

Van de Directie der „Meubelfabriek Nederland", J. A. Huizinga, te Groningen, ontving de redactie van het Bouwk. Weekblad op 13 Maart j.l. een schrijven, luidende als volgt:

Zooals U zich zult herinneren, heeft mijne fabriek in 't vorige jaar eene Prijsvraag uitgeschreven, waarvan het Prospectus toen ook in Uw blad is opgenomen. Wat het aantal deelnemers betreft, dit is, dank zij de groote publiciteit, welke er aan gegeven is, tamelijk groot geweest. Velen van hen zullen zeker al eens naar het *Jury-rapport* hebben uitgezien. Door verschillende omstandigheden is dit zéér laat gereed gekomen, maar nu het er is, haast ik mij het U hierbij toe te zenden met beleefd verzoek er

in een van Uwe rubrieken geheel of gedeeltelijk melding van te willen maken.

Dit Jury-rapport luidt als volgt:

Op deze prijsvraag zijn 59 inzendingen ingekomen.

De Jury, belast met het beoordeelen dezer plannen, kwam met eenparigheid van stemmen tot de navolgende conclusie:

Aan geen der ingekomen plannen kon de uitgeloofde eerste prijs van *f* 200.— worden toegekend, wel daarentegen de premiën van *f* 100.—, *f* 60.— en *f* 40.—. Billijk werd het geacht de som door den uitschrijver der prijsvraag voor den eersten prijs bestemd, te verdeelen over 5 andere ontwerpen.

Alzoo werden toegekend de navolgende premiën:

Motto	EENVOUD (*teekening op blauw grijs papier*)	*f* 100 —
„	MEUBELEN	60.—
„	HUISRAAD	40.—
„	TEHUIS	40 —
„	O	40 —
„	EIK	40.—
„	HEIMELICH	40.—
„	EENVOUD (*teekening in kartonnen raam*)	40.—

Wegens het inmiddels overlijden van één der juryleden, de heer H. W. MOL, moest een uitgewerkt rapport achterwege blijven.

H. P. BERLAGE.
J. A. MULOCK HOUWER.
W. PENAAT.
ANT. J. SANDERS.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's-Gravenhage. Op de vergadering van 11 Maart werd vastgesteld de door het bestuur voorgestelde prijsvraag, een ontwerp voor een volksbad in een kleine gemeente, welke voor dit jaar zal worden uitgeschreven en waarvan het programma binnenkort zal worden bekend gemaakt. Voor het beste ontwerp wordt door de Afdeeling een prijs uitgeloofd van *f* 100.—, terwijl de Nederlandsche Vereeniging vòor Volks- en Schoolbaden haar belangstelling toonde door een premie van *f* 25.— beschikbaar te stellen voor het ontwerp, dat in de tweede plaats voor bekroning in aanmerking komt.

Vervolgens werd mededeeling gedaan van een schrijven van den Heer van Nieukerken, architect alhier, die daarin de aandacht vestigde op het tot stand komen van de nieuwe bouwverordeningen en aan het Bestuur in overweging gaf om daarop misschien een gunstigen invloed uit te oefenen door te wijzen op de fouten of leemten in de thans bestaande verordeningen. In verband hiermede werd door den Voorzitter medegedeeld, dat uit het bestuur een Commissie is benoemd, die deze zaak nader zal onderzoeken en daarvan in de volgende bestuursvergadering rapport zal uitbrengen.

Na afloop van deze mededeelingen werd het woord verleend aan den heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester, die een voordracht hield over Het Middeleeuwsche Woonhuis.

Alvorens tot het eigenlijke onderwerp over te gaan gaf spreker eenige beschouwingen over de hedendaagsche kunstrichting, waarbij steeds naar nieuwe vormen wordt gezocht, dikwijls met voorbijzien van het schoone uit vroeger tijden.

Spreker stelde zich voor een denkbeeld te geven van het woonhuis, zooals dat in de middeleeuwen ontstond en weder verdween, de periode van 1100—1550. Van deze periode is bijna niets meer over, maar door de studie van de weinige overgebleven fragmenten kan men zich toch een voorstelling maken van het woonhuis in de Middeleeuwen.

Eerst gaf spreker een denkbeeld van de kuil- grot- en paalwoningen uit het tijdperk, dat aan de Middeleeuwen vooraf ging. Daaruit ontstaat de hoeve, waarvan de verschillende typen, de Friesche, de Saksische en de Frankische hoeve, al naar de verschillende volksstammen, nog heden in de grondvormen zijn terug te vinden. Uit deze primitieve woning ontstaat het woonhuis van de steden. Het hout, dat zich door gemakkelijke toepassing en bewerking zoo goed aanpast aan gewoonten, zeden en smaak van een volk, vormt daarbij het voornaamste bouwmateriaal. Van dit houten woonhuis wordt door spreker een uitvoerige beschrijving gegeven, zoowel van het inwendige als het uitwendige. Op eigen erf gelegen met voorruimte voor het bedrijf omvat het eerst slechts één vertrek met dakruimte, doch wordt langzamerhand uitgebreid zoowel in grondvlak als in hoogte. Zoo ontstaat het woonhuis in de steden, waarvan nog eenige mooie voorbeelden over zijn met de overgewerkte gevels en het rijk versierde houtwerk. Het huis wordt verdeeld in voor- en achterhuis met kelder, terwijl de tusschenvloer, die eerst slechts als bergplaats dienst deed, is geworden tot een galerij voor de bovenvertrekken; de ruimte voor het huis wordt de stoep, beschermd door de luifels boven de ramen, de huizen scharen zich aan elkaar met tusschengelegen sloppen, terwijl de trap als buitentrap wordt aangebouwd om later een plaats te krijgen in het voorhuis.

Alle onderdeelen, ook van het inwendige, waarbij de schouw zulk een voorname plaats inneemt, worden besproken. Alles getuigt van groote eenvoud ook in het huisraad; doch zelden kan volgens spreker een tijd worden aangewezen, waarbij zulk een eenheid is op te merken tusschen het huis en het huisraad.

Voor het laatst der 12de eeuw wordt het houten woonhuis door het steenen verdrongen voornamelijk door den eisch van verdedigbaarheid en minder brandgevaar; de bouw van steenen huizen wordt stelselmatig bevorderd en eindelijk verplichtend gesteld. Ook dit steenen woonhuis wordt door spreker uitvoerig geschetst. In navolging van de burchten had het eerst een zwaar aanzien, doordat het huis verdedigbaar moest zijn. Lang bleef echter het type van het houten woonhuis bewaard, niet alleen bij toepassing van den vakwerkbouw, doch ook in de vele onderdeelen, waarvan de motieven aan den houtbouw werden ontleend. De gevels verliezen echter dit karakter, wanneer de kunststeen de plaats van den baksteen inneemt.

Met een uitgebreide expositie van teekeningen werd het gesprokene toegelicht, nog meer was dit het geval toen aan het slot spreker een groot aantal teekeningen en photografiën onder de aanwezigen liet circuleeren, uit de door hem bijeengebrachte collectie, alle op dit onderwerp betrekking hebbende.

Afdeeling Utrecht. Op 15 Maart 1904 werd onder Voorzitterschap van den heer F. J. Nieuwenhuis eene vergadering gehouden waarin in beginsel werd vastgesteld, ook weder in dit jaar een kunstreis te maken, waarschijnlijk naar Leiden en omstreken.

Door den Heer Kersemaekers werd mededeeling gedaan over de toepassing van eene zeer eenvoudige berekening om, wanneer het gewicht eener belasting bekend is, daarvoor de zwaarte (dikte en hoogte) zoowel van houten, als van ijzeren balken te bepalen. Verder werd besproken, het al of niet schoone van bij het bouwen veel in practijk gebracht wordende gebogen lijnen in alle richtingen, zoowel bij timmer- als schilderwerk; dit gaf aanleiding tot besprekingen door den Voorzitter, om de schommelingen in bouwkunst en stijl, vanaf de vroegste tijdperken, in korte trekken na te gaan tot op het tegenwoordige standpunt.

Door den Heer Nijland was, als vervolg op de mededeelingen in de vorige vergadering door den heer Nieuwenhuis over het Slot te Heidelberg gedaan, nog een portefeuille met fraaie teekeningen daarvan, ter bezichtiging gesteld, waarmede het verdere gedeelte van den avond werd doorgebracht.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura 12 Maart 1904. De heer J. W. H. B(erden) ontleedt in *Cameleontisch IV*, hetgeen de heer Weissman en de Redactie van „de Opmerker" in het vorige nummer van laatstgenoemd blad nog hebben geschreven naar aanleiding van de Karolingische Kapel; het geschiedt zonder de werken daarvoor echter aan te roeren.

De *Bouwkundige spreuken van Prof. Donaldson* werden vervolgd; het adres aan Z. Exc. den Minister van Binnenl. Zaken gezonden door het personeel der verschillende anbachts-, industrie-, zeevaart- en huishoudscholen, inzake hunne toekomstige pensionneering, werd afgedrukt.

Het Technisch gedeelte bevat: *Straalbepaling van een segmentboog, waarvan koorde en pijl gegeven zijn. Iets over ophaalbruggen. Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen. Eischen tot het verkrijgen van eene rookvrije verbranding.*

De Opmerker, 12 Maart. In het artikel *Uit den tijd der Gilden* deelt de heer A. W. Weissman eenige resultaten mede van zijn onderzoek, ingesteld op het Amsterdamsch Archief naar den 17e eeuwschen kunstenaar Hendrik de Keyzer en zijn geslacht, voor zoo verre de gevonden bijzonderheden in betrekking staan tot het Metselaarsgild, waartoe ook de steenhouwers behoorden, en tot technische uiteenzettingen aanleiding geven. Wat op De Keyzer en zijn nakomelingen betrekking heeft, zal in „Oud

Holland" worden gepubliceerd. De schrijver deelt een aantal bijzonderheden mede over De Keyzers leerlingen en het gilde der steenhouwers waartoe hij behoorde.

Een prijsvraaghistorie. Hierin wordt er op gewezen, dat de wijze waarop men thans de prijsvragen op uitgebreide schaal als reclamemiddel ziet gebruiken, zeker niet zal strekken om het aantal voorstanders van die wedstrijden te vergrooten. Met een voorbeeld wordt aangetoond, hoe het verloop van een soortgelijke prijsvraag soms duister blijft. In April 1903 schreef de meubelfabriek „Nederland" een prijsvraag voor een modern woonkamerameublement uit; 63 antwoorden kwamen in; in Juli d. a. v. werd bekend gemaakt, dat de hoogste prijs niet toegekend, maar 't bedrag daarvan over andere inzendingen verdeeld was. Hoewel daarna door een der mededingers moeite is gedaan om inzage te verkrijgen van het Jury-rapport, draagt hij er op heden nog geen kennis van *); ook heeft de toegezegde tentoonstelling van de inzendingen in verschillende steden niet plaats gehad. Aan wie de schuld van een en ander ligt, aan de Jury of aan den prijsuitschrijver, in elk geval mogen — volgens de schrijver — de medewerkers geen dupe van de historie wezen.

Stedenbouw is eene herinnering aan den wensch van enkele leden der Tweede Kamer om „aanleg en uitbreiding van Steden" in het programma der Technische Hoogeschool op te nemen, en aan het antwoord der Regeering, dat „een en ander reeds onder architectuur en aanleg en van wegen en bruggen begrepen was." Naar aanleiding daarvan wordt overgenomen, hetgeen de heer J. W. C. Tellegen in „Het Handelsblad" van 1 Maart over de opvatting der Regeering omtrent stedenbouw schreef. Deze merkte op, dat stedenbouw in alle onderdeelen niet aan de T. H. kan behandeld worden. Dit doet Stübben in zijn Städtebau ook niet hij verwijst den lezer echter voor detailstudie naar boeken en verhandelingen van bijzonderen aard, iets wat ook de man moet doen dien het onderwijs in een vak als stedenbouw wordt opgedragen. Trouwens, onderwijs in de onderdeelen kan in den regel van de T. H. niet verlangd worden; het opdoen der detailkennis geschiedt in het practische leven, in verband met de eischen die de levenstaak stelt.

De Bouwwereld, 9 Maart. Dit nummer bevat een vervolg op de beschrijving van de *Kerk van den H. Victor*, te Xanten, en op 't artikel over *Karolingische bouwkunst*, waarin de meening van Strzygowski wordt weergegeven, dat de oorsprong der latere Romaansche kunst niet gezocht moet worden bij de Romeinsche of de Byzantijnsche, maar bij de Hellenistische kunst van het Middellandsche zee-gebied, en in het Oosten: Egypte, Syrië, Armenië en Kappadocië. Deze theorie is geheel anders dan de vroegere, toen men het er voor hield, dat Karel de Groote de beginselen en onderdeelen zijner bouwwerken aan Ravenna dankte, zoo zelfs, dat toen bij nader inzicht San Vitale en de Dom te Aken te veel verschilpunten opleverden, een spoorloos verdwenen kerk aldaar moest dienen om de punten van overeenkomst met een bouwwerk te Ravenna aan te toonen. Strzygowski zou gaarne zien, dat de restauratie van den Dom te Aken — volgens hem volkomen onjuist — werd gestaakt, tot tijd en wijle omtrent de Karolingische kunst volledige kennis zal zijn verworven.

In *Een praatje over electriciteit in verband met brandgevaar bij electrische installaties* wordt een kort verslag gegeven van een lezing over dit onderwerp, door den heer A. Ten Bosch gehouden in het Departement Rotterdam van de Mij. van Nijverheid.

Bij dit nummer is een plaat gevoegd met een afbeelding van het raadhuis van Leipzig, architect Hugo Licht, klaarblijkelijk genomen naar een gipsmodel.

De Volksgezondheid, 1 Maart. Vervolg van het artikel *De strijd tegen het stof.* Het slot is een aanbeveling van het gebruik van sanitaire vloeren — o. a. in den handel gebracht door de Gebr. Knoops te Arnhem — voor ziekenkamers, badhuizen, fabrieken, abattoirs, scholen, enz.

Centrale verwarming. Hierin wordt het principe van verschillende systemen uiteen gezet. De voor- en nadeelen van deze systemen worden opgesomd in eene tabel van Prof. E. Von Esmarch.

Schoolstof. Een middel daartegen is Kriens Gezondheids-Stofwerende olie, waarmede de vloer alle 3 of 4 maanden moet worden ingewreven. Hiertegen is geen bezwaar, daar de olie ook tevens een uitstekende conserveerende werking op het hout uitoefent.

Technisch Weekblad, 10 Maart. In het artikel *Een principekwestie* wordt aangetoond, dat intellectueele ontwikkeling de eenige manier is — ook voor de zich noemende technici — om tot lotsverbetering te komen.

*) Wij ontvingen een dag na de verschijning van „De Opmerker" van 12 Maart het Jury-rapport, dat in dit nummer van het B. Weekblad te vinden is. Red.

Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen (vervolg), door L. A. van Schie, en *Eenige mededeelingen over oververhitte stoom.*

Metallicus, 10 Maart. *Werkstukken en Gereedschappen* uit ijzer en staal (vervolg).

Loodgieters- en fittersbedrijf, 10 Maart. *Gasontploffingen,* waarin beweerd wordt, dat de oorzaak van de groote gasontploffing die onlangs op de Heerengracht te Amsterdam in een perceel plaats had, gezocht moet worden in het werk, door de gasfabriek gemaakt. Te 's-Gravenhage heeft men in iedere dienstleiding een afsluitkraan met straatdeksel vlak bij de hoofdleiding aangebracht, zoodat men in staat is dadelijk en zonder straatopbreken den gastoevoer naar een perceel af te sluiten. Wanneer het ongeval te Amsterdam de Directie van de gasfabriek aldaar aanleiding gaf om ook de plaatsing dezer kranen in te voeren, dan zou zij zeker in het belang der gasverbruikers handelen.

Het privaat en zijne loozing (vervolg). *Iets over het nikkelbad en het vernikkelen.*

UIT DEN VREEMDE.

De grootste electrische centrale ter wereld was tot nu toe „The Métropolitan Station" te New-York.

Het nieuwe „Chelsea Électric Power Station" te Londen, dat ten behoeve van de „Underground Railway" gebouwd wordt, waar, zooals men weet, voor de stoomkracht, electrische kracht in plaats komt, zal deze electrische Centrale zoowel in grootte als in fraaiheid overtreffen.

Den 5en Maart overleed te Londen op 63-jarigen leeftijd aan influenza Dr. Alexander Stuart Murray, directeur van de afdeeling Grieksche en Romeinsche oudheden in het British Museum. Tot de uitbreiding van dit belangrijk gedeelte van het museum heeft hij zeer veel bijgedragen, doch zijne voornaamste verdiensten bestaan in eene uitstekende geheel nieuwe ordening en catologiseering der Grieksche en Romeinsche galerijen.

Samuel Quick Clemense overleed te Honley in Surrey op 85-jarigen leeftijd. Hoewel sinds lang buiten de practijk, was hij weleer een der meest beroemde architecten van Londen. Van hem zijn de aan ieder bekende gebouwen „Coventgarden Theatre", Kings College Hospital, de tentoonstellingsgebouwen van 1862 en 1871, de Albert Hall, de beide „Alexandra palaces", het Keijzers Hôtel, Themes embankment, Charingcros Station en Hôtel, Westminster aquarium, benevens tal van Stations. Hôtels en Winkels.

Ook het schilderen geschiedt tegenwoordig op enkele plaatsen van Duitschland machinaal. De verf of ook wel de witkalk wordt door samengeperste lucht op het te schilderen voorwerp door verstuiving gebracht. Vele hoekjes en gaatjes, waar men anders met het penseel niet goed bij kan, worden nu door de verf bedekt. Er behoort maar zeer weinig oefening toe, om de verstuiving zeer gelijkmatig te doen plaats hebben. Dezelfde toestellen zijn ook uitstekend te gebruiken voor het afwasschen van gebouwen, desinfectie, enz.

Aan de groote Berlijnsche Kunsttentoonstelling van 1904, zal een bepaalde afdeeling met wedstrijd, kunstvolle versiering van binnenruimten, verbonden worden.

De vereeniging van Berlijnsche architecten, viert dezen zomer haar 25-jarig bestaan.

Onder de leiding van een jong Hollander, Dr. Wilh. Vollgraff, worden in opdracht van het Fransch Oudheidk. Instituut te Athene, sinds den zomer van 1902, gewichtige ontgravingen gedaan te Argos. Deze ontgravingen strekken zich bijna over alle grieksche perioden uit. Nog onlangs is een plaatsje uit het oudste Aegaeïsch tijdperk (2000 j. v. Ch.) blootgelegd, de geheele ringmuur, met de daar binnen gelegen huizen. Deze huizen, waarvan de onderverdieping uit bergsteen en de bovenverdieping uit baksteen bestond, hadden ongeveer denzelfden vorm als de oude huizen door Schlieman te Troje gevonden. Bij eene gemiddelde lengte van 17 M. waren ze 5 M. breed, en bestonden uit een voorhal, eene midden en eene achterkamer, eene indeeling, die te beschouwen is als den oervorm van het latere Helleensche huis, en de prachtige tempels. Bij een andere stad, uit de mykenische periode, vond

men eene reeks graven, die echter meerendeels reeds geplunderd waren; met uitzondering gelukkig van een enkel, waar een ware schat van de schoonste voortbrengselen der ceramiek, benevens meer dan 50 gouden voorwerpen gevonden werden.

Van het eigenlijke historische Argos werd ook nog veel ontgraven; zuilenhallen, tempels, de marktplaats, enz. Zelfs uit het vroeg christelijk tijdperk werden vondsten gedaan, en o. a. de fundeering blootgelegd van een fraaie Byzantijnsche kerk uit de 5e eeuw na Chr.

BERICHTEN.

Nederl. Vereeniging voor Teekenonderwijs. De 24e Alg. Vergadering dezer vereeniging zal op 5 April a. s. te Amsterdam worden gehouden, des voorm. ten 10 ure in de Oefenschool der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers.

Behalve de gewone huishoudelijke werkzaamheden zullen volgens den beschrijvingsbrief de volgende punten in behandeling komen:

a. Het programma van het examen art. 56 — wet L. O., bepaalt wat „Teekenen" betreft.

Wat de wet zegt en hoe het programma door verschillende deskundigen wordt opgevat.

In te leiden door den heer A. ASSELBERGS, Leeraar R. H. B S. te Helmond.

b. Stellingen:

1. Het is wenschelijk, dat er aansluiting zij tusschen het Lager- en Middelbaar teekenonderwijs.

2. Om dien wensch te verwezenlijken moeten wij medewerken aan de afschaffing der admissie-examens voor de 1ste klasse der Hoogere Bnrgerscholen.

3. Zoolang die admissie-examens niet zijn afgeschaft, is aansluiting tusschen Lager- en Middelbaar teekenonderwijs onmogelijk en is elk streven naar eenheid van leerplan eene illusie.

4. De verkregen aansluiting zal niet het gevolg hebben, dat de Eindexamens voor het Teekenen zullen opgevoerd worden, maar zal ze degelijker maken.

In te leiden door den heer H. J. HORN Jr., Leeraar 2de H. B. S. 5j. c. te Amsterdam.

c. Het is gewenscht, dat er meer eenheid van opvatting kome in het teekenonderwijs op de H. B. Scholen met 5 j. c.

In te leiden door den heer J. VAN VOORTHUIJSEN, Leeraar H. B. S. 5 j. c. te Veendam.

Ned. Indische Kunstkring. Onder beschermheerschap van Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië is eene Vereeniging „Nederlandsch-Indische Kunstkring" opgericht, die zich ten doel stelt bij de ingezetenen van Ned.-Indië de beoefening van — en de liefde voor beeldende en versierende Kunsten aan te kweeken, door het houden van tentoonstellingen en voordrachten, en door het uitreiken van bekroningen. Zij is gevestigd te Batavia en wordt opgericht voor een tijdvak van 29 jaren, aanvangende met den datum waarop de Vereeniging wettelijk is erkend; hare statuten zijn goedgekeurd bij Besluit van den Gouverneur-Generaal voornoemd, van 6 Februari 1902, no. 2. Het bestuur bestaat uit 5 heeren en 3 dames; Voorzitter is de heer Ds. A. S. Carpentier Alting, Secretaris de heer Dr. Ch. M. Van Deventer, Penningmeesteres Mevrouw H. Voute geb. Perk.

De Vereeniging verspreidt onder hare leden ook tijdschriften en boeken ter lezing; inlandsche Kunst en inlandsche Kunst-industrie beschouwt zij in het bijzonder als voorwerpen van haar aandacht. Gewone leden wonen te Batavia of Mr. Cornelis en betalen *f* 25 contributie 's jaars; buitenleden, elders in Ned.-Indië wonende, betalen *f* 1.50 per maand. Donateurs zijn zij die de Vereeniging steunen met een gift van minstens *f* 200 in eens, of van minstens *f* 50 's jaars.

Kaukasische tapijten. De tot voor korten tijd bloeiende oorspronkelijke huisvlijt in den Kaukasus, die de fraaaie kleurige geweven tapijten leverde, verdwijnt langzamerhand, evenals de Japansche kunstvlijt, sedert deze beoefend wordt door moderne Japanners, die hun kimono hebben afgelegd, en geheel op Europeesche wijze gekleed gaan. De Oostenrijksche consul te Tiflis doet over het verval dezer tapijtbewerking een klaagtoon hooren in het rapport aan zijne Regeering; hij verklaart, dat die in hoofdzaak is te wijten aan het in den handel brengen van de goedkoope kunstmatig bereide aniline-kleurstoffen, welke de vroegere plantaardige met groote zorg door de tapijtwerkers zelf bereide verven, meer en meer verdrongen hebben. Ook de teekening en de vroeger zoo gelukkige kleurenkeus laten bij de hedendaagsche tapijten veel te wenschen over, wat aan den grooten uitvoer van oude tapijten toegeschreven moet worden. Fraaie oude voorbeelden worden met den dag zeldzamer, terwijl ingevoerde bedrukte katoentjes den aangeboren kunstzin van de tapijtknoopers bedorven hebben. Men stelt zich in den laatsten tevreden met deze weinig smaakvolle modellen na te bootsen, ja het komt zelfs voor, dat men daarvoor papieren emballages van zeepen en andere waren gebruikt.

Groote Kerk te Geertruidenberg. Bij het opmeten der kerk en het ontgraven van den omliggende grond om deze kerk, door den architect M. A. van Nieukerken Jr. uit Den Haag, worden telkens nieuwe vondsten gedaan, waaruit blijkt hoe treurig het zou zijn indien een dergelijk monument uit de oudheid voor ondergang moest bestemd zijn.

Zoo werd in de afsluiting van het Zuidertransept onder de kalk een muurschildering ontdekt, blijkbaar het martelaarschap van een der heiligen voorstellende. In 't midden een mansfiguur aan armen en voeten gebonden en doorboord met pijlen, aan weerskanten een boogschutter, de pijlen afschietende. De schildering is $2^1/_2$ M. in 't vierkant. De hoofdtonen zijn geel en rood.

Metaalgaas. De heeren R. S. Stokvis en Zonen te Rotterdam hebben een rijk geïllustreerde brochure verspeidt waarin o. a. beschrijvingen voorkomen van de verschillende wijze van aanwending van „Metaalgaas" ter versterking van constructiën in beton, cement, pleisterwerk, enz.

Josson-Cement. De naamlooze vennootschap „Bouwstoffen", voorheen A. E. Braat, te Rotterdam en Amsterdam, heeft weder een overzicht uitgegeven van alle proefnemingen met Josson-Cement genomen gedurende 1902—1903 door het proefstation van de heeren Koning en Bienfait. Daaruit Blijkt dat deze cementsoort haar naam blijft handhaven, dat zij tot een van de beste merken behoort. Gemiddeld breekt deze cement ruim 25% hooger dan de Duitsche voorschriften eischen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	32	jaar	salaris	f 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	24	„	„	- 65.—
„	„	„	19	„	„	- 40.—
„	„	„	24	„	„	- 70.—
„	„	„	40	„	„	- 100.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
	Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 21 MAART.

AMSTERDAM. Het bouwen, op de vrijgekomen bouwterreinen van een aan het bestaand centr.-bur. van den gem. telephoondienst aansluitend gebouw aan den Singel en de Spuistr., met alle hiermede in verband staande verbouwingen enz

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 7 met 7 teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den direct. van den gem. telephoondienst, Raadhuisstraat, van 10—12 u. ged. de laatste 3 werkdagen van iedere week aan de aanbest. voorafgaande. Aanw. 18 Maart, v.m. van 10—12 uur

AMSTERDAM. Het bouwen van een openbare lagere school der 1e klasse, met 15 klasselokalen, voor 560 kinderen, aan de Bellamystraat.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 2 (met twee teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den archit. ten stadhuize, kamer no. 105, van 2 tot 4 u. ged. de laatste drie werkdagen voor den dag der aanbesteding.

AMSTERDAM. Het bouwen van een watergasfabriek met ketelhuis, machinekamer, schoorsteen en meterhuis en de fundeeringen van de gasapparaten, ketels en machines, op het terrein van de gem.-gasfabriek (westergasfabriek) aan den Haarl.weg te Amsterdam..

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. uitsl te verkr. ter stadsdrukkerij, tegen f 3,50 met 5 teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den assist.-ing. aan de gasfabriek Haarl.weg, van 10—12 u., ged. de week welke aan de best voorafgaat.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 3 heerenhuizen aan de Wagelerstraat.
Mej. wed. R. Dijkstra, 's midd. 12 u., in 't café van G. Zwijnenberg, alw. bestek en teek. ter inz en ten kantore van H. Reijgers, arch., die inl. geeft. Aanw. 21 Maart, v.m. 9 u.

ENKHUIZEN. Het bouwen van werkplaatsen enz., voor het construeeren van ijzerwerken voor rekening van den heer G. Schild.
De bouwk. T. Korff, 's av. 8 u., in 't café van C. Stapel. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn. bouwk.

NEERBOSCH (GELD.). Het bouwen van een zusterhuis met schoollokalen, aan de Kraaijenhoflaan te Hees.
De arch. A. J. Joling, 's midd. 12 uur. Bestek en teek. à f 3 verkrijgb. bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134, Amsterdam. Inl. geeft de arch. ten zijne kantore Marnixstraat 346, Amsterdam. Aanw. 21 Maart, v.m. 10 u.

SOMEREN (N.-BR.). Het bouwen van een gebouw bestaande uit vergaderzaal, magazijn met kantoor met bijlevering van alle materialen.
Het bestuur der afd. v. d. boerenbond, n.m. 2 u., in het R.K. klooster. Bestek en teek. te verkr. tegen f 1 bij J. v. d. Bosch.

TZUMMARUM (FR). Het afbreken en bouwen van een boerenschuur aan de bestaande voorhuizinge, in huur bij J. T. Zwart te Tzummarum.
De arch. J. L. de Vries te Leeuwarden. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij den arch. Aanw. 17 Maart, v.m. 10½ u.

VARSSELDER (GELD.). Het afbreken en het metselwerkloon voor het weder opbouwen van een woonhuis voor den heer J. de Wit, steenfabrikant aldaar, zonder lev. van materialen.
De bouwk. G. Ronir Czn. te Gendringen, 's av. 6 u., in café Lucassen te Varsseveld, alw. bestek en teek. ter inz. Aanw. 21 Maart, n.m. 5 u.

VENLOO. Het bouwen eener remise en twee bovenw. met bijlev. van alle mat. op een in de Havenstr. gelegen open terrein.
De heer Jean van Wijlick. Bestek en teek. ter inzage en verkr. ten kantore van den arch. H. Seelen. Aanw. 21 Maart, v.m. 10 u.

DINSDAG 22 MAART.

HAARLEMMERMEER. Het aan- en verbouwen van school no. 6 te Abenes.
Het gem.best., v.m. 11 u.

HAARLEM. Het amoveeren van perceel Kleine Houtstraat no. 96 en het bouwen van een winkelhuis met woning.
De arch. W. F. Doeglas, v.m. 11 u., in hotel „Lion d'Or". Bestek en teek. ad. f 1,50 verkrijgb. ten kantore van den arch., Ged. Oude Gracht 84, waar tevens inl te bekomen. Aanw. gedaan.

OUDESCHILD (TEXEL). Het gedeeltelijk amoveeren van de kerk, en het geheel amoveeren van de pastorie. De verbouwing der kerk met bijbouwing van een nieuwen toren, pastorie enz.
Het R. C. par. kerkbest. van den H. Martinus, 's midd. 12 u., in hotel „de Zeven Provinciën".

UTRECHT. Bestek no. 971. Het maken van een wachterswoning met bergplaats aan de Laarstraat tusschen Arnhem en Nijmegen en het afbreken van een wachterswoning no. 46 K. M. P. 53.456 lijn Nijmegen—Venloo met bijbeh. werken, ten behoeve van den spoorweg Arnhem—Nijmegen. Raming f 3310.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n m. 2 u.

UTRECHT. Bestek no. 970. Het maken van gebouwen en inrichtingen op het goederenstation Amsterdam (Doklaan). Raming f 28200.
De Maatij. tot expl. van Staatsspoorw., n.m. 2 u. (lok. tijd).

VALTHERMOND. Het bouwen van een aardappelmeelfabriek met annexe gebouwen, de daarbij voork. grondwerken het leggen van een waterleiding etc. te Jipsingboerenmussel aan de overzijde der tram en straatweg Valthermond—Terapel onder bijlev. van de ben. mat., transporten, werkloonen, gereedschappen, enz.
De arch. E. Warringa en Zn., Nieuwbuinen, n.m. 3 u., in hotel de Boer. Bestek met 3 teek. à f 12.50 bij voorn. arch. en worden à f 10 tot 4 dagen na aanbest. teruggen. Inl. geven voorn. arch. Bilj. inz. op 18—19 of uiterlijk 21 Maart bij J. Kort te Valthermond. Aanw. 14 en 16 Maart, v.m. van 10 tot n m. 3 u.

WOENSDRECHT. I. Het bouwen van een woonhuis op de hofstede bewoond door P. Heijboer, in den Oud-Hinkelenoordpolder. II. Het bouwen van een landbouwschuur en woonhuis in den onlangs ingedijkten polder gelegen voor de polders Dames en Anna Maria. III. Het bouwen van een sluiswoning in voorn ingedijkten polder.
De heer F. Hombach en het bestuur van de gecombineerde uitwatering, v.m. 11 u., in de herberg „Belle Vue".

WOENSDAG 23 MAART.

ALKMAAR. Het bouwen van een woonhuis aan de Turfmarkt D 1.
De arch. G Spruit Sz., 's av. 7 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. Zevenhuizen A 1.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 8 woonhuizen met bijbouwen in 2 blokken aan de Hoogstraat.
De bouwk. Roesink en Wolda, 's av. 7 u., in café Jochem Hemken, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 23 Maart, v.m. 11 u.

HOOGEVEEN. Het verbouwen van de gereformeerde kerk met bijlev. van alle materialen en arbeidsloonen.
De arch. K. en G. Hoekzema Kz. te Groningen, n.m. 2½ u., in het kerkgebouw. Bestek en teek. à f 3 verkrijgb. ten kantore van voorn. archit, Muurstraat 1 alw. inl. te bekomen. Aanw. 18 Maart. n.m. 2 u.

MARRUM (FR.). Het bouwen van 6 arbeiderswoningen waarvan 2 12 Mei bewoonbaar.
De coöp. zuivelfabriek. Teek. ter inzage en bestek à f 0,50 verkrijgb ten kantore der fabriek.

NIEUWBUINEN (DR.). Het bouwen eener winkelbehuizing te Dordschebrug alles onder bijlev. van de benoodigde materialen, transporten, weekloonen enz.
De heer Hk. Paas, n.m. 2 u., in 't café van Hk. Kroeze, alw. bestek en teek. ter inzage en in 't café Wielens te Emmen. Inl. geeft Hk. Paas voorn.

ROZENBURG (Z.-H.). Het bouwen van een kerk met bijkomende werken aan den Staaldiepschendijk.
Het best. der Evangelisatievereen „Rozenburg en Omstreken", n.m. 2 u., in de school aan den Brielschen heuvel. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij G. P. Moerman en F. Breevaart. Aanw. 16 Maart, 's midd. 12 u.

VEENDAM. Het amoveeren van een oud gebouw, staande aan het Westerdiep te Veendam, en het daarvoor ter plaatse bouwen van een nieuw woonhuis.
Mejuffr. de wed. G. G. Bolhuis, 's av. 7 u., in hotel „Java", alw. bestek en teek. ter inzage. Bilj. moeten voor 's midd. 12 u. op 23 Maart ten huize van de aanbest. zijn ingeleverd. Inl. verstrekt A. Woldendorp, architect.

DONDERDAG 24 MAART.

AMERSFOORT. Het vergrooten en verbouwen van het raadhuis aldaar.
Het gem.best. Bestek met 2 teek. ter gem.-secr. verkr. à f 1. Inl. op het bur. van den gem.-arch. alle werkdagen 10—12 u. Aanw. volgens datum en uur, in het bestek voorn.

DRIEBERGEN. Het bouwen van 7 verschillende villa's.
De arch. H. Versloot te Zeist, n.m. 11 u., in hotel „De Prins van Oranje". Bestek en teek. van iedere villa à f 2,50 verkr.

DELDEN (OV.). Het bouwen van een boerenhuis op het erve ter List onder den Langenhorst te Ambt Delden.
De heer F. Schweigman, n.m. 6 uur, in hotel Kemerink, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft A. Kamp, timmerman. Aanw. 24 Maart, v.m. 11 u.

GROUW (FR.) De verbouwing der boerenhuizinge bewoond door R. J. v. d. Berg.
De heer G. Hoeneveld, adm. kerkvoogd, n.m. 6 u. Bestek à f 0,50 verkrijgb en teek. ter inzage bij den bouwk. K. Budstra. Bilj. inzenden onder Lett. B. aan G. Hengeveld voorn. Aanw. 21 Maart, n.m. 2 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis aan den Verl. Elsbekerweg.
De aanbest., 's av. 8 u., in café Wilmink, alw. bestek en teek. ter inz. Aanw. 24 Maart, v.m. 10 u.

STEENWIJK. Het gedeeltelijk afbreken van perceel no. 592 a d. Markt en het ter plaatse weder opbouwen van een winkel- en woonhuis.
De archit. B. Rouwkema, bij wien bestek met teek. te bekomen tegen f 1.

VRIJDAG 25 MAART.

DINXPERLO. Bestek no. 3. Het maken van 2 wachterswoningen, 2 abris, 1 goederenloods en 1 gebouw voor watervoorziening op de emplacementen Heurne, Sinderen en Varsseveld.
De lokaalsp.w. Mij. Dinxperlo—Varsseveld, n.m. 1¼ u. (west Eur. tijd), in het gem.huis. Bestek en teek à f 1,50 verkrijgb. bij den ingen. J. v. Hasselt en de Koning te Nijmegen, die inl. geven op 18 Maart, n.m. 2½ u. (w. Eur. tijd) in hotel Boland te Dinxperlo.

DE KRIM. Het bouwen van een boerenbehuizing, alles onder bijlev. der ben. mat., transp., werkl., enz. uitgez. de steen.
De arch. E. Warringa en Zn. te Nieuwbuinen, n.m. 3 u., in café Horstra, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven de arch.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een heerenhuis aan de laan naar de Gründel.
De heer E. P. Seidel, 's midd. 12 u., in hotel „de Halve Maan". Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. en inl. te bekomen bij v. d. Goot en Kruisweg, arch. Aanw. 25 Maart, v.m. 10 u.

HILVERSUM. 1. Het bouwen van een openb. school aan de Huijgensstraat; 2. bouwen onderwijzers- en een conciergewoning met bergplaats.
Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. na 14 Maart verkrijgb. sub. 1 ad f 2,50, sub. 2 ad. f 1,50 met gez. bilj. Aanw. 23 Maart, v.m. 10½ u.

SEXBIERUM. Het bouwen van 2 werkmanswoningen.
Het best. der stoomzuivelfabriek, n.m. 3 u., ten huize van den voorz. B. Zijlstra, alw. bilj. worden ingewacht, teek. ter inzage bij Y. v. d. Wal en bestek à f 0,50 verkr. bij R. Zaagsma.

VEENENDAAL (HERBEST.). Het bouwen van eene marechausseekazerne in 5 perc. met bijlev. van alle materialen.
Het gem.best., 's midd. 12 u.

WILDERVANK. Het bouwen van een heerenbehuizing.
De heer J. Bekkering te Baarn, n.m. 6 u., in 't café van J. Ketelaar, alw. bestek en voorw. ter lezing. Bestek tegen f 0,75 verkr. bij J. Siccama, arch., Wildervank.

ZAANDAM. Het bouwen van een woonhuis met apotheek hoek Hoogendam en „Wilhelminasluis".
De arch. J. E. v. Niftrik, n.m. 1½ u., ten zijne kantore, Oostzijde 35. Inl. geeft de arch. bij wien bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

1 MAART.

HAARLEMMERMEER (ONDERH.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis voor den heer Kemp te Vijfhuizen.

Laagste inschr. A. Bakker, f 1982.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het bouwen van een winkelhuis met slagerij voor rekening van Leon. Noteboom in de Sophiastr. Laagste inschrijver A. Dekkers, f 2519.62. Gegund.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het verbouwen van een perc. voor A. Balthazar. Door den arch. M. Vergouwen.

Laagste inschr. Ant. Bruynickx, f 2925. Gegund.

2 MAART.

OUDENRIJN (UTR.). Het bouwen van een magazijn voor landbouwwerktuigen met bovenwoning. Door den arch. G. v. Heerde te Utrecht.

Gegund aan den laagsten inschrijver H. J. Brinkhof te Mheern, voor f 8430.

3 MAART.

DALERVEEN (DR.). Het afbreken van een oud en het opbouwen van een nieuw woonhuis te Schimmelarij, gem. Sleen.

Laagste inschr. Joh. ter Haar, Dalerveen, f 538 en f 270 arbeidsloon. Het nog geschikte bouwmateriaal van het afgebroken huis wordt in 't nieuwe verwerkt. In massa gegund aan Joh. ter Haar.

4 MAART.

BLOEMENDAAL (ONDERH.). Het bouwen van een villa in den Aerdenhout. Door den bouwk. ingenieur J. W. H. Leliman te Amsterdam.

Geg. aan H. Witzand, Utrecht, voor f 20834.

GRONINGEN (ONDERH.). Het bouwen van een drukkerij met winkel, kantoren en magazijnen voor de Erven B. v. d. Kamp, onder architectuur van den heer P. A. M. Huurman.

Gegund aan den laagsten inschrijver H. Ibellings, Groningen, voor ruim f 18000.

5 MAART.

DOORNWERTH (GELD.). Het bouwen van een paardenstal; het verbouwen van een bestaande stal en het bouwen van een tuinmanswoning op „de Duno". Door den archit. E. Verschuyl te Hilversum.

Laagste inschr. A. v. Singerland, Bussum, f 26600. De laagste inschrijver maakte, na kennisneming van den plaatselijken toestand, bezwaar het werk voor de door hem gegeven som te leveren, zoodat het toen aan den heer Zuiderhoek werd opgedragen.

GORREDIJK. Het afbreken en bouwen van een arbeiderswoning aan den grindweg en Bontebokslaan onder Langezwaag. Door den heer Ph. v. Blom te 's-Hage.

Laagste inschr. J. Glastra, Beetsterzwaag, f 1195. Niet gegund.

NIEUW-LEKKERLAND. Het bouwen van zes arbeiderswoningen. Door den heer B. Verwaal

Timmerwerk. Laagste inschr. J. Staat, Krimpen a/d Lek, f 2744.

Verfwerk. J. Stürm, Lekkerkerk, f 222.40.

Smidsw. T. v. d. Graaf, Lekkerkerk, f 124.

Cementwerk. J. en A. den Boer, f 70.

Rietwerk. H. v. d. Velde, f 52,50. Het metselwerk werd niet aanbesteed.

7 MAART.

BERGEIJK ('t LOO) (N.-BR.) Het bouwen van een liefdegesticht met gasthuis, bijlev. niets dan ramen en deuren. Door het best. van het gesticht.

Laagste inschr. A. Slenders, f 3949. Geg.

HEUSDEN. Het amoveeren van 5 woningen en het bouwen van 4 nieuwe, in de Gasthuisstraat, voor rekening van den heer Joh. de Mol.

Laagste inschr. Ant. Dankers, f 4783. Geg.

OMMELANDERWIJK. Het bouwen van een nieuw winkelhuis met bakkerij. Door den Bouwk. A. Woldendorp te Veendam.

Laagste inschrijvers Prins en Prummel, Veendam, f 2890.

ZUIDLAREN (GR.). Het bouwen van een landbouwschuur met knechtenwoning aan de Wijk onder Annen. Door den heer M. K. Boon.

Laagste inschr. H. van Dijke, Hoogezand. f 3574. Gegund.

8 MAART.

AMERONGEN. Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij. Door den bouwkundige B. v. Kreel.

Metselw. Laagste inschr. J. H. de Leeuw, Veenendaal, f 1198.

Timmerwerk. D. v. Druffelaar, Renswoude, f 957.

Loodgietersw. A. L. Knuijff, Veenendaal, f 135.

BERGEN (N.-H.). Het bouwen eener R.-K. school met een gedeelte der ontworpen gebouwen voor een pensionaat, voor de E E. Zusters Ursulinen van Monnikendam met bijlevering van alle materialen en arbeidsloonen. Door het bestuur der St. Joseph-stichting te Monnikendam.

Laagste inschrijvers: Voor perc. 1 en 2 onder letter *c*. Spruit en Wils, Alkmaar, voor f 94854; voor perc. 1 en 2 onder letter *d*. C. P. W. Dessing, Gouda, voor f 73500, aan wien het werk is gegund.

ENKHUIZEN. Het afbreken en weder opbouwen van een voorgevel en bijkomende werken. Door mej. de wed. Jb. Wanink.

Laagste inschr. T. Roosendaal, f 580. Geg.

NIETAP (GR.). Het bouwen eener kleine burgerbehuizing voor A. Smit, onder bijlev. der benoodigde materialen. Door den arch. C. Hillebrands.

Laagste inschrs. Siersma en Veeze, Tolbert, f 1015.

OUDE PEKELA. Het amoveeren en bouwen van een café onder bijlev. van al de ben. mater. Door den heer R. J. Valk.

Laagste inschr. Kramer en Boetse, f 1052. Gegund.

TER HEIJDE AAN ZEE (Z.-H.). Het bouwen van 8 arbeiderswoningen in de kom van het dorp Ter Heijde. Door de regenten van het gasthuis.

Metsel- en aardewerk. Laagste inschrijver C. de Zoete, f 3690*,

Timmer- en ijzerw. A. Sigmond, f 2898*.

Glas- en verfw. P. A. v. Pronsen, f 268*.

Zink- en loodgieterswerk. J. W. Schut, Naaldwijk, f 116*.

Massa. W. de Zoete, f 8130. * Gegund.

ZEVENHUIZEN (GR.). Het bouwen eener boerenbehuizing en schuur op de plaats „de Pomp". Door den arch. C. Hillebrands te Nietap.

Laagste inschr. H. v. Houten, Leek, f 2215.

9 MAART.

KORNHORN (GR.). Het bouwen eener kerk onder bijlevering van alle materialen. Door de kerkeraad der Chr. ger. gem.

Zonder tijdsverlenging. Laagste inschr. J. Notebomer, Kornhorn, f 2250.

Vier weken tijdsverlenging J. Notebomer, Kornhorn, f 2150*. * Gegund.

OLDENZAAL. Het bouwen van twee woonhuizen op een terrein aan den Zoddenberg. Door den heer H. Stegeman.

Laagste inschr. G. A. Bleumers, f 2832.

STRATUM. Het bouwen van 7 woonhuizen m.a. waarbij is begrepen een woonhuis, ingericht voor winkel en bakkerij. Door de kinderen, Teunis.

Laagste inschr. P. J. Strijbosch, Stratum, f 8060. Gunning binnen 8 dagen.

SLOCHTEREN (ONDERH.). Het bouwen van een fabriek met bijbehoorende gebouwen, verbreeding van kanalen enz. Door het bestuur der coöp. aardappelmeelfabriek „De Woudbloem".

Gegund aan Kerstholt en Beenker, Hoogezand, voor f 110.500.

TERNEUZEN. Het afbreken van perceel wijk C 97 lange Noordstraat en het bouwen van een woon- en winkelhuis in 2 perceelen. Door den bouwk. J. Scheele.

Perc. 1. Laagste inschr. J. A. Rijnberg, f 1587.

Perc. 2. J. Kolijn, f 897.

WEHE (GR.). Het amoveeren van een huis te Leens en het bouwen van een woning voor het hoofd der school met bijlev. van het benoodigde. Door het gem.best. van Leens.

Laagste inschr. R. Havinga, Zoutkamp, f 4555. Gunning aangehouden.

10 MAART.

DINTELOORD. Het verbouwen van een heerenhuis voor den heer C. Clarijs te Oud-Vosmeer. Door den bouwk F. Mortiers.

Laagste inschr. L. D. de Rooij, f 2695. Gegund.

GORREDIJK. Het afbreken en wederom opbouwen van het achtergebouwtje. Door de firma M. J. Hes.

Laagste inschr. Gebr. Elsenga, Kortezwaag, f 2348.

HENGELOO (OV.). Eene belangrijke ver bouwing der fabriek, met bijbouwing van pl.m. 1030 M² hoogbouw voor de Nederl. katoenspinnerij. Door de directie der fabriek.

Laagste inschr. Gebr. Thomasson, f 63363.

11 MAART.

DOETINCHEM. Het bouwen van een school met 4 lokalen. Door het best. van de Chr. school te Halle, gem. Zelhem.

Perc. 1. Laagste inschr. J. W. Rietman, Zelhem, f 2635.

Perc. 2. A. Gieskes, Azewijn, f 4100.

Massa. A. Gieskes, Azewijn, f 7890.

HOOFDDORP. Het bouwen van eene boerderij genaamd „Maria Hoeve" aan den Hoofdweg. Sec. G. G. no. 11. De aanbest. geschiedt in 4 afd: *a*. grond en metselwerk. *b*. Timmer-, ijzer-. lood- en zinkwerk. *c*. schilder-, glas- en behangwerk. *d*. in massa. Door de Bouwk. J. W. de Hey & Zn.

Ingekomen 9 biljetten. Hoogste inschr. f 11092 30; laagste inschrijver L. Barendrecht, Haarlemmermeer, voor f 10593.

ST.-VITUSHOUT (GR.). Het bouwen van een behuizing voor den heer A. Robertus. Door den arch. C. Brill te Winschoten.

Laagste inschr. G. Heikens Gz., Winschoten, f 2580.

WILNIS (UTR.). Het bouwen van een burgerwoonhuis nabij „het Driehuis". Door den aanbest.

Timmer- en smidswerk. Laagste inschr. Wed. J. v. d. Helm, Mijdrecht, f 3887.

Metsel- en stucadoorwerk. S. v. d. Zijden, Uithoorn, f 3150.

Lood- en zinkwerk. J. v. d. Werf, Mijdrecht, f 371,70.

Verfw. G. W. van London, Mijdrecht, f 343.

Massa. S. v. d. Zijden, Uithoorn, f 7360. Gunning aangehouden.

ZEVENHUIZEN (Z.-H.). Het bouwen van een bouwmanswoning „Jacoba's hoeve" met bergen, schuren enz. Door den bouwk. A. v. d. Hilt.

Laagste inschr. C. van Tilburg. Nootdorp, f 14480.

17 MAART.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van eene dubbele villa aan de Stadhouderslaan en een heerenhuis aan de Statenlaan te 's-Gravenhage. Door de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters.

Minste inschrijver J. W. Feij voor I f 37700 en voor II f 15750.

Brandkasten enz, — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. DE HAAS & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cementdakpannen. — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
DAKTEGELMACHINES. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakroeden (gegalvaniseerd ijzeren) — J. SABELIS & Co., Glasfabrikanten, Haarlem
Dakbedekking. — C. KINDERMANN, Berlin-Reineckendorf.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood. — MEULDERS & Co. Den Haag.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amst.
Gekleurd en gebrand glas in lood. — C. LINDENAAR, Glasgraveur, Alb. Cuijpstraat 123, Amsterdam.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften, Personen- en goederen. — H. & J. VAN DEN WALL BAKE,
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Lichtdrukinrichting. — Lichtdruk- en Calqueerpapieren — Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven 5, Rotterdam.
Machines voor Cementdaktegels. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Pompen (Diaphragma). — A. RESINK, Ingenieur, Haarlem.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Prisma's Luxfer (kamerverlichting) — W. VAN RIJN, Keizersgracht 181. Amsterdam.
Photolithografie. — WEGNER & MOTTU, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
SCHOORSTEENKAPPEN.- Maatschappij op aandeelen J. A. JOHN. Ilversgehofen 120 bij Erfurt.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalinrichtingen. - D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Touwwerken. — G. F. A. DRIESSEN, Nijmegen.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft. Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter*. ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter*. — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.

Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

26 MAART 1904. 24e JAARGANG. No. 13.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst heeft besloten, dat de vergadering van Voorzitters en Secretarissen van de Afdeelingen der Maatschappij met het Hoofdbestuur, dit jaar zal gehouden worden op Vrijdag 22 April a. s. en de 89ste Algemeene Vergadering, te Amsterdam, op Woensdag 18 Mei a. s.

ARCHITECTEN-LEED.

In het Bouwkundig Weekblad van 19 Maart werd terecht er op gewezen, hoe de technicus nu en dan moet ondervinden, dat zijn kennis niet naar waarde geschat wordt door hen die het *geleerd* onderwijs, aan een universiteit, genoten hebben. Dit geldt ook den architect, die er zich bovendien over te beklagen heeft, dat het publiek zich in 't algemeen met hem gelijk waant wat zijn mondigheid betreft op aesthetisch gebied, met het treurige gevolg, dat zijn werk door onwetendheid en gebrek aan gevoel, soms ook door verkeerd begrepen zuinigheid, bedorven wordt. Er zijn genoeg voorbeelden hiervan aan te wijzen.

In den Stadsschouwburg te Amsterdam werd een paar jaren geleden de foyer voor rookers gedecoreerd. Wie echter het resultaat nauwkeurig beschouwt, zal tot de overtuiging komen, dat bij het ontwerpen der decoratie de architect van het gebouw, den heer Jan Springer, niet geraadpleegd is, — een fout die zich uitspreekt in lijn en kleur. We hebben hier wel niet te doen met hiëroglyphische wriemelende lijnen van gnostieken, maar met een opvatting die buiten het streven van den architect ligt.

De door omstandigheden gewettigde soberheid van de architectuur der zaal had een strenger en deftiger ornamenteering geëischt. Deze is nu te lijvig, met bladvormen en krullen in ietwat modernen geest, van kleur niet gedurfd genoeg. Integendeel lag het voor de hand, naar sprekender lijnen en kleuren te zoeken, beter in overeenstemming met de strenge opvatting van den architect. Had men dezen geraadpleegd, de zaal zou ongetwijfeld een gedistingeerder indruk maken.

Het is niet wel te verklaren, waarom zij, die in deze zaak iets hadden in te brengen, den ontwerper van het gebouw niet verzocht hebben zelve aan te geven hoe de decoratie behoorde te zijn, of althans den decorateur genoodzaakt hebben overleg met den architect te plegen. Waarom zoekt in dergelijke gevallen de decorateur zelve die samenwerking niet, die toch allerminst vernederend kan zijn voor hem, noch voor zijn kunst?

Een tweede geval, dat in het vorige jaar plaats had en waarop toen reeds — ook in dit weekblad — gewezen werd, is het bederven van het harmoniëerende geheel van de schouwburgzaal te Rotterdam, het zoo geslaagde werk van den architect J. Verheul Dzn.

Het is allerminst de bedoeling geweest om den ontwerper van de artistieke inrichting der zaal niet eens te raadplegen over de ingrijpende wijzigingen die daarin zijn aangebracht, of om hem opzettelijk te zijde te stellen; wel echter is een onverantwoordelijke nalatigheid begaan, waardoor een algemeen geroemd werk door vreemde hand gedeeltelijk bedorven is geworden. Gisping verdient de vluchtigheid om niet vooraf te bedenken, hoe veel een architect voor zijn geestes-kinderen gevoelt, die toch niet zonder moeite ter wereld komen, en waarvoor hij te veel oudertrots gevoelt om ze te zien verminken.

Deze twee, uit vele voorbeelden toonen maar al te duidelijk aan, hoe men ten onzent nog in onkunde leeft en de waarde van het werk van den architect niet weet te

waardeeren. Velen gelooven zich in staat wat onderdeelen bij elkaar te rapen om een goed geheel tot stand te brengen; en toch zijn zij er niet voor berekend. Het weldoordachte, geslaagde werk, dat den ontwerper zoo veel voorbereidende studie in het algemeen, zoo veel speciale voor de enkele gevallen, gekost heeft, — men laat dat welóverwogen werk verhoetelen door menschen die zich geen rekenschap geven van de bedoelingen van den maker ervan, of die zich wanen iets te kunnen tot stand brengen waartoe zij feitelijk niet in staat zijn.

Ze moesten aan den lijve gestraft kunnen worden.

Het zal den architect van het Rijks Museum zeker niet aangenaam zijn den thans gedecreteerden uitbouw voor de Nachtwacht te moeten maken, maar hij heeft tenminste het soelaas nog voor boven zijn genoemde lotgenooten, dat hij zelf ontwerper en leider van het werk tot in de kleinste bijzonderheden kan zijn, en het daardoor nog zooveel mogelijk één kan doen zijn met het geheel. Daarbij komt ook de vertroosting, dat de schilders ongeveer een 25 jaren geleden gewild hebben, althans na proefnemingen goedgekeurd hebben, de inrichting van de tegenwoordige Rembrandtzaal, wat de verlichting betreft, te maken zooals ze is. Nu ze niet is méégevallen, moet andermaal het advies van schilders gevolgd worden, die thans zijlicht, in plaats van het eenmaal treffelijkst geachte bovenlicht, verkiezen.

Het is te hopen, dat over het nieuwe licht in den uitbouw het brobatum est moge uitgesproken worden, en de Nachtwacht niet wederom behoeft te verhuizen voor de inzichten van een toekomstige schilders-generatie.

J.

ONTWERP VOOR EEN VERPLAATSBARE MUZIEKTENT.

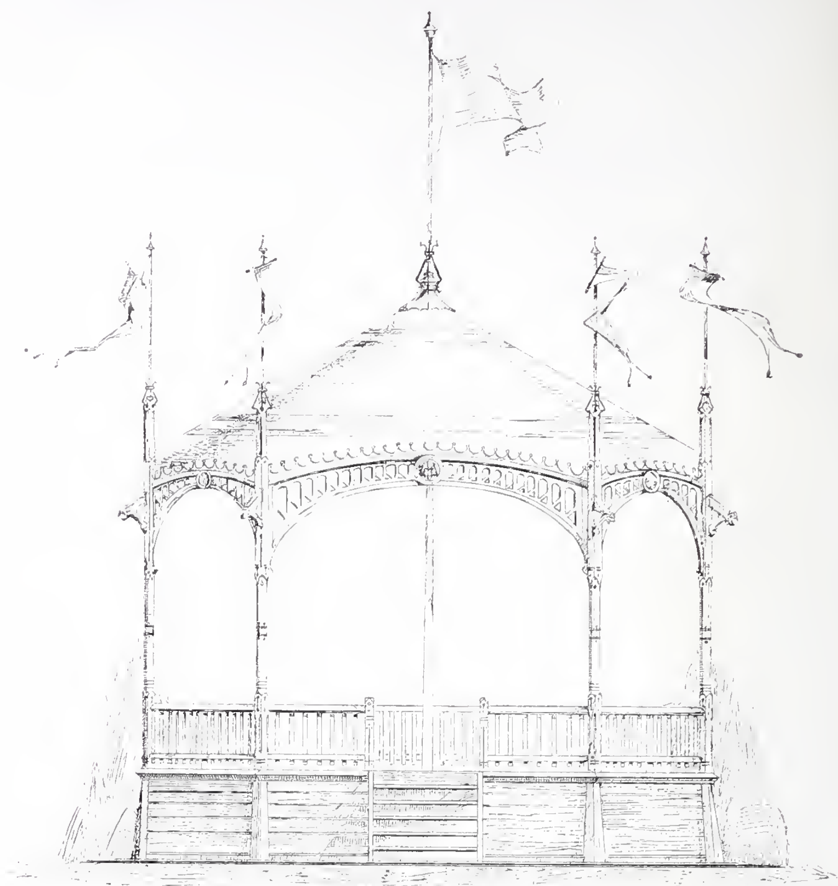
De afbeeldingen geven een voorstelling van een verplaatsbare muziektent, ontworpen door den heer J. J. Weve, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Gemeente-Architect te Nijmegen.

Het grondplan der tent is achthoekig en ontstaan door van een kwadraat van 7.50 M. zijde de hoeken, over een lengte van 2.20 M., af te schuinen, waarbij van de oorspronkelijke kwadraatzijden telkens 4.40 M. lengte overblijft.

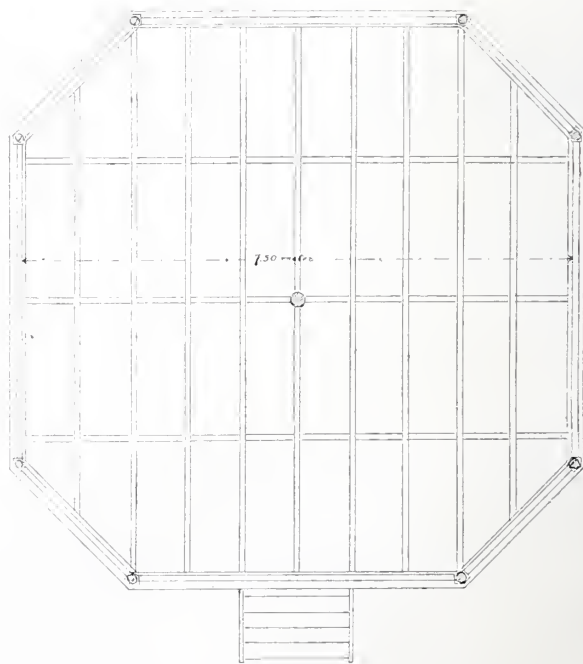
Op een grondraam, dat naar behoefte wordt onderstopt, worden de acht stijlen opgericht, nadat eerst de midden- of koningstijl is vastgetuid. Ter hoogte van den orkestvloer, en ongeveer 3.75 M. hooger, worden de stijlen door horizontale verbindingen vereenigd. De bovenste krans van verbindingen bestaat uit segmentvormige constructiedeelen, waarvan de vier grootere uit ribhout worden samengesteld, de vier kleinere uit een rib gezaagd worden. De boogversieringen met a-jour-bewerking, die volgens de teekening de hoekstijlen vereenigen, zijn lichte getimmerten, die vóór de genoemde vereenigingsstukken worden geplaatst en deze verbergen. Zijdelings passen zij in vertikale sponningen der hoekstijlen.

Van den koningsstijl loopen daksparren naar de hoekstijlen en de constructieve verbindingsstukken tusschen die stijlen. Zij dragen het kegelvormige dak van dicht geweven zeildoek, dat versierd is met eenige roode banden; in het doek zijn lijnen bevestigd die in lussen of oogen eindigen. Met deze lussen worden de lijnen bevestigd aan de constructieve bovenverbindingen, die daartoe pennen met ronde knoppen dragen. Een afzonderlijk, centraal kegelvormig zeiltje dekt het dak om den koningsstijl en wordt zelf door een overstekenden kraag beschermd.

VERPLAATSBARE MUZIEKTENT.

Aanzicht.

Plattegrond.

De versierende boogstukken dragen een kam van gesmeed licht staafijzer.

Wat betreft de afbeelding der facade van de tent zij hier opgemerkt, dat het afsnijden van het kegelvlak der overdekking van de tent aan de beide groote zijkanten voor oningewijden schijnbaar iets raadselachtigs vertoont; men zal echter bespeuren, dat de afsnijding in de werkelijkheid aan het oog onttrokken is, ook door den kam op de boogstukken.

Elke hoofdstijl draagt een wimpelstok met wimpel, de middenstijl een vlag.

De orkestvloer wordt gedragen op jukken, en is in schotten, passend in sponningen der vloerribben, uitgevoerd.

Alle verbindingen zijn door ijzer gevormd in den geest als bij kermistenten gebruikelijk is, dat is, meerendeels met krammen en lippen of haken. Op deze wijze worden ook de leuningvakken ingehaakt.

Het materiaal is, behalve voor vloer en jukken, Amerikaansch grenenhout, dat hier en daar in kleur afgezet en overigens vernist wordt. De kosten van uitvoering zijn geraamd op *f* 1750.

DE ONGEVALLENWET EN DE AANNEMERS.

In den vorigen jaargang van dit blad werd er op gewezen, dat de Ongevallenwet vrij onverwacht — 1 Februari 1903 — in werking is getreden, en dat de tarieven der Rijks-Verzekeringsbank slechts korten tijd voor dat in werking treden zijn gepubliceerd, omstandigheden, welke als gevolg den aannemers van werken, aanbesteed vóór 1 Januari 1903 en op 1 Februari d. a. v. nog in uitvoering, noodzaakten een aanmerkelijk hooger bedrag aan premie voor verzekering hunner werklieden te betalen, dan waarop bij de inschrijving naar de betrokken werken met mogelijkheid kon worden gerekend.

Er werd toen tevens de aandacht op gevestigd, dat die meerdere kosten van verzekering den aannemer door den besteder — door wien zij toch krachtens het beginsel der Ongevallenwet moeten worden gedragen — behoorden te worden vergoed.

Niet alleen sommige bouwheeren, maar ook groote zedelijke lichamen hebben intusschen niet veel voor die vergoeding gevoeld. Daarbij steekt echter scherp af het voorbeeld van den raad der Gemeente Dordrecht, daarin door enkele andere Gemeentebesturen en Gemeenteraden — o. m. Leeuwarden, Leiden en laatstelijk Haarlem — reeds voorgegaan en ook gevolgd, die in de zitting van 8 Maart j.l. een adres behandelde van den heer J. van Noordenne te Utrecht om restitutie van krachtens de Ongevallenwet meer betaalde premie, dan hij volgens het bestek van het door hem aangenomen werk verschuldigd zou zijn geweest.

Naar aanleiding van dit adres stelden B. en W. van Dordrecht voor, restitutie te verleenen voor de helft. De meerderheid van den raad huldigde echter het beginsel, dat de besteder de volle kosten der Ongevallenverzekering heeft te dragen, door aanneming van een voorstel van enkele leden om den heer van Noordenne en twee andere, in hetzelfde geval verkeerende aannemers, *volledig* schadeloos te stellen.

Voor de aannemers is deze beslissing van hooge waarde; gaarne wordt dan ook aan het verzoek van het bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond voldaan, en door het bovenstaande medegewerkt om de juiste zienswijze van den Dordrechtschen gemeenteraad in breeden kring bekend te maken.

PRIJSVRAGEN.

Door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst is uitgeschreven een prijsvraag voor een:

Badhuis voor volksbaden in eene kleine gemeente.

Gevraagd wordt:

Het Volksbadhuis moet bevatten:

a. een voorportaal;
b. een wachtkamer, groot 10 à 12 M^2.;
c. een privaat;
d. een badlokaal, waarin 8 à 9 badcellen, geschikt voor douchebad, met afzonderlijke, voorliggende ruimte aan elke cel tot uiten aankleeden;
e. een verblijf voor den badknecht of de badvrouw, groot 8 à 9 M^2.;
f. een bergplaats voor schoonmaakgereedschap;
g. een ruime kast tot berging van handdoeken, zeep, enz.;
h. een ruime kast tot berging van gebruikte handdoeken;
i. een brandstoffenbergplaats voor 25 à 30 H.L. brandstof;
k. een verwarmingstoestel tot verwarming van het badwater, in staat om 1 M^3. water in één uur tijd 20° C. in temperatuur te verhoogen, welk toestel des winters tevens en tegelijk dienst moet doen om badlokaal, wachtkamer en verblijf van den badknecht behoorlijk te verwarmen met een warmwaterleiding onder gewonen luchtdruk;
l. twee reservoirs, elk van 1 M^3. nuttigen waterinhoud tot verwarming van het badwater.

Er wordt verondersteld, dat het gebouw kan worden aangesloten aan een hoogdrukwaterleiding en dat zich in de nabijheid een gemeenteriool bevindt, waarheen het gebruikte bad- en schrobwater, de faecaliën en het hemelwater kunnen worden afgevoerd, voorts dat de bouwgrond zuiver zand is en dat het terrein 1 M. boven den hoogsten waterstand ligt.

Bij het ontwerp moet een hoogst eenvoudige, praktische en meest oeconomische inrichting, zoowel in aanleg als in exploitatie, op den voorgrond staan; dit geldt dus als eerste en voornaamste eisch. Verder moet het gebouwtje uitwendig een vriendelijk, aangenaam aanzien hebben.

Voor het ontwerp wordt verlangd:

1°. De plattegrond, 2 doorsneden en 2 gevelteekeningen op een schaal 1 à 50.

2°. Nauwkeurige omschrijving, met detailteekeningen op een schaal van 1 à 10 toegelicht, van den verwarmingstoestel met reservoirs, douche-inrichtingen, de daarbij behoorende leidingen, verwarmingsleiding, enz. voor de vertrekken, koudwaterleiding, etc. Voorts van den afvoer van bad- en schrobwater, faecaliën en hemelwater naar het gemeenteriool, en van de ventilatie-inrichtingen van het badlokaal.

De ontwerper is vrij in de keuze van de materialen voor den bouw, mits voldoende aangegeven, en met voldoende zekerheid tegen binnenbrandgevaar door de constructie gewaarborgd.

Voor het beste, aan de gestelde voorwaarden voldoende, en ter bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt een prijs uitgeloofd van *f* 100.—, terwijl de Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden een premie van *f* 25.— beschikbaar stelt voor het ontwerp dat in de tweede plaats voor bekroning in aanmerking komt. Het bekroonde antwoord wordt gedurende één jaar na de bekroning ten gebruike afgestaan aan de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, met het recht het ontwerp gedurende dien tijd te exposeeren en ten behoeve van de werken van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in teekening te laten reproduceeren en uitgeven; daarna wordt het weder eigendom van den ontwerper.

De niet bekroonde antwoorden blijven tot zes maanden nadat de Jury hare beslissing heeft gegeven in het bezit van de Afdeeling met recht tot expositie, en worden daarna teruggezonden.

De Jury zal bestaan uit 5 leden:

voor de Afdeeling, de Heeren:

C. H. Peters, Rijksbouwmeester.

W. C. Metzelaar, Hoofd-Ingenieur voor de Gevangenissen en Rechtgebouwen.

Joh. Mutters Jr., Architect.

F. J. Bremmer Hzn., Architect, allen te 's-Gravenhage, en

voor de Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden, Mevrouw W. ter Horst—Jansen, te Amsterdam.

De deelname aan deze prijsvraag wordt opengesteld voor alle Nederlanders. De ontwerpen moeten vóór of op 1 Januari 1905 vrachtvrij worden ingezonden bij den 1sten Secretaris. Zij moeten voorzien zijn van een motto, dat herhaald is op een bij te voegen verzegelden brief, bevattende den naam en de woonplaats van den vervaardiger. Buiten op dien brief moet een kenbaar teeken tot terugvordering gesteld zijn en tevens een correspondentie-adres worden bijgevoegd om zoo noodig indirect met den inzender in briefwisseling te kunnen treden. De niet bekroonde antwoorden zullen na den bepaalden tijd aan het correspondentie-adres aangeteekend worden teruggezonden.

Het Bestuur der Afdeeling „'s-Gravenhage"
van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
W. C. METZELAAR, *Voorzitter.*
W. H. KAM, *1ste Secretaris.*
Adres: **Gedempte Burgwal 27.**

's-Gravenhage, 11 Maart 1904.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 16 Maart 1904. Tegenwoordig 21 leden. De notulen der vorige vergadering werden goedgekeurd.

De heer K. Huig, Bouwk. opzichter, werd met algemeene stemmen tot lid van de Afdeeling aangenomen.

Het oprichten van een leescirkel werd door den Voorzitter ingeleid, en wel naar aanleiding van een schrijven door het lid

H. J. Tiemens Jr., architect. Nadat door den Secretaris voorlezing van dit schrijven geschiedde, werd na eenige gedachtenwisseling door de vergadering besloten, dat door den Voorzitter en den Secretaris pogingen zullen worden in het werk gesteld om te trachten door bemiddeling van een boekhandelaar tot het oprichten van een leescirkel te geraken. De in vorige jaren opgedane ondervinding heeft aangetoond, dat een leescirkel waarvan de portefeuilles door de leden zelven doorgezonden worden, beslist geen levensvatbaarheid heeft. Indien de kosten niet te hoog loopen, kan misschien op de voorgestelde wijze een bevredigend resultaat verkregen worden.

Vervolgens werd het woord gegeven aan het lid W. Diehl, architect, tot het geven van eene toelichting bij de door hem aangeboden kunstbeschouwing. De heer Diehl, sinds eenigen tijd hier ter stede gevestigd, was vóór dien tijd in België geruimen tijd op verschillende architectenbureau's werkzaam.

De geëxposeerde werken hadden voornamelijk betrekking op de door hem in België ontworpen gebouwen en versierende onderdeelen daarvan.

De smaakvol uitgevoerde teekeningen waren somwijlen wel wat sterk van kleur; dit moest, volgens spreker, geweten worden aan de omstandigheid, dat vele dezer teekeningen vervaardigd waren voor concoursen, o. a. voor die van de vereeniging de Skalde te Antwerpen; meerdere dezer projecten waren daar bekroond. Op dergelijke exposities is het gewoonte geworden, dat de inzenders elkaar trachtten te overtroeven in het aanwenden van kleurige fonds, onnatuurlijk gele of blauwe boompartijen en dergelijke; wil men dus niet onopgemerkt voorbijgegaan worden, is het zaak de overheerschende gewoonte na te volgen. Van de geëxposeerde plannen, enkele vrijstaande woonhuizen, een winkelhuis, magazijnen en andere gebouwen, trokken voornamelijk de aandacht de projecten voor de kursaal te Ostende, architect Jambon.

Eenige affiches, ontworpen voor glas in lood, en eenige interieurs gaven een kijk op den ontwikkelingsgang van den architect Diehl; de toegangen tot de in den afgeloopen zomer te dezer stede gehouden tentoonstelling van toegepaste moderne kunst en een tweetal kiosken, waren ontwerpen voor in den laatsten tijd uitgevoerde werken.

De Voorzitter dankte den heer Diehl voor zijne interessante kunstbeschouwing en wenschte hem toe, dat hij binnen korten tijd in staat mag zijn een even belangrijke expositie van in Nederland uitgevoerde werken te kunnen bijeenbrengen.

De poëzie in de Middeleeuwsche kunst, was het onderwerp waarmede na de pauze het lid Charles Roskam optrad. De architectuur der middeleeuwen, haar ontelbare kunstwerken en de bewondering die door alle tijden heen de eersten der kunstenaars voor dit tijdperk aan den dag legden, — hieruit bouwde spreker een betoog, gloedvol en vaak welsprekend, dat door de vergadering met gespannen aandacht werd aangehoord.

Daar spreker voornemens is deze voordracht ook in een anderen kring te herhalen, kan een meer uitvoerige beschrijving zijner rede hier geen plaats vinden.

De Voorzitter dankte den heer Roskam voor hetgeen hij ook nu weer voor onze Afdeeling ten beste gegeven heeft. Weet het Bestuur geen voldoende stof voor de vergaderingen te vinden en kan de kas niet toelaten niet-leden als sprekers uit te noodigen, steeds wordt het lid Charles Roskam bereid gevonden; geen moeite is hem ooit te veel. Inderdaad geeft hij een beschamend voorbeeld aan de meeste leden; veel medewerking wordt tot nog toe niet door het Bestuur aangetroffen. Het is een bedroevend klein getal leden waarop gerekend kan worden. Met eene opwekking tot de leden om hierin verandering te brengen, sloot de Voorzitter de vergadering.

Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 18 Maart 1904. In de vergadering der Afdeeling, onder presidium van den heer W. J. de Poot, werd na lezing der notulen overgegaan tot de installatie van een vijftal nieuwe leden en de ballotage van een drietal kandidaten, die met algemeene stemmen werden aangenomen.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den Secretaris J. H. W. Lelieman tot het houden zijner aangekondigde voordracht over den aanleg en vervorming van oude en nieuwe steden.

Daarna werd overgegaan tot de bespreking eener uitnoodiging door het Bestuur der Afdeeling ontvangen van de „Algemeene Winkeliers Vereeniging", ten einde een lid te benoemen in de commissie welke bedoelde vereeniging had ingesteld in zake de bebouwing van het terrein der Oude Beurs te Amsterdam.

Aangezien evenwel de motie der „A. W. V.", welke tot grondslag moest dienen van de handelingen van bedoelde commissie, aan de artistieke zijde van het vraagstuk vastkoppelde de opdracht om de stichting van een „Warenhuis" te voorkomen, meende de vergadering na eenig debat, dat de Afdeeling zich moest onthouden, wijl een dergelijk streven geheel viel buiten haar terrein.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura. 19 Maart. *De bebouwing van het oude beursterrein,* is een overdruk van 't geen de heer H. Walenkamp over dit onderwerp schreef in het „Handelsblad" van 16 Maart. Dit terrein wordt voor particulieren van groote, voor de gemeente van nog hoogere waarde geacht, en het verkoopen ervan zou een der meest bedroevende daden zijn. Mocht het Paleis op den Dam weer stadhuis worden, dan zou een prachtige gelegenheid bestaan op het nu open terrein een gebouw te stichten dat de vereischte ruimte kan aanvullen die in 't Paleis ontbreekt; beide gebouwen konden door een onderaardsche gang vereenigd worden Door het verkoopen van het terrein zou men de kans misloopen een prachtig centrum voor 't verkeer te verkrijgen, waarvoor nu de Dam te klein is, en dat verlegd is naar 't Yveer. Aesthetische omsluiting van den Dam kan verkregen worden door een monument of gemeentelijk gebouw op de plaats der Oude Beurs, en daarachter een boomen-allée. De schrijver zou wenschen: 1°. met het oog op den financieelen toestand, het terrein voorloopig in erfpacht uit te geven, waardoor het mogelijk wordt, er later eene betere bestemming aan te geven of 2°. het te bestemmen voor één of meer publieke gebouwen; of 3°. en 't liefst, het grootendeels open te laten en te bestemmen voor standplaats der trams, voor boomenallée enz., afgesloten aan de Damzijde door een monument of groot publiek gebouw.

In het zelfde nummer worden de *Bouwkundige Spreuken* van Prof. Donaldson vervolgd, en bevat het Technisch Gedeelte: *Iets over ophaalbruggen* (vervolg), *De kunst van arbeiden,* en een paar boekbesprekingen.

De Opmerker. 19 Maart. *Veredeling van het Ambacht.* De Arbeidswet heeft, door de invoering van het leerlingstelsel een soortgelijke strekking als de Vereeniging die de veredeling van het ambacht bedoelt. Jaren geleden heeft de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst zich met deze aangelegenheid bezig gehouden, waaraan herinnerd wordt. De laatste poging was die in 1888 van het Bestuur der Mij. om verbetering in den bestaanden toestand te verkrijgen, en de Alg. Verg. vereenigde zich toen met een voorstel om bij de Regeering nogmaals aan te dringen op eene wet tot regeling van het ambachtsonderwijs en op wettelijke bepalingen in zake de opleiding van leerlingen. Voor de Mij, die — zooals uit het artikel blijkt — voortdurend aan de veredeling van het ambacht haar aandacht heeft geschonken, is het, volgens den schrijver, zeker een voldoening, dat nu althans de regeling van het leerlingstelsel in een wet is opgenomen; hij hoopt, dat de door de Mij. gewenschte wet op het ambachtsonderwijs zich niet lang zal doen wachten.

Een prijsvraaghistorie. Hierin wordt de uitslag, met jury-rapport, van de prijsvraag van den heer J. A. Huizinga te Groningen, ook voorkomende in het Bouwk. Weekblad van 19 Maart, medegedeeld; betwijfeld wordt echter, of belanghebbenden door het rapport voldaan zullen zijn.

In een artikel over de *Schierstins,* wat hare beschrijving betreft overgenomen uit de Leeuwarder Courant, wordt op het verdwijnen der stinzen gewezen, en de belangstelling ingeroepen voor het laatste fragment van dit verdwenen type van bouwwerken, waaromtrent het Friesch Genootschap in zijn Museum te Leeuwarden nog een verzameling afbeeldingen bezit.

Het nummer bevat voorts schriftelijke opgaven voor het *Examen voor Opzichter bij den Rijks-Waterstaat,* gehouden op 8 en 9 Maart j.l.

De Bouwwereld. 16 Maart. *Sociaal-economische Kroniek,* door Mr. Dr. H. S Veltman. De arbeidswet, II; hierin worden in het kort aangegeven de verschilpunten van de bestaande wetten met het ontwerp-arbeidswet.

De verbetering van de Engelsche burgerwoning (met afbeelding), geeft een korte beschrijving van het plan voor een (Engelsch) burgerwoonhuis, ontworpen door Fred. C. Uren, met den eersten prijs bekroond in een door de redactie van „The British Architect" uitgeschreven prijsvraag tot verbetering van het type der Engelsche burgerlijke woning.

Verder bevat dit nummer een artikel over de *Kurkindustrie van Portugal,* en het slot van dat over de kerk van den H. Victor te Xanten

Bulletin van den Nederl. Oudheidk. Bond. No. 2 en 3 hiervan bevat o. a. *„Iets over de Leidsche St. Pieterskerk,* hare geschiedenis en architectuur; dit „iets" is een vrij uitgebreid en belangrijk artikel van den heer Adolph Mulder, opgeluisterd door een plattegrond en eenige afbeeldingen naar de werkelijkheid. Dezelfde schrijver deelt nog iets mede over de stichting van het *Kasteel te Wijchen.*

De Volksgezondheid. 15 Maart. *Reiniging van drinkwater. Sterilisatie van water door ozon.*

Metallicus. 17 Maart. *Iets over schoorsteenen voor de smederij.* Hierin wordt aangegeven welke de goede afmetingen daarvoor zijn. *Tipwagens* van groote afmetingen worden beschreven, zeer in 't kort, daar een goede afbeelding meerdere uitweiding overbodig maakt.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 17 Maart. *Een nieuw metaal voor metalen daken;* dit is kopergeplatteerd vloeistaalplaat, dat vervaardigd wordt door de Wachwitz-Metall-Aktiëngesellschaft te Hersbrück in Beijeren. *Het privaat en zijne loozing* (vervolg).

UIT DEN VREEMDE.

Door den heer Evans zijn te Cnosse, op het eiland Kreta, de ruïnen blootgelegd van het door Herodates beschreven paleis van Koning Minos.

De Kretaansche kunst schijnt zoowel onder Egyptische als Assyrische invloeden gestaan te hebben. De architectuur echter is hoofdzakelijk Egyptisch. De gevonden reliefs hebben daarvan het duidelijke bewijs geleverd. Vele merkwaardige beeldhouwwerken zijn gevonden, die vooral interessant zijn voor de kennis van het type der menschen dat hier leefde, voor hunne kleeding, en sommige hunner gewoonten.

De heer M. E. Thièrot, belast met de herstelling van de Kathedraal van Reims, is op 81-jarigen leeftijd overleden, in een bouwloods der Kathedraal, aan wier restauratie hij zijn geheele leven gewijd had.

De vergrooting van de Haven te Dusseldorf moet in 1910 gereed zijn, en kost $6^1/_2$ millioen Mark.

Bij gelegenheid van den zestigsten verjaardag 24 Oct. a.s. van Burgemeester Lueger te Weenen, zal in de „Siebenbrunnergasse" eene Fontein onthuld worden, versierd met een medaljon, waarop de beeltenis van den burgemeester.

Te Czernowitz wordt een nieuw paleis van Justitie gebouwd, dat 10 millioen kronen kosten mag.

De groote staatsprijs van de „Kgl. preus-Akademie der Künste", groot 3300 Mark, is behaald door den architect Alexander Hohrath, te Witten a.d. Ruhr.

Het in orde maken der football- en cricket terreinen nabij Bristol, werd dezer dagen aanbesteed voor 96 duizend gulden.

Er worden plannen gemaakt, om een spoorweg door een tunnel aan te leggen naar het eiland Wight.

Een zestal kerken worden te Liverpool afgebroken, omdat zij voor den dienst niet meer noodig zijn. Men denkt op de terreinen publieke parken aan te leggen.

Er zijn door den Ingenieur A. Wolfholz welgeslaagde proeven genomen, om muur- en gewelfscheuren, en ook uitgesleten voegen, te dichten door inspuitingen van cement, waaraan een 5% sterke soda-oplossing was toegevoegd voor snellere verharding. De inspuitingen geschiedden door boven op een, met vloeibaar gemaakte cement-specie gevulden ketel, lucht samen te persen.

Voor de kabels van de Duitsche Rijkstelegraaf wordt gedeeltelijk eene soort kunstgutta-pertcha gebruikt; eene menging van zuivere gutta met eene soort palmwas. wier smeltpunt even hoog is als dat der gutta-pertcha, waardoor ook bij hoogere temperaturen de stoffen niet van elkaar te scheiden zijn. De electrische eigenschappen van beiden zijn gelijk; de menging kan een temperatuur van 60° verdragen zonder week te worden, terwijl de prijs 35% lager is. Naar den naam van den uitvinder wordt deze gutta, Gutta-Gentzch genoemd. Tot nu toe hebben de op deze wijze vervaardigde kabels zich zeer goed gehouden.

BERICHTEN.

De uitbouw aan het Rijks Museum. Volgens de N. Rott. Courant hebben de heeren A. Pit, Jan Veth en C. G. 't Hooft, die het Gemeentebestuur van Utrecht als deskundigen diensten hebben bewezen — het betrof een advies omtrent de bruikbaarheid van het gebouw Leeuwenberg als schilderijenmuseum — aan B. en W. van genoemde gemeente verzocht, de negenhonderd gulden, die voor hen als gezamenlijk honorarium waren uitgetrokken, te storten in het fonds voor den uitbouw ten behoeve van „de Nachtwacht".

's-Gravenhage. In de vergadering van den gemeenteraad op 21 Maart j.l. gehouden is de schouwburgkwestie weder aan de orde geweest, en kwam de motie van den heer R. A. van Sandick in behandeling, strekkende om in zake den schouwburg nog geen besluit te nemen, en eerst het uitbreidingsplan der gemeente af te wachten. Nadat de voorsteller zijn motie nogmaals verdedigd had, wijzigde hij deze als volgt:

„De Raad besluite de oplossing der quaestie uit te stellen tot eventueel voorgesteld zijn verbetering van verkeerswegen in de binnenstad, al of niet in verband met het uitbreidingsplan en inmiddels de Schouwburgcommissie diligent te verklaren."

Hoewel de vrees geuit werd, dat, bij aanneming dezer motie, de kwestie weder voor geruimen tijd op de lange baan zal worden geschoven, werd zij toch met groote meerderheid aangenomen. Hiertoe heeft ongetwijfeld ook bijgedragen de verzekering van den Wethouder van Publieke Werken, dat hij het uitbreidingsplan reeds onder zich heeft, en dat het spoedig der raad zal bereiken.

Uit de discussie in den vergadering schijnt door te schemeren, dat de keuze van een terrein beperkt is tot: het Voorhout en de plaats waarop de tegenwoordige schouwburg staat.

Amsterdam. Bij gelegenheid van de herdenking van het 25-jarig bestaan der Kunst-Nijverheid-Teekenschool Quellinus, zal o. a. in de lokalen der school, Frans Halsstraat 14, eene tentoonstelling worden gehouden van het werk der leerlingen. Zij wordt geopend op 30 Maart a. s. des namiddags te 2 uur.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	46	jaar	salaris	f 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	24	„	„	- 65.—
„	„	„	19	„	„	- 40.—
„	„	„	24	„	„	- 70.—
„	„	„	40	„	„	- 100.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	28	„	„	- 90.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
	Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 28 MAART.

AMSTERDAM. Het bouwen van een zittinglokaal ten behoeve van den gem. geneesk. dienst, aan de Rustenburgerstraat.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 1,50 (met 1 teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den arch. ten stadhuize, kamer no. 105, van 2 4 u, gedurende de laatste 3 werkdagen voor den dag der aanbest.

AMSTERDAM. Bestek no. 135 Eene uitbreiding en verbetering van de artill.-inrichtingen aan de Hembrug. (Het bouwen van eene milit. apotheek c.a. met bovenwoning voor een gehuwd officier van gezondheid, ram. f 17100. Onder het beheer van de genie te Amsterdam.

De genie, voorm. 10 u, op het bureel van den besteder, Nieuwe Heerengracht no. 11. Bestek en het proc.-verb. van gegeven inl. ter lezing op bovengen. bureel. Bestek en afschriften van het proc.-verb. zijn van af die zelfde tijdstippen voorw. verkrijgb. bij den besteder, tegen resp. f 0,90 en f 0,10 p. stuk. Aanw. wordt niet gehouden.

AALTEN. 1. Het bouwen van een direct. woning met bijlev. van mat. 2. het afwerken van het bestaande huis bij de fabriek.

De coöp. zuivelfabriek, 's av. 7 u., in café Prins, alw. bestek en teek. ter inz. Inlicht. geeft H. v. Lochem. Aanw. 28 Maart, n.m. 2 uur.

BOEKELO GEM. LONNEKER. Het vergrooten der bestaande boterfabriek.

Het best. der Boekelooscheroomboterfabr., v.m. 11 u, bij den kastelein Hulscher, alw. bestek en teek. ter inzage en in café Mendelaar te Enschedé. Inl. geeft H. E. Zeggelink, arch. Enschedé. Aanw. 28 Maart, v.m 9½ u.

DIRKSLAND. Het bouwen van een nieuw gasthuis.

Het gem.best. Bestek ter inzage ten gem. huize en teek. verkrijgb. bij den arch. H. M. Roodzand. (Alleen voor inwoners).

RIJNSBURG (Z.-H.). Het afbreken van een huis aan de Kerkbrug en het daarop bouwen van een bollenhuis

De heer A. de Mooy Jr, v.m. 11½ u., in 't stat koffieh. van Coster. Bestek en teek. ad f 0,50 te verkr. Vrouwesteeg no. 16, te Leiden, en bij Coster voorn. Aanw. gedaan

ULFT. Het bouwen eener beitserij met bijlev. der ben. materialen, uitgezonderd steenen, cement pannen en gegoten ijzerwerk.

De firma Diepenbroek en Reigers, 's midd. 12 u, te haren kantore. Bestek en voorw. benevens teek. ter inzage op de fabriek na 20 Maart.

VIERLINGSBEEK. Het afbreken en opbouwen van een woonhuis met winkel.

De heer Jan Keizers, n.m. 3 u, bij Andries Jacobs, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft R. Geurts, bouwk.

ZEIST. Het bouwen van een woonhuis met annex winkelhuis, aan de Slotlaan ald.

De heer Joh. Meerdink Jr., 's av. 8 u., in café Havens. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkr. aan het kantoor Laan van Beek en Royen no. 2. Aanw. gedaan.

ZEVENHUIZEN GEM. LEEK (GR.). Het bouwen van een winkelbehuizing met al het benoodigde.

De heer P. Alkema, n.m. 4 u., bij J. Reijntjes, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft de aanbest.

DINSDAG 29 MAART.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een Jongensschool in de Jan de Baenstraat.

Het best. der Vereen. van den H. Vincentius v. Paulo, v.m. 11 u., in het gesticht, West Einde 99. Teek. en bestek verkrijgb. à f 5 bij J. A. Frentrop Inl. geeft P. J. A. v. Noorden, Veenkade 5a. Aanw. 22 Maart, v.m. 11 u.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van drie dubb. heerenhuizen aan de Rotterdamsche straat bij den Geversdeijnootweg te Scheveningen.

De architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters, n.m. 2 u., in het Zuid-Holl. koffiehuis.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van een kerk en pastorie aan het Emmaplein.

Het R.K. paroch. kerkbest. van den H. Leonardus, v.m. 11 u. (sp t.) in café Du Commerce. Inl. geeft de ing.-arch. J. Dony, Kruisstraat, van 9—12 u., alw. bestek met teek. à f 10 verkr.

LONNEKER. Het bouwen van twee woonhuizen aan den Enschedeschen straatweg.

De heer G. Muller, v.m. 11½ u. (Duitsche tijd) ten zijne huize aan de Glanerbrug, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. B. Radstake, arch. Enschedé. Aanw. 29 Maart, v.m. 10½ u.

TIEL. Het bouwen van een woonhuis met boerderij en brug over de Linge op het landgoed Thedingswaard te Kerk-Avezaath, bebouwd oppervlak ca. 2000 M². in 3 perc. en massa.

De heer H. A. v. Beuningen, v.m. 11½ u., in het koffiehuis van Van Rigelesteijn. Bestek met 5 teek. à f 6 verkrijgb. en inl. te bekomen ten kantore van G Formijne, arch. en worden van de inschrijvers à f 3 teruggenomen. Aanw. 24 Maart, n.m. 2 u.

UTRECHT. Het bouwen van een heerenhuis op een terrein gelegen bij de pannenfabriek „'t Oog in 't Zeil". bij de Liesbosch, gem. Jutfaas.

De arch. M. E. Kuiler, v.m. 11 u., in café „de Poort van Cleef". Bestek en voorw. met teek verkrijgb à f 1 aan het bouwk. bureau Oude Gracht T.Z. 53bis, waar inl. te bekomen. Aanw. 28 Maart, v.m. 11½ u.

UTRECHT. Het maken van een schoolwoning bij de Westerstraat.

Het gem.best., n m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage ter secret.

WOENSDAG 30 MAART.

DE WILP (FR.) Het bouwen eener direct. woning onder bijlev. van alle mat. enz.

De dir. der coöp. zuivelbereid. „de Goede Hulp", n.m. 3 u. Bestek en teek. ter inzage ten huize van L. Bron. Inl geeft A. Koekkoek, Niebert. Aanw. 30 Maart, n.m. 2 u.

GOES. Het bouwen van een huis en schuurtje.

De heer Joh. de Kok, n.m. 6 u., in het koffiehuis „de Prins van Oranje" alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht geeft de archit. J. W. v. d. Weert W.Jz. Aanw. 26 Maart, v.m. 10 u.

LUTTEN A/D DEDEMSVAART. *a.* Het bouwen van een boerenbehuizing alles onder bijlever. der benood. materialen, transporten, werkloonen, enz *b.* de glas- en verfwerken.

De heer J. Leffers, n.m. 2 u., in café Hagedoorn, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft C. Linzel, aannemer, Klazienaveen. Aanw. 30 Maart, nam. 1 uur.

MAASTRICHT. Het bouwen van eene opzichterswoning nabij het slachthuis.

Het gem best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. verkrijgb. ten raadhuize (bureau publ. werken), alw. inl. te bekomen.

NIJMEGEN. Het bouwen van een R.K. school en het verbouwen van een heerenhuis no. 35 in de Hertogstraat tot twee winkelhuizen met doorgang naar de nieuwe school.

Het best. der R.K. par. St. Jozefscholen, n.m. 6 u. Bestek met 3 teek. verkr. bij de Eerw. Broeders der St. Jozefscholen Kelfkensbosch, tegen f 2,50. Aanw. gedaan.

SELLINGEN (HERBEST.). Het bouwen van een woning voor den gem.geneesheer te Vlagtwedde.

Het gem.best. van Vlagtwedde, v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1,50 ter secr. verkr. Inl. geeft de gem.arch. N. Doornbos te Sellingen.

ST. OEDENROODE (N.-BR.). Het amov. van een bestaand woonhuis en het ter plaatse bouwen van cathechismus- en schoollokalen.

Het R.K. paroch. kerkbest. van den H. Martinus, n.m. 3 u., in hotel „de Keizer". Bestek met teek. tegen f 2 te bek. bij den arch. W. v. Aalst te 's Bosch, St. Jorisstr., door wien ook nadere inl. worden gegeven. Aanw. 30 Maart, v.m. 11 u.

VELDEN (L.). Het afbreken en bouwen van een huis met bijlev. van materialen en arbeidsloonen.

De heer J. H. H. Rieter. Bestek en teek. ter inzage bij H. Rieter.

WIJK AAN ZEE. Het bouwen van een woonhuis in het dorp Wijk aan Zee.

De archit. N. de Wolf te Beverwijk, v.m. 11 u, in het café van den heer Dierkx, alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

ZUTPHEN. Het bouwen van een tabaksfabriek aan de Tadamasingel.

De heer E. J. Harmsen, v.m. 11 u., in café „de Oude klok". Bestek en teek. ter inz. in gen. café. Inl. te bek. bij den architect H. A. Ezerman. Aanw. 28 Maart, n.m. 2 u.

DONDERDAG 31 MAART.

ASSEN Bestek no. 108: het bouwen van eene overdekte rijbaan met stal te Assen, raming f 40600.

De genie te Zwolle, n.m. 2 u., in directieverblijf der genie te Assen (Vaart Zuidzijde B, no 290*a*.) Bestek en het proc.-verb. van gegeven inl. van af 28 Maart ter lezing in het café Drenthina te Assen. Bestek en afschriften van het proc.-verb. zijn van af diezelfde tijdstippen voorw. verkrijgb., resp. tegen f 1,90 en f 0,10 bij den besteder te Zwolle (Melkmarkt C, no. 38) en bij den kapit.-ingen. te Assen (Vaart Zuidzijde B. no. 290*a*). Aanw. wordt niet gehouden.

HILVERSUM. Het bouwen van een restaurant en pension op een terrein aan de Groest aldaar.

De arch. J. E. Vixseboxse en Co., 's av. 7 u., in café Jans. Bestek en teek tegen f 1,75 p. stel te bekomen aan het kantoor der arch., Koningstraat 32.

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woonhuizen aan den Ouden Molendwarsweg.

De aanbesteder, 's av. 8 u., in café Wilmink, alw. bestek en teek. ter inzage en inlicht. te bekomen. Aanw. 31 Maart, v.m. 10 u.

LOOSDUINEN. Het bouwen van een vergaderzaal met koetshuis en stallen.

De bouwk. W. v. d. Molen—Kuipers, v.m. 11 u., in hotel „de Vergulde Roskam".

ZIERIKZEE. Het verbouwen van het stoomgemaal „Schouwen."

Het best. van het waterschap „Schouwen", n m. 1 u., in 's Lands kamer.

VRIJDAG 1 APRIL.

BOORNBERGUM (FR.). Het bouwen van een stelphuizing.

De heer K. J. Binsma. Inl. geeft K. M. van Weemen. Bilj. inzenden voor 1 April

ZATERDAG 2 APRIL.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de Marialaan.

De arch. A. v. Driesum Sz., v.m. 11 u., in hotel v. d. Burg. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij voorn. arch.

ENSCHEDÉ Het vergrooten eener fabriek te Boekelo met annexe werken.

De dir. der Boekelosche stoombleekerij, n.m. 12½ u., in hotel „de Graaff" Bestek en teek. à f 10 verkrijgb. bij R. v. d. Woerd Hz., arch, en worden à f 7,50 teruggenomen. Inl. geeft de arch Aanw. 31 Maart, n m. 4 u.

GRONINGEN. Het bouwen van een winkelhuis met kelder en magazijnen, ter plaatse van perc. no. 63 en het verbouwen van perc. no. 65, Heerestraat.

De arch. P. M. A. Huurman, n.m. 3 u., in hotel Willems. Bestek en teek. ter inzage in voorn. hotel en tegen f 4 verkr. ten kantore van den arch.

's-GRAVENHAGE. Het stichten van een tuchtschool te Haren bij Groningen. Bestek no. 188. Raming f 151200.

Het min. van Justitie, n.m. 2 u. Bestek met teek. ter inzage op het bureau van den hoofding. voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, alw. inl. te bekomen en verder met détailteek in café „Horst" te Haren, in café „Suisse" te Nijmegen en in het buitengoed „Eikenstein" te Zeist. Bestekken verkrijgb. à f 3,75 bij Gebrs. van Cleef te 's-Hage. Aanw. te Haren 23 Maart, n.m. 2 u., in café „Horst" te Nijmegen, 30 Maart, n.m. 2 u, in café „Suisse" en te Zeist 6 April, v.m. 11 u., in het buitengoed „Eikenstein".

HENGELO (OV.). Het bouwen van een nieuw gedeelte, groot pl m. 1488 M². waarvan pl.m. 264 M². hoogbouw voor machinekamer, aan de Kon. weefgoederenfabriek voorh. C. T. Stork en Co.

De directie van voorn. fabriek, n m. 3 u., in de wachtkamer. Bestek en teek. à f 10

verkrijgb. ten kantore van de arch. van der Goot en Kruisweg en worden van de inschrijvers tegen f 7,50 teruggenomen. Inlichtingen geven voorn. arch. Aanw. gedaan.

VEENDAM. Het afbreken van een oud gebouw en het bouwen van een woonhuis aan het beneden-oosterdiep.

De heer A. Bouman, 's av. 7 u., in hotel „Everts", alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft H. Muntendam, arch. Aanw. 29 Maart. v.m. 10 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

8 MAART.

DRIEL (GELD.). Het bouwen van het woon- en winkelhuis met bakkerij, onder beheer van den heer J. C. Hermsen, voor den heer J Hoogen.

Laagste inschrijver S. Geurts, Indoornik, f 2686. Gegund.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het verbouwen van een woonhuis. Door den arch. M. Vergouwen.

Laagste inschr. Ant. Bruyninck, f 2925. Gegund.

10 MAART.

CILLAARSHOEK (Z.-H.). Het bouwen van een woonhuis. Door den architect D. H. Lammers te Streijen.

Timmerwerk. Laagste inschr. T. v. d. Giessen, Westmaas, f 1738*.

Metselwerk. D. v. d. Berg, Westmaas, f 2347*.

Smidswerk. F. Kranendonk, Cillaarshoek, f 123,85*.

Loodgieterswerk. L. A. v. Rije en Co., Dordrecht, f 175*.

Schildersw. T. Jabaaij, Maasdam, f 222*.

* Gegund.

12 MAART.

BERGUM (FR.). Het bouwen eener nieuwe burgerhuizinge. Raming f 2750. Door den heer H. J. Bosgra.

Laagste inschr. P. Kreeft, Dokkum, f 2718.

HEINO (OV.). Het verbouwen en vergrooten der o. l. school met bijlev. van de ben. materialen enz. Door het gem.best.

Gegund aan den laagsten inschrijver H. Sluizeman, Heino, voor f 3939.

NEEDE. Het bouwen van een voorhuis voor den heer A. Temmink, onder beheer van den heer A. D. ter Horst.

Laagste inschr. Markerink en ten Hoopen, f 1078. Gegund.

14 MAART.

's-GRAVENDEEL. Het bouwen van een woonhuis met schuur voor den heer J. Timmer te Willemsdorp.

Timmerwerk. Laagste inschrijver B. B. v. Iperen, f 1850.

Metselwerk. F. Kamp, Strijen, f 1288.

Smidswerk. A. Wervers, Strijensas, f 73.

Schilderwerk. B. Verwijs, f 115.

HILVERSUM. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de Leeuwenstraat nabij de Groest, voor rekening van den heer J. W. van Wetering, aldaar, onder beheer van den arch. J. E. Vixseboxse.

Laagste inschr. C. Ros, f 11825. Gegund.

HENDRIK-IDO AMBACHT. Het bouwen van een burgerwoonhuis. Door den heer J. v. d. Herik.

Metselwerk. Laagste inschrijver G. Baas, Ridderkerk, f 965.

Timmerw. J. de Kloe, Alblasserdam, f 915.

Schilderwerk. J. Visser, f 91,60.

Smidswerk. W. Stijnis, f 39,50.

ST. PIETER (L.). Het verbouwen van een huis. Door het gem.best.

H. Poelmans, Maastricht, f 979.

15 MAART.

BORNE (OV.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis met drukkerij aan de Stationstraat. Door den heer J. C. Heise.

Laagste inschrijver firma A. Groothengel, Borne, f 8688. Een biljet van onwaarde. Volgens bestek beraad.

GOUDA. Het bouwen van eene stoomwasscherij met bijkomende werken, voor den heer A. J. Schrave, aldaar. Door den arch. H. J. Nederhorst Jr.

Laagste inschrijver Wed. D. Amesz en Zn., f 17398. Gegund.

HOLTEN (OV.). Het bouwen van een woonhuis voor F. M. Muller te Haarlem. Door den bouwk. C. Staldreher te Almelo.

Ingekomen 11 biljetten. Hoogste inschrijver H. G. Jansen, Holten, voor f 5952; laagste Koers, Wierden, voor f 4289. Gegund aan D. Ottenkamp, Deventer, voor f 4765.

HILVERSUM (ONDERH.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis. Door den arch. J. Vixseboxse.

Gegund aan den laagsten inschrijver C. Ris, Hilversum, voor f 11825.

HEERLERHEIDE (LIMB.). Het bouwen eener zuivelfabriek op een open terrein te Heerlerheide. Door het bestuur der coöp. Zuivelfabriek.

Laagste inschr. Wintgens, Heerlerheide, timmerwerken f 995; Heijnen, id., metselwerken f 1854.

OOSTERLITTENS (FR.). *a.* Het bouwen van een werkplaats, waarin kantoor, machinekamer enz.; *b.* het veranderen van de tegenwoordige werkplaats tot knechtswoning. Door den heer D. Minkema.

a. Raming f 2829. Laagste inschrijver R. J. Feitsma, Cornjum, f 2891.

b. Raming f 330. R. J. Feitsma, Cornjum, f 328.

Massa. R. J. Feitsma, Cornjum, f 3174.

Het werk wordt voor de begrooting uitgevoerd door W. A. Visser te Winsum (Fr.).

RAPENBURG (ZEEL.). Het bouwen van een burgerwoonhuis. Door den heer D. IJsebaert.

Laagste inschrijver P. L. Jonkheim, Rapenburg, f 1361.

ZEIST (ONDERH.). Het bouwen van een tuinmanswoning, gebouw ten dienste van den dokter, timmerwerkplaats en schuur voor het houden van varkens. Door het bestuur der vereen. tot Christ Verpleging van Zenuwlijders.

Laagste inschrijver Rijkse, f 16925.

16 MAART.

APELDOORN. Het bouwen van een schoolgebouw met 6 lokalen en eene onderwijzerswoning aan de Kerklaan zonder loodgietersen schilderswerken. Door het bestuur der ver. tot stichting en instandh. van eene chr. school voor L. en M. U. L. onderwijs.

Laagste inschr. G. Wegerif, f 13662. Geg.

HARDERWIJK. Het vergrooten van de gasfabriek Door het gem.best.

Laagste inschrijver C. Kok, f 2225 Gegund.

HILVERSUM. Het vergr. der ripolinfabr. aan den Laarderweg 40a. Door den heer O. W. G. Briegleb.

Laagste inschr. R. Mouw, Amsterd., f 34870.

TILBURG. Het bouwen van een ambachts- en industrieschool met portierswoning, op een terrein aan de Spoorlaan. Door het gem.best.

Laagste inschrijver A Vermeles, f 53100.

17 MAART.

BLEISWIJK. Het bouwen van een woonhuis met schuur onder de gemeente Bleiswijk in 1 perc. Door den archit. C. Buurman te Bergschenhoek.

Laagste inschrijver H. Batenburg, Zevenhuizen, f 4850. Niet gegund.

BEDUM. Het bouwen van een behuizing, met bijlev. van alle ben. mat., arbeidsloonen, enz. Door mej. wed. Klugkist.

Laagste inschr. P. v. Dijken, Middelstum, f 3059. Gegund.

's-GRAVENHAGE. 1. Het bouwen van een dubbele villa aan de Stadhouderslaan en 2. het bouwen van een heerenhuis aan de Statenlaan. Door de arch. Z. Hoek en J. Th. Wouters.

Perc. 1. Laagste inschrijver J. W. Feij, Scheveningen, f 37700

Perc. 2. J. W. Feij, Scheveningen, f 15750.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van 14 heerenhuizen op een der terreinen van de Mij. Nieuw-Zorgvliet, nabij de Stadhouderslaan. Door den architect L. A. H. de Wolf. Gegund aan den aannemer A. A. Mussert, aldaar, voor f 154.000.

HELDER. Het bouwen van een brood- en koekfabriek aan de Gravenstraat. Door de naaml. venn. „de Eendracht".

Zonder gas- en waterleiding. Laagste inschr. Gebr. v. Os, f 10495.

Met inbegrip van gas- en waterleiding. J. Glotze, f 10452.

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woningen op den Berflo Esch. Door den heer H Nijhoff.

Laagste inschrijver G. J. Wunderink, f 3250.

NORG (DR.). Het afbreken der tegenwoordige raadzaal en het bouwen eener nieuwe raadzaal en secretarie. Door het gem.best.

Laagste inschrijver J. Kunnen, Norg, f 3285. Gegund.

POPPINGAWIER (FR.). De verbouwing der boerenhuizinge bewoond door H. IJ. Buitenveld.

Laagste inschr. Wijma, Burgwerd, f 5900.

SWALMEN (L.). Het herbouwen en vergrooten van den afgebranden Nieuwenhof. Door de rentmeester van den rijksgraaf van en tot Hoensbroek.

Laagste insch. Mart. Reinders, Horn, f 13350.

URK. Het verbouwen van het voormalig schoolgebouw tot woningen voor den burgemeester en dokter, het bouwen van een raadhuis en het doen van herstellingen aan de tegenwoordige dokterswoning. Door het gem.best.

Laagste inschr H. C. Kramer, IJmuiden, f 23000.

VUCHT (N.-BR.). Het bouwen van een huis met 2 woningen. Raming f 3500. Door de heer J. Boumans.

Laagste inschrijver C. Paashuis, 's-Bosch, f 4699. Nog niet gegund.

WAPSE, GEM. DIEVER. Het bouwen eener woning. Raming f 1925. Door den heer A. Martijn.

Laagste insch. P. Haveman en G. Houwer, Steenwijkerwold, f 2209. Niet gegund.

18 MAART.

BERGEN OP ZOOM. Het gedeeltelijk amoveeren en weder opbouwen van het perc. aan de Vischmarkt, E 292. Voor rekening van den heer S. Dietvorst aldaar. Door den arch. Q. J. Horsten Pzn.

Laagste inschr. A. Haverman, f 2559. Geg.

FINKEGA (FR.). Het afbreken en opbouwen van een boerenhuizinge Raming f 3040. Door mej. de wed. Akkerman.

Laagste inschr. H. Pen, Steenwijkerwold, f 2987.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis aan de Haaksbergerstraat. Door den heer G. Haan.

Laagste inschrijver G. J Leurink, f 3840.

LONNEKER (OV.). Het bouwen van 2 woonhuizen aan de Veenstraat (hoek Hoogstraat). Door den heer R. Veld.

Laagste inschrijver B. J. Spitholt, f 2980. Gunning 8 dagen aangehouden.

MEPPEL. Het gedeeltelijk afbreken en verbouwen enz. van het winkelhuis aan de Prinsegracht. Door den heer G. Donker.

Laagste inschr. E. v. Antwerpen, f 1254. Gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 APRIL 1904. 24e JAARGANG. No. 14.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

LUMINOGRAFIE.

Het zal wellicht onzen lezers niet ontgaan zijn, dat sinds een paar malen in onze advertentiekolommen de aandacht gevraagd werd voor een nieuw reproductie-procédé onder den naam van „Luminografie."

Daar dit nieuwe procédé voor hen, die hunne teekeningen voor bestekken of andere doeleinden moeten laten reproduceeren niet geheel van belang ontbloot is, ruimen wij gaarne een kleine plaats in onze kolommen in, ten einde een korte beschrijving van dit nieuwe procédé met de daaraan verbonden voordeelen te geven.

Wenschte men lijnteekeningen te laten reproduceeren, dan stonden tot heden twee wegen open, n.l. volgens de bekende lichtdrukmethode (blauwdrukken) en volgens het fotolitho-procédé. Daar de Luminografie in hoofdzaak een verbetering is van de bestaande fotolithografie, zoo zullen wij de blauwdrukken buiten beschouwing laten en een vergelijking maken tusschen fotolithografie en Luminografie.

Indien voor bestekken een grooter aantal teekeningen noodig zijn, wordt een drukker opgedragen van de origineele teekening of van de calque daarvan een reproductie te maken; deze reproductie wordt op de litografische steen gebracht en van die steen het gewenschte aantal drukken getrokken.

Het maken van de eerste reproductie geschiedt met behulp der fotografie. Het langs dezen weg verkregen negatief wordt afgedrukt op een daarvoor speciaal gemaakt papier, z. g. fotolitho-papier, en van dit papier wordt de teekening door middel van behandeling met diverse vloeistoffen en verven op den steen gebracht, waarvan elk kwantum drukken kan gemaakt worden.

Het is buiten kwestie, dat deze wijze van reproduceeren in vele opzichten een zeer goede is. Het gaat betrekkelijk gauw, de kosten zijn niet hoog en indien de oorspronkelijke teekening mooi zuiver en in goede zwarte lijnen geteekend is, laten ook de afdrukken aan zuiverheid niets te wenschen over. Maar hoe goed ook, het was, zoo als alle zaken, nog voor verbetering vatbaar; men begon in te zien, dat eene manipulatie er nog tusschen uitgelaten zou kunnen worden, waardoor de snelheid en de zuiverheid zou worden bevorderd, men is gaan zoeken en men heeft gevonden.

Wat toch is het geval; de werkzaamheden verbonden aan het fotografeeren vereischen, dank zij het ontwikkelen, het drogen, het overbrengen op fotolitho-papier de behandeling hiervan enz., een betrekkelijk langen tijd, en secundo lijdt noodwendig de juistheid der afmetingen eenigszins onder deze diverse manipulaties; men denke slechts bij het fotografeeren van groote teekeningen aan de moeielijkheid van instellen zonder dat een geringe verteekening aan de uiteinde van de plaat plaats heeft. Is deze klip omzeild, hetgeen bij goede instrumenten en een goed vakman misschien wel mogelijk is, dan stuit men later op de eigenschap van de rekbaarheid van het papier. De behandeling van het fotolitho-papier vereischt vloeistoffen, en hoe zuiver en hoe aandachtig men ook werkt, krimpen of rekken van het papier en hierdoor van de lijnen der teekening is onvermijdelijk.

Het zoeken is dus geweest om zoo mogelijk de geheele manipulatie van het fotografeeren en het daaraan verbonden overbrengen op steen, met het fotolitho-papier als bemiddelaar, weg te kunnen laten; hiervan zou dan een gevolg zijn snellere bewerking, dus goedkooper, en grootere zekerheid van juistheid der verkregen reproductie.

Het nieuwe procédé, uitgevonden door een Duitsch chemiker en in alle landen gepatenteerd, werd door de steendrukkerij Senefelder te Amsterdam voor Holland gekocht en onder den naam van „Luminografie" uitgevoerd.

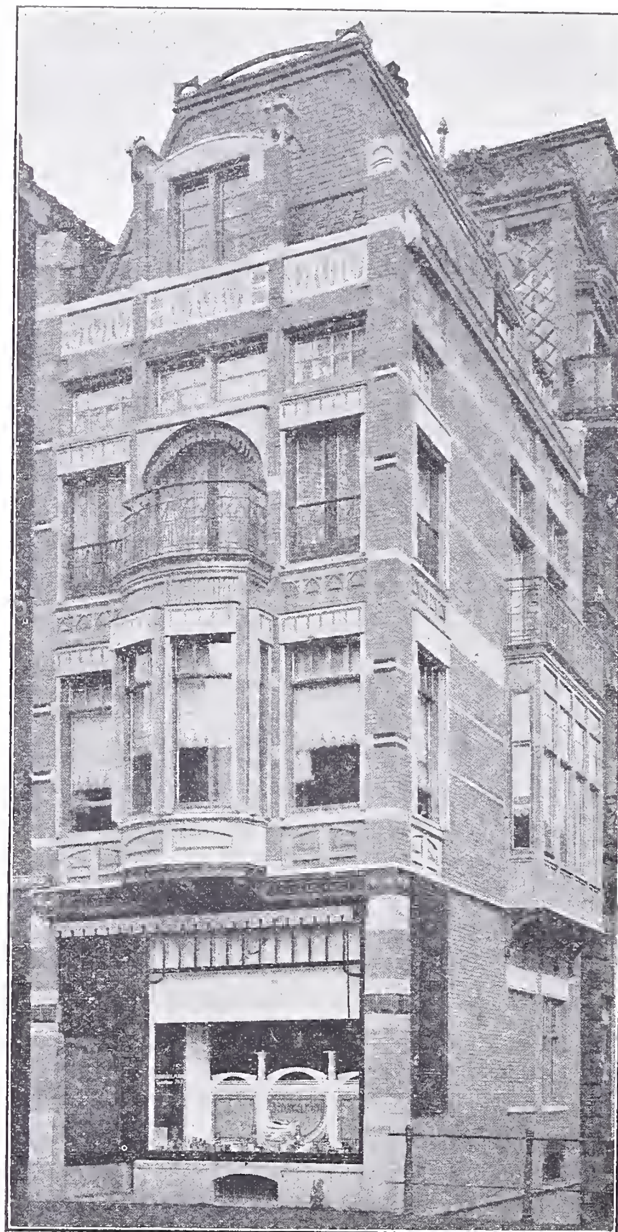
In hoofdzaak komt het hierop neer: De te reproduceeren teekening wordt in een drukraam gelegd op een speciaal bereide zink of aluminium-plaat, en het licht werkt door de teekening op de metalen plaat in; deze wordt, als voldoende

doorgedrukt is, even als een fotografische plaat ontwikkeld, daarna met eenige vloeistoffen van bijzondere chemische samenstelling behandeld, waardoor de teekening geheel zuiver op het zink of aluminium verschijnt. Men heeft nu slechts de plaat in de drukpers te leggen, op gewone wijze met verf te behandelen en zooveel afdrukken te maken als gewenscht worden. De beschrijving van dit procédé is kort om twee redenen, primo omdat het procédé zelf zoo uiterst kort en eenvoudig is, secundo omdat geen beschrijving van de diverse vloeistoffen en de wijze van behandeling kunnen gegeven worden, daar hieraan het geheim verbonden is en de uitvoerders dit niet voor publicatie gewenscht achten.

Uit bovenstaande zal men reeds begrepen hebben, dat de Luminografie niet volkomen de fotolithografie vervangt; daar waar verkleiningen of vergrootingen naar de origineele teekening te maken zijn, schiet de Luminografie te kort en moet nog zijn toevlucht genomen worden tot het fotolitho-procédé. Ook wordt er nog uitdrukkelijk op gewezen, dat bij dit nieuwe procédé, evenals bij de fotolithografie, de teekeningen in zuiver goed zwarte lijnen geteekend moeten zijn en geene kleuren op de teekeningen voorkomen. Overigens kan de origineele teekening geteekend zijn op elke kwaliteit papier mits wit; het tijdroovend maken van calques, zooals dit voor blauwdrukken noodzakelijk is, is geheel onnoodig. De snelheid van het werk is eenigszins afhankelijk van de weersgesteldheid. Bij een helderen dag kan men binnen één uur een proef geheel gereed hebben; het daarna afdrukken der exemplaren is natuurlijk evenals vroeger afhankelijk van het aantal.

Wij gelooven, dat dit procédé, vooral voor teekeningen te voegen bij bestekken, een groote toekomst heeft; dit voornamelijk om haar groote zuiverheid en snelle bewerking.

Nog diene hierbij gezegd, dat de origineele teekening, zooals wel reeds uit de beschrijving begrepen zal zijn, geheel onbeschadigd blijft.

WINKELHUIS TE ROTTERDAM.
Architect L. A H. DE WOLF.

WINKELHUIS TE ROTTERDAM.

Het hier afgebeelde gebouwtje is gelegen aan de Soetensteeg hoek 't Steiger, te Rotterdam. Het is 9 M. diep en 5 M. breed.

De gevels zijn opgetrokken van gele siersteenen met banden van groen-wit-groen. De pilasters van de winkelpui zijn versierd met gekristaliseerde steentjes.

De dorpels, dekstukken enz. zijn van Escauzijnschen steen, de lateiën en gevelversieringen van Obernkirchner steen. Boven aan den voorgevel is een fries van sectiel-aardewerk aangebracht.

Het geheele werk, waaronder de winkelinstallatie begrepen is, werd uitgevoerd voor een bedrag van f 18500.

PATENT WEEFSEL-PLATEN.

Naarmate het gebruik van krachtwerktuigen toeneemt, wordt de behoefte grooter aan een degelijk middel tot wering van het geluid, en tot voorkoming of althans vermindering van het dreunen door die machines veroorzaakt. Ingenieurs zoowel als architecten zullen dit in hunne praktijk ondervonden hebben, bij aanleg van spoorwegen, het bouwen van ziekenhuizen, inrichtingen voor onderwijs, enz. Het is immers in vele gevallen wenschelijk, eene veerkrachtige stof aan te brengen tusschen een machine en haar fundeeringblok, tusschen balken en den muur, in één woord tusschen de beide voorwerpen, waarvan het eene het geluid en de dreuning veroorzaakt, het andere de bemiddelaar is om de trilling voort te planten.

Tot het aldus dempen van geluid werden reeds verschillende tot platen verwerkte stoffen in den handel gebracht, die echter niet genoeg aan de vele eischen van degelijkheid of behoorlijk weerstandsvermogen, en van doeltreffendheid hebben beantwoord. Wijs geworden door de ondervinding met deze materialen opgedaan, is men gekomen tot het vervaardigen van de hydraulisch geperste „patent weefsel-platen", die aan alle eischen schijnen te voldoen.

Deze platen hebben een groote vastheid tegen druk, waardoor zij op den duur dezelfde dikte en elasticiteit blijven behouden; zij zijn geluidwerend en — wat ook van belang is — aseptisch. Door de eigenaardige samenstelling van het materiaal verandert de daarvan gemaakte plaat, zelfs onder zeer hooge drukking, in geen der richtingen van vorm.

De weefsel-platen worden hier te lande bij de firma H. B. Weinhold, voorheen Gebrs. Knoops, te Arnhem, verkrijgbaar gesteld in drie verschillende merken. als volgt: A. week, elastisch; voor montage van machines in den uitgebreidsten zin; B. vaster; in geval van hooge drukkingen, tusschen balken, kolommen en metselwerk en ter isoleering van machinefundamenten; C. zeer vast; bepaaldelijk voor spoorweg- en bruggenbouw, bij sterk afwisselende belastingen, en in 't algemeen bij de hoogst gestelde eischen.

Deze merken worden voor elk doel vervaardigd in de gewenschte dikte, volgens teekening of — 't liefst — naar mal, om later afknippen of pasmaken te voorkomen, waardoor de eigenaardige samenstelling der stof bedorven wordt.

Bij gewonen huisbouw bereikt men het weren van het geluid door onder de balken, platen te leggen van 15 à 20 m M. dikte; tegen de balkkoppen, platen van 10 m.M. en tegen de zijkanten, platen van 5 m.M. Behalve dat de platen onder de balken het geluid dempen, geven zij ook een zeer gelijkmatige oplegging, een vlak draagvlak. Hecht men bovendien bijzondere waarde aan het isoleeren van den vloer, dan is het doelmatig dunne strooken ter zwaarte van 5 m.M. op de balken te leggen.

Het is een vrij dikwijls voorkomende klacht, dat motoren, liften enz., geraas en dreuning veroorzaken, een euvel dat bijna in geen geval meer te verhelpen is, maar wel voorkomen kan worden door het aanbrengen der weefsel-platen. Bij fundeering van krachtwerktuigen wordt onder het gemetselde machineblok, dat zoo hoog is als de ingemetselde bouten, op het lager gelegen metsel-

werk der fundeering een weefsel-plaat van voldoende dikte gelegd. Rond het machineblok wordt een spouw gelaten, die naderhand 't best met fijne kiezel gevuld, en aan de bovenzijde afgedekt wordt door een bevloering, liefst van asphalttegels, om het blok. Bij aldus geïsoleerde machines zal geen geruisch worden voortgeplant.

Volgens de „Fränkischer Kurier" van 10 Dec. j.l. is door de Beiersche Staatsspoorwegen een proef genomen met het leggen van weefsel-platen op de dwarsliggers, onder de eindkoppelingen der rails, om het schokken der spoorwegwagens te voorkomen, althans te verminderen. Deze proef heeft zoo goed voldaan, dat dergelijke platen geleidelijk voor het beoogde doel op de banen zullen worden aangebracht.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Arti et Industriae. 's-Gravenhage 26 Maart 1904. In deze vergadering, onder voorzitterschap van den heer Joh. Mutters Jr., werd o.a. een voorstel van het bestuur aangenomen, om de commissie voor de tentoonstelling in den aanstaanden zomer, bij gelegenheid van het 20-jarig bestaan der Vereeniging, nog uit te breiden met de twee leden, de heeren H. Pander en Jhr. J. A. Graafland Jr.

De heer C. van Puffelen, Directeur der Haagsche Smyrna-tapijtfabriek, hield een causerie over „Versieringskunst", als inleiding van eene kunstbeschouwing, bestaande uit een verzameling platen uit het Kunstnijverheidsmuseum te Haarlem. Spreker kwam daarbij tot de conclusie, dat een valsche stijl het wel eenigen tijd kan uithouden, maar dat de eeuwige wetten der schoonheid toch steeds en ten slotte zullen zegevieren.

Na deze voordracht werd besproken, wat al of niet op de aanstaande tentoonstelling zal worden toegelaten Algemeen bleek men van gevoelen te zijn, dat zooveel mogelijk moet worden geweerd al wat de goede kunstindustrieelen schijnvertooningen noemen. Daarbij werd echter ook het volle vertrouwen in de commissie voor de tentoonstelling uitgesproken.

Verbetering. In het verslag van de vergadering der Afd. Amsterdam van de Mij. t Bev. d. Bouwkunst, op 18 Maart 1904, opgenomen in het vorige nummer van het Bouwk. Weekblad, is een drukfout geslopen. De naam van den Voorzitter der Afdeeling is namelijk W. J. de Groot, en niet de Poot.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 26 Maart 1904. *Over primitieve kunst.* In dit artikel wordt aangetoond hoe deze kunst in onzen tijd veld won. Het is geschreven naar aanleiding van eene onlangs gehouden voordracht van Dr. Johanna De Jongh, die toegelaten werd om aan de Utrechtsche Hoogeschool onderwijs in de kunstgeschiedenis te geven. In die voordracht heeft zij de liefhebberij voor al wat primitief is in de kunst, en die de beginnende 20ste eeuw kenmerkt, gehekeld. Met Dr. de Jongh gelooft de schrijver, dat het navolgen van die primitieve kunst het verschijnsel is van een ziekte, waarvoor het geneesmiddel, mocht het bestaan, niet gemakkelijk te vinden is, zoodat er niets anders opzit dan de ziekte te laten uitwerken.

Moderne kerkbouw. Beschrijving, met plaat, van een schetsontwerp van eene Herv. Kerk voor 1200 zitplaatsen, door P. Mart. Mouw, Opz. van 's Rijks-Waterstaat te Werkendam. De kerk heeft in hoofdzaak den vorm van een Latijnsch kruis; de hoofdingang ligt aan het einde van den langen arm; boven de kruising is een koepel gedacht. Ter weerszijden van den langen arm is een toren aangebouwd; de linker, als klokketoren, is circa 42 M. hoog, de rechter 27 M.

Japansche kunst, is een kort verhaal van een bezoek gedurende twee dagen aan beoefenaars der kunstnijverheid te Tokio.

Architectura. 26 Maart. *De school van Beuron.* Hierin wordt gewezen op de stichtingen van de Orde van den H. Benedictus, van welke orde de beide monniken Maurus en Placidus Wolter in staat werden gesteld te Beuron in Sigmaringen een oud klooster te koopen en tot abdij in te richten, waarbij door Vorstin Katharina van Hohenzollern een kapel is opgericht, waarvan de uitvoering werd opgedragen aan den beeldhouwer Peter Lenz en zijn vrienden Jacob Wüger en Fridolin Steiner. Nadat de kapel in 1870 gereed was, werd aan dit drietal ook de versiering van het klooster opgedragen. Zij vormden een school; omtrent deze en over hare positieve beginselen, wordt het een en ander medegedeeld naar aanleiding van een werkje daarover geschreven door genoemden Lenz. Ook wordt een blik geslagen op hetgeen de inrichting reeds vermocht tot stand te brengen.

Het „Technisch Gedeelte" bevat: *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen* (vervolg). *De kunst van arbeiden* (vervolg). *Ten nutte making der dampkringslucht.*

Technisch Weekblad. 24 Maart. *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen.* (Het zelfde onderwerp van den zelfden schrijver als in „Architectura".) *Iets over ophaalbruggen.* (Zie eveneens „Architectura.") *Glazen dakbedekking,* systeem J. Degenhardt, Berlijn. *De telephoon.*

Metallicus. 24 Maart. *Over gereedschap- en cementstaal. Over kluizen.*

Loodgieters- en fittersbedrijf. 24 Maart. *Beproeven van leidingen onder verhoogden druk. Iets over watervoorziening. Het privaat en zijn loozing* (vervolg). *Transportabele acetyleen-apparaten.*

De Bouwwereld. 23 Maart. *De eerste Duitsche Stedententoonstelling,* door Wouter Cool. *Bouwhygiëne.* Iets over ventilatie, door J. Van der Breggen. Hierin wordt de natuurlijke ventilatie, behandeld. Het nummer bevat een afbeelding tusschen den tekst van de dubbele villa — architect J. London — aan den Heythuizerweg te Haarlem, die met den prijs in den laatsten gevelwedstrijd aldaar bekroond werd. (Zie Bouwk. Weekblad van 11 April 1903.)

UIT DEN VREEMDE.

De middelste opening van de Frans Josef brug over den Donau te Buda-Pest bedraagt 175 Mr. Bovendien zijn er nog twee openingen van 79 Mr. De hoofdliggers zijn 12.9 M. van elkaar, terwijl het brugvlak 22 Mr. boven de rivier ligt.

De Elizabeth brug aldaar heeft eene enkele opening van 290 Meter spanning bij 20 Mr. wijdte. Dit is de grootste overspanning op het vasteland.

Op het z. g. n. „Kohleninsel' te München wordt een „Monumentalbau" opgericht bestemd tot een museum voor meesterstukken van natuurwetenschap en techniek.

De Engelsche „Garden city association" schreef in het najaar eene prijsvraag uit, voor plannen der te bouwen „garden city."

Overwinnaars in dezen wedstrijd zijn de architecten Barry Parker en Raymond Unwin te Buxton-Derbyshire.

Hun ontwerp moet in elk opzicht een model zijn voor het denkbeeld en de vereischten eener „tuinen stad."

Volgens de plannen der nieuwe waterleiding te Worms, wordt het Rijnwater vervangen door grondwater.

De magistraat te Keulen, besloot tot het maken van eene rechts-Rijnsche industrie haven, welke 5 millioen mark kosten zal.

Voor Peter Heulein, de uitvinder van het zakuurwerk wordt te Neurenberg een herinnerings fontein opgericht.

Er is besloten tot de oprichting van een nieuwen schouwburg te Dresden, waarvoor eene prijsvraag zal worden uitgeschreven.

Van April tot Juli a. s. wordt te Parijs eene tentoonstelling gehouden van z. g. n. „Primitifs Francais", in het Museum „de l'union centrale des arts décoratifs". Men verstaat hieronder als echt erkende Fransche kunstwerken, afkomstig uit het tijdperk gelegen tusschen 1350 en 1589.

Een der bekendste architecten van Parijs J. P. Gion is overleden. Van hem zijn vele publieke gebouwen, o. a. de groote schouwburg te Constantine, en het Paleis van Justitie te Algiers. Zijn grootste naam maakte hij echter door de restauratie van de fraaie St. Eustatius kerk te Parijs, waarvan gezegd wordt „een der grootste en meest nauwgezette restauraties waarop Parijs sinds langen tijd roemen kan."

Girault, de architect van het „Petit Palais des Beaux-arts" te Parijs, heeft binnen vijf maanden de bekende renbaan van Longchamps van drie nieuwe tribunes voorzien.

Zij zijn allen met groote luxe gebouwd en voorzien van ruime trappen, liften en terrassen. De 1e tribune is voor het 5 frs. publiek en de pers. De tweede voor leden van de Jokey club en eigenaars.

De derde is voor de „prefecture de la Seine", „le Conseil general" en „Conseil municipal." Tusschen de 2e en de 3e ligt het Pavillon voor het hoofd van den staat. Een ruime zaal is gebouwd, ten behoeve van de parieurs bij slecht weder.

Den 12en Maart is te Weenen het nieuwe électrotechnisch Instituut. aan de K. K. technische hoogeschool geopend.

Een nieuwe hangbrug, de Manhattan brug zal tusschen New-York en Brooklijn gebouwd worden. Deze derde brug zal hebben eene hoofdopening van 450 M. en twee zijopeningen van 221 M. elk. De peilers verheffen zich 122 M. boven hoogwater.

Te Londen wordt misschien wederom een nieuwe tunnel ten behoeve van den électrischen spoorweg, onder de Theems gebouwd. De ingang is ongeveer bij het Woolwich Arsenaal geprojecteerd. De tunnel alleen zal echter 3 millioen gulden kosten, wat wellicht nog een bezwaar voor de uitvoering zal opleveren.

Een der meest bekende beeldhouwers in Londen, David Watson Stevenson, is overleden.

Te Hendon (Londen) is een gebouw opgericht, tot huisvestiging van de verzameling dagbladen tot nu toe in het British museum opgeborgen.

BERICHTEN.

Amsterdam. Den 30sten dezer herdacht de Kunst-Nijverheid Teekenschool Quellinus haar 25-jarig bestaan.

Onder geleide van het Bestuur en de leeraren der school, bezochten de leerlingen des morgens het Paleis op den Dam; des namiddags ten 2 ure werd in de school een tentoonstelling geopend van het werk der leerlingen, die een overzicht geeft van den leergang, en tevens getuigenis aflegt van het uitstekende resultaat van het onderwijs. De tentoonstelling is nog geopend op Zondag 3 April, van 10—12 en van 2—4 uur; een bezoek er aan wordt ten zeerste aanbevolen.

Alvorens tot de opening der tentoonstelling werd overgegaan, werden in de bestuurskamer door het Bestuur, in tegenwoordigheid van Directeur en leeraren, eenige genoodigden ontvangen; het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst was vertegenwoordigd door den Voorzitter en den Secretaris. De Voorzitter van het bestuur der school, de heer Th. G. Schill, voerde in dezen kring het woord, verwelkomde de aanwezigen, herinnerde met dankbaarheid aan den steun van stadgenooten, Rijk, Provincie en Gemeente genoten, en verklaarde, dat het tot bloei komen der inrichting hoofdzakelijk te danken is aan het onvermoeid streven van Directeur en leeraren, die met den bekwamen administrateur, den heer L. A. H. Pollen, een elite-corps vormen, dat met hart en ziel de belangen der school is toegedaan.

De heer Schill herinnerde aan de stichting der school, door Dr. P. J. H. Cuypers, met het denkbeeld om voor den bouw van het Rijks Museum bekwame beeldhouwers, teekenaars en decorateurs op te leiden; intusschen was die school nu geworden een inrichting voor Kunst-nijverheidsonderwijs voor ons geheele land.

Na nog over het onderwijs te hebben uitgewijd, deed spreker voorlezing van een officieel schrijven van Z. Exc. den Minister van Binnenl. Zaken, meldende, dat de Directeur der School, de heer C. W. Nijhoff, door H. M. de Koningin was benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. De heer Schill wenschte den Directeur geluk met deze eervolle benoeming, welke tevens eene is voor de school. De aanwezigen gaven luide hunne ingenomenheid te kennen met de aan den heer Nijhoff toegekende onderscheiding.

Na deze ontvangst bezichtigden de genoodigden de tentoonstelling, die een hoogen dunk geeft van den tegenwoordigen bloei der school. De toegang tot de lokalen was versierd met een fraaie buiten-portiek, volgens het ontwerp van den heer Walenkamp uitgevoerd door leerlingen onder leiding van den heer Ellens, beiden leeraar aan de school.

Ter gelegenheid van dit gedenkfeest is een met vele illustraties versierd boekje verschenen, in een sierlijken op de school gedrukten omslag, bevattende een overdruk uit „Eigen Haard" van een artikel over de school, geschreven door den heer A. Pit, lid van het Bestuur.

's-Gravenhage. In verband met een wijziging van de indeeling der rangen van het technisch personeel bij het Technisch Bureau van het Departement van Koloniën, zijn met ingang van 1 April 1904, benoemd: *a.* tot ingenieur 1ste klasse de heeren, J. E. Verbrugh en J. C. Schäfer, thans in gelijknamige betrekking werkzaam; *b.* tot ingenieur 2de klasse met den titul. rang van ingenieur 1ste klasse de heeren. H. Baljon en J. E. Sluiter, thans ingenieur 1ste klasse; *c.* tot ingenieur 2de klasse de heer, J. E. Inckel, thans in gelijknamige betrekking werkzaam; *d.* tot ingenieur 3de klasse de adjunct-ingenieur de heer, H. W. Verhoop; *e.* tot technisch ambtenaar 1ste klasse, de technische ambtenaren 2de klasse, de heeren, A. C. Vermeulen en N. de la Lande Cremer.

Jisp. De gemeenteraad heeft thans besloten tot restauratie van het Raadhuis. Aan het benoodigde geld daarvoor ontbreekt nog ongeveer *f* 500. Het werk zal uitgevoerd worden onder leiding van den heer J. F. L. Frowein.

Haarlem. De eigenaar van den gesloten schouwburg heeft zich gewend tot den heer Jb. van den Ban Pz., architect, om plannen voor een nieuw gebouw te ontwerpen.

Nederl. opgravingen te Argos. De Commissie voor deze opgravingen, Voorzitter de heer Prof. Dr. F. J. L. Krämer, Secretaris de heer Dr. C. Brakman Jz., Penningmeester de heer C. W. Lunsinch Scheurleer, allen te 's-Gravenhage, hebben zich per circulaire tot het Nederlandsche publiek gewend met de vraag om giften, groot of klein, opdat een krachtige campagne te Argos kan worden aangevangen en ons land zich dus voor altijd aansluit bij de staten, die, nu reeds negen in aantal, opgravingen laten doen op Griekschen bodem, ten einde wetenschap en kunst met eere te dienen. De Penningmeester der Commissie zal de giften gaarne in ontvangst nemen.

In 't vorige jaar werd in het geheel *f* 3200 ingezameld, waarvoor van begin Juni tot einde Augustus opgravingen werden verricht. Deze hebben tot resultaten geleid die wij destijds in dit weekblad mededeelden. Zij hebben reeds de rijkste vruchten afgeworpen voor de kennis van de geschiedenis van Argos gedurende het tijdperk van 2000 tot 1000 jaren vóór Christus. Maar verdere opgravingen zullen vermoedelijk nog schitterender uitkomsten leveren, en de overblijfselen doen vinden van het Argos van 750 tot 500 jaren vóór Christus, toen de stad beslist het centrum was van de cultuur in de Peloponnesus, en waarschijnlijk een der eerste steden van Hellas.

Mogen er onder de lezers van dit blad ook velen gevonden worden, die naar vermogen willen offeren om de Commissie in staat te stellen haar zoo belangrijk werk ten bate van wetenschap en kunst voort te zetten.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
„	„	„	19	„	„	- 40.—
„	„	„	24	„	„	- 70.—
„	„	„	40	„	„	- 100.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
	Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—
„	„	„	21	„	„	- 80.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 4 APRIL.

HELMOND. Het bouwen van een lijkenhuis en een gebouw voor verpleging van besmettelijke zieken, benevens eenige bijk. werken op de terreinen van het gasthuis.

De regenten van het St. Antoniusgasthuis, n.m. 3 u., in het koffieh. van de wed. A. Taabe. Bestek en teek. tegen f 1,50 te bek. bij J. W. v. d. Putten, arch., bij wien ook de noodige inl. te verkr. zijn. Aanw. 4 April, v m. 11 u.

DINSDAG 5 APRIL.

DEDEMSVAART. Het bouwen van een woonh. aan de zuidzijde der Dedemsvaart.

De heer B. A. Mittendorff te Avereest, n.m $2\frac{1}{2}$ u., in het koffiehuis van J. Scholte. Bestek en teek. verkr. bij de firma G. J. Gelderman à f 0,75. Inl. geeft K. A. Hakkert. Aanw. 5 April, van $10\frac{1}{2}$—$11\frac{1}{2}$ u

HEYTHUIZEN (L.). Het bouwen van een huis, het afbreken van het bestaande gebouw, het maken van een noodwoning.

De arch. H. Berbers te Roermond, n.m. 3 u., in 't hotel van P. v. d. Winkel. Bestek en teek. ter inzage en inlicht. te bekomen bij voorn. architect, Kloosterwandstraat 32. Aanw. 5 April, v.m. 11 u.

LOOSDUINEN. Het bouwen van een dubbele woning voor gezinsverpleging.

Het best. van het gesticht „Bloemendaal", n.m. 2 u., in het administratiegebouw. Bestek en teek. à f 1 verkrijgbaar bij W. v. d. Molen Kuipers. Aanw. gedaan.

NEDERASSELT (N.-BR.). Het bouwen van eene roomboterfabriek, aan de Broekstraat, met gedeeltelijke bijlevering van materialen.

Het bestuur der coöp. boterfabriek „de Volharding", n.m. 3 u., aan het Graafsche Veer. Teek. en bestek ter inzage op het

gem huis te Overasselt. Aanw. op het terrein 5 April, n.m. 1 u.

NIEUWERKERK A/D. IJ. Het bouwen van een woonhuis

De archit. P. J. v. Haaren, n.m. 2½ uur, in koffiehuis l'Espérance. Bestek en teek. te verkr. ten kantore v/d arch., Delftschevaart 55 te Rotterdam, tegen f 1,50.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

9 MAART.

ENSCHEDÉ (ONDERH.) Het verbouwen van een woonhuis en smederij, gelegen aan de Molenstraat aldaar. Door den heer J. H. Thols.

Laagste inschr. A. Jeunink, f 2145 Gegund.

WEHL (ONDERH.) Het bouwen van een kapel bij het klooster der Eerw. Zusters. Door den arch. W. J. H. v. d. Waarden.

Laagste inschr. G. R W. Mentink en H. Rages, Wehl, voor f 5349.

16 MAART.

ENSCHEDÉ (ONDERH.) Het verbouwen van een boerderij op de hooge Boekel te Lonneker. Door den heer H. v. Heek te Enschedé.

Laagste inschr. H. W. te Pas, f 1550. Gegund.

19 MAART.

AMSTERDAM. Het verbouwen van perc. Singel no. 426, voor de firma J. de Vos Jr. Door den arch. Jac. Duncker.

Laagste inschrijvers Hillen en Roosen, Amsterdam, voor f 10395

GRONINGEN (ONDERH.). Het verbouwen van eene heerenbehuizing aan de Noorderhaven, eigen aan den heer A. Boersma. Door den arch. IJ. v. d. Veen.

Laagste inschr. IJ. Jelsma, f 2185. Geg.

HILLEGOM (ONDERH.) Het bouwen van een R. K. school aldaar. Door het R. K. kerkbestuur.

Laagste inschr. J. Sleijk, Hillegom, f 16844.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Artesische bronnen (putten) Maatschappij Artesia, Wagenplein 182, Den Haag.
Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw.'weg 296, Den Haag.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brandkasten enz., — Rotterd. Brandk. fabriek v h Jb. DE HAAS & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cementdakpannen — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
DAKTEGELMACHINES. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakroeden (gegalvaniseerd ijzeren) — J. SABELIS & Co, Glasfabrikanten, Haarlem
Dakbedekking. — C. KINDERMANN, Berlin-Reineckendorf.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood. — MEULDERS & Co. Den Haag.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amst.
Gekleurd en gebrand glas in lood. — C. LINDENAAR, Glasgraveur, Alb. Cuijpstraat 123, Amsterdam.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften, Personen- en goederen. — H. & J. VAN DEN WALL BAKE,
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Lichtdrukinrichting. — Lichtdruk- en Calqueerpapieren — Corns. Immig & Zoon, Nieuwe Haven 5, Rotterdam.
Machines voor Cementdaktegels. — G. P. Wessel, Rotterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Pompen (Diaphragma). — A. RESINK, Ingenieur, Haarlem.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SÖHNE, Amöneburg.
Prisma's Luxfer (kamerverlichting) — W. VAN RIJN, Keizersgracht 181. Amsterdam.
Photolithografie. — WEGNER & MOTTU, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT. Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam.
SCHOORSTEENKAPPEN.- Maatschappij op aandeelen J. A. JOHN. Ilversgehofen 120 bij Erfurt.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalinrichtingen. — D. S. M KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (vergl. glaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Touwwerken. — G. F. A. DRIESSEN, Nijmegen.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft. Amsterdam.

midden van zijn in Oostersche pracht uitgedost gevolg, — rechts eenige raadslieden, links zijn trawanten. De Koningin van Scheba staat aandachtig voor hem, luisterende naar zijn wijze antwoorden en verklaringen. Van het vrouwelijke gevolg der Koningin ligt een der juffers geknield en draagt den vorstelijken sleepmantel. Bedienden zetten de geschenken der Koningin neder; in het verschiet ziet men haar overige gevolg met beladen kameelen.

Het onderste derde gedeelte van het raam geeft een deftig ingericht vertrek te zien, waarin de schenkster van het glas in haar ordensgewaad en met den abdisstaf in ootmoedige houding voor een bidlessenaar geknield ligt; haar schutsengel Gabriël staat zegenend achter haar. De wand, die den achtergrond der voorstelling vormt, is met twee cartouchen in relief versierd; de eene draagt het jaartal 1561, de andere de gewone zinspreuk van de schenkster: „Ik betrouw in God". Ter weerszijden van dit ondervak, waarin, zooals gebruikelijk was, de schenkster zich in devotie met haar beschermheilige had doen afbeelden, zijn hare zestien adelijke kwartieren geplaatst.

Van dit raam was het hoofdtafereel, de beschreven groep, vrijwel ongeschonden gebleven, maar van het overige zeer weinig oorspronkelijks overig. Van dien toestand is een photographische afbeelding gemaakt, waarop al de later gerestaureerde ruitjes met een teeken zijn gemerkt; met deze photo in de hand is het mogelijk de strengste kritiek op het werk uit te oefenen. Een nauwlettende beschouwing zal doen zien, hoe de nieuwe ruitjes volmaakt dezelfde kleuren hebben als de oude en hoe van de in grisaille gewerkte, bijv. die van het tempeltje op het tweede plan, een klein gedeelte oud, het groote meerendeel vernieuwd is; alleen de photo kan hier uitmaken wat werk is van Wouter Crabeth, wat van Jan Schouten.

Bovendien is er een volkomen harmonie verkregen tusschen het grisaille-werk en het rijke schitteren der kleuren; het een past volkomen bij het ander, gevende een rust, zonder schijn zelfs van zoo uiterst moeilijk te vermijden rammelen. Dit resultaat is mede verkregen door den paars-bruinen grondtoon der grisaille-schildering; de hierin voorgestelde rijke architectuur sluit volkomen in toon aan bij de groep.

Vergelijkt men den kop der Koningin, die nog oorspronkelijk is, met dien van Salomo, die nieuw is, dan is geen onderscheid in opvatting of uitvoering te bespeuren. Ook het vernieuwde kopje van de abdis is een echt type van Crabeth's werk geworden. De bewaard gebleven teekening van het oorspronkelijke raam is bij de restauratie wel een goede handleiding geweest, maar desniettemin moet de kunstvaardigheid en het kunstgevoel bewondering wekken, waardoor die treffende harmonie tusschen het nieuwe en het oude werk is tot stand gekomen.

Behalve deze zijn nog meerdere kunststukken van uitvoering geleverd. Om er nog slechts één te noemen: de herstelling der leeuwen van Salomon's troon; die insgelijks zoo uitermate goed geslaagde, is een kwestie van technisch zeer hoog staande goudschildering.

De kerk te Gouda is thans weer een raam rijk, dat ieders bewondering zal wekken. Grootsch en geweldig van compositie en van kleur, het kenschetsende voor de kunst van Wouter tegenover die van Dirk Crabeth, welke laatste misschien wat edeler, maar zeker niet genialer in zijn concepties was, — tooveractig straalt dit raam weer gloeiend licht uit. 't Is alsof een felle zon uit uitbewolkten hemel er in brandt en alles leven doet; toch ligt het op het noorden. De atmospheer boven de hoofdgroep tintelt in wonderwarm Oostersch zonlicht en de schitterende kleuren stralen in ongekenden gloed. Niettemin echter is, dank zij het talent van de herstellende hand, het geheele raam gebleven een stuk van volkomen eenheid, een accoord van kristal-helderen klank.

Met zulk een resultaat voor oogen is het zeker veler stille wensch, dat spoedig nog meerdere ramen zullen worden gerestaureerd, wetende aan wien dit kan worden toevertrouwd, en overtuigd, dat die herstelling zal geschieden volkomen in den trant van het oude werk.

Thans is de tijd gunstig; milde schenkers kunnen nu een werk verrichten, waarvan duizenden dankbaar zullen kunnen gewagen en genieten.

C. T. J. Louis Rieber.

GEBOUW VOOR VAN DIJK'S BESCHUITFABRIEK TE SCHOTEN,

Op een gedeelte der uitgestrekte, voor fabrieksterrein in exploitatie gebrachte gronden, welke gelegen zijn langs het Noorder Buiten Spaarne even buiten de Noordelijke grens van Haarlem, in de Gemeente Schoten, werd in 1902 het hierbij afgebeelde gebouw gesticht.

De indeeling van het gebouw blijkt duidelijk uit de bijgevoegde plattegronden en behoeft dus geen nadere toelichting.

De gevels zijn uitgevoerd in Waalklinkers met spaarzaam gebruik van hardsteen voor dorpels en afdekkingen.

De kap is gedekt met onverglaasde roode pannen.

De muren, met spouw bewerkt, zijn in- en uitwendig schoon gewerkt en gevoegd.

De bouw werd, met inbegrip der paalfundeering, ovenbemetseling en schoorsteen, binnen den tijd van vijf maanden voltooid en goed uitgevoerd door den aannemer G. P. J. Beccari, onder dagelijksch toezicht van den opzichter B. H. van Eldik.

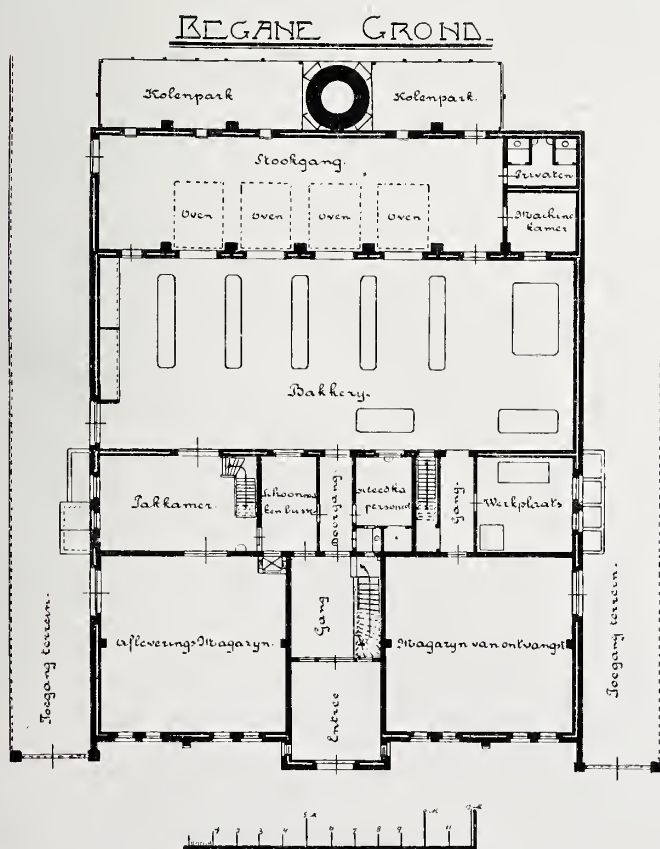
Jb. VAN DEN BAN Pz., *Architect.*

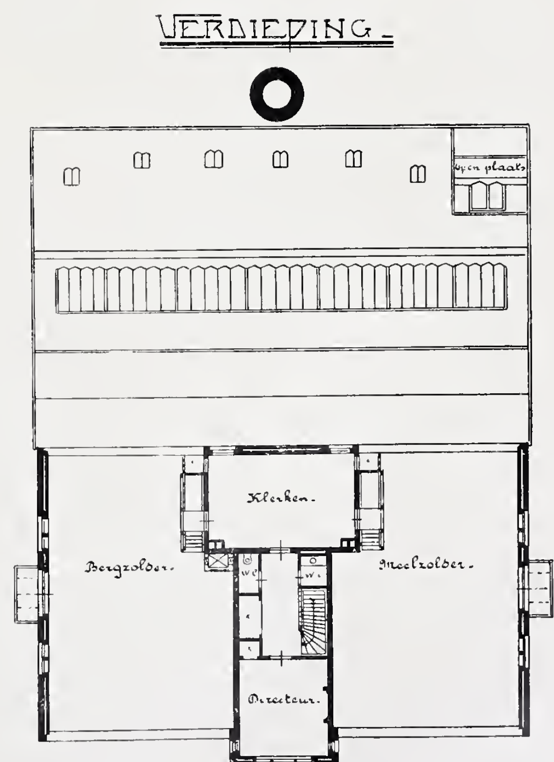
Haarlem, Maart 1904.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Dinsdagavond 29 Maart hield in de vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap* de heer Dr. C. W. Vollgraff, privaat docent te Utrecht, eene voordracht over zijne opgravingen te Argos. Het doel aller opgravingen, begon spreker, richt zich natuurlijk in de allereerste plaats op de gebouwen uit vroegere eeuwen, omdat uit hun vorm en constructie de meeste kennis omtrent den beschavingstoestand van die vervlogen tijdperken is te putten; doch uitteraard wordt dat doel eerst geleidelijk bereikt na raadpleging en vergelijking der geschreven historische bronnen en na lang dikwijls vruchteloos zoeken en graven. Daarbij komen dan echter veelal voorwerpen van kunstnijverheid, vooral van keramiek, en opschriften aan den dag, die vingerwijzingen bevatten omtrent den te volgen weg bij de onderzoekingen en die op hun wijze verhalen van de cultuur hunner makers. Het is dan ook regel, bij het begin van eene opgraving zich allereerst omtrent den topografischen toestand en de geschiedenis der te onderzoeken plaats op de hoogte te stellen; en in dit opzicht biedt Argos meer vastheid dan menige andere plaats door de zekerheid die er omtrent hare ligging en de onveranderlijkheid daarvan bestaat. Verplaatsen we ons, zeide spreker, naar de bekende vlakte van Argolis, waar de overblijfselen van de paleizen en burchten van Mycenae en Tiryns door Schliemann en Dörpfeld en anderen blootgelegd zijn geworden, dan treffen we in de onmiddellijke nabijheid van het tegenwoordige Argos twee hoogten, een grootere rotsachtige, de Larissa, en een kleinere heuvelachtige, de Aspis aan, die met de rivier de Charadpos de vlakte begrenzen, waarin van eeuwen her Argos lag en die een natuurlijk beletsel voor de verplaatsing der stad waren. Daar echter Argos waarschijnlijk immer bewoond is geweest en gedurig op het puin van het oudere, het nieuwere is verrezen, ligt, behalve een gedeelte van het in den rotswand van de Larissa uitgehouwen

GEVEL AAN HET NOORDER SPAARNE.

GEBOUW VOOR VAN DIJK'S BESCHUITFABRIEK TE SCHOTEN.

Architect Jb. VAN DEN BAN Pz.

theater, niets aan de oppervlakte. Voor de hand ligt ook, dat de beide hoogten de aangewezen plaatsen waren voor de burchten, en de paleizen der allereerste nederzetting, en wanneer daarbij in aanmerking genomen wordt, dat de oorspronkelijke vorstelijke woonsteden, wegens de meer gemakkelijke verbinding met de omgeving, meest op de lagere heuvels en de latere acropolis. op de hoogere rotsen werden aangelegd, dan lag de gevolgtrekking voor de hand, dat de Aspis met groote waarschijnlijkheid, overblijfselen der eerste nederzetting zou bevatten; en werkelijk werden dan ook reeds den tweeden dag der opgravingen, eenige gedeelten van een ringmuur uit het vóór-historische tijdperk gevonden. Deze ringmuur omgaf slechts een kleine oppervlakte en had waarschijnlijk geen grootere lengte dan 150 M. In het midden der ingesloten ruimte verheft zich een klein kerkje aan den profeet Elias gewijd, waarnaar de Aspis ook wel Eliasheuvel wordt genoemd. Binnen dezen ringmuur werden nog overblijfselen van de fondamenten van woonhuizen gevonden, evenals de muur zelf uit onbehouwen steenblokken opeengestapeld, samengesteld. De geheele vlakte was bedekt met een laag aarde met asch vermengd, waarin een groot aantal potten van aardewerk en scherven daarvan werden gevonden van verschillende grootte, vormen en versiering, die tot 7 verschillende typen terug te brengen waren, doch afwijkend van de vazen en potten uit de latere zoogenaamde Myceensche periode. Vorm en versiering duiden aan, dat ze naar metalen voorbeelden gevolgd zijn, zoo nauwkeurig zelfs, dat in het aardewerk de klinknagelkoppen zijn nagebootst waarmede bij metalen vaatwerk de ooren daaraan bevestigd zijn. In een dezer vazen, gevonden onder den vloer van een der woonhuizen, werd een klein geraamte aangetroffen.

Een tweede ringmuur, evenals de eerste van ovalen grondvorm doch van veel grooteren omvang, ongeveer 400 M., wijst op eene latere uitbreiding der nederzetting. Deze muur, gedeeltelijk van ruwe steenblokken en gedeeltelijk van in de zon gedroogde kleisteenen opgetrokken, was afgedekt met gebakken pannen, met een opschrift waaruit de overheidsbemoeiing bij het bouwen van den muur blijkt. Ook binnen dezen muur werden talrijke overblijfselen van huizenfondamenten gevonden, bij enkele waarvan zelfs de indeeling der vertrekken herkenbaar was. Ook hier verschillende aardlagen zonder en met overblijfselen van vaatwerk, wijzende op perioden van bewoondheid en onbewoondheid. De bovenste laag bevat de bekende Myceensche typen van vaatwerk, doch de onderste onmiddellijk op den rotsgrond liggende lagen vertoonen weder de praehistorische scherven die binnen den kleinen ringmuur gevonden werden. Uit deze vondsten blijkt dus duidelijk, dat vóór de Grieken te Argos een volk moet gewoond hebben, met eene van de Myceensche geheel afwijkende kunstuiting en beschaving, welke dus niet later dan 2000 jaar vóór onze jaartelling gesteld kan worden.

Uit de Myceensche periode zijn eenige rotsgraven blootgelegd en onderzocht, waarvan echter de meesten reeds geplunderd bleken te zijn. In enkele werden echter de duidelijke sporen van lijkverbranding gevonden, doch tevens ook de nissen geschikt voor het bijzetten der lijken. Ook hieruit kan besloten worden tot een overgangstijdperk, waarbij eene vermenging van Grieken met een ander ras plaats had. Immers wordt algemeen de lijkverbranding door de echte Grieken ontkend. In één graf dat ongeschonden bewaard gebleven was, werden de gewone gouden sieraden, dolken, zwaarden, pijlspitsen, ivoren gesneden plaatjes, met sterk aan Egyptischen invloed herinnerende vormen en gesneden steenen, gevonden.

Zijn bij deze onderzoekingen dus reeds belangrijke vondsten gedaan die eenig licht over het praehistorische tijdvak ontsteken, ook de pogingen tot het vinden van grootere bouwwerken zijn niet geheel vruchteloos gebleven. De aanwijzingen van Pausanias en diens beschrijving van Argos en zijne gebouwen volgende, werden proef ontgravingen gedaan, waarbij de grondslagen van eenige gebouwen, waaronder die eener Byzantijnsche kerk en een in de rots uitgehouwen ronden tempel zijn gevonden. Uit twee groote regenbakken zijn verschillende belangrijke beeldhouwwerken, o.m. een Aeskleipios en eene Hekate, benevens eenige opschriften gevonden welke laatste op de inwijding van den tempel van den Pythischen Apollo en het daarbij gevestigde orakel betrekking hadden. Ook de ontgravingen nabij het eigenlijke marktplein van Argos, aan den voet van de Larissa, zijn niet zonder gevolg gebleven. Daar werd een zuilengang gevonden van 106 meter lengte en 24 M. breedte, aan welks beide uiteinden tempels gestaan hebben, en die uit de gevonden opschriften blijkt een markthal te zijn geweest voor den verkoop van levensmiddelen, en uit den Romeinschen tijd te dagteekenen. De ondereinden der zuilen staan alle nog overeind, en de vrees, dat in den loop der eeuwen de steenen van alle oude bouwwerken weer voor de opvolgend nieuwere gebruikt zouden zijn geworden, schijnt niet bewaarheid te zullen worden. Een laag rivierzand en kiezel van ongeveer een halven meter dikte schijnt daarentegen te wijzen op een tijdelijke overstrooming der vlakte die eerder bewarend dan vernietigend op de oudste grondslagen zal gewerkt hebben.

Zijne rede besluitende, stelde spreker de vraag: wat kan de wetenschap winnen bij deze ontgravingen? Hij komt tot het besluit, dat *daar*, met meerdere kans dan ergens elders, het beeld gevonden zal kunnen worden van eene Hellenistische stad, dat licht verspreid zal kunnen worden over de Argivische kunstrichting en beschaving en over haar samenhang met de Myceensche, en eindelijk dat de overgang van deze laatste in de Dorische cultuur zal kunnen worden vastgesteld, al welke punten tot nu toe met een dichten sluier bedekt zijn.

Eene reeks mooie lichtbeelden helderde het gesprokene op.

Ned. Vereeniging voor Teekenonderwijs. Amsterdam 5 April, onder voorzitterschap van den heer W. B. G. Molkenboer. Door het bestuur werd medegedeeld, dat het een adres had gericht tot Z. Exc. den Minister van Binnenl. Zaken, om te verzoeken, op de lijst der inrichtingen, waarvan, volgens den Kon. Boodschap van 22 Sept. 1903, de pensioenen van het onderwijzend personeel geregeld worden ook te willen plaatsen de door Rijk, provincie of gemeente gesubsideerde teekenscholen, voorts de industrie-, kunstnijverheid- en de ambachtscholen.

Met 't oog op het feit, dat spoedig eene algeheele reorganisatie te verwachten is op het gebied van het Lager, Middelbaar en Hooger Onderwijs, heeft ook het bestuur aan de Staatscommissie, belast met de voorbereiding van de organisatie, verzocht. pogingen te doen om ook het teekenen als leervak ingevoerd te krijgen op de gymnasia.

In het Bouwk. Weekblad no 12 van 19 Maart j. l. werden de verschillende punten medegedeeld, die in deze bijeenkomst behandeld zouden worden. Hiernaar verwijzende, worden thans de conclusiën medegedeeld.

Omtrent het door den heer H. J. Horn Jr. ingeleide punt werd de volgende motie met algemeene stemmen aangenomen:

„De vergadering, gehoord de besprekingen, acht het noodzakelijk, dat er zekerheid worde verkregen, dat alle leerlingen, die toegelaten worden tot een H. B. S., het teekenen evenzeer beoefend hebben als de overige vakken van onderwijs. Om daarvan zekerheid te verkrijgen, is 't noodig, dat het teekenen tot de examenvakken gebracht wordt, voor zoover een toelatings-examen geëischt wordt en, dat in het andere geval uit het rapport van het hoofd der school blijke, dat het teekenen voldoende beoefend is en met welk resultaat het is geschied".

De heer A. Asselbergs besprak het programma van het examen art. 56 wet L. O., naar aanleiding waarvan door de vergadering de door hem gestelde motie werd aangenomen:

„De vergadering, overtuigd, dat goed teekenonderwijs in het belang van het volk is: dat dit onderwijs alleen door goed practisch ontwikkelde onderwijzers kan gegeven worden, dat dezen dus in de eerste plaats moeten kunnen teekenen, zoowel op papier als op het zwarte bord; dat de examens de richting aangeven, waarin op de opleidings-inrichtingen gewerkt moet worden;

spreekt de wenschelijkheid uit, dat op de examens, bedoelt in art. 56 (wet L. O.). speciaal wat teekenen betreft, meer eenheid zal komen en dat op die examens zal onderzocht worden of de candidaat voldoet aan de eischen voor het teekenen op papier en op het zwarte bord."

Aan deze motie werd nog toegevoegd: „dat er meer eenheid zal moeten komen in het onderzoek naar de theorethische kennis".

Na bespreking van de wenschelijke meerdere eenheid van opvatting in het teekenonderwijs op H. B. Scholen met 5-jarigen curcus, door den heer J. van Voorthuijsen, stelde deze de volgende motie voor:

„De vergadering spreekt de wenschelijkheid uit van het verkrijgen van meer eenheid van opvatting bij het teekenonderwijs aan de H. B. Scholen met 5-jarigen curcus, waardoor de mogelijkheid zal kunnen worden geopend, dat er verandering zal komen in de eind-xamen-opgaven voor het handteekenen (2de gedeelte), zooals die gesteld zijn, bij Kon. besluit van 27 Januari 1901;

noodigt het bestuur uit, door het doen uitschrijven van eene schriftelijke stemming over enkele vragen, de meening van de leden hierover te laten uitspreken, en noodigt het bestuur tevens uit, den uitslag dezer stemming ter kennis te brengen van de heeren Inspecteurs bij het M. O.

De bedoelde vragen zijn de volgende:

1°. Wenscht ge de eischen, omschreven onder R. sub b. van het algemeen reglement der eind-examens, ongewijzigd te laten?

2°. Zoo niet, wenscht ge die te vervangen door: a. vaardigheid in het schetsen en schaduwen naar de natuur van eenvoudige voorwerpen, of door b. vaardigheid in het schetsen en schaduwen van een eenvoudig relief-ornament?"

Deze motie met toelichtingen, zal in het Maandblad der Vereeniging worden opgenomen ten einde de verschillende opinies van heeren leeraren te verzamelen.

In deze vergadering werd de heer Molkenboer met algemeene stemmen tot Voorzitter herkozen, — werden in de plaats van de heeren D. G. Ezerman en H. A. C. Dekker. die moesten aftreden en zich niet herkiesbaar stelden, gekozen mej. J. M. E. Kerlen en de heer J. W. Sevenhuyzen, — en werd den heer D. Lako, den afgetreden 1sten Secretaris, het eerelidmaatschap der Vereeniging aangeboden.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura. 2 April 1904. *De school van Beuron*, door Jan Stuyt. De schrijver vervolgt zijne mededeelingen, geïllustreerd door eenige afbeeldingen van fresco's en bas-reliefs door de monniken van de Orde van den H. Benedictus uitgevoerd. Te midden van onzen fel bewogen tijd, nu vooral in zake kunst elke persoonlijke meening als hoogste instantie wordt voorop gezet. lijkt het den schrijver een tot verheuging stemmende gewaarwording een breede schaar van mannen te zien, die zich rekenschap hebben gegeven van de beginselen waarnaar zij werken en die in de objectiviteit hunner principen den breeden grondslag handhaven waarop alle ware kunst ten slotte rusten moet.

In *„Geen fusie"* deelt de schrijver — v. H. V(lieg) — mede, dat een correspondentie tusschen de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst en het Genootschap A. et A. niet geleid heeft tot een fusie van beide lichamen. Volgens dien schrijver komt er uit aan den dag, dat de Mij. in zelfgenoegzame hoogheid meent, dat de beoogde éénheid wel bij haar is te vinden, dat zij die niet wil ruilen voor een bond, en dat zij durft voorstellen: „komt maar allen bij ons, wij zullen u wel als leden aannemen."

In het Technisch gedeelte komt weer een vervolg voor van *„Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen*; verder artikelen over *Inhoudsbepaling van metselwerk*, en *Nieuwe wijze voor het winnen van zinkwit.*

De Opmerker. 2 April. *Amersfoort.* Dit artikel geeft een beschrijving van de St. Joris kerk en eenige kleine oude bouwwerken in de stad.

Friesche boerenhuizen, is overgenomen uit het laatste nummer van het „Friesch Weekblad," waarin de heer D. Schaafsma over „Onze Boerenhuizen" schreef, en uiteen zet, hoe hij die wenschen zou voor de toekomst; hij beveelt het uitschrijven van een prijsvraag aan voor een stelphuizinge voor een greidplaats van honderd pondematen."

Temple-church te Londen. Eenige geschiedkundige bijzonderheden omtrent dit gebouw (1185), het best bewaarde exemplaar van de vier nog bestaande kerken met cirkelvormigen plattegrond in Engeland; in 1240 werd er een lang koor aan gebouwd. Het gebouw is vroeger onoordeelkundig gerestaureerd; men zal thans op nieuw aan 't herstellen gaan.

De Bouwwereld, 30 Maart. *Het teakhout en zijn aankap in Siam.*

De eerste Duitsche Stedententoonstelling, Dresden 1903, door Wouter Cool. (Vervolg).

Een eigenaardige vernietiging van waterleidingsbuizen, door J. L. Terneden, naar een mededeeling van Prof. Dr. M. Freund in het „Zeitschrift für angewandte Chemie". De oorzaak van de waargenomen vernietiging is nog niet bekend; of zij een gevolg is van electrische stroomen is evenmin niet uitgemaakt. Prof. Freund verzoekt daarom mededeelingen dienaangaande uit andere plaatsen, opdat meer licht over deze zaak worde verspreid.

Het nummer bevat tusschen den tekst eene afbeelding van het Raadhuis te Aken, van Prof. Pützer.

De Volksgezondheid, 1 April. *Privaat-stelsels*, door C. M. B. Oomen. Hierin worden, toegelicht met afbeeldingen, de verschillende stelsels tot afvoer van faecaliën besproken, zoowel in steden als op 't platteland toegegast.

Bevloeiing; beschreven wordt die te Dinxperlo, waar men akkers zal bevloeien met afvalwater uit de boterfabriek, waardoor het voor de gezondheid schadelijk worden van het water voorkomen wordt.

Iets over scholenbouw.

Technisch Weekblad, 31 Maart. De Telephoon. (Vervolg).

Metallicus, 31 Maart. *Werkstukken en gereedschappen van ijzer en staal. Over Nikkelstaal. Gereedschappen uit de kooperslagerij.*

Loodgieters- en fittersbedrijf, 31 Maart. De Gasfabriek als *leverancier aan particulieren.*

Acetyleen, waarin de vragen beantwoord worden, of speciale reiniging van dit gas vóór de verbranding noodig is, en wat acetyleengas kost.

Aërogeengas. Iets over watervoorziening. Het privaat en zijne loozing (slot).

UIT DEN VREEMDE.

Aan het nieuw gesticht museum voor natuurwetenschap en techniek te München zijn door de firma Siemens en Halske te Berlijn 50.000 Mrk. ten geschenke gegeven. Van alle zijden stroomen hoogst interessante en belangrijke voorwerpen toe, waaronder de oudste wateropvoermachines, gasmotoren (1866) centrifugaal machinen, toestellen voor verlaging van temperaturen en vloeibaarmaking van gassen. De oudste windmolens, de eerste Schukertsche dynamo's, stoommachinen en locomotieven, niets ontbreekt. De eerste toestellen voor ontdekkingen op het gebied van electriciteitsleer, telegraphie, telephonie, Röntgenstralen, electrische en pneumatische uurwerken, benevens tal van werktuigen betrekking hebbende op berg- en mijnbouw, droge en natte waterbouw zijn aanwezig of toegezegd.

De hoofd-opening der Williamburger brug te New-York is 487 M. wijd. Behalve deze heeft zij nog 4 openingen van 91.5 M.

„La Construction Moderne" schrijft over de moderne reformkleeding:

„La toilette est odieusement laide, et il faut évidemment beaucoup d'Esthétique dépourvue du goût le plus élémentaire pour arriver à combiner scientifiquement de semblabes atrocités."

Ook in Weenen en Budapest waar, zoo als bekend is, tal van elegante vrouwen zijn, wil men van de reformkleeding niets weten. Zou het ook geen tijd worden om bij „le sac hygiéniqe", reformschoenen etc. te gaan voegen?

Het kerkhof te Frankfort a.M. wordt aanzienlijk uitgebreid. Er worden aan toegevoegd een crématorium, een kapel, een gebouw voor anatomie enz. De bouwsom hiervoor bedraagt 935.000 Mrk., terwijl er nog een som van 268.000 Mrk. noodig is voor tuinaanleg.

Te Bukarest wordt een gedenkteeken opgericht, ter herinnering aan den onafhankelijkheidsoorlog. Eene som van 250.000 gulden is hiervoor bijeengebracht.

De bekende millonnair Carnegie heeft aan vier verschillende „engeneering societies" te New-York aangeboden om $1^1/_2$ milloen dollars voor hen gezamenlijk één vergadergebouw te stichten. Het voornaamste van deze lichamen „the American Society of Civil Engineers" heeft evenwel bedankt deze gift onder die voorwaarde te aanvaarden.

De Duitsche keizer heeft bepaald, dat de sarcophaag van zijn vader, Keizer Frederik, nu in het mausoleum te Potsdam, geplaatst zal worden in de herinneringshal van de nieuwe Kathedraal te Berlijn.

Aan professor Reinhold Begas is opgedragen om uit Penthelisch marmer een tweede sarcophaag te maken, die dan de plaats van de oude zal innemen.

De London Bridge, nu pas verwijd en wederom voor het publiek opengesteld, was in 1831 gebouwd volgens de plannen van Sir John Rennie, en kostte $18^1/_2$ millioen gulden.

Voor de prijsvraag voor een centraal Postgebouw te München zijn 32 antwoorden ingekomen.

Het denkbeeld om een zelfde schouwburgzaal voor verschillende doeleinden grooter en kleiner te kunnen maken, is o. a. toegepast in het auditorium gebouw te Chicago.

In dit opera gebouw kunnen de beide bovenste galerijen, door een soort nêerslaande kleppen (coves) van de verdere toeschouwers ruimte afgesloten worden.

Hierdoor wordt vooral bij een kleine bezetting der zaal, de accoustiek veel beter.

De uitvinding is van een Duitsch Ingenieur Müller, destijds bureauchef van de architecten Adler en Sullivan te Chicago.

BERICHTEN.

Archeologen-congres. In 1905 zal gedurende Paschen het eerste internationale Congres van Archeologen gehouden worden te Athene. Bij die gelegenheid zullen excurcies gemaakt worden naar Mycene, Tiryns, Argos enz. Bij die gelegenheid en op het veld der Nederlandsche opgravingen zal kunnen blijken, dat Nederland de taak die het aanvaardde, om de geschiedenis van Argos in den meest uitgebreiden zin van de vroegste tijden af op te helderen, met kracht heeft aangevat. Moge het dan — in April 1905 — tevens blijken, dat in 1904 voldoende gelden waren toegevloeid om de opgravingen voort te zetten. Zij die daarvoor iets willen bijdragen — wij wezen er reeds in een vorig blad op — kunnen hunne giften zenden aan den Penningmeester der Commissie voor de Nederlandsche Opgravingen te Argos, den heer C. W. Lunsingh Scheurleer, adres Scheurleer en Zonen, Spuistraat 11 te 's-Gravenhage.

Congres te Madrid. Nu dit Congres den 4en dezer geopend werd, moet nog eens de aandacht gevestigd worden op de omstandigheid, dat de verslagen van het in 1900 te Parijs gehouden Congres van Architecten tot op heden nog niet verschenen zijn.

Haarlem. Voor de tijdelijke betrekking van architect bij de Gemeentewerken zijn ongeveer 40 sollicitanten opgekomen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
„ „	„	19	„	„	- 40.—
„ „	„	24	„	„	- 70.—
„ „	„	40	„	„	- 100.—
„ „	„	25	„	„	- 80.—
„ „	„	22	„	„	- 60.—
„ „	„	20	„	„	- 50.—
„ „	„	25	„	„	- 90.—
„ „	„	25	„	„	- 80.—
„ „	„	38	„	„	- 100.—
„ „	„	23	„	„	- 60.—
„ „	„	29	„	„	- 80.—
„ „	„	27	„	„	- 100.—
„ „	„	37	„	„	- 80.—
„ „	„	26	„	„	- 90.—
„ „	„	46	„	„	- 100.—
„ „	„	19	„	„	- 50.—
„ Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„ „	„	19	„	„	- 50.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 11 APRIL.

AMSTERDAM. Het verbouwen der tramremise aan de Stadhouderskade tot kantoorgebouw, ten behoeve der gem.-tram.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f4,50 (met 7 teek) Inl. worden gegeven aan de directiekeet aan de Tollensstraat, van 2—4 u., ged. de laatste vier werkdagen voor den dag der aanbesteding. Aanw. in loco wordt gegeven 5 April 1904, v.m. 11 u.

AMSTERDAM. Het bouwen eener watergasfabriek op het terrein der Ooster gem. gasfabriek aan de Linnaeusstraat.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. verkrijgb. ter stadsdrukkerij tegen f3 met 4 teek. Inlicht. worden gegeven alle dagen van 9—12 u. ten kantore van den bouwk. hoofdopz. der gem. gasfabr. Linnaeusstr. ged. de week de besteding voorafgaande. Aanw. 6 April, v.m. 10—12 u.

GRONINGEN. Het bouwen van eene heerenbehuizing op een vrij terrein, gelegen oostzijde in de Oude Ebbingestraat, kadastraal gem. sectie G, no. 4192.

De heer Th. Verhagen, 's av. 8 u, in 't café van Möller. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. en inl. te bekomen ten kantore van den archit. A. Th. van Elmpt.

HULST. Het bouwen van een sigarenfabriek te Hulst.

De heer K. IJzeboudt te Koewacht, n.m. 2 u., ten herberge van H. Neefs, alw. bestek en teek. ter inzage.

NUMANSDORP. Het bouwen van een school met onderwijzerswoning, met overdekte speelplaats aan het gehucht „de Schuring".

Het gem.best., n m. 2 u. Bestek met teek. te verkr. à f2 per stel bij den boekh. W. Hoogwerf Az. Aanw. op het terrein 11 April, v.m. 10 u, door den arch. J. Smit te Oud-Beijerland, bij wien ook nadere inl. zijn te bekomen.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Vóór of op DONDERDAG, den 28sten April 1904, tot des namiddags drie ure *(Greenw. tijd)*, worden in het Administratiegebouw der Maatschappij te Amsterdam (Droogbak) Kamer 153, inschrijvingsbiljetten ingewacht voor de levering van:

9000 à 12000 ton stalen rails, gedurende de jaren 1904, 1905 en 1906 ingevolge het Bestek No. 993.

Het bestek met inschrijvingsbiljet en 5 stuks teekeningen is tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid,
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 2en Mei 1904, des namiddags ten half 2 ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 994:

Het wijzigen en uitbreiden der stationsemplacementen KOOG—ZAANDIJK en KROMMENIE—ASSENDELFT.

Begrooting f 33000.—

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op *franco* aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie
Het Gedelegeerd Lid.
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 25sten April 1904, des namiddags ten half 2 ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 995:

De levering van stalen lasch- en draagplaten, haakbouten, schroefbouten en houtschroeven en contrarails met gegoten ijzeren tusschenklossen, in 13 Perceelen.

Het bestek is tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid.
R. VAN HASSELT.

WAALWIJK. Het bouwen van een kantoor, drukkerij, magazijn en pakhuis.

De heer A. Tielen, n.m. 5 u., in hotel „De twee Kolommen". Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,25 bij den besteder. Aanw. 11 April, n.m. 4 u.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

16 APRIL 1904. 24e JAARGANG. No. 16.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

HOLLANDSCHE EILANDEN.

Ofschoon Wieringen dicht bij de Hollandsche kust ligt, is het niet gemakkelijk te bereiken. Met den trein kan men slechts tot Anna Paulowna komen. Van daar is gelegenheid, om per as naar de Ewijck-sluis vervoerd te worden, waar de postschuit afvaart.

Zij is maar een klein vaartuig, die postschuit, doch de schipper verstaat zijn vak en in de dertig jaar, dat hij vaart, heeft hij nog geen ongeval gehad.

Om de Ewijck-sluis met haar dubbele wipbrug is een buurtje ontstaan, dat er schilderachtig uitziet. De noordwestewind geeft een prachtigen hemel, met groote grijze wolken en fijne stukjes blauw. Zulke luchten schilderde Jacob Maris het liefst.

De zee is onstuimig; de vaart gaat echter snel, en reeds na een goed half uur landen wij aan de westzijde van Wieringen. Hier zien wij het wier, waaraan het eiland zijn naam ontleent. Het wordt uit zee opgevischt, in de sloten van het zeewater ontdaan en dan in hooibergen als zwarte zeegrashoopen opgetast.

Het eerste dorp dat men bereikt is Westerland. Hier staat een kleine kerk, met een bijzonder zwaren toren. De kerk schijnt vernieuwd; dat er een veel oudere geweest is, bewijzen de zerken van rooden zandsteen, die nu vóór de kerkdeur liggen en waarop nog kruizen te onderscheiden zijn. Ook de klok, door Johannes Godefridi in 1510 gegoten, toont aan, dat de kerk reeds vóór de Hervorming moet hebben bestaan.

De hoofdplaats van het eiland is Hipolitushoef. Hier staat een kerk, die korten tijd geleden op kosten van een vermogend Amsterdammer werd gerestaureerd. Zij heeft een koor van tufsteen, dat met een halven tienhoek is gesloten, en blijkbaar uit de 13e eeuw afkomstig is. Hooge spitsboogvensters verlichten het.

Aan dit koor is in 1675 een schip van gebakken steen aangebouwd, dat, evenals het overige van de kerk, geen zijbeuken bezit. De toren, die beneden van tufsteen is, draagt het karakter der 13e eeuw. Een ingang, met een spitsboog gedekt, is van de restauratie afkomstig. Was zulk een ingang reeds aanwezig, of dankt zij haar aanzijn alleen aan het vernuft van den restaurator? Zoo wordt het moeielijk over een monument te oordeelen.

Van binnen ziet men, behalve verscheidene grafzerken, een predikstoel met doophek en banken uit het laatst der 17e eeuw, drie fraaie oude koperen kaarskronen en een geschilderd glasvenster, in 1676 door de Staten van „Westvrieslandt ent Noorder Quartier" aan de kerk vereerd. Het prijkt met de in kleuren uitgevoerde wapens van Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Edam, Monnikendam, Medenblik en Purmerend. In het midden is het wapen van Westfriesland aangebracht. Als den vervaardiger noemt zich Claes van der Meulen.

Ook deze kerk heeft een oude klok, „in sinte ipolitus ere" door Willem Butendiic gegoten in 1440.

Het derde dorp op Wieringen is Oosterland. Hier bevindt zich een Romaansche kerk, die een tiental jaren geleden gerestaureerd werd. Zij is van tufsteen en rooden zandsteen opgetrokken en bestaat uit één beuk, die bij de restauratie aan de oostzijde door een tufsteenen muur met drie vensters er in is afgesloten. Waarschijnlijk bestond toen het oude koor niet meer.

De kleine ramen in den zijgevel en de zware toren bewijzen, dat deze kerk tot de twaalfde eeuw behoort. Maar latere geslachten hebben er ook aan gebouwd. Zoo dagteekent het houten gewelf van 1642, en is ook de steenen torenspits uit de 17e eeuw. In 1499 goot Jan Moer Gobelszoon de klok; omstreeks 1700 werd de kerk van haar predikstoel, doophek en koperen kaarskroon voorzien. Tegen den zuidelijken muur hangt een oud zwaard. Hoe het daar kwam, weet niemand te zeggen.

Het oostelijkste dorp heet Den Oever. Van de kerk staat nog slechts een klein gedeelte overeind, dat van gebakken steen is en met zijn smalle spitsboogvensters op de 13e eeuw als tijd van ontstaan wijst. Cornelis Harmensz voorzag in 1672 het gebouw van een rijken predikstoel met doophek.

Westelijk van de kerk ziet men een gebouw, dat vroeger een gasthuis moet geweest zijn; het is nu veranderd, doch draagt blijken van in de middeleeuwen gesticht te zijn.

Om de postschuit weer te bereiken moet men naar het westen van het eiland. Men heeft dan gelegenheid, het Wieringsche landschap nog eens goed te bezien. Er zijn schilderachtige plekjes genoeg, buurtjes met roode daken en boomen, weiden met vee, die in de vochtigé atmosfeer de schoonste tinten toonen.

Om Texel te bereiken gaan wij per spoor van Anna Paulowna naar Den Helder. De boot vertrekt aan den oostkant dier plaats, waar men, langs het „Nieuwe Diep", de marine-etablissementen van Willemsoord ziet liggen. Aan de overzijde heft een fort zijn gepantserden koepel omhoog.

De stoomboot zet zich in beweging. Den Helder, eerst achter zijn hoogen dijk verscholen, rijst uit zee op. Aan de westzijde de vuurtoren van Kijkduin, een reusachtige fabrieksschoorsteen. Het is stil op Texelstroom. De tijden zijn reeds lang voorbij, dat het hier van schepen grimmelde, die op den oostenwind wachtten om te kunnen uitzeilen. Alleen een paar oorlogschepen met hooge gele schoorsteenen geven eenige levendigheid aan het tafereel.

Langzamerhand begint Texel zich te vertoonen; eerst als een onduidelijke streep, dan met boschjes en huisjes. Dit is het dorp Oude Schild, met zijn haven, die aan de oostzijde van het eiland ligt, en waar de boot aanlegt.

Oude Schild herinnert aan andere plaatsen van Noord-Holland. De huizen hebben allen puntgevels, die, tegen het doorslaan, bij ruw weer, van boven beplankt zijn. Al het houtwerk is keurig groen geverfd, en hier en daar heeft het metselwerk der gevels duchtig met de witkwast kennis gemaakt. Zoo ontstond een kleurig tafereel, dat verdiende, door een talentvol schilder op doek of papier te worden gebracht. De roode pannen, de grijsblauwe lucht, het groen van gras en boomen, de fijne schakeeringen van het water der plassen, die zich achter het dorp uitstrekken, dit alles werkt harmonisch samen.

Van belangwekkende bouwkunst ziet men aanvankelijk weinig. Slechts één der gevels is met den Hollandschen leeuw in krachtig relief versierd. Het logement „de Zeven Provincien", waar de Ruyter en Cornelis Tromp zoo dikwijls vertoefden, als hun vloten door tegenwind niet konden uitzeilen, is in 1897 gesloopt en vervangen door een modern gebouw.

Een weinig het land in ligt de Hervormde kerk, een gebouw van 1650, zooals een cartouche in den oostelijken gevel aantoont. In 1740 werd, aan de noordzijde, een beuk bijgebouwd. Doch zoowel wat de 17e als de 18e eeuw hebben gemaakt, is hoogst eenvoudig. De 19e eeuw zorgde voor het witten der gevels; juist toen wij de kerk bezochten waren eenige oude visschers bezig het witwerk op te frisschen. Oude Schild is een visschersplaats.

Bij het klimmen in het houten torentje, aan de westzijde op het dak der kerk gebouwd, bleek het talrijke duiven, en een kleine klok, in 1782 door Pieter Seest te Amsterdam gegoten, te bevatten.

Het interieur der kerk, met zijn helder gewitte wanden en zijn houten gewelf, is niet onaardig. Een predikstoel van ± 1670, met bijzonder karakteristiek snijwerk, waarbij noch allerlei schepen, noch het wapen van Texel, een anker met twee klimmende leeuwen, vergeten zijn, is een uitmuntend staaltje van 17e eeuwsche kunstnijverheid.

In het bijzonder echter het koperwerk, keurig geschuurd, trekt de aandacht. Wel is het oude doophek niet meer aanwezig en zijn ook de vroegere banken verwijderd, maar de doophekboog, met het wapen van Cornelis Tromp en het jaartal 1683 toont nog de bekwaamheid der toenmalige geelgieters. De beide kaarskronen zijn ook met wapenschilden versierd; één, met het wapen van De Ruyter, draagt het jaartal 1677, de andere heeft het wapen van Cornelis Tromp en het jaartal 1678. De visschers meenen, dat De Ruyter de eerste kroon vereerd heeft, doch daar zij een jaar na zijn sneuvelen pas werd opgehangen, schijnt het geld uit zijn nalatenschap te zijn gekomen.

Ook in de achttiende eeuw kreeg de kerk nog koperwerk ten geschenke, als wandarmen, predikstoellezenaar, voorzangerslezenaar enz. In 1651, den 14 Juli, gaf „Schipper Richard Robberts van Glasko, woonachtig tot Saendam", aan de kerk, die toen pas klaar was gekomen, een bord met de tien geboden ten geschenke. Hij deed op dit door H. Boon meesterlijk gepenseelde paneel ook het vers uit den 107den psalm aanbrengen: „Die met schepen ter See afvaeren, handel doende op de groote wateren sien de wercken des Heeren en zijne wonderwercken in de diepte", wat ongetwijfeld toepasselijk mag heeten. Op dit bord hebben de blikken van Tromp en de Ruyter zeker dikwijls gerust, als zij zaten onder het gehoor van Do Anthonius Danburg, wiens nagedachtenis door een opschriftbord in eere gehouden wordt. Maar op het oogenblik hangt dit bord niet meer in de kerk, doch is geborgen in een loodsje dichtbij, waar ook de dorpslijkwagen een onderkomen vond. Toen de predikant den 11 Juni 1681 stierf „die in dees Tempel aan Gods volck van 't heylig woort was d'eerste Tolck" had hij „loflyck een en dertig jaer" zijn ambt bekleed. Men zou goed doen, dit bord weer in de kerk een plaats te geven. Dan konden ook de borden gewijd aan „Kornelius Lenz, den Tweeden Godsgezant", in 1720 ontslapen, en aan het vergrooten van de kerk, weer in eere hersteld worden. Gelukkig liet men twee 18e eeuwsche wapenborden op hun oude plaats.

Zerken bevat de kerk haast niet. Onder een ligt de „WelEdele Manhafte Heer Andreas Coenraad Kulenkamp, in leven Capitain van de Burgerij op Paramaribo in de Colonie van Suriname", die in 1761 op zee overleed. Een andere dekt het stoffelijk overschot van Jan Godfried Ulbregt, die in 1758 het tijdelijke met het eeuwige verwisselde, na „op Texel mijnheer Commissaris en Comis ter Ree" geweest te zijn.

Wij verlaten nu het dorp aan de westzijde en volgen, langs de R.K. kerk, den dijk, om weldra landwaarts te gaan, en de Texelsche natuur te leeren kennen. Overal zien wij schapen, thans geschoren, in tamelijk schrale weiden, die door dijkjes van elkander gescheiden zijn. Weldra gaat de weg een heuvel op, die door een bosch bekroond is. Het landschap doet hier aan België of aan Engeland denken. In het Zuidwesten zien wij Den Hoorn liggen, meer voor ons, geheel in het groen, Den Burg, de hoofdplaats van het eiland.

Ter zijde ligt een fort, in 1572 aangelegd, en in 1812 op last van Napoleon verbeterd. Het dient om een landing te beletten, doch wordt niet onderhouden, sinds de verdedigingswerken aan de zijde van Den Helder versterkt zijn.

Van den heuvel geniet men een fraai panorama, dat niemand zeker op Texel zou gezocht hebben. De weg daalt nu naar Den Burg, dus genoemd naar den burcht, die daar door de Romeinen gebouwd werd. Men kan in den plattegrond van het dorp nog duidelijk de Romeinsche stichting herkennen. De straten loopen rond om een ruimte, waar thans de

Hervormde kerk en het park liggen, maar waar zich oorspronkelijk de Romeinsche versterking bevonden moet hebben.

Het dorp Den Burg maakt een allerliefsten indruk. De huizen zijn keurig onderhouden, en overal geven boomen een aangename schaduw. Aan een pleintje, dat met zware linden prijkt, staan de logementen „Texel", „de Zwaan", „de Oranjeboom" en „de Lindeboom". In het laatste namen wij onzen intrek en hebben er de aangenaamste herinneringen van bewaard.

De kerk van Den Burg was voorheen aan den H. Johannes den Dooper gewijd; zij bevatte ook altaren, als wier patroons de HH. Anna en Jacobus genoemd worden. De middeneeuwsche stichting is nog vrij wel bewaard. Het koor is iets smaller dan het schip en eindigt rechthoekig. Deze plattegrondvorm, die in Engeland veelvuldig voorkomt, is hier te lande betrekkelijk zeldzaam. De oostelijke gevel heeft steunbeeren en in den top een nis, die den spitsboog vertoont.

In hoofdzaak 15e eeuwsch, is het gebouw grootendeels van gebakken steen opgetrokken. De toren staat in de kerk, en wordt daar door twee zware zuilen gedragen. Het torenfront is het rijkste gedeelte van de geheele architectuur. De roode baksteen wordt hier door banden van gele klinkers, die een ongemeen groot formaat hebben, afgewisseld. Ook fragmenten van traceeringen, een nis, booggalerijen en fialen bleven bewaard.

Vermoedelijk hebben de oorspronkelijke bouwmeesters de bedoeling gehad, de bovenste verdiepingen van den toren achtkant te maken Hun plan kwam echter niet tot uitvoering, doch men zette den toren vierkant voort. In 1604 werd hij van een gemetselde spits voorzien, die den tand des tijds uitstekend heeft weerstaan.

De beuken der kerk worden gescheiden door slanke zuilen, met achtkante basementen en lijstkapiteelen. De gewelven zijn van hout. In 1649 goot Coenraad Splinter te Enkhuizen de torenklok.

Van het kerkmeubilair, dat aanvankelijk aanwezig was, is slechts weinig overgebleven. In de helft der 19e eeuw is een dier smakelooze betimmeringen aangebracht, zooals men ze helaas maar al te veel gemaakt heeft. Slechts de kaarskronen en de lezenaars, in 1668 door „den heer Captn. Roetering" geschonken, en het orgel uit het laatst der vorige eeuw behield men. Tot voor korten tijd waren ook de wapenborden nog op een zolder geborgen. Zij zijn echter sedert aan een Haagsch handelaar in oudheden verkocht.

Tal van zerken bevinden zich in de kerk. Predikanten, „kasteleins" van Eierland, andere waardigheidsbekleeders en ook heel wat zeevarenden vonden hier hun laatste rustplaats. Het lijk van „Heer de Wild", die te Helvoetsluis verdronk, dreef vier maanden rond, eer het op Texel aanspoelde en „gaaf" in Den Burg werd bijgezet. De huisvrouw van Barent van Neck werd in 1611 met haar dochters „Wijntje en Trijntje" begraven. Is hier een grappenmaker aan den gang geweest? Misschien hadden Wijntje en Trijntje toen nog niet de beteekenis van thans.

Zuidelijk van de kerk stond vroeger het klooster, dat door nonnen bewoond werd, en een kapel bezat, aan de H. Agnes gewijd. De voormalige kloostertuin is thans een fraai belommerde wandelplaats; waar eens de gebouwen stonden, vindt men nu het weeshuis, dat echter grootendeels modern is, zoodat van de zeventiende eeuw slechts eenige ankers met 1641 en een paar karbeels spreken.

Ada van Holland, wij weten dit uit de vaderlandsche geschiedenis, werd in 1211 door haar oom Willem I naar Texel verbannen. Het was in onze jeugd altijd een voldoening als wij, na Dirk de eerste en al de verdere Dirken en Florissen aan „Ada" kwamen. Zij vormde een rustpunt voor ons vermoeid geheugen. Helaas, wij kunnen de graven van het Hollandsche huis niet meer opzeggen! En wij leven nog.

Men is het er niet over eens, waar de ongelukkige gravin opgesloten was. Sommigen meenen op het kasteel, dat stond, waar nu het logement Texel zich bevindt. Anderen zien in het voormalig klooster de bewaarplaats.

En werkelijk, het weeshuis bevat nog een geschilderd portret der gravin, met het bijschrift „Ada" en MCCIII. Maar het portret heeft geen zoo hooge oudheid; het moet omstreeks 1650 gemaakt zijn. De schilder, nog volstrekt geen archeoloog, gaf de gravin een fantaisie-costuum, dat aanstonds haar herkomst verraadt.

Verscheidene andere schilderijen zijn nog in het weeshuis te zien. Zeegezichten, een paar bijbelsche voorstellingen, een portretstuk, ziedaar de merkwaardigste. Het laatste stuk is gemerkt J. Riet, Hoorn 1659. Daarop zijn, blijkens het wapen, voorgesteld een heer Van der Graeff, destijds 50 jaar oud, zijn dochters oud 24 en 11 jaar en zijn zoons van 21, 15 en 13 jaar. Denzelfden schildertrant vindt men ook in een tafereel, Jozef en Potiphar verbeeldend, terug.

Een enkele aardige gevel is nog in Den Burg te zien en wel Koogerstraat B, 133. Hij is van gebakken steen, met figuren van vlechtwerk, bogen enz., terwijl in de ankers het jaartal 1591 wordt gelezen. De oorspronkelijke trapjes zijn verdwenen. Het merkwaardigste van den gevel is het besneden houten deurkalf. Het is van 1599, en verbeeldt het wapen van Texel, met de spreuk:

„die sijn oore stopt voort roepe der arme
godt sal hem niet ontfarme."

Wandelt men langs dezen gevel verder, dan gaat men noordwestwaarts het eiland in; de weg leidt langs bloembollenvelden, die ons aan de omstreken van Haarlem doen denken. Ook de bekende bollenloodsen ontbreken hier niet.

(Wordt vervolgd.)

VIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN TE MADRID.

Aan het officieele bulletin dat door het secretariaat van dit Congres wordt uitgegeven en aan een te Madrid verschijnend dagblad ontleenen wij de onderstaande mededeelingen.

Den 5den April, des nam. ten 2 ure, werden de thans te Madrid vertoevende officieele afgevaardigden naar het Congres en de leden van het Congres, in het Kon. Paleis ontvangen door H.H. M.M. den Koning en de Koningin Moeder van Spanje, de Princes van Asturie en Infanta Maria Teresa, met een groot gevolg.

Deze afgevaardigden, waaronder Dr. P. J. H. Cuypers voor Nederland, werden door het Comité van Uitvoering van het Congres aan Z. M., die een generaals-uniform droeg, voorgesteld, ieder van hen vriendelijke woorden van achting toevoegende, zooveel mogelijk in hun landstaal. De receptie droeg een bijzonder intiem karakter, hetgeen door de aanwezigen zeer werd gewaardeerd.

Het secretariaat zegt, geen woorden te kunnen vinden om zijn groote dankbaarheid uit te drukken aan H.H. M.M. voor de welwillende ontvangst van de buitenlandsche collegas, en wat deze laatsten betreft — ook hier spreekt de om zijn ridderlijkheid bekende Spanjaard — hen wordt den warmsten dank gebracht voor de hooggewaardeerde medewerking die zij verleend hebben door hunne tegenwoordigheid op dit Congres; van de zijde der gastheeren wordt hen verzekerd, dat al het mogelijke zal worden gedaan om hun kort verblijf in Spanje zoo aangenaam mogelijk te doen zijn, opdat zij, teruggekeerd in hun vaderland, aangename herinneringen aan hunne reis naar Spanje mogen bewaren.

Wij zullen thans een kort overzicht geven van de werkzaamheden enz. van het Congres. (*)

Woensdag 6 April, ten 9 ure des voorm. in het amphitheater

(*) Tot ons leedwezen kon het gedeelte van dit verslag, dat tot 9 April loopt, niet meer in ons vorig nummer worden opgenomen, wegens vertraagde ontvangst.

van het Atheneum. Na een toespraak van den Voorzitter werd het bureau van het Congres samengesteld. O. a. werden benoemd: tot Eere-Vice-Voorzitter de heer Dr. P. J. H. Cuypers, tot Eere-Algemeen Secretaris de heer A. Salm G.Bz., Voorzitter van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst; deze laatste eer viel ook te beurt aan den heer Maurice Poupinel, de algemeene Secretaris van het in 1900 te Parijs gehouden Ve Congres.

Na vaststelling van de congres-werkzaamheden en uitreiking der insignes, konden de congressisten zich doen inschrijven voor de tochten naar Toledo, Alcalá en Guadalajara, waarvan een ruim gebruik werd gemaakt.

Ten 3 ure des nam. had in het gebouw der Universiteit de openingszitting plaats. Na een redevoering van den Voorzitter van het Comité van Uitvoering van het Congres, en de lezing van het rapport van den Secretaris van het Comité van Organisatie, werden de buitenlandsche afgevaardigden en de Ministers voorgesteld door den Voorzitter van de voorbereidende bijeenkomst. Hiermede was het Congres voor geopend verklaard.

Donderdag 7 April werd vergaderd van 9 tot 12 uur, en van 3 tot 6 uur. Des avonds ten $9^1/_2$ ure werd een voordracht gehouden door den heer Weber, architect te Weenen, restaurator van verschillende vorstelijke kasteelen.

Vrijdag 8 April. Ten $7^1/_2$ ure des morgens kwamen de leden van het Congres te zamen aan het station van Atocha, ten einde Toledo te bezoeken, waar men te $9^1/_2$ uur aankwam en tot $11^1/_2$ uur de Cathedraal bezichtigde. Na een dejeuner te hebben gebruikt, werden bezoeken gebracht aan Santa Maria la Blanca, San Juan de los Reyes, El Cristo de la Luz, Puerta del Sol en het Alcazar. Met den trein van $3^1/_2$ ure werd de terugtocht naar Madrid aanvaard.

Zaterdag 9 April, werd van 9 tot 12 en van 3 tot 6 ure vergaderd. Ten 10 ure des avonds werden de leden op het stadhuis ontvangen door den Gemeenteraad van Madrid.

Zondag 10 April was geheel gewijd aan bezoeken aan de openbare gebouwen van Madrid. Des avonds ten $9^1/_2$ ure werd een feestavond in het amphitheater van het Atheneum aan de congressisten aangeboden door het bestuur van het Atheneum.

Maandag 11 April. Op dezelfde uren als de vorige dagen werden zittingen gehouden. Daarna werd van $6^1/_2$ tot $7^1/_2$ ure een voordracht gehouden door den heer Saladin, over den invloed der Arabische kunst van Spanje op de Arabische monumenten van Marocco, Algiers en Tunis.

Dinsdag 12 April. Ten $7^1/_2$ ure begaven de congressisten zich naar Acalá, waar zij ten $8^3/_4$ ure aankwamen, en de belangrijkste monumenten, als: de Universiteit, de Magistrale en het Nationale Archief bezochten. Na een rustpoos en dejeuner werd ten 2 ure de tocht — een half uur per spoor — naar Guadalajara aanvaard, waar de Academie voor de militaire Ingenieurs werden bezichtigd.

Woensdag 13 April. Des morgens ten 8 ure vergaderden het Uitvoerend Comité, het bureau van het Congres, en de gedelegeerden der verschillende regeeringen, ten einde de conclusiën op te maken en vast te stellen over de verschillende besproken onderwerpen. In deze vergadering werd mede vastgesteld, waar en wanneer het volgende, dus VIIe, Internationale Congres zal worden gehouden.

Te 3 ure werden deze conclusiën aan het Congres medegedeeld, en hield de Voorzitter een warme afscheidsrede, waarmede dit Congres voor gesloten werd verklaard.

Des avonds ten half 8 ure vereenigden de congressisten zich aan een schitterenden maaltijd.

Voor dit Congres waren bijna 780 deelnemers, waaronder vele dames, ingeschreven; 400 hunner behoorden tot vreemde nationaliteiten. De Duitsche architecten waren door een vijftigtal, die met hunne familie zijn overgekomen, vertegenwoordigd.

Van onzen specialen verslaggever, door wiens bemiddeling wij het bovenstaande konden mededeelen, ontvingen wij nog een uitvoerig schrijven, waaraan wij het volgende zullen ontleenen.

In de eerste plaats beklaagt onze verslaggever, iemand die veel gereisd heeft, allen die op het laatste oogenblik, hetzij wegens drukke werkzaamheden, hetzij door andere omstandigheden, niet mede naar Spanje zijn gegaan: „welk een interessant land, welk een heerlijke natuur, wat een aantal geschiedkundige herinneringen die uit de overgebleven bouwwerken nog tot den reiziger en artist spreken; welk een overvloed van schilderachtige en schoone bouwfragmenten en van heerlijke architectuur. Italië, door velen onzer bereisd, is zeker hoogst interessant, maar Sanje wint het nog".

De meeste Congressisten kwamen 5 April te Madrid, en dus te laat voor de receptie in het Kon. paleis op 4 April. Den volgenden dag toen de Koning naar Barcelona vertrokken was, werden daarom nog velen in de gelegenheid gesteld tegenwoordig te zijn bij een tweede bezoek aan het paleis, waarbij de Koningin Moeder recipieerde. Opvallend is het geweest, dat H. H. M. M. zich bijzonder veel onderhielden met de Nederlandsche bezoekers, waartoe o. a. zeker veel heeft bijgedragen, dat een der dames een tijd lang aan het Nederlandsche hof heeft doorgebracht, en wel de meeste bijzonderheden kon mededeelen omtrent „la Reina Wilhelmien".

Na de ontvangst in het paleis op 4 April werd door den Koning de Tentoonstelling geopend in het Glazen Paleis (Palacio de Cristal), een groote plantenserre, waar alle belangrijke Spaansche monumenten in photographie verzameld zijn, benevens afgietsels en modellen van belangrijke bouwfragmenten, oude teekeningen, ontwerpen, enz.

De ochtend-vergadering van 6 April, 's morgens ten 9 ure, werd gepresideerd door den heer Velazquez, die hartelijke woorden wijdde aan de nagedachtenis van den heer Avalós, den onlangs overleden Voorzitter van het Congres-comité, en toen in gloedvolle woorden den aanwezigen, onder wie hij zooveel voortreffelijke architecten opmerkte, het welkom toeriep.

Ook de heer Urioste verwelkomde de aanwezigen, vooral de gedelegeerden van verschillende regeeringen en vertegenwoordigers van vereenigingen enz; hij bedankte allen die door hunne tegenwoordigheid luister aan het Congres zullen bijzetten. Thans was de arbeid van het Comité van organisatie afgeloopen, en moesten de aanwezigen het Congres-bureau kiezen.

Zooals op vorige congressen gebruikelijk is geweest, werd — op voorstel van den heer Paupinel, gedelegeerde der Fransche regeering — het Comité van organisatie, onder dankbetuiging voor den velen reeds verrichten arbeid, aangewezen om het bureau van het Gongres uit te maken.

De heer Urioste betuigde zijn dank voor de eervolle opdracht die het Comité ontving, en verzekerde dat dit er trotsch op was een Congres te mogen presideeren, waarvan zooveel mannen van de grootste bekwaamheid op het gebied der bouwkunst lid waren.

Hierboven hebben wij reeds medegedeeld, welke Nederlanders in dit bureau zitting hebben.

De heer Arbós, een der drie Onder-Voorzitters van het Congres, bedankte de Congressisten met warmte voor de groote eer zijn land aangedaan, om Madrid te kiezen tot zetel van het VIe Congres. Hij riep zijne collega's het welkom toe in zijn land, en verzocht hen de verzekering te willen aanvaarden, dat alles gedaan zal worden om het den bezoekers zoo aangenaam mogelijk te maken en hen goede herinneringen te doen medenemen. Gij zult — zeide spreker — onder ons nog die ridderlijke zeden vinden, waardoor Spanje eertijds beroemd was, en Uwe lieftallige dames zullen voortdurend onze eerbiedige aandacht gaande houden Wat de bouwkunst betreft, weet gij maar al te goed, hoe zij afhankelijk is van ondergeschikte kunsten die zich niet anders dan in kalme omgeving kunnen ontwikkelen. Lange burgeroorlogen, verschillende revolutiën en andere ongelukkige omstandigheden hebben onze burgerij verarmd, en onzen hedendaagschen bouwkunstenaar kunt gij niet op gelijke lijn met U stellen. Toch zal Uwe reis niet vruchteloos zijn geweest, want gij zult schoone gelegenheden vinden om de werken van onze voorouders te bewonderen.

Deze woorden werden luide toegejuicht.

Na verschillende mededeelingen over de congres-werkzaamheden werd op voorstel van Graaf De Suzor, gedelegeerde van Rusland, besloten, dat de Congressisten vrijen toegang zullen verkrijgen tot de in Madrid in aanbouw zijnde bouwwerken; de stedelijke architecten zouden zich gaarne beschikbaar stellen op bepaalde tijden aanwezig te zijn om hunne collega's de verlangde inlichtingen te geven.

Wegens de ziekte van ex-Koningin Isabella II te Parijs — gevolgd door Haar overlijden — kon de bezichtiging van het paleis van de Infante Isabella, die hare moeder was gaan bezoeken, niet doorgaan Een telegram van leedbetoon over de oorzaak hiervan werd door het Congres aan de Infante gezonden. De goede wenschen daarbij uitgedrukt voor het herstel der Koningin zijn echter niet verwezenlijkt geworden.

Nadat de werkzaamheden voor den volgenden dag waren vastgesteld, werd deze eerste bijeenkomst gesloten.

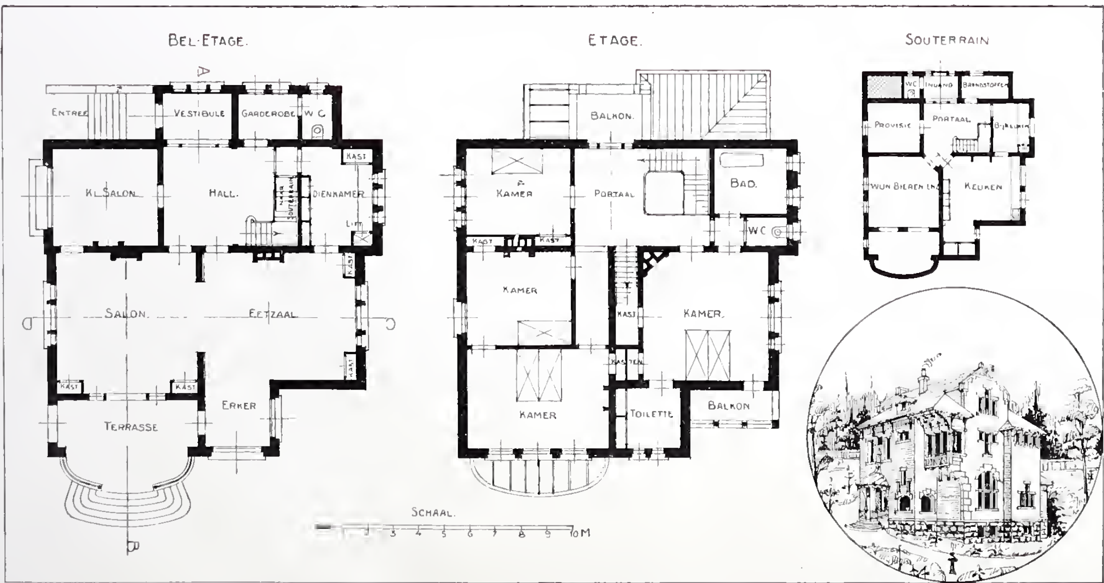
(Wordt vervolgd).

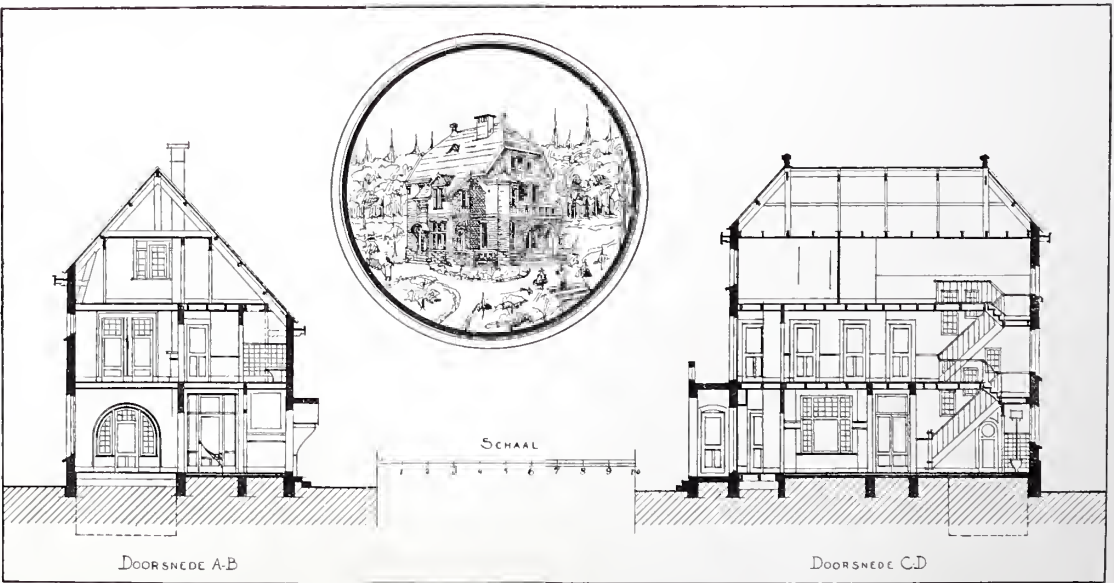
Ontwerp II, plaat 1, 1e Aflevering.

Ontwerp VI, plaat 2, 2e Aflevering.

Ontwerp II, plaat 3, 1e Aflevering.

Ontwerp V, plaat 4, 2e Aflevering.

ASBEST LEIEN.

Door de firma Cuylits & Bücker te 's Gravenhage worden hier te lande hydraulisch geperste leien, asbest leien, in den handel gebracht, waarmede een sterke en doelmatige dakbedekking verkregen wordt.

Deze leien worden geleverd in afmetingen van 20 × 20, 30 × 30, en 40 × 40 cM. voor losanges en Maasdak, met bijbehoorende begin- en halve leien.

De leien hebben een kleur gelijk aan die van de gewone blauwe, en kunnen ook in crême- of terra-cotta-kleur geleverd worden, welke kleuren standvastig zijn. Zij zijn sterk en zeer elastisch, waardoor reparatiën aan de dakbedekking bijna niet zullen voorkomen; een lei, ter dikte van 3,5 m.M., van zeer aanzienlijke hoogte op de steenen vallende, scheurt of breekt niet. Het materiaal der lei, waarvan asbest een bestanddeel uitmaakt, is volkomen onbrandbaar; het springt in 't vuur niet stuk, en een sterk verhitte lei barst niet bij het bespuiten met koud water. Het vermogen om water op te slorpen is uiterst gering.

De asbest leien hebben $^1/_4$ tot $^1/_2$ van het gewicht van de gewone leien, wat ten goede komt aan bekappingen van groote spanning. Zij zijn alle even glad en geven een vlakke, dichte, warmtewerende bedekking; vooral met licht gekleurde kunnen dus koele zolderruimten verkregen worden. Door de goede onderlinge aansluiting der leien, is het indringen van jachtsneeuw buitengesloten.

Voor nokken — met wijd en nauw gedeelte, — hoekkepers en kielgoten, worden leien geleverd in dezelfde kleuren als de platte. Vertind koperen haken voor de bevestiging der nokken zijn voor den prijs van *f* 6.50 per 100 stuks verkrijgbaar.

De prijzen dezer bedekking zijn ongeveer gelijk aan die van gewone leiendaken; zij zijn per M²., gedekt gemeten, bij afmetingen der leien van 20 × 20 c.M. in crême-kleur of leiblauw, *f* 1.87, in terra-cotta-kleur, *f* 2.35; de M²., waarin 42 stuks gaan, weegt 10.5 K.G. Bij afmetingen van 40 × 40 c.M., in genoemde kleuren, zijn de prijzen onderscheidenlijk *f* 1.45 en *f* 1 83; de M²., waarop 8.15 stuks gaan, weegt 8.15 K.G.

Bijzondere kwaliteit leipannen, alleen in hoog roode kleur, worden geleverd bepaald voor werken die sterk aan storm en regen zijn blootgesteld; de afmetingen daarvan zijn 40 × 20; de M². gedekt weegt 16 K.G. en kost *f* 2.97.

Bij aanvragen voor prijzen van de asbest leipannen is het noodzakelijk een teekening van de kap en een beschrijving van de voorzieningen met lood over te leggen.

NIEUWE UITGAVEN.

Villa's en Landhuizen. *Ontwerpen van moderne villa's en landhuizen door Jos. Herman, architect te Amsterdam.*

Onder dezen titel wordt door de Wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam, op bijzonder onbekrompen wijze een plaatwerk uitgegeven, dat in drie afleveringen compleet zal zijn. Elke aflevering zal 4 ontwerpen bevatten; van elk ontwerp worden 4 platen gegeven, waarop afgebeeld zullen zijn de vier gevels, de plattegronden en het plan der bekapping, twee doorsneden — alle op de schaal van 1 à 100 — en een perspectivische voorstelling van het gebouw. De gevels zijn, naar gewasschen teekeningen, in lichtdruk, de overige gegevens in photolithographie voorgesteld.

De drie afleveringen, waarvan de laatste op 1 November dezes jaars zal verschijnen, in 't geheel 12 ontwerpen op 48 platen bevattende, kosten te zamen slechts *f* 15 bij inteekening.

Om een denkbeeld te geven van het werk, daartoe door de uitgevers welwillend in staat gesteld, kan bij deze aankondiging een reproductie — zie de bij dit blad behoorende plaat — gevoegd worden van een viertal platen, die daartoe tot op $^1/_3$ der ware grootte zijn verkleind. Twee van die platen zijn reeds in de 1e aflevering verschenen; de twee andere behooren bij de eerlang te verwachten 2e aflevering.

Zooals ook reeds uit die verkleinde afbeeldingen kan blijken, zijn de ontwerpen voorgesteld op de correcte en artistieke wijze, waardoor het teekenwerk van den heer Herman zich bijzonder kenmerkt. De volledigheid der verstrekte gegevens verhoogt de waarde van het aangeboden studie-materiaal.

De platen met goed overdachte plattegronden en interessante gevels die reeds verschenen zijn, beschouwende, kan de verzameling met volle sympathie begroet en aanbevolen worden. Men zal er groote verscheidenheid in ontmoeten, zooals de hier voorgestelde ontwerpen reeds doen zien: ontwerp 2 is een vrij grootsch opgevat landhuis, ontwerp 6 een villa van bescheiden afmetingen en bouw; voor het eerste werden de beschikbare middelen vrij groot gedacht, voor het andere is met bescheidener rekening gehouden. Het schilderachtige en landelijke karakter van beide gebouwen is zeer geslaagd. Dit zelfde kan erkend worden van de overige in de 1e aflevering reeds verschenen ontwerpen.

Overtuigd van den ernst waarmede de heer Jos. Herman de waarlijk niet gemakkelijke taak die hij op zich nam, verder ten einde zal brengen, kan nu reeds voorspeld worden, dat het plaatwerk een groot aantal en welkome gegevens zal verstrekken, en dat die verzameling ten bate van zeer velen zal komen. Het werk moge daarom eene ruime verspreiding vinden.

Behalve het hier boven aangekondigde werk van den heer Jos. Herman, Villa's en Landhuizen, liggen bij de uitgevers Wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam nog de onderstaande werken ter perse:

Een plaatwerk over Modern kunst-smeedwerk door Jos. Herman, Architect te Amsterdam.

Een plaatwerk over Moderne Meubels door J. M. Outmans, Architect te Amsterdam.

Eene serie wandplaten voor het teekenonderwijs door K. van Leeuwen, Leeraar der School voor kunstnijverheid te Haarlem.

Eene serie wandplaten ten dienste voor het teekenonderwijs voor timmerlieden door H. J. van Ooijen, Directeur der Vakteekenschool Patrimonium te Amsterdam.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 9 April 1904. *Oude Bouwkunst, I,* geeft een overzicht van den invloed der Grieksche Kunst op ongeveer 60 geslachten, en die ondergaan is door alle volken die uit het Romeinsche rijk zijn voortgekomen. Het vlot geschreven artikel, dat van veel studie getuigt, zal nog vervolgd worden; dan zal het een en ander worden opgemerkt omtrent den strijd tusschen Gothiek en Renaissance, een strijd die eindigde met de zegepraal van de Grieksch-Romeinsche beginselen, waartegen de latere Gothiek zoo sterk gekant was.

Wanneer in het vervolg niet *alle* artikelen vermeld worden die in dit tijdschrift, en andere bladen, zijn opgenomen, dan is dit slechts daaraan te wijten, dat over 't algemeen slechts de aandacht zal gevestigd worden op oorspronkelijke bijdragen; hoe geneigd ook deze rubriek van het Bouwk. Weekblad uit te breiden, gevoelt de bewerker daarvan, dat beperking noodig is.

Engelsche sloten. Hierin wordt een overzicht gegeven van deze voor Engeland nog steeds van groote beteekenis zijnde industrie, niettegenstaande de enorme concurrentie op dit gebied van 't overige Europa en Amerika, dat den Engelschen zal moeten aansporen wakker te blijven.

In een kort artikel over *Onderzeesche Booten* wordt de geschie-

denis van deze vernielingswerktuigen besproken. De schrijver meent, dat het den rechtgeaarden Nederlander wel aangenaam zal zijn in dat overzicht een paar Nederlandsche namen te vinden, niettegenstaande op 't gebied dier booten ons land niet veel gepraesteerd heeft.

Architectura. 9 April, geeft als hoofdartikel een beschouwing over de *Tentoonstelling* van de dezer dagen feest gevierd hebbende *Quellinus School*. Over 't algemeen is de beschouwer, de heer Lauweriks, zeer tevreden; toch geeft hij als zijn meening te kennen, dat, over 't geheel genomen, het hoe langer hoe meer duidelijk wordt, dat het programma der school overleden is, en het onmogelijk is om aan zulk eene kleine inrichting tegelijk opleiding te geven in bouwkunde, beeldhouwkunde, decoratie-schilderen en de grafische vakken. Zijns inziens zou de school beter aan haar doel beantwoorden, als zij zich slechts op een dezer vakken toelegde. De bestaande toestand, zegt de schrijver — men moet door de aanhaling niet veronderstellen dat wij het met hem geheel eens zijn — die op andere scholen dezelfde is, mag niet langer voortduren, omdat de leerlingen er de dupe van worden en ontwikkeling der vakken daardoor ernstig wordt benadeeld!

Tuinaanleg-Klimplanten, waarin de heer Jos. Cuypers iets medegedeelt over de Klimplant tegen het N. W. paviljoen van het Rijks Museum en een aantal andere klimplanten opnoemt.

Uit het *Verslag der vergadering van het Genootschap A. et A.*, op 30 Maart j l. gehouden, blijkt, dat besloten werd, bij de aanstaande wetsherziening rekening te houden met de mogelijkheid van toetreding van kunstnijvere decorateurs enz. als afdeelingen van A. et A. Aan het bestuur en de Commissie voor de fusie is nu overgelaten verdere actie voor te bereiden, en in Mei a. s. zullen de noodige voorstellen worden besproken. Door den Voorziiter werd medegedeeld, dat hoogstwaarschijnlijk aan de overzijde van Parkzicht een groot gebouw zal worden gesticht door de „Algemeene", en dat daarin gereserveerd kunnen en zullen worden: vergaderzaal, bibliotheekkamer, bestuurskamer en tentoonstellingszaal, welke door A. et A. tegen billijke vergoeding gehuurd kunnen worden. Er zal gelegenheid zijn voor de leden, om de lokalen te decoreeren en voor meubilair zorg te dragen. Een voorstel om in principe te besluiten die lokalen te huren, wordt bij acclamatie aangenomen.

Het „Technische Gedeelte" bevat: *het Ontwerpen en uitslaan van vaartuigen* (vervolg). *Constructie en oppervlaktebepaling van den in een kwadraat beschreven achthoek,* door E. J. Reinders. *Kortsluiting,* een korte verklaring wat deze is.

De Bouwwereld. 6 April. *Het terrein der Oude Beurs te Amsterdam.* In grove trekken wordt medegedeeld, wat „de Telegraaf" van 1 April, avondblad, over dit onderwerp zegt.

De eerste Duitsche Stedententoonstelling, Dresden. 1903, door W. Cool. (2de vervolg). *De bouwkunst in Spanje,* door J. H. W. Leliman; dit artikel, waarvan nog een slot te verwachten is, beoogt niet meer te geven dan eenige aanteekeningen over de Spaansche bouwkunst, hare geschiedenis en karakteristiek.

Bij dit nummer is een plaat gevoegd, waarop villa „Salve", te Hilversum, architect de heer J. P. H. de Man, is afgebeeld.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 7 April. *Kitson petroleumlicht. Keukens;* in dit laatste artikel worden stankafsluitingen, z. g. vetvangers, voor gootsteenen, speciaal in groote keukens en keukens in restauraties, beschreven.

Technisch Weekblad. *De Telephoon. Huth's Centrifugaal gegoten ijzer.*

UIT DEN VREEMDE.

Door de firma Ernst Schwartz te Lahr (Baden), worden ijzerbetonplanken in den handel gebracht.

Zij sluiten met messing en groef in elkaar en worden geleverd op dikten van 5 tot 12 c.M. bij eene breedte van 20-25 c.M., in alle lengten. Tot eene lengte van 3.5 kunnen ze vrij opgelegd worden. Van 3.5 tot 7 M. moeten ze in het muurwerk verankerd worden. Het eigengewicht is van 50 tot 150 K.G. per M².

Door de vereeniging tot bevordering van landbouw in Rijnpruisen is eene prijsvraag uitgeschreven: Raadgevingen tot het bouwen van woningen, schuren stallen enz: behoorend bij het klein boerenbedrijf. De beantwoording moet vergezeld gaan van de noodige schetsteekeningen en begrootingen, en het geheel zoo gesteld zijn, dat de boer het zelve goed begrijpen kan. Prijzen van 1000, 500 en 250 Marken.

Onder-de-linden te Berlijn wordt eene nieuwe Koninklijke Bibliotheek gebouwd. Het front heeft eene lengte van 100 M. terwijl er eene gekoepelde leeszaal in zal zijn voor 400 personen.

Proeven met de nieuwe stoomlocomotief van Borsig, genomen op de militaire baan Berlijn-Zossen, hadden het resultaat, dat met een trein van zes wagens na $9\frac{1}{2}$ minuten eene snelheid van 128 K.M verkregen werd. Met een trein van 3 wagens werd eene snelheid van 135 K.M. bereikt.

Het terecht beroemde Colosseum te Rome, een gebouw waarvan de overblijfselen geheel alleen reeds voldoende zijn om de macht der Romeinsche Architectuur aan te toonen, is, zooals men weet, in twee perioden gebouwd. Tot de 1e periode behooren de drie orden der uitwendige arcaden, gesticht onder Vespasianus, Titus en Dominitianus; tot de 2e periode behoort de bekroning met hare Corinthische pilasters en rechthoekige vensters, gebouwd onder Severus, Alexander of Gordianus III. Tal van paleizen werden gebouwd waarbij dit z.g.n. Flavisch Amphitheatre als steengroeve gebruikt werd. Zoo bouwde Paul III (1464—71) hieruit het Paleis Venezia; Kardinaal Riaria Sforza (1495) het Paleis Cancelleria en St. Laurent in Damaso, en Clement XI in 1703 de nu verdwenen stadspoort de Ripetta.

Gelukkig, dat nu door de Italiaansche regeering eenige maatregelen genomen worden, om dit monument, zoo al niet te restaureeren, het te versterken en voor verderen ondergang te behoeden.

Vooral aan het bovenste deel, dat het meest geleden heeft, zijn reeds belangrijke voorzieningen getroffen, terwijl ook aan andere lagere gedeelten, waar het direct noodzakelijk was, meer ingrijpende metselwerken zijn uitgevoerd, n.l. voor zoover de geldmiddelen dit toelieten. En het zijn juist deze geldmiddelen (40.000 frs. zijn besteed) die helaas niet toelaten, dat eene restauratie geschiedt, zooals vele vrienden van dit machtige monument der Romeinen zouden wenschen.

BERICHTEN.

Het arbitrage-gebouw. In „de Nieuwe Courant" van Zondag j. l. wordt aangedrongen op spoed in het nemen van een besluit omtrent de plaats waar het gebouw voor het Hof van Arbitrage zal verrijzen. Dit geschiedde in een hoofdartikel „Wijs ons de plaats", waarin er aan herinnerd wordt, dat in Januari 1903 bekend werd, dat de heer Carnegie $1\frac{1}{2}$ millioen dollars ter beschikking van de Ned. Regeering stelde, en dat die som in April 1903 werd uitbetaald. Nu zal men ons uitlachen, dat nog niet eens bepaald is waar het gebouw zal verrijzen. De gever wacht, de Nieuwe en de Oude Wereld wachten.

In een volgend nummer van „de Nieuwe Courant" wordt bericht, dat de commissie van advies haar keus op de achterzijde van den vierhoek van het Malieveld gevestigd heeft; dat echter de Regeering daaromtrent nog niet beslist heeft; voorts dat het ontwerpprogram der uit te schrijven internationale prijsvraag gereed is, maar eerst definitief kan worden vastgesteld en openbaar gemaakt als omtrent de plaats, waar het gebouw zal verrijzen, een beslissing zal zijn genomen.

Het Beursterrein te Amsterdam. Elke groote stad heeft haar kwesties, soms van langen duur. Amsterdam had haar Beurskwestie nu al ongeveer 30 jaren, als men er nu de kwestie Oude-Beursterrein maar bij rekent, eene die nog wel eenige jaren zal aanhouden.

De heer W. Kromhout Cz. sprak — wat de laatste betreft — voor de leden der vereeniging 't Koggeschip, op 8 April j. l., over „Dam en omgeving in verband met het vrijgekomen beursterrein."

De spreker achtte een meermalen aanbevolen boulevard, die iets on-Hollandsch is, niet aanbevelenswaard. De Dam moest zoo groot mogelijk worden gemaakt, het Kommandantshuis geamoveerd, en aan het monument dat nu op den Dam staat, eene andere plaats aangewezen worden. Een samenkoppeling kan verkregen worden van den Dam en het nu ontstane Damrakplein. Het terrein der afgebroken Beurs moet zooveel doenlijk in zijn waarde worden gehouden; men stoffeere het met gebouwen, gebouwtjes, boomen enz. De wenschelijkheid om dit terrein zooveel mogelijk als plein te benutten, sluit reeds zijn bebouwing uit volgens het plan der Gemeente, waarbij een gebouw bedoeld wordt van 100 M. lengte langs het Damrak en 2 M. breedte aan den Dam.

Aan het derven der waarde van deze 2000 M². wil spreker tegemoet komen door een nieuwe rooilijn — van af de Visch-

steeg — voor het Damrakgedeelte bij den Dam, waardoor een zelfde hoeveelheid bouwterrein in anderen vorm wordt teruggekregen, maar ongeveer van dezelfde waarde. Beide pleinen dacht spreker zich afgesloten door een flink gebouw op de scheiding van Damrak en Dam. Een tweede vrij gelegen terrein van 200 M². is bedoeld voor de stichting van een laag gebouw met één verdieping, omgeven van boomgroepen, kiosken, enz., als 't ware vormend een eilandje, dat schilderachtig kan afsteken tegen de omringende groote gebouwen, zonder aan deze afbreuk te doen. Het midden tusschen deze gebouwen vrijhoudende, wordt een plein verkregen, met het volle gezicht op de te stichten gebouwen, waardoor deze niet afgesloten worden van het drukke Damrakverkeer.

Spreker wenschte ook de Dam-toegangen te verbeteren, van uit de Damstraat, het Rokin, de Vischsteeg, die verbreed moet worden, en de Paleisstraat. Ter plaatse van het Kommandantshuis wenschte de Spr. een fontein of ander monument, voorts een soortgelijke stoffeering bij de Vischsteeg, terwijl het bestaande monument van den Dam een plaatsje zou kunnen krijgen aan den kop van 't Rokin.

Tentoonstelling St. Louis. Het Kon. Instituut van Ingenieurs heeft besloten den heer R. A. van Sandick, als Hoofdredacteur van het weekblad „De Ingenieur", uit te zenden naar de Tentoonstelling te St. Louis.

's Gravenhage. De heer E. F. W. Kerling is benoemd tot ridder 4e klasse in de orde van Waldeck en Pyrmont, ter zake de door hem op last van H. M. de Koningin-Moeder vervaardigde gebrandschilderde kerkglazen voor de kapel te Arolsen.

Amsterdam. De teeken-, schilder- en boetseerstudiën, in den afgeloopen cursus vervaardigd door de leerlingen van de Teekenschool voor Kunstambachten in de Da Costastraat nº. 64, zullen tentoongesteld zijn in het schoolgebouw op Zondag 17 April van half 2 tot 4 uur, en op Maandag 18 April van 2—4 en van 7—half 10 uur des namiddags.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
	Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 18 APRIL.

AMSTERDAM. Het maken van een administratiegebouw, op bestaande houten fundeering, met bijbehoorende werken, op het terrein der gem.-electriciteitswerken.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 2,50 (met 3 teek.) Inl. worden gegeven ten stadhuize, kamer no. 108, van 10—12 u., ged. de week, welke aan de best. voorafgaat.

EINDHOVEN. Het bouwen van een sigarenfabriek.

De firma Mignot en de Block, n.m. 4 u., in 't café van H. Goossens. Bestek en teek. à f 10 verkrijgb. bij en worden à f 7,50 op den dag der besteding teruggenomen door L. J. P. Kooken, die ook inl. geeft. Aanw. 18 April, v.m. 10½ u.

ENSCHEDÉ. Het vergrooten der bestaande school met 4 lokalen en daarbij beh. meubelw.

Het best. der vereen. voor christ. schoolonderw. voor Enschedé en Lonneker, 's av. 7 u., in een der schoollokalen aan den Noorderhagen. Bestekken met teek. tegen f 1,50 verkr. ten kantore van archit. H. Reijgers, alw. inl. zijn te bek. Aanw. gedaan.

ERMELOO. Het bouwen van twee woningen.

De arch. E. Knevel, n.m. 4 u., in hotel „Veldwijk". Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den arch. voorn.

GORINCHEM. Het bouwen van een meubel- en beddenmagazijn aan de westzijde van de Arkelstraat, wijk D no. 20.

De heer W. A. v. d. Donk, 's av. 7 u., in café „de Beurs". Bestek met teek. in voorn. café ter inzage. Aanw. gedaan.

HULST. Het bouwen van een burgerwoonhuis, met bijlev. van bouwstoffen, op een terrein even buiten de dubbele poort.

De bouwk. J. Wisse Jz. te Zaamslag, n.m. 2 u., in café „De Hoop van Vrede". Bestek en teek. ter inzage in gen. café en bij den bouwk. bij wien tevens teek. verkrijgb. ad f 0.40 Aanw. 11 April, n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

30 MAART.

AMSTERDAM (ONDERH.). Het bouwen van een winkelhuis met slagerij aan de Runstraat no. 11. Door den arch. C. Oosterbaan.

Ingekomen 11 biljetten. Laagste inschr. K. Vree, Amsterdam, voor f 15234.

HAARLEMMERMEER. Het bouwen van zes arbeiderswoningen. Door den heer C. Doekes.

Laagste inschrs. J. Vorst, timmerwerk f 1890; A. Kraak, metselwerk f 2050; J. v d. Lacq, schilderwerk f 225.

PRINSENHAGE. Het bouwen van een woonhuis voor den wethouder A. Romme.

Metselwerk. Laagste inschr. A. de Koning. Onderhands gegund.

Timmerwerk. C. Verwijneren, f 1091. Geg.
Smidswerk. N. v. d. Wijngaard, f 107. Geg.
Loodgieterswerk. A. v. d. Goorberg. f 91. Gegund.

VEENENDAAL (ONDERH.). Het bouwen van een marechaussee's-kazerne. Door het gem.-best.

Laagste inschr. H. Inkenhaag, perc. 5. f 684,80. Gunning in beraad gehouden.

5 APRIL.

HEYTHUIZEN (L.). Het bouwen van een huis, het afbreken van het bestaande gebouw, het maken van een noodwoning. Door den arch. H. Berbers te Roermond.

Laagste inschr. J. Ottenheim, f 4922. Gegund met bijlevering van al de benoodigde materialen, uitgezonderd de veldovensteenen.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphalt. — W. J. v. D. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brandkasten enz, — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. DE HAAS & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cementdakpannen. — **Leonard van der Chijs te Maarssen.**
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakpannen. — L. v. D. CHIJS, Maarssen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood enz. — A. C. DEGENS, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91, Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

23 APRIL 1904. 24e JAARGANG. No. 17.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

VIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN TE MADRID.

Den 6en April, des namiddags ten 3 ure, werd het Congres geopend, in een gala-vergadering, gepresideerd door den Minister van Onderwijs, en in tegenwoordigheid van hofdignitarissen, de Minister van Openbare Werken, de Gouverneur, de Burgemeester van Madrid, vertegenwoordigers der vreemde Mogendheden, Gedelegeerden en Congressisten, allen dragende het aan het hoofd van dit verslag afgebeelde insigne (*).

De Voorzitter van het Congres, de heer Velázques, las een schitterende redevoering voor, waarin hij een korte verhandeling over de Spaansche bouwkunst en over hare betrekkingen tot de bouwkunst van andere landen gaf. Het gewicht der geschiedkundige kennis achtte hij zeer hoog, daar zij de grondprincipes vaststelt voor de nieuwe banen waarin de hedendaagsche bouwkunst zich moet bewegen.

DON LUIZ MARIA CABELLO Y LAPIEDRA
Algemeen Secretaris van het Congres.

Hierop volgde het verslag van den Algemeenen Secretaris van het Congres, den heer Cabello y Lapiedra, Architect van de Ministeries van Openbaar Onderwijs en Schoone Kunsten, en van Justitie, over de voorbereidende werkzaamheden voor dit Congres.

De namen der afgevaardigden van verschillende mogendheden werden in alphabetische orde afgeroepen; ieder hunner sprak woorden van gelukwenschen aan Spanje, van diepe erkentelijkheid voor de door den Koning verleende hooge bescherming, en van welkom aan de aanwezigen.

Nadat de heer Daumet, afgevaardigde van Frankrijk, alle aanwezigen had gecomplimenteerd, zeide hij nog een aangenamer plicht te moeten vervullen, en wel deze: den Koning van Spanje hulde te brengen voor zijn zoo hoog geprezen bescherming aan dit Congres verleend; wij zullen — zeide spr. — er een heerlijke herinnering aan behouden, evenals aan de groote welwillendheid van H. M. de Koningin-Moeder, de Prinsen en Prinsessen en de ontvangst ten paleize in Madrid.

De heer Daumet twijfelde er niet aan, of door de gunstige omstandigheden waaronder het Congres gehouden wordt, kon dit niet anders dan vruchtbaar zijn voor den architectenstand. Wij komen hier, om de kennis van ons vak en onze kunst te verrijken, en tevens om de schoonheden te bewonderen van dit land, door de natuur zoo zeer begunstigd. Zooals overal, is de bouwkunst hier geweest de eerste en duurzaamste der kunsten. Sedert de antieke beschaving vindt men in Spanje de sporen van een grootsche architectuur; te Tarragona, cyclopische werken, te Segovia een reuzen acquaduct; naast deze werken moet men met bewondering de elegante monumenten der Arabische periode beschouwen. Na de ontluiking van een zoo volmaakte kunst, stichtten de steden in edelen naijver de kerken en kathedralen van het Gotische tijdperk, en sedert de Spaansche gewesten vereenigd waren onder een hoofd, kwam de renaissance met haar rijke en schitterende details aan het woord. Spreker zou niet alle heerlijke monumenten die Spanje bevat, opnoemen; zij zijn door hun machtige conceptie, hun grootsche afmetingen, karaktervolle symbolen van de macht van Spanje, het land dat toenmaals over de helft der wereld heerschte; gelukkig achtte hij de architecten, die de grootheid van hun natie vereeuwigen. Ook namens zijn Fransche collega's uitte hij den oprechten wensch, dat de Spaansche vakgenooten zullen voortgaan de glorierijke overleveringen van hun voorgangers hoog te houden.

De heer Nicolas Mariscal, gedelegeerde der Republiek van Mexico, zeide te komen van een jeugdige natie, die door de voorbeschikkende hand van een onvergelijkelijk republikein op den weg der grootheid is geleid, — dochter van Spanje, welks groote monarch, een der meest voortreffelijke voorvaderen van Koning Alphons XII, Koning Karel III, de bouwkunst plantte in het poëtische Mexico. President Porfirio Dias, huiverig voor 't geen de onervaren jeugd bij deze gelegenheid zou hooren van de antieke

(*) Aan de leden van het Congres werd een insinge, als herkenningsteeken te dragen, uitgereikt, waarvan wij hier een afbeelding geven. Met een dergelijke prijkten alle officieele stukken die van Congres-bureau uitgingen. De letters, de fond van het schild en de geornamenteerde rand zijn in granaatrood email. De opschriften zijn op gouden fond, het ornament in mat zilver, in het genre van antieken Spaanschen arbeid.

kunst, had goed gevonden den spreker als officieel vertegenwoordiger te zenden van een corporatie, waarvan hij de eenvoudige leerling is en altijd blijven zal; maar hij had tenminste de eigenschappen die de tijd slechts gaandeweg schenkt, met het grijzen der haren. Spreker bracht den dank over van zijn vakgenooten in Mexico voor de ontvangen uitnoodiging, en hunne wenschen voor het slagen van dit Congres, dat hoop doet koesteren voor den vooruitgang der bouwkunst.

Wij kunnen natuurlijk niet alle belangrijke redevoeringen der gedelegeerden hier teruggeven, maar vermelden alleen nog, dat de heer Totten, afgevaardigde van de Vereenigde Staten en van het Instituut van Amerikaansche architecten, namens dezen het Congres uitnoodigde, de volgende zitting in Amerika te houden.

Ten slotte bracht de Minister van Openbaar Onderwijs, namens den Koning van Spanje, een groet aan de congressisten, en tevens een betuiging van leedwezen, dat Z. M. tijdens het Congres niet te Madrid aanwezig kon zijn wegens zijn voorgenomen reis. De Minister vertolkte ook de goede wenschen van de Regeering voor het slagen van het Congres, welks aanstaande werkzaamheden hij ten hoogste prees, en verklaarde het Congres daarmede officieel geopend.

Den 7en April werd de eerste zitting gehouden, geopend door den heer Velázquez, die het voorzitterschap overdroeg aan den heer Hermann Helmer, uit Weenen, nadat onder het grootste enthousiasme besloten was aan Z. M. den Koning een telegram te zenden met betuiging van erkentelijkheid en aanhankelijkheid, en met gelukwenschen voor de geestdriftige ontvangst, Z. M. te Barcelona bereid.

In deze zitting deed de heer Franz De Vestel, uit Brussel, mededeeling van zijn denkbeelden over „de Nieuwe Kunst”. Na een kort geschiedkundig overzicht hierover, drong hij dieper in de zaak door. Hij verdedigde de vrijheid in de kunst en vooral in de bouwkunst, waarin een persoonlijk karakter moet voorzitten en die niet als nabootsing mag gekwalificeerd worden, zooals de voorloopers van de nieuwe kunst gedaan hebben. Hij eindigde met het onderscheid aan te geven tusschen den modernen stijl en de moderne kunst, die is, dat hij de veranderingen in de maatschappij volgt.

De heer Dr. Muthesius, uit Weenen, stelde in 't licht en wilde als conclusie beschouwd zien, dat de bouwkunst beantwoordt aan de eischen van elke periode, en dat de meest sprekende eischen van heden die zijn, welke eenvoudigheid en waarheid in de constructie voorop stellen. Hierom heeft de kunst van den ingenieur haar volkomen ontwikkeling verkregen in de 19e eeuw, zonder zich te bekommeren over traditioneele vormen der bouwkunst. Hieruit was af te leiden, dat de moderne bouwkunst zich niet rationeel kan ontwikkelen zonder haar enge verbintenis met de ingenieurskunst.

De heer Dr. P. J. H. Cuypers gaf zijne beschouwingen ten beste over het rapport van den heer De Vestel, zich daarbij rekenschap gevende van het gesprokene door den heer Muthesius, en deed zijn oordeel hooren over het onderscheid tusschen 't geen men verstaat onder moderne kunst, en die kunst welke onder den invloed der mode staat, welk onderscheid slechts aangenomen mag worden voor gebruiksvoorwerpen die in verband staan met het leven en de woning.

De heer Vivanet, verklaarde geen partij voor den nieuwen stijl te trekken, hoewel hij dit wel deed voor de vrijheid van den kunstenaar; hij hoopte, dat de opgestelde conclusiën een oplossing zouden geven, in overeenstemming met de eischen van onzen tijd en de onveranderlijke wetten van het schoone.

De discussie over 't onderwerp was hiermede geëindigd.

Onder voorzitterschap van den heer Dr. Mathesius werd het onderwerp „het behoud en de restauratie van monumenten” behandeld, en werden de conclusiën van den heer Cloquet (België) voorgelezen.

Deze luiden als volgt: Men moet twee soorten van gedenkteekenen onderscheiden: de doode monumenten (behoorende tot eene beschaving of dienende voor doeleinden die niet meer bestaan en niet meer zullen komen) en levende monumenten (die dienst blijven doen voor het doel waarvoor ze gesticht zijn). 2^0. Van de doode monumenten moeten slechts die deelen onderhouden worden die noodzakelijk zijn om het geheel in stand te houden; immers, de belangrijkheid van een monument bestaat uit zijn geschiedkundige en technische waarde, die met het monument te niet gaat. 3^0. De levende monumenten moeten gerestaureerd worden om dienst te kunnen blijven doen; want voor de bouwkunst is het nut een basis van het schoone. 4^0. Deze restauratie moet plaats hebben in den oorspronkelijken stijl van het monument, opdat de eenheid hiervan behouden blijve, daar eenheid in stijl mede een eisch is van de schoonheid in de bouwkunst; de oorspronkelijken geometrische vormen zijn zeer goed terug te geven. 5^0. De persoonlijke smaak van den restaurator mag geen invloed uitoefenen. 6^0. Men moet die gedeelten die uitgevoerd waren in een anderen stijl dan die van het geheel, eerbiedigen, indien die stijl verdiensten in zich zelven heeft en hij niet op woeste wijze het aesthetisch evenwicht van het monument verbreekt.

De heer Cannizaro sprak over de levendige belangstelling van Italië voor al hetgeen het behoud der monumenten betreft, en toonde het met eenige gedeelten der conclusiën van den heer Cloquet eens te zijn. Als hieromtrent een besluit zal zijn genomen, zal ook hij conclusiën aanbieden.

De heer Dr. P. J. H. Cuypers lichtte nader punt 2 der conclusiën toe, en de heer Poupinel gaf den wensch te kennen, dat men ten gevolge van de discussiën over dit onderwerp tot een internationale overeenkomst zou kunnen geraken.

Door den Heer Cabello y Lapiedra waren insgelijks conclusiën gesteld in hoofdzaak hierop neerkomende, 1^0. dat restauraties slechts mogen worden opgedragen aan gediplomeerde architecten, door den Staat daartoe aangesteld na een afgelegd examen; 2^0. dat een internationale Bond voor bescherming der monumenten van geschiedenis en kunst worde gesticht, die geholpen zou kunnen worden door lokale vereenigingen; 3^0. dat het Congres trachte van de regeeringen door wettelijke bepalingen de noodzakelijke bescherming der monumenten te verkrijgen; 4^0. dat getracht worde door excursiën, openbare voordrachten, tentoonstellingen enz., de belangstelling voor de monumenten te verbreiden.

Omtrent deze conclusiën werd den wensch te kennen gegeven, dat punt 2 in een volgend congres zou worden behandeld, en wat de punten 3 en 4 betreft, dat in verschillende deelen van elk land commissiën van bevoegde architecten werden ingesteld voor het toezicht op de aldaar uitgevoerde werken.

Na een langdurige discussie, die in den namiddag moest worden voortgezet, resumeert de Voorzitter van het Congres het gesprokene, en was van oordeel, dat uit de conclusiën van de heeren Cloquet en Cabello een goed geheel te verkrijgen zou zijn.

Door den heer Poupinel werd nu eene redactie van conclusiën voorgelezen, opgemaakt in overeenstemming met den heer Cabello, en waarmede ook de heeren Cannizzaro (Italië), graaf de Suzor (Rusland), Cuypers (Nederland) en Hödl (Oostenrijk) zich konden vereenigen. Deze conclusiën waren als volgt:

1, 2 en 3 gelijkluidend met die van den heer Cloquet.

4. Deze restauratie moet plaats hebben in den oorspronkelijken stijl van het monument, opdat de eenheid hiervan behouden blijve, daar eenheid van stijl mede een grondslag is van de schoonheid in de bouwkunst; de oorspronkelijke geometrische vormen kunnen zeer goed teruggegeven worden. Men moet die gedeelten die in een anderen stijl dan die van het geheel zijn uitgevoerd, eerbiedigen, indien de stijl in zich verdiensten heeft en niet het aesthetisch evenwicht van het monument verbreekt.

5. Men drage de zorg voor het behoud of de herstelling van de monumenten slechts op aan gediplomeerde of bepaald daartoe aangewezen architecten, onder artistieke, archeologische en technische controle van den Staat.

6. Men richte in elk land Vereenigingen voor het behoud der monumenten van geschiedenis en kunst op; zij kunnen gezamenlijk medewerken tot het samenstellen van een algemeenen inventaris der nationale en lokale rijkdommen.

Met algemeene stemmen werden deze conclusiën aangenomen.

De behandeling van punt III, „het karakter en de waarde der wetenschappelijke studiën voor het algemeen onderwijs van den architect”, werd wegens het late uur uitgesteld.

Na de zitting werd een bezoek gebracht aan het in wording zijnde monument ter eere van Koning Alphonso XII, architect de heer José Grases y Riera, wien hulde gebracht werd voor zijn werk. Dit gedenkteeken bestaat uit een grooten vijver, en een monumentaal terras met tot aan het water reikende trappen, waartusschen voetstukken met leeuwen en dolfijnen, die groote watermassa's in den vijver werpen. Daarboven verheft zich het eigenlijke monument, bestaande uit een groot voetstuk waarop bronzen allegorische figuren en basreliefs. Op dien voet staat een torenvormigen opbouw met kolommen en beeldhouwwerk versierd, en daarboven op een metalen voetstuk, het ruiterstandbeeld van den Vorst. Een half-cirkelvormige dubbele kolonnade met rijk behandelde friesen, beelden, basreliefs enz. vormt op het terras den achtergrond van het monument.

De 8ste April was voor de congressisten een genotvolle en

hoogst belangrijke dag, waarvoor een tocht naar Toledo op 't programma stond.

Het gezicht van af een rots op Toledo, met zijn oude monumenten, bruggen, de rivier De Taag, alles onder een fijn blauwen hemel, is zeker eenig te noemen. De voor 't meerendeel oploopende nauwe straatjes zijn typisch schilderachtig. De monumenten, zoowel uit- als inwendig, met al de schatten die er bewaard worden, maken het stadje tot één groot museum van onschatbare waarde. Voor zooverre de tijd dit toeliet, werden de merkwaardigheden — al was het dan ook maar vluchtig — bezichtigd. Hoe gaarne men hier of daar ook wat langer wilde toeven, men begreep, dat discipline noodig was, dat men in het algemeen belang aan de leiders moest gehoorzamen. De stemming was en bleef uitstekend, — een gevolg van de buitengewoon goede organisatie van het congres, waarvoor allen evenveel lof over hadden; zorgen?... ze waren er niet: iedereen ontving een boekje met bons voor treinen, rijtuigen, lunch enz. enz. Merkwaardige lunch! Deze had plaats in de schouwburgzaal van het Teatro de Rojas. De vloer van het tooneel was doorgetrokken over de parterre-ruimten; het verschiet van het tooneel was een Moorsch décor, en de goed verlichte zaal zelve was met een overvloed van planten en bloemen in een feestlokaal hervormd. De officieele tafel, waaraan ook de „Alcade" (burgemeester) van Toledo zat, stond op het tooneel; de congressisten zaten aan tafels in de zaal. Alle rangen van den schouwburg waren bezet, beneden met de high life van Toledo, boven, in het schellinkje, met de meer eenvoudige burgerij. Hunne tegenwoordigheid was een, voor velen zeker zeer eigenaardige maar daarom niet minder op prijs gestelde fijne hulde aan de „architectos", die zeker niet op eleganter wijze konden begroet worden. Al spoedig verdween een gedwongenheid, voortgevloeid uit 't vreemde van dit geval, en toen de militaire muziek haar opwekkendste toonen aansloeg, werd het een algemeene vroolijkheid, niet het minst veroorzaakt door een ware „bataille de fleurs": de schoone senoritas werden door de congressisten als bedolven onder bloemen, en met eleganten zwier wierpen de blanke vrouwenhanden, half gedekt door sierlijke kanten, dapper de geurige gaven van Toledo's tuinen terug. De opgewondenheid was algemeen; zelfs bedienden en brandweermannen die nu en dan nieuwe voorraden bloemen aandroegen, hadden aldra hun uitverkorenen onder het toeziende publiek en deden om strijd mede dit te doen blijken. Intusschen werd de lunch, die er Spaansch uitzag — altijd in de goede beteekenis van het woord — en smaakte, voortgezet; zij sterkte en verfrischte de aanzittenden, die natuurlijk na dit feest vol gratie in de beste stemming, maar soms met een weemoedigen groet tot afscheid aan menige schoone verschijning, vertrok, om nog een aantal monumenten der stad te bezoeken, ten slotte het Alcázar. Ten $5^1/_2$ ure werd plaats genomen in rijtuigen bespannen met 2 tot 5 muilezels, sierlijk opgetuigd en rinkelende van de belletjes, om naar 't station te gaan, waar een extra-trein gereed stond om de reizigers terug te brengen naar Madrid.

Hier werd des avonds ten $9^1/_2$ ure (*) een voordracht gehouden in het Atheneum door Prof. Weber, uit Weenen, over de „Veste Hohenwerffen," welk kasteel door hem wordt gerestaureerd voor den eigenaar, den Aartshertog van Oostenrijk.

De heer Weber had aan de discussie over het onderwerp „restauratie van monumenten" deelgenomen, en daarbij principes verkondigd die hij in alle gestrengheid had weten toe te passen bij de herstellingen aan genoemd gebouw, en waarvoor hem o.a. hulde gebracht werd door de heeren Dr. Cuypers en Hödl.

De 9e April was het de tweede eigenlijke *werk*dag van 't Congres, dat in den ochtend gepresideerd werd door Dr. P. J. H. Cuypers. In deze bijeenkomst werd o a. gesproken door den heer H. P. Berlage.

De steeds meer eischende en bindende bepalingen van een gemeentelijk bouwtoezicht, maar vooral de voorschriften ter voorkoming van brandgevaar, zijn oorzaak, dat bij ons te lande — althans te Amsterdam — alle ijzerconstructiën, kolommen, balken, kapconstructies of welke ook, met een bemanteling van Monierwerk moeten beschermd worden. Het is dus gedaan met het optreden van het ijzer als decoratief element; het moet verscholen worden onder een laag beton. Een nieuw veld van studie is daarmede geopend, om aan die bekleeding vorm te geven. De ingenieurs doen dit nu reeds op hun eigen manier, en daarin dreigt gevaar; de architect wordt door den ingenieur in zulke gevallen niet meer gekend, en deze bouwt huizen, muren, kolommen, fondamenten, daken, alle uit één stuk Monier-materiaal. Het is waarlijk tijd, dat de architecten optreden en zorg dragen, dat *zij* de leiding blijven behouden en de vormen aangeven bij den „stijl-Monier," waarnaar de ingenieurs zich hebben te voegen.

Het zijn zeker soortgelijke overwegingen die den heer Berlage noodzaakten het volgende aan het Congres mede te deelen.

„Van alle materialen die achtereenvolgens door de nijverheid aangedragen, is het ijzer het merkwaardigste, en dat wel de constructie in dat materiaal, ook omdat het nieuwe proeven van stijl noodig maakte. Het ijzer werd naast steen en hout het derde constructie-materiaal, en dus het derde punt van uitgang voor een nieuwe periode in de bouwkunst. Maar, hoewel thans van groot nut zijnde, kan men wel zeggen, dat het ijzer niet voldaan heeft aan de verwachtingen, dat er geen sprake is van een ijzer-stijl, en dat men ook in de toekomst niets daaromtrent te wachten heeft. Het is juist in de practische toepassing, dat het niet voldaan heeft. Het ijzer kan de oorzaak zijn van de grootste gevaren bij brand, en het zijn de stedelijke autoriteiten die uitvoerige voorzorgsmaatregelen gebieden voor het bekleeden van het ijzer met een materiaal dat volkomen weerstand biedt aan het vuur. Dit schijnt mij toe de reden te zijn, van het mislukken der pogingen om tot een stijl voor ijzer te komen.

Zou er nu niet iets kunnen gedaan worden tegen deze bepalingen der autoriteiten? Ik voor mij geloof zulks niet. Want, men moet volkomen gehoorzamen aan hunne voorschriften, en, wat deze betreft, moet men erkennen, dat ze voor geen tegenspraak vatbaar zijn, hoewel ze in sommige gevallen overdreven schijnen. Het is dan ook regel, dat het ijzer in het inwendige van het gebouw onzichtbaar is, en dus wel voordeelen heeft als constructiemateriaal, maar niet als een onderwerp voor stijl. Dit is zeker te betreuren, maar het zou iets hebben van het hoofd te pletter tegen den muur te loopen, indien men wilde trachten de genoemde voorschriften te ontwijken.

De tweede groote constructieve invasie, en om zoo te zeggen het gevolg van de in zwang gekomen ijzerconstructies en in de allereerste plaats van de bovengenoemde voorzorgsmaatregelen, is de invoering van het met gewapend beton, volgens het systeem Monier, bekleed ijzer, dat in zich de eigen voordeelen bevat van de twee gebruikte materialen, het ijzer en den steen. Onnoodig is het, dit nog eens in dit gezelschap uit een te zetten.

Elke constructie is in gewapend beton uitvoerbaar geworden, ten eerste de vloeren zonder balken, en horizontale overspanning tusschen twee steunpunten, op ongelimiteerden afstand van elkander. Het is zonder tegenspraak, dat de groote voordeelen der constructie invloed zullen hebben op de toekomstige bouwkunst, en hiermede moet, wat den stijl betreft, rekening worden gehouden.

Indien er op 't oogenblik een bouwkunstige stijl bestond, dat is te zeggen, indien er conventioneele vormen waren, dan zou dit geval niet zoovele moeilijkheden scheppen, omdat de stijl de materialen beheerscht, dat is: een bouwkundige stijl weet de materialen ondergeschikt te maken aan zijn conventioneele vormen, en daarbij toch de eigenschappen dezer materialen te behouden. Maar, daar er geen moderne stijl is, durf ik beweren, dat het vooruitzicht bestaat, dat de nieuwe constructiewijze den grooten invloed zal hebben, van het punt van uitgang te worden voor een nieuwen stijl, en er sprake is van een „stijl Monier". Ik geloof zeker, naar aanleiding van reeds genomen proeven, dat het vooruitzicht dreigt werkelijkheid te zullen worden, te meer daar onze tijd zooveel waarde hecht aan practische resultaten.

Ik spreek van „dreigen", omdat wij ons ternauwernood kunnen voorstellen welke de gevolgen van deze omwenteling zullen zijn; dat zij tot principieele vraagstukken aanleiding zal geven, ligt voor de hand, omdat wij weer een pleister-stijl zullen krijgen, het omgekeerde van een constructieven stijl in den zin van weleer. Het is uitgemaakt, dat de artistieke resultaten met betrekking tot de nieuwe constructie thans nog van nul en geener waarde zijn, omdat de niet volledige vorm, en de afgrijselijkheden, talrijke resultaten van een nog niet begrepen constructie, voor oogen worden gesteld. Het is het mooie uiterlijk van de tot heden gebruikte materialen, natuursteen, gebakken steen en hout, dat aan cement ontbreekt, en dat dus een equivalent dringend noodzakelijk maakt.

Maar de tot heden door ingenieurs verwezenlijkte constructies, zijn slechts technische proefstukken, en 't geen in artistieken zin getracht is te verkrijgen, kon niet anders dan van weinig beteekenis zijn. Allereerst moet men beginnen het materiaal te kennen, om den artistieken vorm er aan te kunnen geven; nu schijnt het mij toe, dat we tot dat begin reeds gekomen zijn, wat betreft de Monierconstructies, omdat elk architect er reeds mede te maken heeft

---

*) De meeste avondzittingen vangen steeds zeer laat aan, omdat men pas ten 8 à $8^1/_2$ uur dineert. Schouwburgen en andere vermakelijkheden eindigen daarom gewoonlijk eerst om 1 of $1^1/_2$ uur na middernacht.

gehad. Het is immers de constructie van groote magazijnen die, behalve de practische voordeelen, tot het gewapend beton toevlucht doet nemen naar aanleiding van de voorschriften der autoriteiten.

Het is echter mogelijk, dat wij de hoedanigheden van het materiaal overschatten, zooals dit ook is geschied met het ijzer; maar omdat het twijfelachtig is, wegens de groote practische eigenschappen, neig ik tot het geloof, na de genoemde overdenkingen, dat we gekomen zijn tot een periode in de architectuur waarin het gewapend beton het hoofdmateriaal zal worden, en dat dus de bestudeering van de artistieke vormen daaraan te geven, dringend noodzakelijk is."

De conclusie van den heer Berlage was deze: Waarschijnlijk is het, dat het gewapend beton de oorzaak zal zijn van een totale omkeer in de bouwkunst. Het is daarom een dringende eisch, dat de architecten de artistieke vormen voor dat materiaal reeds thans bestudeeren, indien zij meester van hun kunst willen blijven.

Prof. Fort (Madrid) verklaarde niet onverdeeld vóór de nieuwe constructiewijze te zijn, hoewel de voortreffelijkheden ervan erkennende, omdat het systeem tot geen goede vormen aanleiding kan geven; dit vraagstuk zou nooit opgelost worden.

Elke constructie moet een artistieken vorm opleveren, die de functie aantoont van het constructieve element, in nauw verband met het karakter van het gebouw en de eigenschappen van het materiaal. Het nieuwe constructie-materiaal heeft tot geen nieuwe vormen aanleiding gegeven, om — zooals het behoorde — de eigenschappen dier materialen aan te toonen. Deze zullen ook geen nieuwe artistieke vormen geven, omdat het nieuwe materiaal is samengesteld uit ijzer en beton, materialen van zeer uiteenloopende eigenschappen, waaronder geen waaraan de voorkeur kan worden gegeven.

De heer Jalvo (Madrid) trekt partij vóór het gewapend beton, waaraan hij al zijn studies gewijd heeft, en tracht te bewijzen, dat het mogelijk is elke soort vorm voor nieuwe materialen te vinden en allerlei artistieke gedachten daarin te verwezenlijken.

Des namiddags van dezen dag was Dr. Cuypers het eerst aan 't woord; Graaf de Suzor presideerde toen. Spreker las zijn rapport over het onderwerp „Nieuwe constructie-methoden" voor en kwam, na verschillende aesthetisch-philosophische beschouwingen tot zijn eindoordeel, dat die nieuwe materialen het aesthetisch ideaal niet kunnen verwezenlijken. Zijne conclusiën luidden als volgt:

1°. De decoratieve vormen moeten de waarde van het gebruikte materiaal en de structuur van het bouwwerk doen uitkomen.

2°. Om schoon te zijn, moeten deze vormen in overeenstemming zijn met de hoedanigheden van het materiaal.

3°. De moderne stijl is een product van een afwezigheid van stijl; hij wil met alle traditie breken, logica en rede ontkennen, en treedt met voeten de natuurlijke wetten (geometrie, mechanica en grondstoffen) waaraan de bouwkunst gehoorzaamt.

4°. Een goede en schoone bouwkunst ontstaat slechts, gegeven het materiaal, indien de kunstvorm een uitvloeisel is van de eigenschappen van dat materiaal, aangepast aan het doel waarvoor de constructie is ondernomen.

5°. Om tot een nieuwen stijl te komen, moeten er een leidend principe van nieuwe constructie en nieuwe toepassingen van dit principe aanwezig zijn.

6°. De rede en het gevoel in de bouwkunst kunnen in volkomen overeenstemming samengaan. Elke artistieke vorm moet logisch zijn.

De heer Cuypers besloot zijne rede als volgt:

„De eigenschappen die aan elk bouwwerk tengrondslag moeten liggen zijn de hechtheid en de duurzaamheid der constructie. Het artistieke voorkomen van het gebouw is daaraan ondergeschikt.

Hoogleeraren in de bouwkunst hebben het denkbeeld verkondigt, dat in de toekomst de „Ingenieur" de constructie zal ontwerpen en de hoofdgedachten zal aangeven, en dat het artistieke gedeelte zal worden overgelaten aan den „Architect". Wij begrijpen echter niet, dat een hoogleeraar zulke denkbeelden kan verkondigen. De architect, wil hij dien naam waardig zijn, moet ontwerper (maker) wezen van geheel zijn werk. Gedurende de middeneeuwen heeft men zeer wel begrepen, dat de man die de geestelijke ontwerper van een bouwwerk was, er tevens de uitvoerder van moest zijn. Hoe zou men trouwens ook tot eenheid en harmonie gekomen zijn, die zoo noodzakelijk zijn voor het scheppen van een kunstwerk, indien de constructie van een bouwwerk arbeid was van andere hersenen, van een Ingenieur, dan van hem die dat bouwwerk in 't leven riep. Nimmer zal een dergelijke schepping stijl kunnen hebben, en nooit zal zij een kunstwerk zijn, daarentegen slechts een opeenstapeling van aan anderen ontleende zaken en van combinatiën, die onmogelijk artistieke waarde kan hebben.

De geschiedenis der bouwkunst toont ons een opeenvolging van stijlen aan, achtereenvolgens hun taak overgevende om die kunst te volmaken. Die op elkaar volgende stijlen zijn onderhevig — het is waar — aan de algemeene wetten die hen deden ontstaan, zij hebben hun tijd van bloei en van achteruitgang, maar allen laten aan volgende perioden een vooruitgang na, waarvan te zijner tijd met voordeel gebruik kan worden gemaakt.

De Egyptische kunst, de kunst der Grieken, de bouwwerken der Romeinen, de Byzantijnsche monumenten, — zij allen hebben bijgedragen tot het opluiken van een bouwkunst in onze Westersche landen, die het begin is geworden van een principe van nieuwe structuur, werkzaam als de natuur zelve, zich zonder hindernissen ontwikkelende gedurende zes eeuwen, en monumenten voortbrengende, veel belangrijker en in grooter aantal dan die, welke in vorige eeuwen zijn tot stand gebracht.

Men heeft wel eens beweerd, dat de moderne eischen om andere vormen vroegen teneinde in de behoefte te voorzien; ik geloof, dat de principen die ik aan uw oordeel onderwerp, bij hunne toepassing wel geen hinderpaal zullen zijn om aan die nieuwe behoeften te voldoen. Integendeel: het is juist door het toepassen dier grondregelen, dat wij geheel en al aan alle eischen van de moderne behoeften kunnen voldoen, zonder de wetten van het Ware, het Schoone en het Goede te veronachtzamen."

De heer Puig y Cadalfach was het eens met alle punten van de conclusie van den heer Cuypers, behalve met punt 3, en in zooverre met die van den heer Fort, dat de behoorlijke artistieke vorm nog niet gevonden is, maar niet, dat die vorm niet zou te vinden zijn. Hij kon niet meegaan met het gevoelen van den heer Jalvo, dat constructie en vorm onafhankelijk van elkaar waren, maar hechte zijn goedkeuring aan de conclusie van den heer Berlage.

Verschillende sprekers verklaarden zich nog omtrent de punten der conclusiën, totdat eindelijk Graaf De Suzor, Voorzitter, een overzicht van 't gesprokene gaf en mededeelde, dat het bureau de eind-conclusie openbaar zal maken.

In de eind-vergadering werd de door het bureau opgemaakte conclusie aangenomen, gelijkluidend met die van den heer Cuypers, met dien verstande, dat alleen punt 3 gewijzigd was als volgt: 3°. Van al de moderne constructies is het gewapend beton die, welke de meeste eigenschappen bezit om te voldoen aan een groot aantal toepassingen. Tot nu toe echter is men er niet toe gekomen den artistieken vorm te vinden voor deze constructie-methode.

Punt V, het artistieke eigendom van werken der bouwkunst, werd behandeld onder voorzitterschap van den heer Mercador (Catalonië). Wegens het reeds vergevorderde uur, was alleen de heer Salvat aan 't woord, die zijn rapport voorlas, waarna de zitting tot den 11^{en} verdaagd werd.

Voor de velen die de Spaansche taal niet of onvoldoende machtig waren, was het nog al eens teleurstellend, dat door de Spanjaarden meestal in hun eigen taal gesproken werd of conclusiën werden ingediend. Eenige malen voelde de heer De Suzor zich dan ook genoodzaakt te verzoeken, de conclusiën in 't Fransch te stellen, soms ook om den korten inhoud van het voorgelezen rapport of het gesprokene in die taal mede te deelen.

Omtrent de werkzaamheden van dezen dag moeten wij nog vermelden, dat ook punt III, „Onderwijs", in behandeling is gekomen onder voorzitterschap van Dr. Cuypers. Er waren verschillende rapporten met conclusiën ingediend, maar wij zullen slechts enkele der geuite inzichten vermelden.

De heer Cuypers was het met den heer De Vestel eens, dat de opleiding van den architect niet reeds geëindigd is bij het verlaten der school, maar met de praktijk en verdere studie. De heer Acebo (Madrid) trok partij voor het artistieke boven het wetenschappelijke onderwijs van den architect, het laatste als bijkomend beschouwende; hij verdedigde de theorie, dat de architect vóór alles het teekenen en samenstellen moet beheerschen, en daaraan den meesten tijd moet wijden. Graaf De Suzor daarentegen, was van gevoelen, dat de architect door volledig onderwijs meester van de constructie moest zijn geworden, maar dat hij noodige kennis moet bezitten voor de ontwikkeling van de artistieke gedachten die in hem zijn opgekomen. De heer Gaudet, die het eens bleek te zijn met den heer De Suzor, is overtuigd, dat het onderwijs van den leeraar, als 't ware een vriendschappelijk karakter dragende, zooals aan de inrichting te Parijs waaraan hij hoogleeraar is, betere resultaten oplevert dan verplichte cursussen, daar de architect reeds wetenschappelijk moet zijn opgeleid, voor dat hij de „Hooge school" betreedt, waarin zijn persoonlijk initiatief door middel van opvolgende wedstrijden moet rijpen, en waardoor zijn artistieke zin — de zesde der zinnen — ontwikkeld moet worden.

De in de eindvergadering van 13 April aangenomen conclusie luidt als volgt:

1°. Het wetenschappelijk onderwijs aan den architect gegeven, heeft ten doel hem het middel te verschaffen om zijne concepties uit te voeren, met behulp van zijn medewerkers, de technici in verschillende vakken.

2°. Het onderwijs moet hem het middel verschaffen om de middelen te zoeken en toe te passen, en tevens de ter beschikking zijnde krachten van wetenschap, kunst en verschillende werkwijzen die zich voortdurend verbeteren.

3°. Het is dus noodzakelijk, dat het wetenschappelijk onderwijs van den architect steeds gelijken tred houde met den vooruitgang der wetenschap, toegepast op zoodanige wijze, dat de architect op de hoogte blijve van de ontwikkeling van kennis en wetenschap.

De heer Cuypers, resumeerende het gesprokene, verkreeg van het congres, dat het bureau verzocht werd de conclusiën op te stellen naar aanleiding van de aan het congres aangeboden schrifturen over het behandelde vraagpunt.

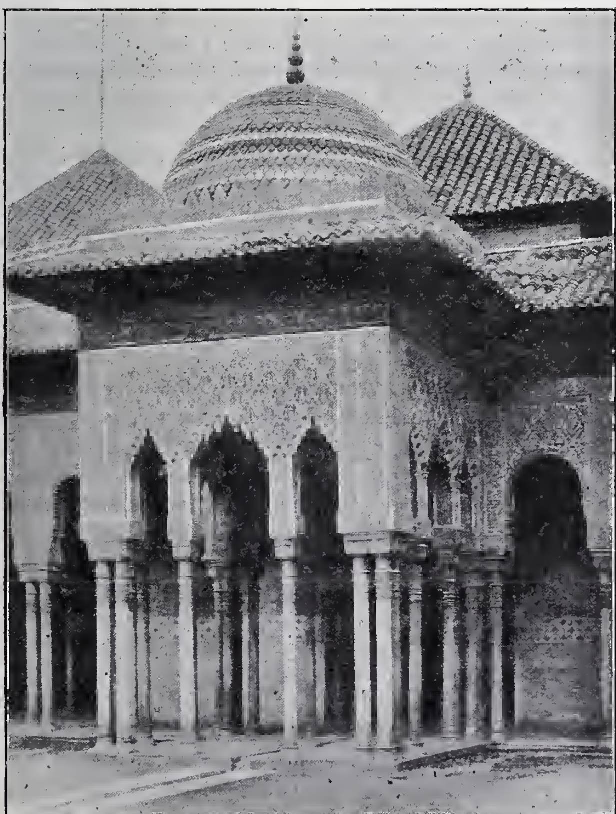
Alvorens dezen dag de lunch te gaan gebruiken, ontvingen de congressisten eene uitnoodiging van den Alcade van Madrid, om 's avonds te 9½ uur eene receptie ten stadhuize bij te wonen, door het Gemeentebestuur te geven ter eere van het Congres. In den namiddag werd echter het overlijden bekend van de grootmoeder des Konings, Dona Isabel II, zoodat de receptie niet kon doorgaan.

Zondag 10 April was bestemd voor een bezichtiging van Madrid en een bezoek aan de monumenten dezer stad. Reeds 's morgens ten 8 ure kon men de in uitvoering zijnde werken van de Basilica van Atocha, architect de heer Arbos, in oogenschouw nemen. Daarna werd een bezoek gebracht aan de tentoonstelling van monumentale kunst, waar men ontvangen werd door den heer Velázquez, die tijdens dat bezoek een overzicht gaf van de geschiedenis der Spaansche bouwkunst.

In den namiddag werden de werken van „La Almudena" bezichtigd, waar de bezoekers ontvangen en rondgeleid werden door den directeur dier werken, den heer Olabarria en zijn personeel.

Des middags ten 4 ure waren de meeste congressisten te vinden op de Plaza de Torres, alwaar elken Zondag de stierengevechten plaats hebben in een arena, die een middellijn van ongeveer 102 M. heeft, en waar 14000 toeschouwers het volksvermaak kunnen bijwonen. Een beschrijving van dit wreed en bloedig schouwspel behoeft hier zeker niet gegeven te worden. Twee stieren werden „afgestoken", en ook twee paarden werden het slachtoffer.

Des avonds had een bijeenkomst in het amphitheater van het Atheneum plaats, op uitnoodiging van het bestuur van die instelling, alwaar een serie lichtbeelden werden vertoond van de voornaamste Spaansche monumenten, gerangschikt volgens de achtervolgende stijlperioden: het primitieve tijdperk tot aan den inval der Mooren; de Romeinsche kunst; de periode der Visigothen; het Romaansche tijdperk, dat der Gothiek en de Arabische en Moorsche kunst; de verschillende perioden der renaissance en van den baroktijd. Alles te zamen vormde een vrij volledig overzicht van de geschiedenis der Spaansche bouwkunst.

Uit den Leeuwenhof van de Alhambra te Granada.

Maandag, 11 April, was geheel aan werkzaamheden gewijd. Voorzitter was de heer Mercader, van Barcelona. Allereerst werden de besprekingen over den artistieken eigendom voortgezet. De heer Harmand las zijn uitgewerkt rapport voor en was van oordeel, dat bij hernieuwing de wensch moest worden geuit, dat architectonische werken door alle wetgevingen en in alle internationale conventies op een zelfde wijze beschermd moesten worden als alle overige kunstwerken. De teekeningen van den architect toch zijn de eerste uitingen van zijn gedachten en van het bouwkunstige werk, en het bouwwerk is de verwezenlijking van die teekeningen op het terrein.

Die wensch werd, onder groote waardeering van den belangrijken arbeid ten bate van den bouwkunstenaar door den spreker geuit, algemeen goedgekeurd.

Stelling VI, over het onderwijs van werklieden in de bouwvakken, was nu onder voorzitterschap van den heer Daumet, aan de orde. De conclusiën van den heer Guitart (Barcelona) werden gelezen en de discussie daarover geopend, en op verzoek van den heer De Snzor deelden verschillende gedelegeerden mede, wat in hun land in dit opzicht werd gedaan, de heer Cuypers voor Nederland. Na velerlei besprekingen en een gegeven overzicht daarvan, werden de volgende conclusiën aangenomen:

1. De Regeeringen, gemeentebesturen, vakgenootschappen moeten een bijzondere aandacht schenken aan het technisch onderwijs voor werklieden in de bouwvakken.

2. Dit onderwijs moet zich uitstrekken over de werklieden in alle takken van het bouwwerk, en niet alleen over die min of meer artistieke, die in reeds bestaande scholen onderwezen worden.

3. Het onderwijs in deze scholen moet een zoo practisch mogelijk karakter dragen, opdat het goede werklieden voortbrenge.

4. Het bestuur dezer scholen moet zonder onderscheid aan architecten worden opgedragen, en het onderwijs moet er gegeven worden door verschillende technische specialiteiten en beproefde meesters in de vakken.

5. Deze scholen mogen slechts bewijzen afgeven van afgelegde studie, geen diploma's, die tot onjuiste gevolgtrekkingen aanleiding kunnen geven.

6. Er moeten vervolgklassen worden ingericht voor de werklieden, die na minstens 3 jaren aan een bouwwerk te hebben gewerkt, door voortgezette studiën den titel kunnen verkrijgen van meester in hun vak.

7. De bouwkundige genootschappen moeten werklieden aanmoedigen, door het uitloven van beurzen, medailles en andere belooningen.

Het VIIe onderwerp, „invloed der administratieve reglementen op de tegenwoordige burgerlijke bouwkunst", werd behandeld onder voorzitterschap van den heer Pedro d'Avila (Lissabon), na voorlezing van de rapporten daarover opgesteld door de heeren Fossas Martines Pollés en Sellés, waaruit bleek, dat zij dien invloed op den vooruitgang der bouwkunst zeer groot achtten. In vele landen doen die voorschriften de artistieke autoriteit der bouwkunst verminderen, bemoeielijken zij de kunst, en veronachtzamen zij de hygiënische en bruikbaarheidseischen van het gebouw. Kunst en wetenschap, steeds vooruitgaande en de basis der bouwkunst zijnde, moesten de voorschriften herhaalde malen herzien worden; hiertoe moesten permanente, raadgevende commissiën worden ingesteld.

Deze beschouwing vond natuurlijk tegenspraak, maar ook instemming; het opstellen eener eind-conclusie werd aan 't bureau opgedragen.

Deze eindconclusie, in de algemeene vergadering van 13 April aangenomen, luidt:

1°. Gegeven de invloed die de administratieve bepalingen kunnen uitoefenen op den vooruitgang der hedendaagsche burgerlijke bouwkunst, is het wenschelijk, dat die bepalingen zich beperken tot de veiligheid en de hygiëne, zoodanig, dat zij nimmer hinderpalen zijn voor het initiatief van den architect op technisch en aesthetisch gebied.

2°. Aangezien kunst en wetenschap, uit zich zelf alleen niet voorwaarts streven, en daar de bouwkunst zich op hen grondt, moeten de administratieve bepalingen niet blijvend zijn, maar zich telkens wijzigen om gelijken tred te houden met de moderne wetenschap, daarbij zoo eenvoudig mogelijk zijn en aan de architecten de uitgebreidste vrijheid laten.

3°. Om daartoe te geraken geeft het Congres den wensch te kennen, dat naast de administratieve corporaties, technische en raadgevende comités werkzaam zijn, ter herziening der reglementen, en om wijzigingen voor te stellen in overeenstemming met de gewoonten en den vooruitgang in de streken waar de reglementen toegepast worden.

4°. Het is dus wenschelijk, dat vooral die vraagpunten die slechts plaatselijke belangen gelden, de locale comités werkzaam kunnen zijn met de grootst mogelijke vrijheid, zonder de landswetten uit het oog te verliezen.

Des namiddags werd, onder voorzitterschap van den heer Clason, uit Zweden, het VIIIe vraagpunt, „onteigening van werken der bouwkunst", behandeld. De heeren Fort en Mathet hadden conclusiën gesteld, waarin werd uitgedrukt: dat aan den eigenaar van een bouwkunstig werk, bij onteigening, meer schadevergoeding — tot een bedrag van 10% der door deskundigen getaxeerde waarde — moest worden gegeven, dan aan bezitter van andere eigendommen.

Erg duidelijk waren de conclusiën niet, en het vraagpunt was eigenlijk een van legalen aard. Het was dan ook niet te verwonderen, dat de discussiën een weinig in 't honderd liepen en nu en dan nog al zeer geanimeerd waren, op 't kantje af van heftigheid. Ten slotte echter werd men het eens en nam met algemeene goedkeuring deze conclusie aan:

De Staat heeft het recht elk kunstwerk of werk van erkende historische waarde te onteigenen, wanneer het in handen van den eigenaar dreigt ten onder te gaan of niet behoorlijk wordt onderhouden, — zulks onder een schadevergoeding vastgesteld door daartoe bevoegden.

Hierna wordt het IXe vraagpunt behandeld, „over de al of niet tusschenkomst van den architect als arbiter in de verhouding tusschen patroon en werkman bij bouwwerken, en de strijdvragen die daarbij kunnen ontstaan." Hieromtrent waren een aantal conclusiën in onderling overleg opgemaakt door verschillende heeren, en die ten doel hadden vast te stellen, dat de architect de eenige arbiter tusschen patroons en werklieden behoort te zijn. Een ander congres-lid merkte daaromtrent op, dat de architect, niettegenstaande hij arbiter behoort te zijn, de autoriteit daartoe zich kan verschaffen door de „redactie" van zijn ontwerp: in zijn bestek kan hij rekening houden met verschillende zaken die tot oneenigheid aanleiding zouden kunnen geven.

Na ook verschillende andere inzichten vernomen te hebben, stelde het Congres voor de volgende algemeene conclusie van den heer Poupinel te aanvaarden:

Het is goed, dat patroons en werklieden weten, dat zij de tusschenkomst van den architect kunnen inroepen bij hunne besprekingen over het reglementeeren van den arbeid, of bij gerezen geschillen. Het is wenschelijk, in aanmerking genomen het gewicht der tegenstrijdige belangen en der te bewijzen diensten, dat de architecten zonder schroom de rol van minnelijk arbiter aanvaarden die van de zijde van tegenpartijen, eerbied voor hun kennis en hun karakter waarborgt.

Nadat hiermede de werkzaamheden van het congres waren afgeloopen, werd besloten al de aangeboden rapporten, ook de niet behandelde, in de verslagen op te nemen, en het verzoek in overweging te nemen van den architect Gómez Acebo, ook in het belang van de ontwikkeling van den architect: dat de gedelegeerden op dit Congres van hunne Regeeringen een onderlinge overeenkomst zullen verkrijgen, dat deze met elkaar de gegevens ruilen, die zich in de Staats-Museums bevinden omtrent verschillende perioden der nationale kunst, onder bepaalde voorwaarde, dat zij zullen dienen tot het stichten van Museums voor monumentale kunst in die steden, waar bouwkundig onderwijs gegeven wordt.

Des avonds ten 9½ ure hield de heer Vivenat een voordracht over de bouwkunst en de decoratieve kunst op Sardinië tijdens de Spaansche overheersching van 1323 tot 1720. Zijne belangrijke mededeelingen werden opgehelderd door lichtbeelden, voorstellende bouwwerken enz. hoofdzakelijk door opgravingen aan het daglicht gekomen.

Toen Sardinië in 1323 veroverd werd door de Aragoniërs, was het eiland volkomen Toscaansch, wat betreft de bouwkunst en de decoratieve kunst. De groote militaire bouwwerken, door de Toscaners gebouwd, de vele en heerlijke kerken door hen opgericht, getuigden van hun volmaakt overwicht op artistiek gebied. Hun kunst, hoewel zich nog eenigen tijd staande houdende, heeft zich echter gewijzigd onder den invloed van de nieuwe heerschers, en volgens den stijl en de constructieve beginselen van de Cataloniërs. Onder de eenheid van Spanje, inspireerden de bouwmeesters van Sardinië zich op de werken der hoofdstad van Castilië, die weder onder den invloed van Italië stonden.

In dien tijd was het onmogelijk aan een eigen stijl te denken, daar in een land, zoo klein en geïsoleerd, de elementen ontbraken die tot zulk een hooge conceptie zouden kunnen voeren. Daarom is de bouwkunst van het eiland steeds slechts een wêerspiegeling geweest van de school en den smaak der volken van het omringende vasteland, die het overheerschten.

Dinsdag 12 April was bestemd voor een tocht naar Alcalá en Guadalajara. Ruim 150 Congresleden namen er aan deel. In Alcalá werden de bezoekers door de plaatselijke autoriteiten ontvangen, met een waar enthousiasme en groote hartelijkheid. Zij bezochten de archieven, de kerk van Santa Maria met de kapel waarin Cervantes werd gedoopt, een der groote wereldgeesten, de kerk der Jesuiten, en de Universiteit, in welk gebouw de lunch werd gebruikt in een sierlijk gedecoreerd lokaal, onder het genot van militaire muziek. Hier werd o. a. een merkwaardige toost ingesteld door den heer Casanova, die zich, door banden van vriendschap en familie gebonden, een echte zoon van Alcalá de Henares toonde, en de geschiedenis der Romeinsche nederzetting, ontwikkeld in den Muzelmanschen tijd tot het Al-kala, op een berghoogte waarvan de voet door de rivier bespoeld wordt, herdacht. Dat is het gedeelte der stad hetwelk het oude, Alcalá, genoemd wordt. In 1118 werd dit van de overheersching der Mooren bevrijd, en toen stichtte bisschop Bernardo het beroemde bisschoppelijk Paleis, waarvan de alleen nog overgebleven waltorens belangrijke bouwkunstige fragmenten zijn. In de 15de eeuw werd „la Magistral" gesticht, de schoone tempel aldus genoemd door Paus Leo X, en waarvan de bouwmeester motieven ontleende aan de heerlijke cathedraal van Tolédo. Spreker deed mededeelingen over de groote kerk van Santa Maria en de grootsche stichtingen van Kardinaal Gimenez de Cisnores, geherbergd in een merkwaardig Renaissance gebouw; hoogst interessant zijn ook de trappen-aanleg in het klooster der Carmelieten, en de gewelven van den anglo-normandischen toren der San Torcaz, thans aanwezig in een particuliere woning. Maar, zeide spreker, al de heerlijke overblijfselen van monumenten hier ter stede beschouwende, wordt het hem eng om 't hart, wanneer hij denkt aan hun spoedigen ondergang, indien niet weldra de helpende hand wordt uitgestrekt om te behouden wat dreigt te vallen.

In droeven toon werd dit gezegd; maar — zich tot de vertegendigers der stad wendende — verzocht spreker zijn dankbaarheid te mogen uiten voor de hem geboden gelegenheid, en de zelfvoldoening die hij smaakt, om de glorie van Alcalá hier te mogen verkondigen, de stad waaraan hij zoo veel verschuldigd was, van wier dochteren hij een tot levensgezellin gekozen had.

Mijn lezers zullen zich wel niet verwonderen, na dit korte relaas over de enthousiaste toespraak van dezen ridderlijken Spanjaard, dat hem een ovatie werd gebracht die van buitengewone hartelijkheid getuigde, en waaraan ook door de Noordsche collega's met een zelden bij hen voorkomende warmte werd deelgenomen.

Ook de Alcalde van Alcalá bracht een toost vol sympathie en hartelijkheid uit, getuigende van trotsch op het vaderland en de universiteit der stad, en reikte daarna aan de congressisten een artistieke bronzen gedenkpenning uit, ter gedachtenis aan hun bezoek. Aan de eene zijde daarvan staat het borstbeeld van Cervantes aan de andere in relief: „A los Arquitectos del VI Congreso international. La ciudad de Alcalá de Henares. Abril MCMIV." Dat deze hulde hoog op prijs werd gesteld, behoeft niet te worden gezegd. Zij is een bewijs te meer van het nog niet te loor gegane fijne gevoel van den Spanjaard, sinds eeuwen geroemd.

Ten twee ure werd de tocht naar Quadalajara aanvaard, in welke stad ten eerste het paleis van den Infanto, schitterende van rijkdom, in oogenschouw werd genomen.

Daarna volgde het bezoek aan de werken van het Panteon de la Duquesa de Sevillano en haar gesticht voor weezen, werken van den architect Velázquez, die algemeen geroemd werden. In de cour van het laatste bouwwerk werd een schitterende lunch gebruikt, waarbij onder donderende bijvalsbetuigingen in toosten van Graaf De Suzor, de heeren Cannizaro en Carvalheira, hulde werd gebracht aan den heer Velázquez dubbel en dwars verdiend voor zijn arbeid, voor de sympathieke wijze waarop hij het voorzitterschap van 't Congres had waargenomen, en niet minder bewondering en sympathie voor Spanje werd uitgesproken.

Na een bezoek aan de Militaire Academie werd de terugtocht te 5 uur aangenomen. Ook dit uitstapje was weder uitnemend geregeld.

Het kan natuurlijk niet verlangd worden een uitvoerige beschrijving te geven van al de bijzonderheden van de tochten, ook van die naar Alcalá en Guadalajara; ons verslag zou daardoor veel te uitgebreid worden, want we zouden wel weten aan

te vangen, maar misschien hoe langer hoe meer van 't einde verwijderd raken. Een algemeene opmerking die wij niet mogen achterhouden is echter deze, dat het zoo merkwaardig is, dat er zooveel oude Hollandsche arbeid te zien is. Op dit gebied noemen we slechts de beroemde vensters in de cathedraal te Toledo; te Alcalá kon men in de cathedraal, „Magistral", opmerken, dat op het prachtige koorhek geschreven stond; „Van Straeten, meester van de gilden der kunstsmeedwerken".

Den 13den, laatste dag van 't Congres, vergaderde des ochtends de uitvoerende Commissie en het bureau van 't Congres met de afgevaardigden der Regeeringen, om de verschillende conclusies en datum en plaats van het volgende Congres vast te stellen.

De conclusies zijn aangenomen, zooals ze reeds hierboven zijn medegedeeld, uitgenomen voor 't eerst behandelde onderwerp: „de nieuwe kunst in de bouwwerken". Hieromtrent werd besloten geen conclusie te nemen.

Deze eind-conclusies werden in de algemeene vergadering, waarin ook vele dames tegenwoordig waren, des namiddags ten 3 ure medegedeeld, waarna het Congres met eene redevoering ten afscheid en uitingen van dankbaarheid door vele der aanwezigen, werd gesloten.

In de ochtend-vergadering werd het Internationale Permanente Comité voor de Congressen geconstitueerd. Zooals bekend is, hadden voor Nederland daarin reeds zitting de heeren Dr. P. J. H. Cuypers en A. Salm G.Bzn.; thans werd als derde lid voor ons land de heer H. P. Berlage benoemd. Deze drie heeren hebben getrouw de zittingen van het Congres bijgewoond.

Het slot van het samenzijn van zoovelen die van heinde en verre gekomen waren, en die zich weer nauwer hadden aangesloten, was het traditioneele afscheids-diner, dat des avonds ten 7½ ure plaats had in het Teatro de la Comedia. Het menu, met een kleine maar reine spijzenkeus, was op den omslag versierd met een lichtdruk naar een voor het doel in gips uitgevoerd ontwerp van den heer Urioste; op een breede console als voetstuk, met fries waarin attributen der bouwkunst, staat een rijke nisomlijsting; in de fries der aan de zijden met het Spaansche Rijkswapen en een vaas bekroonde koplijst, leest men den naam van het Congres. Het vlak der nis vertoont in een zwak relief een groote „Magistral". Op 't voetstuk staat aan de eene zijde een stilleven dat het banquet voorstelt, aan de andere zijde zit de „Architectura" met het omhoog geheven champagne-glas, een „tot weerziens" toeroepende.

Dit „tot weerziens", geen „adieu", was de uitgang of het einde voor het meerendeel der vele hartelijke toespraken aan tafel, die allen overvloeiden van dankbaarheid aan Spanje en de Spanjaarden voor de bijna onnavolgbaar goede inrichting van het Congres, en voor al het genotene. Het samenzijn had algemeen nut gesticht, maar ook al zijn leden afzonderlijk een edel genot.

Hiermede was nu het Congres, voor de bezoekers daarvan, geëindigd. Zij zullen ongetwijfeld allen de aangenaamste herinnering mede naar huis nemen, niet alleen aan Spanje en de schatten van kunst in dat land, maar ook aan de galante Spanjaarden zelve, wier organisatie van 't Congres, wier voorkomendheid en beleefdheid boven allen lof verheven is.

Wat het officieele verslag betreft hopen wij, dat het spoedig moge verschijnen; de belangrijkheid der discussiën wettigen dien wensch.

En, wat het verslag in dit blad betreft, betuigt de redactie daarvan haar hartelijken dank aan haren verslaggever, ook namens de lezers, die hij zulk een goed overzicht van het Congres heeft weten te geven.

PRIJSVRAGEN.

Ingevolge een door de firma Corns. Immig en Zoon tot de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam gericht verzoek, heeft het Bestuur dezer Vereeniging zich belast met het uitschrijven van een Prijsvraag voor het ontwerp van een Reclame-biljet voor Immigraphiedruk.

Verwacht worden ontwerpen, op de ware grootte geteekend, om te kunnen gedrukt worden op een blad carton van 40 bij 60 c.M.

Uitgeloofd worden, een eerste prijs van *f* 200, en een tweede van *f* 75.

De Jury bestaat uit de heeren A. Le Comte, K. Sluyterman, Corns. Immig Jr., J. P. Stok Wz. en C. N. van Goor.

De ontwerpen worden vóór 15 Aug. a.s. ingewacht.

Het programma van deze prijsvraag is op franco aanvraag te verkrijgen bij de firma Corns. Immig en Zoon, Nieuwehaven 5 te Rotterdam, en bij den heer C. N. Van Goor, architect, Jonkerfransstraat 126 te Rotterdam.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura. 16 April 1904. *VIe Internationale Architecten-Congres te Madrid,* eenige mededeelingen aan het programma van dit Congres ontleend, en eenige der conclusiën bij het bureau ingediend.

De Dam en het vrijgekomen Beursterrein, door den heer W. Kromhout Cz., waarbij een plan tot bebouwing van het Damrak terrein en tot verbetering der toegangen tot den Dam, voorgedragen in de Vereeniging 't Koggeschip.

Het „Technisch gedeelte" bevat: *Spoorwegen in de wolken, De Niagara-val als arbeidskracht, Ponte-Brolla in Kanton Tessino* en *De grootste vijand van den Gasmotor.*

De Opmerker van 16 April geeft een vervolg op het artikel *„Over Bouwkunst",* waarin de Renaissance-stijl, en de daaruit voortgevloeide genres, tot en met de 19e eeuw, worden besproken. Een volgend artikel zal den modernen stijl behandelen.

De Fusie mislukt. De schrijver meent, dat reeds vóór de onderhandelingen tusschen A. et A. en de Mij. kon uitgemaakt worden, dat een versmelting dier lichamen niet mogelijk was, wegens de gansch verschillende gronden waarop zij gevestigd zijn. De uitslag betreurt hij niet, daar samenwerking altijd mogelijk blijft, en de tijden achter ons liggen, dat zij door omstandigheden verhinderd werd. De Voorzitters der beide vereenigingen weten elkander te waardeeren; als deze aanvoerders in vriendschap leven, mag men niet veronderstellen, dat hun troepen vijandig tegenover elkander zullen staan.

Villa's en landhuizen; dit is een waardeerende beoordeeling van het werk van den heer Joseph Herman. ook besproken in het nummer van het Bouwk. Weekblad van den zelfden datum.

Op een losse plaat is het inwendige afgebeeld van het in den laatsten tijd nog al eens aangehaalde „Baptisterium te Ravenna".

De Bouwwereld, 13 April. *De bouwkunst in Spanje,* door J. H. W. Leliman, vervolg van een artikel in het vorige nummer, een beknopt overzicht gevende van de geschiedenis der Spaansche bouwkunst.

De eerste Duitsche stedententoonstelling, door W. Cool, met een afbeelding van het Paviljoen Körting.

Het nummer geeft ook een afbeelding van een woon- en winkelhuis aan de Heerengracht te Amsterdam, gebouwd door de architecten Gebr's Van Gendt A.Lz.

Technisch Weekblad. 14 April. Vervolg van de artikelen over *De Telephoon,* over *Ophaalbruggen* en over *Ontwerpen en uitslaan van Vaartuigen.*

Loodgieters- en fittersbedrijf. 14 April. *Radium. Regenwater en Regenwaterafvoer. Sarbo,* nieuw petroleum-gloeilicht.

BERICHTEN.

Amsterdam. In de Staats-Courant wordt medegedeeld, dat den 20 Juni a. s. een prijskamp in de schilderkunst zal worden geopend; het voorafgaand examen heeft op 30 Mei plaats.

Deventer. Bij den gemeenteraad is ingekomen een verzoek van de commissie tot restauratie van de Groote- of Lebuïnus-kerk, om op de gemeente-begrooting voor 1905 en 9 daarna volgende jaren een som van *f* 3000 uit te trekken ten behoeve dier restauratie, of zooveel minder als de gemeenteraad zal goedvinden.

Utrecht. Van de tien candidaten die onlangs het examen hebben afgelegd voor aspirant-opzichter bij de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen slaagden de heeren F. W. Hesse, G. H. Dulfer, A. van Dijk, J. M. H. Heines, P. Broer, L. H. C. Mutsaers en J. H. I. Geubels. Van deze heeren kunnen er nu vier bij de Mij. geplaatst worden, daar er twee vacante plaatsen zijn bij de Afd. Weg en Werken, en eveneens twee bij de Afd. Telegraphie.

Middelburg. Van 15 Juli tot 15 Augustus a. s. wordt alhier een tentoonstelling van oud koperwerk (Dinanderies) gehouden, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer in Walcheren, te Middelburg.

De Vereeniging heeft voor deze tentoonstelling een reclameplaat verspreid, ontworpen door den heer E. Oppler, kunstschilder te Sluis. Op de plaat zijn afgebeeld een paar werklieden in een oud atelier, in beschouwing zijnde van een schaal van gedreven koper. De plaat is duidelijk, en de uitvoering er van valt te roemen.

Haarlem. Tot Directeur der Ambachtsschool is benoemd de heer P. Doorn, Directeur der Ambachtsschool te Amersfoort.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	31	„	„	- 85.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
	Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 25 APRIL.

AMSTERDAM. Het maken van een opz.-woning aan het kantoorgebouw op het gemeentelijk petroleum-entrepot.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. verkrijgb. ter stadsdrukkerij, tegen f 1,25 met 1 teek. Inl. worden gegeven ten kantore van den ingen. der havenwerken, in het gebouw van „Algemeenen Dienst" op den kop der Handelskade, van 10—12 uur, gedurende de week, welke aan de besteding voorafgaat.

DEDEMSVAART. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de Hoofdvaart, met bijl. der ben. materialen, arbeidsloonen en transporten.

Mej. A. v. Engelen, n.m. 2 u., in café J. J. Scholte, alw. best. en teek. ter inzage. Inl. geven Gebrs. A. L. en J. F. Wibier, timmerlieden.

DOETINCHEM. Het bouwen van een woon-en winkelhuis aan den Houtkamp.

De heer J. J. de Waal, 's midd. 12 uur. Bestek en teek. ter inz. in het heerenlogement bij Coops. Inl. geeft de archit. Ovink. Aanw. 25 April, v.m. 11 u.

DOETINCHEM. Het bouwen van 4 woningen onder een dak, met bijlev. van alle materialen.

De heer B. Willemsen, 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van A. Stoltenborg in de Kruisberg. Inlicht. worden gegeven door F. A. Wamelink. Aanw. 25 April, n.m. 5 u.

EPE (WESTFALEN). Het bouwen van eene spinnerij met machinekamer, ketelhuis, enz., ter oppervlakte van pl.m. 6900 M^2, waarvan pl.m. 3000 M^2. 3 verdiepingen hoog.

De firma Gebrs. Laurenz te Ochtrup, n.m. 4 u., (M. E. T.) in hotel „Lammerdink". Bestek en 3 teek. verkrijgb. ten kantore van G. Beltman A Gz. arch. Enschedé à f 15 en worden van de inschrijvers tegen f 12 teruggenomen. Inl. geeft voorn. arch. Aanw. 25 April, v.m. 11 u (M. E. T.)

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

11 APRIL.

GRONINGEN. Het bouwen van eene heerenbehuizing op een vrij terrein, gelegen oostzijde in de Oude Ebbingestraat, kadastraal gem. sectie G, no. 4192. Door den heer Th. Verhagen.

Laagste insch. R. Wierenga, Ulrum, f 14600.

HULST. Het bouwen van een burgerwoonhuis, met bijlev. van bouwstoffen, op een terrein even buiten de dubbele poort. Door den aanbest.

Laagste inschr. J. H. Vink, Axel, f 2669. Gegund.

12 APRIL

CUYK. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning. Door den arch. H. M. v. Strijp, te Mill.

Laagste inschr. Verhagen en Verstegen, Mill, f 7300.

STAD AAN 'T HARINGVLIET. Het afbreken en weder opbouwen ter zelfder plaatse van een nieuwe graanschuur met veestallingen, enz., staande onder de gen. gem., in den polder Oude Stad en in gebruik zijnde bij den heer A. v. d. Tol, aldaar. Door den heer P. S. Overwater te Strijensas.

Metselwerk. Laagste inschrijver W. v. d. Welle, Ooltgensplaat, f 2978*.

Timmerwerk. C. Maliepaard, Stad aan 't Haringvliet, f 4040*.

Smidswerk. P. Snijders, Middelharnis, f 500*

Verfwerk. L. Donkersloot, Ooltgensplaat, f 134,09*. *Gegund.

13 APRIL.

LONNEKER. Het bouwen van 2 woningen met bijbouwen aan de Veenstr. tegenover de Hoogstraat. Door den heer J. ten Kate.

Laagste inschrijver A. J Dielman, f 2689. Volgens bestek 4 dagen beraad.

15 APRIL.

ROTTERDAM. Het verbouwen en uitbreiden van het Christelijk Logement Azareël in de Wijde Watersteeg te Utrecht, volgens de plannen en onder directie van de architecten Millenaar en Van der Kloot Meijburg.

Ingekomen 3 biljetten: hoogste inschrijving f 7752; laagste f 6847, van den heer Geelkerken.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 3den Mei 1904, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 975.

Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw en het uitvoeren van eenige diverse werken op elk der stations GOOR en DELDEN.

Begrooting f 11960.—.

De besteding geschiedt volgens § 56 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den April 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 26sten April 1904 ten 10 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)*, te Goor.

Utrecht, den 12den April 1904.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 3den Mei 1904, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 977.

Het afbreken en het maken van eene goederenloods, en het vergrooten van de verhoogde los- en laadplaats op het station ELST.

Begrooting f 6240.—.

De besteding geschiedt volgens § 48 van het bestek.

Het bestek ligt van den 18den April 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur D. MOLENAAR te *Zutphen*, en is op *franco* aanvraag (per brief), aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten April 1904 ten 8.30 ure voormiddag (*West Europeesche tijd*) te Elst.

Utrecht, den 13den April 1904.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91, Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT. Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. -- AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

30 APRIL 1904. 24e JAARGANG. N°. 18.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De 89ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op Woensdag 18 Mei 1904, des morgens te half elf uur, in het Maatschappelijk Gebouw, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

AGENDA DER VERGADERING.

1. Opening der Vergadering.
2. Verslag van het Hoofdbestuur over het afgeloopen jaar.
3. Verslag van de Commissie van Financiën.
4. Rapport van de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over 1903, door de Commissie van Financiën. Uitloting van 5 aandeelen in de geldleening groot *f* 63.000.
5. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van leden van het Hoofdbestuur.
6. Benoeming, door den Voorzitter, van drie leden eener Commissie van stemopneming.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Behandeling der begrooting voor 1904.
9. Bepaling van de plaats der Algemeene September-Vergadering.
10. Voorstellen der Commissie voor de herziening van de Honorarium-tabel.
    Discussie daarover.
11. Discussie over vragen of voorstellen, door Leden of het Hoofdbestuur in de Vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.

Gedurende eene pauze zal gelegenheid bestaan tot het gebruiken van eenige ververschingen in het American-Hôtel.

Na de pauze:

Voordracht over eenige Noord-Hollandsche steden door den heer A. W. Weissman, Architect.

Bij gelegenheid van de 89ste Algemeene Vergadering zal in het Gebouw der Maatschappij eene tentoonstelling geopend worden van

Ontwerpen van Kunstwerken

uitgevoerd door:

de Plateelbakkerij **„De Porceleyne Fles"**, te Delft en het Atelier van Gebrand Glas **'t Prinsenhof"**, te Delft.

De Gewone Leden der Maatschappij worden herinnerd aan het dringend verzoek, om de stembiljetten voor de verkiezing van drie leden van het Hoofdbestuur vóór 12 Mei a.s. aan het bureau der Maatschappij in te zenden.

De stembiljetten zijn den 6en April j.l. aan de Gewone Leden toegezonden; voor verloren geraakte biljetten worden op aanvrage aan het bureau der Maatschappij nieuwe toegezonden.

GEMEENSCHAPPELIJKE EXCURSIE NAAR MONNIKENDAM, MARKEN, VOLENDAM, EDAM

OP DONDERDAG 19 MEI A. S.

Aan H.H. Leden van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst en hunne Dames.

De Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst heeft zich voorgesteld om op Donderdag 19 Mei, een dag na de Algemeene Mei-vergadering, eene excursie te houden naar Monnikendam, Marken, Volendam en Edam (eventueel Broek in Waterland), waarbij de gelegenheid zal bestaan om de beschouwing van eenige uitermate typische en schilderachtige architectuur te combineeren met een gezellig collegiaal samenzijn.

In de overweging, dat vele leden der Maatschappij, al of niet ter vergadering van 18 Mei geweest zijnde, wel eene aangename gelegenheid zullen willen aangrijpen om oude kameraadschappelijke banden te versterken en nieuwe aan te knoopen, heeft het Bestuur der Afdeeling Amsterdam hare excursie gesteld op den dag na de Algemeene Mei-vergadering en verzoekt zij, onder instemming van besturen der Zuster-Afdeelingen, hare medeleden zich met hunne Dames bij haar te willen aansluiten.

Zij hoopt aldus tevens eene attractie aan de Mei-vergadering toe te voegen, terwijl omgekeerd het Hoofdbestuur der Mij. toezeide aan de vergadering te verbinden eene voordracht in verband met de excursie.

De Afdeeling zorgt, wanneer haren Secretaris den heer J. H. W. Leliman, Keizersgracht 559 Amsterdam, bij de opgave tot deelname een bedrag van *f* 3.— (vooruit te storten) wordt toegezonden, voor reis- en verblijfkosten (met uitzondering van het drinken bij de lunch) en doet den deelnemers tevens een speciaal voor deze gelegenheid uitgegeven geïllustreerden architectonischen gids ter oriënteering en — later ter herinnering — tijdig toekomen.

De excursie heeft het volgende programma:

9 uur, vertrek van Amsterdam per extra Noord-Hollandsche

Tram (wanneer zich onverhoopt minder dan 50 deelnemers opgeven, moet het vertrek geschieden per gewone tram, vertrek 8 uur 25 min. stadstijd). Verzamelplaats: de steiger van de N. H. Tram, tegenover den Oostelijken vleugel van het Centraal-Station.

9.40, aankomst te Monnikendam.
10.15, vertrek van Monnikendam per motorboot of, bij gunstigen wind, per botter naar Marken.
10.50, aankomst op Marken.
11.45, vertrek van Marken.
12.30, aankomst te Volendam (lunch in het Hôtel Spaanders).
1.45, vertrek naar Edam, te voet of per trekschuit.
2.30, aankomst te Edam.
4.—, vertrek van Edam.
5.20, terugkomst te Amsterdam per N. H. Tram.

Zoodat alle deelnemers dienzelfden avond nog hunne haardsteden kunnen bereiken, nadat eventueel nog te Amsterdam gezamenlijk is gedineerd.

Het Bestuur hoopt en vertrouwt, dat velen zich bij dit uitstapje met hunne Dames zullen willen aansluiten.

Het Bestuur der Afdeeling Amsterdam,
W. J. DE GROOT, *Voorzitter.*
J. H. W. LELIMAN, *Secretaris.*

DE HONORARIUM-TABEL VOOR BOUWKUNDIGE WERKZAAMHEDEN.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft van de Commissie voor de herziening der Honorarium-Tabel, bestaande uit de heeren: Ed. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, A. R. Freem, Mr. Egb. Goseling, P. M. A. Huurman, Johs. Mutters Jr. en J. Verheul Dz., een voorstel ontvangen tot wijziging van de bestaande Honorarium-Tabel, volgens het in dit blad opgenomen concept.

Reeds in de Algemeene Vergadering van 13 Mei 1903 werd een concept tot wijziging der bestaande Tabel besproken. De in die vergadering gemaakte opmerkingen, en die welke later op uitnoodiging der Commissie schriftelijk bij haar zijn ingekomen, zijn door de Commissie overwogen, en in aanmerking genomen indien zij oordeelde dat de voorgestelde wijzigingen tot verbetering aanleiding konden geven.

Wegens de bijzonder groote belangrijkheid der Honorarium-Tabel voor alle architecten, vertrouwt de Commissie, dat de leden der Maatschappij in grooten getale naar de Algemeene vergadering van 18 Mei a.s. zullen opkomen om de voorgestelde gewijzigde Tabel te bespreken.

HONORARIUM-TABEL VOOR BOUWKUNDIGE WERKZAAMHEDEN.

(Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888, herzien in de Algemeene Vergaderingen van 31 Mei 1895 en van Mei 1904.)

Algemeene omschrijving der klassen waarin de werken, verdeeld worden.	Omschrijving der verrichte werkzaamheden.	Bedrag van het honorarium in procenten van de aanneminssom.											
		1200 tot 3000	3000 tot 6000	6000 tot 10000	10000 tot 15000	15000 tot 22000	22000 tot 30000	30000 tot 40000	40000 tot 60000	60000 tot 100000	100000 tot 160000	160000 tot 240000	240000 en hooger
Ie Klasse. Gewone eenvoudige bouwwerken voor welker uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1.5	1.4	1.1	0.75	0.5	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3
	Ontwerp	1.5	1.5	1.35	1.0	0.9	0.65	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4	0.4
	Bestek.	0.5	0.5	0.45	0.4	0.4	0.35	0.35	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2½
	Begrooting	0.5	0.5	0.45	0.4	0.4	0.35	0.35	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2½
	Algemeene details . .	2.5	2.3	2.1	1.9	1.7	1.45	1.25	1.1	1.1	1.0	1.0	0.9
	Hoofdleiding en afrekening.	1.0	1.1	1.15	1.15	1.2	1.4	1.45	1.3	1.2	1.1	1.0	0.9
	Te zamen: . . .	7.5	7.3	6.6	5.6	5.1	4.8	4.5	4.0	3.8	3.5	3.2	3.0
IIe Klasse. Bouwwerken voor welker uitvoering meer uitgebreide teekeningen noodig zijn.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1.8	1.7	1.4	1.0	0.7	0.6	0.6	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4
	Ontwerp	1.7	1.6	1.5	1.2	1.2	1.1	1.0	0.9	0.9	0.85	0.8	0.8
	Bestek.	0.5	0.5	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4	0.35	0.35	0.3	0.25	0.2
	Begrooting	0.5	0.5	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4	0.35	0.35	0.3	0.2	0.2
	Algemeene details . .	2.7	2.7	2.5	2.3	2.2	2.1	2.0	1.9	1.8	1.8	1.75	1.7
	Hoofdleiding en afrekening.	1.3	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.0	0.9	0.9	0.85	0.7
	Te zamen: . . .	8.5	8.3	7.6	6.6	6.1	5.8	5.5	5.0	4.8	4.6	4.3	4.0
IIIe Klasse. Buitengewone bouwwerken.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	2.3	2.1	1.8	1.4	1.1	1.0	0.8	0.6	0.5	0.5	0.45	0.45
	Ontwerp	2.0	1.9	1.7	1.5	1.4	1.3	1.2	1.1	1.1	1.0	1.0	0.9
	Bestek.	0.6	0.6	0.55	0.5	0.4	6.4	0.35	0.3	0.3	0.25	0.25	0.2
	Begrooting	0.6	0.6	0.55	0.5	0.4	0.4	0.35	0.3	0.25	0.25	0.2	0.15
	Algemeene details . .	3.5	3.5	3.4	3.2	3.0	2.8	2.8	2.7	2.65	2.5	2.4	2.1
	Hoofdleiding en afrekening.	2.0	2.0	2.0	1.9	1.7	1.6	1.5	1.5	1.4	1.3	1.2	1.2
	Te zamen: . . .	11.0	10.7	10.0	9.0	8.0	7.5	7.0	6.5	6.2	5.9	5.5	5.
IVe Klasse. De decoratieve werken, restauratie van monumenten, meubileering en stoffeering van gebouwen.	Ontwerp, begrooting en omschrijving. . . .	5.5	5.3	5.0	4.5	4.2	3.8	3.7	3.7	3 7	3.6	3.55	3.5
	Details, hoofdleiding en afrekening	6.5	6.7	6.4	6.2	5.8	5.7	5.7	5.6	5.4	5.4	5.45	5.5
	Te zamen: . . .	12.0	12.0	11.4	10.7	10.0	9.5	9.4	9.3	9.1	9.0	9.0	9.0

Achterstaande tabel dient als grondslag voor berekening van het honorarium voor bouwkundige werkzaamheden, behoudens bijzondere of bijkomende omstandigheden.

Onder deze tabel zijn niet begrepen **gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop enz.;** werkzaamheden hiervoor verricht, worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht. Ook zijn onder deze tabel niet begrepen het honorarium voor werken, waarvan de bouwkosten minder bedragen dan **f 1200.—**, of van zoodanige werken, waarvan het honorarium niet volgens een aanneming- of bouwsom kan worden berekend. Het daarvoor verschuldigde wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden en den tijd daaraan besteed.

Het honorarium voor **verbouwingen** of **herstellingen** van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief, vallende in de opvolgende hoogere klasse dan die, waarin die gebouwen volgens de tabel zouden vallen.

Indien bij een nieuw bouwwerk, hetzij geheel of gedeeltelijk gebruik wordt gemaakt van **materialen, welke door of van wege den bouwheer worden geleverd,** of wel van **oude materialen,** dan wordt voor de berekening van het honorarium de waarde dezer materialen als nieuw materiaal aangenomen, en die waarde gevoegd bij de bouwsom.

De kosten van **toezicht op- en leiding van den bouw,** zoomede die der **te voeren administratie** en het daarvoor aan den opzichter of de opzichters verschuldigde salaris, maken geen deel uit van het honorarium, doch zijn voor rekening en ten laste van den bouwheer. Dit opzicht en toezicht hebbend personeel wordt aangesteld en ontslagen door den architect, en staat onder diens bevelen. Het aan dat personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den bouwheer, en wordt door deze maandelijks betaald.

Waar in deze tabel of in de toelichting gesproken wordt van **Algemeene details** worden daaronder verstaan de teekeningen op groote schaal, noodig voor een goed overzicht van den aard van het werk en voor de uitvoering daarvan.

In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van deze tabel kunnen worden berekend, of om de bovenaangevoerde redenen niet tot deze tabel behooren, zoomede van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt:

Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere bemoeiingen van den architect:

a. op het bureau van den architect, minstens . . . . *f* 5.—
b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect - 6.—

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor **reizen,** geen betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens . . . *f* 25.—
b. voor een dag, met overnachten, „ . . . - 35.—

Voor **reizen,** betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage:

a. voor een dag, binnenslands, zonder overnachten, minstens . . . . *f* 6.—
b. voor een dag, buitenslands, zonder overnachten, minstens . . . . - 10.—
c. voor een dag, binnenslands, met overnachten, minstens - 10.—
d. voor een dag, buitenslands, met overnachten „ - 15.—

Onderdeelen van dagen worden als volle dagen zonder overnachten in rekening gebracht.

Het tarief van **reizen door opzichters** is de helft van het bovenstaande.

Toelichting op de berekening en de betaling van het honorarium van architecten.

Artikel 1. Het honorarium van den architect is de belooning voor zijne werkzaamheden in zijn beroep geleverd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze belooning geen invloed uit.

Art. 2. Het honorarium *voor een in uitvoering zijnd werk* wordt den architect betaald als volgt:

50% van het totale honorarium zoodra het werk is gegund.
40% van het totale honorarium op den dag dat het werk moest voltooid zijn.
10% van het totale honorarium bij het verstrijken van den onderhoudstermijn.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden waarvoor dat honorarium verschuldigd is.

Art. 3. Indien, nadat het ontwerp van den bouw of van het uit te voeren werk door den bouwheer is goedgekeurd, daarin door hem niet onbelangrijke veranderingen worden verlangd en opgedragen, wordt voor het maken van die veranderingen een extra honorarium in rekening gebracht, berekend naar den omvang dier veranderingen en den daarvoor besteden tijd.

Art. 4. Indien in een gebouw of op een bouwplaats, gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klassen waartoe deze behooren.

Art. 5. Indien tijdens de uitvoering van een werk *meerder werk* door den bouwheer wordt opgedragen, dan het door hem goedgekeurde bouwplan omvat, of *installatien voor verwarming, ventilatie, watervoorziening* en *verlichting* en dergelijken worden uitgevoerd, die niet onder de aanbesteding van den bouw begrepen waren, dan is daarvoor aan den architect een honorarium verschuldigd, berekend over het totaal bedrag der kosten van die meerdere werken of installatien, welk honorarium zal worden berekend naar de percentage van de tabel toepasselijk op het betreffende werk.

Art. 6. Indien een aan den architect opgedragen werk niet wordt uitgevoerd, is hij die de opdracht heeft gedaan, verplicht uiterlijk binnen 6 maanden na het indienen van zijn werk een honorarium aan den architect te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend volgens de klasse waartoe het werk behoort. Wordt echter de uitvoering aan een ander opgedragen, dan is de lastgever verplicht het volle honorarium, *hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd*, aan eerstbedoelden architect te voldoen.

At. 7. Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend volgens den stand van het werk en de reeds geleverde materialen. Indien over de wijze van vaststelling en de berekening van het deel van het honorarium verschil mocht ontstaan, wordt daarover beslist, hetzij door de Permanente Commissie, genoemd in art. 10, indien partijen de beslissing aan haar opdragen, hetzij door de Commissie van Advies, genoemd in artikel 14.

Art. 8. De oorspronkelijke teekeningen, *de detailteekeningen*, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie *der bestekteekeningen* met aanwijzing van de ligging der putten, leidingen enz., met de eventueel aangebrachte wijzigingen, aan den bouwheer wordt verstrekt.

Art. 9. Nimmer zal een der partijen over eenig tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

Indien echter naar aanleiding van deze tabel, of de daarbij behoorende bijlage, eenig geschil, hetzij over de wijze van berekening van het honorarium van den architect of bouwkundige, hetzij over eenig ander punt, tusschen den bouwheer of zijne erven of rechtverkrijgenden eenerzijds, en den architect of bouwkundige anderzijds, mocht ontstaan, zullen beide partijen bevoegd zijn hunne zaak te brengen voor de „Permanente Commissie, ter voorkoming van geschillen”, waarover in het volgend artikel wordt gehandeld.

Art. 10. Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door en uit het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wordt benoemd.

Zij heeft haren zetel te Amsterdam.

Art. 11. Deze Permanente Commissie tracht een dreigend geschil te voorkomen, of wel brengt, zoo beide partijen haar daartoe opdracht geven, een reeds ontstaan geschil tot oplossing.

Indien zij er in slaagt een geschil te voorkomen, of een ontstaand geschil tot oplossing te brengen, is zij, zoo in het een als het ander geval, gerechtigd de kosten, waaronder zijn te verstaan, zoowel de werkelijke verschotten, als de vergoeding van den besteedden arbeid, in rekening te brengen aan degene der partijen, die volgens haar die kosten geheel of gedeeltelijk moet dragen.

Slaagt de Permanente Commissie niet in het voorkomen van een geschil, dan heeft geen uitspraak plaats omtrent de door haar gemaakte kosten, doch wordt die opgeschort totdat, indien noodig, de hierna te noemen Commissie van Advies, het advies zal uitbrengen, waarbij dan tevens ook uitspraak wordt gedaan omtrent de kosten der Permanente Commissie.

Art. 12. Indien door partijen een geschil aan de Permanente Commissie ter beslissing wordt opgedragen, zullen door de Permanente Commissie worden in acht genomen en opgevolgd de bepalingen van de artikelen hierna volgende.

Art. 13. Slaagt de Permanente Commissie er niet in een geschil te voorkomen, of wordt haar niet opgedragen een ontstaand geschil tot oplossing te brengen, dan is de meest gereede partij bevoegd het geschil voor eene Commissie van Advies te brengen, en zijn beiden partijen verplicht zich aan het door die Commissie te geven bindend advies te onderwerpen.

Art. 14. Deze „Commissie van Advies” zal bestaan uit drie leden, een te benoemen door ieder der partijen en het derde lid door partijen in onderling overleg.

Zoo dit overleg niet tot overeenstemming mocht leiden, wordt door partijen de tusschenkomst van den Kantonrechter ingeroepen. Een der leden dier Commissie fungeert als Voorzitter.

Art. 15. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene memorie van toelichting aan de Commissie van Advies in te leveren, met toestemming der Commissie van Advies kan het indienen eener 2e Memorie worden toegestaan.

De eischende partij levert hare memorie in binnen 14 dagen, nadat het compromis door partijen en de Commissie van Advies is onderteekend. Daarna volgende memorien moeten binnen 14 dagen na ontvangst der memorie van de wederpartij worden beantwoord.

Met toestemming der Commissie van Advies kunnen deze termijnen worden verlengd.

Partijen zenden aan de wederpartij, benevens aan den Voorzittter der Commissie van Advies, een gedagteekend exemplaar der genomen memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Na de wisseling der momorien, is de Commissie van Advies bevoegd ambtshalve, of op verzoek van partijen:

1⁰. Partijen voor zich te roepen ter mondelinge toelichting hunner schrifturen.
2⁰. Getuigen en deskundigen te hooren.

Art. 16. Het advies wordt door de Commissie binnen twee maanden na de wisseling der schrifturen, of binnen één maand na de laatste mondelinge toelichting gegeven, waarbij tevens wordt beslist over de kosten. Het heeft de kracht van een onherroepelijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift meegedeeld.

Bij het geven van het advies oordeelt de Commissie van Advies als goede mannen naar billijkheid.

Mochten bizondere omstandigheden de Commissie beletten binnen gezegden termijn van twee maanden haar Advies te geven, dan is zij bevoegd dit eenmaal voor een maand aan te houden, en geeft zij daarvan aan partijen schriftelijk kennis.

Art. 17. Zoowel de Commissie van Advies, als de partijen, zijn vrijgesteld van alle in de Rijkswetten voorgeschreven vormen.

Partijen hebbèn de vrijheid zich bij de in art. 13 genoemde mondelinge toelichtingen te doen vertegenwoordigen; bij de in art. II voorgeschreven pogingen tot minnelijke schikking zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn.

Aan mij bekend, en goedgekeurd:

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

HOLLANDSCHE EILANDEN.

(Vervolg van bladz. 183. Slot.)

De duinen zijn niet hoog en zeer smal. Het dorp De Koog ligt aan de binnenzijde, en bestaat slechts uit weinig huizen. Bovenop de duinen is een eenvoudig badhuis gebouwd, van waar men een prachtig gezicht op de zee heeft.

De merkwaardigheden van De Koog zijn niet vele. De kerk is een onbelangrijk gebouw uit het begin der 18e eeuw, met enkele eenvoudige meubelen uit dien tijd. Dat hier voorheen een veel oudere kerk gestaan moet hebben, bewijst een zerk, die thans voor den ingang ligt. Zij is door de kerkgangers sterk uitgesleten. Maar men onderscheidt op de hoeken nog de zinnebeelden der evangelisten en van

het opschrift bleven de letters „starf heer ariszoe" bewaard. De priester, wiens graf de zerk heeft gedekt, zal wellicht zijn ambt in het niet meer bestaande dorp Westerend hebben uitgeoefend Toen Van Heussen en Van Rijn in het begin der 18e eeuw hun beschrijving van het Haarlemsche bisdom opstelden, was het dorp er nog. „Een fraije toren, het vervallen muurwerk van de oude kerk, het kerkhof en de overgeblevene doodsbeenderen, geven de oudheid van het dorp genoeg te kennen," zeggen zij. De toren bleef tot 1859 bestaan, doch werd toen gesloopt, nadat hij reeds in 1710 zijn spits had verloren.

Het kerkhof is nu een weide, waarop schapen grazen. Slechts één zerk van 1681, recht overeind in den grond geplaatst, herinnert nog aan de vroegere bestemming.

Men wil, dat het dorp Westerend zich van De Koog tot het zuidwestelijk gelegen dorp Den Hoorn heeft uitgestrekt. Zeker is, dat de parochiekerk de oudste van het eiland was. Zij bezat het recht van begraven, trouwen en doopen. De begeving der pastorie geschiedde door den graaf van Holland, de instelling van den pastoor had plaats door den aartsdiaken van Utrecht.

De tegenwoordige kerk van Den Hoorn was in de middeleeuwen een kapel. Even als aan de kerk van Den Burg ziet men ook hier de rechthoekige koorsluiting. In den zwaren oostelijken muur zijn nog drie nissen, waarin vermoedelijk vroeger de altaren geplaatst waren, te zien.

Klimop dekt grootendeels de muren van het geheel vrijstaande gebouw, welks toren bepleisterd is, maar blijkbaar toch ook in de middeleeuwen werd opgericht. Die toren bevat een zeer merkwaardige kleine klok, die waarschijnlijk nog wel de oorspronkelijke zal wezen. Het opschrift luidt: Ava Maria gracia plena dominus tecum + ricout butendiic fecit. Een soortgelijke klok bevindt zich ook te Zuid-Scharwoude en in de Oosterkerk te Hoorn. Te Zuid-Scharwoude is het opschrift, voor zoover de tekst betreft, uitvoeriger, omdat nog: benedicta tu in mulieribus werd toegevoegd; te Hoorn is slechts: Ava Maria op de klok te lezen. De klok te Zuid-Scharwoude is van 1448, en vermeldt dat Ricout Buitendijk „tot Utrecht" woonde.

Het opschrift dezer klokken zou doen vermoeden, dat zij gemaakt waren, om er drie maal daags het „Angelus" mede te luiden. Doch dit gebruik, thans algemeen in de Katholieke wereld, werd pas in 1457 door Paus Calixtus III ingevoerd. Het duurde tot 1475 eer het tot Frankrijk doordrong, en wij mogen aannemen, dat het in de Nederlanden niet eerder in zwang kwam. Ricout kon dus in 1448 zijn klokken nog niet met het oog op het „Angelus" hebben gegoten, wat niet wegneemt, dat zij voor het luiden daarvan later kunnen zijn gebruikt.

De kerk van Den Hoorn bevat een bijzonder fraaien eikenhouten predikstoel; het snijwerk is uiterst karakteristiek en vertoont het jaartal 1670, schepen, het wapen van Texel, e. z. Voorheen moet de kerk ook een doophek in denzelfden trant bezeten hebben. De keurig gesneden fries daarvan bleef onder het moderne orgel bewaard.

In 1701 werd in de kerk een galerij gemaakt, die van opschriften voorzien is, om de kerkgangers aan hun plichten te herinneren.

Het is eigenaardig, dat alle wegen van Texel op Den Burg uitkomen. Wie dus van Den Hoorn naar Oosterend wil, moet op zijn schreden terug. Van Den Burg oostwaarts gaande bereikt hij eerst het zeer oude dorp De Waal. Hier was weleer een Romeinsche tumulus, die echter reeds lang geslecht werd, terwijl ook de St. Odulphuskerk en het H. Geesthuis onder sloopershanden vielen. De tegenwoordige kerk heeft niets bijzonders.

Het dorp Oosterend heeft daarentegen meer, wat de aandacht verdient. Daar vertoont de aloude St. Maartenskerk nog aan de noordwestzijde hare oorspronkelijke Romaansche architectuur. De muren zijn van tufsteen en bezitten kleine rondboogvensters, die echter later werden dichtgemetseld.

Het is nog duidelijk te zien, dat de kerk aanvankelijk uit één beuk, zonder transept heeft bestaan. Ware het schip nog voor den eeredienst in gebruik, dan zou waarschijnlijk ook de tufsteen aan de zuidwestzijde nog wel zichtbaar zijn. Doch de kerkvoogden hebben daar een paar kamers laten maken, nieuwe kozijnen ingebroken en toen van de gelegenheid gebruik gemaakt, om den gevel eens netjes te pleisteren.

In de latere middeleeuwen, vermoedelijk omstreeks 1500, werd het transept en het koor van gebakken steen aan het Romaansche schip toegevoegd. Blijkens een opschrift in den tegenwoordigen oostelijken muur der kerk is de koorsluiting in 1724 verwijderd. Bij het koor worden de gebakken steenen door lagen van tufsteen, van den vroegeren bouw overgebleven, afgewisseld.

De kerk heeft een zwaren toren, die ongetwijfeld nog een Romaansche kern bevat. Het bovendeel van den toren is blijkbaar onlangs hersteld. Beneden maakt een pleisterlaag een onderzoek naar het materiaal onmogelijk. De toren bevat een klok, door Henrich Wegewart in 1598 te Kampen voor Lutjebroek gegoten. De kerk van dit Noord-Hollandsch dorp is ongeveer 40 jaren geleden vernieuwd. Toen is waarschijnlijk de oude klok naar Texel verhuisd.

Van binnen is het gebouw geheel gemoderniseerd. Slechts de 18e eeuwsche predikstoel, de doophekboog en de kaarskronen getuigen nog van den vroegeren luister.

Vele zerken bleven in de kerk bewaard. Maar het zijn geen beroemde personen, die daar onder rusten. Toch zijn de opschriften wel belangrijk voor hem, die wil weten, hoe men oudtijds leefde en stierf.

Op een der zerken wordt den beschouwer een raadsel opgegeven, ter bepaling van den ouderdom der overledenen. Wij vinden dit nu niet gepast. Doch onze voorvaderen hebben daar anders over gedacht. Men heeft daar slechts „het Boek der Opschriften" door Van Lennep en Ter Gouw op na te zien, en men zal merkwaardige staaltjes vinden.

Oosterend, De Waal en Den Burg bezitten ook Doopsgezinde kerken. Deze gebouwen zijn echter uiterst eenvoudig. Zelfs is van buiten niet te zien, dat het kerken zijn. Het schijnt, dat al van ouds de Doopsgezinden in zulke predikloodsen behagen hebben gehad.

Oostelijk van Oostereind ligt het gehucht Nieuwe Schild, dat voorheen meer beteekenis had, dan tegenwoordig. Toen woonden hier de zeeloodsen, die later naar Den Helder verhuisden. De Texelsche oesters plachten ook hier gevischt te worden. Doch de oesterteelt is te niet gegaan.

Een bezoek aan den polder Eierland, die het noordoostelijk deel van Texel vormt, is alleen merkwaardig, voor wie in landbouw belang stelt. Want De Cocksdorp, genoemd naar een Rotterdammer, is een schepping der negentiende eeuw.

Van hier kan men naar Vlieland oversteken. Deze tocht is wel eigenaardig. Overal ziet men zandbanken met zeehonden, die zich in de zon koesteren. Op Vlieland aangekomen, ziet men niets wat aan een dorp doet denken. West-Vlieland is dan ook reeds lang geleden door de woedende baren verzwolgen.

Om Oost-Vlieland te bereiken moet worden gebruik gemaakt van een huifkar zonder veeren, die door twee paarden stapvoets door het mulle zand wordt getrokken. Het rijden in zulk een kar moet een goeden invloed op de spijsvertering hebben. Maar de meeste reizigers zullen toch

blijde zijn, als zij de klinkerbestrating der eenige straat van het dorp Oost-Vlieland onder de wielen voelen.

Dit dorp ligt aan de zuidzijde van het eiland. De huizen zijn op twee rijen gebouwd en door boomen omgeven. Het dorpslogement, onlangs herbouwd, steekt boven zijn omgeving uit. Hier vertoeven vele badgasten, meest Duitschers, en de waard heeft dan ook, om hen ter wille te zijn, zooveel mogelijk met de Germaansche eigenaardigheden rekening gehouden.

Het strand is aan de noostwestzijde van het eiland. De badgasten hebben een flinke wandeling door de duinen te maken, om er te komen. Doch het is te begrijpen dat zij de rust van Vlieland verkiezen boven de drukte van Scheveningen of Zandvoort.

Vlieland is overigens niet rijk aan bezienswaardigheden. De kruiskerk van gebakken steen werd in 1647 gebouwd. Zij ontleent haar belang aan haar sierlijke eikenhouten meubelen en haar koperwerk, waaronder een kaarskroon voorkomt met het wapen van den Admiraal de Ruyter. De dorpelingen wijzen nog een huisje aan als dat, waar de vlootvoogd vertoefde, wanneer de schepen in het Vlie op gunstigen wind lagen te wachten. Maar dit huisje is slechts de keuken van het voormalige gebouw der Admiraliteit.

Tegen den avond wordt Vlieland aangedaan door de stoomboot, die van Harlingen naar Terschelling vaart. Op dit vaartuig scheepte ik mij in. De Noordwesten-wind maakte de tocht minder aangenaam voor menschen, die aan zeeziekte onderhevig zijn.

De duisternis begon reeds te vallen, toen West-Terschelling bereikt was, en ik over het zand, want bestrating wordt hier dwaze weelde geacht, naar het logement wandelde. Ook aan straatverlichting hebben de Terschellingers nog geen behoefte.

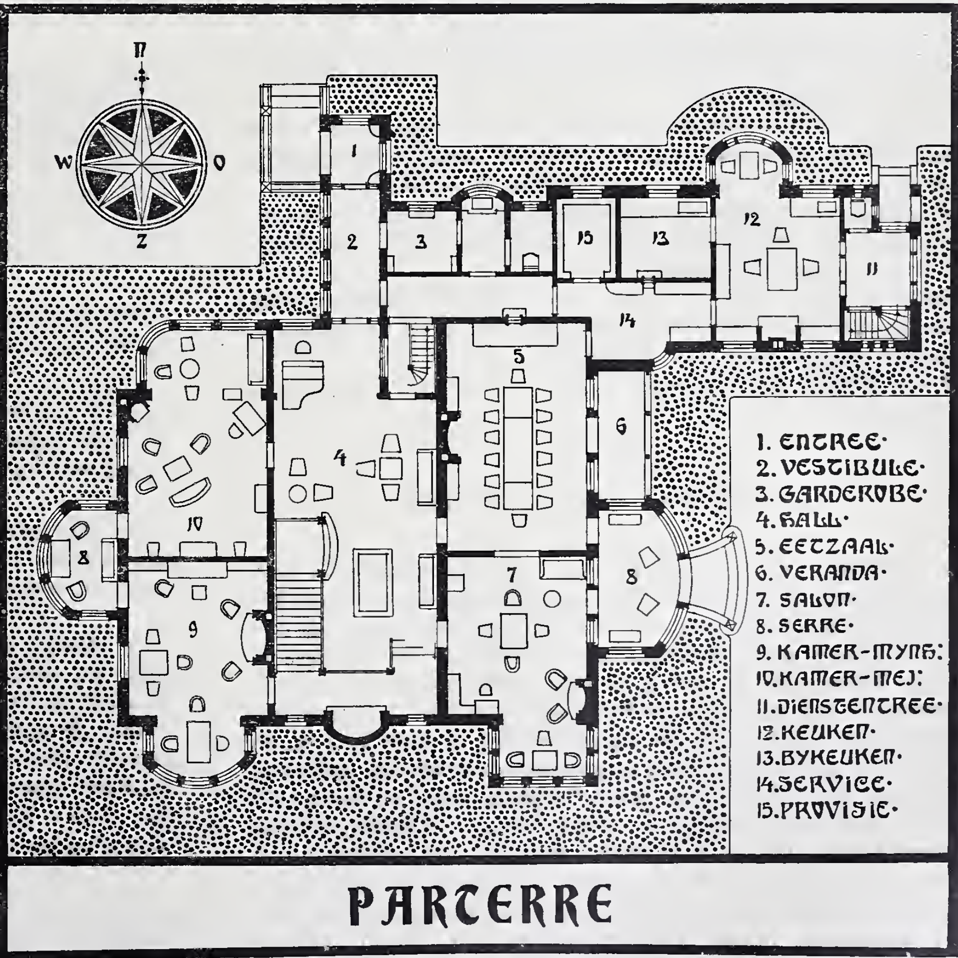
Den volgenden morgen bleek, dat het logement aan den voet van een hoogen toren lag, het eenig overblijfsel van Sint Brandariskerk. En daar hij al van ouds tot vuurtoren gediend heeft, noemt men hem den „brandaris". In dezen toren is een steen gemetseld, die herinnert hoe „anno 1666, den 20 Augustus het eyland van Terschelling door de Engelschen is verbrand". De Britten hadden dus toen reeds dezelfde manieren van thans. Maar in 1666 kregen zij hun straf spoedig, want drie weken later vond de bekende brand van Londen plaats.

Binnen in den toren vindt men een hardsteenen wenteltrap, die naar de lantaarn leidt. Boven is het uitzicht prachtig.

Dat het dorp kort na zijn verwoesting reeds weer herbouwd werd, bewijzen de talrijke trapgevels van 1667 en 1668, die afwisselend gelen en rooden gebakken steen vertoonen. Ook stoeppalen uit dien tijd komen veel voor.

De tocht naar de andere dorpen van het eiland geschiedt per huifkar door het mulle zand. Het dorp Midsland ligt schilderachtig onder geboomte. De oude kerk is in 1880 door een nieuwe vervangen. Slechts drie kaarskronen van de vroegere bleven bewaard.

VILLA TE DORDRECHT.

De kerk van Den Hoorn daarentegen heeft nog hare oorspronkelijke gedaante. Zij bezit slechts één beuk, die door kleine spitsboogvensters verlicht wordt. Ook een

Romaansch raam, nu dichtgemetseld, bleef bewaard. De zware toren draagt blijken van hooge oudheid. Jammer is het, dat kerk en toren geheel bepleister zijn.

Van West Terschelling komt men in vier uur te Harlingen. Een tochtje als wat hier beschreven werd, kan in vijf of zes dagen worden gemaakt. Groote kosten zijn er niet aan verbonden. Het kan worden aanbevolen aan wie wat frissche zeelucht wil inademen, en tevens een deel van zijn vaderland wil zien, dat weinig bekend is.

A. W. W.

VILLA TE DORDRECHT.

Het huis, waarvan in dit blad twee afbeeldingen gegeven worden, is een villa of steedsch buitenhuis, gelegen aan den hoek van den Burgemeester-de Raedt-Singel en den Stationsweg te Dordrecht, gebouwd en ingericht voor den heer J. A. Stoop, volgens de plannen van den heer Ed. Cuypers, architect te Amsterdam.

De afbeeldingen zijn verschenen in „Het Huis", Maandelijksch prentenboek gewijd aan huisinrichting, bouw- en sierkunst, en meubelen, uitgave van den heer Ed. Cuypers, die de cliché's welwillend voor het Bouwk. Weekblad ter beschikking stelde.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht van de Mij. t. B. der Bouwkunst. Dinsdag 19 April 1904 des avonds ten $7^1/_2$ ure, had in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen eene vergadering plaats onder voorzitterschap van den heer F. J. Nieuwenhuis, waarin nader werd besproken de in dit jaar te houden excursie. Vastgesteld werd om in het begin van Juli a. s. daarvoor te kiezen Leiden en Katwijk aan Zee. Verder werden benoemd als afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen in Mei en September, de heeren F. J. Nieuwenhuis en J. T. Kok, en als hunne plaatsvervangers de heeren Nijland en Frijlink.

Hierna hadden besprekingen plaats over in aanbouw zijnde plaatselijke bouwwerken, o. a. de te maken tunnel onder de reeds bestaande perrons van het Centraal-Station te Utrecht, waarbij toezegging werd gedaan die werken binnen enkele dagen te kunnen bezichtigen, waarvan dan ook reeds belangstellend door een twintigtal heeren is gebruik gemaakt.

Door den heer J. T. Kok was voor eene kunstbeschouwing gezorgd, bestaande in eene portefeuille met lichtdrukplaten van kunstvoorwerpen uit vroegere eeuwen.

De Voorzitter sloot de vergadering, na den heer Kok dank te hebben gezegd.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 23 April 1904. *Over Bouwkunst.* III. Slot. Hierin wordt de bouwkunst der 19e eeuw behandeld. Aan het slot klaagt de schrijver, dat de architect der 20e eeuw zich met allerlei dingen moet bezighouden, die met zijn kunst niets te maken hebben, en dat hem geen tijd gelaten wordt om zelve te ontwerpen. Hij moet daarom helpers hebben voor het artistieke gedeelte, terwijl hij zelf de onderhandelingen moet voeren; hij wordt dus niet, zooals zijn voorgangers, door idealen gedreven. De geest des tijds is een onoverkomelijk beletsel, en zal dit blijven; zoodoende schijnt er weinig hoop te bestaan, dat een nieuwe periode van bloei voor de bouwkunst zal intreden

Het Baptisterium te Ravenna, naar aanleiding van de plaat in het vorige nummer, met eene bespreking ervan ontleend aan: „De Architectuur in hare Hoofdtijdperken", door Henri Evers.

In *Het Technicum* wordt het voorstel van B. en W. van Haarlem besproken om voor den bouw van een technicum aldaar *f* 400.000 toe te staan benevens $1^1/_2$ H.A. grond, en in *Een klaaglied*, worden de klachten gereleveerd over de werken te Velzen: het opruimen van de voetbrug, de ponten, de spoorwegbrug.

Architectura, 23 April. *VIe Int. Architecten-Congres,* te Madrid; hierin worden eenige bij het Congres ingediende stellingen medegedeeld.

Prijsvragen 1903. Jury-rapport.

Het „technisch gedeelte" bevat: *Radium; Iets uit de vlakke meetkunde*, door J. B. M. Lamers; *Over het wegteren van metalen in zeewater; Een Sam-legeering voor ijzergieterijen.*

De Bouwwereld, 20 April. *Metselen bij vorst met ongebluschte kalk.* Uit de mededeeling blijkt, dat in Noorwegen sedert een reeks van jaren baksteenmetselwerk zelfs bij zeer groote koude, uitgevoerd wordt. Om een gunstig resultaat te verkrijgen is het noodzakelijk, dat de kalk onmiddellijk vòòr het gebruik gebluscht en de mortel direct aangemaakt wordt. De mortel moet onmiddellijk en zoolang ze nog warm is, gebruikt worden. Hoe hooger de temperatuur van de mortel is, hoe beter metselwerk verkrijgt men. De steenen moeten natuurlijk schoon, stofvrij en droog wezen. Op deze wijze kan bij eene koude tot —12° G. gewerkt worden, en een ondervinding van vele jaren leert, dat aldus uitgevoerd muurwerk volkomen hecht is. Het is evenwel noodig zulk metselwerk langs kunstmatigen of natuurlijken weg gedurende langen tijd te laten uitdroogen, daar eene groote hoeveelheid water tijdens de uitvoering gebonden wordt. Om laatstgenoemde reden moet tevens al het ingemetselde houtwerk zoo goed en veilig mogelijk geïsoleerd worden om zwamvorming en rotting te voorkomen.

De eerste Duitsche Stedententoonstelling, door W. Cool; vervolg en slot, met een afbeelding van de Wallot-hal.

Een en ander over theorie van bouwconstructiën, vervolg.

De Volksgezondheid, 15 April. *Iets over scholenbouw. Hygiënische causerie (zindelijkheid van drink- en eetwaren). Ozondrinkwater. De rook- en roetplaag.*

Technisch Weekblad, 21 April. *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen.*

Metallicus, 21 April. *Een nieuw metaal.* Dit, Mc. Adamiet genoemd, bevat hoofdzakelijk aluminium en heeft de eigenschappen hiervan. *Aansprakelijkheid voor daden van ondergeschikten.*

Loodgieters- en fittersbedrijf, 21 April. *Onderzoek van waterleidingbuizen. Kookgas. Centrale verwarming.*

UIT DEN VREEMDE.

De Louis Boissenet stichting looft dit jaar 2900 Mark uit, als reisgeld voor den architect, die het beste in teekening brengt de Romaansche gedenkteekenen van bouwkunst te Hildesheim, wat tot heden toe nog zeer onvolledig is geschied. De inlevering moet geschieden voor 1 April 1905.

Nadere inlichtingen, bij het Secretariaat der Technische Hoogeschool te Charlottenburg.

Aan de Technische Hoogescholen in Oostenrijk zijn 7597 studeerenden ingeschreven. In Weenen alleen 2563.

Het internationaal Congres voor het beproeven van materialen, dat in dit najaar te St. Petersburg zoude plaats grijpen, is om den oorlog met Japan tot het volgend jaar uitgesteld.

De architecten van het, aan allen die naar de Riviera geweest zijn, bekende luxe hôtel Gallia te Cannes, zijn de heeren Stoecklin, vader en zoon.

De „Codex Atlanticus" is een kostbare verzameling van artistieke en wetenschappelijke manuscripten en teekeningen van Léonard da Vinci, die zoowel wijsgeer was als kunstenaar.

Door de académie de Lincei, wordt deze verzameling gereproduceerd. Het 1e exemplaar van dit zeer kostbare werk is door Italië aan den president Loubet ten geschenke gegeven. Napoleon I had dezen Codex als oorlogsbuit mede naar Parijs gevoerd. Negentien jaren daarna, werd zij aan Italië gerestitueerd.

Van 11—15 September a. s. wordt te Weenen een internationaal Congres van gewone wegen en kleine spoorbanen gehouden.

Dr. Karl Ochsenius schrijft over den bodem van Venetië:

Afgesloten waterverzamelingen komen ook voor in het jongste aluvium.

Deze doode wateroppervlakten worden langzamerhand met eene laag drijvende planten overtrokken, zoo dik, dat deze onder

zekere omstandigheden, door het daarop gewaaide zand en stof, niet meer zinkt. Deze massa bevestigt zich aan den oever en het water is geheel omsloten, het dek vast, en onbeweeglijk geworden. Vooral aan de oevers van de Po zijn talrijke dergelijke voorbeelden gevonden, soms meerdere z. g. n. waterkussens van uitgebreide oppervlakte boven elkaar. De rivieren zorgden voor verder mineraal overtrek, vooral ook aan de zeekanten, en zoo heeft de N. W. kust van de Adriatische zee zich $\pm$ 15 K.M. sinds de vroegste bekende tijden op deze wijze uitgebreid. Op zulke met mergel overtrokken kussens staat Venetië met zijne 122 eilandjes. Het bewijs werd hiertoe door verschillende noodlottige boringen geleverd, o. a. in 1846—1849 en 1866, toen uit zulk een aangeboord gat, een waterstraal 40 meter hoog geperst werd, en geheele stadsgedeelten verzakten. Talrijk schijnen steeds de verzakkingen van Venetië geweest te zijn, als men nagaat, dat het niveau van de Romeinsche straat 2 M. lager, en dat van de middeneeuwen 1,7 M. lager dan het tegenwoordige ligt, en 't is te verwonderen, dat niet veel grooter katastrophen plaats gegrepen hebben. Herhaaldelijk scheurden dan ook onverwachts de grootste en sterkste paleizen. In het Doge-paleis zijn muren met zware ankers aan andere, om omvervallen te voorkomen, moeten gekoppeld worden, en het lot dat de klokkentoren in 1902 overviel, staat vele Venetiaansche gebouwen te wachten.

De aanleg van den Assouan-dam en de Assouat-barrage in Egypte hebben 41 millioen gulden gekost, hieronder begrepen de verschillende onteigeningen.

De 1e prijs voor een monumentale fontein te Nürnberg aan de Spittlertorgraben, is behaald door den beeldhouwer Ph. Kittler te Nürnberg.

In de voorloopige prijsvraag voor een nieuw postkantoor te München zijn 32 antwoorden ingekomen.

De 1e prijs, 7000 Mrk., werd behaald door Heinrich Neu en Konstatin Fink te München, de 2e prijs, 5000 Mrk., door H. Buchert, eveneens te München, de 3e prijs, 4000 Mrk., door Eduard Brill te Passau en 2 vierde prijzen, elk van 2000 Mrk., aan Hessemer en Smidt, en Emil Schmeighart, allen te München.

Te *Nürnberg* wordt in 1906 eene *Jubileum tentoonstelling* gehouden. De tentoonstelling zal zijn op de wonderschoone „Luitpoldhain". Voor de verschillende gebouwen is een wedstrijd uitgeschreven.

Het bekende Pavillon d'Armenonville, sinds jaren het rendez-vous van de elegante Parijzenaars in het Bois de Boulogne, is geheel vernieuwd, en met alle mogelijke moderne luxe ingericht. Architect was de heer Bruno—Pellisier.

Een internationaal Congres van Archeologie zal in de maand April 1905 te Athene gehouden worden.

Hoofdzakelijk zal daar behandeld worden:

1e. Het bewaren van oude monumenten.

2e. Archeologische geschriften (uitgaven).

3e. Archeologisch onderwijs.

Om brandgevaar door kortsluiting te voorkomen, zijn de wagens der New-Yorker electrische ondergrondbaan, behalve dat alle geleidingen in asbest ingeweven zijn, uitwendig geheel met roodkoper blik beslagen.

Te Weenen zal een nieuwe vaste brug over den Donau gebouwd worden, die de Rotentaarmstraat en de Liliënbrunnstraat met elkaar verbinden zal.

Diamantin is een nieuwe stof waarmede muurwerken die hooge temperaturen moeten verdragen overtrokken worden. Zij worden daardoor beter tegen vuur bestand, als die welke uit de beste vuurvaste steen gebouwd zijn. Het wordt langs electrischen weg bij eene temperatuur van 3000° bereid, en gemengd met klei en water over de muren gesmeerd waarmede het zich zeer innig verbindt.

BERICHTEN.

s-Gravenhage. Wijlen de heer Mr. A. H. H. van der Burg, onlangs overleden, bezat een kostbare verzameling Oud-Delftsch aardewerk, die ook door vele vreemdelingen in de woning van den eigenaar in oogenschouw werd genomen. Deze kostbare collectie is aan de Gemeente vermaakt geworden.

Tentoonstelling te St. Louis. Van de Nederlandsche Afdeeling Schoone Kunsten is bij de H.H. Mouten en Co. te 's-Gravenhage eene nette catalogus verschenen; van het meerendeel der inzenders zijn de portretten daarin opgenomen.

De afdeeling „Bouwkunst" bevat inzendingen van de heeren: H. P. Berlage, Ed. Cuypers, Jac. van Gils, Nic. Molenaar, A. Salm GBz., en Jan L. Schouten. Deze laatste inzending bestaat uit gebrand glas.

*** Op het gebied van goudsmidskunst is door den heer Aug. Witte te 's-Gravenhage een verzameling ingezonden van in de laatste jaren door hem ontworpen en vervaardigde kunstwerken, door de eigenaars daartoe welwillend afgestaan. Onder de vele kerkelijke voorwerpen die deel uitmaken van deze verzameling, verdienen genoemd te worden: een levensgroot borstbeeld, in zilver gedreven; een kostbare monstrans uit de St.-Matthiaskerk te Maastricht; de copie van een rijken kelk, indertijd in opdracht voor Paus Leo XIII vervaardigd (eigendom van den aartsbisschop van San Francisco), een kostbare kelk, versierd met vele diamanten en edelgesteenten.

KENNISGEVING.

In de op 27 April gehouden Vergadering van de Afdeeling Haarlem van de Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst is met algemeene stemmen tot Candidaat gesteld voor lid van het Hoofdbestuur van de Maatsch. voor de Afdeeling Haarlem:

W. G. A. BOSCH, Voorzitter van de Afdeeling Haarlem.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	20	„	„	- 50.—
„	„	„	25	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	29	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	31	„	„	- 85.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	„	„	21	„	„	- 75.—
„	Opzichter	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
	Teekenaar	„	18	„	„	- 30.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 2 MEI.

DEVENTER. Het afbreken van en het bouwen van een pakhuis met bovenwoningen aan de Bokkingshang.

De heeren H. Struik & Zn., 's midd. 12 u., op de zaal der bouwk. vereen. Teek. en bestek à f 1 verkrijgb. bij F. ten Zijthoff en & Zn.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een verdieping op het ziekenhuis aan de Veenstraat. Het best. der ver. „Ziekenzorg", 's midd. 12 u., in hotel „de Graaff". Bestek en teek. à f 12 verkrijgb. en worden van de inschrijvers à f 10 teruggenomen ten kantore van G. Beltman AGz., arch. alw. inl. te bek. Aanw. 2 Mei, v.m. 9 u.

OEFFELT. Het bouwen van een woonhuis met bijlev. van alle materialen.

De heer P. J. Arts te Ottersum, n.m. 5 u., bij H. Liebrand. Bestek en teek. ter inzage bij P. J. Arts en H. Liebrand. Inlicht. geeft J. Broeren te Oeffelt. Aanw. 2 Mei, van 3 tot 4 uur.

OUDE-PEKELA. *a.* Het bouwen van een boerenbehuizing; *b.* alle glas-, verf- en behangwerken. Een en ander onder bijlev. van alle ben. materialen, werkloonen enz.

De arch. C. Brill te Winschoten, n.m. 6 u., in hotel „Feijen", alw. bestek en teek. ter inzage en à f 1.50 verkrijgb. Inl. geeft voorn. arch. Aanw. 2 Mei, n.m. 3 u.

VEERE. Het bouwen van een onderwijzerswoning aan de Markt.

Het bestuur der ver. voor bijz. lager onderwijs op Geref. Grondslag, n.m. 5 u., in het schoolgeb. dier vereen. Bestek en teek. tegen f 2 verkrijgb. bij J. Maas, alw. inl. te bekomen. Aanw. 2 Mei, n.m 3 u.

VENRAY. Het bouwen eener stoomzuivelfabr. met directeurswoning en paardenstal.

Het best. der coöp. stoom-zuivelfabriek, n.m. 3 u., in hotel „de Gouden Leeuw", alw. teek. ter inzage en bestek à f 2 verkrijgb. Bestek en inl. te bekomen bij J. Cleven, bouwk. Nieuwstadt. Aanw. 2 Mei, v.m. 11 u.

DINSDAG 3 MEI.

ANNA PAULOWNA (N.-H.). Het bouwen van een postkantoor met dir.woning aan de Kleine Sluis.

Het gem.best.

BREDA. Het bouwen van twee heerenhuizen aan de Nassausingel.

De arch. J. M. Marijnen, v.m. 11 u., in 't koffiehuis van J. v. d. Brink, alw. bestek en teek. ter inzage.

BRIELLE. Het afbreken van een bestaand gebouw en het bouwen van een pakhuis in de Nieuwstraat.

De heer T. Vlasblom, v.m. 11 u., in hotel „De Snaijer", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. Goossens. Aanw. 30 April, n.m. 2 u.

OOSTRUM (L.). Het opbouwen van het afgebrande huis en stalling, met bijlev. van mater.

De heer A. Loonen, n.m. 4 u., bij Verhaeg. Bestek en teek. ter inzage bij W. Wijnhoven, Venray. Aanw. 3 Mei, n.m. 1 tot 2 u.

WORMERVEER. Het bouwen van een ziekenhuis en een bestedelingenhuis en het verbouwen van het bestaande bestedelingenhuis.

Het gem.best., n.m. 2 u.

WOENSDAG 4 MEI

HILVERSUM Het bouwen van een fabriek van vulhaarden, brandkasten en kluizen met magazijnen enz. aan den Liebergerweg ter oppervlakte van plm. 2000 M².

De heer E. M. Jaarsma Amsterdam—Sneek, n.m. 2½ u., in hotel „Hof v. Holland". Bestek en 4 teek. à f 10 verkr. bij en worden van de inschr. tegen f 8 teruggenomen door den ingen. H. J. v. d. Veen, Amstel 56, Amsterdam, bij wien inl. te bekomen. Aanw. 4 Mei, v.m. 11 u.

KRUININGEN. Het afbreken van verschillende gebouwen en het bouwen van een woonhuis, alsmede eene verbouwing aan de graanschuur en stallingen op de hofstede bewoond door C. Dek.

De arch. A. le Clercq, n.m. 6 u., in het koffiehuis van Jac. Kole. Inl geeft voorn. arch. Aanw. 4 Mei, n.m. 2 u.

SNEEK. Het bouwen van een administratie-gebouw voor het Old. burgerweeshuis, met bovenverdieping voor telephoondienst.

De voogden van het Old. burgerweeshuis. Bestek en teek. tegen f 2,50 per stel verkr. bij arch. Nic. Molenaar, Marnixkade no. 2, 's-Hage. Bilj. ingewacht tot 4 Mei, n.m. 2½ u., in het weeshuis.

TZUM (FR.). Het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning op vrij terrein te Tzum.

Het best. der vereen. tot bev. van chr. schoolonderw. Bestekken met teek verkr. tegen f 1,50 bij den secret. K. de Boer aldaar of bij H. Feddema Azn., archit., Eewal 53, Leeuwarden. Briefjes in leveren voor of op 4 Mei bij den voorz. C. Visser te Tzum.

WILLEMSOORD. Het bouwen van een recreatiezaal tegen het marinehospitaal en het inrichten van het waschhuis nabij het hospitaal tot laboratorium voor bacteriol. en pathologische onderzoekingen.

De directeur der marine, v.m 11 u.

DONDERDAG 5 MEI.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van 8 beneden- en 8 bovenwoningen aan de van Heurn- en Oisterwijksche straat te 's-Bosch.

De bouwk. Fr. Hoenselaars, 's av. 8 u., in 't koffiehuis H. Tezaan. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij voorn. bouwk., bij wien inl. te bekomen.

ROTTERDAM. Het bouwen van twee pakhuizen met bovenwoningen aan de Prins-Hendrikkade O.Z.

De firma H. Braakman en Co. Bestek en teek. à f 2,50 te bekomen bij den arch. B. Hooijkaas Jr. Gelderschekade 10. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 6 MEI.

DINXPERLO. Het bouwen van een heerenhuis naast het Rijkskantoor.

Mevr. wed. G. B. Grooters-Hesselink, v.m. 11 u., in hotel Boland. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,75 bij J. J. Post, arch. Winterswijk.

ENSCHEDÉ. 1. Het bouwen van 6 woningen in 2 blokken bij de Toekomst aan den Hengeloschen straatweg te Lonneker. 2. Het glas- en verfwerk aan gen. woningen.

De arch J. C. Kromhout v. d. Meer, 's midd. 12 u., in café van B. J. Lotgerink, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 6 Mei, v.m 9 u

EMMEN. Het bouwen van een winkelbehuizing aan de Grint te Emmen, onder bijlev. der materialen.

De firma Gebr. Kats, v.m. 11 u., in café van H. Boer. Bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbesteding. Bilj. tot 5 Mei e.k., bij de aanbesteders. Inl. geeft de archit R. Kliphuis.

GEERTRUIDENBERG. Het bouwen van een heerenhuis aldaar.

De firma C de Hoog—Mandos en Zn., n.m. 6 u., in hotel Santbergen. Bestek met teek. tegen f 1,50 te bekomen bij den arch. W. van Aalst te 's-Bosch, door wien ook inl. worden gegeven. Aanw. 6 Mei, n.m. 3 u.

ZATERDAG 7 MEI.

HAARLEM. Het maken van de gebouwen ter vergrooting der machinefabriek „werf Hubertina".

De arch. J. v. d. Ban, in café Brinkmann.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

16 APRIL.

STEENWIJK. Het bouwen van een heerenhuis aan den Meppeler straatweg. Door de arch. B. Rouwkema.

Laagste inschrijvers J. de Boer en Zn., f 14188. Gegund.

18 APRIL.

APELDOORN. Het bouwen van een borstelfabriek met woning aan de Oranjestr. Door den archit. J. A. Wijn.

Laagste inschrijver J. W. Wassink, f 3541. Gegund.

GORINCHEM. Het bouwen van een meubel- en beddenmagazijn aan de westzijde van de Arkelstraat, wijk D no. 20. Door den heer W. A. v. d. Donk.

L. J. Schaap, timmerwerk f 3250; Gebr. Kreukniet, metselwerk f 2990; L. de Bruin, loodgieterswerk f 128; Gebr. v. Beers, stucadoorswerk f 300; A. v. Altena, verfwerk f 510; J. Gloudemans, gasaanleg f 40; Charles van Dijck, steenhouwerswerk 2,5 M³. f 175 per M³.

19 APRIL.

DE WARKEN BIJ ZUTPHEN. Het bouwen van een landbouwerswoning met bijlev. van materialen; het bestaat in metsel-, timmer-, smid- en schilderwerk. Door den heer B Heijink.

Laagste inschrijvers: H. ter Hogt, Almen, metselwerk; Wed. H. Weenink, Vorden, timmerwerk; K. Wansink, id., verfwerk; Reesink, Warnsveld, smidswerk.

NUNSPEET. Het bouwen van een villa. Door den arch. E. P. J. Smith te Amersfoort.

Laagste inschrijver D. Juffer, Amersfoort, f 14439. Gunning aangehouden.

21 APRIL.

ENSCHEDÉ. Het afbreken van een woonhuis en het bouwen van twee woonhuizen waarvan 1 met winkel aan de Oldenzaalschestraat. Door Mej. wed. A. Elhorst.

Laagste inschrijvers H. J. Morren en J. Hossink, f 7748. Gegund.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een winkelhuis met toebehooren, aan den hoek van de Steijn- en Bothastraat. Door den heer W. C. du Pré.

Laagste inschr. J. Nieuwenhuis, Borne, f 3649.

NIJENSLEEK (FR.). Het opbouwen van de afgebrande boerderij. Door de erven P. Pieters.

Laagste inschrijver J. Ekkelboom, Nijensleek, f 1688. Gegund.

WOENSEL. Het bouwen van een woonhuis met winkel en bijgebouwen, op een terrein aldaar aan den Kerkweg. Door den heer A. Iviets te Strijp.

Laagste inschrijver N. v. d. Kemenade, Mierlo, f 1783. Gegund.

22 APRIL.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een café, hoek Beltstr. en Koningstr. Door den heer D. J. Nijhuis.

Laagste inschrijver J. Visschedijk, f 2800.

ENSCHEDÉ Het bouwen van een magazijn met kantoren enz. naast de fabriek van de firma Weijl en Co. aan den Hengeloschen weg. Door de heeren Gebr. Weijl.

Laagste inschr. Gebr. Eggink, f 8519. Geg.

GRONINGEN. Het bouwen van nieuwe magazijnen, aan de Bleekerstraat en in aansluiting met de bestaande magazijnen van de meubelfabriek. Door de arch. Ant. J. Sanders.

Laagste inschrijver D. Smid, f 16300.

23 APRIL.

TIEL. 1 Het bouwen van 2 lokalen boven de openb. lagere school B. 2 het lev. en stellen der schoolmeubelen in die school. Door het gem best.

Perc. 1. Laagste inschr. L. H. Beutener, f 7799*.

Perc. 2. C. v. Beest, ophemert, f 928*.

* Gegund.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakpannen. — L. v. D. CHIJS, Maarssen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood enz. — A. C. DEGENS, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91,
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter*. ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter*. — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.
Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

7 MEI 1904. 24e JAARGANG. No. 19.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De 89ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op Woensdag 18 Mei 1904, des morgens te half elf uur, in het Maatschappelijk Gebouw, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

AGENDA DER VERGADERING.

1. Opening der Vergadering.
2. Verslag van het Hoofdbestuur over het afgeloopen jaar.
3. Verslag van de Commissie van Financiën.
4. Rapport van de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over 1903, door de Commissie van Financiën. Uitloting van 5 aandeelen in de geldleening groot *f* 63.000.
5. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van leden van het Hoofdbestuur.
6. Benoeming, door den Voorzitter, van drie leden eener Commissie van stemopneming.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Behandeling der begrooting voor 1904.
9. Bepaling van de plaats der Algemeene September-Vergadering.
10. Voorstellen der Commissie voor de herziening van de Honorarium-tabel.
    Discussie daarover.
11. Discussie over vragen of voorstellen, door Leden of het Hoofdbestuur in de Vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.

Gedurende eene pauze zal gelegenheid bestaan tot het gebruiken van eenige ververschingen in het American-Hôtel.

Na de pauze:

Voordracht over eenige Noord-Hollandsche steden door den heer A. W. Weissman, Architect.

Des namiddags te 5½ uur zal gelegenheid bestaan om deel te nemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het American-Hôtel aan het Leidsche Plein, tegen *f* 2.50 per couvert zonder wijn.

Heeren Leden die aan dezen **maaltijd** wenschen deel te nemen, worden beleefd maar tevens zeer dringend uitgenoodigd **vóór 15 Mei** a. s. daarvan bericht te geven aan den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De Leden der Maatschappij worden in de gelegenheid gesteld om op den dag na de Algemeene Vergadering, dus op Donderdag 19 Mei, eene excursie te maken naar Monnikendam, Marken, Volendam en Edam.

Voor het programma en de regeling van den tocht gelieve men te raadplegen het Bouwkundig Weekblad no. 18 van 30 April j.l.

Bij gelegenheid van de 89ste Algemeene Vergadering zal in het Gebouw der Maatschappij eene tentoonstelling geopend worden van

Ontwerpen van Kunstwerken

uitgevoerd door:

de Plateelbakkerij **„De Porceleyne Fles"**, te Delft en het Atelier van Gebrand Glas **'t Prinsenhof"**, te Delft.

Even vóór het afdrukken van het vorige nummer van het Bouwkundig Weekblad ontving de redactie een verzoek tot plaatsing van een „kennisgeving" omtrent de verkiezing van een lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij.

Deze kennisgeving is telefonisch aan de drukkerij van het blad opgegeven, maar aldaar blijkbaar niet goed verstaan, waardoor in de voornamen en de woonplaats van den aanbevolen candidaat fouten zijn geslopen.

Het is namelijk de heer

V. G. A. BOSCH,

Voorzitter der Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, die in de vergadering dezer Afdeeling, gehouden op 27 April j.l., met algemeene stemmen tot candidaat is gesteld voor lid van het Hoofdbestuur voor de Afdeeling Arnhem.

Aan de redactie is voorts verzocht mede te deelen, dat door een aantal leden van de Maatschappij tot candidaat is gesteld voor lid van het Hoofdbestuur voor de Afdeeling Groningen, de heer

J. A. MULOCK HOUWER,

Voorzitter der Afdeeling Groningen.

De stembiljetten voor de verkiezing van drie leden van het Hoofdbestuur der Maatschappij kunnen nog ingeleverd worden tot 16 Mei a.s. aan het bureau der Maatschappij.

Voor in het ongereede geraakte stembiljetten worden op franco aanvrage aan het bureau der Maatschappij nieuwe toegezonden.

Sedert de vorige opgave zijn door de Maatschappij aangenomen:

Als Gewone leden, de heeren:

P. C. Bagchus, Directeur der Ambachtsschool te *Deventer.*
Joh. J. Doyer, Architect, *Buenos-Aires.*
Corn. de Graaf, „ , *Hengelo (O).*
P. Hofman, Arch. Public Works Dep. *Oudshoorn*, Kaap Kolonie.
Chr. H Holgen, Gemeente Bouwmeester, *Deventer.*
L. Krook, Gemeente Architect, *Zwolle.*
Mels J. Meijers, Adj. Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te *Amsterdam.*
Ph. Stokvisch, Fabrikant, *Arnhem.*

Als Buitengewone leden, de heeren:

J. J. L. Dalhuisen, Gedipl. Bouwk. Opzichter, *Arnhem.*
J. Mulder Hz., „ „ „ *Terwolde.*
A. de Ruiter, Opzichter b. d. St. Spoorwegen te *Utrecht.*
D. W. P. van Spanje, Gedipl. Bouwk. Opzichter, *'s Gravenhage.*
J. N. de Witte, „ „ „ , *Oost Souburg.*

Als Kunstlievende leden, de heeren:

D. Cohen, *Haarlem.*
Th. H. Peltenburg, *Haarlem.*

DREUNING EN GERAAS VEROORZAAKT DOOR WERKTUIGEN.

Eene beschouwing over het bovenstaande in het Bouwkundig Weekblad no. 14 in verband met de daarin besproken Patent-weefselplaten, geven mij aanleiding dit inderdaad hoogst belangrijke onderwerp, nog eens nader ter sprake te brengen.

Het tegenwerken, beter nog het voorkomen van dreuning of trilling bij de werking van machines, is een vraagstuk dat al even oud is als de werktuigen die aanleiding geven tot dezen hinder.

Zullen de middelen, die ter voorkoming van den hinder of de schade worden aangewend, doel treffen, dan dient allereerst de oorzaak van het euvel te worden opgespoord.

Als oorzaak kunnen we in de eerste plaats noemen, *a.* het geval waarbij de schokken, de dreuning of de trillingen van het in beweging zijnde werktuig direct worden overgebracht op een vloer, een brug of een gebouw, *b.* het geval waarbij de door het werktuig voortgebrachte geluiden zich door de lucht voortplanten en hetzij direct op het gehoor inwerken of ook wel weder andere voorwerpen, daarvoor vatbaar, in onze nabijheid doen medetrillen, welke trilling op het gevoel waarneembaar kan zijn of weder andere door het gehoor waarneembare geluiden, kan voortbrengen.

Dit medetrillen in de geluidgolven is een verschijnsel van algemeene bekendheid. Ik wil dan hierop ook niet verder ingaan doch meende er, terwille van de volledigheid, melding van te moeten maken.

Ik behoef er nauwelijks aan te herinneren, dat evenals bij het geval *b.* waar de geluidgolvingen in de lucht het intermediair vormen tusschen den voortbrenger van het geluid en den waarnemer, bij geval *a.* zich kan voordoen dat de stooten of de dreuning zich voortplanten door een tusschenstof die door hare eigenschappen daarvoor bijzonder geschikt is. Eenige voorbeelden mogen dit ophelderen.

Staat men op een grindweg boven een veenbodem en passeert ons een dravend paard, dan nemen we duidelijk eene dreuning waar; sterker zelfs, we voelen dat we op en neer gaan. De harde aardkorst, steunende op den beweeglijken veenbodem wordt plaatselijk over eenige uitgestrektheid ingedrukt en verheft zich daarna weder, eene beweging dus die direct op ons lichaam wordt overgebracht.

Staan we op een moderne spoorbrug, terwijl daarover een trein rijdt, dan trilt alles om ons heen, eene trilling die zich hoorbaar en voelbaar aan ons lichaam mededeelt.

Verscheidene jaren geleden bevond ik mij op de spoorbrug over den Rijn bij Keulen op het oogenblik dat daarover een trein reed; het trof mij toen, dat eene trilling nauwelijks merkbaar was, een golvend op en neer gaan der overspanning waarop ik mij bevond, was daarentegen duidelijk voelbaar. Een verschil dus met het te voren genoemde geval, dat trouwens zeer goed verklaarbaar is als men bedenkt dat de betrekkelijk oude Rijnbrug zeer zwaar is, vergeleken bij de veel lichtere constructie van onze latere spoorwegbruggen.

Bij het onderzoek van een klacht over trilling, waargenomen op de slaapkamer van de 3e verdieping van een woonhuis, welke trilling het gevolg zou zijn van de werking van een gasmotor, drijvende eenige draaibanken en eenige andere werktuigen, in eene fabriek gelegen in de nabijheid van eerstgenoemd perceel, doch met een gebouw van ± 8 à 9 M. breedte er tusschen, bleek het volgende.

De gasmotor werkte zeer rustig en de overige machines gaven evenmin aanleiding tot aanmerkingen. Op de slaapkamer bovengenoemd, was een zacht gonzend geluid merkbaar, afkomstig van de draaibanken, waarop schijven voor diamantmolens werden afgedraaid. Trilling of beweging was, in zittende of staande houding met de hand tegen een vast voorwerp, op het gevoel niet waar te nemen. Richtte men echter zijn oog langs eene in het vertrek staande waschtafel op gebogen poten, met een slap onderstel dus, naar een vast punt op het behangsel, dan zag men dit meubel zich heen en weer bewegen, schijnbaar in veel sterker mate dan die beweging bij meting tegen een vast punt bleek te zijn. Het water in de lampetkan vertoonde zich aan het oppervlak gerimpeld. Plaatste men echter deze kan op een tafel midden in het vertrek, een tafel van meer solide constructie, dan deed zich de rimpeling van het water niet voor, of was althans niet waarneembaar.

De hier geconstateerde trilling had zich vertoond aan een der bewoners van het huis, gebruiker van deze kamer, terwijl hij eens bij ongesteldheid overdag te bed, het verschijnsel aan de waschtafel had opgemerkt. De hoofdbewoner, tevens eigenaar van het perceel, maakte zich daarna beangst voor de gevolgen van de waargenomen trilling en wist allerlei scheurtjes in de gangmuren van zijn perceel aan te wijzen die er het gevolg van zouden zijn!?

Dat hier de trilling uiterst miniem moet zijn, blijkt wel uit de proef met het verplaatsen van de lampetkan naar de zware tafel. Had hier de waschtafel met hare betrekkelijk zware bovenlast, het marmeren tafelblad en het waschstel, niet als „pendulum" gewerkt, de trilling zou hoogstwaarschijnlijk niet zijn geconstateerd geworden.

Keeren we nu terug tot het begin, n.l. tot de vraag, „Wat zijn de oorzaken van de trilling en de voortplanting daarvan op voorwerpen met het trillende voorwerp in directe aanraking of in de nabijheid gelegen, dan komen we als van zelf door de aangehaalde voorbeelden, die met nog vele andere zouden zijn te vermeerderen, tot de slotsom dat bij de werking van het werktuig, de bewegende deelen schokken veroorzaken die zich in meerder of minder sterke mate aan de met het werktuig middellijk of onmiddellijk in aanraking of daarmede verbonden zijnde voorwerpen mededeelen. Wanneer nu zullen die schokken het hevigst zijn? Naarmate het bewegende deel van het werktuig, met betrekking tot het deel „in rust", grooter gewicht vertegenwoordigt. Dit laatste is een bij den machinen-constructeur bekend feit waarvan hij partij trekt bij het construeeren van het werktuig zelf, 1°. bij de draaiende deelen, door het aanbrengen van tegenwichten zoodanig, dat het evenwicht zooveel mogelijk bij alle standen aan het bewegende deel behouden blijve, m. a. w. de zwaartepunten van die deelen *in* of zoo kort mogelijk *nabij* de draaiassen te doen vallen, 2°. door de heen- en weerbewegende deelen zoo licht mogelijk tegenover de deelen „in rust" te doen zijn en 3°. eindelijk, door het werktuig met de fundatieplaat te stellen en onwrikbaar te bevestigen op eene voeting van steen of beton of cement-ijzer" van zoo groote afmetingen, dat het gewicht van die massa „in rust" tegenover het gewicht van de bewegende deelen zeer groot zij, waardoor een rustige gang van het werktuig zeer wordt bevorderd. Laat de rustige werking uitteraard te wenschen over, is die werking eene stootende of stampende met vrij zware heen en weer of op en neer bewegende deelen, dan blijft er niets anders over dan het werktuig te stellen, en solide te bevestigen, op zulk eene voeting van zeer zwaar kaliber.

De bovenbeschreven overbekende waarheden nu worden m. i. bij het zoeken naar verbetering bij voorkomende trillingen te veel uit het oog verloren en dan wil men een geneesmiddel toepassen bij een kwaal die slechts is te *voorkomen* en wel bij den bouw.

Ik moet op den voorgrond zeggen, dat ik omtrent het nut van de aanbevolen weefselplaten geen ondervinding heb, wel eenige van de te voren met hetzelfde doel in den handel gebrachte stoffen.

Een gunstig resultaat bleef bij toepassing van die stoffen m. i. ook daarom uit, omdat al bezat de gebruikte stof, vilt, kurk, caoutchouc in den oorspronkelijken vorm de eigenschap om de voortplanting van trillingen tegen te houden of te verminderen, ze als het ware te smoren, de eisch van eene onwrikbare bevestiging van het werktuig op zijne fundatie door stelbouten en schroef-ankers, de ingelegde stoffen zoodanig deed samendrukken dat er niets meer overbleef van de eigenschappen van eene „elastische" (de trilling „smorende") oplegging waarmede men zich voorstelde verbetering aan te brengen.

Het spreekt vanzelf dat hier door mij niet bedoeld wordt het toepassen van stoffen die de geluidgolvingen afsluiten en daarmede eene gunstige werking kunnen uitoefenen tegen het verspreiden van door werktuigen voortgebrachte hinderlijke geluiden of trillingen, ook die het gevolg zijn van het medetrillen van voorwerpen of wanden, waarop geluidgolvingen inwerken.

Voor het wegnemen of het voorkomen van den hinder van trilling, veroorzaakt door de werking van werktuigen, is er m.i. slechts één afdoend middel en dat is te zorgen, dat het werktuig komt te staan op eene voldoend zware voeting waarvan het *poids mort* ruimschoots weerstand biedt tegen de werking van de levende krachten.

Ook bij werktuigen niet staande op van uit den bodem opgetrokken fundeeringen, maar geplaatst op balklagen van gebouwen, kan het aanbrengen van een blok van zwaar materiaal tusschen vloer en werktuig, bij het tegengaan van dreuningen en trillingen veelal goede diensten bewijzen.

Amsterdam, April 1904.

v. E.

VILLA TE DORDRECHT.

Van de villa te Dordrecht, gebouwd door den heer Ed. Cuypers, architect te Amsterdam, waarvan in het vorige nummer de afbeeldingen voorkomen van de gevels aan den Stationsweg en van den plattegrond, wordt in dit blad nog een kijkje gegeven op de gevels en den keukenaanbouw aan de tuinzijde.

5. GEVEL a/d TUINZYDE
MET KEUKENAANBOUW

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem der Mij. t Bev. der Bouwkunst. Woensdag 27 April 1904. Tegenwoordig 23 leden en een drietal introducées. De 8 bekroonde inzendingen van de antwoorden ingekomen op de prijsvraag uitgeschreven door de Meubelfabriek „Nederland" vulden een geheelen wand van het vergaderlokaal. Meerendeels was het verdienstelijk werk, waarvan door verschillende leden met belangstelling kennis genomen werd.

De heeren J. Tooneman, Bouwk. Opzichter en H. Kooij Jr,

Directeur Bouwmaatschappij Sonsbeek, werden met algemeene stemmen als lid van de Afdeeling aangenomen. Met het oog op het rijk voorziene programma werd voorlezing van het jaarverslag uitgesteld.

Door den Voorzitter werd vervolgens verslag uitgebracht van de vergadering door hem en den Secretaris te Amsterdam op 22 April bezocht, waar de voorzitters en secretarissen van de afdeelingen der Maatschappij bijeen waren

In deze vergadering was de wenschelijkheid besproken, dat de Afd. Arnhem en Groningen, uit wier leden een lid van het Hoofdbestuur gekozen moest worden, eene candidaatstelling van het door hem gewenschte lid in het Hoofdbestuur ter plaatsing zouden aanbieden aan de redactie van het Weekblad.

Door de vergadering werd, op voorstel van het lid A. B. Freem, bij acclamatie als candidaat voor het lidmaatschap van het Hoofdbestuur voor de Afdeeling Arnhem aangewezen de Voorzitter, de heer V. G. A. Bosch.

Zonder stemming werd ook besloten naar de algemeene vergadering van de Maatschappij welke op 18 Mei te Amsterdam zal worden gehouden, af te vaardigen den heer G. Versteeg, Secretaris.

Op de vergadering van de voorzitters en secretarissen der afdeelingen was met veel ingenomenheid kennis genomen van het voorstel, door het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam ter tafel gebracht, n.l. het houden van eene excursie door een gedeelte van Noord Holland. Eene voorloopige regeling was reeds getroffen. Voor een bedrag van *f* 3.— zou de deelname aan deze excursie, die in veel opzichten interessant is, kunnen geschieden. De excursie is vastgesteld op Donderdag 19 Mei, den dag na de algemeene vergadering te Amsterdam.

De Voorzitter wekt de leden op in grooter getale dan vroeger het geval was, de algemeene vergadering te bezoeken en deel te nemen aan de excursie.

Verder werd door den Voorzitter nog medegedeeld, dat het Hoofdbestuur van de Maatschappij in de vergadering van 22 April o. a. mededeelde, dat de najaarsvergadering van de Maatschappij dit jaar te Maastricht zal worden gehouden; eventueel zal hieraan bezoek aan Aken worden verbonden.

Bij de bespreking omtrent het al of niet mogelijk zijn van het oprichten van een leescirkel deelde de Voorzitter mede, dat als resultaat eener onderhandeling met den boekhandelaar S. Hijman Jzn. het plan levensvatbaarheid heeft. Voor *f* 5.— per lid kan een portefeuille met een 10tal periodieken verkregen worden.

De Secretaris zal in eene circulaire de leden tot deelname opwekken; in deze vergadering gaven reeds een 10tal leden zich op.

Het lid den heer H. J. Tiemens gaf nog als zijne meening te kennen, dat het hem wenschelijk voorkwam de leden in de gelegenheid te stellen b.v. des Zaterdagsavonds in een lokaal de tijdschriften te bezichtigen voor dat zij rondgestuurd werden.

De leestijd op eene week stellende, geeft dit bij deelname van 20 leden in het ongunstigste geval tijdschriften die 20 weken oud zijn; om op de hoogte te blijven is het voor de leden van veel belang de nieuw uitgekomen artikelen direct te kunnen inzien.

De Voorzitter, hoewel de gegrondheid van hetgeen het lid Tiemens aanvoert erkennende, geeft de voorkeur, vooral met het oog op de kosten, voorshands zich alleen te bepalen tot rondzending in portefeuilles. In dien zin wordt besloten, terwijl bepaald wordt, dat bij loting elk jaar de volgorde van ontvangst der portefeuilles zal geregeld worden. Jaarlijks zullen de tijdschriften onder de leden verkocht worden.

Hoewel niet op de convocatie vermeld, werd thans op voorstel van den heer W. A. Lensink besproken, de in dezen zomer te houden excursie. Het doel van den tocht zal zijn Xanten en Calcar, twee plaatsen uit een bouwkundig oogpunt van groote beteekenis. De voordracht van den heer L. C. van Balen in dezen winter in de Afdeeling gehouden over Geldersch-Duitsche bouwkunst heeft de aandacht in het bijzonder hierop gevestigd. Besloten werd, dat de Secretaris met den heer van Balen omtrent de regeling dezer excursie in overleg zal treden.

Thans verkreeg het woord het lid den heer J. van Tuijll tot het houden van zijne kunstbeschouwing in verband met te vertoonen lichtbeelden van photographische opnamen in Algiers en Italië. Een honderdtal meerendeels zeer fraaie afbeeldingen van landschappen, bouwwerken, typen van Arabische, Kabylische en andere volksstammen gaf eene aanschouwelijke voorstelling van veel, dat voor het meerendeel der talrijke aanwezigen tot de terra incognita behoorde.

Van architectonisch belang waren voornamelijk overblijfselen van Romeinsche bouwwerken, een Grieksch Theater, de bouwvallen van Carthago en specimen van Arabische bouwkunst, waaronder verschillende fraaie torens voorkwamen.

Het zou een zeer uitgebreid verslag vereischen om zelfs maar in korte trekken een overzicht te geven van hetgeen door spreker, in zijn door de vergadering met de meeste aandacht gevolgd reisverhaal, wist mede te deelen.

Niet te veel is het gezegd, dat spreker aan de Afdeeling een hoogst aangename en instructieve avond verschaft heeft. De Voorzitter was de tolk der vergadering toen hij onder luid applaus den spreker bedankte; deze voordracht was een waardig besluit voor het seizoen.

De Voorzitter wees ten slotte op het verblijdend verschijnsel, dat het ledental in dezen winter verdubbeld was — het aantal leden bedraagt nu 50 — en besloot met eene opwekking tot krachtige werkzaamheid tot het verhoogen van den bloei der Afdeeling die een der krachtigste van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst kan worden.

De Secretaris.
G. VERSTEEG.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura, 30 April 1904. De heer J. L. M. Lauweriks wijdt een waardeerend woord aan wijlen den architect *W. C. Bauer;* insgelijks de heer K. de Bazel.

De heer H. Walenkamp geeft een artikel over *Symboliek.*

De *Bouwkundige spreuken* van Prof. Donaldson worden voortgezet tot en met de 60ste; ze zullen nog vervolgd worden.

Hierop volgen drie klachten over het jury-rapport over de prijsvragen voor 1903 van het Genootschap A. et A.

Het „Technisch Gedeelte" bevat artikelen over *Kunstzandsteen,* waarin het verhardingsproces en de fabricage van dit materiaal worden beschreven; over het *Ontwerpen en Uitslaan van Schepen,* over *Onderzoek naar gebreken in constructie-metaal door Röntgenstralen,* en over *Calcium-Aluminium legeeringen* met een hoog Calcium-gehalte.

De Opmerker, 30 April. *Ravenna,* een beschrijving van de voornaamste oude bouwwerken dezer stad; het artikel zal vervolgd worden.

Een critiek op de Duitsche Arbeidswet, waarin de inhoud wordt medegedeeld van „Handwerks Art, Handwerks Recht", een boekje geschreven door Gustav Koepper, Secretaris der „Handelskammer" te Coblenz. De schrijver waarschuwd tevens, dat de belangstelling in de bij ons te lande ingediende Arbeidswet niet bijzonder groot is, zelfs niet in kringen die er nauw bij betrokken zijn; men zal zich dat te laat beklagen.

De Westfriesche Dijk, een geschiedenis van dit kunstwerk naar aanleiding van het onlangs verschenen geschrift: „De Westfriesche dijk en zijn onderhoud van de vroegste tijden tot op heden, naar officieele geschriften bewerkt door P. Schuitemaker Jz., onderwijzer te Barsingerhorn. Het belangrijke werk (*f* 1,25), verschenen onder toezicht van Jhr. Mr. J. W. M. Schorer, in leven Vice-Pres. v. d. Raad van State, enz., wordt in handen van alle waterbouwkundigen gewenscht.

Industrieele diefstal is een herinnering aan 't geen hierover door wijlen den heer Westerouen van Meeteren is gezegd in eene vergadering der Int. Vereeniging voor de bescherming van den Industrieelen Eigendom, en aan de beschouwingen daarover in de Nieuwe Courant en in de N. Rotterd Courant.

N. B. Het bureau van redactie van „De Opmerker" is verplaatst naar Heydenrijckstraat 4, te Nijmegen.

De Bouwwereld, 27 April. *Klimplanten,* door Leonard A. Springer.

De Hygiëne van het Schoolgebouw, een overzicht van het behandelde over de hygiëne van het schoolgebouw, op het te Neurenberg gehouden Congres voor schoolhygiëne.

Het nummer bevat een afbeelding van een ontwerp voor een *Heerenhuis aan een Avenue,* door den heer Jos. Duynstee ingezonden op een prijsvraag der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, en een schetsmatige afbeelding van een gevel van het Nederlandsche Paviljoen op de Tentoonstelling te St. Louis.

Technisch Weekblad. 28 April. *Iets uit de vlakke meetkunde. De geoctrojeerde snijlat* „Fortschritt". *De Niagara-val als arbeidskracht.*

Metallicus. 28 April. *Werkstukken en gereedschappen. Aansprakelijkheid voor daden van ondergeschikten* (slot).

UIT DEN VREEMDE.

Een nieuw soort premie looft de stad Catania uit. Hij die aldaar een nieuwe tak van industrie sticht die aan minstens 100 personen werk verschaft, zal gedurende 5 jaren 2000 frs. jaarlijks ontvangen, en 1000 frs. meer, voor elke 50 personen meer aan wie arbeid verzekerd wordt.

Door de „Terrast-Baugeselschaft" te Berlijn wordt een soort kit — „Sorel Cement" — in den handel gebracht, waarmede de plankjes van parketvloeren direct zoowel op steenen, mortel of vaste houten ondergrond, stevig verbonden worden.

De regeering van het kanton Bern heeft de plannen vastgesteld van den spoorweg die Bern direct met den Simplon-tunnel verbinden zal. De nieuwe weg, waarbij keertunnels vermeden worden, zal geene grootere stijgingen dan 13°/₀ hebben. De lijn gaat van Bern naar Zweistimmen door het Simmenthal naar Leuk, en van hier door de 3251 M. hooge Wildsteubel naar Brig. De onkosten zullen 74.500.000 francs bedragen.

De Saksische glasfabriek A. G., vroeger Grutzner en Winter, brengen steenen in den handel van hardglas, genaamd „Faust". Zij hebben den vorm van gewone bouwsteenen; de afmetingen zijn 24—12—7. $^3/_4$ en $^1/_2$ steenen, en halve dikten worden geleverd. Zij kunnen met een soort kit aan elkaar bevestigd worden. De kleuren zijn wit, geel, blauw of groen.

Niets is slechter voor de banden van automobielen, dan dat zij in de remise den druk der automobile zelve, op één punt gedurende langeren tijd ondervinden. De band, op dat punt voortdurend saâmgeperst tegen den steenen vloer, wordt broos en licht breekbaar. Het zoude daarom wenschelijk zijn, dat in automobiele-remisen, toestellen waren, waarmede door ondersteuning of ophanging, de wielen vrij van druk werden.

Nouveau Paris, heeft een wedstrijd uitgeschreven, waaraan geheel Parijs kan deelnemen. n.l. het „Concours des balcons fleuris". Deze wedstrijd zal duren van 21 tot 29 Mei 1904.

Talrijke en kostbare prijzen zijn uitgeloofd voor de gedurende dien tijd schoonst met bloemen getooide vensters en balcons, en het zal zeker de moeite waard zijn om dien tijd, „la ville fleurie" te bezoeken.

Ed: Perronne, een der bekenste en werkzaamste architecten van Parijs is 16 April j l. overleden.

Voor het onmiddelijk in orde brengen van de oude tentoonstellings terreinen op het Champ de Mars, is een crediet van 800.000 frs. toegestaan.

Te Weimar is een standbeeld onthuld van Shakespeare. Het is het werk van den Berlijnsche beeldhouwer Otto Lessing.

Op de plaats waar vroeger het Aquarium was te Londen, zal nu een groote „Wesleijan methodist Hall" met daarbij behoorende kleinere zalen gebouwd worden. De Hall zal 2500 personen moeten kunnen bevatten. Een prijsvraag hiervoor uitgeschreven, sluit alle oplossingen in Gothischen stijl uit.

Het gebouw mag, behalve den bouwgrond, 1½ millioen gulden kosten.

Emile Godvernaux, ingenieur, ontwerper van vele der fraaiste bruggen in midden-Frankrijk, is overleden op 66 jarigen leeftijd.

De heer J. C. Van Epen, te Parijs, deelt ons het volgende mede. Den 1en Mei is door den President Loubet in het Grand Palais de tentoonstelling geopend. Deze geeft voor 1904 veel bewonderenswaardigs te aanschouwen.

In het middengedeelte is de beeldbouwkunst rijkelijk vertegenwoordigd.

De schilder-, bouw- en decoratieve kunsten zijn in de galerijen tentoongesteld. In de afdeeling bouwkunst vindt men groote verscheidenheid, zooals theaters, kerken, landhuizen, fabrieken, grafmonumenten, woonhuizen en o. a. teekeningen met afbeeldingen uit Egypte. Vele ontwerpen hebben grootendeels hun verdiensten in de manier van opwerken, ze zijn zoo schilderachtig geaquarelleerd, dat men zelfs dikwijls vergeet in de afdeeling Architectura te zijn. De meubelafdeeling is zeer klein, terwijl de afdeeling schilderkunst onafzienbaar groot is.

BERICHTEN.

Kazernebouw te 's-Gravenhage. Een van de Nederlandsche steden die zich in den laatsten tijd, zoowel door eigen toeneming van hulpbronnen als omdat zij de zetel is der Regeering, het sterkst uitbreidt, — die als 't ware het luxe — kwartier van ons land is geworden en spoedig tot de grootsteden zal behooren, is 's-Gravenhage. Opmerkelijk is 't echter, dat de stad verschillende gebouwen voor den publieken dienst van stad en land bezit die ontoereikend zijn. We behoeven ze hier niet te noemen, al die gebouwen waar men zich thans moet behelpen, en die weldra niet meer bruikbaar zullen zijn; ook de kazernes behooren daaronder.

Er is van meer dan eene zijde gezocht naar middelen om geschikte terreinen te erlangen, bepaaldelijk voor een nieuw Ministerie van Waterstaat, voor een nieuw Raadhuis en voor huisvesting van een troepenmacht grooter dan thans, met aangrenzende oefeningsterreinen. Daar voor den bouw der beide eerstgenoemde gebouwen in de binnenstad geen andere terreinen meer te vinden zijn dan die der tegenwoordige kazernes (o. a. aan de Mauritskade en de Frederikstraat), is het denkbeeld ontstaan de Kazernes te verplaatsen naar een meer verwijderd terrein.

De Mij. t. Expl. van onroerende goederen „Westduinen" is nu eigenares geworden van het terrein tusschen het Afvoerkanaal, de grens der gemeente langs Loosduinen, de duinen en ongeveer de grens der uiterste bebouwing van de Gemeente; zij biedt een gedeelte daarvan, groot 115 H.A. aan, voor *f* 1.70 per M².

Ontwerpen voor Kazernes op die terreinen zijn door de Mij. aan de Regeering voorgelegd, en 't is niet te verwonderen, dat zeer velen te 's-Gravenhage van harte wenschen, dat het aanbod zal worden aangenomen.

In eene brochure verklaart de Mij. hare plannen, die bovendien toegelicht worden door in portefeuille op 17 groote bladen verzamelde kaarten en ontwerpen (plattegronden, schetsontwerpen van gevels enz.) van den voorgestelden kazernebouw. Deze ontwerpen zijn, indien wij goed zijn ingelicht, van de heeren W. van Boven en A. Mondt Jr., en zien er, het uiterlijk der oude Haagsche Kazernes in aanmerking genomen, aangenaam uit.

Wordt het plan aangenomen, dan komen volgens de brochure, verschillende autoriteiten uit de verlegenheid: er is plaats voor een nieuw Ministerie op de terreinen van de kazerne in de Frederikstraat; voor een schouwburg op 't Alexandersveld, waar nog gelegenheid voor park en villa-bouw overblijft; voor een nieuw stadhuis ter plaatse van de Oranje-kazerne aan de Mauritskade; en, kan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken worden gesloopt en verplaatst, dan kan ook een nieuwe weg worden gemaakt tusschen Spui en Buitenhof, die aan het tramverkeer ten goede zal komen.

Voor de Gemeente Den Haag is het te hopen, dat bij het Departement van Oorlog geen bezwaren tegen den voorgestelden kazernebouw zullen rijzen, en een voordracht daartoe spoedig bij de Tweede Kamer zal worden ingediend.

Vianen. Door de Prov. Staten van Zuid-Holland is overeenkomstig het voorstel van Ged. Staten een subsidie van *f* 1000 toegestaan aan de gemeente voor de restauratie van den toren.

Monnikendam. Het Waaggebouw zal met subsidie van het Rijk en van de Provincie Noord-Holland door de gemeente worden, gerestaureerd. Het werk is opgedragen aan den Architect J. F. L. Frowein.

Haarlem. De heer P. Doorn, Directeur der Ambachtsschool te Amersfoort. heeft zijne benoeming tot Directeur der Ambachtsschool te Haarlem aangenomen.

Amsterdam. Dezer dagen is het nieuwe Leesmuseum, gebouwd naar de plannen en onder directie van den heer C. B. Posthumus Meijjes, geopend.

Bestond aanvankelijk bij de leden eenige vrees, dat het tamelijk beperkte terrein, waarop het nieuwe gebouw moest verrijzen een hinderpaal zou zijn om aan alle gestelde eischen, ook die van goede verlichting, te voldoen, de ontwerper heeft de moeilijkheden met glans overwonnen. De inrichting wordt door getrouwe bezoekers er van, tot in onderdeelen zeer geroemd, en de goede oplossing van het moeilijke vraagstuk eener behoorlijke verlichting van de groote ruimten bijzonder gewaardeerd, — eene beoordeeling, even aangenaam voor den ontwerper, als voor het bestuur der bekende instelling.

Veiligheidsliften. De heeren Jan Hamer en Co. te Amsterdam, die, zooals trouwens genoegzaam bekend is, zonder belang te hebben bij een bepaald fabricaat, alle mogelijke soorten liften leveren, hebben een netten catalogus verspreid over veiligheidsliften. Dit boek is rijkelijk van duidelijke afbeeldingen voorzien en geeft uitgebreide inlichtingen over alle soorten van liften, van af de mees eenvoudige hefinrichtingen met handbeweging tot en met de nieuwste uitvindingen op het gebied der door electriciteit gedreven veiligheidsliften voor personen en voor goederen. De meeste der belangrijke onderdeelen bij liften te pas komende, worden mede beschreven en door afbeeldingen toegelicht; de catalogus heeft hierdoor eene blijvende waarde verkregen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

				per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
" " "	25	"	"	- 80.—
" " "	22	"	"	- 60.—
" " "	20	"	"	- 50.—
" " "	25	"	"	- 90.—
" " "	25	"	"	- 80.—
" " "	38	"	"	- 100.—
" " "	27	"	"	- 100.—
" " "	37	"	"	- 80.—
" " "	46	"	"	- 100.—

Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	19	jaar	salaris	f 50.—
" " "	20	"	"	- 60.—
" " "	31	"	"	- 85.—
" " "	24	"	"	- 90.—
" " "	23	"	"	- 80.—
" " "	21	"	"	- 75.—
" " "	21	"	"	- 70.—
" Opzichter "	21	"	"	- 70.—
" " "	22	"	"	- 60.—
" " "	62	"	"	- 60.—
" " "	27	"	"	- 80.—
Teekenaar "	18	"	"	- 30.—
" " "	20	"	"	- 60.—

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

CONCEPT-BEGROOTING voor het jaar 1904, opgemaakt en voorloopig vastgesteld in de vergadering van Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen en het Hoofdbestuur der Maatschappij op 22 April 1904.

Vermoedelijke Ontvangsten:

	Begrooting over. . .		1904		1903	
1	Contributie	516 Gewone Leden . . .	f 7740	—	f 7680	—
		53 Buitengewone Leden .	397	50	397	50
		61 Kunstlievende " .	305	—	330	—
2	Huren . .	Tentoonstelling	1300	—	1300	—
		Lokaalhuur	400	—	400	—
		" Afd. Amsterdam	100	—	100	—
3	Advertentiën.		2750	—	2400	—
4	Verkoop plaatwerken		50	—	200	—
5	Bijdrage v. h. Eerelid Gosschalk		25	—	25	—
6	Legaat Godefroy		500	—	500	—
7	Examen Opzichters		300	—	495	—
8	Toevallige baten		305	—	—	—
			f 14172	50	f 13827	50

Vermoedelijke Uitgaven:

	Begrooting over . .	1904		1903	
1	Weekblad, Tijdschrift, Oude Gebouwen en Redactie	f 4700	—	f 4700	—
2	Prijsvragen	250	—	250	—
3	Fonds voor de eereprijsvraag Godefroy .	25	—	25	—
4	Toelage aan de Afdeelingen.	200	—	200	—
5	Onderwijs en examens Opzichters . . .	300	—	300	—
6	Bibliotheek	175	—	175	—
7	Reiskosten	150	—	150	—
8	Drukwerken, enz..	150	—	150	—
9	Vrachten, onkosten, enz.	300	—	300	—
10	Onderhoud	300	—	300	—
11	Pers. bel, Precario, Straatgeld.	130	—	130	—
12	Grondlasten	250	—	250	—
13	Assurantie	50	—	50	—
14	Vuur, licht, water.	350	—	300	—
15	Schoonhouden	200	—	200	—
16	Tractementen	2600	—	2600	—
17	Portier.	330	—	330	—
18	Rente der 4°/₀ Hypoth. Leening	2420	—	2440	—
19	Afloss. " " " "	500	—	500	—
20	Rente " 3°/₀ Geldleening	96	—	—	—
21	Afloss. van leeningen	200	—	100	—
22	Rente, rekening, enz.	368	—	200	—
23	Onvoorzien	128	50	177	50
		f 14172	50	f 13827	50

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 9 MEI.

GRONINGEN. Het gedeeltelijk amoveeren van „het Huis de Beurs" en het daarvoor in plaats bouwen van een concertgebouw met sousterrain, vergaderzalen met bijbehoorende localiteiten.

De heer J. Wilphorst, 's av. 8 u., in „het Huis de Beurs". Bestek en teek. in voorn. huis ter inz. en tegen f 2 per stel bij den archit. verkrijgb. Inl. kunnen worden verkregen ten kantore van K. H. Holthuis, archit. Aanw. gedaan.

NIEUWBUINEN. Het amoveeren eener oude en het bouwen eener nieuwe brugwachterswoning, onder bijlevering van alle materialen, enz.

Het best. van het waterschap „Nieuwbuinen", n.m. 6 u., in hotel Dik. Bestek en teek. in bovengen. hotel ter inzage. Bilj. te bezorgen ten huize van den secr. voor n.m. 1 u. Inl. geven de arch. E. Warringa en Zn. Aanw. gedaan.

MAASTRICHT. Het bouwen van een nieuwe brugwachterswoning bij de ophaalbrug over het kanaal van Luik naar Maastricht op Nederlandsch grondgebied aan de voormalige Onze Lieve Vrouwenpoort te Maastricht.

Het prov. best., v.m. 11 u. Bestek no. 83 ligt na 25 April ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofd-ingen.-dir. Keurenaer, bij den ingen. jhr. Sandberg en bij den adjunct-opz. M. Willems, allen te Maastricht. De nota van inl. op 2 Mei ter inzage bij gen. ingen.

OLDEBROEK (OV.). Het bouwen van een woonhuis met bakkerij.

De arch. D. Kok Jz. te Harderwijk, n.m. 1½ u., bij W. Limburg aan de Posthoorn bij Oldebroek, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 9 Mei, v.m. 11½ u.

TWISK. Het bouwen eener woning.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 bij Gt. Dammes die ook het terrein waar gebouwd zal worden kan aanwijzen.

DINSDAG 10 MEI

BARNEVELD. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek.

Het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek „de Eendracht", 's av. 7 u., in „de Korenbeurs", alwaar bestek en teek. ter inzage.

DEVENTER. Het afbreken van pand no. 14 aan de Roggestraat en het bouwen van een kantoorgebouw te zelfder plaatse.

De directie der Deventer Capsulefabriek, v.m. 11 u., te haren kantore Bergstr., alw. voorw. ter inzage.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

21 APRIL.

BEEK BIJ ZEVENAAR. Het bouwen van eene openb. school voor L. O. met onderwijzerswoning en het leveren en plaatsen der daartoe benoodigde schoolmeubelen te Beek gem. Bergh. Door het gem.best.
Laagste inschr. H. Menting, Wehl, f 15200*. Meubelen. P. Welling, f 1269*. * Gegund.

25 APRIL.

DEDEMSVAART. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de Hoofdvaart, met bijl. der ben. materialen, arbeidsloonen en transporten. Door mej. A. v. Engelen.
Eenige inschrijver P. Ruijf, Dedemsvaart, voor f 2880. Gunning aangehouden.

DOETINCHEM. Het bouwen van 4 woningen onder een dak, met bijlev. van alle materialen. Door den heer B. Willemsen.
Laagste inschrijver D. W. Klein Holte, Ambt-Doetinchem, f 4135.

LANGERAK BEZ. DE LEK. Het bouwen eener hofstede op het terrein van het afgebrande gebouw. Door den arch. C. Nugteren te Ameide.
Timmerwerk. Laagste inschrijver A. L. Schippers, Nieuwpoort, f 2119.
Metselwerk. Joh. den Besten, Nieuwpoort, f 1633.

Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 17den Mei 1904, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 978.

Het maken van grondwerken, het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het verrichten van eenige bijkomende werken, ten behoeve van de uitbreiding van het emplacement BELFELD.

Begrooting f 5550.—.

De besteding geschiedt volgens § 31 van het bestek.

Het bestek ligt van den 29sten April 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Maastricht*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 7den Mei 1904, ten 11.10 ure voormiddag *(West Europ. tijd)*.

Utrecht, den 26sten April 1904.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

14 MEI 1904. 24e JAARGANG. No. 20.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De agenda der 98ste Algemeene Vergadering is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 19 van 7 Mei 1904.

Op den dag der Algemeene Vergadering, Woensdag 18 Mei 1904, des namiddags te 5½ uur, zal gelegenheid bestaan om deel te nemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het American-Hôtel aan het Leidsche Plein, tegen *f* 2.50 per couvert zonder wijn.

Heeren Leden die aan dezen **maaltijd** wenschen deel te nemen, worden beleefd maar tevens zeer dringend uitgenoodigd **vóór 16 Mei** a. s. daarvan bericht te geven aan den Secretaris der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De Leden der Maatschappij worden in de gelegenheid gesteld om op den dag na de Algemeene Vergadering, dus op Donderdag 19 Mei, eene excursie te maken naar Monnikendam, Marken, Volendam en Edam.

Voor het programma en de regeling van den tocht gelieve men te raadplegen het Bouwkundig Weekblad no. 18 van 30 April j.l.

Opgaven tot deelname aan deze excursie worden ingewacht uiterlijk op Dinsdag 17 Mei a. s. bij den Secretaris der Afdeeling Amsterdam, den heer J. H. W. Leliman, Keizersgracht 559 te Amsterdam.

Verschillende Dames zullen aan den tocht deelnemen.

HONORARIUM-TABEL.

Het in het nummer van 30 April van dit blad afgedrukte concept der Honorarium Tabel heeft eenige leden van de Maatschappij aanleiding gegeven daarop amendementen voor te stellen.

Ten einde alle leden vóór de vergadering van 18 Mei a. s., waarin het concept in behandeling zal worden gebracht, kennis van die amendementen te doen nemen, volgen ze hieronder, in rangorde zooals ze door de Commissie voor de herziening der Tabel zijn ontvangen.

A. Amendementen van den heer W. C. Van Goor.

1°. In het hoofd van de derde kolom der tabel, luidende: „Bedrag van het honorarium in procenten van de aannemingssom," het woord aannemingssom te vervangen door „bouwsom."

2°. In de „toelichting" der tabel de bepaling op te nemen, dat als bouwsom van eenig werk dat bij aanneming gemaakt wordt, zal gelden: het gemiddelde cijfer van alle inschrijvingen.

3°. In de „toelichting" der tabel eene bepaling op te nemen, dat de in de tabel genoemde percentages — te beginnen voor werken van 6 tot 10 mille — gelden voor de maxima der in de betreffende kolom aangegeven bouwsommen, terwijl de bouwsommen die tusschen maximum en minimum liggen, volgens een bepaalde schaal zullen opklimmen zoodanig, dat een geleidelijke overgang naar het percentage der naastliggende kolommen wordt verkregen. (*De coëfficient der percentage-vermeerdering en de achtereenvolgende vermindering der bouwsom, zouden boven de kolommen aangegeven kunnen worden*).

4°. De maximum-cijfers der aannemingssommen (of bouwsommen) in de derde hoofdkolom van de tabel met één te verminderen.

5°. De 5e alinea van de „toelichting" der tabel uit te breiden met de bepaling, dat het opzicht hebbend personeel door den architect kan of zal belast worden met het maken der werkteekeningen, en in 't algemeen die uitslagen, die niet onder het begrip „algemeene details" vallen.

B. Amendementen van den heer A. W. Weissman.

1. De eerste kolom van de tabel, die het honorarium voor aannemingssommen van *f* 1200 tot *f* 3000 regelt, te doen vervallen.

2. De tweede alinea van het aan de tabel toegevoegde te lezen: „Onder deze tabel zijn niet begrepen gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop enz.; werkzaamheden hiervoor verricht worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht. Ook zijn onder deze tabel niet begrepen werken, waarvan de bouwkosten minder bedragen dan *f* 3000, of van zoodanige werken, waarvan het honorarium niet volgens een aannemings- of bouwsom kan worden berekend. Het hiervoor verschuldigde wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden en den tijd, daaraan besteed.

3. De vijfde alinea van het aan de tabel toegevoegde te lezen: „De kosten van toezicht op en leiding van den bouw, zoomede die der te voeren administratie, der verzekering van het personeel tegen ongevallen en het aan den opzichter of de opzichters verschuldigde, enz”.

4. De tweede zin van Artikel 7 der Toelichting te lezen:

„Indien over de wijze van vaststelling en de berekening van het deel van het honorarium verschil mocht ontstaan, wordt daarover beslist door de Permanente Commissie, genoemd in art. 10, bijgestaan door de Commissie van Advies, genoemd in artikel 14.”

5. Artikel 10 van de Toelichting te lezen:

„Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst worden benoemd. Zij heeft haar zetel te Amsterdam.”

6. De derde alinea van Artikel 11 der Toelichting te laten vervallen.

7. Artikel 12 der Toelichting te laten vervallen.

8. Artikel 13 der Toelichting te lezen:

„Slaagt de Permanente Commissie er niet in, een geschil te voorkomen, dan wordt het aan haar uitspraak onderworpen. Bij het doen dier uitspraak is zij gebonden door het advies van de in het volgend artikel te noemen Commissie. Beide partijen zijn verplicht, zich aan de uitspraak der Commissie te onderwerpen.”

9. Artikel 15 der Toelichting te lezen:

„Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht een memorie van toelichting aan de Permanente Commissie in te leveren; met toestemming dezer Commissie kan het indienen eener Tweede memorie worden toegestaan. De eischende partij levert hare memorie in binnen 14 dagen, nadat het compromis door partijen in de Permanente Commissie onderteekend is. Daarna volgende memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der memorie van de wederpartij worden beantwoord. Met toestemming der Permanente Commissie kunnen deze termijnen worden verlengd. Partijen zenden aan de wederpartij, benevens aan den voorzitter der Permanente Commissie een gedagteekend exemplaar der opgestelde memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken. Na de wisseling der memoriën is de Commissie bevoegd, ambshalve of op verzoek van partijen:

1°. Partijen voor zich te roepen ter mondelinge toelichting harer schrifturen.

2°. Getuigen en deskundigen te hooren.”

10. Artikel 16 der Toelichting te lezen:

„Het advies wordt door de Commissie binnen twee maanden na de wisseling der schrifturen of binnen één maand na de laatste mondelinge toelichting aan de Permanente Commissie uitgebracht; binnen 14 dagen daarna geeft de Permanente Commissie haar uitspraak, waarbij tevens beslist wordt over de kosten. Die uitspraak heeft de kracht van een onherroepelijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift medegedeeld. Bij het geven van het advies wordt geoordeeld als goede mannen en naar billijkheid.

„Mochten bijzondere omstandigheden de Permanente Commissie beletten binnen den gestelden termijn uitspraak te doen, dan is zij bevoegd die eenmaal voor een maand aan te houden en geeft zij daarvan aan partijen schriftelijk kennis.

11. De eerste alinea van artikel 17 der Toelichting te lezen: „Zoowel de Permanente Commissie als de partijen zijn vrijgesteld van alle in de Rijkswetten voorgeschreven vormen.”

Toelichting.

1. Het komt den ondergeteekende voor, dat eene berekening van het honorarium voor werken onder f 3000 niet percentsgewijze kan geschieden. Het zijn toch juist deze werken, die den architect de meeste beslommeringen geven. In ieder geval zal met de bijzondere omstandigheden rekening behooren te worden gehouden.

2. De hier gegeven redactie is een uitvloeisel van het onder 1 voorgestelde.

3. De ondergeteekende is van oordeel, dat ook de kosten der verzekering van het personeel voor rekening van den bouwheer behooren te komen.

4. De bedoeling is de Permanente Commissie steeds uitspraak te laten doen, gebonden door het advies der Commissie van Advies.

5. Het schijnt niet gewenscht het Hoofdbestuur der Maatschappij bij zijn keus der leden voor de Permanente Commissie te beperken tot eigen kring. Het zou aan het aanzien dezer Commissie bijvoorbeeld zeer ten goede komen, wanneer zij onder haar leden een rechtsgeleerde van aanzien telde.

6. Deze alinea behoort te vervallen. De Permanente Commissie mag niet aan de rechtspraak der Commissie van Advies worden onderworpen.

7. De taak der Permanente Commissie moet niet slechts zijn, geschillen te voorkomen, doch ook om uitspraak in geschillen te doen. Aan haar aanzien wordt te kort gedaan, wanneer het partijen vrij staat haar te passeeren.

8. Verder geschil moet *dus aan de uitspraak der Permanente Commissie onderworpen worden. Bij die uitspraak behoort zij evenwel gebonden te zijn door het* aan haar *uitgebracht advies der daartoe door partijen benoemde Commissie.*

9, 10 en 11. De redactiewijzigingen, hier voorgesteld, vloeien voort uit wat hierboven reeds werd toegelicht.

A. W. Weissman.

Amendementen van den heer J. H. W. Leliman.

1°. Dit bedoelt hetzelfde als het 1e van den heer Weissman.

2°. Een bepaling op te nemen die voorkomt, dat door uitbreiding van een werk van bijv. *f* 21900 tot *f* 22100 het architecten honorarium eene aanmerkelijke vermindering ondergaat.

3°. Te bepalen, dat alle door den architect van het werk noodig geachte en gedane verschotten hem worden terugbetaald met de termijnen van zijn honorarium.

4°. In de toelichting van de tabel te vermelden, dat het honorarium voor conferentiën enz. ad *f* 5 en *f* 6, per uur worden genoten.

5°. De eerste alinea van art. 9 der toelichting op de berekening enz. van het honorarium te doen luiden: Nimmer zal een der partijen over eenig *naar aanleiding der honorarium-tabel* tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

6°. Dit bedoelt hetzelfde als het 5e van den heer Weissman.

Ter overweging is door een lid voorgesteld om art. 9 van de toelichting op de berekening enz. van het honorarium te doen luiden:

Nimmer zal een der partijen om tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen dan nadat de hier volgende in de artikelen 9 tot 17 vermelde behandeling van het geschil is voorafgegaan.

Jaarverslag 1903—1904.

Aan de Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

M. H.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij heeft de eer U het volgende verslag aan te bieden over den toestand en de werkzaamheden der Maatschappij gedurende het tijdvak Mei 1903—Mei 1904.

In menig opzicht kan uit het te boek gestelde blijken, dat de Maatschappij in dat tijdperk, evenals in de laatste daaraan voorafgaande jaren, vooruitgaande is geweest. Het zal tevens doen zien, dat het besproken jaar een was van niet geringe werkzaamheid; wat verricht is, moge de goedkeuring van de leden hebben weggedragen.

Leden. Een jaar geleden, in Mei 1903, bedroeg het aantal leden 620; dit bleef gedurende dat jaar ongeveer hetzelfde, daar, hoewel verliezen geleden werden, ook nieuwe leden toetraden. Op 31 December was dat aantal 621.

Hoewel, zooals gewoonlijk, tegen het einde van het jaar eenige leden bedanken, telt de Maatschappij thans 635 leden, of 14 meer dan juist een jaar geleden.

Sedert 1898 is het aantal steeds stijgende geweest; toen bedroeg het 538. Thans telt de Maatschappij 97 leden meer, en wel 61 Gewone, en 47 Buitengewone leden; het getal Kunstlievende Leden is intusschen met 11 verminderd.

Dat, zooals wel eens buitenaf beweerd wordt, zoo weinig jongeren toetreden, is volgens de bovenstaande opgaven over de 6 laatste jaren niet geheel juist. Sedert 1898 is het aantal Buitengewone Leden met 47 toegenomen, een getal dat vrij sterk is, in aanmerking genomen, dat in dit tijdvak de toename aan Gewone Leden 61 bedroeg, en verschillende Buitengewone Leden als Gewone zijn

overgeschreven. Veilig mag worden aangenomen, dat de vermeerdering van beide categoriën van leden, even groot is.

Van de verliezen die de Maatschappij geleden heeft na Mei 1903, vermelden wij het overlijden van den heer V. Dumortier te Brussel, op 4 Juni 1903, J. Hopman, te Amsterdam, S. Noppen te Arnhem en W. Schlüsen te 's Gravenhage.

De heer Valère Désiré Joseph Dumortier, Provinciaal Chef-Architect van Brabant, was Eerelid der Maatschappij; zij die in 1897 het 4e Internationale Congres van architecten te Brussel bijwoonden, zullen zich nog wel herinneren op welk een meesterlijke en vriendelijke wijze hij zijn taak als Voorzitter van dat Congres vervulde.

In het Bouwk. Weekblad van 13 Juni 1903 komt een meer uitvoerige levensbeschrijving met portret van den algemeen geachten man voor.

Hoofdbestuur. In de Mei-vergadering van 1903 moesten als leden aftreden de heeren V. G. A. Bosch, die zitting had voor de Afdeeling Arnhem, en J. A. Mulock Houwer te Groningen. Beide leden waren niet herkiesbaar volgens de Wet.

In hunne plaats moesten twee nieuwe leden gekozen worden, waarvan één voor de Afdeeling Utrecht, die volgens rooster aan de beurt was om in het Hoofdbestuur vertegenwoordigd te worden. De keuze viel met groote meerderheid op de heeren F. J. Nieuwenhuis, Eerelid der Mij. en Voorzitter der Afdeeling Utrecht, voor deze Afdeeling, en B. J. Ouëndag te Amsterdam.

In de Algemeene Vergadering die op 26 Augustus 1903 te Groningen werd gehouden, is een voorstel van het Hoofdbestuur aangenomen, om het aantal leden van het Hoofdbestuur, dat volgens de Wet 9 was, uit te breiden tot 11, waarvan 6 zitting moeten hebben in hunne kwaliteit van Bestuurslid eener Afdeeling. Deze uitbreiding was een gevolg van eene bespreking in de vergadering van Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen met het Hoofdbestuur, gehouden op 23 April 1903.

Na de aanneming van dit voorstel heeft het Hoofdbestuur gemeend de verkiezing in 1904 zoo te moeten regelen, dat dan slechts één der zitting hebbende leden van het Hoofdbestuur aftreedt, en bovendien twee nieuwe Gewone Leden daarin gekozen worden uit de Besturen der twee niet in het Hoofdbestuur vertegenwoordigde Afdeelingen, die te Arnhem en te Groningen. Door deze regeling is verkregen, dat in den bestaanden rooster geen verandering voor de volgende jaren behoeft gebracht te worden. Het aftredende herkiesbare lid van het Hoofdbestuur is de heer F W. M. Poggenbeek te Amsterdam.

Van de na Mei 1904 zitting hebbende elf leden van het Hoofdbestuur treden jaarlijks drie, en om de vier jaren twee af.

In de Mei-vergadering van 1903 werd bij acclamatie tot Voorzitter herkozen de heer A. Salm G.Bzn.

Boek- en Plaatwerken. Gedurende het jaar 1903 heeft de redactie van het Bouwkundig Weekblad wederom geen klagen gehad over te weinig medewerking; integendeel was het soms niet altijd mogelijk om — de middelen in aanmerking genomen — dadelijk te voldoen aan het verlangen van vele inzenders van bijdragen, wier welwillendheid steeds op prijs moet worden gesteld. Voor hunne medewerking, waardoor in het blad bijdragen zijn verschenen van blijvende waarde, betuigt het Hoofdbestuur hen hier zijn hartelijken dank.

In den jaargang 1903 zijn 13 losse platen verschenen, terwijl tusschen den tekst meer dan 100 illustraties zijn gedrukt; de kosten hiervan maken het belangrijkste deel uit van het budget voor het blad. Dit budget regelt zich, althans gedeeltelijk, naar de exploitatie van het blad; immers, al wat meer aan advertentiën wordt ontvangen dan het geraamde bedrag, wordt ook ten koste gelegd aan den redactioneelen inhoud.

Wat het Bouwkundig Tijdschrift betreft, zij opgemerkt, dat een groot deel van de kosten daarvoor bestemd, besteed zijn aan de uitgave van de „Handleiding voor het Huisschilderen ten dienste van Opzichters en Bouwkundigen, door J. M. Kippel." Deze handleiding is het bekroonde antwoord op de prijsvraag, uitgeschreven door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij. Hoewel aanvankelijk het voornemen bestond het werk van den schrijver in het Bouwk.-Tijdschrift op te nemen, werd besloten er een afzonderlijke uitgave van te maken, in een formaat dat voor het doel meer geschikt was. Van meer dan eene zijde is ingenomenheid met dit besluit betoond. Het overige gedeelte van het Tijdschrift bevatte o. a. afbeeldingen van de Eere-prijsvraag der Maatschappij voor een Koninklijk Paleis.

Aan het Bouwkundig Tijdschrift voor 1904 en 1905 was reeds eene bestemming gegeven: het zou de door den heer C. H. Peters toegezegde beschrijving van Oud-Groningen bevatten. Het samenstellen daarvan kost echter zooveel tijd, en de heer Peters vat zijne vrijwillig op zich genomen omvangrijke taak zoo gewetensvol op, dat in onderling overleg van den schrijver en de redactie van het Tijdschrift besloten werd de eerste aflevering van „Oud Groningen" eerst te doen verschijnen in 1905. Tot geruststelling der leden kan intusschen worden medegedeeld, dat een eerste aflevering van het Tijdschrift voor het jaar 1904 reeds in bewerking is.

De 44ste aflevering van de „Oude Bestaande Gebouwen" kon door een samenloop van omstandigheden niet in 1903 verschijnen, maar werd eerst in het begin van 1904 aan de daarop rechthebbenden verzonden. Zij bevatte wederom reproducties naar eenige prachtige teekeningen van den heer Adolph Mulder, berustende bij de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken; ook de beschrijvingen der gebouwen waren wederom welwillend opgesteld door den heer Mulder.

De 45ste aflevering is op dit oogenblik reeds in bewerking en zal o. a. bevatten een groote afbeelding van den Domtoren te Utrecht, en een paar afbeeldingen van de St. Nicolaaskerk aldaar. De gegevens, teekeningen en beschrijvingen, zijn verstrekt geworden door den heer F. J. Nieuwenhuis te Utrecht.

Erkentelijkheid zij hier gebracht aan de heeren Mouton en Co. te 's-Gravenhage en hun personeel, voor hunne zeer op prijs gestelde medewerking aan, en nette verzorging van de uitgaven.

Bijeenkomsten. De 87ste Algemeene Vergadering werd op 13 Mei 1903 in het Maatschappelijk gebouw te Amsterdam gehouden, en door een betrekkelijk groot aantal leden bijgewoond. Het uitvoerige verslag over deze bijeenkomst in het Bouwkundig Weekblad uitgebracht, ontheft ons van de taak er hier andermaal een te geven. Slechts zij er aan herinnerd, dat na de bijeenkomst een bezoek werd gebracht aan het voltooide gebouw der Nieuwe Beurs, hoewel dit nog niet was ingewijd. De opkomst bij dit zeker zeer interessante bezoek was bijzonder groot; vele leden van het Genootschap Architectura et Amicitia bezichtigden namelijk op het zelfde tijdstip het gebouw.

De 88ste Algemeene Vergadering had op 26 en 27 Augustus te Groningen plaats, daar op den laatsten dier maand de Tentoonstelling aldaar sloot. Niet alleen werd deze bezocht, maar werden ook verschillende oude en nieuwe gebouwen in oogenschouw genomen, zooals het Nieuw Academisch Ziekenhuis, onder de leerzame leiding van den architect van deze omvangrijke stichting, den heer J. J. van Nieukerken.

De leden die deze vergadering bezochten, welke uitstekend was voorbereid door het bestuur der Afdeeling Groningen, zullen zeker niet licht de vriendelijke ontvangst vergeten die hen bereid was zoowel door het Bestuur en de overige leden der Afdeeling, als door de Groningsche regelingscommissie en de Commissie der Tentoonstelling. Zeer werd op prijs gesteld de voordracht in de vergadering van 26 Augustus door den heer J. A. Mulock Houwer, Voorzitter der Groningsche Afdeeling, gehouden, waardoor de hoorders spoedig een kijk kregen op de stad van voorheen en van thans. Dergelijke voorafgaande beschouwingen werden steeds zeer gewaardeerd, hier niet het minst door hen, die de schoone stad Groningen weinig of wellicht nog niet kenden. De voorlichtingen en het vriendelijk geleide van de Groningsche leden zijn mede zeer op prijs gesteld geworden.

Handelingen en vertegenwoordiging der Maatschappij. In het verslag over de handelingen van de Maatschappij gedurende het afgeloopen jaar kunnen nog niet alle bemoeiingen van het Hoofdbestuur worden medegedeeld. Ter wille van eene gewenschte oplossing is het in sommige gevallen noodzakelijk, daarvan eerst melding te maken tegelijk met het verkregen resultaat.

Het afgeloopen jaar is een van veel bedrijvigheid in het Hoofdbestuur geweest.

Toen bekend werd, dat de heer Andrew Carnegie een belangrijke som had beschikbaar gesteld voor een gebouw voor de zittingen en een bibliotheek voor het Hof van Arbitrage, heeft het Hoofdbestuur aan Z.Exc. den Minister van Buitenlandsche Zaken in overweging gegeven, het uitschrijven van een prijsvraag voor zulk een gebouw te doen voorbereiden door eene Nederlandsche Commissie *). Aan dit verzoek is gehoor gegeven; de Commissie is benoemd geworden en daarin hebben o a. zitting de heeren C. Muysken, Eerelid en oud-Voorzitter der Maatschappij, Voorzitter der Commissie voor de restauratie van de Grafelijke

*) Zie Bouwk. Weekblad no. 27 van 4 Juli 1903.

Zalen, A. Salm G.Bzn., Voorzitter van de Maatschappij, en D. E. C. Knuttel, Lid van het Hoofdbestuur der Maatschappij, Secretaris van de genoemde Commissie voor de Grafelijke Zalen en Architect voor het gebouw waarin het Hof van Arbitrage thans zetelt.

Oorspronkelijk was het Hoofdbestuur van de Maatschappij niet vertegenwoordigd in de door de Regeering ingestelde Commissie voor de Nederlandsche Afdeeling Schoone Kunsten ter Tentoonstelling te St. Louis in 1904. Hierin is echter spoedig verandering gekomen door de benoeming van den heer Ed. Cuypers, Vice-Voorzitter der Maatschappij, tot lid der Commissie. Hoewel de inzending niet onbelangrijk is geweest, is het jammer, dat de vele bemoeiingen van den heer Cuypers niet bij meerdere Nederlandsche bouwkunstenaars den lust heeft opgewekt, mede te werken aan de vertegenwoordiging der Nederlandsche bouwkunst te St. Louis.

Het Hoofdbestuur heeft zich op uitnoodiging van het Gemeentebestuur van Zaandam beschikbaar gesteld om de plannen te beoordeelen die ingevolge de invoering der Woningwet voor de uitbreiding dier gemeente moeten worden opgemaakt. Teneinde reeds voeling te kunnen houden met den mede onder goedkeuring van het Hoofdbestuur gekozen ontwerper, is eene Commissie uit dat lichaam benoemd, bestaande uit de heeren A. Salm G.Bzn., Voorzitter, Ed. Cuypers, Vice-Voorzitter, M. A C. Hartman en F. J. Nieuwenhuis. leden-, en C. T. J. Louis Rieber Secretaris van het Hoofdbestuur.

In de Schoonheids-Commissie te Amsterdam — ter beoordeeling van bouw-ontwerpen die uitgevoerd zullen worden op gronden in eigendom behoorende aan de Gemeente of door haar in erfpacht uitgegeven — werd de heer A. Salm G.Bzn. benoemd in de plaats van den heer F. W. M. Poggenbeek, die af moest treden en niet herkiesbaar was. Deze Commissie heeft in den aanvang van haar bestaan moeten ondervinden, dat hare instelling door sommigen geen instemming kon vinden; de wijze waarop zij werkt en haar tactvol en bescheiden optreden hebben echter gemaakt, dat haar arbeid thans waardeering ondervindt.

Toen het Hoofdbestuur vernam, dat de Schouwburg-Commissie te 's-Gravenhage aan den Gemeenteraad dier stad o.a. in overweging gaf een nieuwen noodzakelijk geworden schouwburg in „het Voorhout" te plaatsen, is het daartegen met kracht opgekomen, evenals de Afdeeling der Maatschappij ter plaatse. In deze Schouwburg-kwestie is door den Raad echter nog geen beslissing genomen.

In April 1903 verzond het Hoofdbestuur een adres aan Z.Exc. den Minister van Waterstaat enz., om zijn instemming te betuigen met een adres van het Bestuur der Zwolsche Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, en te verzoeken, dat de plannen voor het nieuwe Post- en Telegraafkantoor te Zwolle zoodanig zouden worden omgewerkt, dat het door het Rijk aangekochte voormalige R. K. Ziekenhuis niet behoefde te worden gesloopt. Het Hoofdbestuur ontving in Juni 1903 het bericht van Z.Exc, dat het oude uit de 16e eeuw dagteekenende gebouw was overgedaan aan de Zwolsche Vereeniging, en het alzoo voor slooping bewaard is.

In zake de restauratie van het Raadhuis te Jisp heeft het Hoofdbestuur ook door middel van het Bouwkundig Weekblad het mogelijke verricht om particulieren op te wekken tot het geven van giften voor die restauratie, daar de gemeente Jisp zelve reeds gedaan had wat zij kon. De pogingen zijn met eenig succes bekroond geworden, zoodanig dat aangevangen is met het uitvoeren der noodige werken, hoewel nog een *f* 500 aan het totale bedrag der kosten ontbreekt.

In September 1903 richtte het Hoofdbestuur zich in een adres tot Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken met het verzoek, het bedrijf van Opzichters en teekenaars in dienst van architecten, ingenieurs, enz., in het vervolg te rekenen tot de verzekeringsplichtige bedrijven.

Bij gelegenheid van het jaarlijksche bezoek in 1903 van H. M. de Koningin en Z. K. H. den Prins der Nederlanden aan de Hoofdstad, heeft een deputatie uit het Hoofdbestuur hare opwachting gemaakt bij de Beschermvrouw der Maatschappij. Tot leedwezen van het Hoofdbestuur is het bezoek der Vorstelijke Familie aan Amsterdam in Mei 1904 uitgesteld moeten worden; het had zich ook nu voor de audiëntie doen inschrijven.

Door het Hoofdbestuur is bij gelegenheid van de viering van den 80sten verjaardag van den heer Joseph Israëls het initiatief genomen om te trachten dien kunstenaar op dien dag ook een bewijs van hulde te geven, uitgaande van de beoefenaren der bouwkunst en der versieringskunsten. In de Commissie die zich daartoe vormde, hadden o. a. zitting de Voorzitter en de Vice-Voorzitter der Maatschappij, de heeren A. Salm G.Bz. en Ed. Cuypers. Aan den jubilaris werd, namens vele deelnemers aan deze hulde, een sierlijke oorkonde overhandigd bij monde van den heer Salm.

In de Commissie, vertegenwoordigende Nederlandsche beoefenaren der beeldende en versieringskunsten, die den heer A. Le Comte op 19 December 1903 huldigde bij gelegenheid der herdenking van de 25 jarige herleving van de Delftsche Aardewerkindustrie, had o. a. zitting de Voorzitter der Maatschappij, de heer A. Salm G.Bz. Bij het feest der herdenking zelve was het Hoofdbestuur vertegenwoordigd door de heeren Ed. Cuypers, M. A. C. Hartman, D. E. C. Knuttel, B. J. Ouëndag en C. T. J. Louis Rieber; de heer Ed. Cuypers voerde bij die gelegenheid het woord.

Den 30sten Maart 1904 herdacht de Kunst-Nijverheid-Teekenschool Quellinus te Amsterdam haar 25 jarig bestaan. Bij gelegenheid van de feestelijke opening eener tentoonstelling van het werk der leerlingen op dien dag, was het Hoofdbestuur vertegenwoordigd door den Voorzitter en den Secretaris der Maatschappij, die het Bestuur en den Directeur der school bij die gelegenheid complimenteerden.

Het Hoofdbestuur heeft overigens de Maatschappij vertegenwoordigd bij gelegenheden dat dit noodzakelijk of gewenscht was.

In de Mei-vergadering van 1903 werd een voorstel behandeld tot wijziging van de Honorarium-Tabel voor bouwkundige werkzaamheden, opgemaakt door de daartoe benoemde Commissie, bestaande uit de heeren Ed. Cuypers, Jos. Th. J. Cuypers, A. R. Freem, Mr. Egb. Goseling, P. M. A. Huurman, Johs. Mutters Jr. en J. Verheul Dz. Bij de bespreking van het voorgestelde werden verschillende opmerkingen gemaakt, die op verzoek van den heer Ed. Cuypers, Voorzitter der Commissie, schriftelijk bij haar zouden worden ingediend om te overwegen of ze in aanmerking konden genomen worden. In eene latere vergadering zoude dan een naar aanleiding der opmerkingen weder gewijzigde tabel behandeld worden.

In het Bouwkundig Weekblad van 30 April 1904 is een nieuw voorstel tot herziening der tabel opgenomen. De bewerking hiervan heeft veel besprekingen en daardoor ook veel tijd gekost, vooral wegens de toegevoegde „toelichtingen", waaruit zal blijken, dat voorgesteld wordt om in het leven te roepen eene „Permanente Commissie ter voorkoming van geschillen", die tusschen bouwheeren en architecten zouden kunnen ontstaan. Dit voorstel zal in behandeling komen in de Algemeene Vergadering van 18 Mei 1904.

Ten slotte zij in herinnering gebracht, dat de heer A. Salm G.Bz. als vertegenwoordiger van de Maatschappij zitting heeft in het Permanente Comité voor de internationale Congressen voor Bouwkunst. Het VIe Congres, in de maand April 1904 te Madrid gehouden, werd dan ook door den heer Salm bijgewoond, aan wien het uitgebreide rapport te danken is, dat over het Congres in het Bouwk. Weekblad is verschenen.

Maatschappelijk Gebouw. Omtrent het gebouw waarin de Maatschappij gevestigd is, valt dit jaar niets bijzonders te vermelden.

Bibliotheek. Met de jaren groeit ook de boekerij der Maatschappij. Toen het gebouw gesticht werd, was de bibliotheekzaal met hare aanvankelijk geringe bergruimte voor boek- en plaatwerken voldoende; die ruimte is echter uitgebreid, zoodat de beide lange wanden der zaal geheel door boekenkasten zijn ingenomen. Gelukkig is thans ook een bergruimte ter beschikking waar die werken een plaats vinden die, hoewel van waarde in de bibliotheek eener instelling als de Maatschappij, slechts zelden geraadpleegd worden.

In het afgeloopen jaar is de aanwinst van de boekerij zeer belangrijk geweest door eene schenking van het Eerelid der Maatschappij den heer I. Gosschalk te Brussel, die wederom een groot aantal werken uit zijne bibliotheek aan de Maatschappij ten geschenke gaf. Daaronder zijn boek- en plaatwerken van zeer bijzondere waarde. Bij dit geschenk waren nog gevoegd een aantal gipsafgietsels naar antieke bas-reliefs op kleine schaal, naar medailles, cameën enz., allen zeer fraai bewerkt.

Het Hoofdbestuur brengt hier ter plaatse, ook namens de leden der Maatschappij, zijn hartelijken dank aan den heer Gosschalk voor het hernieuwde en zeer gewaardeerde bewijs van groote belangstelling.

Het gebruik van de boekerij neemt steeds toe, voor een groot deel natuurlijk het gevolg van de meerdere uitgebreidheid van den tegenwoordigen catalogus, waardoor bezoekers die iets over eenig onderwerp wenschen te zien of te lezen, niet onverrichter zake behoeven heen te gaan om elders te zoeken.

Onderwijs. Het Hoofdbestuur blijft zich steeds op de hoogte houden van het bouwkundig en het ambachtsonderwijs. De hoop, dat reeds in dit verslag zou kunnen gewezen worden op eene tot stand gekomen reorganisatie van de Polytechnische School en op den vasten vorm die de plannen der Regeering omtrent het middelbaar technisch onderwijs zouden hebben aangenomen, — die hoop is ijdel gebleken. Omtrent het hooger technisch onderwijs is de beslissing van de Eerste Kamer der Staten-Generaal nog niet gevallen, en de plannen omtrent het middelbaar technisch onderwijs en de stichting van een Rijks Ambachtsschool zijn zoo pas bekend geworden.

Wel werden er in den boezem der Maatschappij stemmen ververnomen, om een afzonderlijke vergadering te beleggen ten einde daarin de stichting van een Nederlandsch technicum te bespreken, maar het Hoofdbestuur heeft gemeend, dat zulk eene bespreking van geen nut kon zijn, zoolang het definitieve voornemen der Regeering niet in onderdeelen bekend was.

Examen voor Bouwkundig Opzichter. Het aantal der candidaten die zich opgaven om het in Februari 1904 af te nemen examen tot het verkrijgen van het Diploma voor Bouwkundig Opzichter af te leggen, was weder zeer groot. Dit is niet zoozeer het gevolg van grootere behoefte aan bouwkundige opzichters, maar meer van de veldwinnende overtuiging, dat een bewijs van het bezit van kundigheden een aanbeveling is. Dit wat betreft de candidaten zelve; maar ook instellingen en personen die de diensten van opzichters behoeven, zijn tot de overtuiging gekomen, dat gediplomeerden de voorkeur verdienen. Zoo zijn er gemeenten en ook verschillende particuliere architecten, die slechts gediplomeerde opzichters in dienst nemen; en dat zij, die bij de examens de hoogste cijfers behaalden ook goede betrekkingen vinden, soms onmiddellijk na afgelegd examen, heeft de ondervinding bewezen.

In 1904 werd het examen afgenomen in het Maatschappelijk gebouw gedurende vier dagen, van 22 tot en met 25 Februari, door eene Commissie bestaande uit de heeren A. Salm G.Bz., Voorzitter, H. van Dam, J. N. Landré, C. W. Nijhoff, B. J. Ouëndag, L. J. Rijnink, allen te Amsterdam, J. D. Gantvoort te Deventer, W. de Jong te Utrecht, en C. T. J. Louis Rieber, Secretaris.

Er hadden zich 49 candidaten aangemeld; van deze hebben 46, dus evenveel als in 1903, aan het examen deelgenomen. Aan 31 hunner kon het diploma worden uitgereikt.

Sedert het instellen dezer examens in 1903 hebben 300 candidaten daaraan deelgenomen, waarvan in het geheel 161 zijn geslaagd.

Meer en meer blijkt, dat het thans zeer gedetailleerde programma van eischen voor het examen een bepaalde leiddraad is geworden voor instellingen van onderwijs en leeraren.

Tentoonstellingen. Van de tentoonstellingen door de Maatschappij in haar gebouw georganiseerd, worden ditmaal o a. vermeld: die van Bouwkunst en Kunstnijverheid in Mei 1903, van de reclamebiljetten der Tentoonstelling te Groningen, van de reclame-biljetten der Vereeniging Zutphen-vooruit, van het Getuigschrift voor Ambachtsscholen. Voorts hadden tentoonstellingen plaats van meubelen enz. der meubelfabriek Onder den St. Maarten uit Haarlem, van de Plateelbakkerij De Distel te Amsterdam, van het werk der leerlingen van de Industrieschool van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam, en van de instelling der Barmhartige Broeders van Johannes de Deo, voor een liefdadig doeleinde.

Deze tentoonstellingen hebben wederom niet weinig bijgedragen tot het bezoek aan de in het gebouw gevestigde Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, die voortdurend in zeer voldoende mate belangstelling ondervindt, zoowel van tentoonstellers als van bezoekers.

Eereprijsvraag Godefroy. Onder dezen titel komt sedert 1901 een afzonderlijk hoofd voor in de boeken der Maatschappij. In art. 27 der Wet van de Maatschappij, herzien en vastgesteld in 1900, is bepaald, dat hoogstens om de vijf jaren een eereprijs kan worden uitgeschreven, die den naam „Eereprijsvraag Godefroy” zal dragen.

Voor deze prijsvraag moest een fonds gesticht worden; hiervoor is in 1901 een bedrag van *f* 300 ingekomen, dat met *f* 50 vermeerderd is door de jaarlijksche bijdragen ad *f* 25 van de Maatschappij gedurende de jaren 1902 en 1903. Het fonds bestaat thans uit 6 obligatiën Stad Antwerpen, ad frs. 100, rentende $2^1/_2$ %, vertegenwoordigende eene waarde van *f* 315.75. Met de geïnde renten tot en met 1903 is het bedrag van het fonds thans *f* 353,45.

Bureau voor plaatsing. Van de diensten dezer inrichting wordt voortdurend meer gebruik gemaakt. Het Bureau heeft „vaste klanten” gekregen, zoowel onder de werkzoekers als de werkgevers. Ter wille van de eersten wordt het aan de laatsten aanbevolen.

Buitengewone Bestuursvergadering. Een der voor het Hoofdbestuur meest belangrijke vergaderingen is die, waarop de Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen tegenwoordig zijn en waarin het bespreken van de belangen van de Maatschappij en hare Afdeelingen een der hoofdzaken is.

In de op 22 April 1904 gehouden vergadering, waarin alle Afdeelingen behalve die te Groningen en te Rotterdam vertegenwoordigd waren, werden, zooals gewoonlijk, de begrooting voor 1904 besproken en vastgesteld, en de Afdeelingen Amsterdam, Arnhem en 's Gravenhage aangewezen om elk een lid te benoemen in de Commissie om de rekening en verantwoording der Commissie van Financiën over 1903 na te zien. Ook werd besloten om aan de Mei-vergadering voor te stellen, in September te Maastricht te vergaderen, en daaraan een tocht te verbinden naar Meerssen, Valkenburg en Aken.

De vergadering werd, bij afwezigheid van den Voorzitter wegens het bijwonen van het Congres te Madrid, en door een zeer plotselinge verhindering van den Vice-Voorzitter, gepresideerd door den heer D. E. C. Knuttel, die o. a. eenige mededeelingen deed omtrent de onderhandelingen met het Genootschap Architectura et Amicitia over eene mogelijke fusie ter meerdere samenwerking der vereenigingen. Zonder in details te treden over het voorstel dat aan het Hoofdbestuur was voorgelegd, zij hier in 't kort medegedeeld, dat aan de vergadering voorlezing werd gedaan van den inhoud van een schrijven van het Hoofdbestuur aan het Genootschap, waaruit o. a. bleek, dat het zich met eene voorgestelde verandering van naam en organisatie der Maatschappij niet kon vereenigen.

Het was voor het Hoofdbestuur eene voldoening te vernemen, dat dit schrijven de algemeene goedkeuring wegdroeg van de afgevaardigden der Afdeelingen.

Afdeelingen. Voor zooverre verslagen van de Afdeelingen over 1903 zijn ingekomen, wordt daaraan in 't kort het volgende ontleend.

Afdeeling Amsterdam. Het verslag is bijzonder net in druk verschenen, versierd met het portret van den heer A. Le Comte, die tot Eerelid der Afdeeling werd benoemd bij gelegenheid van de herdenking der herleving van de Aardewerk-industrie te Delft, op 19 December 1903. Ook bevat het afbeeldingen van de vergaderzaal der Afdeeling in het Maatschappelijk gebouw en van het schilderstuk, door den heer A. le Comte aan de Maatschappij vereerd, hangende in die vergaderzaal.

De Afdeeling is in ledental sterk vooruit gegaan; op 1 Januari 1903 telde zij 89 leden, op dit oogenblik (1 Mei 1904) 130.

Bij de herziening van het Reglement werden o. a. maatregelen genomen om het toetreden van jonge vakgenooten aan te moedigen, door hen als aspirant-leden voorrechten toe te kennen; ook werd een Leescirkel opgericht, die met ingang van 1904 in circulatie is gebracht.

Het Bestuur vergaderde negen malen en zorgde voor 6 vergaderingen voor de leden, waarin hoogst belangrijke voordrachten werden gehouden.

In April 1903 werd door de Afdeeling in vereeniging met Architectura et Amicitia, het Hoofdbestuur der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, en de Kath. Kunstkring „de Violier”, een adres verzonden aan den Gemeenteraad van Amsterdam in zake de bebouwing van het terrein der oude Beurs en de verbetering van den Dam. (Zie Bouwk. Weekblad van 11 April 1903). Den 6den Nov. 1903 werd aan B. en W. een adres verzonden, met verzoek het concept der nieuwe Bouwverordening te mogen ontvangen, teneinde tijdig de technische aangelegenheden, bij die verordening betrokken, te kunnen bespreken. De Afdeeling heeft zich voorts doen vertegenwoordigen op het Congres voor de bescherming van den industrieelen en kunstindustrieelen eigendom, te Amsterdam gehouden, en bij de herdenking van de herleving der Delftsche aardewerk-industrie te Delft op 19 Dec. 1903.

De financieele toestand mag zeer bevredigend genoemd worden.

Afdeeling Arnhem. Ook bij deze Afdeeling duidt de groote toename van het aantal leden op eene groeiende belangstelling, en mag in hoofdzaak een gevolg genoemd worden van de in 1903 gehouden tentoonstelling van moderne toegepaste kunst.

De Afdeeling telt 46 leden, en hield 5 vergaderingen, die zich kenmerkten door eene in vergelijking van vorige jaren vrij groote opkomst van leden. Aan 4 dezer vergaderingen waren bovendien kunstbeschouwingen verbonden.

Op 9 Juni 1903 had een zeer geslaagde excursie van eenige

leden plaats naar Nijmegen, ter bezichtiging van de oude, uit kunsthistorisch oogpunt belangrijke bouwwerken, en van de moderne architectuur. De heeren J. J. Weve, Henri Leeuw en Oscar Leeuw, die de bezoekers met de meest mogelijke belangstelling voorlichtten, hebben de Afdeeling daarmede ten zeerste verplicht

Ingevolge een besluit der vergadering van 11 Nov. 1903, werd een adres aan den gemeenteraad gericht, waarbij instemming werd betuigd met hetgeen in de raadszitting van 2 November in overweging werd gegeven, n.l. het uittrekken van een post van ƒ 100 op de begrooting om dit bedrag ter beschikking te stellen van eene Commissie ten einde het te bezigen voor het uitreiken van drie prijzen voor de drie mooiste gevels die in het afgeloopen jaar gebouwd zijn.

Daar met de middelen der Afdeeling behoorlijk rekening is gehouden, konden de uitgaven door de inkomsten gedekt worden.

Afdeeling Haarlem en Omstreken. In het afgeloopen jaar bleef het aantal leden ongeveer hetzelfde als in het daaraan voorafgaande; op 31 Dec. 1903 bedroeg het 32. Tot eerelid werd benoemd de heer Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden, burgemeester van Haarlem, die deze benoeming gaarne heeft aanvaard.

De financiëele toestand der Afdeeling is gunstig te noemen.

Gedurende 1903 werden, behalve eenige bestuursvergaderingen, 6 ledenvergaderingen gehouden, waarvan die op 16 Maart 1903 eene van bijzondere beteekenis mag genoemd worden. De avond van die vergadering was een feestavond, waarop, behalve de gewone leden der Afdeeling, ook vele genoodigden van hunne belangstelling hadden blijk gegeven door tegenwoordig te zijn bij de uitreiking van het eeremetaal aan hen, die bij den gevelwedstrijd in 1901 uitgeschreven, bekroond werden. Het denkbeeld van dien wedstrijd is uitgegaan van den tegenwoordigen burgemeester van Haarlem, en een programma daarvoor werd opgemaakt door eene Commissie uit de leden der Afdeeling, die door den Burgemeester verzocht was de leiding van den wedstrijd op zich te nemen. In die vergadering van 16 Maart werden de behaalde prijzen uitgereikt door den burgemeester, wien bij deze gelegenheid het eerelidmaatschap werd aangeboden. Het Bouwk. Weekblad van 11 April 1903 bevat een uitvoerig verslag o. a. van het gesprokene in de feestvergadering door den heer Jb. van den Ban Pz., Voorzitter der Afdeeling, en door den Burgemeester van Haarlem.

Het resultaat van dezen gevelwedstrijd is aanleiding geweest een tweeden uit te schrijven, waarvan de nieuwe regelings-commissie bestond uit de heeren Jb. van den Ban Pz, L. C. Dumont, J. W. G. Droste, G. L. Van Lennep en J. G. Michielse. In het jaarverslag der Afdeeling, gedateerd Januari 1904, kon de uitslag van dien wedstrijd, zie Bouwk. Weekblad van 19 Maart 1004, nog niet worden medegedeeld, daar deze eerst in Maart jl. bekend is geworden. Bekroond werden de heer J. London en de heer Jb. van den Ban Pz. Leden der Jury voor beide wedstrijden waren de heeren Prof. Henri Evers, J. Verheul Dz. en C. T. J. Louis Rieber.

Afdeeling Rotterdam. Deze bestaat uit 26 leden. In het afgeloopen seizoen werd eene tentoonstelling gehouden van de bekroonde antwoorden op de Eereprijsvraag der Maatschappij voor een Koninklijk Paleis.

Afdeeling Utrecht. De Afdeeling telt 54 leden, dus even zooveel als een vorig jaar; het verslag deelt mede, dat sedert 1904 het ledental vooruitgaande is.

In 't geheel werden 7 vergaderingen gehouden. In een dezer werden onder leiding van den Voorzitter, den heer F. J. Nieuwenhuis, de reeds uitgevoerde werken der restauratie van den Domtoren bezichtigd, toegelicht door teekeningen en photographiën.

In Juli werd een welgeslaagde excursie gemaakt naar het slot te Muiden, Muiderberg, Naarden en Bussum.

De financieele toestand der Afdeeling is gunstig, zoodat de kas kon sluiten met een vrij belangrijk batig saldo.

VILLA LINDENHOEK TE HAARLEM.

Voor het ontwerp van de in dit blad afgebeelde villa werd de heer Jb. Van den Ban Pz., architect te Haarlem, bij den aldaar gehouden gevelwedstrijd in Maart 1904, met de zilveren medaille bekroond.

Villa „Lindenhoek", Kleine Houtweg n⁰. 65. te Haarlem.
Architect Jb. Van den Ban Pz.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 7 Mei 1904. *Ravenna.* Voortzetting en slot van de beschrijving der oude bouwwerken dier stad, aan 't einde waarvan de schrijver zegt: De Nederlander, die Ravenna bezoekt, zal niet zonder verbazing zien, dat de idealen der bouwmeesters van Theoderik (omstreeks 500) ook die zijn van de architecten der nieuwste school in zijn vaderland. De nieuwe Beurs te Amsterdam zou te Ravenna niet uit den toon vallen Haar architectuur van gebakken steen zou in harmonie zijn met die der basilieken en paleizen in de stad bij de Adriatische Zee. Zoo ziet men het allernieuwste zich bij het zeer oude aansluiten. en is er alle reden om ook hier van den cirkelgang der menschheid te spreken.

Beperking der steenproductie. Hierover schreef de heer Jos. van de Loo in 1892 in „De Turf- en Steenindustrie", en hij herhaalt dit in het zelfde orgaan, thans „De Nederl. Klei-industrie" geheeten. Zijn toenmalige denkbeelden: de verhouding tusschen vraag en aanbod door kunstmiddelen te willen regelen en verlaging der steenprijzen te voorkomen, — verwezenlijkt de sterkst aangesloten vereeniging niet meer.

De Chippendale-stijl.

Industrieele diefstal, vervolg van en beschouwing over hetgeen de Nieuwe Courant en de N. Rott. Courant daarover schreven Des schrijvers eindoordeel is, dat de wetgever wel moge overwegen alvorens in een wet zaken van geheel uiteenloopenden aard als kunst en industrie over één kam te scheren.

Architectura. 7 Mei. *Bloemvelden,* door H Walenkamp. Een beschouwing over de bloemvelden om Haarlem, waaruit voor den kunstenaar de les is op te doen, hoe prachtige effecten zijn te verkrijgen met ongebroken kleuren.

Bamboe-ornament der Kajan-Dajaks, een beschouwing over het boekje over dit onderwerp van J. A. Loeber Jr.

Een doode stad aan de Zuiderzee, door H. J. van Dijke, met afbeeldingen naar foto's en teekeningen van den schrijver. Deze geschiedkundige beschrijving van Elburg zal vervolgd worden.

Het „Technisch Gedeelte" bevat artikelen over: *Kalkzandsteen* (bedoeld zijn kunstmatig vervaardigde); *Iets over ophaalbruggen*; *Welpoeders voor ijzer en staal; Duikerkasten.*

De Bouwwereld. 4 Mei. *De Hygiëne van het schoolgebouw;* voortzetting van een overzicht over het behandelde op het congres voor schoolhygiëne te Neurenberg.

Iets over ankers. H.H. Roelof Heyrmans. De schrijver verdeelt de gevelankers, bestudeerd te Delft, naar hunne historische ontwikkeling in acht soorten: staafvormige, y-vormige, versierde staaf- en y-vormige, kruisvormige, letter- en cijfervormige, geheel versierde, en mensch- en diervormige. Van deze soorten worden afbeeldingen gegeven.

In dit nummer is de *concept-Honorarium-Tabel,* te bespreken op de Alg. Verg. der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst van 18 Mei a.s, afgedrukt, en worden twee *Landhuisontwerpen* op verkleinde schaal uit het werk van den heer J. Herman (zie Bouwk. Weekblad van 16 April j l.) gegeven.

Technisch Weekblad, 5 Mei, *VIe Intern. Archit. Congres* te Madrid; mededeeling van eenige stellingen.

Verder bevat het nummer: voortzetting van *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen; Hef- en transporttoestellen van den nieuwen tijd; Weefselbouwplaten.*

Metallicus, 5 Mei. *De gasmotor; Over den invloed van werkstakingen op contracten.*

Loodgieters- en fittersbedrijf. *Over lichtgas, leidingen, en toestellen; Centrale verwarming.*

UIT DEN VREEMDE.

Den 21 April 1904 overleed te Weenen, op 72 jarigen leeftijd een der bekendste architecten, Oberbaurat Franz Böck. Het aantal groote gebouwen en monumenten dat onder zijne leiding werd uitgevoerd is talloos. Onder de voornaamste behooren, het nieuwe Weener Raadhuis, het gebouw voor den rijksraad, de K. K. Academie voor beeldende Kunsten, 't paleis van Justitie, enz. Ook vele spoorbanen en waterleidingswerken werden door hem aangelegd. Het meest werd door hem gebouwd als directeur van de „Union Baugeselschaft".

Den 23 April 1904 is te Parijs, in het Museum Galliera, geopend eene tentoonstelling van kantwerken. Er zijn vele merkwaardige inzendingen, zoowel van kerkelijken als van profanen aard te zien, voortbrengselen van een kunst die in Venetië ontstond, en waarvan men de volgende legende verteld:

Een jong, schoon meisje wachtte ongeduldig aan de lagune op haren welbeminde, die zich reeds meer dan een jaar geleden had ingescheept.

In zijne afwezigheid herstelde zij de vischnetten, en elken dag kwam zij daarvoor aan het strand en liet hare oogen over de onmetelijke zee dwalen, en volgde de beweging der golven. En onwillekeurig volgde hare hand die beweging, en weefde in het net figuren, die schoon gevonden werden, en den grondslag legden voor de kantwerkerij. Zoo ontstond uit den poëtischen aanblik der zee, en de liefde eener jonge vrouw, de schoone kunst die nu in het museum Galliera te zien is.

Si non è vero, è ben trovato.

Het Savoy Hotel in Londen is aanzienlijk uitgebreid, tot het strand, en voorzien van een Parijsch café. Het Hotel is ingericht met het allernieuwste van het nieuwe. Als een merkwaardigheid wordt gemeld, dat de lengte der looden pijpen, gebruikt voor af- en aanvoerbuizen 22 K.M. bedraagt, niet medegerekend 2 K.M. ijzeren buis.

Plannen worden gemaakt om in 't Oosten van Afrika groote waterreservoirs te maken, en daarvoor niet meer of minder dan, het Albert Nyanza en het Victoria Nyanza meer te gebruiken, door verschillende afvoeren af te sluiten gedurende de maanden December tot Mei. Met 3 M. opstuwing zouden dan in het 1ste meer tot 9200 millioen kub. M water kunnen worden verzameld, terwijl bij eene zelfde opstuwing het Victoria Nyanza meer 17 milliarden kub. M. water zoude kunnen leveren.

De waarde-vermeerdering van het land dat hierdoor vruchtbaar gemaakt zoude kunnen worden, wordt berekend op 720 millioen gulden.

BERICHTEN.

Het Bergsche huis. Aan de N. Rotterd. Courant (zie het blad van 8 Mei j. l.) wordt het volgende uit Elberfeld geschreven.

Een bijzonderheid in het land van Berg zijn de Bergsche huizen. Reeds spoedig, wanneer de trein voorbij Dusseldorf de hoogvlakte opgetrokken is, ziet men ze hier en daar opduiken tusschen de bergen met beukengroen bedekt. Simpel zijn ze gemaakt: een stoer geraamte van zware spanten vormt het huis en rotssteenen vullen de ruimten tot wanden. Dat houtwerk wordt donkergrijs geverfd, de muren helderwit gekalkt en in die gamma van sombergrijs en wit fonkelen heldergroene blinden. Zoo uitgedost staan ze half verscholen in het dal, achter beukengroen of scherp afstekende op een heuvelrug.

In de steden krijgt het Bergsche huis meer cachet De muren zijn bedekt met leien, zorgvuldig gerangschikt, en in dat donkere schubbenkleed glinsteren helwitte ramen met de frischgroene blinden. Een trapje voert naar de hooggelegen deur en bij de oudste huizen schuift elke verdieping iets naar voren; een enkele, stomphoekige erker verbreekt soms het gladde muurvlak. Veel versiering is niet toegepast; de paneelen der deuren zijn soms aardig uitgesneden, maar daarbij blijft het Het zou ook overbodig geweest zijn; versiering had ze niet mooier kunnen maken. Ook de practische huizen in Barmen missen mooimakerij, maar toch toonen ze een aristocratisch overwicht door verdiepingen.

Gegroeid is dat huistype hier! Het toont zoo echt het woonhuis te zijn van een hard werkend volk, dat in enkele eeuwen dat woeste Wupperdal tot een reusachtig industrieland heeft omgewerkt, ondanks de grillige rivier en de even wispelturige berghoogten, die straten en wegen doen rijzen en dalen.

Van de oude straten zijn er te Elberfeld nog enkele te vinden, het meest in het oude Island, dat tusschen de Wupper en den Johannisberg beklemd zit. De weinige ruimte heeft de straten smal doen vormen, haast stegen gelijk, die om de huizen kronkelen en draaien als wandelpaden op een berg. Ze eindigen schijnbaar, maar als men doorloopt, komt om een hoek een nieuw straatje, stijl oploopend, te voorschijn. Elk huis staat wat hooger, regelmatig rijzend De tonigheid van het sombere grijs wordt pittig verbroken door een wit gekalkten achterwand, die plotseling zichtbaar wordt, of door een groenenden boom, die nog een plaatsje heeft weten te vinden. In al die huizen winkels, lage winkels, waar eetwaren en manufacturen worden verkocht, volgepropt met allerlei dingen en de goed onderhouden gevels toonen aan, dat de eigenaars niet kwijnen in den huidigen strijd tegen de machtige „warenhuizen".

Nu gaat dat mooie brok van Elberfeld weg, dat intieme stukje, waarbij men herinnerd wordt aan de even mooie stukken van oud-Amsterdam, die ieder jaar weer meer enthoesiaste Duitschers gaan lokken Wat daar bewonderd wordt, vergeet en veracht men hier. Breede straten moeten hier komen met banale winkelpuien. Dat leelijke Island opgeruimd! De makers van dat plan krijgen dagelijks serenades met fakkellicht En de afbraak van de eerste huizen is ook met een muzikalen rondgang begroet, waarbij de meeste der ontruimde huizen geïllumineerd waren.

En zoo wordt juichend een mooi stuk Duitschland opgeruimd, vervangen door gecementeerde huizen, parvenuïg uitgedost, door straten, die „grössartig" moeten doen, maar 't niet zijn, het bekende type, dat de meeste Duitsche steden ongenietbaar voor ons doet wezen.

Middelbare Technische School. Bij de Tweede Kamer is ingekomen het wetsontwerp tot verhooging van de begrooting van Binnenlandsche Zaken met *f* 100 000, wegens kosten voor den bouw van een middelbare technische school en kosten van onderzoek en van maatregelen, noodig ter voorbereiding van de oprichting van deze school

De kosten van den bouw der school, zonder aankoop van terrein, worden geraamd op *f* 800.000. die der inrichting op *f* 100.000. Het terrein, groot $1\frac{1}{2}$ H.A., is gratis bedongen van de Gemeente Haarlem, waar de school gevestigd zal worden, terwijl die Gemeente tevens de helft in de kosten van den bouw tot ten hoogste *f* 400.000 zal bijdragen.

Voorloopig zal de ontworpen school, slechts uit twee afdeelingen

bestaan, ééne voor de opleiding van bouwkundige opzichters en waterbouwkundige opzichters, en een voor werktuigkundigen. Onder den naam „opzichter" zijn ook technische ambtenaren en teekenaars enz. begrepen.

Rotterdam. De tentoonstelling van teeken-, boetseer- en schilderwerk, in den laatsten cursus vervaardigd door de leerlingen van de Academie van B. K. en T. W., wordt Zondag 15 Mei, des mid. ten 12 ure geopend, en is tot en met 23 Mei te bezichtigen, dagelijks van 10 tot 4 uur.

Rotterdam. Tusschen het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie en B. en W. heeft al geruimen tijd gedachtenwisseling plaats gehad over den bouw van een nieuw post- en telegraafkantoor, daar het tegenwoordige thans niet meer voldoende is. Bij B. en W. is het denkbeeld gerijpt om het stichten van een nieuw gebouw samen te koppelen met eene verbetering der binnenstad, door ruimte te maken in een ware gribus, tusschen de Leeuwenstraat, Zandstraat, Coolvest en Raamstraat. Het gebouw zou dan met het front naar de Aert van Nesstraat staan; een deel van den Coolsingel moet verder gedempt worden.

Het plan vindt bijval bij de autoriteiten te 's-Gravenhage; de Rotterdamsche handel moet echter nog geraadpleegd worden.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	20	"	"	- 50.—
"	"	"	25	"	"	- 90.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	38	"	"	- 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	46	"	"	- 100.—
"	"	"	19	"	"	- 50.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	31	"	"	- 85.—
"	"	"	24	"	"	- 90.—
"	"	"	23	"	"	- 80.—
"	"	"	21	"	"	- 75.—
"	"	"	21	"	"	- 70.—
"	Opzichter	"	21	"	"	- 70.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	62	"	"	- 60.—
"	"	"	27	"	"	- 80.—
"	Teekenaar	"	18	"	"	- 30.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	60	"	"	- 60.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

DINSDAG 17 MEI.

ARNHEM. Bestek no. 182. Het bouwen van een kazernement te Ede (3de gedeelte), onder het beheer der genie te Arnhem (bestaande in het maken van fundamenten en van eene dubb. woning). Ram. f 20550.
De genie, v.m. 11 u., in hotel Sluis, Oude Stationstraat 11. Bestek en het proc.-verb. van gegeven inl. vanaf 13 Mei ter lezing in hotel Sluis en het Hof van Gelderland te Ede. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkrijgb. resp. à f 1,25 en f 0,15 bij den opz. van fortif. te Arnhem, Bovenbeekstraat 31. Inl. worden gegeven door den besteder op het bureel der genie, Driekoningenstraat 6, op 10 en 11 Mei van 2 tot 4 u. n.m. Aanw. wordt niet gehouden.

ASSEN. Het verbouwen van de school aan de Noordersingel in 3 perc.
Het gem.best., n.m. $1\frac{1}{2}$ u. Bestek en teek. ter secret. tegen f 1 verkrijgb. Inl. geeft de stadsbouwmeester.

BRUMMEN. Het afbreken en bouwen van een woonhuis.
De bouwk. H. Hennink, n.m. 4 u. Bestek en teek. ter inzage in café van wed. Jansen. Inl. geeft arch. H. Hennink. Aanw. 17 Mei, n.m. 2 uur.

HILLEGERSBERG. *a.* Het bouwen van een veestal aan de woning no. 9 (E. Maan) te Bleiswijk. *b.* Het afbreken en weder opbouwen van een wagenschuur aan de woning no. 15 (wed. A. v. d. Spek) te Bergschenhoek.
De arch. K. Buurman Azn., 's midd. 12 u., in café „Het Wapen van Holland". Bestekken en teek. ter inzage in café „de Roozeboom" te Bergschenhoek, en bij den arch., bij wien teek. à f 0,60 per stuk te bekomen zijn.

UTRECHT. Bestek no. 980, het maken van een gebouw voor de electrische verlichting op het rangeerterrein Maarn. Ram. f 20300.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u. (loc. tijd) aan het centr. bureau Moreelse park.

WOENSDAG 18 MEI.

ALMELO. Het vergrooten der stoomweverij „Java" met plm. 3000 M²; het bouwen van een pakhuis en het inmetselen van een stoomketel met oververhitter enz.
De arch. H. A. Witzand Bz., n.m. 3 u., in café Schreuder, alw. bestek en teek. ter inzage. Bestek en teek. à f 4 en inl. te bekomen ten kantore van den archit. Aanw. 18 Mei, v.m. 11 u.

HOEK VAN HOLLAND. Het bouwen van een woonhuis, pakhuis en 3 woningen.
De heer L. Braber, n.m. 3 u., in café London, alw. bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. en bij L. Braber, Duyststr. 17, Rotterdam. Aanw. gedaan.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene school voor M. U. L. O., nabij de Middellandstraat.
Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter kennisneming op de centr. secr. en in het stadstimmerhuis en voor f 1 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin no. 73. Inlicht. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 10 Mei, v.m. 10 u.

St. JACOBI PAROCHIE. Het bouwen van een kerkgebouw op het Klein Noordeinde.
De kerkeraad der geref. kerk. Bestek en teek. tegen f 1,25 verkrijgb. bij J. Winters Jr. arch. St. Anna Parochie. Bilj. inzenden aan B. K. Kuiken. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 19 MEI.

AALTEN. Het bouwen van een slagerij en woonhuis voor den heer J. Spier, op een terrein aan de Landstraat.
De arch. J. J. Post, 's midd. 12 u., in 't café J. Kothuis, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. verstrekt de heer J. J. Post, arch., te Winterswijk.

BEVERWIJK. Het bouwen van een gebouw, achter de fabriek.
De firma Marees en Zn., n.m. $12\frac{1}{2}$ u., in café „Kennemerland", alw. bestek en teek. ter inzage.

GRONINGEN. Het bouwen van een logegebouw met conciergewoning op het terrein der Loge aan den Turfsingel.
Het best. der Loge „L'Union Provinciale", 's av. 7 u., in de Groninger Bodega, Guldenstraat. Bestek met teek. verkrijgb. ten kantore van den arch. G. Nijhuis tegen f 2,50 per stel. Inl. aldaar verkrijgb. v.m. van 9-10 uur. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 20 MEI.

ENSCHEDÉ. Het herbouwen van perceelen aan de Deurningerstraat.
Mej. wed. A. Meijran, 's av. 7 u., in 't café van Gijsb. Brinkers, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft R. v. d. Woerd Hz., arch. Aanw. 20 Mei, v.m. 9 u.

LEEUWARDEN. Het bouwen van eene nieuwe sluis- en brugwachterswoning bij de waarborgsluis „de Kiesterzijl", ram. f 4400.
Het prov. best., 's midd. 12 u. Bestek no. 96 ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der prov. best., en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingen.-directeur Castendijk, den ingen. Gockinga te Leeuwarden en den opz. Lofvers te Harlingen. De nota van inl. ligt op 13 Mei ter inzage bij den ingen. Gockinga te Leeuwarden.

ZATERDAG 21 MEI.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonhuis a/d Schotweg.
De heer D. Bakker, bij wien bestek en teek. ter inzage.

HOOGEZAND. Het doen van den ver- en opbouw van het gem.huis.
Het gem.best., v.m. 10 u. Bestek en teek. ter secr. ter inzage en aldaar tegen f 1 verkrijgbaar.

DONDERDAG 2 JUNI.

MAASSLUIS. Het bouwen van 5 schoollokalen en het verbouwen van 2 schoolgebouwen.
Het gem.best., 's midd. 12 u.

VRIJDAG 3 JUNI.

ZWOLLE. Het maken van gebouwen en inrichtingen voor den locaalspoorweg van Coevorden naar Emmen. Begrooting f 57.000.
De directie der N. O. loc. spoorw. maats., n.m. 1 u. (West. Eur. tijd).

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

22 APRIL.

OUD AVEREEST. Het bouwen van een woonhuis. Door den heer R. v. d. Hulst.
Laagste inschrijver B. Kip, f 1992.

3 MEI.

BRIELLE. Het afbreken van een bestaand gebouw en het bouwen van een pakhuis in de Nieuwstraat. Raming f 2550. Door den heer T. Vlasblom.
Laagste inschrijver Jos. v. d. Reijden, f 2120.

WORMERVEER. Het bouwen van een ziekenhuis en een bestedelingenhuis en het verbouwen van het bestaande bestedelingenhuis. Door het gem.best.
Laagste inschrijver S. Aardema, Velsen, f 21793. Gunning aangehouden.

4 MEI.

HILVERSUM Het bouwen van een fabriek van vulhaarden, brandkasten en kluizen met magazijnen enz. aan den Liebergerweg ter oppervlakte van plm. 2000 M². Door den heer E. M. Jaarsma, Amsterdam—Sneek.
Laagste inschrijver J. N. Swaan, f 44920. Twee biljetten ongeldig.

KRUININGEN. Het afbreken van verschillende gebouwen en het bouwen van een woonhuis, alsmede eene verbouwing aan de graanschuur en stallingen op de hofstede bewoond door C. Dek. Door den arch. A. le Clercq.
Laagste inschr. M. Baveco, Kruiningen, f 8650.

SNEEK. Het bouwen van een administratie-gebouw voor het Old. burgerweeshuis, met bovenverdieping voor telephoondienst. Door de voogden van het Old. burgerweeshuis.
Laagste inschrijver J. v. d. Veen, Sneek, f 21449. Nog niet gegund.

5 MEI.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van 8 beneden- en 8 bovenwoningen aan de van Heurn- en Oisterwijksche straat te 's-Bosch. Door de bouwk. Fr. Hoenselaars.
Laagste inschrijver C. P. Hartman, f 23490.

ROTTERDAM. Het bouwen van twee pakhuizen met bovenwoningen aan de Prins-Hendrikkade O.Z. Door de firma H. Braakman en Co.
Laagste inschr. J. Lemmens, f 17370.

6 MEI.

's-GRAVENHAGE. Den bouw van 10 heerenhuizen aan het Frankenslag ten dienste der Coöperatieve Bouwvereeniging „Duinstreek". Door de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters.
Gegund aan den minsten inschrijver de heer A. C. Paardekooper, aannemer te Scheveningen voor f 93600.

ENSCHEDÉ. 1. Het bouwen van 6 woningen in 2 blokken bij de Toekomst aan den Hengeloschen straatweg te Lonneker. 2. Het glas- en verfwerk aan gen. woningen. Door den arch. J. C. Kromhout v. d. Meer.
Perceel 1 Laagste inschr. H. W. Bos, f 6989.
Perceel 2. Modderman en de Jong, f 297

7 MEI.

HAARLEM. Het maken van de gebouwen ter vergrooting der machinefabriek „werf Hubertina". Door den arch. J. v. d. Ban.
Laagste inschr. M. van Ommeren, f 22198.

Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

21 MEI 1904. 24e JAARGANG. No. 21.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

TEGEN HET STOF.

In het Maandschrift „Hygiënische bladen" van Juli 1902 komt een artikel voor over wegbesproeiing met petroleum in Californië, en het Handelsblad van 8 Juni 1902 bevat een artikel waarin eene beschrijving wordt gegeven van de wijze, waarop te Monte-Carlo de stoffige wegen door eene behandeling met koolteer afdoende verbeterd zijn.

Deze beide berichten maakten, dat het Gemeentebestuur van Arnhem haar aandacht vestigde op dit inderdaad belangrijke vraagstuk.

Besproeiing met petroleum is echter hier te lande niet wel mogelijk daar ongeraffineerde petroleum niet wordt ingevoerd, terwijl geraffineerde petroleum bitumineuse eigenschappen mist en daarom voor dit doel ongeschikt is, afgezien nog van den hoogen prijs van dit artikel.

De eerste proef in de Gemeente Arnhem, werd genomen in den zomer van 1902 op een gedeelte van den Eusebiusbuitensingel, een basalt macadamweg, waarvan de verharding juist vernieuwd was.

Bijgaande afbeelding geeft een toestel te zien om teer te verwarmen *); de andere geven een voorstelling van het uitgieten van verwarmd teer en van een grooter toestel dienende tegelijk voor verwarmen en voor sproeien, een en ander zooals het in Frankrijk gebruikt wordt.

Daar Plaatselijke Werken niet beschikt over dergelijke speciale toestellen, werd beproefd of een gewone watersproeiwagen, met eenige wijzigingen, gebruikt kon worden voor het sproeien van een verwarmd mengsel van petroleum en koolteer. Het koolteer werd aan de petroleum toegevoegd om deze eenigszins overeen te doen komen met de ongeraffineerde olie die in Amerika gebruikt werd. Het besproeien

ging vrij goed, maar de koolteer en de petroleum mengden zich slecht, zoodat wel de petroleum bruin gekleurd werd, doch de bitumen van het koolteer bleven grootendeels achter als een pekachtige massa. De proef werd daarom maar tot een klein gedeelte weg beperkt. Een tweede proef werd in denzelfden zomer nog genomen op een gedeelte van den Zypendaalschen weg, welke eveneens met bazaltmacadam-verharding aangelegd is. Thans werd verwarmde koolteer gebezigd; dit gaf eene meer bevredigende uitkomst. Het koolteer werd in fornuizen van 200 L. inhoud verwarmd, met emmers over den weg uitgegoten en daarna met bezems uitgestreken. Zoodra over eenige honderden meters de weg ter halve breedte geteerd was, werd hij afgedekt met rivierzand om te beletten dat het verkeer, dat niet afgesloten kon worden, hinder ondervond.

Vóór het teren moet de weg flink geveegd worden, opdat het teer zich goed aan de verharding kan vasthechten.

*) De clichés voor het illustreeren van dit artikel zijn aan de redactie van dit blad welwillend verschaft door den Alg. Ned. Wielrijders Bond.

Zonnig weer is beslist noodzakelijk om een goeden uitslag te verkrijgen.

De kosten bedroegen *f* 0.07 per M^2.; bij uitvoering op groote schaal zal dit bedrag wellicht eenige verlaging ondergaan.

De wegencommissie van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond toonde belangstelling in de hier ter stede genomen proeven; door de welwillendheid van deze Com-

missie ontving het bureau van Gemeentewerken een artikel over het betreffende onderwerp uit buitenlandsche bladen.

De Revue der Touringclub Suisse deelt b. v. mede, dat te Genève uitgebreide proeven genomen zijn. De daar verkregen uitkomsten toonden ook aan, dat koolteer verkozen moest worden; de besproeiing met olie werd daar ook veel duurder en minder duurzaam bevonden; hoogstens twee maanden was daar het effect van besproeiing met olie merkbaar geweest, terwijl de kosten tweemaal hooger kwamen dan die voor koolteer. Verder wordt er op gewezen, dat hoe dunner het laagje teer is des te sterker, en dat vooral warmte tijdens het werk gewenscht is. Men was over de vermindering van het stof zeer tevreden; de stofdeeltjes worden door het teer te zwaar om zich merkbaar boven het rijvlak te verheffen. De tijd, na de proefneming verloopen, is echter ook te Genève nog te kort om nu reeds een definitief oordeel te vestigen. In onze gemeente vonden over het algemeen de genomen maatregelen instemming. Erkend dient te worden, dat de aanwonenden niet ten onrechte klaagden over den walm door het koken van het teer veroorzaakt; ook de verontreiniging van de gangen der woningen is een inconvenient.

De wielrijders klaagden, dat hun banden van het teer te lijden hadden. Niettegenstaande deze bezwaren meende het Gemeentebestuur met het nemen van proeven voort te moeten gaan.

Immers, blijkt het mogelijk het stof van de rij- en wandelwegen te weren, dan is dit zoo'n groot voordeel te achten, dat daartegen wel wat moeite en kosten opwegen. Het toenemend aantal automobielen en motorfietsen, waarvan de breede gummibanden als 't ware zuigend werken op de losse bovenlaag van den weg, maakt het ook noodzakelijk dat maatregelen genomen worden die het rijvlak verharden en stof- en slijkvorming zooveel mogelijk tegengaan. Wat den hinder van het teerproces voor de aanwonenden betreft, die duurt toch ook betrekkelijk maar heel kort.

Het behoeft mede geen betoog, dat, om het stof te weren, men er toe over zal moeten gaan bijna alle macadamwegen in de Gemeente te teren, daar anders het stof van de niet geteerde aansluitende wegen door den wind opgevoerd wordt en het nuttig effect van de genomen maatregelen daardoor zeer wordt verkleind.

De oppervlakte van de Arnhemsche singels bedraagt 32000 M^2.; daar 1 M^2. ongeveer 7 cent kost, zou dus een uitgave van *f* 2240 vereischt worden, indien de maatregel geheel doorgevoerd werd. Het blijkt dus vrij duur te zijn, vooral daar men wel mag aannemen, dat de bewerking elk jaar herhaald zal moeten worden met het oog op de afslijting, die voor macadamwegen wel op 1 à 1½ cM. per jaar te stellen is.

Met veel belangstelling moest dus, vooral met het oog op de economie van het vraagstuk, beschouwd worden een artikel in het Zeitschrift für Transportwesen und Strassenbau van 1 Juli 1902.

Het betreft den als volgt beschreven bouw van een bitumineusen macadamweg te Pawtucket in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Op de macadamwegen, waaronder er voorkomen met een helling van 9.7 %, welke bij hevigen regenval uitspoelden, werd eene laag steenslag aangebracht, gewalst, overgoten met verwarmde teer en voorzien van een tweede laag fijne steenslag, die eveneens werd gewalst. Het teer dient dus in dit geval als bindmateriaal voor de deklaag.

Het walsen geschiedde evenals bij het aanleggen van macadamwegen ten onzent met toevoeging van zand. Sinds 1893 bevinden zich ginds op deze manier behandelde wegen in goeden staat, welke veel minder afslijten dan gewone macadamwegen, 't geen het dubbele voordeel heeft van in den winter geen slijk en in den zomer geen stof te veroorzaken.

Deze wijze van bewerking werd hier ter stede in hoofdzaak gevolgd, toen den vorigen zomer eene vernieuwing van de verharding van een gedeelte van den Eusebiusbuitensingel moest geschieden. De quenastslag werd geregeld op kitsen van ± 3 M^3. aangevoerd; hierover werd ± 0.300 M^3. rivierzand gestrooid en terwijl 2 of 3 man bezig waren met deze om te zetten op een planken schot, werd het mengsel

door andere werklieden met kokende teer overgoten, zoolang, tot alle stukjes quenastslag met teer waren overdekt. Deze manier van werken verschilt dus eenigszins van de Amerikaansche.

Toen nu de oude verharding was losgepikt, en de ongelijk versleten weg onder profiel gebracht was, werd de eerste laag verhardingsmateriaal ter dikte van 7 cM. op den weg uitgespreid.

Hierna kwam een deklaag van 3 cM. quenastslag, deze echter zonder teer; het profiel van den weg kon hiermede als afgewerkt beschouwd worden. 180 M^3. quenastslag, 11500 KG. koolteer en 15 M^3. rivierzand waren tot hiertoe verwerkt, op eene oppervlakte van 1720 M^2.

Van 10—17 Augustus was hiermede een ploeg van 10 werklieden bezig. Door eene niet tijdige levering van de stoomwals moest het werk daarna tot het laatst van September onderbroken worden.

In de weken, die intusschen verliepen, was het teer te veel verhard; bij het walsen kwam het uit de onderlaag niet naar boven; de geheele oppervlakte moest nu met kokend teer begoten worden en afgedekt met rivierzand. De hiervoor benoodigde materialen (1000 KG. koolteer en 30 M^3. rivierzand) zouden niet noodig zijn geweest, indien de stoomwals op tijd geleverd was. De prijs van dit werk kan dan ook niet als maatstaf gelden, indien achter elkaar afgewerkt kan worden, zullen de kosten waarschijnlijk iets minder dan *f* 1 per M^2. bedragen.

Het oppikken en vernieuwen van een gewonen basaltmacadamweg kost in doorsnede *f* 0.60 per M^2. Gemeenten die veel macadamwegen hebben, zullen, om bovengenoemde en meerdere redenen, er zelf toe over moeten gaan eene stoomwals aan te schaffen, zooals dit b.v. door de gemeente Maastricht reeds gedaan is.

Het walsen heeft 43 uren geduurd; per uur werd *f* 3.— betaald, waarvoor werd gewalst ± 40 M^2. Bij het afwalsen heeft zich het verschijnsel voorgedaan, dat de verharding niet volmaakt in elkaar geperst kon worden; steeds bleef zij eenigszins elastisch. Eene harde vaste oppervlakte, als bij gewone macadamwegen, verkreeg men niet. Dit maakt, dat de wegwerker, die dagelijks met het onderhoud van den weg belast is, vooral in den aanvang met meer dan gewone zorg de sporen van hoeven moet dichten en de spoorliggers intijds omleggen. In dit voorjaar is de weg opnieuw eenige uren gewalst; hierbij bleek, dat hij, wat de vastheid betreft, aanmerkelijk vooruitgegaan was.

Wat de verkregen resultaten betreft, dient in de eerste plaats in acht genomen te worden, dat de nazomer van het afgeloopen jaar bijzonder vochtig was, zoodat de proef onder zeer ongunstige omstandigheden genomen is. Mochten dus de uitkomsten hier minder gunstig zijn dan te Pawtucket, zoo moet dit stellig voor een groot deel aan het gemis van de noodige warmte tijdens en na de bewerking toegeschreven worden.

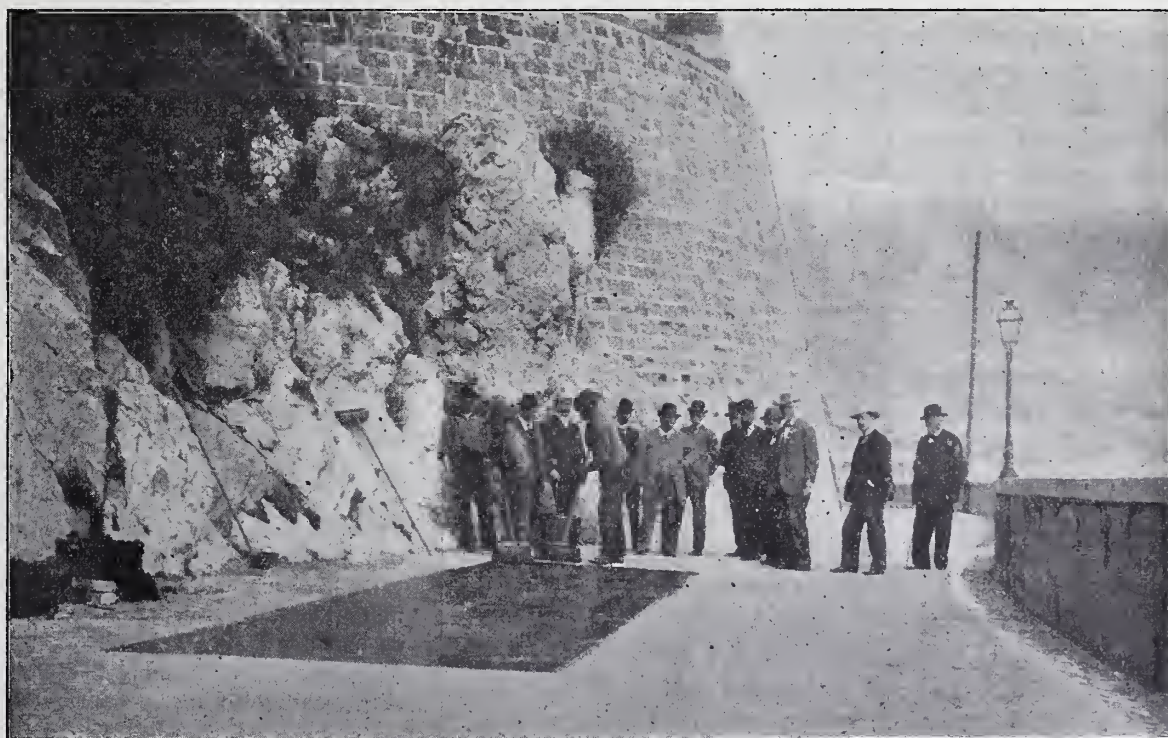
De weg zag er den afgeloopen winter gunstiger uit dan de overige singels, slijkvorming kwam in mindere mate voor.

Niet van grond ontbloot is de verwachting, dat na eenige warme zomermaanden de weg nog harder zal worden. Het teer trekt op verschillende plaatsen naar boven en zal de losse bovengedeelten nog meer binden, om hinder voor het publiek te voorkomen, moet het overtollig teer aanstonds verwijderd worden, hetgeen nogal zorg vereischt.

Wat het nemen van proeven met teerbestrijking betreft, deze zijn in het afgeloopen jaar herhaald, maar nu op veel grooter schaal dan in 1902. Dit kon niet in enkele dagen geschieden. Het werk werd af en toe door regendagen onderbroken; ook het hard worden van de teerlaag is door het voor dit proces zeer ongunstig weer aanmerkelijk vertraagd. Dit heeft tengevolge gehad, dat deze wegen in den afgeloopen winter buitengewoon veel slijk opleverden; zij zagen er slechter uit dan de gewone macadamwegen.

Het scheen wel of het diep in de verharding geperste teer de oppervlakte minder hard maakte. Een definitief oordeel zal evenwel eerst gevormd kunnen worden als deze zomer verstreken is.

Evenals het vorige jaar werd het kokend teer met emmers over den weg uitgegoten; voor het uitstrijken voldeden het best Engelsche bezems. Hoe dunner het teer uitgestreken wordt des te meer weerstand biedt de teerlaag. De weg werd met grof rivierzand afgedekt en daarna gewalst.

Dit was bij de in het vorige jaar genomen proef niet

geschied. Het verdient echter ten zeerste aanbeveling, daar hierdoor het teer dieper onder de oppervlakte van den weg geperst wordt. Door de afslijting van den weg gaat het nuttig effect, nu niet zoo spoedig verloren als anders wel het geval is. De oppervlakte bedroeg 5800 M².

Hieraan werd gebruikt 10700 KG. koolteer, terwijl de kosten bedroegen *f* 0.075 per M².

Volgens een bericht in de Kampioen van 15 Januari l.l. heeft men te Tarn, in Frankrijk, de ondervinding opgedaan, dat men het teer niet moet verwarmen. Men meent, dat de verwarming het teer in waarde vermindert, omdat vele oliedeelen vervluchtigen.

Na een acht of tien dagen, als de teerlaag voldoende gedroogd was, werd een tweede laag teer aangebracht. Men was daar zeer tevreden, het rijvlak was bijzonder effen en geheel stofvrij. Het verkeer met voertuigen veroorzaakte ook niet meer dat hinderlijk geratel; alle geluid werd door de taaie deklaag gesmoord. Men gaat zelfs zoo ver, den aldus behandelden weg overeenkomst toe te kennen met een asphaltweg.

Zooals de ondervinding te Arnhem en elders geleerd heeft, kan men bij het gebruik maken van teer heel veel nadeel ondervinden door regenachtig weer. Dit zal altijd een bron van moeilijkheden blijven; een werk van eenigen omvang neemt veel tijd in beslag, zoodat men steeds gevaar loopt het door regen te moeten onderbreken.

Welk middel of men ook ter stofvrijmaking wil bezigen, steeds zal de bewerking bij regenachtig weer tot onvoldoende resultaten leiden. Hoe korter dus de bewerking duurt, des te minder kans bestaat er voor mislukking.

In dit opzicht kan moeilijk iets bedacht worden, dat vlugger gaat dan eene besproeiing met waterwagens; hierbij rekent men, dat voor 1 M². weg 1 liter vloeistof voldoende is.

Door het bestuur van den Nederlandschen Wielrijdersbond is Zaterdag 30 April te Enschede eene proef genomen met eene besproeiing van verschillende wegen met een mengsel van water en 10 % Westrumite. Westrumite is eene teeremulsie, uitgevonden door den Ingenieur Schade van Westrum te Berlijn. Deze was te Enschede tegenwoordig en deed voor een kring van belangstellenden, welke tot het bijwonen van de proef met Westrumite-besproeiing door den Bond uitgenoodigd waren, eenige mededeelingen over zijne vinding.

De hoofdverdienste er van is, dat 4 uur na de besproeiing het Westrumite zijne oplosbaarheid verliest, zoodat de regen die na dien tijd valt, de kracht van het bindmiddel niet verzwakt. De besproeiing kan het best 's nachts verricht worden, daar de wielen der rijtuigen op den dag te veel van het Westrumite verloren doen gaan; ook voorkomt men, dat het publiek hinder heeft van den reuk, die eenige uren na de besproeiing reeds onmerkbaar is.

De prijs van Westrumite bedraagt *f* 1.20 per M³.; het wordt geleverd in tonnen van ongeveer 200 Liter.

Bij besproeiing met een tien procents Westrumite-oplossing moet men na een dag nogmaals sproeien met een vijf procents oplossing, en verder aan het einde van elke maand telkens met een 2½ procents oplossing, om den weg blijvend stofvrij te houden. Aannemende, dat einde Maart eene 10 procents oplossing wordt gebruikt, 1 April een 5 procents oplossing en verder elke maand tot 1 October eene 2½ procents oplossing, dan bedragen de kosten voor het geheele seizoen aan Westrumite *f* 36.— per 1000 M². voor het eerste jaar, terwijl men voor de volgende jaren met acht maandelijksche besproeiingen van 2½ procents oplossing volstaan kan; waarvoor de kosten dan bedragen *f* 24.— per 1000 M².

Voor den aanleg van macadamwegen worden besproeiingen vereischt, te zamen 100 procent Westrumite bevattend; b.v.: viermaal eene 22½ procents oplossing tijdens het walsen, met eene vijfde besproeiing, ter sterkte van 10 procent, als de weg afgewalst is.

Voor de vernieuwing van de macadam verharding van den Jansbinnensingel te Arnhem zal eene proef met Westrumite genomen worden, vooral op grond van de gunstige ervaringen die in Frankfort en Dresden verkregen zijn.

Arnhem, 10 Mei 1904.

G. VERSTEEG.
Adj. directeur Gem. Werken.

PRIJSVRAGEN.

Door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam zijn voor 1904 drie prijsvragen uitgeschreven; de deelname aan de beantwoording daarvan is voor ieder opengesteld.

1e Prijsvraag: een Schilderswoning met ateliers; 1e prijs, zilveren medaille en f 60; 2e prijs, bronzen medaille en f 25; 3e prijs, getuigschrift.

2e Prijsvraag: ontwerp voor een Wachthuisje; 1e prijs, zilveren medaille en f 35; 2e prijs, bronzen medaille en f 15; 3e prijs, getuigschrift.

3e Prijsvraag: een Bovenlicht van glas in lood: 1e prijs, bronzen medaille en f 15; 2e prijs, getuigschrift. Bij alle medailles wordt een getuigschrift gevoegd.

De antwoorden worden ingewacht vóór of op 1 Nov. 1904. Deze zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de heeren Jos. Th. J. Cuypers, architect-ingenieur te Amsterdam, Jb. van den Ban Pz., architect te Haarlem, J. J. van Nieukerken, architect te 's-Gravenhage, K. Sluyterman, architect-decorateur te 's-Gravenhage, en J. C. van Dorsser, architect-Hoofdleeraar aan de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam.

Het volledige programma is verkrijgbaar bij den 1en Secretaris der Vereeniging, den heer C. N. van Goor, Jonkerfransstraat 126, te Rotterdam.

NIEUWE UITGAVEN.

De Hygiëne der Caisson-arbeiders, door Dr. G. Waller. Uitgever F. van Rossen te Amsterdam.

Er wordt van caisson-ziekten gesproken, die bij werklieden voorkomen tengevolge van het verrichten van hunnen arbeid onder hoogen luchtdruk in de caissons bij pneumatische fundeeringen. Zij worden verdeeld in compressie-ziekten, die tengevolge van luchtoverdruk kunnen ontstaan bij het inschutten naar de werkkamer, en decompressie-ziekten, die het gevolg kunnen zijn van het uitschutten. Deze laatsten zijn van de meeste beteekenis, daar zij niet zelden den dood ten gevolge hebben.

Deze ziektegevallen hebben de aandacht der geneesheeren gaande gehouden, die thans de wetenschap bezitten van de zekere middelen om ze te voorkomen, bij personen aan wie na een geneeskundig onderzoek is toegestaan onder hoogen luchtdruk te werken.

Aangezien men hier te lande echter nog niet zoover is alle ziektegevallen te kunnen voorkomen, heeft de schrijver het noodzakelijk geacht de voorschriften die daartoe gesteld en bekend gemaakt zijn, in druk uit te geven; hij heeft daarmede een goed werk verricht, en o. a. de ingenieurs onder wier directie pneumatische fundeeringen worden uitgevoerd, en wie het wel en wee der werklieden ter harte gaat, zeer aan zich verplicht.

De hygiënische „voorschriften" zijn 22 in getal". Na de opsomming hiervan worden ze alle nader toegelicht, waardoor zoowel de ingenieurs als de werklieden op de hoogte kunnen komen van de ernstige gevaren die hen dreigen, indien de aangegeven voorzorgsmaatregelen niet behoorlijk worden opgevolgd.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker van 14 Mei 1904 vangt aan met een artikel *„Het loon van architecten"*, waarin beschouwingen over de concept Honorarium Tabel, die tot erkenning van veel goeds geleid

hebben. Intusschen worden ook andere zienswijzen medegedeeld dan de Commissie voor de herziening gehad heeft, — en deze zal daarvoor dankbaar zijn. Immers, de Tabel en haar Toelichtingen zullen liefst en zoo mogelijk ieder moeten bevredigen.

Bouwkunst en politiek. Hierin wordt de onhoudbaarheid aangetoond van de stelling, dat tijdperken van veelbewogen politiek leven een ongunstigen invloed hebben op de ontwikkeling der bouwkunst. Zoo zal de geschiedschrijver van de bouwkunst van onzen tijd, deze in een ander licht doen zien dan waarin wij haar waarnemen.

De verwoesting van St. Denis in 1793.

Architectura van 14 Mei bevat een voortzetting van: de mededeeling omtrent eenige stellingen behandeld op het *Congres te Madrid,* van de *Bouwkundige spreuken* van Prof. Donaldson, en van *Een doode stad* (Elburg) *aan de Zuiderzee,* door H. J. van Dijke.

„Het Technisch Gedeelte" bevat een vervolg van een artikel over *Kalkzandsteen* (kunstmatige), van dat over *Ontwerpen en uitslaan van schepen,* en over *Hef en transporttoestellen* van den nieuwen tijd.

De bouwwereld. 11 Mei. *De Hygiëne van het schoolgebouw,* vervolg.

Sociaal-economische kroniek, door Mr. Dr. H. S. Veldman; toezicht op klim- en steigerwerk.

Het raadhuis van Arnhem; met een paar kleine afbeeldingen.

Vervolg van: *Een en ander over theorie van bouwstoffen.*

Metallicus. 12 Mei. *Werktuigen en Gereedschappen. IJzerverbindingen.*

Loodgieters en fittersbedrijf. 12 Mei. *Over lichtgasgeleidingen en toestellen. Ongelukken door waterbewegingen van gaslampen.* De schrijver beveelt aan, op het water ter afsluiting. eenige druppels olie te gieten.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst. Bij gelegenheid van de 89ste Algemeene Vergadering, op 18 Mei 1904 te Amsterdam gehouden, werd in het gebouw der Maatschappij eene tentoonstelling geopend van teekeningen van kunstwerken, uitgevoerd in de Plateelbakkerij „De Porceleyne Fles" en het Atelier voor gebrand glas „'t Prinsenhof", beiden te Delft.

Deze collectie omvat eene reeks ontwerpen voor sectiel-tegelwerk, waaronder eigenhandige teekeningen op ware grootte van den heer A. Le Comte; noemen wij daarvan slechts die van het prachtige stuk dat in 1900 op de Parijsche tentoonstelling zoo zeer de aandacht trok, een aantal decoratiën voor verschillende gebouwen der Diergaarde te Hamburg, en de gedenkzuil door de leerlingen der H. B. Scholen aan H. M. de Koningin aangeboden.

Bij de groote verzameling ontwerpen van 't Prinsenhof, ook voor uitgevoerde glasramen, bovenlichten, koepellichten, enz., is eveneens het werk van den heer A. Le Comte ruim vertegenwoordigd. Diens eigenhandig groote teekeningen treffen ook hier, zoowel door de talentvolle conceptie als door het meesterlijke teekenwerk. De heer Jan Schouten zond mede een zevental bijzonder mooi gedachte en uitgevoerde kleine glazen, die achter de ramen van de vergaderzaal zijn opgehangen; zij doen ontwerpers en uitvoerders alle eer aan.

Beide kunstinrichtingen zonden ook een aantal photo's naar uitgevoerde werken in.

De leden der Maatschappij zijn recht hartelijken dank aan heeren exposanten verschuldigd voor deze hoogst belangrijke tentoonstelling, die nog eens is komen bevestigen, dat de uitvoering der kunstwerken uit de genoemde Delftsche inrichtingen met de grootste zorg en ernst wordt voorbereid; en dat die kunstwerken van den eersten rang zijn, daarop behoeft hier ter plaatse wel niet meer gewezen te worden.

De vergadering, die bijzonder goed bezocht was, werd te ruim half elf uur, met eenige woorden van welkom tot de aanwezigen gericht door den Voorzitter, den heer A. Salm G.Bz., geopend. Voorloopig — want een officieel uitgebreid verslag zal nog volgen — zij omtrent de huishoudelijke werkzaamheden het hier volgende vermeld

Het verslag van het Hoofdbestuur over 1903 werd goedgekeurd, en na het rapport van de Commissie voor het nazien van het geldelijk beheer, de rekening en verantwoording der Financieele Commissie goedgekeurd. Van de 4% leening werden uitgeloot de obligatiën no. 20, 90, 121, 405 en 560.

Tot leden van het Hoofdbestuur bleken te zijn gekozen, voor Arnhem, de heer V. G. A. Bosch, en voor Groningen de heer J. A. Mulock Houwer; het volgens de wet aftredend lid de heer F. W. M. Poggenbeek, te Amsterdam, is herkozen. De heer A. Salm G.Bz., werd op voorstel van den heer F. H. van Etteger, onder applaus der vergadering, wederom tot Voorzitter der Maatschappij herkozen. Al deze heeren hebben hunne benoeming aanvaard.

Nadat de begrooting voor 1904, sluitende met een bedrag aan ontvangsten en uitgaven groot *f* 14172.50, zonder eenige discussie daarover was aangenomen, werd namens het Hoofdbestuur aan de vergadering voorgesteld, de 90ste Algemeene Vergadering in September a.s. te Maastricht te houden, en aan die bijeenkomst een excursie te verbinden naar Meerssen, Valkenburg, Aken en Vaals. De aanwezigen bleken met dit plan te zijn ingenomen; het werd dan ook onder luide bijvalsbetuigingen aangenomen.

Na deze werkzaamheden werd de behandeling ter hand genomen van de Honorarium Tabel, hoofdzakelijk van de amendementen op het concept der herziene Tabel (zie Bouwk. Weekblad van 14 Mei) ingediend door de heeren C. N. van Goor (niet W. C. van Goor, zooals verkeerdelijk in genoemd blad te lezen staat), A. W. Weissman, J. H. W. Leliman en een niet genoemd lid der Maatschappij. De heer Mr. Egb. J. C. Goseling, die de Commissie tot herziening der Tabel met de meeste welwillendheid bij haar werk had bijgestaan, was ter vergadering aanwezig; de Voorzitter bracht daarom het eerst de amendementen in bespreking die betrekking hadden op de voorgestelde Permanente Commissie tot voorkoming van geschillen en op de Commissie van Advies. De instelling dezer Commissiën werd goedgekeurd, maar uit de bespreking volgde een kleine wijziging omtrent hare samenstelling — niet *uit* maar *door* het Hoofdbestuur — en enkele redactie-wijzigingen. Verschillende geopperde bezwaren werden door den heer Goseling ontzenuwd.

Tegen ongeveer 1 uur des nam. waren de discusiën over de instelling en samenstelling der Commissiën afgeloopen. Na eene pauze werd te ongeveer 2 uur, de bespreking van de tabel en de nog niet behandelde amendementen voortgezet. Dat de wisseling van gedachten nu nog ruim 2 uren duurde, is wel een bewijs, dat verschil van inzicht omtrent verscheidene bepalingen bestond, maar ook dat door allen gewenscht werd de tabel zoo goed mogelijk en voor ieder bruikbaar te maken. Maar ook mag gezegd worden, dat betrekkelijk zeer weinig in het concept veranderd werd, en de Commissie voor de herziening dus een werk geleverd heeft, dat behalve goedkeuring ook waardeering ondervonden heeft. Deze laatste is duidelijk te kennen gegeven, nadat de uitvoerige besprekingen ten einde waren.

Inmiddels was de beslissing omtrent wijziging van enkele bepalingen in de toelichtingen tot de Tabel overgelaten aan de Commissie tot herziening en het Hoofdbestuur, zoo noodig na overleg met den heer Goseling, die reeds had toegezegd gaarne verderen bijstand te zullen verleenen.

Na de afdoening van dit belangrijke onderwerp, volgde eene versnapering, wel-verdiend na de soms vrij taaie discussiën. Het was de voordracht van den heer A. W. Weissman over „Oude bouwkunst in Hollands Noorderkwartier", die met groote belangstelling werd aangehoord, en waarvoor de Voorzitter den heer Weissman dan ook namens de aanwezigen hartelijken dank betuigde. Deze voordracht was bovendien een aangename en leerrijke introductie voor de excursie naar Monnikendam, Marken, Volendam en Edam, die op initiatief van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij den volgenden dag zou plaats hebben, en waarvoor zich reeds bijna 50 leden, velen vergezeld van Dames, hadden aangemeld. Deze groote opkomst zal een voldoening zijn voor het Bestuur der Afdeeling, dat door de organisatie van dezen tocht velen aan zich verplicht heeft.

Over de voordracht van den heer Weissman, die zoo uitnemend bekend is met de oude Hollandsche architectuur, zal hier verder niet uitgeweid worden, daar zij door den geachten spreker reeds is afgestaan om — en dan geïllustreerd — in het Bouwkundig Weekblad te verschijnen, voor welke welwillendheid hem hier vriendelijk dank wordt betuigd.

Tijdens de vergadering werd door den Voorzitter medegedeeld, dat door de zeer gewaardeerde toezegging van den heer A. W. Ressing, Directeur der Gemeente-Electriciteitswerken te Amsterdam, de leden tusschen 4 en 5 uur een gemeenschappelijk bezoek konden brengen aan de Electrische Centrale. Deze mededeeling had door bijzondere omstandigheden niet in het Bouwk. Weekblad gedaan kunnen worden. Toen echter de heer Weissman aan het woord kwam, was de tijd reeds te ver verstreken, om nog van de toezegging gebruik te kunnen maken. Het bezoek is er dus bij ingeschoten, maar de hoop niet verdwenen, om de belangrijke

inrichting eens bij een volgende gelegenheid in oogenschouw te nemen.

Nadat de Voorzitter de vergadering met een hartelijk woord tot de leden gericht, gesloten had, was het samenzijn daarom voor velen nog niet geëindigd. Een dertigtal leden vereenigden zich aan een gemeenschappelijken maaltijd in het American-Hotel, waar oude banden van vriendschap nauwer toegehaald en nieuwe gesloten zijn.

De steller van dit voorloopig verslag over eene buitengewoon langdurige vergadering, kan omtrent de excursie niets mededeelen. De leden die de vergadering niet bijwoonden, hebben zijns insziens recht daaromtrent zoo spoedig mogelijk iets te vernemen; maar daarom heeft de verslaggever, tot zijn groot leedwezen, het genoegen moeten derven den zeker aangenamen tocht mede te maken.

UIT DEN VREEMDE.

Te Straatsburg is een museum gesticht „Musée d'art et de traditions populaires de l'Alsace". Het behoeft geen betoog, dat fransche tradities hier een hoofdrol spelen.

Voor hen die hun huis in stijl willen meubelen is misschien het boekje, genoemd „The furniture record" niet ondienstig.

Het wordt uitgegeven bij Timms and Webb te Londen, en bevat vijfendertig stijlen voor ameublementen, in meer dan tachtig groote platen. De Hollandsche Renaissance heeft het leeuwenaandeel met 4 platen.

De uitvoering wordt zeer geroemd.

Het zijn vooral de uitgestrekte wouden in Burma die de groote voorraad teakhout leveren.

Men maakt zich zeer beangst dat de zware branden die in de laatste tijden in deze bosschen woeden, de voorraad aanmerkelijk zullen uitputten. In een departement, waar ongeveer 5 millioen hectaren bosch zijn, verbrandde ongeveer een vierde deel.

Uitgebreide maatregelen worden nu door de Regeering genomen, om deze branden tegen te gaan en te voorkomen.

In Duitschland bestaan meer dan honderd kalkzandsteenfabrieken, die jaarlijks ongeveer 400 millioen kalkzandsteenen afleveren. De fabrikatie kost ongeveer 19.5 tot f 10.5 per duizend steenen.

Een hoogst belangrijk boek, dat eene zeer duidelijke voorstelling geeft van de fabrikatie dezer steenen, wordt door Ernst Stöffler te Zurich (Verlag der Bau-Industrie Zeitung, Berlin) uitgegeven.

Bij ijzer-constructies is soms de invloed van de zomerwarmte grooter dan men wel denkt. Zoo is bijvoorbeeld de Forth bridge, des zomers een meter langer dan des winters.

Een van de grootste merkwaardigheden van Copenhagen is het Thorvaldsen-Museum, tegelijkertijd het mausoleum van den grooten Meester (1770—1844.) In dit museum worden niet minder dan 460 werken van den beeldhouwer, waarvan 150 in marmer, bewaard.

Men vindt er ook de meubels van zijne vroegere woning, waaronder ook de klokkenkast die hij als jonge knaap beeldhouwde.

Te Londen overleed de vorige week, George Handyside, een schoenmakersknecht, die op lateren leeftijd, zelf huizen ging bouwen. Hij liet een vermogen van 12 millioen na.

De brug die de gare de Luxembourg met Parijs verbind, bestaat uit een enkele gemetselde boog van *85,65 meter* spanning, dat is, de grootste der wereld.

De breedte is 16 meter. Het gewelf bestaat uit drie rollen boven elkaar.

BERICHTEN.

Gouda. Tot Gemeente-bouwmeester is benoemd de heer L. Koole Wzn., in dezelfde betrekking werkzaam te Zierikzee. Met hem stonden op de voordracht de heeren P. Kolpa, L. Van Hylckema Vlieg en J. D. Wever Jr.

Haarlem. Tot tijdelijk Architect bij de Gemeentewerken is benoemd de heer G. de Hoog Hz., thans werkzaam bij de Gemeentewerken te Utrecht.

Kampen. Van af 19 dezer wordt gedurende acht dagen vanwege de afdeeling Kampen der „Maatschappij ter bevordering van Nijverheid" eene tentoonstelling gehouden van proefstukken der Haarlemsche kunstnijverheidschool. Er zullen o.a. worden tentoongesteld, eenvoudige en meer ingewikkelde ornamentale samenstellingen; bouwkundige ontwerpen voor eenvoudige décoratieve samenstellingen en de onderdeelen daarvan; teekeningen van dieren en menschen, naar de natuur genomen in verband met de toegepaste kunst; schilderstudiën in olie- en waterverf; photographieën der verschillende klassen en werkplaatsen; practisch uitgevoerde werken in metaal en in hout, teekeningen voor toegepaste kunst, enz.

's-Gravenhage. Eene combinatie alhier heeft het plan gevormd, om volgens de nieuwste en als de best erkende systemen, eene fabriek op te richten tot het maken van alle soorten van baksteenen, dakpannen, rioolbuizen, tegels enz. De fabriek komt te staan onder Poeldijk, gemeente Monster, in de nabijheid van Loosduinen. De kleisoorten waarvan gebruik zal worden gemaakt, zijn onderzocht en goed bevonden; na afgraving van de klei, zullen de gronden in cultuur worden gebracht voor tuinen, zooals de bekende Westlandsche.

Arnhem. In de zitting van den Gemeenteraad op 12 Mei j.l. is besloten gedurende de jaren 1905 tot 1914 een jaarlijksche subsidie van *f* 2000 toe te staan voor de restauratie van de Groote Kerk.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	24	jaar	salaris	f 65.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	20	"	"	- 50.—
"	"	"	25	"	"	- 90.—
"	"	"	25	"	"	- 80.—
"	"	"	38	"	"	- 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	46	"	"	- 100.—
"	"	"	19	"	"	- 50.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	31	"	"	- 85.—
"	"	"	24	"	"	- 90.—
"	"	"	23	"	"	- 80.—
"	"	"	21	"	"	- 75.—
"	"	"	21	"	"	- 70.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	Opzichter	"	21	"	"	- 70.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	62	"	"	- 60.—
"	"	"	27	"	"	- 80.—
"	Teekenaar	"	18	"	"	- 30.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	26	"	"	- 60.—
"	"	"	26	"	"	- 90.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 23 MEI.

TERWOLDE. Het opbouwen van een afgebrand woonhuis aan de Geere.
De heer B. J. Koldewijn te Nijbroek, n.m. 5 u., bij W. J. v. d. Haar aan het Blokhuis, alw. bestek en teek. ter inzage en bij G. ten Raa, opzichter te Twelloo. Aanw. gedaan.

DINSDAG 24 MEI.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de Emmalaan.
De arch. J. Wijn, in hotel van der Burg. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den arch.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een tweede verdieping op een gedeelte van het fabrieksgebouw aan de Lage Bothofstraat.
De firma Nico ter Kuile en Zn., 's midd. 12 u., in hotel „de Graaff". Bestek en teek. à f 1.50 ten kantore van den arch. G. Beltman A. Gzn. verkrijgb. Aanw. 24 Mei, v.m. 9 u.

GELDROP. Het bouwen van een landbouwershuis met stallingen, schuur, enz., en bijlever. van alle noodige materialen.
De heer J. v. Meijl, 's av. 7 u., bij H. van der Linden, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft M. Delen. Aanw. 24 Mei, n.m. 3 u.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een grenskantoor aan de Verl. Hoogeveensche vaart met bijlev. der materialen.
De „Nieuw Echtens Veen-Compagnie", v.m. 11 u., in hotel „Thomas". Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij den archit. R. Kliphuis. Bilj. inzenden tot 23 Mei bij den

dir. Jhr. J. Hora van Holthe tot Echten.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een cacaofabriek met bijbehoorende woning aan den Stationsweg aldaar.

De heer J. Blanken Az., 's av. 8 uur, in hotel „Thomas". Bestek en teek. ad f 1 verkrijgb. Inl. geeft architect Hofman.

VRIJHOEVEN-CAPELLE. Het bouwen van een woonhuis nabij het station Capelle-Nieuwevaart.

De heer A. H. Heijmans, n.m. 12½ uur. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. bij den aanbest. en bij den arch. H. J. P. F. van Ewijk, Wolvenhoek G 230, 's-Bosch. Aanw. 24 Mei, v.m. 11½ u.

WOENSDAG 25 MEI.

ALBLASSERDAM. Het maken van de gebouwen eener Arogeengasfabriek.

Het gem.best., v.m. 11 u., in het koffiehuis van Vogelenzang. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den opz. T. P. Stans.

ALMELO. Het vergrooten der weverij „Java" met plm. 3000 M²., het inmetselen van een stoomketel met oververhitter enz.

De heeren H. ten Cate Hz. en Co., n.m. 3 u., in cafe schreuder. Bestek en teek à f 3 en inl. te bekomen bij den archit. H. A. Witzand Bz. Aanw. 25 Mei, v.m. 11½ u.

AMSTERDAM. Het maken van een gestichtsgebouw met nevengebouwen te Zetten.

Het best. der vereen. „Talitha Kumi" te Zetien, v.m. 11 u., in het gebouw van de maatij. tot bev. der bouwk. Marnixstraat 402. *Alleen voor Protestantsche aannemers.*

BARGER-OOSTERVEEN (DR.). Het bouwen van een evangelisatiegebouw nabij de Scheulveensche brug met bijlev. der mater.

De vereen. „Rehoboth", v.m. 11 u., bij W. Paulusma, alw. bestek en teek. ter inzage. Bilj. inzenden tot 24 Mei.

BEEK, GEM. PRINSENHAGE (N.-BR.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning aan den Steenweg.

De archit. P. A. Oomes en L. v. d. Plas te Breda, n.m. 3 u., bij M. Aartsen, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven voorn. archit.

COEVORDEN. Het bouwen van een huis, ingericht voor 2 woningen.

De heer Joh. Ph. Roos. n.m. 1 u., in café Abels, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. Rozeman, arch. Aanw. 25 Mei, v.m. 10 uur.

HAARLEM. Het verbouwen van het winkelhuis L. Veerstraat 38.

De arch. J. v. d. Ban in café Brinkmann.

STAVENISSE. Het bouwen van een woning op de hofstede bewoond door M. C. Steendijk.

De heer T. C. J. J. v. d. Lek de Clercq, n.m. 2 u., in 't logement „de Gouden Leeuw", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft P. Vink, Noordgouwe.

DONDERDAG 26 MEI.

DELDEN. Het verbouwen van een woonhuis aan de Langestraat.

De heer H. J. Vrielink, 's av. 7½ u., in hotel „Kemerink". Teek. verkrijgb. à f 1 in voorn. hotel terwijl bestek en teek. aldaar ter visie liggen.

ELBURG. Het bouwen van een woonhuis aan den Zuiderzeeschen straatweg buiten de Goorpoort met bijlev. van de ben. materialen.

De heer mr. H. A. Hoefhamer, v.m. 11 u., te zijnen kantore. Bestek met teek. te bekomen op 19 Mei tegen f 1,25 bij den arch. J. Pruis, bij wien men zich om aanw. kan vervoegen.

EDE. Het bouwen van 4 woningen onder een kap in perc. en massa.

De archit. Alb. Kool, n.m. 3 u., in hotel „van Laar", alw. bestek en teek. ter inzage. Bestek en teek. verkrijgb. tegen f 1,25 bij voorn. arch. Aanw. 24 Mei, n.m. 3 uur, aan den Maanderweg.

WINTERSWIJK. Het bouwen van eene kazerne met stalgebouw voor de brigade kon. marechaussee.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. tegen f 1,50 te verkrijgen ten gem.huize. Inlicht. worden verstrekt door den opz. over de gem werken.

VRIJDAG 27 MEI.

TER-NEUZEN. Het bouwen van een woonhuis aan de Lange Kerkstraat.

De bouwk. J. Scheele, 's av. 7 u., in het Ter-Neuzensch koffiehuis, alw. voorw. ter lezing. Aanw. 27 Mei, n.m. 2 u.

ZATERDAG 28 MEI.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een klooster met bijbouw naast het tramstation.

De arch. K. L. Croonen te Oldenzaal, v.m. 11½ u., in hotel Thomas". Bestek en teek. tegen f 3,50 verkrijgb. bij voorn. arch. Aanw. volgens bestek.

PRINSENHAGE (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis.

De heer J. Sweep, v.m. 11 u., in café „Hof v. Holland". Bestek en teek. ter inzage en inlicht. te bekomen bij F. P. v. Bilsen, arch. Breda.

STAPHORST (OV.). Het afbreken van de tegenwoordige en het bouwen eener nieuwe uit drie lokalen met bijgebouwen bestaande openb. lagere school te IJhorst (gem. Staphorst).

Het gem.best., n.m. 2½ u., ten gemeentehuize. Bestek en teek. na 16 Mei à f 1,50 verkrijgb. bij H. Timmer, Stationsweg te Meppel, die tevens inl. geeft. Aanw., in en bij de school 25 Mei, 's midd. 12 u.

TIEL. Het verbouwen van het woonhuis Korenmarkt E no. 55.

De heer dr. J. G. ter Braak, v m. 11½ u., in het koffiehuis van A. W. van Hees. alw. bestek en teek ter inzage. Inl. geeft de arch. G. Formijne. Aanw. 25 Mei, v.m. 10 u.

WATERGRAAFSMEER. Het aanbouwen van 4 lokalen aan de openb. lagere school aan den Hingdijk.

Het gem.best., v.m. 11 u.

MAANDAG 30 MEI.

DELFZIJL. *a.* Het verbouwen van de school voor openb. lag. onderw. te Uitwierda bestaande in het bijbouwen van een lokaal. *b.* Het ben. ameublement.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage ter secr. en à f 1,50 verkrijgbaar bij F. A. Pot, gem. architect. Aanw. 27 Mei, v.m. 10 u.

HAULERWIJK (FR.). Het afbreken en weder opbouwen van een arbeidershuis.

De diakenen der Ned. Herv. gem. Bestek en teek. ter inzage bij den diaken S. de Rooij, alw. de bilj. in te leveren voor of op 31 Mei. Inl. geeft T. M. v. d. Berg. Aanw. 28 Mei.

DINSDAG 31 MEI.

HAARLEMMERMEER. 1. Het bouwen van twee schoollokalen met overdekten gang, privaten enz. aan de school no. 5 te Nieuw-Vennep. 2. het bouwen van twee schoollokalen met overdekten gang, privaten, enz. en het verbouwen van de school no. 3 te Vijfhuizen.

Het gem.best, v.m. 11 u.

WOENSDAG 1 JUNI.

TERHEIJDEN (N.-BR.). Het bouwen van zes arbeiderswoningen aan het Moleneind, kad. sectie G no. 890, 891, 892.

De arch. J. A. v. Dongen te Breda, v.m. 11 u., in het koffiehuis van A. Huysmans. Bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van M. Diepstraten. Inl. geeft voorn. archit. Havermarkt 21a. Aanw. 25 Mei, v.m. 11 u.

TER NEUZEN. Het sloopen van perc. Nieuwstraat wijk E no. 14 en het bouwen van een heerenhuis.

De bouwk. L. de Bruijne, n.m. 3 u., in hotel de Commerce alw. bestek en teek. ter inzage; bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgbaar bij voorn. bouwk. Aanw. 30 Mei. n.m. 1 u.

DONDERDAG 2 JUNI.

MAASSLUIS. Het bouwen van 5 schoollokalen en het verbouwen van 2 schoolgebouwen.

Het gem.best., 's midd. 12 u.

VRIJDAG 3 JUNI.

ZWOLLE. Het maken van gebouwen en inrichtingen voor den locaalspoorweg van Coevorden naar Emmen. Begrooting f 57.000.

De directie der N. O. loc. spoorw. maats., n.m. 1 u. (West. Eur. tijd).

MAANDAG 6 JUNI.

HULST (ZEEL.). Het verbouwen en vergrooten van het R. K. Liefdehuis en de lev. der ben. materialen.

De regenten van voorn. gesticht, n.m. 12½ uur. Bestek à f 1 verkrijgb. bij Ed. van Wees te Breda; teek. ter inzage bij B. H. Reuling te Hulst. Inl. geeft P. J. v. Genk, arch. te Leur bij Breda. Aanw. 31 Mei, n.m. 12½ u., bij B. H Reuling voorn.

WOENSDAG 8 JUNI.

TERSCHELLING. Het bouwen van een lokaal tegen de bestaande zeevaartschool en van een afzonderlijke smederij voor die school, met daarmede in verband staande werken en leveringen, volgens de gewijzigde plannen.

Het gem.best., 's midd. 12 u., ten gemeentehuize, alw. bestek en teek. ter inzage en verkrijgb. à f 2 per stel bij P. Mulder, die inl. verstrekt. Aanw. 8 Juni, v.m. 10½ u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

10 MEI.

BARNEVELD. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek. Door het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek „de Eendracht".

Laagste inschr. M. J. Top, f 2315. Gegund.

DEVENTER. Het afbreken van pand no. 14 aan de Roggestraat en het bouwen van een kantoorgebouw te zelfder plaatse. Door de directie der Deventer Capsulefabriek.

Ingekomen 7 biljetten. Laagste inschrijver K. v. Leusen, Deventer, voor f 3385.

DINXPERLO. Het bouwen van een heerenhuis naast het Rijkskantoor. Door Mevr. wed. G. B. Grooters—Hesselink.

Laagste inschrijver G. Vreeman, Aalten, f 11285. Gegund.

HARLINGEN. 1. Het vergrooten van het Condensor-, Exhauster- en stoomketelgebouw het afbreken van bestaande en bouwen van nieuwe gebouwen, het aanleggen van bestratingen en maken van schuttingwerken bij de gem. gasfabr.; 2. het maken en inhangen van twee stel vloeddeuren in de groote en kleine sluis, het herstellen, wisselen en vervoeren van sluisdeuren en bijkomende werken. Door het gem.best.

1e. Laagste inschrs. G. en H. Broersma, f 14284*.

2e. G. en H. Broersma, f 4700*. * Gegund.

LEIDERDORP. Het bouwen van een woonhuis aan de Kolkbrug, Lage Rijndijk, te Leiderdorp. Door de archit. Jesse en Fontein te Leiden.

Laagste inschrs. Splinter, van Osnabrugge en v. d. Wall, Leiderdorp, voor f 13975.

11 MEI.

BERGEN OP ZOOM. Het bouwen van een magazijn aan de zeepfabriek der firma van Opdorp & de Graauw aan de Parade. Door den arch. Q. J. Horsten Pz.

Laagste inschrijver Jac. de Nijs, f 2568. Geg.

EINDHOVEN. Het verbouwen van de school op den Grooten Berg. Door het bestuur van het departement Eindhoven van de maatij. tot Nut van het Algemeen.
Laagste inschrijvers Gebr. v. Gestal, Eindhoven, f 10350.

EMMER-COMPASCUUM. Het bouwen van een docterswoning. Door den arch. N. Doornbos te Sellingen.
Laagste inschrijver G. H. Dik, Emmer-compascuum, f 5387. Gegund.

GOUDA. Bestek no. 116. Het bouwen van een waschlokaal aldaar, onder het beheer der genie te 's-Hage. Ram. f 4000. Door de genie te 's-Hage.
Laagste inschrs. C. P. W. Dessing, f 4190.

GRONINGEN. Het afbreken van de behuizing no. 62 aan het Ged. Zuiderdiep en het opbouwen van een winkelbehuizing met vrije bovenwoning. Door de architect Y. v. d. Veen.
Laagste inschrijver G. Litmeijer, Uithuizen, f 5549.

RAAMSDONKVEER. Het afbreken en opruimen van gebouwen aan de Hoofdstraat en het bouwen van een heerenhuis voor den heer P. A. v. Dongen te Geertruidenberg en een kantoorgebouw voor de firma Huijsman en Lankhuijsen. Door de firma Huijsman en Lankhuijsen.
Woonhuis. Ram. f 8656. Laagste inschr. Van Rijswijk, Heusden, f 9380.
Kantoor. Ram. f 5350. G. J. v. Dongen, Raamsdonkveer, f 5264.
Massa. Van Rijswijk, Heusden, f 14340

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

28 MEI 1904. 24e JAARGANG. No. 22.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Prijs der Advertentiën: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
Aankondigingen v. Aanbestedingen 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
Abonnement v. Advertentiën tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, wordt gehouden eene

**Tentoonstelling
van
Ontwerpen van Kunstwerken**

uitgevoerd door:

de Plateelbakkerij **„De Porceleyne Fles"**, te Delft, en het Atelier van Gebrand Glas **„'t Prinsenhof"**, te Delft.

Deze tentoonstelling blijft nog geopend tot en met Zaterdag 4 Juni a. s., van des voorm. 10 tot namiddags 4 uur.

EXCURSIE VAN DE AFDEELING AMSTERDAM VAN DE MIJ. T. BEV. DER BOUWKUNST. *)

't Was een aardig en passend slot van de winterwerkzaamheden der Afdeeling „Amsterdam" en een aangename uitspanning na de belangrijke Mei-vergadering der Maatschappij, die excursie naar Monnikendam, Marken, Volendam en Edam. Met ruim een veertigtal deelnemers, waaronder een tiental dames, heeft zij, onder begunstiging van goed weder, plaats kunnen vinden op Donderdag 19 dezer.

*) Zeer tot ons leedwezen is het ons onmogelijk geweest dit verslag nog op te nemen in het blad van 21 Mei j. l. Intusschen onzen hartelijken dank aan den geachten verslaggever.

Red.

Door het groot aantal deelnemers kon een extra trein door de Directie der Noord-Hollandsche tram naar Monnikendam beschikbaar worden gesteld, en met een extra-dienst van den motor-boot de tocht naar Marken worden ondernomen. Het overgroot deel der tochtgenooten bezocht nimmer te voren Marken; .... zoo gaat het nog maar veelal: het eigenaardige in het geboorteland wordt minder opgezocht dat in het Buitenland. Na Marken werd Volendam bezocht, waar in het Hotel Spaanders een goede lunch zich wel liet gebruiken, nadat te voren zich het oog nog had verlustigd aan het vele merkwaardige op schildergebied dat in genoemd Hotel in rijken overvloed aan de wanden is tentoongesteld, als blijvende herinneringen aan meesters-schilders en zij die het hopen te worden, die in dit hotel hun intrek hadden genomen voor het maken hunner studies van de bevolking, de kleederdracht enz. der streek.

Bij het dessert werd door den Voorzitter van het Hoofdbestuur — als tolk der reisgenooten — dank gebracht aan het Bestuur der Afdeeling Amsterdam welke deze excursie had voorbereid, waarop door den Voorzitter der Afdeeling wederkeerig erkentelijkheid werd uitgesproken voor de deelname aan den tocht van de leden van het Hoofdbestuur hierbij aanwezig, meer in het bijzonder nog aan de Dames, deelgenooten in de zorgen en bemoeiingen hunner echtgenooten, die ook wel deelgenooten in de collegiale en ontspanningstochtjes als deze behoorden te zijn.

De heer Swagerman stelde nog in het bijzonder een dronk in op Mevr. Leliman, als Echtgenoote van een Man, en Moeder van een Zoon, die beiden meermalen deden en doen blijken van hunne liefde voor de Maatschappij.

Van Volendam naar Edam ging men óf per trekschuit óf te voet, naar believen; het laatste bleek sneller te gaan dan het eerste. In Edam werd Raadhuis, Groote kerk en Museum bezichtigd. Voldaan over het goed welslagen van den tocht, ging men huiswaarts, nadat een groot deel nog gemeenschappelijk in Amsterdam had gedineerd.

Als de deelnemers aan den tocht nog eens zullen bladeren in de door den heer J. H. W. Leliman bewerkte korte beschrijving van Monnikendam en Edam, in netten vorm

uitgegeven door de Afd. „Amsterdam" en met een 17tal plaatjes versierd, en, waarvan elk één exemplaar ontving, lijdt het geen twijfel of zij zullen nog met genoegen denken aan de uurtjes van het gezellige, prettige reisje door Noord-Holland, en waardeering hebben voor den geest die voorzat bij de organisatie van den tocht, te weten: te bevorderen den kameraadschappelijken omgang tusschen de bouwkundigen in Nederland, leden en vrienden der Maatschappij, te bevorderen dat daardoor die Maatschappij ook moge winnen aan innerlijke kracht, gelegen in de sterkte van den band welke hare leden onderling verbindt. Het elkander leeren begrijpen en waardeeren toch, schijnt soms nog gemakkelijker te gaan op ongedwongen pleiziertochtjes dan in een deftige vergadering.

EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET DIPLOMA VAN BOUWKUNDIG OPZICHTER

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit van de Algemeene Vergadering der Maatschappij gehouden op 28 Mei 1891.

In 1904 werd dit examen afgenomen op 22, 23, 24 en 25 Februari en werden aan de candidaten de volgende vragen ter beantwoording voorgelegd.

Maandag 22 Februari, voorm. 9—12 uur.
Bouwkunde.

De candidaten ontvingen een schetsteekening van den plattegrond van een gebouwtje voor waterplaats en privaten bij een spoorwegstation, op $^1/_{50}$ van de ware grootte; zie de plaat fig. 1, waarop alle gegevens verkleind zijn voorgesteld.

Gevraagd werd te teekenen:

a. het plan der beheiing, op 1 à 50;
b. de doorsnede AB, op 1 à 20;
„ „ CD, „ „ „ „.

Tot toelichting der verstrekte teekening werd daarbij opgegeven:
bovenkant vloer = peil;
„ fundeeringvloer = 2 ÷ peil;
„ terrein, buiten, = peil, en 0,50 ÷ peil.

De vloer van het vertrek voor de bewaarster is van hout; de overige vloeren zijn van tegels op trogwelfjes tusschen I-balken.

Onder elk der privaten een gemetselde kolk te maken; elk privaat moet voorzien zijn van een looden of ijzeren trechter.

Maandag 22 Februari, nam. 1—5 uur.
Bouwkunde.

De candidaten ontvingen de schetsteekening op $^1/_{50}$ van een gedeelte van den plattegrond en van den gevel van bovengenoemd gebouwtje, zie de plaat, fig. 2, A. en B.

Gevraagd werd te teekenen:
de uitslag van de hard- en zandsteenstukken (a: hardsteen; b: zandsteen), van de dorpels, plinten, trappen, lateien en blokjes, met aansluitend metselwerk.

Tot toelichting waren op de teekening nog in schets aangegeven, op $^1/_{10}$, de doorsneden I en II (zie schets van het gevelgedeelte), en de doorsnede (profil) over het plint.

Dinsdag 23 Februari, voorm. $8^1/_2$—10 uur.
Stelkunde.

1. Vereenvoudig:

$$\frac{1}{x+y} - \frac{1}{x-y} + \frac{x^2+xy+y^2}{x^3+y^3} - \frac{x^2-xy+y^2}{x^3-y^3}$$

2. Los de volgende vergelijkingen op:

a. $\frac{2}{3}(x+5) - \frac{1}{2}(x-3) = 1\frac{2}{3}(5x+1) - 54$

b. $7\frac{1}{5}y - 3\frac{1}{3}z = 26, \quad \frac{1}{2}z = 4y - 18\frac{1}{2}$

c. $2x^2 - 10\frac{1}{3}x - \frac{286}{9} = 0$

3. Ter berekening van het draagvermogen van een balk aan éene zijde bevestigd, geldt de formule:

$$P = \frac{R b h^2}{6 L}$$

Geef de formules waardoor elk der daarin voorkomende letters in de overige wordt uitgedrukt.

Dinsdag 23 Februari, voorm. 10—12 uur.
Beschrijvende Meetkunde.

a. Gegeven was een schetsteekening (op ongeveer vijf malen grootere schaal dan fig. 3, zie de plaat) van: I den plattegrond, II het vooraanzicht, en III de dakhelling aangevende, van een dakvenster.

Gevraagd werd te teekenen:

1°. de horizontale en de vertikale projectie, en de projectie op het derde vlak, van het dakvenster in verband met het dakvlak.

E—F: as van projectie. I—K ligt 4 c.M. voor het vertikale vlak. A—B ligt in het horizontale vlak.

2°. de aansluiting van het dakvenster met het dakvlak, neergeslagen in het horizontale vlak; de ontwikkeling van de afdekking G. G. H.

b. Van een dakvenster, zie de plaat, fig. 4, waren gegeven de plattegrond en het vooraanzicht, op ongeveer vijf malen grootere schaal dan genoemde fig., benevens de helling van het dakvlak.

Gevraagd werd te teekenen: de scheeve projectie van het dakvenster tegen het dakvlak. De hellingshoek (rechts) met het horizontale vlak is 30°.

Dinsdag 23 Februari, nam. 1—5 uur.
Bouwkunde.

Aan de candidaten werd verstrekt een schetsteekening van den plattegrond, een vooraanzicht, een zijaanzicht en eene doorsnede over de bekapping van het bovengenoemde gebouwtje, op $^1/_{50}$ van de ware groote; zie de plaat, fig. 5. A, B, C en D. Tot nadere toelichting waren op de teekening nog aangegeven, op $^1/_{10}$, de doorsneden I en II (zie schets van den voorgevel).

Gevraagd werd te teekenen:

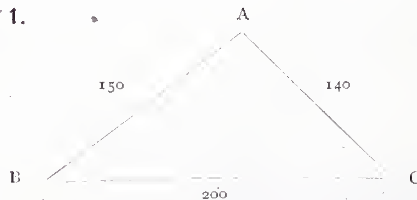
1°. de doorsnede F—G over het gebouwtje, op 1 à 10;
2°. de details van het raampje I, met glas in lood, op 1 à 10;
3°. de details van het kozijn, met naar buiten draaiend raampje II, op 1 à 10;
4°. de details van het kozijn, met de naar binnen draaiende deur III (zie plattegrond), op 1 à 10;
5°. de plattegrond van de kap;
6°. de doorsnede over de ventilatiekap IV (zie zijgevel).

Woensdag 24 Februari, voorm. 9—10 uur.
Opstel over een bouwkundig onderwerp.

Geef eene beschrijving van de op elkander volgende werkzaamheden, vereischt voor: het verrichten der ontgraving en het maken der paalfundeering, het aanleggen van het metselwerk en het stellen van de hardsteenen plint, ten behoeve van het privaatgebouwtje, door u gedetaileerd.

Woensdag 24 Februari, voorm. 10—12 uur.
Meetkunde.

1.

Een terrein in den vorm van nevenstaande figuur moet in drie gelijke deelen worden verdeeld:

a. door lijnen, getrokken uit het hoekpunt A naar de zijde B C;
b. door lijnen evenwijdig aan B C; en
c. door lijnen uit een punt in de zijde A C gelegen op 120 M. afstand van A.

Bereken:
voor *a*, de deelen waarin B C verdeeld wordt;
voor *b*, de lengte der evenwijdige lijnen;
voor *c*, de deelen waarin A B verdeeld wordt.

2. Bereken van bovenstaanden driehoek:

a. de loodlijnen uit de hoekpunten op de overstaande zijden neêrgelaten;
b. den straal van den ingeschreven cirkel;
c. den straal van den omgeschreven cirkel.

3. De zijden van een vijfhoek zijn 3, 4, 5, 6, en 7 M.
Hoe lang zijn de zijden van de daarmede gelijkvormige vijfhoeken, waarvan de eene driemaal zoo groot is als eerstgenoemde vijfhoek, en de andere $^1/_3$ van diens grootte heeft?

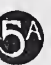

5C

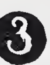

MAATSCHAPPIJ
TOT
BEVORDERING DER BOUWKUNST.

EXAMEN
VOOR
BOUWKUNDIG OPZICHTER.

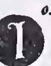

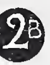

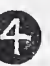

4. Van een afgeknot driezijdig rechthoekig prisma zijn de ribben van het grondvlak 3 dM. en de opstaande ribben 4, 5 en 6 dM.
   Bereken den inhoud en het geheele oppervlak van dat prisma.

5. Een holle bol, binnenwerksche middellijn 2 M., wordt met water gevuld. Men gebruikt daartoe een emmer, die den vorm heeft van een afgeknotten kegel met de volgende afmetingen:
   middellijn grondvlak: 3 d.M.
   „ bovenvlak: 5 „
   hoogte . . . . . . 6 „
   Hoeveel emmers water kan die bol bevatten?

6. Een torenspits heeft den vorm van een regelmatige achtzijdige piramide, waarvan de opstaande ribben een lengte van 20 M. hebben, en die van het grondvlak 3 M. lang zijn.
   Hoeveel leien zijn er in die spits noodig, indien er 45 in de M². gaan, en hoe lang is de straal van den cirkel, die om het grondvlak beschreven kan worden?

Woensdag 24 Februari, nam. van 1—5 uur.
Bouwkunde.
De candidaten ontvingen een schetsteekening van de doorsnede over eene ijzeren kap, zie de plaat, fig. 6.
Gevraagd werd te teekenen, op de schaal van 1 à 10, de details van de knooppunten, met de afdekking, I, II, enz., tot en met VII.

Donderdag 25 Februari, voorm. $8^1/_2$—$10^1/_2$ uur.
Rekenen.

1. Bereken de waarde der volgende vormen:
   a. $\sqrt{16} + 9 - \sqrt{(16 + 9)} + 1$
   b. $\sqrt{[16 + 9 \sqrt{(16 + 9)} + 3]}$
   c. $\sqrt{\{16 + 9 \sqrt{[16 + 4 - 2 (7 - 5)]}\}}$

2. Los de volgende evenredigheid op:
   $$\frac{2\frac{2}{5}}{4.2} : \frac{\frac{1}{7}}{9\frac{1}{2}} = 3x : 2\frac{1}{3}$$

3. Hoeveel kost een rechthoekig terrein lang 120 Amst. roeden 10 voet, breed 50 Amst. roeden 6 voet, dat tegen *f* 0,50 de M². verkocht wordt?

4. Een werk is aangenomen voor *f* 4500. Na oplevering kan de werkgever niet dadelijk betalen, doch komt met den aannemer overeen, over $3^1/_2$ jaar af te rekenen.
   Welke som heeft de aannemer alsdan te ontvangen, indien 5% 's jaars interest op interest gerekend wordt?

5. Hoeveel bedraagt het verschil in draagvermogen tusschen een holle gegoten ijzeren kolom hoog 4 M., binnenwerksche middellijn 1.6 dM., en buitenwerksche middellijn 2 d.M., — en een gegoten ijzeren kolom hoog 3 M., waarvoor $2^1/_2$ maal de hoeveelheid ijzer wordt gebruikt die voor de holle kolom vereischt wordt? (De knik buiten rekening gelaten).

6. Een grenen balk, lang 5 M, breed 12 en hoog 20 c.M., kan met een zeker gewicht belast worden.
   Hoe hoog moet een grenen balk zijn, lang 5 M. en breed 15 c.M., om eene belasting te kunnen dragen die $2^1/_2$ maal zoo zwaar is?
   Wijze van plaatsing en van belasting zijn voor beide balken gelijk.

Donderdag 25 Februari, voorm. $10^1/_2$—12 uur.
Handteekenen.
Aan de candidaten werd verstrekt een teekening, zie de plaat, fig. 7, op 2 malen de grootte van die figuur.
Gevraagd werd: deze teekening, behalve de daarop afgebeelde lantaarn, drie malen te vergrooten.

Donderdag 25 Februari, nam. 1—4 uur.
Bouwkunde
Gegeven waren, op aan den wand gehechte teekeningen, zie de plaat, fig. 7.
   a. de verticale doorsnede op ware grootte over een hardsteenen raamdorpel, en
   b. het vooraanzicht op halve ware grootte van dezen dorpel en de raamopening, met opgave van den afstand van midden voeg tot midden voeg van het gevelmetselwerk.
Gevraagd werd:
de volledige teekeningen, op halve ware grootte, van dezen dorpel, met opgave van de bewerking van den hardsteen, zooals die teekeningen moeten zijn ingericht om te worden opgezonden naar de groeve, welke den dorpel gereed voor het stellen moet afleveren.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 21 Mei 1904. *Middelbaar Technisch Onderwijs.* De schrijver bespreekt het wetsontwerp en blijkt het eens te zijn met de pessimistisch gestemde personen die voorspeld hebben, dat het middelbaar technisch onderwijs zou stranden op de klip der theorie. De indeeling van 't vakonderwijs getuigt van weinig kijk op de praktijk en de inrichting van het centraal instituut voor middelbaar industrieel onderwijs wordt niet practisch gevonden. Centraliseering van het onderwijs wordt verkeerd geacht; daarentegen worden noodig geacht kleine scholen in die streken, waar een bepaalde nijverheid reeds bloeit; zelfonderricht en onderricht door anderen zouden dan beter vruchten kunnen afleveren. Er wordt gevreesd, dat wat de vakman noodig heeft, op de school niet geleerd zal worden, en dat de school te Haarlem een bijwagen van de Polytechnische School zal worden, met te veel theorie, te weinig praktijk, — een inrichting niet geschikt voor de kleine luyden. Twee jaren studie te Haarlem, kost den laatsten te veel geld.

De schrijver hoopt dan ook, dat zij die bij het M. T. O. belang hebben, bijtijds hun stem zullen doen hooren om de leden van de Tweede Kamer te overtuigen, dat de centraliseering verkeerd is. Ten bewijze hiervan wordt verzocht zich eens een toestand voor te stellen die ontstaan zou zijn, indien hier te lande slechts één Centrale H. B. S. bestond.

Wie echter met de beschouwingen van den schrijver kan meêgaan, zal dit voorbeeld niet gelukkig gevonden achten.

De verwoesting van St. Denis in 1793, is het slot van het artikel in 't vorige nummer aangevangen.

Architectura. 21 Mei. In dit nummer worden wederom eenige *Stellingen* weêrgegeven, die behandeld zijn geworden op het *Congres te Madrid.*

Het bevat ook het slot van *Een doode stad aan de Zuiderzee*, door H. J. van Dijke (Elburg). Van deze stad is de vroegere welvaart en voorspoed sinds vele jaren verdwenen; zij is van bloeiende koopstad een ville morte geworden, waaraan de moderne middelen van verkeer geen nieuw leven hebben kunnen schenken.

Thema behandeld op het Congres te Madrid, stelling van den heer H. P. Berlage Nz. Het door den heer Berlage op het Congres gesprokene is destijds reeds in het Bouwk. Weekblad in extenso opgenomen geworden. Herinneren wij er slechts aan, dat de heer Berlage tot de conclusie kwam, dat tengevolge der groote voordeelen welke de constructies in cementijzer aanbieden, wij daardoor waarschijnlijk voor een geheel nieuw architectuur-tijdperk staan, waarin dit materiaal hoofdzakelijk voor de uitvoering gebruikt zal worden, en dat daarom de studie van den artistieken detailvorm reeds nu noodzakelijk is.

Het „Technisch Gedeelte” bevat: *Invloed van het ponsen en klinken op constructie-materiaal; Iets over ophaalbruggen; Hef- en transporttoestellen van den nieuwen tijd.*

Technisch Weekblad. 19 Mei. *Middelbare Technische School.* Voorloopig wordt er op gewezen, wat volgens de Memorie van toelichting verstaan wordt onder Industriëel en onder Technisch onderwijs. Het instituut voor industrieel onderwijs, dat geheel onafhankelijk van dat voor technisch onderwijs zal werken, zal voorloopig nog niet gesticht worden. De Minister wordt namelijk van die oprichting alleen afgehouden door de schaarschte aan beschikbaar personeel, op dit oogenblik voor het onderwijs aan zulk een instituut noodig, en vindt het daarom raadzaam eerst de centrale M. T. S. in 't leven te roepen om eerst daarna, en dan nog niet op eens, maar geleidelijk, het centrale Nijverheids-Instituut te doen optreden.

Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen (vervolg). *Hef- en transporttoestellen van den nieuwen tijd.*

Loodgieters- en fittersbedrijf, 19 Mei. *Over lichtgas, leidingen en toestellen* (vervolg). *Rioleering binnenshuis.*

Metallicus. *Calcium-staal. Huth's centrifugaal gegoten staal.*

De Bouwwereld van 18 Mei geeft een korte beschrijving van het *Delftsch sectiel-tegelwerk* aan het struisvogelhuis van den Dierentuin te Hamburg, welk gebouw werd ontworpen door den Hamburgschen architect C. Walter Martens. Van de veertig paneelen die het huis sieren en die ontworpen zijn door den heer A. Le Comte,

worden er twee afgebeeld, evenals een gevel van het gebouw.

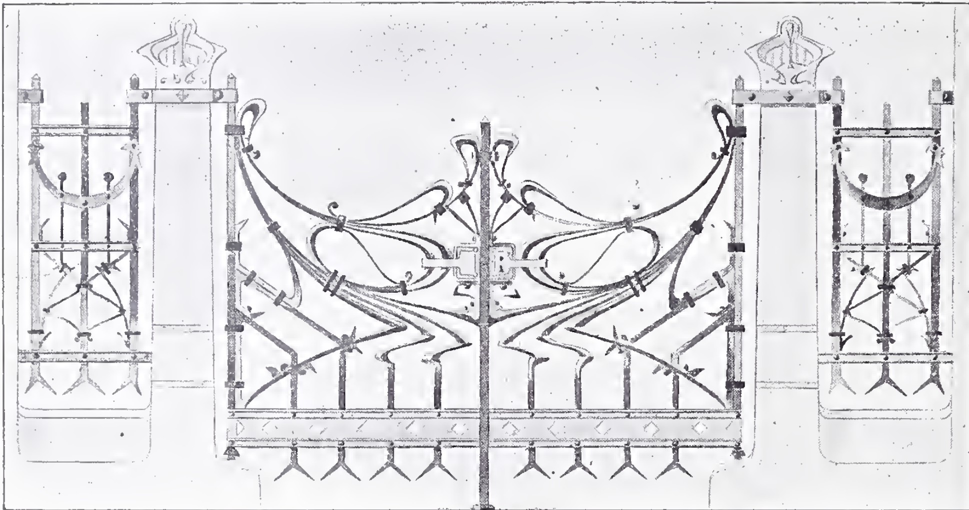
Prijsvraagbeginselen, geeft een overzicht van de Duitsche grondregels voor het uitschrijven van publieke prijsvragen, en van de regels voor de jury bij openbare prijsvragen. Dit overzicht zal vervolgd worden.

In *Bouwhygiëne,* door J. van der Breggen, worden eenige beschouwingen gegeven van den ingenieur W. Mehl te Dresden, welke deze opstelde ter bestrijding van de rook- en roetplaag.

In *Een en ander over de theorie van Bouwconstructiën* wordt het statisch onderzoek van een bekleedingsmuur behandeld.

NIEUWE UITGAVEN.

M o d e r n K u n s t s m e e d w e r k, ontworpen en geteekend door Joseph Herman, architect te Amsterdam. Uitgave Wed. J. Ahrend en Zoon, Amsterdam. Dit werk zal compleet zijn in 5 afleveringen van elk 6 platen, en per aflevering *f* 3 kosten. Binnen 2 jaren zal het gereed zijn, en voorbeelden van modern kunstsmeedwerk geven voor allerlei toepassingen.

Inrijhek.

De eerste aflevering is verschenen en doet al dadelijk naar meer verlangen. De heer Herman heeft in die verzameling, ontwerpen op flinke schaal geleverd van een balkonhek, een trapleuning, een inrijhek, een uithangbord, verschillende paneelvullingen en hijschbalken. De goed gedachte motieven voor de ontwerpen, waaronder er zijn die reeds uitgevoerd werden, zijn zeer de aandacht waard, en zullen hun nut hebben ook voor het onderwijs. De uitvoering der goed gereproduceerde teekeningen is mede zeer te loven: die teekeningen zijn door den heer Herman zelve vervaardigd, en dus met de meeste zorg, zuiver en artistiek.

Wij zijn in staat gesteld hier eene afbeelding te geven van een der platen, op $^1/_3$ van de ware grootte.

Dit werk kan een ruime verspreiding tegemoet zien.

UIT DEN VREEMDE.

Een Fransch schrijver noemt de stijl die de modern-style voorafging, de mozaïk-stijl, omdat een stad waarin eenigszins beweging was, een staalkaart was van alle stijlen. Renaissance raadhuizen, Neo-Gothische kerken, Grieksche graven, kazernen met kanteelen, moorsche music-halls enz., terwijl voor het inwendige van het woonhuis, de eetkamer gewoonlijk renaissance, de rookkamer moorsch, de salon Louis XIV, het boudoir Louis XVI, enz. gemeubeld was. De nieuwe stijl, die nog ruimer in omvang aan alles wat ontleend, trachtte in het begin, en ook nog wel, oorspronkelijk te zijn, in overeenstemming met het gezegde van Viollet-le-Due, dat men nooit bouwen mag in den stijl van lang verleden tijden, omdat de stijl de uitdrukking is van de zeden van den tijd.

Wat zoude de Fransche meester van ons denken als hij onze Assyrische en Egyptische neigingen zag.

Voor den bouw van het Nieuwe Dresdener raadhuis, is besloten gebruik te maken van den plattegrond van Stadtbrt. Bräter te Dresden, en van de gevels van den Architect Karl Roth te Darmstadt. Het gebouw mag 7 millioen mark kosten en moet in 1912 gereed zijn. Men juicht in Duitschland dit besluit van den gemeenteraad zeer toe, waardoor van twee architecten het beste wat zij geleverd hebben, gebruikt wordt.

Te Hamburg zal een tunnel onder de Elbe gemaakt worden. De kosten worden geschat op 5 millioen gulden.

Te Mannheim wordt een school gebouwd die 1,450.000 Marken kost.

De bouwwereld te Berlijn betreurd een ernstig verlies door den dood van den architect, Hans Grisebach. Hij was in de laatste 25 jaren vooral bekend als een groot voorstander van zuiver Duitschen architectuur.

Het door Georg Frentzen, meesterlijk gerestaureerde raadhuis te Aken is geheel gereed. Het is een hoogst merkwaardig gebouw, in den overgangsstijl van de Gothiek naar de vroeg Renaissance. Aan dit oude raadhuis dat voor den dienst te klein was, sluit zich het nieuwe raadhuis aan, volgens de plannen van Prof. Friedr. Pütser te Darmstadt.

De Deutsche Bau-zeitung stelt voor zijne abonnés eene zeer moderne band, tegen 2.30 Mrk, ter beschikking. Rijk goud op bruin rood.

Het eenige gebouw van historische waarde in New-York, Fraunces Tavern, stond op het punt van afgebroken te worden, doch is nu van den moker gered, door de „Society of Sons of the Revolution" die er hare vergaderingen houden zal. Fraunces Tavern werd in 1710 gebouwd en bewoond door Etienne de Lancey.

Daarna, aangekocht door Samuel Fraunces die er een logement van maakte, dat eene groote vermaardheid verkreeg, vooral door de groote feesten aldaar in 1783 aan Washington gegeven, bij zijne intrede in New-York.

Op de Weener Stadtbahn zal waarschijnlijk electriciteit worden ingevoerd.

Volgens het Oesterreichische Wochenschrift für den öffentlichen Baudienst, kost de Trans-Siberische spoorweg 2000 millioen kronen. Het plan was om haar in 32 jaren te bouwen, wat echter in 13 jaren geschied is.

In de maanden November en December van 1904 en Januari van 1905 zal te Kaapstad eene groote industrie-tentoonstelling gehouden worden.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	25	jaar	salaris	f 80.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	38	"	"	- 100.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	46	"	"	- 100.—
"	"	"	19	"	"	- 50.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	31	"	"	- 85.—
"	"	"	24	"	"	- 90.—
"	"	"	23	"	"	- 80.—
"	"	"	21	"	"	- 75.—
"	"	"	21	"	"	- 70.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	Opzichter	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	62	"	"	- 60.—
"	"	"	27	"	"	- 80.—
"	Teekenaar	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	26	"	"	- 60.—
"	"	"	26	"	"	- 90 —

AANKONDIGGIN VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 30 MEI.

AMSTERDAM. Het bouwen van perceel no. 76 aan de N. Spiegelstraat en het verbouwen van de perc. no. 803—807 aan de Prinsengracht.
De archit. Kropholler en Staal, n.m. 3 u., in „Palais Royal". Bestek en teek. à f 2,50 te bekomen bij voorn. archit., 3e Weteringdwarsstraat 28.

DELFZIJL. *a*. Het verbouwen van de school voor openb. lag. onderw. te Uitwierda bestaande in het bijbouwen van een lokaal. *b*. Het ben. ameublement.
Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage ter secr. en à f 1,50 verkrijgbaar bij F. A. Pot, gem. architect. Aanw. 27 Mei, v.m. 10 u.

HAULERWIJK (FR.). Het afbreken en weder opbouwen van een arbeidershuis.
De diakenen der Ned. Herv. Gem. Bestek en teek. ter inzage bij den diaken S. de Rooij, alw. de bilj. in te leveren voor of op 21 Mei. Inl. geeft T. M. v. d. Berg. Aanw. 28 Mei.

LEIDEN. Het bouwen van een woonhuis aan den Rijnsburgerweg te Oegstgeest.
De arch. P. J. Perquin, v.m. 11 u., in café „In den Vergulden Turk". Bestek met 6 teek. ad f 1,50 ter drukkerij van den heer E. J. J. v. d. Linden, Oude Rijn no. 4 verkrijgb. Inl. worden verstrekt door den arch. Breestraat 5. Aanw. gedaan.

WAGENINGEN. Het bouwen van twee localen aan school no. 1.
Het gem.best., n.m. 2 u.

WOENSEL (N.-BR.). Het bouwen van een burgerwoning enz. met bijlev. van de ben. materialen.
De heer H. J. v. d. Linden, n.m. 6 u., ten koffiehuize van Arn. Gruithuizen, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft W. de Goeij, bouwk. Aanw. 30 Mei, n.m. 5½ u.

DINSDAG 31 MEI.

HAARLEMMERMEER. 1. Het bouwen van twee schoollokalen met overdekten gang, privaten enz. aan de school no. 5 te Nieuw-Vennep. 2. het bouwen van twee schoollokalen met overdekten gang, privaten, enz. en het verbouwen van de school no. 3 te Vijfhuizen.
Het gem.best, v.m. 11 u.

LOCHEM. Het bouwen eener dubbele arbeiderswoning in den Zuider Enk aldaar.
De heer H. Thomasson, 's av. 7½ u., in 't café van wed. Vrugterman, alw. bestek en teek ter inzage. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 1 JUNI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een ijzermagazijn met woningen, aan de Groote Bickerstraat te Amsterdam, voor rekening van de heeren Gebr. van der Vliet.
De arch. van Rossum en Vuijk, v.m. 11 u., in Maison Boer, 1e Weteringplantsoen 2. Bestek en teek. verkrijgb. bij de arch. voorn. 1e Weteringplantsoen 2 ad f 2.

APPINGEDAM. Het bouwen van een woonhuis met schuur, op de Wierde, aldaar, met bijlevering van alle materialen.
De familie Grieven, 's av 7 u., in hotel J. Bouman. Bestek en teek. ter inzage in 't hotel. Inl. geeft N. Rawee, Westersingel. Aanw. 1 Juni, n.m. 1 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een huis van 2 woningen, op den Malberg te Goor, onder beheer van J. Wilmink Gzn. ald.
De heer F. H. Peuscher, n.m. 5 u. Bestek en teek. ter inzage in café Vos.

TERHEIJDEN (N.-BR.). Het bouwen van zes arbeiderswoningen aan het Moleneind, kad. sectie G no. 890, 891, 892.
De arch. J. A. v. Dongen te Breda, v.m. 11 u., in het koffiehuis van A. Huysmans. Bestek en teek. ter inzage in het koffiehuis van M. Diepstraten. Inl. geeft voorn. archit. Havermarkt 21a. Aanw. 25 Mei, v.m. 11 u.

TER NEUZEN. Het sloopen van perc. Nieuwstraat wijk E no. 14 en het bouwen van een heerenhuis.
De bouwk. L. de Bruijne, n.m. 3 u., in hotel de Commerce alw. bestek en teek. ter inzage; bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgbaar bij voorn. bouwk. Aanw. 30 Mei. n.m. 1 u.

WOUDRICHEM. Het afbreken van een schuur en het bouwen van een woonhuis en bijkomende werken.
De heer M. A. Baks, n m. 3 u., in hotel het Zwarte Paard, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de arch. M. v. Gool. Aanw. 1 Juni, v.m. 10 u.

DONDERDAG 2 JUNI.

MAASSLUIS. Het bouwen van 5 schoollokalen en het verbouwen van 2 schoolgebouwen.
Het gem.best., 's midd. 12 u.

WIERDEN (OV.). 1. Het verbouwen en vergrooten der dorpsschool; 2. de lev. van de ben. schoolmeubelen; 3. het bouwen van een schuurtje; 4. het uitvoeren van eenige verfwerken.
Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestekken en teek. ter inzage ter secret., terwijl die der school en der meubelen tevens ter inzage liggen in hotel „De Zwaan" te Wierden, hotel Jansen te Enter en in café Lüdeking te Almelo. Bestek en teek. à f 1,50 voor de school en à f 0,50 voor de meubelen verkr. bij B. Vixseboxse Bz., arch. Almelo, die inl. geeft. Aanw. 2 Juni, v.m. 10½ u.

VRIJDAG 3 JUNI.

BREDA. Het bouwen van een pastorie en kosterswoning, een en ander met bijlevering van de benoodigde bouwstoffen.
Het R. K. parochiaal kerkbest. van St.-Anna, v.m. 11 u., in de directiekeet op het bouwterrein aan de Haagpoort. Bestek en teek. ter plaatse voorn. ter inzage en zijn tegen f 2 per stel bij den arch. F. P. Bilsen te verkrijgen.

OUD VROENHOVEN (LIMB.). Het bouwen van 2 schoollokalen met privaathuis en bergplaats.
Het R. K. kerkbest., v.m. 11 u. Bestek en teek. tegen f 1,50 te verkrijgen bij den arch. W. Sprenger te Maastricht, waar ook nadere inl. te verkrijgen zijn. Aanw. 31 Mei, ten 10 ure voorm.

ZWOLLE. Het maken van gebouwen en inrichtingen voor den locaalspoorweg van Coevorden naar Emmen. Begrooting f 57.000.
De directie der N. O. loc. spoorw. maats., n.m. 1 u. (West. Eur. tijd).

ZATERDAG 4 JUNI.

HELLEVOETSLUIS. Het bouwen van een badinrichting voor schepelingen op 's rijkswerf.
De directie der Marine, v.m. 11½ u.

MAANDAG 6 JUNI.

HULST (ZEEL.). Het verbouwen en vergrooten van het R. K. Liefdehuis en de lev. der ben. materialen.
De regenten van voorn. gesticht, n.m. 12½ uur. Bestek à f 1 verkrijgb. bij Ed. van Wees te Breda; teek. ter inzage bij B. H. Reuling te Hulst. Inl. geeft P. J. v. Genk, arch. te Leur bij Breda. Aanw. 31 Mei, n.m. 12½ u., bij B. H. Reuling voorn.

WILDERVANK. Het bouwen van eene drukkerij met kantoren en woonhuis aan 't Oosterdiep te Wildervank, onder bijlev. van alle materialen, uitgezonderd glas-, verf- en behangerswerk.
De naaml. venn. de Noord Oosten te Veendam, n.m. 4 u., in hotel „de Nederlanden" te Wildervank. Bestek en teek. ter inzage in bovengenoemd hotel. Bestekken à f 1,50 te bekomen bij L. Post, Boven-Westerdiep, Veendam, door wien tevens inl. worden verstrekt. Aanw. 6 Juni, v.m. 11 u.

DINSDAG 7 JUNI.

HARDERWIJK. Bestek no. 195. Het bouwen van een stal te Harderwijk, onder beheer der genie te Amersfoort. Raming f 1600.
De genie te Amersfoort, v.m. 11 u., in hotel „Baars", Smeepoortstraat no. 28a., alw. bestek van af 30 Mei en het proc.-verb. van gegeven inl. van af 4 Juni ter lezing. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkrijgb. resp. à f 0.50 en f 0.10 bij den opz. van fortificatiën te Amersfoort en bij den tijdel. milit. wachter J. H. van Buitenen te Harderwijk (Smeepoortstraat 264a). Inl. worden gegeven door den besteder op het bureel van dien wachter te Harderwijk, op 3 Juni van 1—2 u. n.m. Aanw. wordt niet gehouden.

NIJMEGEN. Bestek no. 196, het bouwen van een kazernement aldaar (4e gedeelte). Het lev. en plaatsen van kazernemeubelen. Ram. f 8290.
De genie, v.m. 10 u., op het bureel van den besteder, in het „Arsenaal". Bestek en het proc.verb. van gegeven inl. van af 4 Juni ter lezing in het koffiehuis van Kros, Platenmakersstraat. Bestek en afschr. van het proc. verb. voorw. verkrijgb. respect. tegen f 0,20 en f 0,10 bij den besteder. Inl. worden gegeven door den besteder op diens bureel op 3 Juni, van 10—12 u. Aanw. wordt niet gehouden.

ROTTERDAM. Het maken van eenige houten gebouwen met bijbehoorende werken op het dokterrein aan de Maashaven.
Het gem best., n m. 1 u. Bestek teek. en voorw. ter kennisneming op de centr. secret. en in het stads timmerhuis en verkrijgb. à f 1.50 bij wed. P. v. Waesbergen en Zn., Houttuin no. 73. Inl. te bekomen aan voorn. timmerhuis. Aanw. Brielsche laan nabij de Boergoensche straat 31 Mei n.m. 2 u.

SCHOONHOVEN. Het afbreken van bergplaatsen annex het veerhuis, en het ter plaatse bouwen van eene woning met bergplaats.
Het gem best., 's midd. 12 u. Bestek en voorw. ter inzage ter secretarie.

VENLOO. Het bouwen van een teekeninstituut, burgeravond- en ambachtsschool, op een terrein gelegen aan den Tegelschen weg.
Het gem best., v.m. 11½ u. Bestek en teek. ter secret. verkrijgb. tegen f 2 per stel en ter inzage op het bureau van gem.werken, alwaar tevens alle inl. gegeven worden. Aanw. op het terrein 6 Juni, v.m. 10½ uur.

WOENSDAG 8 JUNI.

ROTTERDAM. Het bouwen van fabrieksgebouwen enz. aan de Elizabethdwarsstraat.
De arch. P. W. Blanken, v.m. 11 u., in het gebouw „de Vereeniging", Schiekade. Bestek met 6 teek. verkrijgb. ter lichtdrukinrichting van C. Immig en Zn., Nieuwehaven 5, tegen f 2,50. Inl. worden door gen. arch. verstrekt van 9—11 u. Aanw. op het terrein 2 Juni, v.m. 11 u.

TERSCHELLING. Het bouwen van een lokaal tegen de bestaande zeevaartschool en van een afzonderlijke smederij voor die school, met daarmede in verband staande werken en leveringen, volgens de gewijzigde plannen.
Het gem.best., 's midd. 12 u., ten gemeentehuize, alw. bestek en teek. ter inzage en verkrijgb. à f 2 per stel bij P. Mulder, die inl. verstrekt. Aanw. 8 Juni, v.m. 10½ u.

DONDERDAG 9 JUNI.

NIEUWDORP (ZEEL.). Het verlengen van de bestaande kerk benevens het bouwen van eene consistoriekamer.
De arch. H. Lacrooij te den Helder. Bestek met teek. à f 1 verkrijgb. bij gen. arch., waar tevens inlicht. verkrijgb. zijn

VRIJDAG 10 JUNI.

ROTTERDAM. Het bouwen van een school voor M. U. L. O., aan de Schooterboschstraat.
Het gem.best., n m. 1 u. ten raadhuize. Bestek. teek. en voorw. ter inzage op de centr. secret. en in het stads-timmerhuis en verkrijgbaar à f 1 bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. verkrijgbaar in 't gemeld Timmerhuis. Aanw. 31 Mei, v.m. 10 u.

WEERT. Het bouwen eener nieuwe school met aanhoorigheden te Tungelroij.
Het gem best., n.m. 4 u. Bestek en teek. ten raadhuize ter inzage en aldaar verkrijgb. à f 2. Inl. verstrekt de arch. J. Speetjens, op 3 Juni ten raadhuize te Weert van 10 tot 12 u. en 4 Juni te Roermond, Kruisheerenstraat 6. Aanw. in loco 10 Juni, v.m. 11 u.

MAANDAG 13 JUNI.

AMSTERDAM. Bestek no. 999: het vergrooten van 57 wachterswoningen langs de

lijnen der Kon. Ned. Locaalspoorweg Maatij. Dieren—Hattum en Apeldoorn—Wierden met bijbehoorende werken in 2 perc. Raming perc. 1. f 24800, perc. 2 f 32000.
De directie der Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (Gr. tijd).

WOENSDAG 15 JUNI

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van eene nieuwe en het afbreken van de bestaande opzichterswoning te Werkendam, behoorende tot de werken van de Nieuwe Merwede. Raming f 7155.
Het min. van W., H. en N., v.m. 11 u. Bestek no. 117, na 1 Juni ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lok. der prov. best. en is te bekomen bij Gebrs. van Cleef te 's-Hage. Inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingen.-directeur van den Rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Hage, bij den ingen. voor het 4de rivier-arrond. te Dordrecht, alsmede bij den opz. Smelt te Werkendam. Het proc.-verb. van inl. op dagen en uren van aanw. ter teek. bij laatstgen. in de bestaande opzichterswoning te Werkendam. Aanw. 8 en 9 Juni. v.m 9—12 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

17 MEI.

BRUMMEN. Het afbreken en bouwen van een woonhuis. Door den bouwk. H. Hennink.
Laagste inschrs.: H. v. d. Velde, timmerwerk f 1509; W. Jalink, metselwerk f 1398; J. Veenendaal, schilderwerk f 274; G. Wiggelaar, smidswerk f 74,50. Volgens bestek 8 dagen beraad.

18 MEI.

HOEK VAN HOLLAND. Het bouwen van een woonhuis, pakhuis en 3 woningen. Door den heer L. Braber.
Laagste inschr. Th. v. d. Kiel, Hoek van Holland, f 8217.

St. JACOBI PAROCHIE. Het bouwen van een kerkgebouw op het Klein Noordeinde. Door den kerkeraad der geref. kerk.
Laagste inschr. M. G. Broekens, St.-Jac.-Parochie, f 6841. Gegund.

19 MEI.

AALTEN. Het bouwen van een slagerij en woonhuis voor den heer J. Spier, op een terrein aan de Landstraat. Door den arch. J. J. Post te Winterswijk.
Laagste inschr. G. Vreeman, f 3675. Geg.

AMERSFOORT. 1. Het bouwen van een gymnastieklokaal en conciergewoning aan de meisjesschool; 2. het maken van een schoolgebouw tot uitbreiding van de openb. school a. d. Hellingstraat. Door het gem.best.
Bestek no. 1. Laagste inschr. T. v. Hoogevest, f 4400. Gegund.
Bestek no. 2. C. J. Kuntz, f 11142. Gegund.

BEVERWIJK. Het bouwen van een gebouw, achter de fabriek. Door de firma Marees en Zn.
Laagste inschr H. Aardema, Velsen. f 2237. Gunning aangehouden.

GRONINGEN. Het bouwen van een logegebouw met conciergewoning op het terrein der Loge aan den Turfsingel. Door het best. der Loge „L'Union Provinciale".
Laagste inschr. G. Struivenga, Warfum, f 21964.

20 MEI.

ENSCHEDE. Het herbouwen van perceelen aan de Deurningerstraat. Door mej. wed. A. Meijran.
Laagste inschr. G. Derksen, f 6120. Geg.

LEEUWARDEN. Het bouwen van eene nieuwe sluis- en brugwachterswoning bij de waarborgsluis „de Kiesterzijl", ram. f 4400. Door het prov. best.
Laagste inschr. S. van der Zaag, Leeuwarden, f4840.

PURMEREND. Het verbouwen van het huis van den WelEd. Zeergel. Heer Dr. B. Jelgersma, in de Kanaalstraat, aldaar. Onder directie van den architect H. P. van den Aardweg, te Purmerend.
Laagste inschr. K. Westmijze, f 4899. Geg.

21 MEI.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonhuis a/d Schotweg. Door den heer D. Bakker.
Laagste inschr. H. M. Christiaans, f 1913.

24 MEI.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een tweede verdieping op een gedeelte van het fabrieksgebouw aan de Lage Bothofstraat. Door de firma Nico ter Kuile en Zn.
Laagste inschr. Gebr. Eggink, f 2148. Volgens bestek beraad.

25 MEI.

AMSTERDAM. Het maken van een gestichtsgebouw met nevengebouwen te Zetten. Door het best. der vereen. „Talitha Kumi" te Zetten.
Laagste inschr. J. W. Vermeulen, Bloemendaal, f 85,670.

HAARLEM. Het verbouwen van het winkelhuis L. Veerstraat 38. Door den arch. J. v. d. Ban.
Laagste inschr. H. Schiphorst en J. Philips, f 7093.

„Per Telegraaf".

ALBLASSERDAM. Het maken van de gebouwen eener Arogeengasfabriek. Door het gem.best.
Laagste inschr. B. van Eesteren, Alblasserdam, f 5979, daaropvolgende J de Kloe, Alblasserdam, f 5998.

Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4 JUNI 1904. 24e JAARGANG. No. 23.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

TECHNISCH MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Bij Koninklijke boodschap van 2 Mei 1904 is aan de Tweede Kamer der Staten Generaal een ontwerp van wet aangeboden tot verhooging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 met een bedrag van *f* 100.000 voor kosten van den bouw van een Middelbare Technische School, en voor kosten van onderzoek en van maatregelen noodig tot voorbereiding van de oprichting van deze school. Het ter beschikking te stellen bedrag wordt dus, daar reeds *f* 20.000 op genoemde begrooting voor kosten van onderzoek enz. is uitgetrokken, *f* 120.000.

Bij dit ontwerp van wet is een lijvige memorie van toelichting gevoegd, om aan te toonen welke plaats de op te richten Centrale Middelbare Technische School zal bezetten in het Technisch Middelbaar Onderwijs, dit in het Middelbaar Vakonderwijs, dit weder in het algemeen Vakonderwijs, en 't laatste in het onderwijs, als algemeen begrip genomen.

De inzichten omtrent de inrichting van het T. M. O. kunnen zeer verschillend zijn. Door den een kan de meeste waarde gehecht worden aan een grondige theoretische kennis, door den ander aan de haast louter practische ontwikkeling; tusschen deze uiterste richtingen liggen nog een aantal andere, die door haar voorstanders worden beschouwd als de meest begaanbare wegen naar het einddoel. Thans is het mogelijk geworden zich een juiste voorstelling te maken van den weg dien de Regeering als de voortreffelijkste acht, en van de wijze waarop zij meent het T. M. O. te moeten inrichten.

De memorie van toelichting is zoo uitgebreid, geeft zoovele beschouwingen, en daalt zoo in onderdeelen af, dat twijfel aan de bedoelingen der Regeering niet mogelijk is. Welk deze zijn, zullen wij trachten in beknopten vorm, en ontleend aan de memorie van toelichting, weer te geven.

In 't algemeen genomen, splitst het onderwijs zich in twee hoofdvertakkingen: I, het algemeene, of algemeen ontwikkelende onderwijs, en II, het vakonderwijs. Dit laatste, hoezeer zijn naam op zich zelf een zwevende is, wordt door het gebruik voor een bijzondere groep scholen getypeerd. In den algemeenen zin, dat een *vak* op zich zelf niets is dan een afgezonderd deel van een *geheel* is het onderwijs in de handwerken voor vrouwelijke leerlingen op de lagere volksschool, reeds vakonderwijs. Het woord *vak* doelt, waar van *vak-onderwijs* in den voor ons gangbaren zin sprake is, niet op eene indeeling van het geheel van het onderwijs, maar op indeeling van het geheel van het beroepsleven in zijn onderscheidene vakken. Vak-onderwijs is dus in zijn breedste opvatting onderwijs, dat niet voor iedereen dient, maar slechts voor eene bepaalde klasse van personen, die voor eene bepaalde bestemming in het leven wenschen te worden opgeleid. Alleen het gewone lager onderwijs valt hier buiten; zoodra echter dit genoten is, begint de zin en neiging van den leerling, zijn sociale positie of beroepskeuze meê te spreken, en ontstaat vak-indeeling met het oog op het toekomstige beroep. Het heldere licht omtrent de beteekenis van den naam *vak-onderwijs*, zooals dit ten onzent gebruikt wordt, komt echter eerst op bij het onderscheid tusschen die beroepen, die zich concentreeren om den mensch, en die andere die zich richten op de behandeling in den ruimsten zin van wat de mensch buiten zich in de natuur vindt, d. i. die opkomen uit den drang in den mensch, om door toepassing van zijn kennen en kunnen, aan zijn belangen dienstbaar te maken wat in de natuur aanwezig is. Hoezeer het begrip van vakonderwijs onderscheidene opvattingen toelaat, moet daaronder uitsluitend verstaan worden zulk een opleiding, als strekt om te bekwamen voor aangewezen beroepen, die zich, op wat wijze ook, bezig houden met de toepassing van menschelijk kennen en kunnen op wat de mensch buiten zich in de natuur aanwezig vindt.

De onderscheiding tusschen hooger, middelbaar- en lager

vakonderwijs is gelegen in de natuur zelve der zaak. Zij wordt in Duitschland en Frankrijk erkend door verschillende schrijvers.

Bedenking tegen deze drieledige indeeling is niet zoozeer opgekomen uit de ontkenning, dat in de vakscholen drieërlei graad te onderscheiden valt, als veel meer uit het niet te loochenen feit, dat bij het vakonderwijs deze drieledige indeeling volstrekt niet overal consequent doorgaat, en wat meer zegt, dusver, zoomin hier als elders, in de wettelijke regeling is opgenomen. Dat dit dusver niet of bijna niet plaats greep, is te verklaren uit tweeërlei oorzaak.

Ten eerste daaruit, dat, in tegenstelling met het algemeen ontwikkelend onderwijs, het vakonderwijs nog niet dan uiterst schaars in de wet werd vastgelegd, nog bijna uitsluitend berust op administratieve regelen, en dat ook waar wettelijke regeling plaats greep, deze niet het geheel overzag en beheerschte, maar zich bepaalde tot de regeling, en dan nog tot de zeer summiere regeling van enkele instituten. Dit kan niet bevreemden, omdat de gewone volksschool, de school van hoogere volksontwikkeling, en de universiteiten een verleden van eeuwen achter zich hebben, waardoor de onmisbare gegevens voor afdoende regeling bij de wet voorhanden waren. Het vakonderwijs, zooals het hier is getypeerd, is van betrekkelijk nog zeer jonge dagteekening. Wat eertijds de gilden gaven, ging op het laatst der 18e eeuw in de meeste landen te niet. Alleen Frankrijk had reeds sedert Colbert een enkele instelling, die buiten verband met het gildewezen ontstond. In de tweede plaats is het vakonderwijs niet constant; ten deele kan het dit niet zijn uithoofde van zijn eindelooze verdeeling in onderdeelen, en anderdeels niet, omdat de nijverheid zelve, tengevolge van nieuwe vindingen, ook waar het vak hetzelfde blijft, gedurig van vorm wisselt. Ten derde is de openbare gedachtenwisseling over de paedagogische eischen bij dit onderwijs nog pas begonnen, en nam in de onderscheidene landen een verschillenden loop. Alleen in Oostenrijk kan men van een volgehouden principe spreken. Zoo sterk als de volksschool, het gymnasium en de universiteit van het eene land gelijken op die van het andere, even sterk loopt de inrichting van het vakonderwijs in de onderscheidene landen uiteen.

De tweede oorzaak, waaruit hier te lande de bedenking tegen de splitsing van het vakonderwijs in zijn drie natuurlijke geledingen opkwam, lag in onze wet op het M. O., in verband met die op het L. O. en het H. O. Alle vakonderwijs is in de wet op het M. O. ondergebracht, zoowel de hoogst eenvoudige burgerschool voor ambachtslieden en landbouwers, als de Polytechnische School met hare hooge aspiraties; dit geschiedde ten gevolge van de min juiste opvatting alsof het L. O. de beschaafden, het M. O. de nijveren, en het H. O. de geleerden vormde. Het vakonderwijs is echter aan de enge opvatting van 1863 geheel ontwassen; het verkreeg in het laatste vierde der vorige eeuw zulk een uitbreiding, beteekenis en verdieping, dat het zich niet langer als een aanhangsel van het algemeen ontwikkelend onderwijs behandelen laat, maar erkenning van zelfstandigheid vraagt. Dit doet het met te meer klem, omdat de verandering op oeconomisch gebied in den boezem van elk volk en in de verhouding tusschen de volken onderling, de Regeeringen noodzaakt met ernst toe te zien, dat achterlijkheid de nationale toekomst niet in gevaar brenge. Wil men niet verachterlijken, dan dwingt elke nieuwe energie bij andere natiën tot ernstiger inspanning van eigen kracht.

Onze Grondwet is niet op vakonderwijs berekend; desniettemin blijft elke wettelijke regeling van onderwijs aan het bepaalde in art. 192 dier wet gebonden. Hiervoor mag echter niet worden terug getreden; de verdere ontwikkeling van het vakonderwijs is te noodzakelijk om op een wijziging van dat artikel te wachten, en op reorganisatie van het algemeen ontwikkelend onderwijs. Onverwijld handelen is noodzakelijk. Indien naast de drie bestaande onderwijswetten nog eene kon geplaatst worden, voor het geheele vakonderwijs, zou een betere regeling verkregen worden; maar gevraagd mag worden, of, waar zelfs in die landen die ons practisch reeds vooruit zijn en meer ervaring hebben opgedaan, aan zulk een wet nog niet gedacht is, Nederland zich zou mogen wagen er eene in te voeren, nu ons land op zoo menig terrein van dit breede gebied nog heeft in te halen en deels zelfs onvoorbereid is. Maar bovendien laat een onderwijs dat nog gedurig groeit, zich niet in vasten vorm steken.

Toch moet de Regeering niet zonder vast plan te werk gaan bij het nemen van maatregelen ter ontwikkeling van het vakonderwijs. Zij heeft daarom met zekeren nadruk terstond de onderscheiding in lager, middelbaar en hooger onderwijs op den voorgrond geschoven, omdat alleen hierdoor de groote leemte, die vooral op middelbaar gebied bestond, in het licht kon treden, en alleen zoo de weg was te vinden om den achterstand in te halen.

Omtrent de grens die deze drie geledingen in den ruwe afbakent, kan opgemerkt worden, dat alleen de wet op het H. O. het object dat zij regelt, omschrijft, terwijl de wetten op het M. O. en het L. O. zich bepalen tot eene opsomming der te onderwijzen leervakken, der vereischte bevoegdheden van leeraren, der voor de leerlingen bestemde diploma's, waarvoor de examens nauwkeurig omschreven zijn. Deze methode was bij het H. O. daarom niet te volgen, omdat hier wel de leervakken en exameneischen te regelen waren, maar aan den docent geen vereischte van bevoegdheid gesteld werd; van daar de definitie in de wet, die haar kracht vindt in het gebruik van de uitdrukking *wetenschappen* en *wetenschappelijk*, woorden die echter op zichzelf nadere definitie eischen om met nauwkeurigheid uit te maken, wat met H. O. bedoeld wordt. Er valt dan ook niet aan te denken om de begrippen van L. O., M. O. en H. O. door drie organisch samenhangende definities op zulk een wijze in de wet te begrenzen, dat hierdoor aansluiting aan de drie onderwijswetten te verkrijgen ware, vooral niet voor het vakonderwijs, dat bijna cameleontisch van natuur en nog van jonge ontwikkeling is.

Voor het middelbaar vakonderwijs teekent zich de grens *naar beneden* af door het onderscheid in de opleiding van hen die zich bekwamen voor een verantwoordelijke of voor een niet verantwoordelijke betrekking, en *naar boven* door het onderscheid in de opleiding van hen die zelfstandig de wetenschap hebben te beoefenen, of slechts de resultaten van anderer wetenschappelijk onderzoek volgen. De werklieden, die een vak kozen, dat niet genoegzaam in de practijk is te leeren, de dusgenaamde „skilled labourers", maar die toch altoos dit vak volgens voorschriften en onder leiding van anderen zullen uitoefenen, moeten hun opleiding kunnen vinden op de *lagere vakschool*. Zij die de ontwikkeling van het vak verder hebben te brengen en bij de uitoefening van het vak in zijn hoogere vormen, scheppend hebben op te treden, moeten hun opleiding kunnen vinden aan de *technische hoogeschool*. En allen die, tusschen de werklieden en de hoogere leiders instaande, zelfstandig met uitvoering en met leiding van werklieden zullen belast zijn, moeten de voor hen noodige opleiding kunnen vinden bij de *middelbare vakschool*. Maar al doet deze onderscheiding uitnemend dienst, om het uitgestrekte terrein ruwweg in drie deelen te verdeelen, toch mag niet uit het oog worden verloren, dat er vakken zijn waarbij het collectief werken uitzondering, het individueel werken regel is; dat er andere

vakken zijn, die op zoo beperkte schaal beoefend worden, dat de opleiding ervoor geen zoo breede ontwikkeling in drie deelen toelaat; en dat er weer andere vakken zijn, die, gelijk bijv. de photographie, slechts zelden tot een onderscheiding tusschen werklieden en leiders van hun werk aanleiding geven. Met deze uitzonderingen kan intusschen de regel niet rekenen. Die regel moet ontleend worden aan die vakken, die de overgroote meerderheid van personen gebruiken, die daardoor het rijkst in hun deelen ontwikkeld zijn, en juist hierdoor de verst voortgezette indeeling bij het onderwijs toelaten, met name het bouwvak en het machinevak, beide nu in den breedsten zin genomen. Aldus gaat men bij de indeeling op elk gebied te werk, en er is geen reden, waarom men bij het vakonderwijs van die logische usantie zou afwijken. En zoo nu verstaan, zegt de gestelde regel, dat elk der drie groepen: 1⁰. die der *skilled labourers*, 2⁰. die der *opzichters* (hier gebezigd als algemeene naam voor de geheele categorie van hen die toezicht houden en met leiding belast zijn), 3⁰. die der *wetenschappelijk gevormden*, ook hier te lande, een afzonderlijke en volledige opleiding moet kunnen vinden, ter zake dienend en practisch bruikbaar, en het is hieraan dat de formeele indeeling in Lager-, Middelbaar- en Hooger vakonderwijs beantwoordt.

Materieël is de indeeling van het geheele gebied van menschelijke werkzaamheid, waarvoor het vakonderwijs moet opleiden, in *landbouw*, *nijverheid* en *handel* de voor de hand liggende. De voortbrenging komt in den landbouw, de verwerking in de nijverheid, het aan den man brengen in den handel het eerst aan de orde.

Het begrip landbouw kan echter, voor wat het vakonderwijs aangaat, niet bij zijn oorspronkelijke beperkte opvatting, zooals die tot heden toe geldt, volharden. Landbouwonderwijs kan zich niet bepalen tot onderwijs in zake graanteelt, veeteelt, boomteelt en tuinbouw, maar moet zich ook uitstrekken tot de suiker-, bier- en gedistilleerdbereiding, dat is tot alles wat door een organisch proces, vooral door dat van gisting, verkregen wordt; deze samenvatting nu is niet anders te begrenzen dan door de toewijzing van het *organische*, in geheel zijn omvang, aan den landbouw, waaruit vanzelf volgt, dat de nijverheid zich het anorganische als zijn terrein ziet aangewezen.

Hiermede is echter nog geen genoegzaam zuivere grens verkregen. Men denke aan hout, katoen, linnen, zijde en leder, dat organische producten zijn, wier bewerking niet tot den landbouw kunnen gerekend worden. Er dient alzoo nader onderzocht, waarin het verschil bestaat tusschen de verwerking van bijv. hop, biet, enz. eenerzijds, en van hennep, hout, enz. anderzijds. Dit verschil is, dat bij de bereiding van fabricaten uit hop, enz. de bewerking plaats grijpt met behulp van een *organisch* proces, terwijl bij hennep, enz. de bewerking in hoofdzaak beheerscht wordt door de aanwending van mechanische kracht. Toch zijn er nog overgangen en bij onderdeelen is zekere willekeur bij de indeeling niet te vermijden. Waar men zich, gelijk op elk terrein, tevreden moet stellen met eene indeeling, die in den aard der zaak gegrond en in den regel toepasselijk is, stuit men op de minste moeilijkheid zoo men tot den landbouw (altoos voor wat het onderwijs aangaat), rekent allen arbeid door den mensch verricht aan het *organische* in de natuur, voor zoover hierhij in hoofdzaak aanwending geschiedt van *organische* krachten; terwijl bij de nijverheid naast de *anorganische* natuurproducten de organische dan alleen in bewerking komen, als ze in den vorm van *doode materie* in hoofdzaak louter *mechanische* bewerking ondergaan.

Is in dier voege een afsluiting van het terrein der nijverheid naar de zijde van den landbouw verkregen, dan dient ook eene naar den kant van den handel bepaald. Handel is, in 't algemeen, de menschelijke bezigheid, die het door landbouw en nijverheid aangeboden product in ontvangst neemt en aflevert aan een kooper. Daarvoor is noodig, 1⁰. kennis van de waar, van de plaats waar ze het best te vinden is, en van de op die onderscheidene plaatsen aanwezige voorraden, 2⁰. kennis van de beste wijze om de waar te conserveeren, 3⁰. kennis van de voorwaarden van vervoer, en 4⁰. kennis van de aan de waar bestaande behoefte, van de vormen waarin de waar op elke plaats begeerd wordt en van den besten kooper. Dit sluit weder allerlei eischen en behoeften in omtrent middelen tot gedachtenwisseling, goed ruilmiddel (geld), verkeers- en vervoermiddelen, en al wat hiertoe behoort. Een en ander kan echter niet bij handelsonderwijs worden ingedeeld. Verkeerswegen dienen bijv, niet uitsluitend voor den handel, maar voor de behoeften van geheel het menschelijk leven; eveneens post, telegraaf, telefoon, weg, spoor, boot, enz. Al die zaken moeten vooraf gereed zijn, willen zij den handel ten goede komen, en al wat voor een en ander noodig is, levert de nijverheid. Zelfs bij de uitbreiding, die het handelsonderwijs, met name aan handelshoogescholen, verkreeg, is uit dien hoofde steeds deze grens geëerbiedigd, dat aan zoodanige school alleen die vakken onderwezen werden, die zich concentreerden om de kennis van de waar, van het ruilmiddel, van het vervoer en van den kooper. Handel ontstaat eerst waar de te verhandelen waar *gereed is voor aflevering*, en gebruikt voor gedachtenwisseling en vervoer de *bestaande* verkeersmiddelen. Noch de gereedmaking van de waar, noch de in gereedheidbrenging van de onmisbare instrumenteering behoort tot den handel als zoodanig.

Alles nu wat tusschen deze twee naar links en naar rechts voor landbouw en handel getrokken grenzen inligt, valt onder het begrip *nijverheid*. De nijverheid laat aan den landbouw over niet alleen de organische productie, maar tevens de bewerking der organische producten voor zoover deze tot stand komt door de aanwending van in hoofdzaak organische krachten Aldus de grens naar links. Als de waar gereed is voor aflevering, geven landbouw en nijverheid die aan den handel over. Dit is de grens naar rechts. Tot het nijverheidsgebied behoort alzoo: 1⁰. de vinding en bewerking van de anorganische gegevens in de natuur, met inbegrip van den mijnbouw; en 2⁰. de bewerking van organische producten voorzoover hierbij schier uitsluitend mechanische kracht wordt toegepast op als doode materie beschouwde organische stof.

De vakopleiding voor de nijverheid wordt hier te lande bij voorkeur als technisch onderwijs aangeduid, wellicht in navolging van Engeland, waar de naam van technical meer in zwang is. In Duitschland is de naam van Gewerbe-unterricht algemeen gangbaar; in Frankrijk en België wordt veelal gesproken van enseignement industriel of professionnel. Bij scholen van hoogeren aard wordt ook in het buitenland steeds van polytechnicum (evenals bij ons), technicum of technische hoogeschool gesproken. Maar technisch en industrieel onderwijs zijn niet geheel gelijkluidende namen. Een vakschool voor passementwerk, kantwerk, confectie, photographie, graveerkunst enz. draagt veel meer een industrieel karakter, dan een vakschool voor bouwkunde, mijnbouw, werktuigkunde, metaalbewerking enz. De laatste, maar niet de eerste groep, zal men als technische scholen aanduiden. De industrieele vakschool doet schier uitsluitend dienst voor de opleiding in één bepaald bedrijf, terwijl de technische vakschool in een geheelen kring van kundigheden opleidt,

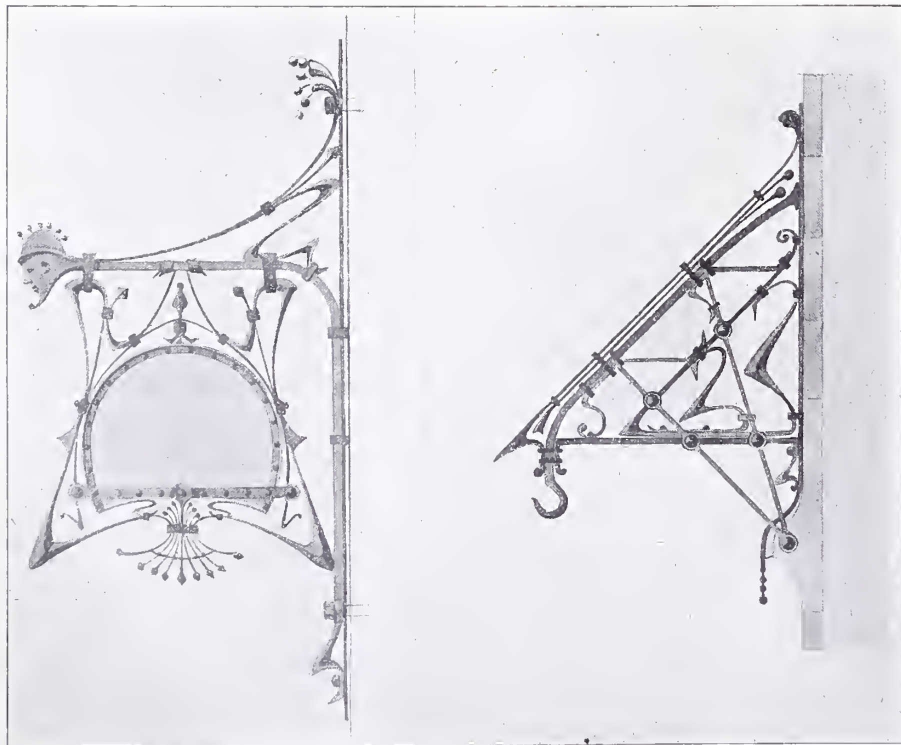
die in een geheele groep verwante bedrijven haar toepassing vinden. De industrieschool rekent meer met het individueele en bijzondere, de technische meer met het gemeenschappelijke en algemeene. Bij de industrieele groep treedt, met aanwending meer van gereedschappen dan van werktuigen, de geoefendheid van oog en hand, de individueele smaak en kunstzin op den voorgrond, en valt meer nadruk op de vorming der individueele vaardigheid; bij de technische groep wordt de bewerking in hoofdzaak beheerscht door wetenschappelijke gegevens, constructief vermogen en aanwending van werktuigen, en valt de nadruk meer op algemeene kennis en kunde. Dit onderscheid is van grooten invloed op het onderwijs voor beide groepen: bij de industrieele staan persoonlijke vorming en de smaak op den voorgrond, bij de technische de studie en de persoonlijke oefening, terwijl beide haar eenheid vinden in het teekenonderwijs, dat voor die groepen niet geheel 't zelfde kan zijn, maar in uitgangspunt, methode en doel verschillend moet wezen, en onderscheiden moet worden in kunstteekenen en constructief teekenen. Kunstzin is ook voor de technische groep in engeren zin onmisbaar, maar de eigenlijke kunstnijverheidsschool oefent haar invloed bij voorkeur op de industrieele, minder op de technische vakken; het architecturale onderwijs behoort dan ook niet op de kunstnijverheidsschool thuis. Het schijnt van belang, het onderscheid tusschen het meer industrieele en het meer technische vakonderwijs niet te verwaarloozen, en al is er niets tegen, dat men in de wet onder den algemeenen naam van „middelbaar technisch onderwijs" ook het eigenlijke „industrieele vakonderwijs" begrijpt, in engeren zin is toch onder technisch onderwijs alleen de opleiding te verstaan in zoodanig complex van kundigheden en vaardigheden, als in staat stelt onze kennis van de natuur toe te passen op een geheele groep van verwante bedrijven.

(Wordt vervolgd).

MODERN KUNSTSMEEDWERK.

In het vorige nummer van het Bouwk. Weekblad werd het plaatwerk over „modern kunstsmeedwerk", besproken, samengesteld door den heer Joseph Herman, architect te Amsterdam.

Wij konden daarbij een voorstelling geven, op $^1/_3$ van de ware grootte, van een der platen. Thans zijn wij in staat gesteld een soortgelijke reproductie van een der andere platen uit de eerste aflevering te geven, waarop zijn voorgesteld een uithangbord en een hijschhaak.

Uithangbord. Hijschhaak.

NIEUWE UITGAVEN.

Bij den boekhandelaar B. Wolf Jzn. te Amsterdam is verschenen: De Beurs te Amsterdam, 1835—1903. door A. W. Weissman; met 14 illustratiën. De schrijver heeft dit werk opgedragen aan zijn oom, den heer H. Chr. Bonger, die sinds 1844 de Amsterdamsche Beurs bezocht heeft.

Wat op de geschiedenis der Beurs tot 1845, het jaar der voltooiing van het thans afgebroken werk van J. D. Zocher, betrekking heeft, werd door den schrijver ontleend aan stukken uit het Amsterdamsch archief, en den 11den Januari 1904 in het Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam voorgedragen; een gedeelte der daarop volgende geschiedenis van de Beurs — eigenlijk beginnende in 1873, toen men reeds een grooter en geheel ander gebouw noodzakelijk begon te achten — verscheen in 1903 in het weekblad „De Amsterdammer".

Dit alles, wat het tweede gedeelte betreft ontleend aan de vele dagblad-artikelen, vlugschriften, enz., die over de chronisch geworden beurskwestie en over den bouw der tegenwoordige Beurs zijn verschenen, en aan de openbaar gemaakte stukken over de verrichtingen van den gemeenteraad, — dit alles is in een boek verzameld, gevende alzoo de geschiedenis der beursgebouwen gedurende de jaren 1835 tot 1903.

Aanstonds dient echter gezegd te worden, dat deze verzameling in 't minst geen saaie opsomming van feiten is, zooals allicht zou kunnen gedacht worden, maar een zeer onderhoudend en met talent geschreven geschiedenis, die met genoegen en belangstelling gelezen wordt, en ook nog later geraadpleegd zal worden. Het boek geeft in beknopten en duidelijken vorm het meest wetenswaardige en belangrijkste uit de wederwaardigheden der beide laatste beursgebouwen.

Met deze uitgave heeft de schrijver zeker velen van thans, ouderen en jongeren, een groot genoegen gedaan.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 28 Mei 1904. *De tempel des Vredes*. Hierin wordt de moeilijkheid besproken der keuze van een geschikt terrein voor Carnegie's stichting. In het oude gedeelte van 's Gravenhage is er geen te vinden. en geen der nieuwe wijken, alles behalve fraai en soms afschrikkende voorbeelden van stedenbouw, biedt een plek of domineerend punt aan om er den Tempel des Vredes te doen verrijzen. De strenge kritiek — die nog vervolgd zal worden — over de laatste jaarkringen van Den Haag, is — zooals te verwachten was — alles behalve gunstig. Om samenhang heeft men zich niet bekommerd, en gunstige gelegenheden om begane fouten te herstellen, heeft men laten voorbijgaan.

In *Willem de Keyzer* wordt het leven en de werkzaamheid beschreven van dezen Nederlandschen beeldhouwer en bouwmeester.

Het nummer geeft voorts, onder den titel *„In Noord-Holland"*, een verslag over den alleraangenaamsten tocht van de leden der Maatschappij op 19 Mei j. l., en in *Radium, het vreemdste aller element*, een beschrijving van de eigenschappen van deze substantie.

Architectura. 28 Mei. In het eerste artikel wordt de inhoud besproken van een brochure, *verschenen onder den titel: De verdwijnende soort*, noodzakelijke beschouwingen over de Kunstkritiek der Katholieke Dagbladen. twee voordrachten gehouden in den Katholieken Kunstkring „De Violier", door Jos. Cuypers en Jan Kalf". De heer Cuypers behandelde alleen de theorie der kritiek en toonde

aan, dat iedere kritiek zich moet onderscheiden door voorzichtigheid, bescheidenheid en welwillendheid. De heer Kalf wijst ook op het moeilijke der critiek en op het feit, dat theoretiseeren over kunst gewoonlijk opkomt in tijden, die arm zijn aan kunst, hoewel hij daarmede niet wil aantoonen, dat onze tijd kunstloos is; hij geeft voorbeelden van — veel gebruikelijke — onbekookten lof, en wil als middel tegen de aangeduide kwaal de aanstelling van bevoegde redacteuren voor eene afzonderlijke kunstrubriek.

Een kort overzicht wordt gegeven van het wetsontwerp, betreffende de *Technische Middelbare School,* en voorts een woord van erkentelijke waardeering van den heer Jan Stuyt over een pas verschenen mooi boek: *De Sint Bavo of Groote Kerk te Haarlem,* door I. W. Enschedé.

Het „Technisch Gedeelte" bevat artikelen over *Kalkzandsteen, Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen,* en *Hef- en transportmiddelen van den nieuwen tijd,* alle vervolgen.

De Bouwwereld. 25 Mei. *J. H. W. Leliman. Edam en Monnikendam.* Dit artikel is ontleend aan de brochure, uitgegeven vanwege de Afdeeling Amsterdam der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, bij gelegenheid harer excursie op 19 Mei j. l.

Prijsvraagbeginselen, is een voortzetting van beschouwingen over prijsvragen, in een vorig nummer aangevangen.

De Volksgezondheid van 15 Mei bevat *Sociale Allerhande* van Mr. Dr. Veldmann, waarin „Afvoer van stof" behandeld wordt, en een artikel over *Schoonmaak van Scholen.*

Technisch Weekblad. 26 Mei. *Middelbaar Technisch Onderwijs;* een uittreksel uit de Memorie van Toelichting over het ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van hoofdst. V der Staatsbegrooting 1904, dat vervolgd zal worden.

Verder worden weder eenige conclusiën medegedeeld, aangenomen door het *Architecten-Congres te Madrid.*

Loodgieters- en Fittersbedrijf. 26 Mei; dit vervolgt het artikel *Over lichtgas, leidingen en toestellen,* en bevat, evenals Metallicus van 26 Mei, het slot van *Strafbepalingen tegen contractbreuk,* en *Uitslaan van blikwerk.*

UIT DEN VREEMDE.

De tentoonstelling te Milaan die voor het jaar 1905 aangekondigd was, tot viering van de opening van den nieuwen Simplon tunnel, is door het besluit van het generaal comité tot 1906 uitgesteld.

Nabij Caïro wordt over den Nijl een nieuwe stalen brug gebouwd. Zij is 500 M. lang. Elke overspanning meet 50 M. en wordt door stalen pijlers gedragen, waarvan de fundeering 30 M. beneden den bodem ligt.

De brug komt in de plaats van eene oudere, die hooger op ligt. Zij geeft nu een directe verbinding van Caïro met de pyramiden. De werken worden door eene Engelsche firma uitgevoerd.

De Vereenigde Staten van Amerika, gebruikten in 1903 alleen meer dan 250.000 ton asphalt, wat de helft is van de geheele productie in een jaar op aarde.

Voor de internationale tentoonstelling van Sport, Hygiène en Reddingsmiddelen, die in de maanden Augustus tot November 1904 in het Grand Palais des Champs Elysées te Parijs gehouden zal worden, kunnen inlichtingen gevraagd worden aan het Commissariat-général, Paris rue de Moulins 3.

Te Hanoi, hoofdstad van Tongking, is eene spoorwegbrug gebouwd over de Roode Rivier. Zij heeft 1983 M. lengte en 19 openingen van verschillende wijdte, afwisselend tusschen 75 en 106 M. Tegen de onverdraaglijke hitte op de rivier, z. g. n. Zonnebrand, moesten de arbeiders door tenten beschut worden. De brug kost 3 millioen gulden.

In tegenstelling met de groote steenen overspanning van de brug voor het station Luxembourg te Parijs, wordt gemeld, dat te Plauen naar het ontwerp van C. Liebold in een viaduct, een steenen boog gebouwd wordt van 90 M. spanning. De dikte in den top is 1.5 M.

In de Chelsea-centrale worden voor de levering van de benoodigde electriciteit aan den electrischen ondergrond-spoorweg te Londen, 80 stuks Babcock en Wilcox stoomketels gebruikt. Dit is de grootste stoomketel installatie ter wereld.

Te Nürnberg wordt de tweede Technische Hoogeschool voor Beijeren gesticht.

Te Ruhrort zal een nieuwe brug voor gewoon verkeer over den Rijn gebouwd worden.

Te Marseille — dat gerekend wordt jaarlijks door 10 duizend Levantijnen bezocht te worden — is een groot Hôtel gebouwd voor Syrische emigranten. Het logis kost 25 ct. per dag. De regeering hoopt hierin een middel te vinden, ter voorkoming van verspreiding der door de emigranten medegebrachte ziekten.

BERICHTEN.

Noordwijk-Binnen. Op Zondag den 29sten Mei werd de onder leiding van den heer H. J. Jesse, architect te Leiden, gerestaureerde kerk der Hervormde Gemeente, met een toespraak van den predikant Ds. S. Verhoef, in gebruik genomen. De restauratiewerken duurden drie jaren; gedurende dezen tijd, van af 9 Juni 1901 tot 23 Mei j.l., vergaderde de Gemeente, al naar den vooruitgang der werkzaamheden, in het schip, in het transept of in het koor der kerk. Zondag j.l. was weder het volle kruis van het bedehuis in gebruik genomen.

Hoewel over dit gebouw meermalen in vorige jaargangen van dit blad mededeelingen werden gedaan, willen wij hier ter plaatse er aan herinneren, dat dit monument der middeleeuwen veel te verduren heeft gehad. In April 1449 werd het door een hevigen brand aangetast; tijdens de 16e eeuwsche troebelen, toen rondom Leiden alle kerken en kloosters geheel of gedeeltelijk verwoest zijn geworden, is voor haar de brandschatting nog in tijds afgekocht; in December 1660 werd haar dak en toren tijdens een zwaren storm verwoest; in het tijdperk der revolutie had zij zware schokken te doorstaan; in 1821 dreigde haar schoonste gedeelte te zullen verdwijnen, daar op den 22sten Januari van dat jaar door kerkvoogden en notabelen besloten werd het koor en het kruis af te breken. Koning Willem I verleende toen echter goedgunstiglijk een subsidie van *f* 3000 om het gebouw in eere te houden.

Thans is het gebouw hersteld in den toestand van verheven eenvoud, waarin het vóór eenige eeuwen moet verkeerd hebben. De Kerkelijke Gemeente heeft daartoe ongeveer een halve ton bijgedragen.

Veroordeeling wegens nalatigheid. De onder-aannemer bij den bouw van een school op de Oude Schans, die het toezicht had bij het bouwen van een trap en door het niet nemen van voldoende veiligheidsmaatregelen ongelukken veroorzaakte, waardoor drie werklui verwond werden, is door de Rechtbank veroordeeld tot 45 dagen gevangenisstraf. De eisch was één maand hechtenis.

Haarlem. Van 1 Juni tot 15 Juli wordt in het Museum van Kunstnijverheid een tentoonstelling gehouden der werken van Privat Livemont.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	25	jaar	salaris	f 80.--
„	„	„	38	„	„	- 100.—
„	„	„	37	„	„	- 80.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	19	„	„	- 50.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	31	„	„	- 85.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	„	„	21	„	„	- 75.—
„	„	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	Opzichter	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	62	„	„	- 60.--
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	Teekenaar	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	26	„	„	- 60.—
„	„	„	26	„	„	- 90.—
„	„	„	27	„	„	- 70.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 6 JUNI.

BREDA. 1°. Het afbreken van de bestaande en het weder opbouwen van de smederij met magazijn, enz. op het terrein der gemeente-gasfabriek, behoorende tot de uitbreiding van die fabriek; 2°. het leveren van eiken- en iepenhout voor brugdekken; 3°. het leveren van ongeveer 180 M³. steenslag en 150 M³. riviergrind; 4°. het leveren van 200 M³. kiezelzand.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. liggen ter gemeente-secretarie ter inzage, en inl. te te bekomen op het bureau der gemeentewerken. Van het werk sub. 1°. ter gemeente-secretarie bestekken met teek. verkrijgb. tegen 50 cents. Aanw. gedaan.

GESTEL (N.-BR.). 1. Het vergrooten der school met bijlev. van al de daartoe ben. materialen. 2. Het afbreken en weder opbouwen van het dak, de balklaag enz. van de woning van het hoofd der school.

Het gem.best., n m. 4½ u. Bestekken en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij het gem.best. Inl. geeft de bouwk. G. Geenen. Aanw. 6 Juni, v.m. 11 u.

HULST (ZEEL.). Het verbouwen en vergrooten van het R. K. Liefdehuis en de lev. der ben. materialen.

De regenten van voorn. gesticht, n.m. 12½ uur. Bestek à f 1 verkrijgb. bij Ed. van Wees te Breda; teek. ter inzage bij B. H. Reuling te Hulst. Inl. geeft P. J. v. Genk, arch. te Leur bij Breda. Aanw. 31 Mei, n.m. 12½ u., bij B. H. Reuling voorn.

NIEUWERKERK (ZEEL.). Het vergrooten der directeurswoning.

Het bestuur der roomboterfabriek „de Duif", 's midd. 12 u., in de herberg „de Wereld". Bestek ter inzage in de herberg voorn. Teek. à 60 ct. en inl. te bekomen bij den bouwk. W. Brouwer Johz. Aanw. gedaan.

WILDERVANK. Het bouwen van eene drukkerij met kantoren en woonhuis aan 't Oosterdiep te Wildervank, onder bijlev. van alle materialen, uitgezonderd glas-, verf- en behangerswerk.

De naaml. venn. de Noord Oosten te Veendam, n m. 4 u., in hotel „de Nederlanden" te Wildervank. Bestek en teek. ter inzage in bovengenoemd hotel. Bestekken à f 1,50 te bekomen bij L. Post, Boven-Westerdiep, Veendam, door wien tevens inl. worden verstrekt. Aanw. 6 Juni, v.m. 11 u.

WOENSEL (N.-BR.). Het bouwen van 2 burgerwoonhuizen langs den Kerkweg.

Mej. Ger. Verhagen, n m. 6 u., ten koffiehuize van de Wed. H. van den Nieuwenhof. Inl. geeft J. van Rooij, aannemer. Aanw. 6 Juni, n.m. 4 u.

DINSDAG 7 JUNI.

EERSEL (N.-BR.). Het bouwen van een net burgerwoonhuis met aanhoorigheden.

De heer Th. van Buul, n.m. 5½ u., bij F. van Spaandonkcx, alw. bestek met teek. ter inzage. Inl. te bekomen bij A. Boogaarts, bouwk. te Woensel. Aanw. 7 Juni, n.m. 4½ u.

HARDERWIJK. Bestek no. 195. Het bouwen van een stal te Harderwijk, onder beheer der genie te Amersfoort. Raming f 1600.

De genie te Amersfoort, v.m. 11 u., in hotel „Baars", Smeepoortstraat no. 28a., alw. bestek van af 30 Mei en het proc.-verb. van gegeven inl. van af 4 Juni ter lezing. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkrijgb. resp. à f 0,50 en f 0,10 bij den opz. van fortificatiën te Amersfoort en bij den tijdel. milit. wachter J. H. van Buitenen te Harderwijk (Smeepoortstraat 264a). Inl. worden gegeven door den besteder op het bureel van dien wachter te Harderwijk, op 3 Juni, van 1—2 u. n.m. Aanw. wordt niet gehouden.

NIJMEGEN. Bestek no. 196, het bouwen van een kazernement aldaar (4e gedeelte). Het lev. en plaatsen van kazernemeubelen. Ram. f 8290.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel van den besteder, in het „Arsenaal". Bestek en het proc.verb. van gegeven inl. van af 4 Juni ter lezing in het koffiehuis van Kros, Platenmakersstraat. Bestek en afschr. van het proc. verb. voorw. verkrijgb. respect. tegen f 0,20 en f 0,10 bij den besteder. Inl. worden gegeven door den besteder op diens bureel op 3 Juni, van 10—12 u. Aanw. wordt niet gehouden.

OLDEHOLTPA (FR.). Het afbreken en bouwen van een boerenstelphuizinge.

De kerkvoogden. Bestek en teek. ter inzage bij J. Kamp. Inl. geeft P. Zijlstra, timmerman. Bilj. inzenden aan den administreerend kerkvoogd K. B. Jellema. Aanw. gedaan.

ROTTERDAM. Het maken van eenige houten gebouwen met bijbehoorende werken op het dokterrein aan de Maashaven.

Het gem best., n m. 1 u. Bestek teek. en voorw. ter kennisneming op de centr. secret. en in het stads timmerhuis en verkrijgb. à f 1,50 bij wed. P. v. Waesbergen en Zn., Houttuin no. 73. Inl. te bekomen aan voorn. timmerhuis. Aanw. Brielsche laan nabij de Boergoensche straat, 31 Mei n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

21 MEI.

HOOGEZAND. Het doen van den ver- en opbouw van het gem.huis. Door het gem.best.
Gegund aan A en J. Daanje te Noordbroek, voor f 6546.

24 MEI.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de Emmalaan. Door den arch. J. A. Wijn.
Laagste inschr. H. Kamphorst, f 4364. Geg.

GELDROP. Het bouwen van een landbouwershuis met stallingen, schuur, enz., en bijlever. van alle noodige materialen. Raming f 3675. Door den heer J. v. Meijl.
Laagste inschrijver J. Hulbregts, Mierlo, f 3400. Gegund.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een cacaofabriek met bijbehoorende woning aan den Stationsweg aldaar. Door den heer J. Blanken Az.
Laagste inschr. D. v. Dijk, Meppel, f 9099.

VRIJHOEVEN-CAPELLE. Het bouwen van een woonhuis nabij het station Capelle-Nieuwevaart. Raming f 9704. Door den heer A. H. Heijmans.
Laagste inschrijver C. Michaël, Vrijhoeve-Capelle, f 9930.

25 MEI.

ALMELO. Het vergrooten der weverij „Java" met plm. 3000 M²., het inmetselen van een stoomketel met oververhitter enz. Door de heeren H. ten Cate Hz. en Co.
Laagste inschr. E. Eshuis, Almelo, f 33756.

BEEK, GEM. PRINSENHAGE (N.-BR.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning aan den Steenweg. Door den arch. P. A. Oomes en L. v. d. Plas te Breda.
Metsel- en hardsteenwerk. Laagste inschr. A. Kleemans, f 5300.
Timmerwerk. Jac. Sprenkels, f 2903.
Metsel-, hardsteen- en timmerwerk. A. Kleemans, f 8200*.
Lood- en zinkw. A. v. d. Goorberg f 248*.
IJzerwerk. C. Roovers, f 436*.
Glas- en verfwerk. P. v. Weijmeren, f 358*. * Gegund.

BARGER-OOSTERVEEN (DR.). Het bouwen van een evangelisatiegebouw nabij de Smeulveensche brug met bijlev. der mater. Door de vereen. „Rehoboth".
Eenige inschr. J. Halm Jr., Ter-Apelkanaal, f 3648. Gegund.

COEVORDEN. Het bouwen van een huis, ingericht voor 2 woningen. Door den heer Joh. Ph. Roos.
Laagste inschr. J. Wever, Coevorden, f 5346.

STAVENISSE. Het bouwen van een woning op de hofstede bewoond door M. C. Steendijk. Door den heer T. C. J. J. v. d. Lek de Clercq.
Laagste inschrijvers: M. Slager, Brouwershaven, metselwerk; P. L. Klaassen, Middelburg, timmerwerk; J. v. Dalsen, Stavenisse, schilderwerk; L. B. Pagu, id., loodgieterswerk; Wed. Ketteloo, id., smidswerk. Nog niet gegund.

26 MEI.

DELDEN. Het verbouwen van een woonhuis aan de Langestraat. Door den heer H. J. Vrielink.
Laagste inschrijver W. Nijland, f 4387. Geg.

ELBURG. Het bouwen van een woonhuis aan den Zuiderzeeschen straatweg buiten de Goorpoort met bijlev. van de ben. materialen. Door den heer mr. H. A. Hoefhamer.
Laagste inschrijver W. Deedman, Elburg, f 10600. Gunning 8 dagen aangehouden.

WINTERSWIJK. Het bouwen van eene kazerne met stalgebouw voor de brigade kon. marechaussee. Door het gem.best.
Laagste inschr. J. W. Wieskamp, f 17869. Gegund.

27 MEI.

TER-NEUZEN. Het bouwen van een woonhuis aan de Lange Kerkstraat. Door den bouwk. J. Scheele.
Metselw. Laagste inschr. F. v. d. Peijl, f 1265.
Timmerwerk. J. P. Casteleijn, f 1211.
Massa. H. Keijzer, f 2550.

28 MEI.

TIEL. Het verbouwen van het woonhuis Korenmarkt E no. 55. Door den heer dr. J. G. ter Braak.
Laagste inschr. A. v. d. Kolk, Tiel, f 7387.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Asphalt. — W. J. v. D. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brandkasten enz., — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. DE HAAS & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cementdakpannen — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakpannen. — L. v. D. CHIJS, Maarssen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood enz. — A. C. DEGENS, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schilderwerk in alle genres. G. W. C. OOSTERBAAN, Amsterdam,
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG TEEKENAAR.

Bij den vasten dienst der Gemeentewerken te *Utrecht* komt 1 Juli a.s. open de betrekking van

Bouwkundig Teekenaar,

waaraan verbonden is eene bezoldiging van *f* 1000—*f* 1400.
Vereischten zijn kennis van bouwvormen en bekwaamheid om zelfstandig te kunnen detailleeren.
Zij, die voor deze betrekking in aanmerking wenschen te komen, worden verzocht zich *vóór 8 Juni a.s.* bij gezegeld rekest te wenden tot Burgemeester en Wethouders der gemeente Utrecht, onder inzending van enkele door hen vervaardigde teekeningen.

UTRECHT, 25 Mei 1904.

Burgemeester en Wethouders van Leek (prov. Groningen) roepen op Sollicitanten naar de betrekking van

Opzichter

bij den bouw eener **DRAAIBRUG** over de Jonkersvaart te Zevenhuizen, tegen eene belooning van f 15.— per week. Stukken in te zenden vóór of op Woensdag 8 Juni. e. k.

Leek, den 31 Mei 1904.

Burgemeester en Wethouders voornoemd
VAN PANHUIJS, *Voorzitter.*
G. OOSTERHUIS, *Secretaris.*

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 13den Juni 1904, des namiddags ten half 2 ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 999:

Het vergrooten van 57 wachterswoningen langs de lijnen der Kon. Ned. Locaalspoorweg-Maatschappij DIEREN—HATTEM en APELDOORN—WIERDEN, met bijbehoorende werken.

In twee Perceelen.

Begrooting: { Perceel I f 24800.— / „ II „ 32000.—

Het bestek is tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).
Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

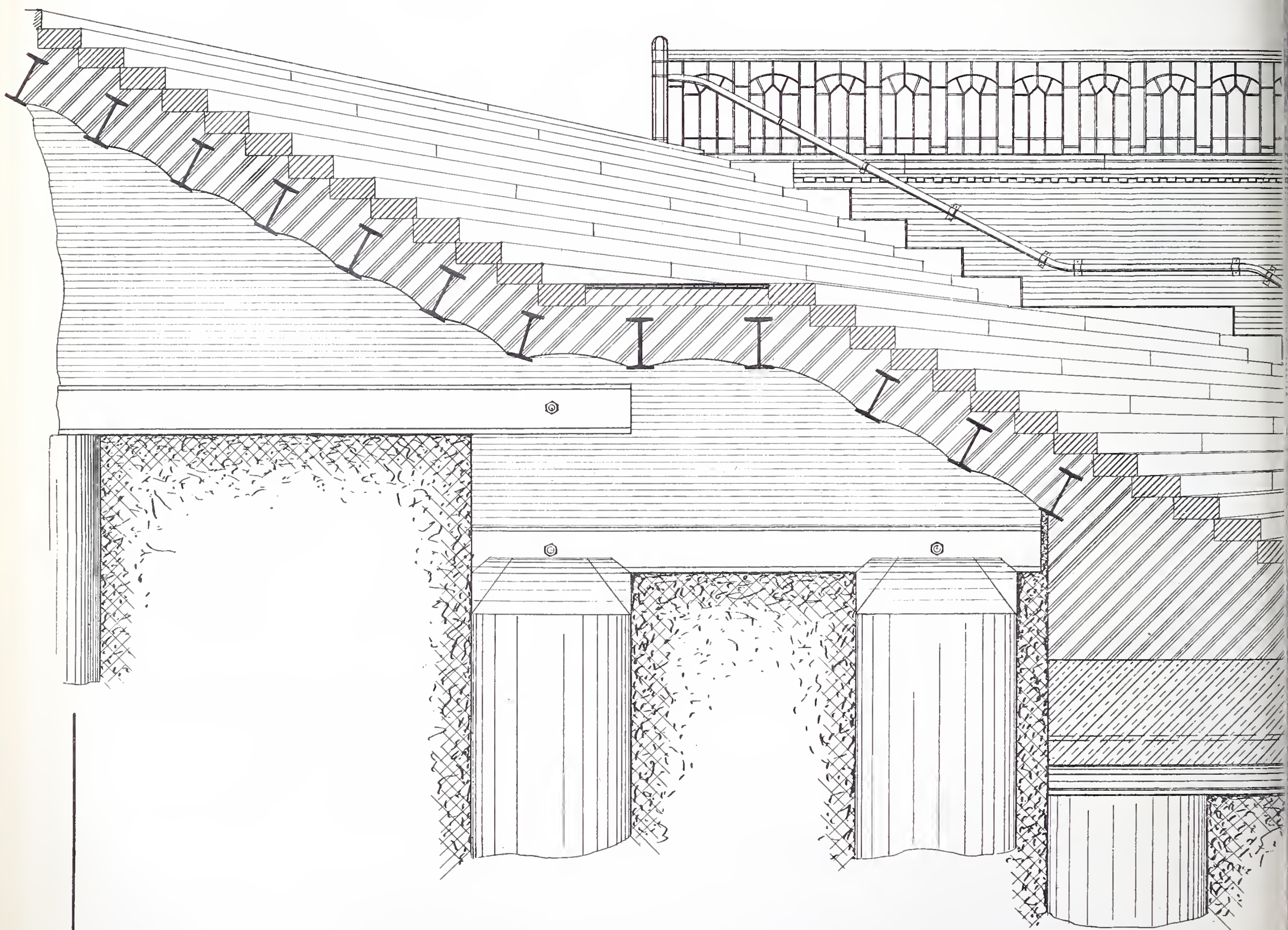
De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid.
R. VAN HASSELT.

T

TUSSCH

VAN HET STA

U

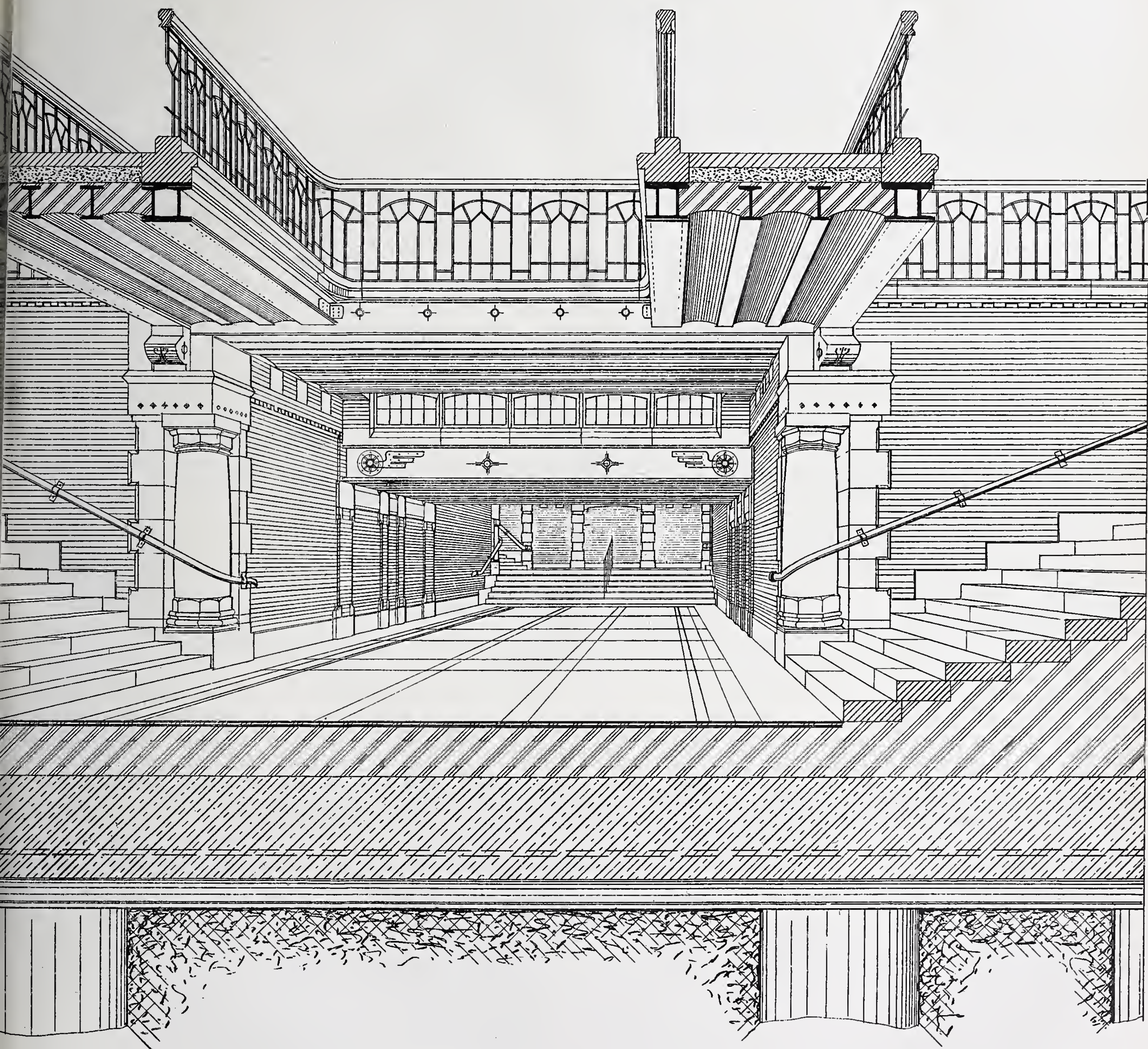

NEL

D PERRONS

ORWEGSTATION TE

HT.

Mei 1904

W. de Jong
Bouwkundige

De gehouwen steen aan treden, kolommen, hoek- en draagstukken, plinten, randen op de muren voor perronafsluiting enz., is hoofdzakelijk Silezisch Graniet, en voor een groot gedeelte gepolijst.

De vloer wordt van granito, de leuning van koper gemaakt.

Het licht (daglicht) in den tunnel wordt verkregen door lantaarns tusschen de sporen, ramen in de muren (overgang van hoogen en lagen tunnel), en door de trap- en perronopeningen. Voor zoover dit licht niet voldoende mocht blijken, zal electrisch licht worden aangebracht.

Over elk der perronopeningen zijn twee overpaden gemaakt, teneinde de passage zooveel mogelijk te behouden.

De trap- en perronopeningen zijn afgesloten met gesmeed ijzeren hekken.

Op het oogenblik is men met den vloer van den tunnel bezig en in Augustus of September a. s. verwacht men geheele oplevering.

W. DE JONG,
Bouwkundige.

28 Mei 1904.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS. (*)

(Vervolg van bladz. 272.)

Omtrent het lager vakonderwijs wordt in de Memorie gezegd, dat, zal de beteekenis van eene centrale middelbare technische school juist gevat en haar in 't geheel van het vakonderwijs de juiste plaats worden toegewezen, het noodig is zich vooraf de geheele vorming van ons volk tot practische vaardigheid in haar groote lijnen voor oogen te stellen. Daarom wordt in de memorie uiteengezet, dat het lager vakonderwijs niet t'huis behoort bij L. O., doch bij het voortgezet onderwijs; dit moet evenwel niet als herhalingsonderwijs bestempeld worden. Onderwijs dat zich als herhaling aandient, maakt den indruk van iets dat verveelt.

Aan het streven dat zich bij enkelen openbaarde, om de opleiding van geheel het volk van meet af eeniglijk op de vorming van het beroep te richten, wil de Minister weerstand bieden. Ook waar men later een practisch beroep kiest, blijft men toch in de eerste plaats mensch, en het is die mensch in den lateren beroepsman, die allereerst op algemeene ontwikkeling aanspraak heeft. Hieruit volgt niet, dat elk nader verband van het L. O., en wat daartoe behoort, met de ontwikkeling tot practische vaardigheid in het gekozen beroep of vak in 't algemeen zou zijn af te keuren. Veeleer behoeft niet verheeld te worden, dat ons L. O. te eenzijdig intellectueel is opgevat en om meer alzijdige ontwikkeling roept. Met name het teekenonderwijs, dat niet minder algemeen ontwikkelend dan voor practisch optreden vormend werkt, is als natuurlijk verbindingslid tusschen algemeen onderwijs en vakonderwijs, niet dan tot groote schade voor de volksontwikkeling, in het leerplan van het L. O. te laat ingelascht, en nog niet genoeg tot zijn recht gekomen. Insgelijks kàn in de voor andere vakken gekozen stof, meer dan tot dusver rekening worden gehouden met het in eene streek op den voorgrond tredend bedrijf.

Bij het voortgezette onderwijs moet van meet af splitsing intreden, althans in gemeenten die daarvoor hoog genoeg in zielental staan en waarin genoegzaam verscheidenheid van bedrijf wordt gevonden. Reeds Thorbecke handelde in dien zin door de oprichting van burgerdag- en avondscholen verplichtend te doen stellen, en te bevorderen dat ze òf den landbouwenden òf den ambachtsstand ten goede zouden komen. Maar eerst in den allerlaatsten tijd is, dank zij het goede inzicht en de energie van den inspecteur de Groot, de burgeravondschool in beteren vorm uit de ruïne van de wetsbepaling gered. Afgezien van de niet doeltreffende regeling zat bij Thorbecke toch het juiste denkbeeld voor, dat er op het L. O. zelfs voor ambachtslieden en landbouwers, een meer op hun toekomstig beroep gericht onderwijs moest volgen.

De noodzakelijke splitsing levert echter groote moeielijkheid op. Bovendien zal het lang duren eer men allerwege voor dit eenigzins gespecialiseerde onderwijs over geschikt onderwijzend personeel kan beschikken, en een bruikbare regeling van de kosten gevonden heeft. Toch kan het niet anders of het tegenwoordig herhalingsonderwijs en burgeravondschoolonderwijs moet tot één goed ontwikkeld in de avonduren voortgezet onderwijs ineengroeien en theoretisch inzicht geven in de lagere practijk van het bedrijf.

Doch juist omdat dit Voortgezet onderwijs, hoewel practisch ingericht en naar den toekomstigen levensstand gesplitst, in richting niet anders dan theoretisch zijn kan, moet er voor de daguren naast staan de arbeid òf in de practijk, òf op speciale scholen. De arbeid *in de practijk* werd hierbij voorop geplaatst, omdat althans nog voor lange jaren, verreweg het grootste getal scholieren dat de lagere school verlaat, terstond in de practijk werk moet zoeken.

In nog onafzienbaren tijd is de bedrijfsschool voor verreweg de groote meerderheid van hen, die hoofdzakelijk bij het ambacht of in den handel, op de lagere sporten van den ladder hun brood zullen verdienen, onbereikbaar, en juist voor hen is deswege als aanvulling van hun practischen bedrijfsarbeid (deze zoo mogelijk onder de vigeur van een deugdelijk leerlingstelsel) het gedurende drie à vier jaren geregeld van een naar levensstand eenigermate gesplitst, voortgezet onderwijs zóó broodnoodig, zullen we met het oog op de internationale concurrentie ons productief vermogen handhaven en versterken. Intensief daarentegen kan die verbetering van dit vermogen alleen komen van eene krachtige ontwikkeling van wat hier kortheidshalve als de ambachtsschool wordt aangeduid. Wat de inspecteur de Groot op dit gebied reeds tot stand bracht, stemt tot dank. Verdere uitbreiding en verbetering is echter nog noodzakelijk. Dit zal bevorderd worden door eene regeling, nog niet bij de wet, maar bij wettelijk voorschrift van dit onderwijs en deugdelijke opleiding van het onderwijzend personeel.

Toch is de ambachtsschool, met inbegrip van landbouw-, visscherij- en zeevaartschool niet genoeg. Ook hier toch keert het reeds besproken onderscheid tusschen technisch en industrieel onderwijs in engeren zin terug. De ambachtsschool geeft in hoofdzaak opleiding voor het bouwvak, d. w. z. voor die bedrijven, die de wijdst vertakte ambachten vormen, waarbij dus verreweg de meesten belang hebben, en waarvoor de opleiding tot op zekere hoogte een gemeenschappelijk karakter draagt. Maar hiermede is in de bestaande behoefte nog op verre na niet voorzien. Naast het ambacht staan toch tal van gesplitse bedrijven, die even sterk voor den werkman om verheffing roepen. Voor den mijnbouw, voor de typographie, voor de confectie, voor het horlogemaken, voor de keramiek, voor de textiele vakken, voor het graveeren, voor het schoenmaken, voor het kappen, voor het rijtuigmaken, voor de bewerking van edele metalen en zooveel meer, kan de ambachtsschool noch de gemeene industrieschool hulp bieden. Ook daarvoor is *een lagere vakschool* noodig, en juist deze wacht nog op hare

---

(*) Het eerste gedeelte van 't geen ontleend werd aan de Memorie van Toelichting droeg tot titel: Technisch Middelbaar Onderwijs, omdat deze benaming in den aanvang van de Memorie te vinden was. Later wordt echter in dat stuk steeds van Middelbaar Technisch Onderwijs (M. T. O.) gesproken; deze benaming zullen wij voor 't vervolg aanhouden.

ontwikkeling. Al poogden toch groote fabriekseigenaars, enkele vakvereenigingen, en enkele plaatsen met geconcentreerde bijzondere bedrijven, zooals te Schoonhoven voor de goud- en zilverindustrie, en elders voor visscherij en scheepvaart, hierin aanvankelijk te voorzien, toch wacht hier een nog braakliggend veld van groote uitgestrektheid op ontginning. Juist echter de sterke splitsing, die hier intreedt, maakt het voor een klein land als het onze, waarin deze bijzondere bedrijven vaak nog geen hooger vlucht namen of te zeer over heel het land verspreid zijn, onmogelijk, om allerwege lagere vakscholen voor deze bedrijven naast de hoogere vakscholen op te richten. Deze gesplitste lagere vakschool. komt van zelf bij de bespreking van de middelbare of hoogere vakscholen weer aan de orde.

Wat de reeds volwassen werklieden betreft, die al dingen ze niet naar den rang van meesterknecht, toch ter verrijking van hun kunnen en kennen nadere inlichting verlangen omtrent de meest productieve inrichting van den arbeid, zoo kan in deze behoefte alleen door afzonderlijke korte avondcursussen worden voorzien, met desnoods onderwijzend personeel voor verschillende plaatsen, waarover later.

Doch hiermede is dan ook de uiterste grens bereikt van het terrein, waarop het lager nijverheidsonderwijs zich beweegt. Men heeft dan naast het Voortgezet onderwijs:

1. de teekenscholen;
2. de burgeravondscholen;
3. de ambachtsscholen;
4. de industriescholen voor meisjes;
5. de gespecialiseerde vakscholen;
6. de cursussen voor volwassen werklieden.

Treedt men nu over op het gebied van het middelbaar vakonderwijs, voor zoover dit de nijverheid dient, dan komt het gewenscht voor dit, in aansluiting aan 't geen over lager vakonderwijs is gezegd, in tweeën te splitsen, namelijk in *technisch onderwijs* (T. O.) en *industrieel onderwijs* (I. O.). Wel is elders beproefd om de centrale school voor T. O. tevens tot het middelpunt voor het I. O. te maken, door er jaarcursussen voor allerlei speciale vakken aan te verbinden, maar na rijpe overweging is niet verder op dit denkbeeld ingegaan. Vooreerst is het voordeel, dat vereeniging van beide onder één dak aanbiedt, uiterst gering; ten tweede stelt de plaats van vestiging aan beide inrichtingen onderscheidene eischen, en bleek, dat niet ééne stad zich in gelijke mate voor beide aanbeval. Bovendien werken inrichtingen als hier bedoeld te slechter, naarmate ze een meer massaal karakter aannemen.

Ziehier wat met de centrale inrichting voor het in engeren zin industrieele middelbare vakonderwijs bedoeld wordt, en hoe haar werkkring zal zijn.

Het Centrale Nijverheids Instituut zou moeten beoogen: 1°. het verstrekken aan de nijverheid van gelegenheid om inlichtingen te ontvangen en die zelf te komen zoeken; 2°. het geven van onderwijs, om te bekwamen voor de speciale vakken van nijverheid waarvoor geene of onvoldoende vakscholen bestonden. Beide doeleinden zijn in het ééne begrip van *onderricht* saam te vatten; bij het eerste treedt *zelfonderricht*, bij het tweede *onderricht door anderen* op den voorgrond. De hier in aanmerking komende bedrijven zijn door nieuwe vinding gestadig aan vervorming onderhevig, en niemand, werkzaam bij deze soort bedrijven, is ooit uitgeleerd. Telkens moeten nieuwe denkbeelden worden beproefd en toegepast, en moet men, om aan de concurrentie met het buitenland het hoofd te kunnen bieden, het product wijzigen en in sierlijkheid of practische bruikbaarheid verrijken. Vooral nieuwe uitvindingen zijn op dit gebied rusteloos aan de orde, maar de bruikbaarheid van deze uitvindingen moet op allerlei wijze getoetst; aan ongecontroleerde proefnemingen kan men zich niet wagen. Voor de controle nu is een beduidend apparaat noodig, voor proef-constructie moet allerlei instrument en materiaal en niet minder allerlei inlichting en voorlichting beschikbaar staan. Dit apparaat kan een particuliere onderneming, alleen zoo ze op zeer groote schaal werkt, zelve in gereedheid houden; de kleinere echter niet. En hieruit nu ontstaat de behoefte aan een zoo volledig mogelijk ingericht centraal Instituut, waar aan de nijveren de gelegenheid wordt geboden, om door eigen onderzoek hun kennis omtrent hun bedrijf te vermeerderen, zich op de hoogte te houden van wat in hun bedrijf elders omgaat, omtrent onzekere punten inlichting te bekomen, en proeven te nemen omtrent deugdelijkheid en bruikbaarheid van nieuwe denkbeelden die zij willen toepassen. Vooral zoo ook hier te lande nieuwe vindingen weer behoorlijk geoctroieerd kunnen worden, zal de behoefte aan zulk een instelling zich nog levendiger gevoelen doen, maar dan ook in niet geringe mate den bloei van onze nijverheid kunnen verhoogen.

Dit voor het *zelfonderricht*. Maar juist wijl zulk een Instituut in het bezit zal zijn van een zeer uitgebreid nijverheidsapparaat, en onder de leiding zal staan van kundige mannen, leent het er zich tevens vanzelf toe om dienst te doen voor het onderricht in onderscheidene vakcursussen, voor patroons, opzichters en gezellen.

In deze cursussen zal het speciale bedrijf een soort vakschool bezitten, en vooral die bedrijven, die te weinig beoefend worden, om in een bepaalde streek een centrum met eigen vakschool te vormen, zullen hierdoor worden gebaat. Voor welke bedrijven zulke vakcursussen aan het Instituut zullen zijn in te richten, zal moeten afhangen van de vraag er naar. Zoodra zeker te bepalen minimum aantal personen zich voor de patroons-, opzichters- of gezellen-cursus aanmeldt, zal zulk een cursus te openen zijn, om evenzoo tijdelijk weer gesloten te worden, indien het aantal candidaten te zeer slinkt of wegvalt. Hierbij is het geen vereischte, dat zulke cursussen alle in localiteiten van het Instituut worden gehouden. Niets belet, dat het Instituut zulke cursussen van korten duur in onderscheidene plaatsen inricht, daarvoor localiteiten huurt, en het noodige apparaat tijdelijk daarheen overbrengt. Vooral door de gezellen-cursussen ontstaat op die wijs de gelegenheid achtereenvolgens in de onderscheidene steden des lands een bedrijf van minderen omvang op te beuren. Hetzelfde kan door het Instituut worden bevorderd, zoo het nu eens hier dan eens daar tentoonstellingen van instrumenten, modellen en fabricaten voor bepaalde bedrijven organiseert, en daarbij voordrachten over het vak laat houden. Zelven zullen de plaatselijke vakscholen voor zulke bedrijven er baat bij vinden, indien het Instituut nu en dan deskundigen, met het noodige apparaat, rondzendt om het nieuwste in een bedrijf te laten zien en te doen toelichten. Aldus opgevat zal het Instituut aan tal van nijvere bedrijven in heel het land ten goede kunnen komen.

Het is ondenkbaar, en niet noodig, dat aan zulk een Instituut specialiteiten in alle takken van nijverheid zouden worden verbonden. In de eerste plaats beschikt het over een uitgebreide bibliotheek en een verzameling van vaktijdschriften en kan het voor bepaalde vraagpunten aan erkende specialiteiten advies vragen. Inlichtingen over arbeidswetgeving zullen zeker door de nijverheid worden begeerd en de gewenschte werking dezer wetgeving bevorderen. Inlichtingen, meer behoorende op het gebied der centrale middelb. techn. school of eener vakschool, kunnen al dan niet door tusschenkomst van het bureau, of door deze school

worden gegeven. Het Instituut moet zich ook ter beschikking van de nijverheid stellen ter beproeving en keuring van werktuigen, en kan kleinere werken als leiddraad bij de uitoefening van beroepen en bedrijven uitgeven. De werktuigenverzameling moet geen doode collectie zijn, maar in beweging kunnen gesteld worden en door zaakkundigen gedemonstreerd. Het aantal vakken waarop de tentoongestelde voorwerpen betrekking hebben, zal, na geleidelijke aanvulling eerst na vele jaren volledig kunnen zijn. De verzameling zal ook de collecties der plaatselijke vakscholen aanvullen, en de voor het onderwijs noodige monsters kunnen bezorgen. Een laboratorium worde dienstbaar gemaakt aan het bureau van inlichtingen en aan onderwijsdoeleinden. Gelegenheid kan verstrekt worden tot oefening in vakteekenen, of uitwerken van projecten, bestemd voor uitvoering naar aanleiding van aan kleinere fabrieken en werkplaatsen ontvangen bestellingen.

De afdeeling van het Instituut voor *„zelfonderricht"* zal vereischen:

1⁰. een bureau tot het geven van inlichtingen;
2⁰. de noodige teekenzalen;
3⁰. een bibliotheek met leeszalen;
4⁰. een laboratorium voor scheikundige en natuurkundige onderzoekingen;
5⁰. een werkplaats voor constructie;
6⁰. een museum voor gereedschappen, instrumenten en werktuigen;
7⁰. een museum van teekeningen, modellen, monsters van grondstoffen en heel- en halffabricaten;
8⁰. een proefstation.

De afdeeling voor *„onderricht door anderen"* voor het houden van cursussen, voordrachten en rondgaande tentoonstellingen, zal moeten beschikken over:

1°. het noodige onderwijzend personeel;
2°. de noodige lokalen in het Instituut, en de bevoegdheid om elders tijdelijk lokalen in huur te nemen;
3°. het voor het dagelijksche onderwijs noodige apparaat.

En ze zal moeten organiseeren:

1°. dag- en avondcursussen, te geven aan het Instituut, naar de bedrijven onderscheiden; een dagcursus voor hen, die in zulk een bedrijf patroon of opzichter willen worden, de avondcursussen voor hen die reeds patroon of souschef bij zekere bedrijven zijn;
2°. cursussen te geven aan het Instituut voor hen, die als skilled labourer, bij zulk een bedrijf in dienst willen treden, of reeds bij zulk een bedrijf werkzaam zijn;
3°. rondgaande cursussen;
4°. rondgaande tentoonstellingen;
5°. voordrachten over een bepaald bedrijf, zoowel aan het Instituut als elders.

Deze cursussen zullen zich, wat de sub 2°. bedoelde aangaat, natuurlijk te beperken hebben tot die minder veelvuldig beoefende en meer speciale bedrijven, waarvoor noch de ambachtsschool, noch de plaatselijke vakschool opleiding geeft. Daarentegen zal bij de sub 1°. bedoelde cursussen, en ten deele ook bij die sub 3°., deze bepaling wegvallen. Patroons en hoogere beambten bij het bedrijf hebben behoefte aan een hoogere kennis van hun bedrijf, die boven de ambachtsschool en de gewone vakschool uitgaat; ook laat hun sociale stelling niet toe, dat ze op deze scholen zich als leerlingen aanmelden. In het buitenland heeft men cursussen van dien aard voor zeer gewone bedrijven georganiseerd, en zijn ze in plaatsen waar noch ambachtsschool noch vakschool bestond zelfs voor gezellen gehouden. Te Weenen werden sedert 1895 overdag leergangen gegeven voor schoenmakers, kleermakers, schrijnwerkers, smeden, timmerlieden, galvanotechnici, in boekhouden voor schrijnwerkers; zij duurden 6 à 8 weken, voor timmerlieden 3 maanden. In verschillende Kroonlanden werden dergelijke cursussen gegeven door in de centrale inrichting voorbereide leeraren. In Duitschland duren ze slechts van 5 tot 14 dagen, en behandelen dan een bepaald vakonderdeel. In 1902 werden te Karlsruhe leergangen gegeven voor coupeurs, schoenmakers, schilders, schrijnwerkers, electrische huisleidingen en bliksemafleiders, zadelmakers, en fabrikanten van kachels van aardewerk. In vorige jaren had men er voor zeepzieders, ververs, looiers, horlogemakers, byoutiers, gas- en waterinstallateurs en electrotechnici; zij waren kosteloos en er werden zelfs toelagen verstrekt aan onbemiddelden. De voordrachten, waaruit soms vakscholen ontstonden, waren op zich zelf staande, of een reeks lezingen en demonstratiën; deze zijn vooral in Frankrijk, met name te Parijs, in zwang.

Zulk een Instituut als centrale inrichting zal alleen van het Rijk kunnen uitgaan. Hoewel betrekkelijk kostbaar, zou de Minister niet aarzelen onverwijld de noodige gelden tot oprichting er van aan te vragen, ware het niet dat hiervan afhoudt de schaarschte van beschikbaar personeel voor de inwerkingstelling van het Instituut. De Minister acht het daarom raadzaam eerst de centrale middelbare technische school te stichten, en daarna geleidelijk het Centrale Nijverheids-Instituut te doen optreden.

De peripherie van dit Centrale Instituut zal gevormd worden door *plaatselijke middelbare industrieele vakscholen*; in wat deze geven moeten, voorziet het Instituut: 1°. voor die bedrijven, die of niet genoeg plaatselijk geconcentreerd zijn, of te weinig omvang verkregen, om vakscholen te doen opkomen, en 2⁰. voor de hoogere vorming voor enkele bedrijven, waarvoor slechts vakscholen van lagere orde tot stand konden komen. Dit is echter niet genoeg.

Het eigenlijke industrieele vakschoolwezen vormt wel de peripherie van het Centrale Instituut, maar neemt naast dit toch een zelfstandige positie in door eigen plaatselijke inrichting. Wel zijn er bedrijven die, hetzij door hun eenvoudigen aard, hetzij door hun constant karakter genoegzaam gelegenheid tot opleiding aan de werkplaats geven, maar voor bloei en verheffing van de meeste speciale bedrijven is bijzondere vakschoolopleiding volstrekt onmisbaar, zoowel voor patroons als ondergeschikte leiders en een deel der werklieden. Uitgezonderd enkele bedrijven, is men ons in het buitenland voorgegaan; vandaar de voorkeur, bij velen, voor buitenlandsch fabricaat, en daardoor de kwijning van menige industrie ten onzent.

Het is daarom van belang, dat in de bestaande leemte worde voorzien, en voor elk bedrijf aan patroon, sous-chef en gezel gelegenheid worde geopend, om theoretisch en practisch kennis en kunde voor zijn vak op te doen. Ondenkbaar is het echter, een vast schema voor dit schoolwezen.

Dit wordt in de memorie toegelicht door een voorbeeld uit onze steen- en aardewerk-industrie. Deze stelt in hare vele nuancen verschillende eischen. Verder wordt de splitsing verklaard in lagere en hoogere vakscholen, welke laatste evenals de H. B. S. tot het M. O. behooren, en aangetoond, dat slechts enkele hoogere vakscholen voor de speciale bedrijven kunnen gesticht worden, zooveel mogelijk in de centra dier bedrijven, terwijl de lagere vakscholen in elke gemeente moeten komen waar dat bedrijf voldoende werk verschaft. Aan de hoogere vakscholen moeten beurzen beschikbaar worden gesteld. De oprichting van deze vakscholen moet uitgaan van de nijverheid, met geldelijken steun der overheid en voorlichting van het Centraal Instituut; enkele lagere vakscholen kunnen, bij wijze van model, door het Rijk worden

gesticht. Verder moet dit schoolwezen zooveel mogelijk voeling houden met de practische uitoefening van het bedrijf, doordien de leerling overdag op een werkplaats is, en een avondcursus van theoretischen aard volgt, òf wel dat hij den dag op de school is en daar èn practisch èn theoretisch gevormd worde; in welk laatste geval het hoogste bereikt wordt, indien men een ondernemer vindt die werk voor de fabriek op school laat verrichten en anderzijds de leerlingen der hoogere klassen sommige werkuren op zijn fabriek in dienst neemt. Te Luik en te Parijs is men er bij enkele bedrijven in geslaagd zulk een combinatie tot stand te brengen, en men roemt over het resultaat. Het heeft vooral dit goede, dat de leerling van meet af leert werken niet voor schoolwerk maar voor fabricaat dat naar de markt gaat.

Verder durft de Minister bij het stellen van algemeene regelen niet te gaan. Vooral de speciale bedrijven zijn er te gevarieerd en te ingewikkeld voor. Want wel zullen de lagere vakscholen evenwijdig loopen met de ambachtsscholen, en de hoogere met de middelbare technische school, maar de vertakking in lagere en hoogere scholen is hier te weinig constant, om de vergelijking verder door te trekken.

(Wordt vervolgd).

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 4 Juni 1904. *Het Raadhuis te Haarlem,* is een uitvoerige beschrijving van dit oudste der Haarlemsche, tevens een der merkwaardigste Nederlandsche gebouwen.

Kerkorgels, geeft eenige mededeelingen over herstellingen aan de orgels in de Groote Kerk te Haarlem en de gelijknamige Kerk te Nijmegen.

Het blad bevat voorts beschrijvingen van *Een Moderne zelfwerkende brandmelder* (Autophrophon), en *Brückner platen.*

De Architect, 4 Juni. *De Kathedraal bouwers,* geeft eenige beschouwingen van Leader Scott over middeleeuwsche bouwwerken, ontleend aan zijn werk „De Kathedraal bouwers".

Het blad bevat een verslag van de *Excursie naar IJmuiden en Velsen,* op 21 Mei j. l., door eenige leden van A. et A. ondernomen.

In het „Technisch gedeelte" wordt het artikel over *Kalkzandsteen* voortgezet.

De Bouwwereld, 1 Juni. *Sociaal-Economische Kroniek, het Leerlingwezen.* Hierin wordt de regeling van het leerlingwezen besproken, dat de Minister van Binnenl. Zaken heeft ingeweven in zijn ontwerp-Arbeidswet.

Het Théatre des Variétés te Antwerpen, door N. Van der Kloot Meyburgh, met twee afbeeldingen. Korte beschrijving van dit gebouw, een werk van den architect G. van Oenen.

Voorts bevat dit nummer: *Een moderne zelfwerkende brandmelder,* en het vervolg van *Prijsvraagbeginselen.*

Technisch Weekblad, 2 Juni. *Middelbaar Technisch Onderwijs,* een uittreksel (vervolg) uit de memorie van toelichting.

De stellingen van het *Architecten-Congres te Madrid* worden vervolgd, evenals de beschouwingen over *Ophaalbruggen.*

Metallicus, 2 Juni. *Over zinkbedekkingen*; behandelende het maken van goten. *Uitslaan van blikwerk* (vervolg).

Loodgieters- en fittersbedrijf, 2 Juni. *Over lichtgas leidingen en toestellen* (vervolg); *Over bad- en waschinrichtingen*; *Een nieuw reservoir voor closets* (De Paarl); verder dezelfde artikelen als in „Metallicus".

UIT DEN VREEMDE.

Te Persan zijn door de architecten Bellou, Prévost en Langlois een aantal kleine goedkoope woningen met tuintjes gesticht, geschikt voor bewoning door een familie van man, vrouw en drie à vier kinderen, en die van 5000 tot 7500 frs. kosten. Voor dien prijs kan men ze koopen, of bewonen op afbetaling. Ook te Beaumont worden zulke woningen gebouwd.

In La Praz, in Savoye, is een oven in werking, waarin staal langs electrischen weg bereid wordt. De warmte wordt voortgebracht door een lichtboog tusschen twee kool-electroden. Een dergelijke oven is aangelegd te Kortfors in Zweden, waar de noodige waterkracht ter beschikking staat. Aldus vervaardigd staal is goedkooper dan het volgens vroegere methoden gewonnen, en bovendien vrij van blazen en scheuren.

De firma W. Ziesch en Co. te Berlijn heeft de fabricage van Gobelins (haute-lisse-techniek) weder opgevat, en kan dergelijke wandbekleedingen tegen billijke prijzen afleveren. Oude gobelins kunnen door haar ook weder uitstekend hersteld worden.

De Technische Hoogeschool te München wordt thans bezocht door 2774 personen, waarvan 2322 studeerenden, 184 toehoorders en 268 hospitanten; in den zomer van 1903 waren er 2828 bezoekers. De tegenwoordige architecten-afdeeling telt 457 studenten.

Op 78-jarigen leeftijd is den 24en Mei te Dresden overleden de ingenieur Friedrich Siemens, de laatste der drie bekende broeders van dien naam. Hij is beroemd geworden door zijne verwezenlijking van het door hem uitgedachte regeneratie-proces voor vuurhaarden, waardoor de hoogste temperatuur bij de grootste besparing van brandstof verkregen werd. Volgens dit zelfde principe werden de regeneratief gasbranders en — schoorsteenen geconstrueerd. Nog vond hij verbeterde ovens voor glasbereiding uit, die algemeen in Saksen en Bohemen zijn ingevoerd.

Te Stuttgart zal een nieuw abattoir gebouwd worden, waarvoor 4.700.000 Mrk. is toegestaan.

De door de Noord-Elbe gescheiden deelen van Hamburg, St. Pauli en Steinwärder zullen door twee tunnels (voor heen en terug) vereenigd worden, met aan elke zijde een toorn met trappen en liften. Kosten ongeveer 8.2 millioen Mrk. Lengte der tunnels elk circa 450 M.; breedte, 4.8 M.; diepte tunnel-bodem beneden gemiddeld hoog water: 17 M.

De Italiaansche kunstenaars zijn uitgenoodigd deel te nemen aan een prijsvraag voor een Verdi-monument te Milaan, dat 120.000 lire mag kosten. Prijzen: 1 van 5000 lire, en 5 elk van 1000 lire.

BERICHTEN.

's Gravenhage. De leden van de Afdeeling alhier van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst zullen op Maandag 13 Juni onder leiding van den heer W. B. van Liefland de nieuwe bouwwerken te Scheveningen, zooals het Palace-Hotel, de uitbreiding der Oranjegalerij, de Electrische Centrale, den Circus, enz. bezichtigen.

Tram over het Binnenhof. In verband met den aanleg van electrische tramlijnen in de Gemeente 's Gravenhage, waarbij van bovengrondsche geleidingen gebruik zal worden gemaakt, bestaat de mogelijkheid, dat wederom een lijn zal worden geprojecteerd over het Binnenhof, in de plaats van de tegenwoordige paardentram.

Daar het Bestuur van de Afdeeling 's Gravenhage van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst van oordeel is, dat dit oude en beroemde stadsgedeelte door een dergelijke lijn zeer zou worden ontsierd, heeft het een adres gericht tot Z. Exc. den Minister van Waterstaat enz. met verzoek, dat door Z. Exc. op eene aanvrage tot vergunning voor den aanleg van een tramlijn met bovengrondsche geleiding over het Binnenhof, afwijzend moge worden beslist.

Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. De Zomervergadering dezer Vereeniging zal dit jaar gehouden worden te Amsterdam, op Zaterdag 9 Juli a. s.

Amsterdam. In de expositie-zaal van 's Rijks Prentenkabinet is door de zorg van den Directeur, den heer F. W. Moes, een tentoonstelling geopend, gedurende de maand Juni te houden van ornament-prenten van Duitsche, Fransche en Italiaansche kunstenaars, van af de helft der 15e eeuw, tot en met het tijdperk der roccoco.

Zalt-Bommel. Sedert jaren verkeert de statige toren van de St. Maartenskerk in een treurigen toestand van verval, die met den dag verergert en gevaarlijker wordt. Vanwege het Rijk zijn thans opmetingen van het monument geschied, die doen hopen, dat een restauratie in uitzicht is. Deze kan niet spoedig genoeg geschieden.

Deventer. Door den Gemeenteraad is besloten, gedurende 10 jaren een subsidie van *f* 2000 's jaars te verleenen tot restauratie der St. Lebuïnus Kerk, en wel *f* 1000 uit gewone en *f* 1000 uit buitengewone uitgaven.

Zierikzee. Voor de betrekking van Gemeente Bouwmeester zijn 56 sollicitanten opgekomen.

Bureau voor plaatsing van **Opzichters en Teekenaars.**
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	25	jaar	salaris	f	80.–
„	„	38	„	„	-	100.–
„	„	37	„	„	-	80.–
„	„	46	„	„	-	100.–
„	„	19	„	„	-	50.–
„	„	20	„	„	-	60.–
„	„	31	„	„	-	85.–
„	„	24	„	„	-	90.–
„	„	23	„	„	-	80.–
„	„	21	„	„	-	75.–
„	„	21	„	„	-	70.–
Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	20	jaar	salaris	f	60.–
„	„	27	„	„	-	85.–
„	„	22	„	„	-	75.–
„ Opzichter	„	22	„	„	-	60.–
„ „	„	62	„	„	-	60.–
„ „	„	27	„	„	-	80.–
„ „	„	24	„	„	-	75.–
„ „	„	20	„	„	-	60.–
„ „	„	40	„	„	-	75.–
„ Teekenaar	„	20	„	„	-	60.–
„ „	„	26	„	„	-	60.–
„ „	„	26	„	„	-	90.–
„ „	„	27	„	„	-	70.–

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 13 JUNI.

AMSTERDAM. Bestek no. 999: het vergrooten van 57 wachterswoningen langs de lijnen der Kon. Ned. Locaalspoorweg Maatij. Dieren—Hattum en Apeldoorn—Wierden met bijbehoorende werken in 2 perc. Raming perc. 1. f 24800, perc. 2 f 32000.

De directie der Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (Gr. tijd).

AMSTERDAM Het afbreken en vervoeren van twee houten hulpscholen, staande aan het Mariniersplein, naar een terrein aan de Bilderdijkkade, het weder opbouwen van die houten hulpscholen op dit terrein, benevens het bijbouwen van twee klasselokalen enz.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stadsdrukkerij, tegen f 1 (met 1 teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den archit., ten stadhuize, kamer no. 105, van 2—4 u., ged. de laatste drie werkdagen voor den dag der aanbest.

DINSDAG 14 JUNI.

AMERSFOORT. Het bouwen van 10 arbeiderswoningen op terreinen aan de Tolstraat Nicasiusdwarsstraat.

De arch. W. v. Schaik, v.m. 11 u., in hotel „de Zwaan". Teek. en bestek ter inzage in voorn. hotel en verkrijgb. à f 1,50 op het bureau van den arch. Aanw. gedaan.

BLESSE (FR.). Het herbouwen van een afgebrande boerderij te Blesdijke.

De heer G. Meiners, 's av. 6 u., bij J. ten Kampe, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 10 Juni, v.m. 11 u.

BOEKELO BIJ HAAKSBERGEN. Het bouwen van een dubbel woonhuis.

De heer H. Th. Tusveld te Rijssen, n.m. 5 u., in café Borgerink aldaar, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 14 Juni, n.m. 4 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis, op een terrein aan de Bothastraat.

De heer H. Kwast, 's av. 8 u., in café „Ten Bruggencate". Bestek en teek. in bovengen. café ter inzage. Aanw. 14 Juni, 's av. 7 uur.

WOENSDAG 15 JUNI.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van eene nieuwe en het afbreken van de bestaande opzichterswoning te Werkendam, behoorende tot de werken van de Nieuwe Merwede. Raming f 7155.

Het min. van W., H. en N., v.m. 11 u. Bestek no. 117, na 1 Juni ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N. aan de lok. der prov. best. en is te bekomen bij Gebrs. van Cleef te 's-Hage. Inl. te bekomen aan het bureel van den hoofdingen.-directeur van den Rijkswaterstaat in de 2de en 3de directiën te 's-Hage, bij den ingen. voor het 4de rivier-arrond. te Dordrecht, alsmede bij den opz. Smelt te Werkendam, Het proc.-verb. van inl. op dagen en uren van aanw. ter teek. bij laatstgen. in de bestaande opzichterswoning te Werkendam. Aanw. 8 en 9 Juni. v.m. 9—12 u.

DONDERDAG 16 JUNI.

LOSSER (OV.). Het afbreken en bouwen van een woonhuis aan de Oldenzaalschestr.

De heer B. A. Leurink, n.m. 12½ u., in het koffiehuis van wed. Blokhoff, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. E. Zeggelink arch. Enschedé. Aanw. 16 Juni, v.m. 9½ u.

TER APEL (GR.). Het bouwen van een groot meubelmagazijn met burgerwoonhuis

De heer C. Rademaker Hz., n.m. 2 u., ten zijnen huize, alw. bestek en teek. ter inzage en à f 1 verkrijgb. bij N. Doornbos, archit. Sellingen die inl. geeft. Bilj. inzenden tot 15 Juni ten huize van den besteder.

VRIJDAG 17 JUNI.

UTRECHT. Het afbreken van perceel 4 aan den Steenweg, het bouwen van een winkelhuis, het restaureeren der bestaande kapellen en een gedeelte der noordelijke en oostelijke zijgevel der Buurkerk met vernieuwingen aan kerkramen.

De kerkvoogden der Ned. Herv. gem., n.m. 2 u., in de kapittelkamer der Janskerk. Bestek en teek. te bekomen à f 1,50 bij M. E. Kuiler, Oudegracht Tz 53bis waar inl. worden verstrekt. Aanw. 13 Juni. v.m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

26 MEI.

EDE. Het bouwen van 4 woningen onder een kap in perc. en massa. Door den archit. Alb. Kool.

In massa. Laagste inschr. Joh. Diesman, f 8340.

30 MEI.

HAULERWIJK (FR.). Het afbreken en weder opbouwen van een arbeidershuis. Door de diakenen der Ned. Herv. Gem.

Laagste inschrijver T. v. d Berg, Haulerwijk, f 555. Gegund.

31 MEI.

HAARLEMMERMEER. 1. Het bouwen van twee schoollokalen met overdekten gang, privaten enz. aan de school no. 5 te Nieuw-Vennep. 2. het bouwen van twee schoollokalen met overdekten gang, privaten, enz. en het verbouwen van de school no. 3 te Vijfhuizen. Door het gem.best.

1e. Laagste inschrijver P. Kleerebesem, f 8648.

2e. P. Kleerebesem, Beverwijk, f 10248. Gunning aangehouden.

1 JUNI.

APPINGEDAM. Het bouwen van een woonhuis met schuur, op de Wierde, aldaar, met bijlevering van alle materialen. Door de familie Grieven.

Laagste inschr. J. Oterdum, Tjamsweer, f 2149. Gegund.

2 JUNI.

MAASSLUIS. Het bouwen van 5 schoollokalen en het verbouwen van 2 schoolgebouwen. Door het gem.best.

Laagste inschrijver J. de Kloe, f 35900. 1 biljet van onwaarde.

3 JUNI.

BREDA. Het bouwen van een pastorie en kosterswoning, een en ander met bijlevering van de benoodigde bouwstoffen. Door het R. K. parochiaal kerkbest. van St.-Anna.

Laagste inschrijver M. Dijkers, Terheijden, f 33900. Gunning voorbehouden.

4 JUNI.

ZUTPHEN. Het metsel- en timmerwerk c.a. voor een gebouw bevattende 5 benedenen 5 bovenwoningen in den tuin gelegen a. d. Deventerstraat hoek Baggeroord. Door den bouwk. D. J. v. Loo.

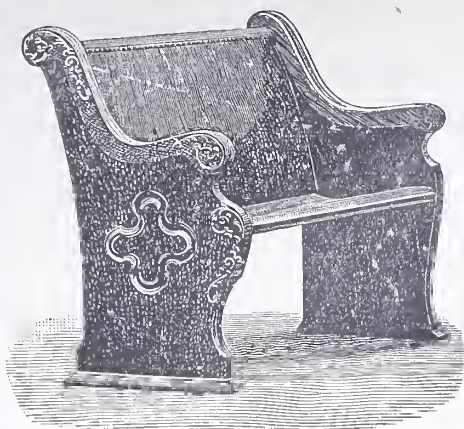
Metsel- en timmerwerk. Laagste inschr. E. F. J. v. Bruggen, f 14438.*
Loodgieterswerk. P. de Vries, f 815*.
IJzerwerk. R. Bussink, f 422*.
Schilder- en glaswerk. D. Douwes, f 1019*.
Behangwerk. H. F. Wensink, f 179,50*.
* Gegund.

Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood enz. — A. C. DEGENS, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. -- PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co.,Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

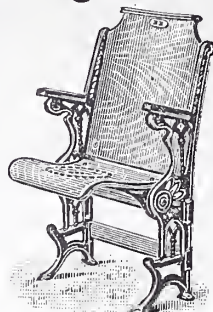
LEYDEN & VAN BEEST.

BINNENROTTE 22—24, ROTTERDAM.
Succursale: BRUSSEL 9 rue d'Angleterre.

SCHOOLMEUBELEN.

GROOTE COLLECTIE
Schouwburgstoelen
vouwbare
en
draagbare
stoelen
voor

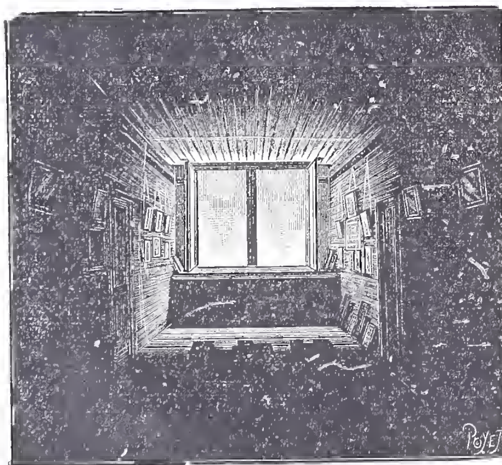
Kantoor- en Koffiehuisinrichtingen op groote schaal.

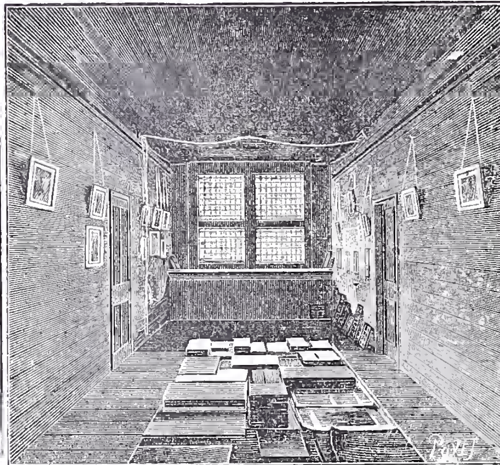
KERKEN, ZONDAGSSCHOLEN, NUTSGEBOUWEN en VERGADERZALEN.
Prijzen en catalogus op aanvrage.
o. a. ingericht: **Departement tot Nut van 't Algemeen, Luthersche Kerk, „Nieuwe Kerk 's-Gravendijkwal" Delfshaven** allen Rotterdam.

B. LANDHEER Jr., Wijnhaven 93, Rotterdam.
Generaal-Vertegenwoordiger der firma
ARENDT, MILDNER & EVERS, HANNOVER.
Speciaal fabriek voor
Centrale Verwarmingen.
WARMWATERBEREIDING, DROOGINRICHTINGEN enz., naar verschillende systeemen.
☞ Prima referentiën van uitgevoerde installatiën.
Inlichtingen, begrootingen en teekeningen gratis!

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT
Zonder Prisma's. Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telephoon No. 2621.

T^H. A. DE KOSTER, Sanitary-Engineer,

Amsterdam.

Fabrikant van Centrale Verwarmingstoestellen,

ijzeren en houten PLANTENKASSEN, bedekt met houten roljalousiën, ter bescherming, worden geheel gereed uit mijne Fabriek opgeleverd.

Verwarming van Serres met reguleerbare vulketels, eigen Fabrikaat.

Deze ketels zijn ten allen tijde voorhanden en kunnen, zoo noodig, in enkele uren verwisseld worden.

Bouwkundig Compagnon

gevraagd in een sedert jaren bestaande zaak van **Aannemerij, particulier werk** met annex kleine **Machinale Timmerfabriek.** Vereischten zijn Bouwkundige kennis en het bezit van eenig kapitaal. Br. onder letter **B. C.** Bureau Maatschij tot Bev. der Bouwkunst, Marnixstraat 402, *Amsterdam.*

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 20sten Juni 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed, volgens bestek no. 7.

het maken van een gebouw met de daarbij behoorende werken voor de Electrische inrichting der spoorwegbrug over het Noordzeekanaal nabij VELSEN.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT DER NEDERLANDEN).

Begrooting f 23000.—.

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid,
R. VAN HASSELT.

Ambachtsschool

TE

TILBURG.

GEVRAAGD tegen 16 Augustus e.k.

1. Een Leeraar in het Timmeren
(Practisch ervaren Timmerman bekend met teekenen) salaris *f* 900.—

2. Een Leeraar in het Smeden
(Bekwaam Vuur- en Bankwerker, bekend met teekenen) salaris *f* 900.—

Tegen 1 SEPTEMBER.

3. Een Leeraar in het Verwen
(Acte voor handteekenen strekt tot aanbeveling) salaris *f* 900.—

Zij met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, ontvangen hiervoor een oproeping.

Inzending van stukken en teekeningen vóór 25 Juni a. s. aan den Directeur **F. C. STEINMANN te Arnhem.**

Namens het Bestuur
L. J. GOYAERTS, Voorzitter.
Dr. B. DIJKSTERHUIS, Secr.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter.* ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter.* — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.
Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

18 JUNI 1904. 24e JAARGANG. No. 25.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie $^3/_2$ maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

(Vervolg van bladz. 285.)

Na de behandeling van het middelbaar industrieel onderwijs, vervolgt de Memorie met die van het middelbaar technisch onderwijs, en verklaart het onderscheid tusschen de *industrieele* en de *technische vakscholen.* Het wordt terstond gevoeld, zoo men een vakschool bijv. voor het horlogemaken, boekbinden, kunstvuurwerk, borstelmaken, enz. vergelijkt met een textielschool. De eerste soort school leidt op voor één bepaald bedrijf; de textielschool daarentegen omvat in haar breeder opvatting de opleiding voor alle bedrijf, waarin gesponnen en geweven wordt; zij richt zich dus niet naar één soort van maatschappelijk bedrijf, maar bepaalt haar onderwijs naar de algemeene eischen, die ten deze voor kennis van zekere groep stoffen, voor kennis van de onderscheidene bewerking van deze stoffen, en voor kennis van de daarvoor noodige werktuigen te stellen zijn. Niet het industrieel, maar het technisch karakter stelt hier den regel, in zooverre niet de ontwikkeling van één bepaalden vorm, waarin zekere industrie in de maatschappij optreedt, maar bevordering van de algemeene technische kennis van zekere groep van stoffen en haar bewerking doel van de opleiding is Te onderscheiden valt dan tusschen technische scholen, die gericht zijn op de bewerking van vlas, hennep, wol, katoen, zijde en al wat spinbaar of weefbaar is; op de bewerking van dierenhuiden, en al wat uit leder wordt bereid; op de bewerking van edele metalen en gesteenten; op de bewerking van klei en aarde voor de glas-, steen- en keramiek-fabricatie enz. Toch zou zich vergissen wie waande, dat de indeeling van deze scholen systematisch naar de verdeeling der grondstoffen was tot stand gekomen. Veeleer is de technische school voor de bewerking van hout, steen en ijzer opgekomen uit de eenheid van het constructieve. Het is het bouwvak, dat het eerst behoefte aan opleiding openbaarde, dat allerwege aan de orde was, en het grootste aantal personen bezig hield; hiermede heeft zich de werktuigkunde, die eveneens een constructief karakter bezit, in de praktijk verbonden; en daarom zal onder de technische scholen de school voor het constructieve steeds op den voorgrond staan. Dat zich van zelf hout, steen en metaal als grondstof aanbood, dwong tot natuurkundig onderzoek, en op die wijze verklaart het zich, dat in deze op den voorgrond tredende technische scholen voor constructie de bouwkunde, de werktuigkunde en de natuurkunde de vanzelf aangewezen leervakken waren. Dit sluit niet uit, dat ook voor ijzerbewerking op zichzelve een technische school kan ontstaan, maar toch was het de constructieve techniek, waardoor in den meer algemeenen zin de kennis van de ruwste grondstoffen en van de krachten der natuur, waarover de mensch beschikt, bevorderd werd. Bij de textielscholen, lederscholen, enz. heeft men reeds in veel sterker mate met een afzonderlijk levensterrein te doen, en niet minder met een nijverheid die plaatselijk geconcentreerd is. De technische mijnbouwschool staat er evenzoo voor. Al treedt dan ook bij deze soort scholen de grondstof, meer dan bij de bouwscholen, op den voorgrond, toch dwong anderzijds het geconcentreerd zijn van de enkele industrieën, die deze grondstoffen bewerken in bepaalde streken, tot meer splitsing, dan het technisch begrip eigenlijk toelaat. Technische scholen, die de geheele textielnijverheid bestrijken, zijn zeldzaam, de opleiding voor de fabricatie van katoen, linnen, zijde en wollen stoffen is veelal gesplitst, terwijl zelfs de tapijtfabricatie gewoonlijk niet in de scholen voor wolbewerking is opgenomen. Bij de opleiding voor de bewerking van aarde en klei doet zich ten deele hetzelfde verschijnsel voor. De fabricatie van steen is te eenvoudig om voor den werkman veel opleiding te vergen; daarentegen is de keramische fabricatie zoo veelzijdig en zoo ten nauwste met het kunstonderwijs verwant, dat de gewone steenfabricatie en de keramiek moeilijk onder eenzelfde onderwijs zijn te brengen. Nog sterker komt dit

afwijkend karakter uit bij de technische school voor de typographie in haar breedsten omvang.

De opvatting, dat bij de M. T. S. het onderwijs in de meer algemeene kundigheden, die een geheele groep bedrijven ten goede komen, den toon aangeeft, sluit zich het gereedst aan bij de namen van polytechnische en technische school. Ook bij deze scholen van hoogere orde is geen oogenblik sprake van de speciale opleiding voor één bepaald vak, maar integendeel van de bevordering van de kennis dier algemeene kundigheden, die 's menschen bezigheid met de stoffen en krachten der natuur in den meest uitgebreiden zin toelichten en bevorderen. De technische hoogeschool doet dit in volstrekt algemeenen zin, het polytechnicum krachtens zijn naam voor een veelheid van vakken, en beide doen dit door het geven van de hoogste vorming aan hen, die aan het hoofd zullen treden van de uitnemendste inrichtingen en door hun studie. 's menschen kennis op dit terrein hebben te verrijken. De M. T. S., die de leiders van den tweeden rang heeft te vormen, doet ditzelfde alleen in beperkter vorm en voor meer beperkt terrein, maar toch altoos evenals de hoogere technische school in dien zin, dat zij opleiden wil in de algemeene kennis en kunde die een geheele groep van verwante bedrijven ten goede komen.

Te waardeeren zijn de pogingen, die ook ten onzent tot het verkrijgen van zulk soort technische scholen reeds zijn aangewend. Te Enschedé, te Amsterdam en te Rotterdam deed men uitstekend werk op het textiel- en machinegebied. Dit neemt echter niet weg, dat we hiermede nog volstrekt niet zijn waar we wezen moeten, en dat de oprichting van de onderscheidene technische scholen waaraan behoefte bestaat deels door de Regeering zelve zal moeten ondernomen worden, deels krachtig door haar zal zijn te bevorderen. Zoodra de centrale school haar opkomst verzekerd ziet, wenscht de Regeering in overleg te treden met het gemeentebestuur van Enschedé over de textielschool voor de katoenindustrie. Is daarvoor het plan gereed, dan wenscht zij te Tilburg de stichting van de textielschool voor de wolindustrie te bevorderen. En is men zoo ver, dan zal de technische leerschool voor lederbewerking aan de beurt komen. Voor Limburg zal een mijnbouwschool noodig zijn. Bij de stichting dezer scholen wordt gerekend op de krachtige medewerking van de gemeentebesturen en de nijverheid zelve. Gemeenlijk nemen in het buitenland de gemeentebesturen het terrein en de gebouwen voor hunne rekening.

De voorgestelde Centrale Middelbare Technische School is 1⁰. een *technische school*, omdat ze bedoelt aan haar kweekelingen die kundigheden en vaardigheden mede te deelen, die hen bekwamen om in een breede reeks van bedrijven op te treden; 2⁰. een *middelbare school*, doordat ze opleiding geeft aan hen, die als patroon in kleine bedrijven of bij grootere bedrijven als leiders onder de patroons werkzaam zullen zijn; 3⁰. een *centrale school*, omdat ze opleiding voor die reeks van bedrijven, die verreweg het talrijkst en over het geheele land verspreid zijn, en tot op zekere hoogte, met name door de werktuigkunde en de scheikunde, een grondslag van kennis leggen, waarop voor een deel schier alle nijverheid steunt. De meest gangbare indeeling van deze soort school is, dat ze uit 3 afdeelingen bestaat: 1⁰. uit een scheikundige, die de stoffen en krachten leert kennen; 2⁰. een werktuigkundige, die de instrumenten leert kennen om die stoffen en krachten te beheerschen; 3⁰. een bouwkundige, die leert, hoe men, onder aanwending van deze instrumenten op de stoffen en krachten, een constructief resultaat kan bereiken. Deze opvatting omtrent zulk een school is eene, die in het wezen der dingen haar motief vindt.

Bij de eerste oprichting van zulk een school behoort de practische vraag te worden gedaan, op welk bezoek elk der afdeelingen kan rekenen. Voor de bouwkundige en werktuigkundige afdeeling laat het vermoedelijk antwoord op die vraag zich niet wachten. Bij den Rijks- en provincialen waterstaat, en bij de waterschappen en polderbesturen zijn van de categoriën, die hier in aanmerking komen, een 600 personen in dienst, bij den Rijks- en gemeentebouw een 700, bij de spoor- en tramwegen een 500, en bij particuliere bouwondernemingen een 2000. Het getal van hen, die als werktuigkundigen van deze categorie dienst doen, is zeker niet zoo hoog, maar toch eveneens aanzienlijk. Geheel anders staat het met de dusgenaamde technologen van deze categorie, die hun opleiding in de scheikundige afdeeling zullen moeten ontvangen. De ervaring in het buitenland opgedaan, maant hier zelfs tot voorzichtigheid, zooals door voorbeelden in de memorie wordt aangetoond. Houdt men in 't oog, dat de industriën die behoefte aan scheikundig gevormde opzichters hebben, hier te lande veel zeldzamer zijn dan elders, zoo kan kwalijk worden verwacht, dat nu reeds een scheikundige afdeeling op eenigszins beteekenend bezoek zou kunnen rekenen, en dat te minder waar het onderwijs in de Nederlandsche taal gegeven, bezoek van buitenlanders uitsluit, terwijl juist deze een groot contingent leveren aan de scholen in Luik en Zwitserland. Het is deze overweging, die heeft doen afzien van het althans aanvankelijk oprichten van eene scheikundige afdeeling, waarvoor de behoefte te gering is. Bovendien heeft de Nederl. nijverheid in den regel behoefte óf aan te Delft gevormde deskundigen, die de ingewikkeldste vraagstukken kunnen oplossen, óf aan eenvoudige laboratoriahelpers. Hiermede is niet gezegd, dat een chemisch laboratorium aan de school mag ontbreken, dit laat noch de bouwkunde, noch de werktuigkunde toe; maar als hulpmiddel voor deze beide, kan het een eenvoudiger inrichting zijn met klein onderwijzend personeel.

Voorloopig zal de ontworpen school bestaan uit twee afdeelingen, één voor *Bouwkundigen* en een voor *Werktuigkundigen*. De eerste zal dienen voor de opleiding van bouwkundige opzichters en waterbouwkundige opzichters, die tevens geschikt zal zijn voor de vorming van patroons, aannemers en bouwmeesters van kleine bouwwerken. Uit die afdeeling zullen ook de gemeentelijke bouwmeesters voor kleine gemeenten kunnen voortkomen.

De werktuigkundige afdeeling zal dienen voor de opleiding van: 1⁰. aanstaande machineteekenaars-constructeurs voor de teekenkamer; 2⁰. personen bestemd om in machine-werkplaatsen de werkzaamheden te leiden; 3⁰. personen, die zich voorstellen aan 't hoofd van eene industrieele onderneming te zullen staan, waarin kennis van het machinevak gewenscht is; 4⁰. personen, die zich voorbereiden om belast te worden met het toezicht of de leiding der machine-installaties in eenig groot bedrijf; 5⁰. personen voor wie de kennis van werktuigkunde om eenige andere reden nuttig of noodig is, die zich willen voorbereiden tot de betrekking van opzichter van den arbeid, van het stoomwezen, bij spoorwegmaatschappijen e. d.; 6⁰. machinisten bij de koopvaardij; en 7⁰. electrotechnici.

De naam „opzichter" is hier bedoeld als generaal begrip, zoodat ook technische ambtenaren, teekenaars enz. daaronder zijn begrepen.

De opzichter is niet uitsluitend de persoon, die toezicht houdt op de uitvoering van het werk; hij moet ook zijn de practisch en theoretisch gevormde helper van den architect, den ingenieur of den aannemer, de man die de denk-

beelden van den meester weet te volgen en kan uitwerken, en niet te zeer ingewikkelde gevallen moet hij zelfstandig kunnen behandelen. De opzichters moeten hunne bestemming vinden op het teekenbureau en bij de uitvoering van bouwkundige en waterbouwkundige werken. Bij de opleiding zal rekening moeten gehouden worden met beide richtingen, doch de splitsing zal eerst in den aanvang van het tweede jaar behoeven plaats te hebben. Het onderwijs zal zoo moeten zijn, dat den bouwkundigen opzichter de aanleg van eenvoudige waterbouwkundige werken niet vreemd is, en dat de waterbouwkundige eenvoudige gebouwen kan tot stand brengen. Iemand die een goede technische en practische opleiding als opzichter heeft gehad en daarna zijn kennis heeft aangevuld met ervaring uit de praktijk des levens, zal tevens de kennis hebben, die verwacht wordt van een bouwondernemer, een aannemer, een architect — voor zoover deze laatste zich buiten 't gebied der schoone kunsten beweegt. De naam werktuigkundige omschrijft veel minder scherp een maatschappelijken werkkring dan die van bouwkundig opzichter. Onder de opgeleide werktuigkundigen zullen er velen zijn, die den werkkring kiezen van machineteekenaar-constructeur, bekwaam om een machine, waarvan slechts de algemeene dispositie en de hoofdafmetingen zijn gegeven, tot in de kleinste onderdeelen te ontwerpen; zij moeten zich dus niet alleen rekenschap weten te geven van de eischen waaraan de voltooide machine moet voldoen, maar ook van de manipulatiën die de onderdeelen in de werkplaats moeten ondergaan, opdat elk dezer volkomen de functie kunne verrichten, waarvoor het in het mechanisme bestemd is, en opdat elk onderdeel op de minst kostbare wijze kunne worden vervaardigd. Van de eischen, welke verschillende materiaalsoorten daarbij stellen, moeten zij volledig op de hoogte zijn, opdat elk materiaal zoodanig gebruikt worde, dat het aan zijn bestemming beantwoordt. Zij moeten ook omgekeerd een machineteekening weten te ontleden, de details kunnen ontwerpen en bestemmen voor de verschillende werkplaatsen, waarin zij moeten worden uitgevoerd. Met de machineteekenaars-constructeurs behooren in dezelfde afdeeling diegenen welke in verschillende fabrieken hun werkkring gaan zoeken. De groote nijverheid heeft in fabrieken of bij het mijnwezen groote kapitalen vastgelegd in werktuigen. Van groot belang is het dat deze onder kundig toezicht staan, dat gebreken spoedig worden verholpen, en dat het onderhoud naar den eisch geschiede. Ook de kleine industrie zal van de M. T. S. vruchten kunnen plukken. Zoo zullen eigenaars van kleine fabrieken, die deze aan hun zonen willen nalaten, dezen bij de toeneming van de mededinging krachtiger moeten wapenen in den strijd om het bestaan, dan zij zelve waren, toen zij hem aanbonden.

De genoemde categoriën, benevens de scheepsmachinisten, zullen in het algemeen met dezelfde opleiding kunnen volstaan.

Met de werktuigkundige opleiding verwant, maar daaraan toch weder andere eischen stellende, is die van den *electrotechnicus.* Zijn werkkring is zeer verschillend naarmate hij optreedt als machine-teekenaar, als werktuigkundige eener centrale, als installateur, als monteur, bij aanleg of exploitatie van een kabelnet, telefoon of electrischen tramweg, bij toepassing van zwakstroom of sterkstroom. Met deze verschillende schakeeringen bij het onderwijs aan de school rekening te houden in zoodanigen zin, dat elk een afzonderlijke opleiding verkrijgt, is voorshands niet doenlijk. In aansluiting aan de studie in de werktuigkundige afdeeling zal echter moeten gegeven worden een cursus in electrotechniek, waarin de leerlingen zich hoofdzakelijk met dit leervak bezig houden.

Eindelijk kan zonder noemenswaardige verhooging in de kosten aan de school eene opleiding voor telegraaf- en spoorbeambten verbonden worden, zoodra het verlangen hiernaar zich openbaart. Hiermede behoeft echter bij het grondplan van deze school geen rekening te worden gehouden, daar het plan van het hoofdgebouw zich moet leenen voor lateren uitbouw of bijbouw. Bij eerste uitbreiding van het aantal leerlingen moet niet dadelijk verlegenheid ontstaan, maar evenmin is 't geraden, zoo grootscheeps te beginnen, dat het gebouw jaren lang te omvangrijk is.

De vraag of een centrale school ook als kweekschool voor het onderwijzend personeel aan de lagere vakschool dienst zou kunnen doen, kan slechts ten deele in toestemmenden zin beantwoord worden. Alleen zal te overwegen zijn, of een acte voor het bouw- en werktuigkundig teekenen op die school verkrijgbaar kan worden gesteld, uitsluitend voor het geven van onderwijs op de ambachtsscholen, burgeravondscholen en teekenscholen.

Hoofdvraag daarentegen is, hoe tot de gewenschte opleiding te geraken van hen, die het timmeren, metselen, smeden, machine-bankwerken, meubelmaken, schilderen, behangen, enz. onderwijzen zullen. Geeft het onderwijs derzulken niets anders en niets beters dan ook op den winkel of op karrewei in het ambacht zelf is te leeren, dan vervangt het wel den winkel, maar laat het ambacht op de hoogte waarop het is, en brengt het niet verder. Zal dit hoogere doel bereikt worden, dan moet de vakonderwijzer op deze scholen hooger staan dan de gewone meester op het ambacht; hooger niet door onpractische geleerdheid, maar behalve door algemeene ontwikkeling, vooral door klaarder en vollediger kennis en kunde van zijn vak. Hiervoor nu zal het volgen van een twee- of driejarigen leergang op de centrale school uitnemend dienst kunnen doen, mits aan de intrede op deze school theoretische en practische vorming zij voorafgegaan, de centrale school zich een goede ambachtsschool voor haar kweekelingen ontsloten zie, en op dezen cursus door terugkeer in de praktijk gelegenheid volge tot het opdoen van rijker practische ervaring. Werd dit geheel nu besloten door een halfjarigen cursus van vak-paedagogische strekking, tevens dienende om den candidaat op de volle hoogte van zijn ambacht te brengen, zoo zou hem na afloop hiervan de gelegenheid kunnen geboden worden, om voor het vak, dat hij gekozen had, een diploma als ambachtsleeraar te verkrijgen. Een afzonderlijke afdeeling behoeft hiervoor echter, althans aanvankelijk, niet te worden opgericht. Daarvoor zou het aantal leerlingen dat zich aanbood te gering zijn, en in de mannen, die aan het hoofd van de ambachtsschool staan, is allicht het personeel aanwezig, om de lessen, die op de algemeene leergangen ontbreken, aan te vullen. Of voor het theoretisch onderwijs op de ambachtsschool enz. meer dan dusver partij zal zijn te trekken van de onderwijzers bij het L. O., is vooralsnog niet te beslissen. In Pruisen heeft men te dien einde, wat het teekenen betreft, afzonderlijke cursussen ingericht. Zeer verdienstelijk maakt zich nog in deze richting het Verein für das deutsche Fortbildungs-schulwesen. Dit gaat van de overweging uit dat indien, ook van de vakken die aan de eenvoudigste scholen voor voortgezet onderwijs onderwezen worden als rekenen, Duitsch en boekhouding, de leerling het verwachte nut zal trekken, alle opgaven die behandeld worden, ontleend moeten zijn aan het beroep van den leerling. Het rekenen zal niet alleen zijn vaardigheid in het cijferen moeten verhoogen, maar tevens hem eenige kennis verschaffen aangaande zijn beroep. De opgaven moeten ontleend zijn aan de feitelijk bestaande toestanden. De onderwijzer kan alleen dan goed rekenles geven als hij het arbeidsterrein van zijn leerling nauwkeurig kent, zoowel het onbewerkte materiaal, als de werktuigen en machines, den gang

der productie en van het geheele bedrijf. Zoo gaat het ook met de andere leervakken. De genoemde „Verein" tracht deze kennis bij de onderwijzers te bevorderen door het houden van voordrachten in zomercursussen, door excursies en debat-avonden. Overal worden nog slechts proeven genomen. Wat nu ten deze de Centrale school zal kunnen leveren, zal eerst bij de uitkomst blijken, na proefneming.

Een laatste dienst, die de Centrale school zal kunnen bewijzen, bestaat in hare werking naar buiten. Gelijk het Centrale Nijverheidsinstituut hulp heeft te bieden aan de kleinere industrie, zoo moet ook de Centrale school die bedrijven, waarvoor haar onderwijs den grondslag vormt, met raad en voorlichting dienen. Ten 1°. door correspondentie-onderricht. Op aanvrage moet aan hen, die de school niet kunnen bezoeken, voorlichting worden verstrekt, litteratuur worden opgegeven, een studieplan aangewezen, desnoods een enkel boek worden geleend en desnoods mondelinge bespreking worden toegestaan. Ten 2°. moet het bureau der school bereid zijn om aan hoofden van een bedrijf, of aan hen die souschef of skilled labourer zijn, te toonen wat ze zien willen, nieuwe werktuigen of gereedschappen uit te leggen, de bibliotheek open te stellen en in staat te stellen tot het nemen van proeven en het keuren van materialen. Na eenigen tijd bestaan te hebben, zal deze school, evenals het Centrale Nijverheidsinstituut, rondgaande cursussen, zoo noodig met tentoonstellingen moeten organiseeren, ook om ambachtsscholen tot hooger ontwikkeling te brengen.

Afgezien van deze rondgaande cursussen van beide instituten, bestaat er in den overgangstijd dringende behoefte aan 't inrichten van zelfstandige cursussen voor gezellen, die overdag in fabriek of werkplaats bezig zijn, maar gaarne een deel van den winteravond zouden besteden om zich theoretisch te bekwamen in de gronden waarop hun dagelijksche arbeid berust. Deze cursussen kunnen ook verder gaan, om den werkman in staat te stellen zich voor hooger staande betrekkingen voor te bereiden. Het onderwijs zal dan moeten loopen over wiskunde, natuurkunde, scheikunde, werktuigkunde en vakteekenen, en elk der cursussen zal een op zich zelf afgesloten leergang moeten vormen; het stelt in verschillend opzicht andere eischen dan het onderwijs aan de burgeravondschool, en is niet voor jongmaats maar voor gezellen bestemd, doch kan niettemin met die scholen in verband worden gebracht, in elk geval echter naar plaatselijke behoeften georganiseerd worden. Deze cursussen zullen van de gemeenten of van de avondscholen moeten uitgaan — waartoe de plaatselijke besturen lokalen en hulpmiddelen moeten leveren — en door het Rijk gesubsideerd worden.

De bouwvakken bekleeden bij elk vakonderwijs en dus ook hier de oudste en daardoor ook de eerste plaats; zoo is het op de ambachtsscholen en ook op de burgeravonden teekenscholen. Toch is het hoogst gewenscht, waar de plaatselijke nijverheid er aanleiding toe geeft, bij het vakteekenen in deze gezellen-cursussen ook andere bedrijfstakken meer tot hun recht te laten komen. Hier en daar vertoonen zich daarvan reeds sporen; zoo wordt het vakteekenen voor horlogemakers onderwezen aan de teekenschool te 's Gravenhage en de burgeravondschool te Groningen. Waalwijk heeft een vakteekenschool voor schoenmakers; elders zijn ongetwijfeld nog andere scholen. Te Berlijn worden aan de Handwerkerschule cursussen gegeven voor de meest uiteenloopende bedrijven.

Later, wanneer het gros onzer kundige werklieden van jongsaf behoorlijk zal onderlegd zijn, zullen allicht minder cursussen noodig zijn; thans, nu voor de meesten de gelegenheid tot degelijke vorming in de jeugd ontbrak, is het billijk hun behulpzaam te zijn voor verdere ontwikkeling. Groote toeloop is niet te vreezen, daar alleen de meer beteekenende werklieden zich voor de leergangen zullen aanmelden. Deze van zelf tot stand komende triage verhoogt de ontvankelijkheid voor het onderwijs en belooft het meeste succes.

Daar intusschen deze cursussen geheel zelfstandig tot stand moeten komen, en niet van een der genoemde Instituten kunnen uitgaan, wordt er in de Memorie niet verder op ingegaan; ze werden slechts vermeld om het beeld van het vakonderwijs, gelijk dat allengs worden moet, te voltooien. *(Wordt vervolgd).*

Gerestaureerd kerkglas in de Groote of St. Janskerk te Gouda.

EEN GERESTAUREERD KERKGLAS TE GOUDA.

In het Bouwkundig Weekblad no. 15 van 9 April 1904 werd een beschrijving gegeven van een door de mildheid van den heer P. van Eeghen te Amsterdam, onlangs in de ateliers van den heer Jan Schouten te Delft gerestaureerd raam van de Groote of St. Janskerk te Gouda. Het oorspronkelijke raam, voorstellende de komst van de Koningin van Scheba

tot Koning Salomo, werd in 1561 aan de kerk geschonken en is een werk van Wouter Crabeth.

Thans zijn wij in staat eene afbeelding van dit raam te geven.

Wij willen niet nalaten er thans nog eens op te wijzen, dat, nu ruimschoots bewezen is hoe dergelijke schitterende werken als die van de Crabeth's op hunner waardige wijze kunnen gerestaureerd worden, thans de tijd gunstig is om ook de overige zoo zeer beschadigde kerkglazen te Gouda in hun oorspronkelijken toestand terug te brengen.

Moge het jongst geleverde bewijs eene aanleiding zijn voor even milde schenkers als de heer Van Eeghen, en als de heeren Dr. A. Bredius en J. H. van Eeghen (*), om een werk van piëteit voor het grootsche 16e eeuwsche tijdperk onzer glasschilderkunst te verrichten, dat niet slechts hier te lande maar ook daarbuiten in dankbare herinnering zal blijven voortleven.

PRIJSVRAGEN.

Het Deensche Ministerie van Openbare Werken heeft een internationale prijsvraag uitgeschreven voor plannen tot wederopbouw van het slot Kristianberg. De voorwaarden tot deelneming aan dezen wedstrijd zijn door bemiddeling van genoemd Ministerie te verkrijgen tegen betaling van 20 Kronen.

GEVELWEDSTRIJD TE ROTTERDAM.

Het Bestuur der „Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer" heeft besloten om, op het voetspoor van verschillende steden in het buitenland, hetwelk kortelings ook is gevolgd door de gemeente Haarlem, ook voor Rotterdam *Gevelwedstrijden* uit te schrijven.

De ervaring leerde toch, dat dergelijke wedstrijden bevorderlijk kunnen zijn aan den kunstsmaak van het publiek, tot aanmoediging strekken der beoefenaars van het bouwvak en niet het minst het uiterlijk aanzien van de stad verhoogen.

Het bestuur voornoemd vertrouwt, dat het in zijn streven zal worden gesteund, door een zoo ruim mogelijke deelname der betrokken bouwmeesters en deelt voorts mede dat het voor dezen wedstrijd heeft vastgesteld de volgende

BEPALINGEN.

Artikel 1. De deelneming aan den wedstrijd staat open voor alle beoefenaars der bouwkunst met die gevels welke te Rotterdam in het tijdvak van 1 Januari 1900 tot 1 Juni 1904 door hen ontworpen en onder hunne leiding uitgevoerd zijn.

Art. 2. De wedstrijd zal omvatten twee rubrieken en wel:

a. Gebouwen voor bewoning (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, societeiten en koffiehuizen).

b. Utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken, enz.)

Voor ditmaal worden openbare gebouwen van den wedstrijd uitgesloten.

Aan de na te noemen jury wordt het recht toegekend om de voor mededinging opgegeven gevels onder een der beide genoemde rubrieken te brengen.

Art. 3. De beoordeeling van elken gevel zal geschieden naar zijn bouwkunstige waarde, in verband met de bestemming van het gebouw waarvan hij deel uitmaakt en met de omgeving waarin het gebouw is geplaatst. Beoordeeling van het inwendige is uitgesloten.

Art. 4. Voor of op den 1 October 1904 hebben de deelnemers bij den *Secretaris der „Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer, Leuvehaven 10*, in te zenden een verzegeld couvert op welks buitenzijde behalve het adres, alleen het motto „Gevelwedstrijd" wordt vermeld.

Het couvert heeft in te houden:

a. het naamkaartje van den mededinger.

b. een door hem onderteekende verklaring, dat hij is de ontwerper van den door hem ter beoordeeling aangeboden gevel en dat de uitvoering onder zijne leiding heeft plaats gehad.

c. een duidelijke opgaaf der ligging en van het nummer van gebouw, met welks gevel hij wenscht mee te dingen.

d. een opgave van de bestemming van het gebouw en van den datum der voltooiing van den gevel.

e. den naam van de firma of van den persoon die met de uitvoering van den gevel is belast geweest

Het daarbij insluiten van eenvoudig behandelde teekeningen verdient aanbeveling.

Art. 5. Het Bestuur der Vereeniging zal, behalve aan de jury, aan niemand mededeeling doen van de namen der mededingers noch de ter beoordeeling ingezonden gevels bekend maken.

Art. 6. Het Bestuur der Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam heeft de volgende heeren architecten uitgenoodigd en bereid bevonden deel uit te maken van de jury: Prof. Henri Evers te Delft, oud-lid der Vereeniging, Eere-Voorzitter der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" en Eerelid van de Vereeniging U.N.I.; J. C. van Dorssen, Hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier; A. Salm G.Bzn, Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam; C. H. Peters, Rijksbouwmeester te 's Gravenhage en J. Verheul Dzn., Bestuurslid der Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam enz.

Art. 7. Het Bestuur der Vereeniging stelt voor dezen wedstrijd voor elken der in Art. 2 genoemde rubrieken beschikbaar een verguld zilveren en een zilveren medaille geslagen op den stempel der Vereeniging, benevens een diploma.

Art. 8. De jury zal zoo spoedig mogelijk na sluiting van den termijn van inschrijving overgaan tot beoordeeling van de voor mededinging opgegeven gevels.

Haar uitspraak zal worden bekend gemaakt op de wijze, die aan het Bestuur der Vereeniging het meest doelmatig zal voorkomen.

Art. 9. In verband met het bepaalde in Art. 5 zullen alleen de namen van de bekroonden en de ligging van het bekroonde werk worden gepubliceerd.

Art. 10. De jury kan zich het recht voorbehouden, de uitgeloofde medailles niet toe te kennen. Ook kan zij loffelijke vermeldingen verstrekken aan hen, die met de uitvoering van de bekroonde gevels waren belast.

Art 11. De uitreiking der prijzen zal plaats hebben op de wijze die aan het Bestuur der Vereeniging het meest geschikt zal voorkomen.

Art. 12. Bij welslagen zullen de gevelwedstrijden om de twee jaar worden herhaald.

Het Bestuur voornoemd,

Mr. D. Fock, *Voorzitter.*
H. J. Klüssener, *Vice-Voorzitter.*
A. Voogd, *1e Secretaris.*
Mr. W. Tabingh Suermondt, *2e Secretaris.*
A. Robertson W.Az., *Penningmeester.*
O. Andriessen.
W. Brandsma Johz.
Mr. G. Bicker Caarten.
E. Gans.
P. L M. Hoogeweegen.
Jhr. C. R. T. Krayenhoff.
Dr. D. Neurdenburg.
W. H. v. d. Toorn Wz.
J. Verheul Dz.

Het Bestuur der Vereeniging tot Verfraaiing van Rotterdam en tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer verricht met het uitschrijven van deze gevelwedstrijden een zeer te waardeeren werk. Zooals immers o. a. in Frankrijk en Duitschland, en hier te lande in Haarlem, dat er het goede voorbeeld gaf, gebleken is, zijn zulke wedstrijden van wezenlijken invloed op den kunstsmaak van het publiek, en sporen zij dit aan mede te werken tot verfraaiing van het uiterlijk der stad. Niet alleen kunnen ook de ontwerpers door de hen verschafte gelegenheid om bij de mededinging uit te blinken, aangemoedigd worden de uiterste zorg aan hun ontwerp en de uitvoering daarvan te besteden, maar zij kunnen ook hen voor wie zij bouwen, en misschien tot nu toe onverschillig, in menig geval er toe brengen mede te werken om iets goeds tot stand te helpen brengen.

Wij hopen, in het belang der bouwkunst, dat het goede streven der Vereeniging beantwoord zal worden door een groote deelneming aan dezen eersten Rotterdamschen Gevelwedstrijd.

(*) Deze heeren verschaften in 1901 de middelen voor het restaureeren van twee andere ramen in de Groote Kerk te Gouda. Zie Bouwk. Weekblad no. 32 van 10 Aug. 1901.

NIEUWE UITGAVEN.

Werktuigkunde voor ambachtslieden, door G. A. Scholten, Architect en Leeraar M. O. te Tiel. Tweede deeltje. Uitgave van D. Mijs te Tiel. Prijs *f* 2.25.

Het eerste deel van dit werk verscheen in 1903. De inhoud hiervan beperkte zich tot de eenvoudige werktuigen voor de bouwpraktijk, en de theoriën die daarbij te pas komen.

Het thans in soliden band verschenen tweede gedeelte, een boek van een 300 bladzijden druks met 134 tekstfiguren, is bestemd voor hen die een ruimer inzicht wenschen te verkrijgen in de wetten van het evenwicht en de beweging van vaste lichamen, water en lucht, welke wetten veelvuldig toepassing vinden bij het uitvoeren van bouwconstructies.

De schrijver, aan wien meerdere zeer gewaardeerde werken van groot belang vooral voor opzichters en ambachtslieden te danken zijn, heeft zich voorgesteld, dat het hier aangekondigde boek goede diensten zal kunnen bewijzen bij het voortgezet technisch onderwijs voor aanstaande leeraren aan ambachtsscholen, voor opzichters, enz.; hij hoopt, dat de wijze van behandeling van de stof het ook geschikt zal doen zijn voor zelfstudie, om als leiddraad te dienen voor hen die zich willen bekwamen voor examens, als die voor bouwkundig opzichter, voor opzichter, van den Waterstaat, bij spoorwegen enz.

Wat ons betreft, wij zijn overtuigd, dat de heer Scholten weder een uitstekenden arbeid heeft verricht met de samenstelling van dit tweede deel, en dat die arbeid aan de door hem gekoesterde verwachtingen zal voldoen. Een zoo degelijk werk van erkend ervaren hand als dit, ontbrak in onze taal nog; zij voor wie het is geschreven, een uitgebreiden kring van technici uitmakende, zullen weten te waardeeren, dat die leemte nu niet meer bestaat. Op hun werktafel mag dit boek niet ontbreken.

Omtrent 't geen zij er in kunnen vinden, zij het volgende medegedeeld. Het eerste gedeelte omvat de theorie, en behandelt de beweging, de krachten, zwaartepunten en evenwicht, stabiliteit, bewegingsweerstanden, arbeid en arbeidsvermogen, druk en beweging van water en van lucht. De tweede afdeeling, handelende over de toepassingen op de bouwpraktijk, vangt aan met de verklaring van werktuigen voor het verplaatsen van lasten, en voor het opvoeren van water, bespreekt de waterraderen en turbines, en handelt verder over draagvermogen van balken, trek-, druk- en buigingsvastheid, wijzen van ondersteuning en belasting, samengestelde liggers, lichamen van gelijken weerstand, de verschillende weerstanden tegen knik bij samendrukking, tegen afschuiven en tegen wrijving, en het draagvermogen van heipalen. De laatste hoofdstukken zijn gewijd aan het bepalen van de spanningen in kapconstructiën, aan gronddruk en steunmuren, en aan spanningen in gewelven; de schrijver heeft voor de bepaling van die spanningen de graphische methode niet toegepast, omdat deze, zijn inziens, reeds in goede handleidingen verklaard wordt.

De duidelijkheid der betogen van den schrijver laat niets te wenschen over. Bovendien worden een aantal goed gekozen voorbeelden beredeneerd en opgelost, hetgeen zal bijdragen om wellicht minder goed begrepen voorafgaande verklaringen volkomen duidelijk te maken.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 11 Juni 1904. *Het Hofje van Nieuwkoop* te 's-Gravenhage (met een plaat) door P. Mart. Mouw; een beschrijving van het gebouw ontleend aan die van 's-Gravenhage, van Mr. J. de Riemer.

Privat Livemont; bespreking van zijn werken op de tentoonstelling te Haarlem. Diens kunst — niet van een baanbreker maar van een handig volger van het procédé van Mucha — is academische salonkunst, eer Fransch dan Vlaamsch, die waarschijnlijk in het buitenland meer gewaardeerd zal worden dan bij ons. Het zou de moeite waard zijn, wanneer het Haarlemsch Museum ook eens trachtte zulk een collectie van onzen Adolf Le Comte bijeen te brengen. Dan kon men vergelijkingen maken, die ten gunste van onzen Nederlandschen meester zouden uitvallen. Want Le Comte is even veelzijdig, als de Belgische kunstenaar beperkt.

Het eerste jaarverslag der Commissie voor de monumenten, vervolg en slot.

Architectura. 11 Juni. *De Kathedraal bouwers,* vervolg.

Tentoonstelling der werken van Privat Livemont. De teekenaar wordt een uiterst bedreven technicus genoemd, die de materieele zijde van zijn kunst volkomen beheerscht. Maar hierbij is het jammer, dat de bezieling zoo dikwijls ontbreekt en hij zich zoo vaak in het oppervlakkige verliest. Hij heeft verleerd naar het meer innerlijke te zoeken; een waarschuwing aan hen, die uitsluitend hun kracht zoeken in practische bekwaamheid en technische bedrevenheid.

Bouwkundige spreuken van Prof. Donaldson, vervolg.

In het „Technisch Gedeelte" wordt behandeld de *Inhoud van een afgeknot prisma.* Verder komen er artikelen in voor over: *Kalkzandsteen,* vervolg; *het Vakblad* (een nieuw verschenen) *voor den Werktuigkundige en den Electrotechnicus.*

De Bouwwereld. 8 Juni. *Voorzorgsmaatregelen bij het aanleggen van verwarmingen,* overzicht van een voordracht van Prof. Rietschel op de vergadering van de „Heizungs- und Lüftungsfachmänner te Dresden.

Examen voor Bouwkundig Opzichter. Vragen in 1904 aan de candidaten voorgelegd; met afbeeldingen. Deze zijn (verkleind) overgenomen uit het „Bouwkundig Weekblad" no. 22 van 28 Mei 1904. De redactie heeft vergeten deze bron te noemen.

Dit nummer bevat de afbeeldingen van den voorgevel en een plattegrond van een *Villa te Hilversum,* architect W. Langhout Gzn.

De Ingenieur van 11 Juni bevat o. a. een artikel over de *Bewegingsinrichtingen der Nieuwe Amstelbrug te Amsterdam,* met afbeeldingen, door F. C. Dufour.

Technisch Weekblad, 9 Juni Hierin wordt het overzicht der Memorie over het *Middelbaar Technisch Onderwijs* voortgezet.

Metallicus, van 9 Juni, bevat het begin van een artikel over *Kapverbindingen* (ijzer), en een vervolg van dat over *Uitslaan van blikwerk.*

Loodgieters- en fittersbedrijf, 9 Juni. Vervolgen van: *Over lichtgas, leidingen en toestellen, Over bad- en waschinrichtingen* en *Uitslaan van blikwerk.*

UIT DEN VREEMDE.

Ter besparing van de kosten der groote steigerwerken en om het aanvoeren van materialen zoo snel mogelijk te doen plaats hebben, werd bij den bouw van een 200 M. lange en 23 M. hooge kazerne te Brussel een kraan met electrische beweegkracht aangewend, draagvermogen tot 15.000 Kgr. De kraan veroorlooft 3 bewegingen, namelijk heffen en dalen der lasten, het verplaatsen in een horizontaal cirkelvlak, en het verplaatsen van het werktuig zelve, op een spoor van 3.25 M. wijdte. De snelheid bij opheffen is 5 M. in de minuut voor lasten van 10.000 Kgr., en 17.5 M. bij lasten beneden 3000 Kgr. Voor elke wijze van beweging is een afzonderlijken electromotor aanwezig, die door één man bediend kunnen worden.

In den nieuwen Stadsschouwburg te Keulen is een inrichting gemaakt, waardoor in het warme jaargetijde de temperatuur niet hooger dan 20° C. kan stijgen. Hierdoor is het mogelijk het speelseizoen te verlengen.

Voor de verwarming, door invoering van heete lucht door openingen in het plafond, is een verversching van lucht noodig van 30 M³. per persoon per uur. Van lucht, afgekoeld door middel van fijne waterstralen, zouden 130 M³. per persoon per uur noodig zijn. Maar dit zou niet te bereiken zijn, daar bij den bouw van den schouwburg geen inrichting voor luchtverkoeling ontworpen was en de reeds gereed zijnde toe- en afvoerkanalen voor verwarmde lucht geen genoegzame capaciteit hebben.

Thans wordt de toegelaten lucht vooraf tot 17° C. afgekoeld door eene oplossing van zout in water, en dan gedroogd. Tot nu toe althans is deze inrichting goedkooper dan eene met fijne waterstralen, daar slechts een matige luchtverversching noodig is; daarbij zijn de kosten van een koelapparaat geringer dan die van het krachtverbruik der ventilatoren voor een grootere luchtwisseling.

Op 27 Mei j. l. is door Z. M. Keizer Frans Jozef bij Deutsch-Altenburg aan den Donau het Romeinsche Museum Carnuntinum geopend, waarin de gevonden oudheden in de oudste steden van Neder-Oostenrijk, in de Romeinsche stad Carnuntinum, in Deutsch-Altenburg en Petronell, bewaard worden. Het gebouw heeft 106.000 Kr. gekost en is ontworpen door den architecten Oberbaurath Fr. Ohmann en Kirstein uit Weenen; het gelijkt op een Romeinsch landhuis. De voortuin wordt door een lagen muur omgeven. Hiervoor staan twee zuilen met de busten van Marcus Aurelius en Augustus.

De herstelling van het raadhuis te Ulm zal in 1905 gereed zijn, en 700.000 Mk. kosten, waarvan 70.000 voor de vernieuwing der fresco's aan de gevels.

In October a. s. zal te Parijs een internationaal hygiënisch congres worden gehouden. Dit zal in gelijke mate belangrijk zijn zoowel voor architecten als voor hygiënisten.

Het congres der Fransche architecten zal van 13 tot 18 Juni te Parijs worden gehouden. Uitstapjes hebben plaats naar Saint-Germain, Maisons, Chartres en 't kasteel van Maintenon.

Te Brussel zal op 19 Juni het Eerste Nationale Congres van architecten worden gehouden. Behandeld zullen worden: 1°. het instellen van een „architecten-diploma"; rapporteur Jos Jamin 2°. een type van een „cahier de charge", door G. Mauckels; 3°. een honorarium-tabel, door Jules Picquet. Vervolgens zullen verschillende mededeelingen worden gedaan en zal bepaald worden waar het volgende congres zal gehouden worden.

Aan het congrés is verbonden een bezoek aan de tentoonstelling van de teekeningen van Henri Bayaert in de Musées Royaux des Arts Décoratifs et Industriels.

De Würtembergsche Regeering heeft aan de Kamer van Afgevaardigden voorgesteld, een prijsvraag uit te schrijven voor ontwerpen voor den nieuwen Hofschouwburg te Stuttgart. Het voorstel is, om in de plaats van den in den nacht van 19 op 20 Jan. 1902 afgebranden Hofschouwburg twee nieuwe schouwburgen op de Waisenhausplatz te bouwen, een kleine met 800 zitplaatsen en een groote van 1400, dit laatste voor groote opera en klassiek drama. De geldmiddelen in aanmerking genomen, zal het eerst slechts het groote gebouw worden opgericht, en hiervoor is de som van 2.6 millioen Mk. beschikbaar gesteld. Voor de groep van beide gebouwen wordt een prijsvraag uitgeschreven onder alle architecten in het Rijk gevestigd. Vijf in 't bouwen van schouwburgen ervaren architecten worden tot medewerking uitgenoodigd tegen een tegemoetkoming voor ieder van 2000 Mk. De prijzen zijn van 10.000, 7000 en 3000 Mk.; aankoopen kunnen voor 4000 M. geschieden. De voorbereidende werkzaamheden voor dezen schouwburgbouw zullen 100.000 Mk. bedragen.

BERICHTEN.

's Gravenhage, 13 Juni. Zeer vele leden van de Afdeeling gaven heden gevolg aan de uitnoodiging van het Bestuur der Exploitatie-Maatschappij Scheveningen door bemiddeling van den Architect, den heer W. B. van Liefland om de nieuwe bouwwerken van de Maatschappij te komen bezichtigen.

De leden werden ontvangen in de Foyer van het nieuwe Circusgebouw, waar behalve de Architect ook de heer J. D. Ruys, Ged. Comm. van het Bestuur der Maatschappij tegenwoordig was.

Hier werd door den Voorzitter van de Afdeeling vooraf aan het Bestuur dank betuigd voor de bereidwilligheid in het geven van de vergunning tot bezichtiging der nieuwe werken en werd hulde gebracht aan allen, die hebben bijgedragen tot het tot stand komen daarvan en inzonderheid aan den heer van Liefland, wiens groote werkkracht het mogelijk heeft gemaakt, dat deze belangrijke bouwwerken in zoo korten tijd werden tot stand gebracht. Met de beste wenschen voor den bloei der Maatschappij, waarmede die van de stad 's Gravenhage zoo zeer samenhangt, besloot spreker zijn rede.

Ook door den heer Ruys, die hierop met een enkel woord antwoordde, werd op de groote verdiensten van den Architect gewezen.

Alvorens tot de bezichtiging der verschillende bouwwerken over te gaan gaf de heer van Liefland een zeer duidelijk overzicht daarvan met behulp van de talrijke teekeningen, die in de zaal waren tentoongesteld, daarbij wijzende op tal van bizonderheden, die voor de bouwkundigen van belang kunnen zijn, terwijl een plan van de uitbreidingswerken in het algemeen deed zien, welke werken nog moeten worden uitgevoerd om te komen tot het geheel, zooals men zich dat heeft voorgesteld.

Na deze toelichting werden de gebouwen bezichtigd, het Circus met de koepelvormige overkapping en de aansluitende lokalen, daarna het Palace Hotel en eindelijk het gebouw van de Electrische Centrale. Van deze gebouwen, die weldra geheel gereed zullen zijn, zullen de teekeningen worden gereproduceerd, en dit maakt dus een meer gedetailleerde bespreking hier overbodig.

De heer van Liefland was, gedurende den geheelen tocht door de gebouwen de gids, die overal de noodige toelichtingen gaf en op vele interessante onderdeelen opmerkzaam maakte. Aan den heer van Liefland komt dan ook den dank toe van de Afdeeling voor de bereidwilligheid, waarmede hij de leden met zijn werk heeft in kennis gesteld. De omvangrijkheid der gebouwen maakte dat alles slechts vluchtig kon worden bezichtigd, toch zullen zeker alle aanwezigen een indruk hebben gekregen van de reusachtige arbeid, die hier in zoo korten tijd is verricht, en hebben gezien hoe bij deze bizondere bouwwerken, die elk hun eigenaardige eischen hebben, gezocht is naar praktische oplossingen en smaakvolle inrichtingen.

Tram over het Binnenhof. In het vorige nummer van dit blad deelden wij mede, dat het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage van de Mij. t. B. d. Bouwkunst zich met een adres heeft gewend tot Z. Exc. den Minister van Waterstaat enz., met verzoek niet toe te staan, dat op het Binnenhof een tramlijn zal worden aangelegd met bovengrondsche geleiding. Naar wij thans vernomen hebben, zijn nog andere adressen van dezelfde strekking tot den Minister gericht, o. a. door de Vereeniging „die Haghe".

De electrische tram zal niet te weren zijn; maar er bestaat in ondergrondsche geleiding een middel om ten minste het Binnenhof te vrijwaren voor de palen en draden der bovengrondsche. Groote bezwaren om voor 't kleine gedeelte Binnenhof de draden onder den grond te bergen, bestaan er niet; 't zal wat meer geld kosten, ook om de wagens er voor in te richten, maar dit mag men wel voor 't Binnenhof over hebben, vooral na de restauratie der Grafelijke zalen. De Commissie hiervoor zal zich ongetwijfeld ook niet met die bovengrondsche geleiding kunnen vereenigen.

Het Technicum. In de zitting van de Tweede Kamer der Staten Generaal op 9 Juni j.l. werd op voorstel van den Voorzitter besloten, nog eenige kleine wetsontwerpen in behandeling te nemen vóór het recès. Dan zouden overblijven: de wijziging der Gemeentewet, het Technicum, de Arbeidswet en de Tariefwet. De Voorzitter achtte het wenschelijk, behalve de voorstellen tot Grondwetsherziening o. a. ook nog de Tariefwet en de Arbeidswet in de afdeelingen te brengen. Na eenige discussie betreffende het al of niet in de afdeelingen brengen van de voorstellen tot Grondwetsherziening, werd besloten in de volgende zitting nog eens op de zaak terug te komen.

Dit geschiedde in de zitting van 10 Juni, waarin de Voorzitter aan zijn voorstel, om na afdoening der aan de orde zijnde onderwerpen, eenige zaken in de afdeelingen te onderzoeken, het voorstel toevoegde om ook de Arbeidswet in de afdeelingen in behandeling te nemen. Dit voorstel werd aangenomen.

Wij meenen hieruit de gevolgtrekking te moeten maken, dat na het onderzoek der Arbeidswet de Kamer op recès zal gaan; dat na de opening der Kamers in September, het allereerst aan de orde zullen komen de voorstellen tot Grondwetsherziening en de Tariefwet; dat na al of niet afdoening dezer werkzaamheden de begrooting voor 1905 den tijd tot in December 1904 in beslag zal nemen, en dat ten slotte het Technicum nog een maand of tien den tijd heeft om zich in 's Lands vergaderzaal besproken te zien.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	25	jaar	salaris	f 80.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	31	„	„	- 85.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	„	„	21	„	„	- 75.—
„	„	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 85.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	Opzichter	„	62	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	24	„	„	- 75.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	40	„	„	- 75.—
„	Teekenaar	„	26	„	„	- 60.—
„	„	„	26	„	„	- 90 —
„	„	„	27	„	„	- 70.—
„	„	„	21	„	„	- 35.—
„	„	„	18	„	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 20 JUNI.

AMSTERDAM. Bestek no 7. Het maken van een gebouw met bijbehoorende werken voor de electr. inrichting der spoorwegbrug over het Noordzeekanaal nabij Velsen. (Voor rekening van den Staat der Nederlanden.) Raming f 23000.

De dir. der H. IJ. S. M., n.m. 1½ uur (Greenw.)

BREDA. Het bouwen van 3 beneden- met aparte bovenwoningen, een en ander met bijlev. van de ben. materialen.

De bouwk. W. Jansen, v.m. 11 u., in het café van J. Jansen, alw. bestek en teek. ter inzage en inl. te bekomen. Aanw. gedaan.

HOOGEZAND. Het bouwen van eene pastorie.

De kerkvoogden der Ned. Herv. gem., n.m. 4 u., in hotel „Faber". Bestek en teek. ter inzage in voorn. hotel en verkrijgb. à f 1,75 bij H. Wolrich, arch., die inl. geeft.

MUSSELKANAAL. Het bouwen van een winkelhuis met pakhuis, met bijlever. der materialen.

De heer O. G. Sap, 's av. 6 u., in hotel W. Panman, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft C. Linzel te Stadskanaal.

OUDESLUIS (N.-H.). Het verbouwen van de boerderij „Zeeslot" en het bouwen van een woonhuis, schuur en dubbele arbeiderswoning te Oudesluis (gem. Zijpe).

De archit. K. Bakker Dzn. te Alkmaar, n.m. 3 u., in het café van Slikker. Bestek en voorw. verkrijgb. à f 1,60 per stel aan het kantoor van den archit. Aanw. gedaan.

VROOMSHOOP (OV.). Het bouwen van een school met 3 lokalen, met bijlev. van alle materialen.

Het best. der geref. schoolvereen., n.m. 3 u., bij de wed. Harwich. Bestek en teek. à f 1,50 te verkr bij T. Visscher Hz. Aanw. 20 Juni, n.m. 2 u.

WINSCHOTEN. De verbouwing der hoofdonderwijzerswoning aan de Engelschestraat.

Het gem.best., 's av. 6½ u. Bestek en teek. à f 0,75 verkrijgb. ter secretarie. Aanw. 17 Juni, v.m. 10½ u.

DINSDAG 21 JUNI.

GELDERINGEN (STEENW.WOLD). Het bouwen van een kantoor voor de posterijen en een stalling aan een café.

De heer H. Polman. Bestek met teek. tegen f 0,50 bij B. Rouwkema, architect te verkrijgen. Inl. van 12 tot 1 u. te bekomen bij voorn arch. te Steenwijk.

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woonhuizen aan den Bornschen straatweg.

De heer D. Wilmink, 's av. 8 u, in café Wilmink. Bestek en teek. in bovengen. café ter inzage. Inl. verstrekt de arch W. Elzinga. Aanw. 21 Juni. v.m. 9½ u.

PAPENDRECHT. Het bouwen van een school voor bijzonder lager onderwijs.

Het bestuur der christ. school, n m. 3 u.

UTRECHT. Bestek no. 987, het maken van eene woning voor den opzichter-machinist en den restaurateur op het te maken stationsemplacement Baarle Nassau (grens). Raming f 16000.

De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u., (lok. tijd) aan het centraalbureau.

WOENSDAG 22 JUNI.

BLOKZIJL. Het maken van een kantoorgebouw, machine- en ketelhuis, machineblok, ketelbemetseling en schoorsteenvoet.

De heeren B. Loos en Zn., n.m. 2 u., in hotel „Frederiks". Bestek en teek. ter inzage in genoemd hotel en zijn à f 1 verkrijgb. bij F. ten Zijthoff en Zoon, Deventer.

BREDA. Het bouwen van twee heerenhuizen met afzonderlijke bovenwoningen aan de Nassaustraat kad. bekend sectie B. no. 5539 en 5540.

De archit. J. A. v. Dongen, v.m. 11 uur, in 't koffiehuis „Beurs van Breda", alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft voorn. archit. Havermarkt 21a. Aanw. gedaan.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van perceel Langestraat, hoek Hofstraat.

De heer H. A. ten Thij, 's midd. 12 u., in café Dijkmeijer, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft R. v. d. Woerd Hz., archit. Aanw. 22 Juni, v.m. 9 u.

VEENENDAAL. Het vergrooten van het spinnerij-gebouw met plm. 235 M². Shedbouw en het nieuw overkappen van plm. 740 M². Shedbouw.

De directie der Veenendaalsche stoomspinnerij en weverij. Bestek en teek. in het hotel „de Roskam" ter inzage. Aanw. gedaan.

WOENSDRECHT. 1°. Het bouwen van een schoolgebouw bestaande uit zes klassen met aanhoorigheden; 2°. de schoolmeubelen; 3°. de onderwijzerswoning.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Teek, bestek en begrootingen verkrijg. ter secretarie à f 2,50 per stel. Inl. geeft de arch. C. P. van Gent te Bergen op Zoom. Aanw. 18 Juni, 's midd. 12 u. Amst. tijd.

DONDERDAG 23 JUNI.

KRABBENDIJKE (ZEEL.). Het bouwen van eene nieuwe consistoriekamer, groot 48 M²., benevens een regenbak.

De kerkeraad der geref gemeente. Bestek en teek. ter inzage in de consistoriekamer. Inlicht. worden verstrekt door den heer W. Sterk, bouwk. te Schore. Aanw. 23 Juni, n.m. 3 u.

SLOTEN (N.-H.). Het bouwen van een tolhuis aan den Sloterstraatweg.

Het best. van den Sloterstraatweg, n m. 1 u., in het Rechthuis

VRIJDAG 24 JUNI.

NIEUW-AMSTERDAM (DR.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis met bierkelder enz. en zulks onder bijlev. van alle daartoe ben. mater., arbeidsloonen, transporten en hetgeen verder tot eene volledige uitvoering behoort, met uitzondering echter van al het ben. hout.

De heer H. Drent, 's av. 6½ u., in hotel J. v. Dalen, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft R. Postma, bouwk. Aanw. 24 Juni, n m. 5½ u.

OLDEBROEK (OV.). Het bouwen van een school met 6 lokalen te Wezep en de lev. van schoolmeubelen.

Het gem.best., n m. 2½ u. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. ter secretarie en bij D. Kok Jr, arch. Harderwijk. Aanw. 22 Juni, n.m. 4 u.

RILLAND-BATH (ZEEL.). Het bouwen van een nieuw woonhuis, oppervlakte 97 M². nabij de halte te Rilland-Bath.

De heer G. Nagelkerke, n.m. 4 u., in het stat. koffiehuis. Bestek en teek. liggen ter inzage in bovengen. koffiehuis. Aanw. 1 u. voor de aanbest. Inl. te verkrijgen bij den archit. A. le Clercq te Kruiningen.

ROTTERDAM. Het bouwen van een pakhuispand met bergzolders aan de Wilhelminakade.

De arch. Muller en Droogleever Fortuyn en v. d. Tak, 's midd. 12 u., in het Poolsch koffiehuis. Bestek en teek. ter inzage en à f 2,50 verkrijgb. in voorn. koffiehuis zoomede Witte de Withstraat 86, alw. inl. te bekomen. Aanw. gedaan.

SUAMEER (FR.). Het bouwen van eene nieuwe herberg met doorreed en stalling etc., in de Buurt te Suameer.

De heer A. Mooiweer. Bestek en teek. ter inzage in voorn herberg terwijl de bestekken en teek. verkrijgb. zijn aan de drukkerij van Gebrs. v d. Meulen te Bergum à f 1,50. De briefjes worden fr. ingewacht bij B. J. Gros, arch. te Garijp. Aanw. 20 Juni, n.m. 1 u.

ZATERDAG 25 JUNI.

BEUSICHEM (GELD.). Het afbreken van een woonhuis en het bouwen eener bouwmanswoning in de Ganzensteeg.

De heer W. Warnsinck te Arnhem, n.m. 4 u., in de Zwaan, alw. bestek en teek ter inzage. Inl. geeft D. v. Mameren, archit. te Asch. Aanw. 22 Juni, v.m. 10 u.

RUURLOO Het bouwen van een huis met 2 woningen te Ruurloo met bijlev. van materialen.

De rentmeester van den huize „Ruurloo", v.m. 11 u, in „het wapen van Ruurloo", alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 21 Juni, v.m. 11 u.

UTRECHT. Het bouwen van eene verdieping voor twee teekenlokalen boven het gymnastieklokaal van het schoolgebouw in de Kievitstraat en het maken en leveren van het ben. meubilair.

Het gem.best., n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage aan het bureau der gem.werken, Achter Klarenburg en aldaar, zoomede ten stadhuize (afd. financ.) en bij Van Terveen en Zn. verkrijgbaar tegen f 1 met teek. Aanw. 20 Juni, v.m. 11½ u.

DINSDAG 28 JUNI.

EMMER-COMPASCUUM. Het bouwen van een pastoriegebouw bij de Gereform. kerk aldaar.

De heer K. Hospers, n.m. 3 u, in logement Smit. Bilj. voor 28 Juni in te zenden. Bestek en teek. ter inzage in gen. logement en ad f 1 verkrijgb bij arch. N. Doornbos te Sellingen alsmede inl.

ROTTERDAM. Het bouwen van de Koninginnekerk aan den Boezemsingel, op de daarvoor gemaakte paal- en houten fundeering.

De gecommitteerden tot de zaken der Nederduitsch herv. gem. Bestek en twaalf teek. tegen f 12 te verkrijgen ten kantore van den architect B. Hooijkaas Jr., Geldersche-kade no. 10. Aanw. 16 Juni.

WOENSDAG 29 JUNI.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een heerenhuis aan de Paul Krugerstraat.

De heer C. Cardinaal, n m. 5 u., in 't café van Peters. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. ten kantore der archit. van der Goot en Kruisweg, die inlicht geven. Aanw. 29 Juni, v.m. 10 u.

DONDERDAG 30 JUNI.

BENTHUIZEN (Z.-H.). Het bouwen van eene nieuwe openbare school met 3 lokalen.

Het gem best., 's midd. 12 u.

STEENWIJKERWOLD. Het bouwen van een woon- en winkelhuis te Gelderingen, (Steenwijkerwold).

De firma Tiel Groenestege. Bestek met teek. tegen f 1 en inl. te verkrijgen bij B. Rouwkema, archit. Aanw. 25 Juni, v.m. 11 u.

ZATERDAG 2 JULI.

UTRECHT. Het bouwen van eene electrische centrale met administratiegebouw, aan het Sterrebosch.

Het gem best., n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage aan het bur. der gemeentewerken, Achter Klarenburg, en aldaar, zoomede ten stadhuize (afd. Financiën) en bij v Terveen en Zn.. te verkrijgen tegen f 2,50 met teek. Aanw. 27 Juni, v.m. 11½ u.

WOENSDAG 6 JULI

RIJEN (N.-BR.). Het afbreken van de bestaande R. K. kerk en het bouwen van eene nieuwe kerk met toren enz.

Het R. K. kerkbest. van de H. Maria Magdalena, n.m. 3½ u, in het koffiehuis van I. Teeuwis. Bestek en teek. ter inzage in bovengen. koffiehuis en à f 5 te bekomen bij den archit. J. H. H. van Groenendael te Vught, die tevens bereid is de noodige inl te geven. Aanw. 5 Juli, n.m. 3½ u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

7 JUNI.

EERSEL (N.-BR.). Het bouwen van een net burgerwoonhuis met aanhoorigheden. Door den heer Th. van Buul.
Laagste inschrs. P. J. Gevers en Janssen, Eersel, f 3785

HARDERWIJK. Bestek no. 195. Het bouwen van een stal te Harderwijk, onder beheer der genie te Amersfoort, Raming f 1600. Door de genie te Amersfoort.
Laagste inschr. Juffer, Amersfoort, f 1770.

OLDEHOLTPA (FR.). Het afbreken en bouwen van een boerenstelphuizinge. Raming f 3150. Door de kerkvoogden.
Laagste inschr. J. v. d. Heide, Eesveen, f 2930. Gegund.

VENLOO. Het bouwen van een teekeninstituut, burgeravond- en ambachtsschool, op een terrein gelegen aan den Tegelschen weg. Door het gem best.
Laagste inschrijver W. Seuren, f 24528. Gunning aangehouden.

8 JUNI.

MADE (N.-BR.). Het bouwen eener stoomzuivelfabriek en directeurswoning, met bijlev. der materialen. Door het best. der op te richten coöp. stoom-zuivelfabriek „St. Bernardus".
Metselwerk. Laagste inschr. A. Knoop, f 7350.
Timmerwerk. W. Smits, Lage-Zwaluwe, f 2677.
IJzerwerk. P. Geleijns, f 450.
Lood- en zinkwerk. P. Kop, f 195,62.
Glas- en verfwerk. C. v. Riel, f 324.
Massa J. Joele, Willemstad, f 9962.

NIEUWERKERK (ZEEL.). Het bouwen van een graanschuur met wagenhuis en graanzolder. Door den heer Adr. Kik.
Timmerwerk. Laagste inschr. M. Akkerdaas, Zonnemaire, f 1589*.
Metselwerk. J. F. de Later, f 412*.
Smidswerk. H. v. d. Vate. Zierikzee, f 46*.
* Gegund.

ST. MAARTEN (N.-H.) (HERBEST.). Het verbouwen der openb. lagere school. Ram. f 1580. Door het gem.best.
Timmerwerk. Laagste inschr. G. Plevier Pz., Zijpe. f 664.
Metselwerk. H. Doorn, Zijpe, f 518.
Schilderwerk. J. Wartenhorst, Dikshorn, f 170*.
Smidswerk. J. Wartenhorst, Dikshorn, f 95*. * Gegund.

ST. MICHIELS-GESTEL (N.-BR.). Het bouwen van een heerenhuis met stal en remise voor den heer K. Verzijl, arts te St. Michiels-Gestel. Door den archit. J. Kaijser te Maastricht.
Laagste inschrijver M. v. d. Bouwhuizen, 's-Bosch, f 17800.

TERSCHELLING. Het bouwen van een lokaal tegen de bestaande zeevaartschool en van een afzonderlijke smederij voor die school, met daarmede in verband staande werken en leveringen, volgens de gewijzigde plannen. Door het gem.best.
Laagste inschr. A. Zeeders, Terschelling, f 7884.

VEENDAM. Het vergrooten van de cartonfabriek „de Vrijheid" en het bijbouwen van een kantoorlokaal, een en ander met bijlev. van alle ben. materialen, werkloonen, transporten, enz. Door den archit. C. Brill te Winschoten.
Laagste inschrijver J. Hensema, O.-Pekela, f 6227

VLAARDINGEN. Het afbreken van het bestaand en ter plaatse bouwen van een nieuw kerkgebouw. Raming f 13890. Door de kerkeraad der vrije geref. gemeente.
Laagste inschrs. N. v d. Velden en Co., Vlaardingen, f 12674. Gegund.

9 JUNI.

ZUTPHEN. Het verbouwen der R.-K. kerk in het St. Hubertus gesticht. Door het R. K. kerkbest.
Laagste inschr. J. W. Polman, f 9500.

ZWOLLE. Het verbouwen van het perceel van G. J. Heukels a/d. Luttekestraat. Door de arch. G. G. Post.
Laagste insch. L Meijer Jr., f 4600. Volgens bestek 4 dagen beraad.

10 JUNI.

ROTTERDAM. Het bouwen van een school voor M U. L. O., aan de Schooterboschstraat. Door het gem.best.
Laagste inschrijver A. G. Sondermeijer, f 32833.

WEERT. Het bouwen eener nieuwe school met aanhoorigheden te Tungelroij. Door het gem best.
Laagste inschrijver A. Neeskens, f 6730. Gegund.

ERMELO. Het bouwen van een hotel pension c. a. te Tonsel nabij het station Harderwijk. Door den archit. L. A. v. Essen te Harderwijk.
Laagste inschr. G. v. d. Hooff, Amersfoort, voor f 18648 Nog niet gegund.

NIEUWDORP (ZEEL.). Het verlengen van de bestaande kerk benevens het bouwen van eene consistoriekamer. Door den arch. H. Lacrooij te den Helder.
Laagste inschr. H. J. Keulemans, Middelburg, f 6980.

11 JUNI.

GRONINGEN. De herbouw eener afgebrande behuizing met pakhuis en bovenwoning gemerkt no. 11 aan het Damsterdiep en den bouw van een behuizing met bovenwoning achter voorn. perc. Door den arch. K. H. Holthuis.
Laagste inschr. T. Bijmolt, Westeremden, f 13140.

13 JUNI.

AMSTERDAM. Bestek no. 999: het vergrooten van 57 wachterswoningen langs de lijnen der Kon. Ned. Locaalspoorweg Maatij. Dieren—Hattum en Apeldoorn—Wierden met bijbehoorende werken in 2 perc. Raming perc. 1. f 24800, perc. 2 f 32000. Door de directie der Holl. IJz. Spoorw Maatij.
Perc 1. Laagste inschr. H. v. Dijke, Doesburg, f 19157.
Perc. 2. H. Visscher, Deventer, f 25568.
Massa. C. Wegerif, Apeldoorn, f 45859.

AMSTERDAM Het afbreken en vervoeren van twee houten hulpscholen, staande aan het Mariniersplein, naar een terrein aan de Bilderdijkkade, het weder opbouwen van die houten hulpscholen op dit terrein, benevens het bijbouwen van twee klasselokalen enz. Door het gem.best.
Laagste inschr. W. Th. Daub Jr., f 7189.

BERGEN OP ZOOM. Het amoveeren van perc. Boschstraat I 301 en het daar ter plaatse bouwen van een winkelhuis met bakkerij en afzonderlijke bovenwoning, voor rekening van den welEd. heer J. P. T. Geijsen. Door de archit. de Mol en Key.
Laagste inschr. W. Weits, f 5890. Gegund.

DELDEN. Het bouwen van 2 woningen op een terrein gelegen aan de Marktstraat te Delden, voor rekening van J. ter Meulen. Door den aanbesteder.
Laagste inschr. B. Sanders, f 1859.

DEVENTER. Het afbreken en opbouwen van een pakhuis in de Smedenstraat. Door de firma M. L. Oppenheim en Co.
Laagste inschr. H. Oostendorp en J. Olthoten, f 2765.

GRONINGEN. Het afbreken van de gebouwen der bank van leening in het Kreupelstraatje en aan het Martinikerkhof, en het oprichten van een gebouw, bevattende een bureau voor de politie met eene conciergewoning, alsmede het bureau voor de openbare armenzorg (bestek nr. 23), onder bijlev. van alle noodige bouwstoffen, arbeidsloonen, transporten, enz. Door het gem.best.
Laagste inschr. Ph. Hendriks, f 41666.

Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

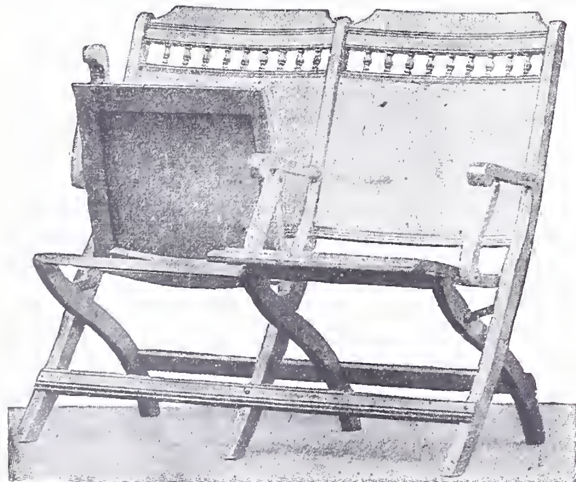
De goedkoopste en beste Binnenmuren bouwt men van
BRÜCKNER-PLATEN.

Afmetingen 66 × 50 × 6.2 c.M.

Vrijdragende, Brandvrije, Isoleerende, Vochtwerende en Geluiddempende Binnenmuren.
1 M². weegt ± 40 K.G.
Geen Tengels, Latten of Tusschenstijlen noodig.
Afpleisteren of Stukadooren onnoodig. Kunnen direct behangen, beschilderd of gewit worden.
Brückner-Platen trekken absoluut geen vocht aan.

Vraagt Prospectus aan Fabriek „Industria" Breda.

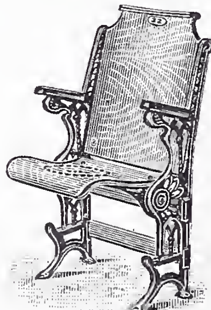
LEYDEN & VAN BEEST.
BINNENROTTE 22—24, ROTTERDAM.
Succursale: BRUSSEL 9 rue d'Angleterre.

GROOTE COLLECTIE

Schouwburgstoelen

vouwbare
en
draagbare
stoelen
voor

Kantoor- en Koffiehuisinrichtingen op groote schaal.

KERKEN, ZONDAGSSCHOLEN, NUTSGEBOUWEN en VERGADERZALEN.
Prijzen en catalogus op aanvrage.
o. a. ingericht: **Departement tot Nut van 't Algemeen, Luthersche Kerk, „Nieuwe Kerk 's-Gravendijkwal" Delfshaven** allen Rotterdam.

„CARRELIN"
Mpij tot Exploitatie van decoratieve Bouwmaterialen, — Amsterdam.
SPECIALITEIT in het leggen van **„CARRELIN" GRANITO-VLOEREN** ten dienste van fabrieken, magazijnen, kazernes, enz.
Hoofdagent **Arnold M. A. HEYSTEE, Rembrandtplein 35, Amsterdam,** bij wien alle inlichtingen te verkrijgen zijn.

Openbare
AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente Utrecht zijn voornemens op **Zaterdag den 2den Juli 1904**, des namiddags ten 2 uur, in het openbaar ten Stadhuize AAN TE BESTEDEN:

Het bouwen van eene Electrische Centrale met Administratiegebouw aan het Sterrebosch te Utrecht.

Bestek en teekeningen liggen ter inzage aan het bureau der Gemeentewerken, Achter Klarenburg en zijn aldaar, zoomede ten Stadhuize (afdeeling Financiën) en bij de boekhandelaren VAN TERVEEN & ZOON te verkrijgen tegen betaling van f 2.50 per stuk met teekeningen.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op Maandag, den 27en Juni a. s. des voormiddags te $11^1/_2$ uur.

Utrecht, 10 Juni 1904.

De Secretaris der Gemeente Utrecht
J. BOOL.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Nieuwe Algemeene Voorwaarden
BEHOORENDE BIJ DE
BESTEKKEN voor de LEVERING
VAN
IJZER en STAAL
AAN
's RIJKS MARINE.
PRIJS 25 CENT

Vastgesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter.* ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter.* — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.
Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

25 JUNI 1904. 24e JAARGANG. No. 26.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

(Vervolg van bladz. 296.)

De verdere inrichting der M. T. S., de keuze van leervakken en de regeling van leerjaren staat in rechtstreeks verband met de eischen van toelating. Het is niet geraden eerst inrichting, leervakken en leerjaren vast te stellen, en met het oog hierop de eischen van toelating, omdat men hen, die zulk een school bezoeken zullen, niet schept noch maakt, maar vindt, en de school moet ingericht worden naar de ontwikkeling die bij hen ondersteld mag worden.

De te laag staanden kan men door voorbereidend onderricht eenigszins opheffen, maar het blijft regel, zich af te vragen, welke soort jongelieden zich voor opzichter willen bekwamen, en welke mate van ontwikkeling verlangd kan worden van jongelieden van dien leeftijd en die sociale positie. Zijn in verband hiermede de eischen van toelating vastgesteld en bekend, dan mag ondersteld dat later zij die dezen weg om verder te komen verkiezen, zich ook bij hun eerste opleiding daarnaar conformeeren zullen; maar in den aanvang is dit buitengesloten, en juist dit maakt, dat men althans beginnen moet met te rekenen met den graad van ontwikkeling die men bij hen, voor wie de school geopend wordt, mag onderstellen. Principiëel hierbij is de vraag, of men bij de kweekelingen voor deze school bestemd, in hoofdzaak alleen theoretische kennis zal vereischen, of wel dat de grondslag, waarop de school voort wenscht te bouwen, practisch zal moeten zijn. In het eerste geval zou aansluiting aan de eerste drie jaren van de H. B. S. voor de hand liggen, in het tweede geval moet aansluiting gezocht aan den winkel of aan de ambachtsschool.

De Minister verwerpt beslist het eerste geval en kiest het laatste. Werd toch vroeger, ook elders veelal het eerste stelsel gevolgd, de hiermede verkregen resultaten hebben allerwege teleurgesteld, en in Amerika, waar men technisch het verst is, heeft gestadige aansluiting aan de practijk steeds op den voorgrond gestaan. Het komt bij allen arbeid op nijverheids- en technisch gebied aan op *doen*, op onmiddellijk *realiseeren* van zijn plan en denkbeeld in een gegeven stof. Kennis die niet in kunde overgaat, doet daarom vreemd voor de dagtaak staan, en vooral zij die anderen bij den practischen arbeid zullen leiden, tasten dan in den aanvang gedurig mis, stichten verwarring in anderer arbeid, en derven bij de werklieden hun prestige. Natuurlijk gaat ook hier de actie van *denken* en verbeelden uit, maar door dat denken en verbeelden moet in het *doen* passieve bekwaamheid zijn verkregen, zal bij het theoretisch onderwijs het denken en verbeelden zich niet in het afgetrokkene verliezen, maar rechtstreeks op het doen richten. Iemand, die nooit zaag of beitel hanteerde, theoretisch uit te leggen, hoe hij de onderlinge verbindingen moet samenstellen, leidt tot niets, maar heeft hij eerst de verbindingsleer op voorwerpen leeren toepassen, en legt men hem dan uit, waardoor die leer beheerscht wordt, dan begrijpt hij wat hij leert en wordt hij tot beter doen bekwaamd. Theoretisch onderwijs zonder voorafgaande practijk drukt en benauwt, theoretisch onderwijs, waardoor een reeds verworven practische vaardigheid wordt verklaard en toegelicht, boeit en wekt belangstelling.

Naar dien regel moet het uitgangspunt gekozen worden niet in de H. B. S., maar in het handwerk, in de ambachtsschool (A. S.) met de burgeravondschool (B. A. S.), en voor de aldus te verkrijgen kundigheden en vaardigheden moet zoodanige eisch worden gesteld, dat op de Centrale School (C. S.) slechts datgene wordt geboden, wat elders niet genoegzaam te verkrijgen is.

De opleiding aan een C. S. is duur, althans voor wie niet woont in de plaats waar ze gevestigd is. Ook oeconomisch is het daarom zaak bij de verdeeling van de geheele opleiding in twee deelen, te weten in datgene wat verkregen moet zijn eer men op de C. S. komt, en in datgene wat

de C. S. zal geven, het tweede deel zoo kort mogelijk te geven, en al wat elders en vooraf verkregen kan worden, eisch van toelating te stellen, om de bezwarende geldelijke gevolgen van de opleiding niet onoverkomelijk te maken. Wenscht men de leerlingen op de school tot een zekere hoogte op te voeren, dan valt in het oog, dat hoe ruimer hun opleiding vóór de M. T. S. is geweest en hoe beter verband gebracht wordt tusschen deze voorbereiding en de opleiding aan de C. S., des te grooter de zekerheid wordt, dat deze aan haar doel zal beantwoorden, en dat men werkelijk in den beschikbaren tijd de leerlingen zal brengen op de hoogte, die men zich heeft voorgesteld. Gelegenheid tot voorbereiding is in tal van plaatsen te vinden, doch er zal (voorloopig) slechts ééne M. T. S. zijn; het is dus in het belang van alle leerlingen die wonen buiten de plaats waar de school gevestigd is, indien zij een zoo groot mogelijk deel hunner kennis thuis verwerven, vóórdat zij op de school worden toegelaten.

Het is natuurlijk, dat die opleiding de beste is, waardoor de opgeleide het volledigst beantwoordt aan de eischen, welke hem in zijn werkkring worden gesteld. De maatschappelijke werkkring van den opzichter eischt van hem kennis der practijk in allerlei vormen. Hij moet een eenvoudig projekt kunnen opzetten en volledig beheerschen, het projekt van den ingenieur of architect kunnen uitwerken of detailleeren, en zorg kunnen dragen, dat het bouwwerk op zoo volmaakt mogelijke wijze tot stand komt. Daarbij moet hij zoodanig technisch ontwikkeld zijn, dat hij weet, waarom hij zijn werk zóó verricht en niet anders, hij moet op technische gronden weten, dat wanneer hij het werk anders verricht, het minder goed wordt. Hij moet ook weten den minst kostbaren weg te volgen; treedt hij als aannemer of bouwondernemer op, zoo ondervindt hij daarvan de onmiddellijke voordeelen; werkt hij als architect of toezichthoudende, dan verhoogt hij de waardeering van zijn persoonlijkheid. Ingewikkelde quaesties van uitvoering moet hij kunnen beheerschen; ingewikkelde theoretische quaesties liggen buiten zijn veld van actie. Hij moet het werk der ambachtslieden kunnen leiden en beoordeelen, en onbekwame werklieden kunnen terecht wijzen. Buiten een geordende inrichting werkende moet hij zijn ambachtslieden zoo goed en kwaad het gaat, kunnen opleiden. Het is daarom ten hoogste gewenscht dat hij zelf dat handwerk versta. Waar hij later zal hebben te beoordeelen of eenig materiaal voor een bepaald doel geschikt is, zal hij, uit eigen ervaring de eigenschappen van dat materiaal moeten kennen. Hij moet de ondervinding hebben opgedaan, dat indien men hout met een gebrek verwerkt, men een onvoldoend resultaat krijgt; hij moet dit niet van een ander of uit een boek hebben vernomen, maar om er geheel van doordrongen te zijn, moet hij het zelf hebben ondervonden. Wanneer een machineconstructeur de details van een machine ontwerpt, moet hij weten of ze inderdaad zoo *kunnen* gemaakt worden als hij ze teekent, en of men ze niet even goed en goedkooper maken kan. Dit alles nu is nooit grondig uit een boek of uit een voordracht te leeren, maar slechts doordien men het gereedschap zelf ter hand neemt en het werkstuk vervaardigt of helpt vervaardigen.

Het zou geen zin hebben om met de behandeling van het gereedschap en maken van een eenvoudig bruikbaar voorwerp op de C. S. te beginnen; dit zou aan het einde van den cursus tot een hoogst bescheiden resultaat leiden en den leertijd noodeloos verlengen. Timmeren en smeden kan men op ambachtsscholen en in werkplaatsen leeren, en men behoeft daarvoor geen M. T. S. te bezoeken; de dure schooltijd moet nuttiger besteed worden.

Wil men van het gebruik van gereedschap op bijv. 17 jarigen leeftijd iets kennen, zoo dat men er iets aan heeft, dan moet een jongen, die de L. S. heeft bezocht, zelf daarna 4 à 5 jaren gewerkt hebben, zooals op een A. S. en in een werkplaats, die de voorbereiding voor de C. S. geven. De voortreffelijke resultaten met vele A. S. bereikt, geven zekerheid, dat zij aan de C. S. leerlingen kan toevoeren met geoefend verstand, gewapend oog en vaardige hand, en bij wie deswege het onderwijs in vruchtbaren bodem zal vallen. Volledige practische voorbereiding voor de C. S. kan echter de A. S. niet geven; de werkelijke praktijk, moet daartoe haar deel bijdragen. Wie toegelaten wenscht te worden moet dan ook op het ambacht zelf zijn geweest.

Met den werkman op en neer te gaan en hem als leerling ter zijde te staan, geeft nog andere ervaringen dan die welke men verkrijgt als leerling op school. Hoe beter voorbereid *voor het leven* de leerling op de C. S. komt, hoe rijper vruchten van deze zijn te verwachten.

De C. S. leidt echter niet alleen op tot technische kunde en vaardigheid, maar geeft aan beide een theoretischen grondslag, bestaande in kennis van hulpvakken als wiskunde, natuurkunde en teekenen. Lagere wiskunde en teekenen wordt op verschillende plaatsen behoorlijk geleerd; de cursus aan de C. S. behoeft er dus niet noodeloos mede verlengd te worden. De B. A. S. vult, voor zooveel noodig, de A. S. aan, en hoe vollediger de samenwerking dezer inrichtingen, hoe beter resultaten zijn te verwachten. Ook de kennis die in andere vakken op de B. A. S. wordt verkregen, is voor den aanstaanden leerling der C. S. onmisbaar.

De aangewezen voorbereiding is dus, dat na het verlaten der L. S. de leerling een driejarigen cursus op een A. S. volge, en daarna twee jaren als leerling in de praktijk ga in fabriek of werkplaats. Gedurende deze vijf jaren praktische werkzaamheid volgt hij des avond een cursus aan een B. A. S. of overeenkomstige inrichting; heeft hij deze leergangen behoorlijk afgeloopen, dan zal hij ook rijp zijn voor de C. S.

Deze leergangen moeten niet verplichtend zijn, daar het voor velen onmogelijk is geweest B. A. S. en A. S. te volgen; voor hen moet de praktijk geven wat anderen op de A. S. verkregen. Bij hunne toelating op de C. S. zal dan echter moeten blijken, dat zij van theorie en praktijk niet minder goed op de hoogte zijn dan de op de A. S. opgeleiden, en in elk geval 't bewijs geleverd moeten worden zij geruimen tijd in fabriek of werkplaats leerling waren.

Drie jaren A. S. en twee jaren praktijk, waaraan evenwijdig loopt een vijfjarige meer theoretische avondcursus, geeft een zeer goede voorbereiding voor de M. T. S., maar ook een voortreffelijke opleiding voor hem, die bestemd is ambachtsman te blijven. Eerst op 17-jarigen leeftijd behoeft dus de jongeling te beslissen, of hij bijzijn hand werk blijft, dan wel of hij de C. S. zal bezoeken. Bezwaar tegen deze voorbereiding bestaat alleen voor hen, die aanvankelijk voor anderen werkkring bestemd, of wellicht door maatschappelijk vooroordeel van de A. S. afkeerig, eerst later deze richting inslaat; deze zullen op andere wijze het onderwijs der A. S. hebben in te halen en eerste enkele jaren later rijp zijn voor de M. T. S.

De opneming van de kennis van het handwerk in de opleiding van middelbare technici biedt nog die andere voordeelen, dat zij bijdraagt tot hun karaktervorming door oefening van oog en hand, door de bestrijding der traagheid van lichaam en geest, door opwekking hunner energie en ontwikkeling hunner persoonlijke eigenschappen. Het handwerk zelf wordt er door opgeheven en nader gebracht tot de beteekenis welke er in het maatschappelijk leven aan toekomt. Het handwerk bij de voorbereiding voor de

M. T. S. sluit bovendien deze inrichting voor die jongelieden, die óf de wilskracht missen om zich het handwerk eigen te maken, óf door vooroordeel daarvan worden teruggehouden, óf meenen, dat zij, ongeschikt zijnde voor wetenschappelijke studie, nog wel in staat zijn een behoorlijke plaats in te nemen onder de middelbare technici. De beoefening van het handwerk op school en in werkplaats geeft den leerling in het innerlijke leven van den werkman een blik, die aan de persoonlijke en maatschappelijke verhoudingen slechts ten goede kan komen, en de bedoelde voorbereiding zal meer dan eenig ander systeem voorkomen, dat de opgeleide persoon het slachtoffer wordt van ongunstige oeconomische en maatschappelijke verhoudingen. Het zal hem steeds gemakkelijk zijn een misschien bescheidener werkkring te vinden.

Niet elke B. A. S. is echter reeds ingericht voor de opleiding tot de C. S. De reorganisatie dezer scholen zal dus moeten betreffen:

a. uitbreiding tot een vijfjarigen cursus;

b. voortzetting van den cursus in den zomer;

c. leiding van A. S. en B. A. S. in ééne hand;

d. onderwijs door personeel, dat zoo dicht mogelijk bij de praktijk staat; wat niet zeggen wil, dat het onderwijs in de wiskunde door een timmerman moet worden gegeven, maar dat het, al het overige gelijk zijnde, vruchtbaarder zal zijn, indien het gegeven wordt door een bekwaam onderwijzer van het L. O., dan door een doctor in de wis- en natuurkunde;

e. splitsing van het onderwijs in twee hoofdrichtingen: voor hen, die in het ambacht of naar de C. S. gaan, en voor anderen. Voor de eersten zal wiskunde en teekenen hoofdzaak zijn, voor de anderen rekenen en talen.

Samenwerking tusschen de A. S. en de B. A. S. is een eisch des tijds, niet alleen met het oog op de voorbereiding tot het M. T. O., maar ook voor hen, die na de A. S. in het handwerk blijven. Dat bijv. daar vele leerlingen de leergangen van verschillende onderwijzers in wiskunde aan beide scholen wordt gevolgd, kan niet anders dan verwarring stichten. Waar wel samenwerking bestaat, en soms de lagere wiskunde geheel naar de B. A. S. is overgebracht, zou de toestand volmaakt zijn, indien de B. A. S. niet ongeveer 4 of 5 maanden vacantie gaf. Dat een cursus die des zomers wordt voortgezet mogelijk is, bewijst de school van het genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix te Leiden. Regeling van het leerlingwezen zal de mogelijkheid om de B. A. S. ook des zomers te bezoeken, in hooge mate bevorderen.

De eischen van toelating tot de M. T. S. zullen moeten zijn als volgt:

a. de candidaat moet aantoonen, dat hij gedurende 5 jaren als leerling in een fabriek, in een werkplaats of op een bouwwerk heeft gearbeid, dat hij voor zijn leeftijd zich van de kennis van het handwerk zooveel heeft eigen gemaakt als van een 17-jarig jongeling kan worden verwacht, en wel wat de bouwkundigen aangaat van het timmeren, wat de werktuigkundigen betreft van eenigen tak der metaalbewerking of van het modelmaken. Bij het berekenen van den leeftijd kan het met goed gevolg afloopen van een volledigen cursus aan een A. B. S. of fabrieksschool voor 3 jaren werkzaamheid bij 't vak worden in rekening gebracht;

b. hij moet behoorlijk geoefend zijn in het *handteekenen* en technische vaardigheid bezitten in *rechtlijnig teekenen* en *rondschrift*;

c. hij moet verder:

in de *Nederlandsche taal* zijn gedachten zonder grove fouten schriftelijk kunnen weergeven;

in het *rekenen* vlot kunnen cijferen met geheele en gebroken getallen, worteltrekking, rekenkundige vormen, en niet te ingewikkelde vraagstukken kunnen oplossen;

in de *algebra* de hoofdbewerkingen kennen, merkwaardige producten en quotiënten, ontbinding in factoren, grootste gemeene deeler en kleinst gemeene veelvoud, vergelijkingen van den 1sten graad met meer onbekenden en van den 2den graad met één onbekende; kennis der logarithmen;

in de *meetkunde* de eenvoudige eigenschappen van driehoeken, cirkels en regelmatige veelhoeken, verder de berekening van inhoud en oppervlak der eenvoudige lichamen, de beginselen der projectieleer;

in de *natuurkunde* moet hij eenige kennis van eenvoudige verschijnselen hebben;

d. het kunnen verstaan van een opstel van algemeen technischen inhoud in het Duitsch, Engelsch of Fransch.

De bouwkundigen moeten omtrent onderdeelen van *bouwconstructies* en de werktuigkundigen aangaande *onderdeelen van werktuigen* zooveel kennen als op een goede A. S. wordt geleerd.

In verband met deze eischen, waaraan een flinke jongen van 17 à 18 jaren na behoorlijke leiding kan voldoen, is het niet noodig een minimum leeftijd van toelating te stellen. Het is ook niet de bedoeling een toelatingsexamen als regel te stellen, maar hooger waarde te hechten aan het getuigschrift van hen — patroon of directeur der school — onder wiens leiding de leerling gewerkt heeft. Voor hen die door private opleiding of zelfonderricht zich bekwaamd hebben, moet gelegenheid zijn om proeve van bekwaamheid te leveren op de A. S., aan de C. S. verbonden.

Het spreekt van zelve, dat in de eerste jaren der C. S., veel van deze eischen zal moeten worden losgelaten.

(*Wordt vervolgd.*)

Villa in het park Kweekduin bij Haarlem.
Architect J. A. G. VAN DER STEUR. Bouwk. Ingenieur.

VILLA IN HET PARK KWEEKDUIN.

De hier afgebeelde villa is naar het ontwerp van den heer J. A. G. van der Steur, Bouwk. Ingenieur te Haarlem, in het villapark Kweekduin gebouwd.

Dit park in de omstreken van Haarlem ligt achter het station Overveen, ten noorden van den spoorweg Haarlem—Zandvoort.

EXCURSIE

gehouden op Vrijdag 11 Juni 1904 door de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst naar Kalkar, Xanten en Goch.

De aanleiding tot het houden van deze excursie bestond in de voordracht van den heer C. L. van Balen te Zutphen, op 10 Februari j.l. in de Afdeeling Arnhem gehouden. Deze voordracht handelde over: „Een specifiek Geldersch-Duitsche Bouwstijl in de Middeleeuwen en den Renaissancetijd”.

De plaatsen Kalkar, Xanten en Goch hebben tal van gevels aan te wijzen waarin deze bouwstijl bewaard gebleven is, en ook tal van nieuwere gevels waarbij men op meer of min gelukkige wijze de historische stijlvormen weder toegepast heeft. De heer van Balen heeft de Afdeeling Arnhem bij deze excursie weder aan zich verplicht door de samenstelling van het reisplan, zoowel als door de leiding van de excursie op zich te nemen.

In een drietal rijtuigen werd 's morgens ten ruim acht ure van het station te Kleef afgereden. Een gedeelte der leden die aan deze excursie deelnamen, hadden er de voorkeur aan gegeven den vorigen avond uit Arnhem te vertrekken, de anderen waren reeds 's morgens te 5 uur 15 min. Gr.tijd op den trein gegaan.

Het weer was niet gunstig, het regende bijna voortdurend, zoodat de rijtoer naar het Kasteel Moyland niet het genoegen opleverde dat men er zich van had voorgesteld. Na aankomst te Moyland werd eenigen tijd vertoefd in de daarbij gelegen uitspanning; men wachtte er op een viertal leden dat zich voorgenomen had den tocht per auto te maken. Daar deze heeren op zich lieten wachtten, besloot men zonder hen met de bezichtiging van het Kasteel op den in het reisplan aangewezen tijd aan te vangen.

Het Kasteel Moyland, eigendom van Baron van Steengracht te 's-Gravenhage, is een gebouw van middeleeuwschen bouwtrant. In het midden van de vorige eeuw gebouwd (of geheel vernieuwd?) vertoont het in zijn buitenarchitectuur geen bijzondere aantrekkelijkheden.

Breed opgevat en zeer fraai is de aanleg van het park met breede lanen die tot de ruimte vóór het kasteel toegang geven. Een statigen indruk maken zij, door het dichte groen van zware boomrijen; niet minder dan vijf van deze lanen komen op één punt samen. Ongetwijfeld zou de schoonheid van dit park bij zonnig weer veel beter tot haar recht gekomen zijn.

De bezichtiging van de verzameling oude en moderne schilderijen, meubelen en preciosa verschafte slechts een matig genoegen. Wel zijn er kostbare kunstvoorwerpen en preciosa in edel metaal, doch het minderwaardige is overheerschend en de weinig ordelijke rangschikking doet veel afbreuk aan de weinige werkelijk mooie dingen die men er kon vinden.

De heel spaarzaam in de schilderijenzaal aangebrachte hooge doch smalle vensters met diepe vensternissen naar middeleeuwschen trant, maakte dat het meerendeel der schilderstukken onvoldoende belicht wordt; ook de realistische beschildering van het plafond werkt storend. Voor de enkele goede schilderstukken die deze verzameling bevat, zijn deze omstandigheden zoo bezwarend, dat zij verloren gingen in de overvolle verzameling.

Bij het verlaten van Moyland arriveerden juist de excursionnisten die den tocht per auto medemaakten. Zij hadden zich niet door den regen laten afschrikken. De groote snelheid van dit modern voertuig stelde hun in staat kalm de verzameling in Moyland te bezichtigen en nog vóór de rijtuigen in Kalkar aan te komen.

Kalkar is een vrij klein plaatsje, met een typisch marktplein, in 't midden waarvan een reusachtige boom staat met er omheen een ronde steenen bank. Het is een echt gemoedelijk pleintje met woonhuisgevels, waarvan het middeleeuwsche karakter door geen moderne dissonanten verstoord wordt.

Het raadhuis, een groot vrijstaand gebouw met gekanteelde gevels bijna geheel in baksteen opgetrokken, sluit het marktplein aan een zijde af.

De woonhuizen aan dit plein en de hierop uitkomende straten zijn allen, wat de gevels betreft, hoogst eenvoudig van opvatting; belangrijke détails vindt men er weinig. Zij kenmerken zich echter door een groote eenheid van opvatting; de nieuwe gebouwen sluiten zich zeer goed aan bij de oude gevels. Gevels waaraan niet gerestaureerd was, kwamen betrekkelijk weinig voor. Vermoedelijk zijn hier in de middeleeuwen geen bijzonder solide baksteenen gebruikt, want bijna overal zag men, dat herstellingen noodig geweest waren. Het wordt daarom vrij moeilijk om te onderscheiden, waar het oude eindigde en waar het nieuwe begon. De typische middeleeuwsche topgevel met pijlertjes en kanteelvormen, of eenvoudig met sterk afgeschuinde geveltrappen, komt in veel variaties voor, en biedt hier een ruim studieveld.

De Nicolaus Kerk, een vroeg Gothische baksteenbouw, is zeer eenvoudig van opvatting. Alleen de hoofdingang in het front is van zandsteen uitgevoerd. Deze zandsteenconstructie en het groote raam daarboven zijn zeer in verval. Eigenaardig is de gebogen vorm die de horizontale doorsnede van den ingang vertoont.

De kerk bevat in haar altaren en koorbanken een schat van 15e en 16e eeuwsch snijwerk. Alleen de bezichtiging hiervan is eene excursie overwaard.

Na nog eenige omdwalingen door de verschillende straten volgde een eenvoudige maaltijd, die er wel op aangelegd scheen propaganda voor het vegetarisme te maken, iets dat men in dit afgelegen, niet eens aan de spoorlijn liggend plaatsje niet zou verwachten. Het menu was misschien naar Oud-Duitschen trant samengesteld voor velen zeer origineel. Buiten kwestie was het vleesch volgens moderne begrippen wat taai, maar dit werd ruimschoots goedgemaakt door de heerlijke vruchten die in onbeperkte hoeveelheid rondgediend werden.

Van Kalkar naar Xanten is een rijtoer van ruim een uur. De weg voert door een zeer vruchtbare streek en daar het intusschen droog geworden was, kon van het landschap genoten worden.

Het binnenkomen van Xanten, door een tweetal middeneeuwsche poortgebouwen. is heel aardig. Xanten is belangrijk grooter dan Kalkar; het aantal merkwaardige woonhuisgevels is er echter niet groot.

De St. Victorskerk is echter zoo belangwekkend en geeft zooveel te zien, dat het gemis van andere belangrijke gebouwen er weinig toe deed. In de afleveringen 6—11 van „de Bouwwereld”, eenige maanden geleden verschenen, vindt men van de hand van den heer Boersma een zeer uitvoerige met teekeningen en afbeeldingen aangevulde beschrijving van de Domkerk. Aan den voet van dit opstel is tevens opgenomen een lijst van bronnen waaruit de schrijver bij zijne studie geput heeft.

De bezichtiging van deze kerk nam geruimen tijd in beslag. Haar architectuur is in- en uitwendig hoogst belangrijk. Geheel van natuursteen opgetrokken, maakt het bouwwerk een zeer voornamen indruk, 't geen door den uitstekenden toestand waarin het zich bevindt, zeker niet weinig versterkt wordt. De twee torens in het front zijn in Romaanschen stijl opgetrokken; men kan zien, dat de verdere bouw in Gothischen stijl met veel tusschenpoozen tot stand gekomen is, toch sluit alles harmonieus aaneen. Bijzondere aandacht vragen het Zuidportaal en het fraaie Gothische raam in den frontgevel.

Een groote bekoring gaat ook uit van hetgeen zich onmiddellijk bij de kerk aansluit, de plechtige kloostergang met de steenen epitaphiën, waaronder veel Vlaamsche kunst, het typische voorhof en de statige laan van eeuwenoude linden. In vijf beuken verdeeld en in alle onderdeelen compleet en zorgvuldig afgewerkt, maakt ook het interieur van deze kerk een hoogst voornamen indruk, die stellig ook moet toegeschreven worden aan den fraaien toon waarin het geheel gehouden is.

De kerk is als het ware een groot museum van kerkelijke kunst; talrijke kunstschatten bevat zij in haar altaren, gebeeldhouwd en met schilderstukken van hooge kunstwaarde voorzien. De fraaie koorbanken, waarboven Gobelins, en de afsluiting van het koor, dit alles is hoogst bezienswaardig. Ook bevat de kerk nog verschillende zeer fraaie oude ramen van gebrand glas; de nieuwe, die men daar naast geplaatst heeft, ook het groote raam in den frontgevel, een geschenk van den Keizer, staan in kunstwaarde ver daar beneden.

Na de bezichtiging van de kerk vonden de leden die de reis per auto maakten het veiliger de terugreis reeds te aanvaarden, ten einde niet het gevaar te loopen deze later in donker te moeten afleggen. Hoewel het gezelschap dat overbleef toch nog groot genoeg was, ontstond door dit vertrek een zekere depressie, die zich niet herstelde. Het zal daarom in 't vervolg beter zijn, dat alle deelnemers aan een excursie van het begin tot het einde bijeen blijven.

De overblijvenden besteedden nog eenigen tijd aan eene rondwandeling door Xanten en keerden daarna per trein terug naar Kleef.

Op de terugreis werd te Goch uitgestapt; de excursie had echter al zooveel van de krachten der deelnemers gevergd, dat de meesten, toen zij een behoorlijk restaurant ontdekten, er de voorkeur aan gaven kalm een biertje te drinken.

De gevel van het Haus zu den fünf Ringen, met zijn zeer karakteristieken topgevel met kanteelingen en hoektorens, is wel het

merkwaardigste dat in Goch te zien is; het Steinthor, en de kerk, zijn in mindere mate belangrijk.

Het was inmiddels reeds half negen geworden. Van Goch naar Kleef is slechts achttien minuten sporen. Van Kleef tot Arnhem ruim anderhalf uur; doordat echter te Nijmegen niet doorgereisd kon worden, kwam hier nog een half uur bij, zoodat eerst ten half twaalf Arnhem bereikt werd.

PRIJSVRAGEN.

Van den Consul van Italië te Amsterdam is bij het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst de mededeeling ontvangen, dat het Gemeentebestuur van Spezia een prijsvraag heeft uitgeschreven voor een ontwerp ter rioleering dier stad.

De antwoorden op deze prijsvraag moeten ingezonden zijn uiterlijk den 30sten December 1905. De ontworpen rioleering moet in onderdeelen geheel zijn uitgewerkt; de toelichtende beschrijving moet in de Italiaansche of de Fransche taal zijn opgesteld.

Als premie voor het beste ontwerp wordt een som van 10.000 Lires uitgeloofd.

Voor het verkrijgen van nadere inlichtingen moet men zich wenden tot de Secretarie der gemeente Spezia.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker van 18 Juni geeft het slot van het in het blad van 28 Mei aangevangen artikel *De Tempel des Vredes.* De plaats van het Vredespaleis wordt besproken, en de denkbeelden om Zorgvliet of — en vooral — Buitenrust er voor te bestemmen worden afgekeurd. Het park van Zorgvliet is er niet geschikt voor, en het terrein met tuin van Buitenrust nauwelijks groot genoeg voor een voorplein van een monumentaal gebouw. Beter wordt geacht een terrein ten noorden van de waterpartij in de Scheveningsche boschjes. Aan de mededingers in een internationale prijsvraag vrage men dan ook schetsplannen van de omgeving van het gebouw, met de meest mogelijke vrijheid.

Onze steenindustrie. Stukken, overgenomen uit „De Nederl. Klei-industrie," ingezonden door den heer Van der Kloes, die meent, dat de opkomst der kalkzandsteenfabricatie te denken geeft aan de steenbakkers die hun baksteenprijzen te veel (kunstmatig) opvoeren, en door den heer Van de Loo, die beweert, dat de steenbakkers hun prijzen niet *kunnen* opdrijven. De schrijver in „de Opmerker" wijst den Waalsteenfabrikanten op 't geen in Limburg en Brabant gedaan is, waar de inrichting van het bedrijf bij dat der Waalsteenfabrieken een heel eind vooruit is. Men is er niet bang voor overproductie, en denkt niet aan beperking van 't bedrijf.

Opleiding van Vakonderwijzers, programma van eischen, die aan onderwijzers van vakscholen moeten gesteld worden, opgemaakt door eene Commissie uit de Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland; dit programma is gepubliceerd in het „Maandblad" der genoemde Vereeniging, van Juni 1904. Aan de Commissie wordt lof toegekend voor haar degelijk werk, maar daarbij betreurd, dat de vaardigheid van hen die aan de eischen voldoen, voor de practijk van de ambachten geen directe vruchten meer kunnen afwerpen.

Architectura. 18 Juni. Vervolg van de *Bouwkundige spreuken* van Prof. Donaldson.

De Kathedraal Bouwers, vervolg, met afbeeldingen.

Rapport omtrent de inrichting van het middelbaar technisch onderwijs, „uitgeschreven in opdracht van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam". Dit rapport, waarin alleen Amsterdam besproken wordt, is opgemaakt door de heeren W. Kromhout Cz., J. L. M. Lauweriks en Jos. Th. J. Cuypers, en is een schets tot organisatie en reorganisatie der bestaande inrichtingen van kunstonderwijs te Amsterdam, waarvoor de tijd gekomen is om ze in een goedsluitend organisme vast te zetten, zóó, dat alle scholen, in Amsterdam en in andere steden, elkander aanvullen.

In het „Technisch gedeelte" komen voor, het slot van *Kalkzandsteen,* en het vervolg van *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen.*

De Bouwwereld, 15 Juni. *Het behoud van het Heidelberger slot.* De Regeering van Baden vond het noodig een nauwkeurig onderzoek van den tegenwoordigen toestand van den Otto Heinrich-bouw door deskundigen te doen opmaken, en aan de commissie vragen te stellen. Het zijn deze vragen met de antwoorden daarop, die hier overgenomen worden.

Voorzorgsmaatregelen bij het aanleggen van verwarmingen; slot Het nummer bevat een afbeelding van *Woonhuizen uit Groningen,* architecten K. en G. Hoekzema Kz.

Technisch Weekblad. 16 Juni. *Middelbaar Technisch Onderwijs;* voortzetting van het uittreksel uit de „Memorie van Toelichting". *Iets uit de vlakke meetkunde;* vervolgen van *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen,* en *Iets over ophaalbruggen.*

Metallicus. 16 Juni. *Werktuigen en gereedschappen. Iets over gevelankers. Over zinkbedekkingen.*

Loodgieters- en fittersbedrijf. 16 Juni. Vervolgen van: *Over lichtgas, leidingen en toestellen, Wasch- en badinrichtingen,* en *Zinkbedekkingen. Over afvoer van stof.*

UIT DEN VREEMDE.

Den 17den dezer zijn de prijzen en studiebeurzen naar aanleiding van den Parijschen Salon 1903 toegekend; de prijs aan den jongen beeldhouwer Blondal. Drie studiebeurzen zijn toegewezen aan een jonge schilderes en twee schilders, drie aan een beeldhouweres en twee beeldhouwers, twee aan de architecten Letaureau en Polti, en een aan een schilder-graveur.

In Richmond worden cementbestratingen aldus gemaakt. De ondergrond wordt, zoo noodig, door middel van 7.2 c.M. wijde, en 14.4 c.M. onder den ondergrond van de straat liggende buizen gedraineerd. Op den ondergrond komt een 9,6 tot 14,4 c.M. dikke laag van kies of steenslag die ingewalst wordt. Hierop wordt een betonlaag aangelegd van 1 deel beste Amerikaansche portlandcement en 8 deelen kies (die 3 deelen zand bevat), welke laag na het samenstampen 12 c.M. dik is. Dadelijk na dit stampen wordt de deklaag aangebracht, bestaande uit 1 deel cement, 1 d. gezifte steenen en 1 d. zand, behoorlijk onder profil gebracht. Nadat deze deklaag half verhard is, wordt het profil met een stalen mal aangezuiverd. De aldus bewerkte oppervlakte is bij regen minder glad dan een asphaltbestrating; zij houdt zich goed, ook bij druk verkeer.

Voor nood-verlichting in schouwburgen worden electrische lampen aanbevolen door Dr. O. May, te Frankfurt a. M. Deze lampen moeten gevoed worden door een eigen accumulatoren batterij, staande op een brandvrije plaats; zij kunnen desnoods ook dienen voor verlichting van het tooneel.

Te Weenen zal aan de Schwarzenbergplatz een Industriepaleis gebouwd worden, als zetel voor de industrieele corporaties der stad. Een prijsvraag wordt voor dit gebouw uitgeschreven, dat $1\frac{1}{2}$ millioen gulden mag kosten.

Voor den wedstrijd voor plannen eener arbeiderskolonie van de Eschweiler bergwerkersvereeniging kwamen 60 plannen in. De eerste prijs, 2500 Mk. verwierf de architect Hans Liepe te Halensee; verder werden twee prijzen toegekend, elk van 1500 M., twee, elk van 1000 M., en 6 prijzen elk van 500 M. werden verdeeld onder 7 inzenders, alle studenten te Aken.

BERICHTEN.

Ingestorte huizen te Amsterdam.

Amsterdam. Den 17den Juni j.l. zijn twee — het 2e en 3e — van een vijftal in aanbouw zijnde huizen aan de Da Costa-kade ingestort, waardoor eenige werklieden, gelukkig echter niet

ernstig, gekwetst werden. Het ongeval had plaats, terwijl de kapspanten werden gesteld.

Door de Rechtbank is terstond een onderzoek naar de oorzaken van de instorting bevolen; tot deskundigen daarbij zijn benoemd de heeren H. Moen G.Pz., C. B. Posthumus Meijjes, en H. P. Berlage Nz.

Hoewel reeds allerlei oorzaken van de ramp genoemd worden, zullen wij ons onthouden er melding van te maken, en liever het resultaat van het deskundig onderzoek afwachten.

Deventer. In het Bouwk. Weekblad van 11 Juni j.l. kon worden medegedeeld, dat door den Gemeenteraad is besloten om gedurende 10 jaren een subsidie van *f* 2000 's jaars te verleenen voor de restauratie van de St. Lebuïnus Kerk. Het bedrag thans door ingezetenen toegezegd, gedurende 10 jaren, is jaarlijks *f* 3000. Van de kosten der zoo hoog noodige herstelling van het schoone kerkgebouw, die *f* 100.000 zullen bedragen, zijn dus *f* 50 000 verzekerd, waarmede voldaan is aan de voorwaarde, welke de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gesteld in antwoord op een door de Commissie tot H. M. de Koningin gedaan verzoek om eene jaarlijksche subsidie. Wanneer dus het Rijk nu eene jaarlijksche subsidie van *f* 5000 gedurende tien jaren toestaat, kan met de werken een aanvang worden gemaakt.

Middelburg is de stad hier te lande waar thans het grootste aantal bouwwerken van ouden datum hersteld worden. Sinds jaren reeds wordt gewerkt aan de restauratie van het Stadhuis, en de abdijgebouwen met de Munt. Grenzende aan de Munt wordt de Koorkerk gerestaureerd. Thans zal ook het Militair Hospitaal, dat eertijds aan een der handboog- of voetbooggezelschappen behoorde, in zijn vroegeren toestand worden teruggebracht. Verder wordt de gevel der Waalsche Kerk in de St. Pieterstraat gerestaureerd.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	25	jaar	salaris	f 80.—
„	„	„	46	„	„	- 100.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	31	„	„	- 85.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	23	„	„	- 80.—
„	„	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 85.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	Opzichter	„	62	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	24	„	„	- 75.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	40	„	„	- 75.—
„	Teekenaar	„	26	„	„	- 60.—
„	„	„	26	„	„	- 90 —
„	„	„	27	„	„	- 70 —
„	„	„	21	„	„	- 35.—
„	„	„	18	„	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 27 JUNI.

DORDRECHT. Het maken van een woning op het achterterrein van „de Dordrechtsche drukkerij- en uitgevers-maatschappij.
De arch. H. A. Reus, n.m. 2 u. Bestek en teek. verkrijgb. aan het bureau van bovengenoemde maatschappij, tegen f 0,50.

HEERENVEEN. Het bouwen eener nieuwe drukkerij met kantoren voor het Nieuwsblad van Friesland.
De uitgever van het Nieuwsblad van Friesland. Bestekken met twee teek. ad f 1.50 verkrijgb. aan het bureau van gen. blad.

DINSDAG 28 JUNI.

DEVENTER. Het verbouwen van de perceelen no. 5 en 7 aan de Diefsteeg.
De heer H. J. Scholten, n.m. 6 u., in „'t Wapen van Utrecht", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft M. v. Harte, arch Aanw. 27 Juni, v.m. 11 u.

EMMER-COMPASCUUM. Het bouwen van een pastoriegebouw bij de Gereform. kerk aldaar.
De heer K. Hospers, n.m. 3 u, in logement Smit. Bilj. voor 28 Juni in te zenden. Bestek en teek. ter inzage in gen. logement en ad f 1 verkrijgb bij arch. N. Doornbos te Sellingen alsmede inl.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van een R. K. school aan het Emmaplein.
De ingen. J. Dony.

ROTTERDAM. Het bouwen van de Koninginnekerk aan den Boezemsingel, op de daarvoor gemaakte paal- en houten fundeering.
De gecommitteerden tot de zaken der Nederduitsch herv. gem. Bestek en twaalf teek. tegen f 12 te verkrijgen ten kantore van den architect B. Hooijkaas Jr., Geldersche-kade no. 10. Aanw. 16 Juni.

STRATUM. Het bouwen van 4 burgerwoonhuizen met aanhoorigheden.
Het A. G. armbestuur, n m. 4 u., in café v. d. Wiel, alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Inl. geeft de bouwk. W. v. Bergeijk. Aanw. 28 Juni, v.m. 11 u.

UTRECHT. Bestek no. 988, het maken van eene wachterswoning en het verrichten van bijk. werken ten behoeve van den spoorw. Willemsdorp—Dordrecht. Raming f 6480.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u. (lok. tijd.)

WOENSDAG 29 JUNI.

BEETSTERZWAAG. *a.* Het bouwen van een locaal ca. aan de bestaande school te Beets; *b.* idem aan de bestaande school te Hemrik; *c.* het verbouwen der school met bijkomende werken te Langezwaag.
Het gem.best. van Opsterland. Bestek en teek. van elk perc. afzonderlijk ad f 0,75 verkrijgb. en bilj. ad f 0,25 bij den gem.-architect.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een heerenhuis aan de Paul Krugerstraat.
De heer C. Cardinaal, n m. 5 u., in 't café van Peters. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. ten kantore der archit. van der Goot en Kruisweg, die inlicht geven. Aanw. 29 Juni, v.m. 10 u.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een kerkgebouw te Nieuweroord met bijlev. van alle ben. mater. en arbeidsloonen, met uitzonder. van eenige afbraak.
De arch. G. Hofman, n.m. 6 u., in de consistorie der geref. (Wester) kerk Bestek en teek. à f 1 verkr. bij voorn. arch. Aanw. 29 Juni, n.m. 3 u.

SLIEDRECHT. Het bouwen eener pastorie.
De kerkvoogden der Ned. herv. gem., 's av. 7 u., bij Johs. v. d Vlies. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb bij den arch. J. H. B. Veenenbos. Aanw. gedaan.

ZWOLLE. Het bouwen van een boerenwoonhuis met stalling, schuur, enz, ter gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 500 M^2., te Ittersum, gem. Zwollekerspel.
De heer W. Schutte, v.m 11 u. Bestek met 3 teek. bij den besteder à f 2 verkrijgb. Aanw. 27 Juni, n.m. 2 u.

DONDERDAG 30 JUNI.

ADORP (GR.). Het bouwen van een raadhuis te Sauwerd onder bijlev. van het benoodigde.
Het gem.bestuur, n m. 4 u Bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. en inl. te bekomen bij IJ. v. d. Veen, architect, Groningen.

ARNHEM. Bestek no. 6. Het vergrooten van school no. XII aan de Bloemstraat, met twee lokalen, enz.; bestek no. 7. het maken en lev. van schoolmeubelen en leermiddelen voor school no. XII aan de Bloemstraat.
Het gem.best., v m. 11½ u. Inlicht. zijn verkrijgb aan het bureau gem.werken ten gem huize, alwaar de bestekken met gezegelde inschrijvingsbilj. verkrijgb. zijn, tegen f 0.75 per stuk. Aanw. gedaan.

AMMERZODEN (GELD.). Het afbreken en verplaatsen van privaten en het bouwen van een schoollokaal tegen de thans bestaande school.
Het gem.best, n.m. 2 u. Bestek en teek. ten gem.huize van 10—12 en van 2—4 u. ter inzage; bestekken verkrijgb. à f 1. Inl. te bekomen bij S. v. Diggelen, bouwk. te Well, gem. Ammerzoden. Aanw. 30 Juni, 's midd. 12 u.

BAARLE-NASSAU. Het bouwen eener fabriek met bergplaatsen.
Het best. der coöp. roomboterfabriek, n.m. 5 u., in 't lokaal van L. Moreau, bij wien bestek en teek. à f 1 verkrijgb. Aanw. 30 Juni, n.m. 4 u.

BENTHUIZEN (Z.-H.). Het bouwen van eene nieuwe openbare school met 3 lokalen.
Het gem best, 's midd. 12 u.

DUIVEN (GELD.). Het bouwen eener villa met bijkomende werken.
De archit. Peters en Pillard te Arnhem, n.m. 3 u., in het café van Hugen. Teek. en bestek ter inzage in voorn. café en verkrijgb. à f 1,50 ten kantore van voorn arch. en aan het locaal van aanbesteding. Aanw 27 Juni, v.m. 11 uur, op het terrein naast het instituut te Duiven.

EINDHOVEN. Het bouwen eener sigarenfabriek.
De firma Prinzen en van Keunen, n m. 3 u., in café „Eindhovens Mannenkoor". Bestek met teek. à f 2.50 per stel verkrijgb. alsook nadere inl bij den arch. L. J. P. Kooken. Aanw. 30 Juni, v.m. 10½ u.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van 3 beneden- en 3 bovenwoningen aan den Westwal.
De arch. A. v. Liempt, v.m. 10 in het koffiehuis „het Vughts Welvaren". Bestek en teek. tegen f 2 verkrijgb. bij voorn. arch. Aanw. 27 en 28 Juni, n.m. 3 u.

STEENWIJKERWOLD. Het bouwen van een woon- en winkelhuis te Gelderingen, (Steenwijkerwold).
De firma Tiel Groenestege. Bestek met teek. tegen f 1 en inl. te verkrijgen bij B. Rouwkema, archit. Aanw. 25 Juni, v.m. 11 u.

VARSSEVELD (GELD.). Het bouwen van eene school met onderwijzerswoning, met bijlevering van een deel der materialen.
Het best. der christ. school, n.m. 4 u.

WAGENINGEN. Het amoveeren van 3 woningen het bouwen van een R.-K. meisjesschool en het restaureeren van een bestaand perceel aldaar.
De arch. Herm. Kroes te Amersfoort, n.m. 3½ u., in hotel „de Wereld".

VRIJDAG 1 JULI.

KERK-DRIEL (GELD.). Het maken van een postgebouw met directeurswoning en bijbehoorende werken.
Het gem.best. van Driel, v.m. 10 u.

LEIDEN. Het bouwen van een ketelhuis, het maken van een fundeering met basement voor een fabrieksschoorsteen en het inmetselen van twee stoomketels.

De commissarissen der stedelijke gasfabr., n.m. $3^1/_2$ u., ten kantore der gasfabriek, alw. bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. Aanw. 29 Juni, v.m. 10 u.

NEDERHEMERT (GELD.). 1. Het bouwen van een arrestantenlokaal in de gemeente Nederhemert, (Noordzijde der Maas); 2. het verbouwen van het brandspuithuis, (Noordzijde der Maas); 3. het verven van verschillende gemeentegebouwen.
Het gem.best., 's midd. 12 u. Inlicht. te bek. aan de secretarie (Zuidzijde der Maas) op 22 Juni van $9^1/_2$ tot 12 u. Bilj. inzenden aan den burgemeester.

OVERSCHIE. Het bouwen van een heerenhuis aan de Dorpstraat.
De arch. G. A. de Wilde, n.m. 2 u, in café „de Vergulde Koetswagen". Bestek en teek. à f 2,50 te bekomen bij voorn. arch, Aelbrechtskolk 55, Rotterdam.

ZATERDAG 2 JULI.

LEIDEN. Het afbreken van het perceel Breestraat no. 90, hoek Maarsmanssteeg en bouwen van een winkelgebouw met bovenhuis.
De arch. J. v. d Heijden, n.m. 2 u., in hotel „Rijnland". Bestek en bouwplan ter inzage ter plaatse der besteding. Afdrukken verkrijgb. ad. f 2,50 per stel bij den archit. Aanw. 2 Juli, v.m. 10 u.

NIJEGA (SMALL.). Het bouwen eener behuizinge tot Pastorie. Oplev. van het werk 31 Dec. a.s.
De kerkvoogden der Ned. herv. gem., n.m. 5 u. Bestek en teek. ter inzage bij J. Kloosterma te Nijegasterbroek en ad f 1 verkrijgb. bij archit. S. H. Veenstra te Bergum, die inl. geeft.

UTRECHT. Het bouwen van eene electrische centrale met administratiegebouw, aan het Sterrebosch.
Het gem best.. n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage aan het bur. der gemeentewerken, Achter Klarenburg, en aldaar, zoomede ten stadhuize (afd. Financiën) en bij v Terveen en Zn., te verkrijgen tegen f 2,50 met teek. Aanw. 27 Juni, v.m. $11^1/_2$ u.

MAANDAG 4 JULI.

BREDA. Het bouwen van een heerenhuis met gymnastieklokaal en aanhoorigheden aan den hoek Nassaustraat en Nassausingel.
De heer J. A. van Dongen, v.m. 11 u., in café „Beurs van Breda", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft gen. arch. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 6 JULI.

RIJEN (N.-BR.). Het afbreken van de bestaande R. K. kerk en het bouwen van eene nieuwe kerk met toren enz.
Het R. K. kerkbest. van de H. Maria Magdalena, n.m. $3^1/_2$ u., in het koffiehuis van I. Teeuwis. Bestek en teek. ter inzage in bovengen. koffiehuis en à f 5 te bekomen bij den archit. J. H. H. van Groenendael te Vught, die tevens bereid is de noodige inl te geven. Aanw. 5 Juli, n.m. $3^1/_2$ u.

WOMMELS (FR.). Het bouwen van een onderwijzerswoning en het amoveeren der bestaande woning bij de openb. lag school.
Het gem.best. van Hennaarderadeel, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage ter secret. en verkr. tegen f 1. Inl. geeft de gem.-opz. R. v. d. Wal.

DONDERDAG 7 JULI.

GOOR. Het verbouwen en vergrooten van het post- en telegraafkantoor.
Het gem best., 's midd. 12 u. Bestek met teek. verkrijgb. tegen f 1,50 ter secretarie. Inl. geeft J. C. Meijer, arch.

MAANDAG 11 JULI.

BORNE (OV.). Het verbouwen van fabrieksgebouwen, totale oppervlakte der te bouwen en te verbouwen gebouwen plm. 6900 M². in 3 perc. en massa.
De directie der Naaml. Venn. „Stoomspinnerijen en Weverijen v/h. S. J. Spanjaard", n.m. 3 u. (Gr.t.) in café Banis.

ZATERDAG 16 JULI.

NES OP AMELAND. De verbouwing eener pastorie.

De kerkvoogdij der Ned. herv. gem. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij ds. J. Buiskool te Holwerd en bij W. D. Lublink, bouwk. Berlicum, die inl. geeft. Bilj. inzenden voor 16 Juli bij ds. Buiskool. Aanw. 7, 8 en 9 Juli, na aankomst der motorboot.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

9 JUNI.

LIMMEL (LIMB.). Het bouwen van een winkelhuis Door den arch. Jos. Bemelmans te Meerssen.
Gegund aan L. Lahaye, Meersen, voor f 4775.

LIMMEL-MEERSSEN (L.). Het bouwen van een kapelanie. Door het R.-K. kerkbest.
Geg. aan L. Lahaye, Meersen, voor f 4107.

13 JUNI.

HOOGEVEEN. Het bijbouwen van een schoollokaal, met daarin behoorende meubelen. Door het bestuur der Ned. herv. schoolvereen.
Laagste inschr. J. te Burg, Hoogeveen, f 2167. Gegund.

14 JUNI.

BLESSE. (FR.). Het herbouwen van een afgebrande boerderij te Blesdijke. Door den heer G. Meiners.
Laagste inschr. R. Ouderweegs en Stegink, Paaslo, f 2434.

BOEKELO BIJ HAAKSBERGEN. Het bouwen van een dubbel woonhuis. Door den heer H. Th. Tusveld te Rijssen.
Laagste inschr Janssen en Tuit, Rijssen, f 1290.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een dubbel woonhuis, op een terrein aan de Bothastraat. Door den heer H. Kwast.
Laagste inschr. J. Nieuwenhuis, Borne, f 3591.

15 JUNI.

HUNSEL (L.). Het verbouwen der onderwijzerswoning. Door het gem.best.
Laagste inschr. L. Waaijen, Gebroek gemeente Maasniel, f 3558. Gegund.

MENALDUM Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe onderwijzerswoning te Engelum. Door het gem.bestuur van Menaldumadeel.
Laagste inschrijver T. Keuning, Jelsum, f 2945.

OUDDORP (Z.-H.). Het afbreken en bouwen van een raadhuis. Door het gem.best.
Laagste inschrs. P. Boelaars en J. Mierop, Ouddorp, f 7855. Gegund.

TULL EN 'T WAAL (UTR.). Het amoveeren en bouwen eener onderwijzerswoning aan de christ. school. Ram. f 2064. Door de kerkvoogden der herv. gem.
Laagste inschr. Gijsb. Schouten, Vianen, f 2149. Gegund.

16 JUNI.

TER APEL (GR.). Het bouwen van een groot meubelmagazijn met burgerwoonhuis Door den heer C. Rademaker Hz.
Gegund aan R. Nieboer, Stadskanaal, f 6660

ZALT-BOMMEL. Het bouwen van 2 woonhuizen in den Blankenstein te Heidel. Ram. f 4000. Door den bouwk. H. van Boort.
Laagste inschr. J. van Diggelen, Well, f 4000. Gegund.

ZEIST. Het bouwen van een paviljoen 3e klasse op het terrein van het sanatorium. Door den arch. E. G. en J. C. Wentink te Schalkwijk.
Laagste inschr. C. W. den Hoed, Gouda, f 24300. Gunning aangehouden.

17 JUNI.

UTRECHT. Het afbreken van perceel 4 aan den Steenweg, het bouwen van een winkelhuis, het restaureeren der bestaande kapellen en een gedeelte der noordelijke en oostelijke zijgevel der Buurkerk met vernieuwingen aan kerkramen. Door de kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente.
Laagste inschr. B. C. v. Dijk, f 14990.

18 JUNI.

LOSSER (OV.). Het afbreken en bouwen van een woonhuis aan de Oldenzaalschestr. Door den heer B. A. Leurink.
Laagste inschr. P. H. Op de Weegh, Oldenzaal, f 5570. Gegund.

20 JUNI.

AMSTERDAM. Bestek no 7. Het maken van een gebouw met bijbehoorende werken voor de electr. inrichting der spoorwegbrug over het Noordzeekanaal nabij Velsen. (Voor rekening van den Staat der Nederlanden.) Raming f 23000. Door de dir. der H. IJ. S. M.
Laagste inschr. Th. J. Verzijlbergh, Haarlem, f 22487.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op DINSDAG 12 Juli 1904, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

de stichting van woningen voor beambten bij de bijzondere strafgevangenis voor mannen te Leeuwarden en daarmede in verband staande werken.

Raming f 34.500.

Het bestek met daarbij behoorende teekeningen ligt voor gegadigden ter inzage van af 30 Juni a. s. in een der op het terrein staande woningen aan de Keijzersgracht te Leeuwarden en is op aanvrage tegen betaling van *f* 1.15 franco verkrijgbaar bij de Gebroeders VAN CLEEF, boekhandelaars, Hofspui 28*a* te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden op Woensdag 6 Juli 1904, des namiddags ten $2^1/_2$ uur, terwijl inlichtingen zijn te bekomen bij den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen te 's Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 25 Juni 1904.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal.
P. J. VAN BEIJMA.

HOOGEZAND. Het bouwen van eene pastorie. Door de kerkvoogden der Ned. Herv. gem.
Laagste inschr. Smit en Schaap. Hoogezand, f 8430.

VROOMSHOOP (OV.). Het bouwen van een school met 3 lokalen, met bijlev. van alle materialen. Door het best. der geref. schoolvereen.
Laagste inschr. E. J. van Dorth, Vroomshoop, f 3936.

WINSCHOTEN. De verbouwing der hoofdonderwijzerswoning aan de Engelschestraat. Door het gem.best.
Laagste inschr. M. J. H. Plus, f 1798. Gunning aangehouden.

MUSSELKANAAL. Het bouwen van een winkelhuis met pakhuis, met bijlever. der materialen. Door den heer O. G. Sap.
Laagste inschr. A. v. d. Berg, Weerdingermond, f 2830. Gegund.

21 JUNI.

PAPENDRECHT. Het bouwen van een school voor bijzonder lager onderwijs. Door het bestuur der christ. school.
Laagste inschr. J. W. v. d. Meijden, Hardinxveld, f 7924. Gegund

UTRECHT. Bestek no. 987, het maken van eene woning voor den opzichter-machinist en den restaurateur op het te maken stationsemplacement Baarle Nassau (grens). Raming f 16000. Door de maatij. tot expl. van staatsspoorw.
Laagste inschr. F. Smulders, Oisterwijk, f 16840.

„Per Telegraaf."

BREDA. Het bouwen van twee heerenhuizen met afzonderlijke bovenwoningen aan de Nassaustraat kad. bekend sectie B. no. 5539 en 5540. Door den archit. J. A. v. Dongen.
Laagste inschr. Adr. v. Gastel, Breda, f 8899 daaropvolgende P. A. Hoppenbrouwers, Breda, f 8900.

KAMPEN. Bestek no. 2. Het maken van een stoomgemaal met machinistenwoning, uitwateringskanaal en machinetocht, kolenbergplaats enz., gelegen in de gem. Grafhorst en IJsselmuiden nabij Kampen. Door den civiel-ing. J. Groenendaal te Delft.
Laagste inschrijver Schrale en Bleker, Warns, f 103300.

WOENSDRECHT. 1⁰. Het bouwen van een schoolgebouw bestaande uit zes klassen met aanhoorigheden; 2⁰. de schoolmeubelen; 3⁰. de onderwijzerswoning. Door het gem.best.
Laagste inschr. C. Videler, Bergen op Zoom, in massa voor f 22350.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

2 JULI 1904. 24e JAARGANG. No. 27.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— • • •

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft besloten, dat de aanstaande Algemeene Vergadering van de Maatschappij zal worden gehouden op Vrijdag 16 en Zaterdag 17 September a. s. Volgens besluit van de Algemeene Vergadering van 18 Mei j.l., zal te Maastricht vergaderd worden.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij heeft aan Z. Exc. den Minister van Waterstaat enz., en aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage adressen verzonden, waarvan de inhoud als volgt is.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid,

geeft eerbiedig te kennen,

het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, kennis genomen hebbende van een door het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage van genoemde Maatschappij aan Uwe Excellentie gericht adres met verzoek om afwijzend te beschikken op eene aanvrage om vergunning voor den aanleg van eene electrische tramlijn met bovengrondsche geleiding over het Binnenhof te 's-Gravenhage,

dat het zich met de strekking van bedoeld adres volkomen vereenigt en de hoop koestert, dat het Uwe Excellentie moge behagen om aan eene vergunning tot aanleg van eene electrische tramlijn over het Binnenhof de voorwaarde te verbinden, waarbij het verplichtend is gesteld in dit beroemde en historische stadsgedeelte, hetwelk ten zeerste ontsierd zou worden door bovengrondsche geleidingsdraden, gebruik te maken van eene ondergrondsche geleiding.

't Welk doende enz.
Het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. Bouwkunst.

Amsterdam,
20 Juni 1904.

A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

Aan
den Gemeenteraad van 's-Gravenhage

geeft met verschuldigden eerbied te kennen,

het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

dat het, kennis genomen hebbende van het voornemen tot aanleg in de Gemeente 's-Gravenhage van electrische tramlijnen met bovengrondsche geleiding en van de mogelijkheid, dat een gedeelte dier lijnen is ontworpen over het Binnenhof aldaar,

zich gewend heeft tot Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid met de mededeeling, zich volkomen te vereenigen met de strekking van het door het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst aan Zijne Excellentie gericht adres, bevattende het verzoek om afwijzend te beschikken op eene aanvrage tot vergunning voor den aanleg van eene electrische tramlijn met bovengrondsche geleiding over het Binnenhof, en de hoop te koesteren, dat het Zijne Excellentie moge behagen om aan eene toestemming tot aanleg van eene electrische tramlijn over dit beroemde en historische stadsgedeelte de voorwaarde te verbinden, die het gebruikmaken van eene ondergrondsche geleiding verplichtend stelt.

Het Hoofdbestuur zou het ten zeerste betreuren, indien het Binnenhof, waarvan het karakter nog eigenaardiger is geworden na de met zooveel kosten en zorgen tot stand gekomen restauratie der Grafelijke Zalen, ontsierd werd door het spannen van bovengrondsche geleidingen;

het veroorlooft zich daarom de vrijheid U met den meesten aandrang uit de noodigen, Uwe goedkeuring te onthouden aan een plan, waarbij voor den aanleg van eene electrische tramlijn, wat betreft het daarvan over het Binnenhof ontworpen gedeelte, een bovengrondsche geleiding wordt toegepast, en wel te willen bevorderen, dat voor bedoeld gedeelte een ondergrondsche geleiding moet worden aangelegd.

't Welk doende enz.
Het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. Bouwkunst.

Amsterdam,
20 Juni 1904.

A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

EEN ELECTRISCHE TRAM OVER HET BINNENHOF.

De stad 's Gravenhage zal haar paardentram geleidelijk zien vervangen door eene electrische tram met bovengrond-

sche geleiding. De palen, gelijk aan die te Amsterdam, om welke aan het benedeneinde een ringvormige geprofileerde verbreeding als voetstuk zal worden geschoven, liggen op sommige plaatsen reeds gereed.

De gevolgen van de toepassing van het sleepcontact-systeem zullen niet uitblijven. Evenals elders zullen fraaie stadsgedeelten ergerlijk ontsierd worden door palen en draden, die lijnen van hinderlijke richting afteekenen tegen fraaie stadsgezichten en dwars over gevels, en boven pleinen en straten zal drukkend een bronzen netwerk komen te hangen.

Tegen de moderne eischen van 't verkeer in groote steden, een gevolg van de toenemende gejaagdheid van 's menschen doen, is geen verzet mogelijk; zij zullen ook te 's Gravenhage ingewilligd moeten worden, wil de stad niet het verwijt op zich laden achterlijk te blijven; zij zullen menig bewoner en bewonderend bezoeker der residentie veel, maar zeker niet zonder knorren, voor lief moeten doen nemen wat zoo gaarne anders gewenscht zoude zijn.

In het algemeen plan voor het net van electrische tramlijnen is echter een kort lijntje opgenomen, waarmede slechts weinigen vrede zullen hebben; het is het lijntje dat het Binnenhof in zijn lengte zal doorsnijden.

Evenmin als het voorplein van een ridderslot, behoorde deze historische plek bereden te worden door wie er niet noodig had af te stappen; zij moest slechts zijn opengesteld voor den wandelaar en voor wie er 't huis behoort. Velen betreuren het dan ook, dat indertijd vergund werd een paardentram over dat plein te laten rijden. Gelukkig voor hen duurt dusver de tijdelijke ontwijding van het Hof telkenmale slechts een kort oogenblik, en doen na het verdwijnen der tramwagens geen uiterlijke zaken meer aan dat vervoermiddel denken.

Hoe geheel anders zal dit worden, wanneer die paardentram door haar moderner opvolgsters verdrongen zal zijn en de kenteekenen van zooveel moderne, mondaine onrust een blijvend anachronisme zullen vormen met de oude, statige rust van de gebouwen om de plaats, die bij het betreden tal van historische herinneringen doet opdoemen, — om de plek die het voorportaal is van 's lands Regeering.

Het oudste en merkwaardigste gedeelte van 's Gravenhage, waar Willem II, Graaf van Holland, omstreeks 1250 het Grafelijke Kasteel stichtte waaraan de schoone stad haar oorsprong dankt, staat ontwijd te worden, gelijk een middeleeuwsche ridderzaal, haar karakter ten spot, als een moderne salon wordt opgevuld met meubels, van een maaksel ontsproten aan het brein van een modern sierkunstenaar.

Zulk een deerniswekkende ontheiliging vereischt een woord van ernstig verzet.

Er zijn steden in 't buitenland, wier besturen op aesthetische gronden hebben geweigerd om bovengrondsche geleidingen aan te leggen in de oude stadskwartieren; elders zijn er waar 't verboden werd draden te spannen daar, waar zij voor het gesloten stadsbeeld of voor een monument hinderlijk zouden zijn. Dit zijn navolgenswaardige voorbeelden, ter behartiging aanbevolen voor hen, die over het Binnenhof kunnen waken.

Het is met enorme offers van den Staat, dat het belangrijkste oude bouwwerk van 's Gravenhage, tevens een der oudste en merkwaardigste van Nederland, is vrijgelegd en uit- en inwendig is gerestaureerd. De stad is door dit in eere herstelde gebouw der Grafelijke Zalen een monument rijker geworden, zooals er nog slechts een zeer enkel buiten onze grenzen is te vinden, met een zaal van ongeveer 17,5 bij 38 M., die haars gelijke moeielijk kan aanwijzen (*).

*) De Groote of Burgerzaal in het paleis op den Dam te Amsterdam meet 16.5 bij 34 M.

De stad behoort voor die aanwinst erkentelijkheid te toonen door niet toe te staan, dat de plek waaraan dit gebouw staat, ontsierd zal worden door het apparaat, behoorende bij de aldaar ontworpen tramlijn.

Het eenvoudigste en voor de toekomst het beste zoude zijn, dat de huizen langs het korte gedeelte van den Vijverberg, tusschen Buitenhof en Plaats, werden afgebroken, en langs de daardoor vrij te leggen Gevangenpoort een flinke verkeersweg werd aangelegd die mede geschikt is voor het tramverkeer. Zulk een weg zal er immers eenmaal moeten komen. Wil men tot die flinke wijziging nog niet overgaan, dan is het mogelijk om met weinig kosten, geringe althans met betrekking tot de enorme algemeene uitgaven voor het geheele tramnet, ten minste de palen en draden van het Binnenhof te bannen. Voor dit gedeelte kan immers een ondergrondsche geleiding gemaakt worden.

De bezwaren aan zulk een inrichting verbonden, zijn inderdaad gering. Het Binnenhof ligt voldoende hoog om eene voortdurende goede reiniging van het riool voor de draden der electrische geleiding mogelijk te maken. De vastheid van den bodem maakt kostbare voorzieningen onnoodig. De afstand tusschen de buitenzijden der Stadhouderspoort en der Maurits- of Grenadierspoort, onder de Middenpoort door, is slechts 180 M. Wordt de ondergrondsche geleiding aangelegd van af het midden van het Buitenhof tot aan het Plein, op welke eindpunten halten gewenscht zijn, dan zou de totale lengte van de ondergrondsche geleiding ongeveer 400 M. worden. De inrichting in de wagens om ze ook voor deze geleiding geschikt te maken, zal niet kostbaar behoeven te zijn. Het oponthoud om de wagens van de eene geleiding aan de andere te schakelen, op de halten, kan slechts gering zijn; men trachtte hiervoor het beste systeem te vinden. Op de groote Steden-tentoonstelling te Dresden in 1903 was o. a. een voorbeeld te zien, hoe met geringe kosten een inrichting te maken is die weinig tijdverlies vereischt.

Het zal na grondig onderzoek moeten blijken, dat, afgezien van het verleggen van het traject langs de Gevangenpoort, met betrekkelijk geringe kosten een daad voorkomen kan worden die te recht door velen zal worden afgekeurd.

De Staat bracht groote offers om de langzamerhand ombouwde en door gebrek aan kennis en piëteit gedeeltelijk verknoeide Hofzaal haar oude uiterlijk te doen herkrijgen, en haar te bestemmen tot vergaderzaal van de vereenigde Kamers der Staten-Generaal.

En nu zou de Gemeente 's Gravenhage niet al 't mogelijke doen om te verhoeden, dat in de omgeving van het eerwaardige monument werken worden uitgevoerd die dit en zijn omgeving ten hoogste benadeelen?

Doet zij het niet, en kan daarna de Regeering nog tusschenbeide treden — hetgeen wij gelooven mogelijk te zijn — dan late deze haar veto hooren.

FILIAAL VAN LUCAS BOLS TE WIESBADEN.

De in dit blad voorkomende afbeelding heeft betrekking op een filiaal der Amsterdamsche firma Lucas Bols, te Wiesbaden, ingericht door den heer Ed. Cuypers in een bestaand huis, waarvan alleen venster en deur veranderd konden worden.

De pui heeft een eigenaardig Hollandsch karakter gekregen. Ook in de geheele compositie van het hier voorgestelde interieur werd er naar gestreefd dat karakter te bewaren, en de behandeling van vensters, wanden en zoldering sluit

zich daarom aan bij den Hollandschen smaak der 17e eeuw, zonder echter navolging daarvan te zijn. In de plaats van een ouderwetschen schouw is een schoorsteen gekozen, welks vorm meer strookt met het moderne systeem van verwarming. De pilasters daarvan zijn bekleed met effen goudgele tegels; de toog is van zandsteen; de achterwand boven den ijzeren haardkap is van opengewerkt koper. De betimmering is van blank eikenhout en staat tegen in de grove kalk wit geschuurde wanden. De fond van het plafond is wit, waarop polychrome beschildering, hier en daar met wat goud verlevendigd. Het

INTERIEUR TE WIESBADEN

veelkleurige fries langs de zoldering is op doek geschilderd; de voorstellingen daarop herinneren, evenals de in de karbeelen gesneden wapens, aan het land van Bol's likeuren. De op de einden der rustbanken geplaatste lampen zijn ingericht voor gasgloeilicht en electrisch licht; voor het eerste is een staande kap, voor het tweede zijn hangende kappen gekozen.

De hier gegeven afbeelding is ontleend aan het Maandelijksch Prentenboek „Het Huis", uitgave van den heer Ed. Cuypers, die de cliché welwillend voor het Bouwk. Weekblad afstond.

BRÜCKNER-PLATEN.

Door de fabriek „Industria" te Breda worden volgens het patent A. Brückner platen vervaardigd voor het samenstellen van wanden, die in een groot aantal gevallen van burgerlijken bouw nuttig en voordeelig kunnen zijn.

De industrie heeft voor plafonds en wanden reeds meerdere soortgelijke materialen beschikbaar gesteld, die elk hunne eigenaardige goede eigenschappen of voordeelen bezitten; zoo ook deze Brückner-platen, die reeds veel toepassing hebben gevonden, vooral echter in Zuid-Duitschland.

De wanden uit deze platen samengesteld, bestaan uit in verband op elkander gestelde platen van 66 bij 50 c.M., dik 6.2 c M, die in horizontale rijen met hol en bol in elkander passen. Zij worden onderling verbonden door het volgieten met vloeibare, versche gips.

In elke plaat is in het midden een loodrecht doorloopend kanaal, en naast dit aan elke zijde een aantal luchtkanalen welke echter aan de bovenzijde gesloten zijn en dus niet door de geheele plaat gaan.

Bij het stellen der platen komen de doorloopende kanalen in elkanders verlengde te liggen, en worden evenals de in verband gevormde verbindingen, tot het verkrijgen van één stevig geheel met gips volgegoten, van welke dunne specie natuurlijk een deel tusschen de voegen komt. De vertikale stootvlakken der platen zijn half-cirkelvormig uitgehold. Vóór het ingieten van het bindmiddel worden de voegen met gips bestreken, om het wegvloeien van de specie te voorkomen.

Op deze wijze heeft elke plaat een zesvoudig verband, en door de gipszuilen die zich in de doorloopende kanalen vormen en in de hoogte door den geheelen muur gaan, verkrijgt deze een groote stevigheid.

Door de met lucht gevulde kanalen die van boven gesloten zijn om te voorkomen, dat zij door het bindmiddel gevuld worden, wordt de wand in hooge mate geluiddempend en isoleerend tegen vocht, hitte en koude.

De platen zijn van zuiver afgewerkten vorm en volkomen aan elkander gelijk; kanten of randen steken niet uit, zoodat de wandvlakken zuiver glad zijn. Bij goede opstelling, die door elk bekwaam metselaar spoedig kan geschieden, is scheuren of doorknikken uitgesloten. Daar de platen glad zijn afgewerkt en de voegen bij het optrekken worden dichtgestreken, is stukadooren overbodig.

De wanden kunnen dan ook, zoodra zij gesteld zijn, geverfd worden, of wel behangen zonder voorafgaand beplakken met grondpapier.

Het verbinden der platen met deurstijlen, kozijnen en aansluitende muren geschiedt, zoo noodig, met gewone kozijnankers. Het is aanbevelenswaardig voor een stevige verbinding van deurstijlen en wand, de stijlen aan het verbindingsvlak uit te hollen, en ook de aldus gevormde gleuf vol te gieten.

Waar de wanden geplaatst worden in verband met gemetselde muren, worden zij 3 c.M. ingelaten.

De platen, waarvan het gewicht aanmerkelijk verminderd is door de niet doorgaande kanalen, in elke plaat 10 in aantal, zijn bijzonder licht; 1 M². wand weegt slechts 42 K.G. Zij kunnen gemakkelijk gezaagd en gehakt worden, en spijkers of draadnagels hechten er even goed in als in hout.

De verschillende eigenschappen van het materiaal, ook die van onbrandbaarheid, maken het geschikt voor daken, tusschendekken, isoleer-lagen tusschen vloeren, luchtkokers enz.

De doorloopende kanalen in de wanden bieden de gelegenheid en het voordeel om, door middel van doorgaande ijzeren buizen, op zekere afstanden versterkingen aan te brengen tusschen de balklagen waar de wand wordt geplaatst. De in te laten buizen zijn $^1/_2$-duims getrokken ijzeren, welke met schroefdraad en sok op elkander geschroefd en tusschen vloer en zolder gespannen worden. Dit spannen kan geschieden na de bevestiging in de balken, door een spanmof met rechtsche en linksche draad. Dergelijke gewapende wanden zijn natuurlijk nog sterker en beter bestand tegen trillingen, stooten enz, dan die welke zonder buizen opgetrokken zijn.

Vrijdragende wanden kunnen ook gemaakt worden met diagonaalsgewijze gespannen versterkingen of trekstangen, die dan ook met ankers in de zijmuren bevestigd kunnen worden. Voor een dergelijke toepassing worden de platen van kanalen voorzien in passende schuine richting.

In het buitenland blijken de platen reeds veelvuldig te zijn aangewend, soms op groote schaal en met het beste succes. In het Midland-Hotel te Manchester werden ze toegepast bij wanden ter gezamenlijk oppervlak van 28000 M²., waaronder er zijn van 15 M. lengte en $8^1/_2$ M. hoogte. Prof. J. Otzen paste ze toe in de oude George-Kerk te Berlijn voor een wand van 220 M². oppervlak,

waarvan de hoogte 12.40 M. is. In beide gevallen heeft de constructie uitnemend voldaan. Vooral in Aken is het gebruik der platen zeer veelvuldig. Hier te lande zijn zij op eenigszins groote schaal toegepast o.a. in het nieuwe Jezuitenklooster en het St. Joseph Instituut te Valkenberg, en in de Kneipp-inrichting te Heerlen.

SEPTIC-TANKS.

Onder de controle van den Hoofdinspecteur der Volksgezondheid, den heer Dr. P. M. J. M. J. Woltering, lid van den Centralen Gezondheidsraad, is de Rijks-proefinstallatie voor biologische reiniging van afvalwater te Tilburg, thans in volle werking.

Ook is een dergelijke installatie tot stand gekomen ten behoeve van het nieuwe Academisch Ziekenhuis te Groningen; het ontwerpen en de bouw daarvan was opgedragen aan de Nederlandsche Maatschappij tot automatische vernietiging van rioolstoffen, gevestigd te 's-Gravenhage. Te Leiden maakte deze Maatschappij onder leiding van Dr. De Jong eene installatie in het abattoir.

Er is dus thans voldoende gelegenheid om hier te lande kennis te nemen van de inrichting, werking en voordeelen van septictanks; de Centrale Gezondheidsraad heeft eene bijzondere commissie daartoe aangewezen.

De Ned. Mij. tot automatische vernietiging van rioolstoffen heeft een geïllustreerd boekje samengesteld over hare installatie te Groningen, die in 1903 door verschillende leden van de Mij. t. Bevordering der Bouwkunst bij gelegenheid van hare algemeene vergadering aldaar, met belangstelling werd in oogenschouw genomen. Het was reeds in 1901, toen men hier te lande nog steeds twijfelde aan het nut van het systeem, dat de heer J. J. Van Nieukerken, die met den bouw van het Academisch Ziekenhuis te Groningen belast was, aan Gedeputeerde Staten en het Dagelijksch Bestuur der stad het voorstel deed, eene installatie voor biologische reiniging in zijn plan op te nemen, daar hem deze toescheen de voorkeur te verdienen. Thans is, nadat de installatie eenigen tijd in werking is geweest, het bewijs geleverd, dat de toepassing van het stelsel tot biologische reiniging van riool- en afvalwater alvorens dit in een openbaar water op eene voor de gezondheid onschadelijke wijze te kunnen loozen, een practisch uitvoerbaar proces is.

De inrichting te Groningen is gebouwd voor het verwerken van faecaliën, riool- en afvalwater, waaronder wasch- en menagewater van 600 personen; de verkregen resultaten na 10 maanden werking van de tank worden in het boekje medegedeeld. In dien tijd steeg het aantal patiënten tot 280; het personeel bestond uit ongeveer 150 personen. De tank heeft de hoeveelheid afval uit het geheele gebouw met die bevolking te verwerken gehad.

In Januari j.l. werd een stelselmatig onderzoek naar de werking van tank en filters ingesteld; de analyse-resultaten van tank- en filterwater worden in tabellen medegedeeld. Daaruit blijkt, dat de werking der filters voortreffelijk mag genoemd worden. Het troebele en sterk riekende tankwater wordt op de filters veranderd in een heldere en reuklooze vloeistof, die in het openbare water wordt geloosd en daar zelfs den zeer onzuiveren stroom plaatselijk verbetert. Met het procédé is alzoo de omgekeerde toestand bereikt van wat riool- en afvalwater vroeger deden, toen dit het openbare water vervuilde.

Mochten er nog twijfelaars aan het nut van septic-tanks bestaan, dan kunnen deze nu in een der eerste plaatsen verwezen worden naar de inrichting te Groningen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 25 Juni 1904. *Het ontwerpen van een huis.* Hierin worden eenige hoofdeischen van een goed huis besproken, o. a. in verband met het meubelen.

De Buurkerk te Utrecht; overgenomen uit de Utrechtsche Courant, waarin de schrijver betreurt, dat bij de voorgenomen restauratie van den N.gevel der Buurkerk het daartegen staande ontsierende woonhuis niet wordt afgebroken, maar dat dit wordt vervangen door een nieuw winkelhuis.

Het nummer bevat verder o. a. de schriftelijke opgaven bij het examen ter verkrijging van een diploma voor Polderopzichter, ingesteld door den Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland. Het examen werd afgenomen in 't begin dezes jaars te Goes.

Architectura. 25 Juni. In: *De Bouwkunst van Jan en Alleman*, wordt het ongeval aan de Da Costa-kade te Amsterdam, het instorten van een paar huizen, besproken. Het wordt een schande genoemd, dat onbevoegden hunne domheden kunnen botvieren en de Regeering geen maatregelen neemt om hun misdadig optreden waarmede menschenlevens gemoeid zijn, te beletten; aan het plaatselijk bestuur wordt verweten, dat het door onvoldoend toezicht of te zwak geformuleerde verordeningen den onverantwoordelijken toestand helpt bestendigen.

Het nummer bevat verder de vervolgen van *De Kathedraal Bouwers* en de *Bouwkundige spreuken* van Prof. Donaldson, en in het „Technisch gedeelte": artikelen over *Electrische verlichting*, en *Asbest en Asbestlei*, en een vervolg van dat over *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen.*

De Bouwwereld. 22 Juni. *Het fragmenten-gebouw van het Rijks Museum te Amsterdam,* met afbeeldingen, dat tot de inventaris-stukken van het museum behoort. Dit artikel bevat een opsomming met korte beschrijving van de fragmenten die in den Museum tuin zijn opgesteld.

Het Grafmonument van Paltsgraaf Hendrik te Laach (einde 13e eeuw). Het eigenlijke praalgraf, de sarcofaag, ligt onder een baldakijn, rustende op zes steenen zuiltjes, die een schuinen stand hebben om den zijdelingschen druk der bogen van de overhuiving te neutraliseeren, daar hiertoe, en dit is eigenaardig, geen ijzeren ankers in de onderbouw voorkomen.

Het nummer bevat voorts het *Programma van eischen die aan onderwijzers van vakscholen moeten gesteld worden.*

De Volksgezondheid, nummers van 1 en 15 Juni, geven o. a.: *Het straatvuil te Brussel,* een beschrijving van een nieuwe eenvoudige inrichting tot verbranden van het straatvuil, onlangs te Brussel in werking gekomen. De nog brandende stof wordt door een stortbad van water afgekoeld, daarna gestampt tot fijne asch, die gezeefd wordt. Naar gelang der grootte dient deze asch tot bestrating of aanleg van land- en fietswegen.

Maatregelen ter bevordering der Openbare Gezondheid in het Buitenland. Een tweetal verordeningen voor Davos, betreffende afvoer van vuil en faecaliën, en het toezicht op melk.

Technisch Weekblad. 23 Juni. *Middelbaar Technisch Onderwijs* (ontleend aan de Memorie van Toelichting), slot.

Metallicus. 23 Juni. *Over zinkbedekkingen* (vervolg).

Loodgieters- en fittersbedrijf. 23 Juni. Vervolgen van: *Over lichtgas, leidingen en toestellen, Wasch- en badinrichtingen, en over zinkbedekkingen.*

UIT DEN VREEMDE.

Dinsdag j.l. heeft Keizer Frans Josef den 1sten steen gelegd, voor den bouw van een algemeen, tevens Universiteits-Hospitaal te Weenen. Het oude, dat reeds 120 jaren oud was, voldeed niet meer aan de moderne eischen der wetenschap.

De „Times" herinnert er aan, hoe het den 21 j.l. juist eene eeuw geleden was, dat het besluit genomen werd om met ontzaglijke kosten Westminster Abbey, vrij te maken. Tot 1804 was dit monument geheel ingebouwd door kleine woninkjes van de minste soort.

Voor de prijsvraag der Beijersche Jubileumtentoonstelling in 1906 in Nürnberg te houden, zijn 56 antwoorden ingekomen.

Het resultaat schijnt niet bijzonder gunstig te zijn.

Bij de vele pogingen die tegenwoordig gedaan worden om hout onbrandbaar te maken, is het misschien interessant te vernemen, dat hiermede reeds meer dan 2000 jaren geleden proeven genomen werden.

Toen Sulla in het jaar 86 v. Chr. Athene belegerde, liet Archelaus, de veldheer van Mithridates een houten toren bouwen om den Piräus te beschutten. Sulla rukte aan en liet om den toren groote stapels hout aanbrengen en aansteken, steeds meer en meer, doch de toren bleek onbrandbaar, doordat het hout met aluin doortrokken was.

Ook naderhand hoort men in de Romeinsche geschiedenis van huizen uit onbrandbaar hout opgetrokken.

Pedro d'Avila, een der meest bekende architecten van Lissabon, en o. a. Eerelid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is den 1en Juni j.l. overleden.

Portugal verliest in hem een bekwaam architect; vele belangrijke werken, waaronder, de restauratie en vergrooting van de koninklijke residentie te Lissabon werden door hem uitgevoerd.

Op een groot aantal Pruisische en Beijersche Staatsspoorwegen worden de 1e klassen afgeschaft. In Würtemberg is men hier al eenige jaren geleden mede begonnen, terwijl ook Oostenrijk plannen heeft, zoodat alleen voor het hoofd- en internationaal verkeer, 1e klassen zullen blijven bestaan.

Voor den bouw van eene ijzeren brug over de Moldau te Praag is eene internationale prijsvraag uitgeschreven.
Prijzen van 10 000, 8000, en 6000 kronen

Het tweemaal besproeien met Westrumite van de ongeveer 167 K.M. lange renbaan, in den Ober Taunus, waarop om den Gordon Bennet beker gekampt is, heeft ± 65,000 gulden gekost. Tegen het stof was het volmaakt afdoende, hoewel zich gedurende die dagen ontelbare automobielen over dien weg bewogen. De hoofdtribune, gebouwd in den vorm van een Romeinsch Amphitheatre kostte 150.000 mark.

BERICHTEN.

Polytechnische School. Tot deelneming aan de eindexamens hadden zich aangemeld voor art. 60 (technoloog) 17 candidaten, voor art. 61 (civiel ingenieur) 67 candidaten, voor art. 62 (bouwkundig ingenieur) 6 candidaten, voor art. 63 (scheepsbouwkundig ingenieur) 3 candidaten, voor art. 64 (werktuigkundig ingenieur) 84 candidaten, voor art. 65 (mijnen ingenieur) 25 candidaten. Van deze hebben zich vóór of gedurende het examen teruggetrokken: voor art. 61: 10 candidaten; voor art. 64: 5 cand.; voor art. 65: 5 cand. Verder hebben zich nog aangemeld: voor het 1e gedeelte art. 60: 35 cand.; 2e ged. art. 60: 22 cand.; 1e en 2e ged. art. 60: 7 cand.; voor C 1e ged. art. 64: 44 cand.; C 1e ged. art. 65: 5 cand. Van deze hebben zich teruggetrokken in het geheel 6 candidaten.

De uitslag van de examens B. art. 60, C. art. 61, 62, 63 en 65 is als volgt:

Examen B, art. 60 (technoloog). Geslaagd de candidaten: A. H. L. de Bel Jr., F. A. Bodenheim, mej. M. E. Bes, G. A. Brender à Brandis, W. J. Burck, H. W. Dammers, F. B. Fellinga, J. L. van Gijn, A. J. Godron, J. S. de Haan, J. A. Hoeffelman, W. K. M. de Kat, B. H. van Ruyven, C. Th. F. Thurkow Jr., A. A. de Vries, R. A. Weerman.

Examen C, art. 61 (civiel-ingenieur). Geslaagd de candidaten: A. Alberts Azn., F. J. R. Bakker, C. G. Beltman, F. M. Beunke, A. J. Boland, A. A. Boon, H. van Breen, J. W. de Brussel Assé, H. E. Donkel, K. F. Drayer, W. C. Engel, J. M. Gasille Jr, F. Goossens, N. J. de Groot, A. Groothoff, J. H. L. C. Güsdorf, W. van Houten Jr., H. Huisman, H. F. de Jong, Y. M. D. Kentie, N. C. Lambrechtsen, J. J. van Leeuwen, J. Lely, D. Leupen, J. H. Levert, G. J. Meijers, A. de Mooij A.Czn., F. B. J. M. Moubis, J. F. Schönfeld, C. W. Slotboom, L. F. Soesman, J. W. Stoutjesdijk, A. Tom, B. A. Verheij, R. P. Vos, C. B. J. Walland, J. P. Walland, C. J. Westenenk.

Examen C, art. 62 (bouwkundig-ingenieur) geslaagd de candidaten: G. C. Bremer, A. Broese van Groenau, W. de Vrind.

Examen C, art. 65 (mijnen-ingenieur), geslaagd de candidaten: S. van Dorsser, G. Duyfjes, E. R. D. Göllner, G. E. Gravenhorst, L. Hupkes, J. de Lange, C. W. A. Lely, F. P. C. S. van der Ploeg, B. F. P. Römer, J. I. J. M. Schmutzer.

Ned. Oudheidkundige Bond. De jaarlijksche algemeene vergadering wordt dit jaar op 9 Juli te Leiden gehouden. De leden vereenigen zich op 't Stadhuis, dat bezichtigd zal worden. Na het afdoen der huishoudelijke zaken in de vergadering, zal de heer F. A. Hoefer een korte voordracht houden over de kunst ten plattelande, en zal de heer Mr. J. C. Overvoorde een toelichting geven tot de bij een rondwandeling door Leiden, na de lunch, te bezichtigen belangrijkste gebouwen.

Enkhuizen. De gevel van het uit 1615 dateerende Gereformeerde Weeshuis aan de Westerstraat moet worden afgebroken voor den bouw van een nieuw Weeshuis. De oude gevel zal echter weder in den toestand van vóór de slooping worden opgebouwd. Van de beeldhouwwerken zijn afgietsels in gips gemaakt, om als model te dienen bij het maken van nieuwe, indien oorspronkelijke stukken door het sloopen te veel beschadigd mochten worden.

Zutphen. Aan de Nieuwstads- of Mariakerk, een R. C. hallenkerk met drie beuken, zonder dwarspand en van bescheiden afmetingen, zal voor den ingang aan de zuidzijde een Gothisch portaal worden gebouwd. Zij zal verder eenige restauratie ondergaan, bestaande o. a. in het vernieuwen van de kap, die nu geheel met leien gedekt zal worden.

Een uitvoerige beschrijving met afbeeldingen van deze kerk is te vinden in „Oud-Zutphen" van den heer P. P. J. Tutein Nolthenius, zie Bouwk. Tijdschrift, deel 17, van 1899.

In 1272 bestond reeds eene aan Maria gewijde parochiekerk. Gedeelten van deze zijn nog in de tegenwoordige aan te wijzen. In 1600 werd een brand in den toren gebluscht, en in 1606 brandde de geheele houten kap af. In 1869 ontstond door hemelvuur wederom brand in den toren, zonder echter groote schade aan te richten. De tegenwoordige toren is van 't begin der 17e eeuw, en gebouwd ter vervanging van een voorganger. Op een steen boven den ingang onder den toren staat het jaartal 1601 met de woorden: „Gods woord duurt eeuwig". In den toren is nog een gedenksteen gemetseld, zeer waarschijnlijk uit de 17e eeuw, waarop vermeld is, dat „deeze toorn en kerk" gemaakt zijn door Bernart van der Werk. Dit beduidt, dat de kerk toen vergroot is geworden.

's-Hertogenbosch. De in 1901 begonnen restauratie van den grooten middenkoepel der St. Janskerk is op kleinigheden na voltooid. De twee hooge lichtvensters en de twee roosvensters daarboven hebben hun oorspronkelijk steenen maaswerk, dat door houten spijlen was vervangen, weder teruggekregen.

In het inwendige der kerk zijn op kosten van 't kerkbestuur 4 steenen baldakijnen met voetstukken en beelden aan de kolommen van het middenschip hersteld.

Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Onder de onderwerpen die in de Algemeene Zomer-vergadering der Vereeniging, te houden op 9 Juli te Amsterdam, zullen behandeld worden, vermeldt de oproepingsbrief o. a.: Behandeling en beslissing omtrent een voorstel van het Bestuur om als eene bijdrage in de kosten van uitzending van één of meer technici naar de Wereldtentoonstelling te St. Louis een bedrag van *f* 300 beschikbaar te stellen; Behandeling van het verslag der Commissie in zake de Inrichting en wijze van werken der Besturen van Groote Gemeenten, inleider de heer J. de Koning; en Mededeelingen aangaande de werkplaatsen van de Gemeentetram te Amsterdam, door den heer J. H. Neiszen.

Na afloop der Vergadering zal in het American-hôtel een déjeuner aan de leden worden aangeboden, waarna ten 2 ure de werkplaatsen van de Gemeentetram bezichtigd zullen worden onder de leiding van den heer J. H. Neiszen

Ten 6 ure kunnen de leden deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd in het American-hôtel.

Schaerbeek. In den ouderdom van 76 jaren is alhier overleden de heer Th. P. A. Fumière, rustend architect, Eerelid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. De heer Fumière was achtereenvolgens Gemeente architect in een drietal kleine Belgische steden, maar woonde sedert ruim 20 jaren ambteloos te Brussel of omgeving. In dien tijd schreef hij veel, vooral over decoratieve kunst, en de toen talrijk ook in België gehouden groote tentoonstellingen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	20	jaar	salaris	f 60.—
„	„	„	21	„	„	- 70.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 85.—
„	„	„	20	„	„	- 60.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	„	„	32	„	„	- 90.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 80.—
„	Opzichter	„	24	„	„	- 75.—
„	„	„	40	„	„	- 75.—
„	Teekenaar	„	26	„	„	- 60.—
„	„	„	26	„	„	- 90 —
„	„	„	27	„	„	- 70 —
„	„	„	21	„	„	- 35.—
„	„	„	18	„	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 4 JULI.

BREDA. Het bouwen van een heerenhuis met gymnastieklokaal en aanhoorigheden aan den hoek Nassaustraat en Nassausingel.
De heer J. A. van Dongen, v.m. 11 u., in café „Beurs van Breda", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft gen. arch. Aanw. gedaan.

EDE. Het bouwen van een pakhuis in de nabijheid van het station.
De arch. Alb. Kool, n.m. 3 u., in hotel v. Laar. Bestek en teek. in voorn. hotel ter inzage. Aanw. gedaan.

ULVENHOUT (N.-BR.). Het bouwen van een heerenhuis met bijbouw, een en ander met bijlev. van de ben. bouwstoffen.
De arch. F. P. Bilsen te Breda, v m. 11 u., in het koffiehuis van A. Hurkx, alw. bestek en teek. ter inzage.

DINSDAG 5 JULI.

BLOKZIJL. Het bouwen van een kaaspakhuis.
Het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek „de Volharding". Bestek en teek. ter inzage bij Frederiks. Aanw. 4 Juli.

DREUMEL (GELD.). Het bouwen van een woonhuis, stal en koetshuis enz.
De heer A. Numans, v.m. 11 u., ten koffiehuize van L. A. v. Kessel, alw. bestek en teek. ter inzage zijn en ad f 2 verkrijgb. bij den heer Numans, alsmede bij den archit. B. J. Claase te Nijmegen, die inl. verstrekt.

DREUMEL (GELD.). Het bouwen eener woning voor den gemeente-geneesheer.
Het gem bestuur, v.m. 11 u., ten gem. huize. Bestek en teek. ter inz. ter gem. secr. en ad f 2 verkrijgb., alsmede bij den archit. B. J. Claase te Nijmegen, alw. ook inlicht. verkrijgb.

VENLOO. Het afbreken van het bestaande en het weder opbouwen van een nieuw winkelhuis voor de dames van der Grinten in de Klaasstraat.
De archit. J. v. Kayser te Maastricht, n.m. 6 u. Bestek en teek. verkrijgb. bij voorn. dames van der Grinten tegen f 1. Aanw. 5 Juli, n.m. 2.30 u.

WOENSDAG 6 JULI.

ENSCHEDE. Het bouwen van een pakhuis met kantoor enz. op een terrein naast de Melkinrichting aan den Kortendijk.
Het best. der Lonneker coöp landbouwersbank en handelsvereen., 's midd. 12 u., in hotel de Graaff. Bestek en teek. tegen f 2 en inl. te bekomen bij H. E. Zeggelink, arch. Aanw. 6 Juli, v.m. 9 u.

HAARLEM. Het verbouwen van perceel no. 12 aan de Nassaustraat.
De bouwk. ingen. J. A. G. v. d. Steur, n.m. 3 u, in het gebouw „Weten en Werken".

RIJEN (N.-BR.). Het afbreken van de bestaande R. K. kerk en het bouwen van eene nieuwe kerk met toren enz.
Het R. K. kerkbest. van de H. Maria Magdalena, n.m. 3½ u, in het koffiehuis van I. Teeuwis. Bestek en teek. ter inzage in bovengen. koffiehuis en à f 5 te bekomen bij den archit. J. H. H. van Groenendael te Vught, die tevens bereid is de noodige inl. te geven. Aanw. 5 Juli, n.m. 3½ u.

SCHAESBERG (L.). Het bouwen van een heerenhuis met bijlev. van alle materialen en arbeidsloonen.
De archit. Jozef Seelen te Heerlen, n.m. 5 u. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. ter secretarie. Inl. geeft voorn. arch. Aanw. 6 Juli, n m. 4 u.

SCHAESBERG (L.) Het bouwen van een raadhuis met bergplaatsen en arrestantenlokalen, met bijlev. van alle materialen en arbeidsloonen.
Het gem.best., n.m. 5 u. (Greenw.) Bestek en teek tegen f 1,50 verkrijgb. ter secretarie. Inl te bekomen ten kantore van Jozef Seelen. archit. Heerlen. Aanw. 6 Juli, n m. 3½ u.

SCHAESBERG (L.). *a*. Het bouwen eener gemeenteschool met bergplaatsen, putten, afsluitmuren, enz.; *b*. het bouwen eener onderwijzerswoning onder bijlevering van materialen en arbeidsloonen
Het gem best, n.m. 5 u. (Greenw.) Bestek en teek tegen f 2,50 te bekomen ter secret. Inl. geeft Jozef Seelen, arch. Heerlen. Aanw 6 Juli, n m. 3 u.

TWELLO. *a* Het verbouwen van de school te Nijbroek; *b*. de lev. van schoolmeubels in 2 perc.
Het gem.best. van Voorst, v.m. 11 uur. Bestek en teek. ter inzage ten raadhuize en verkrijgb. à f 1,50. Aanw. gedaan

WOMMELS (FR.). Het bouwen van een onderwijzerswoning en het amoveeren der bestaande woning bij de openb. lag school.
Het gem.best. van Hennaarderadeel, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage ter secret. en verkr. tegen f 1. Inl. geeft de gem.-opz. R. v. d. Wal.

DONDERDAG 7 JULI

ALKMAAR. Het bouwen van een gemeenelandshuis te Hazepolder, gem. Zijpe.
Dijkgraaf en hoogheemraden van den Hondsbossche en Duinen tot Petten, n.m. 1 u., in hotel „de Toelast".

GOOR. Het verbouwen en vergrooten van het post- en telegraafkantoor.
Het gem best., 's midd. 12 u. Bestek met teek. verkrijgb. tegen f 1,50 ter secretarie. Inl. geeft J. C Meijer, arch.

OOSTERHOUT (N.-BR). Het maken van gebouwen en getimmerten op het terrein der landbouwfeesten in 3 perc. en massa; 1 omheining met loodsen; 2 tribunes; 3 restauratiezalen, muziektent, champagnebar, enz
Het uitvoerend comité der tentoonstelling, 's av. 8 u, in hotel „Koppelpaarden", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft C. A. Oomen, arch. Aanw. 4 Juli, n.m. 4 u.

VRIJDAG 8 JULI.

TWISK (N.-H.) (HERBEST.). Het bouwen van een dokterswoning. Oplev. van het werk 14 November.
Het gem best., n.m. 2 u Bestek en teek. ter inzage bij den gemeentebode en à f 1,50 verkrijgb. tusschen 11 en 1 u. Bilj inzenden op 8 Juli tusschen 12 en 2 u. Aanw. 5 Juli, v.m. 11 uur.

ZATERDAG 9 JULI.

DORDRECHT. Het bouwen van een openbare school voor lager onderwijs aan den rijksstraatweg nabij den 1en tol aan de Mijl.
Het gem best., n.m. 2 u

HENGELO (GELD.). 1 Het aanbrengen van een kap op de O. L. school in de buurtschap Gooi en het bijbouwen van 2 lokalen; 2. de lev. van schoolmeubelen, 48 schoolbanken etc.
Het gem.best, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage ter secretarie en verkrijgb sub 1 à f 1 en sub 2 à f 0.75. Aanw. 7 Juli, n.m. 2 u.

ZONDAG 10 JULI.

MOLL (BELGIË). Het bouwen van een huis voor een jachtoppasser, aan de Belgische grens, Steenweg Postel—Eersel.
De aanbesteder. Voor conditiën en plan zich te vervoegen bij Th. Thijs aan de grens of bij Mr Edm. v. Eijnde, rentmeester te Moll, aan den welken de commissiën uiterlijk 10 Juli moeten worden ingezonden.

MAANDAG 11 JULI.

BORNE (OV.). Het verbouwen van fabrieksgebouwen, totale oppervlakte der te bouwen en te verbouwen gebouwen plm. 6900 M². in 3 perc. en massa.
De directie der Naaml. Venn. „Stoomspinnerijen en Weverijen v/h. S. J. Spanjaard", n.m. 3 u. (Gr t.) in café Banis.

DINSDAG 12 JULI.

's-GRAVENHAGE. De stichting van woningen voor beambten bij de bijzondere strafgevangenis voor mannen te Leeuwarden en daarmede in verband staande werken. Raming f 34500.
Het min. van Justitie, n m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage in een der woningen, staande op het terrein aan de Keyzersgracht te Leeuwarden, en tegen f 1,15 verkrijgb. bij Gebr. v. Cleef te 's-Hage. Inlicht. te bekomen bij den hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Hage, Depart. van Justitie. Aanw 6 Juli, n m. 2,30 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van een bewaarschool aan de Clemensstraat.
Het gem.best., n m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage ter secretarie en in het stadstimmerhuis en tegen f 1 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. te bekomen aan voorn. timmerhuis. Aanw. 5 Juli, v.m. 11 u.

TER NEUZEN. Het bouwen van een café met bijbehoorende werken aan den Stationsweg.
De bouwk. L. de Bruyne, n.m. 5 u., in 't café van P. Dyselinck—van Graefschepe. Bestek en teek. ter inzage in voorn. café en à f 1 verkrijgb. bij voorn. bouwk. Aanw. 11 Juli, n m. 1 u.

DONDERDAG 14 JULI.

AVEREEST. Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor te Dedemsvaart. Ram. f 7000.
Het gem best., n m. 3 u.

VRIJDAG 15 JULI.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van acht woonhuizen aan een geprojecteerde straat uitkomende op de Statenlaan.
De arch. H. Rutgers, 's midd. 12 u., in café „Het Gouden Hoofd". Bestek met 3 teek. tegen f 2,50 verkrijgb. ten kantore van den architect Elandstraat 87, Den Haag en Kerkstraat 1b, Bussum.

HARLINGEN. Het bouwen van een bewaarderswoning op het terrein der ambachtsschool.
Het best der vereen. „de Ambachtsschool", 's av. 8 u., in de school. Bestek met teek. tegen f 0,50 verkrijgb aan de Ambachtsschool, waar tevens inl. zijn te bekomen. Aanw. op het terrein 11 Juli, v.m 10 u.

ZATERDAG 16 JULI.

NES OP AMELAND. De verbouwing eener pastorie.
De kerkvoogdij der Ned. herv. gem. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij ds. J. Buiskool te Holwerd en bij W. D. Lublink, bouwk. Berlicum, die inl. geeft. Bilj. inzenden voor 16 Juli bij ds. J. Buiskool. Aanw. 7, 8 en 9 Juli, na aankomst der motorboot.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

20 JUNI.

BREDA. Het bouwen van 3 beneden- met aparte bovenwoningen, een en ander met bijlev. van de ben. materialen. Door den bouwk. W. Jansen.
Metselwerk. Laagste inschr. H. v. d. Akker, f 2777.
Timmerwerk. K. Nuijten, f 2900.
Massa. P. H. Reijnaarts, f 5550. Gunning aangehouden.

21 JUNI.

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woonhuizen aan den Bornschen straatweg. Door den heer D. Wilmink
Laagste inschrijver G. J. Leurink, f 2835.

22 JUNI.

BLOKZIJL. Het maken van een kantoorgebouw, machine- en ketelhuis, machineblok,

ketelbemetseling en schoorsteenvoet. Door de heeren B. Loos en Zn.
Laagste inschrs. Gebr. Aberson, Steenwijk, f 15147. Gegund.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van perceel Langestraat, hoek Hofstraat. Door den heer H. A. ten Thij.
Laagste inschrijver B. Spitholt, f 2975.

VEENENDAAL. Het vergrooten van het spinnerij-gebouw met plm. 235 M². Shedbouw en het nieuw overkappen van plm. 740 M². Shedbouw. Door de directie der Veenendaalsche stoomspinnerij en weverij.
Timmerwerk. Laagste inschr. J. de Gelt, f 1513*.
Metselwerk. Gebr. v. Wagensveld, f 1597*.
Smidswerk. N. Heij, f 1960*.
Loodgieterswerk. A. L. Knijff, f 495*.
Schilderswerk. H. Inkenhaag, f 298*. *Geg.
Alle inschrijvers wonen te Stichtsch- en Geldersch-Veenendaal.

23 JUNI.

KRABBENDIJKE (ZEEL.). Het bouwen van eene nieuwe consistoriekamer, groot 48 M²., benevens een regenbak. Raming f 1323. Door de kerkeraad der geref. gem.
Laagste inschrijver J. v. d. Sande, f 1225 Gegund.

SLOTEN (N.-H.). Het bouwen van een tolhuis aan den Sloterstraatweg. Door het best. van den Sloterstraatweg.
Laagste inschrijver M. v. d. Mel, Sloten, f 8600. Gegund.

24 JUNI.

NIEUW-AMSTERDAM (DR.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis met bierkelder enz. en zulks onder bijlev. van alle daartoe ben. mater., arbeidsloonen, transporten en hetgeen verder tot eene volledige uitvoering behoort, met uitzondering echter van al het ben. hout. Door den heer H. Drent.
Laagste inschrijver J. Oldenkamp Jr., N.-Amsterdam, f 2588. Nog niet gegund.

OLDEBROEK (OV.). Het bouwen van een school met 6 lokalen te Wezep en de lev. van schoolmeubelen. Door het gem best.
Schoolgebouw. Laagste inschr. Antonie Borst, Hattem, f 7868
Schoolmeubelen. W. v. Olst, Oldebroek, f 1459.

RILLAND-BATH (ZEEL.). Het bouwen van een nieuw woonhuis, oppervlakte 97 M². nabij de halte te Rilland-Bath. Door den heer G. Nagelkerke.
Laagste inschr. G. Windhorst, Rilland-Bath, f 3240. Gegund.

ROTTERDAM. Het bouwen van een pakhuispand met bergzolders aan de Wilhelminakade. Door den arch. Muller en Droogleever Fortuyn en v. d. Tak.
Laagste inschr. G. Elfferich, f 58900

SUAMEER (FR.). Het bouwen van eene nieuwe herberg met doorreed en stalling etc., in de Buurt te Suameer. Door den heer A. Mooiweer.
Laagste inschr. Joh Steensma, Leeuwarden, f 4130.

25 JUNI.

BEUSICHEM (GELD.). Het afbreken van een woonhuis en het bouwen eener bouwmanswoning in de Ganzensteeg. Door den heer W. Warnsinck te Arnhem.
Laagste inschr. M. Merdink, Beusichem en J. v. Duren, Zoelmond, f 2310. Gegund.

RUURLOO Het bouwen van een huis met 2 woningen te Ruurloo met bijlev. van materialen. Door den rentmeester van den huize „Ruurloo",
Timmerwerk. Laagste inschr. J. W. Wormmeester, Geesteren, f 989.
Metselwerk. L. Marsman, f 1548.
Schilderwerk. E. Gutschoven, Borculo, f 117.
Smidswerk. H. J. Wiegerink, f 157.45.
Loodgieterswerk. G. A. J. Besseling, f 67.50.

27 JUNI.

DORDRECHT. Het maken van een woning op het achterterrein van „de Dordrechtsche drukkerij- en uitgevers-maatschappij. Ram. f 3620. Door den arch. H. A. Reus.
Laagste inschr. P. v. Driel, f 3193.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

9 JULI 1904. 24e JAARGANG. No. 28.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

(Vervolg van bladz. 296.)

Omtrent de inrichting van het onderwijs wordt het volgende aan de Memorie van Toelichting ontleend.

Hoezeer er niet aan te denken valt reeds nu in de wet nadere bepalingen omtrent de inrichting van het onderwijs op te nemen, en de regeling van dit onderwerp deels aan algemeene maatregelen van bestuur, en besluiten, en ministerieele beschikkingen zal zijn over te laten en eerst in overleg met de Commissie van toezicht en den aan te stellen directeur bijzonderheden zullen kunnen worden vastgesteld, acht de Minister zich toch verplicht aan de Staten-Generaal een ruwe schets voor te leggen van de wijze waarop hij zich voorshands die regeling denkt. Het moet echter uitdrukkelijk voorbehouden blijven, dat het recht tot wijziging der schets blijft bestaan.

Wat betreft duur en indeeling van den cursus komt het geraden voor, in verband met de geschetste eischen voor toelating, voorloopig althans van den driejarigen cursus af te zien, en met een tweejarigen te beginnen, waarvan het eerste leerjaar dan zooveel mogelijk een zelfstandig geheel is.

Een jonge man voorbereid als reeds werd uiteengezet, kan in een tweejarigen cursus aan de middelbare technische school behoorlijk worden opgeleid, mits daarbij niet te veel worde gegeven, maar elk leervak tot zijn recht kan komen. De ervaring in het buitenland kan zulks bewijzen.

Na eenige voorbeelden uit Duitschland, Oostenrijk, Zwitserland en Frankrijk te hebben aangehaald, wordt gewezen op de voordeelen van een tweejarigen cursus, vooral voor leerlingen die niet alleen schoolgeld en boeken hebben te bekostigen, maar ook, als van elders komende, op eigen kosten moeten inwonen bij anderen. Het heeft ook nog dit voordeel, dat de toegekende beurzen zoo veel vroeger weer vrij komen voor nieuwe begeving. Men helpt door een tweejarigen cursus meer personen dan met een driejarigen voor hetzelfde geld, en stelt de school voor kweekelingen uit minder gefortuneerde gezinnen op breeder schaal open. Het geven van een meer zelfstandig karakter aan het eerste jaar opent bovendien de mogelijkheid, dat een leerling, die door persoonlijke omstandigheden niet in staat is twee jaren achtereen de lessen te volgen, in het eerste toch een zekere afgeronde hoeveelheid kennis en een overzicht van bepaalde leervakken opdoet, die hem in zijn verderen loopbaan van groot nut kan zijn; ook zal hij, als zijn levensomstandigheden zulks noodzakelijk maken, na afloop van het eerste jaar weder in de praktijk kunnen gaan, om later zijn studie aan de school te vervolgen. Vooral in den aanvang moet men er steeds op bedacht zijn, om zich zooveel mogelijk te schikken naar de eischen van het leven.

Bij de indeeling van den cursus blijve de vraag, of men den cursus zal doen bestaan uit vier semesters, dan wel uit twee leerjaren, voorshands onbeslist.

Indien de vacanties op te samen 8 weken worden gesteld, dan blijven voor het gewone onderwijs 44 weken over, waarop bij het leerplan is gerekend. Deze vacantieweken, die voornamelijk voor de leeraren noodig zijn, kunnen voor de kweekelingen grootendeels besteed worden aan practische oefening. Vacanties toch van 6 weken zouden, in den gewonen zin opgevat, voor hen geen zin hebben.

Omtrent omvang en karakter van het onderwijs wordt o. a. gezegd, dat ofschoon het onderwijs geheel op de hoogte van zijn tijd moet zijn, het beheerscht behoort te worden door de gedachte, dat het zich tot taak heeft te stellen slechts datgene wat als resultaat van wetenschap gemeengoed is onder het bereik der leerlingen te brengen, en niet om ze te vermoeien met vraagstukken waarvoor wetenschap en techniek nog geen voldoende oplossing hebben gevonden. Het onderwijs moet er naar streven om

te leeren hoe het resultaat van voltooid onderzoek in praktische uitvoering zijn toepassing kan vinden. Dienvolgens moet het onderwijs ongeveer aldus worden ingericht:

1°. dat de lijst en de omvang der leervakken niet worden overvuld, terwijl deze moeten worden bepaald door de overweging, dat aan de leerlingen in de eerste plaats worde onderwezen datgene, wat voor hun lateren maatschappelijken werkkring onmisbaar is, en eerst in de tweede plaats datgene, wat voor hen aangenaam of wenschelijk zijn kan;

2°. dat zoo weinig mogelijk worde onderwezen van zoodanige kennis, als welke de leerlingen zich evengoed elders kunnen eigen maken;

3°. dat bij het onderwijs geregeld verband worde gelegd tusschen het behandelde onderwerp en de vroegere en latere praktijk van den leerling, ten einde hem te doen beseffen, dat de kennis welke hij aan de school verkrijgt, niet is een mozaïek van verschillende studievakken, maar een organisch geheel, waarin het ééne vak met het andere nauw verbandt houdt en zonder dat andere nauwelijks kan worden verstaan;

4°. dat de leerling zoo bruikbaar mogelijk de school verlate;

5°. dat het onderwijs in geen geval als zoodanig kan strekken als voorbereiding tot en aansluiting aan het hooger technisch onderwijs.

Ter adstructie van deze 5 punten diene het volgende.

Ad. 1⁰. Bij de opstelling van het leerplan mag het aantal lesuren tezamen met die voor teeken- en laboratorium-oefeningen bestemd, niet grooter worden dan 44 per week, opdat genoegzaam gelegenheid blijve voor verwerking van het geleerde, voor eigen studie en voor lichaamsbeweging. Bij het aantal voor den leerling nuttige vakken, is het noodig zich alléén te bepalen tot die waarvan de kennis voor hem onmisbaar is. Aan vele scholen is bij leeraren en leerlingen een streven onmiskenbaar, om den omvang en het aantal der leervakken steeds uit te breiden; dit leidt tot verlenging van den leertijd, wat in de eerste plaats bij technische scholen moet vermeden worden met het oog op de financieele positie der meeste leerlingen. Het leidt ook tot oppervlakkigheid, vooral bedenkelijk bij hen die ten spoedigste na het verlaten der school het geleerde in praktijk moeten brengen om in hun onderhoud te voorzien. In het ontworpen leerplan is dan ook het stelsel gevolgd om bij het onderricht de onmisbare vakken voorop te stellen; dit sluit niet uit om althans de meer begaafden in de gelegenheid te kunnen stellen hunne kennis te verrijken met leervakken, die voor hen nuttig zijn, zonder daarom onmisbaar te zijn. Rekening houdende met dit beginsel zou onderscheid gemaakt kunnen worden tusschen verplichte, en enkele facultatieve vakken Lessen in de laatste, tot welke o. a. een tweede taal (vreemde) behoort, zouden, buiten de gewone lesuren, des avonds gegeven moeten worden, aan leerlingen die daartoe vergunning krijgen.

Ad 2⁰. In beprekte mate zal slechts onderwijs moeten worden gegeven in leervakken van algemeene ontwikkeling; lagere wiskunde behoort er slechts thuis om het geleerde te onderhouden en te leeren toepassen; van Nederlandsche taal en handteekenen (dit als voorbereiding voor vakteekenen) kunnen alleen zij worden vrijgesteld die hierin voldoende volleerd waren. Gebruik van passer en trekpen voor rechtlijnig teekenen moet den leerling bekend zijn, en ambachtsonderwijs moet hij genoten hebben, alvorens zich aan te melden. Alleen op deze wijze zijn leergangen van niet te langen duur mogelijk.

Ad 3⁰. Het onderwijs moet zich zoo na mogelijk aan de eischen der praktijk aansluiten. De kleine patroons en werklieden, de aanstaande opzichters en werktuigkundigen bezoeken de school niet om zich voor te bereiden tot de oplossing van wetenschappelijke vraagstukken, maar om de praktijk in het leven beter te kunnen beheerschen. Zij ontwerpen niet de groote werken, maar voeren ze uit.

Als proeven van de wijze waarop het verband tusschen verschillende vakken kan gelegd worden, geldt de volgende opmerking. Bij behandeling der algemeene eigenschappen van de lichamen worden deze eigenschappen direct met de vakstudie in verband gebracht. De poreusiteit leidt tot onderzoekingen omtrent opslorping van water door bouwsteenen, die de leerlingen zelf verrichten en aanleiding geven tot opmerkingen omtrent fouten van, en te bereiken nauwkeurigheid bij waarnemingen enz. Eveneens de elasticiteit, die aan verschillende materialen wordt gedemonstreerd. Zoodra de leerling hiervan en van de werking van krachten eenig begrip heeft, wordt een begin gemaakt met de leer van den weerstand der materialen (uitrekking, samendrukking, doorbuiging, knik), waarbij hun geleerd wordt de gebruikelijke tabellen te bezigen, om de gewoonte te verkrijgen, bij het ontwerpen van construkties de afmetingen te berekenen. De theorie der momenten en hefboomen geeft aanleiding tot demonstratie en oefeningen met balansen, katrollen, taksels, windassen, kaapstanders, koevoeten enz.; de werktuigen worden zooveel mogelijk uit elkaar genomen, opgemeten en geteekend, en voor hun doel gebruikt, onder waarneming der krachten die er bij werken enz. In direct verband tot de zwaartekracht en de botsing worden heimachines behandeld; in verband met de theorie van evenwicht en beweging van vloeistoffen wordt de beweging besproken van water door buizen en open kanalen, de weerstanden daarbij, het drukverlies enz. Aan gassen, luchtledig enz. wordt de behandeling van pompen vastgeknoopt, ook wat de afmetingen daarvan betreft. Bij de bespreking van cohaesie en moleculaire krachten kunnen eenvoudige begrippen van scheikunde worden behandeld, de verschijnselen van oxydatie, reductie, verbranding worden besproken met toepassing op kalkbranden, ijzerbereiding enz. Omtrent het geluid zijn eenige algemeene noties te geven; wat meer omtrent het licht. Bij behandeling van breking en weerkaatsing worden eenvoudige instrumenten voor het landmeten behandeld en oefenen zich de leerlingen in 't gebruik daarvan. Warmte en electriciteit worden meer uitvoerig behandeld in verband met de toepassingen. Bij warmte worden voor de bouwkundigen behandeld de beginselen van ventilatie en verwarming, zoomede stoomketels, stoommachines en gasmachines. Bij electriciteit de toepassingen voor zoover zij van nut zijn: telefoon, electrisch licht, dynamo's. Bij al dit onderricht wordt in het oog gehouden, dat de technicus behoeft niet een vluchtig overzicht van alle denkbeelden en toestellen, maar een grondig inzicht in de voornaamste; dat hij de toestellen kent, niet alleen door aanschouwing maar ook omdat hij er mede heeft omgegaan; dat hij steeds is opmerkzaam gemaakt op de toepassingen in de praktijk; en dat hij zich bij voortduring rekenschap geeft van de hoofdafmetingen welke het werktuig behoeft om het voorgestelde doel te bereiken en het vereischte werk te verrichten; zoomede van de afmetingen welke de onderdeelen moeten hebben, om sterk genoeg te zijn Het behoeft geen betoog, dat dit onderwijs behoort te worden aangevuld door het maken van tal van vraagstukken.

Ad 4⁰. De leerling moet teekeningen leeren vervaardigen in zoodanigen vorm als zij op de bureaux, op het bouwwerk en in de fabriek gebruikelijk zijn; hij moet lichtdrukken en calques leeren maken.

Ad 5⁰. Het hooger technisch onderwijs vereischt een geheel andere voorbereiding dan die welke het hier beoogde kan geven. Een streven om tot aansluiting aan de technische hoogeschool te geraken, zou de middelbare technische School slechts schaden door het te hoog opvoeren der eischen van onderwijs ten koste van de grondigheid der te verstrekken onmisbare kunde.

Wil men deze middelbare school niet radicaal bederven, dan moet van meet af elk verband tusschen haar en de technische hoogeschool principieel buitengesloten blijven.

Voor practische oefening zal in de werkplaatsen gelegenheid moeten geboden worden, vooral voor hen die bij hun toelating in dat opzicht nog achterlijk blijken te zijn.

Wat de leergangen betreft, ligt het voorshands in het voornemen met drie te beginnen, de eerste voor de bouwkunde, de tweede voor de werktuigkunde, en de derde voor de electrotechniek.

A. een leergang in Bouwkundige vakken, gesplitst in:

1°. burgerlijke bouwkunde;

2°. waterbouwkunde, bruggen, en wegen.

Deze leergang zal zoodanig zijn ingericht, dat de leerlingen voor beide categoriën gedurende het eerste jaar dezelfde lessen en oefeningen volgen, en dat het eerste jaar een zooveel mogelijk afgerond geheel vormt.

In het begin van het tweede jaar zal een splitsing gemaakt

worden, waarbij echter in het oog gehouden wordt, dat sommige vakken voor beide afdeelingen hetzelfde belang hebben, dat in onze Nederlandsche verhoudingen aan een bouwkundige niet alle kennis der waterbouwkunde vreemd mag zijn, en dat omgekeerd een waterbouwkundige althans eenige kennis moet hebben van burgerlijke bouwkunde.

Beide cursussen zullen er naar streven, dat de leerling aan het eind zijner opleiding zelfstandig behoorlijke details weet te teekenen van de constructies bij het ontwerpen van een gebouw voorkomende, en zulks in zoodanigen vorm als op het teekenbureau en in de werkplaats verlangd wordt; dat hij in verband hiermede bij niet-ingewikkelde gevallen zich weet rekenschap te geven van de vereischte hoofdafmetingen voor de onderdeelen dezer constructiën; dat hij eenvoudige werken zelfstandig kan ontwerpen, begrooten en in bestek brengen; dat hij bij de uitvoering van bouwwerken als opzichter onder leiding kan werkzaam zijn; en dat hij voldoende onderlegd is om bij voorgezette werkzaamheid in praktijk zelfstandig de leiding en uitvoering van bouwwerken in handen te nemen.

B. een leergang in *Werktuigkunde.*

Deze moet in de eerste plaats de leerlingen in staat stellen zelfstandig bruikbare teekeningen voor de werkplaats te maken; eenvoudige machines en hunne constructiedeelen juist te berekenen; afzonderlijke machines en geheele inrichtingen te beoordeelen naar hare doelmatigheid, deugdelijkheid en bedrijfszekerheid; berekeningen te maken van gewicht en vervaardigingskosten; eindelijk om aanstaande constructeurs voldoende voor te bereiden voor het zelfstandig construeeren van alle onderdeelen, en industrieelen in staat te stellen hunne machines nauwkeurig te leeren kennen.

Deze leergang zal zoodanig ingericht zijn, dat de leerlingen die zich meer speciaal op electrotechniek willen toeleggen na het eerste jaar kunnen overgaan in

C. een leergang voor *Electrotechniek.*

Deze leergang duurt een jaar en dient niet uitsluitend voor werktuigkundigen, die zich meer in 't bizonder op dit vak willen toeleggen, maar voor allen die, behoorlijk voorbereid, zich hiervan op de hoogte willen stellen, omdat de aard van hun maatschappelijken werkkring zulks noodig maakt.

Hierbij komen dan voor alle drie, de vakken van algemeen ontwikkeling in een zeer beperkt aantal uren.

(*Wordt vervolgd.*)

GRAFMONUMENT VOOR VALÈRE DUMORTIER.

Een grafmonument, opgericht van bijdragen uit alle landen van Europa, zelfs uit Amerika, ter herinnering aan Valère Dumortier, Eerelid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, werd den 3en Juli aan de gemeente Sint Gilles bij Brussel overgedragen.

Het monument, een ontwerp van een van Dumortier's medewerkers, den architect Symons, bestaat uit een sarcophaag, waarachter zich een massieve stele verheft, waarop een goed gelijkend medaillon, het werk van den beeldhouwer Samuels.

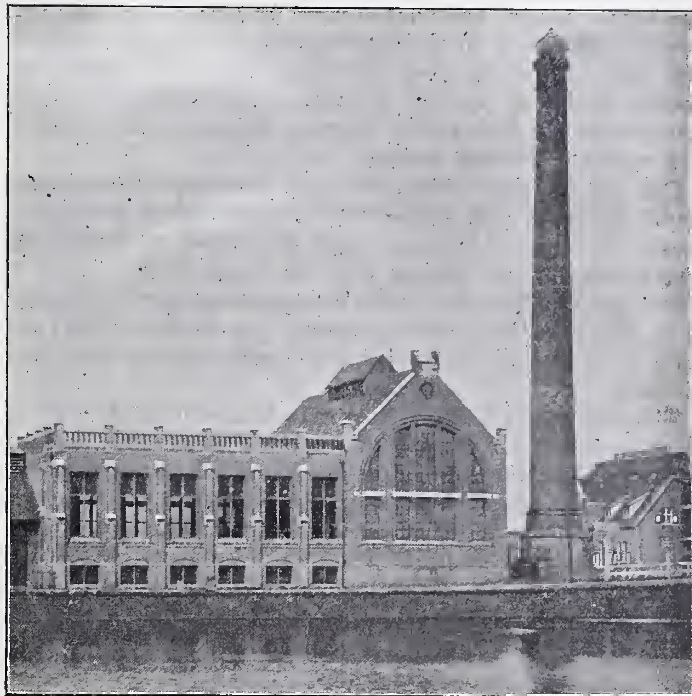
Velen zullen zich den welwillenden en onvermoeiden man als president van het Internationale Architecten-Congres van 1896, waarvan hij de organisateur en de ziel was, zeker herinneren.

Dumortier, die slechts den leeftijd van 54 jaar bereikte, was Chef-architect van de provincie Brabant, oprichter der Société centrale des architectes de Belgique, oud professor aan de Kunst- en industrieschool van Sint Gilles, en van de Normaalschool te Brussel, welke titels, die hem de dankbaarheid van het nageslacht waardig maken, op het monument zijn vermeld.

MACHINE-GEBOUW OP DE WERF CONRAD TE HAARLEM.

Het gebouw waarvan hier een afbeelding wordt gegeven, dong mede bij den Gevelwedstrijd te Haarlem in 1904.

Behalve de reeds vroeger medegedeelde onderscheidingen

Machinegebouw van de Werf Conrad te Haarlem.
Architect Jb. Van den Ban Pz.

die door de Jury voor dien wedstrijd aan andere gebouwen werden toegekend, is dit machine-gebouw een loffelijke vermelding waardig gekeurd.

J. VAN ASPEREN.

Voor eenige dagen overleed te Watergraafsmeer bij Amsterdam, na een smartelijk lijden, in den ouderdom van 68 jaren, de gepensionneerde Hoofdopzichter voor de Justitiegebouwen, J. Van Asperen, na slechts kort genoten te hebben van de welverdiende rust, volgende op een werkzaam, welbesteed leven.

Met hem daalt een uitnemend ambtenaar ten grave, die zich steeds met hart en ziel wijdde aan de vele en gewichtige hem toevertrouwde belangen, een ambtenaar, die tal van jaren den Staat der Nederlanden met onkreukbare trouw, gepaard aan groote degelijkheid en kennis van zaken heeft gediend.

Hij was een voorbeeld voor velen, geacht bij zijn chefs om zijn vele goede hoedanigheden. De ridderorde van Oranje Nassau die zijn borst versierde, was wel verdiend. Van Asperen zal niet licht vergeten worden door hen, die het voorrecht hebben gehad hem te kennen en met hem te werken.

M.

WONINGTOESTANDEN IN NEDERLAND.

In een boekwerk, verschenen onder den titel „Sprekende cijfers, woningtoestanden in Nederland," toegelicht met cijfers en grafische voorstelling bewerkt door J. H. Faber, Inspecteur

van de Volksgezondheid, wordt een overzicht van de verdeeling der bevolking van geheel Nederland gegeven naar de wijze van bewoning, en van het aantal woningen, naar de verdeeling in vertrekken. Daarnaast zijn, meer uitvoerig, grafische voorstellingen gegeven van bewoning en woningtoestanden in de provinciën Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel.

De gegevens zijn daarvoor ontleend aan de „Uitkomsten der tienjaarlijksche volkstellingen van 1889 en 1899," maar vooral aan de „Uitkomsten der Woningstatistiek" verzameld ter gelegenheid van de algemeene volkstelling van 1899, beide uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

De heer Faber heeft met de samenstelling van dit boek een belangrijke arbeid verricht; de grafische voorstellingen daarin geven een beter beeld, vestigen meer de aandacht op de meest sprekende punten, en dwingen meer tot vergelijking, dan welke hoeveelheid cijfers, die de merkwaardige daarin liggende gegevens niet duidelijk genoeg doen uitkomen. Toch is dit juist zoozeer noodig, omdat de treurige woningtoestanden middellijk oorzaak zijn van tal van misstanden, waardoor gezondheid en levensgeluk van zoovelen bedreigd worden.

Ook uit dit werk blijkt, dat eene uitvoerige woningenquete, zooals reeds in vele gemeenten werd uitgevoerd, een onafwijsbare eisch is. De uitkomsten die in de tabellen klaar voor oogen liggen, werpen een treurig licht op de toestanden waarin een groot deel van Nederland leeft; het ongunstigst zijn die toestanden in de vier noordelijke bovengenoemde provinciën en in Zeeland, beter in de overige, maar verreweg het gunstigst in de provincie Limburg

Wanneer voor elk der drie overige Gezondheidsinspectiën een dergelijk werk kon worden samengesteld op dezelfde practische wijze ingericht, dan zou een voldoende kennis van bestaande toestanden voor geheel Nederland zijn verkregen, een kennis die vóór alles noodig is om middelen ter verbetering te beramen.

„Niet in den handel" staat op den omslag van het werk gedrukt. Terwijl wij dit betreuren, hopen wij, dat alle Gezondheidscommissiën en Gemeentebesturen in den lande een exemplaar ten geschenke zullen hebben ontvangen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 2 Juli 1904. *De Nederlandsche Regeering en de stichting van Carnegie*, is een uit de „Indépendance Belge" overgenomen brief uit New-York, waarin gevraagd wordt hoe 't staat met het Vredespaleis. Het talmen der Regeering lokt nog al kritiek uit.

In *Een verblijdend verschijnsel* wordt met lof gewaagd van het ontworpen plan tot uitbreiding van Amsterdam tusschen Amstel en Schinkel; het eentonige rechtelijn-systeem van weleer is verlaten, en alles duidt aan, dat men bedoeld heeft een mooie luxe wijk aan te leggen. Schaduwzijden ontbreken niet, maar die waren niet te vermijden; de ontwerpers kunnen het niet helpen, dat hun voorgangers zoo weinig begrip van stadsuitbreiding hebben gehad.

Christendom en kunst. De toespraak van Minister Kuyper tot de te Amsterdam vergaderende Christelijke onderwijzers wordt hierin aan kritiek onderworpen. De spreker zag het Raadhuis (Paleis) en het Rijks Museum voor Christelijke gebouwen aan, en noemde de Beurs een Heidensche schepping. Integendeel: in 't Raadhuis klassieke symbolen, aan den Heidenschen Olympus ontleend; aan 't Museum, Christelijke motieven uit de middeleeuwen; en Berlage is wat verder in de middeleeuwen teruggegaan dan Dr. Cuypers. De schrijver wijst er op, dat in onze gulden eeuw, de liefde voor het Klassieke, dus Heidensche, samen ging met het Calvinisme. De volstrekt niet Heidensche Beurs wordt ten onrechte nu door de Calvinisten als een werk van „den geest des verderfs" gebrandmerkt.

Verder bevat het blad een artikel over de geschiedenis van het *Radium*, en een over *Opruiming van vuilnis te New-York*.

Architectura, 2 Juli. *De Kathedraal Bouwers*, vervolg, en *Bouwkundige spreuken*, vervolg.

Uit het verslag der vergadering van A. et A. van 22 Juli j. l. blijkt, dat het Genootschap lokalen zal huren, voor f 900, in het door de Alg. Mij van Levensverzekering aan de Hobbemastraat te stichten gebouw, waarbij komen de kosten voor verlichting, verwarming, assurantie enz. en de complete meubileering.

In het „Technisch gedeelte" wordt aangevangen met een uittreksel van het wetsontwerp betreffende het *Middelbaar Technisch Onderwijs* en de Memorie van toelichting daarover, en komt een artikel voor over het *Vervoer in steenbakkerijen*.

De Bouwwereld. 29 Juni 1904. *Eenige oude gevels te Mechelen*, door Ph. van Boxmeer, met afbeeldingen

Bouwkundige Legenden. Een verhaal van de bekende legende omtrent Gerhard von Ryle, bouwmeester van den Keulschen Dom.

Verordeningen voor de uitvoering van bouwconstructies in betonijzer in Pruisen. Deze werden uitgevaardigd bij beschikking van 16 April 1904 door den Minister van Openbare Werken in Pruisen.

Technisch Weekblad, 30 Juni. *Een en ander over spoorwegen*.

Metallicus, 30 Juni. Vervolg van het artikel: *Over zinkbedekkingen*.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 30 Juni. Vervolgen van de artikelen: *Over zinkbedekkingen*, en *Wasch- en badinrichtingen. Meter-Installaties*, een voorbeeld, met afbeelding, van een samengesteld metertoestel voor waterleidingen.

UIT DEN VREEMDE.

In Engelsche bladen werd onlangs gevraagd, in hoeverre zeewater bij bouwen zoude kunnen gebruikt worden. Van verschillende zijden ingekomen antwoorden bevestigen, dat bij gebruik van cement, zeewater gerust aangewend kan worden, doch dit niet wenschelijk is, zoodra van kalk gebruik gemaakt wordt.

Te Tientsin wordt een monument opgericht ter herinnering aan de occupatie door de Duitsche troepen. Het is het werk van Professor von Uchtritz en stelt voor een Duitsch ridder in Gothische wapenrusting, met een adelaar aan zijne voeten. De figuren zijn van brons, op blokken van Rijnlandsche bazalt, waarop in brons de wapens der verschillende Duitsche staten aangebracht zijn.

Voor den bouw van eene kapel op het kerkhof te Minden is eene prijsvraag uitgeschreven. Prijzen van 1000, 600 en 400 Mk.

Een zeer interessant werk is door Ernst Wasmuth uitgegeven, n.l. Historische Städtebilder, von Cornelius Gurlitt te Berlijn.

Met groot succes worden in Parijs, sterke zuilen van beton gemaakt, door in de zuil integieten een ijzeren spiraal met weinig spoed.

Een hoogst merkwaardig kasteel uit het féodale tijdperk bezit Nantes, het oude kasteel van de hertogen van Bretagne, tegelijkertijd een fort en een paleis. De heer Deverin, hoofdarchitect der historische monumenten, heeft dit belangrijke bouwwerk dat zeer in verval geraakt was, bestemd tot stadhuis voor Nantes, en een merkwaardig project voor de restauratie gereedgemaakt, dat dit jaar in de Salon was tentoongesteld. Wat het plan zeer duur maakt, is dat behalve de restauratie, gemakkelijke verkeerswegen met de stad zouden moeten aangelegd worden.

Het paleis van Justitie te Parijs moet aanzienlijk uitgebreid worden. De kosten hiervoor worden begroot op negen millioen francs.

De heeren Alphonse, Gustave, en Edmond Rothschild hebben 10 millioen francs ten geschenke gegeven aan de vereeniging voor het bouwen van goedkoope woningen in Parijs. De opbrengst van deze woningen moet behalve voor het onderhoud geheel gebruikt worden voor het steunen of oprichten van inrichtingen die het welzijn van den werkman beoogen.

Het geschenk zal door eene afzonderlijke commissie beheerd worden en den naam van „Fondation Rothschild" dragen.

22, 23 en 24 September a. s. zal een internationaal kunsthistorisch congres te Straatsburg plaats hebben.

De 1ste prijs, van 5000 Mrk. voor het beste instrument om den winddruk te meten, is toegekend aan den Ingenieur Gieszen te Kiel.

Over de verbetering van de haven van Valpareiso, volgens de plannen van den Ingenieur Jacob Kraus, directeur van de Polytechnische School te Delft, komt een interessant artikel met photo s voor in de Bauzeitung van 2 Juli j l. van de hand van Dr. H. Polakawsky te Berlin.

Het nieuwe station te Hamburg, van de architecten Reinhardt en Süssenguth te Charlottenburg, gebouwd volgens den wensch

van den Duitschen keizer in den stijl van de Noordduitsche zeeplaatsen, (het plan was oorspronkelijk zeer modern) moet 1 Oct. 1906 geopend worden voor het publiek.

Te Mannheim zal eene tweede brug over de Neckar gebouwd worden, die 3.200.000 Mrk. kosten zal. De brug zal in 1906 gereed zijn.

Er zijn plannen gemaakt om de oude Apulische waterleiding der Romeinen, weder in orde te maken, en daardoor de Provinciën Foggia, Bari en Lecce, eenmaal de korenkamers van Rome, die nu geheel verdrogen, wederom vruchtbaar te maken. De kosten bedragen 220 millioen Lire.

BERICHTEN.

Vereeniging tot veredeling van het ambacht. De algemeene vergadering dezer Vereeniging zal op Maandag 18 Juli a.s. des nam. 1½ uur gehouden worden in het gebouw der Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam. Na de huishoudelijke werkzaamheden zal door den heer Dr. P. J. H. Cuypers eene bespreking van het Ontwerp-Arbeidswet worden ingeleid.

School voor Kunstnijverheid te Haarlem. De tentoonstelling van het werk der leerlingen, den 3den Juli j l. geopend, is nog te zien tot 17 Juli in de schoollokalen (Dreef). Tot laatstgenoemden datum blijft in het Museum van Kunstnijverheid ook de tentoonstelling Privat Livemont geopend.

Delft. Een perceel in de Choorstraat, een der voornaamste Delftsche overblijfselen van oud-Hollandschen bouwtrant uit het einde der 16e eeuw, heeft gevaar geloopen gesloopt te worden, daar de eigenaar meende, dat de gevel bouwvallig was. Een metselaar deelde deze meening en leverde een ontwerp voor een nieuwen gevel, natuurlijk in zoogenoemden modernen stijl.

De heer J. H. Tonnaer, architect, die — evenals de heer Jan Schouten — dit vernomen had, wist den eigenaar in zooverre van plan te doen veranderen, dat, moest werkelijk de gevel wegens bouwvalligheid afgebroken worden, deze weder zou worden opgebouwd met het oude materiaal in den oorspronkelijken stijl, op voorwaarde, dat den eigenaar vergoed zoude worden wat die wederopbouw meer zoude kosten dan een nieuwe gevel.

De heer M. A. C. Hartman, Gemeente-architect, zeide in overleg met den heer Tonnaer eene zekere som toe, door kunstvrienden bijeen te brengen, terwijl ook een bedrag werd toegezegd door de verfraaiingsvereeniging Delfia. Vanwege de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken werd daarna het perceel opgemeten en tevens een plan toegezegd voor een passende onderpui bij het bovengedeelte van den gevel, dat slechts hernieuwd behoefde te worden.

Naar alle waarschijnlijkheid is thans de gevel gered door het zeer te waardeeren spoedig en doortastend optreden van de genoemde heeren.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	20	jaar	salaris	f 60.—
"	"	"	21	"	"	- 70.—
"	"	"	27	"	"	- 85.—
"	"	"	20	"	"	- 60.—
"	"	"	32	"	"	- 90.—
"	"	"	26	"	"	- 80.—
"	"	"	22	"	"	- 80.—
"	"	"	37	"	"	- 80 —
"	"	"	22	"	"	- 85.—
"	Opzichter	"	24	"	"	- 75.—
"	"	"	40	"	"	- 75.—
"	Teekenaar	"	26	"	"	- 60.—
"	"	"	27	"	"	- 70 —
"	"	"	21	"	"	- 35.—
"	"	"	18	"	"	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

ZONDAG 10 JULI.

MOLL (BELGIË). Het bouwen van een huis voor een jachtopzichter, aan de Belgische grens. Steenweg Postel—Eersel.

De aanbesteder. Voor conditiën en plan zich te vervoegen bij Th. Thijs aan de grens of bij Mr. Edm. v. Eijnde, rentmeester te Moll, aan den welken de sommissiën uiterlijk 10 Juli moeten worden ingezonden.

MAANDAG 11 JULI.

AMBT ALMELOO. No. 1. Het verbouwen eener stoom-vleeschwarenfabriek met annexe werken; no. 2. het bouwen van drie woningen in de Alidastraat te Ambt Almelo.

De heer B. L. Buijvoets, 's av. 8 u., in café Niemeijer. Bestek en teek. in bovengen. lokaal ter inzage. Inl. geven J. M. en Jan G. Wolff, arch. Aanw. 11 Juli, 's mor. 10 u.

APPINGEDAM. Het bouwen eener behuizing met twee woningen op het terrein van „Werkmanslust" onder bijlev. van materialen, arbeidsloonen enz.

De werkliedenvereen. „Harmonie", 's av. 7½ u., in café D. Nanning, alwaar bestek en teekening ter inzage en bestek tegen f 0.50 verkrijgbaar. Inl. geeft J. Hagemeijer. Bilj. inzenden in voorn. café van 4—7½ u.

BORNE (OV.). Het verbouwen van fabrieksgebouwen, totale oppervlakte der te bouwen en te verbouwen gebouwen plm. 6900 M². in 3 perc. en massa.

De directie der Naaml. Venn. „Stoomspinnerijen en Weverijen v/h. S. J. Spanjaard", n.m. 3 u. (Gr.t.) in café Banis.

CULEMBORG. Het vergrooten der veldwachterswoning op de z.g. Pastorie te Lanxmeer.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inzage op de secret. Inl. te verkr. bij de gem.arch. G. Prins. Aanw. gedaan.

ENSCHEDE. Het bouwen van een openbare lagere school aan de Javastraat.

Het gem. best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. met bilj. verkrijgb. tegen f 3,50 ter secretarie. Inlicht. geeft de gem.archit. van 11½—12½ u. Aanw. gedaan.

PUTTEN (GELD.). Het verbouwen van de dorpsschool.

Het gem.best., n.m. 3 u. Bestek en teek à f 1,25 verkrijgb. ter secretarie en bij den arch. D. Kok Jz. te Harderwijk. Aanw. ged.

DINSDAG 12 JULI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een clubgebouw en bestuursgebouw aan de van Baerlestraat.

Het bestuur van de Amst. IJsclub, v.m. 11 u., in het gebouw der mij. tot bev. der bouwkunst, Marnixstraat 402 Bestek en voorw. met 10 teeken. verkrijgb. tegen f 5. Inl. geeft M J. E. Lippits, arch., Willemsparkweg 50.

's-GRAVENHAGE. De stichting van woningen voor beambten bij de bijzondere strafgevangenis voor mannen te Leeuwarden en daarmede in verband staande werken. Raming f 34500.

Het min. van Justitie, n m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage in een der woningen, staande op het terrein aan de Keyzersgracht te Leeuwarden, en tegen f 1,15 verkrijgb. bij Gebr. v. Cleef te 's-Hage. Inlicht. te bekomen bij den hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen te 's-Hage, Depart. van Justitie. Aanw. 6 Juli, n m. 2,30 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van een bewaarschool aan de Clemensstraat.

Het gem.best., n m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage ter secretarie en in het stadstimmerhuis en tegen f 1 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. te bekomen aan voorn. timmerhuis. Aanw. 5 Juli, v.m. 11 u.

STAD-AAN-'T HARINGVLIET. Het bouwen van een kerkgebouw met consistoriekamer.

De comm. van adm. der geref kerk, n.m. 2 u., in logement G. Smits; alw. bestek en teek. ter inz. en bij den heer H. C. de Ruiter Jn. te Ooltgensplaat. bij wien inlicht. benevens teek. à f 1 verkr.

TER NEUZEN. Het bouwen van een café met bijbeh. werken aan den Stationsweg.

De bouwk. L. de Bruyne, n m. 5 u., in 't café van P. Dyselinck—van Graefschepe. Bestek en teek. ter inzage in voorn. café en à f 1 verkrijgb. bij voorn. bouwk. Aanw. 11 Juli, n m 1 u.

ZWOLLE. Het bouwen van drie woonhuizen op een terrein in Assendorp.

De arch. M. Meijerink, v.m. 11½ uur, in de melksalon van Logtenberg. Bestek en teek. à f 1,50 per stel te verkrijgen ten kantore van den arch. Aanw. 12 Juli, v m. 9 u.

WOENSDAG 13 JULI.

BORSELE (ZEEL.). Het bouwen van een nieuw pakhuis of bergplaats bij de haven.

De heer W. de Regt, n.m. 5 u. Bestek met teek. ter inzage in de herberg bij wed. M. Verburg Jz. Inl te bekomen bij J. Verburg Mz.

BAEXEM (L.). Het bouwen van een kapel, sacristie en verbindingsgangen aansluitende bij het St. Vincentiushuis „Stokershorst" gemeente Nederweert.

De archit. Jos. Hegener, Droogbak 16, Amsterdam, in café Oostooijen, n.m. 3 uur. Bestek en teek. ad f 3 en inl. verkrijgb. bij gen. archit. Aanw. 13 Juli, n.m. 1 u.

DE KRIM (OV.). Het bouwen van een schuur waarin woning.

De bouwk. J D. Meppelink, n m. 1 u., in café Bosma. Bestek en teek. in café Abels te Koevorden en in café Bosma te de Krim, ter inzage. Aanw. op het terrein (naast Bosma) 13 Juli, v m. 11 u.

EGMOND-BINNEN Het bouwen van een geneesheerswoning te Egmond a/d. Hoef.

Het gem best., v.m. 11 u. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. Aanw. gedaan.

RIDDERKERK. Het bouwen van een café en pension aan den Lagendijk bij den straatweg.

De heer H. v. d. Woude te Slikkerveer, n.m. 2 u., bij J. Broere, alw bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. L. v. Rij, bouwk. Bolnes, alw. bestek en teek. tegen f 1,25 verkrijgb Aanw. gedaan.

RIJSSEN (OV.). Het bouwen van een woonhuis.

De firma Terhorst en Co., 's midd. 12 u., in hotel Koenderink. Bestek en teek. verkr. ten kantore van den archit. G. Beltman A.Gz. te Enschedé tegen f 11 per stel en worden op den dag der besteding van de inschrijvers teruggenomen voor f 10 per compleet stel. Aanw 13 Juli, v.m 9 u. (greenw.)

SAPPEMEER. Het bouwen van een gasfabrieksgebouw met daarmede in verband

staande werken aan de Noorderstraat met bijlevering van materialen, arbeidsloonen, steigers, gereedschappen, transporten, enz.
Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. ter secretarie verkrijgb. tegen f 1,25. Inlicht. geeft de gem.-arch. Aanw. gedaan.

ZAANDIJK. Het bouwen van een machinegebouw voor zuiggas installatie, machinistwoning en een anthracietloods met werkplaats te Zaandijk
Dijkgraaf en heemraden van den polder „Westzaan", n.m. 3 u., in het koffiehuis „de Zwaan".

DONDERDAG 14 JULI.

AVEREEST. Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor te Dedemsvaart. Ram. f 7000.
Het gem.best., n.m. 3 u.

WIENERSTEEG, AMBT DELDEN. Het bouwen van een boerderij op de Pots te Zeddam, Ambt-Delden.
De heer Ter Weele te Dedenerbrack, n.m. 6 u., in 't café van M. Hork, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft A. Kamp, Delden. Aanw. 14 Juli, n.m. 3 u.

VRIJDAG 15 JULI.

AVEREEST. De bouw van een woonhuis met bakkerij
De arch. H. Burgmans, n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage in het café H. L. de Munnik a d. Balkbrug. Inl. bij H. Burgmans, Architect, Avereest (Sluis 4). Aanw. 12 Juli, v.m. 11 u., in bovengenoemd café.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van acht woonhuizen aan een geprojecteerde straat uitkomende op de Statenlaan.
De arch. H. Rutgers, 's midd. 12 u., in café „Het Gouden Hoofd". Bestek met 3 teek. tegen f 2,50 verkrijgb. ten kantore van den architect Elandstraat 87, Den Haag en Kerkstraat 1b, Bussum.

HARLINGEN. Het bouwen van een bewaarderswoning op het terrein der ambachtsschool.
Het best. der vereen. „de Ambachtsschool", 's av. 8 u., in de school. Bestek met teek. tegen f 0,50 verkrijgb aan de Ambachtsschool, waar tevens inl. zijn te bekomen. Aanw. op het terrein 11 Juli, v.m 10 u.

ZEGVELD (Z.-H.). Het bouwen van een school met onderwijzerswoning.
De arch. C. Zaal Az. te Bodegraven, v.m. 11½ u., in de consistorie der Ned. Herv. kerk. Bestek en 2 teek. verkrijgb. tegen f 2 bij voorn archit. die tevens inl. geeft.

ZATERDAG 16 JULI.

DALEN (DR.). Het bouwen van een openbare lagere school te Wachtum, met 3 lokalen, met ameublement voor 2 lokalen.
Het gem.best., n.m. 2 uur. Bestekken en teek. tegen f 1 van het gebouw en van f 0,50 van het meubilair verkrijgb. ter secretarie en ter inzage in het gem.huis en verder in 't hotel van: de Jong te Assen, Frederiks te Hoogeveen, Abels te Coevorden, Meijer te Emmen en van Dalen te Nieuw-Amsterdam. Inl. worden gegeven door den bouwk. R. Postma te Nieuw-Amsterdam. Aanw. 16 Juli, v.m. 10 u.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van twee woonhuizen aan de Veenstraat.
De heer H. J. Kellerhuis, 's midd. 12 u., in café H. Mendelaar, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft A. L. Clemens Az., architect. Aanw. 16 Juli, v.m. 9 u.

HEEG (FR.). Het bouwen van een heerenhuizinge op een vrij terrein, in de onmiddellijke nabijheid van het dorp Heeg.
De heer J. Visser. Bestek en teek. ter inz. bij den kastelein Rudolphi te Heeg en tegen f 1,50 te verkrijgen bij W. D. de Jong, arch. Sneek.

NES OP AMELAND. De verbouwing eener pastorie.
De kerkvoogdij der Ned. herv. gem. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij ds. J. Buiskool te Holwerd en bij W. D. Lublink, bouwk. Berlicum, die inl. geeft. Bilj. inzenden voor 16 Juli bij ds. J. Buiskool. Aanw. 7, 8 en 9 Juli, na aankomst der motorboot.

VEUR (Z.-H.). Het amoveeren en weder opbouwen eener veestal stalling, werkhuis en karnmolenschuur bij de bouwmanswoning „Schakenbosch".
De bouwk. M. J. Vroeg te Naaldwijk, bij wien bestek en teek. à f 1 verkrijgb.

DINSDAG 19 JULI.

ZUTPHEN. Bestek no. 203. Het bouwen van een stal te Millingen, onder het beheer der genie te Zutphen. Raming f 15500.
De genie, v.m. 11 u., in café Groote, Turfstraat 33. Bestek van af 13 Juli en het proc.-verb. van gegeven inl. van af 16 Juli ter lezing in het café bovengen. Bestek en afschriften van het proc.-verb. voorw. verkr. tegen f 0.50 en f 0.10 bij den opz. van fortificatiën te Zutphen (Geweldigershoek 6). Inl. worden gegeven door den besteder, te Zutphen op het bureau der genie aldaar (Geweldigershoek 6), op 15 Juli van 2 tot 3 u. n.m. Aanw. wordt niet gehouden.

VRIJDAG 22 JULI.

VEENENDAAL. Het bouwen van een steenkolengasfabriek in 7 perc. als perc. 1 gebouwen, 2 ovenblok, 3 diverse apparaten, 4 gasmeterregulateur, 5 gashouder, 6 buizen, 7 stoomketel.
Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u.

DONDERDAG 28 JULI.

OLDEMARKT. Het bouwen eener nieuwe school met 4 lokalen met bijlevering van materialen behalve schoolbanken.
Het gemeentebestuur, n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

28 JUNI.

EMMER-COMPASCUUM. Het bouwen van een pastoriegebouw bij de Gereform. kerk aldaar. Door den heer K. Hospers.
Laagste inschr. J. Buther, Emmer-compascuum, f 3365.

29 JUNI.

BEETSTERZWAAG. *a*. Het bouwen van een locaal ca. aan de bestaande school te Beets; *b*. idem aan de bestaande school te Hemrik; *c*. het verbouwen der school met bijkomende werken te Langezwaag. Raming *a*. f 5325. *b*. f 4337. *c*. f 2976. Door het gem. best. van Opsterland.
a. Laagste inschr. O. Offeringa, Donkerbroek, f 4680*.
b. A. Blauw, Drachten, f 3590*.
c. P. v. d. Wal, Beetsterzwaag, f 2850*.
* Gegund.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een heerenhuis aan de Paul Krugerstraat. Door den heer C. Cardinaal.
Laagste inschr. G. Ribberink, f 10990. Geg.

HOOGEVEEN. Het bouwen van een kerkgebouw te Nieuweroord met bijlev. van alle ben. mater. en arbeidsloonen, met uitzonder. van eenige afbraak. Door den arch. G. Hofman.
Laagste inschr. J. ten Burg, Hoogeveen, f 3877. Gegund.

SLIEDRECHT. Het bouwen eener pastorie. Door de kerkvoogden der Ned. herv. gem.
Perceel 1. Laagste inschr. A. Pols, f 6170.
Perceel 2. W. Hofman, f 6243.
Perceel 3. A. van Es, f 597.
Massa. J. M. Visser, f 13900.

ZWOLLE. Het bouwen van een boerenwoonhuis met stalling, schuur, enz., ter gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 500 M²., te Ittersum, gem. Zwollekerspel. Door den heer W. Schutte.
Laagste inschr. H. v. d. Sluis, Wijhe, f 9223. Nog niet gegund.

30 JUNI.

ADORP (GR.). Het bouwen van een raadhuis te Sauwerd onder bijlev. van het benoodigde. Door het gem.bestuur.
Laagste inschr. H. Bijnolt, Westeremden, f 4700. Gegund.

ARNHEM. Bestek no. 6. Het vergrooten van school no. XII aan de Bloemstraat, met twee lokalen, enz.; bestek no. 7. het maken en lev. van schoolmeubelen en leermiddelen voor school no. XII aan de Bloemstraat. Door het gem.best.
Bestek no. 6, raming f 8560. Laagste inschr. E. B. W. Rademaker, f 7757. Gegund.
Bestek no. 7. raming f 825. Laagste inschr. M. de Leeuw, f 742. Gegund.

AMMERZODEN (GELD.). Het afbreken en verplaatsen van privaten en het bouwen van een schoollokaal tegen de thans bestaande school. Door het gem.best.
Laagste inschr. A. Dankers, Heusden, f 3874. Gunning 8 dagen aangehouden.

BAARLE-NASSAU. Het bouwen eener fabriek met bergplaatsen. Door het best. der coöp. roomboterfabriek.
Laagste inschr. L. Rombouts, Baarle-Nassau, f 3200. Gegund.

BENTHUIZEN (Z.-H.). Het bouwen van eene nieuwe openbare school met 3 lokalen. Door het gem.best.
Laagste inschr. G. ter Reehorst, Nieuwveen, f 8700.

DUIVEN (GELD.). Het bouwen eener villa met bijkomende werken. Door de archit. Peters en Pillard te Arnhem.
Laagste inschrs. Th. J. Lendering en Klappers, Duiven, f 4999.

EINDHOVEN. Het bouwen eener sigarenfabriek. Door de firma Prinzen en van Keunen.
Laagste inschr. J. Otten, f 15900.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van 3 beneden- en 3 bovenwoningen aan den Westwal. Door den arch. A. v. Liempt.
Laagste inschr. W. Neefs, f 9480. Gegund.

STEENWIJKERWOLD. Het bouwen van een woon- en winkelhuis te Gelderingen, (Steenwijkerwold). Door de firma Tiel Groenestege.
Laagste inschr. W. Timmerman, f 6325. Geg.

VARSSEVELD (GELD.). Het bouwen van eene school met onderwijzerswoning, met bijlevering van een deel der materialen. Door het best. der christ. school.
Metselwerk. Laagste inschr. J. Lammers, f 1275.
Stucadoorwerk. J. G. Slotboom, f 360.
Timmerwerk. Gieskes, f 2000.
120 schoolbanken. Gieskes, f 1200.
Gesmeed ijzerwerk. D. J. Jolink, f 139.95.
Verf- en glaswerk. W. Schieven, f 858.
Massa. H. de Kiefts, f 4292. Gegund.

WAGENINGEN. Het amoveeren van 3 woningen het bouwen van een R.-K. meisjesschool en het restaureeren van een bestaand perceel aldaar. Door den arch. Herm. Kroes te Amersfoort.
Laagste inschr. H. Baars, Buurmalsen, f 15960. Gunning 8 dagen in beraad gehouden.

1 JULI.

KERK-DRIEL (GELD.). Het maken van een postgebouw met directeurswoning en bijbehoorende werken. Door het gem.best van Driel.
Laagste inschr. M. van Ooijen, Gameren, f 14659. Nog niet gegund.

LEIDEN. Het bouwen van een ketelhuis, het maken van een fundeering met basement voor een fabrieksschoorsteen en het inmetselen van twee stoomketels. Door de commissarissen der stedelijke gasfabriek.
Laagste inschr. D. Kooreman, f 4932.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brandkasten enz., — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. de Haas & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag.
Cementdakpannen — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakpannen. — L. v. d. CHIJS, Maarssen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Glas in lood enz. — A. C. DEGENS, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's Gravenhage. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — Amsterdam. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & Zonen, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften, Graan-silo's, Transportinrichting enz., LANDRE & GLINDERMAN, Spuistraat 6 en 8, Amsterdam.
Liften. — Th. van Heemstede Obelt, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — Fred. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage.
Marmeren Schoorsteen-mantels. G. & J. Cool, Bloemgracht 77, Amst.
Marm. Schoorsteenm. D. WEEGEWIJS, Rapenb. 14 en 43, Amst.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91,
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij.— F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. d LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verwarming en Ventilatie. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — Aug. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter.* ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter.* — Jb. v. d. BAN Pz., M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz.
Commissie van Redactie: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

16 JULI 1904. 24e JAARGANG. No. 29.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

RAVENNA EN DE NIEUWE BEURS.

Het uitvoerig opstel over de bouwkunst van Ravenna in „de Opmerker" van 30 April en 7 Mei hebben velen gewis met belangstelling gelezen. Met het slot van deze artikels echter zal menigeen het niet geheel eens kunnen zijn.

„De Nederlander, die Ravenna bezoekt, zal niet zonder verbazing zien, dat de idealen der bouwmeesters van Theoderik ook die zijn van de architecten der nieuwste school in zijn vaderland De nieuwe Beurs te Amsterdam zou te Ravenna niet uit den toon vallen. Haar architectuur van gebakken steen zou in harmonie zijn met die der basilieken en paleizen in de stad bij de Adriatische Zee. Zoo ziet men het allernieuwste zich bij het zeer oude aansluiten, en is er alle reden om ook hier van den cirkelgang der menschheid te spreken."

Een bezoek aan Ravenna werd ons ontzegd. Naar platen en photo's een oordeel over bouwwerken zich te vormen, blijft een onzeker tasten, omdat nimmer uit dezen den geest, het intellect der creatie kan afgemeten noch bepaald worden. En op het intellect van het geheel, daarop komt het voornamelijk bij vergelijkingtrekken aan. Maar onze niet te verbeterende zwakte, om nu en dan bij het bestudeeren van personen en kunstwerken het innerlijke met het uiterlijke, — den schijn met het wezen —, te verwarren en te verwisselen, speelt den bevoegdsten beoordeelaar wel eens parten. Neen, de geest der Architectuur van Ravenna medegedeeld, kan niet dien der nieuwste bouwkunst ten onzent, niet dien van Berlage's Beurs zijn. De bouwwerken uit vroege eeuwen aan de Adriatische Zee, even als die der imposante Grieksche kunst zijn bezwaard met den druk eener kultuur, aan welke wij voor altijd zijn ontgroeid. Dit sluit niet uit, dat in de architectuur van onzen tijd details kunnen opduiken, deels gelijk en overeenstemmend met die uit vorige eeuwen. Zulks zal blijven ook in verre toekomst, en dit is in verband met het feit, dat in de kultuur der tijden meerdere waarheden en gevoelens, niet gewijzigd, van kracht blijven. De details der Grieksche bouwkunst mogen ook heden ons schoonheidsgevoel bevredigen, het aan de aarde vastgenagelde dier monumenten stoot ons af. In den gang der beschaving is nevens velerlei ebbe. eene sterke vloedgolf waar te nemen, wier vroolijk ruischen wel eens tijdelijk wordt overstemd, echter nimmer geheel derft hare opstijgende beweging en kracht. De pessimist spreekt van den cirkelgang der menschheid, de gezond denkende en voelende staart op de kathedralen der middeneeuwen en op de bouwwerken daarna, welke laatsten van eene verdere bevrijding van het schoonheidsgevoel getuigenis afleggen.

Hoewel het te ver zoude leiden het besprokene met voorbeelden te staven, zij een enkel hier vermeld. Het nieuwe front van het gebouw der Algemeene Maatschappij van Levensverzekering op het Damrak sluit aan de jongste schepping van den architect Van Arkel, „het gebouw der Buitenlandsche Bankvereeniging", aan. Het vormt één blok. Beiden zijn van een materiaal opgetrokken, dat gelijk is in toon en werking. Hoe zeer te waardeeren het kloeke werk van Van Arkel is, slaat de balans, wat de artistieke waarde der beide gebouwen betreft, echter zeer zeker naar Berlage's kant door. Het intellect beider scheppingen is niettegenstaande hetzelfde uiterlijk-stoffelijke, verschillend van wezen.

Waar schaduw valt, is altijd een sterke lichtbron aanwezig. Hoe uiteenloopend onze opvatting ook zij met die van den auteur van „de Opmerker", geeft hij ons aanleiding om even den hoofdingang van het gebouw „der Algemeene" in te treden, fluks de trap op te gaan naar de eerste verdieping van het nieuwe gedeelte, om aldaar Berlage's portaal met bovenlicht te bezien. Het is ons eene eer op deze creatie te mogen wijzen, die in de bouwkunst van de Amstelstad eene eerste plaats inneemt. Wel zijn in het oude en nog bestaande trappenhuis de muurschilderingen van Derkinderen

door dezen nieuwen aanbouw tamelijk onzichtbaar geworden, maar dit alles wordt ruimschoots vergoed door den indruk van genoemd portaal „Auf Säulen ruht sein Dach, Es glänzt der Saal, Es schimmert das Gemach." De aangehaalde woorden van Goethe omschrijven de compositie; de groote, schoone koperen kroon, die in harmonie is met het geheel, waarin de sympathieke zuilenstellingen het hoofdmotief vormen, zal ter harer tijd tevens de boven elkaar gelegen omgangen, die toegang tot verscheidene vertrekken en zalen geven, glansrijk verlichten.

Goed geconstrueerd en doordacht, eenvoudig van vormenspraak, ernstig, waardig en toch vroolijk en frisch van opvatting, vermeidt zich onze blik in de harmonische en krachtige werking en in de goede kleurenkeus. Hoewel geheel uiteenloopend met de vestibule der Amsterdamsche Bank, waarmede Ed. Cuypers ons sinds eenige jaren pakt, leidt Berlage's portaal onwillekeurig onze gedachte daarheen. Beide werken van blijvende waarde, behooren tot het beste dat de Amsterdamsche bouwkunst in den laatsten tijd ons te zien geeft: de lyrisch gestemde en gracieuse vestibule van Ed. Cuypers en het manlijk werkend portaal van Berlage.

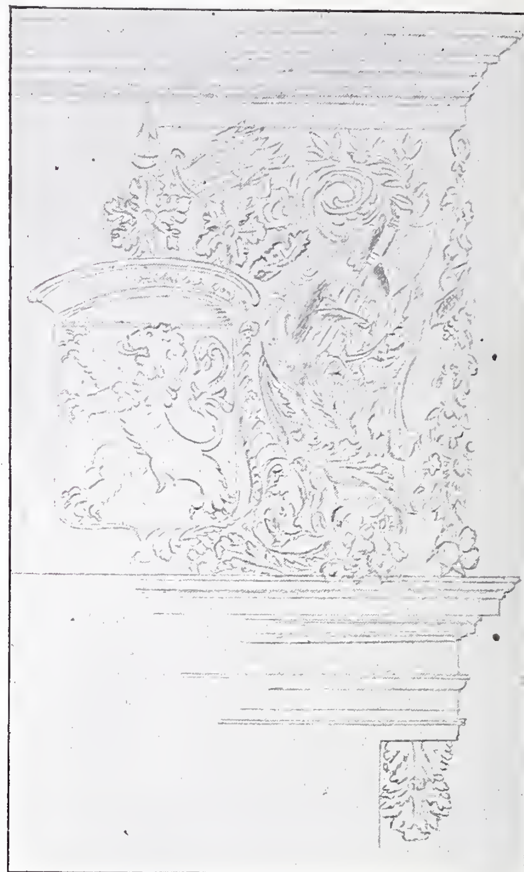
J. H. Schorer.

HOUTSNIJWERKEN TE HELLEVOETSLUIS.

De beide hier gegeven afbeeldingen zijn reproducties van schetsen (*), vervaardigd door den heer J. Wolterbeek Muller, Luitenant ter Zee 1e klasse, naar houtsnijwerken die zich bevinden in een tegenover het Wachtschip te Hellevoetsluis gelegen huis, thans bewoond door den heer Kapitein-Magazijnmeester.

Dit huis was eenmaal een patricische woning, waarvan gezegd wordt, dat zij de tijdelijke verblijfplaats is geweest van den Stadhouder Willem III, Koning van Engeland, toen hij van Holland naar Engeland, overstak.

De eene afbeelding geeft het voorhuis met trap te zien;

Schoorsteenbetimmering
in een 17e eeuwsch huis te Hellevoetsluis.

de andere stelt een gedeelte voor van de met snijwerk versierde schoorsteenbetimmering in het voorvertrek. Een soortgelijke betimmering met gebeeldhouwde tropeeën van krijgsattributen, is in het achtervertrek nog aanwezig.

Deze houtsnijwerken zijn alle in eikenhout uitgevoerd, maar thans met een dikke verflaag overdekt, die ze wel geconserveerd heeft, maar waaronder de gevoeligheid van het relief eenigszins geleden heeft.

Het was een daad van piëteit welke dien zeeofficier er toe bracht met zooveel zorg en nauwkeurigheid een aantal schetsen te maken van de talrijk in het huis voorkomende interessante details, waarvan — voor zooverre bekend — hier voor 't eerst een afbeelding wordt gegeven.

Betimmering en trap in het voorhuis van een 17e eeuwsch huis te Hellevoetsluis.

(*) Hoewel aan de reproductie de meest mogelijke zorg is besteed, kon zij niet duidelijker worden, daar de schetsen in flauwe potloodlijnen op getint papier zijn vervaardigd. Uit de collectie werden slechts deze twee gekozen, als zijnde die het meest voor reproductie geschikt.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

(Vervolg van bladz. 335.)

Bij de tallooze schakeeringen in het maatschappelijk leven zal het onderwijs, op de omschreven manier opgevat, den eenen

wat te veel, den anderen wat te weinig geven. Hij die er te weinig vindt, zal een goeden grondslag hebben gelegd om zich verder te bekwamen; en die met minder voor zijn aanstaanden werkkring volstaan kan, zal zich over het te veel geleerde niet bezwaren. Is hem de studieweg om andere redenen te lang, dan zal hij zich kunnen bepalen tot avondcursussen, aangevuld door eigen studie.

De cursus wordt niet verdeeld in een hoogeren en een lageren. Wel wordt voorgesteld een splitsing der bouwkundige afdeeling in eene voor *burgerlijke bouwkunde* en eene voor *waterbouwkunde;* zulks in verband met de Nederlandsche toestanden. Een bouwkundig opzichter moet natuurlijk bekend zijn met het maken van fundeeringen, maar ook met eenvoudige waterbouwkundige werken, grondkeeringen, kleine sluizen, enz. Omgekeerd moet een waterbouwkundig opzichter ook een eenvoudig gebouwtje, wachterswoning en dergelijke weten tot stand te brengen. Kunnen zij dit niet, dan wordt hun bruikbaarheid in de praktijk zeer beperkt en zulks zeer tot hun schade. De werktuigkundigen zullen in hun tweejarigen cursus een afgeronde opleiding ontvangen. Wenschen zij daarna nog de electrotechniek te bestudeeren, dan zullen zij zich daartoe een extra studiejaar moeten getroosten. Wenschen zij zich in hoofdzaak aan electrotechniek te wijden, dan kunnen zij zich tevreden stellen met een minder volledige werktuigkundige opleiding, en in het tweede jaar in plaats daarvan electrotechniek beoefenen. Voor den cursus in electrotechniek komen ook in aanmerking fabrikanten en directeuren van ondernemingen, die op toepassing der electriciteit berusten, verder officieren, civiel-ingenieurs en anderen, die met minder kennis kunnen volstaan dan aan de technische hoogeschool verkregen wordt.

Eerst later kunnen in aanmerking komen cursussen in scheepsteekenen, voor vuurstokers, installateurs van gas- en wateraanleg, zoo dit noodig blijkt ook voor scheikunde, en desvereischt zal ook een afdeeling voor schrijnwerkerij aan deze school kunnen worden toegevoegd, ook met het oog op de bouwkundigen.

Aan een cursus in bouw- en werktuigkundige vakken, met de electrotechniek, bestaat de sterkst sprekende behoefte, die het eerst moet bevredigd worden zoowel omdat daardoor het meeste nut wordt gedaan als om de nieuwe organisatie in onze nijverheid te doen groeien.

Gewone werkbazen, over wier opleiding nog niet is gesproken, zijn dusver niet anders dan in 't bedrijf gevormd. Zij worden in den regel uit de werklieden gekozen, en zulks ten minste evenzeer om persoonlijke eigenschappen, die op een school niet te leeren zijn, als om hoogere kunde en vaardigheid. Algemeene verbetering in de opleiding der werklieden zal van zelf leiden tot verhooging der kunde van de werkbazen; aan afzonderlijke schoolopleiding van deze categorie van beambten bestaat dus niet in de eerste plaats behoefte. Wel worden aan zeer enkele fabrieken in den laatsten tijd bazen aangesteld uit eenigszins hoogeren maatschappelijken kring en met meer ontwikkeling; doch uitnemende elementen zullen daartoe later gevonden worden in hen die de middelbaar technische school bezocht hebben.

De proefneming met een 2-jarigen cursus dwingt tot beperking van leervakken, vooral van die voor algemeene ontwikkeling. Het aantal lesuren mag niet boven de 44 worden opgedreven; men bedenke, dat men te doen heeft met jongelieden van 18 à 19 jaar, die eene algemeene voorbereidende vorming reeds achter den rug hebben.

Als vermoedelijke *leervakken* worden opgegeven:

1. In de afdeeling bouwkunde:

a. de wiskunde;

b. de natuurkunde, in verband met de kennis van eenvoudige scheikundige verschijnselen;

c. de werktuigkunde, kennis van werktuigen en weerstand van materialen;

d. de burgerlijke bouwkunde; waterbouwkunde, bouwkunde van wegen en bruggen, en zulks in verband met 1^0. de kennis der materialen, 2^0. oefeningen in de teekenzaal en 3^0. oefeningen op het technisch laboratorium en de werkplaatsen;

e. landmeten en waterpassen;

f. de kennis van wettelijke voorschriften.

2. In de afdeeling werktuigkunde:

a. de wiskunde.

b. de natuurkunde in verband met eenvoudige scheikundige verschijnselen;

c. de werktuigkunde, kennis van werktuigen en weerstand van materialen;

d. de burgerlijke bouwkunde en het bouwkundig teekenen;

e. de werktuigbouwkunde in verband met 1^0. oefeningen op de teekenzaal; 2^0. oefeningen op het technisch laboratorium en in de werkplaatsen, alsmede kennis der materialen;

f. het waterpassen;

g. de kennis van wettelijke voorschriften;

en 3^0. in de afdeeling electrotechniek:

a. de natuurkunde, bijzonderlijk de electriciteit in verband met oefeningen op het laboratorium;

b de burgerlijke bouwkunde;

c. de werktuigbouwkunde met oefeningen 1^0. op de teekenzaal en 2^0. in het laboratorium;

d. het waterpassen;

e. de kennis van wettelijke voorschriften.

De „Memorie" geeft vervolgens nadere toelichtingen omtrent hetgeen onderwezen zal worden; daaraan zal echter hier ter plaatse alleen datgene uitvoerig ontleend worden, wat betrekking heeft op de:

Afdeeling Bouwkunde.

Het 1e jaar vormt een afgeronde cursus in voorbereidende vakken, waarin voor de beide onderafdeelingen — burgerlijke bouwkunde en waterbouwkunde — de natuur- en scheikunde, de werktuigkunde, kennis en weerstand van materialen worden afgedaan. Ook de overige vakken hebben beide onderafdeelingen gemeen; van burgerlijke bouwkunde worden behandeld de bouwconstructie, de beginselen der vormleer en de inrichting van eenvoudige gebouwen.

In het 2e jaar wordt voor de bouwkundigen de leer der bouwconstructie voortgezet, en architectonische vormleer, stijlleer en binnendecoratie onderwezen, en een cursus voor waterbouwkunde gegeven. Voor de waterbouwkundigen wordt de bouwkunde, toegepast op eenvoudige gebouwen, voortgezet, en een uitvoerige cursus in de waterbouwkunde gegeven.

Wiskunde. De reeds opgedane kennis van rekenen, algebra en meetkunde behoeft slechts onderhouden te worden door het maken van toepassingen. Verder zal trigonometrie onderwezen moeten worden, hoofdzakelijk toegepast op vraagstukken van landmeetkundigen aard. Het onderwijs in beschrijvende meetkunde zal moeten strekken om den leerling vaardigheid te geven in het maken van uitslagen, waarnaar in fabrieken, steengroeven of elders kan worden gewerkt. Eenige kennis van de leer der perspectief is noodig om eenvoudige werken perspectivisch te kunnen voorstellen.

Gelegenheid tot repetitie der lagere wiskunde zal veelvuldig

bestaan, ook buiten de daarvoor opzettelijk bestemde uren, door behandeling van de verschillende vraagstukken, welke zich bij de onderscheiden leervakken voordoen.

Natuurkunde en werktuigkunde. Algemeene eigenschappen der lichaamskrachten en beweging, zwaartekracht en zwaartepunt. Evenwicht en beweging van vloeistoffen en gassen. Warmte, verwarming en ventilatie. Licht. Magnetisme en electriciteit. Een en ander behandeld met het oog op de practische toepassingen en in verband met de lessen in kennis van werktuigen.

Kennis van werktuigen. Hierbij worden verschillende werktuigen behandeld naarmate hunne beginselen in de natuurkundelessen worden verklaard. Eenvoudige werktuigen als hefboomen, katrollen, kaapstanders, e. d. Verder enkele der meest bekende typen van heiwerktuigen, pompen, stoomketels, stoommachines, gasmotoren.

Weerstand van materialen. Uitrekking, en samendrukking, prismatische balken op twee steunpunten, knik, gebruik van tabellen. Verdeeling der spanningen in eenvoudige vakwerken; winddruk, gronddruk. Stabiliteit van fabrieksschoorsteenen en keermuren. Graphische behandeling van dergelijke vraagstukken.

Scheikundige verschijnselen. Hieromtrent worden slechts grondbegrippen geleerd, verder eenige bijzonderheden omtrent metalen en niet-metalen, voor zoover zij waarde hebben voor de praktijk, oxydatie en reductie met toepassing op kalkbranden, hoogovenproces, enz.

Landmeten en waterpassen is in hoofdzaak van belang voor de waterbouwkundigen, waarbij is in het oog te houden, dat de oplossing van landmeetkundige vraagstukken een geschikte toepassing is voor de herhaling der wiskunde.

Wettelijke voorschriften. Dienaangaande zal voldoende kennis noodig zijn van het Burgerlijk Wetboek op het gebied van bouwen, van de Hinderwet, de Veiligheidswet, de Arbeidswet, de Woningwet, de Ongevallenwet, de algemeene bepalingen en de bij een en ander behoorende besluiten.

In het eerste jaar hebben beide afdeelingen, wat de bouwkundige vakken betreft, gemeen:

Bouwconstructie. Een groot deel hiervan zal slechts bij wijze van herhaling behoeven behandeld te worden, als houtverbindingen, steenverband, balklagen en vloeren, deuren en vensters, trappen en kappen. Meer uitvoerig te behandelen gewelven en ijzerconstructies, formeelen, steigerwerken.

Burgerlijke bouwkunde. Fundeeringen, ontwerpen van eenvoudige gebouwen, stallen, loodsen; beginselen der vormleer.

Bestekken en begrootingen. Zooveel mogelijk te maken van elk opgezet project.

Kennis van bouwmateriaal en technologie zal moeten onderwezen worden, met het oog op voorkomen, bereiding of vervaardiging, zoomede gebruik en bewerking van steen, hout, metalen, asphalt, glas, verfstoffen, enz. Daarbij zal op ruime schaal van de materialenverzameling worden gebruik gemaakt, welke gemakkelijk zal zijn aan te vullen naar gelang nieuwe materialen worden ter markt gebracht.

In het 2de jaar wordt behandeld voor de afdeeling Burgerlijke bouwkunde:

Burgerlijke bouwkunde. Vorm- en stijlleer, binnendecoratie, onderdeelen van meer samengestelde gebouwen, ijzeren kappen en trappen, balkons, elevators, enz. Aanleg van licht- en waterleiding in gebouwen. Ontwerpen en detailleeren van eenvoudige woonhuizen.

Waterkunde. Beschoeiingen, eenvoudige kademuren, duikers, kleine vaste bruggen, kunstwegen.

In het 2de jaar voor de afdeeling Waterbouwkunde:

Burgerlijke bouwkunde. Ontwerpen van eenvoudige gebouwen.

Waterbouwkunde. Duikers en sluizen. Houten en ijzeren balkbruggen, kleine steenen bruggen. Waterloopen, oeverbevestiging, afvoerbepaling van beken en rivieren; peilen. Grondtransport, aanleg van wegen met verharding. Onderhoud van wegen. Spoorwegbovenbouw, wissels en kruisingen. Aanleg van rioleeringen.

Deze lessen in bouwkundige vakken worden ondersteund door zeer veel oefening op de teekenzaal en in het technisch laboratorium. Omtrent het laatste werd boven reeds uitvoerig gehandeld; aangaande het teekenen zij opgemerkt, dat het meer gericht moet zijn op het leeren maken van duidelijke werkteekeningen, dan op het vervaardigen van fraai uitgevoerde voorstellingen; toch behoeft het laatste bij leerlingen, die daarvoor aanleg hebben en zich als opzichter-teekenaar wenschen te bekwamen, niet geheel te worden uitgesloten. Ook het handvakteekenen behoort hierbij tot zijn recht te komen.

In de *afdeelingen Werktuigkunde en Electrotechniek* gaan de cursussen in het 1e jaar samen en worden zooveel mogelijk de vakken van algemeenen aard behandeld. De natuurkunde wordt in het 1e jaar geheel behandeld, behoudens eenige toepassingen van de leer der warmte en der electriciteit, die in 't 2e vallen.

Zoo ook de geheele werktuigkunde en de leer van den weerstand der materialen. Van de werktuigbouwkunde worden behandeld de onderdeelen der constructie, deels als herhaling, en de werktuigen tot verplaatsing van lasten en vloeistoffen. Zij die het 2e jaar niet volgen, hebben dan reeds een in de praktijk zeer bruikbare kennis opgedaan. In het 2e jaar kan dan een cursus gegeven worden voor werktuigkundigen, in stoomketels en stoommachines, en vervolgen de electrotechnici hun eigen weg. Voor de werktuigkundigen is natuurlijk een cursus in bouwkunde, loopende over hout-, steen-, en ijzerconstructiën van groot belang, wat de toepassing betreft op machinefundeeringen, fabrieksschoorsteenen, ketelbemetselingen enz.

De afdeeling Electrotechniek scheidt zich na het 1e jaar van die voor Werktuigkunde af. In 't 1e gedeelte van den cursus worden behandeld: van natuurkunde, de leer der warmte en hare toepassingen, burgerlijke bouwkunde, waterpassen, wetkennis en oefening in het technisch laboratorium, als voor de werktuigkundigen. Van werktuigbouwkunde worden behandeld de stoom- en gasmotoren en dynamo's. De gelijkstroom-, wisselstroom-, en draaistroomtechniek moeten grondig en in haar geheel, voornamelijk met het oog op licht en kracht, worden behandeld, met uitsluiting van onderdeelen die slechts voor speciale takken der electrotechniek van belang zijn. Het zou raadzaam zijn, indien de leerlingen na het 2e jaar, een of twee jaren in de praktijk gingen.

In het 2e jaar worden verschillende cursussen — ook toegankelijk voor buiten de school staande personen — gegeven in speciale onderwerpen, te onderscheiden in twee groepen: sterkstroom-, en zwakstroomtechniek. Hierbij komen dan nog de vakken van algemeene ontwikkeling, en repetities van 't vroeger geleerde, waarvoor ook een avondcursus kan worden ingericht.

Wat verdeeling der lesuren betreft, zou voor de afdeeling Bouwkunde, het volgende leerplan aanbeveling verdienen.

GROEP.	1e jaar.	2e jaar.	
		Burg. bouwk.	Water-bouwk.
1. Wiskunde	5	2	2
2. Natuurkunde, scheikunde, werktuigkunde, kennis van werktuigen, weerstand van bouwmateriaal	9	—	—
3. Burgerlijke bouwkunde, waterbouwkunde, bruggen, wegen, kennis van bouwmaterialen, teekenen en technisch laboratorium.	22	32	31
4. Landmeten en waterpassen. .	—	1	2
5. Wetgeving	—	1	1
6. Algemeene vakken	6	6	6
Samen . . .	42	42	42

Voor de afdeelingen Werktuigkunde en Electrotechniek geeft de „Memorie" dergelijke leerplannen, waarin het grootste aantal lesuren natuurlijk ook aan de technische vakken is gewijd. In alle plannen is een aantal van 42 uren per week aangenomen. Zonder het maximum van 44 te overschrijden, kunnen dus nog 2 uren voor facultatieve vakken worden toegevoegd.

(*Wordt vervolgd.*)

EXCURSIE VAN DE AFDEELING UTRECHT.

Op 6 Juli j.l. werd door de Leden der Afdeeling Utrecht de reeds vroeger aangekondigde Kunstreis naar Leiden, met een uitstapje naar Katwijk aan Zee gemaakt, waaraan 18 Leden deelnamen.

Begunstigd door goed weder ving de tocht des morgens 8 uur 50 aan en werd bij aankomst te Leiden, na een wandeling door de stad gemaakt te hebben, het eerst de Morschpoort, daarna het zoo bekende Stadhuis en de Hooglandsche Kerk bezocht; vandaar toog men naar „den Burg", om aldaar tevens het koffieuurtje te laten passeeren. Gezellig werden daarna een paar uurtjes te Katwijk aan Zee doorgebracht, om weder ten zes ure te Leiden terug te zijn, alwaar men zich in het restaurant „Zomerzorg" ten half zeven uur aan tafel begaf; hier ging het heel gezellig toe, en gaf menigeen zijn hart lucht door het uitbrengen van toosten, waarbij de Voorzitter, zoomede de Secretaris, van welke de eerste door ambtsbezigheden, de tweede door ernstige ziekte verhinderd was tegenwoordig te zijn, niet werden vergeten.

Na een woord van dank gebracht te hebben aan de restaurateurs van „den Burg" en van „Zomerzorg", voor de uitstekende zorgen en nette bediening, ging het gezelschap in opgewekte, voldane stemming te ruim 10 ure weder naar Utrecht terug.

VEREENIGING VAN DELFTSCHE INGENIEURS.

Den 9den j.l. werd de algemeene zomervergadering te Amsterdam gehouden.

Na het uitbrengen van het verslag over het afgeloopen vereenigingsjaar, ook wat betreft het geldelijk beheer, werden in de plaats van de aftredende niet herkiesbare bestuursleden, de heeren Behrens, Dufour en Van der Sleijden, gekozen de heeren J. De Koning, H. A. van IJsselsteijn en prof. J. C. Dijxhoorn.

Een voorstel van het bestuur, om *f* 300 subsidie te verleenen aan de Mij. v. Nijverheid als bijdrage in de uitzendingskosten van een of meer technici naar de tentoonstelling te St. Louis, ontlokte een vrij uitvoerige discussie, hoofdzakelijk wijl werd voorgesteld een subsidie aan de Mij. v. N. en niet aan de zustervereeniging, het Kon. Inst. van Ingenieurs, te verstrekken. De geest der vergadering bleek te zijn, beide vereenigingen te subsidieeren; daarom stelde het Bestuur voor, om aan elk *f* 300 te verleenen, welk voorstel werd aangenomen.

Het hoofdpunt ter behandeling in deze vergadering was het verslag der commissie in zake de inrichting en wijze van werken der besturen van groote gemeenten. Aan deze commissie was in Januari 1903 opgedragen om na te gaan welke veranderingen in de inrichting en wijze van werken van de besturen der groote gemeenten moet worden gebracht met het oog op de uitbreiding van de taak dier besturen, ook wat betreft het exploiteeren van gemeentelijke ondernemingen en het uitvoeren van werken. De Commissie, bestaande uit de heeren J. De Koning, J. Th. Gerlings, D. E. C. Knuttel, J. W. C. Tellegen, H. A. Van IJsselsteijn en F. M. L. Kerkhoff, concludeerde na het uitbrengen van een uitvoerig rapport, dat het wenschelijk is:

a. Zoodanige bestuursregeling, waarbij het college van Burg. en Weth. van een aantal werkzaamheden wordt ontlast, in dien zin, dat bij belangrijke takken van dienst de leidende hoofdambtenaar met het volledig beheer wordt belast, onder toezicht eener Raadscommissie; dat bij het indienen van voorstellen door Burg. en Weth. aan den Raad de meening van den hoofdambtenaar en van de Commissie wordt medegedeeld; dat ook de commissie zelve bevoegd is voorstellen aan den Raad te doen; dat de hoofdambtenaren van de takken van dienst in staat worden gesteld in den Raad inlichtingen te geven en de ingediende voorstellen toe te lichten.

b. Overdraging van verschillende bevoegdheden bij de uitvoering van wetten op commissies of op ambtenaren; openbaarmaking van zoodanige beschikkingen als ten opzichte dezer uitvoering door den burgemeester, door Burg. en Weth., door commissiën of door ambtenaren worden genomen.

c. Ontlasting van den burgemeester van tal van werkzaamheden in het belang van 's Rijks dienst; zoo mogelijk in groote gemeenten scheiding van het burgemeesterschap van het voorzitterschap van den Gemeenteraad.

d. Reorganisatie van de Gemeente-secretarie en de andere gemeentelijke bureaux, zoodat de secretarie zich meer kan wijden aan haar bestemming om den Raad en Burg. en Weth. voor te lichten en vooral de juridische zijde bij de behandeling der zaken tot haar recht te doen komen.

e. Bevordering van samenwerking tusschen verschillende diensttakken en scherpere regeling der verantwoordelijkheid.

f. Bevestiging der rechtspositie van de in gemeentedienst zijnde personen, door hunne dienstverhoudingen in hoofdzaak bij verordening vast te stellen en door hun de gelegenheid te geven voor straffen boven een bepaalde grens in beroep te komen bij een beroepscollege, hetwelk bevoegd moet zijn getuigen onder eede te hooren.

g. Eene regeling der comptabiliteit op commercieelen voet van alle gemeente-inrichtingen, zoodat uit de begrootingen niet alleen de ontvangsten en uitgaven blijken, maar de geheele stand der zaak in verband met daarvoor bestede kapitalen, aflossingen, enz.

h. Vaststelling der modellen van begrooting en rekening niet door Gedeputeerde Staten, maar door het Centraal Gezag.

i. Geregeld deskundig toezicht op het rekenplichtig beheer bij alle takken der gemeente-huishouding.

Het uur was reeds te vergevorderd om deze punten uitvoerig te bespreken; de heer J. De Koning bepaalde zich dus tot slechts enkele opmerkingen, waarna besloten werd de discussie over het onderwerp aan te houden tot een volgende vergadering.

De heer J. H. Neiszen, Directeur van de gemeentetram, deed ten slotte verschillende mededeelingen aangaande de werkplaatsen van de Gemeentetram te Amsterdam, zulks als voorbereiding van het bezoek in den namiddag door de leden aan die inrichting te brengen. Ook de heer F. C. Dufour deed eenige mededeelingen door teekeningen toegelicht, omtrent een nieuwe brug over de Kostverloren Wetering waarvan de wijze van openen en opzetten door eene hydraulische inrichting, groote voordeelen aanbiedt.

Na de lunch werden de bovengenoemde inrichtingen van de Gemeentetram bezichtigd.

DE OUDHEIDKUNDIGE BOND.

In de vergadering die den 9den j.l. te Leiden plaats had, werd o.a. een voordracht gehouden door Prof. Holwerda over de reorganisatie van het Museum van Oudheden, welke begonnen is met die der Egyptische afdeeling. Na de mededeeling van wat in dit Museum is en nog wordt gedaan, teneinde in de bibliotheek de publicaties over praehistorische archeologie zoo volledig mogelijk bijeen te brengen, gaf hij te kennen, dat men zich moet toeleggen om beschavingsgroepen, welke in ons land bestaan, vast

te stellen om zoodoende een volkomen vertrouwbaar overzicht van hare verbreiding te kunnen bekomen, om daaruit op te bouwen eene zoo volledig mogelijke kennis van Nederland en zijne bewoners in den voortijd.

De heer Mr. J. C. Overvoorde hield daarna een voordracht als toelichting voor de rondwandeling door de stad die daarna ondernomen zou worden; de mededeelingen betroffen de ontwikkeling der stad tot hare tegenwoordige gedaante, en hare geschiedenis, waarna achtereenvolgens, werden behandeld de poorten, de kerken en kloosters, den Burg, het Stadhuis en de openbare gebouwen, de particuliere gebouwen, en ten slotte het Rijks Museum van Oudheden, en het Stedelijk Museum in de Lakenhal.

De rondwandeling had des namiddags plaats; de deelnemers waren daartoe in groepen verdeeld, onder leiding van eene Commissie.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 9 Juli 1904. In het eerste artikel: *Bouwtoezicht te Amsterdam,* naar aanleiding van het instorten van een paar in aanbouw zijnde huizen aan de Da Costakade, geeft de Redactie nog eens te kennen, dat geen der reorganisaties van het bouwtoezicht van de laatste jaren gebaat heeft — zooals het blad zoo dikwijls gezegd heeft — en dat de toestand zoo is, dat de architecten, op wie de wetenschappelijke richting van thans uiteraard meer vat heeft, het zich zeer moeilijk gemaakt zien, terwijl de speculatiebouwers niet beter werken, dan voorheen.

Siena, een beschrijving van de stad en hare monumenten.

Restauratie van de Oldehove te Leeuwarden, bevat o. a. een opsomming van de uit te voeren noodzakelijke herstellingswerken tot een bedrag van *f* 22.820. Een carillon zou bovendien nog *f* 10.000 kosten.

Architectura. 9 Juli. *De Kathedraal bouwers,* vervolg.

Kunstkritiek. Hierin wordt herinnerd aan hetgeen de Minister van Binnenl. Zaken gesproken heeft op 25 Mei j.l. voor de Vereeniging van Christelijke Onderwijzers, en meer speciaal op bouwkunst en de Nieuwe Beurs slaat. De schrijver is van oordeel, dat de gevestigde kunstovertuiging van den Minister beter gebleven ware binnen de engere grenzen van het eigen gemoed, maar vindt het beste van de geheele zaak de belangstelling voor kunst door den Minister betoond, en die te verkiezen is boven de onverschilligheid waarmede vooral de bouwkunst meestal wordt beschouwd.

Het „Technisch gedeelte" bevat een vervolg van *Middelbaar Technisch Onderwijs.*

De Bouwwereld. 6 Juli. *Verordeningen voor de uitvoering van bouwconstructies in beton-ijzer, in Pruisen* (vervolg en slot.) *Drijfsteenen en de toepassing daarvan.*

Dit nummer geeft een afbeelding van den voorgevel van het gebouw van het *Leesmuseum te Amsterdam* — met plattegronden — ontworpen door den heer C. B. Posthumus Meijjes.

Technisch Weekblad. 7 Juli. *Het vervoer in steenbakkerijen. Nieuwe centreer-krompasser.*

Metallicus, en Loodgieters- en fittersbedrijf. 7 Juli. Vervolgen van de artikelen van het vorige nummer.

UIT DEN VREEMDE.

Het is misschien niet ondienstig er nogmaals op te wijzen, dat van 3—8 October het Internationaal Ingenieurs Congres te St. Louis wordt gehouden. Reeds zijn 102 mededeelingen aangekondigd, waarvan 2 uit Holland. Van af den 1en Juli is de deelname van 5 tot 10 dollars verhoogd.

Voor den bouw van een Israëlitischen tempel te Triëst zijn 46 ontwerpen ingekomen. Een 1e prijs werd niet toegekend, doch de 15000 kronen verdeeld over 2 tweede en 3 derde prijzen.

Ernst Lindner en Theodor Schreier te Weenen, verkregen een tweeden prijs van 8000 kronen.

De prijs van 10.000 francs voor het beste ontwerp voor eene kathedraal te Patras is toegekend aan Emile Robert te Clamart (Frankrijk). Rudolf Dick te Weenen verkreeg den tweeden en Enrico Paninconi te Rome den derden.

Onder den naam van „Inbrasit" wordt een nieuw middel in den handel gebracht, dat gemakkelijk te verzenden en op te lossen is, en dat voorwerpen die er mede gedrenkt zijn, absoluut beschermd tegen verbranding, bederf enz. enz. Het kan vermengd worden met gips en asphalt, op hout, riet, papier, verschillende stoffen gestreken worden, en is dus buitengewoon bruikbaar voor schouwburginrichtingen en decoratie's.

Ook kan het aangebracht worden op geperst papier, cellulose, en zelfs de kleederen der danseuses kunnen er mede behandeld worden.

De plannen der transformatie van het Champ de Mars te Parijs zijn nu vastgesteld volgens de rapporten van den heer Chérioux. De bekende Galerie des machines is ten doode opgeschreven.

BERICHTEN.

Oud-Leiden. In het Stedelijk-Museum te Leiden is een zeer belangrijke tentoonstelling geopend van prenten, plaatwerken en photographiën, betrekking hebbende op de stad van af de 9e tot de 18e eeuw. Deze expositie blijft nog slechts enkele dagen geopend.

Middelburg. De tentoonstelling van dinanderies werd l.l. Donderdag geopend. Zij wordt gehouden in een gebouw, grenzende aan den prachtigen tuin van het Schuttershof.

Maastricht. De stad is altijd trotsch geweest op haren geleerden zoon Jan Pieter Minckelers, hoogleeraar aan de universiteit te Leuven, waar hij het steenkolenlichtgas ontdekte, overleden op 4 Juli 1824 te Maastricht.

Toen in 1858 (24 Oct.) de eerste gasfabriek in deze stad in werking werd gesteld, besloot de Gemeenteraad een straat naar Minckelers te noemen, en in 1898 tot het plaatsen van een gedenksteen in het huis waar deze zoon des lichts geboren werd. 't Heeft echter lang geduurd, en heel wat twijfel moest worden weggeruimd, eer 't overige Nederland — om van andere landen niet te spreken — wilde gelooven, dat deze Maastrichtenaar het eerst een nieuwe bron van licht vond in de steenkolen, welke bron van warmte in 1113 het eerst in Europa uit den bodem van Limburg werd opgedolven. De Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland heeft ten slotte Minckelers als de vader van hunne industrie erkend. Dit heeft er niet weinig toe bijgedragen, dat eindelijk een standbeeld voor den grooten geleerde op de Markt te Maastricht is opgericht naar het ontwerp van den heer Bart van Hove. Dit gedenkteeken is den 10en Juli j.l. recht feestelijk onthuld geworden.

De vergulde Turk. Voor de sluiting van de te Leiden gehouden vergadering van den Oudheidkundigen Bond, den 9en dezer, protesteerde de heer Jhr. Mr. V. de Stuers tegen het besluit van het bestuur om in het café-restaurant „In den Vergulden Turk" te lunchen en te dineeren, wegens het vandalisme door den eigenaar aan het gebouw gepleegd Toen de waarnemende voorzitter daarna opmerkte, dat, mocht dit vandalisme den leden zwaar op de maag vallen, het diner zeer licht te verteren zou zijn, constateerde de heer De Stuers dat de Bond dan zijn beginsel voor een bord linzen verkocht.

Amsterdam. Bij de firma H. G. Bom zal op 18 tot 23 Juli, 's avonds te half zeven uur, een kunstveiling plaats hebben van kostbare oude en moderne schilderijen, topografische en andere teekeningen, wapens, antiquiteiten, curiositeiten enz.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 18 JULI.

DIEREN. Het bouwen van een papierfabriek.

De firma Joh. v. Houtum te Eerbeek, v.m. 10½ u., in hotel „Westhoff". Bestek en 5 teek. verkrijgb. in voorn. hotel en bij H. J. Tiemens Jr., Zijpendaalsche weg 97, Arnhem tegen f 2. Aanw. gedaan.

OUDEPEKELA. Het gedeeltelijk afbreken eener behuizing en het bouwen van een lokaal, met bijlev. van materialen, enz.

De kerkeraad der geref. kerk, 's av. 7 u. Aanw. wordt op aanvrage verstrekt. De biljetten worden franco ingewacht bij den heer J. Duin, 2 uren alvorens de besteding. Inl. worden gegeven alle werkdagen van 6 tot 7 u., door J. Visser, opz.

WINSCHOTEN. De verbouwing der hoofdonderwijzerswoning aan de Engelschestraat alhier.

Het gem.best., n.m. 6½ u. Bestek en teek. tegen f 0,75 verkrijgb. ter secretarie. Aanw. gedaan.

DINSDAG 19 JULI.

DE LEENTJER ONDER SIDDEBUREN. Het herbouwen van zijne boerenbehuizing, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde.

De heer J. Wicherts, n.m. 4 u., bij G. Groen, alw. bestek en teek. ter inzage.

ZWOLLE. Het bouwen van een broodbakkerij met winkelhuis, waarboven twee afzonderlijke bovenwoningen, voor rekening van de coöp. broodbakkerij en verbruiksvereeniging „Vooruit", te bouwen aan het Assendorperplein.

De architect G. G. Post, n.m. 3 u., in het lokaal van K. v. Eelen, Sassenstraat. Bestek en twee teek. à f 5 per stel ten kantore van den architect verkrijgb. (alw. de inschrijvers deze na de besteding weder kunnen inlev., waarvoor hun f 3 per stel zal worden terugbetaald) en liggen in voorn. lok. ter inzage. Aanw. 18 Juli, v.m. 10 u.

ZUTPHEN. Bestek no. 203. Het bouwen van een stal te Millingen, onder het beheer der genie te Zutphen. Raming f 15500.

De genie, v.m. 11 u., in café Groote, Turfstraat 33. Bestek van af 13 Juli en het proc.-verb. van gegeven inl. van af 16 Juli ter lezing in het café bovengen. Bestek en afschriften van het proc.-verb. voorw. verkr. tegen f 0.50 en f 0.10 bij den opz. van fortificatiën te Zutphen (Geweldigershoek 6). Inl. worden gegeven door den besteder, te Zutphen op het bureau der genie aldaar (Geweldigershoek 6), op 15 Juli van 2 tot 3 u. n.m. Aanw. wordt niet gehouden.

WOENSDAG 20 JULI.

DE ZOEKE GEM LOSSER (OV.). 1. Het bouwen van een schoolgebouw van 2 lokalen met gang, privaten enz naast het bestaande schoolgebouw aldaar; 2. het maken van schoolmeubelen voor gen. schoolgebouw.

Het gem.best, v.m. 11 u. Bestek met teek. ten kantore van den archit. verkrijgb. voor perc. 1 à f 1,50 en voor perc. 2 à f 1. Inl. te bekomen bij den archit. H. E. Zeggelink, te Enschedé. Aanw. 20 Juli, v m. 10 u.

LONNEKER. Het bouwen van een woon-, winkelhuis en schuur, aan de Lipperkerkweg.

De heer A J. Keizers te Enschedé, 's av. 7½ u., in 't café van Voogd, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven J. H. C. Roesink en A Wolda, bouwk. Aanw. 20 Juli, v.m. 11 u.

VEENDAM. Het amoveeren en bouwen van een onderwijzerswoning aan den Middenweg.

Het gem.best., 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage en à f 1,50 verkrijgb. in het gem. huis. Bilj. inzenden tot 's midd. 12 u. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 21 JULI.

BEEK (LIMB.). Het bouwen van een sigarenfabriek met winkelhuis aldaar.

De arch. Jos. Bemelmans te Meerssen, n.m 6 u., in het café van H. Molling. Bestek en teek. tegen f 1,50 te bekomen bij den heer P. Romans te Beek. Inl. te bekomen bij den archit. Aanw. 21 Juli, n.m. 5 u.

LOBITH. 1. Namens H. Mulder, het bouwen van een woonhuis met winkel, bakkerij en bierhuis. 2. Namens J. Peters, het bouwen van een woonhuis.

De bouwk. H. Verborg, n.m. 4 u., in 't café van W. Mulder, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft voorn. bouwk. Aanw. 20 Juli, n.m. 2 u.

SCHIEDAM. De verbouwing van school C. aan de Lange Nieuwstraat.

Het gem.best, n.m 2 u. Bestek, voorw. en teek. à f 1 verkrijgb. ter secretarie. Inl. te bekomen aan het bureau van gemeentewerken Korte Haven. Aanw. 19 Juli, v.m. 11 uur.

TWELLO. *a.* Het verbouwen der school te Wilp, *b.* levering van schoolmeubelen.

Het gem.best. van Voorst, v.m. 11 uur. Bestek en teek. ter inzage ten raadhuize en verkrijgb. ad f 1,50. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 22 JULI.

NIJKERK (GELD.). Het bouwen der stoomzuivelfabriek „de Eendracht" aan den Barneveldschen straatweg.

Het bestuur van voorn. fabriek, 's av. 8 u., bij H. Ham, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft G. v. d. Ham. Aanw. 22 Juli, n.m. 6 uur.

VEENENDAAL. Het bouwen van een steenkolengasfabriek in 7 perc. als perc. 1 gebouwen, 2 ovenblok, 3 diverse apparaten, 4 gasmeterregulateur, 5 gashouder, 6 buizen, 7 stoomketel.

Het gemeentebestuur, 's midd. 12 u.

ZATERDAG 23 JULI.

HONTENISSE (ZEEL.). Het afbreken en bouwen van een landbouwschuur in de Noordstraat met bijlev. der bouwstoffen.

De rentmeester van het kroon-domein, rentambt Hulst, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage in hotel „de Graanbeurs" te Hulst; in hotel „de Linde" te Kloosterzande en bij den bouwk. J. Wisse Jz. te Zaamslag. Aanw. 23 Juli, v.m. 9 u.

STADSKANAAL (O.). Het amoveeren van het bestaande en het bouwen van een nieuwe kosterswoning achter de kerk, met bijlev. van al het daartoe benoodigde.

De kerkeraad der doopsgezinde gemeente, 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage in 't hotel Panman te Stadskanaal (W.). Aanw. 20 en 21 Juli, v.m. 11—12 u, bij de kerk. Inlev. der bilj. 22 Juli, 's av. voor 9 u., ten huize van W. Panman, Stadskanaal (W.)

ZWOLLE. Het bouwen van twee burgerwoningen met bovenwoningen op een terrein aan een nieuw aan te leggen straat in Assendorp.

De archit. B. H. F. Ruberg, v.m. 11 u., in café „De Roode Leeuw", Kamperpoort. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij voorn. archit. Aanw. 23 Juli, v.m. 10 u.

WOENSDAG 27 JULI

'S-GRAVENHAGE. De verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Oosterhout, en het onderhoud van dat gebouw, van den dag der kennisgeving van de goedk. der aanbest. tot en met 31 Dec. 1906. Raming f 8535.

Het min. van W., H. en N., n m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie, aan dat van het prov. best. van Noordbrabant, aan het bureel van den rijksbouwm. in het 2e district te 's-Hage. bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Oosterhout. en tegen f 0,35 te bekomen bij Gebr. v. Cleef te 's-Hage. Inl. geeft voorn. rijksbouwm. en den opz. bij de landsgebouwen H. J. P. F. v. Ewijk te 's-Bosch. Aanw. 22 Juli, v.m. 11 u.

'S-GRAVENHAGE. Het amoveeren van het gebouw Plein 5, te 's-Gravenhage en het daar ter plaatse maken van een nieuw gebouw met aanhooren ten behoeve van het departement van Oorlog. Raming f 123700.

Het min. van W., H. en N, v.m. 11 uur. Bestek no. 67 ligt ter lezing aan het gebouw van het min van W, H en N., aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwmeester voorn. en den opzichter bij de landsgebouwen H. J. A. van der Kooy te 's-Hage. Aanw. 20 Juli, v.m. 11 u.

UITHOORN. Het amoveeren van een gebouw, het maken van 2 nieuwe schoollokalen en het restaureeren van de bestaande onderwijzerswoning.

Het R.K. kerkbestuur, 's midd. 12 u. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgbaar bij Joh. Rentinck, bouwk. Abcoude. Aanw. 21 Juli, 's midd. 12 u.

DONDERDAG 28 JULI.

MUSSELKANAAL. Het bouwen eener kerk en sacristy.

De archit. G. A. Ebbers, v.m. 11 u., in het Volkskoffiehuis Teek. en bestek in voorn. café ter inzage en tegen f 2,50 verkrijgb. ten kantore van den archit., Utrecht, Biltstraat 54. Aanw. 26 Juli, n.m. 4 u.

OLDEMARKT. Het bouwen eener nieuwe school met 4 lokalen met bijlevering van materialen behalve schoolbanken.

Het gemeentebestuur, n m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

5 JULI.

DREUMEL (GELD.). Het bouwen van een woonhuis, stal en koetshuis enz. Door den heer A. Numans.

Laagste inschr. A. en G. v. Hellemondt, Wamel, f 6899. Gegund.

DREUMEL (GELD.). Het bouwen eener woning voor den gemeente-geneesheer. Door het gem.bestuur.

Laagste inschrijvers Spiekman, 's-Bosch en Kruitwagen, Wageningen, f 7700. Nog niet gegund.

VENLOO. Het afbreken van het bestaande en het weder opbouwen van een nieuw winkelhuis voor de dames van der Grinten in de Klaasstraat. Door den architect J. v. Kayser te Maastricht.

Laagste inschrijver A. v. Bergen, f 3600.

6 JULI.

RIJEN (N.-BR.). Het afbreken van de bestaande R. K. kerk en het bouwen van eene nieuwe kerk met toren enz. Door het R. K. kerkbest. van de H. Maria Magdalena.

Laagste inschrijver J. Jac. Stevens, Roosendaal, f 94574.

SCHAESBERG (L.). Het bouwen van een heerenhuis met bijlev. van alle materialen en arbeidsloonen. Door de archit. Jozef Seelen te Heerlen.

Laagste inschrijver Duijkers, Kerkrade, f 6900. Nog niet gegund.

SCHAESBERG (L.) Het bouwen van een raadhuis met bergplaatsen en arrestantenlokalen, met bijlev. van alle materialen en arbeidsloonen. Door het gem.best.

Laagste inschrijver Duijkers, Kerkrade, f 8600. Nog niet gegund.

SCHAESBERG (L.). *a*. Het bouwen eener gemeenteschool met bergplaatsen, putten, afsluitmuren, enz.; *b*. het bouwen eener onderwijzerswoning onder bijlevering van mater. en arbeidsloonen Door het gem. best.

a. Laagste inschr. H. Lanckehr, Heerlen, f 19600.

b. J. Ubachs, Heerlen, f 6489.

Massa. Arets, Benrenrade. f 21600.

TWELLO. *a*. Het verbouwen van de school te Nijbroek; *b*. de lev. van schoolmeubelen in 2 perc. Door het gem.best. van Voorst.

Laagste inschrijvers J. Fransen, Twello, *a*. f 4103; J. Mulder, id.. *b*. f 580.

WOMMELS (FR.). Het bouwen van een onderwijzerswoning en het amoveeren der bestaande woning bij de openb. lag school. Door het gem.best. van Hennaarderadeel.

Laagste inschrijver M G. Obbema, Witmarsum, f 6188. Nog niet gegund

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

23 JULI 1904. 24e JAARGANG. No. 30.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

HET PALACE-HOTEL TE SCHEVENINGEN.

Op het terrein waar het Palace-hotel verrezen is, stonden, ter plaatse waar de duinenrij ophieid, een paar villa's, die in het laatst van 1902 werden afgebroken, ter wille van het verwezenlijken der plannen tot uitbreiding van Scheveningen.

Reeds in het begin van 1903 werd met de uitvoering begonnen van het eerste gedeelte van het algemeene plan, namelijk het bouwen der Oranje-Galerij en de daarboven gelegen rij- en wandelwegen. Dit moest den bouw van het Hotel voorafgaan, omdat verschillende onderdeelen van het eerste gedeelte van de Oranje-Galerij, tevens onderdeelen van het Palace-Hotel zijn. Beide werken kunnen moeielijk afzonderlijk genoemd worden: de Galerij is als 't ware het basement van het Hotel.

De bouw van het Hotel is op 12 Oct. 1903 aangevangen. De bebouwde oppervlakte bedraagt 5850 M^2. Gemiddeld werd gewerkt met 270 man per week, die een uitgaaf aan arbeidsloon van *f* 135.000 vorderden. Verwerkt werden o.a. 300 M^3. hardsteen en 130 M^3. zandsteen, bijna 2 millioen baksteenen, 8.500 M^2. vloeren van gewapend beton, 2.950 M^2. van hetzelfde materiaal voor steunpunten, enz., 100.000 K.G. getrokken ijzer, 20.000 K.G. gesmeed ijzer, 15.000 K.G. gegoten ijzer, 1.660 stuks licht- en deurkozijnen. Reeds die cijfers toonen aan, dat het hier een reuzenwerk geldt.

Bedenkt men daarbij, dat den 14den Juli j.l. de laatste hand in het gereed zijnde gebouw werd geslagen aan de meubileering, en het hotel dus in 8 maanden voltooid en voor bewoning is afgeleverd, dan zal men beseffen welk een arbeid is verricht, met welk een lust en onvermoeidheid zij gewerkt moeten hebben, aan wie de tot standkoming van het gebouw verschuldigd is, waaronder in de allereerste plaats de architect, de heer W. B. Van Liefland.

Wij zullen thans overgaan tot een korte beschrijving van het gebouw, waarvan een vijftal platen de noodige inlichtingen omtrent de inrichting zullen geven. Deze platen zijn aan de redactie van dit blad welwillend aangeboden door den heer Van Liefland, wien daarvoor vriendelijken dank wordt betuigd, ook namens de leden van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst.

Gelijkvloers onderscheidt men terstond vier partijen in het plan van het Hotel; namelijk een hoofdgebouw en een middengebouw, benevens twee vleugels. De reden dezer indeeling is een uitvloeisel van den gestelden eisch, om te verkrijgen een hotel, alwaar de gasten het ideaal verwezenlijkt vinden, om uit elke kamer op zee te kunnen zien en direct de zeelucht te kunnen genieten. Dit kan alleen worden verkregen door een hoofdgebouw met ruime hallen en zalen, en vooruitspringende vleugelgebouwen.

Tot toegang voor den rij- en wandelweg boven de Oranje-Galerij moest een oprit worden gevonden, die van af een der drukste verkeerswegen naar den bovenweg moest voeren. Hij moest dus aan den Zuid-West gevel komen, loopende van af den straatweg langs zee naar den bovenweg. Vervolgens moest éene aaneenschakeling van ruimten aan de zeezijde zijn gelegen, om als eetzalen te worden ingericht, en deze in goede verbinding worden gebracht met de keukens.

De hoofdingang aan de landzijde ingaande, komt men door eene vestibule in de centrale hal, waarin de hoofdtrappen zich bevinden, die van de rez-de-chaussée naar de verschillende verdiepingen toegang verschaffen. Op iedere verdieping komen deze trappen dus in de centrale hal uit.

Links van de vestibule bevinden zich de portiersloge en de kamer voor den chef de réception, rechts de cassa en het administratie-lokaal, waaraan een safe-inrichting is toegevoegd.

Bij de kamer van den chef de réception bevindt zich een bagage-lift, die met de straat in verbinding is gebracht, zoodat de bagage van daar af naar de plaats van bestemming kan gebracht worden, zonder dat dit stoornis in de centrale hal teweegbrengt. Rechts heeft men de personenlift, die de gasten naar de verschillende étages voert.

Tegenover de vestibule is eene vestiaire of ontvangzaal, links hiervan de leeszaal, in Vlaamsche renaissance, en rechts de correspondentie-zaal, in Hollandsche renaissance bewerkt.

Aan elke zijde van de groote hal heeft men eene ruimte als salle des pas perdus, waarop verschillende vertrekken uitmonden, zooals: een telefoon-station met cellen, een kamer voor typewriting, een kamer voor den kapper, een kapsalon voor dames, een directeurskamer, een rookkamer, enz.

In deze salle des pas perdus loopen de hoofdcorridors van het Hotel uit. Die ter rechterzijde geeft toegang tot de logeerkamers, en een gedeelte van het gebouw dat voor het bestuur en de administratie der Exploitatie Maatschappij Scheveningen is ingericht, en vervolgens naar de vestibule zeezijde. Die ter linkerzijde geeft voornamelijk toegang tot dat gedeelte, bestemd voor de groote keukens, offices en magazijnen en een afzonderlijk te bereiken woning die, van keuken en verdere gemakken voorzien, ook des winters kan worden bewoond. In het badseizoen is dit eene afzonderlijke woning, geheel vrij te bewonen, die naar keuze wel of niet van uit het Hotel kan worden bediend.

Elke vleugel bevat nog de W. C.'s, badkamers, lavabo's, dienstvertrekken, enz., meest aan de binnenplaatsen gelegen.

De vestiaire doorgaande, komt men in den middenbouw, die hoofdzakelijk wordt ingenomen door een feestzaal en die haar licht ontvangt van twee binnenplaatsen, die tevens lichthoven zijn om de lokalen in het souterrain van licht en lucht te voorzien. De feesthal doorgaande, komt men in eene vestibule, waarin de trappen die door een tunnel toegang geven tot den Zeeboulevard. Deze vestibule is door een ruime gang verbonden met de vestibule zeezijde; deze gang en eerstgenoemde vestibule geven toegang tot de verschillende eetzalen, gelegen aan het terras zeezijde, tot een muziekkamer, verschillende gemakken voor dames, en heerentoiletten, vestiaires, enz.

De eetzalen bestaan allereerst uit een groote en een kleinere eetzaal in stijl Louis XVI uitgevoerd, drie kleine gereserveerde, eetzalen, in Louis XIV, XIII en Henri II bewerkt benevens een boudoir in stijl Louis XV. Deze zalen staan met de keukens door een dienstgang in verbinding.

Ook de keukens zijn naar de laatste eischen ingericht. De takken van spijsbereiding zijn van elkander gescheiden door eene afscheiding bestaande uit stijlwerk met metaldéployé voorzien. Elke afdeeling heeft hare ovens en gardemangers, en zoodoende is deze groote ruimte in een aantal kleinere verdeeld die goed zijn te overzien, hetgeen de controle vergemakkelijkt en aan de hygiëne ten goede komt. Langs deze afdeeling loopt een gang voor de tafelbedienden. Daar deze de koks niet in den weg kunnen loopen, wordt de bediening bespoedigd en de controle doeltreffender.

In de dienstgang achter de eetsalons bevinden zich de spoelkamers, zoodat het gebruikte tafelservies niet eerder de keukens kan bereiken dan na gereinigd te zijn.

Aan de zijde der vestibule zeezijde ligt een muziekzaal in Empire-stijl bewerkt, en ruime garde-robes en toiletinrichtingen voor dames en heeren.

De verdiepingen zijn van indeeling ongeveer gelijk, maar hun verdiepingshoogte vermindert, naarmate zij hooger gelegen zijn. Behalve deze hoofdtrap, is in iedere vleugel nog eene trap gelegen, die van de 1e naar de hoogere verdiepingen voert, met het oog op de veiligheid niet alleen, doch ook om afzonderlijke groepen kamers te bewonen en deze geheel vrij te kunnen bereiken.

In het hart van de hal liggen de salons, begrensd aan beide zijden door slaapkamers, waarbij een badkamer en kamers voor kameniers en dienstboden. Dit gedeelte bestaat dus uit appartementen, die in hun geheel gehuurd kunnen worden en waaraan men desnoods zooveel kamers kan toevoegen als men verkiest.

Op de eerste verdieping heeft men van de kamers, die op de groote lichthoven uitkomen, toegang tot het terras, dat zich boven de eetzalen en de feesthal bevindt. De kamers, die op de buitenwegen uitzien, zijn allen voorzien van balcons of loggia's, zoodat bij brandgevaar elke kamer een uitgang heeft; buitendien zijn er 6 trappen om in geval van gevaar te kunnen gebruiken. De gewone kamers zijn zoo ingedeeld, dat de bedden in een zoogenaamden uitbouw of alkoof staan, die van de kamers door een gordijn wordt gescheiden, zoodat de kamers als salon kunnen worden ingericht; de alkoven zijn van uit de gang bereikbaar, waardoor het in orde brengen der slaapgelegenheden kan geschieden, zonder dat dit stoornis in het vertrek geeft; kamers van verschillende grootten kunnen naar keuze bij elkander in gebruik worden genomen.

In de gangen heeft men op elke verdieping verlaagde plafonds voor ventilatie. In deze kokers loopen tevens de verschillende electrische-, koud- en warmwatergeleidingen. Brandkranen zijn op de vereischte plaatsen aangebracht, warm en koud water kan men op elke verdieping op verschillende plaatsen bekomen.

In de beide eind-paviljoens zijn weder appartementen ingericht met een salon, een aantal slaapkamers naar verkiezing, badkamers met W. C., dienstbodenkamers, enz.

Het souterrain is van de rez-de-chaussée alleen toegankelijk door de diensttrappen. Het bevat, onder de centrale hal, een speelplaats, waar bij regenachtig weder de kinderen zich kunnen vermaken. Voorts bevat het alles, wat voor den dienst en goeden loop der zaken in zulk een hotel noodig is; tal van slaapplaatsen aan de rechterzijde, voor de mannen, links, voor de vrouwen, met W. C., badkamers, enz.

De krachtwerktuigen voor de liften zijn onder deze geplaatst; verder zijn er alle machineriën aanwezig voor verwarming en warmwaterleiding, en vervolgens koerierskamers, linnenkamers, slaapkamers voor het personeel, technisch bureau met archief, en natuurlijk tal van kelders met alles wat daarbij behoort.

Onder den oprit naar den bovenweg is eene groote ruimte ingericht tot bewaarplaats voor automobielen, behoorende bij een daar ingericht particulier magazijn.

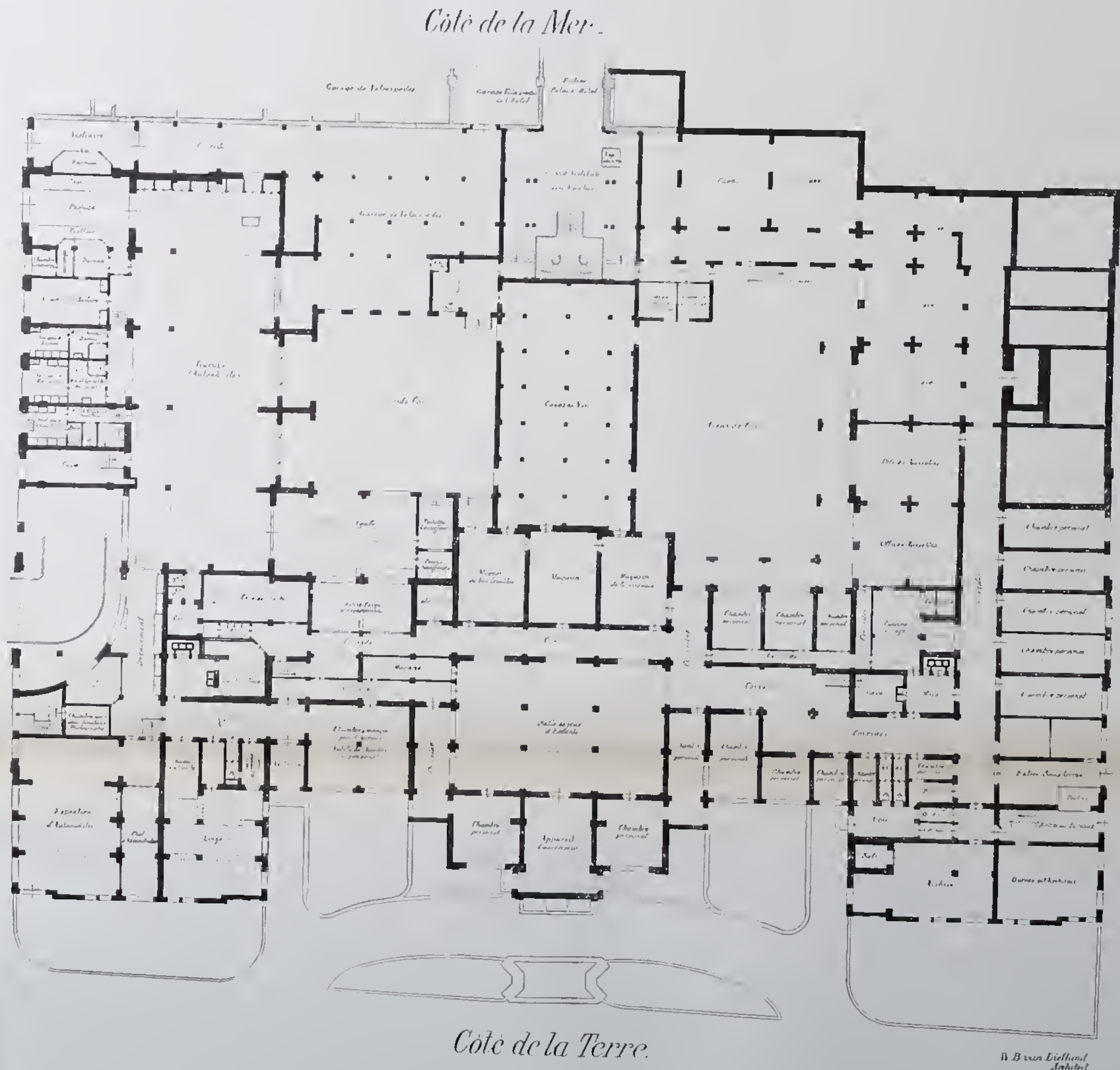
Wat de constructie van het gebouw betreft, moet gewezen worden op het gewapend beton dat in ruime mate is toegepast, wegens zijn brandvrijheid, soliditeit, lichtheid, onverwoestbaarheid, zijn geluidwerende eigenschappen, maar ook omdat het toeliet met snelheid een hotel te bouwen, dat in den kortst mogelijken tijd droog en bewoonbaar moest zijn.

Hoewel voor de brandvrijheid van gewapend beton bewijzen te over zijn geleverd, verdient toch vermelding wat na den grooten brand van Baltimore op 6 en 7 Febr. 1904 werd opgemerkt. Deze brand, waardoor $2^1/_2$ KM^2. der stad verwoest werden, was een vuurproef op groote schaal voor allerlei bouwmaterialen, en bewees, dat geen enkele constructie die niet geheel in gewapend beton was uitgevoerd, brandvrij mocht genoemd worden.

Uit het feit, dat steenen, granietblokken, ijzer-constructies, enz. totaal gesmolten of verkalkt waren, werd opgemaakt dat de temperatuur minstens 1100 graden C. moet zijn geweest. Zelfs bij een 5 verdiepingen hoog gebouw, waarvan de omtrek muren uit metselwerk waren opgetrokken, doch de geheele binnenbouw uit zuilen, balken en vloeren van gewapend beton bestond, zooals de hal in het Hotel, stortte alle metselwerk in een, doch de muren en het zuilengeraamte bleef ongestoord.

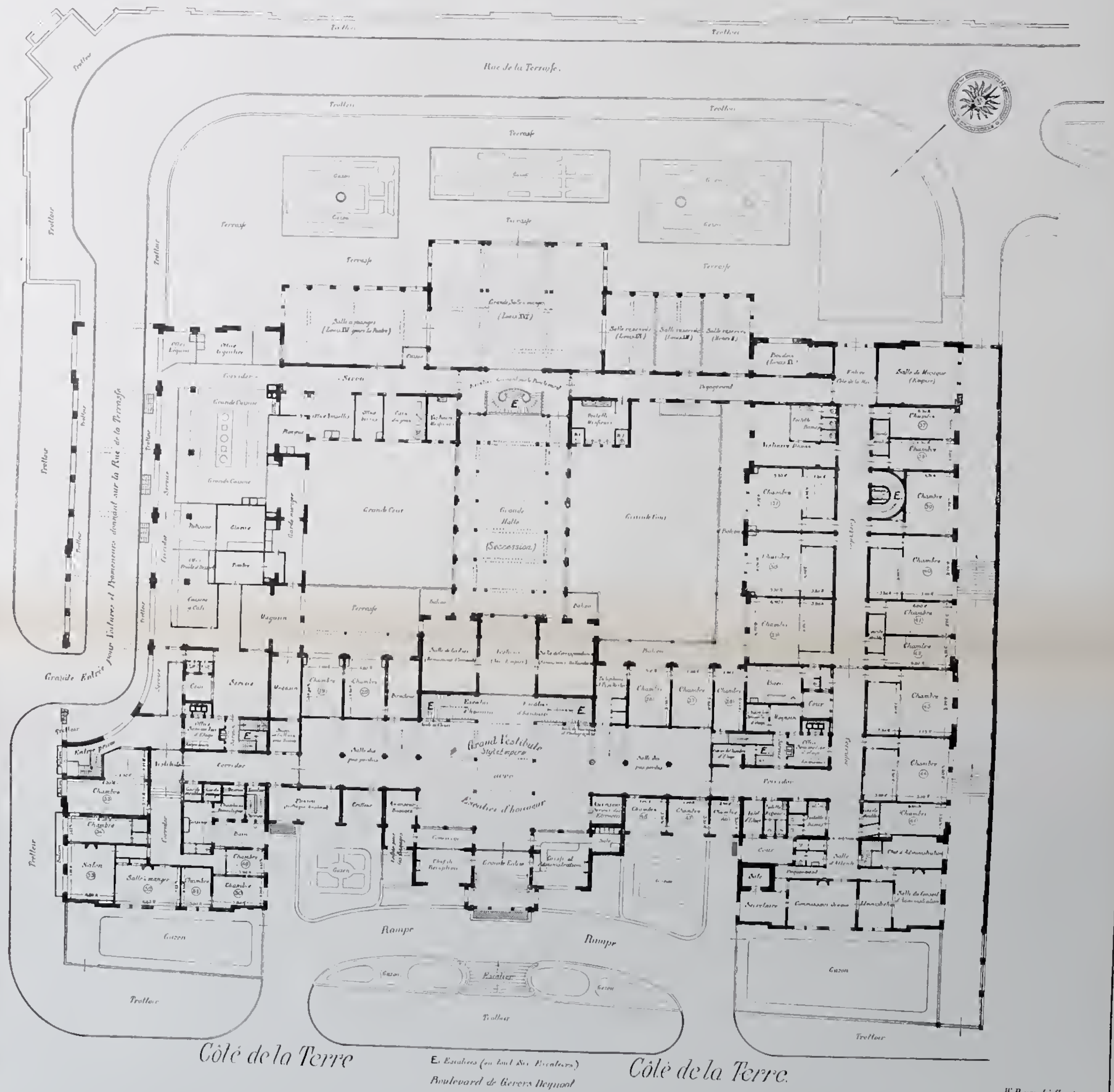
PALACE HOTEL.

SOUS-TERRAIN.

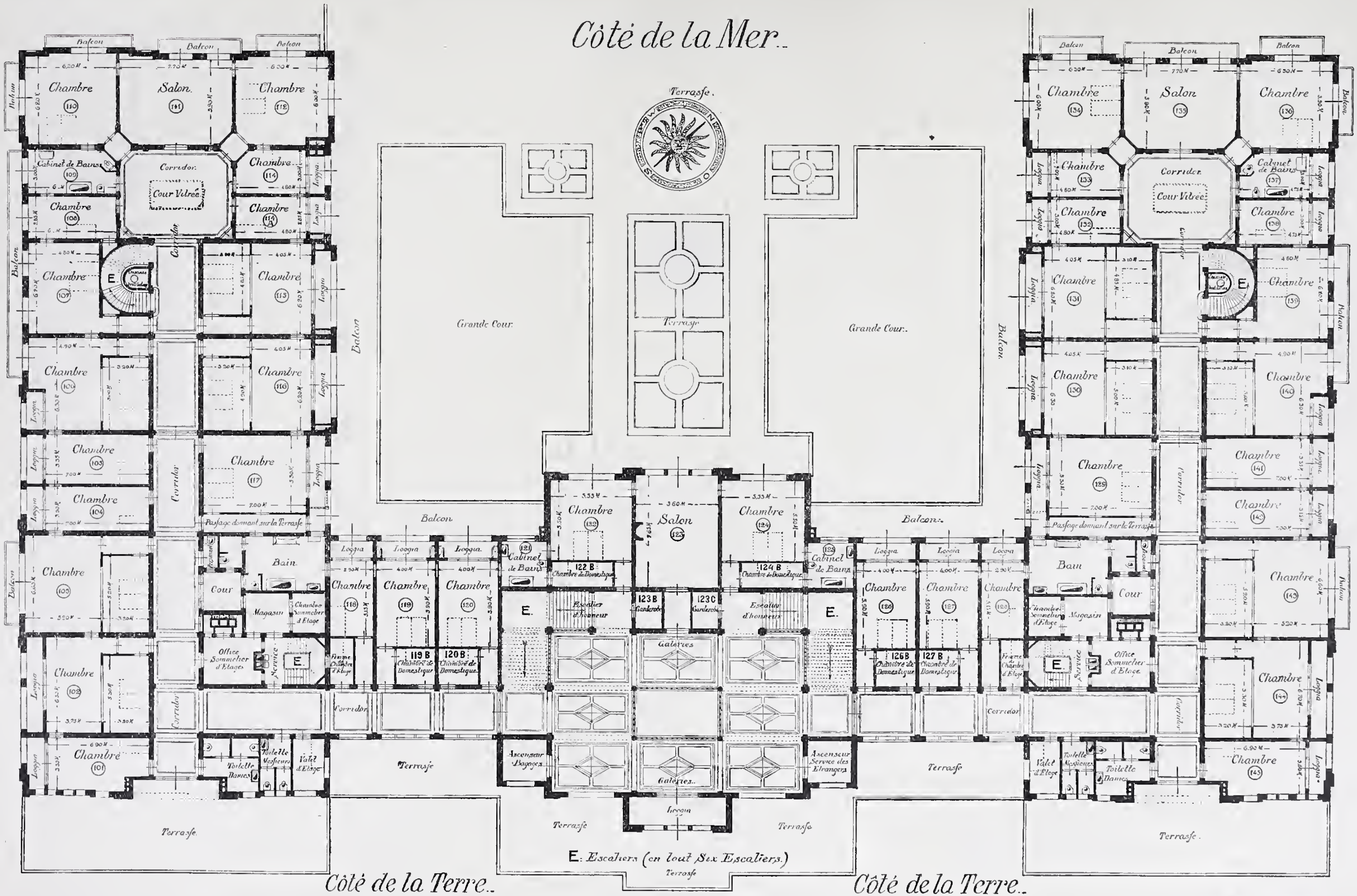
PALACE HOTEL.

REZ DE CHAUSSÉE.

PALACE HOTEL.

1er ETAGE.

PALACE HOTEL.

3me ETAGE.

Côté de la Mer.

Côté de la Terre.

Côté de la Terre.

E. Escaliers (en tout Six Escaliers)

W B van Liefland
Architect.

Op den 3en November werd door de Firma Stulemeyer en Co. met het stellen, vlechten en storten der vloeren van gewapend beton voor de rez-de-chaussée aangevangen, terwijl op den 5en December de geheele vloer van de rez-de-chaussée met inbegrip der daarin voorkomende zuilen en constructiebalken gereed was, met uitzondering van den oprit, waaruit blijkt, dat in een maand tijds ruim 4000 M². vloeren geheel gereed waren, terwijl in datzelfde tijdsverloop nog ruim 700 M². vloeren met balken en zuilen in de Electrische Centrale door die zelfde Firma werden vervaardigd. Het zal wel tot de hooge zeldzaamheden behooren, dat dergelijke hoeveelheden gewapend beton in zoo'n korten tijd worden gemaakt; toch is hier het maximum van werkkracht niet bereikt.

Het zal in het oog springen, dat bij het toepassen van gewapend beton de gelegenheid bestaat eene lichte, en toch zeer sterke constructie te maken, en dit zal iedere bouwkundige, die ook maar eenigszins bekend is met de hooge weerstandscijfers van het beton tegen druk en van het ijzer tegen trek, volledig beamen.

De groote trappenhal in het Palace-Hotel geeft er een sprekend bewijs van, daar immers de 4 middenzuilen met eene afmeting van 32 × 32 cM. ruimschoots voldoende zijn, om alle daarboven gelegen hallen en de kap met hunne toevallige belastingen te dragen. Diezelfde hal toont in haar geheel hoe licht men met gewapend beton kan construeeren, hetgeen behalve de aesthetische voordeelen, nog met zich meebrengt het geringere hoogteverlies, dan bij gebruik van houten- of ijzeren balken.

Een zeer belangrijk gedeelte van de constructie is de zuilenrij in de bergplaats voor automobielen. De eerste zuil, bij den ingang, is berekend op eene belasting van niet minder dan 150.000 K.G. De overige zuilen vervullen geen ondergeschiktere rol; op een afstand van $6^1/_2$ M. uit elkander staande, dragen zij van twee verdiepingen de vloeren in gewapend beton, waarvan de moerbinten een spanning van 7 M. hebben. Neemt men hierbij in aanmerking dat die zuilen bovendien nog 2 verdiepingen dragen, waarop niet alleen de buiten-balklaag, doch ook de separatie-muren en het dak rusten, voegt men hierbij de groote belasting van den keukenvloer door zware fornuizen enz. veroorzaakt, en het feit, dat een der belvédères op een dezer zuilen draagt, dan zal het duidelijk worden, dat deze zuilenrij een voornaam constructie-deel van het Hotel vormt.

Wanneer men het Hotel van af het souterrain doorwandelt, blijkt al zeer spoedig, dat de verschillende doeleinden, waartoe de 10 lokalen aldaar moeten dienen, het noodzakelijk maakten vele groote vrije ruimten te hebben, terwijl het hooger gelegen eigenlijke Hotel, uit den aard der zaak eene indeeling in een groot aantal kleinere vertrekken noodzakelijk maakte. Het gevolg hiervan is geweest, dat een groot deel der gewapende beton-balken niet alleen dienst moet doen voor het dragen der vloeren, doch op verscheidene plaatsen ook de opgaande muren en de door die muren weder gedragen vloeren met hunne belasting ten laste der binten in de rez-de-chaussée komen.

Een gedeelte der vloerbalken van de rez-de-chaussée, tot een totale lengte van 200 M., heeft behalve de daaraan verbonden vloeren, ook muren te dragen. Onder die balken zijn er, die bij een spanning van 6 M. met een blijvend gewicht van 50.000 K.G. aan muurwerk belast zijn; dit zijn de balken boven de reparatie-inrichting voor automobielen, en de eerste balk in de overdekking van den oprit aan de landzijde, die muren dragen, welke tot onder den kap zijn opgemetseld.

Het plafond boven den oprit is de moeite eener meer nauwkeurige beschouwing zeer waard. Aanvankelijk bestond het plan om de overspanning van den oprit tusschen buiten- en binnenvleugel te verkleinen door het plaatsen van twee rijen gegoten ijzeren kolommen op den trottoirband in den oprit. Uit een aesthetisch oogpunt en om redenen van practischen aard, bovendien aangemoedigd door de schoone uitkomsten der werken in gewapend beton, besloot de heer van Liefland deze kolommen te doen vervallen; slechts werd door een paar consoles en penanten de spanning tot op 7 M. teruggebracht.

De functie, welke in deze constructie de moerbinten te vervullen hebben, is gemakkelijk te zien, in aanmerking nemende, dat de onderlinge afstand tusschen die moerbinten 6,50 M. bedraagt. Het tweede en derde moerbint boven den oprit, hebben behalve de vloeren met hunne toevallige belasting en de scheidingswanden, nog bovendien de geheele beton-ijzeren ronde trap te dragen, die van af de 1e tot op de 3e verdieping doorgaat, en waarvan de tot luchtkoker dienende binnenwand tot onder het dak opgaat. Met het oog op gevaar bij brand, is het zeer practisch gezien, alle trappen in het hotel van gewapend beton te maken.

De heer van Liefland acht het onverantwoordelijk, zich te waarborgen tegen brandgevaar door toepassing van stalen balken, die intusschen bij de constructie van het Palace-Hotel een aanhoudend bezwaar zouden zijn geweest. Dit geldt ook voor de toepassing van balken van gewapend beton onder de vloeren der 2e en 3e verdieping in den vleugel van het Hotel aan de zijde van het Kurhaus.

Het spreekt van zelf, dat door 2 zulke groote ruimten als oprit en keukens naast elkander, die bijna den geheelen vleugel in beslag nemen, het onderling verband in het gebouw eenigszins was verbroken, terwijl toch voor de op de verdiepingen gemaakte kamer-indeeling een innig verband meer dan noodzakelijk was. Door verankeringen in gewapend beton aan de moerbinten werden deze van zoodanige constructie, dat zij geheel binnen de muren werden geborgen, welke tegelijkertijd dienen tot stevige verankering van het gebouw en tot dracht der vloeren en bintlagen der verdiepingen, terwijl zij bovendien het groote voordeel hebben van geen geluid voort te planten. Waren hier echter stalen balken toegepast, dan zou bij den geringsten binnenbrand reeds het instorten van het gebouw te duchten zijn. Bij de toegepaste constructie echter zullen, al brandt het Hotel van binnen geheel uit, de gevels althans moeten blijven staan. Ook zoude met stalen balken, niet datgene bereikt zijn geworden waaraan bij den bouw van het Hotel zoo bijzonder veel zorg werd besteed, namelijk om te verhinderen, dat het geluid uit de gangen naar de kamers, en van het eene vertrek naar het andere wordt voortgeplant.

Thans nog enkele opmerkingen over het inwendige van het gebouw.

Een hotel geschikt te maken voor de eischen, gewoonten en gebruiken van personen van verschillende nationaliteit is niet gemakkelijk; toch is dit hier na ernstige studie en arbeid gelukt. Ruimte, licht, lucht, vrijheid zijn alle factoren die bij de inrichting van een hotel een belangrijke plaats innemen; doch bovendien spelen de mogelijkheid van vlugge bediening en zuinige exploitatie een gewichtige rol. Wil men aan die eischen voldoen, dan is een goede ligging en verdeeling der lokaliteiten allereerst hoog noodig. Eveneens is het een der eerste vereischten, dat een bezoeker van een hotel zich onmiddellijk kan orienteeren door gemakkelijke en duidelijke aanwijzing der lokaliteiten; men moet als het ware alles zelf kunnen opmerken zonder iets te vragen, en daarom is centralisatie der lokalen zeer gewenscht.

Bij het ontwerpen van het plan is gezorgd, dat alle vertrekken en corridors meer dan voldoende licht en lucht

ontvangen, de kamers ruim van afmetingen en afwisselend zijn door telkenmale twee grootere en twee kleinere naast elkander te plaatsen, met dubbele deuren tegen het geluid in verbinding gebracht en afgesloten, en daarenboven van de gangzijde met portalen afgescheiden. In de hoofdpartijen zijn de salons ontworpen met slaap- en badkamers daaraan grenzende. Voor het dienstpersoneel van de gasten zijn eveneens goede slaapkamers en bergplaatsen voor koffers en bagage bestemd. De hoofdtrappen zijn gemakkelijk en veilig. In de beide hoekruimten op het kruispunt der beide corridors bevinden zich de offices en dienstlokalen met afzonderlijke trappen, liften en alles wat daarbij behoort; deze liggen dus juist in het centrum der kamers, waardoor op doelmatige en vlugge wijze de bediening kan plaats vinden.

De lees-, correspondentie-, rook-, feest-, eet- en muziekzalen zijn door de firma Mutters in de aangegeven stijlen op artistieke wijze uitgevoerd en gemeubeld.

De verlichting geschiedt gedeeltelijk indirect, en gedeeltelijk door kroonlusters welke naar teekening op deugdelijke wijze door de Sächsische Broncewaarenfabrik en de Firma A. M. de Blauw & Co. geleverd zijn.

De parketvloeren in feest- en muziekzaal gelegd, zijn door de Gebr. van Malsen uitgevoerd. Van de rijk bewerkte ramen van glas in lood gevat, is een groot gedeelte beschilderd en gebrand door den heer E. Kerling; een mooi effect is daardoor o. a. verkregen in de feestzaal.

In het algemeen zijn op afwisselende wijzen de verschillende stucadoorwerken keurig door den heer de Moet vervaardigd, en de ornamenten zooveel mogelijk naar de stijlen der zalen en kamers ontworpen, geboetseerd en bewerkt. Eene practische toepassing heeft ook het steenharde fabrikaat der Detmolder fabriek gehad.

De werken voor de badinrichtingen, de closets enz. zijn uitgevoerd door de Firma Voltz en Wittmer te Straatsburg.

De vloeren zijn in marmer, in terrazzo of in torgamentmateriaal uitgevoerd. Dit laatste materiaal, door de Leipziger Torgamentwaaren-fabriek geleverd, is hard en mooi van kleur; bij de vloeren behooren hol afgewerkte plintstukken, die uit een oogpunt van reinheid zeer zijn aan te bevelen.

Onder de loopers in de corridors, alsmede onder de tapijten zijn zoogenaamde estrich ondervloeren gemaakt, welke bestaan uit kurk en houtvezel, welk materiaal de goede eigenschap bezit om het geluid te dempen.

De marmerwerken zijn door de firma Te Poel & Stoltefus uitgevoerd.

De trappen zijn van gesmeed ijzeren balustraden en koperen leuningen voorzien, door de Schiedamsche IJzerfabriek, voorheen Vincent & Co, en de firma van Wijk & Zoon vervaardigd. De gegoten ijzerwerken zijn alle door de fabriek van Spoor & Wijnvoort geleverd.

De salons en kamers, behalve de reeds genoemde, zijn door de firma Pfaff, uit Berlijn, in Empire of in modernen stijl gemeubeld. De meubels zijn van mahonie-, of van eikenhout dat voor verschillende vertrekken in andere tinten is gebeitst; hun vormen zijn eenvoudig, en de bewerking is deugdelijk.

Het tapijtwerk, met mooie tinten en patronen, werd geleverd door de Leipziger firma Röper.

De electrische aanleg is gemaakt volgens de plannen van den ingenieur J. C. Van Dooren, door het Electrische Installatie-bureau van B. L. Vogels Dolhain.

Na deze opsomming mag niet nagelaten worden te vermelden, dat het uitnemend bewerkte enorme keukenfornuis, wegende 6000 KG., een sieraad van de keuken, geleverd werd door den heer Meys te Scheveningen.

Voor heden zullen wij het bij deze korte beschrijving, hoofdzakelijk het inwendige betreffende, laten, om wellicht nader terug te komen op het uitwendige.

Was de heer Van Liefland de onvermoeide man die alles zelve bestierde, — zonder goede samenwerkers zou het goede resultaat niet zijn verkregen. Die medewerking vond de architect bij den hoofdaannemer, den heer J. van den Elshout, diens broeders en verder personeel, dat onder hoofdleiding werkte van de heeren M. J. van der Schilden en J. Leyse, waarbij zich aansloten de heeren Van Doorn en Van Basten. Het leeuwenaandeel in het tot stand komen van het werk wat het teekendepartement betreft, hebben allereerst gehad de heeren Diongre, Fikkert en Looyen.

Wij mogen deze mededeelingen echter niet eindigen zonder een woord van bewondering uit te spreken voor de verbazende werkkracht en energie van den architect van dit gebouw, die in den tijd van 8 maanden een reuzenwerk heeft weten tot stand te brengen. Waar zooveel aandacht moest geschonken worden aan het ontwerpen en aan de richtige uitvoering van nog nieuwe constructiën, waar zooveel moeielijkheden te overwinnen waren wat betreft bouwplaats en jaargetijde, zou het niet te verwonderen zijn geweest, indien het aesthetische van het inwendige daaronder geleden zou hebben. Dit is echter geenszins het geval; alles blijkt met zorg bestudeerd en overwogen te zijn. Aangename verhoudingen, goede kleurverdeeling en versiering, doen den bezoeker weldadig aan. Zonder overdadige weelde is een rijk en deftig geheel verkregen.

Een terugblik werpende over hetgeen op het gebied van het groot-hotelwezen in de laatste jaren hoofdzakelijk in Frankrijk en Duitschland is tot stand gekomen, kan gerust verklaard worden, dat het Palace-Hotel, wat doelmatige inrichting en sierlijk inwendig aspect betreft, allerminst voor een dier buitenlandsche scheppingen behoeft onder te doen.

GOTHISCH WOONHUIS TE KAMPEN.

Het prachtige, rijk gebouwde koopmanshuis aan de Oudestraat te Kampen, dat nog hoogst żeldzaam voorkomende overblijfselen toont van den laat-Gothischen woonhuisbouw hier te lande, wordt met slooping bedreigd. Wel is waar is een voorgenomen verkoop van het gebouw tot nog toe niet doorgegaan, doch het gevaar voor afbraak blijft bestaan.

Het nog oorspronkelijke gedeelte van den gevel van dit merkwaardige huis is van zandsteen van Gildehaus; de bouwkunstige vormen er van herinneren aan het werk van Keldermans, en zijn klaarblijkelijk onder Vlaamschen invloed ontstaan. Alleen de onderpui is nieuw en dateert uit 1816, evenals misschien de gootlijst.

Al het nog in het huis aanwezige timmerwerk, afkomstig uit den tijd van stichting van het gebouw, is in wagenschot uitgevoerd en zeer merkwaardig.

De aflevering n°. 41, jaargang 1900, van de „Afbeeldingen van Oude Bestaande Gebouwen", uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, bevat afbeeldingen van het oorspronkelijke gedeelte van den gevel en van verschillende timmerwerken in het huis, opgemeten en in teekening gebracht door den heer A. J. Reijers, architect te Kampen.

Het zou een recht betreurenswaardige daad zijn, indien dit, vooral voor de noordelijke provinciën, zoo hoogst belangrijke monument, voor afbraak moest worden verkocht. Het is zoo merkwaardig, dat aanstonds de vraag rijst, of het niet een plicht is het voor het nageslacht te behouden.

Op 28 Juni j.l. bracht het in publieke veiling *f* 8800 op; dit bod is echter niet door de eigenaresse aanvaard.

Zou nu iets meer dan dit bedrag te veel zijn voor een stad als Kampen, om het huis aan te koopen en voor eenig doel — bijv. een plaatselijk Museum — in te richten? Kon de stad hiertoe overgaan, dan zou zij een daad van piëteit verrichten waarvoor het land haar dankbaar zal blijven.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 16 Juli 1904. *Schoone bouwkunst.* Dit artikel is een beoordeeling van het pas verschenen boekwerk: „How to Judge Architecture", een populaire gids voor 't beoordeelen van bouwwerken, door den Amerikaan Russell Sturgis, Fellow of the American Institute of Architects. Het boek — zegt de beoordeelaar — heeft zeker het vraagstuk, hoe men bouwkunst beoordeelen moet, niet voor goed opgelost. Weinigen zullen dit ook verwacht hebben. Doch erkend dient te worden, dat de schrijver tot zelfstandig denken heeft opgewekt, wat ongetwijfeld een niet gering te schatten verdienste mag heeten.

Siena. Vervolg van de beschrijving der monumenten en kunstwerken van deze stad.

Over *Westrumite* worden eenige mededeelingen gedaan naar aanleiding van de proeven door den A. N. W. B. genomen.

Architectura. 16 Juli. *De Kathedraal Bouwers.* Vervolg.

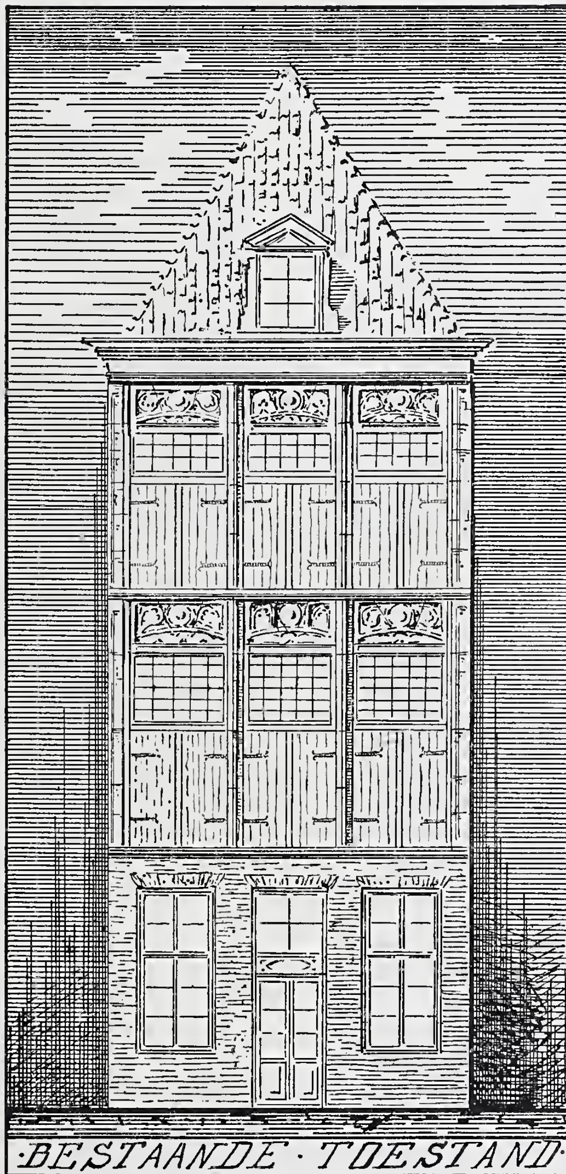
Uitbreidingsplan van Amsterdam, door Paul J. de Jong, overgenomen uit het Dagblad „De Telegraaf".

In het „Technisch gedeelte" wordt het uittreksel uit de „Memorie van Toelichting" betreffende het *Middelbaar Technisch Onderwijs* voortgezet.

In De Bouwwereld van 13 Juli wordt onder het hoofd „Sociaal-economische Kroniek", van Mr. Dr. H. S. Veldman, de bespreking van *Het Leerlingwezen* voortgezet. Het afsluiten van leerlingcontracten volgens het Nederlandsch ontwerp wordt aan kritiek onderworpen.

Drijfsteenen en de toepassing daarvan. Vervolg en slot.

De bepleistering, hare artistieke en technische zijde. Beschouwingen van den architect Prof. C. Hocheder in München, over het bepleisteren van gevels, door hem zelven bij voorkeur en met artistiek succes toegepast; ontleend aan de Deutsche Bauzeitung, waarin op verzoek der redactie Prof. H. zijn oordeel mededeelde.

Gothisch woonhuis te Kampen.

Het nummer bevat een afbeelding van den gevel, met een paar plattegronden, van het gebouw der *Buitenlandsche Bankvereeniging,* te Amsterdam, Architect de heer G. Van Arkel.

De Volksgezondheid". 1 Juli. *Woninghygiëne;* bevat raadgevingen over den aanleg van inrichtingen voor den afvoer van vloeibaar vuil uit woningen.

Technisch Weekblad. 14 Juli. Voortzetting van: *Het ontwerpen* enz. *van vaartuigen.* Overzicht van de voorwaarden voor den bouw van *Dokken te Piraeus.*

Metallicus. 14 Juli. *Werktuigen en gereedschappen*; *Over zinkbedekkingen.* Vervolgen.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 14 Juli. *Houtcementbedekkingen; Bad- en waschinrichtingen.* Vervolgen.

UIT DEN VREEMDE.

De 1e prijs voor den bouw van het nieuwe Stollwerck chocolade-paleis te Keulen, is behaald door den architect Jean Klein te Keulen.

Om voorgevels kleurig en duurzaam te versieren, wordt tegenwoordig in Dresden gebruik gemaakt van een soort glasmozaïk, waarvan de kleuren tegen het slechtste klimaat schijnen bestand te zijn. De architect die het daar gebruikt, is de heer O. Haevel te Dresden, Kaiser Wilhelmplatz.

Te Chemnitz is eene prijsvraag uitgeschreven voor eene Luthersche kerk onder het motto van Luther „Gods woord maakt de kerk". Dit karakter moet de kerk zeer bepaaldelijk dragen. Zij moet de in steen vertaalde Luthersche geloofsovertuiging zijn „Een vaste burg in onze God". De predikstoel moet als het ware uit het geheele kerkgebouw geboren worden, en niet het denkbeeld geven als of ze daar toevallig is geplaatst. Gothische stijl is niet gewenscht.

In plaats van de groote industrietentoonstelling in 1906 te Manheim, is besloten om aldaar in dat jaar eene uitgebreide kunst- en tuinbouw tentoonstelling te houden.

De gemeenteraad der stad Marseille heeft bepaald, dat in straten breeder dan 12 meter, geene hoogere gebouwen dan het dubbele dier breedte, tot een maximum van 28 M. mogen opgericht worden. In nauwere straten is de veroorloofde hoogte afmeting in vergelijking nog minder.

De nieuwe tabaksfabriek die de Oostenrijksche regie te Weenen gebouwd heeft, beslaat eene oppervlakte van 20.000 M².

Voor den aanleg van een Noorderpark op de Rekbergen te Berlin, is eene prijsvraag uitgeschreven. 3 Prijzen van 5000, 3000 en 2000 Mark.

Te Weenen wordt een nieuw „Urania huis" gebouwd, dat tot doel heeft populaire experimenten op 't gebied der sterrekunde. Er is een schouwburgzaal voor 400 personen, aan verbonden, benevens een experimenteerzaal voor 200 personen, en een sterrewacht. Het gebouw, dat 200 000 kronen kosten mag, wordt opgericht, volgens de plannen van architect L. Bauman te Weenen.

De Kathedraal van Exeter had een klok van het jaar 1317. Zij is verdwenen en kan niet teruggevonden worden.

Te Londen is op 75 jarigen leeftijd overleden de welbekende Schotsche beeldhouwster Mevrouw D. O. Hill. Van hare hand is het zeer geslaagde bronzen standbeeld van Livingstone in Edinburgh, en het marmeren standbeeld van Burns.

De uitgravingen aan het Romeinsch theatre te Karthago zijn zoo ver gevorderd, dat aangetoond kan worden, dat het 25 voeten beneden den begane grond nog in zijn geheel bestaat. De afmetingen zijn enorm. Het is bekleed met marmer beeldhouwwerk, en bevat talrijke standbeelden. Onder vele kostbaarheden die er bij gevonden werden, is een ovale camée van agaat, voorstellende het gehelmde hoofd van Pallas Athene. Het moet het fraaiste kunstwerk zijn dat ooit in Afrika gevonden werd.

Men kan feitelijk geen Engelsch vakblad inzien, of steeds heeft de een of andere stad een monument voor gevallen strijders in Afrika opgericht, en heeft de heer Andrew Carnegie een free Library ten geschenke gegeven.

BERICHTEN.

Het Oude Loo. Aan het dagblad „De Tijd" ontleenen wij, dat H. M. de Koningin sedert eenigen tijd hare aandacht gewijd heeft aan „Het Oude Loo", dat als „rendez-vous de chasse" gebruikt werd, doch de ruïne is van een der versterkte huizen van Maarten van Rossem. Terwijl het plan zich vormde om dit laat-middeleeuwsch bouwwerk in zijn oorspronkelijken toestand zooveel mogelijk terug te brengen, is order gegeven tot opruiming van alle moderne vervormingen en van de puinstortingen in de grachten. H. M.'s intendant zal bij de behandeling dezer werken worden bijgestaan als consulteerend bouwmeester door dr. P. J. H. Cuypers, die in de vorige week reeds een eerste bezoek bracht aan het Oude Loo.

Veredeling van het ambacht. Den 18en j.l. hield te Amsterdam de Vereeniging ter Veredeling van het Ambacht hare jaarvergadering onder leiding van den heer Dr. H. F. R. Hubrecht, voorzitter.

Tot leden van het hoofdcomité voor vertegenwoordigers in Drenthe, Overijsel en Noord-Holland werden gekozen de heeren Du Croix, ingenieur bij den Rijkswaterstaat te Assen; A. A. Deking Dura, hoofdingenieur bij den Prov. Waterstaat te Zwolle, en Th. Schill, Civ. en Bouwk. Ingenieur te Amsterdam. In de plaats van den heer Van Lennep, die bedankt had, werd benoemd de heer Mr. M. de Pinto te 's Gravenhage.

Uit het verslag van den Secretaris, den heer H. L. Boersma, bleek o. a., dat de Vereeniging thans een subsidie van *f* 1700 van het Rijk ontvangt, en *f* 100 van de Gemeente Utrecht voor de proefaflegging aldaar. Zullen deze proefafleggingen geregeld kunnen worden voortgezet, dan zal echter meer steun noodig zijn; het bleek immers, dat de kosten van de laatste ruim *f* 4000 hadden bedragen. Het zou betreurd moeten worden, indien niet elk jaar de gelegenheid zou bestaan tot het afleggen van proeven.

Op voorstel van de Technische commissie werd besloten de proefaflegging dit jaar te doen houden in 3 plaatsen, t. w. in Arnhem (in welke stad het theorethisch gedeelte zal plaats vinden) en in Groningen en Den Haag. De deelnemers aan de proefaflegging kunnen in een van de drie plaatsen hun practische werkstukken vervaardigen. De kosten van een verre reis zullen hun hierdoor worden bespaard.

Door den heer Dr. P. J. H. Cuypers werd ingeleid het „Ontwerp Arbeidswet." Spreker bepaalde zich tot de onderdeelen van het ontwerp die betrekking hebben op het ambacht, de vakopleiding en het leerlingwezen, en was van oordeel, dat geëischt moest worden, dat de leerlingen door „meesters" moesten worden opgeleid. Over deze meesters wordt echter in het ontwerp niet gesproken, wel over hoofden of bestuurders, die daarom nog geen deskundigen zijn. Het ontwerp behoorde ook nog meer aan het gildewezen getoetst te worden. Dat de beslissing aan wie de leerlingen kunnen worden toevertrouwd, wordt overgelaten aan de burgemeesters der gemeenten, vond de heer Cuypers niet goed, daar zij geen deskundigen zijn.

Uit het debat na de inleiding bleek, dat men niet onverdeeld medeging met de denkbeelden van den inleider. De heer de Klerk oordeelde, dat de heer Cuypers zich te veel in den gildentijd indenkt, en dat van een leerlingwezen, zooals deze het zich denkt, niet veel te wachten was. Spreker wilde het aannemen van leerlingen door particulieren niet te veel uitbreiden en de ambachtsopleiding meer willen zien opgedragen aan ambachtsscholen. De heer Van Nieukerken steunde den heer Cuypers, en was van meening, dat de onderwijzers, meesters moesten zijn. Mr. Smeenge verdedigde de keuze van burgemeesters, die boven de partijen staan, als beoo. deelaars; misschien waren als zoodanig voor het platteland, de Gedeputeerde Staten te kiezen. Van groot belang achtte spreker het opnemen van eene bepaling in de leerlingovereenkomst omtrent het aan leerlingen te betalen loon, om daardoor de ambitie er in te houden.

Dr. Cuypers was het hiermede eens, en verlangde ook onbevooroordeelde beoordeelaars. Hij wenschte niet den gildentijd terug, doch wel het goede dat daarin lag.

Ten slotte werd de Uitvoerende raad van de Vereeniging gemachtigd, te beslissen of naar aanleiding van deze discussie een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zal worden gericht, dan wel of een nieuwe vergadering tot nader overleg zal worden uitgeschreven.

Oude hofstede te Wijchen. De heer C. L. Van Balen heeft een vermeldenswaardig succes gehad van zijn voordrachten en zijn schrijven in den afgeloopen winter over den Geldersch-Duitschen bouwstijl. Dezer dagen was hij in staat eene oude boerderij, in genoemden stijl gebouwd te Wijchen bij Nijmegen, voor ondergang te redden. Door zijn schrijven over dien bouwstijl in „Gelre" kwam de rentmeester op 't denkbeeld zijn voorlichting te vragen bij den herbouw dier hofstede. Dit heeft het resultaat gehad, dat zij waarschijnlijk in den ouden stijl herbouwd zal worden.

Eene uitvoerige, rijk geïllustreerde studie over den Geldersch-Duitschen bouwstijl zal binnen kort verschijnen in het Bouwkundig Tijdschrift van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst.

Rotterdam. In den ouderdom van 71 jaren is den 13en Juli j.l. overleden de heer A. E. Braat, in de technische wereld welbekend, niet als uitvoerder maar als leverancier. Zij die hem van naderbij kenden, hebben hem steeds geprezen als een bekwaam, werkzaam man. Dat hij iemand was met wien men gaarne te doen wilde hebben, heeft ook de gestadige uitbreiding van het veld zijner werkzaamheid bewezen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	20	jaar	salaris	f	60.—
„	„	„	21	„	„	-	70.—
„	„	„	27	„	„	-	85.—
„	„	„	20	„	„	-	60.—
„	„	„	32	„	„	-	90.—
„	„	„	26	„	„	-	80.—
„	„	„	22	„	„	-	80.—
„	„	„	37	„	„	-	80.—
„	„	„	22	„	„	-	85.—
„	Opzichter	„	24	„	„	-	75.—
„	„	„	40	„	„	-	75.—
„	Teekenaar	„	26	„	„	-	60.—
„	„	„	27	„	„	-	70.—
„	„	„	21	„	„	-	35.—
„	„	„	18	„	„	-	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 25 JULI.

LANGERZWAAG (FR.). Het verbouwen eener herberg en het bijbouwen eener nieuwe doorreed met stalling.

De heer W. Stoker. Bestek en teek. in gen. café ter inz. Inl. geeft De Roos, mr. timmerman aldaar.

ST. ANNA PAROCHIE. Het verbouwen van de school in den Oosthoek onder St. Jacobi par.

Het gem.best. van Het Bildt, n.m. 3 uur. Bestek en teek. ad f 0,50 verkrijgb. ter gem.-secretarie. Aanw. gedaan.

VEENDAM. Het verbouwen van een woonhuis aan het Boven Oosterdiep (landzijde) te Veendam; alles met bijlev. van materialen, enz.

De arch. H. Muntendam, 's av. 7 u., in café „de Vries", alw. bestek en teek. ter inzage liggen.

DINSDAG 26 JULI.

CULEMBORG. Het amoveeren van het bestaande gebouw achter de kerk gelegen, en het ter plaatse bouwen van een schoollokaal, badinrichting, vergaderzaal en 2 woningen op genoemd terrein.

Het bestuur der Israël. gem., 's av. 6 u., in het hotel „de Nieuwe Bak". Bestek en teek. tegen f 2 per stel verkrijgb. bij den heer voorzitter hunner gemeente terwijl verdere inl. te verkrijgen zijn bij den arch. G. Prins. Aanw. gedaan.

ROTTERDAM. Het bouwen van een magazijn met kantoren en daarmede in verband staande werken, aan de Ged. Botersloot no. 82—105.

De architect E. M. Rood te Amsterdam, bij wien van 11 tot 20 Juli bestek en 9 teek. à f 5 te bekomen zijn alsmede bij den heer W. Rood, Wijnstraat 113, Rotterdam.

VROOMSHOOP (GR.). Het bouwen van drie dubbele woningen in de veenderij, Bergentheim, Ambt Hardenberg zonder bijlev. van pannen en steenen.

De maatij Terwindt—Arntzveen te Millingen, n.m. 6 u., bij B. H. v. Riggelen. Bestek en teek. ter inzage bij H. J. Olsman, Kloosterdijk en B. H. v. Riggelen. Inl. geeft S. v. Riggelen, Vroomshoop. Aanw. dagel. op het werk.

WOENSDAG 27 JULI.

2e EXLOERMOND (DR.). Het afbreken van 1 en het bouwen van 2 brugwachterswoningen op de vooraffen van de plaatsen 35 en 36, onder bijlev. van al het ben.

Het best. van het waterschap „Exloo", v.m. 11 u., bij mej. wed. H. Eggens, alwaar bestek en teek. verkr. Aanw. 27 Juli, v.m. 9 u. beginnende op het terrein van plaats 46.

's-GRAVENHAGE. De verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Oosterhout, en het onderhoud van dat gebouw, van den dag der kennisgeving van de goedk. der aanbest. tot en met 31 Dec. 1906. Raming f 8535.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie, aan dat van het prov. best. van Noordbrabant, aan het bureel van den rijksbouwm. in het 2e district te 's-Hage, bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Oosterhout, en tegen f 0,35 te bekomen bij Gebr. v. Cleef te 's-Hage. Inl. geeft voorn. rijksbouwm. en den opz. bij de landsgebouwen H. J. P. F. v. Ewijk te 's-Bosch. Aanw. 22 Juli, v.m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

12 JULI.

TER NEUZEN. Het bouwen van een café met bijbeh. werken aan den Stationsweg. Door den bouwk. L. de Bruyne.

Metselwerk. Laagste inschrijver H. v. d Velden, f 2575*.

Timmer-, ijzer-, zink- en verfwerk. F. C. Herrebout, f 1992*.

Massa F. C. Herrebout, f 4617. * Gegund.

13 JULI.

BAEXEM (L.). Het bouwen van een kapel, sacristie en verbindingsgangen aansluitende bij het St. Vincentiushuis „Stokershorst" gemeente Nederweert. Door den archit. Jos. Hegener te Amsterdam.

Deze aanbesteding is tot nader te bepalen datum uitgesteld.

DE KRIM (OV.). Het bouwen van een schuur waarin woning. Door den bouwk. J. D. Meppelink te Koevorden.

Dit werk is niet gegund, aangezien de inschrijvingssommen te veel boven de begrooting waren.

EGMOND-BINNEN Het bouwen van een geneesheerswoning te Egmond a/d. Hoef. Door het gem best.

Laagste inschrijver J. Schuit Jr., Egmond a/d. Hoef, f 6295. Gegund.

RIJSSEN (OV.). Het bouwen van een woonhuis. Door de firma Terhorst en Co.

Laagste inschrijver W. Schuurman, Rijssen, f 3844. Gegund.

SAPPEMEER. Het bouwen van een gasfabrieksgebouw met daarmede in verband staande werken aan de Noorderstraat met bijlevering van materialen, arbeidsloonen, steigers, gereedschappen, transporten, enz. Door het gem best.

Laagste inschrijver Chr. M. Plus, Winschoten, f 9900.

14 JULI.

AVEREEST. Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor te Dedemsvaart. Ram. f 7000. Door het gem.best.

Laagste inschr. K. A. Hakkert, Avereest, f 7479,94.

15 JULI.

AVEREEST. De bouw van een woonhuis met bakkerij. Door den arch. H. Burgmans.

Laagste inschr. B. Kip, Avereest, f 3690.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van acht woonhuizen aan een geprojecteerde straat uitkomende op de Statenlaan. Door den arch. H. Rutgers.

Laagste inschrijver R. de Boer, den Haag, f 70000.

HARLINGEN. Het bouwen van een bewaarderswoning op het terrein der ambachtsschool. Door het best. der vereen. „de Ambachtsschool".

Laagste inschr. A. Nauta, f 2024. Het timmer- smids- en schilderwerk door de school te leveren.

ZEGVELD (Z.-H.). Het bouwen van een school met onderwijzerswoning. Door den arch. C. Zaal Az. te Bodegraven.

Laagste inschrijver J. J. v. d. Toorn, Zegveld, f 12820.

16 JULI.

DALEN (DR.). Het bouwen van een openbare lagere school te Wachtum, met 3 lokalen, met ameublement voor 2 lokalen. Door het gem.best.

Bouwen school. Laagste inschr. D. Scholten, Dalen, f 8187. Gegund.

Levering ameublement. H. Bokkers en H. Doosjen, f 1140. Gegund.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van twee woonhuizen aan de Veenstraat. Door den heer H. J. Kellerhuis.

Perc. 1. Laagste inschr. A. Jeunink, f 2533.

Perc. 2. A. Jeunink, f 2355.

Perc. 1 zonder afbraak van bestaande perceelen, perc. 2 met afbraak van bestaande perceelen.

HEEG (FR.). Het bouwen van een heerenhuizinge op een vrij terrein, in de onmiddellijke nabijheid van het dorp Heeg. Door den heer J. Visser.

Laagste inschr. M. Sonsma, Hemelum, f 10560. Gegund.

NES OP AMELAND. De verbouwing eener pastorie. Door de kerkvoogdij der Ned. herv. gem.

Laagste inschr. S. v. d. Zaag, Leeuwarden, f 6987. Niet gegund.

VEUR (Z.-H.). Het amoveeren en weder opbouwen eener veestal, werkhuis en karnmolenschuur bij de bouwmanswoning „Schakenbosch". Door den bouwk. M. J. Vroeg te Naaldwijk.

Laagste inschr. D. Jongeneel, Leidschendam, f 4599.

18 JULI.

DIEREN. Het bouwen van een papierfabriek. Door de firma Joh. v. Houtum, te Eerbeek.

Laagste inschr. Gebr. v. d. Burg, firma H. v. d. Burg, Eerbeek, f 18797. Gegund.

WINSCHOTEN. De verbouwing der hoofdonderwijzerswoning aan de Engelschestraat alhier. Door het gem.best.

Laagste inschr. H. van Delden, Beerta, f 1740. Gunning aangehouden.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

30 JULI 1904. 24e JAARGANG. No. 31.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

EEN PLAN TOT UITBREIDING VAN AMSTERDAM.

Door B. en W. van Amsterdam werd een plan tot uitbreiding van de Gemeente tusschen den Amstel en de Schinkel tot aan de zuidelijke grens der Gemeente ter goedkeuring aan den Gemeenteraad voorgelegd.

De gronden die onder dit plan vallen, moeten aan het polderverpand onttrokken worden, behalve die welke bewesten den Amstelveenschen weg en gemeen met Rijnlands boezem liggen; zij moeten ook worden opgehoogd.

Uit de bij het plan gevoegde toelichting blijkt, dat rekening is gehouden met de eischen van het verkeer te land en te water, en met die van bewoning eener stad van meer dan vijfhonderdduizend inwoners; ook is in 't oog gehouden, dat het wonen in dit nieuwe gedeelte voor alle standen der maatschappij een zekere aantrekkelijkheid moet hebben, dat er goede wandelwegen zijn en aan de behoefte tot openluchtspelen kan worden voldaan. Daarom is een wandelweg, breed 45 M., ontworpen tusschen Amstel en Amstelveenschen weg, en een groot terrein van ongeveer 600 M. bij 300 M. [1]) voor exercities en openluchtspelen, tevens geschikt voor tentoonstellingsterrein, terwijl in het zuidelijk gedeelte een parkaanleg is gedacht.

De oude stad is met het nieuwe ontworpen stadsgedeelte door radiale straten verbonden, waartoe gekozen zijn de bestaande Amsteldijk en Amstelveensche weg, de verlenging van de Van Woustraat, de Ferd. Bolstraat en de Hobbemakade, een weg van af het plein waarop de Roelof Hartstraat eindigt, en een die van af het Concertgebouw tot langs het tentoonstellingsterrein voert.

Lange, eentonige straten, die het kenmerk zijn van het bestaande nieuwe stadsgedeelte, en ook vervelende flauw gebogen straten zijn vermeden. Bij het ontwerpen is uitgegaan van het standpunt, dat een stadsgezicht een gesloten beeld moet vormen, en dat voor afwisseling gezorgd moet worden; bij lange wegen is in 't oog gehouden, dat verscheidenheid van indruk wordt verkregen door den aard van de bebouwing, in verband met de aan te leggen grachten.

De verschillende pleinen zijn ontworpen als centrale uitgangspunten en als bouwplaats voor openbare gebouwen. Behalve eenige kleinere voor kerken of scholen zijn twee groote pleinen ontworpen, één ten zuidoosten van het Concertgebouw, als middelpunt van de uitbreiding der terreinen achter het Rijksmuseum en van het Vondelkwartier, het andere ten zuiden van het Sarphatipark, in 't verlengde van de Ferdinand Bolstraat, als middelpunt van de aldaar ontworpen volksbuurt. In deze buurt is tevens een groot terrein voor marktplaats bestemd.

Naar afwisseling is ook gestreefd door verschillende wijze van bebouwing, dat is; aaneengesloten en open bebouwing, met villa's, en hier en daar voortuintjes of klein plantsoen. Aan de Schinkel is een fabriekterrein beschikbaar gehouden, waarbij zich een groep arbeiderswoningen aansluit.

Bij 't onwerpen der grachten zijn de eischen van het verkeer in aanmerking gekomen, maar ook de noodzakelijkheid om te zorgen voor een behoorlijke regeling van den stand van het grondwater bij de geringe hoogte der terreinen. Deze grachten zullen gemeen worden gemaakt met het stadsboezemwater, waartoe natuurlijk schutsluizen voor het verkeer noodig zijn in den Amstel en de Schinkel en een keersluis met inrichting voor doorvaart in de Boerenwetering.

De bijgaande plaat geeft op de schaal van 1 à 15000 eene voorstelling van het ontwerp tot uitbreiding. Dit bevat ontegenzeglijk veel goeds en steekt gunstig af bij de plannen

[1]) De Maliebaan in den Haag is ongeveer 375 M lang en 185 M. breed; het Alexanderveld ongeveer 300 M. lang en 156 M. breed.

van een kwart eeuw geleden die de nieuwe buurten van thans deden ontstaan. [1])

In het nieuwe plan zijn de denkbeelden van Camillo Sitte met consequentie doorgevoerd. Hoeveel goeds Sitte even wel geleeraard heeft, hij was in veel opzichten te theoretisch en te weinig met de praktijk in aanraking gekomen om rekening te kunnen houden met allerlei nuchtere eischen van het leven. Dit volgen heeft tot een plan geleid, waarvan niet ontkend kan worden dat het flinke groote partijen bevat, maar dat toch in de onderdeelen daarvan veel te gewrongen is. Bij het ontwerpen er van is aan gebouwen voor bepaalde doeleinden gedacht, en hoe natuurlijk het toeschijnt, dat juist dit een basis zou moeten zijn om van daaruit een stratennet te ontwerpen, toch mag betwijfeld worden of dit standpunt hier wel het ware is. Het is geen kwart eeuw van te voren uit te maken, welke monumentale gebouwen om een plein — juist daarvoor ontworpen — zullen gerangschikt kunnen worden. Daarom rijst de vraag, of het practisch is, in een volksbuurt een plein van ongeveer 160 M. bij 135 M. [2]) te ontwerpen dat, worden de monumentale gebouwen, waarschijnlijk gewijd aan de volksontwikkeling, er niet aanstonds gebouwd, jaren lang als groote zandwoestijn zal braak liggen, of ten slotte omzoomd zal moeten worden door kleine woningen, waarvoor het niet ontworpen is Andere pleinen of bouwblokken geven zulke gedetailleerde rooilijnen aan, dat met grond betwijfeld mag worden, of de Gemeente zich daaraan kan blijven houden, indien zij niet zelve gebouwen voor bepaalde bestemming aldaar doet verrijzen, waarvan rooilijnen en plannen nu al zijn vastgesteld. Zonder twijfel zal men later ervaren, dat het een droombeeld is geweest om de bebouwing zoo aan banden te leggen, en het niet mogelijk was een uitbreidingsplan zoo in onderdeelen vast te stellen. Want die onderdeelen hebben het ontwerp wellicht te veel beheerscht.

Afschuw voor lange straten heeft geleid tot het ontwerpen van een stratennet met soms zonderlinge groepeeringen van bouwblokken, tot gedeelten waarin men als niet bewoner ervan, moeielijk den weg zal kunnen vinden. „Gesloten beelden" zijn daardoor in overmaat verkregen; maar zeer wordt betwijfeld of ze alle ook mooie gedeelten zullen zijn. Zoo komen o. a. vele inspringende hoeken in bouwblokken voor, die niet mooi, en hinderlijk — onvrij — voor de bewoners, en meestal geweldige stofhoeken zijn. Kwart- en halfcirkelvormige straten staan niet onaardig in een planteekening, maar zijn in de werkelijkheid verbazend vervelend.

Een der goede en zeer noodzakelijke deelen van het plan is het sportterrein, tevens voor tentoonstellingen bestemd, met een oppervlak, binnen de ombouwing, van ongeveer $4\frac{1}{2}$ malen dat van het Sarphatipark. Het is echter niet juist gezien dit terrein te omgeven met een rij huizen, waarvan dus de achterzijde naar het terrein is gekeerd. Zij die er worden toegelaten, zullen zien op een niet te voorkomen leelijke omgeving van achtergevels en schuttingen of hekken van allerlei aard, niet altijd met smaak gestoffeerd. Is het de bedoeling, dat langs de achterzijde der ombouwing bovendien een wandelweg zal worden aangelegd, dan had deze in het plan aangegeven moeten worden; hierdoor zou zeker minder in onderdeelen zijn afgedaald dan door het zoo gedetailleerde aangeven der rooilijnen van vele gebouwen. Zulk een wandelweg zal intusschen het sportterrein aanmerkelijk verkleinen en weinig in trek zijn, tenzij voor nieuwsgierigen, die een studie willen maken van de netheid of slordigheid van de bewoners. Daar het terrein zeker meestentijds voor sport zal dienen, zou het beter zijn het slechts te omgeven met een breede laan van een viertal rijen boomen. Openluchtspelen en exercitiën te zien is voor velen een genot, en moedigt het opkomend geslacht tot mêedoen aan; er moet niet alleen door de omwonenden van genoten kunnen worden.

Het terrein wordt ook aan de zuidoostzijde voor altijd afgesloten door eene reeks huizen en villa's, en daarop volgende arbeiderswoningen aan de Schinkel gelegen. Aanbeveling zou het verdienen het sportterrein te verlengen tot aan de Schinkel, of althans tot den Amstelveenschen weg, en op dit verlengde gedeelte slechts plantsoen met ruime wegen aan te leggen. Voor de bouwblokken, die met het oog op het industrie-terrein en de westenwinden niet bijzonder gunstig gelegen zijn, alsook voor de arbeiderswoningen, is in het zuidelijker gelegen plantsoen plaats te vinden.

Hoewel het grootsch opgevatte plan, ook uit een hygiënisch oogpunt beschouwd, veel verdienstelijks bevat, mochten toch enkele opmerkingen niet verzwegen worden, die tot wijzigingen aanleiding kunnen geven, zeker niet ten nadeele van het plan.

[1]) Ter verklaring diene, dat de zwarte blokken de *ontworpen* aaneengesloten bebouwing aangeven, en dat de terreinen voor open bebouwing bestemd, met kruislijnen geharceerd en met zware lijnen omgeven zijn. Het idustrie-terrein is met harceering van gebroken lijnen aangegeven, en het plantsoen is gestippeld.

Voor het *bestaande* stadsgedeelte worden aangeduid: de aaneengesloten bebouwing door harceering met enkele lijnen, de openbebouwing door harceering met kruislijnen, terwijl de plantsoenen gestippeld zijn.

[2]) De afstand tusschen het Paleis en het Commandantshuis op den Dam is 95 M. Het ontworpen plein is ongeveer zoo groot als een helft van het Alexanderveld te 's-Gravenhage.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

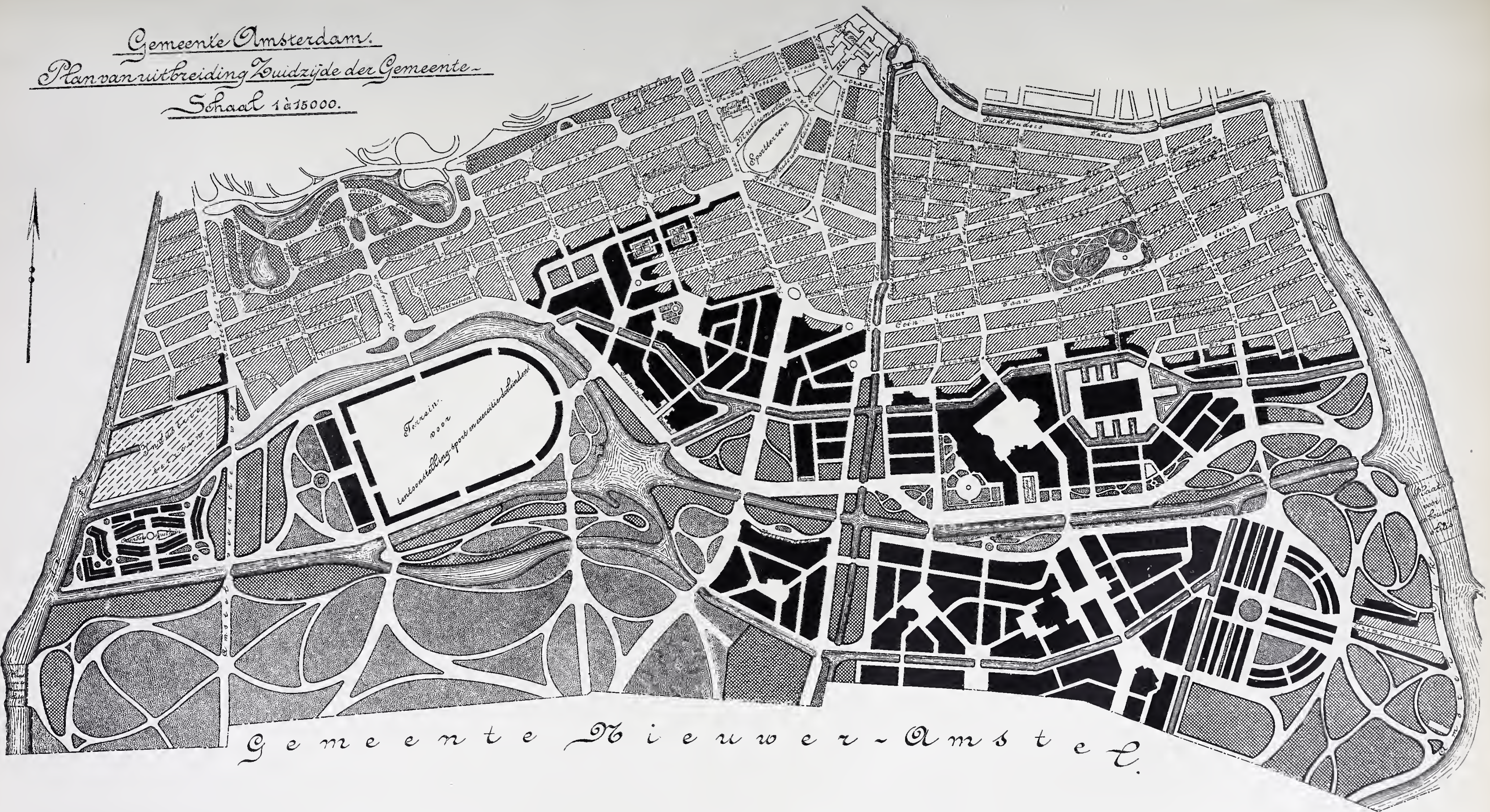
(Vervolg van bladz. 349. Slot.)

Hetgeen in vorige bladen is verschenen, bevatte het voornaamste uit de „Memorie van Toelichting". Hoewel hier en daar bekort, is het toch nog uitgebreid geworden, niet alleen om zeer belangrijke beschouwingen te kunnen weergeven, maar ook wijl de „Memorie" een zoodanige belangstelling heeft ondervonden, dat zij reeds spoedig na haar verschijnen was uitverkocht.

Het stuk bevat echter nog velerlei over het personeel der school, de kweekelingen, de verbinding met een ambachtsschool, de localiteit en hulpmiddelen, en eene raming der kosten. Hierover moge ten slotte zeer in 't kort nog het volgende worden medegedeeld.

Bij de voorloopige vaststelling van het personeel der school moet niet alleen gerekend worden met de hoofdcursussen, maar bovendien met: 1°. het personeel voor het bureau van inlichtingen, voor afzonderlijke cursussen ten behoeve van vuurstokers, installateurs van gas- en watergeleidingen, opzichters van gasfabrieken, telegraaf- en spoorbeambten enz.; 2°. de opleiding van onderwijzers voor de ambachtsschool enz., teekenonderwijzers daaronder begrepen; 3°. de gezellencursussen, die in de avondschool te geven zijn, en die als voorbeeld kunnen strekken voor soortgelijke cursussen in andere plaatsen; en 4°. het onderwijs in de algemeene vakken en — zoo dit noodig mocht blijken — op een voorbereidenden cursus.

Aan het hoofd moet een Directeur staan, tevens hoofd van het bureau van inlichtingen, en ter zijde gestaan door een secretaris-bibliothecaris. Behalve deze 2 personen is behoefte aan: 3 amanuenses, 14 leeraren (waaronder 3 hoofdleeraren), 14 assistenten, 9 hulpleeraren, 1 machinist-

Behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 30 Juli 1904. No. 31.

bankwerker en 1 monteur, 1 stoker en 1 concierge (beiden met vrije woning). Dit personeel zal een jaarlijksche uitgaaf vorderen van *f* 78.900, waaronder begrepen zijn *f* 1200 voor toelage aan de 3 hoofdleeraren gezamenlijk.

Het jaarlijksch aantal kweekelingen dat zich zal doen inschrijven, wordt in de eerste jaren van 't bestaan der school begroot op 200 voor de beide klassen. Bij den bouw moet echter op grooter contingent gerekend worden.

Aan de school wordt geen internaat verbonden, maar zij kan kosthuizen aanwijzen. De kweekelingen zijn gewone scholieren, en in en buiten de school onder tucht staande die tot verwijdering van de inrichting aanleiding kan geven.

Een schoolgeld van f 40, wordt niet te hoog geacht. De kweekelingen betalen geen inschrijvingsgelden, en zij kunnen leerboeken tegen inkoopsprijs verkrijgen. Minder bemiddelde of onbemiddelde kweekelingen moeten geholpen worden door het verstrekken van beurzen en gratificatiën; 20 beurzen van f 300 elk, en 30 van f 200 elk zullen beschikbaar zijn te stellen, benevens f 1500 voor gratificatiën van f 100 en minder. Particulieren, ondernemingen en besturen kunnen worden aangezocht eveneens beurzen beschikbaar te stellen.

Als prikkel tot voortzetting der studie zouden jaarlijks een drietal prijsvragen zijn uit te schrijven voor oud-kweekelingen, met uitloving van een medaille en f 500.

Voor lichaamsoefening (sport en oefening in den wapenhandel) moet een erf en een gymnastieklokaal worden ingericht.

Examens moeten zoo weinig mogelijk worden afgenomen; bij repetities kunnen de leeraren beter de vorderingen beoordeelen. Aan hen die tot tevredenheid der leeraren den geheelen cursus hebben afgeloopen, wordt een diploma uitgereikt — desnoods in waarde verhoogd door de bijvoeging: met lof — als bouwkundige, waterbouwkundige, werktuigkundige, of electrotechniekkundige. Er zal ook gelegenheid zijn enkele lessen te volgen.

Verbinding met een ambachtsschool beveelt zich aan: 1° voor de opleiding van onderwijzend personeel voor ambachtsscholen, 2° wegens het nut om verkeerd bewerkte stukken beschikbaar te hebben voor 't inzien van de fouten en het leeren der correctiën. Maar de kweekelingen kunnen ook profijt trekken van de voorhanden instrumenten en lokalen.

Het jaarlijksch extra-subsidie voor zulk een ambachtsschool zal f 20.000 niet te boven gaan.

Wat de localiteit en hulpmiddelen betreft, zal het gebouw of de groep van gebouwen van de middelbare technische school voorloopig worden ingericht voor een aantal van 240 leerlingen. De noodige lokaliteiten worden in de „Memorie" uitvoerig opgesomd.

De kosten van den bouw, zonder aankoop van terrein, met inbegrip van noodig blijkende bijgebouwen, zijn geraamd op f 800.000, die der inrichting op f 100.000.

Het jaarlijksch budget is berekend op f 125.000, verdeeld als volgt: personeel f 80.000; beurzen enz. f 15.000; onderhoud, verwarming, verlichting, schoonhouden, leermiddelen, bibliotheek en werktuigen f 30 000; totaal f 125.000.

Het hoogere subsidie voor een ambachtsschool is in dit bedrag niet begrepen. Het terrein voor de middelbare technische school is gratis bedongen van de gemeente Haarlem, welke f 400.000 in de bouwkosten zal bijdragen. De kosten voor het Rijk dalen dus tot 't zelfde bedrag, waarbij echter nog de inrichtingskosten ad f 100.000 komen.

Haarlem scheen in alle opzichten de voorkeur te verdienen voor de vestiging der school; de ambachtsschool aldaar bleek voor de noodige uitbreiding vatbaar te zijn.

BOEKAANKONDIGING.

Beknopte handleiding voor het Landmeten en Waterpassen door L. Zwiers.

Zij die zich wenschten te bekwamen voor het examen van Opzichter van den Waterstaat, zoowel hier te lande als in Ned. Indië, of die het Diploma van Bouwkundig Opzichter van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst wenschten te verkrijgen, en ook vele bouw- en waterbouwkundigen hebben steeds uitgezien naar eene beknopte handleiding om op de hoogte te komen van de practische uitvoering van waterpassingen, uitzetten en detailmetingen. Het prachtige boek van Prof. Ch. M. Scholz was voor hen te uitgebreid en bovendien sinds jaren uitverkocht; een andere handleiding is wel in wording, maar nog niet geheel gereed. Nu verschijnt op eens het werk van den heer Zwiers, dat ons toeschijnt geheel in de bestaande behoefte te zullen voorzien. Het geeft niet meer dan noodig is voor architecten, bouwkundigen, opzichters bij den burgerlijken en militairen bouw, en bij spoor- en tramwegen, maar toch ook weer genoeg om als inleiding dienst te doen voor hen, die een meer uitgebreide studie van de geodesie willen maken.

Het boek is van een 120-tal duidelijke figuren voorzien; het is in netten vorm en solieden band verschenen bij de Wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam. Voor *f* 2 kan men het zich aanschaffen.

Wie goed op het terrein wil kunnen werken, moet de instrumenten daarvoor behoorlijk kennen en ze vooraf in handen hebben gehad. Practisch er mede te werken, was tot nu toe nog wel mogelijk, maar de noodzakelijke theorie van het instrument te voren meester te worden, was niet zoo gemakkelijk. Wie nu echter met ernst het boek van den heer Zwiers bestudeerd heeft, zal niet meer vreemd behoeven te staan voor het instrument waarmede hij moet werken, en meestal zal slechts een geringe oefening voldoende zijn om hem te doen inzien, wat hij er mede kan doen.

De schrijver heeft een goed werk verricht met de samenstelling van zijne duidelijke, bevattelijke handleiding, die zeker haren weg zal vinden.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 23 Juli 1904. In een artikel, *Nieuwe Kunst,* spreekt de heer A. W. Weissman er zijn voldoening over uit, dat zijne aanteekeningen over Ravenna, in vorige nummers van „De Opmerker", de belangstelling gewekt hebben van den heer Jhr. J. H. Schorer, zooals blijkt uit diens artikel „Ravenna en de nieuwe Beurs", opgenomen in het Bouwk. Weekblad van 16 Juli j.l. De heer Weissman herhaalt, dat de Ravennatische architectuur zooveel overeenkomst vertoont met wat ons in Nederland als nieuwe kunst wordt aangeboden, een indruk dien hij niet alleen in de stad van Theoderik, maar ook te Brescia, te Verona en te Mantua kreeg; hij herinnert aan Salomo's gezegde, dat er niets nieuws onder de zon is, waarbij de heer Schorer zich aansluit.

De schrijver, zich tot Noord-Nederland bepalende, toont aan, dat de architectuur tot het laatst van de 18e eeuw toe de uitdrukking is geweest van den geest des tijds niet alleen, maar ook van den geest des volks dat haar schiep. De Nederlandsche architectuur blijft middeleeuwsch tot 1625, toen Van Campen het eerste ontwerp in Palladio's manier hier te lande deed uitvoeren. Het klassicisme blijft hier tot ongeveer 1860 in zwang als Protestantschen stijl. Met dezen is het in het midden der 19e eeuw gedaan, toen de Gothiek weer opgenomen werd als de Katholieke stijl bij uitnemendheid. Verder bespreekt de schrijver de waarde der Neogothiek, en vraagt hij zich af, of deze wel het denken en voelen van den tegenwoordigen tijd afspiegelt.

Ruskin heeft het eerst de aandacht gevestigd op de Lombardisch Romaansche kunst van Italië, die onder zijn invloed door Richardson in 1876 als grondslag voor een moderne architectuur in Noord Amerika gebruikt werd. In 1893 is die Neo-Romantiek van Amerika naar Nederland gekomen. Men gaf haar den naam van „nieuwe kunst", wat argeloozen in den waan bracht, dat zij een plant van Nederlandschen bodem was. De eerste proeve in Nederland was het gebouw der Algemeene Mij van Levensverzekering op het Damrak te Amsterdam. Hier was, evenals in Amerika, uitsluitend gehouwen steen gebezigd; later werd gebakken steen in hoofdzaak toegepast, en toen begon de gelijkenis te komen met de Italiaansche gebouwen der vroege middeleeuwen, die ook in dit materiaal zijn uitgevoerd. Nu was, bij het zien der overeenkomst, o.a. van de vensters der nieuwe Beurs te Amsterdam met die van het paleis van Theoderik te Ravenna, en van den beurstoren met torens te

Mantua en te Brescia, bij den schrijver de vraag gerezen, hoe het kon komen, dat de idealen der bouwmeesters van Theoderik ook die zijn van de architecten onzer nieuwste school. Een verklaring bij den heer Schorer heeft hij niet kunnen vinden. Hij is het wel met dezen eens, „dat de bouwwerken uit vroeger eeuwen aan de Adriatische zee zijn bezwaard met den druk eener kultuur, aan welke wij voor altijd zijn ontgroeid"; doch hij verbaast er zich te meer over, dat men, om aan het wezen van onzen tijd uitdrukking te geven, zulke zwaarmoedige voorbeelden heeft gekozen.

Met de uitkomst der vergelijking van den heer Schorer tusschen den gevel van „Algemeene" en die der „Buitenlandsche", de eerste van den heer Berlage, de andere van den heer Van Arkel, is de heer Weissman 't niet eens. Hem dunkt, dat die van den heer van Arkel de beste is. Beide gevels hebben echter dit gebrek, dat ze zonder eenig verband met het eigenlijke bouwwerk zijn; en wie zeer rationalistisch is, zal ook nog in het midden brengen, dat de gevels de pretentie hebben, uit gehouwen steen te bestaan, terwijl zij er in werkelijkheid slechts mede bekleed zijn.

Radio-activiteit volgens prof. Dr. O. N. Witt.

Architectura. 23 Juli. *Het Mausoleum van Halikarnassus.* Met afbeeldingen. Het is merkwaardig, vooral als een nieuwe bouwvorm, ontstaan in de Ve eeuw, waarin reeds de eerste sporen zich vertoonen van de ontwikkeling der Hellenistische bouwkunst, de middellaar tusschen de oud-Grieksche en de latere Romeinsche kunst. Een vrij onduidelijke beschrijving van Plinius heeft sedert de XVe eeuw de phantasie van architecten en archeologen doen werken, ook in verband met gevonden bouwdeelen. Een 8-tal reconstructies worden afgebeeld.

De Kathedraal Bouwers. Vervolg.

Het „Technisch gedeelte" bevat een vervolg van *Middelbaar Technisch Onderwijs.* (memorie van toelichting). *Nieuwe Centreerkrompasser. Zelfreiniging.*

De Bouwmeester. 20 Juli. *De bepleistering.* Vervolg. *De voorbouw van de „Gouden Poort" te Freiburg* (Saksen). Met een afbeelding. Beschrijving van dit Romaansche portaalgebouw, een meesterwerk der Saksische beeldhouwschool, dat door den XVe eeuwschen bouwmeester gespaard, en na de afbraak van de oude Romaansche kerk in de nieuwe Gothische Domkerk opgenomen werd. Om het kunstwerk tegen de atmospherische en andere invloeden te beschermen, is er een dichten voorbouw voor gebouwd, door de architecten Schilling en Gräbner in de moderne richting van hun tijd.

Korte omschrijving der in 1903—1904 te Scheveningen uitgevoerde uitbreidingswerken.

Technisch Weekblad. 21 Juli. *Polijsten van marmer. Witte uitslag op metselwerk.*

Metallicus. 21 Juli. *Kap-constructie* (ijzer).

Loodgieters- en fittersbedrijf. *Over verlichting van groote ruimten. Over zinkbedekkingen* (vervolg). *Installatie voor bad- en werkwater.*

UIT DEN VREEMDE.

De architecten Werler en Burg te Straatsburg hebben den 1[en] prijs behaald voor den nieuwen stadsschouwburg te Straatsburg.

De nieuwe Apulische waterleiding zal ongeveer aan 2 millioen menschen water verschaffen, verdeeld over 208 gemeenten. Zij kost 125 millioen Lire, is 250 K.M. lang, heeft talrijke kunstwerken, en doorsnijdt o.a. de Apennijnen met een tunnel van 12 K.M., benevens vele kleinere.

Voor den bouw van eene nieuwe Neckar-brug te Mannheim is door de gemeente 3.2 millioen Mark uitgetrokken.

Nabij het Potsdamer Bahnhof te Berlijn wordt een nieuw Hôtel gebouwd, dat behalve 300 kamers, voorzien van het nieuwste op hôtelgebied, een groot restaurant, wijnhuis en Conditorei zal bevatten.

De vergrooting van het „Central-Gewerbemuseum" te Dusseldorf, kost 470.000 marken.

Beton, zooveel gebruikt bij waterbouw, en tegenwoordig meer en meer toegepast ook bij huizenbouw, is niets nieuws.

De Romeinen maakten er een druk gebruik van, en stichtten heele gebouwen van betonblokken. Behalve dit werd het zeer veel in fundeeringen verwerkt.

Ook in de middeneeuwen wordt in Duitschland een soort beton gebruikt, eerst met toepassing van waterkalk en later met cement. Het verdwijnt evenwel geheel om tegen 1860 pas opnieuw te verschijnen, en wel speciaal als z.g.n. stamp-beton.

Den 16en Juli is op de place Breteuil, Parijs, het monument onthuld, opgericht ter eere van Pasteur; een waar meesterstuk, en een ontwerp van den architect Charles Girault, en den beeldhouwer Falguière. Na den dood van Falguière, die voor zijn sterven het model in gips nog voleindigde, werd de verdere uitvoering toevertrouwd aan den heer Victor Peter. Het monument dat met zijn voetstuk van 4 meter, 7 mr. hoog is, stelt het in gedachte verzonken, zittend beeld van Pasteur voor, gebeiteld van wit marmer. Op het voetstuk zijn wit marmeren hout-reliefs aangebracht, die de roemrijke overwinningen van den grooten geleerde in herinnering brengen.

Te Buttes-aux-Cailles is eene artesische put voleindigd waarmede men reeds in 1866 begonnen was. In November 1872 bedroeg de diepte reeds 532 meter, toen men het werk uit gebrek aan geld staakte. In 1892 werd het echter door eene nieuwe stedelijke subsidie hervat onder leiding van den heer Paulin Arault. In 1897 was de diepte 571 meter, en werd de 1e waterlaag aangeboord; het water begon evenwel in 1901 pas te vloeien, doch bleek niet voldoende, toen door den dood van Arault het werk opnieuw gestaakt werd.

Door René Arault opnieuw begonnen in 1903, werd den 19en November op 582 meter diepte eene voldoende waterbedding gevonden die nu dagelijks 6000 kub. meter water geeft.

Sandringham house, de bekende plaats van Engelands koning, is door de architecten John Thompson en Zoon, geheel gerestaureerd.

De Engelsche regeering is geïnterpelleerd over het feit, dat aan gouvernementsgebouwen vreemde cement gebruikt werd in plaats van Engelsche Portland.

De regeering antwoordde, dat de cement gebruikt werd door eene Engelsche firma, aan verschillende nieuwe postkantoren; dat het Belgische cement was, doch dat zij, na genomen proeven, bleek minstens evengoed te zijn, als Engelsche Portland.

BERICHTEN.

Hessel Louwrens Boersma. Den 26sten Juli j.l. is na een korte, hevige ongesteldheid, in den ouderdom van 58 jaren, te 's-Gravenhage overleden de heer H. L. Boersma, Directeur der ambachtsschool aldaar.

Boersma werd 4 Juni 1846 geboren te Baard in Friesland. Zijn vader, een bouwkundige, zond hem naar 't gymnasium te Harlingen; maar de jonge Boersma zocht al spoedig zijn carrière in de richting van het bouwwezen. Hij toonde dan ook een meer dan gewone liefhebberij te hebben voor rechtlijnig en handteekenen, waarin hij zeer bedreven was. Reeds op 18-jarigen leeftijd werd hij buitengewoon opzichter-teekenaar bij de Staats-Spoorwegen, lijn Harlingen—Nieuwe Schans, en 3 jaren lang had hij het toezicht op de uitvoering van een brug, een station en een gedeelte der baan. Na deze taak voleindigd te hebben, bezocht hij de Academie Minerva te Groningen en bekwaamde zich daar voor de acte M.O. rechtlijnig teekenen. Reeds voor dat hij het diploma verkregen had, werd hij in 1869 benoemd tot leeraar in het teekenen aan de H. B S en Burgeravond S. te Harlingen, welke betrekking hij tot 1873 waarnam. Intusschen teekende hij aan het ontwerp tot verbetering der haven van Harlingen, verwierf hij het diploma M. O. in het boetseeren (1870), en bezocht hij Parijs, Londen en eenige Belgische en Duitsche steden ter vermeerdering van zijn kennis vooral der bouwvakken; later bezocht hij met hetzelfde doel Weenen en Venetië. In 1873 werd de Haagsche Ambachtsschool geopend, waarvan Boersma tot Directeur benoemd was. De school begon met 41 leerlingen voor 4 ambachten, thans telt zij over de 200 over 11 ambachten verdeeld; eerst werkte de Directeur met 8 leeraren, thans zijn meer dan dubbel zooveel aan de inrichting verbonden. Zijn zorg voor zijne leerlingen, ook na de school, was buitengewoon hartelijk en groot.

Buiten zijn eigenlijken arbeid aan de school heeft hij zich, voor het vakonderwijs vooral, veel inspanning getroost. Vermelding verdient, dat hij in 1874 en 1875 bekroond werd door de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst voor zijn antwoorden op de beide prijsvragen: 1e „Welk is de reden, dat de ambachtsstand zoo weinig genegenheid voor het kunstonderwijs toont en welke middelen behooren te worden aangewend, om die onverschilligheid te doen ophouden?" 2e „Kritische beschouwing der verschillende onderwijsmethoden in de bouwkunst, die thans in de meest beschaafde landen van Europa in gebruik zijn." Voor zijn antwoord op de eerste vraag werd hij ten volle bekroond met het getuigschrift en *f* 150; voor zijn tweede verhandeling ontving hij een getuigschrift en *f* 100, als 2e prijs, daar een eerste (*f* 150) niet werd toegekend.

Zeer talrijk zijn verder de grootere en kleinere geschriften en studiën die Boersma het licht deed zien.

Groot is het aandeel dat hij genomen heeft in de beweging tot veredeling van het ambacht en het afleggen van proeven van bekwaamheid. In 1891 werd hij benoemd tot Onder-Voorzitter der Commissie daarvoor, en sedert 1897 was hij algemeen Secretaris der Vereeniging die zich de veredeling der ambachten enz. ten doel stelt.

Nu onlangs werd hij door de Vereeniging tot Bevordering der Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland benoemd tot haren gedelegeerde naar het IIe Internationale Congres voor Teekenonderwijs te Bern, dat den 2en Augustus a. s. opent.

Bij gelegenheid van het 25 jarig bestaan der Haagsche Ambachtsschool op 11 Sept. 1898 werd Boersma benoemd tot Ridder in de orde van Oranje Nassau.

Boersma heeft veel en met ijver gewerkt; zijn heengaan zal ook in menige vereeniging diep gevoeld worden.

Raadhuis te Graft. De Gemeenteraad van Graft heeft in beginsel besloten het oude Raadhuis te restaureeren, indien daartoe een subsidie van het Rijk kan worden verkregen. Alvorens dit aan te vragen, zal een onderzoek worden ingesteld naar de uitgebreidheid der noodzakelijke herstellingswerken en de kosten daarvan.

Congres voor Teekenonderwijs te Bern. Dit Congres vangt den 2en Aug. a. s. aan. Ter bijwoning zijn door de Nederlandsche Regeering als officieele gedelegeerden benoemd de heeren W. B G. Molkenboer en Herm. J. de Vries. Door het bestuur der Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland is tot gedelegeerde der Vereeniging benoemd de heer G. W. Boot Bzn., Directeur der Ambachtsschool te Arnhem.

Tentoonstelling van Arti et Industriae. Deze tentoonstelling van kunstnijverheid, omvattende werken van de leden der Vereeniging, wordt gehouden in het voormalige paleis Buitenrust aan den Scheveningsche Weg, en opent op 1 Aug. a. s. Zij blijft tot 31 Augustus a. s. geopend, dagelijks van 10 tot 5 uur.

Technische zending naar St. Louis. Door belangstellende personen, vereenigingen en instellingen is op initiatief van de Mij. van Nijverheid eene som bij elkander gebracht om, vermeerderd met het bedrag van *f* 1600 door het Rijk voor hetzelfde doel afgestaan, een viertal technici uit te zenden naar de tentoonstelling van St. Louis. In overleg met den Minister van Binnenlandsche zaken zijn de heeren Prof. J. C. Dyxhoorn, Prof. I. Franco, Prof. G. I. van Swaay, en H. Ter Meulen aangezocht de studiereis te ondernemen. Deze heeren, allen verbonden aan de Polytechnische School te Delft, hebben zich bereid verklaard en een verlof gekregen tot einde September.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	20	jaar	salaris	f	60.—
„	„	„	21	„	„	-	70.—
„	„	„	27	„	„	-	85.—
„	„	„	20	„	„	-	60.—
„	„	„	32	„	„	-	90.—
„	„	„	26	„	„	-	80.—
„	„	„	22	„	„	-	80.—
„	„	„	37	„	„	-	80.—
„	„	„	22	„	„	-	85.—
„	„	„	27	„	„	-	60.—
„	„	„	38	„	„	-	80.—
„	Opzichter	„	24	„	„	-	75.—
„	Teekenaar	„	27	„	„	-	70.—
„	„	„	21	„	„	-	35.—
„	„	„	18	„	„	-	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 1 AUGUSTUS.

BORSSELE. Het bouwen van een graanpakhuis met twee verdiepingen, oppervlakte 60 M²., aan den waterkeerenden dijk bij de haven aldaar.

De heer J. Duijnkerken, n.m. 2 u., in het Schippershuis. Bestekken en teek. verkrijgb. à f 1,50 per stel bij den besteder alsmede bij den archit. A. Le Clercq te Kruiningen, alw. ook nadere inl. te verkr. Aanw. een uur voor de besteding.

DEVENTER. Het verbouwen der woonhuizen van den zoogenaamden Kraton.

De arch. G. en W. te Riele Gz., n m. 2 u., in het lokaal van den Volksbond, alw. bestek en teek. ter inzage. Bestek en teek. tegen f 2 en inl. te bekomen bij voorn. arch. Aanw. 28 Juli, n.m. 2 u.

'S-GRAVENHAGE. Het maken van den bovenbouw en bijbehoorende werken voor de uitbreiding van de kon. bibliotheek aan de Kazernestraat. Raming f 141400.

Het prov. best., v.m. 11½ u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het min. van Binnenlandsche Zaken, aan dat van het prov. best. van Zuidholland en te bekomen bij M Nijhoff te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen enz. en bij den opz. der kon. bibliotheek J. Kruyt te 's-Hage. Aanw. 25 Juli, n.m. 2 u.

GEMERT (N.-BR.). Het bouwen van een stoomweverij te Gemert.

De firma J. A. Raaijmakers en Co., n.m. 6 u., bij A. Kolen-Frunt. Bestek en teek. ad f 1 te bekomen bij Jos. Swinkels, bouwkundige te Helmond. Aanw. 1 Aug., n.m. 3 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis op een terrein gelegen aan de Reitzstraat.

De archit. W. Elzinga, 's av. 8 u., in 't café van F. Weyschede, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de arch. Aanw. 1 Aug. v.m. 9½ uur.

STADSKANAAL. Het bouwen van een magazijn met bijlev. der ben. mater., arbeidsloonen enz.

De arch. J. v. d. Berg te Valthermond, 's av. 6 u, in 't café van A. Verver; bestek en teek. ald. ter inzage en ten kantore van den archit. voorn. die tevens inl. geeft. Aanw. dagelijks.

DINSDAG 2 AUGUSTUS.

BUNDE (L.). Het bouwen van twee torens, het vergrooten der kerk, het restaureeren van het bestaande gedeelte der kerk en het verbouwen der sacristie.

Het kerkbest. der R.-K. parochiekerk St. Agnes, n.m. 4 u., op het gem.huis. Bestek en teek. verkrijgb. bij Ed. Haenen, pastoor, tegen f 3. Inlicht. bestek en teek. te bekomen Wilhelminasingel 9, Wijck-Maastricht.

WOENSDAG 3 AUGUSTUS.

AVEREEST (HERBEST.). Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor te Dedemsvaart. Raming f 7000.

Het gem.best., n.m. 2½ u.

BUREN (GELD.). Het verbouwen van een woonhuis met een uitbouw voor drukkerij enz. in de Voorstraat.

De heer D. J. Thijsen, 's midd. 12 u., in hotel Beekman. Bestek en teek. verkrijgb. à f 0,75 bij Thijsen voorn. Inl. geeft D. v. Mameren, archit. Asch. Aanw. 2 Aug., v.m. 10 uur.

ELST (BETUWE). Het bouwen van een logement en winkelgebouw, het maken eener overdekking met loods, het verplaatsen van het veilingsgebouw en het daarstellen eener tuinmuur met bijlev. der materialen enz.

De heer M. A. Vink J.Fzn., v.m. 11 u., in café „de Vereeniging".

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 4 woonhuizen in twee blokken aan de Javastraat.

De heer A. J. Broekers, 's midd. 12 u., in café Zwijnenberg, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. E. Zeggelink, architect. Aanw. 3 Aug., voorm. 9 u.

'S-GRAVENHAGE. Het bouwen van acht heerenhuizen aan het Stadhoudersplein te 's-Hage, voor rekening van de coöp. bouwvereen. „Beek- en Duinzicht".

De arch. S Wijn, 's av. 7 u., in het Zuid-Hollandsch koffiehuis. Bestekken te verkrijgen met drie teek. ad f 3 in de directiekeet in de Adriaan Pauwstraat, alw. inl. te bekomen.

HAARLEM. Het bouwen van een villa in het Bloemendaalsche Park te Bloemendaal.

De arch. J. v. d. Ban in café Brinkman.

JAN GIJZENVAART GEMEENTE SANTPOORT. Het afbreken van de woningen en het daar ter plaatse bouwen van een bakkerij met woning.

De heer W. J. Kobus, n.m. 3 u., in het café van H. D. Snijders. Bestek en teek. à f 1,75 te bekomen Kleine Houtstraat 102, Haarlem. Aanw. 1 Aug., n.m. 4 u.

STEENWIJK. Het bouwen van een woonhuis.

De heer T. Rijkmans Kz. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij B. Rouwkema, arch.

TER NEUZEN. Het bouwen van een zaal aan het logement „'s-Lands Welvaren".

De bouwk. J. Scheele, 's av. 6 u., in gen. logement, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 4 AUGUSTUS.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij aan den Deldenerstraatweg.

De heer J. J. Smits, 's av. 8 u., in café „De Ster", alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft W. Elzinga, arch. Aanw. 4 Aug., v m. 9½ u.

VRIJDAG 5 AUGUSTUS.

TILBURG. Het bouwen van een heeren-

huis verdeeld in 2 woningen, aan de Spoorlaan aldaar.

De heer Joh. Meelis. Bestek en teek. ten kantore van den arch. C. F. Hoof v. ter inzage waar tevens inl. gegeven worden en bestekken te bekomen zijn à f 1. Plaats en uur der besteding zal den inschrijvers later worden bekend gemaakt.

VAALS (L.). Het bouwen van een school en onderwijzerswoning in de kom van Vaals.

Het gem.best., n m. 3 u. Bestekken en teek. verkrijgb. ter gem.secretarie tegen f 2,50. Aanw. 5 Aug., v.m. 11 u.

ZATERDAG 6 AUGUSTUS.

EXLOO (DR.). 1. Het bouwen van een hulpschool te Valthermond; 2. het bouwen van een hulplokaal bij de school te Valthe, alles met bijlev. van materialen.

Het gem.best. van Odoorn, v.m. 11 u.

ROTTERDAM. Het vergrooten der fabriek aan de Nassaustraat.

De Naaml. Venn. „Vereen. Zeepfabrieken", v.m. 11 u., in 't Poolsch koffiehuis. Bestek en teek. tegen f 4 verkrijgb. bij J. de Jong, Wijnstraat 34. Aanw. volgens bestek.

ZWAAGWESTEINDE (FR.). Het bouwen van een kerkje.

De commissie voor kerkbouw, 's av. 6 u., bij Gelt Jans te Wijbenga, alw. bilj. inzenden, teek. ter inzage en bestek verkrijgb. à f 0,50 bij J. Postma.

MAANDAG 8 AUGUSTUS.

WINSCHOTEN. *a.* De verbouwing der stallen bij den reinigingsdienst; *b.* bijbouw aan de veldwachterswoning te Winschoter-Oostereinde; *c.* eenige herstelling aan het dak der hoogere burgerschool.

Het gem best., 's av. 6½ u. Bestekken tegen 25 cent verkrijgb. ter secretarie. Aanw. 5 Aug., v.m. 10½ u. te beginnen bij de woning van den opz. der reiniging.

DINSDAG 9 AUGUSTUS.

UTRECHT. Bestek no. 992. Het maken van grondwerken, kunstwerken, hoofdgebouw met perron en perronoverkapping en bijkomende werken op het station Baarle Nassau (grens). Raming f 298300.

De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u. (lok. tijd).

DONDERDAG 11 AUGUSTUS.

HAARLEM. Bestek no. 205. Het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Marken-Binnen (2de gedeelte); raming f 245200 Bestek no. 206. Het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Aalsmeer (2de gedeelte); ram. f 287000 alles onder het beheer der genie te Haarlem.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel van den besteder, Kinderhuisvest no. 17. Bestekken van af 1 Aug. en de proc.-verb van gegeven inl. van af 8 Aug. ter lezing op bovengen. bureel. Bestekken en afschriften van de proc.-verb. verkrijgb. bij den besteder, tegen f 1, f 1,10 en f 0,10. Inl. worden gegeven door den besteder op bovengen. bureel, op 5 en 6 Aug., v.m. van 10 tot 12 u. Aanw. wordt niet gehouden.

DINSDAG 16 AUGUSTUS.

ROTTERDAM. Het bouwen van een stedelijk armhuis nabij de Henegouwerlaan.

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage ter secretarie en in het stadstimmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 2 Aug., v.m. 10½ u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

12 JULI.

EINIGHAUSEN (LIMB.). Het bouwen eener nieuwe roomboterfabriek te Einighausen.

Laagste inschrijver M. Pörteners, Born, f 1314. Gegund.

GRONINGEN. Het verbouwen der Christelijke school voor m. u. l. onderwijs, onder architectuur van de heeren K. en G. Hoekzema Kz.

Timmerwerk. Laagste inschrijver J. T. v. Bruggen, f 1886.
Stucadoorwerk. P. Jonkhoff, f 238.
Schilderwerk. firma A. Jonkhoff, f 260.

TWELLO. Het bouwen van een paviljoen met warande, in de weide van het café „Het Paviljoen". Door den aanbesteder.

Laagste inschrijver G. J. Hulshof, Twello, f 2764.

13 JULI.

MAASTRICHT. Het bouwen van drie woonhuizen in het Villapark. Door het best. der coöp. bouwvereen „Eigen Huis".

Laagste inschr. A. Gennisse, Maastricht, f 17560.

16 JULI.

ELDEN (GELD.). Het bouwen van een woon- met achterhuis, stallen enz., op een terrein gelegen te Driel, met bijlev. van materialen enz. Door den heer H. Bloed.

Laagste inschr. J. F. Kersten, Elst, f 4997. Gegund.

17 JULI.

RIJS (FR.). Het bouwen van *a.* vier, 2 aan 2 gebouwde arbeiderswoningen, *b.* een woonhuis met kantoor voor de fabrieksbaas. Door de Maatij. „Gaasterland".

a. Laagste inschr. A. Komst en Hobma, Bakhuizen, f 6382.
b. E. v. d. Veer, Sondel, f 2118.
Massa. A. v. d. Zee, Oosterzee, f 7237.
Nog niet gegund.

SIDDEBUREN. Het weder opbouwen van een afgebrande boerderij. Door den heer J. D. Wicherts.

Laagste inschr. Hm. Buitenkamp, Siddeburen, f 2855. Gegund.

VEENDAM. Het amoveeren en bouwen van een onderwijzerswoning aan den Middenweg. Door het gem.best.

Laagste inschrijver R. Bolten, f 5145. Geg.

18 JULI.

OUDE PEKELA. Het gedeeltelijk afbreken eener behuizing en het bouwen van een lokaal, met bijlev. van materialen, enz. Door de kerkeraad der geref. kerk.

Laagste inschrijver D. Mennen, f 1749. Geg.

19 JULI.

AMSTERDAM (ONDERH.). Het bouwen van een zagerij, kistenmakerij en bergplaatsen a/d. O. Z. Voorburgwal no. 194—196, voor de firma F. L. Hofman. Door den arch. H. Bonda.

Laagste inschr. Th. v. Voorthuijsen, f 10395 en f 11877. Gegund.

DE LEENTJER ONDER SIDDEBUREN. Het herbouwen van zijne boerenbehuizing, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde. Door den heer J. Wicherts.

Laagste inschrijver Harm. Buitenkamp, Siddeburen, f 2855.

HILVERSUM (ONDERH.). Het bouwen van een villa aan het Kannesheuvelpark, voor rekening van den heer C. W. H. Verster.

Gegund aan C. Veerman, aldaar, voor f 17150.

20 JULI.

ASTEN (N.-BR.). Het maken eener verdieping op de bewaarschool van het R.-K. Liefdegesticht.

Metselwerk zonder bijlevering van steen of kalk. Laagste inschrijvers A. Lammers en Th. Verhees, Helmond, f 684*.

Timmer-, ijzer-, lood-, zink- en verfwerk. P. Janssen, f 2150. * Gegund.

BEILEN. Het bouwen van een burgerwoonhuis aan de Bisschopstraat. Door den heer B. Schutter.

Laagste inschr. J. Padding, Beilen, f 1715 Gegund.

DE ZOEKE GEM. LOSSER (OV.). 1. Het bouwen van een schoolgebouw van 2 lokalen met gang, privaten enz. naast het bestaande schoolgebouw aldaar; 2. het maken van schoolmeubelen voor gen. schoolgebouw. Door het gem.best.

Schoolgebouw. Laagste inschrijvers G. de Wilde en G. J. Bornebroek, Usselo, f 4998.

Meubelen. Anconé en Baijer, Oldenzaal, f 869. Volgens bestek 10 dagen beraad.

GRONINGEN. Het verbouwen van de rijwielenfabriek aan den Heereweg. Door de arch. K. en G. Hoekzema Kzn.

Laagste inschrijver A. de Raad, f 9750.

LONNEKER. Het bouwen van een woon- en winkelhuis en schuur, aan de Lipperkerkweg. Door den heer A. J. Keizers te Enschedé.

Laagste inschrijver G. A. Meijer, f 3157.

NIEUWERKERK A/D. IJ. Het bouwen van een paar huisjes in den Prins Alexanderpolder. Door den heer J. L. v. d. Vliet.

Laagste inschrijver C. Buis, Capelle a/d. IJ., f 2649.

ROOSENDAAL (N.BR.). Het afbreken en daar ter plaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoning voor rekening van den heer C. Matthijssen-Posthumus.

Laagste inschr. L. van Loon, f 2584. Geg.

21 JULI.

BEEK (LIMB.). Het bouwen van een sigarenfabriek met winkelhuis aldaar. Door den archit. Jos. Bemelmans te Meerssen.

Gegund aan den laagsten inschrijver Hub. Soons, Beek, voor f 4096.

DEVENTER (ONDERH.). Het verbouwen van het perceel Nieuwstraat 22. Door den arch. M. v. Harte Hz.

Laagste inschr. W. Schulkes, f 4251. Geg.

SCHIEDAM. De verbouwing van school C. aan de Lange Nieuwstr. Door het gem. best.

Laagste inschrijver P. Both, Vlaardingen, f 9500.

22 JULI.

ARNHEM. Het amoveeren van een gebouw aan de Beekstraat en het opbouwen van drie woningen en een lijkenhuisje aldaar. Door het bestuur der drie gasthuizen.

Laagste inschrijvers Meijlink en Huyzers, f 6500. Gunning aangehouden.

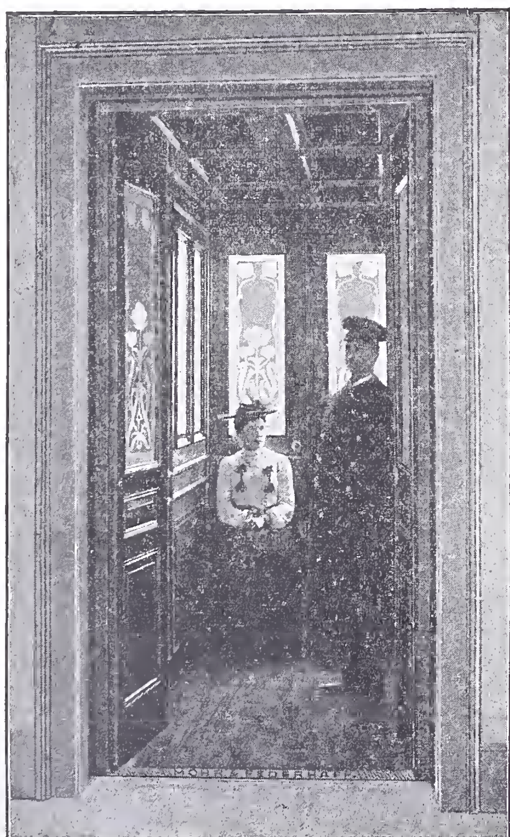
23 JULI.

APELDOORN. Het afbreken van een woonhuis met werkplaats aan de Kanaalstraat, en het bouwen van een dubbel woonhuis met werkplaats. Door den arch. J. A. Wijn.

Laagste inschr. M. Jeths, f 6493. Gunning in beraad gehouden.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel winkel- en woonhuis aan de Kanaalstraat. Door den arch. J. A. Wijn.

Laagste inschr. C. Paul Jr., f 7149. Gunning in beraad gehouden.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 15den Augustus 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1002:

Het uitvoeren van grondwerken en bijkomende werken ter verbetering van de afwatering van het Stationsemplacement ENKHUIZEN.

Begrooting f 21000.—.

Het bestek is tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).
Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid.
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 15en Augustus 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal- Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1003:

Het maken van twee lossteigers met vier dukdalven en bijbehoorende werken, aan het boveneind van den aanlegsteiger voor de Holland-Amerika Lijn te HOEK VAN HOLLAND.

Begrooting f 44600.—.

Het bestek met 1 teekening is tegen betaling van f 1.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 154, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).
Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid,
R. VAN HASSELT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

6 AUGUSTUS 1904. 24e JAARGANG. No. 32.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— • • •

KLEURIG GRÈS VAN ROZENBURG.

In het vorige jaar heeft de Koninklijke Porselein- en Aardewerkfabriek „Rozenburg", Directeur de heer J. Jurriaan Kok, de eerste kleine proeven doen zien van een nieuw product voor decoratieve doeleinden, om hoofdzakelijk aan het uitwendige van gebouwen te worden toegepast.

Dit fabricaat is het „Kleurig Grès". De grondstof daarvan is een mengsel van verschillende kleisoorten, dat in den vorm van tegels wordt gebakken in groot vuur. Het baksel is steenhard en neemt niet de minste sporen van vocht tot zich, zoodat het inderdaad onverwoestbaar mag genoemd worden.

Grès houdt het midden tusschen aardewerk en porselein. Aardewerk is een materie die, door al maar meer vuur, harder en harder wordt, maar haar poreusheid behoudt. Porselein is een materie die, op eene bepaalde temperatuur gekomen, in elkaar smelt en dus een harde ondoordringbare massa vormt, welke echter doorzichtig is. Nu heeft Grès van het aardewerk de ondoorzichtigheid, en van het porselein wel het samensmelten der substantie, maar niet de doorzichtigheid.

Men kan de volgende soorten onderscheiden: Grès zonder glazuur, Grès met zoutglazuur, en Grès met veldspathglazuur. Tot de eerste soort behoort het Delftsche Sectiel. Het tweede wordt bij een temperatuur van 1300 à 1400 graden door middel van gewoon zeezout van glazuur voorzien; de aesthetische kwestie is hierbij geheel bijzaak. Grès met veldspathglazuur komt het meest het porselein nabij. Het is deze materie die door „Rozenburg" vervaardigd wordt, en die den bouwmeester uitnemende diensten kan bewijzen.

Voor het groot-decoratieve doel moet de tegel voor het bakken nog versierd worden. Over de grondstof waarvan zij geperst is, wordt daartoe een laagje gelegd van klei, gemengd met minerale stof, om na het bakken de gewenschte kleur te verkrijgen. De voorstelling die het samenstel van tegels zal geven, wordt door verdiepte lijnen gecontoureerd; de omtrekken worden in de klei als 't ware geboetseerd, waardoor de voorstelling zich meer van een achtergrond kan vrijmaken dan met kleur tegen kleur alleen te bereiken is. Waar het bij partijen van één zelfde kleur soms niet mogelijk is zonder sprekende lijnen of schaduwpartijen in andere tinten, de vormen goed te doen uitkomen, ook daar komt de boetseerstift te hulp. Door verdiepte contoureering en zeer zacht relief wordt een effect verkregen, hetwelk bij gunstige verlichting het voorkomen van een vrij sterk relief heeft. Er komt daardoor lichaam in de voorstelling en zelfs de details in één zelfde kleur maken zich goed van elkander los.

Na het bakken heeft de tegel een niet zeer glanzend glazuur, zoodat het onderwerp, bij welke sterke verlichting ook, van uit elk standpunt waargenomen, duidelijk, zonder hinderlijk spiegelende partijen in haar geheel is te overzien. Ook dit laatste is voor het doel van dit nieuwe product een zeer te waardeeren eigenschap.

De fabriek Rozenburg heeft nu laatstelijk een stuk werk in dit Kleurig Grès afgeleverd, waarop inderdaad gewezen mag worden. Het is een groote tympan-versiering boven den hoofdingang van het nieuwe pas onlangs in gebruik genomen vaste circusgebouw te Scheveningen; zij wordt hier in haar geheel afgebeeld, zooals zij prijkt tusschen de beide pylonen van den hoofdgevel van het gebouw.

De tegels zijn 0.28, bij 0.20 c.M. groot, met vrij zware voegen ingezet, die evenwel niet hinderlijk zijn, omdat het zoo'n stuk echt tegelwerk is.

Reeds van verre zichtbaar, blijft het tympan de aandacht trekken. Is dit deels een gevolg van de sterke kleuren, de voorstelling zelve blijft ook boeien, en niemand zal het circusgebouw betreden, zonder een oogenblik te hebben

Tympan in den voorgevel van het nieuwe Circus-gebouw te Scheveningen.
Uitgevoerd in Kleurig-Grès van „Rozenburg."

stilgestaan om de zoo passende versiering ook van naderbij te beschouwen, en de voorstelling in onderdeelen te willen ontleden. En, dit laatste is niet moeielijk.

Tegen een grasgroen renperk en een helblauwe Italiaansche lucht teekenen zich scherp omlijnd af een viertal Romeinsche renwagens, elk met vier witte paarden bespannen, waarvan de menners elkander de zege van hun behendigheid in den circus zullen betwisten.

Van den eersten wagen, links, worden de vurige paarden nog in toom gehouden; die van den tweeden currus worden in het strijdperk geleid; de menner van den derden zwaait met zijn scutica en wakkert zijn vurige rossen tot volle actie aan bij het rijden om de spina; van den vierden heeft de auriga zijn tocht volbracht en van zijn behendigheid doen blijken door veilig den gevaarlijken draai bij de tweede meta aan 't einde der spina te nemen.

De voorstelling is recht passend voor een circus-gebouw; zij wekt de belangstelling door haar goede teekening en de groote actie daarin, en stelt tevreden door haar niet moeielijk te raden beteekenis.

't Is èn van onderwerp, èn van kleur vooral, een brutaal stuk. Bij hem die de gelegenheid heeft mogen hebben het in de fabriek te zien, is toen onwillekeurig de vraag opgekomen, of de versiering ter bestemder plaatse wel zou passen in de omgeving, of zij er niet uit zou springen. Die vraag was eenigermate gerechtigd met het oog op de zoo schrille kleuren. Die twijfel is echter gebleken ongerechtvaardigde vrees te zijn geweest. Het tympan is een stuk versiering, één met het belangrijke, en laat er bijgevoegd zijn, sierlijke gebouw. De kleuren zijn gedurfd brutaal, maar passend voor dit feestgebouw; hoe krachtig ook elk voor zich zelf, werken zij onderling mede tot een harmonieus geheel. De ontwerper, de bedenker van het stuk heeft het goed gezien, dat hier een sterk sprekende decoratie kon worden aangebracht; en dat het dit is van verre of van nabij gezien, pleit voor zijn bijzonder goed doorzicht. De grootte der figuren is in goede verhouding tot het enorme vlak van het gebouw. Niettegenstaande de paarden alle wit zijn, komen zij elk voor zich duidelijk uit; deze gekozen oplossing is veel decoratiever dan wanneer naar effect door verschil in kleur was gezocht.

Het geheel is een echt decoratief stuk.

Wij wenschen de fabriek geluk met deze geslaagde proeve van haar voor 't eerst op zulk een groote schaal hier te lande toegepast nieuw fabricaat, dat juist zoo uitnemend geschikt is voor ons klimaat, waarin alle buitenwerk bestand moet zijn tegen weêr en wind, en niet het minst tegen dikwijls sterke vorst.

Wapenfries boven een der ingangen van het Palace-Hotel te Scheveningen.
Uitgevoerd in Kleurig-Grès van „Rozenburg."

TENTOONSTELLING VAN OUDE KOPERWERKEN, (DINANDERIES, ENZ.) TE MIDDELBURG.

De tentoonstelling van oude koperwerken te Middelburg werd den 14den Juli geopend in een hulpgebouw, opgesteld in den tuin van het oude „Schuttershof", de St. Sebastiaans Doelen. Zij werd op initiatief van den heer J. A. Frederiks, en dank zij de medewerking van de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer te Middelburg, tot stand gebracht, nadat een dergelijke

tentoonstelling in 1903 te Dinant was gehouden en zoodanig de aandacht had getrokken, dat besloten werd aan de „école professionnelle" aldaar een cursus te openen in Vlaanderen, Frankrijk, Duitschland en Italië. Sommigen kwamen later te Dinant of te Bouvignes terug, zoodat met een korte tusschenpoos het werk uit die plaatsen, maar vooral uit Dinant, zijn beroemdheid heeft behouden. In het laatst der XIXe eeuw — weinig jaren dus geleden — stierf aldaar op 80jarigen leeftijd Nicolas Halt, de laatste der meesters in de koperbewerking. Sinds dien tijd zijn de sporen der eens zoo hoog gestaan hebbende kunst, nog slechts waar te nemen in het werk vol relief van de Dinanter brood- en koekbakkers. Halt, de laatste van een gansch geslacht van meester-koperbewerkers, hoopte steeds dat zijn kunst nog eenmaal in zijn geboortestad zou herleven. Dit zal ook wel; maar juist zijn dood is de oorzaak geweest, dat zijn ideaal zal worden verwezenlijkt. Tijdens zijn leven vond hij geen steun. Hij liet echter nog kostelijke kunstwerken na, die aanleiding gaven tot de tentoonstelling van 1903 te Dinant.

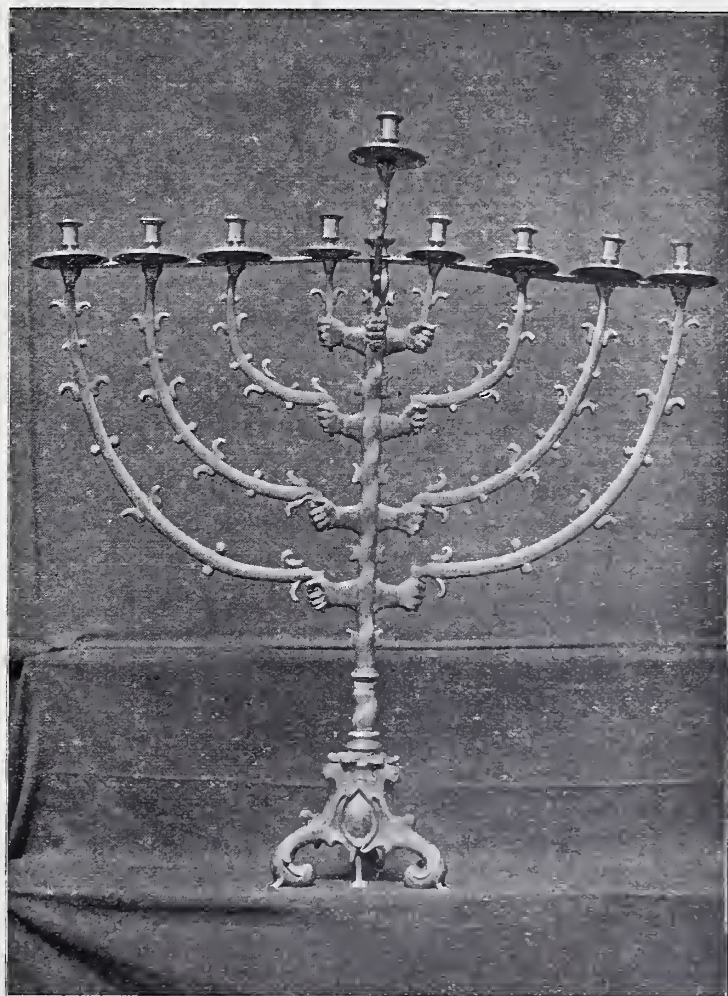
Kandelaar (rechts) uit de XIIe eeuw, afkomstig uit Tilburg, en
Kandelaar (links) uit de XIIIe eeuw, afkomstig uit Groenlo. Eigendom van het
Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht.

Deze is op hare beurt de oorzaak van de Middelburgsche tentoonstelling, die een bezoek bijzonder waard is. Zij geeft geen aantal specimen van een zelfde voorwerp, maar groote

de bewerking van het koper, die gedurende een zestal eeuwen de roem van 't stadje was geweest. Te Dinant was werk vereenigd dat over de geheele wereld was verspreid geweest; te Middelburg is nu uitsluitend bijeengebracht wat in Nederland van merkwaardig kunstig koperwerk, meerendeels Dinanderie, te vinden was. Een catalogus, waarin eenige goede afbeeldingen, verschaft den bezoeker de noodige inlichtingen.

Reeds in de XIIe eeuw was Dinant bekend door de kunst der artistieke koperbewerking, die er bloeide. Vele inwoners hadden zich daarop toegelegd; in verschillende families ging hun kunst van vader op zoon over. De meesters in het vak hadden in de XIVe eeuw zulk een goeden naam, dat elders een koperslager die zijn vak goed verstond, een „dynant" genoemd werd. Het groote bloeitijdperk van dezer lieden kunst ligt in de XIIIe eeuw, en heeft zich het best geuit op kerkelijk gebied; het werk van Dinant (Dinanderie genoemd) kreeg van toen af een groote vermaardheid, en 't is zeker in dien tijd, dat aan de inwoners der stad den naam werd gegeven van Copères of Cupères, naar het metaal — geel koper — dat zij bij voorkeur bewerkten. Die naam was overal even goed bekend als het kunstige werk van den dynant of den geelgieter, dat in bijna geen kerk van belang ontbrak.

Door die bekendheid steeg ook de voorspoed van Dinant, die met leede oogen werd aangezien door de bewoners uit de omgeving, waar soortgelijk werk als de Dinanderie werd gemaakt, o. a. Bouvignes. Afgunst bracht het ten slotte zoo ver, dat geregelde gevechten plaats hadden tusschen burgers van Dinant en die van Bouvignes. Toen Dinant in 1466 vernield was geworden, begon de kunst onder bescherming van Filips den Goede te Bouvignes te bloeien; een eeuw later telde het stadje reeds meer dan 250 meesters in de koperbewerking. Nadat evenwel dit nijvere plaatsje door de Franschen onder Hendrik II verwoest was geworden, verspreidden de Copères zich hoofdzakelijk over Nederland,

Chanoekalamp uit de 17e eeuw.
Eigendom der Israëlitische Gemeente te Middelburg.

verscheidenheid; minderwaardige voorwerpen zijn er niet, — echte kunstwerken wel te vinden; gipsafgietsels, die toch nooit den indruk kunnen maken van het werkelijke voorwerp, hoe kunstig zij ook verkoperd mogen zijn, werden geweerd. Uit alles blijkt, dat het doel waarmede de tentoonstelling in het leven werd geroepen, is geweest een bron van studie te leveren, niet een moeielijk te overziene verzameling van voorwerpen alleen uit verzamelwoede bijeengebracht, of omdat ze — mooi of leelijk — oud zijn. Nu telt men onder de 700 tentoongestelde nummers bijv. wel 38 beddenwarmers, bijna evenveel schotels, een 50tal tabaksdoozen en nog meerdere kandelaars, — maar elk dezer voorwerpen heeft zijn eigenaardigheden; hun verscheidenheid van bewerking en versiering is zoo groot, dat alle een nauwkeurige beschouwing waard zijn, zelfs ook de exemplaren die meer bepaald ter versiering der wanden zijn gebruikt.

Het doel waarvoor de voorwerpen gemaakt zijn, is zeer uiteenloopend geweest; in de op elkander volgende tijden werd het kunsthandwerk van den koperwerker vrij spoedig toegepast op die voorwerpen, welke hun ontstaan te danken hadden aan nieuwe of veranderde gewoonten of toestanden. Opmerkelijk is het echter, dat slechts weinig getracht is effect te verkrijgen door toepassing van verschillend materiaal, als geel- en roodkoper; het meest is dit nog het geval geweest bij tabaksdoozen en koffiekannen, afkomstig uit de laatste drie eeuwen.

Hoofdzakelijk werd het eerste koperwerk gemaakt voor kerkelijk gebruik, zooals dat uit de XIIe en XIIIe eeuw doet zien; maar voor hetzelfde doel worden in de latere eeuwen voortdurend lichtkronen, misschellen enz. vervaardigd. Huishoudelijke voorwerpen worden minstens van af de XIVe eeuw in koper gemaakt; van de vijzels zijn de mooiste exemplaren werk van de XVIe en de XVIIe eeuw; na het in zwang komen van 't gebruik van tabak, dagen in de XVIe eeuw de tabaks- en snuifdoozen, en de met koper gemonteerde pijp-étuis op. Van af de XVIe eeuw, tot twee eeuwen later, worden prachtig versierde koperen kanonnen gemaakt, zooals o. a. een tentoongesteld exemplaar bewijst, in 1678 te Middelburg gegoten met het wapen der Zeeuwsche familie Reygersberg. In één woord: ook de kunst van den geelgieter, graveur en ciseleur ging met de beschaving mede; dit geeft de tentoonstelling behoorlijk in beeld.

Deze mededeelingen zouden wel vervolgd kunnen worden met een opsomming en bespreking van de meest belangrijke nummers der tentoonstelling, maar zelfs met afbeeldingen toegelicht zou zulk een beschrijving een droge lectuur van weinig nut worden [1]). Beter is het, hier den welgemeenden raad te geven een bezoek aan de zeer belangrijke tentoonstelling te brengen, waarop een groot aantal koperwerken van allerlei aard te zien zijn, die men wellicht nooit weder onder de oogen zal krijgen. Men zal zich een gang daarvoor naar Middelburg geenszins te berouwen hebben.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTNIJVERHEID TE 's GRAVENHAGE.

't Is goed, dat er te 's Gravenhage een Vereeniging bestaat als Arti et Industriae, opgericht met het doel om de kunst in het handwerk te bevorderen, en het is nuttig, dat Arti van tijd tot tijd tentoonstellingen houdt. 's Gravenhage is de Koninklijke residentie, de zetel van de Regeering. De afgevaardigden uit de provinciën moeten er een groot gedeelte van het jaar aanwezig zijn; zij kunnen, in hunne woonplaatsen teruggekeerd, daar bekend maken wat zij voor goeds van Arti op het gebied van kunstnijverheid te zien kregen, en zoodoende propaganda voor Nederlandsch werk maken.

Zoo ongeveer zeide de heer Dr. P. J. H. Cuypers, in zijne gehouden rede bij de opening der Tentoonstelling van Nederlandsche Kunstnijverheid die Maandag 1 Aug. j.l. te 's Gravenhage, in het voormalige paleis Buitenrust bij den Ouden Scheveningschen Tol, gehouden wordt, en uit inzendingen van de leden van Arti et Industriae bestaat.

Ja, willen en kunnen die afgevaardigden, leden der Tweede Kamer, de hun toegedachte opdracht uitvoeren, dan zullen de tentoonstellingen van Arti een nut afwerpen, waarvoor de Nederlandsche Kunstnijverheid haar nieuwe apostelen erkentelijk zal zijn. De nu geopende tentoonstelling, die gedurende de geheele maand Augustus bezocht zal kunnen worden, zal intusschen ook op de gewone wijze haar nut stichten.

Tal van dames en heeren hadden gevolg gegeven aan de uitnoodiging om bij de opening aanwezig te zijn, en daardoor een blijk te geven van sympathie voor de Haagsche Vereeniging, welhaast een Nederlandsche, die met het ter bezichtiging stellen van 't werk harer leden, haar 20-jarig bestaan viert.

De heer Joh. Mutters Jr., Voorzitter der Vereeniging, heette de aanwezigen welkom, en betuigde hen dank voor hunne belangstelling; dit gold vooral verschillende Vereenigingen die — zooals ook de Mij. t. Bev. der Bouwkunst — door vertegenwoordigers van hun besturen blijk van sympathie met het feest van Arti gaven. Spreker hoopte, dat ook deze tentoontoonstelling zou bijdragen tot grootere waardeering van de uitingen der kunstnijverheid, die verre staan boven de voorwerpen welke niets met die kunstnijverheid te maken hebben, en vervolgens ook tot meer waardeering van elkanders werk. Hij bracht ten slotte dank en hulde aan allen die tot de voorbereiding medewerkten, aan H. M. de Koningin voor Hare inzending ter opluistering, en aan allen die hun steun hadden verleend.

De heer Dr. Cuypers schetste daarna den vooruitgang der kunstnijverheid. In 1851 had te Londen de eerste tentoonstelling op dit gebied plaats; vóór dien tijd kon men slechts van kunsttentoonstellingen spreken. Behoudens enkele opflikkeringen was het ambacht sedert Lodewijk XIV achteruit gegaan. Toen op die eerste Londensche nijverheidstentoonstelling ook het oude was toegelaten, gingen de oogen open. Dit, en latere exposities werkten mede tot verbetering, en thans kan men wijzen op een flinken vooruitgang in de bedrijven, zooals ook deze tentoonstelling van Arti et Industriae zal bewijzen.

Spreker had onlangs van een kunstbeoordeelaar de uitspraak gelezen, dat de kunst eerst daar begint, waar het dagelijksch leven eindigt. Hiertegen moest hij zich verzetten, want hij stelde de kunst veel hooger; vooral waar zij wordt toegepast op voorwerpen die gebruikt worden in het dagelijksch leven. Over kunstrichting wilde spreker niet twisten, maar hij noemde het dwaas iets geheel nieuws te willen leveren, dat los was van het verledene. Er zijn wetten, ook voor de natuur; deze moet men navolgen. En daarbij moet men in het oog houden, dat een voorwerp slechts een kunstvoorwerp kan zijn, wanneer het is goed, schoon en waar.

Nadat de heer Cuypers de tentoonstelling voor geopend had verklaard, deden de genoodigden een rondgang door de verschillende zalen. Zij hebben daarbij ongetwijfeld den indruk gekregen, dat er heel wat, en veel goeds te zien is,

[1]) De beide in den tekst gegeven afbeeldingen zijn wij verschuldigd aan de gewaardeerde welwillendheid van den heer J. A. Frederiks, den samensteller van den interessanten catalogus.

dat onze Nederlandsche kunstnijverheid op den weg van voortdurenden vooruitgang is, en mooi werk kan leveren.

Elk Nederlander, in de eerste plaats, is verplicht daarvan kennis te nemen, en mede te werken om het bij zoo velen nog bestaande vooroordeel weg te nemen, dat men, om iets goeds en deugdelijks aan te schaffen zich tot het buitenland moet wenden. Hij verzuime dus niet, gedurende de maand Augustus een bezoek te brengen aan de verschillende, met smaak ingerichte lokalen, waarin de Tentoonstelling van Arti et Industriae gehouden wordt.

SOCIAAL-TECHNISCHE VEREENIGING VAN DEMOCRATISCHE INGENIEURS EN ARCHITECTEN.

Op Zondag 31 Juli werd te 's-Gravenhage met een aanvankelijk ledental van 40 opgericht de *Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten.*

Zij stelt zich volgens art. 4 harer Statuten ten doel:

a. het bevorderen der volkswelvaart voornamelijk waar deze beïnvloed wordt door maatregelen op technisch gebied.

b. het bevorderen van den groei van het Staatswezen in democratischen zin, voor zoover zulks met het sub *a.* genoemde verband houdt.

c. het behartigen van de maatschappelijke belangen der ingenieurs en architecten in het algemeen en van de leden in het bijzonder.

Terwijl zij dit doel tracht te bereiken (art. 5) door:

a. het bestudeeren van vraagstukken op oeconomisch- of staatkundig-technisch gebied; het zich uitspreken daaromtrent en het werkzaam optreden in desbetreffende aangelegenheden.

b. het geven van adviezen omtrent aangelegenheden in sub. *a.* bedoeld.

c. het uitgeven of bevorderen der uitgave van periodieke en andere geschriften.

d. het houden van vergaderingen.

e. het vormen eener bibliotheek.

f. het onderling verleenen van financieelen en moreelen steun in de gevallen bij het Huishoudelijk Reglement omschreven.

g. het aanwenden van alle andere wettige middelen, die de vereeniging noodig oordeelt.

Het gewoon lidmaatschap is bij opgave aan het bestuur en daaropvolgende ballotage verkrijgbaar voor:

a. Zij, die het beroep van ingenieur, technoloog of architect beoefenen of beoefend hebben.

b. Zij, die in het bezit zijn van een ingenieurs-diploma.

c. Docenten en assistenten aan de Polytechnische School of daarmede gelijk te stellen inrichtingen.

De contributie wordt geheven naar draagvermogen.

Secretaris der Vereeniging is:

L. Doedes, Oostkousdijk 113, Rotterdam.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN SCHOONE KUNSTEN TE LUIK IN 1905.

Bij gelegenheid van de Wereldtentoonstelling te Luik in het volgende jaar zal ook een Internationale Tentoonstelling van Schoone Kunsten worden gehouden, onder bescherming der Belgische Regeering. Zij zal in April 1905 geopend, en in November d.a.v. gesloten worden. Voor deze expositie wordt een afzonderlijk gebouw ingericht.

De tentoonstelling is verdeeld in vier klassen, als volgt: 1. Schilderijen, waterverfteekeningen, pastels, emails, cartons, teekeningen en miniaturen; 2. beeldhouwwerken, reliefs, medailles, cameën, gegraveerde steenen; 3. gravures en lithographiën; 4. bouwkunst, plannen, teekeningen en modellen, photographiën bij plannen behoorende, en maquettes.

Voor elk officieel vertegenwoordigd land zal een afzonderlijke zaal worden ingericht. Copiën, kunstwerken door anderen zonder toestemming der vervaardigers ingezonden, en niet behoorlijk geëncadreerde kunstwerken worden niet toegelaten.

Voor den officieelen catalogus moeten de gegevens vóór 1 Maart 1905 bij den Gouvernements Commissaris Generaal aanwezig zijn.

De kunstwerken uit vreemde landen toegezonden, worden na de tentoonstelling kosteloos aan de inzenders teruggezonden.

Een internationale jury zal worden samengesteld uit 30 leden, waarvan 5 toegevoegde, en zal tot voorzitter hebben den president der Belgische Commissie ter bescherming der Schoone Kunsten. Deze juryleden worden over de klassen verdeeld als volgt: 1e klasse, 15 leden en 2 toegevoegde leden; 2e kl., 4 leden en 1 toegevoegd lid; 3e kl., 2 leden en 1 toegevoegd lid; 4e kl., 4 leden en 1 toegevoegd lid, zijnde 2 Belgische en 2 vreemde leden, en 1 Belgisch toegevoegd lid. De jury's der klassen zijn overigens zoodanig samengesteld, dat er een Belgisch lid meer dan het aantal vreemde leden in elke zitting heeft.

Ter beschikking der jury worden 5 gouden medailles gesteld ter waarde van 2 duizend frs. elk. Overigens kan de jury nog bekroningen toekennen in den vorm van diploma's en van medailles.

Kosten van verzekering tegen brandschade, enz., komen ten laste der inzenders.

Het volledige Reglement dezer tentoonstelling ligt ter lezing op het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en kan op aanvrage van leden der Maatschappij ter inzage worden toegezonden.

NIEUWE UITGAVEN.

Zakboekje voor het uitzetten van Bogen met en zonder overgangsbogen voor spoor- en tramwegen, straten en kanalen, met afzonderlijke behandeling van de spoorwegen van ondergeschikte beteekenis. Uit het Duitsch van O. Sarrazin en H. Oberbeck, in het Nederlandsch bewerkt door O. L. Veenstra Nzn.

Dit is de titel van een echt zakboekje, in sterken en buigzamen band, uitgegeven door de Wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam en voor *f* 1.90 verkrijgbaar.

Van het oorspronkelijke Duitsche werkje verscheen de eerste oplaag reeds in 1873, en werd toen ook hier te lande goed ontvangen. Na 7 jaren verscheen een tweede uitgaaf die veel verbeterd was, en in 1896 was het noodig een achtste oplaag te drukken. Bij elke nieuwe werd rekening gehouden met leemten en bezwaren die zich bij het gebruik van de vorige hadden doen gevoelen, en met wijzigingen op technisch gebied, o.a. in de snelheden van ondergeschikte spoorwegen, bijv. (voor Duitschland) van 30 tot 40 K.M. in 't uur, in de toegestane stralen der bogen van zulke sporen, in de vermindering van spoorverwijding in bochten, enz.

Het Duitsche zakboekje had voor ons land de taal tegen, zoodat het nut er van nog door velen niet genoten kon worden. Door het vertalen van dit gunstig bekende en practisch ingerichte werk zal de heer Veenstra dan ook dank inoogsten van hen, die hier te lande en in onze overzeesche bezittingen al langen tijd reikhalzend hebben uitgezien naar een in onze taal geschreven volledigen gids bij het uitzetten van bogen. Voor dat doel is het Duitsche werkje ten allen tijde gebleken te zijn geweest *de* handleiding, die het uitvoerigst, voor raadpleging het gemakkelijkst en meest practisch was.

De „inleiding” geeft de eigenlijke theorie, telkens voor de toepassing in de praktijk door een voorbeeld opgehelderd; de noodige figuren ontbreken natuurlijk niet. Het grootste gedeelte van het boekje wordt ingenomen door de „tabellen” en hulptabellen, noodig bij de berekeningen die het uitzetten op het terrein voorafgaan.

Dit gemakkelijk te raadplegen en mede te dragen zakboekje zal blijken te voorzien in eene reeds lang gevoelde behoefte.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 30 Juli 1904. *H. L. Boersma.* Een zeer waardeerend woord over den overledene, van den heer A. W. Weissman, waaraan is toegevoegd hetgeen de N. R. Courant over den Directeur der Haagsche Ambachtsschool schreef.

Ontwerp van een hotel met café-restaurant in een kleine Badplaats, door C. L. de Koning, met afbeeldingen.

De Gothische richting in de Engelsche bouwkunst der 19e eeuw, ontleend aan een voordracht van Prof. F. M. Simpson in een der Londensche Gilden.

Examen voor opzichter bij den Rijks Waterstaat; bespreking, met raadgevingen, omtrent het mondeling gedeelte van dit examen.

Architectura. 30 Juli. *Niet van een leien dakje.* Hierin wordt medegedeeld, dat de onderhandelingen van het Genootschap A. et A met de Alg. Mij. v. Levensverzekering in zake huur van

lokalen in het door haar te stichten gebouw zijn afgesprongen. Het Bestuur kwam daarna met het schijnbaar eenig mogelijke plan: een eigen gebouw. De financieele oplossing is echter niet gemakkelijk. Een rendabel nieuw gebouw zal globaal *f* 900 à *f* 1500 per jaar kosten. Eerst zal gezocht worden naar een geschikt oud gebouw in 't centrum van Amsterdam.

Het Mausoleum te Halikarnasus. Vervolg, met een plaat en een paar afbeeldingen in den tekst.

De woorden van een groot man. Beschouwing over hetgeen door den heer Dr. A. Kuyper is gezegd voor de Vereeniging van Christelijke Onderwijzers, en de kritiek die daarover is uitgeoefend in „Architectura" en in „De Opmerker". Deze wordt niet weerlegd, omdat 't onbegonnen werk is en omdat trouwens aan Dr. Kuyper en 't Calvinisme wordt verweten wat *niet* van die zijde was beweerd. Wat Dr. Kuyper heeft gezegd, wordt weergegeven, ontleend aan 't stenografisch verslag in het Correspondentie-blad der Vereeniging van Chr. Onderwijzers; hieruit blijkt, dat zoomin het Beursgebouw onchristelijk als het Raadhuis-paleis christelijk zijn genoemd. Dit een en ander door den heer Hylckama. De heer Jac. Ph Wormser komt in een *Ingezonden stuk* in scherpe bewoordingen op tegen hetgeen de heer Lauweriks in vorige nummers van „Architectura," naar aanleiding van couranten-verslagen over de voordracht van Dr. Kuyper heeft geschreven.

Het „Technisch gedeelte" geeft het slot van „*Middelbaar Technisch Onderwijs*" (Memorie van Toelichting). *Huis en voortuin. De potlood- olie- smeerpomp Hansa.*

De Ingenieur. 30 Juli. *De Abdij te Middelburg,* geschiedkundige aanteekeningen, met afbeeldingen, door J. A. Frederiks, medegedeeld als inleiding tot de feestvergadering te Middelburg van de leden van het Kon. Instituut van Ingenieurs, op 18—20 Augustus a. s.

De Bouwwereld. 27 Juli. *De bepleistering,* hare artistieke en technische zijde. Vervolg en slot.

Omschrijving van het nieuw gebouwde Palace-Hotel, met een tweetal plattegronden tusschen den tekst.

Gereformeerde Kerk te Ede, architect A. Kool, met een plaat.

Cement voor zeewaterwerken, door J. L. Terneden.

Technisch Weekblad. 28 Juli. *Iets over Gips,* uit het handboek „De Practische metselaar" door G. A. Scholten.

Metallicus, van 28 Juli, geeft o. a. een vervolg van *Over zinkbedekkingen,* en Loodgieters- en Fittersbedrijf een over *Houtcementdakbedekkingen.*

UIT DEN VREEMDE.

Te Exeten is over de Exe een stalen brug gebouwd. De boog heeft hierbij den vorm van een parabool, gevormd door twee van de zijden uitgaande liggers die in 't midden aan elkaar beweegbaar gekoppeld zijn.

Door de uitzetting van het metaal des zomers en samentrekking des winters, wordt de brug nu niet langer of korter, als gewoonlijk, maar rijst zij of daalt zij. Dit is een nieuw systeem, dat voor groote bruggen nog niet toegepast werd. De brug kost 600.000 gulden.

Van 1—5 November 1904 wordt een Congres van woning hygiène gehouden in het Grand Paleis des Champs-Elysées te Parijs. Het is in hoofdzaak verdeeld in de volgende secties. 1 en 2, stads- en landwoningen; 3, arbeiderswoningen; 4, gemeubelde huizen en hôtels; 5, woningen voor studenten; 6, drijvende woningen. Deelneem-kaarten zijn à frs. 20.— te verkrijgen bij den algemeenen secretaris, M. F. Marié-Davy 7 rue Brézin, Paris.

Door den Minister van openbare werken in Pruisen is een *internationale prijsvraag* uitgeschreven voor de beste verhandeling over hydraulische bindmiddelen, speciaal over Portland-cement, en in 't bijzonder over de chemische werking die plaats grijpt bij het verharden. Voor prijzen wordt eene som van 15.000 Marken uitgeloofd. Alle naties mogen mededingen, doch de verhandeling moet in het Duitsch gesteld zijn, en ingezonden zijn vóór 31 December 1906, des namiddags 3 uur aan het ministerium van öffentlichen Arbeiten, Berlin W., Wilhelmstr. 80.

Bij genoemd ministerium, zijn programma's der prijsvraag te verkrijgen, gesteld in de Duitsche, Fransche of Engelsche taal.

Le grand prix de Rome, voor architectuur is dit jaar behaald door den heer E. Hébrard, leerling van wijlen Ginain en Scellier de Gisors. Van de 24 stemmen der Jury verkreeg Hébrard er 23. Het onderwerp was „Une manufacture nationale de tapisseries et de tapis, — met inbegrip van een museum.

Te Parijs zijn overleden Aug. Breij en Th. Landry, beide architecten van naam.

BERICHTEN.

Congres te Madrid. Bij de Staatscourant No. 178 behoort o. a. het verslag van Dr. P. J. H. Cuypers, Gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, op het Vde Internationaal Congres van Architecten, gehouden te Madrid van 6—13 April j. l.

Rotterdam. Door de Commissie voor de strafverordeningen is bij den Gemeenteraad ingediend het ontwerp der nieuwe bouw- en woningverordening; eigenlijk moest dit vóór 1 Aug. j. l. volgens bepaling van de Woningwet zijn vastgesteld. Er zijn echter vele gemeenten die nog meer achterlijk zijn dan Rotterdam.

De Commissie stelt voor, dit ontwerp om advies in handen te stellen van de Gezondheids Commissie, zooals trouwens de Woningwet eischt.

Bij de indeeling van de verordening is het stelsel der genoemde wet gevolgd. Er worden een aantal zaken in geregeld, waarop vroeger geen voorschriften bestonden, zooals bepalingen omtrent behoorlijke bewoning, drinkwater, hechtheid van vloeren en trappen enz. Er is een hoofdstuk „bepalingen van verschillenden aard", dat buiten de Woningwet omgaat, hetgeen trouwens geoorloofd is.

Veel wordt er ook overgelaten aan de prudentie van het Dagelijksch Bestuur, dat volgens die Woningwet mogelijk is.

Voortaan zal voor den aanleg van straten vergunning van den Gemeenteraad noodig zijn, 't geen vroeger niet het geval was. Het bouwen anders dan aan straten, wordt verboden; dit sluit in zich het verbod van bouwen van hofjes, d. w. z. 't bebouwen van binnenterreinen, met de straat door nauwe doorgangen verbonden. Voorts is een bepaling ontworpen om in sommige gevallen het bouwen aan gangen en sloppen tegen te gaan, terwijl tevens voorkomen kan worden dat de bouwblokken zoo vol gebouwd worden, dat de achtervertrekken van voldoende lucht en licht verstoken zijn.

Als regel wordt voortaan verboden te bouwen daar waar geen buizen der drinkwaterleiding of riolen aanwezig zijn, terwijl verder in één woord de bepalingen zoodanig zijn ontworpen, dat een meer geregelde toestand in het bouwen en betere woningtoestanden kunnen verkregen worden.

Zierikzee. Voor de betrekking van Gemeente-bouwmeester hebben zich 57 sollicitanten opgegeven. Door B. en W. is de volgende aanbeveling opgemaakt, de heeren: E. J. Garrelds, Gem. Opzichter te Leeuwarden; H. Noorman Kz., Gem. architect te Ede; J. Grootenhuis, Kap. Eerstaanw. Ing. te Zutphen, en H. Brand, Gem. bouwmeester te Ter-Neuzen.

Arnhem. Vanwege het Gemeentebestuur is aan de Walburgstraat een blok huizen aangekocht, met het doel aldaar een Stedelijk Museum op te richten.

Sanitaire artikelen. De firma Van den Berg en Co. te Amsterdam heeft een nieuwen catalogus in netten vorm, voorzien van uitstekende afbeeldingen, verspreid, in hoofdzaak omvattende „Adamant" wit en geel verglaasde vuurklei-artikelen, zooals die door de fabrikanten Twyfords Limited te Hanley in groote verscheidenheid en steeds verbeterde modellen worden geleverd.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 8 AUGUSTUS.

ENSCHEDE. Het bouwen van 2 woonhuizen aan den Walhofsweg.

De heer J. Husman, 's av. 8 u., in café G. Zwijnenberg, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 8 Aug., v.m. 9 u.

STAD DOETINCHEM. 1. Het aanbouwen van een lokaal aan de school voor M. U. L. O. met de ben. meubelen; 2. het verbouwen van school 4.

Het gem.best., v.m. 11½ u. Bestek en teek. ter inzage in het gem.huis en verkrijgb. ten kantore van den gem.arch. die inl. geeft. Aanw. gedaan.

WINSCHOTEN. *a*. De verbouwing der stallen bij den reinigingsdienst; *b*. bijbouw aan de veldwachterswoning te Winschoter-Oostereinde; *c*. eenige herstelling aan het dak der hoogere burgerschool.

Het gem best., 's av. 6½ u. Bestekken tegen 25 cent verkrijgb. ter secretarie. Aanw. 5 Aug., v.m. 10½ u. te beginnen bij de woning van den opz. der reiniging.

DINSDAG 9 AUGUSTUS.

BARNEVELD. Het bouwen van een woon- en winkelhuis.

De aanbesteder, in hotel „de Roskam", alw. bestek en teek. ter inzage.

UTRECHT. Bestek no. 992. Het maken van grondwerken, kunstwerken, hoofdgebouw met perron en perronoverkapping en bijkomende werken op het station Baarle Nassau (grens). Raming f 298300.

De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u. (lok. tijd).

ZUTPHEN. Het afbreken van perc no. 29 aan de Turfstraat en het opbouwen van een winkel- en woonhuis c.a.

De heer H. Voerknecht, n.m. 2 u., in café D. de Groote. Bestek met teek. ter inzage in genoemd café. Inl. geeft D. J. van Loo, bouwk. N.B. alleen het metsel-, timmer- en loodgieterswerk o.a. wordt aanbesteed. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 10 AUGUSTUS.

CUIJK (N.-BR.) (HERBEST.). Het bouwen eener stoomzuivelfabriek met directeurswoning.

Het bestuur der stoomboterfabriek, n.m. 2 u, in de St. Jozefsvereen. Bestek en teek. ter inzage in hotel „de Posthoorn". Inl. geeft H. M. v. Strijp, arch. Mill. Aanw. 10 Aug., n.m. 1 u.

GLANERBRUG BIJ ENSCHEDE. Het bouwen van een woning, op een terrein gelegen nabij de Gronauschestraatweg.

De heer G. J. ten Thij, n.m. 5 u. (Duitsche tijd) in 't café van Heerze, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geven J. H. C. Roesink en A. Wolda, bouwk. Enschedé. Aanw. 10 Aug., n.m. 4 u.

ROTTERDAM. Het verbouwen van een dubbel woonhuis tot winkelhuizen a/d. Noordsingel no. 81, te Rotterdam.

De archit. W. J. Th. de Bruijn, v.m. 11 u., in het gebouw „de Vereeniging". Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij de firma Corn. Immig en Zn., Nieuwehaven 5.

WIERINGEN. 1. *a*. Het bouwen van een school te Oosterland. *b*. het maken, leveren en aanbrengen van eenige schoolmeubelen. Ram. school f 8200 en meubelen f 920. 2. Het verbeteren van den straatweg in de Nieuwstr. te Hippolytushoef.

Het gem.best., n.m. 2 u. Bestek en teek. sub. 1 ter inzage en tegen f 1,50 verkrijgb. ten Raadhuize; bestek sub. 2 aldaar verkr. en ter inzage. Inlicht. geeft C. L. Dalebout, opz. Aanw. 10 Aug., v.m. 11 u.

DONDERDAG 11 AUGUSTUS.

ARNHEM. Het bouwen van eene villa aan den Velperweg nabij de viaduct.

De arch. C. M. G. Nieraad, v.m. 11 u., in café Neuf, alw. bestek en teek. ter inzage en bij voorn. arch. verkr. tegen f 2,50. Inl. ten kantore van den arch. Koningstraat 14. Aanw. 8 Aug., v.m. 11 u.

HAARLEM. Bestek no. 205. Het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Marken-Binnen (2de gedeelte); raming f 245200 Bestek no. 206. Het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Aalsmeer (2de gedeelte); ram. f 287000 alles onder het beheer der genie te Haarlem.

De genie, v.m 10 u, op het bureel van den besteder, Kinderhuisvest no. 17. Bestekken van af 1 Aug. en de proc.-verb van gegeven inl. van af 8 Aug ter lezing op bovengen. bureel. Bestekken en afschriften van de proc.-verb. verkrijgb. bij den besteder, tegen f 1, f 1,10 en f 0,10. Inl worden gegeven door den besteder op bovengen bureel, op 5 en 6 Aug., v m. van 10 tot 12 u. Aanw. wordt niet gehouden.

KOLHORN Het bouwen van een woonhuis op kavel 17, gelegen in den polder Waard, gemeente Barsingerhorn.

De bouwk. J. J. de Groot, n.m. 3 u, in het café van D. Kist. Bestek en teek. à f 1,50 te bekomen bij voorn bouwk. Aanw. volgens bestek.

VRIJDAG 12 AUGUSTUS.

's-GRAVENDEEL. Het herbouwen van het afgebrande kerkgebouw.

De kerkvoogden der Ned. herv. gemeente, v m. 2½ u., in café „het Veerhuis". Bestek met 3 teek. tegen f 4,10 per stel verkrijgb. bij den arch. J. Th. Beljers te Puttershoek bij wien inl. zijn te bekomen. Aanw. 10 Aug., v.m. 10½ u. op het terrein.

ZATERDAG 13 AUGUSTUS.

ROTTERDAM. Het sloopen van een gedeelte van het hotel Cooymans en het bouwen van een pand bestaande uit kelder, beganen grond en 5 verdiepingen aan den Houttuin, Zevenhuizensteeg langs div. huizen van Nieuwehaven en Hoofdsteeg.

De arch. J. P. Stok Wzn., v m. 11 u., in hotel „Cooymans". Bestek en teek. tegen f 7,50 verkrijgb bij J. de Jong, Wijnstraat 34. Inl. geeft voorn. arch Schiedamschesingel 93.

MAANDAG 15 AUGUSTUS.

PIETERZIJL (GR.). Het afbreken en weder opbouwen van een huis aan den grindweg aldaar.

De heer G. Noordhoff, aan wien bilj. voor 15 Aug. inzenden.

DINSDAG 16 AUGUSTUS.

ROTTERDAM. Het bouwen van een stedelijk armhuis nabij de Henegouwerlaan.

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage ter secretarie en in het stadstimmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 2 Aug., v.m. 10½ u.

WOENSDAG 17 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE. De verbouwing van een perceel te Hulst, en de inrichting daarvan tot post- en telegraafkantoor met directeurswoning en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedk. der aanbest. tot en met 31 Dec. 1906. Ram. f 8240.

Het min. van W., H. en N, n.m. 2 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posterijen en telegraphie; aan dat van het prov. best. van Zeeland; aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, te 's-Hage; bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Hulst, en tegen f 0,35, te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage, Inl worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den opz. bij de landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk te 's-Bosch Aanw. 8 Aug., n m. 1½ u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

8 JULI.

SCHETTENS (FR.). Het maken eener nieuwe school met 2 lokalen. Door de kerkvoogden.

Ingekomen 11 biljetten. Gegund aan Gebr. Roedema, Schettens, voor f 4587.

12 JULI.

HARDENBERG. Het bouwen van drie dubbele woningen te Bergentheim.

Laagste inschr. G. J. Film, Kloosterdijk, f 1240. Gegund.

14 JULI.

OUD-ZEVENAAR. Het bouwen van een huis, voor den heer Gerrits met bijlev. van alle materialen Door den heer Gerrits.

Laagste inschr F. Holters. Didam, f 1209,65. Gegund.

WIENERSTEEG, AMBT DELDEN. Het bouwen van een boerderij op de Pots te Zeddam, Ambt-Delden. Door den heer Ter Weele te Dedenerbrack.

Laagste inschrijver Slot, Entert, f 989. Gegund.

19 JULI.

DEVENTER (ONDERH.). Het bouwen van drie woningen aan de Smyrnastraat aldaar.

Timmerwerk. Laagste inschr. R. v. d. Spoel, f 1675.

Metselwerk R. Mulder, f 1989.
Verfwerk. W. Winkelman, f 194.
Loodgieterswerk J. Heiligers, f 97,50.
Behangerswerk. W. E. Noordijk, f 17,90.
Smidswerk. J. v. Tongeren, f 69,75.

21 JULI.

TWELLO. *a*. Het verbouwen der school te Wilp, *b*. levering van schoolmeubelen. Door het gem.best. van Voorst.

a. Laagste inschr. R. de Haan, Twelloo, f 5354,50*.
b. Jb. Nikkels, f 798,50*. * Gegund.

26 JULI.

BARSINGERHORN. Het bouwen van een bovenwoning op de dokterswoning. Raming f 1875 Door het gemeentebestuur.

Laagste inschr. P. Eriks, f 1635 Gegund.

CULEMBORG. Het amoveeren van het bestaande gebouw achter de kerk gelegen, en het ter plaatse bouwen van een schoollokaal, badinrichting, vergaderlokaal en 2 woningen op genoemd terrein. Door het bestuur der Israël. gem.

Laagste inschr. P. v. Glabbeek, Culemborg, f 4750. Nog niet gegund.

VROOMSHOOP (GR.). Het bouwen van drie dubbele woningen in de veenderij, Bergentheim, Ambt Hardenberg zonder bijlev. van pannen en steenen. Door de maatij. Terwindt - Arntzveen te Millingen.

Laagste inschr. G. J. Flim, Ambt-Ommen, f 1240.

27 JULI

2e EXLOERMOND (DR.). Het afbreken van 1 en het bouwen van 2 brugwachterswoningen op de vooraffen van de plaatsen 35 en 36, onder bijlev. van al het ben. Door het best. van het waterschap „Exloo".

Laagste inschrijver J. H. Prummel, f 2500 Gegund.

HAREN (GR.). Het bouwen van een café met pension, met bijlev. van alle daartoe behoorende materialen, arbeidsloonen, enz., op een vrij terrein aan den rijksstraatweg te Haren, sectie K, no. f 2789. Door den heer J. v. Hemmen.

Laagste inschrijver H. Nieland, Warfum, f 12160.

HERVELD (GR.). Het bouwen van 2 lokalen op de school „Veldzicht" te Herveld. Door het gem.best. van Valburg.
Laagste inschrs. H. W. Kapel, Elst en J. v. Gelder, Zetten, f 5147.

KAMPEN. Het bouwen van een stichting aan de Groenestraat. Door de regenten van de Uiterwijk's-, To. Bo. cop's-Voren's- Vorden's en Budel's-vergaderingen.
Laagste inschr. W. T. Bruggeman, f 5990. Met een maand verlenging. Gunning 8 dagen aangehouden.

UITHOORN. Het amoveeren van een gebouw, het maken van 2 nieuwe schoollokalen en het restaureeren van de bestaande onderwijzerswoning. Door het R.K. kerkbestuur.
Laagste inschrijver A. Driehuis, Vinkeveen, f 6960. Gegund. 7 biljetten van onwaarde, als zijnde niet gezegeld.

VELP (GELD.). Het verbouwen van de villa „Rose Cottage", Stationsplein D 39. Door den arch. A. R. Freem te Arnhem.
Laagste inschrijver firma J. H. Jansen, f 7189.

28 JULI.

BERGEN OP ZOOM. Het bouwen van eene villa aan den straatweg naar Tholen onder Halsteren. Door den architect Q. J. Horsten Pz.
Laagste inschr. A. Deleij, f 19929. Gegund.

DIEPENVEEN. Het verbouwen van de o.l. school te Colmschate. Door het gem.best.
Laagste inschr. G. Hulleman, Deventer, f 3115. Nog niet gegund.

HAARLEM. Het bouwen van 2 opzichterswoningen, eene werkplaats, eene dubbele woning voor gezinsverpleging en een gebouw voor anatomie op nader aan te wijzen plaatsen op de terreinen van het te bouwen geneeskundig gesticht „Duin en Bosch", te Castricum. Raming f 39932. Door het prov. best.
Laagste inschrijver P. Rings, Santpoort, f 46483.

MUSSELKANAAL. Het bouwen eener kerk en sacristy. Door den archit. G. A. Ebbers.
Laagste inschr. T. Kloosterman, Sneek, f 19551. Gunning aangehouden.

OLDEMARKT. Het bouwen eener nieuwe school met 4 lokalen met bijlevering van materialen behalve schoolbanken. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschr. H. Pen, Steenwijkerwold, f 12023. Nog niet gegund.

UTRECHT. Het sloopen der perc. 8 en 9 aan het Janskerkhof, en het bouwen van een winkelhuis met twee bovenwoningen. Raming f 25574,78. Door den archit. M. E. Kuiler.
Laagste inschr. J. W. Mathijs, f 24475.

ULFT. Het bouwen van een woonhuis met café in 2 perc. en massa. Door den arch. G. Rosier Czn. te Gendringen.
Laagste inschrijvers J. H. Veels en W. J. Gotink, Ulft, f 2331. Gegund.

29 JULI.

BREUKELEN. Het amoveeren van het bestaande en het bouwen van een nieuw zomerhuis bij den molen van genoemd waterschap. Door het best. van het waterschap Groot en Klein Oud-Aa.
Laagste inschr. W. Tober, Wilnis, f 1490. Gegund.

HAARLEM. Het bouwen van twee woonhuizen met afzonderlijke bovenwoningen en een enkel woonhuis aan de Linschotenstraat en een woonhuis met afzonderlijke bovenwoning aan het Zuider Buitenspaarne ter plaatse van de te sloopen perceelen no. 42 A en B. Door den architect J. A. Traanberg.
Laagste inschrijvers C. Groot en P. J. v. Paradijs, f 15643.

LOOSDUINEN. Het bouwen van een villa op een terrein gen. Hoogwerf te Halfweg Loosduinen. Raming f 13073. Door den bouwk. A. Bontenbal te Schipluiden.
Laagste inschr. J. F. Bik, Leiden, f 11500. Gunning aangehouden.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene school voor G. L. O. aan de Joubertstraat. Door het gem best

Laagste inschr A. G. Sondermeijer, f 42496.

VLAARDINGEN. Het verbouwen van den steenen molen aan den Boonenvliet tot stoomgemaal en machinistwoning met kolenbergplaats. Door het bestuur van den Broekpolder onder Vlaardinger-Ambacht en Maasland.

Laagste inschr. S. v. d. Oever Pz., Berg-Ambacht, f 5826. Gunning aangehouden.

30 JULI.

BUSSUM. Het bouwen van zes arbeiderswoningen in 3 blokken voor de afd Bussum van den Volksbond tegen drankmisbruik. Door de arch. v. d. Goot en Kruisweg.

Laagste inschr. S. de Haan, 's-Graveland, f 15600, f 16500, f 14200.

ROTTERDAM (ONDERH.). Het bouwen van 2 winkelhuizen aan de Waterloostraat. Door den arch. J. v. Teeffelen.

Laagste inschr. B. Feisman, f 7777.

STOPPELDIJK (ZEEL.). Het bouwen van een woonhuis c. a. met bijlevering van bouwstoffen, uitgez. metselsteen, voor den heer A. Serrarens. Door den aanbesteder.

Laagste inschr. C. Everaert, St.-Jansteen, f 2440. Gegund.

1 AUGUSTUS.

BORSSELE. Het bouwen van een graanpakhuis met twee verdiepingen, oppervlakte 60 M²., aan den waterkeerenden dijk bij de haven aldaar. Door den heer J. Duijnkerken.

Laagste inschr. J. de Mol, Heinkenszand, f 2055. Aangezien het groote verschil met de begrooting is het werk gegund aan den naastbijkomende A. J. de Muijnck.

DEVENTER. Het verbouwen der woonhuizen van den zoogenaamden Kraton. Door den arch. G. en W. te Riele Gz.

Laagste inschrijvers: D. Ottenkam, timmerwerk f 4750; C. Smaal, metselwerk f 3644; G. Vos, loodgieterswerk f 754; firma Wed. C. L. Fransen, smidswerk f 745; P. E. Albers, glas- en verfwerk f 970; G. Tamboer, behangerswerk f 89.55; P. H. Menger, stucadoorswerk f 402.

GEMERT (N.-BR.). Het bouwen van een stoomweverij te Gemert. Door de firma J. A. Raaijmakers en Co.

Laagste inschrs. G. Hendriks en W. Lelie, f 6768.

's-GRAVENHAGE. Het maken van den bovenbouw en bijbehoorende werken voor de uitbreiding van de kon. bibliotheek aan de Kazernestraat. Raming f 141400. Door het prov. best.

Laagste inschr. J. M. v. Ditmars en Zn., Oostkapelle, f 139.849.

2 AUGUSTUS.

ARNHEM. Het amoveeren van een gebouw aan de Beekstraat en het opbouwen van drie woningen en een lijkenhuisje. Door het best. der drie gasthuizen.

Laagste inschr. J. A. Koenders, Arnhem, f 6115. Gegund.

3 AUGUSTUS.

HAARLEM. Het bouwen van een villa in het Bloemendaalsche Park te Bloemendaal. Door den arch. J. v. d. Ban.

Laagste inschr. P. Hoedjes, f 37860.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

13 AUGUSTUS 1904. 24e JAARGANG. No. 33.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

90e ALGEMEENE VERGADERING.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst maakte in het Bouwkundig Weekblad van 2 Juli 1904 bekend, dat de aanstaande 90ste Algemeene Vergadering der Maatschappij zou gehouden worden te Maastricht, op Vrijdag 16 en Zaterdag 17 September 1904.

Ten einde evenwel tegemoet te komen aan bezwaren van verschillende leden heeft het Hoofdbestuur nader besloten, deze vergadering te doen plaats hebben op Zaterdag 17 en Zondag 18 September a.s.

De Algemeene Vergadering, nu elf jaren geleden te Maastricht gehouden, had eveneens plaats op Zaterdag en Zondag.

Reeds thans kon worden medegedeeld, dat het bezoek aan Maastricht en Valkenberg is vastgesteld op Zaterdag 17 September, en dat aan Aken op Zondag 18 September.

HONORARIUM-TABEL.

In dit nummer van het Bouwkundig Weekblad zijn opgenomen de „Honorarium-Tabel voor Bouwkundige Werkzaamheden", en de „Toelichting op de berekening en de betaling van het Honorarium voor Architecten, zooals deze zijn vastgesteld in de Algemeene Vergadering der Maatschappij, gehouden te Amsterdam op 18 Mei 1904, en na een nader overleg met het rechtskundige lid der Commissie voor de herziening der Tabel.

Tabellen ten gebruike van architecten zullen verkrijgbaar zijn bij de Heeren Mouton en Co., Herderstraat 5 te 's Gravenhage.

De „Toelichting enz." wordt als afzonderlijke bijlage bij die tabel gevoegd.

BIBLIOTHEEK DER MAATSCHAPPIJ.

Voor de bibliotheek der Maatschappij zijn de volgende boekwerken ten geschenke ontvangen:

1. Van den heer A. Salm G.Bz., Voorzitter der Maatschappij: The British Home of to-day, bij W. Shaw Sparrow.
2. Van den heer Ch. Buls, Eerelid der Maatschappij: Ouvrons les yeux! Overgedrukt uit l'Emulation.
3. Van den uitgever, den heer F. van Rossen: De Hygiëne der Caisson-arbeiders, door Dr. G. Waller.
4. Van de uitgevers, de heeren H. D. Tjeenk Willink en Zoon: Woningbouw en Woningwet, model-statuten voor Vereenigingen als bedoeld in de Woningwet, door Mr. Dr. Ant. van Gijn.
5. Van den heer G. A. Scholten, lid der Maatschappij: Werktuigkunde voor Ambachtslieden, door G. A. Scholten.
6. Van den uitgever, den heer B. Wolf Jzn.: De Beurs te Amsterdam, 1835—1903, door A. W. Weissman.
7. Van de uitgevers, de wed. J. Ahrend en Zoon:
   a. Beknopte handleiding voor het Landmeten en Waterpassen, door L. Zwiers;
   b. Zakboekje voor het uitzetten van bogen met en zonder overgangsbogen voor spoor- en tramwegen, straten en kanalen, uit het Duitsch van O. Sarrazin en H. Oberbeck, door O. L. Veenstra Nzn.
8. Van de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst: het Eerste Jaarverslag der Commissie.

WINKELHUIS TE 'S GRAVENHAGE.

De voorgevel van het in dit blad afgebeelde winkelhuis van de firma J. A. Krul, Noordeinde te 's Gravenhage, is 15 M. breed.

De sokkels en de borstwering zijn van groot gevlekt

Labrador graniet, de pilasters van Beiersch graniet met vergulde versieringen.

Boven de puibalken is het gebouw opgetrokken in witte, matte, Seleziesche baksteen, met banden van blauw-geel-blauw.

Verschillende gevelversieringen zijn van Ober-Kirchner zandsteen. Voor de cordonbanden, dorpels, afdekkingen enz. is Escauzynsche steen gebruikt.

Het ijzerwerk is geschilderd in alluminium-kleur.

Het geheele gebouw werd uitgevoerd — daaronder begrepen het afbreken van het oude — in acht maanden tijds.

De bebouwde oppervlakte, waaronder begrepen die voor kantoren, expeditie-lokalen, chocolade-fabriek, machinekamer, woning van het personeel, emballage-kamers, enz. bedraagt ongeveer 700 M^2. Het geheele gebouw is onderkelderd ten dienste van de centrale verwarming, bergplaatsen, voorraadruimten, ijskelders, keukens enz.

De bouwkosten, waaronder begrepen zijn de kosten voor electrische installatie, centrale verwarming en geheele inrichting van winkel en salon, bedroegen ongeveer *f* 145.000.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Beschermvrouwen H. M. de Koningin en H. M. de Koningin-Moeder.

HONORARIUM-TABEL VOOR BOUWKUNDIGE WERKZAAMHEDEN.

(Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888, herzien in de Algemeene Vergadering van 18 Mei 1904.)

Algemeene omschrijving der klassen waarin de werken, verdeeld worden.	Omschrijving der verrichte werkzaamheden.	Bedrag van het honorarium in procenten van de aannemingssom:											
		van af 1200 tot beneden 3000	van af 3000 tot beneden 6000	van af 6000 tot beneden 10000	van af 10000 tot beneden 15000	van af 15000 tot beneden 22000	van af 22000 tot beneden 30000	van af 30000 tot beneden 40000	van af 40000 tot beneden 60000	van af 60000 tot beneden 100000	van af 100000 tot beneden 160000	van af 160000 tot beneden 240000	van af 240000 en hooger
Ie Klasse. Gewone eenvoudige bouwwerken voor welker uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1.5	1.4	1.1	0.75	0.5	0.6	0.5	0.4	0.4	0.4	0.3	0.3
	Ontwerp	1.5	1.5	1,35	1.0	0.9	0.65	0.6	0.6	0.5	0.5	0.4	0.4
	Bestek	0.5	0.5	0.45	0.4	0.4	0.35	0.35	0.3	0.3	0.3	0.3	0.2½
	Begrooting	0.5	0.5	0.45	0.4	0.4	0.35	0.35	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2½
	Algemeene details	2.5	2.3	2.1	1.9	1.7	1.45	1.25	1.1	1.1	1.0	1.0	0.9
	Hoofdleiding en afrekening	1.0	1.1	1.15	1.15	1.2	1.4	1.45	1.3	1.2	1.1	1.0	0.9
	Te zamen:	7.5	7.3	6.6	5.6	5.1	4.8	4.5	4.0	3.8	3.5	3.2	3.0
IIe Klasse. Bouwwerken voor welker uitvoering meer uitgebreide teekeningen noodig zijn.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1.8	1.7	1.4	1.0	0.7	0.6	0.6	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4
	Ontwerp	1.7	1.6	1.5	1.2	1.2	1.1	1.0	0.9	0.9	0.85	0.8	0.8
	Bestek	0.5	0.5	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4	0.35	0.35	0.3	0.25	0.2
	Begrooting	0.5	0.5	0.5	0.5	0.45	0.45	0.4	0.35	0.35	0.3	0.2	0.2
	Algemeene details	2.7	2.7	2.5	2.3	2.2	2.1	2.0	1.9	1.8	1.8	1.75	1.7
	Hoofdleiding en afrekening	1.3	1.3	1.2	1.1	1.1	1.1	1.1	1.0	0.9	0.9	0.85	0.7
	Te zamen:	8.5	8.3	7.6	6.6	6.1	5.8	5.5	5.0	4.8	4.6	4.3	4.0
IIIe Klasse. Buitengewone bouwwerken.	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	2.3	2.1	1.8	1.4	1.1	1.0	0.8	0.6	0.5	0.5	0.45	0.45
	Ontwerp	2.0	1.9	1.7	1.5	1.4	1.3	1.2	1.1	1.1	1.0	1.0	0.9
	Bestek	0.6	0.6	0.55	0.5	0.4	6.4	0.35	0.3	0.3	0.25	0.25	0.2
	Begrooting	0.6	0.6	0.55	0.5	0.4	0.4	0.35	0.3	0.25	0.25	0.2	0.15
	Algemeene details	3.5	3.5	3.4	3.2	3.0	2.8	2.8	2.7	2.65	2.5	2.4	2.1
	Hoofdleiding en afrekening	2.0	2.0	2.0	1.9	1.7	1.6	1.5	1.5	1.4	1.3	1.2	1.2
	Te zamen:	11.0	10.7	10.0	9.0	8.0	7.5	7.0	6.5	6.2	5.9	5.5	5.
IVe Klasse. Decoratieve werken, restauratie van monumenten, meubileering en stoffeering van gebouwen.	Ontwerp, begrooting en omschrijving	5.5	5.3	5.0	4.5	4.2	3.8	3.7	3.7	3.7	3.6	3.55	3.5
	Details, hoofdleiding en afrekening	6.5	6.7	6.4	6.2	5.8	5.7	5.7	5.6	5.4	5.4	5.45	5.5
	Te zamen:	12.0	12.0	11.4	10.7	10.0	9.5	9.4	9.3	9.1	9.0	9.0	9.0

Toelichting op de berekening en de betaling van het honorarium van architecten.

Artikel 1. Het honorarium van den architect is de belooning voor zijne werkzaamheden in zijn beroep geleverd; de kunstwaarde van het werk oefent op deze belooning geen invloed uit.

Art. 2. Het honorarium *voor een in uitvoering zijnd werk* wordt den architect betaald als volgt:

50% van het totale honorarium zoodra het werk is gegund.

40% van het totale honorarium op den dag dat het werk moest voltooid zijn.

10% van het totale honorarium bij het verstrijken van den onderhoudstermijn.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden waarvoor dat honorarium verschuldigd is.

Art. 3. Indien, nadat het ontwerp van den bouw of van het uit te voeren werk door den bouwheer is goedgekeurd, daarin door hem niet onbelangrijke veranderingen worden verlangd en opgedragen, wordt voor het maken van die veranderingen een extra honorarium in rekening gebracht, berekend naar den omvang dier veranderingen en den daarvoor besteden tijd.

Art. 4. Indien in een gebouw of op een bouwplaats, gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klassen waartoe deze behooren.

Art. 5. Indien tijdens de uitvoering van een bouwwerk *meerder werk* door den bouwheer wordt opgedragen, dan het door hem goedgekeurde bouwplan omvat, of *installatiën voor verwarming, ventilatie, watervoorziening* en *verlichting* en dergelijken worden uitgevoerd, die niet in de aanbesteding van het bouwwerk begrepen waren, dan is daarvoor aan den architect een honorarium verschuldigd, berekend over het totaal bedrag der kosten van die meerdere werken of installatiën, en volgens de percentage van de tabel toepasselijk op het betreffende werk.

Art. 6. Indien een aan den architect opgedragen werk niet wordt uitgevoerd, is hij die de opdracht heeft gedaan, verplicht uiterlijk binnen 6 maanden na het indienen van het werk van den architect, aan dezen een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend volgens de klasse waartoe het werk behoort. Wordt echter de uitvoering aan een ander opgedragen, dan is de lastgever verplicht het volle honorarium, *hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd*, aan eerstbedoelden architect te voldoen.

Art. 7. Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend volgens den stand van het werk en de reeds geleverde materialen. Indien over de wijze van vaststelling en de berekening van het deel van het honorarium verschil mocht ontstaan, wordt daarover beslist, hetzij door de Permanente Commissie, genoemd in art. 10, indien partijen de beslissing aan haar opdragen, hetzij door de Commissie van Advies, genoemd in artikel 14.

Art. 8. De oorspronkelijke teekeningen, *de detailteekeningen*, het bestek en de begrooting blijven het eigendom der architect, terwijl eene kopie *der bestekteekeningen* met aanwijzing van de ligging der putten, leidingen enz, met de eventueel aangebrachte wijzigingen, aan den bouwheer wordt verstrekt.

Art. 9. Nimmer zal een der partijen over eenig tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

Indien echter naar aanleiding van deze tabel, of de daarbij behoorende bijlage, eenig geschil, hetzij over de wijze van berekening van het honorarium van den architect of bouwkundige, hetzij over eenig ander punt, tusschen den bouwheer of zijne erven of rechtverkrijgenden eenerzijds, en den architect of bouwkundige anderzijds, mocht ontstaan, zullen beide partijen bevoegd zijn hunne zaak te brengen voor de Permanente Commissie, ter voorkoming van geschillen, waarover in het volgend artikel wordt gehandeld.

Art. 10. Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst worden benoemd.

Zij heeft haren zetel te Amsterdam.

Art. 11. Deze Permanente Commissie tracht een dreigend geschil te voorkomen, of wel brengt, zoo beide partijen haar daartoe opdracht geven, een reeds ontstaan geschil tot oplossing.

Indien zij er in slaagt een geschil te voorkomen, of een ontstaand geschil tot oplossing te brengen, is zij, zoo in het een als het ander geval, gerechtigd de kosten, waaronder zijn te verstaan, zoowel de werkelijke verschotten, als de vergoeding van den besteedden arbeid, in rekening te brengen aan degene der partijen, die volgens haar die kosten geheel of gedeeltelijk moet dragen.

Slaagt de Permanente Commissie niet in het voorkomen van een geschil, dan heeft geen uitspraak plaats omtrent de door haar gemaakte kosten, doch wordt die opgeschort totdat, indien noodig, de hierna te noemen Commissie van Advies, het advies zal uitbrengen, waarbij dan tevens ook uitspraak wordt gedaan omtrent de kosten der Permanente Commissie, zoowel als omtrent die der Commissie van Advies.

Art 12. Indien door partijen een geschil aan de Permanente Commissie ter beslissing wordt opgedragen, zal door de Permanente Commissie rekening worden gehouden met de bepalingen van de artikelen 15, 16 en 17.

Art. 13. Slaagt de Permanente Commissie er niet in een geschil te voorkomen, dan wordt het aan haar uitspraak onderworpen. Bij het doen dier uitspraak is zij gebonden door het advies van de in het volgend artikel te noemen Commissie. Beide partijen zijn verplicht, zich aan de uitspraak der Commissie te onderwerpen.

Art. 14. Deze „Commissie van Advies" zal bestaan uit drie leden, een te benoemen door ieder der partijen en het derde lid door partijen in onderling overleg.

Zoo dit overleg niet tot overeenstemming mocht leiden, wordt door partijen de tusschenkomst van den Kantonrechter ingeroepen. Een der leden dier Commissie fungeert als Voorzitter.

Art. 15. Het geschil wordt in den regel schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene memorie van toelichting aan de Commissie van Advies in te leveren; met toestemming der Commissie van Advies kan het indienen eener 2e memorie worden toegestaan.

De eischende partij levert hare memorie in binnen 14 dagen, nadat het compromis door partijen en de Commissie van Advies is onderteekend. Daarna volgende memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der memorie van de wederpartij worden beantwoord.

Met toestemming der Commissie van Advies kunnen deze termijnen worden verlengd.

Partijen zenden aan de wederpartij, benevens aan den Voorzitter der Commissie van Advies, een gedagteekend exemplaar der memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Na de wisseling der memoriën, is de Commissie van Advies bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:

1°. Partijen of hunne gemachtigden te hooren.

2°. Getuigen en deskundigen te hooren.

Art. 16. Het advies wordt door de Commissie binnen twee maanden na de wisseling der schrifturen, of binnen één maand na de laatste mondelinge toelichting gegeven, waarbij tevens wordt beslist over de kosten. Het heeft de kracht van een uiterlijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift meegedeeld.

De Commissie van Advies geeft haar advies als goede mannen naar billijkheid.

Mochten bijzondere omstandigheden de Commissie beletten binnen gezegden termijn van twee maanden haar Advies te geven, dan is zij bevoegd dit eenmaal voor een maand aan te houden, en geeft zij daarvan aan partijen schriftelijk kennis.

Art. 17. Zoowel de Commissie van Advies, als de partijen, zijn vrijgesteld van alle in de Rijkswetten voorgeschreven vormen, terwijl alle aan de Commissie over te leggen stukken op ongezegeld papier kunnen worden opgesteld.

Partijen hebben de vrijheid zich bij de in art. 13 genoemde mondelinge toelichtingen te doen vertegenwoordigen; bij de in art. 11 voorgeschreven pogingen tot minnelijke schikking zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst

A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*

Achterstaande tabel dient als grondslag voor berekening van het honorarium voor bouwkundige werkzaamheden, behoudens bijzondere of bijkomende omstandigheden.

Onder deze tabel zijn niet begrepen **gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop, bemoeiingen bij slooping, enz.**; werkzaamheden hiervoor verricht, worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht. Ook zijn onder deze tabel niet begrepen het honorarium voor werken, waarvan de bouwkosten minder bedragen dan **f 1200.—**, of van zoodanige werken, waarvan het honorarium niet volgens een aanneming- of bouwsom kan worden berekend. Het daarvoor verschuldigde wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden en den tijd daaraan besteed.

Het honorarium voor **verbouwingen** of **herstellingen** van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief, vallende in de opvolgende hoogere klasse dan die, waarin die gebouwen volgens de tabel zouden vallen.

Indien bij een nieuw bouwwerk, hetzij geheel of gedeeltelijk gebruik wordt gemaakt van **materialen, welke door of van wege**

den bouwheer worden geleverd, of wel van **oude materialen**, dan wordt voor de berekening van het honorarium de waarde dezer materialen als nieuw materiaal aangenomen, en die waarde gevoegd bij de bouwsom.

De kosten van **toezicht op en leiding van den bouw**, zoomede die der **te voeren administratie** en het daarvoor aan den opzichter of de opzichters verschuldigde salaris, maken geen deel uit van het honorarium, doch zijn voor rekening en ten laste van den bouwheer. Dit opzicht en toezicht hebbend personeel wordt aangesteld en ontslagen door den architect, en staat onder diens bevelen. Het aan dat personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den bouwheer, en wordt door dezen maandelijks betaald.

Waar in deze tabel of in de toelichting gesproken wordt van **Algemeene details** worden daaronder verstaan de teekeningen noodig voor een goed overzicht van den aard van het werk en voor de uitvoering daarvan.

In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van deze tabel kunnen worden berekend, of om de boven aangevoerde redenen niet tot deze tabel behooren, zoomede van die, niet betrekking hebbendè op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt:

Voor **conferentiën, adviezen, berekeningen of andere bemoeiingen** van den architect:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens . *f* 5.—

b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens . . . . 6.—

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor **reizen**, geen betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens . . . *f* 25.—

b. voor een dag, met overnachten, „ . . . - 35.—

Voor **reizen**, betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage:

a. voor een dag, binnenslands, zonder overnachten, minstens . . . . *f* 6.—

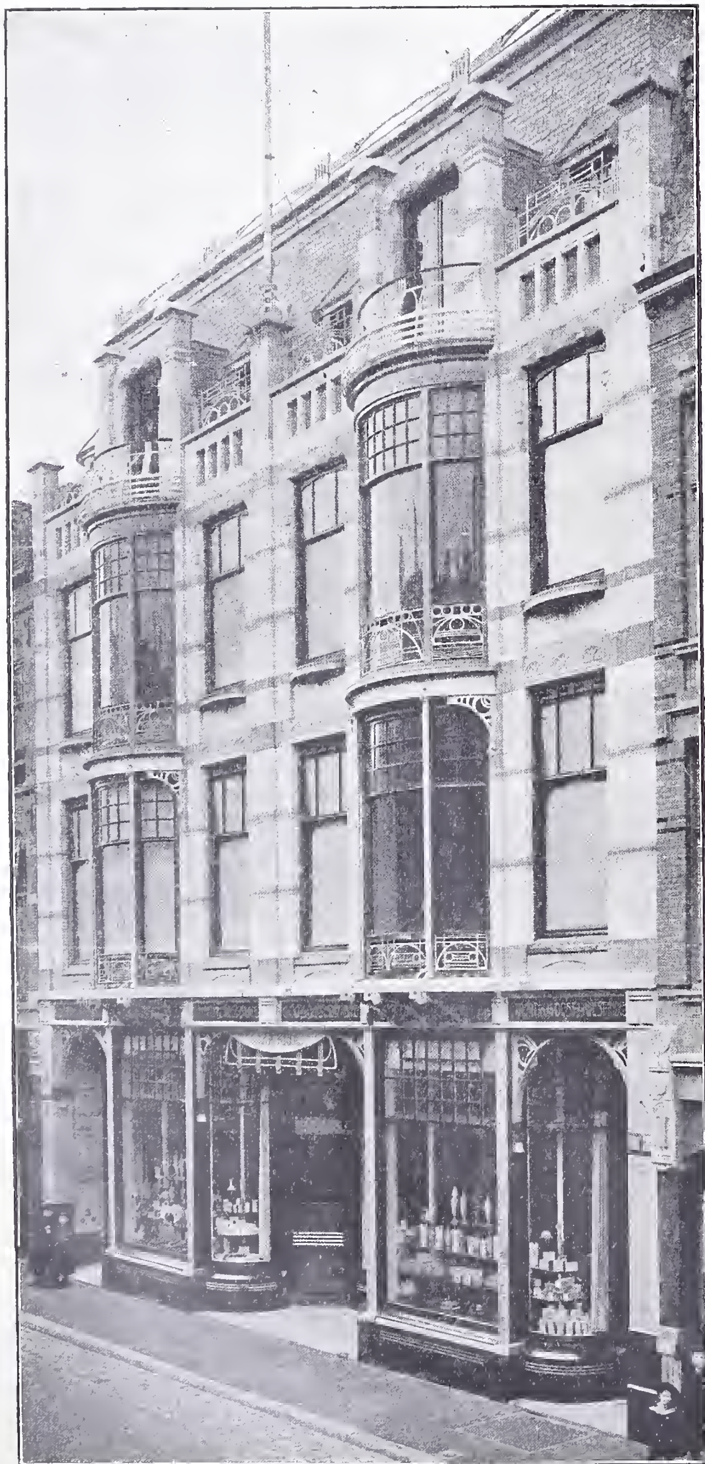
b. voor een dag, buitenslands, zonder overnachten, minstens . . . . - 10.—

c. voor een dag, binnenslands, met overnachten, minstens - 10.—

d. voor een dag, buitenslands, met overnachten „ - 15.—

Onderdeelen van dagen worden als volle dagen zonder overnachten in rekening gebracht.

Het tarief van **reizen door opzichters** is de helft van het bovenstaande.

Winkelhuis van de firma J. A. Krul, te 's Gravenhage.
Architect L. A. H. de Wolf.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 6 Aug. 1904. *Politiek en Kunst*. Hierin wordt betoogd, dat van een krachtig protest tegen wat Dr. Kuyper tot de Christelijke Onderwijzers heeft gezegd, niets is gekomen, — om redenen van politiek. In 1896 werd aan Berlage de opdracht voor de Amsterdamsche Beurs gegeven; dit wordt toegeschreven aan zijn zeer vooruitstrevende politiek, daar de toenmalige Wethouder Treub een der meest invloedrijke leden der radicale partij was. En — zegt „De Opmerker", — daar nu schuilt de „geest des verderfs", die nog duidelijker zich getoond heeft, nu Berlage te Crefeld van zijn socialistische neigingen geen geheim meer maakt, en een ander socialist in eene brochure de Beurs als een symbool van de proletariërs prees. Het is begrijpelijk, dat iemand als Dr. Kuyper zulk een symbool een ergernis moet zijn; en deze heeft hij gelucht. Politiek buiten beschouwing gelaten, dan is de ergernis niet te verklaren.

Siena. Slot van de beschrijving der monumenten en kunstwerken in die stad.

In Zeeland. Bespreking van de Tentoonstelling van Koperwerk te Middelburg. De schrijver spoort aan tot een bezoek aan die tentoonstelling, die 15 Aug. a.s. gesloten wordt.

Architectura. 6 Aug. 1904. Vervolg en slot van: *Het Mausoleum van Halikarnasus*.

Het materialisme der moderne bouwkunst. De vraag wordt gedaan, of de boute uitspraak van Dr. Kuyper, dat de moderne bouwkunst materialistisch is, waarvoor de Nieuwe Amsterdamsche Beurs als voorbeeld wordt genoemd, wel geoorloofd is, en of het, met het oog op de bestemming van dit bouwwerk, wel goed was, der N. Beurs alle verhevenheid te ontzeggen. De schrijver, de heer Walenkamp, komt tot het besluit, dat de Beurs heel wat „verhevener" is dan copiën van bedenkelijken aard, die aan alles doen denken behalve aan het begrip „beurs". En dan, — de moderne kunst is niet zoo materialistisch als waarvoor men haar wel zou willen doen doorgaan; en zij zou nog heel wat minder materialistisch zijn, wanneer niet de onderwerpen ontbraken om het verhevene te kristalliseeren. Want, waar zijn de denkbeelden, waar de verheven onderwerpen, waarvoor kunstenaars tegenwoordig geroepen worden hun schoonste ideeën te beproeven? Aan het einde van het artikel zegt de schrijver: dat er geen materialisme in kunst bestaat, dat deze denkbeelden elkaar uitsluiten; maar dat daarmede niet wordt gezegd, dat er geen lieden zijn die hier anders over denken.

Het „Technisch gedeelte" bevat; *Verbetering van hout door suiker*, dat is tegen bederf beveiligen van- en meer vastheid en taaiheid geven aan het hout door het te drenken met een suikeroplossing; *Schadelijke invloed van verwarming en verlichting op onze gezondheid; Een en ander over spoorwegen*.

De Bouwwereld. 3 Aug. Vervolg van de *Korte omschrijving der in 1903—1904 te Scheveningen uitgevoerde uitbreidingswerken*.

Kleine Ziekenhuizen. Ontwerp met opgave van kosten van een klein ziekenhuis met 15 à 20 bedden voor eene gemeente, of een combinatie, tot 5000 zielen; met afbeeldingen.

Dit nummer bevat ook een afbeelding van het *Raadhuis te Graft*.

Loodgieters- en Fittersbedrijf. *Geen huis zonder gas. Over verwarming van fabrieken, gemengde stoomverwarmingen. Over zinkbedekkingen.*

UIT DEN VREEMDE.

De Zuid-Wester kapel van St. Paul's kathedraal te Londen, wordt in een permanente St. Michael- en George-kapel veranderd. Nieuw altaar, nieuw gekleurd glas, nieuw verguld, en 48.000 gulden onkosten.

Het grootste gebouw dat ooit met Hennebique systeem gebouwd zal zijn, is dat wat opgericht wordt voor het departement van vrije kunsten aan de universiteit te Ottawa.

Giacomo Boni, de archeoloog belast met de opgravingen van het Forum te Rome, heeft aldaar een zwaren koopstander gevonden met 8 stevige vaste hefboomen van hout. Het hout was volkomen geconserveerd, doch de ijzeren bevestiging geheel geoxideerd. Deze vondst, 2000 jaren oud, is eenig in haar soort.

Het nieuw gestichte museum voor natuurwetenschap en techniek te München neemt steeds meer in belangrijkheid toe, en heeft wederom een groot bewijs van belangstelling gekregen door het besluit van de Kgl. Pruisische spoorwegdirectie, waarbij aan het Museum op alle spoorbanen vrachtvrijheid verleend wordt. Een dergelijk besluit was reeds door de Beijersche en Badensche spoorwegdirecties genomen.

De stad Bremen, schrijft eene *Internationale* prijsvraag uit voor het ontwerp van een huizenblok aan de Kaiser Wilhelmsplatz. De tijd van inlevering is 1 Maart 1905.

Een 1e prijs van 5000 Mrk; een tweede van 3000 Mrk. en een derde van 2000 Mrk. De regeering der stad heeft zich veel moeite gegeven, om een zooveel mogelijk uitgebreid en volledig programma op te stellen, en kosten noch moeite gespaard, om een fraai bouwplan te krijgen, voor de schilderachtige markt, tegenover het oude Raadhuis.

Van het „Collége de Calvin" te Genève, gebouwd in 1858 en beroemd om zijn monumentaal peristylium dat er toegang toe geeft, is het beeldhouwwerk geheel gerestaureerd door de bekwame hand van den heer Robert Moritz.

Men heeft in het arsenaal van Berlijn een merkwaardig reliefplan van Straatsburg ontdekt, dat niet minder meet dan 12 bij 6 meter, en waarschijnlijk daar gebracht is in 1814 door het leger der geallieerden. Het dateert van 1725 en is een waar kunststuk van de hand van een Fransch genie officier. Het plan, dat natuurlijk nu geen militaire waarde meer heeft, is aan het Straatsburgsch Museum afgestaan.

Het is een kunstig stuk arbeid, dat een volmaakte voorstelling is van Straatsburg uit die dagen. Alle oude gebouwen, sommigen reeds lang verdwenen en vergeten, zijn met de meeste nauwkeurigheid weergegeven, zoodat het zelfs voor de restauratie van merkwaardige, maar thans zeer vervallen gebouwen, van het grootste belang is.

BERICHTEN.

De Woningwet. Een wetsontwerp is ingediend tot wijziging van de artikelen 8 en 51 der Woningwet. Zooals men weet bevat art. 8 het voorschrift, dat indien binnen 2 jaren na het in werking treden der Woningwet (en dit had plaats op 1 Aug. 1902) in eene gemeente nog geen bouw- en geen woningverordening zijn tot stand gekomen, Ged. Staten B. en W. dan uitnoodigen zoodanige voorschriften te ontwerpen en binnen een bepaalden tijd in te zenden, enz.; terwijl art. 51 bepaalt, dat alle plaatselijke verordeningen, regelende het onderwerp der Woningwet, vervallen 3 jaren na het tijdstip, waarop zij in werking treedt, indien zij niet met inachtneming van de bepalingen dier Wet binnen dien termijn zijn herzien.

Aan de „Memorie van toelichting" van genoemde wetswijziging wordt het volgende ontleend:

„Bij schrijven van 16 April 1904 werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken tot Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën de vraag gericht, of er uitzicht bestaat, dat in de meeste gemeenten van hun gewest vóór 1 Augustus 1904 voorschriften, als bedoeld in Artikel 1 der Woningwet en goedgekeurd overeenkomstig artikel 7 dier wet, tot stand zullen zijn gekomen.

Uit de ontvangen antwoorden blijkt, dat voor de groote meerderheid der gemeenten des Rijks zoodanige voorschriften op 1 Augustus 1904 niet tot stand zullen zijn gekomen.

Gevolg hiervan zoude zijn, dat met betrekking tot die gemeenten artikel 8 der wet in toepassing zoude zijn te brengen. Dit nu is niet raadzaam, waar de bepalingen van artikel 8 bedoeld zijn als uitzonderingsmaatregel tegenover onwillige gemeenten. De ervaring heeft geleerd, dat de bij artikel 8 gestelde termijn van twee jaren, gegeven de moeilijkheid van het onderwerp en de wenschelijkheid van zeer zorgvuldige voorbereiding, met inachtneming van de desbetreffende wettelijke voorschriften, te kort is. Daarom wordt thans voorgesteld dien termijn, overeenkomstig de adviezen van de meeste colleges van Gedeputeerde Staten, te verlengen met één jaar.

In verband hiermede behoort ook de termijn, gesteld in artikel 51 der wet, met één jaar te worden verlengd'.

's Gravenhage. Het voornemen bestaat om den gevel der Kloosterkerk, aan het Lange Voorhout, te restaureeren.

Deze kerk is die van het klooster der Predikheeren of Dominikanen, en was gewijd aan St. Vincent; hierom werd zij oorspronkelijk St. Vincents-Kloosterkerk genoemd. Het klooster werd gesticht door de vrome Vrouwe Margaretha, dochter van Adolf, Hertog van Kleef en Graaf van der Mark, tweede vrouw van Aalbrecht van Beieren, en wel omstreeks 1396 of later.

Nadat 's Gravenhage in handen der Staatschen was gevallen sedert de Spanjaarden in 1574 de streek verlaten hadden, werd de kerk tot stalling van paarden en daarna tot 's Lands Arsenaal en Geschuthuis gebruikt. Het schijnt, dat in het koor zelfs geschut gegoten is geworden. Het gebouw behield deze bestemming tot in het jaar 1617, toen het weder ingericht werd voor de godsdienstoefeningen der Gereformeerden. Wel kreeg de kerk sedert den naam van „Prince-Kerk", maar in den mond des volks bleef zij de Kloosterkerk heeten.

Het klooster werd in 1583 voor 't grootste gedeelte afgebroken; wat nog bleef staan, diende o. a. later tot woning van vrouwen die in 1685 en volgende jaren uit Frankrijk zijn geweken en haar toevlucht te 's Gravenhage zochten. Van 't klooster, dat oorspronkelijk prachtige tuinen bezat met veel daaraan grenzend land, is thans niets meer over.

Militaire Academie. Aan deze instelling te Breda is benoemd, voor 1 jaar, tot leeraar in de waterbouwkunde, de heer M. Tjaden, adj. Ingenieur bij de gemeentewerken te 's Gravenhage.

Polytechnische School te Delft. De hoogleeraar-directeur zal tot inschrijving voor den cursus 1904—1905 zitting houden in het gebouw der instelling des voormiddags 10—12 uren en des middags van $1^1/_2$—3 uren:

Maandag 5 September en Donderdag 8 September voor hen, die reeds een- of meermalen zijn ingeschreven geweest; Dinsdag 6 en Woensdag 7 September voor hen, die zich voor de eerste maal wenschen te doen inschrijven, en wel Dinsdag voor hen, wier familienaam begint met een der letters A tot en met K, en Woensdag voor de overige letters L tot en met Z.

Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam. Aanmelding om tot den cursus 1904.1905 te worden toegelaten moet schriftelijk geschieden vóór 12 September a. s. aan den Hoogleeraar-Directeur, den heer Aug. Allebé, met een uittreksel uit de geboorteregisters van den burgerlijken stand en eene opgaaf van de cursussen, welke men wenscht te volgen.

Het toelatings-examen zal aanvangen op Maandag 26 September, des morgens te 9 uren, in het Academiegebouw (Stadhouderskade 86). De lessen zullen beginnen op Maandag 3 October daaraanvolgende. Wie bij de schriftelijke kennisgeving mede kan overleggen de akte van bekwaamheid in het handteekenen voor middelbaar onderwijs (M1), is van bovenbedoeld toelatings-examen vrijgesteld.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 15 AUGUSTUS.

PIETERZIJL (GR.). Het afbreken en weder opbouwen van een huis aan den grintweg aldaar.

De heer G. Noordhoff, aan wien bilj. voor 15 Aug. inzenden.

IJSSELMONDE (Z.-H.). Het bouwen van tien arbeiderswoningen.

De heer Andr. de Waard. Bestek en teek ter inzage in café „De Holl. Tuin".

DINSDAG 16 AUGUSTUS.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Deventer straatweg, hoek Vijverlaan.

De arch. Andr. v. Driesum Szn., v.m. 11 u., in hotel v. d. Burg. Bestek en teek. verkr. ad f 1,50 ten zijnen kantore.

ENTER (OV.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis met stallingen enz., aan de Groote straat in het dorp Enter.

De heer Langenhof, n.m. 3 u., in hotel Janssen, alw. bestek en teek ter inzage. Inl. geeft J. Wilmink Gz., Hengelo (Ov.). Aanw. 16 Aug., v.m. 9 u.

's-GRAVENHAGE. Bestek no. 202. Het bouwen van een magazijn op de vlakte van Waalsdorp, onder het beheer der genie. Raming f 1020.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel van den besteder. bij de Frederikskazerne. Bestek en het proc.-verb. van gegeven inlicht. ter lezing op bovengen. bureel. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkrijgb. resp. tegen f 0,30 en f 0,10 bij den besteder. Aanw. wordt niet gehouden.

ROTTERDAM. Het bouwen van een stedelijk armhuis nabij de Henegouwerlaan.

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage ter secretarie en in het stadstimmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn. Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 2 Aug., v.m. 10½ u.

WOENSDAG 17 AUGUSTUS.

BEEK (GELD.). Het bouwen van eene boerderij in massa en in perceelen: perc. 1 het metselwerkloon, perc. 2 het timmeren, perc. 3 het schilderen deze met bijlev. van materialen.

De heer A. Berntsen te Loerbeek, n.m. 6 u., in 't koffiehuis van wed. ten Bensel. Bestek en teek. ter inzage in voorn. koffiehuis. Inlicht. geeft de gem.-arch. J. H. Venhoven. Aanw. 17 Aug., n.m. 3 u.

's-GRAVENHAGE. De verbouwing van een perceel te Hulst, en de inrichting daarvan tot post- en telegraafkantoor met directeurswoning en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedk. der aanbest. tot en met 31 Dec. 1906. Ram. f 8240.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posterijen en telegraphie; aan dat van het prov. best. van Zeeland; aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, te 's-Hage; bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Hulst, en tegen f 0,35, te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage, Inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den opz. bij de landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk te 's-Bosch. Aanw. 8 Aug., n.m. 1½ u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een winkel- en woonhuis, aan de Drienerstraat.

De heer Joh. Traast, n.m. 4 u., in 't café van D. H. ten Bruggencate. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. en inlicht. geven de archit. De Herder en Hellendoorn.

HENDRIK IDO AMBACHT. Het amoveeren en bouwen van een woonhuis, met een lokaal aan de bestaande school.

Het best. van een school met den bijbel te H.-I-Ambacht, n m. 6 u., in een der schoollokalen. Bestek en teek. ter lezing in het koffiehuis van T. Bakker, en zijn tegen f 2 verkrijgb. bij A. v. d. Plaat, bij wien inlicht. zijn te bekomen. Aanw. 17 Aug., v.m. 10½ u.

PATERSWOLDE (GR.). Het bouwen van een boerderij met bijlev. van alle materialen arbeidsloonen enz. te Oosterbroek.

De heer Jb. Hesselink, n.m. 4 u., in café Faber, alw. bestek en teek. ter inzage en teek. tegen f 0,50 verkrijgb. Inl. geeft Joh. Heethuis. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 18 AUGUSTUS.

EDE (GELD.). 1. Het bouwen van een gasfabriekgebouw met afrastering van het terrein; 2. kantoor met werkplaats, kolenloods, bergplaats en fundeering van den gashouder.

Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage ten gemeentehuize en verkrijgb. bij den gem.arch. tegen f 1,50. Inl. en aanw. dagel. van 9—12.

RIJSBERGEN (N.-BR.). Het bouwen van een heerenhuis.

De arch. P. A. Oomes en L. v. d Plas te Breda, v.m. 11 u., in 't koffiehuis van A. de Leeuw, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven voorn. archit.

MAANDAG 29 AUGUSTUS.

RIJSSEN (OV.). Het bouwen van een machinekamer, ketelhuis en van een shedbouw ter gezamenlijke oppervl. van 6500 M². bij de fabriek in den Boonkamp.

De Firma ter Horst en Co., n.m. 2½ u. (Gr. tijd) in hotel Koenderink.

VRIJDAG 2 SEPTEMBER.

ZWOLLE. Het maken van gebouwen en inrichtingen voor den locaalspoorweg van Emmen naar Gasselternijeveen volgens bestek no. 25. Raming f 43000.

De directie der Noordoosterlocaalspoorw. Mij, n.m. 1½ u. (West Europeesche Tijd).

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

26 JULI.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een theepakhuis voor den heer C. H. J. ten Brink.

Laagste inschr. R. Bootsma, Schrans, f 11566. Gegund aan C. Lerk.

LEMELERVELD (OV.) (ONDERH.). Het bouwen van een woon- en winkelhuis met café aldaar, voor rekening van de hh. J. en M. v. Tongeren.

Gegund aan J. G. Jansen Fz. te Nijverdal.

27 JULI.

LEMELERVELD (OV.). Het bouwen van een winkelhuis met café aan het kanaal. Ram. f 4400. Door den arch. T. A. Trijssenaar Jr. Almelo.

Laagste inschr. H. Kremer, den Ham, f 4961. Niet gegund. Onderh. opgedragen aan J. G. Jansen Fz. te Nijverdal, voor f 3700.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een vruchtensappenfabr. met woning op den hoek van de Gysbert Japicxstr. en Oranje Nassaustraat. Door den heer Johan Sloep.

Laagste inschr. A. Riddersma, f 8760. Geg.

29 JULI.

AARLE-RIXTEL (N.-BR.). Het opbouwen der uitgebrande boerderij, voor rekening van den heer M. v. Thiel.

Metselwerk. Laagste inschr. P. v. Wetten, f 818.42*.

Timmerwerk. C. v. Roij, f 1130*. * Geg.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonhuis voor den heer Bogaard.

Laagste inschr. Gebr. Wolf, f 1759. Geg.

30 JULI.

LOOSDUINEN. Het bouwen van een woonhuis, broeikassen enz., aan den Nieuwen weg. Door den arch. D. Oosthoek te 's-Hage.

Laagste inschr. D. Soeteman, Hoek van Holland, f 9380.

1 AUGUSTUS.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woonhuis op een terrein gelegen aan de Reitzstraat. Door den archit. W. Elzinga.

Laagste inschr. H. Steggink, f 3439.

2 AUGUSTUS.

BUNDE (L.). Het bouwen van twee torens, het vergrooten der kerk, het restaureeren van het bestaande gedeelte der kerk en het verbouwen der sacristie. Door het kerkbest. der R.-K. parochiekerk St. Agnes.

Laagste inschr. Muijres, Sittard, f 10100

3 AUGUSTUS.

AVEREEST (HERBEST.). Het verbouwen van het post- en telegraafkantoor te Dedemsvaart. Raming f 7000. Door het gem.best.

Laagste inschr. G. J. Willighagen, Zwolle, f 7677. Niet gegund Het werk is opgedragen aan K. A. Hakkert, Bouwkundige te Avereest, voor het begrootingscijfer f 7479.94.

BUREN (GELD.). Het verbouwen van een woonhuis met een uitbouw voor drukkerij enz. in de Voorstraat. Door den heer D. J. Thijsen.

Laagste inschr. H. P. Baars, Buren, f 1063. Gegund.

ELST (BETUWE). Het bouwen van een logement en winkelgebouw, het maken eener overdekking met loods, het verplaatsen van

het veilingsgebouw en het daarstellen eener tuinmuur met bijlev. der materialen enz. Door den heer M. A. Vink J.Fzn.
Laagste inschr J. van Hullenaar, Bommel, f 22187.

ENSCHEDE. Het bouwen van 4 woonhuizen in twee blokken aan de Javastraat. Door den heer A. J. Broekers.
Zonder schilderwerk. Laagste inschrijver J. v. Egteren en Braakman, f 6819. Gegund.
Met schilderwerk. J. v. Egteren en Braakman, f 7299.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van acht heerenhuizen aan het Stadhoudersplein te 's-Hage, voor rekening van de coöp. bouwvereen. „Beek- en Duinzicht". Door den arch. S Wijn.
Laagste inschr. L. Koolen, 's-Hage, f 67452.

TER NEUZEN. Het bouwen van een zaal aan het logement „'s-Lands Welvaren". Door den bouwk. J. Scheele.
Perc. 1. Metselwerk. Laagste inschr. W. Nieuwlinck, f 1249. Gegund.
Perc. 2. Timmerwerk. A. C. Rijnberg, f 1777. Gegund.

UTRECHT. Het bouwen van een fabriek, benevens bureaux en woonhuis aan de Crosselaan. Raming f 35666. Door den heer R. Rijksen Gz.
Laagste inschr. W. v. d. Linden, f 33540.

WATERINGEN (ONDERH.). Het bouwen van een school met onderwijzerswoning, voor rekening van de Nederd. Herv. gem. Door den arch. D. Oosthoek.
Metselwerk. Laagste inschr. C. de Zoete, f 5567.
Timmerwerk. A. Janknegt, f 4160.
Massa. A. Janknegt, f 9345. Gegund.

4 AUGUSTUS.

DRIEL (GELD.). Het bouwen van een woonhuis, met bijlev. van materialen enz. Door de dames D. van Honaard.
Laagste inschr. W. de Locht, Lent, f 2460.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij aan den Deldenerstraatweg. Door den heer J. J. Smits.
Laagste inschr. G. Steggink, f 5076.

5 AUGUSTUS.

DREMPT (GELD.). Het bouwen van een woonhuis met bijlev. van eenige materialen. Door den heer B. Seesinck.
Gegund als volgt: J. H. Jolink, Drempt, timmerwerk, f 770; A. H. Huishof, Steenderen, metselwerk f 250; B. Booltink, id., smidsw. f 69,40; H. Kormelink, Drempt, verfw. f 80.

TERNEUZEN. Het bouwen van een blok woonhuizen van vijf en een blok woonhuizen van zes te Sluiskil. Door den bouwk. P. C. v. d. Hooft te Terneuzen.
Voor een blok van vijf woonhuizen. Metselwerk. Laagste inschrs. W. P. Nieuwelink en H. v. d. Velden, f 3170.
Timmerwerk. H. Kaijser en A. de Kort, f 2465.
Voor een blok van zes woonhuizen. Metselwerk. W. P. Nieuwelink en H. v. d. Velden, f 2929.
Timmerwerk. H. Kaijser en A. de Kort, f 2245.
Voor een blok van zes woonhuizen in massa, P. J. en J. A. Rijnberg, f 5160.

6 AUGUSTUS.

APELDOORN. Het bouwen van een winkelhuis met magazijn, werkplaats en woning voor „Burger's Rijwielfabriek", aan den Deventerweg te Apeldoorn. Door den arch. J. A. Wijn.
Laagste inschr. J. de Groot, f 8388.

EXLOO (DR.). 1. Het bouwen van een hulpschool te Valthermond; 2. het bouwen van een hulplokaal bij de school te Valthe, alles met bijlev. van materialen. Door het gem.best. van Odoorn.
Hulpschool Valthermond. Laagste inschr. J. Linzel, Stadskanaal, f 7747*.
Hulplokaal Valthe. G. de Ruiter, f 2940*.
* Gegund.

's-HERTOGENBOSCH (ONDERH.). Het bouwen van twee winkelhuizen met bovenwoningen aan de Koninginnelaan. Door den bouwk. A. J. v. Loon.
Laagste inschrs. A. de Vroom en C. v. d. Wagt, f 10540.

NIEUWBUINEN. Het bouwen van een consistoriekamer aan de kerk. Ram. f 2000 Door de kerkvoogden der Herv. gem.
Laagste inschr. H. Seijers, Nieuwbuinen, f 1875. Gegund.

7 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het bouwen van 8 huizen met afzonderlijke bovenwoningen aan de Valkenboschlaan, voor rekening van de Coöp. Vereen. tot huizenbezit „die Haghe".
Geg. aan R. C. Hartman, 's-Hage, f 80.400.

8 AUGUSTUS.

GEMERT. Het bouwen van een sociteitszaal voor den heer A. v Berkel.
Laagste inschr. J. L. Klerks, f 4,70 per M. Gegund.

STAD DOETINCHEM. 1. Het aanbouwen van een lokaal aan de school voor M. U. L O. met de benoodigde meubelen; 2. het verbouwen van school 4. Door het gem best.
School no. 3. Laagste inschr. B. Abelskamp, f 2360.
School no. 4. T. Siebelink, f 1497.
Schoolmeubelen. J. Geels, Lochem f 3,67.

ZWAAGWESTEINDE (FR.). Het bouwen van een kerkje. Door de commissie voor kerkbouw.
Laagste inschr. D. M. v. d. Lee, Garijp, f 3371. Gegund.

9 AUGUSTUS.

UTRECHT. Bestek no. 992. Het maken van grondwerken, kunstwerken, hoofdgebouw met perron en perronoverkapping en bijkomende werken op het station Baarle Nassau (grens). Raming f 298300. Door de maatij. tot expl. van staatsspoorw.
Laagste inschr. L. G Jansen, Antwerpen, f 254,239.

ZUTPHEN. Het afbreken van perc. no. 29 aan de Turfstraat en het opbouwen van een winkel- en woonhuis, c.a. Door den heer H Voerknecht.
Metselwerk. Laagste inschr. H. Koordeman, f 3495.
Timmerwerk. John. Oldenhout, f 3547.
Metsel- en timmerwerk. D. Hutting, f 6978*.
Loodgieterswerk enz. J. F. van Hulst, f 547*. * Gegund.

10 AUGUSTUS.

ROTTERDAM. Het verbouwen van een dubbel woonhuis tot winkelhuizen a/d. Noordsingel no. 81, te Rotterdam. Door den arch. W. J. Th. de Bruijn.
Laagste inschrijver H. A. van Hemmen, f 7818.

Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. d LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en Ventilatie. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — Aug. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

Bouwkundig Weekblad.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

20 AUGUSTUS 1904. 24e JAARGANG. No. 34.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.—

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

89ste ALGEMEENE VERGADERING

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gehouden op Woensdag 18 Mei 1904, te Amsterdam.

Deze vergadering werd bijgewoond door de leden van het Hoofdbestuur, de heeren: A. Salm G.Bz., *Voorzitter,* Ed. Cuypers, *Vice-Voorzitter,* Jb. van den Ban Pzn., M. A. C. Hartman, B. J. Ouëndag, F. W. M. Poggenbeek, J. Verheul Dzn., benevens de *Secretaris* C. T. J. Louis Rieber;

door de Eereleden, de heeren: A. le Comte en J. H. Leliman;

door de leden — voor zoover de presentielijst aanwijst — de heeren: Aug. Alexander, V. G. A. Bosch, E. van den Bossche, A. E. Braat, F. J. Bremmer Hzn., J. W. G. Droste, L. C. Dumont, P. Kleiweg Dyserinck, F. H. van Etteger, A. R. Freem, D. J. Gantvoort, W. A. E. van Geuns, J. C. de Groot, Jan Hamer, Joseph Herman, Z. Hoek, C. A. Huijgen, J. H. P. Janse, E. Jelsma, A. J. Joling, W. de Jong, W. H. Kam Jr., F. L. M. Kerkhoff, A. S. Keij, J. T. Kok, Albert Kool, A. Labouchère, J. N. Landré, H. J. de Lange, J. M. Lob, I. H. J. van Lunteren, H. W. Mauser, C. B. Posthumus Meijjes, H. Moen G.Pzn., J. Mutters Jr., J. J. van Nieukerken, F. Nieuwerkerk, J. L. Schouten, A. Spoon J.Jzn., P. J. Stokvis, J. A. van Straaten Jr., K. Swagerman Pzn., J. H. Tonnaer, D. Verheul Jr., G. Versteeg, A. Vonk, Jan Vormer, H. Wakkie, A. W. Weissman, E. G. Wentink Junior, L. A. H. de Wolf, J. F. Wouters, C. Zander.

Bij het openen der vergadering verwelkomde de Voorzitter de aanwezigen, hen wijzende op de belangrijkheid dezer bijeenkomst wegens het behandelen der voorstellen tot wijziging van de Honorarium-Tabel. Het was voor het Hoofdbestuur aangenaam, dat zoovelen tegenwoordig waren, en daaronder een groot aantal die zich daarvoor een reis hebben moeten getroosten. De reis alleen was echter reeds waard, de bezichtiging van de bij deze gelegenheid georganiseerde tentoonstelling van het werk, hoofdzakelijk van den heer Adolf Le Comte, en bestaande in ontwerpen die in de beide kunstindustrieele inrichtingen van de heeren Joost Thooft en Labouchère en van Jan Schouten zijn uitgevoerd. Aan de eigenaars dezer inrichtingen moest voor hunne welwillende en ook zeer gewaardeerde medewerking aan deze expositie een woord van hartelijken dank worden gebracht. Maar ook met het oog op de voordracht van den heer A. W. Weissman over „Oude bouwkunst in Hollands Noorderkwartier" was het samenzijn van belang.

Na eenige mededeelingen over den door de Afdeeling Amsterdam georganiseerden tocht naar Edam enz. op den volgenden dag gedaan te hebben, herinnerde de Voorzitter er aan, dat het jaarverslag 1903 van het Hoofdbestuur over de Maatschappij in het Bouwkundig Weekblad verschenen was, en vroeg hij of iemand daarover opmerkingen wenschte te maken. Dit niet het geval zijnde, werd het verslag goedgekeurd.

De Voorzitter wees naar aanleiding van het verslag nog eens op de belangrijke schenking die de Maatschappij wederom ontvangen had voor hare boekerij van haar Eerelid den heer I. Gosschalk te Brussel. Daaronder waren hoogst belangrijke werken. De Voorzitter wenschte hier ter plaatse andermaal een hartelijk woord van dank aan den heer Gosschalk te doen hooren. Hierop volgde een luid applaus.

De heer J. H. Leliman, zijn dank betuigende voor het uitgebrachte verslag, waarvan hij ook nu weer met belangstelling had kennis genomen, betreurde het, dat van de Afdeeling Rotterdam zoo weinig, en van die te Delft in het geheel niet was gewaagd, en dat te Rotterdam geen fusie was tot stand gekomen van de Afdeeling met Bouwkunst en Vriendschap. De belangen dezer Afdeeling beval hij aan den te Rotterdam wonenden heer H. Wakkie, lid der Maatschappij en ter vergadering aanwezig, met warmte aan. Ook had het spreker leed gedaan vernomen te hebben, dat er niets gekomen was van een fusie, waarover onderhandeld was, van de Maatschappij met Architectura et Amicitia, van welk laatste Genootschap hij oprichter was. De heer Leliman hoopte op gunstiger berichten over deze zaak in het volgende jaar.

Nadat de Voorzitter had verklaard, niet over de onderhandelingen met Architectura et Amicitia gesproken te hebben, omdat het Hoofdbestuur dit met hem overeengekomen was, deelde hij mede, dat het verslag der Commissie van Financiën was neergelegd in de balans, die in deze vergadering en voorts nog gedurende de geheele volgende week op het bureau der Maatschappij ter inzage voor de leden zou liggen.

Op verzoek van den Voorzitter bracht hierop, bij monde van den heer G. Versteeg, de Commissie voor het nazien der rekening en verantwoording over 1903 door de Commissie van Financiën verslag uit over hare bevindingen. De heer Versteeg kon, ook namens zijne mede Commissie-leden, de heeren P. Heijn, en A. Stigter, verklaren, dat de boekhouding in orde was bevonden,

zoodat de Commissie van Financiën gedechargeerd kon worden.

De Voorzitter bedankte daarop den heer Versteeg voor het uitbrengen van het verslag en de Commissie voor haren arbeid.

Op verzoek van den Voorzitter belastten zich daarop de heeren J. H. Leliman, I. H. J. Van Lunteren en G. Versteeg met de werkzaamheid van het uitloten van 5 aandeelen à f 100 in de geldleening groot f 63.000. Uitgeloot werden de aandeelen No. 20, 90, 121, 405 en 560.

Na de genoemde heeren voor hunnen arbeid bedankt te hebben, verzocht de Voorzitter aan de stemcommissie verslag te doen van den uitslag der stemming voor drie leden van het Hoofdbestuur.

De heer J. A. Van Straaten deelde daarop mede, ook namens zijne mede-commissieleden de heeren E. Van den Bossche en W. Van Geuns — de heeren H. Moen G. Pz. en E. M. Rood waren verhinderd geworden bij het opmaken der stemming tegenwoordig te zijn — dat 270 stemmen, waaronder 12 in blanco, waren uitgebracht. Hiervan had op zich vereenigd de heer F. W. M. Poggenbeek, aftredend maar herkiesbaar bestuurslid, 74 stemmen, terwijl als nieuwe leden van het Hoofdbestuur gekozen werden de heeren J. A. Mulock Houwer, te Groningen, met 84, en V. G. A. Bosch, te Arnhem, met 68 stemmen. Verder waren uitgebracht op de heeren A. R. Freem 11, G. Versteeg en W. J. de Groot 5, J. W. Sips 3, C. B. Posthumus Meijjes en Mr. C. J. Baron Van Tuyl Van Serooskerken 2 stemmen, H. Reijenga Fz., J. W. C. Tellegen, W. G. Lensink en J. H. W. Leliman ieder 1 stem.

Na de stemcommissie voor haren arbeid dank te hebben betuigd, vroeg de Voorzitter aan de heeren Bosch en Poggenbeek of zij de benoeming aannamen, waarop deze bevestigend antwoordden, en door den Voorzitter werden gelukgewenscht. Ook het Hoofdbestuur verheugde zich — zeide spreker — over den uitslag der stemming. Er waren twee nieuwe Bestuursleden wegens de uitbreiding van het Hoofdbestuur gekozen; beide, de heeren Bosch en Mulock Houwer, hadden reeds vroeger zitting gehad en daarbij getoond, ook ijverige Bestuurs-leden te zijn geweest. Aan den heer Mulock Houwer was kennis van zijn benoeming gegeven.

De Voorzitter wenschte hierna over te gaan tot de benoeming van eene Commissie van stemopneming voor de verkiezing van een Voorzitter; de heer F. H. Van Etteger nam echter het woord en stelde aan de vergadering voor den heer A. Salm G.Bz. bij acclamatie te herkiezen.

Nadat dit voorstel met algemeene toejuiching was ontvangen, zeide de Voorzitter zijne herkiezing wel te willen aannemen, indien men genoegen wilde nemen met hetgeen hij voor de Maatschappij kon uitrichten. Hij beloofde intusschen zijn best in haar belang te zullen doen. Ook deze mededeeling ontlokte applaus aan de vergaderden.

De Voorzitter bracht daarna de begrooting voor 1904 in bespreking. Zonder discussie werd deze, na toelichting, goedgekeurd.

Aan de orde was hierna het bepalen van de plaats alwaar de aanstaande September-vergadering zou gehouden worden. De Voorzitter herinnerde er aan, dat reeds meermalen de wensch geuit was, weder eens te Maastricht te vergaderen, waar nu elf jaren geleden een bijeenkomst werd gehouden. Een voorloopig programma was reeds opgemaakt.

Nadat het schema van den tocht, die twee dagen zoude duren en waarin ook bezoeken aan den Dom en het Raadhuis te Aken waren opgenomen, was bekend gemaakt, werd besloten in September, op nader aan te kondigen dagen, te Maastricht te vergaderen en hieraan uitstapjes te verbinden naar Meerssen, Valkenberg en Aken.

De Voorzitter bracht vervolgens in behandeling de voorstellen tot wijziging van de Honorarium-Tabel, afgedrukt in het Bouwk. Weekblad van 30 April 1904. Het concept der nieuwe Honorarium-Tabel had nu weder eenige leden aanleiding gegeven amendementen op de voorstellen in te dienen, die in het Weekblad van 14 Mei j. l. waren gepubliceerd en thans in behandeling moesten worden gebracht.

Het eerste amendement was dat van den heer C. N. van Goor, die wenschte bepaald te zien, dat het bedrag van het honorarium zou worden berekend volgens de „bouwsom", in plaats van volgens de „aannemingssom".

De Secretaris verklaarde zich hier tegen, en bracht in herinnering, dat bij het vaststellen der Tabel in 1888, en bij hare herziening in 1895 dergelijke voorstellen besproken maar niet aangenomen waren. Dezelfde motieven van toen, golden ook nu nog.

De heeren F. W. M. Poggenbeek en J. J. Van Nieukerken verklaarden zich voor de voorgestelde wijziging, en de heer F. H. van Etteger was van meening, dat „bouwsom", indien die term aangenomen werd, nader omschreven moest worden.

De heer Joh. Mutters Jr. was er voor, de traditie te blijven volgen en het honorarium te berekenen volgens de aannemingssom.

Door den heer A. J. Joling werd de opmerking gemaakt, dat indien een werk werd aangenomen beneden de begrooting van den architect, deze dan geen percenten geniet van het bedrag dat zijne begrooting hooger was dan de som van aanneming, en ook niet van hetgeen het werk na uitvoering meer heeft moeten kosten.

De heer J. T. Kok verklaarde zich voor het behoud van het woord „aannemingssom".

Naar aanleiding van het door den heer Joling aangevoerde, wenschte de heer C. B. Posthumes Meijjes het woord „aannemingssom" vervangen te zien door „totaal van de bouwsom", hetgeen den heer Van Nieukerken deed opmerken, dat in art. 4 (en 5) der „Toelichting op de berekening en de betaling van het honorarium" voorzien wordt in het geval van meerder uit te voeren werk. Werd nu het woord „bouwsom" gebruikt, dan zou dit in vele gevallen in het voordeel van den patroon zijn. Spreker zeide tot de overtuiging te zijn gekomen, dat het beter was het woord „aannemingssom" te behouden.

Intusschen was ter vergadering gekomen de heer Mr. Egbert J. C. Goseling, die deel uitgemaakt had van de Commissie tot herziening der Tabel. Na door den Voorzitter te zijn begroet, vroeg deze aan den heer Goseling raad omtrent het gebruik van het meest wenschelijke woord, bouwsom, of aannemingssom.

De heer Goseling was van meening, dat „bouwsom," wanneer men het begrip van dit woord naging, hier de voorkeur verdiende.

De heer J. H. Lelimam maakte de opmerking, dat alles afhing van de besprekingen van den architect met den patroon.

Ten slotte wordt door de vergadering besloten, het woord „aannemingssom" te behouden.

De Voorzitter stelde nu voor, over te gaan tot de behandeling van de „Toelichting". De beschikbare tijd van den heer Goseling was zeer beperkt, en van zijne welwillendheid, om in deze vergadering, niettegenstaande zijne drukke praktijk, voorlichting te geven, mocht niet te veel gevergd worden. De bedragen van het honorarium, enz., konden natuurlijk zonder medewerking van den heer Goseling worden vastgesteld; maar thans mocht van zijne aanwezigheid partij getrokken worden om al datgene te behandelen waarbij de raadgevingen van dien rechtsgeleerde zoo zeer noodig waren en op prijs werden gesteld.

De Voorzitter herinnerde aan de artikelen die betrekking hebben op de voorgestelde Permanente Commissie en de Commissie van Advies, luidende als volgt:

Art. 7. Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend volgens den stand van het werk en de reeds geleverde materialen. Indien over de wijze van vaststelling en de berekening van het deel van het honorarium verschil mocht ontstaan, wordt daarover beslist, hetzij door de Permanente Commissie, genoemd in art. 10, indien partijen de beslissing aan haar opdragen, hetzij door de Commissie van Advies, genoemd in art. 14.

Art. 9. Nimmer zal een der partijen over eenig tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

Indien echter naar aanleiding van deze tabel, of de daarbij behoorende bijlage, eenig geschil, hetzij over de wijze van berekening van het honorarium van den architect of bouwkundige, hetzij over eenig ander punt, tusschen den bouwheer of zijne erven of rechtverkrijgenden eenerzijds, en den architect of bouwkundige anderzijds, mocht ontstaan, zullen beide partijen bevoegd zijn hunne zaak te brengen voor de „Permanente Commissie ter voorkoming van geschillen", waarover in het volgend artikel wordt gehandeld.

Art. 10. Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door en uit het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst worden benoemd.

Zij heeft haren zetel te Amsterdam.

Art. 11. Deze Permanente Commissie tracht een dreigend geschil te voorkomen, of wel brengt, zoo beide partijen haar daartoe opdracht geven, een reeds ontstaan geschil tot oplossing.

Indien zij er in slaagt een geschil te voorkomen, of een ontstaand geschil tot oplossing te brengen, is zij, zoo in het een als in het ander geval, gerechtigd de kosten, waaronder zijn te verstaan, zoowel de werkelijke verschotten, als de vergoeding van den besteeden arbeid, in rekening te brengen aan degene der partijen, die volgens haar die kosten geheel of gedeeltelijk moet dragen.

Slaagt de Permanente Commissie niet in het voorkomen van een geschil, dan heeft geen uitspraak plaats omtrent de door haar gemaakte kosten, doch wordt die opgeschort totdat, indien noodig,

de hierna te noemen Commissie van Advies, het advies zal uitbrengen, waarbij dan tevens ook uitspraak wordt gedaan omtrent de kosten der Permanente Commissie.

Art. 12. Indien door partijen een geschil aan de Permanente Commissie ter beslissing wordt opgedragen, zullen door de Permanente Commissie worden in acht genomen en opgevolgd de bepalingen van de artikelen hierna volgende

Art. 13. Slaagt de Permanente Commissie er niet in een geschil te voorkomen, of wordt haar niet opgedragen een ontstaand geschil tot oplossing te brengen, dan is de meest gereede partij bevoegd het geschil voor eene Commissie van Advies te brengen, en zijn beide partijen verplicht zich aan het door die Commissie te geven bindend advies te onderwerpen.

Art. 14. Deze „Commissie van Advies" zal bestaan uit drie leden, een te benoemen door ieder der partijen en het derde lid door partijen in onderling overleg.

Zoo dit overleg niet tot overeenstemming mocht leiden, wordt door partijen de tusschenkomst van den Kantonrechter ingeroepen. Een der leden dier Commissie fungeert als Voorzitter.

Art. 15 Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene memorie van toelichting aan de Commissie van Advies in te leveren; met toestemming der Commissie van Advies kan het indienen eener 2e Memorie worden toegestaan.

De eischende partij levert hare memorie in binnen 14 dagen, nadat het compromis door partijen en de Commissie van Advies is onderteekend. Daarna volgende memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der memorie van de wederpartij worden beantwoord.

Met toestemming der Commissie van Advies kunnen deze termijnen worden verlengd.

Partijen zenden aan de wederpartij, benevens aan den Voorzitter der Commissie van Advies, een gedagteekend exemplaar der genomen memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Na de wisseling der memoriën is de Commissie van Advies bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:

1⁰. Partijen voor zich te roepen ter mondelinge toelichting hunner schrifturen.

2⁰. Getuigen en deskundigen te hooren.

Art. 16. Het advies wordt door de Commissie binnen twee maanden na de wisseling der schrifturen, of binnen één maand na de laatste mondelinge toelichting gegeven, waarbij tevens wordt beslist over de kosten. Het heeft de kracht van een onherroepelijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift medegedeeld.

Bij het geven van advies oordeelt de Commissie van Advies als goede mannen naar billijkheid.

Mochten bizondere omstandigheden de Commissie beletten binnen gezegden termijn van twee maanden haar Advies te geven, dan is zij bevoegd dit eenmaal voor een maand aan te houden, en geeft zij daarvan aan partijen schriftelijk kennis.

Art. 17. Zoowel de Commissie van Advies, als de partijen, zijn vrijgesteld van alle in de Rijkswetten voorgeschreven vormen.

Partijen hebben de vrijheid zich bij de in art. 23 genoemde mondelinge toelichtingen te doen vertegenwoordigen; bij de in art. 11 voorgeschreven pogingen tot minnelijke schikking zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn.

De heer Goseling las daarop de amendementen 4 tot en met 9 voor, door den heer A. W. Weissman ingediend, luidende als volgt:

4. De tweede zin van Artikel 7 der Toelichting te lezen:

„Indien over de wijze van vaststelling en de berekening van het deel van het honorarium verschil mocht ontstaan, wordt daarover beslist door de Permanente Commissie, genoemd in art. 10, bijgestaan door de Commissie van Advies, genoemd in artikel 14."

5. Artikel 10 van de Toelichting te lezen:

„Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst worden benoemd. Zij heeft haar zetel te Amsterdam."

6. De derde alinea van Artikel 11 der Toelichting te laten vervallen.

7. Artikel 12 der Toelichting te laten vervallen.

8 Artikel 13 der Toelichting te lezen:

„Slaagt de Permanente Commissie er niet in, een geschil te voorkomen, dan wordt het aan haar uitspraak onderworpen. Bij het doen dier uitspraak is zij gebonden door het advies van de in het volgend artikel te noemen Commissie. Beide partijen zijn verplicht zich aan de uitspraak der Commissie te onderwerpen."

9. Artikel 15 der Toelichting te lezen:

„Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht een memorie van toelichting aan de Permanente Commissie in te leveren; met toestemming dezer Commissie kan het indienen eener Tweede memorie worden toegestaan. De eischende partij levert hare memorie in binnen 14 dagen, nadat het compromis door partijen en de Permanente Commissie onderteekend is. Daarna volgende memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der memorie van de wederpartij worden beantwoord. Met toestemming der Permanente Commissie kunnen deze termijnen worden verlengd. Partijen zenden aan de wederpartij, benevens aan den voorzitter der Permanente Commissie een gedagteekend exemplaar der opgestelde memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken. Na de wisseling der memoriën is de Commissie bevoegd, ambtshalve of op verzoek van partijen:

1⁰. Partijen voor zich te roepen ter mondelinge toelichting harer schrifturen.

2⁰. Getuigen en deskundigen te hooren."

10. Artikel 16 der Toelichting te lezen:

„Het advies wordt door de Commissie binnen twee maanden na de wisseling der schrifturen of binnen één maand na de laatste mondelinge toelichting aan de Permanente Commissie uitgebracht; binnen 14 dagen daarna geeft de Permanente Commissie haar uitspraak, waarbij tevens beslist wordt over de kosten. Die uitspraak heeft de kracht van een onherroepelijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift medegedeeld. Bij het geven van het advies wordt geoordeeld als goede mannen en naar billijkheid.

„Mochten bijzondere omstandigheden de Permanente Commissie beletten binnen den gestelden termijn uitspraak te doen, dan is zij bevoegd die eenmaal voor een maand aan te houden en geeft zij daarvan aan partijen schriftelijk kennis.

11. De eerste alinea van artikel 17 der Toelichting te lezen: „Zoowel de Permanente Commissie als de partijen zijn vrijgesteld van alle in de Rijkswetten voorgeschreven vormen."

De heer Goseling constateerde, dat uit deze amendementen een groot principieel verschil blijkt tusschen de opvatting van den heer Weissman, en de zijne. Bij het opstellen der artikelen betrekking hebbende op de Permanente Commissie, was het de bedoeling haar geen beslissende macht te verleenen, om niet den indruk te geven, dat men bij haar in een „onder-onsje" terecht kwam. De redeneering die voorzat was deze: laat ons een Permanente Commissie voor 't behandelen van geschillen benoemen, en laat deze trachten die geschillen uit den weg te ruimen. Slaagt zij echter daarin niet, dan moet het daarmede niet zijn afgeloopen en het geschil gebracht kunnen worden voor eene Commissie van Advies, aan wier uitspraak beide partijen zich dan moeten onderwerpen.

Uit de amendementen blijkt, dat het de bedoeling van den heer A. W. Weissman is, dat de Permanente Commissie niet ondergeschikt mag zijn aan de rechtspraak der Commissie van Advies, en verder, dat indien de Permanente Commissie er niet in slaagt een geschil te voorkomen, dit onderworpen wordt aan hare uitspraak, waarbij zij dan gebonden is door het advies van de Commissie van Advies, waaraan partijen zich moeten onderwerpen.

Hieruit blijkt, dat volgens het inzicht van den heer Weissman, de Permanente Commissie ten slotte niets anders zou hebben te doen, dan te sanctionneeren wat de andere Commissie adviseert te doen. Een amendement van deze strekking zegt de heer Goseling niet te kunnen onderschrijven. Bij het opstellen der artikelen van de „Toelichting" is de lijn gevolgd van de Algemeene Voorschriften van het Departement van Waterstaat enz. De voorgestelde Commissie van Advies vervangt eigenlijk den Rechter, aan wien in de A V. de uitspraak blijft; en daarom moet de Commissie van Advies een bindende uitspraak doen. Het is werkelijk beter de redactie van de „Toelichting" niet te wijzigen. Het verdient aanbeveling allereerst te trachten een geschil te voorkomen of uit den weg te ruimen, en eerst indien dit niet gelukt is, de hulp in te roepen van de Commissie van Advies, ter vervanging van de rechters. Is het wenschelijk, dat bij de behandeling van het geschil een Jurist tegenwoordig is, dan is dit niet buitengesloten, daar het mogelijk is partijen en hun gemachtigden te hooren, en deze laatste kunnen juristen zijn.

De heer Weissman verklaarde hierna, ter toelichting van zijn amendementen, bij het indienen hiervan te zijn uitgegaan van het denkbeeld, dat er van de Permanente Commissie een zeker aanzien moet uitgaan; het was hem daarom beter voorgekomen die Commissie het hoofd te doen zijn en aan haar de beslissing over te laten. Daarom wilde hij die uitspraak niet onderworpen zien aan de rechtspraak der Commissie van Advies. Maar ook daarom was het gewenscht een rechtsgeleerde te benoemen in de Permanente Commissie, hetgeen toch bij de behandeling van vele geschillen wenschelijk zal zijn. Spreker zeide het systeem

van twee Commissies te willen behouden, maar deze wijziging in de artikelen der „Toelichting" te wenschen: dat de Commissie van Advies een advies uitbrengt aan de Permanente Commissie, en deze volgens dat advies uitspraak doet.

De heer Goseling wijst er echter op, dat de heer Weissman de taak van de Commissie van Advies verkeerd opvat; zij is niet zinledig. In het Burgerlijk Wetboek is bepaald, dat twee personen een tusschen hen gerezen geschil door arbiters kunnen laten uitmaken. Maar iets dergelijks kan niet geschieden tusschen lichamen. Om nu toch alles aan de uitspraak van arbiters te kunnen onderwerpen, is de uitdrukking Commissie van Advies gekozen in de A V., en wel op raad van Juristen van naam die in deze zaak geraadpleegd werden.

De heer Weissman zeide ook na deze toelichting op het eenmaal door hem ingenomen standpunt te zullen blijven staan. Een der redenen daarvan was deze, dat hij zich in de Permanente Commissie de kiem gedacht heeft van een Raad van Eer. Daarom moest aan het aanzien van de Permanente Commissie niet te kort worden gedaan door de bindende einduitspraak van een andere Commissie.

De Secretaris erkende, dat de heer Weissman goed heeft gezien; er is namelijk werkelijk aan gedacht, dat uit de voorgestelde Permanente Commissie een Raad van Eer zal kunnen ontstaan. Het is echter niet voorzichtig alles tegelijk aan te vatten, en beter om af te wachten hoe de beide in de „Toelichting" genoemde Commissiën zullen werken, om eerst daarna over te gaan tot het scheppen van een instelling als de Raad van Discipline bij de Advocaten. Hij wijst er tevens op, dat juist dezer dagen, na dat de gewijzigde Tabel met haar toelichtingen reeds was verschenen, in eene architecten-vereeniging van een naburig land in overweging is gegeven een Raad van Eer in te stellen, die o. a. ook geschillen omtrent honorarium uit den weg zoude moeten ruimen.

De heer Goseling zeide wel te gevoelen, dat er iets onaangenaams ligt in de positie van de Permanente Commissie, wanneer zij gebonden wordt aan de uitspraak van de Commissie van Advies. Maar wat de heer Weissman wil, is beneden de Permanente Commissie. De heer Weissman had gezegd, dat er een boeman — Raad van Eer — moest zijn; welnu, die boeman zou er komen in den vorm der Permanente Commissie. Spreker adviseert het concept te behouden en de amendementen op de artikelen betreffende de Commissiën niet aan te nemen.

De heeren Ed. Cuypers en J. Verheul Dzn. verklaarden de opvatting van den heer Goseling te deelen, en de heer Van Etteger insgelijks; deze wenschte daarbij zijn dank te betuigen aan den heer Weissman voor de bespreking der zaak hier ter plaatse, waardoor alles duidelijker was geworden.

Nadat door de vergadering was aangenomen, dat geen verandering zou plaats hebben in de omschrijving van de werkzaamheid der beide commissiën, bracht de Voorzitter het amendement in behandeling, om Art. 10 der Toelichting aldus te lezen: „Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door het Hoofdbestuur der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst worden benoemd. Zij heeft haren zetel te Amsterdam". De Voorzitter zeide, zich met de strekking van dit amendement te kunnen vereenigen.

De vergadering verklaarde zich insgelijks voor de nieuwe redactie van Art. 10.

De heer H. Moen G.Pz. gaf den wensch te kennen, dat een tabel zou worden opgemaakt voor de in rekening te brengen kosten der Commissie van Advies en der Permanente Commissie.

De heer Mr. Goseling achtte dit echter niet mogelijk, en voegde aan zijn oordeel toe, dat de rekeningen door dergelijke commissiën ingediend, nimmer tot onaangenaamheden aanleiding hebben gegeven. Men moet het vaststellen van het bedrag ter vergoeding van den arbeid van deze commissiën aan hare prudentie overlaten.

Spreker maakte echter een opmerking over de redactie van Art. 11 der Toelichting, op welk art. de heer Moen zeker het oog had. Beter is het, om de laatste woorden van dat art.: „waarbij dan tevens ook uitspraak wordt gedaan omtrent de kosten der Permanente Commissie" te wijzigen, en in de plaats daarvan te stellen: „waarbij dan tevens de kosten worden bepaald die in rekening zullen worden gebracht zoowel door de Permanente Commissie als door de Commissie van Advies."

Aldus werd door de vergadering besloten.

Het amendement van den heer Weissman, om de 3e alinea van Art. 11 te laten vervallen, werd niet aangenomen.

Hierna bracht de Voorzitter in behandeling het 7e amendement van den heer Weissman, om art. 12 der Toelichting te doen vervallen.

De heer Van Etteger verklaarde zich hier tegen, evenals daarna de geheele vergadering. Omtrent dit artikel werd echter besloten om het slot er van, luidende: „zullen door de Permanente Commissie worden in acht genomen en opgevolgd de bepalingen van de artikelen hierna volgende," aldus te wijzigen: „zal door de Permanente Commissie rekening worden gehouden met de bepalingen van de artikelen 15, 16 en 17.

Het vervolgens in behandeling genomen amendement no. 8 van den heer Weissman, om art. 13 der Toelichting te lezen zooals hij heeft voorgesteld, wordt daarna aangenomen.

De heer Weissman stelde hierna voor, om in Art. 14 de wijziging te brengen, dat indien het onderling overleg der beide partijen niet kan leiden tot het benoemen van een derde lid in de Commissie van Advies, niet de hulp van den Kantonrechter zal worden ingeroepen, maar die van de Permanente Commissie.

Nadat de heer Mr. Goseling zijn advies omtrent dit voorstel aan de vergadering had gegeven, daarbij ontradende het voorstel aan te nemen, werd het verworpen.

Het thans aan de orde zijnde 9°. amendement van den heer Weissman werd niet aangenomen, maar in art. 15 der Toelichting, waarop dit amendement betrekking had, werden de volgende wijzigingen gebracht.

De eerste zinsnede: „Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet," werd als volgt gewijzigd: „Het geschil wordt in den regel schriftelijk uiteengezet."

En de zinsnede: „Partijen zenden aan de wederpartij, benevens aan den Voorzitter der Commissie van Advies, een gedagteekend exemplaar der genomen memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken," zal het woord „genomen" worden weggelaten, waarmede aan den wensch van den heer Weissman werd voldaan.

De voorlaatste zinsnede van het artikel, luidende: 1°. Partijen voor zich te roepen ter mondelinge toelichting hunner schrifturen," werd gewijzigd als volgt: „1°. Partijen of hunne gemachtigden te hooren".

De Voorzitter bracht daarna het 10°. amendement van den heer Weissman in behandeling, betreffende wijziging van Art. 16 der toelichting. De oorspronkelijke redactie van het artikel bleef echter, na eenige discussie behouden, met dien verstande, 1°. dat de tweede zin van het artikel zal gewijzigd worden als volgt: „Het heeft de kracht van een uiterlijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift medegedeeld; en 2°. dat de tweede alinea van het artikel zal luiden als volgt: De Commissie van Advies geeft haar Advies als goede mannen naar billijkheid.

Het 11°. amendement van 't zelfde lid, betreffende Art. 17 der Toelichting, werd mede niet aangenomen. Bij de behandeling ervan gaf Mr. Goseling echter den raad, aan de eerste alinea toe te voegen: „terwijl alle aan de Commissie over te leggen stukken op ongezegeld papier kunnen worden opgesteld".

De heer Van Nieukerken stelde vervolgens de vraag, of het noodig was onder de „Toelichting" de verklaring te stellen: „Aan mij bekend en goedgekeurd", zooals onder het concept.

De heer Mr. Goseling antwoordde, dat die verklaring werkelijk niet voldoende was. Beter ware het, indien vóór het uitvoeren van eenig werk eene verklaring werd opgemaakt waaruit bleek, dat A dit of dat (nader omschreven) werk opdraagt aan B.

De heer Van Nieukerken gaf daarop den wensch te kennen, dat er een formule kon gevonden worden die er wat vriendelijker uitzag, maar toch de verklaring inhield, dat hij, die een architect iets opdraagt, bekend is met den geheelen inhoud van de tabel.

De heer M. A. C. Hartman gaf vervolgens den wensch te kennen, om de „Toelichtingen" enz met een grootere letter te doen drukken dan die van het concept.

Nadat de Voorzitter had toegezegd, dat aan dezen wensch zou worden voldaan, bedankte hij namens de leden en het Hoofdbestuur der Maatschappij den heer Mr. Goseling hartelijk voor zijne zeer op prijs gestelde hulp, ook in deze bijeenkomst verleend.

De vergadering werd daarop geschorst.

(Wordt vervolgd.)

WINKELHUIS TE 'S GRAVENHAGE.

In het vorige nummer van dit blad werd een afbeelding gegeven van den gevel van het Winkelhuis der firma J. A. Krul te 's Gravenhage, aldaar bekend als Maison Krul.

Thans volgt een kijkje in den winkel en het salon.

Deze ruimte is geschilderd in lichte ivoortint, met goud afgezet.

De winkelinstallatie en de salonmeubelen zijn van donker gepolijst mahoniehout, met ingelegde tinnen versieringen.

De vloer is uit verschillende marmersoorten samengesteld en de paneelen van het plafond zijn beplakt met Lincrusta Walton.

De meubels werden geleverd door de firma Allan en Co. te 's Gravenhage.

DE GRAFELIJKE ZALEN TE 's-GRAVENHAGE.

De Commissie van Advies voor de Grafelijke Zalen, bestaande uit de heeren C. Muysken, Voorzitter, D. E. C. Knuttel, Secretaris, Dr. P. J. H. Cuypers, F. J. Nieuwenhuis en C. H. Peters, heeft aan Z. Exc. den Minister van Waterstaat enz., het volgende rapport aangeboden omtrent de onderzoekingen en herstellingen in het tijdvak Juli 1903 tot Juli 1904 verricht.

Ditmaal moet het woord *herstellingen* zeer ruim worden opgevat. Bepaalde de taak der Commissie in vorige jaren zich tot het onderzoek en het daarna brengen van de gebouwen in een toestand welke constructief naar behooren en historisch zooveel mogelijk juist zoude moeten zijn, in het afgeloopen jaar werd haar tevens toevertrouwd de gebouwen geschikt te maken en in te richten voor de vastgestelde bestemming, eene bestemming waaraan Hofzaal en aanbouwen met September 1904 voor het eerst zullen hebben te voldoen. Met dit doel voor oogen kregen de werkzaamheden eene eenigzins andere richting. Waar voor het Rolzaal-gebouw nog veel onderzoek en studie en ook veel herstellingsarbeid zou noodig zijn, zoodat er van het nog vóór September 1904 gereed maken ook van dit deel der Grafelijke zalen geen kwestie zoude kunnen zijn, werd besloten dit eerst na September volledig in uitvoering te nemen, en voorloopig de werkzaamheden te bepalen tot het vernieuwen van den bouwvailigen oostmuur en het tot verdiepingshoogte in orde brengen van den grooten toren waarin de trap tot toegang der Kamerleden en Hooge Colleges is aangebracht. Deze trap voert in de toekomst tot de voor antichambre der leden bestemde Rolzaal, doch zal bij de aanstaande opening der Kamers den leden leiden naar de zaal van de Lairesse, welke kamer nu weder geheel in den stijl van 1688 is hersteld en, beschouwd in den geest van haar tijd, eene fraaie zaal mag genoemd worden.

Langs de Oldenbarneveldtrap, waarvan het XVde eeuwsche trappenhuis nu ook is hersteld, bereikt men de *Groote Zaal*, welke hare voltooiing nadert. De vloer is gelegd, de betimmeringen zijn aangebracht, het afhangen van deuren en luiken is onderhanden. Ook de tribune is geplaatst. Overeenkomstig hetgeen in het vorig Verslag werd gezegd, is de tribune op zeer eenvoudige wijze behandeld en is zij daarenboven wegneembaar gemaakt.

Tot toegang naar de tribune is de trap in den noordwestelijken toren hersteld en is in den zuidwestelijken toren een nieuwe trap aangebracht.

Winkel en Salon in het Winkelhuis van de firma J. A. Krul, te 's Gravenhage.
Architect L. A. H. de Wolf.

Lang en veelvuldig waren de overleggingen over de schikking van troon en zitplaatsen in de zaal.

De Commissie was en is nog eenstemmig in haar oordeel dat de door de architectuur der zaal aangegevene en tevens meest waardige plaats voor den troon moet gezocht worden in de lengteas der zaal, recht tegenover den hoofdingang. Uit overwegingen van practischen aard meenden echter de Commissiën voor de huishoudelijke aangelegenheden der beide Kamers de voorkeur te moeten geven aan eene plaatsing in het midden van een der langszijden. Daar ook Uwe Excellentie zich ten slotte bij den wensch der huishoudelijke commissiën neerlegde, is de inrichting in dien zin ontworpen. Intusschen zijn de troon en de zitplaatsen alle als losse meubelen opgevat, zoodat ook nog eene andere schikking kan worden beproefd.

Ook de aanbouwen zullen weldra gereed zijn. De antichambre van Hare Majesteit de Koningin, zoowel als die in den zuidelijken aanbouw zijn afgetimmerd, de vloeren zijn gelegd. Voor deze vertrekken zijn even als voor de Groote Zaal de verschillende meubelen, tapijten enz. in bewerking.

Eveneens nadert de toegang in 't Haagtorentje, met de uit de overdekte binnenplaats tusschen Hof- en Rolzaalgebouw verkregen antichambre, de voltooiing en is voor laatstgenoemd vertrek ook de meubileering in voorbereiding.

Een punt van overweging heeft ook de vraag uitgemaakt of de gebouwen zouden moeten verwarmd kunnen worden. Daar eerstens een niet geregeld gebruikt gebouw dikwijls kil kan zijn en daarenboven deze lokalen, naar de Commissie vertrouwt, ook voor andere doeleinden dan de opening der Kamers zullen worden beschikbaar gesteld vereenigde Uwe Excellentie zich met de meening der Commissie, dat eene verwarmingsinrichting wel wenschelijk moest worden geacht. Eene stoomverwarming is dan ook aangebracht en wel op zoodanige wijze dat eensdeels zoo min mogelijk daartoe in de oude muren behoefde gebroken te worden, anderdeels de misstand door de verwarmings-elementen in het leven geroepen, zoo gering mogelijk zoude zijn.

Wat het uitwendige der gebouwen betreft is over het afgeloopen tijdperk niet veel te vermelden. De gevels van het herhaaldelijk verbouwde Rolzaalgebouw zijn in studie; de Hofzaal werd uitwendig voltooid door de herstelling van den voorgevel, waar in den top veel los metselwerk, stammende uit eene vroegere restauratie, moest vervangen worden.

Was het aanvankelijk de bedoeling eerst later geschilderde ramen aan te brengen, krachtens Uwer Excellenties machtiging kon reeds nu daartoe worden overgegaan. De ramen zijn in bewerking en zullen naar de Commissie vertrouwt bij de opening der Kamers het waardig uiterlijk der zaal helpen verhoogen.

Het hek rondom de Hofzaal zal weldra zijn geplaatst, waardoor nu de schuttingen kunnen verwijderd worden en het gebouw beter zal uitkomen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 13 Augustus 1904. *In Zeeland,* vervolg, waarin de bouwkunstige monumenten van Middelburg besproken worden. *De buitenwijken van Londen.*

Architectura van 13 Aug. geeft het slot van het artikel: *De Kathedraal Bouwers.*

Het Technisch gedeelte bevat: *De Grondbeginselen der verwarming; Boekhouding van verschillende ambachten* voor Ambachtsscholen en zelfonderricht; *Een en ander over Spoorwegen.*

In dit nummer komt de heer V. Hylckama op tegen hetgeen door den heer Lauweriks en door den heer Walenkamp werd geschreven over *De rede van Dr. A. Kuyper.* Dat eerstgenoemde beweerde, dat de heer V. Hylckama niet goed had weergegeven wat Dr. K. had gezegd en dat hij vreemde elementen in het debat had gebracht, wordt weerlegd; de beweringen van den heer Walenkamp, dat Dr. K. de moderne bouwkunst materialistisch genoemd heeft, en de Nieuwe Beurs alle verhevenheid ontzegt, wordt niet waar, en de verdere beschouwingen van den heer W. worden onbekookt genoemd.

In *Een laatste woord* komt de heer Jac. Ph. Wormser op tegen het aan hem gericht schrijven van den heer Lauweriks (Architectura 6 Aug.), waarvan de bedoeling was aan te toonen, dat Dr. K. onredelijk was tegenover de moderne kunst, en dat de heer Lauweriks beweerd heeft, dat een gedeelte van de rede van Dr. K. onduidelijk was, en niet dat het hem onduidelijk was. De heer Wormser noemt dat onwaardig geschrijf, en zal 't stilzwijgen verder bewaren.

De Bouwwereld. 10 Aug. *Het Gothische huis te Kampen,* met afbeeldingen van het bovengedeelte van den gevel, en een interieur.

Sociaal-economische kroniek, door Mr. Dr. H. S. Veldman Bespreking van het „leerlingwezen, algemeene inhoud der leerlingcontracten". (Oostenrijk, Zwitserland, Duitschland, het Nederlandsch ontwerp.)

Korte omschrijving der in 1903—1904 te Scheveningen uitgevoerde uitbreidingswerken. Het slot van dit artikel behandelt de gebouwen der Electriciteit Maatschappij Scheveningen.

Technisch Weekblad. 11 Aug. *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten,* vervolg.

Calorimeter voor het bepalen van de verbrandingswaarde van brandstoffen.

Metallicus. 11 Aug. *Kapconstructies* in ijzer.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 11 Aug. *Geen huis zonder gas,* vervolg. *Brandkranen. Kapconstructies* in ijzer.

UIT DEN VREEMDE.

Op 14 Sept. 1852 werd het toenmalige grootste oorlogschip ter wereld, de „Duke of Wellington", te water gelaten, een schip waarop de Engelsche natie zeer trotsch was, daar het geheel van inlandsch eikenhout gebouwd was. Het was een driedekker met 131 kanonnen, en diende gedurende den Krimoorlog Sir Charles Napier als vlaggeschip; daarna deed het niet veel dienst meer, maar lag jaren lang in de haven van Porthmouth, waar het nu gesloopt is.

Het kon 3.759 ton laden, de verplaatsing was 6.071 ton. Voor de constructie waren 76 acres van het beste eikenbosch geveld, waaronder 40 eiken van meer dan 100 jaar oud, in het geheel 3.040 zware eiken stammen. De hoofdmast, een prachtig stuk hout, kostte *f* 6000.—, de voormast *f* 4500.—, de boegspriet *f* 2800.—

De oudste Christenkerk in Indië is St. Franciscus in Cochin op de Malabar-kust. Zij werd gebouwd door twee monniken die met Vasco da Gama naar Indië gingen in 1524. Vasco da Gama werd er oorspronkelijk in begraven. Eerst aan de Portugeezen, toen aan de Hollanders, kwam zij in 1795 aan de Engelschen. De Hollanders keerden de grafsteenen der Portugeezen om, en beitelden op de rugzijden, grafschriften voor hunne dooden.

Voor den weder opbouw van het Koninklijk slot te Kopenhagen, in 1884 door brand vernield, is nu eene *internationale prijsvraag* uitgeschreven. De bouwsom mag 5.890.000 kronen bedragen. Voor de prijsvraag staan 32 000 kronen ter beschikking. 30 November moeten de ontwerpen aan het ministerie van publieke werken ingezonden worden, alwaar tegen 20 kronen het uitvoerige programma te verkrijgen is.

Vooral daar, waar de waterstand van het grondwater aan voortdurende afwisselingen onderhevig is, worden in het buitenland, meer en meer ijzer betonpalen als heipalen gebruikt.

Het nieuwste op het gebied van gasgloeilicht, is de uitvinding van The Schoppen te Rixdorf bij Berlijn, waarbij de gasgloeikousjes met het hoofd naar beneden hangen.

De bekende cementfabriek Dyckerhoff en Zn. te Amöneburg bij Biebrich a d Rijn, vierde haar 40 jarig bestaan. Zij begon op 1 Juni 1864 met 10 à 12 arbeiders en eene stoommachine van 40 p. k. Het 1e jaar werden 3000 vaten afgeleverd, in 1865 reeds 12.000 vaten. Na 25 jaren 500.000 vaten. Thans werken er 1100 arbeiders, en 4000 p. k.

De hoofdgevel van het Luxembourg, van het „palais des Médicis", wordt gerestaureerd, en reeds is daarmede een aanvang genomen. De andere gevels, en vooral de tuingevel, die zeer beschadigd was, zijn gedurende de laatste vier jaren hersteld.

Het nu begonnen werk onder leiding van Scelliers de Gisors, was hoog noodzakelijk; het beeldhouwwerk was totaal geschonden en zelfs het vlakke steenwerk diep ingevreten.

Het bestuur van Orleans heeft plannen gemaakt, om het huis van Jacques Boucher dat Jeanne d'Arc bewoonde tijdens haar verblijf te Orleans, af te breken. Het is een huis uit het tijdvak der Renaissance, en heeft behalve historische ook veel kunstwaarde; doch de gemeenteraad meent, dat dit niet opweegt tegen het problematische voordeel om een straat wat rechter te maken.

BERICHTEN.

Tentoonstelling te Middelburg. Te laat om nog in het Bouwk. Weekblad van 13 Aug. j.l. te worden opgenomen, werd aan de redactie medegedeeld, dat de Tentoonstelling van oude Koperwerken te Middelburg nog geopend blijft tot Maandag 22 Augustus; sluiting op dien dag, des namiddags 5 uur.

Tentoonstelling te Djokja. In de vorige maand werd een tentoonstelling van vlechtwerk uit den Indischen Archipel geopend, waarvan Djokja de primeur geniet. Bijna alles wat geëxposeerd werd, is het eigendom van een particulier, wiens groote doel is, belangstelling voor Indisch vlechtwerk op te wekken, die leiden kan tot bevordering der inlandsche nijverheid.

Tentoonstelling te Kaapstad. Gedurende de drie laatste maanden van dit jaar zal te Groeneput, bij Kaapstad, een groote internationale tentoonstelling worden gehouden. Van het eerste plan, om er een allegorische voorstelling van Oud-Holland te geven, heeft men om verschillende redenen moeten afzien; thans zal in het midden van het terrein een „Internationaal Dorp" verrijzen, omvattende eene voorstelling van Oud-Engeland, -Duitschland, -Frankrijk, -Holland, -Oostenrijk, -Italië en -Amerika. Verschillende huizen in den ouden nationalen trant der genoemde landen zullen worden opgericht, en daarbinnen zullen de voornaamste producten worden tentoongesteld, welke van die landen in Zuid-Afrika worden ingevoerd.

Rijks Museum te Amsterdam. In de zitting van den gemeenteraad van Amsterdam, op 17 Aug. j. l., is de overeenkomst tusschen den Staat en de gemeente, in zake den uitbouw van een zaal van Rembrandt's Nachtwacht goedgekeurd.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	26	jaar	salaris	f	80.—
„ „	„	22	„	„	-	80.—
„ „	„	37	„	„	-	80.-
„ „	„	22	„	„	-	85.—
„ „	„	27	„	„	-	60 —
„ „	„	38	„	„	-	80.—
„ „	„	23	„	„	-	45.—
„ „	„	24	„	„	-	80 —
„ „	„	24	„	„	-	70.—
„ „	„	22	„	„	-	85 —
„ Teekenaar	„	20	„	„	-	40.—
„ „	„	18	„	„	-	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 22 AUGUSTUS.

BREDA. Het bouwen van een heerenhuis op een perceel grond gelegen aan de Vijverstraat in het Wilhelminapark, kadastraal bekend sectie B, no. 5303.
De archit. J. A. v. Dongen, v.m. 11 u., in koffiehuis „Het Groene Huis". Bestek en teek. in bovengemeld koffiehuis ter inzage. Aanw. gedaan.

BLOEMENDAAL. Het bouwen van 18 werkmanswoningen (in 3 blokken) met bijkomende werken aan de Boschlaan.
De arch. W. P. Nederkoorn, Doetinchem, n.m. 4 u., in het gebouw „Maranatha" te Bloemendaal.

GRONINGEN. Het bouwen van een wagenhuis met berging en knechtenwoning, op een terrein aan de Noorderhaven N. Z. kadastraal bekend gem. Gr. sectie E nos. 2337—2320.
De arch. G. Nijhuis 's av. 8 u., in het cafe „de Port van Cleve", Pelsterstraat. Bestek met teek. ad f 1.25 te zijnen kantore verkrijgb. alw. inlicht. te bekomen alle werkd. van v.m. 9—10 u.

LEERMENS (GRON). Het bouwen eener burgerbehuizing.
De heer G. Havinga, 's av. 6 u., bij E. Star, bij wien bestek en teek. ter inzage. Aanw. 22 Aug. n.m. 5 u.

OEGSTGEEST. Het bouwen van een villa aan den Rijnsburgerweg (in vakken en massa).
De arch. P. J. Perquin, v.m. 11 u., in café „Het witte Huis". Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb ter drukkerij van E. J. J. v. d. Linden, Oude Rijn no. 5, Leiden. Inl. 's morgens tusschen 10 en 12 u. aan het bureel van den arch. Breestr. 5, Leiden. Aanw. 19 Aug., v.m. 11 u.

WEERT. Het bouwen van een woonhuis, met bijlev. van alle bouwmaterialen.
De bouwk. G. Baeten n.m. 5 u., Plan en bestek ter inzage in cafe van Leo Schoenmakers. Aanw. 22 Aug. n.m. 3 u.

ZWAGERVEEN (FR.). Het bouwen van een school, het bouwen van een onderwijzerswoning, het lev. van schoolmeubelen.
Het bestuur der Vereen. tot Stichting en Instandhouding van scholen met den bijbel, n.m. 4 u. Bestekken à 50 ct. verkrijgb. bij J. Schuilenga. Teek. ter inzage bij Alserda. Briefjes op 22 Aug. n.m. 4 u. bij A. D. v. d. Meulen inzenden. Inl. verstrekt J. Schuilenga, Surhuisterveen.

DINSDAG 23 AUGUSTUS.

ASSEN. Het bouwen van een dubbel heerenhuis, aan de zuidzijde, van de Drentsche Hoofdvaart, nabij de kazerne in drie perceelen. *a.* timmer- en metselwerken, enz. *b.* stucadoorswerken. *c.* glas-, verf- en behangwerken.
De heer H. Scheffer 's av. 8, u. in 't cafe F. Groenewold. Bestek en teek. tegen f 1 te bekomen ten kantore van J. Smallenbroek, archit. Aanw. gedaan.

DORDRECHT. Het bouwen van een landbouwschuur met woning op de bouwhoeve „Overkerk" te Dubbeldam.
De heer B. Groeneveld, Dubbeldam, n.m. 2 u., in het koffiehuis „Koophandel en Zeevaart" te Dordrecht. Bestek en teek. ter inzage in voorn. koffiehuis en à f 2 verkrijgb. bij den besteder.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van eene ziekenafdeeling, benevens eene woning voor den geneesheer-directeur, bij het rijkskrankzinnigengesticht te Grave. Raming f 40500.
Het prov. best., v.m. 10½ u. Bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het min. van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov. best. van Noordbrabant, te 's-Bosch, en is te bekomen bij M. Nijhoff, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwkundige v. d. onderwijsgebouwen. Aanw. 16 Aug., n.m. 2 u.

LETTELE BIJ BATHMEN (OV.). Het bouwen eener boerenwoning met schuur, met bijlev. van een gedeelte der materialen.
De heer Herms Niemeijer, n.m. 3 u., in café G. J. Braakhuis, alw. bestek ter lezing. Inl. geeft G. J. Wibbelink, Bathmen. Aanw. 23 Aug., v.m. 11 u.

UTRECHT. Bestek no. 994. Het maken van eene dienstwoning met kantoor en bergplaats en bijkomende werken op het station Boxtel. Raming f 5550.
De directie der maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u. (lok. tijd).

WOENSDAG 24 AUGUSTUS.

UITGEEST. Het bouwen van een woon- en winkelhuis met slachtplaats aan de Schoolsteeg.
De arch. G. Spruit Sz., v.m. 11½u., in hotel „de Ooievaar". Bestek en teek. à f 1 verkr. bij voorn. arch. Kerkplein 6, Alkmaar.

WERKENDAM. Het afbreken der woning met schuur en het bouwen eener woning met paardenstal op den polder Klein Stukje. Raming f 1475.
De rentmeester van het kroondomein Rentambt. Werkendam, n.m. 1½ u., in 't koffiehuis van de Wed. Wink. Bestek en teeken. verkrijgb. tegen f 0.50 bij de archit. Veenenbos, Sliedrecht. Aanw. 22 Aug. n.m. 2 u.

WEMELDINGE (ZEEL.). Het gedeeltelijk afbreken eener bestaande en daarvoor in de plaats bouwen eener nieuwe openbare school.
Het gem.best., n.m. 2 u. Bestek en teek. verkrijgb. ter drukkerij Oosterbaan en le Cointre te Goes, tegen f 1. Inlicht. verstrekt de arch. D. de Koning te Goes. Aanw. 20 Aug., n.m. 2 u.

WINTERSWIJK. Het herbouwen van het woonhuis van Mej. de Wed. G. W. van Dunnewold-Schieven.
De arch. J. J. Post, v.m. 11 u., in 't café van G. Grevink, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de arch.

VRIJDAG 26 AUGUSTUS.

PUTTEN. (GELD.). Het aanbouwen van kamers, enz. aan de buitenplaats „Groot Spriel".
De arch. L. A. v. Essen te Harderwijk n.m. 3 u. in 't logement van J. W. v. Rossem. Bestek en teekening à f 1 verkrijgb bij den archit. voorn. Aanw. 20 Aug., n.m. 4 u.

ZATERDAG 27 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE. Het afbreken van een woonhuis en het bouwen van een winkelhuis met pakhuis en 8 afzonderlijke bovenhuizen, hoek Noorderbeekstraat en Noorderbeekdwarsstraat.
De bouwk. H. G. Breek in het cafe wed. Hasselbach, Loosduinscheweg bij den Tol. Bestek en teek. à f 1.25 te verkrijgen bij den bouwk. Newtonstraat 203. Aanw. 20 Aug.

HALFWEG. Het bouwen van een raadhuis met bewaarderswoning te Halfweg.
De archit. J. London te Haarlem, v.m. 11 u., in het café van Coppée.

MAANDAG 29 AUGUSTUS.

RIJSSEN (OV.). Het bouwen van een machinekamer, ketelhuis en van een shedbouw ter gezamenlijke oppervl. van 6500 M². bij de fabriek in den Boonkamp.
De Firma ter Horst en Co., n.m. 2½ u. (Gr. tijd) in hotel Koenderink.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een botanisch laboratorium in den Hortus Botanicus te Leiden. Ram. f 99500.
Het prov.best., v.m. 11½ u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het min. van binnenlandsche zaken, aan dat van het prov. best. van Zuidholland en te bekomen bij M. Nijhoff, Nobelstraat no. 18, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen enz. en bij den opz. van het botanisch laboratorium, P. M. J. van Oerle te Leiden. Aanw. 22 Aug., n.m. 2 u.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woning aan de Haaksbergerstraat.
De heer S. Vis, 's av. 8 u., in 't café van W. J Weijschede, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft C. Spiers, arch.

ROERMOND. Het bouwen eener bijz. lagere school met bijbeh. werken.
De eerw. overste van het St. Augustinusgesticht, v.m. 10 u., in het gesticht. Bestek en teek. à f 15 verkrijgb. en worden tegen f 12 na de besteding teruggenomen door den arch. C. Franssen, die tevens inl. geeft. Aanw. 26 Aug., v.m. 9 u.

DINSDAG 30 AUGUSTUS.

AMSTERDAM. Het bouwen van een bankgebouw op den hoek van de Keizers- en Leliegracht.
De directie der Eerste Holl. Levensverzekeringsbank, v.m. 11½ u., in het American Hotel.

ENKHUIZEN. Het bouwen van een weeshuis met bijgebouw en aanhoorende werken op een door slooping vrijgekomen terrein aan de Oude Westerstraat.
De regenten van het weeshuis der Ned. Herv. gem. n.m. 1 u., in de Oranjezaal a/d Kaasmarkt. Bestek met 6 teek. verkrijgb. bij H. Reekers, Oude Westerstr., tegen f 10. Aanw. van het werk en inlicht. worden verstrekt, als in het bestek vermeld. Op den dag van besteding worden bestek en teek. tegen f 5 van de inschrijvers teruggenomen.

VRIJDAG 2 SEPTEMBER.

ZWOLLE. Het maken van gebouwen en inrichtingen voor den locaalspoorweg van Emmen naar Gasselternijeveen volgens bestek no. 25. Raming f 43000.
De directie der Noordoosterlocaalspoorw. Mij., n.m. 1½ u. (West Europeesche Tijd).

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

2 AUGUSTUS.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een pakhuis c.a. aan de Emmakade aldaar. Door den heer C. H. J. ten Brink.
Laagste inschr. C. Lerk, f 13241. Gegund.

MELISSANT. Het bouwen van een woonhuis met wagenschuur voor den heer L. Sieling, onder Melissant.
Laagste inschrs.: D. v. d. Broek, timmerwerk f 1274; A. de Later, metselwerk f 625; I. Bakker, verfwerk f 164, allen te Stellendam; W. v. Immerzeel, Melissant, smidswerk f 72,60.

SNEEK (ONDERH.). Het amoveeren van twee panden in de Wijde Burgstraat en het daar ter plaatse bouwen van een hotel 1e rang, voor rekening van de firma Stockman.
Laagste inschrijver H. F. Ringnalda, Sneek, f 26800. Gegund.

3 AUGUSTUS.

NIJKERK. Het bouwen van een woonhuis. Door den heer F. W. de Weert.
Metselwerk. Laagste inschr. A. Petersen, f 1635.*
Timmerwerk. H. Pijpers, f 2333*.
Schilderwerk. P. Alfrink, f 570*.
Loodgieterswerk. Th. Boterenbrood, f 136*.
Massa. C. Ruitenberg, Amersfoort, f 4777
* Gegund.

8 AUGUSTUS.

DRONRIJP (FR.) (HERBEST.). De verbouwing der pastorie der Ned. herv. gem. te Nes op Amel. Door de kerkvoogdij.
Laagste inschr. S. Schuitmaker, St.-Anna-Parochie, f 6368. Gegund.

ENSCHEDE. Het bouwen van 2 woonhuizen aan den Walhofsweg. Door den heer J. Husman.
Deze aanbesteding is niet doorgegaan, aangezien op de aanwijzing werd medegedeeld dat de uitbesteder J. Husman zelf 3 weken opperman moest spelen op het werk, tengevolge waarvan de aannemers geen biljetten inleverden.

9 AUGUSTUS.

ALMELO. Het bouwen van 4 woonhuizen aan de Alidastraat. Door den heer A. J. Bakker.
Laagste inschrijver F. Schreuder Az., f 7084.

SIDDEBUREN. Het aanbouwen van een lokaal, gedeelte gang en het verplaatsen van de privaten c.a aan en bij de bijz. school onder bijlever. van het daartoe benoodigde. Door het best. der vereen. tot stichting en instandhouding van Christ. scholen voor lager onderwijs.
Laagste inschrijver R. Boerma, Siddeburen, f 1350. Gegund.

10 AUGUSTUS.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan de z.g. Donkere laan nabij de Vijverlaan. Door den architect J. A. Wijn.
Laagste inschr. J. W. Buitenhuis, f 5924.

BARNEVELD. Het bouwen van een huis voor rekening van den heer Schuld.
Laagste inschrijvers: G. v. d. Broek, metselwerk; A. Westerveld, timmerwerk; M. Cozijnsen, schilderwerk; H. Brouwer, smidswerk; W. v. d. Kamp, Loodgietersw. De totale som bedraagt ongeveer f 3000.

CUIJK (N.-BR.) (HERBEST.). Het bouwen eener stoomzuivelfabriek met directeurswoning. Door het bestuur der stoomboterfabriek.
Laagste inschrijvers F. Verhagen en H. Verstegen, Mill, f 7689. Gegund.

ENKHUIZEN. Het maken van een hoofdgebouw, tribune, kantoorlokaaltje en verdere getimmerten. Door het hoofdcomité voor de in Sept. te houden land- en tuinbouwtentoonstelling.
Perc. 1. Laagste inschrijver R. Kramer, Enkhuizen, f 880*.
Perc. 2. R. Kramer, f 620*. * Gegund.

GLANERBRUG BIJ ENSCHEDE. Het bouwen van een woning, op een terrein gelegen nabij de Gronauschestraatweg. Door den heer G. J. ten Thij.
Laagste inschrijver J. Broers, Glanerbrug, f 1459.

HILVERSUM (ONDERH.). Het bouwen van 12 woningen. Door den bouwk. G. Seppen.
Laagste inschr. J. Bijland Fz. f 15657. Geg.

WIERINGEN. 1. *a*. Het bouwen van een school te Oosterland. *b*. het maken, leveren en aanbrengen van eenige schoolmeubelen. Ram. school f 8200 en meubelen f 920. 2. Het verbeteren van den straatweg in de Nieuwstr. te Hippolytushoef. Door het gem.best.
1e. School. Laagste inschrijver J. Glotze, Helder, f 7995.
Meubelen. C. Quack, Helder, f 862.
Massa. J. Glotze, Helder, f 8905.
2e. Straatweg. C. Kroon, Wieringen, f 817. Gegund.

ZUIDLAREN (ONDERH.). Het bouwen van een koetsierswoning met bijlevering van alle materialen, voor den heer P. Dorhout—Mees.
Gegund aan E. Koning, Zuidlaren, voor f 1940.

11 AUGUSTUS.

ARNHEM. Het bouwen van eene villa aan den Velperweg nabij de viaduct. Door den arch. C. M. G. Nieraad.
Laagste inschrijver firma J. H. Jansen, Velp, f 19796.

HAARLEM. Bestek no. 205. Het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Marken-Binnen (2de gedeelte); raming f 245200. Bestek no. 206. Het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Aalsmeer (2de gedeelte); ram. f 287000 alles onder het beheer der genie te Haarlem. Door de genie.
Bestek no. 205. Laagste inschr. Technisch Handelsbureau voor Nederland en Indië, 's-Hage, f 232.500.
Bestek no. 206. C. de Groot Az., Gorinchem, f 261400.

KOLHORN. Het bouwen van een woonhuis op kavel 17, gelegen in den polder Waard, gemeente Barsingerhorn. Door den bouwk. J. J. de Groot.
Laagste insch. A. Droog, Kolhorn, f 4800.

LAREN (ONDERH.). Het bouwen van een landhuis aan de Eemnesserlaan te Laren. Door den arch. K. Muller te Amsterdam.
Laagste inschr. J. Bijlard Fz., Hilversum. f 17810.

12 AUGUSTUS.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de van Hasseltlaan. Door den arch. J. A. Wijn.
Laagste inschr. J. W. Wassink, f 7952. Gegund.

DORDRECHT. Het afbreken van pand no. 8 aan den Blijenhoek en het bouwen van een café met bovenwoningen. Raming f 8300. Door den bouwk. A. Schmidt Az.
Laagste inschr. J. H. v. Hoven, f 7420.

EDE (GELD.). Het bouwen van zes arbeiderswoningen nabij het station. Door den arch. Alb. Kool.
Timmerwerk enz. Laagste inschr. C. de Koning, f 2647.
Metselwerk. W. v. Wagensveld, f 1884.
Schilderw. enz. J. Meurs, Wageningen, f 498.
Massa. R. v. Hal, Lunteren, f 4512.

's-GRAVENDEEL. Het herbouwen van het afgebrande kerkgebouw. Door de kerkvoogden der Ned. herv. gemeente.
Laagste inschr. B. B. v. Iperen, 's-Gravendeel, f 27200. Gegund.

KATWIJK a/d. RIJN. De verschillende uitbreidingswerken aan de gebouwen der gem.-gasfabr. Door het gem.best.
Laagste inschrijver Jac. Zitman, Leiden, f 7600.

LAREN (N.-H.). Het bouwen van een woonhuis. Door den arch. H. H. Kramer te Leeuwarden.
Laagste inschr. W. v. Genderen, Amersfoort, f 25972. Gegund.

VAASSEN (GELD.). Het bouwen van eene wasscherij en woonhuis. Door den heer H. van Millingen,
Laagste inschr. R. Paul, f 5565.

13 AUGUSTUS.

NIJVERDAL (OV.). Het bouwen van een pastorie. Door de kerkvoogden der Ned. Herv. gem.
Laagste inschr. H. W. Tesselink, Nijverdal, voor f 7098.

ROTTERDAM. Het sloopen van een gedeelte van het hotel Coomans en het bouwen van een pand bestaande uit kelder, beganen grond en 5 verdiepingen aan den Houttuin, Zevenhuizensteeg langs div. huizen van Nieuwehaven en Hoofdsteeg. Door den arch. J. P. Stok Wzn.
Laagste inschrijver C. v. Leeuwen Jr., f 183.790.

16 AUGUSTUS.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Deventer straatweg, hoek Vijverlaan. Door den arch. Andr. v. Driesum Szn.
Laagste inschr. C. Paul Jr., f 10625.

's-GRAVENHAGE. Bestek no. 202. Het bouwen van een magazijn op de vlakte van Waalsdorp, onder het beheer der genie. Raming f 1020. Door de genie.
Laagste inschrijver J. B. Veenenbosch, den Haag, f 1009.

ROTTERDAM. Het bouwen van een stedelijk armhuis nabij de Henegouwerlaan. Door het gem.best.
Laagste inschr. A. Langejan, f 398500.

17 AUGUSTUS.

's-GRAVENHAGE. De verbouwing van een perceel te Hulst, en de inrichting daarvan tot post- en telegraafkantoor met directeurswoning en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedk. der aanbest. tot en met 31 Dec. 1906. Ram. f 8240. Door het min. van W. H. en N.
Laagste inschr. J. v. d. Velden, Terneuzen, f 8080. Een biljet van onwaarde.

„Per Telegraaf."

UTRECHT, Het herbouwen eener tegelfabriek aan den Vaartschen Rijn. Door den arch. E. G. Wentink.
Laagste inschrijver J. C. Wiersma, Utrecht, f 22770 of f 23158; daaropvolgende H. C. v. Amerongen, id., f 24322 of f 24072.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brandkasten enz, — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. de Haas & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag.
Cementdakpannen. — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Cement-ijzerwerken. — L. H. KURPERSHOEK. Zwaanshals, Rott.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Centrale Verwarming en Ventilatie-inrichtingen, de *Schiedamsche Kunstsmederij en Machinefabriek* voorheen G. J. VINCENT & Co., Schiedam.
Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen, H. ZIMMERMAN, Utrecht.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakpannen. — L. v. d. CHIJS, Maarssen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's Gravenhage. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — Amsterdam. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & Zonen, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — Th. van Heemstede Obelt, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — Fred. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT. Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselschaft. Vertegenw. C. D. v. d LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en Ventilatie. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — Aug. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

27 AUGUSTUS 1904. 24e JAARGANG. No. 35.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN ALS INLEIDING TOT DE ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST OP 17 EN 18 SEPTEMBER 1904.

I. Maastricht.

Steenen brug over de Maas te Maastricht.

Onder de steden wier geschiedenis ten nauwste verbonden is aan die van ons vaderland, in hoofdzaak van het land der monden van de Maas en den Rijn, neemt Maastricht een der voornaamste plaatsen in. Als het Romeinsche Trajectum Superiores, versterkte plaats van de vroegste tijden af, — als bijna onneembare vesting al reeds in den tijd der Middeneeuwen, heeft zij een grootsch verleden achter zich, waarvan tal van monumenten en overblijfselen thans nog getuigen.

Maar de stad bleef langen tijd voor de Hollanders — zoo noemden de bewoners van het Hertogdom Limburg hunne landgenooten uit de provinciën — een der meest onbekende steden van hun land. Maastricht was van het voordeel eener goede gemeenschap met het Noorden vrijwel verstoken; het nieuwe vervoermiddel over Nederlandsch grondgebied deed elk dorp, gehucht en vlek aan, zoodat menigeen opzag tegen een reis die tot in oneindigheid scheen te duren.

Dit is waarschijnlijk ook de oorzaak geweest, dat de leden der Maatschappij eerst in 1893 voor 't eerst te Maastricht vergaderden. Velen van hen die deze bijeenkomst bijwoonden, kenden de stad slechts bij naam; dat is almede een oorzaak geweest waarom de tocht naar Limburg nu nog voortleeft in de herinnering van hen die hem medemaakten.

Een aansporing om het bezoek aan Maastricht enz. op 17 en 18 Sept. a.s. mede te maken, mag haast overbodig genoemd worden. Voor hen die nog wijfelen, of voor hen die nog niet overtuigd zijn van de groote belangrijkheid der stad en haar omgeving uit een archeologisch en architectonisch oogpunt, volgen hier eenige aanteekeningen over enkele der merkwaardigste monumenten. Vele andere — want Maastricht was zoo rijk aan monumenten als wellicht weinig andere steden — vele bouwwerken van belang zijn helaas door onkunde of gebrek aan belangstelling gesloopt of verknoeid maar er zijn er nog genoeg, meerendeels van een karakter dat sterk afwijkt van dat der monumenten in Noord-Nederland, om een bezoek aan de stad tot een der loonendste uitstapjes te maken.

Men bedenke zich niet lang en besluite den tocht mede te maken. Niet licht zal men bij andere gelegenheid een geleide vinden, zooals den bezoekers thans te wachten staat.

Voor hun groote heerbaan van Tongeren (het Romeinsche Octavio) naar Keulen (Colonia Agrippina, later Claudia

Agrippina) bouwden de Romeinen een houten brug over de Maas, eenige honderde meters meer zuidelijk dan de tegenwoordige monumentale steenen brug. Deze houten brug diende mede als overtocht over de rivier in de groote wegen die van het latere Maastricht (het Romeinsche Trajectum Superiores) uitgingen over Meerssen, Sittard, Roermond naar Nijmegen enz., over Meerssen, Valkenburg, Heerlen naar Gulik, en over Gulpen naar Aken (het Romeinsche Aquisgranum). Deze laatste schijnt een weg geweest te zijn enkel voor krijgskundige doeleinden, zooals er meerdere in Zuid Limburg werden aangelegd. De groote heerweg van Tongeren naar Maastricht ging ook van hier verder naar het noorden over Maaseyck, zonder overtocht over de Maas, langs haar linker oever. Dit vereenigingspunt van verschillende wegen bij de houten brug, werd een plaats van groot belang. Toen er zich een vaste bevolking had gevestigd, werd zij door de Romeinen met grachten, wallen en palissaden versterkt, daar waar geen natuurlijke verdedigingsmiddelen, zooals de rivier de Maas en het riviertje de Jeker, aanwezig waren. Vier poorten gaven tot de sterkte toegang.

In 1268 stortte de houten brug in, en werd van stadswege een nieuwe, nu steenen brug gebouwd op de plaats van de tegenwoordige. Het werk duurde van 1280 tot 1298. In 1683 was deze brug gedeeltelijk bouwvallig geworden ; ten minste voltooide Frater Franciscus Romanus, broeder in het klooster der Dominicanen te Maastricht, de herstelling van een boog aan de zijde van die stad. De geheele brug werd vervolgens in 1781 gerestaureerd, terwijl de oorspronkelijke steenen borstwering in 1837 door de tegenwoordige ijzeren werd vervangen. De brug verbindt de stad Maastricht met haar voorstad Wijk; de laatste der negen bogen was van hout, om in geval van nood te kunnen worden verbrand. Eerst in het begin der vorige eeuw werden deze boog en het poortgebouw aan die zijde van de brug afgebroken, en werd een steenen boog in de plaats gesteld, die van kruidkelders voorzien was om haar te kunnen vernietigen.

De talrijke overblijfselen van Romeinsche gebouwen, waaronder van zeer voorname, hebben, zoo geschiedkundige gegevens niet reeds gesproken hadden, voldoende bewezen, dat de stad zich tot een nederzetting van belang had uitgebreid. Het meerendeel dier gebouwen zal echter vernietigd zijn geworden bij de verwoesting der stad door de Noormannen, die omstreeks 882 tusschen Maastricht, Luik, Tongeren en Limburg niets hebben gespaard.

Geheel Zuid-Limburg was reeds lang voor de komst dier Noormannen een belangrijke streek; in de dalen van Maas, Jeker, Geul en Gulp, tusschen en op de toen nog met wouden bedekte heuvelen, bouwde de rijke Romein zijn landhuis, de landman zijn eenvoudiger woning, van welke nederzettingen vele overblijfselen zijn teruggevonden. De Franken begonnen echter op het einde der V^{e} eeuw reeds de Romeinen uit deze streek te verdringen.

Het was omstreeks 't laatst der IVe eeuw, dat de komst der Hunnen, den Bisschop van Tongeren, Servatius, noodzaakte de wijk naar Maastricht te nemen. Hij stichtte hier een kerkje, waarin hij in 384 werd begraven. Dit kerkje, toen buiten de omheining der sterkte gelegen, is de aanleiding geweest voor het stichten van een der verhevenste monumenten dat ons land bezit, de kerk gewijd aan den H. Servatius. Kort na 560 toch, begon Bisschop Monulfus van Tongeren den bouw van eene basilika, gewijd aan St. Servatius; dit kerkgebouw zonder gewelven, werd 30 jaren daarna voltooid onder den volgenden Bisschop van Tongeren, Monulphus. In de tegenwoordige kerk zijn nog het middenschip en de twee zijbeuken uit dien tijd aan te wijzen. Karel de Groote voegde een westelijken voorbouw aan de kerk toe, met twee zijtorens; het belangrijkste deel van dien bouw is de groote zaal met een koepelvormig gewelf, dat zeer waarschijnlijk het eerste voorbeeld van koepelbouw in ons land is. In de XIIIe eeuw werd aan de zuidzijde een schitterend zijportaal gebouwd. In laat middeneeuwschen tijd werden de muren der basilika doorbroken, om toegangen te maken naar de bijgebouwde zijkapellen.

De St. Servatius-kerk vóór de restauratie.

St. Servatius en St. Janskerk.

De beide westelijke torens uit den Karolingischen tijd werden in de XVe eeuw gewijzigd, en een middentoren geplaatst boven de groote zaal, die andermaal in 1555 werd veranderd. In de tweede helft der XVIIIe eeuw werd de

middentoren van den westelijken voorbouw veranderd in een zwaren barokken, en de lagere spitsen van de beide zijtorens in denzelfden geest gewijzigd. Na de belangrijke subsidiën die sedert 1870 door het Rijk, de stad en de kerkelijke gemeente zijn verstrekt, is dit hoogst merkwaardige monument door Dr. P. J. H. Cuypers gerestaureerd geworden, geheel volgens de gegevens van den toestand van 1555.

In deze restauratie was ook begrepen de herstelling der beide krypten onder het koor, die in 1811, toen de vloer van het priesterkoor werd verlaagd, met puin gevuld werden.

De schatkamer waarin de relieken bewaard worden, is een bezoek zeer waard. Zij bevat o. a. de kist met het gebeente van den H. Servatius en den H. Martinus, een kunstwerk van zeldzame schoonheid en grooten rijkdom, waarvan een gipsafgietsel in het Rijks Museum aanwezig is. De overige relieken getuigen van den kunstzin van af de IVe tot de XVe eeuw. Uit deze schatkamer waren nog onlangs op de tentoonstelling van oud koperwerk in Middelburg te zien, o.a. twee engelen van gedreven en verguld koper, meesterstukken van compositie en bewerking uit de XIIe eeuw, en waarschijnlijk te Maastricht vervaardigd.

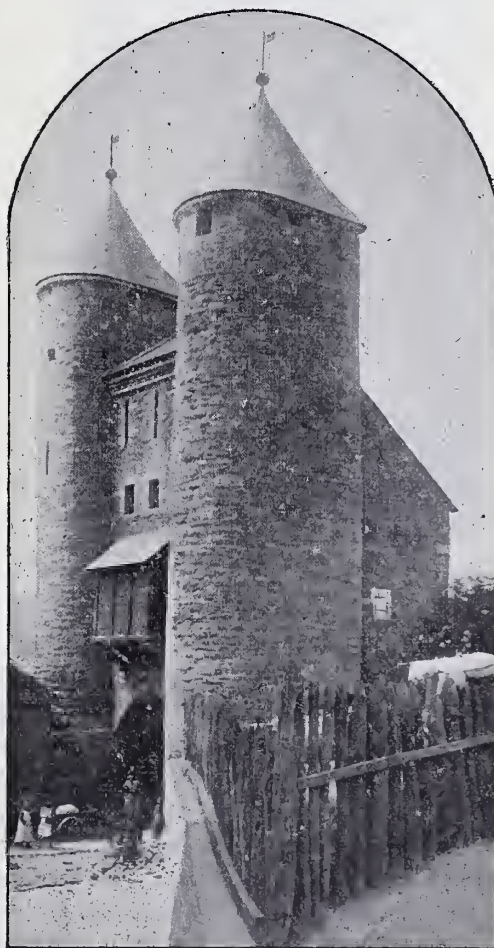
Onze Lieve Vrouwe-Kerk.

Een even belangwekkend monument als de St. Servatius, is de Onze Lieve Vrouwe-kerk, met haar merkwaardigen, hoogen westelijken voorbouw, die uit het laatst der XIe eeuw schijnt af te stammen. Deze kerk staat aan het plein, dat verondersteld wordt het oude Romeinsche forum te zijn, waar een tempel stond aan Diana gewijd. Ook dit gebouw werd in den loop der tijden herhaaldelijk gewijzigd. Oorspronkelijk had het den vorm eener basilika, die echter werd uitgebreid, eerst door toevoeging van transept-armen, later door allerhande uitbouwen. De onderste deelen zijn gebouwd van ijzersteen, van de kanten van Luik; de pijlers en gebeeldhouwde kapiteelen zijn van 's Hertogenrader zandsteen en Kunrader kalksteen; de Gothische toevoegselen, zooals het XIIIe eeuwsche bovenstuk der torens en het portaal daarnaast, zijn van mergelsteen. De eigenaardige wijze waarop getracht is de zijdelingsche drukking van een systeem van koepel- en tongewelven onderling en op de zijmuren zoo gering mogelijk te maken, is zeer de aandacht waard en vooral het koor is bijzonder mooi van ontwikkeling De middenbeuk werd in de XIIIe eeuw met een onsierlijk stergewelf gedekt. Maar ook dit monument, dat onder verschillende omstandigheden zwaar geleden heeft, wordt, dank zij ruime subsidiën, gerestaureerd onder de leiding van den heer Jos. Th. J. Cuypers.

Het mag een wonder genoemd worden, dat van het oude gebouw nog zooveel werd behouden. In 1797 werd de kerk door de Franschen gesloten, en veel van den inhoud verkocht of naar Parijs gezonden. Van de klokkenspecie werd munt geslagen. De zolders van het kapittel dienden sedert 1802 tot berging van granen, en de kerk zelve werd als loods en werkplaats voor de artillerie gebruikt, die er een smidse in opstelde. In de Krocht lag buskruit. God Mars zetelde er tot in 1837, toen de kerk voor *f* 16.000 door den Staat aan de burgerij werd teruggegeven.

Het zijn voornamelijk deze beide hoogst belangrijke monumenten die de trots van den Maastrichtenaar zijn, en door de tochtgenooten op 17 Sept. a. s. meer in onderdeelen zullen bezichtigd worden. Maar op een wandeling door de stad zullen nog meerdere bezienswaardige kerkelijke gebouwen de aandacht vragen, o. a. de naast de St. Servatius staande, thans aan de Herv. Gemeente toebehoorende St. Janskerk met haar prachtigen slank gebouwden toren; de Dominikaner kerk, thans niet meer in gebruik, waarin nog merkwaardige muurschilderingen aanwezig zijn; de kerk der Recolletten, thans ingericht tot Rijks-archief; de St. Mathiaskerk met haar onvoltooiden toren en barokke spits, en de voormalige Augustijnen-kerk. Maar ook is de stad rijk aan oude krijgskundige bouwwerken en gebouwen voor burgerlijke doeleinden.

De St. Janskerk en de Recolletten- of Minderbroederskerk, zijn geheel gerestaureerd door Dr. P. J. H. Cuypers.

Helpoort.

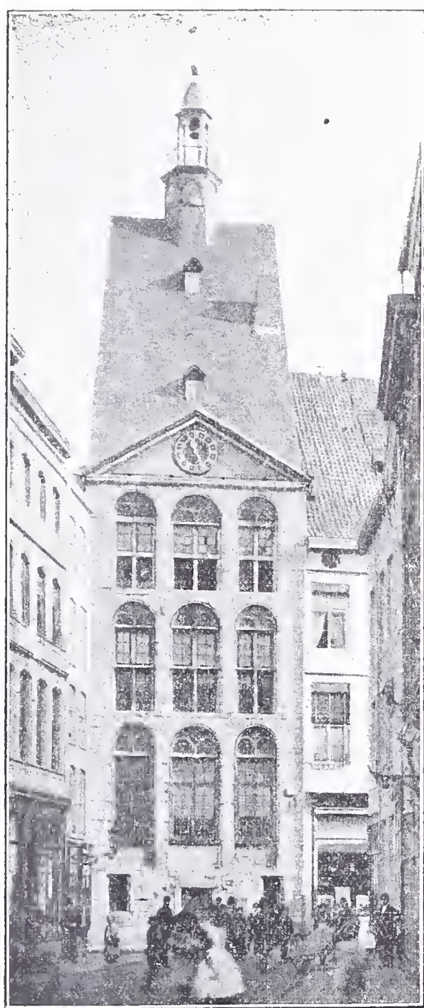
Door de ontmanteling der vesting zijn na 1868 hoogst belangrijke militaire werken vernield. Nog slechts weinige brokstukken worden thans met zorg bewaard. Zoo o. a een

gedeelte omwalling uit de XIVe eeuw, bekend onder den naam van „de vijf koppen", waarvan de bastions vroeger verdedigingstorens hebben gedragen; een bastion van de omwalling van Wijk, enz.

Van groot belang is voorzeker de Helpoort, het oudste nog bestaande krijgskundig bouwwerk uit Nederland. Het dagteekent uit 1229 en maakte eenmaal deel uit van de oude verdedigingswerken. De torens zijn aan de buitenzijde, met het oog op mogelijke beschieting, rond, aan de stadszijde vlak. Ook deze poort, die echter weinig geleden heeft, is thans in haar oorspronkelijken toestand gerestaureerd.

Op dit oogenblik is een gedeelte van den vestingmuur uit de XIIIe eeuw, die bij de Helpoort aansloot, blootgelegd.

Het zoogenaamde oude stadhuis, dagteekenende van 1475, dat echter nimmer eigenlijk stadhuis geweest is, ligt aan het einde van een der hoofdstraten, de Groote Staat of Grand Etat. Het was oorspronkelijk het „Ding-huis", het huis waar pleidooien werden gevoerd door de hoven van Limburg en van

Het oude Stadhuis.

Luik en stond in de onmiddellijke nabijheid van de vele corporatie- of gildehuizen, allen gelegen aan de genoemde straat en de Kleine Staat of Petit Etat. Eenige gevelsteenen herinneren nog aan die gebouwen, die echter allen zeer zijn gewijzigd. De voorgevel van dit oude stadhuis is van natuurlijken steen, de overige gevels waren van hout, de zijgevel links nog tot in de XVIIe eeuw. De zware eikenhouten ondersteuningen der balklagen en eenige balken zijn in den gevel nog zichtbaar. Oorspronkelijk heeft vóór dit gebouw een dubbele steenen trap met balkon gestaan, en had het een ander en hooger torentje, dat in 1793 tijdens het beleg der Franschen is afgebrand. Na herhaaldelijk van bestemming te zijn veranderd, herbergt het gebouw thans de verzamelingen van oudheden van het Provinciaal Oudheidkundig Genootschap. Thans, nu de verzamelingen door de goede zorgen van den Rijks Archivaris in Limburg, den heer A. J. Flament, behoorlijk zijn gerangschikt en beschreven, is een bezoek daaraan zeer loonend.

Van het tegenwoordige stadhuis behoeft zeker niet veel te worden gezegd, daar dit gebouw van Pieter Post als voldoende bekend mag worden beschouwd. In 1659 werd met den bouw aangevangen, in 1664 werd het ingewijd en in gebruik genomen. Met de later aangebrachte binnendecoratiën heeft het 127.000 Luiksche Guldens gekost, een som die voor dit omvangrijke van hardsteen rijk gebouwde monument van grootsch opgevatte indeeling, in den toenmaligen tijd zeer billijk werd geacht. Van de inwendige — minder algemeen bekende — versieringen, moeten vermeld worden: het plafond der vestibule, beschilderd door Theodoor van der Schuur uit 's-Gravenhage, schilder van de Prinsen van Oranje en Christina van Zweden; eenige zeer fraaie gobelins, van Fr. Van den Borgcht uit 's-Gravenhage, voorstellende episodes uit het verblijf der Israëlieten in de woestijn; eenige rijke goudlederen behangsels; schilderwerken boven de schoorsteenmantels in drie vertrekken, uitgevoerd door den Luikschen schilder Plumier; fraaie gestucadoorde plafonds van Gilles Doyen, metselaar en stucadoor uit Maastricht. Het fraaie carillon in den toren werd door Pieter Hemony geleverd.

Te recht is de Maastrichtenaar ook trotsch op zijn stadhuis, waarvan hij het ontwerp langen tijd heeft toegeschreven aan Jacob van Campen; het is een statig gebouw, vrijstaande op een enorm groot marktplein, een geheel zooals geen andere stad in Nederland kan aanwijzen.

C. T. J. Louis Rieber.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht v. d. Mij. tot Bev. der Bouwkunst. Reeds vroeger werd in een nummer van dit blad melding gemaakt van de bezichtiging der eerste restauratiewerken aan den Domtoren alhier;

Nu echter de werken zoover gevorderd zijn, dat een gedeelte van den steiger kan worden weggenomen, om weder op een ander deel van den toren geplaatst te worden, werd aan de leden der Afdeeling de gelegenheid aangeboden om ook die werken te komen bezichtigen.

Op Vrijdag 19 Augustus j.l. had die bezichtiging, onder leiding van hunnen Voorzitter plaats, die met de meeste welwillendheid de samenstelling, de redenen van verbinding en versterking der onderdeelen, ten beste gaf.

De eerste blik werd geslagen op een der reusachtige raambogen tusschen de daaraanverbonden pijlers van het achtkant of open koepel, welke met behoud van enkele bruikbare blokken steen, geheel vernieuwd is.

De zware, juist geprofileerde steenblokken zijn in verband, aan zulk een bouw eigen, op en aan elkander geplaatst met ruw behakte voegvlakten, met in- en uitdiepingen en onderling met portland cementspecie verbonden.

De trappentoren, klimmende langs het achtkant, is nu geheel afgewerkt en boven de balustrade der bovenste omgang als koepeltorentje bewerkt, en afgedekt, hetwelk een fraai aanzicht oplevert.

De voor de restauratie gebruikte steen is in hoofdzaak Beiersche graniet.

Wel is waar dat de tand des tijds het zijne aan het oude bouwwerk heeft doen gevoelen, maar tevens is het ook zichtbaar, bij eene nadere beschouwing, der in vroeger jaren gerestaureerde werken, dat niet alles met de meeste juistheid en passend in elkander is geplaatst, en daardoor verschillende deelen, vooral van de ramen, verzakt of verschoven zijn; juist als men daar een oog op slaat gaat dat onwillekeurig over op de nu gerestaureerde gedeelten, en direct komt men tot de overtuiging dat dit werk thans met de meeste zorg en juistheid van vormen wordt behandeld en uitgevoerd.

Dank werd den Voorzitter gebracht door den heer Corn. van Straaten en daarna verliet het gezelschap, zeer voldaan, den Dom, en den Bouwmeester met de restauratiewerken belast, de heer F. J. Nieuwenhuis.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 20 Augustus 1904. *Mantua*. Korte beschrijving van de monumenten dezer weinig bezochte maar toch interessante stad van Virgilius, waar Mantegna en Giulio Romano hebben gewerkt.

In Zeeland, vervolg.

Oude gebouwen te Haarlem. Beschrijving van het St. Elisabethsgasthuis. dat dreigt gedeeltelijk te worden afgebroken ten behoeve van eene uitbreiding der inrichting. De schrijver komt tot de slotsom, dat de Commissie voor de Monumenten, die trouwens al tusschenbeide is gekomen, nu eens kan toonen wat zij vermag; over gebrek aan medewerking te Haarlem zal zij zeker niet te klagen hebben.

Architectura. 20 Aug. Dit nummer bevat de mededeeling, dat de heer J. L. M. Lauweriks, benoemd tot leeraar aan de Kunstnijverheidsschool te Düsseldorf, zijn ontslag als redacteur van „Architectura" heeft genomen. De heer K. van Leeuwen wijdt eenige waardeerende woorden aan den op 1 October a. s. in zijne nieuwe functie tredende leeraar.

Stads-veraangenaming. Beschouwingen over den weinigen schoonheidszin te Amsterdam, waarin verandering moet komen, willen niet alle menschen moedwillig uit de stad worden gejaagd.

Feestvieren, door A. van Baalen. Als er sprake is, dat het Genootschap A. et A. bij haar 50-jarig feest een eigen gebouw rijk moet worden, dan moet het de uitdrukking van het architectonisch verlangen der leden zijn; het schoonste gebouw van Amsterdam kan dat nog niet. Lokalen huren, of een gebouw pastklaar maken voor het doel, zijn lapmiddelen.

Het „Technisch gedeelte" bevat: *Familie-tuinen in Frankrijk*, door M. P. de Clercq. *Iets over ophaalbruggen*, vervolg. *Westrumit. Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten*; dit artikel kwam ook voor in het Technisch Weekblad.

De Bouwwereld. 17 Aug. *Het Moderne Landhuis in Oostenrijk*, naar aanleiding van een verschenen werk, getiteld „Das moderne Landhaus, von J. A. Lux; dit is een bijdrage over de nieuwe bouwkunst, verschenen bij A. Schroll te Weenen.

Proefneming 1903, der Vereeniging ter veredeling van het ambacht; practische werkstukken aan de candidaten voorgelegd.

Technisch Weekblad. 18 Aug. Vervolg van: *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten. Westrumit. De potlood oliesmeer-pomp Hansa. De grondbeginselen der verwarming.*

Loodgieters- en fittersbedrijf. 18 Aug. Vervolgen van: *Over zinkbedekkingen* en *Iets over boekhouden. Slijpen en polijsten van metalen.*

UIT DEN VREEMDE.

De tentoonstelling te St. Louis is gehouden ter herinnering aan den aankoop van het Territoor van Louisiana, door de Vereenigde Staten van Noord-Amerika van Frankrijk. De V. S. betaalden daarvoor aan Napoleon 15 millioen dollars voor ongeveer 1 millioen vierkante mijlen, of ongeveer eene oppervlakte zoo groot als Engeland, Frankrijk, Duitschland, Italië en Spanje tezamen. De waarde die deze streek tegenwoordig heeft is ruim 6,5 milliard dollars, of meer dan 15 milliard guldens.

De oppervlakte van de tegenwoordige tentoonstelling, 2 maal zoo groot als de grootste ter wereld, bedraagt 12 honderd veertig acres. De tentoonstelling te Chicago in 1893 omvatte 600 acres. Die te St. Louis omvat een grooter grondgebied dan die van Chicago, Parijs en Buffalo tezamen.

De onkosten, door de tentoonstellings-commissie gemaakt, bedragen over de 250 millioen gulden. Vijftig vreemde mogendheden exposeeren.

De Grafkelder der Guelphen te Gmünden is voltooid. De blinde koning George V van Hannover, die te Windsor-Castle bijgezet is, zal naar het nieuwe mausoleum overgebracht worden.

De hoogte van verschillende monolieten in de beroemde Mammoetgrot in Kentucky, zijn gemeten, en wel op merkwaardige wijze, door met waterstof gevulde ballons van ongeveer 1 M. diameter en voorzien van een acetyleen lamp, aan een zijden koord op te laten, en dan de lengte van de draad te meten. Er waren er bij van 50 meter lengte.

De oude Salvator-kerk te Duisburg, waarin zich het graf van Mercator bevind, is de vorige maand wederom voor den dienst geopend. De restauratie geschiedde onder de leiding van den architect J. Otter uit Wesel, duurde vier jaren en kostte 1 millioen marken.

Het nieuwe badhuis te Karlsbad wordt opgericht in het Kaiser-Franz-Josefs-park, en zal in het voorjaar van 1906 geopend worden. De begrooting is 2 millioen Kr.

Kautscholeum is wederom een nieuwe stof die door de fabrieken Van Busse in Hannover-Langenhagen, uit caoutchouk vervaardigd wordt. 't Ziet er als een soort olieverf uit. Muren hiermede bestreken, worden met een soort dunne caoutchouk-laag overtrokken en heeten waterdicht.

Het nieuwste plan om Europa met Afrika door een tunnel te verbinden is van den Franschen ingenieur Berlier. Hij laat het Gibraltarsche plan varen, maar wilde verbinding brengen tusschen Bagneros en Tanger. De baan zou dan 32 K.M. lang zijn. De grootste diepte 396 M. Hierbij komt nog een afrit van 3 K.M. van de Spaansche zijde en een van 6 K.M. van die van Marokko. De tunnel gaat hoofdzakelijk door vaste rots, wat de technische zwarigheden minder maken. Een spoorbaan van 591 K.M. voert dan door Marokko, en is in verbinding met de Algiers-Tunesische centraal-baan, dan eene directe verbinding met Senegal. De kosten van den tunnel worden op 60 millioen gulden geschat. Deze kosten is berekend op ± *f* 1800 per strekkende meter. De kosten van den Simplon-tunnel zijn 1400 gulden, van den Gathond-tunnel 1800 gulden en van den Arlberg-tunnel 1700 gulden per strekkende meter.

De afgebrande St. Madelaine-kerk te Straatsburg, even als het oude klooster daaraan verbonden, dateerde van 1478. De beroemde relequien zijn gered, zij bevatten o. a. de hand van de heilige Attala, gevat in een blok cristal-de-roche, waarvoor een Rothschild vergeefsch 150.000 frs. bood.

De kerk bevatte tevens kostbare geschilderde glazen, die gedurende het beleg van 1870 in veiligheid gebracht werden.

BERICHTEN.

Het ontwerp van Dr. P. J. H. Cuijpers voor het op te richten monument te Breda, ter herinnering aan het 500-jarig bestaan van het huis van Oranje-Nassau als Heeren en Baronnen van Breda, zal 24 Augustus e.k. (de dag dat het feit herdacht wordt) in de vestibule van het Raadhuis ten toon worden gesteld.

Vredespaleis. Een door vele ingezetenen van 's-Gravenhage onderteekend adres wordt aan den Gemeenteraad verzonden om te verzoeken, dat de raad al zijn invloed zal doen gelden om te verhoeden, dat het gebouw voor het Internationale Hof van Arbitrage in het Haagsche Bosch wordt geplaatst. Er was namelijk sprake van het te bouwen ter plaatse van de tegenwoordige Boschwachterswoning.

De Zutphensche Courant vraagt voor de plaatsing van het Vredespaleis de aandacht voor het terrein aan den Zeeboulevard te Scheveningen, thans aan de Prinses von Wied behoorende. Het blad vindt het in elk geval dringend noodig, eindelijk een beslissing te nemen, daar Nederland door zijn talmen een erbarmelijk figuur maakt zoowel tegenover Amerika als tegenover den milden gever.

's-Hertogenbosch. De heer F. M. L. Kerkhoff, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Ingenieur-Architect der Gemeente, is benoemd geworden tot Ridder in de orde van Oranje-Nassau.

Tentoonstelling te St. Louis. Een geweldige cycloon heeft den 20sten dezer enorme schade aan de tentoonstellingsgebouwen berokkend, waarvan er enkele geheel zijn vernield.

Bij beschikking van Z.Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken van 23 Aug. 1904 zijn, voor het tijdvak 1 Sept. 1904 tot en met 31 Aug. 1905, o.a. tot assistenten aan de Polytechnische School te Delft benoemd de heeren: I. J. Gort, A. van der Lee, J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, C. L. de Koning en H. W. Venker, voor de Schoone Bouwkunde, A. Leeflang, L. Couvée en M. Sirag Jzn., voor de burgerlijke bouwkunde.

VERBETERING.

Bij de afbeelding, voorstellende een kijkje in den winkel en het salon van de firma J. A. Krul te 's Gravenhage, en opgenomen in het vorige nummer van dit blad, werd medegedeeld „dat de meubels werden geleverd door de firma Allan en Co. te 's Gravenhage".

Deze mededeeling heeft eene nadere toelichting noodig, als volgt: De geheele mahoniehouten winkel-installatie, bestaande uit wandkasten, toonbanken, etalage-tafels, vitrine-kasten en caisse, werden vervaardigd in de fabriek van de Heeren Gebrs. Van Malsen te 's Gravenhage. De inrichting van den salon, bestaande uit rustbank, stoelen en tafels, werd vervaardigd door de firma Allan en Co. te Rotterdam. Zoowel ameublement als installatie werden uitgevoerd volgens de ontwerpen en teekeningen van den architect van het Winkelhuis, den heer L. A. H. de Wolf te 's Gravenhage.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:					per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	26	jaar	salaris	f	80.—
„ „ „	22	„	„	-	80.—
„ „ „	37	„	„	-	80.—
„ „ „	22	„	„	-	85.—
„ „ „	27	„	„	-	60.—
„ „ „	38	„	„	-	80.—
„ „ „	23	„	„	-	45.—
„ „ „	24	„	„	-	80.—
„ „ „	24	„	„	-	70.—
„ „ „	22	„	„	-	85.—
„ Teekenaar „	20	„	„	-	40.—
„ „ „	18	„	„	-	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 29 AUGUSTUS.

APELDOORN. Het bouwen van een boschwachterswoning in het Orderbosch.
De arch. J. A. Wijn in hotel v. d. Burg. Bestek en teek. verkrijgb. à f 0,75 bij den arch. voorn.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een botanisch laboratorium in den Hortus Botanicus te Leiden. Ram. f 99500.
Het prov.best., v.m. 11½ u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het min. van binnenlandsche zaken, aan dat van het prov. best. van Zuidholland en te bekomen bij M. Nijhoff, Nobelstraat no. 18, te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen enz. en bij den opz. van het botanisch laboratorium, P. M. J. van Oerle te Leiden. Aanw. 22 Aug., n.m. 2 u.

HAARLEM. Het verbouwen van het winkelhuis a. d. Jansweg 29.
De arch. J. A. Traanberg, v.m. 11 u., in hotel „de Leeuwerik".

HENGELO (OV.). Het bouwen van een woning aan de Haaksbergerstraat.
De heer S. Vis, 's av. 8 u., in 't café van W. J. Weijschede, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft C. Spiers, arch.

OEGSTGEEST. Het bouwen van een dubbele villa aan den Rijnsburgerweg.
De arch. P. J. Perquin te Leiden, v.m. 11 u., in café „Het Witte huis". Inl. geeft de arch. voorn. tusschen 11—12 u. te zijnen kantore Breestraat 5.

ROERMOND. Het bouwen eener bijz. lagere school met bijbeh. werken.
De eerw. overste van het St. Augustinusgesticht, v.m. 10 u., in het gesticht. Bestek en teek. à f 15 verkrijgb. en worden tegen f 12 na de besteding teruggenomen door den arch. C. Franssen, die tevens inl. geeft. Aanw. 26 Aug., v.m. 9 u.

RIJSSEN (OV.). Het bouwen van een machinekamer, ketelhuis en van een shedbouw ter gezamenlijke oppervl. van 6500 M^2. bij de fabriek in den Boonkamp.
De Firma ter Horst en Co., n.m. 2½ u. (Gr. tijd) in hotel Koenderink.

VIERLINGSBEEK (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis en stalling nabij 't station met bijlevering van alle materialen
De heer Antoon Ronnes te Holthees, n.m. 3 u., ten koffiehuize van W. v. Daal, alw. bestek en teek. ter inzage Aanw. 29 Aug., n.m. 2 u.

DINSDAG 30 AUGUSTUS.

AMSTERDAM. Het bouwen van een bankgebouw op den hoek van de Keizers- en Leliegracht.
De directie der Eerste Holl. Levensverzekeringsbank, v.m. 11½ u., in het American Hotel.

APPINGEDAM. De ver- en aanbouw van het post- en telegraafkantoor.
Het gem best., v.m. 11 u. Bestek en teek. ter secret. ter visie en bestek verkrijgbaar tegen f 1. Inl. en aanw. geeft de gem.-opz. J. Stevens. Bilj. inzenden tot 29 Aug.

COEVORDEN. Het bouwen van 14 arbeiderswoningen, blokken 6 en 8 in 2 perc. en massa.
Het gem best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter lezing in café Belt en tegen f 1 verkrijgb. bij den gem. arch. H Rozeman die tevens inl. heeft. Aanw. 30 Aug., v.m. 10 u.

DE BILT. Het bouwen van vier schoollokalen met gymnastieklokaal, enz., aan de Tuinstraat te de Bilt.
Het gem.best., n.m 1¾ u. Bestekken en teek. à f 1,50 te verkrijgen ter gem.secret. en aan het bouwk. bureau, Oudegracht T.z. 53*bis* te Utrecht waar inl. worden verstrekt door den archit. M. E Kuiler. Aanw. gedaan.

DORDRECHT. Het maken van den bijbouw aan het woonhuis Steegoversloot no. 62.
De arch. H. A. Reus, bij wien bestek en teek. à f 0,50 te bekomen zijn.

ENKHUIZEN. Het bouwen van een weeshuis met bijgebouw en aanhoorende werken op een door slooping vrijgekomen terrein aan de Oude Westerstraat.
De regenten van het weeshuis der Ned. Herv. gem. n.m. 1 u., in de Oranjezaal a/d Kaasmarkt. Bestek met 6 teek. verkrijgb. bij H. Reekers, Oude Westerstr., tegen f 10. Aanw. van het werk en inlicht. worden verstrekt, als in het bestek vermeld. Op den dag van besteding worden bestek en teek. tegen f 5 van de inschrijvers teruggenomen.

HAARLEM. Het amoveeren van de perceelen Anthoniestraat 87 gedeeltelijk en Lange Heerenvest no. 140 en het ter plaatse bouwen van een café met woning.
De arch. W. F. Doeglas, v.m. 11 u. Bestek en teek. ad f 2 verkrijgb. ten kantore van den arch. Ged. Oude Gracht 84, waar inl. zijn te bekomen. Aanw. gedaan.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

9 AUGUSTUS.

GRONINGEN (ONDERH.). Het bouwen van een perceel woningen met veestalling. Door den heer R. Scholtens, Veemarktstraat.
Gegund aan den laagsten inschrijver H. Kamps, Groningen, voor f 20974.

12 AUGUSTUS.

VAALS (LIMB.). (HERBEST.). Het bouwen eener school met onderwijzerswoning. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschr. C. Schrijns, Vaals, voor resp. f 17150 en f 7050.

15 AUGUSTUS.

GIESSEN. Het bouwen van een woonhuis voor den heer A. v. d Schuijt, aldaar.
Laagste inschr. P. Verdoorn, Werkendam, f 1220 Nog niet gegund.

17 AUGUSTUS.

BEEK (GELD.). Het bouwen van eene boerderij in massa en in perceelen: perc. 1 het metselwerkloon, perc. 2 het timmeren, perc. 3 het schilderen deze met bijlev. van alle materialen. Door den heer A. Berntsen te Loerbeek.
G. D Hendriksen, Beek, metsel- en timmerwerk, f 1412; H. A. Staaring, Didam, verfwerk, f 104,50.

HENDRIK IDO AMBACHT. Het amoveeren en bouwen van een woonhuis, met een lokaal aan de bestaande school. Door het best. van een school met den bijbel te H.-I.-Ambacht.
Metselwerk. Laagste inschr. G. Visser, Papendrecht, f 1467.
Timmerwerk. M. Broeksitter, Rijsoord, f 1745.
Smidswerk. P. Wildschut, f 123,50.
Lood- en Zinkwerk. L. A. v. Rijen, Dordrecht, f 95.
Verf-, glas- en behangwerk. J. v. Esse, f 261,50.

HENGELO (OV.). Het bouwen van een winkel- en woonhuis, aan de Drienerstraat. Door den heer Joh. Traast.
Laagste inschrs. Hoenders en Vos, f 4266. Gegund.

PATERSWOLDE (GR.). Het bouwen van een boerderij met bijlev. van alle materialen, arbeidsloonen enz. te Oosterbroek. Door den heer Jb. Hesselink.
Laagste inschr. J. Priet, Bedum, f 5330.

WIJHE. Het bouwen van een keuken, stookvertrek en bergplaats. Door den heer W. Kattenwinkel Gz.
Timmer- en metselwerk. Laagste inschr. G. v. d. Kolk, f 1198.
Schilderwerk. D. aan 't Rot, f 49.

18 AUGUSTUS.

EDE (GELD.). 1. Het bouwen van een gasfabriekgebouw met afrastering van het terrein; 2. kantoor met werkplaats, kolenloods, bergplaats en fundeering van den gashouder. Door het gem.best.

Perc. 1. Laagste inschr. W. van Wagensveld, Ede, f 8650.
Perc. 2. J. Eijlander, f 4595.
Massa. W. v. Wagensveld, f 12579. Gunning in beraad gehouden.

EEMNES-BUITEN. Het bouwen van een huis voor den heer H. Herwaarden, aldaar.
Laagste inschr. T. Stein, f 1797. Gegund.

GELDROP. Het bouwen van twee burgerwoningen in de Langstraat. Begrooting f 1434. Door den heer J. Vinkx.
Laagste inschr. Arn. Dielis, f 1420. Gegund.

19 AUGUSTUS.

KATWIJK a/d. RIJN. Het verbouwen van een woning tot bewaarschool. Door het gem.best. van Katwijk.
Laagste inschr. G. Haasnoot, firma Wed. K. de Best, f 7992.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 5en September 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenwichtijd)*, zal in het Centraal- Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1008:

Het maken van Grond- en Spoorwerken, eene verhoogde los- en laadplaats, bestratingen enz. en bijkomende werken, op het Stationsemplacement HOEK VAN HOLLAND.

Begrooting f 18200.—.

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid,
R. VAN HASSELT.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 12den Sept. 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1009:

Het maken van grond- en spoorwerken, bestratingen en afsluitingen benevens kunstwerken, gebouwen en bijkomende werken voor de verbouwing van het station LISSE.

Begrooting f 153000.—.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 2.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid.
R. VAN HASSELT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3 SEPTEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 36.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ALGEMEENE VERGADERING

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op Zaterdag 17 en Zondag 18 September 1904 te Maastricht.

Zaterdag 17 September.

Bijeenkomst der leden van de Maatschappij in de bovenzaal van het „Restaurant du Théatre", in de onmiddellijke nabijheid van het O. L. Vrouwe-plein te Maastricht, des morgens ten 9 ure (*).

Door het Hoofdbestuur zullen verschillende mededeelingen worden gedaan.

Des voormiddags ten 10 ure, bezoek aan de gerestaureerde St. Servatius-kerk. De heer Dr. P. J. H. Cuypers heeft zich welwillend bereid verklaard bij dit bezoek tegenwoordig te zijn en de leden omtrent de kerk en de restauratie-werken de noodige inlichtingen te verschaffen.

Des voormiddags ten 11½ ure, bezoek aan de in uitvoering zijnde restauratie-werken van de O. L. Vrouwe-kerk onder de bereidwillig toegezegde persoonlijke leiding van den heer Jos. Th. J. Cuypers.

Wandeling langs de Helpoort (1229) en gedeelten der oude omwalling van Maastricht uit de 14e eeuw.

Ten 12½ ure zal gelegenheid bestaan om gezamenlijk een eenvoudig dejeuner te gebruiken. (Hoogstens *f* 1 per persoon.)

Ten 1½ ure wandeling door de stad ter bezichtiging van verschillende oude bouwwerken.

Te 2 uur 55 min. vertrek van Maastricht naar Meerssen; aankomst aldaar te 3 uur 10 min.

Bezichtiging van de gerestaureerde R. K. kerk.

Te 4 uur 5 min., vertrek van Meerssen naar Valkenberg; aankomst aldaar te 4 uur 16 min.

Wandeling door het stadje en bezoek aan de beroemde mergelgroeven.

Des namiddags ten 6½ ure, gemeenschappelijke maaltijd in het Hôtel de l'Empereur, à *f* 2.50 per persoon zonder wijn.

Zondag 18 September.

Des morgens te 10 uur 9 min. vertrek van Valkenberg naar Aken; aankomst aldaar te 11 uur (12 uur M. Europ. T.).

Te Aken zullen bezichtigd worden:

1°. de Dom-kerk, en de restauratie-werken van het octogoon;
2°. het gerestaureerde Raadhuis en de uitbreiding daarvan voor de bureaux ten behoeve van verschillende gemeentelijke diensten.
3°. de nieuwe Protestantsche Kerk.

Op eene wandeling door de stad zullen verschillende merkwaardige oude en nieuwe bouwwerken in oogenschouw worden genomen.

De heer J. D. Landré, Hoofdleeraar aan de Baugewerkschule te Aken, lid der Maatschappij, heeft bereidwillig op zich genomen het geheele bezoek aan Aken te leiden.

In den namiddag te ongeveer 2 uur (M. Eur. T.) zal gelegenheid bestaan om zooveel mogelijk gezamenlijk te dineeren in het restaurant van de Elisenbrunnen.

Des namiddags te 5 uur 48 min. (M. Eur. T.), vertrek van Aken (station Templerbend); aankomst te Maastricht te 5 uur 44 min. Te 5 uur 49 min. en te 6 uur 4 min. vertrekken treinen van Maastricht naar het Noorden.

Heeren leden die aan de bijeenkomst zullen deelnemen en verzekerd willen zijn behoorlijk logies enz. te vinden,

(*) Alle tijden, zonder nadere aanduiding, zijn in den tijd van Greenwich uitgedrukt.

worden in hun belang zeer dringend verzocht per briefkaart aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, mededeeling te doen, of zij:

1⁰. den nacht van Vrijdag 16 op Zaterdag 17 Sept. te Maastricht wenschen te logeeren;

2⁰. aan het dejeuner aldaar op 17 Sept. deelnemen;

3⁰. aan den maaltijd te Valkenberg, op 17 Sept., deelnemen;

4⁰. den nacht van Zaterdag 17 op Zondag 18 Sept. te Valkenberg blijven logeeren (kamer met ontbijt, *f* 1.80).

Deze opgaven moeten uiterlijk op **Maandag 12 Sept. a.s.** bij het Bureau der Maatschappij zijn ingekomen, daar later ontvangen opgaven omtrent logies enz. niet meer in aanmerking kunnen komen, wegens groote feestelijkheden die op 18 Sept. te Maastricht plaats hebben.

89ste ALGEMEENE VERGADERING

van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst gehouden op Woensdag 18 Mei 1904, te Amsterdam.

(Vervolg van bladz. 410).

Bij het heropenen der vergadering stelde de Voorzitter de behandeling aan de orde van de amendementen no. 2 tot en met no. 5 op de concept-Honorarium Tabel ingediend door den heer C. N. Van Goor, en van die van den heer J. H. W. Leliman.

De eerstgenoemde amendementen luidden als volgt:

2°. In de „toelichting" der tabel de bepaling op te nemen, dat als bouwsom van eenig werk dat bij aanneming gemaakt wordt, zal gelden: het gemiddelde cijfer van alle inschrijvingen.

3°. In de „toelichting" der tabel eene bepaling op te nemen, dat de in de tabel genoemde percentages — te beginnen voor werken van 6 tot 10 mille — gelden voor de maxima der in de betreffende kolom aangegeven bouwsommen, terwijl de bouwsommen die tusschen maximum en minimum liggen, volgens een bepaalde schaal zullen opklimmen zoodanig, dat een geleidelijke overgang naar het percentage der naastliggende kolommen wordt verkregen. *(De coëfficient der percentage-vermeerdering en de achtereenvolgende vermindering der bouwsom, zouden boven de kolommen aangegeven kunnen worden).*

4°. De maximum-cijfers der aannemingssommen (of bouwsommen) in de derde hoofdkolom van de tabel met één te verminderen.

5°. De 5e alinea van de „toelichting" der tabel uit te breiden met de bepaling, dat het opzicht hebbend personeel door den architect kan of zal belast worden met het maken der werkteekeningen, en in 't algemeen die uitslagen, die niet onder het begrip „algemeene details" vallen.

De heer Van Nieukerken verklaarde zich tegen het aannemen van no. 2 dezer amendementen; zijns inziens was het beter de redactie van de Commissie voor de herziening der Tabel te behouden, en verdiende het de voorkeur, dat als bouwsom van een werk hetwelk bij aanneming gemaakt wordt, zal gelden de aannemingssom van den minsten inschrijver.

De heer J. Verheul Dz. was het hiermede eens, daar het veel onzijdiger was het honorarium te berekenen volgens de aannemingssom, zooals de Tabel aangaf.

Het amendement werd daarna verworpen.

Omtrent het 3e amendement van den heer Van Goor adviseerde de secretaris tot verwerping. De berekening zooals zij volgens den heer Van Goor werd gewenscht, is ook opgenomen in de Gebühren—Ordnung van architecten en ingenieurs, opgesteld door verschillende Duitsche vereenigingen van zulke technici, in 1901. Intusschen wordt algemeen geklaagd over het ingewikkelde dier berekeningen, en zijn er reeds stemmen opgegaan om een andere wijze van opmaken van het honorarium voor de honderdsten van de bouwsommen òf te wijzigen, òf geheel te doen vervallen. Het meerdere bedrag aan honorarium dat door de daling der bouwsom percentsgewijze kon in rekening worden gebracht, was zeer gering.

De heer Van Nieukerken adviseerde om het voorstel van den heer Van Goor niet aan te nemen, met welk advies de vergadering zich vereenigde.

Naar aanleiding van het 4e amendement van den heer Van Goor werd besloten in de opgave der bedragen van de aannemingssommen zulk eene wijziging te brengen waaruit blijken kan, dat die sommen bedoeld zijn van af het eerste bedrag tot beneden het volgende, zoodat boven de 4e kolom bijv. zal komen te staan: „van 10 000 tot beneden 15.000". Hiermede zou aan den wensch van den heer Van Goor zijn voldaan.

De strekking van het 5e amendement van den heer Van Goor kon bij de vergadering geen instemming vinden. Het maken der werkteekeningen door den opzicht hebbenden persoon werd niet wenschelijk geacht; voor het maken van werkteekeningen op het werk kon in de bestekken een bepaling worden opgenomen, waardoor de aannemer verplicht werd de noodige hulp daarvoor te leveren.

Aan de orde kwamen nu de nog niet behandelde amendementen van den heer Weissman, luidende:

1. De eerste kolom van de tabel, die het honorarium voor aannemingssommen van *f* 1200 tot *f* 3000 regelt, te doen vervallen.

2. De tweede alinea van het aan de tabel toegevoegde te lezen: „Onder deze tabel zijn niet begrepen gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop enz.; werkzaamheden hiervoor verricht worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht. Ook zijn onder deze tabel niet begrepen werken, waarvan de bouwkosten minder bedragen dan *f* 3000, of van zoodanige werken, waarvan het honorarium niet volgens een aannemings- of bouwsom kan worden berekend. Het hiervoor verschuldigde wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden en den tijd, daaraan besteed.

3. De vijfde alinea van het aan de tabel toegevoegde te lezen: „De kosten van toezicht op en leiding van den bouw, zoomede die der te voeren administratie, der verzekering van het personeel tegen ongevallen en het aan den opzichter of de opzichters verschuldigde, enz".

Wat het eerste amendement betreft, kwam het den heer Weissman voor, dat eene berekening van het honorarium voor werken onder *f* 3000 niet procentsgewijze kon geschieden. Het waren immers juist deze werken, die den architect de meeste beslommeringen gaven.

De heer Van Etteger achtte de besprekingen in deze vergadering veel te wijdloopig. Er was gelegenheid gegeven opmerkingen omtrent de tabel schriftelijk in te dienen, en de herzieningscommissie had de zaken goed voorbereid; hierom gaf de heer Van Etteger in overweging de discussiën te eindigen en de herziene tabel nu en bloc aan te nemen.

De Voorzitter vond de tabel echter te gewichtig om haar verder zonder discussie goed te keuren; er moest getracht worden haar nu zoo goed mogelijk te maken. De Voorzitter gaf daarom het woord weder aan den heer Weissman, die andermaal op het nut wees om de eerste kolom der tabel te doen vervallen.

Het voorstel dat daartoe strekte, werd echter verworpen met 3 stemmen voor.

Het 2e amendement van den heer Weissman behoefde niet behandeld te worden; wegens het niet aannemen van het 1e was het 2e mede verworpen, daar dit een uitvloeisel was van het 1e.

Omtrent het 3e amendement van den heer Weissman werd de opmerking gemaakt, dat de voorsteller zeer terecht van oordeel was, dat de kosten der verzekering van het personeel voor rekening van den bouwheer behooren te komen. De aannemer is echter verplicht zijn eigen personeel te verzekeren; hij kan dus tegelijk dat van den architect, voor zoover dit nog niet geschied is, verzekeren. Wanneer hieromtrent een bepaling in het bestek wordt gemaakt, komen te recht de kosten voor rekening van den bouwheer. Moeielijke verrekeningen met den aannemer worden daardoor ontgaan.

Met deze zienswijze bleek de heer Weissman zich te kunnen vereenigen, die dan ook niet verder aandrong op het maken van bepalingen omtrent de kosten van verzekering van het personeel.

Van de door den heer J. H. W. Leliman ingediende amendementen bedoelde het 1⁰. hetzelfde als het 1e van den heer Weissman.

De overige luidden als volgt:

2⁰. Een bepaling op te nemen die voorkomt, dat door uitbreiding van een werk van bijv. *f* 21900 tot *f* 22100 het architecten honorarium eene aanmerkelijke vermindering ondergaat.

3⁰. Te bepalen, dat alle door den architect van het werk noodig geachte en gedane verschotten hem worden terugbetaald met de termijnen van zijn honorarium.

4⁰. In de toelichting van de tabel te vermelden, dat het honorarium voor conferentiën enz. ad *f* 5 en *f* 6 per uur worden genoten.

5⁰. De eerste alinea van art. 9 der toelichting op de berekening enz. van het honorarium te doen luiden: Nimmer zal een der partijen over eenig *naar aanleiding der honorarium-tabel* tusschen

hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

6°. Dit bedoelt hetzelfde als het 5e van den heer Weissman.

Het 1e behoefde, daar het gelijkluidend was met een der reeds verworpen amendementen, niet meer behandeld te worden.

Het 2e had eene zelfde strekking als het 3e van den heer Van Goor, dat verworpen was.

Omtrent dat amendement maakte de Secretaris nog de opmerking, dat de door den voorsteller bedoelde aanmerkelijk vermindering ten opzichte van het totale honorarium werkelijk niet groot was. Van een bouwsom van *f* 21 900 geniet de architect 6.1 % (volgens de IIe klasse) of *f* 1336; wordt — tijdens den bouw — de bouwsom tot *f* 22.100 uitgebreid, dus met *f* 200, dan wordt het honorarium nog met *f* 12 verhoogd, en dus *f* 1348. Wordt vóór de aanbesteding het werk van *f* 21903 verhoogd tot *f* 22.100 en is dit de bouwsom, dan is over die som een honorarium ad 5.8 %, of *f* 1281 verschuldigd. Het door den voorsteller bedoelde verschil is dus *f* 67 op een bedrag van *f* 1336 of 1/20.

Daar eene ingewikkelde berekening van percentage-vermeerdering, zooals de heer Van Goor die gewenscht had, niet werd aangenomen, werd ook het 2e amendement van den heer Leliman verworpen.

Het 3e amendement van den zelfden voorsteller werd mede verworpen, daar men de reeds gedane verschotten kan opgeven op de nota der termijnen van het honorarium, of wel omtrent de terugbetaling der verschotten een regeling kan treffen met den bouwheer.

Omtrent het 4e amendement merkte de Voorzitter op, dat de woorden „per uur" zullen ingelascht worden ter plaatse waar dit door den voorsteller gewenscht werd, waaraan de secretaris toevoegde, dat het ontbreken dier woorden in het concept bij de correctie hiervan over 't hoofd was gezien.

Omtrent het 5e amendement zeide de Voorzitter toe den heer Mr. Goseling nog te zullen raadplegen.

Het 6e behoefde niet besproken te worden, daar een amendement van den heer Weissman, dat dezelfde strekking had, reeds was aangenomen.

De Voorzitter merkte nog op, dat door een lid in overweging was gegeven om art. 9 der Toelichting te doen luiden:

Nimmer zal een der partijen om tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen dan nadat de hier volgende in de artikelen 9 tot 17 vermelde behandeling van het geschil is voorafgegaan.

Met goedvinden der vergadering zou ook over de strekking van deze wijziging het advies van den heer Mr. Goseling nog worden ingewonnen.

De heer Van Nieukerken gaf den wensch te kennen, de art. 5 en 3 der Toelichting wederom te wijzigen volgens de oude redactie der tabel van 1895.

De Secretaris maakte er opmerkzaam op, dat met beide redactiën hetzelfde werd bedoeld. Intusschen gaf hij toe, dat die van art. 5 nog wat verbeterd kon worden.

De Voorzitter verklaarde zich niet tegen het verlangen van den heer Van Nieukerken, en zeide toe, dat het nog in overweging zou worden genomen, hetgeen de vergadering goedkeurde. Hierna las de Voorzitter de inlichtingen die omtrent de eigenlijke tabel gegeven worden, en die tot eenige opmerkingen aanleiding gaven.

De heer Joling wees er bijv. op, dat een bepaling ontbrak omtrent vergoeding voor bemoeiingen van den architect, bij slooping.

Hoewel de Voorzitter meende, dat het moeielijk zou zijn een vasten regel aan te geven voor het honoreeren dezer bemoeiingen, en de Secretaris van oordeel was, de bedoelde werkzaamheden gehonoreerd konden worden volgens het later in de „inlichtingen" opgegeven tarief voor „conferentiën enz. of andere bemoeiingen van den architect," zeide de Voorzitter toe deze opmerking nog met de Commissie voor de herziening der tabel te zullen bespreken.

Omtrent de uitdrukking „behoudens bijzondere of bijkomende omstandigheden", waaromtrent de heer Joling mede eene opmerking maakte, zeide de Voorzitter toe den heer Mr. Goseling nader te raadplegen.

Door den heer H. Moen G. Pz. werd in overweging gegeven om aan de tabel een artikel toe te voegen luidende als volgt:

„Indien een bouwwerk tijdens de uitvoering geheel of gedeeltelijk verbrandt, worden bij hernieuwing of verbouw extra kosten in rekening gebracht; bij niet weder opbouw wordt de geleverde arbeid volgens tarief in rekening vastgesteld."

Na eenige discussie over dit voorstel meende de Voorzitter daaruit te mogen besluiten, dat de vergadering het niet noodig achtte de bedoelde bepaling te maken.

Ook een wenk om de wijze van terugbetaling der door den architect uitgeschoten bestedingskosten vast te stellen, werd besproken. Daar het evenwel gebruik is, dat de aannemers deze kosten op hunne aannemingssom brengen, na daaromtrent bij de aanwijzing of op andere wijze te zijn ingelicht, werd het beter geacht geen voorschrift daarvoor vast te stellen.

Omtrent de bepaling, dat onder „Algemeene details" verstaan worden de teekeningen *op groote schaal*, noodig voor een goed overzicht van den aard van het werk en voor de uitvoering daarvan, achtte de heer Moen het wenschelijk de woorden „op groote schaal" weg te laten.

De heer F. W. M. Poggenbeek wenschte die woorden echter te behouden, om duidelijk aan te geven welke teekeningen bedoeld waren.

De Voorzitter lichtte toe, dat hier van die teekeningen sprake is, welke op groote schaal, maar niet op ware grootte op het bureau van den architect gemaakt worden, dus niet van die „uitslagen", welke niet anders dan op het werk zelve kunnen vervaardigd worden.

De vergadering besloot evenwel de woorden „op groote schaal" te doen vervallen.

De heer Van Nieukerken maakte de opmerking, dat er geen enkele bepaling in de tabel voorkwam omtrent het honorarium voor taxatiën, waarvoor in den regel minstens 1 per mille gerekend wordt.

De Voorzitter was van oordeel, dat het opmaken van taxatiën makelaarsdiensten waren die door sommige architecten werden verricht, en dat hieromtrent geen bepalingen konden gemaakt worden in een tabel voor bouwkundige werkzaamheden; spreker maakte de opmerking, dat dit honorarium moest worden opgemaakt volgens plaatselijk makelaarsgebruik.

De vergadering toonde het hiermede eens te zijn.

De heer B. J. Ouëndag gaf, nu de toelichtingen tot de tabel, die hij draconisch noemde, waren aangenomen, den wensch te kennen, dat deze op een afzonderlijk blad, niet vastgehecht aan de Tabel, zouden worden afgedrukt.

De heer Van Nieukerken kwam op tegen de kwalificatie „draconisch". Zoo mochten die maatregelen niet genoemd worden; men moest het Hoofdbestuur integendeel dankbaar zijn, dat het voorgesteld had ze te nemen. De architecten vormden een groot gilde, dat langen tijd onbeschermd had gestaan tegenover hen waarvoor het werkte. Dat het Hoofdbestuur door eene herziening van de „Honorarium-tabel" wilde trachten aan dien toestand gedeeltelijk een einde te maken, moest door alle architecten gewaardeerd worden.

De heer Weissman sprak in gelijken geest, en verklaarde het eens te zijn met den heer Van Nieukerken.

Onder het concept van de „Toelichting" stond gedrukt: „Aan mij bekend, en goedgekeurd". Het doel daarvan is, dat de bouwheer, na met den architect te zijn overeengekomen, dat deze voor hem werk zal verrichten, erkent de voorwaarden te kennen waaronder de architecten werken.

Zoowel de heer Poggenbeek als de heer Verheul gaven den wensch te kennen, de bedoelde woorden niet onder de Toelichting te drukken. Zij voorzagen, dat de bouwheeren niet genegen zouden zijn het stuk te teekenen, niettegenstaande zij toch wel onder de voorwaarden der Tabel een werk willen opdragen. Wanneer men als architect schriftelijk een opdracht ontvangt, en hij die de opdracht doet, met de bepalingen der Tabel bekend is, kan dit als voldoende worden beschouwd.

De heer Weissman achtte het daarentegen wenschelijker, ten einde alle verschil van inzicht te voorkomen, om het bedoelde onderschrift te behouden, en geloofde niet, dat velen zouden weigeren de tabel voor „bekend" te teekenen.

De heer Van Nieukerken oordeelde de onderteekening van de verklaring door hem die een werk heeft opgedragen, niet strikt noodig. De opdracht kon ook op andere wijze worden gegeven. Spreker vond het hierom beter de woorden: „Aan mij bekend" enz. te doen vervallen.

Door den heer Ed. Cuypers werd het betreurd, dat er stemmen waren opgegaan om die verklaring te doen vervallen. In plaats thans gezamenlijk op te treden in aller belang, komen weer allerlei kleine persoonlijke overwegingen in aanmerking, die doen zien, hoe weinig band er tusschen de architecten bestaat. Hij kan zich niet begrijpen, dat niet allen het eens zijn over de groote wenschelijkheid der verklaring en dat architecten ook het recht hebben op de wijze als bedoeld is een contract te laten onderteekenen door hen voor wie zij werken. Het is hem door het in deze vergadering gebleken verschil van inzicht andermaal duidelijk gewor-

den, hoe hoog noodig het is, dat er meer voeling bestaat tusschen de architecten. De een werkt op deze wijze, de andere geheel anders; men hoort haast nooit iets van elkander en bespreekt zelden elkaars algemeene belangen. Op die wijze voortgaande, en terwijl er zich kleine kringetjes vormen, zullen de architecten nooit iets in hun belang tot stand kunnen brengen.

Nadat verschillende leden hun meening nog hadden kenbaar gemaakt, stelde de heer van Nieukerken de vraag. of de tabel met hare toelichting niet voldoende was, zonder het door velen gewraakte onderschrift. Werkelijk zijn er architecten die met bouwheeren te doen hebben, door wie zij de tabel niet durven laten onderteekenen. Ieder architect moet zich echter houden aan de tabel en dit is een waarborg voor allen; en die het niet doet, is een beunhaas. Wanneer ieder zich dit voorneemt, dan kan het draconisch genoemde onderschrift gerust vervallen.

Ook de heer Verheul adviseerde het weg te laten; dan kan ieder architect op zijne manier een contract met zijn lastgever maken.

Nadat gebleken was. dat de vergadering het eens was met de zienswijze van de beide laatste sprekers, wilde de heer Weissman, dat dan de manier werd aangegeven, waarop gecontracteerd moest worden tusschen den architect en zijn lastgever.

De heer Moen wees als voorbeeld voor een dergelijke verklaring op die welke onder makelaars gebruikelijk is.

Nadat de Voorzitter zijn dank had betuigd aan de herzienings-Commissie voor haren verrichten niet gemakkelijken arbeid, gaf hij het woord aan den heer Weissman voor diens aangekondigde voordracht over „Oude bouwkunst in Hollands Noorderkwartier", die een aangename en leerrijke introductie was voor de excursie naar Monnikendam, Marken, Volendam en Edam, welke op initiatief van de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij op den volgenden dag zou plaats hebben, en waarvoor zich reeds bijna 50 leden, velen vergezeld van hunne dames, hadden aangemeld. De voordracht werd met groote belangstelling aangehoord. Dat daarvoor reden bestond, behoeft wel niet vermeld te worden; want wanneer iemand in staat is te wijzen op de belangrijke overblijfselen van oude Hollandsche architectuur, dan is het zeker de heer Weissman, getuige het door het Oudheidkundig Genootschap te Amsterdam uitgegeven rijk geïllustreerde boekwerk „Noord-Hollandsche Oudheden, beschreven en afgebeeld door G. van Arkel en A. W. Weissman."

De Voorzitter betuigde namens de vergadering zijn hartelijken dank aan den spreker, en deelde verder mede, dat wegens de langdurige discussie over de Honorarium-tabel de tijd te ver verstreken was om nog een bezoek te brengen aan de Electrische Centrale, welk bezoek bij 't begin der vergadering was aangekondigd. Spreker hoopte, dat men die interessante inrichting nu een volgend jaar in oogenschouw zou kunnen nemen.

Nadat de Voorzitter gevraagd had of iemand nog iets in 't belang der Maatschappij had mede te deelen of te vragen, en niemand het woord verlangde, bracht de heer J. H. Leliman alle hulde aan de Commissie voor de herziening van de Honorarium Tabel, die zijns inziens nu een kostelijk stuk zou zijn.

Alvorens de vergadering te sluiten, betuigde de Voorzitter, namens de leden der Maatschappij andermaal zijn hartelijken dank aan de Directiën van de Porceleyne Fles en van 't Princenhof, te Delft, voor de waarlijk hoogst belangrijke tentoonstelling die deze beide inrichtingen ter opluistering van de vergadering hadden georganiseerd, en waarvan zeker door allen met groote belangstelling was kennis genomen.

Hierna sloot de Voorzitter de vergadering.

De Secretaris,
C. T. J. LOUIS RIEBER.

MEDEDEELINGEN ALS INLEIDING TOT DE ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST OP 17 EN 18 SEPTEMBER 1904.

II. De R. K. Kerk te Meerssen.

Meerssen, het Romeinsche Marsana, lag aan de Romeinsche heerbaan van Tongeren over Maastricht, naar Heerlen en Gulik.

Na de verdrijving (53 v. Chr.) der Eburonen door Julius Caesar, stichtten de Romeinen tusschen Maastricht en Aken eene kolonie van Sunici, uit Germanië daarheen gevoerd. Talrijk zijn de grondslagen van Romeinsche villa's die in deze streek, vooral in den omtrek van Marsana, zijn gevonden, o. a. in de jaren 1865 en 1866 die van de uitgestrekte villa Herkenbergh; het front van deze en de hierbij behoorende gebouwen die voor bewoning van wel een honderdtal personen geschikt waren, was ongeveer 50 M. De bij deze grondslagen gevonden overblijfselen van huishoudelijken aard wijzen op zeer ontwikkelde bewoners die in overdreven weelde hebben geleefd. Al deze landhuizen van een welgestelde bevolking schijnen te zijn verwoest op het einde der 2e eeuw door opdringende Germaansche stammen.

Het vruchtbare, aan natuurschoon rijke land, waar de wingerd welig groeide, dat rijk aan allerlei wild was, waar de uitgestrekte bosschen, de mergelgroeven en de klei, hout, steen en de grondstof voor 't bakken van tegels en pannen leverden, noodig bij den bouw van woningen, bleef echter een aantrekkelijk oord voor nederzetting. Sedert het jaar 250 na Chr. werd de streek reeds bezocht door Salikers of Franken, die zich meest aan den Rijn hadden gevestigd, en gedeeltelijk de Romeinsche beschaving aannamen. Die beschaving echter, voortgekomen uit een door veroveringen verkregen rijkdom, die aanleiding gaf tot het leiden van een overdreven materieel leven, verweekte de eertijds krachtige Romeinsche beambten, die allengs onmachtig werden naar behooren de nederzettingen te beschermen, die vooral op 't einde der 4e eeuw veel te lijden hadden van Wandalen. De Franken verjoegen dan ook in het begin der 5e eeuw de Romeinsche beambten, kozen in 420 Faramond van Tongrië tot hun Koning en legden daarmede den grondslag van het Frankische koningschap; onder Clovis dreven zij op 't einde der 5e eeuw al de Romeinen uit hun gebied.

Talrijke herinneringen aan de Frankische Koningen zijn nauw met het Zuidelijk deel van Limburg verbonden.

Te Meerssen bezaten de Karolingers een paleis met een aan den H. Petrus toegewijde paltskapel, die bediend werd door een kapittel van geestelijken. Dit paleis, of wel deze koninklijke villa, lag daar waar nu de R. K. kerk staat en het landgoed „de Proostdij" ligt. Herhaalde malen, tusschen 847 en 878, hielden de Karolingische vorsten hier hun verblijf.

Na den dood van Koning Clovis in 511, verdeelden diens vier zonen het Frankische rijk. Karel de Groote vereenigde het geheele gebied weer onder zijn scepter. De kinderen van zijn zoon Lodewijk de Vrome, Keizer Lotharius I, Lodewijk I, Koning van Duitschland, en Karel de Kale, Koning van Frankrijk, verdeelden het rijk in 843 te Verdun. Hun voortdurende onderlinge oneenigheid eindigde door de beide vredesovereenkomsten te Meerssen gesloten in 847 en daarna in 851, omdat zij genoodzaakt waren zich gezamenlijk tegen de Noormannen te wapenen. De plaats waar dit geschiedde werd in een handvest van Karel de Kale een villa Regia genoemd, en in de annalen van St. Bertin (851) een pallatium. Na den dood van Lotharius, werd op 8 Aug. 870 op nieuw een verdeeling van de rijken vastgesteld, in eene bijeenkomst tusschen Meerssen, waar Koning Lodewijk veelal en ook toen vertoefde, en Herstal, waar Karel de Kale woonde. De samenkomst had waarschijnlijk plaats op de plek, waar nu het kasteel Eijsden staat. Karel de Kale kreeg het westelijk deel van het rijk en dus ook het Maasland. Na den dood van Lodewijk in 876 en van Karel in 877, werden zij opgevolgd door Lodewijk de Stotteraar en Lodewijk van Saxen, die met het oog op de Noormannen een einde aan hunne oneenigheden maakten in eene bijeenkomst die zij op 1 Nov. 878 hadden; zij hernieuwden het tractaat hunner vaders in de villa Regia te St. Maertens Voeren (Fouron St. Martin). Bij Mesch lag een Karolingisch paleis, Merchault of Mandervelt geheeten

(misschien het zelfde als dat van St. Maertens Voeren), gesticht door een der Pepijns. Keizer Lotharius vertoefde er meermalen, o. a. toen hij van Luik naar Meerssen toog om in 847 en 851 het verdrag met zijn broeders te sluiten. Ook te Theux, Elsloo, Neufchateau en Herstal bezaten de Frankische Koningen landgoederen, die òf vorstelijke pleisterplaatsen of residentiën met een paltskapel waren. Op een wandeling van een uur of zeven kan men de plaatsen dezer vorstelijke bezittingen, Elsloo, Meerssen, Eijsden, Mesch, Fouron St. Martin en Neufchateau bezoeken. Geen van deze is ontkomen aan de verwoesting der Noormannen, die omstreeks het jaar 882 de geheele streek tusschen Maastricht en Luik, Tongeren en Limburg verwoestten.

Omtrent de verdere lotgevallen van Meerssen worde slechts vermeld, dat Hendrik I, de Vogelaar, Koning van Germanië, de streek, uitmakende het Zuidelijk deel van Limburg, deed besturen door Giselbert, zoon van Reinier, Graaf van Henegouwen, wien hij in 929 zijn dochter Gerberga ten huwelijk schonk. Deze verbintenis toch, besliste tot in latere eeuwen over het lot der kerk te Meerssen. Toen Giselbert in 939 sneuvelde, hertrouwde Gerberga met Lodewijk d'Oultremer, Koning van Frankrijk, en het is omstreeks dien tijd, dat Koningin Gerberga de proostdij te Meerssen stichtte, begiftigde, en aan de abdij van St. Remigius te Rheims schonk. Toen bestond reeds de paltskapel met kapittel, capella palati, behoorende bij het landgoed dat in den stichtingsbrief genoemd wordt een proedium of een alodium (vrijgoed).

De kapel bleef bestaan tot in de 12e eeuw, het geheele goed het eigendom der monniken van Rheims tot in de 17e eeuw.

Maastricht en de geheele omtrek viel op 4 November 1794 in handen der Franschen. Bij de invoering der Fransche wetgeving in 1796 werden de geestelijke instellingen opgeheven, en in 't volgende jaar de proostdij met haar zeer uitgestrekte goederen en bezittingen verkocht. De nieuwe bezitter, de advokaat Clement Roemers te Maastricht, liet de gebouwen voor een groot gedeelte afbreken en het overige tot buitenplaats inrichten. Alleen de kerk bleef, zooals zij was, nog bestaan. Sinds 1881 is het landgoed in het bezit van den heer A. Stevens-Daems.

Waar zich vroeger het Koninklijk palatium verhief, staat nu een villa. Op de fundamenten van den ingestorten kerktoren is een bloemenserre gebouwd, en de tuin is aangelegd op het groote binnenplein der oude proostdij [1]).

De tegenwoordige R.-K. kerk staat ter plaatse van de oorspronkelijke paltskapel; eenige overblijfselen van dit gebouw waren vroeger te herkennen aan den zuidelijken ingang. De kerk dagteekent uit de 14e eeuw; zij is waarschijnlijk omtrent 1380 naar een bepaald plan in eens gebouwd. Het westelijke gedeelte heeft twee zijbeuken, het overige met het koor echter niet. Behalve de zes kolommen, waarvan één van zandsteen (waarschijnlijk geheel hernieuwd),

R. K. Kerk te Meerssen.

en de overige van hardsteen zijn, is de geheele kerk, ook hare mooi uitgevoerde gewelven, geheel van mergelsteen. In de 15e eeuw werd zij een prooi der vlammen. Aan dezen brand is de volksoverlevering verbonden, dat een jongeling uit Meerssen bij die gelegenheid het H. Sacrament op wonderdadige wijze uit de vlammen redde; ter herinnering aan die daad viert Meerssen jaarlijks nog een plechtige kermis op den Sacramentsdag.

De bedoelde brand heeft waarschijnlijk plaats gehad in de 2e helft der 15e eeuw; want uit oude stukken kan blijken, dat men in 1472 bezig was de kerk te herstellen. Intusschen duurde deze gedeeltelijk nieuwe bouw ongeveer 40 jaren; om de middelen daartoe te verkrijgen, werd toevlucht genomen tot het verkoopen van aflaten. Uit het geld dat de collecten en aflaten opbrachten, werden verder nieuw gebouwd, de kapel van O. L. Vrouw, naast het koor, het rijk versierde Gothische portaal aan de noordzijde zooals hier te lande zelden voorkomen, en aan de evangeliezijde van het altaar op het koor, het prachtige H. Sacramentshuis of theotheca, dit waarschijnlijk zoo rijk, ter herinnering aan de genoemde wonderdadige redding. Dit Sacramentshuis heeft den vorm van een hoogen toren, samengesteld uit een aantal kleine torentjes, het geheel in den stijl van de eerste jaren der 16e eeuw. In nissen onder die torentjes zijn in hoog relief tafereelen uit het Oude Testament voorgesteld, zooals het rapen van manna in de woestijn, het offer van Melchisedeck, enz.

De prachtige toren die ten westen van de kerk stond, stortte in den avond van 9 Januari 1649 tengevolge van een hevigen storm in, en viel op een gedeelte der kerk. De gemeente was arm, en kon het bouwwerk niet herstellen.

Meerssen bezat slechts deze één kerk, zoodat na de Hervorming en de invoering van het simultaneum, zij voor beide godsdiensten gebruikt moest worden. In 1663 werd zij door de Staten-Generaal aan de Protestanten overgedragen, alleen het koor aan den proost en diens medebroeders overlatende.

Reeds in 1673 herkregen de Katholieken hunne oude rechten op de kerk tengevolge van den inval van Lodewijk XIV in de Nederlanden; toen de Franschen in 1678 vertrokken, werd het sedert 1673 opgeheven simultaneum weder hersteld, een toestand die medebracht, dat de zorg voor het onderhoud behoorde, wat betrof den toren, bij de gemeente,

---

[1]) Een laatste aandenken aan de vroegere toestanden levert het tegenwoordige gemeentewapen, in 1874 geschonken: een veld van sinopel, beladen met het zilveren beeld van den H. Remigius in bisschoppelijk gewaad ten voeten uit, met kruisjes en nimbus van goud, houdende in de rechter hand de heilige ampula van goud, waarboven een duif van goud; in de linkerhand een bisschopsstaf van goud; ter weerszijden van den bisschop twee kleine schilden; dat ter rechterzijde met het oude wapen van Valkenberg, dat ter linkerzijde met het wapen der voormalige proostdij van Meerssen, dat gevierendeeld is; kwartier 1 en 4 van lazuur met drie rijen gouden leliën, drie aan drie geplaatst, kwartier 2 en 3 van goud met dubbelen gekroonden arend van sabel; boven elk dezer wapens een zittende valk van sabel op een tak van natuurlijke kleur.

Het oud wapen van Valkenburg is een schild van zilver, beladen met een goud gekroonden rechtsgekeerden leeuw van keel met dubbelen staart en van goud gekroond.

voor zooverre het schip, bij de Staten-Generaal, en wat het koor aanging, bij den pastoor.

In 1747 leed de kerk geweldig door een hevigen storm, die o. a. een gedeelte van het dak verwoestte. Sneeuw en regen drongen binnen en in 1749 was de toestand van dien aard, dat het levensgevaarlijk was ter kerke te gaan. De Staten-Generaal, hiervan in kennis gesteld, adviseerden, dat de kerk binnen zes jaren moest worden hersteld volgens een bestek door den lands rentmeester opgemaakt, en dat ook de toren door de Gemeente moest worden herbouwd. Dit laatste geschiedde evenwel niet; de Kapel van de H. Barbara in den Zuidelijken zijbeuk werd toegemetseld en ingericht tot bergplaats van hooi, strooi en boonestaken van den Protestantschen koster.

Toen tijdens de Fransche overheersching, na 1795, de geestelijken den eed van gehoorzaamheid aan de Republiek weigerden, werd de kerk gesloten en voor den dienst onbruikbaar gemaakt. Eerst op Pinksterdag 1802 werd zij weer voor den dienst in gebruik genomen en trad de toestand van het simultaneum weder in, een toestand die, evenals vroeger, tot allerlei wrijving, ruzie en wederzijdsche plagerij aanleiding gaf. In 1830, na het uitbreken der Belgische revolutie, ontzegden de Katholieken het gebruik hunner kerk verder aan de Protestanten, en verbrandden op het kerkhof alle meubelen enz. welke hen niet toebehoorden.

Dat onder al die wederwaardigheden, verder door de noodzakelijke herstellingen die aan een dorpsmetselaar werden opgedragen, en laatstelijk bij eene restauratie die in 1849 werd uitgevoerd, het gebouw zeer geleden heeft, behoeft geen betoog; een 25-tal jaren geleden leverde het een treurig schouwspel van vervallen grootheid op. Dank zij evenwel subsidiën van Rijk en Provincie, en bijdragen van fabriek, gemeente en particulieren, is de kerk thans behoorlijk hersteld onder de leiding van Dr. P. J. H. Cuypers, en mag zij genoemd worden als een der schoonste kleine Nederlandsche kerken.

C. T. J. Louis Rieber.

Ruïne van het Kasteel te Valkenberg.

DE RESTAURATIE VAN DEN DOMTOREN TE UTRECHT.

Dezer dagen is men begonnen met het verplaatsen van de helft van den steiger, welke nu eenige jaren om de zuidzijde van den toren heeft gestaan en zulks in verband met het gereed komen van de restauratie van het zuidelijke lantaarnvak. Deze restauratie heeft plaats onder toezicht eener Commissie waarvan Dr. P. J. H. Cuypers voorzitter en de Heeren C. Muysken en F. J. Nieuwenhuis leden zijn, terwijl de laatste tevens als secretaris en uitvoerder werkzaam is. De kosten daarvan worden gelijkelijk door Rijk en Gemeente gedragen tot een jaarlijks bedrag van oorspronkelijk *f* 12000, welk bedrag thans tot *f* 16000 is verhoogd. Wegens den slechten toestand van den toren was eene ingrijpende herstelling dringend noodig geworden, te meer daar deze in het verkeer is gelegen, hetwelk zelfs voor een groot deel onder den toren door gaat, zoodat bij langer talmen ongelukken waren te vreezen.

Een groot bezwaar bij de restauratie was, dat na den geweldigen storm van 1836, zeer omvangrijke maar weinig oordeelkundige herstellingen hadden plaats gevonden, waarbij veel van aangeplakte bekleedingstukken en portland-cementbepleistering gebruik was gemaakt, maar ook het geheele achtkant in een ijzeren harnas was geklemd. In plaats van den toren te steunen, werd dit ijzerwerk juist de grootste oorzaak van verder verval, omdat overal het roestende ijzer de steen deed springen en niettegenstaande een nauwlettend toezicht, toch niet voorkomen konde worden dat af en toe stukken naar omlaag kwamen.

Het wegnemen van dit ijzeren harnas, zonder meer, mocht thans niet zonder gevaar worden geacht, vooral van den traptoren welke, geheel verzet en verwrongen, grootendeels aan het ijzerwerk hing, terwijl het voortbestaan van het ankerwerk den bouw meer en meer tot verval bracht.

Verder was, doordien de bovengaanderij, na het verdwijnen van de oorspronkelijke goot, uit niet voldoende waterdicht metselwerk bestond, het geheele bovendeel van den toren ingewaterd en door herhaalde bevriezing alle kronende gevelvelden naar buiten uitgezet, deels gebroken, deels verschoven, zoodat ook hier een krachtig ingrijpen noodig werd om verdere gevaren te voorkomen.

Het slechtste en gevaarlijkste gedeelte was echter de traptoren met de aanliggende pijler. Deze beide stonden grootendeels op over de benedentrapruimte geslagen gewelven, welke blijkbaar te veel geconstrueerd (slechts $^1/_2$ steens baksteenwelven) en bezweken waren onder den grooten daarop rustenden last, waardoor de geheele traptoren met pijler deels gedraaid, deels gekraakt en sterk uit het lood geraakt was.

Meende men oorspronkelijk dat alleen de traptoren moest worden vernieuwd, zoo bleek onder het werk dat ook de aanliggende pijler geheel moest worden herbouwd. Zulks was een zeer gevaarlijk werk, hetwelk slechts met de uiterste omzichtigheid en onder voortdurend schoren en stutten kon worden uitgevoerd. Over eene hoogte van ± 26 M. moest eerst de tegen het achtkant staande traptoren worden weggebroken en deze afbraak nog ruim 2 M. beneden den 2^{en} omloop worden voortgezet, eer dat men voldoende vasten ondergrond vond om daarop met den wederopbouw te kunnen beginnen, en daar de ongelijke scheluwe stand der aansluitende vakken, een vooraf gereed maken van nieuwe aansluitstukken voor den opbouw onmogelijk maakte, daar steeds voor iedere laag op nieuw maat genomen moest worden, zoo vereischte het geruimen tijd voor dat de opbouw weder gereed kwam.

Nadat de traptoren was herbouwd, moest de pijler nagenoeg geheel worden vernieuwd, daar de steen inwendig geheel verbrijzeld bleek te zijn en nog slechts los in elkander zat.

Was de oude steenen helm van den traptoren verdwenen, deze zelf verlaagd en door een houten kapje afgedekt, zoo werd nu de oude vorm weer hersteld en een waardige

bekroning van den traptoren met helm-kroonbloem en pinakelkrans verkregen.

Gelukkig bleek de toestand van den volgenden pijler, die geheel op vasten ondergrond staat, veel beter zoodat deze met herstelling van het beschadigde kon volstaan; het tusschenliggende open venster moest echter weer geheel worden herbouwd, de boogsluiting met gevelveld geheel worden vernieuwd, de nog slechts in fragmenten overgebleven hogels weer worden aangebracht, evenzoo de geheel verdwenen steenen goot en ballustrade, de kroonbloemen van de venstergevels en de pinakelbovenbouw op de hoekpijlers. Voldoende aanwijzing van den vroegere vorm gaven de nog aanwezige resten, in verband met de fraaie teekeningen van den toren van den schilder P. Saenredam in 1636 vervaardigd. Zoodra de steiger is omgezet zal verder met het zuidwestelijke vak van den lantaarn worden begonnen.

N.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 27 Aug. 1904. *In Zeeland,* vervolg.

Het Hofje van Carnegie. Luctor maakt de lezers bekend met het artikel van den heer Jhr. S M. S. de Ranitz, door verschillende bladen overgenomen, waarin de plaatsing van het Vredespaleis in het Haagsche Bosch bestreden wordt, en met het artikel van een „oprecht vaderlander", die den heer de Ranitz bestrijdt. Ten slotte gelooft Luctor — die eerst den draak steekt met het talmen der Commissie die de stichting van het Vredespaleis in de Hofjesstad moet voorbereiden — dat men, wanneer een verstandig besluit omtrent de plaatsing van het gebouw genomen wordt, de regeering en het bestuur der stichting moet vergeven, dat zij voor rijp beraad wat meer tijd hebben gebruikt dan misschien strikt noodig was.

In *De Nieuwe Maasmond* wordt een hoofdzakelijk geschiedkundig overzicht van dit werk gegeven.

Architectura. 27 Aug. *Brieven uit Spitsbergen.* II.

Kunst en Maatschappij, is een aankondiging van een verschenen bundel lezingen van W. Morris, vertaald door M. Hugenholtz—Zeeven, met een levensschets van H. Polak.

Het Intern. Congres voor Teekenonderwijs in Bern. Kort overzicht van drie voordrachten op dit Congres gehouden over: „Teekenonderwijs en Kunstontwikkeling in de Volksschool", „Organisatie der teeken- en ambachtsscholen voor leerlingen en arbeiders", en „Opvoedkundige waarde van het teekenonderwijs".

De *Bouwkundige spreuken van Prof. Donaldson* worden voortgezet tot no. 126.

Het „Technisch gedeelte" geeft het vervolg van *Familietuinen,* van *Iets over ophaalbruggen,* en van *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten.*

De Bouwwereld van 24 Aug. geeft de *Honorarium-Tabel,* aangenomen op de laatste Algemeene Vergadering van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst, met eene kritiek, waarin o.a. als bezwaren tegen de berekening van het honorarium nog eens gereleveerd worden een paar amendementen door den heer J. H. W. Leliman, in genoemde vergadering niet aangenomen.

Hygiënische eischen voor kunstverlichting, door J. van der Breggen.

In een ingezonden stuk deelt de heer J. R. van Keppel mede, dat het grafmonument in de Groote Kerk te Breda, volgens Dr. H. A. Van Brakel, Evang. Luth. predikant te Haarlem, eene afbeelding is van den H. Franciscus van Assise.

Technisch Weekblad, 25 Aug. *Iets over Asphalt:* behalve deze materie zelve, wordt hierin ook de asphalt-bestrating besproken.

Verder bevat het nummer vervolgen van: *Iets over samenstellen en ontbinden van krachten,* en over *Ophaalbruggen.*

Loodgieters- en fittersbedrijf, van 25 Aug., geeft een vervolg op 't artikel *Zinkbedekkingen,* en — even als *Metallicus* — een vervolg op het artikel *Boekhouden.*

UIT DEN VREEMDE.

Het 10e Internationaal Congres voor scheepvaart zal plaats vinden van 24—29 September 1905 te Milaan. Er is aan verbonden een tocht naar het meer van Como, met bezoek van Paderno, een reis naar Vizzola (scheepvaartkanaal en électrische centrale) een bezoek aan de kanalen en lagunen van Venetië, en tochten naar Genua, Spezia, Napels enz. Voor nadere inlichtingen en opgave van lidmaatschap heeft men zich te wenden tot den Hoofd-Ingenieur Sanjusti di Teulada te Milaan.

(Via Sala no. 3.)

Met den Gathund tunnel (zie uit den vreemde van de vorige week) is natuurlijk de St. Gothard tunnel bedoeld.

De Beiersche regeering heeft aan het nieuwe Museum voor Natuurwetenschap en Techniek te München, voor de jaren 1904 en 1905 eene toelage van 50.000 Mark gegeven.

Door met eene éénprocents oplossing van phenolzuur in water, steenen banden of metselwerk, af te wasschen, zoude volgens „la Construction moderne" alle groen, mossen of zwammen gemakkelijk kunnen verwijderd worden.

Volgens „la Nature" kost een kub. meter metselwerk 28 Marken in Duitschland en beton nog minder dan 15 Marken.

Dit is de reden waarom de cementsteen fabrikatie zulk een vlucht neemt.

Om bij de gerestaureerde historische monumenten onmiddellijk de werkelijk oude gedeelten van het gerestaureerde te kunnen onderscheiden, wordt in Zwitserland, o. a. bij de restauratie van het kasteel de Chinon, de volgende maatregel toegepast. De letters F. S. 1904 duiden de in dat jaar nagebootste (Fac-similé) gedeelten aan; R. 1904 beteekend werkelijk hersteld in 1904, authentiek oud. Het jaartal 1904 alleen wordt gebruikt voor alle toevoegingen.

BERICHTEN.

Door de Afdeeling 's-Gravenhage is het navolgende adres aan den Gemeenteraad te 's-Gravenhage toegezonden in zake de plaatsing van het Vredes-paleis.

's-Gravenhage, 1 Sept. 1904.

Aan
den Raad der gemeente 's-Gravenhage.

Het bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, geeft met verschuldigden eerbied te kennen:

dat het in de dagbladen onlangs het bericht gelezen heeft, dat de Regeering zich tot den Raad der gemeente 's Gravenhage heeft gewend, om van hem te vernemen of er ook bezwaar bestaat tegen de stichting van een Hof van Arbitrage op het achtergedeelte van den Koekamp in het Haagsche Bosch.

Het Bestuur van bovengenoemde Afdeeling, belang stellende in alles wat de schoonheid der Koninklijke Residentie aanbelangt, meent met den meesten aandrang Uwen Raad te moeten verzoeken der Regeering mede te deelen, dat hij zijne medewerking aan de stichting op dat terrein moet onthouden.

Het geldt hier toch een zeer groote, belangrijke wijziging aan te brengen, in het uiterlijke aanzien van een der meest schilderachtige plekjes van 's Gravenhage; een der door haar heerlijk natuurschoon door millioenen personen meest bewonderde stadsgedeelten, sterk van karakter te doen veranderen, zonder dat er genoegzaam waarborgen zullen zijn, dat de nieuwe toestand ook maar eenigzins, wat schoonheid aangaat, den tegenwoordigen toestand zal kunnen evenaren, en waarvan het zeker is dat hij in natuurschoon daarbij zeer ten achter zal staan.

Een gemeente mag haar natuurschoon, een altijd durend rein genot voor alle inwoners, een rein genot en eene aantrekkelijkheid voor duizenden en duizenden bezoekers, niet doen verloren gaan, of in de waagschaal stellen. Het bestuur der Afdeeling meent integendeel, dat het de roeping van de vertegenwoordiging der gemeente en haar bestuur moet zijn, om juist met behoud van het bestaande schoon, door goeden aanleg, de onontgonnen stadsgedeelten in schoonheid en aantrekkelijkheid aan de oude te doen evenaren, en zóó de schoonheid der vorstelijke Residentie te verhoogen in plaats van tot vernietiging daarvan mede te werken.

Het Bestuur der Afdeeling vertrouwt dan ook dat het den gemeenteraad van 's-Gravenhage met haar EdelAchtb. bestuur en bekwame ambtenaren niet moeielijk vallen zal, het Rijk een ontwerp van stadsuitbreiding van nog grootendeels onontgonnen terreinen aan te bieden waarop het Hof van Arbitrage als middenpunt zal kunnen verrijzen, in een schoone aangelegde omgeving, die het Vredespaleis waardig zal doen uitkomen, en der Residentie verrijken zal met een nieuw schoon stadskwartier.

Het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage v. d. Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst:

W. C. Metzelaar, *Voorzitter.*
W. H. Kam Jz., *Secretaris.*

Arnhem. Op 67 jarigen leeftijd overleed alhier de heer J. P. Roozendaal, adj. Directeur der Gemeentewerken.

Hasselt. Op een der pijlers naast het orgel bij den hoofdingang der Ned. Herv. kerk is een muurschildering ontdekt. Vermoedelijk heeft zij eene hoogte van ongeveer 3 M.

Na ontblooting van het schilderwerk is gebleken, dat het eene voorstelling geeft van de legende van den H. Christophores, den Verlosser (als kind) over een water dragende.

Wat te voorschijn is gekomen, is vrij duidelijk; vooral de gelaatstrekken der figuren zijn goed bewaard gebleven.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	26 jaar	salaris	f	80.—
" " "	22 "	"	-	80.—
" " "	37 "	"	-	80.—
" " "	22 "	"	-	85.—
" " "	27 "	"	-	60.—
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	38 jaar	salaris	f	80.—
" " "	23 "	"	-	45.—
" " "	24 "	"	-	80.—
" " "	24 "	"	-	70.—
" " "	22 "	"	-	85.—
" " "	45 "	"	-	120.—
" " "	27 "	"	-	60.—
" Teekenaar "	20 "	"	-	40.—
" " "	18 "	"	-	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 5 SEPTEMBER.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 2 woningen met bijbouwen aan de Minkmaatstraat.

De heer J. Sprakel, 's av. 7 u., in café Zijgo, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft G. Derksen. Aanw. 5 Sept., n.m. 3 u.

GARIJP (FR.). Het herbouwen van een logement met doorreed, stalling etc in de buurt te Garijp.

De heer J M. Dijkstra. Bestek met teek. worden tegen f 1,50 toegezonden door Gebr. v. d. Meulen te Bergum. Bilj. worden ingewacht op 5 Sept. bij den arch. B. J. Gros te Garijp. Aanw. gedaan.

WINTERSWIJK. Het herbouwen van een dubbel woonhuis, metsel- en timmerwerk worden apart aanbesteed.

De heer G. H. Berenschot, v.m. 11 u., in café „de Harmonie", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. J. Post, arch.

DINSDAG 6 SEPTEMBER.

COEVORDEN. Het afbreken en opbouwen van een gebouw aan de Frieschestr. Ram. f 5500.

De bouwk. Joh. D. Meppelink, 's midd. 12 u., in café Abels, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de bouwk. voorn. Aanw. 5 Sept., v.m. 10 u.

HILVERSUM. Het uitbreiden der openbare scholen aan de Koningstraat en Violenstraat met zes lokalen en een gymnastieklokaal.

Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. na 27 Aug. à f 1,50 te bek. ter secr.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

20 AUGUSTUS

DOETINCHEM. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan den weg naar Zelhem. Door den archit. H J. L. Ovink en Zn.

Laagste inschr. J. H. Velt, Doetinchem, f 1776 Gegund.

OLDENZAAL. De aanbouw van tien slaapkamers. Door den heer H. A. Vastert.

Laagste inschr. J. Heerink Bz., f 2799 Geg.

De aannemer besteedde daarna het schilderwerk aan van bovengenoemd werk. Laagste inschr. A. Franke, f 160. Gegund.

ZUIDLAREN (GR.). Het bouwen met de bijlev. van de materialen van een ziekenkamer in het diaconiehuis. Door de kerkeraad der Ned. Herv. Gem.

Daar onder de vooraf gehouden besprekingen de begrooting onder de aannemers bekend werd, wenschten deze niet in te schrijven Na eenig aarzelen echter leverde J. Hovenkamp zijn biljet in, waardoor hij op dit werk inschreef voor f 542, even beneden de begrooting. Aan hem is het werk gegund.

22 AUGUSTUS.

BUSSEM. Het bouwen van twee woonhuizen en winkelhuis met wagenschuur aan den Huizerweg hoek Achtermeulenlaan. Door den arch Sollman.

Laagste inschr. A. Verhaar, f 10275.

27 AUGUSTUS.

SCHEVENINGEN. 1°. Den bouw van eene dubbele villa en vier heerenhuizen aan den Badhuisweg aldaar. 2°. Den bouw van tien heerenhuizen aan den Prins Hendriklaan nabij het Frankenslag te Scheveningen Door de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters.

1°. Gegund aan W. M. Weijers voor f 78000.
2°. Gegund aan J. v. d. Elshout Gz., voor f 95 482.

Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

Centrale Verwarming en Ventilatie.

Land- en Tuinbouwwerktuigen.

Modellen van

Stal- en Tuigkamerbenoodigdheden

Agent voor MUSGRAVE & Co. Limited, Belfast.

te bezichtigen bij

D. S. M. KALKER,

HOFLEVERANCIER.

AMSTERDAM,

St. Anthoniebreestraat 21.

TELEGRAM-ADRES KALKER IJZERWAREN.

INTERCOMM. TELEPHOON No. 2144.

☞ Eenig Importeur van het „Wedeen" toestel, hoogst practische inrichting tot het ophangen van Latierboomen.

IJzeren- en Koperen Bouwartikelen.

Alle Soorten Gereedschappen.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM.

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN

in ASPHALT-MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

TH. A. DE KOSTER, Sanitary-Engineer,

Amsterdam.

Fabrikant van Centrale Verwarmingstoestellen,

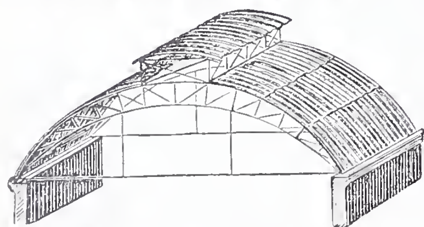
ijzeren en houten PLANTENKASSEN, bedekt met houten roljalousiën, ter bescherming, worden **geheel gereed** uit mijne Fabriek opgeleverd.

Verwarming van Serres met reguleerbare vulketels, eigen Fabrikaat.

Deze ketels zijn ten allen tijde voorhanden en kunnen, zoo noodig, in enkele uren verwisseld worden.

N. V. De Nederlandsche Staal-Industrie,

voorheen H. E. OVING Jr.

IJZERCONSTRUCTIE.

Overkappingen. — Bruggen. — IJzeren Gebouwen.

Geconstrueerde BALKEN, enz.

Kwadrantstalen Kolommen.

Fabriekssporen. — Loodsen. — Centrale verwarming.

Acetyleengas-Inrichtingen.

Rotterdam.

GELDERSCHEKADE 31—33.

ISOLEERINGEN van

Centrale Verwarming

met Asbest of Asbestkurk-Compositie, Kurkschalen, etc. worden accuraat en billijk uitgevoerd door

CLETON & ARNKEN, Rotterdam, Ged. Bierhaven 37.

Vraagt prospectus. — Begrootingen gratis.

Teer. — Carbolineum.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 12den Sept. 1904, des namiddags ten half twee ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1009:

Het maken van grond- en spoorwerken, bestratingen en afsluitingen benevens kunstwerken, gebouwen en bijkomende werken voor de verbouwing van het station LISSE.

Begrooting f 153000.—.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 2.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid.
R. VAN HASSELT.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 20sten Sept. 1904 des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 997.

Het dempen van de sloot, het afbreken van en het plaatsen van een afrastering en van een draaihek tusschen de Atelierstraat en het terrein der Centrale Werkplaats te TILBURG, benevens het wijzigen van afvoerleidingen van die werkplaats.

Begrooting f 5450.—.

De besteding geschiedt volgens § 23 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten Sept. 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur Jhr. H. H. SANDBERG VAN BOELENS te *Breda*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den Sept. 1904 ten 9 ure 30 voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 31sten Augustus 1904.

K. B. MOENS.

HAARLEM. - NIEUWE GRACHT 21.

Fotografische opnamen

op het gebied van

Architectuur en Kunstnijverheid.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

10 SEPTEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 37.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.—

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

ALGEMEENE VERGADERING

op Zaterdag 17 en Zondag 18 September 1904 te Maastricht.

Zaterdag 17 September.

Bijeenkomst der leden van de Maatschappij in de bovenzaal van het „Restaurant du Théatre", in de onmiddellijke nabijheid van het O. L. Vrouwe-plein te Maastricht, des morgens ten 9 ure (*).

Door het Hoofdbestuur zullen verschillende mededeelingen worden gedaan.

Des voormiddags ten 10 ure, bezoek aan de gerestaureerde St. Servatius-kerk. De heer Dr. P. J. H. Cuypers heeft zich welwillend bereid verklaard bij dit bezoek tegenwoordig te zijn en de leden omtrent de kerk en de restauratie-werken de noodige inlichtingen te verschaffen.

Des voormiddags ten 11 1/2 ure, bezoek aan de in uitvoering zijnde restauratie-werken van de O. L. Vrouwe-kerk onder de bereidwillig toegezegde persoonlijke leiding van den heer Jos. Th. J. Cuypers.

Wandeling langs de Helpoort (1229) en gedeelten der oude omwalling van Maastricht uit de 14e eeuw.

Ten 12 1/2 ure zal gelegenheid bestaan om gezamenlijk een eenvoudig dejeuner te gebruiken. (Hoogstens *f* 1 per persoon.)

Ten 1 1/2 ure, wandeling door de stad ter bezichtiging van verschillende oude bouwwerken.

(*) Alle tijden, zonder nadere aanduiding, zijn in den tijd van Greenwich uitgedrukt.

Te 2 uur 55 min. vertrek van Maastricht naar Meerssen; aankomst aldaar te 3 uur 10 min.

Bezichtiging van de gerestaureerde R. K. kerk.

Te 4 uur 5 min., vertrek van Meerssen naar Valkenberg; aankomst aldaar te 4 uur 16 min.

Wandeling door het stadje en bezoek aan de beroemde mergelgroeven.

Des namiddags ten 6 1/2 ure, gemeenschappelijke maaltijd in het Hôtel de l'Empereur, à *f* 2.50 per persoon zonder wijn.

Zondag 18 September.

Des morgens te 10 uur 9 min. vertrek van Valkenberg naar Aken; aankomst aldaar te 11 uur (12 uur M. Europ. T.).

Te Aken zullen bezichtigd worden:

1°. de Domkerk, en de restauratie-werken van het octogoon;
2°. het gerestaureerde Raadhuis en de uitbreiding daarvan voor de bureaux ten behoeve van verschillende gemeentelijke diensten.
3°. de nieuwe Protestantsche Kerk.

Op eene wandeling door de stad zullen verschillende merkwaardige oude en nieuwe bouwwerken in oogenschouw worden genomen.

De heer J. D. Landré, Architect, Hoofdleeraar aan de Kön. Baugewerkschule te Aken, lid der Maatschappij, heeft bereidwillig op zich genomen het bezoek aan Aken te leiden.

In den namiddag te ongeveer 2 uur (M. Eur. T.) zal gelegenheid bestaan om zooveel mogelijk gezamenlijk te dineeren in het restaurant van de Elisenbrunnen.

Des namiddags te 5 uur 48 min. (M. Eur. T.), vertrek van Aken (station Templerbend); aankomst te Maastricht te 5 uur 44 min. Te 5 uur 49 min. en te 6 uur 4 min. vertrekken treinen van Maastricht naar het Noorden.

Heeren leden die aan de bijeenkomst zullen deelnemen en verzekerd willen zijn behoorlijk logies enz. te vinden, worden in hun belang zeer **dringend verzocht** per briefkaart aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam, **mededeeling te doen**, of zij:

1°. den nacht van Vrijdag 16 op Zaterdag 17 Sept. te Maastricht wenschen te logeeren;

2⁰. aan het dejeuner aldaar op 17 Sept. deelnemen;

3⁰. aan den maaltijd te Valkenberg op 17 Sept. deelnemen;

4⁰. den nacht van Zaterdag 17 op Zondag 18 Sept. te Valkenberg blijven logeeren (kamer met ontbijt, *f* 1.80).

Deze opgaven moeten uiterlijk op **Maandag 12 Sept. a.s.** bij het Bureau der Maatschappij zijn ingekomen, daar later ontvangen opgaven omtrent logies enz. niet meer in aanmerking kunnen komen, wegens groote feestelijkheden die op 18 Sept. te Maastricht plaats hebben.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij vergadert op Woensdag 14 September a. s., des voormiddags ten elf ure, te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN ALS INLEIDING TOT DE ALGEMEENE VERGADERING VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST OP 17 EN 18 SEPTEMBER 1904.

III. Valkenberg.

Ruïne der Grendelpoort. Binnenzijde.

Valkenberg heeft eene geschiedenis achter zich, zooals wellicht weinige plaatsen in ons land. Wanneer men het stedeke thans betreedt, vooral des zomers, als het om zijn gezonde en mooie omgeving druk door vaderlanders en vreemden bezocht wordt, dan zou men niet zeggen, dat het, met zijn eertijds sterk kasteel op den Dwingelrots in den achtergrond, een vesting is geweest, waarvoor belegeraars herhaalde malen het hoofd hebben gestooten. Men kan het haast niet gelooven, dat dit bevestigde nest tusschen de heuvelen een haast onneembare sterkte is geweest, zooals er meerdere in het Eifelgebied werden gevonden.

In den loop der tijden heeft de plaats echter veel geleden, en schier alles verloren. Haar eigen roemruchtige Heeren, haar titel van stad en hoofdstad; haar privilegiën, wapen en vaan; haar munt, haar Statenhuis en Leenhof; haar hooger Gerechtshof, haar gasthuis, haar Dekanaat; — niets is van dat alles haar bijgebleven. Haar eigenlijke titel van thans is een doorn in 't oog van den Valkenberger, die trots blijft op zijn geboorte s t a d.

Dat het plaatsje zijn ontstaan te danken heeft aan de Romeinen, die zich in het dal van de Geul vestigden en ook hier hun castra of legerplaats hadden, kan haast niet betwijfeld worden, zoo min als dat Falcobergum of Monsfalconis tot een Romeinsche plaats van belang is gegroeid. In hare onmiddellijke nabijheid zijn overblijfselen van Romeinsche bouwwerken en voorwerpen van huishoudelijken aard gevonden, vroeger ook onder de ruïnen van het middeleeuwsche slot, waar oorspronkelijk wellicht een Romeinsche sterkte of pleisterplaats gelegen was.

Van gissingen en overleveringen zal hier verder geen melding worden gemaakt.

Het oudst bekende geschreven stuk over Valkenberg is een handvest van Keizer Hendrik III, waarbij hij in Maart 1040 zijne nicht Irmengarde beschenkt met zijn bezittingen, gelegen in Falckenborgh, dat toen nog geen eigen Heeren had.

In 1085, 26 Mei, wordt voor het eerst melding gemaakt van een eigenmachtig souverein, Gosewijn, uit het geslacht van Wassenberg. De geschiedenis leert ons verder de namen van een reeks Gosewijns, Walerams, Dirken, Reginalds, als siren van een vrij Rijksleen Falckenborgh, alle dappere, onversaagde krijgers, getrouw aan hun vorst en gestand doende hun gegeven woord. Het eerste tijdvak, waarin het land van Valkenberg onder zijn eigen Heeren stond, duurde tot 1380. Van 1381 tot 1661, het tweede tijdvak, was het land onverdeeld vereenigd met het Hertogdom Brabant. Het was toen ongeveer zes uren lang en vier uren breed, samengesteld uit de stad Valkenberg en het kasteel, en bijna veertig dorpen. Van af 1662 tot 1795 was het land verdeeld tusschen den Koning van Spanje en de Staten der Vereenigde Provinciën. De stad Valkenberg behoorde tot het Staatsche land. In 1795 bij Frankrijk ingelijfd, maakte het deel uit van het Département de la Meuse inférieure, dat na 1814 onder den naam Limburg een provincie van het Koninkrijk der Nederlanden werd, zich ook westwaarts van de Maas uitstrekkende. Het scheidingstractaat met België van 1839 en het grenstractaat met dezelfde mogendheid van 1843 deden de Nederlandsche provincie Limburg ontstaan zooals zij thans is.

Onder Goswijn II, in 1122, verduurde de burcht de eerste belegering; na zes weken tegenstand gaven de belegerden zich over en werd de sterkte voor 't eerst vernield.

Talrijk zijn de aanvallen die daarna op de stad of den burcht werden gedaan; zij eindigden veelal met het terugtrekken der belegeraars, sommige malen ook met geheele of gedeeltelijke verwoesting der sterkte.

Zoo ligt sedert het laatst der 17ᵉ eeuw de burcht der Walerams, eenmaal de zetel van roem en glorie, in puin. In Mei 1672, tijdens den oorlog dien deze gewesten met Frankrijk voerden, maakten de Franschen zich van de stad en het kasteel meester. Niet minder dan drie regimenten voetvolk en vier stukken zwaar geschut waren noodig om de Fransche bezetting op 7 December weder tot de overgave te dwingen.

De vele moeilijkheden waartoe de strijdlustige bevolking voortdurend aanleiding had gegeven, deden den gouverneur van Maastricht besluiten een einde aan dien toestand van onrust te maken; en onder de burcht werd een mijn gelegd, waarvan de lont op 10 Dec. 1672 ontstoken werd. Van den meer dan zes eeuwen ouden zetel der fiere dynasten waarop het Valkenbergerland trots was, bleef niets dan een ruïne over; en de mineurs vernielden tegelijkertijd de poorten en wallen, waardoor de eertijds sterke vesting de nu open, onverdedigbare plaats is geworden.

Van af de hoogte waarop de ruïne ligt, kan men nog eenigszins zien hoe de omwalling der stad vóór 1672 moet

zijn geweest; een duidelijker voorstelling daarvan geeft echter de hier afgebeelde plattegrond van Valkenberg, die een verkleinde reproductie is van een der minuten van de omstreeks 1559 door den „Keizerlijken aardrijksbeschrijver"

Plattegrond der Vesting Valkenberg (1559).

Jacobus Roelofs van Deventer (*) op bevel van Koning Philips II van Spanje geteekende kaartjes. Het origineel van deze minuut berust in het Rijks archief in Limburg, te Maastricht.

Ter verduidelijking van dit kaartje van de stad Valkenberg diene, dat het riviertje de Geul, met 1 gemerkt, ongeveer van oost (rechts) naar west stroomende, aan de noordzijde de stad beschermde. Met 2 zijn aangeduid de beide gegraven vestinggrachten, de eene, westelijke, loopende tot aan de Grendelpoort (3), de andere, oostelijke, tot aan de Birkelpoort (4). Langs deze grachten en langs de Geul strekten zich vestingmuren uit, met verdedigingstorens. Deze laatste zijn op het kaartje duidelijk, althans in de oostelijke omwalling, aangegeven; zij staan op ongeveer 70 M. van elkander, zooals gewoonlijk en in verband met de draagkracht van de wapenen waarvan een garnizoen gebruik kon maken.

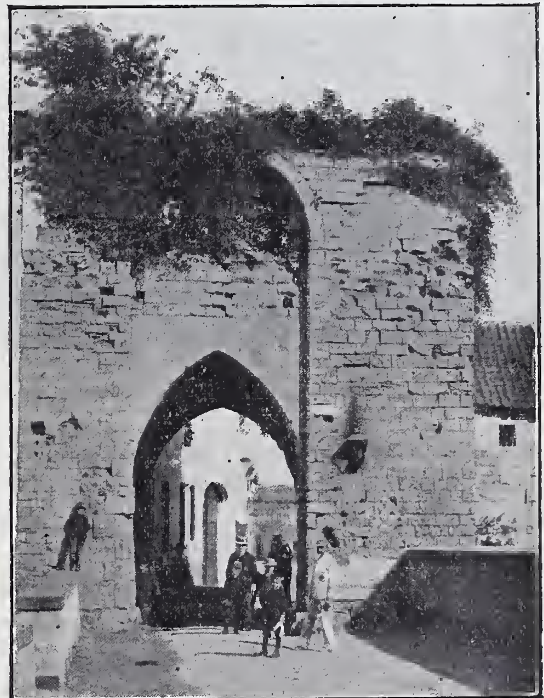
Door verschillende schrijvers wordt medegedeeld, dat de stad zeven poorten had. Bij een beschouwing van het plattegrondje, en in aanmerking genomen, dat de afstand van de Grendel- tot de Birkelpoort slechts 175 M. is, komt dat aantal overdreven voor. Behalve de beide reeds genoemde poorten was er, ook volgens het kaartje, een aan de Geul gelegen, tegenover de hoofdstraat, de tegenwoordige Groote straat, leidende naar een uitbreiding der stad buiten den ringmuur, en naar de oude heerbaan van Maastricht, langs Valkenberg, naar Heerlen. Aan het westelijk uiteinde van den walmuur langs de

Overblijfsel van een ouden Verdedigingstoren.

Geul lag waarschijnlijk ook een poort, met brug over de vestinggracht, in verband met een singelweg van daar tot aan de Grendelpoort, bij welke verschillende wegen samen kwamen, o. a. de oude (Romeinsche) weg van Maastricht over de heuvelen naar Valkenberg. In den westelijken walmuur, tusschen de beide hoeken, waar laatstgenoemde poorten stonden, bevonden zich twee verdedigingstorens, waarvan een nog gedeeltelijke bestaat. Aannemende, dat het meest oostelijke verdedigingswerk in den walmuur langs de Geul vroeger ook een poort kan geweest zijn, 't geen het kaartje van 1559 echter niet meer aangeeft, dan zouden er hoogstens 5 poorten zijn geweest; waarschijnlijk is het aantal echter 3 geweest (Geul-, Grendel- en Birkelpoort) een getal dat reeds voldoende mag genoemd worden. Tusschen de Birkelpoort (4) en den waarschijnlijken verdedigingstoren aan de Geul in den oostelijken walmuur, telt men op het kaartje 3 torens; langs de Geul hebben in den walmuur van af de poort aan 't einde der hoofdstraat naar links nog één, naar rechts nog minstens twee torens gelegen. Op het plattegrondje is met 5 het kasteel aangegeven, dat omgeven was met een ringmuur, loopende van de Grendel- tot de Birkelpoort, en die nog duidelijk kan worden aangetoond.

Slechts van de laatstgenoemde poorten bestaan nog brokstukken. Daaruit is op te maken, dat die poortgebouwen een treffende overeenkomst moeten gehad hebben met twee der vier poorten van het stadje Nideggen in den Eiffel, die in hun oorspronkelijken toestand zijn hersteld geworden.

Ruïne der Birkelpoort. Buitenzijde.

Van 't kasteel zelve is helaas weinig bekend, althans niet genoeg om met zekerheid iets daarover te kunnen zeggen. Wel hangt in het tegenwoordige Hotel de l'Empereur een oud schilderstuk, vóorstellende het kasteel van af het stadje gezien, maar dit stuk is zoo onnauwkeurig wat de ligging der huizen betreft, dat de voorgestelde burcht voor 't grootste gedeelte slechts fantaisie zal zijn. Het schilderstuk is wellicht te beschouwen als een portretstuk van de daarop voorgestelde personen. [1])

Bijzonder merkwaardige gebouwen bevat de plaats heden ten dage niet meer; toch zijn er nog enkele die de aandacht wel waard zijn. Dat zooveel oude gebouwen verdwenen zijn, heeft een oorzaak. Eerstens werden op 27 April 1773 in weinige uren tijds 33 huizen in de asch gelegd, dat is bijna het derde gedeelte der toenmalige stad; ten tweede hebben

(*) Gewoonlijk genoemd Jacob van Deventer. Zijn kaarten zijn zeer nauwkeurig.

[1]) In het vorige nummer van dit blad werd een kijkje op de ruïne gegeven.

de toevloed van bezoekers en sommige eischen des tijds tot moderniseering geleid.

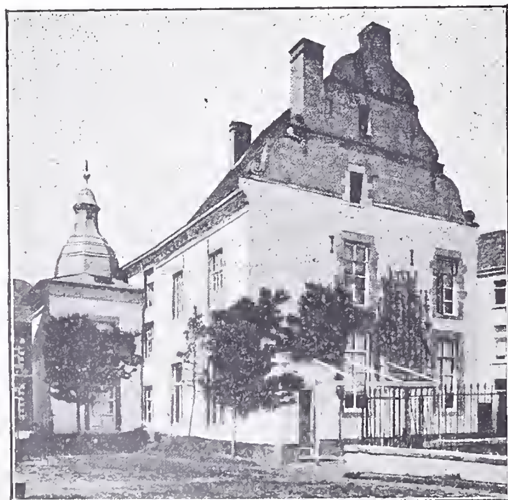
Zoo verdween o.a. het typische oude stadhuis, tevens kazerne der maréchaussee, een gebouwtje uit omstreeks 1600, eertijds de zetel van twee gerechtshoven; vier jaren geleden heeft het plaats moeten maken voor een modern gebouw, bevattende o. a. de lokalen voor een raadhuis en voor een post- en telegraafkantoor [1]). Een ander gebouw, ongeveer uit het midden der 17e eeuw, gelegen aan de Gosewijnstraat, is verleden jaar verknoeid geworden. Van den vroegeren toestand wordt hier een afbeelding gegeven.

Huis in de Gosewijnstraat. Verbouwd in 1904.

Thans is de poort die tot een voorhof toegang gaf, weggebroken, en is de benedenverdieping voor winkel ingericht. 't Is wel jammer, dat het voor deze streek zoo typische 17e eeuwsche huis eigenlijk vernield is geworden.

De kerk is een herhaaldelijk vergroot gebouw van geen bijzondere architectonische waarde; alleen de toren en het middenschip zijn oorspronkelijk. De torenspits is kenmerkend voor een groot gebied in het zuiden en oosten van Limburg en tot verre over de grenzen van ons land.

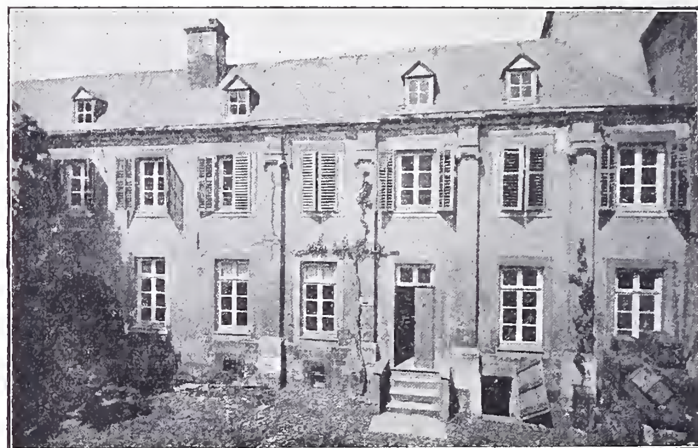
Huis der Familie de Guasco. Achterzijde.

[1]) Zie Bouwk. Weekblad van 25 Nov. 1899.

De voorgevel, met toren, van het huis der familie De Guasco in de Groote Straat, bestaat niet meer volledig. Van het achtergedeelte van het huis (17e eeuw) met den toren wordt hier een afbeelding gegeven. In 1816 werd het gebouw gerestaureerd en bij die gelegenheid werd een steen gevonden met het opschrift: renovatum 1434. Het huis dat toen gebouwd werd, is dus in de 17e eeuw weder veranderd.

Het gebouw waarin het Hôtel de l'Empereur gevestigd is, en dat een geheel uitmaakte met het daarnaast gelegen pand, is een der oudste huizen van Valkenberg; het was eenmaal eene bezitting van de Heeren van Horne. De voorgevel is in 't midden der 18e en in het laatst der 19e eeuw gewijzigd. Oorspronkelijk stond naast de poort, die het jaartal 1687 draagt, een toren-uitbouw. Genoemd jaartal wijst natuurlijk op eene verbouwing. Op de binnenplaats kan men het oudste gedeelte van het huis zien, en hoewel dit zeer verbouwd is, in gedachten nog wel tot zijn oorspronkelijken toestand van het begin der 16e eeuw terugbrengen.

Ook van het oude Heerlijke Huis De Haller is weinig meer over [1]), en het doodvonnis schijnt te zijn geteekend

Het Huis „De Haller". Oostelijke gevel.

over 't geen nog aan sloopershanden is ontkomen. Voor 't eerst werd in 1381 melding van dit gebouw gemaakt. Hetgeen er thans nog van bestaat, dateert waarschijnlijk uit het begin der 16e eeuw; de toren maakte eenmaal deel uit van de stads omwalling. De hier voorgestelde oostelijke gevel aan de binnenplaats geeft eene herstelling uit het jaar 1635 te zien.

Nog enkele andere overblijfselen van voorpoorten en gevels, meest uit het midden der 17e eeuw, wijzen er op, dat in dien tijd een betrekkelijk groote welvaart in deze plaats geheerscht heeft.

C. T. J. Louis Rieber.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 3 September 1904. *Het Vredespaleis.* Hierin wordt medegedeeld wat over de zaak van het terrein voor dit gebouw in den laatsten tijd in dagbladen is verschenen, en dat eenig meer licht verspreidt. In hoofdzaak wordt een schrijven besproken van den heer Lodewijk Simons, architect te 's-Gravenhage, die ten slotte het stichtingsbestuur geluk wenscht met de keuze van het terrein in den Koekamp. Het blad onderschrijft dien wensch niet; het hoopt dat, alvorens een besluit worde genomen, een onzer gezaghebbende bouwmeesters zijn licht zal laten schijnen.

De Woningwet is een uit de N. R. Ct. overgenomen artikel, waarin tot de conclusie wordt gekomen, dat indien de gezondheids- en woningwetten wat beter waren voorbereid, hare werkelijke invoering minder op de lange baan zou zijn geschoven. Zoo o.a.

[1]) Zie Bouwk. Weekblad van 2 Mei 1903.

laten de nieuwe bouwverordeningen zich nog steeds wachten, hoewel ze op 1 Aug. behoorden te zijn ingediend.

Het nummer geeft verder een kort resumé van *Het verslag der Lauwerzeecommissie*, en het eerste gedeelte van een artikel over *Gegoten ijzeren buizen of Mannesmannsche buizen.*

Architectura. 3 Sept. *Vernieuwd kunstnijverheids onderwijs.* Dit geeft een overzicht van de onderwijs-methode aan de Kunstnijverheidsschool te Düsseldorf, naar aanleiding van een opstel daarover in het Augustus-nummer van „Dekoratieve Kunst". De voorafgaande vorming der leerlingen is de groote moeielijkheid dier scholen; te D. is dan ook een voorbereidende klasse opgericht, om den leerling de grondbeginselen te leeren, noodig voor later deelnemen aan de vakklassen. De methode, waardoor de leerlingen van den aanvang af geleerd worden zich rekenschap te geven van hetgeen zij zien en maken, wordt van onschatbaar nut genoemd, en zou — volgens den schrijver — ook bij ons te lande alle aanbeveling verdienen.

De man die voor het Bouwk. Weekblad het liefelijke werk verricht om iets onder het hoofd „Inhoud van Tijdschriften" te schrijven, vraagt of die aanbeveling (van den heer M. L., schrijver van het stuk over dat *vernieuwd* (?) *onderwijs*) wel noodig is; 't is toch bekend, dat de onschatbaar nuttig genoemde methode op veel scholen hier te lande bekend is en toegepast wordt. 't Is niet te hopen, dat men nu in Düsseldorf gaat gelooven aan de slechte methode van onderwijs hier te lande.

In *De Kunst is lang* geeft dezelfde heer M. L. de architecten een veeg uit de pan „over hun geliefde studiebronnen, hun architectonische goudmijnen, waaruit zij hun motieven halen en waarmede zij hunne ontbrekende fantasie aanvullen. Hieruit blijkt dan, zegt M. L., waarom zoovele architecten het verleden zoo liefhebben en koesteren, want breken met dat verleden zou hunne bestaansvoorwaarde (?) vernietigen." En dat schrijft nu de heer M. L. omdat de heer Plasschaert klaagt, dat de schilders zooveel photographeeren, om studiemateriaal te verzamelen. De heer M. L. keurt dit niet af, maar vindt het alleen gevaarlijk voor minder gewetensvolle kunstbeoefenaars, bij hunne composities. Verder zegt hij, dat maakwerk toch nooit den echten toon heeft van zielewerk, en de schilder die meent, dat zijn werk zal kunnen harmonieeren met een natuuropname is toch zeker al aardig op weg om alle aanspraak op kunstvermogen te verliezen, enz.

De *Spreuken van Prof. Donaldson* zijn tot no. 149 geklommen.

Het „Technisch gedeelte" bevat de vervolgen van *Familie-tuinen in Frankrijk*, en van *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten*; verder iets over *Doorniksche Kalk.*

De Bouwwereld, 31 Aug. *Sociaal-Economische Kroniek.* Hierin wordt in 't kort de regeling van het leerlingwezen, rechten en verplichtingen der contracteerende partijen, in Oostenrijk, Zwitserland, Duitschland aangegeven.

Uit Oud Amsterdam. 1. *De oudste Amsterdamsche bouwverordening.* Dr. Joh. C. Breen. Hierin wordt het belangrijkste weergegeven, wat omtrent het bouwen vóór 1452 is bewaard gebleven.

Het nummer bevat een afbeelding van een ontwerp van een *Zomer-atelier in verband met een boerderij*, door Foeke Kuipers.

Technisch Weekblad. 1 Sept. *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten. Nog iets over het bepalen van segmentbogen.*

Loodgieters- en fittersbedrijf. 1 Sept. *Centrale verwarming naar Amerikaansch systeem. Over zinkbedekkingen.*

UIT DEN VREEMDE.

De „*Matin*" schrijft eene prijsvraag uit voor alle fransche architecten, tot het bekomen van plannen van een *modern huis* dat in zich vereenigt alle luxe en confort voor de rijken met de wettelijke vereischten van hygiène voor de woning van kleine beambten, werklieden en bedienden.

Het huis moet werkelijk goed bewoonbaar zijn voor allen die het bewonen zullen.

Lucht en licht zoowel voor de kleine beurs als de gefortuneerden, goed en gelijkmatig verwarmd enz. enz. De afloop van het „Concours des mansardes" wordt met belangstelling te gemoet zien.

Bij Neckar Hausen is over de Neckar eene boogbrug gemaakt van gewoon beton (ongewapend). De spanning van de boog is niet minder dan 50 meter.

De vuurtoren aan den ingang van de haven Van Nicolaieff (Russisch) is geheel gemaakt van gewapend beton. Hij is 40 M. hoog, en heeft 6 M. middellijn onder en 2 M. boven, waarop een lantaarn staat van 2.60 M. middellijn. Een gemetselde toren zou bijna het dubbelde gekost hebben van deze van beton.

Onder den naam „Vereeniging tot bestrijding van straatstof", is te München eene vereeniging opgericht, die ten doel heeft, alle ondernemingen en proefnemingen na te vorschen, die het straatstof willen verwijderen. Tot bereiking van hetzelfde doel, zal zij op alle mogelijke manieren propaganda maken, 't zij door openbare vergaderingen, de pers, het nemen en ondersteunen van proefnemingen, voorlichting van gemeenten en particulieren enz.

Door geheel Duitschland is letterlijk een wedstrijd ontstaan, om het nieuw gestichte museum voor meesterwerken van natuurwetenschap en kunst te München door geschenken te verrijken.

Toen voor een aanzienlijk geschenk van de firma Krupp een afzonderlijke hal van 30 bij 16 M. noodig was, kwam onmiddellijk het aanbod van de firma F. S. Kustermann te München om die zaal voor *niets* te bouwen.

In de Crypt van de Madeleine is onder eenige losse steenen gevonden het graf van den architect dier kerk, Pierre Vignon. Lodewijk XV had oorspronkelijk de plannen opgedragen aan Constant d'Ivry. Zijn plannen werden zeer veranderd door Couture, doch onder de Revolutie werd de bouw geheel opgeschort. In 1806 gelastte Napoleon aan Vignon om er een tempel in Klassieken stijl van te maken, om er de heldendaden van „la Grande Armée" in te vieren. Hij moest zooveel mogelijk gebruik maken van de plannen van d'Ivry. Vignon stierf in 1826, zijn werk werd voleindigd door zijn leerling J. J. Huvé.

De welbekende décoratie- en portretschilder Fantin-Latour overleed te Parijs op 68 jarigen leeftijd. Hij was te Grenoble geboren, en werd gevormd door zijn vader, een verdienstelijk pastelschilder.

Het Britsch-museum heeft de ontgravingen aan den tempel van Diana te Ephese hervat.

De vroeger zeer belangrijke ontgravingen in 1869—74 werden geleid door Turtle-Wood en leverden de schitterende beeldwerkverzameling in de z. g. n. Ephese-zaal te Bloomsburry. Het werk is nu toevertrouwd aan den heer Hogarth.

Een nieuwe tunnel wordt onder de Theems gebouwd, de Ratcliff-Rotherhithetunnel. Zijne lengte zal zijn 6 883 voet, de doorsnede 30 voet.

Varna (Bulgarije) schrijft eene prijsvraag uit voor de waterverzorging dier stad.

Prijzen van 12 duizend, 8 duizend en 5000 francs.

Het Hoofdconsulaat van Bulgarije geeft nadere inlichtingen.

Den 1sten Juni 1905 wordt te Keulen in het aan den Rijn gebouwde tentoonstellingspaleis de 1e groote Rheinische Kunsttentoonstelling geopend.

Te Weenen wordt een standbeeld opgericht voor Robert-Hamerling.

BERICHTEN.

Haarlem. Uit een onderzoek is gebleken, dat zeer omvangrijke herstellingen aan het beroemde orgel der Groote of St. Bavo-kerk gebiedend noodzakelijk zijn. Het binnenwerk moet in al zijn onderdeelen een vernieuwing ondergaan, wil het orgel de waarde blijven behouden, die er aan wordt toegekend. Het herstelwerk zal ongeveer acht maanden duren en *f* 13.500 kosten.

Het maken van dit groote orgel werd op 2 Mei 1735 opgedragen aan Christiaan Muller, meester orgelmaker te Amsterdam, voor 20.000 caroli gulden. Het bestaat uit drie manuaal clavieren en een vrij pedaal clavier, 60 registers en 4088 pijpen, waarvan die in het front vervaardigd zijn van gepolijst Engelsch tin. Het beeld- en snijwerk van het orgel werd uitgevoerd door Jan van Lochteren, te Amsterdam voor 2800 caroli gulden; de onderbouw kostte 2500 caroli gulden.

De herstelling die nu moet plaats hebben en ter hand wordt genomen door de firma Maarschalkerweerd en Zoon te Utrecht, is reeds de derde. De eerste was noodig in 1836, en werd uitgevoerd door den orgelmaker Gabry, uit Gouda voor *f* 5800; de tweede keer werd het orgel hersteld door den orgelmaker C. G. F. Witte te Utrecht, voor *f* 13.000

Het Vredespaleis. De heer Jan de Quack te 's-Gravenhage heeft een sapverfteekening gemaakt, voorstellende een Vredespaleis midden in de Scheveningsche Boschjes. Het spreekt van zelve, dat het gebouw wel anders zal moeten worden; de eischen er van zijn officieel nog niet bekend. De teekening dient slechts om het terrein aan te bevelen, en is te zien in de winkelkast van den heer Couvée in de Lange Pooten te 's-Gravenhage.

Bouw- en Woningtoezicht. Het verslag van het Gemeentelijk

Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1903 is zoowel in het jaarverslag der Gemeente. als ook afzonderlijk verschenen Het is op dezelfde wijze ingericht als dat over 1902. maar veel uitgebreider.

Omtrent de Commissie van advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen bij aanvraag van Gemeenteterrein in erfpacht of koop, — de Commissie die in de wandeling Schoonheidscommissie wordt genoemd, wordt medegedeeld, dat zij op 1 Januari 1903 was samengesteld als volgt: Ed. Cuypers, Voorzitter, benoemd door de afd. Amsterdam van de Mij. t B d. Bouwkunst; H. Leguyt, benoemd door B. en W. van Amsterdam; F. W. M. Poggenbeek benoemd door en uit het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. Bouwkunst; J. L. M. Lauweriks, benoemd door het Genootschap Architectura et Amicitia, en Js. Ingenohl, benoemd door en uit het bestuur van genoemd Genootschap.

De heeren Ed Cuypers en F. W. Poggenbeek traden 1 November 1903 periodiek af; in hunne plaats werden onderscheidenlijk gekozen de heeren J. W. H. Leliman en A. Salm G. Bz. De Commissie heeft den heer Ingenohl tot Voorzitter gekozen, en het Secretariaat wordt door den dienst van het Bouw- en Woningtoezicht waargenomen

De Commissie hield acht vergaderingen en bracht adviezen uit over in 't geheel 100 perceelen, waaronder twee complexen, een van 14 en een van 27 perceelen

In 1903 zijn bij het Woningtoezicht niet minder dan 1168 klachten over slechte woningtoestanden en hinder met betrekking tot het ongestoord wonen ingekomen, tegen 893 in 1902, 806 in 1901, verder dalende tot 254 in 1897. Van de gebreken, onder 38 soorten gebracht, werden er 745 verbeterd, 184 niet verbeterd, terwijl er nog 167 in behandeling waren bij 't schrijven van 't verslag. Met 4 ingetrokken en 68 ongegrond gebleken klachten was het totaal dezer, 1168. Van de genoemde niet verbeterde klachten bleven intusschen 130 nog in observatie. Van sommige behandelde gevallen worden korte beschrijvingen gegeven.

Opgravingen te Argos. Door Dr. C. W. Vollgraff werd den 28sten Aug. uit Argos aan de N. Rotterd. Courant het volgende geschreven:

In den loop van de twee afgeloopen weken zijn de opgravingen op de Z.-W. helling van de Aspis voltooid. De ligging van de tempels van Apollo en Athena is hiermede bepaald. Bovendien is er ten slotte ook in de nabijheid van den tempel van Apollo een schoon rechthoekig gebouw uit de 4de eeuw v. Chr. gevonden, dat men met het orakelgebouw, waarvan een inscriptie gewag maakt, zal moeten identificeeren

Het vervolg van de onderzoekingen in den omtrek van de kerk, genaamd Hagios Constantinos, heeft geleerd, dat het daar ontdekte mozaïek meer dan 50 M. lang is in de richting van het Z. naar het N., doch slechts 7 M. breed. Ten O. en ten W. wordt 't door muren begrensd, ten N. door een stylobaat, waarop een zuilbasis nog in situ staat. Op een van de steenen van het stylobaat staat eene inscriptie ter eere van een Romeinschen keizer uit de 2e helft van de 2e eeuw. Aan het mozaïek grenst ten O. een andere, met kalksteen geplaveide binnenplaats, die bij gelijke lengte als het mozaïek een breedte van 24 M. heeft en door zware muren begrensd wordt

De opgravingen worden binnenkort gestaakt.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	26	jaar	salaris	f 80.—
"	"	"	22	"	"	- 80.—
"	"	"	37	"	"	- 80.—
"	"	"	27	"	"	- 60.—
"	"	"	38	"	"	- 80.—
"	"	"	23	"	"	- 45.—
"	"	"	24	"	"	- 80.—
"	"	"	24	"	"	- 70.—
"	"	"	22	"	"	- 85.—
"	"	"	45	"	"	- 120.—
"	"	"	27	"	"	- 60.—
"	"	"	35	"	"	- 100.—
"	"	"	22	"	"	- 60.—
"	"	"	27	"	"	- 80.—
"	"	"	27	"	"	- 100.—
"	Teekenaar	"	20	"	"	- 40.—
"	"	"	18	"	"	- 40.—
"	"	"	21	"	"	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 12 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van een zusterhuis, op het terrein van het Wilhelmina-gasthuis.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stads-drukkerij, tegen f 3 (met 4 teek). Inlicht. worden gegeven ten kantore van den archit. ten stadhuize, kamer no. 105, van 2 tot 4 u, ged. de laatste drie werkdagen voor den dag der aanbest.

AMSTERDAM. Bestek no. 1009. Het maken van grond- en spoorwerken, bestratingen en afsluitingen, benevens kunstwerken, gebouwen en bijkomende werken voor de verbouwing van het station Lisse. Raming f 153000.

De Holl. ijz. spoorw. maatij., n.m. 1½ u. (Gr. tijd). Aanw. op de plaats 7 Sept., v.m. 11 u. (Gr. tijd).

BESOIJEN (N.-BR.). Het bouwen van twee woonhuizen voor rekening van de erven C. H. de Greeff te Waalwijk.

De arch. Jos. v. Res n.m. 6 u., in 't koffiehuis van P. Passier alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. op de werkdagen.

DORDRECHT. Den weder-opbouw van het gedeeltelijk afgebrande hotel, café en stalling aan den Dubbeldamschen weg no. 48.

De arch. A. Ek A Jzn., n.m. 2 u

GOOR. Het bouwen van een woon-, winkelhuis en bakkerij bij den Molen te Elsen, voor rekening van B. Gerritsen te Elsen.

De heer A. H. Jalink, n.m. 4 u.. in hotel Meendering, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft A. H. Jalink voorn.

OOSTERMEER (FR.). Het bouwen eener stoomzuivelfabriek.

De heer A. W. Buning. Bestek en teek. te bekomen bij gebrs. v. d. Meulen te Bergum à f 1.50. Bilj. in te zenden bij Buning, onder het motto, stoomzuivelfabriek Inl. geeft J. Bos, bouwk. Twijzel. Aanw. 8 Sept, n.m. 2 u.

OUD BEIJERLAND. Het bouwen van een wagenhuis.

De aanbest. n.m. 3 u., bij W. Noordzij Jacz. Bestek en teek. ter inzage bij W. Noordzij en bij den bouwk. A. v. d. Linden, Dortschestraatweg 712.

DINSDAG 13 SEPTEMBER.

HEER HUGOWAARD. Het wederopbouwen van de boerderij a/d. Broekerweg.

De arch. K. Bakker Dz. n.m. 2 u., in cafe de Jong. Bestek en teek. à f 1.50 en inl. te bekomen aan het kantoor van gen. arch. a/d. Stationsweg te Alkmaar. Aanw. 9 Sept., n.m. 2 u.

NIJMEGEN. Het uitbreiden der gem.-gasfabriek bestaande in het bouwen van een stokerij, een teerput, bergloods, ammoniakfabriek, werkplaats en magazijn en het vergrooten van het zuiverhuis.

Het gem best., n.m. 2½ u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

17 AUGUSTUS.

ENSCHEDÉ (ONDERH.). Het bijbouwen van een winkelhuis aan het Gronausche voet. Door den heer J. Kuiper.

Eenige inschr E. en H. Teutelink, Enschedé, f 400. Gegund.

RHENEN. Het bouwen van 3 woningen nabij de Remise, voor rekening van den heer H Oosterink aldaar. zonder bijlevering van steenen en pannen

Laagste inschr. W. Lodder, f 2878. Gegund, terwijl de metselwerken zullen worden uitgevoerd door H. Baars D.Mzn.

24 AUGUSTUS.

UITGEEST. Het bouwen van een woon- en winkelhuis met slachtplaats aan de Schoolsteeg. Door den arch. G. Spruit Sz.

Metselwerk. Laagste inschr. G. Ruiter, f 1900*.

Timmerwerk. N. Potveer, f 2358*.

Massa. D. Gelder, Oudkarspel, f 3625.

* Gegund.

25 AUGUSTUS.

WIJTGAARD (FR.). Het afbreken eener stelphuizinge te Wijtgaard en het wederopbouwen daarvan te Klooster-Anjum onder Berlikum, met bijlev. van tekortkomende materialen. Door den aanbest.

Laagste inschr. W. Vermeer, Ried, f 5736. Gegund.

30 AUGUSTUS.

AVEREEST (BALKBRUG.). Het bouwen van een woonhuis met smederij. Door den archit. H. Burgmans.

Laagste inschr. H. v. Blanken, f 1189.

COEVORDEN. Het bouwen van 14 arbeiderswoningen, blokken 6 en 8 in 2 perc. en massa. Door het gem best.

Laagste inschrijvers H. Waslander, Noordbroek en H. Brink, Muntendam, f 13628.

EMST (GELD.). Het bouwen van een woning voor den gem.-veldwachter van Epe. Raming f 1050. Door den aanbesteder.

Laagste inschr. J. van Ommen, legerplaats Oldebroek, f 948. Gegund.

31 AUGUSTUS.

GRONINGEN. Het afbreken van perceel 9 aan de Ganzevoortsingel en het opbouwen van eene behuizing met bovenwoning. Door den arch. J. v. d. Veen.

Laagste inschr. W. Albers, f 5837.

VEENDAM. Het bouwen van een woonhuis aan het gemeenteplein te Veendam, met bijlev. van alle daartoe ben. materialen enz. Door den heer H. Huizing Jr.

Laagste inschr. O. v. d. Veen, Borgercompagnie, f 7770. Gegund.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

17 SEPTEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 38.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

DE GRAFELIJKE ZALEN.

Den 20sten September a.s. zal de opening der Staten Generaal, in vereenigde zitting der beide Kamers, voor 't eerst plaats hebben in de gerestaureerde en daartoe ingerichte Ridderzaal, een onderdeel uitmakende van de Grafelijke Zalen op het Binnenhof te 's Gravenhage. De herstelling van alle onderdeelen van dit complex van gebouwen is nog niet geheel gereed; die der Ridderzaal is thans echter voltooid met het oog op de aan de ruimte gegeven bestemming waaraan zij nu voor 't eerst zal voldoen.

Het is een heugelijk feit, dat die restauratie is ondernomen; want belangwekkender en merkwaardiger gebouwen zijn er wellicht in ons land niet te vinden. Tot voor enkele jaren geleden verkeerden zij, voor zooverre zij uitwendig nog zichtbaar waren, in een treurigen toestand. Sedert een 25 tal jaren echter begon men er meerdere belangstelling voor te gevoelen. Het waren dan ook de oudste gebouwen van het Binnenhof en van de residentie, die de oorsprong zijn geweest van 's Graven Haghe. Een gedeelte daarvan heeft sedert eeuwen het gerechtshof geherbergd. De daaraan gebouwde Groote of Ridderzaal, die van jongeren datum is, heeft herhaaldelijk van bestemming moeten veranderen; langen tijd heeft zij den naam van Loterijzaal gedragen, omdat er de trekkingen voor de Staatsloterij in plaats hadden, en nog geen tien jaren geleden had zij ietwat van een pakhuis, dienende tot berging van het archief van het departement van Binnenlandsche Zaken.

De Graven van Holland vertoefden gewoonlijk in hunne paleizen te Dordrecht, te Haarlem — waarvan een gedeelte nog bestaat en tot het stadhuis behoort, — te Leiden, of op hun kasteel te 's Gravensande; maar, aangetrokken door het boschrijke oord in de nabijheid der duinen, ter plaatse en in de omgeving van het hedendaagsche 's Gravenhage, waar zij zich aan 't jachtvermaak konden overgeven, bouwden zij hier waarschijnlijk reeds een jachtslot. Graaf Willem II, na in 1248 te Aken tot Roomsch Koning gekroond te zijn, wenschte echter meer. Behalve moedig man en ervaren krijger, moet hij ook iemand met kunstzin geweest zijn. Toen hij in Holland teruggekeerd was, stichtte hij een vorstelijke woning, waartoe de gebouwen behoorden die achter de Groote Zaal liggen, en de vroegere kapel daarnaast. Hij bracht zijn Hof van 's Gravensande, waar hij meestentijds woonde, over naar „den Haghe", om aldaar 's Rijks zaken te behartigen, en om er Hollands roem en eer te kunnen toonen aan die vreemde vorsten, die hem vaak met een bezoek vereerden. Zijn grootsche plannen heeft hij evenwel door een vroegtijdigen dood niet verwezenlijkt gezien, en het was aan zijn zoon Graaf Floris V het aangevangen werk te voltooien, vooral den bouw der Nieuwe of Groote Zaal, in de plaats van eene kleinere feestzaal, die Graaf Willem II reeds begonnen was te bouwen.

Het is deze zaal die van Hollands geschiedenis in ruime mate kan getuigen. Hierin vierden de Graven uit de zich opvolgende stamhuizen hunne schitterende feesten. Philips van Bourgondië ontving er meer dan eens de ridders van de door hem ingestelde orde van het Gulden Vlies; in 1432 en 1456 werden er kapittelen der Orde gehouden, bij welke gelegenheid de schilden der opgeroepen edelen in de Groote Kerk werden opgehangen, waar zij thans nog aanwezig zijn. Maar die feestzaal, waar onze Hollandsche Graven hun rijkdom en macht ten toon spreidden, kan ook van andere feiten getuigen. Sic transit gloria mundi: in 1581 verklaarden er de Generale Staten der Geüniëerde Provinciën den laatsten Graaf vervallen van zijn macht over de Nederlandsche Provinciën. Het schitterend banket door de Staten van Holland aan den Graaf van Leycester gegeven, had plaats in deze zelfde zaal, waardoor Oldenbarneveld schreed om het schavot te beklimmen. Prins Frederik Hendrik gaf er een schitterend feest ter eere van de Koningin van Engeland en hare dochter, de gade van zijn zoon, na

wiens dood, acht jaren later, het Stadhouderlooze tijdperk werd ingewijd door de „Groote Vergadering". Toen was de zaal getooid o.a. met de door de machtige Republiek op hare vijanden veroverde vlaggen, die er gehangen hebben tot ze door Koning Lodewijk werden overgebracht naar het Paleis te Amsterdam.

In 't laatst der 17e eeuw was het gedaan met den luister der zaal. Zij was gevuld met kleine kraampjes, meest van handelaars in oude boeken; ieder kon nu vrijelijk er rondloopen. Sedert 1709 werd zij reeds gebruikt voor de trekking van de door Hunne Hoogmogenden ingestelde loterij.

De benedenste vertrekken van de achter de zaal gelegen gebouwen hadden oorspronkelijk gediend tot woonvertrekken der Graven; sedert 1462 werden achtereenvolgens meer lokalen bestemd voor rechterlijke en administratieve colleges, en reeds in het begin der zestiende eeuw was de eetzaal ingericht tot „Rolzaal" van het Hof van Holland, waarin o. a. Oldenbarneveld zijn doodvonnis hoorde voorlezen. Tot in 1901 diende de zaal voor de openbare terechtzittingen van het gerechtshof in strafzaken, terwijl de vroegere raadkamer van den Hove dienst deed voor de behandeling der civiele zaken.

Van de oorspronkelijke inwendige gesteldheid van het gebouw was bijna niets meer terug te vinden; tal van verbouwingen en wijzigingen, en een brand in 1757 hadden haar grootendeels tot onkenbaar wordens veranderd.

Maar ook de Groote Zaal had haar karakter totaal verloren. Door de ter weerszijden daartegen geplaatste zijgebouwen, waren de hooge oorspronkelijke zijramen, twaalf in getal, verdwenen.

Ongeveer 100 jaren geleden was de toestand van al deze gebouwen van dien aard, dat de Minister Gogel aan Koning Lodewijk den raad gaf ze af te breken. Gelukkig, dat toen slechts herstellingen werden uitgevoerd. Een halve eeuw later was de toestand der Groote Zaal niet langer houdbaar; de toenmalige landsbouwmeester Rose achtte het noodig de prachtige bekapping van Iersch eikenhout te sloopen. Dat zij was verwaarloosd, evenals al de gebouwen op 't Binnenhof, was zeker; maar bij het afbreken bleek, dat zij ongetwijfeld nog hersteld had kunnen worden. Tot verbetering van den toestand, die in 1861 aan Rose werd toevertrouwd, verving deze de stout geconstrueerde 13e eeuwsche houten bekapping door eene ijzeren op gegoten ijzeren kolommen, die later hoe langer zoo meer den lachlust opwekte. Rose wilde van de zaal maken een „Eerezaal" waarin alles moest worden verzameld wat den Nederlander aan zijn roemrijk verleden zoude herinneren. En zijn plan werd volvoerd, hoe ook mannen als Vosmaer en Alberdingk Thijm daartegen opkwamen, en niettegenstaande de Tweede Kamer een voorafgaand onderzoek verzocht. De ijzeren kap, die meer dan een ton gouds kostte, kwam er, als „een ware zotskap op 't hoofd der grijze majesteit," zooals Alberdingk Thijm haar noemde. Tot „Eerezaal" heeft de Groote Zale, ontdaan van wat haar grootste sieraad was, het niet gebracht. Zooals reeds is gezegd, werd zij tot bergplaats verlaagd.

In de jaren 1878—1879 (*) had eene herstelling van den voorgevel plaats, waarbij echter meer het doel schijnt geweest te zijn aan sommige bouwdeelen een goed aanzicht te geven, dan wel gebreken te herstellen. De toen herstelde ramen met spitsbogen zijn thans vervangen door kruisramen met vlakke bogen, waarvan de vorm in het oude muurwerk is teruggevonden. Van die zelfde restauratie zijn ook afkomstig de spitsen der beide torens, en de uitgebouwde overhuiving van het trapbordes voor den hoofdingang; dit laatste toen nieuw aangebrachte onderdeel moge nog eens verdwijnen, daar het zijn ontstaan meer aan fantasie dan aan gevonden gegevens heeft te danken en alle verband met den voorgevel mist.

Opnieuw werd de toestand onhoudbaar, zoowel die van de Groote Zaal als van de vertrekken voor de zittingen van het gerechtshof. Op de Staatsbegrooting van 1896, onder Hoofdstuk Binnenlandsche Zaken, stond dan ook een post van *f* 1000, ter bestrijding van de kosten voor het maken van een plan voor restauratie. De Tweede Kamer was het intusschen niet eens met den Minister, ook wijl de Grafelijke Zalen onder Waterstaat enz. behoorden, en de post werd afgestemd. Kort daarna verklaarde de Minister van Waterstaat, de heer Van der Sleyden, in de Tweede Kamer, voornemens te zijn vast te houden aan de regeling, dat de Grafelijke Zalen onder zijn departement behoorden, en van meening te zijn, dat de Groote Zaal en het daaraan belendende gerechtshof zoo spoedig mogelijk moesten worden hersteld. 's Ministers voornemen werd weldra uitgevoerd; hij benoemde op 12 Sept. 1896 eene Commissie van voorlichting bestaande uit de heeren: C. Muysken, Voorzitter, D. E. C. Knuttel, Secretaris, F. J. Nieuwenhuis en C. H. Peters, waaraan in het volgende jaar werd toegevoegd de heer Dr. P. J. H. Cuypers.

Reeds was bij suppletoire begrooting in 1898 een post van *f* 16.000 toegestaan voor onderhoud en de noodige herstellingen aan de oude Grafelijke woning; bij de Staatsbegrooting, Hoofdstuk Waterstaat enz., voor 1899 werd daarop een post aangevraagd van *f* 30.000 voor het herstel der gebouwen. Als bijlage was aan de Memorie van Toelichting toegevoegd een schrijven van de Commissie van Advies aan den Minister, van 18 Juli 1898, tot toelichting dezer som, waarin o. a. gezegd werd, dat, indien het herstel der gewelven onder de Groote Zaal iets anders zou kunnen zijn dan een tijdelijke maatregel, de oorzaak van den slechten toestand diende te worden weggenomen. Deze wees de Commissie aan voor een belangrijk deel in de pijlers, in 1861 aangebracht door de gewelven heen, om de ijzeren kolommen te steunen. Daar de Minister een algemeen schema had gevraagd van de werkzaamheden tot herstel der Groote Zaal, met een raming der kosten en een voorstel omtrent de volgorde der werkzaamheden, verklaarde de Commissie, dat afdoend herstel van die zaal slechts mogelijk was door, en in zich sloot het vervangen van de ijzeren bekapping door een houten kap, geheel overeenkomstig die, welke in 1861 werd afgebroken. Behalve dit zou het noodig zijn de muren weer in oorspronkelijken staat te brengen. De geheele zaal behoorde als vrijstaande Ridderzaal te worden hersteld. Ook de toenmalige Minister van Waterstaat, de heer C. Lely, was van oordeel, dat om het herstel der Grafelijke Zalen naar behooren te doen geschieden, d. w. z. het historisch monument inderdaad weder in zijn oorspronkelijken vorm, voor zoover die bewaard of weder te vinden was, terug te brengen, het bepaald noodig was de aanbouwen van verschillende tijden af te breken en zoowel het kasteel van Willem II als de Hofzaal van Floris V te ontdoen van waardelooze aanhangsels.

De kosten der ontmanteling en geheele herstelling der Groote Zaal alleen, werd toen globaal begroot op *f* 150.000, een bedrag dat wellicht over eenige jaren kon verdeeld worden.

(*) In de vergadering van 11 Januari 1877 van het College van Rijks-Adviseurs voor de monumenten van Geschiedenis en Kunst kwam het plan voor de nieuw te bouwen trap met portaal voor de Hofzaal ter tafel en werd besloten dit plan aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ter uitvoering aan te bevelen. In de vergadering van 14 Juni 1877 werd medegedeeld, dat aan genoemd ontwerp voor de herstelling van den gevel der groote Hofzaal uitvoering zou worden gegeven.

De Tweede Kamer keurde de gelden ten behoeve van het historisch monument goed. De voorgestelde werken werden bijna uitsluitend in eigen beheer uitgevoerd onder leiding van den Rijks-Bouwmeester D. E. C. Knuttel, bijgestaan door den Opzichter 1e klasse der Landsgebouwen M. C. Wente, den buitengewoon Opzichter Bunk, en verschillende teekenaars.

De gang van zaken is na te gaan uit de 12 verslagen der Commissie, opgenomen in de Staats Courant en in het Bouwkundig Weekblad; zij geven een overzicht van de moeilijkheden die zich voordeden, zoowel van wetenschappelijken als van praktischen aard. Tot deze laatsten moet o. a. gerekend worden het in gebruik zijn van het grootste deel der gebouwen, toen de onderzoekingen der Commissie een aanvang namen. In de oude woning van Willem II en in aanbouwen aan de zuidzijde huisde het Gerechtshof en het Notarieel Archief; in een kelder daaronder had Binnenlandsche Zaken een bergplaats van gipsafgietsels; in de Hofzaal had dat zelfde departement een deel van 't archief geborgen, in de noordelijke aanbouwen waren werkplaatsen der Landsgebouwen, en lokalen voor de Staatsloterij en voor Waterstaat gevestigd.

In den aanvang kon slechts langzaam worden voortgewerkt, daar de ontruiming niet vlug kon geschieden; bovendien moesten herhaaldelijk niet alledaagsche tijdelijke voorzieningen worden getroffen, o. a. het ondervangen der ijzeren bekapping van de Hofzaal; meerendeels waren zij noodig wegens de roekelooze wijze waarop in den loop der tijden gebroken en onoordeelkundig hersteld was geworden. Wie in die dagen de oude brokstukken aan 't daglicht heeft zien komen, moet wel eerbied gekregen hebben voor 't plichtbesef van het oude materiaal; want zonder dat — zoo zou men zeggen — had reeds lang geleden een instorting moeten plaats gehad hebben.

Het belangrijkste en zwaarste werk was het vinden van den juisten weg tusschen al die brokstukken der oude gebouwen, ten einde tot eene herstelling te komen, waarbij zoo weinig mogelijk aan fantasie vrij spel was gelaten. Met de meeste zorg moest gebroken en steen voor steen bekeken worden om geen enkele aanwijzing van den ouden toestand te loor te doen gaan. Gelukkig dat de voorouders niet alles wegbraken, maar veel inmetselden. Daardoor werden o. a. het traptorentje met trap aan de Oostzijde, talrijke vensters en zelfs een 13e eeuwsche houten deur — de laatste tusschen muren ingemetseld — teruggevonden.

Het eerst werden de kelders en het oostelijke gebouw hersteld; insgelijks de De Lairesse-zaal, een hoogst merkwaardig deftig type van haren tijd, uit 1688. Het Haagtorentje werd in goeden staat gebracht. Intusschen werden ook de kelders onder de Hofzaal in oorspronkelijken toestand hersteld, en nadat eindelijk het archief van Binnenlandsche Zaken verplaatst was, kon de Hofzaal zelve onderhanden worden genomen. Eerst moesten de aanbouwen verwijderd worden, waarbij echter spoedig bleek, dat ter weerszijden van den voorgevel in den Riddertijd reeds aanbouwen hebben bestaan, zelfs vermoedelijk tegelijk met de Ridderzaal als onontbeerlijke annexen van deze gebouwd, dienende tot dressoor (aan de zuidzijde), en penterije, waaronder mogelijk de bottelarije (aan de noordzijde). Er werden voldoende overblijfselen teruggevonden om deze zijgebouwtjes weder te kunnen opbouwen.

In 1902 werd de houten kap geplaatst, geheel overeenkomstig die welke in 1861 was verwijderd, waarvan nauwkeurige opmetingen in het archief der Landsgebouwen aanwezig waren; de steunklossen met houtsnijwerk der oorspronkelijke kap, die nog aanwezig waren in het Rijks Museum, zijn weder op de oude plaatsen aangebracht.

't Was niet gemakkelijk het gewenschte eikenhout voor de bekapping te vinden; want de Commissie wilde op 't voetspoor der voorvaders, de kromme spantbeenen niet uit rechte blokken doen zagen, maar er krom gegroeide stukken voor doen gebruiken. En zoo is het ook geschied. Voor de timmerlieden was 't geen alledaagsche arbeid de zware stukken hout te bewerken. Zij hebben dit echter met evenveel toewijding en zorg gedaan, als waarmede zij de fijne betimmeringen hebben uitgevoerd; zij hebben getoond zeer knappe werklieden te zijn. Maar ook de metselaars hebben buitengewoon werk geleverd; reeds bij het breken was de uiterste zorg noodig, en groote oplettendheid om oude toestanden te behouden.

Tijdens de herstellingswerken werd door de Regeering besloten, dat de Grafelijke Zalen bestemd zouden worden voor de vereenigde zittingen van de beide Kamers der Staten Generaal, meer bepaald voor de plechtige opening dier zittingen. Op de begrooting voor 1903 werd door den Minister de Marez Oyens een bedrag van *f* 45.000 uitgetrokken voor de inrichting der zalen; de Commissie van Advies werd uitgenoodigd zich met de meubileering en versiering te belasten, in overleg met de Huishoudelijke Commissiën der beide Kamers.

Voor de opening der Kamers bleken noodig te zijn afzonderlijke ingangen voor verschillende groepen personen (Kamerleden, Ministers, genoodigden, diplomaten, publiek) met antichambres, een vertrek voor H. M. de Koningin, een tribune, een troon, en verschillende groepen zitplaatsen, daarvoor gerangschikt. Ook werd een inrichting tot centrale verwarming noodig geoordeeld. Bijna alles is nu gereed, slechts nog niet de Rolzaal, bestemd tot antichambre der Kamerleden, voor wie ditmaal is aangewezen de De Lairesse zaal, later bestemd voor de Ministers, die nu gebruik zullen maken van den zuidelijken uitbouw, in de toekomst bestemd voor het Koninklijk gevolg. Deze herstelling van de Rolzaal, het minst deugdelijke gedeelte van de gebouwen, en bovendien herhaaldelijk gewijzigd, eischt nog veel studie van de Commissie.

De oude zaal die nog kort geleden een muffe bergplaats was, is thans weder Ridder- of Hofzaal geworden, een enorme ruimte, stralende in glans van voornaamheid.

De prachtige bekapping, de overdekking dragende, tot aan den nok toe zichtbaar, zelve steunend op muraalzuilen die de plaatsen der steunbeeren in den gevel aanduiden, is in ouden luister herboren. Tegenover den hoofdingang aan het Binnenhof staat de machtige dubbele schouw; aan de zijde van dien hoofdingang is een tribune geplaatst, rustende aan de voorzijde op eikenhouten kolommen. In de zaal is intusschen niets van 't geen tot de meubels behoort, vast getimmerd; zelfs de tribune is in betrekkelijk korten tijd uit elkander te nemen en weder op te stellen; de troon, aan den rechter langen zijwand staande, het gestoelte voor den Voorzitter en de griffiers, en alle ander zitplaatsen zijn los staande meubels.

Zoowel voor alles wat tot het eigenlijke gebouw, als voor hetgeen tot meubels en versieringen behoort, is gebruik gemaakt van het werk van Nederlandsche artisten en fabrikanten.

De wanden der zaal zijn nog grijs geschuurd, tegen welken achtergrond de geöliede en gewaste donkere hardsteenen muraalzuilen met hun door verguld geaccentueerde kapiteelen, en de tweevuurs reuzenschouw uitstekend uitkomen. Deze wanden zullen wellicht later beschilderd worden, voor zoover zij thans niet bedekt zijn met hangende tapijten in kleurige Oostersche patronen, uitgevoerd in de fabriek te Deventer. Tegen het benedengedeelte der wanden is een eikenhouten lambriseering aangebracht, waarvan de hoek-

stijlen eindigen in gebeeldhouwde knoppen. Dit beeldhouwwerk is uitgevoerd door de heeren Bourgognon, Retera en Kuyk. Dit, maar ook al het andere timmerwerk, is met angstvallige zorg en zeer verdienstelijk uitgevoerd op het werk zelve; een mooi effect is er bij gekregen door een zorgvuldig sorteeren van het eikenhout, een effect dat ongetwijfeld nog mooier zal worden wanneer na verloop van tijd en zonder kunstmiddelen de kleur van het hout donkerder en warmer zal zijn geworden. Ter hoogte van den voet der bekapping hangen de wapenschilden der opvolgende Hollandsche Graven, herinnerend aan hunne geschiedenis en de gelijktijdige van ons vaderland. De glasvullingen der ramen in de Groote Zaal zijn afkomstig uit de ateliers van den heer Jan Schouten te Delft, en verspreiden een rijke afwisseling van kleur en glans. Vooral echter trekt de aandacht het enorme roosvenster, hoog in den voorgevel, met het Nederlandsche wapen; een machtig licht straalt daarvan uit. In het vertrek voor de Koningin zijn de kleurige raamvullingen geleverd door den heer Kerling te 's-Gravenhage.

De meubels zijn betrekkelijk eenvoudig; er zijn er — zooals die in het antichambre der Koningin — die door de firma H. P. Mutters en Zn. zijn geleverd, andere door de firma Pander, die bovendien eenige tapijten en de gordijnen leverde. Het zeer mooi van kleur zijnde donker groene trijp der stoelbekleedingen is vervaardigd bij de firma Verkade te Hengelo. Rijk echter zijn de troonzetels en de troon zelve, waarvan de hoofdtoon donker rood is. Op eene verhooging van eenige treden staat de zetel van H. M., van eikenhout, gebeeldhouwd met motieven, die herinneren aan het Vorstengeslacht, de bekleeding is van rood fluweel met goudgeel ornament; in de rugleuning is het Nederlandsche wapen in kleuren geborduurd. De beide zetels ter weerszijden van die van H. M. zijn iets eenvoudiger, o. a. zonder kop en wapen, maar overigens in gelijken geest. Zoowel het houtsnijwerk als het borduurwerk au petit point is bijzonder fraai van uitvoering. Het velum, boven de zetels neêrhangende van uit de bekapping, heeft een met applicatieborduurwerk versierden rand met franje.

De troon is een werkstuk van den heer H. Fermin te 's-Gravenhage, die het vervaardigen der zetels opdroeg aan de firma Cuypers en Stolzenberg te Roermond; maar al het werkelijk prachtig uitgevoerde borduurwerk, dat zeer mooi van kleur en van teekening is, werd uitgevoerd in de ateliers van den heer Fermin.

Evenals de wandtapijten zijn ook de vloerkleeden in de Hofzaal vervaardigd in de fabriek te Deventer; het eenvoudige stemmige tapijt, prachtig van kleur, in het vertrek van H. M., is uit de fabriek van de heeren Stevens te Kralingen. Dit laatstgenoemde vertrek, in den linker voorbouw, ziet er keurig uit met zijn eikenhouten lambrizeering, betimmering en plafond, met goud afgezet. Het artistiek uitgevoerde ijzerwerk voor hang- en sluitwerk van ramen en deuren is geleverd door de fabriek van den heer F. W. Braat te Delft, evenals al dergelijk werk — ook voor de binnenblinden — in de Groote Zaal. Het is niet alleen echt mooi smeedwerk, maar, wat de functie die het heeft te vervullen, bijv. bij de blinden, ook kunstig bedacht onder de leiding van den heer M. C. Wente, die er naar gestreefd heeft iets te bedenken in den geest van wat waarschijnlijk oorspronkelijk voor dezelfde doeleinden aanwezig is geweest.

Alle vertrekken en ook de Groote Zaal zullen, zoo noodig, verwarmd kunnen worden. Alles wat daarvoor vereischt wordt is geleverd door den heer H. J. Wolter te Amersfoort.

De zaal maakt thans een machtigen en prachtigen indruk; zij verhaalt van rijkdom en van voornaamheid, van degelijkheid en van fijnen smaak, die een geheel tot stand hebben gebracht dat hoog geroemd moet worden. Vooral is de indruk groot, wanneer men een overzicht over het geheel heeft van af de tribune. De Commissie heeft eer van haren arbeid, zoowel als zij, die onder haar voorlichting en opperste leiding hebben gewerkt.

Als straks, den 20sten dezer, de opening der Kamers voor 't eerst in deze ruimte zal plaats hebben, wanneer H. M. de Koningin op den troon zal zijn gezeten, omgeven van Haar Huis en Haar gevolg, en de rijke toiletten en glinsterende uniformen zich afteekenen tegen den donker rooden achtergrond achter den troon, dan zal de indruk van het geheel een recht vorstelijke zijn. Dan zal men dankbaar zijn, dat die aloude historische zaal weer is hersteld in vorigen luister, en eene bestemming harer waardig heeft verkregen. Want, werkelijk, zij is als „Ridderzaal" herboren.

HET EXAMEN VAN ASPIRANT OPZICHTER EN OPZICHTER-TEEKENAAR BIJ DE MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN, GEHOUDEN IN APRIL EN MEI 1904.

Wederom hadden in de maanden April en Mei van dit jaar de examens plaats voor de aanstelling van aspirant opzichters en opzichter-teekenaars bij den Dienst van Weg en Werken (W II), Telegrafie en Seinwezen (W III), en van den bovenbouw (W IV).

Voor aspirant opzichter W II slaagden de heeren F. W. Hesse, G. H. Dulfer en A. van Dijk; voor aspirant opzichter W III, de heeren P. Broer en L. H. C. Mutsaers.

Voor opzichter teekenaar werden geëxamineerd de teekenaars, die reeds ten minste twee jaar in vasten dienst der Maatschappij waren geweest, en welke voor benoeming tot opzichter teekenaar door hunne chefs waren aanbevolen.

Voor de afdeeling W II slaagden de heeren J. W. B. Brouwer, W. H. J. Hermans en A. M. Gulden; voor de afdeeling W IV, de heer G. C. Hartveld, terwijl voor de afdeeling W III niemand kon worden toegelaten.

Utrecht Juli 1904.

W. DE JONG.
Bouwkundige.

VRAGEN VOOR ASPIRANT-OPZICHTER 1904.

Weg en Werken.
IIe en IIIe Afdeeling.

Dit examen werd gehouden op 5, 6, 7, 8 en 9 April.

Natuurkunde.

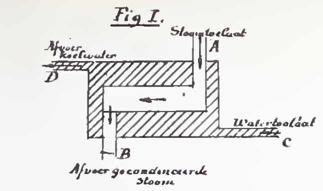
1e. Een cilinder van 7 d.M. middellijn communiseert met een lange verticale buis van willekeurige middellijn. In den cilinder past een zuiger zonder gewicht, en cilinder en buis zijn met water gevuld, zoodat het water in de buis even hoog staat als de zuiger in den grooten cilinder. Men plaatst op den zuiger een gewicht van 100 K.G.

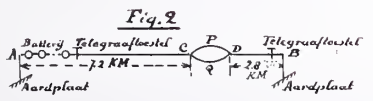
Gevraagd wordt, hoe hoog het water in de buis stijgt boven den zuiger in den cilinder.

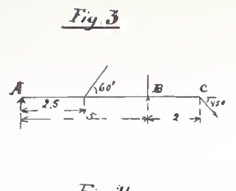
2e. Een ijzeren bol zweeft in een vat, bevattende water en kwikzilver. Men vraagt te berekenen de verhouding der deelen van den bol, die zich in beide vloeistoffen bevinden.

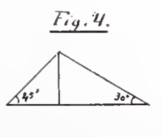
Soortelijk gewicht ijzer 7.8. Soortelijk gewicht kwik 13.6.

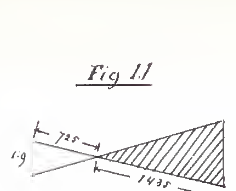
3e. Hoe groot moet een verticale spiegel minstens zijn, opdat een daarvoor geplaatst persoon, lang *l*. Meter, zich daarin geheel kan zien.

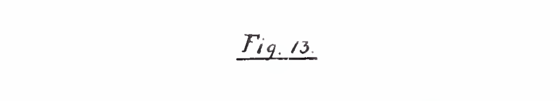

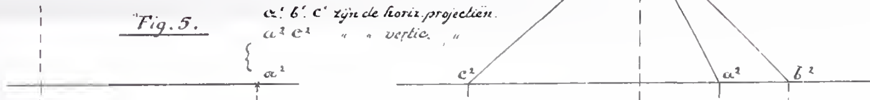

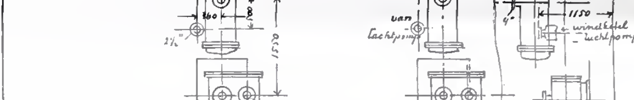

Fig. 13.

a'b'c'd'e'f'g'h' is de horiz. proj. v/d afgekn. pir
lijn h is de hoogte
befg is het zijvlak
m. m. is de horiz. doorgang van het snijdende vlak

Schema bloktoestel.

Fig 8.

Schema lineaalenkast.

Fig 9

Post
Pedaal II

	Van P Sein I	Brug gepasseerd	Brug sluiting	Naar P Sein II
Trein naar P — Brug gesloten				
Trein naar P vertrokken				
Brug gepasseerd				
Brugvenster geheel vrij				
Brug mag geopend worden				
Trein te P aangekomen				
Trein van P — Brug gesloten				
van P vertrokken				
Brug gepasseerd				
Brugvenster geheel vrij				
Brug mag geopend worden				
Trein passeert pedaal				
Trein aangekomen				

Fig. 10

Schaal 1:1000

Doorsnede AB

Doorsnede CD

4e. In een toestel met eene doorsnede als in fig. 1 (*) aangegeven, wil men stoom condenseeren. Hiertoe laat men bij A in de buis AB stoom toe van 110° C. Door de buis CD stroomt koelwater om de buis AB, dat bij C een temperatuur heeft van 15° C.

Men vraagt hoeveel M^3 water door de buis CD moet stroomen om op deze wijze 600 K.G. stoom te condenseeren tot water van 35° C, indien het koelwater verwarmd mag worden tot 30° C.

De warmteopname van het toestel zelf en de uitstraling zijn te verwaarloozen. Specifieke warmte van verzadigden stoom bij constanten druk = 0.4805 calorieën. Verdampingswarmte van water van 100° C tot stoom van 100° C = 536.5 calorieën.

5e. Tusschen twee stations A en B is een telegraafgeleiding gespannen als in figuur 2 geschetst, met een telegraaftoestel in elk der stations A en B. De electrische batterij bevindt zich in A en staat met één pool aan de aarde, terwijl bij B het telegraaftoestel met de aarde verbonden is. Tusschen de punten C en D is de leiding in 2 takken gesplitst: CPD en CQD.

Gegeven: AC = 7.2 K.M; DB = 2,8 K.M.; Weerstand tak CPD = 100 Ohm; Weerstand tak CQD = 25 Ohm; Weerstand 1 K.M. telegraafdraad = 10 Ohm; Weerstand aardplaat = 10 Ohm; Weerstand telegraaftoestel = 50 Ohm. Inwendige weerstand Meidinger element = 4 Ohm. Electromotorische kracht Meidinger element = 1 Volt.

Uit hoeveel achter elkaar geschakelde Meidinger elementen moet de batterij bestaan om tusschen A en B te kunnen telegrapheeren, als hiervoor eene stroomsterkte van 30 miliampères vereischt wordt. (Weerstand aarde te verwaarloozen.)

Werktuigkunde.

1e. Een homogene balk van 7 M. lengte, zie fig. 3, wegende 200 K.G., is in het uiteinde A en in een punt B, gelegen op 5 M. van dat uiteinde, ondersteund. Op dien balk werken drie krachten: éene van 200 K.G., aangrijpende op $2.^5$ M. van A en waarvan de richting een hoek van 60° met de as van den balk maakt; éene verticale van 50 K.G. juist in het punt B., en eene van 141.4 K.G. aangrijpende in het uiteinde C, en waarvan de richting een hoek van 45° met de as van den balk maakt.

Men vraagt de verticale reacties der steunpunten A en B te berekenen.

2e. Van een 75 M. hoogen toren wordt met eene aanvangssnelheid van 14,14 M. per seconde een lichaam onder een hoek van 45° naar boven geworpen. Men vraagt, na hoeveel tijd en op welken afstand van den voet van den toren het lichaam den grond zal bereiken. Versnelling v/d zwaartekracht = 10 M. per seconde.

3e. Een lichaam is samengesteld uit een rechten cirkelvormigen cilinder, waarvan de hoogte gelijk is aan de middellijn van het grondvlak en uit een op het bovenvlak van den cilinder geplaatsten rechten cirkelvormigen kegel, die een even groot grondvlak heeft als de cilinder, en even hoog is. Indien het materiaal, waaruit de kegel is vervaardigd een tweemaal zoo groot gewicht per volume-eenheid heeft, als dat waaruit de cilinder is samengesteld, vraagt men te berekenen, welken hoek het grondvlak van den cilinder hoogstens met een horizontaal vlak zal mogen maken, wil het samengestelde lichaam niet omvallen.

4e. Op elk van twee tegen elkander geplaatste hellende vlakken, zie fig. 4, die resp. hoeken van 45° en 30° met den horizon maken, rust een even zwaar lichaam. De twee lichamen zijn verbonden door een koord dat evenwijdig met de hellende vlakken is en over den top daarvan over een rolletje loopt. Men vraagt:

a. hoe groot moet de kracht zijn die, op een der beide lichamen werkende, het stelsel in evenwicht zal houden; deze kracht maakt met den horizon een hoek van 30° naar boven, en is van het betrokken hellend vlak af gericht;

b. indien plotseling het koord breekt, hoe groot is dan de snelheid, die het op het steilste hellende vlak geplaatste lichaam na 2 seconden heeft bereikt, en hoe groot is de weg, dien dat lichaam in die 2 seconden heeft afgelegd? Gewicht lichaam = G. Versnelling zwaartekracht = g.

5e. Een lichaam van een gewicht G wordt opgeheschen aan een koord, dat over een vaste katrol en van daar onder een hoek van 45° met den horizon naar beneden naar een windas loopt. De katrol is opgehangen aan een koord; het verticale vlak waarin de touwen liggen, staat loodrecht op de as van het windas; de straal van den trommel van het windas is *r*, de lengte van de kruk van het windas *l*.

Men vraagt: *a.* hoe groot moet de kracht *K* zijn. die loodrecht op de kruk van het windas werkt, noodig om het lichaam op te hijschen? (wrijving, stramheid en dikte v/h. koort te verwaarloozen);

b. hoe groot is de kracht *R*, waarmede aan het koord, waaraan de katrol hangt, zal worden getrokken, en welke hoek *a* zal dit koord met den verticaal gaan maken, terwijl het lichaam wordt opgeheschen.

Beschrijvende Meetkunde.

1e. De horizontale projectiën van drie punten eener ruit zijn gegeven, en de verticale projectiën van twee van die punten, zie fig. 5.

Construeer de projectiën van die ruit.

2e. De projectiën van eene driezijdige piramide zijn gegeven. Construeer den hoek, dien een dier zijvlakken met het grondvlak maakt, en den standhoek van de beide andere zijvlakken; zie fig 6.

2e. De horizontale projectie van eene afgeknotte regelmatige vierzijdige piramide en hare hoogte zijn gegeven, zie fig. 7.

Construeer: de verticale projectie van dit lichaam, één van zijn zijvlakken, en de doorsnede van dit lichaam met een vlak dat loodrecht op het horizontale vlak staat.

Trigonometrie.

1e. De hoogte CD van △ ABC is 15 dM. De deelen waarin zij de basis AB verdeelt zijn AD = 8 dM. BD = 20 dM.

Hoe groot zijn sin A, cos B, en sin C?

2e. Bewijs: cot a — tg a = 2 cot 2a.

3e. Van een rechthoekigen driehoek ABC is de schuine zijde AB = c en de rechthoekszijde AC = b.

Bewijs: $\operatorname{tg} \frac{1}{2} A = \sqrt{\frac{c - b}{c + b}}$

4e. De langste der evenwijdige zijden van een gelijkbeenig trapezium is 5.04 dM. De opstaande zijden zijn 4.68 dM. en de hoeken aan de basis 67°23'.

Bereken de kortste der evenwijdige zijden en de diagonalen

5. Van △ ABC is de basis AB = c.

Bewijs: Opp. △ ABC = $\frac{c^2 \sin A \sin B}{2 \sin C}$

Stereometrie.

1e. Het grondvlak van eene vierzijdige piramide is een kwadraat, waarvan elke zijde 10 d.M. is. Een der zijvlakken staat loodrecht op het grondvlak en de aangrenzende zijvlakken maken met het grondvlak hoeken van 60°. Bereken de oppervlakte van dit lichaam in d.M^2 en zijn inhoud in d.M^3 nauwkeurig.

2e. Bereken den inhoud van een afgeknot regelmatig driezijdig prisma, waarvan de zijden van het grondvlak 6 d.M. en de opstaande ribben, 8, 9, en 11 d.M. lang zijn.

3e Hoe groot is het gewicht van een halfcirkelvormige zinken goot, lang 5.6 M.; middellijn 15 c.M. De goot is aan beide einden dicht. Gewicht zink: 5.18 K.G. per M^2.

4e. Uit het punt D, gelegen op het verlengde van de middellijn AB van een halven cirkel, is eene raaklijn DC aan den cirkel getrokken.

AD = 40 c.M., en de straal van den cirkel is 15 c.M.

Bereken de oppervlakte van het lichaam, dat de figuur die begrensd wordt door AD, DC, en boog AC doorloopt, als die figuur om AD wentelt.

Houtconstructie *voor de Afdeeling II.*

Het teekenen van een gedeelte kap met goot.

IJzerconstructie *voor de Afdeeling III.*

Het teekenen en detailleeren van de verbinding van twee staven door middel van een mof met spieën.

Handteekenen *voor de Afdeelingen II en III.*

Een vierkante schroefdraad.

Copieteekenen *voor de Afdeelingen II en III.*

Een gedeelte van een eenvoudige ketelconstructie.

Praktisch werd aan de Ambachtsschool gewerkt; o.a. werd door de candidaten der *IIe Afdeeling* een werkstuk (gedeelte van een houten afsluithek) gemaakt, en door de candidaten der *IIIe Afdeeling* het smeden en slijpen van een boor, en behakken van een stuk ijzer volgens opgaaf.

Tevens werden aan de candidaten praktische vragen gedaan over het materiaal, in hoofdzaak hout en ijzer.

VRAGEN VOOR OPZICHTER-TEEKENAAR 1904.

Weg en Werken.

IIe, IIIe en IVe Afdeeling.

Dit examen werd gehouden van 25—27 Mei.

Woensdag 25 Mei, *IIe Afdeeling.* Van 9—12 en 1½—5 uur.

(*) De figuren zijn vereenigd op de plaat bij deze opgaven gevoegd.

In teekening brengen, schaal 1 à 500, van het opgemeten emplacement met een dwarsprofil, schaal 1 à 100.

IIIe. Afdeeling. Van 9—12 uur.

Gegeven een bloktoestel met 3 electrische sloten. Zie fig. 8.

Is één der drie sloten gedrukt, dan mogen de beide andere niet gedrukt kunnen worden.

Geef op bijgaand blanco schema de daartoe noodige koppelingen aan.

Geef aan op welke manieren de koppelingen mechanisch tot stand gebracht kunnen worden, zoowel in het bloktoestel zelve, als in de handelinrichting onder het bloktoestel.

IIIe. Afdeeling. Van $1^1/_2$—5 uur.

Gegeven is op bijgaande teekening het manipulatieschema van 4 electrische sloten Zie fig. 9.

Gevraagd den stroomloop aan te geven in het blanco stroomloopschema.

IVe Afdeeling. Van 9—12 en $1^1/_2$—5 uur.

In teekening brengen, schaal 1 à 333.3, het opgemeten emplacement-gedeelte, met dwarsprofil schaal 1 à 100.

Donderdag 26 Mei, *IIe Afdeeling*. Van 9—12 en $1^1/_2$—5.

Voor een eenvoudig station te ontwerpen en te begrooten een vrijstaand gebouwtje voor 4 privaten en de noodige urinoirs, schaal 1 à 50, met details van kolk, dakgoot en privaatbetimmering, schaal 1 à 10. Het gebouwtje te fundeeren op staal ter diepte van 0.60 M. beneden terreinshoogte.

IIIe Afdeeling, van 9—12 uur.

Gevraagd wordt, aan de hand van de door u opgenomen schets van den voet der bordesseinpaal op het station Utrecht, dezen voet in teekening te brengen op een schaal van 1 à 10. en wel in vóór,- zij- en bovenaanzicht.

IIIe Afdeeling, van $1^1/_2$—5 uur.

In een seinhuis is eene handelinrichting model Stevens opgesteld. Een schets van het seinhuis en van het gedeeltelijk emplacement met de van uit het seinhuis bediende wissels en seinen is op de bijgaande teekening aangegeven. Zie fig. 10.

Gevraagd wordt de teekening van de stang- en trekdraadgeleiding op het terrein, schaal 1 à 500, met schetsen, schaal 1 à 10, van verschillende balansen en compensatie-inrichtingen voor de stanggeleiding.

Vervolgens wordt gevraagd de teekening van de geleiding in het seinhuis, schaal 1 à 20. met schetsen der balansen als voren.

De bediening der seinen geschiedt met trekdraad-, de bediening der wissels met stanggeleiding.

IVe Afdeeling. Van 9—12 uur.

Schematisch in schaal 1 à 500 aan te duiden:

een niet verschoven kruiswissel .	1 : 9
een symmetrisch driewegwissel . .	1 : 7
een verschoven driewegwissel . .	1 : 9
een symmetrisch wissel	1 : 6

IVe Afdeeling. Van $1^1/_2$—5 uur.

Van een wissel zijn gegeven:

normale spoorwijdte	=	1067 mM.
breedte spoorstaafkop	=	58 „
groefwijdte bij den tongwortel .	=	55 „
tonglengte (recht)	=	4000 „
afstand van tongspits tot voeg vóór de tongspits	=	1373 „

Gevraagd te berekenen:

a. De straal van den wisselboog.

b. De lengte van het wissel.

N.B. 5 decimalen log. voldoende nauwkeurig. Zie fig. 11.

Vrijdag 27 Mei, *IIe Afdeeling*. Van 9—12 en $1^1/_2$—5 uur.

Ontwerp en detailleer een kozijn met naar buiten openslaand draairaam en vast bovenlicht in een buitenmuur ter dikte van $1^1/_2$ steen, schaal 1 à 10; doorsneden ware grootte.

Het kozijn moet eene breedte in den dag bezitten van 1.30 M.

IIIe Afdeeling.

Gevraagd de stoomleiding te projecteeren in boven-, vóór- en zijaanzicht, schaal 1 à 20, tusschen de ketels en de horizontale stoommachines, aangegeven op bijgaande teekening; zie fig. 12.

Bij deze stoomleiding zijn schetsen te geven van de ondersteuningen op de ketels, op den vloer en tegen de muren.

Indien tijd over is, wordt bovendien gevraagd de condensleiding te ontwerpen.

IVe. Afdeeling. Van 9—12 uur.

Detailleer in schaal 1 à 10 de balklaag onder een groot reservoir, zie het met rood omlijnde gedeelte op bijgaande doorsnede Cd. Geef op ware grootte onderdeelen van het klinkwerk weer. Zie fig. 13.

IVe. Afdeeling. Van $1^1/_2$—5 uur.

Maak een materiaalstaat van een symmetrisch wissel 1 : 6.

Hierbij één blad en lijst 1902.

Intusschen werden aan de candidaten mondelinge vragen gedaan.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 10 Sept. 1904. *Beschaving en Kunst*, een aankondiging van het boek „Kultur und Kunst," van Herman Muthesius. De schrijver heeft het vooral over de moderne kunst, waarvoor hij veel gevoelt, maar welker tekortkomingen hij niet verbergt. Het werk verdient ook hier te lande de aandacht.

Gegoten ijzeren buizen of Mannesmannsche buizen. (Vervolg.)

Architectura, 10 Sept. *Tuinstijl;* de inhoud is ontleend aan het boekje, getiteld: „De nieuwe of aesthetische Tuinstijl," door W. ten Bosch.

Het „Technisch gedeelte" bevat de vervolgen van: *Familietuinen in Frankrijk*, door M. P. de Clercq; *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen; Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten*.

De Bouwwereld, 7 Sept. *Echo's*. De specialiseering der bouwkunst. Beschouwingen naar aanleiding van het pas verschenen werk: „Deutsche Bauernkunst," van A. Schwindrazheim.

Dr. Joh. C. Breen zet zijne mededeelingen *Uit oud-Amsterdam*, voort, en behandelt daarin bepalingen omtrent het bouwen uit de jaren 1452—1531, in welk tijdperk de toestand rijp werd voor eene eerste formeele bouwverordening, die dan ook op 5 April 1531 werd uitgevaardigd.

Verder bevat dit nummer het begin van een uit het Duitsch vertaald artikel: *De kunst in het tijdperk der machine*, van Friedrich Naumann, en een plaat met afbeeldingen van het gebouw der Melkinrichting „Hartenlust," te Haarlem, architect de heer Jb. Van den Ban Pz.

Technisch Weekblad, 8 Sept. *Eenige mededeelingen over de Amsterdamsche waterleidingen*, begin van een voordracht van den heer A. C. Docen.

Het nummer bevat het slot van het artikel: *Iets over ophaalbruggen*.

De Volksgezondheid van 15 Aug. bevat o. a.: *Sociale allerhande*, toezicht op de bewaarscholen, van Mr. Dr. H. S. Veldman, en: *Reiniging van schoollokalen*, gevende den inhoud eener circulaire van den schoolopziener in het district Assen aan de gemeentebesturen van zijn district.

Loodgieters- en fittersbedrijf, 8 Sept. Vervolg van: *Over zinkbedekkingen. Over pijpleidingen*.

UIT DEN VREEMDE.

Volgens de met den 1[en] prijs bekroonde plannen van Leopold Ramsauer en Otto Richter, wordt nu in Weenen een „Männer Logierhaus" gebouwd. Het huis heeft vier verdiepingen met 544 slaapafdeelingen, voorzien van uitstekende waschgelegenheden, baden, goede verwarming, benevens alles wat voor een goed en gezond logies vereischt wordt. Er is een eetzaal voor 200 personen, twee leeszalen voor 150 personen, buffetten, amusementszalen enz. De verlichting is geheel electrisch.

Het gebruik van Septic-tanks neemt in Engeland meer en meer toe, en behalve fabrieken passen vele gemeenten dit desinfectie stelsel toe.

Een amateur photograaf in Engeland heeft op eigen gelegenheid gecontroleerd hoe groot wel op sommige plaatsen de arbeidzaamheid der werklieden was.

De onvriendelijke man kwam tot een slecht resultaat. Bij een snapshot van een groep van 30 werklieden, waren feitelijk maar twee lieden aan 't werk. De rest gaapte, rekte zich uit, stond te praten of in gedachten verzonken enz. — Dit was in Worsaw.

Hij vermoedt dat in andere steden wel dergelijke resultaten te verkrijgen zijn.

Te Frankfort overleed de bekende steden- en landschapschilder Peter Becker.

Vooral van groote historische waarde zijn zijne schilderijen van Oud-Frankfort, waardoor vele interessante nu verdwenen oude gevels en stadgedeelten aan de vergetelheid onttrokken zijn.

De oude Porte Saint Martin begint te vervallen. Geheele stukken vielen naar beneden. De poort is nu gesloten, en zal nauwkeurig nagezien en gerepareerd worden.

Van 26 Juni tot 1 Juli 1905 zal te Luik een internationaal congres zijn voor bergbouw, mijnwezen en machinebouw. Inlichtingen verstrekt de Secretaris-Generaal, Henri Dechamps 16 Quai de l'Université Liège.

BERICHTEN.

In de Nederl. Staatscourant wordt door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid medegedeeld, dat op Dinsdag 20 September a.s., nà de plechtige opening der Vereenigde Zitting der Staten-Generaal, die zal plaats hebben in de gerestaureerde Ridderzaal op het Binnenhof te 's-Gravenhage, de gelegenheid zal bestaan tot bezichtiging van deze zaal, des namiddags van genoemden dag, van 3 tot 5 uur.

Het publiek zal tot die bezichtiging worden toegelaten door den ingang in den noordwestelijken toren van bedoelde zaal, terwijl deze door den zuidwestelijken toren zal zijn te verlaten.

De bevelen, in het belang der orde te verstrekken, zullen stipt zijn na te leven.

Arnhem. In de Raadsvergadering van 3 April j.l. werd een bedrag van *f* 8000 toegestaan voor de Centrale Verwarming der te bouwen Hoogere Burgerschool.

Wij vernemen, dat voor deze verwarming een groot aantal ontwerpen zijn ingekomen en dat het project van de firma W. J. Stokvis te Arnhem het beste werd bevonden. Aan deze firma is de installatie opgedragen, hoewel het door haar ingediende plan niet het laagste in prijs is.

Bij deze stoomverwarming worden de nieuwste vindingen op dit gebied toegepast, o. a. eene menging van lucht en stoom, waardoor de temperatuur van het mengsel in de radiatoren tot op ongeveer 70 gr. Celsius daalt. Dientengevolge hebben de radiatoren eene zoo lage temperatuur, dat de stofdeeltjes, die er op neervallen, niet verbranden kunnen. Het verbranden dezer stofdeeltjes, dat soms bij de gewone stoomverwarming zoo onaangenaam op de slijmvliezen werkt en altijd het gevoel van droge lucht geeft, wordt bij dit systeem dus vermeden.

Het is door de firma W. J. Stokvis bij andere installaties met groot succes toegepast.

Arti et Industriae. H. M. de Koningin heeft het Beschermvrouwschap aanvaard van de Vereeniging.

H. M. de Koningin-Moeder heeft bij Haar bezoek aan de Tentoonstelling in het voormalig Paleis Buitenrust toegezegd, dit bezoek te herhalen. Met het oog hierop is de tentoonstelling verlengd tot 25 September a. s. Thans vernemen wij, dat ook H. M. de Koningin en Prins Hendrik der Nederlanden de tentoonstelling op een nader te bepalen dag met een bezoek zullen vereeren.

Auteursrecht. Bestuurderen der Maatschappij Arti et Amicitiae te Amsterdam hebben aan H. M. de Koningin een adres gericht betreffende wettelijke regeling op het auteursrecht van kunstwerken. Aan verschillende kunstlichamen hier te lande zijn uitnoodigingen verzonden om een adres van gelijke strekking H. M. te richten.

A. J. Vreeswijk. In den ouderdom van 53 jaren is op den 11den September j.l. te Utrecht overleden de heer Antonius Johannes Vreeswijk, Bouwkundige bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Jaren lang was de afgestorvene lid van de Maatschappij tot tot Bevordering der Bouwkunst, wier werken en streven hij geruimen tijd gesteund heeft, vooral in de Afdeeling Utrecht der Maatschappij, wier ijverige Secretaris hij sedert 1891 is geweest. Daar de heer Vreeswijk echter reeds geruimen tijd lijdende was, werd het secretariaat gedurende ongeveer een jaar door een zijner mede-commissarissen voor hem waargenomen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	23	jaar	salaris	f 45.—
„	„	„	24	„	„	- 80.—
„	„	„	24	„	„	- 70.—
„	„	„	22	„	„	- 85.—
„	„	„	45	„	„	- 120.—
„	„	„	27	„	„	- 60.—
„	„	„	35	„	„	- 100.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	Teekenaar	„	20	„	„	- 40.—
„	„	„	18	„	„	- 40.—
„	„	„	21	„	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 19 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Bestek no. 1010. Het maken van grondwerken, het wijzigen van terreinafsluitingen, overgangswerken, stationsinrichtingen, het wijzigen en uitbreiden van kunstwerken, het bouwen van seinhuizen, het afbreken, opbouwen, verbouwen en verplaatsen van loodsen enz. met bijkomende werken in verband met de vernieuwing van de westelijke viaduct te Amsterdam (voor rekening van den Staat der Nederlanden). Ram. f 77000.

De Holl. IJz. Spoorw. Maatij, n.m. 1½ u. (gr. tijd). Aanw. op de plaats 14 Sept., n.m. 2 u. (gr. tijd) van uit het centraalstation.

AMSTERDAM. Het bouwen van een stoomketelhuis met schoorsteen bij de gashouders op het terrein der oostergasfabriek aan de Linnaeusstraat te Amsterdam.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. uitsluitend te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen f 1 (met 1 teek). Inl. worden gegeven alle werkdagen van v.m. 9—12 u., ten kantore van den bouwkundige, hoofdopz. der gem. gasfabrieken, Linnaeusstraat, gedurende de week, welke aan de besteding voorafgaat. Aanw. gedaan.

GOUDSWAARD (Z.-H.). Het bouwen van een landbouwerswoning met graanschuur en wagenhuis op de hofstede bewoond door den landbouwer J. van de Erve te Goudswaard, met bijlevering van alle daartoe ben. mater. en arbeidsloonen.

De heer J. Verhagen Wz., n.m. 2½ u., in café van Nugteren. Bestek en teek. te bekomen tegen f 1,50 bij W. Hoogwerf Az. te Oud-Beierland. Aanw. 19 Sept., v.m. 9 uur, door den arch. J. Smit te Oud-Beierland, bij wien inl. te bekomen.

VEENDAM. Het afbreken van een bestaand gebouw en het bouwen van een woonhuis, aan het boven-oosterdiep te Veendam, alles met bijlev. van materialen (glas-, verf-, zinken loodwerken uitgezonderd).

De arch. H. Muntendam, 's av. 7 uur, in hotel „de Unie", alw. bestek en teek. ter inz.

DINSDAG 20 SEPTEMBER.

ALKMAAR. Het bouwen van 2 winkelhuizen met bovenwoning en pakhuis a/d. Spoorstraat.

De arch. K. Bakker Dzn., 's av. 8 u., in café „de Locomotief", Stationsweg. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 per stel ten kantore van den architect. Aanw. gedaan.

ASSEN. Het verbouwen van het gemeentehuis in 3 perc. Perc. 1, timmer- en metselwerk met inbegrip van alle die werken, welke niet zijn aangeduid bij perc. 2 en 3. 2. Stucadoorwerk. 3. Verf-, glas- en behangwerk.

Het gem.best., n.m. 1½ u. Bestek en teek. ter visie ten gemeentehuize en zijn aldaar ad. f 0,75 verkrijgbaar. Aanw. gedaan door den stadsbouwmeester.

STADSKANAAL. Het maken van een burgerwoonhuis en schuur bij den Gasselternijeveenschemond met al het benoodigde.

De bouwk. A. Boezeman, 's av. 7 u., in hotel Panman, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. en inl. 20 Sept., n.m. 5 u.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis nabij de algem. begraafplaats te Winterswijk.

De heer B. W. Speelberg, 's av. 8 uur, in café Groot Bleumink. Bestek en teek. in gen. café ter inzage en inl. verstrekt de archit. H. van der Schaaf.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

30 AUGUSTUS.

KRIMPEN A/D. LEK. Het bouwen van een villa voor den heer M. Boogaerd Bz. alhier. Door den archit. C. A. Verheij te Nieuw-Lekkerland.

Metselwerk. Laagste inschr. C. A. v. Halswijn, f 8500*.

Timmerwerk. A. H. D. Wepster, f 6625*.

Schilderwerk. W. Verhoeff, f 1692*.

Loodgietersw. A. Klip, f 1050.50*. *Gegund.

UTRECHT. Het afbreken en opruimen van eene bestaande houten en het bouwen van eene steenen woning voor den stalmeester te Leeuwarden. Door de Nederl. maatij. tot expl. van veestallen en veetransporten.

Gegund aan Th. de Jong en J. Boers, te Leeuwarden.

ZANDVOORT. Den bouw van een dubbele villa aan den Kostverlorenstraatweg voor rekening van den heer A. Hahn te Amsterdam, onder toezicht van den archit. J. Reinders, te Amsterdam.

Gegund aan A. H. Siegers te Zandvoort.

3 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van een winkel- en kantoorgebouw aan het Damrak no. 28, 29 en 30 te Amsterdam. Door de directie der levensverz. maatij „Utrecht" te Utrecht.

Laagste inschr. C. J. Rijnierse, f 106400. De fundeering, het steenhouwwerk, de centrale verwarming, de electrische verlichting en de lift zijn hieronder niet begrepen.

NIEUWERKERK a/d. IJ. Het bouwen van een huis met toebeh. Door den heer Slobbe

L. inschr. C. Middelkoop, Gouda, f 4349

5 SEPTEMBER.

BARENDRECHT. Het bouwen van een Christel. school met onderwijzerswoning te Smidshoek.

Timmer-, smids- en verfwerk. Laagste inschr. P. Visser, Barendrecht, f 4395*.

Meubilair. P. Visser. f 399 99½*. * Gegund.

GARIJP (FR.). Het herbouwen van een logement met doorreed, stalling etc. in de buurt te Garijp. Door den heer J. M. Dijkstra.

Laagste inschr. M. Hamstra, Ureterp, f 5241. Gegund.

SCHIPLUIDEN (Z.-H.). Het bouwen van een woonhuis voor rekening van de heeren Gebrs. v. Oosten te Schipluiden. Door den bouwk. A. van Paassen te 's Gravenhage.

Minste inschr. F. D. Burghout, Hof van Delft, f 4047.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

24 SEPTEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 39.

BUREAU VAN REDACTIE. MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

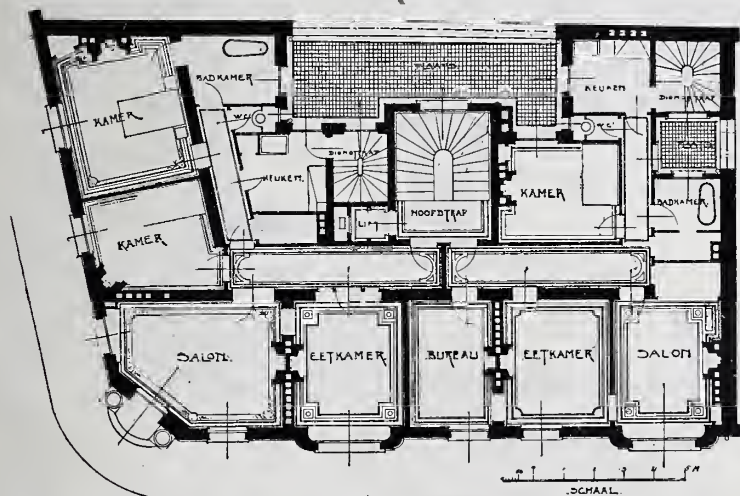
PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

BIJ DE PLAAT.

Wij geven hierbij een perspectivische afbeelding en een plattegrond van de derde verdieping van een type „maison de Rapport”, de moderne Fransche richting vertegenwoordigende, te Vincennes gebouwd door den heer Malo.

Deze architect streeft er naar in zijn vele uitgevoerde werken, om door het gebruik van de baksteen *zelve* een aangenaam uiterlijk te verkrijgen.

Hij staat in dit opzicht nog vrijwel afzonderlijk, daar veelal het Fransche metselwerk door banden of pleisterversierselen geheel van zijn eigen effect beroofd wordt.

Winkel- en Woonhuis te Vincennes. Architect MALO.
Derde verdieping.

De beganegrond is ingericht voor winkels, remises, conciergewoning, groote oprit, diensttrappen en groote trap.

De étages zijn zoo ingericht, dat er twee huisgezinnen geheel van elkaar gescheiden kunnen wonen. Alleen de hoofdtrap, welke een geheel afzonderlijke ligging heeft, is gemeenschappelijk.

Het onderhoud daarvan, zooals loopers en schoonhouden, wordt dan ook volgens de hier geldende gewoonte gedragen door den verhuurder, die er den concierge mede belast. Tot aan de eerste verdieping, met uitzondering der winkelpuien, is alles in een zandkleurige natuursteen opgetrokken. Hierboven zijn de muren van een kleurige roode baksteen. De erkers en balcons zijn van natuursteen. Op de consoles der balcons is beeldhouwwerk aangebracht. Boven de ramen is de gevel versierd met faïence en verglaasde steen. Het raamhout is wit en het ijzerwerk zwart met verguld afgezet. De ijzeren opvouwbare stores, waarvan alle huizen hier voorzien zijn, hebben een groene kleur. Het geheel is gedekt met leien.

Met lof mag gesproken worden over de geheele opvatting en uitvoering van het ontwerp, hoewel onzes inziens met gebruik van het zelfde materiaal, door minder zucht naar „mooimakerij”, een veel rustiger en beter geheel was verkregen.

Parijs. J. C. VAN EPEN.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Maastricht, Meerssen, Valkenberg, 17 September; Aken, 18 September 1904. Vrijdag avond, 16 September, werden de leden der Maatschappij die met de laatste treinen uit het Noorden kwamen, opgewacht door medeleden die reeds vroeger te Maastricht waren aangekomen; want er waren onder de aankomenden enkelen die heg noch steg in het oude Trajectum wisten, en na eenige uren sporens was een wandeling naar 't hotel aangenamer dan nog eens een rit in tram of rijtuig. Zoo werden er langzamerhand een vijftigtal leden onder dak gebracht; niet echter voor langen tijd, want na een kleine verfrissching in het hotel vonden verschillende groepen van tochtgenooten elkander weder terug in eenige sociëteiten. Door allen werden de aftocht van Pluvius, die zoo gedreigd had, en de waarschijnlijke intocht van den zonnegod met vreugde begroet. De nacht bereidde vollen zomer voor; niet één wolkje heeft de volgende dagen de tochtgenooten

genoodzaakt bedenkelijk naar den hemel te doen zien. 't Was juist het weer om Limburg op zijn mooist te zien. Zoo begon dan ook de vergadering op den 17den in de opgewektste stemming; geen zorgen voor het weêr, en de regenschermen, door velen nog medegebracht, bleven de eenige lastposten.

Des morgens van den 17den, ten 9 ure, opende de Voorzitter, de heer A. Salm G.Bz., in den foyer van den schouwburg de 90ste Algemeene Vergadering. Deze werd bijgewoond door bijna 60 leden. De Voorzitter verwelkomde met hartelijke woorden de aanwezigen en herdacht daarbij ook den tocht, die op den dag af elf jaren geleden naar Maastricht had plaats gehad, en van het Hoofdbestuur in Mei 1905. Namens het Hoofdbestuur werd voorgesteld tot leden dier Commissie te benoemen de heeren: F. W. M. Poggenbeek, C. W. Nijhoff, L. Bienfait, E. van den Bossche en J. N. Landré. De vergadering keurde deze keuze goed. De vier eerste leden waren aanwezig en namen de benoeming aan; den heer Landré zal met zijne benoeming in kennis worden gesteld.

De Voorzitter herinnerde er verder aan, dat na de laatste Congressen voor architecten gehouden te Brussel en te Parijs, de Voorzitters dier Congressen, en de Secretaris van dat te Parijs, door de Maatschappij tot Eerelid waren benoemd. Dit

Winkel- en Woonhuis te Vincennes. Architect MALO.

die zooveel aangename herinneringen, tot jaren lang daarna, had achtergelaten. Thans was het begin al goed; de Voorzitter hoopte, dat ieder nu zijn best zou doen om den goeden geest er in te houden, en dan — zoo hoopte hij — zou ook deze excursie, waarop veel zou zijn te zien en te genieten, ongetwijfeld den leden veel genoegen verschaffen. De interessante monumenten zouden bezocht worden onder bijzonder te waardeeren geleide; men moest dus ook overal op tijd zijn, en daarom was het gewenscht niet al te lang te vergaderen.

De Voorzitter was dientengevolge kort en herinnerde er aan, dat in deze bijeenkomst de leden moesten benoemd worden van de Commissie van stemopneming voor de verkiezing van leden jaar nu had een Congres te Madrid plaats gehad. Het Hoofdbestuur stelde nu voor, den Voorzitter en den Secretaris van dat Congres, de heeren Velasquez en Caballo tot Eerelid der Maatschappij te benoemen. Allen die aan het Congres te Madrid hadden deelgenomen, hebben niets dan lof over gehad voor de uitmuntende regeling van het Congres en de hoogst belangrijke tochten die de leden hadden gemaakt.

Een applaus volgde, en de Voorzitter zeide daaruit op te maken, dat de leden het voorstel goedkeurden, waarna wederom teekenen van bijval volgden.

Hierna deelde de Voorzitter mede, dat door het Hoofdbestuur in principe was aangenomen, een examen in te stellen voor het

verkrijgen van een diploma als Bouwkundig Teekenaar, evenals sedert een aantal jaren reeds een examen wordt afgenomen voor Bouwkundig Opzichter. Door Staat, Gemeente en particulieren wordt waarde gehecht aan het diploma van Opzichter; maar vele Opzichters bieden zich ook aan als Teekenaar, hoewel zij dit in werkelijkheid niet zijn. In het belang van de waarde die aan het diploma moest gehecht worden, was het gewenscht een einde aan dien toestand te maken. Het Hoofdbestuur zou nu binnen kort overgaan tot het samenstellen van een programma van eischen voor het examen voor het nieuw in te stellen diploma.

Vervolgens herinnerde de Voorzitter er aan, dat in de Mei-vergadering dezes jaars de opmerking was gemaakt, dat de leden niets vernomen hadden van de onderhandelingen die tusschen de Maatschappij en het Genootschap Architectura et Amicitia hadden plaats gehad over eene samenwerking tusschen beide lichamen. Toen en naderhand werd er op aangedrongen iets omtrent deze zaak te vernemen; de Voorzitter was echter met eenige Bestuursleden overeengekomen, haar als afgedaan te beschouwen, en daarom was in de Mei-vergadering niets er over gezegd. Intusschen zou het den schijn kunnen hebben, dat men iets wilde achterhouden. Dit was echter het geval niet. De pogingen tot samenwerking waren jammerlijk mislukt, en daarover wilde de Voorzitter nu eenige mededeelingen doen. Reeds was het een en ander over de onderhandelingen medegedeeld op de vergadering in April 1904 van de Voorzitters en Secretarissen der Afdeelingen en het Hoofdbestuur, maar toen was het antwoord van het Genootschap A. et A. op een voorstel van het Hoofdbestuur der Mij. nog niet ingekomen.

Uitvoerig deelde de Voorzitter daarop den loop der onderhandelingen mede; de leden hadden hem aandachtig aangehoord en dankten hem door applaus voor zijne mededeelingen.

De heer T. H. van Etteger meende de tolk der leden van de Maatschappij te mogen zijn, door hulde te brengen aan het Hoofdbestuur voor het door hem ingenomen standpunt. Bejammerende — met het Hoofdbestuur — dat een aaneensluiting van alle bouwkundige vereenigingen niet mogelijk was, gaf spreker in overweging te doen zooals het Koninklijk Instituut van Ingenieurs had gedaan, welk lichaam zich in onderafdeelingen had gesplitst; de heer van Etteger gaf het Hoofdbestuur in overweging eens te willen nagaan of voor de Maatschappij een dergelijke organisatie niet mogelijk zoude zijn.

Hierop antwoordde de Voorzitter, dat deze zaak al meermalen was overwogen, het voor en het tegen er van onder de oogen was gezien, maar een organisatie als die van het Instituut niet doeltreffend voor de Maatschappij werd geoordeeld; daarbij moest in aanmerking worden genomen, dat de architecten geheel andere eischen hadden dan de ingenieurs. Bovendien was het de vraag, of de fusie der vakafdeelingen van het Instituut wel geheel aan alle verwachtingen voldeed. Gaarne zeide de Voorzitter echter toe de zaak nog eens in het Hoofdbestuur ter sprake te brengen. Spreker betuigde zijn dank aan den heer Van Etteger voor diens welwillende beoordeeling van de verrichtingen van het Hoofdbestuur, en herhaalde nog eens, dat het Hoofdbestuur de gewenschte samenwerking met A. et A. met grooten ernst bestudeerd en overwogen had, en van meening blijft, gehandeld te hebben in het belang der Maatschappij.

De Voorzitter stelde ten slotte den heer J. D. Landré, uit Aken, aan diens medeleden der Mij. voor, ook als den gewaardeerden leider bij het bezoek aan Aken.

De heer Landré verklaarde, dat het voor hem een groote eer was de leden van dienst te kunnen zijn van een vereeniging, waarvan hij zelve reeds geruimen tijd lid was, en die in de laatste 20 jaren zoo zeer in groei en bloei was toegenomen.

Nadat de vergadering door den Voorzitter gesloten was, begaven de leden zich naar de St. Servatiuskerk, waar men precies op 't aangegeven uur aankwam. De heer Dr. P. J. H. Cuypers ontving er de leden, en deed hen het eerst het gerestaureerde zuidelijke portaal der kerk zien. Een biddag was oorzaak, dat niet de geheele kerk in oogenschouw kon worden genomen. Maar de heer Cuypers had toch gelegenheid in de kerk zelve eenige inlichtingen over de restauratie, volgens de gevonden oude aanwijzingen, te geven. De groote en prachtige zaal van Karel de Groote trok daarna aller bijzondere aandacht; stil luisterden de leden naar de mededeelingen van den heer Cuypers, die getuigden van diens diepen eerbied voor het gebouw zelve, en voor hen die het tot stand hadden gebracht. Na een kort bezoek aan de schatkamer, waar menig oud beroemd werk van kerkelijke kunst werd bewonderd, werd de O. L. Vrouwe-Kerk bezocht. De Voorzitter bedankte te voren in warme bewoordingen den heer Dr. Cuypers, den man die een groot gedeelte van zijn leven had besteed aan de restauratie van de St. Servatius-Kerk, voor zijn hoog gewaardeerd geleide; hierop antwoordde de heer Cuypers, dat het hem een genoegen was geweest vakgenooten in het merkwaardige monument te kunnen rondgeleiden.

Bij aankomst der leden op het plein voor de O. L. Vrouwe-kerk, werden zij opgewacht door den heer Jos. Th. J. Cuypers, onder wiens leiding dit zeer belangwekkende bouwwerk wordt gerestaureerd. Ook hier werd de voorlichting van den heer Jos. Cuypers op hoogen prijs gesteld; eenige teekeningen waren opgehangen in een aangrenzend schoolgebouw, waaruit verklaard werd met hoe groote juistheid bijv. profileeringen naar oude gevonden gegevens, door verweering soms onherkenbaar geworden, gereconstrueerd waren geworden. Onder het schoolgebouw bevond zich nog een oud-Romeinsche kelder, waarin door vele leden een kijkje werd genomen, om vervolgens het kerkgebouw zelve, in- en uitwendig in alle onderdeelen te bezichtigen. Daarna bedankte ook hier de Voorzitter den heer Jos. Cuypers voor zijne zeer op prijs gestelde voorlichtingen.

Nadat onder geleide van den Secretaris der Mij. de leden de 13e eeuwsche Helpoort in oogenschouw hadden genomen, en van af een der nog overgebleven bastions der vestingwerken uit de 16e eeuw een overzicht was gekregen over de oudste bevestigingen der stad, werd de tocht langs verschillende 17e en 18e eeuwsche geveltjes en de gerestaureerde Minderbroederskerk, het tegenwoordige Rijks-Archiefgebouw, vervolgd, om in het vergaderlokaal een flink dejeuner te gebruiken.

Nadat men zich versterkt had, werd een wandeling door de stad gemaakt, het stadhuis, ook gedeeltelijk inwendig, in oogenschouw genomen, het Dinghuis, zoogenaamd oude stadhuis, menig ander oud gebouw bezichtigd, en ten slotte van uit het Stadspark een blik geworpen op de monumentale steenen brug.

Een half uurtje later voerde de trein de leden naar Meerssen, waar de prachtige gerestaureerde kerk in- en uitwendig bezichtigd en zeer bewonderd werd. Een uur daarna begaven de leden zich naar Valkenberg, alwaar terstond een bezoek werd gebracht aan de mergelgroeven. Dit duurde een uur; sommige leden werden halverwege wat ongeduldig, maar hoe verder de tocht zich uitstrekte, hoe belangrijker deze werd, zoodat ook die minder geduldigen ten slotte de grotten verlieten, zeer voldaan over hetgeen zij hadden gezien.

Na een korte rustpoos op het Rotspark werd de wandeling aanvaard naar het Hôtel de l'Empereur, waar de 48 deelnemers aan den tocht naar Valkenberg werden ingekwartierd, en zij ten half zeven ure gemeenschappelijk het middagmaal gebruikten aan een rijk met bloemen getooide tafel. Reeds te Maastricht was den leden een gedicht over het hotel en het diner in handen gekomen. wat eenige verwachting had opgewekt. 't Was in 't Maastrichtsch gesteld, zoodat de ontcijfering tot het vragen van allerlei inlichtingen aanleiding gaf; maar ook 't menu was in die taal gedrukt en gaf tot veel veronderstellingen aanleiding, maar ten slotte tot buitengewone tevredenheid. Het menu luidde:

HIERE LEKKERBEKKE!

VAN DAOG ZULLEN UUG DE VOLGENDE SCHEUTELKES WEURDE VEURGEZAT.

Gedyaliseerd soppevleis met greunigheid.
Geswensde zeutseis in e keurske.
Pinkstertungskes op aartsvaderlikke maneer veerdig gemaak.
Gebroojen ossenhaos in moostem met sais.
Onmundige patrijskes in boerekuul.
Boorslepkes van et kaaf in chamberloek.
Gebrooje Limburgse Lankoere met ingemaak fruit.
Ingelse concentratie Pudding,
alias Lydiet Bom.
Fruit van levetige buim
en
Wat verder te snoppe velt.

Druug knawele is absoluut verbooje en
daoveur kaan me bij eeder scheutelke
e passend merkske Wien gebruuke.
Volgens Buffon zwumme de haoze et
leefste in Bourgogne . . . es ze zwumme.

Lang bleven de leden nog bijeen, vrolijk en hoogst tevreden.

Den volgenden morgen reeds vroeg waren verschillende leden er op uit geweest om de merkwaardigheden van het oude stadje te bezichtigen, of wel een wandeling in het omgevende natuurschoon te maken, alvorens ten half elf ure naar Aken te stoomen. Hier werden in hoofdzaak bezocht, de Domkerk, het Raadhuis met zijn hoogst interessanten aanbouw, het eerste gerestaureerde 13e eeuwsche stadhuis, de Christuskerk en de kerk in Burtscheid; maar op de wandeling, die ten slotte op den Lousberg eindigde, en een tijd onderbroken werd door het gebruiken van een maaltijd in de restauratie der Elisenbrunnen, werden nog vele oude bouwwerken en ultra moderne gevels in oogenschouw genomen. Intusschen zal over de merkwaardigheden van Aken hier het stilzwijgen worden bewaard, omdat de heer Landré, de onvermoeide begeleider van de tochtgenooten, toegezegd heeft een uitvoerig artikel daarover in dit Weekblad te leveren.

Allen die Aken bezocht hebben, toonden zich ten hoogste dankbaar aan den heer Landré, die reeds den vorigen dag aan den maaltijd den dank van den Voorzitter, namens de tochtgenooten had ontvangen, voor zijne groote welwillendheid. Ook te Aken is werkelijk veel genoten.

De stemming in aanmerking nemende, die voortdurend heerschte, en waaraan herhaalde malen uitdrukking werd gegeven, is het niet te veel gezegd wanneer verklaard wordt, dat de beide dagen die de leden der Maatschappij gezamenlijk hebben doorgebracht in het zuiden van ons land en te Aken, niet licht vergeten zullen worden, en tot aller tevredenheid aanleiding hebben gegeven.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 17 September 1904. *Maastricht en Aken;* een opsomming, met korte aanteekeningen, van de voornaamste monumenten inzonderheid van Maastricht en Aken, voor hen die de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst niet kunnen bijwonen.

Iets over de bouwwerktuigkunde der oude Egyptenaren. In dit uit „The Builder" overgenomen artikel worden werktuigen beschreven, waarmede de reusachtige steenblokken bij den bouw der Egyptische monumenten werden verplaatst. Het artikel geeft beschouwingen van den Franschen ingenieur Choisy.

De Grafelijke zalen. „De Opmerker" heeft herhaalde malen het restaureeren van oude bouwwerken afgekeurd; geen wonder alzoo, dat het blad de herstelling van de Grafelijke Zalen niet met bijzondere ingenomenheid begroet. Dat de kap gerestaureerd werd — zegt het blad — kan er nog door. Van de oorspronkelijke bestond een goede opmeting van Rose, en een prent van 1616 verschafte de gegevens voor de vernieuwing der zijgevels. Verder dan deze vernieuwing had men echter niet moeten gaan. Toen eenmaal besloten was, dat de zaal voor de gemeenschappelijke Kamerzitting in September gebruikt zou worden, had men haar voor die bestemming moeten inrichten in modernen trant. Men heeft echter gepoogd die inrichting in 13e eeuwschen stijl tot stand te brengen, waardoor een tweeslachtigheid ontstaan is die zeker niet aangenaam treft. De zaal heeft sinds Graaf Floris V tal van veranderingen ondergaan, en iedere eeuw deed, wat zij meende te moeten doen. Zelfs als Rose zijn ijzeren kap niet gemaakt had, zou toch de zaal geenszins in haar oorspronkelijken toestand tot ons zijn gekomen. Nu vraagt het blad: Waarom niet onze moderne sierkunstenaars aan het werk gezet om de zaal voor haar moderne bestemming in te richten? Had men dat gedaan, dan ware zeker een voor het nageslacht belangwekkender geheel verkregen dan de pastiche, die nu het resultaat moest zijn.

Architectura. 17 September. *Tuinstijl.* De schrijver begint met de mededeeling, dat het hem een raadsel is, waarom niet bijna iedereen, alvorens tot den aanleg van een tuin over te gaan, eerst in aanraking tracht te komen met vaklui, die zich alleen aan de tuinarchitectuur wijden. Dit doet verwachten, dat het artikel belangrijke beschouwingen van een vakman zal geven.

De Beweging is een tijdschrift dat onder redactie van Albert Verwey met 1 Jan. a.s. zal verschijnen, handelend over letteren, kunst, wetenschap en staatkunde. Uit het prospectus worden eenige beschouwingen ontleend van den schrijver over de beweging, die de aankondiger van het boek ook in de hedendaagsche bouwkunde waarneemt; van „De Beweging", het leven van onzen tijd, en „een verschijnsel", hoopt hij het beste.

Verder bevat het nummer eenige mededeelingen over de *Opgravingen* te Knossos in 1904, onder leiding van Dr. A. J. Evans; het „Technisch gedeelte" vervolgen van *Familietuinen* en *Iets over het ontbinden van krachten.*

De Bouwwereld. 14 Sept. Vervolg van *De kunst in het tijdperk der machine,* naar Fr. Naumann.

Decoratieschilderwerk met behulp van schablonen. Dit werk kan heel goed worden, dank zij de schablone, die zoo kan worden samengesteld, dat hare verbindingsstukken medewerken tot decoratie. Om dit te bewijzen, worden twee afbeeldingen gegeven, die echter — onzes inziens — niet overtuigen kunnen, zelfs doen vragen of zij niet eenigermate het tegendeel bewijzen van 't geen men van haar verwacht heeft.

Verwarming en ventilatie. In dit artikel somt de heer Terneden eenige eigenschappen op van verschillende wijzen van verwarming.

In het Technisch Weekblad, 15 Sept., worden vervolgen gegeven van de *Mededeelingen over de Amsterdamsche waterleidingen,* en over het *Samenstellen en ontbinden van krachten.*

Metallicus, 15 Sept. Vervolgen van: *Slijpen en polijsten van metalen* en van: *Gegoten ijzeren buizen of Mannesmannsche buizen.*

Loodgieters- en Fittersbedrijf. 15 Sept. *Nieuw systeem water-closet. Bad- en waschinrichtingen. Plantenkassen.*

UIT DEN VREEMDE.

Te Rouen is door de Fransche regeering eene academie voor architecten gesticht.

Te Tabarka in Tunis zijn door den kapitein Beunet, aanvoerder van een Algiers bataillon, belangrijke archeologische ontdekkingen gedaan.

Hij vond verschillende Punische graven, die vele kostbaarheden en mozaïken van bijzondere zeldzaamheid en schoonheid bevatten.

Te Frankfort heeft elk inwoner recht op 160 liter waterleidingwater per dag. Woningen die meer dan 250 Marken huur doen, betalen 4 % van de huurwaarde om de kosten te dekken.

Voor de prijsvraag, voor eene villa te Honnef a. Rh. waren 186 antwoorden ingekomen. De 1e prijs groot 2000 Marken werd behaald door den architect Freiherr von Tettau te Berlijn. De tweede van 1500 Mrk. kwam aan Eliel Saarinen te Helsingfors (Finnland). De 3e, van 1000 Mrk. aan Hans Groszman te Augsburg.

Linoleum wordt tegenwoordig ook vloeibaar aangebracht, waardoor de naden in de vloerbedekking worden vermeden en eene willekeurige dikte kan worden verkregen. De vloeistof draagt den naam „Lactoleum".

Den 8sten September overleed op 58-jarigen leeftijd te Berlijn, Professor Peter Wallé zeer bekend om zijne geschriften over de Berlijnsche kunstgeschiedenis, speciaal de bouwkunst. Behalve deze, schreef hij tal van belangrijke werken op kunst-historisch gebied. Zijn laatsten arbeid was vooral gewijd aan het leven van Schlüter. Wallé redigeerde het weekblad „der Tiefbau".

Te Tours is het nieuwe, zeer fraaie raadhuis ingewijd; het is van de hand van den architect Lalouse. De wanden der trouwzaal, gedecoreerd door Anquetin, stellen voor daden uit het leven der vier schrijvers, die in Tours geboren werden, n.l. Rabelais, Descartes, Balzac en de Vigny. De raadzaal bevat de groote schilderij van Jean Paul Laurens, eene voorstelling van Jeanne d'Arc, tentoongesteld op de Salon van 1903.

Alderman John Pethik uit Plymouth, was oorspronkelijk een gewoon timmerman, doch wist het weldra zoo ver te brengen, dat hij zelfs groote werken ondernam. Men zegt dat hij $1/3$ van de gebouwen van Plymouth gebouwd heeft van welke stad hij Lord-Mayor was. Behalve vele andere groote werken buiten zijne geboortestad, waarvan een der beroemdste was, de verbreeding van London bridge. Hij overleed de vorige week ten gevolge van een ongeluk met een rijtuig, meer dan 2 millioen aan zijn zoon nalatende.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	23	jaar	salaris	f 45.—
„	„	„	24	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 85.—
„	„	„	45	„	„	- 120.—
„	„	„	27	„	„	- 60.—
„	„	„	35	„	„	- 100.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 100.—
„	„	„	26	„	„	- 75.—
„	Teekenaar	„	20	„	„	- 40.—
„	„	„	18	„	„	- 40.—
„	„	„	21	„	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 26 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Het verbouwen der kantoren, teekenkamers, werkplaatsen, bergzolders en stallen, aan de Nieuwe Lijnbaansgracht en Nieuwe Achtergracht, tot remise met werkplaatsen, ten behoeve der gem.tram.
Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkr. ter stadsdrukkerij, tegen f 2 (met 2 teek.) Inlicht. worden gegeven aan het bouwbureau der gem.-tram aan de Tollensstraat, van 2—4 u., gedurende de laatste vijf werkdagen voor den dag der aanbesteding.

MEPPEL. Het bouwen van een slachthuis met koestal.
De heer Ph. H. Frank, 's av. 8 u., in het café van Rouing, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. ten kantore van den archit. G. Otten Jz. Aanw. gedaan.

SCHINVELD (L.) Het gedeeltelijk afbreken der pastorie met nevengebouwen, het opbouwen en vernieuwen met bijlev. van ijzerhekwerken langs kerk en pastorie.
Het R.K. kerkbest., n.m. 3 u. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. bij H. Bertrams, archit., Roermond. Aanw. 26 Sept., n.m. 2 u.

DINSDAG 27 SEPTEMBER.

APELDOORN. *a.* Het bouwen van 2 woonhuizen en *b.* het bouwen van een groot woonhuis.
De arch. A. v. Driesum Sz., v.m. 11 u., in „park Tivoli". Bestek en teek. sub. *a* tegen f 1 en *b.* voor f 1,25 verkrijgb. ten kantore van den arch. Bas Backerlaan.

BUSSUM. 1. Het bouwen van eene openbare school met 14 lokalen, gymnastieklokaal enz. op een terrein, gelegen aan den Oud Bussumerweg. Ram. f 55682. II. Het bouwen van een onderwijzerswoning. Ram. f 7881.
Het gem.best., 's midd. 12 u.

EINDHOVEN. Het bouwen van een woonhuis en bijgebouwen met de lev. van alle materialen.
De heer Jos. Wijnbergen, 's av. 7 u., in café „de Phoenix", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. v. d. Ven, bouwk. Aanw. 27 Sept., v.m. 10 u.

's-GRAVENDEEL (Z.-H.). Het herbouwen van den afgebranden toren.
Het gem.best., v.m. 10½ u., in het koffiehuis van B. T. v. d. Berg. Bestek met teek. à f 1,60 verkrijgb. bij den arch. Beijers te Puttershoek, bij wien nadere inlichtingen zijn te bekomen.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis aan de Misterstraat.
De heer G. H. Rooks, 's av. 8 u., in het café van Boonhof. Bestek en teek. in gen. café ter inzage en inl. verstrekt de archit. H. v. d. Schaaf.

ZAANDAM. Het bouwen van een machinegebouw en ketelhuis te Zaandam.
De heeren H. Simonsz en Zn., 's midd. 12 u. Bestek en teek. ten kantore verkrijgb. à f 1.50. Inl. aan het bureau van den ingen.-arch. Roelof Kuipers, van Lennepweg 16, 's-Gravenhage. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 28 SEPTEMBER.

ENSCHEDÉ. Het afbreken van een bestaand perceel en daar ter plaatse bouwen van een hotel aan de Zuiderhagen.
De heer M. G. Rijbroek in het koffiehuis van G. Zwijnenberg. Bestekken met teek. ten kantore van den archit. H. Reigers verkrijgb. tegen f 10 en worden tegen f 7,50 bij de aanbesteding teruggenomen. Inl. te bekomen bij den architect. Aanw. 28 Sept, v.m. 9 u.

HULST (ZEEL.). Het bouwen van catechismuslokalen met toebehooren en de lev. der noodige materialen.
Het R.K. kerkbestuur, n.m. 1 u. Teek. en bestek ter inzage in het koffiehuis bij Reuling. Bilj. inzenden tot n.m. 12½ u. Inlicht. geeft P. J. v. Genk, arch., Leur. Aanw. 28 Sept., v.m. 10½ u. in genoemd koffiehuis.

LEIDEN. Het afbreken en weder opbouwen van perc. Breestr. 155.
De arch. W. C. Mulder, v.m. 11 uur, in voorn. perc. Bestek en teek. te verkr. à f 1 ten kantore van W. C. Mulder, Hoogewoerd 123. Aanw. gedaan.

VESSEM (N.-BR.). Het bouwen eener huizinge, bestaande in: woonhuis met stalling, schuur met bijlev. van alle materialen.
De heer P. de Rooij, n.m. 3 uur, in de herberg van J. Sterke—Wouters. Bestek en teek. ter inz. in voorn. café. Bestek te bekomen à f 0,50 bij P. de Rooij te Vessem en bij de firma M. F. van Piere en Co., Eindhoven. Inl. te bekomen Vrijdags en Zaterdags na den middag bij J. Th. v. Gerwen, Vessem. Aanw. 28 Sept., v.m. 11½ u.

DONDERDAG 29 SEPTEMBER.

ARNHEM. Bestek no. 209, het bouwen van een kazernement te Ede (4e gedeelte) onder beheer der genie, bestaande in het maken van 2 bataljons-kazernes, waarvan 1 op bestaand fundament. Ram. f 340.000.
De genie, v.m. 11 u., in hotel Sluis. Bestek en het proc.-verb. van gegeven inl. vanaf 23 Sept. ter lezing in hotel Sluis voorn. en het Hof van Gelderland te Ede. Bestek en afschr. van het proc.-verb. verkrijgb. resp. tegen f 2,50 en f 0,15 bij den opz. van fortific. te Arnhem. Inl. worden gegeven door den besteder op het bureel der genie op 20 en 21 Sept. van 2—4 u. Aanw. wordt niet gehouden.

ALMELO. Het bouwen van 4 heerenhuizen in het villapark.
De architect H. A. Witzand, n.m. 3 u., in café Beverdam, alw. bestek en teek. ter inz.

VRIJDAG 30 SEPTEMBER.

ALKMAAR. Bestek 1. Het maken van grond-, kunst-, overgangs- en andere werken. Bestek 2. Het maken van de gebouwen met bijkomende werken, alles voor den aan te leggen stoomtramweg Egmond aan Zee—Alkmaar—Bergen.
De directie der stoomtramweg maatschij. Egmond—Alkmaar—Bergen, n.m. 1½ u., in het gebouw „de Unie". Bestek en teek. verkrijgb. bij H. Coster en Zn. tegen f 10. Inl. geeft A. G. den Boesterd, Ringkade 25, Amsterdam. Aanw. 22 Sept., v.m. 10 u.

BUSSUM. Het bouwen van een villa aan den N. Hilversumschen weg.
De bouwmaatij. „Nieuw Bussum", 's midd. 12 u., in hotel „Nieuw-Bussum". Bestek en teek. verkrijgb. ad f 2 bij de arch. v. d. Goot en Kruisweg.

ZATERDAG 1 OCTOBER.

ALMELO. Het bouwen van 2 heerenhuizen in het Villapark.
De archit. H. A. Witzand, n.m. 3 u., in café Beverdam. alw. bestek en teek. ter inz.

HILVERSUM. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Taludweg.
De arch. J. E. Vixseboxse en Co., v.m. 10 u., in café De Doelen. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij voorn. arch. Koningstraat 32.

MAANDAG 3 OCTOBER.

AMSTERDAM. Het vergrooten van het koffiehuis op de veemarkt en van het gebouw N op het abattoir.
Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. en 1 teek. verkrijgb. ter stadsdrukkerij tegen f 1,25. Inl. te bekomen op het terrein van het abattoir, gedurende de laatste drie werkdagen de besteding voorafgaande.

EINDHOVEN. Het bouwen van een sigarenfabriek met bijbouw enz., gelegen op een terrein te Strijp, ten behoeve der firma Elias en Co.
De aanbesteders, 's av. 7½ u., in de zaal der harmonie „Apollo's lust". Bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. Gerard Geenen, tegen f 1,50, waar tevens nadere inl. te bekomen zijn. Aanw. 3 Oct., n.m. 5 u.

DONDERDAG 6 OCTOBER.

HAARLEM. Het maken van een bijbouw aan de zuidzijde van het rijksmuseumgebouw te Amsterdam, met daarbij behoorende werkzaamheden en leverantiën. Raming f 70000.
Het prov. best., v.m. 9 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het minist. van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov. best. en te bekomen bij M. Nijhoff, te 's-Hage. Inl. geeft de arch. der rijksmuseumgebouwen. Aanw. 29 Sept., v.m. 11 u.

ZATERDAG 8 OCTOBER.

HAARLEM. Bestek no. 208, het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Hoofddorp (3e gedeelte). Raming f 233200.
De genie, v.m. 10 u., op het bureel van den besteder Kinderhuisvest 17, alw. bestek vanaf 30 Sept. en het proc.-verb. van gegeven inl. vanaf 6 Oct. ter lezing. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkr. resp. tegen f 1,30 en f 0,10 bij den besteder. Inl. geeft de besteder op voorn. bureel op 4 en 5 Oct. v.m. van 10—12 u. Aanw. wordt niet gehouden.

DINSDAG 18 OCTOBER.

UTRECHT. Bestek no. 998, het maken van grondwerken, douaneloods, bureaulokalen, locomotievenloods, reservoirgebouw enz. op het station Baarle-Nassau (grens). Ram. f 391 000.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

---

2 SEPTEMBER.

TILBURG. Het bouwen van twee woningen voor den heer Karel Franken.
Laagste inschrijfster Wed. Vervest te Tilburg, metsel- en timmerwerk voor f 2394.

4 SEPTEMBER.

GRONINGEN (ONDERH.). Het verbouwen van een perceel, gelegen Nieuwe Ebbingestraat 39, voor rekening van de dames E. en T. Smith, onder architectuur van K. en G. Hoekzema Kz.
Laagste inschr. D. Dooijes, f 5646.

6 SEPTEMBER.

AMSTERDAM (ONDERH.). Het sloopen van het kerkgebouw aan de Keizersgracht no. 489 en het bouwen van een instituut voor Physische Therapie. Door den arch. Jos. Ingenohl.
Gegund aan den laagsten inschrijver Joh. Bijland te Hilversum.

BARSINGERHORN. Het bouwen van een haarfabriek aan den Barsingerweg.
Laagste inschrijver A. Visser, Barsingerhorn, voor f 7079.

DELFT (ONDERH.). Het bouwen van 3 woonhuizen te Hof van Delft. Door den arch. J. Th. v. Rossum.
Gegund aan J. Th. Schulten te Delft.

OUDENBOSCH. Het bouwen van eene kazerne voor de brigade Maréchaussée. Door het gem.best.
Laagste inschr. H. G. v. Meer, Oosterhout, f 8994.

7 SEPTEMBER.

SORREMORRE GEM. OLDEBOORN (FR.). Het afbreken en opbouwen eener boerenhuizing te Tjalleberd waarin stalling voor 55 stuks hoornvee en 3 paarden, onder bijlev. van al de materialen, arbeidsloonen, transporten, enz. Raming f 12530. Door den heer H. L. Siebenga.
Gegund aan de laagste inschrs. Huisman en Hazewindus, Terwispel, voor f 11771.

8 SEPTEMBER.

LEMMER. Het bouwen van een burgerwoning met bijlev. van alle materialen. Door mej wed. R. Huitema.

Laagste inschrijver A. M. Bosma. f 3990 Gegund.

10 SEPTEMBER.

LAREN (N.-H.) (ONDERH.). Het bouwen van een villa voor rekening van de dames Amend Door den arch. Hanrath. te Hilversum.

Laagste inschr. B. A. v. Rhijn. Hilversum, f 13780 Gegund.

PEPERGA. Het bouwen van een woonhuis aldaar voor J. Punter te Steggerda.

Laagste inschrijver J. Wiersma, Oldemarkt, f 715.

12 SEPTEMBER.

OOSTERMEER (FR.). Het bouwen eener stoomzuivelfabriek. Door den heer A. W Buning.

Laagste inschrijver H. Kijlstra, Oostermeer, f 5050.

OUD BEIJERLAND. Het bouwen van een wagenhuis. Door den bouwk. A. v. d. Linden.

Metselwerk. Laagste inschr. B. den Hoed, Zwijndrecht, f 1049.

Timmerwerk. P. v. Loo, Barendrecht, f 599.

Massa. D. Kramer, f 1746.

13 SEPTEMBER.

TIEL. Het verbouwen van het voormalige hotel Vermunt tot slagerij met beneden en bovenwoning. Door den heer G. J. Blom

Laagste inschr. J. Melkert, f 6940. Gegund.

14 SEPTEMBER.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan den nieuwen weg op Sophia's hoeve. Door den archit. A. v. Driesum Az

Laagste inschrijver Joh. Veeneman, f 5248 Gegund.

Deze besteding is zonder het gas- en loodgieterswerk.

HULST (ONDERH.). Het ver- en bijbouwen van klassen, speelzaal, enz., voor de bijzondere school in het pensionaat aldaar. Door het bestuur.

Gegund aan Gebr. Freyser, Hulst, voor f 12380.

MIDDELSTUM (GR.). Het bijna geheel afbreken en opbouwen van een doorrit met bovenzaal met bijlev. van alle ben. materialen. Door den heer S. Vliet.

Laagste inschrijver C. Everhardes, Delfzijl, f 1694. Gegund.

15 SEPTEMBER.

EPE. Het bouwen van een woonhuis voor den heer E. Roemerman. Door den aanbest.

Laagste inschr. Gebr. ter Haar, Epe, f 1860. Gegund.

'T LOO BIJ APELDOORN. Het bouwen van een dubbel woonh. Door den aanbest.

Laagste inschrijver H. Kamphuis, f 2800. Gegund.

STIENS (FR.). Het bouwen van een burgerwoonhuis. Door den heer K. Prins, Oudebildtzijl.

Laagste inschr. A. Polstra, Stiens, f 3678. Gegund.

VENLOO. Het bouwen eener schuur met karschop en paardenstal op de hoeve Engerhof, gelegen te Blerik. Door het best. der R. C. godshuizen.

Laagste inschrijver Gijsen, f 2080.

16 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van een woonen winkelhuis aan de Prinsengracht no. 821. Door den arch. P. Heijn.

Laagste inschrijver Maatschij. „de Bouwersbond", f 11525.

VLISSINGEN. *a*. Het bouwen van eene loods voor 30 badkoetsen; *b*. het verbouwen van eenige lokalen van de burgeravondschool enz. Door het gem.best.

a. Laagste inschrijver J. Loois, f 1650.

b. Joh. van Beers Pzn., f 1900.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een huis met 2 woningen. Door den heer H. Harmsen.

Laagste inschr. H. J. ten Haken, f 2272.

17 SEPTEMBER.

ZAANDAM. 1. Het bouwen van eene verdieping op de school aan het Rustenburg; 2. het leveren en stellen van de noodige schoolmeubelen Door het gem.best.

1e. Laagste inschr. A. J. de Haan, Amsterdam, f 21999. Gunning aangehouden.

2e. Perc. 1, schoolmeubelen. C. Kools Cz., Zaandam, f 1013. Gegund.

Perc. 2, kachels met schermen, enz. P. Bosman, f 0,13 per K.G. Gegund.

19 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Bestek no 1010. Het maken van grondwerken, het wijzigen van terreinafsluitingen, overgangswerken, stationsinrichtingen, het wijzigen en uitbreiden van kunstwerken, het bouwen van seinhuizen, het afbreken, opbouwen, verbouwen en verplaatsen van loodsen enz. met bijkomende werken in verband met de vernieuwing van de westelijke viaduct te Amsterdam (voor rekening van den Staat der Nederlanden). Ram. f 77000. Door de Holl. IJz. Spoorw. Maatij.

Laagste inschr. C. Hoen, Nieuwendam, f 59700.

AMSTERDAM. Het bouwen van een stoomketelhuis met schoorsteen bij de gashouders op het terrein der oostergasfabriek aan de Linnaeusstraat te Amsterdam. Door het gem.best.

Laagste inschr. W. Uitsleger, f 16555.

GOUDSWAARD (Z.-H.). Het bouwen van een landbouwerswoning met graanschuur en wagenhuis op de hofstede bewoond door den landbouwer J. van de Erve te Goudswaard, met bijlevering van alle daartoe ben. mater. en arbeidsl. Door den heer J. Verhagen Wz.

Metselwerk. Laagste inschr. R. B. v. d. Berg, N.-Beierland, f 6497.

Timmerwerk. F. v. d. Giesen, Westmaas, f 8670.

Smidswerk. C. Vis, Z.-Beierland. f 298.

Lood- en zinkwerk. N. de Jong, f 437.80.

Verf- en Glaswerk. C. J. Visser, Goudswaard, f 415.

Massa. R. B. v. d. Berg en K. Beversluis, N.-Beierland, f 16287. Gegund.

VEENDAM. Het afbreken van een bestaand gebouw en het bouwen van een woonhuis, aan het boven-oosterdiep te Veendam, alles met bijlev. van materialen (glas-, verf-, zink- en loodwerken uitgezonderd). Door den arch. H. Muntendam.

Laagste inschr. J. Overeinder, f 6187. Geg.

20 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Den bouw van eene dubbele villa aan de Stadhouderslaan, aldaar. Door de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters.

Laagste inschrijver J. H. Peppink, f 31500.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brandkasten enz, — Rotterd. Brandk. fabriek v/h Jb. de Haas & Zn. Rotterdam.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag.
Cementdakpannen. — Leonard van der Chijs te Maarssen.
Cement-IJzerwerken — Ned. Mij. voor Monierwerken, Amsterdam.
Cement-ijzerwerken. — L. H. KURPERSHOEK. Zwaanshals, Rott.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Centrale Verwarming en Ventilatie-inrichtingen, de *Schiedamsche Kunstsmederij en Machinefabriek* voorheen G. J. VINCENT & Co., Schiedam.
Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen, H. ZIMMERMAN, Utrecht.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Dakpannen. — L. v. d. CHIJS, Maarssen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's Gravenhage. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — Amsterdam. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & Zonen, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — Th. van Heemstede Obelt, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — Fred. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.

Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 18den October 1904 des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 998.

Het maken van grondwerken, douaneloods met verhoogd perron en vrije loods, bureaulokalen, loods voor aangehouden goederen, privaatgebouwtje, polygonalelocomotievenloods met Tractielokalen, aschkuilen en bergplaats, reservoirgebouw met Tractielokalen, draaischijf, waterkranen en leidingen, magazijnsgebouwtje met dienstlokalen met bijkomende werken op het Station BAARLE-NASSAU (grens).

Begrooting f 391000.—.

De besteding geschiedt volgens § 108 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Sept. 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur G. W VAN HEUKELOM te *Breda*. Parkstraat en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 3.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

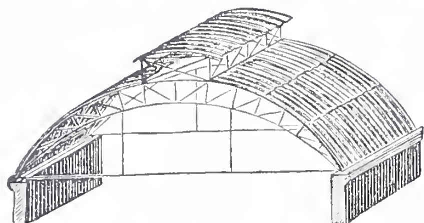
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 4den October 1904 ten 11 ure voormiddag *(West Europeesche tijd)* te Weelde-Merxplas.

Utrecht, den 20sten September 1904.

„BOUWMATERIALEN"
voorheen **M. LUIJTEN.**
LEKKERKERK, ROTTERDAM en DORDRECHT.

Uitsluitend prima
TRAS.

N. V. De Nederlandsche Staal-Industrie,
voorheen H. E. OVING Jr.

IJZERCONSTRUCTIE.
Overkappingen. — Bruggen. — IJzeren Gebouwen.
Geconstrueerde BALKEN, enz.
Kwadrantstalen Kolommen.
Fabriekssporen. — Loodsen. — Centrale verwarming.
Acetyleengas-Inrichtingen.

Rotterdam. GELDERSCHEKADE 31—33.

KLOOS & VAN LIMBURGH,
ROTTERDAM.

Quenasttegels

voor TROTTOIRS, FABRIEKEN, PERRONS etc.

Monsters te bezichtigen op de Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Sturtevant Engineering Company Limited
Keizersgracht 745, AMSTERDAM.

Lucht-verversching en verwarming van woonhuizen, Schoolgebouwen, Kerken, Vergaderlokalen, Concertzalen, Schouwburgen, Fabrieken, Werkplaatsen, enz. enz.,

zonder stoom- of waterleidingen, zonder kachels of radiatoren.

Fred. STIELTJES & Co.

„BOUWMATERIALEN" voorheen **M. Luijten.**
LEKKERKERK, ROTTERDAM en DORDRECHT.

FABRIKANTEN VAN
Asphaltdakpapier.

Prima fabricaat! **Concurreerende prijzen!**

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG 4 October 1904 des namiddags 2 uur (*locale tijd*) aan het Centraalbureau der Maatschappij Moreelse Park *Utrecht* voor de levering van bovenbouwmaterialen namenlijk:

BESTEK 209:

355.000 stuks stalen hellingplaten en 90.000 stuks stalen onderleg- en eindplaten.

BESTEK 210:

100 ton stalen tirefonds,
240 ton stalen lasch- en klembouten
en 500 ton stalen haakbouten.

BESTEK 211:

140.000 stuks grenen dwarsliggers.

BESTEK 212:

6.000 stuks eiken dwarsliggers
en 33.000 stuks beuken dwarsliggers.

BESTEK 213:

Wisselhout en brug-dwarsliggers van eiken- en beukenhout.

De wijze van besteding is in de bestekken omschreven.

De bestekken liggen ter lezing aan het Centraalbureau, Moreelse Park en bij den Ingenieur-Chef der Werkplaatsen en Magazijnen te Utrecht; zij worden op *franco* aanvraag en vooruitbetaling aan genoemd Centraalbureau (1e Afdeeling, Dienst van Weg en Werken) van af 12 September franco toegezonden voor *f* 0.50 per bestek.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht den 5 September 1904.

AANBESTEDING.

Burgemeesters en Wethouders van Blaricum en Laren, zullen op Zaterdag 1 October 1904, des voormiddags ten 12 ure, ten Gemeentehuize van Laren, in het openbaar aanbesteden:

Het maken van klinkerwegen.

Bestek met teekeningen zijn verkrijgbaar ter secretarie van genoemde gemeenten tegen betaling van *f* **1.50.**

Inlichtingen geven de Architecten Rigter te Bussum en Van Bronkhorst te Baarn, des voormiddags tusschen 9 en 12 uur te hunnen kantore.

Blaricum / Laren } 10 Sept. '04.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
A. A. H. HOSANG.
C. L. VELTHUIJSEN.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage is verschenen:

Arbeid als Koopwaar
DOOR
W. L. VAN MALSEN.
Prijs 50 Cent.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

1 OCTOBER 1904. 24e JAARGANG. No. 40.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

FONDEERINGEN IN DEN REVOLUTIEBOUW.

Hoe gebouwd moet worden is den lezers van dit weekblad genoegzaam bekend; hoe somtijds gebouwd wordt, zullen vele niet weten.

Daarom lijkt het ons interessant eene kleine bijdrage, strekkende ter meer algemeene bekendmaking van de kunst van sommige hedendaagsche bouwers, te leveren.

Dat deze kunst niet hoog staat, behoeft, waar de bouwondernemer veelal iemand is, die totaal van geen onderdeel van het bouwvak eenige notie heeft, niet te verwonderen.

Het is echter niet onze bedoeling, thans een tafereel op te hangen voorstellende het specimen „eigen" = „revolutie"-bouwer, wel een kijkje op hunne bekwaamheid te geven is het plan van dit opstel.

Voor een paar jaar vertoonde een hoekperceel in één der nieuwe stadskwartieren van een onzer grootste gemeenten angstwekkende teekenen van bouwvalligheid; het bewuste perceel werd ontruimd, door slooping van eenige overbodige uitwassen zooveel mogelijk ontlast en hersteld.

De opname van den bouwvalligen toestand was niet nauwkeurig genoeg geschied om haar te reproduceeren, waarom over dit geval, waarbij de bouwvalligheid grootendeels te wijten was aan een ondeskundige en slordige wijze van fondeeren, verder wordt gezwegen. Een tegenoverliggend hoekperceel, in denzelfden tijd (1899) en door denzelfden ondernemer gebouwd, werd sinds dien in 't oog gehouden, daar een sterk vermoeden bestond, dat dit aan hetzelfde euvel mank ging.

Deze observatie bleek werkelijk niet overbodig.

Vertoonde het perceel vroeger al eenige scheuren, plotseling namen sommige daarvan in grootte toe en ontstonden een paar nieuwe en wel op eene wijze, die uit analogie met het vorige geval leidden tot het vermoeden, dat ook ditmaal de fout aan dezelfde oorzaak zou zijn toe te schrijven.

Bij beschouwing van fig. 1, den gevel voorstellend, zal de richting der scheuren wel aanwijzen, dat men de fout in de fondeering van den tegenovergestelden benedenhoek, als waarheen de scheuren wijzen, heeft te zoeken.

Na de ontgraving kwam ook aan het licht, dat een gedeelte der fondeering was aangezet op drie z.gen. spaarbogen, zooals mede uit de figuur blijkt.

Reeds de plaatsing der bogen doet zien de verregaand slordige wijze van uitvoeren; de toppen, van die met I en III aangeduid, komen juist onder de opgaande dammen in den gevel. Tevens blijkt uit de figuur al, dat vooral de rechtstand met C aangeduid, een overgrooten zijdelingschen druk in de richting van het pijltje zal ontvangen, tengevolge der onsymmetrische belasting der aangrenzende bogen II en III, ten opzichte van het vlak door de as van C.

Het is toch duidelijk, dat de groote belasting in den top van boog III (door den dam E ± 20 ton) dezen wil samendrukken, en dus de geboorten van elkaar tracht te verwijderen.

Hieraan kon D, door het achterliggende massieve (?) metselwerk, weerstand bieden, van B is het zeer waarschijnlijk, dat deze vereischte weerstand niet aanwezig was.

In hoeverre het metselwerk van dien dam aan de werking van de kracht P gevolg gegeven had, was niet zeker uit te maken, wel waren meer omstandigheden aanwezig, die het vermoeden wettigen, dat eene verschuiving had plaats gehad. Hierop zullen we nader nog terugkomen.

De verrassing wordt grooter bij het zien der opgegraven fondeering, op grootere schaal op fig. 2 voorgesteld.

Commentaar is overbodig, toch willen we op enkele bijzonderheden wijzen.

Het metselwerk bestond uit (laten we maar zeggen best) rood, in „kalk"mortel; alle voegen waren met een stokje uit te halen, zonder eenigen schijn van verharding dus; het gedeelte zonder bogen was naar buiten uitgezet.

Vermoedelijk was deze uitzetting ontstaan na het aan de

buitenzijde ontgraven, waardoor aan de binnenzijde een plaatselijke overdruk ontstond. Dat het metselwerk daaraan direct gevolg gaf, behoeft niet te verwonderen; zooals reeds is gezegd, was van verharding der voegen in 't geheel geen sprake, zakwater (met diverse ongerechtigheden vermengd) sijpelde door dit gedeelte van den muur heen.

De uitmetselingen *a* hebben blijkbaar gediend als stempels onder de formeelen; één dezer blokjes was uitgevallen.

Uit figuur 2 blijkt, dat er wel eenige reden is, te vermoeden, dat werkelijk penant C is verschoven. Neemt men aan, dat het oorspronkelijk slechts een weinig uit het midden van de onderliggende kesp heeft gestaan, dan wordt he

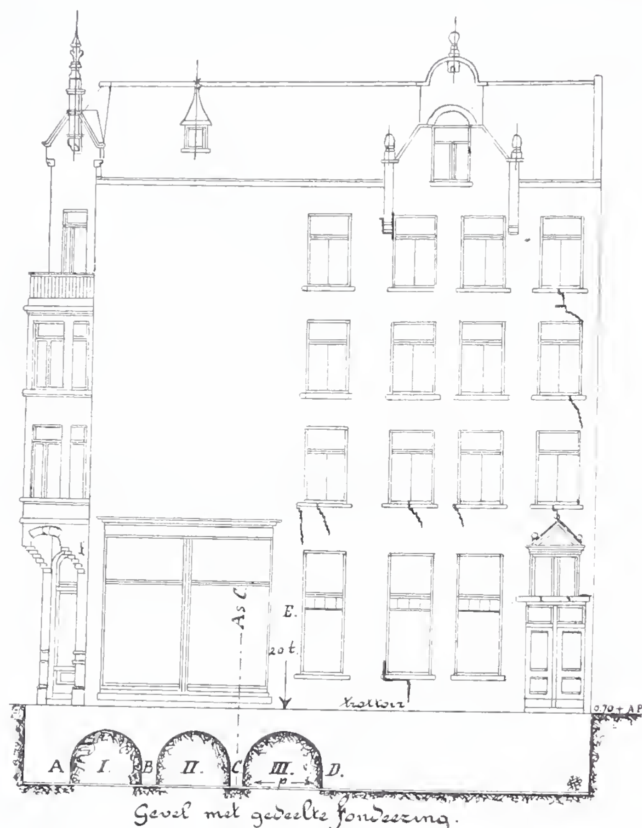

Fig 1.

dat niet alles ging, zooals 't behoort, wat o.i. spreekt uit het er als bij toeval „ingesmeten" [1]) lateibalkje.

Dat het aanzetten der verschillende halfsteensrollen grootendeels moest geschieden op stukjes kleiner dan een halve steen, begrijpt men uit de *onderlinge* verhoudingen.

Een geheel becijferen van het geval zou niet alleen te omslachtig, maar zelfs niet geheel mogelijk zijn, daarom blijft deze hierbij achterwege.

Uit de helling, die de verschillende vloeren in het perceel hadden verkregen en uit de schuine stukken onder tegen deuren gespijkerd, teneinde aansluiting met de stofdorpels te houden, was af te leiden, dat grootere zetting had plaats gehad, dan uit de fondeering bleek.

In elk geval heeft de voorziening bijtijds plaats gehad, om ongelukken, die in de naaste toekomst niet buitengesloten waren, te kunnen voorkomen.

Bedenkt men hierbij, dat de bovenverdiepingen tot huisvesting dienden van 6 gezinnen, dan is na te gaan, dat allicht eene instorting persoonlijke offers zou geëischt hebben.

Het trekken van verdere conclusies aan de lezers overlatend, willen wij alleen nog vermelden op welke wijze herstellingen zijn aangebracht.

Alvorens tot het ontgraven en onderzoeken der fondeering over te gaan, was het natuurlijk noodig het geheele perceel te ontruimen.

Hierna werd het geheel tot in de kap geschoord. De gevel werd hoofdzakelijk op steekschoren gevangen, welke in 2 rijen waren opgesteld, die respect. tot onderkant 1e en 2e verdieping reikten.

Voor de balklagen en vloeren werden eerst dwars door het perceel eenige zware ijzeren liggers aangebracht, ter eener zijde dragend in den gemeenschappelijken muur, ter anderer zijde op voldoenden afstand uit de te maken ontgraving op zware houten balken, die op de bestrating voor het perceel droegen, opgesteld.

Evenwijdig met den gescheurden gevel werden nu geplaatst 2 rijen stijlen met onder- en bovensloof en dit tot boven

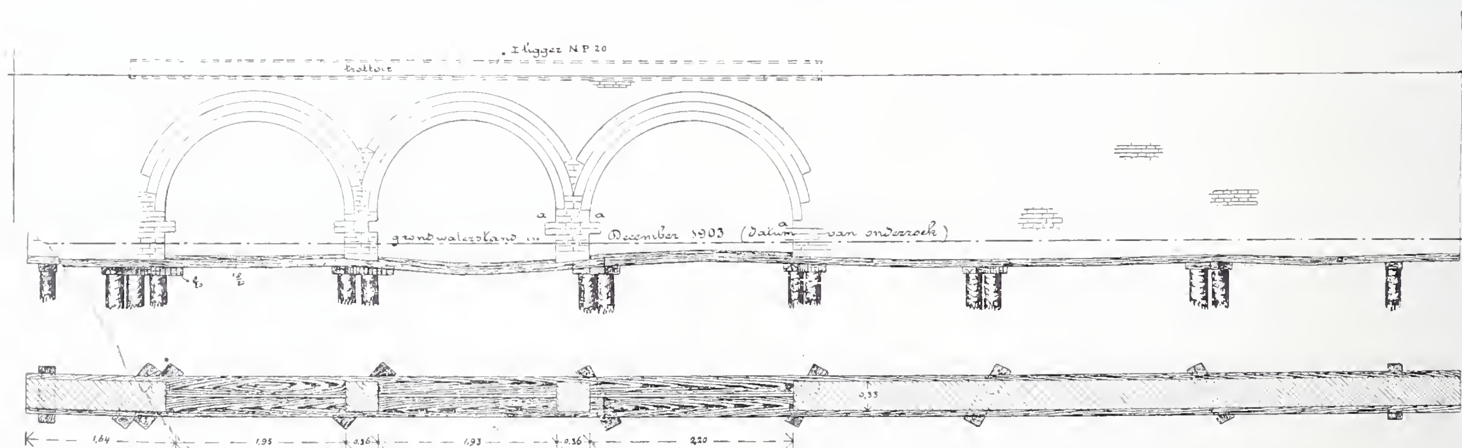

Fig. 2. Beschadigde fondeering.

uitschuiven (in de figuur) naar links zeer vergemakkelijkt door de helling, die de kloosterhouten in boog II hadden aangenomen, welke verschuiving op hare beurt de helling weder vermeerderde.

In 't bijzonder lette men nog op de lasch in de kloosterhouten juist onder C en op den (theoretisch juisten) bovenwaarts gebogen vorm van het hout in boog III, tengevolge van het neerdrukken in de aangrenzende gedeelten.

Het behoeft geen nader betoog, dat de afstand der palen te groot en de zwaarte van kespen en kloosterhouten te gering is, de vorm, die de laatste hebben aangenomen, bewijst dit beter dan eene becijfering kan doen.

Tijdens het optrekken heeft men blijkbaar al vermoed,

toe vervolgd en vervolgens met de noodige kruisingen en zwiepingen versterkt. De geheele fondeeringsmuur kon nu zonder bezwaar worden weggebroken en ook de kespen en het verdere fondeeringshout verwijderd.

De palen waren blijkbaar van voldoende afmetingen en de koppen reikten genoegzaam onder het grondwater.

Er werden nu aangebracht zware eikenhouten kespen ($^{15}/_{27}$ c.M.), waarover een ijzeren sloof uit 2 gekoppelde I balken N. P. 30 bestaande, en tot versterking der draagvlakken op het hout der kespen van ijzeren oplegplaten voorzien.

De sloof werd met beton opgevuld, teneinde grootere

[1]) Vakterm.

stevigheid te verkrijgen en bestand te zijn tegen de inwerking van het (zure) grondwater.

Het aanmetselen van het beschadigde gedeelte geschiedde nu zonder spaarbogen.

De zware gemetselde hoekerker werd weggebroken en niet meer aangebracht, waardoor eene gewenschte blijvende ontlasting werd verkregen.

* * *

EERSTE INTERNATIONAAL CONGRES VOOR DE HYGIËNE DER WONING.

Van 1 tot 8 November 1904 zal in het Grand Palais te Parijs het eerste Congrès International d'Assainissement et de Salubrité de l'Habitation plaats hebben, georganiseerd ter gelegenheid van de Int. Tentoonstelling van 1904 door de Société Française d'Hygiène met medewerking van de Société Centrale des Architectes Français en van de Société des Architectes diplomés du Gouvernement.

Zes Ministers zijn Eere-presidenten, terwijl het Fransche Comité van bescherming samengesteld is uit een groot aantal hooggeplaatste personen. In verschillende landen zijn dergelijke Comités ingesteld; dat voor Nederland bestaat uit de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijks Museumgebouwen, en Dr. Ruysch, lid van den Centralen Gezondheidsraad. Het Bureau van het Congres heeft tot Voorzitter den heer Janssen, President van de Société Française d'Hygiène, en tot Algemeen Secretaris den heer F. Marié-Davy, Ingénieur agronome, 7, rue Brézin, Paris (14e arrond.).

Dit Congres heeft ten doel het bestudeeren van de hygiënische toestanden der woonlokalen, het zoeken naar verbeteringen die aangebracht kunnen worden in de samenstelling, de bewoning en het onderhoud van deze lokalen, en de practische middelen aan te geven, om van de gemeentebesturen, huiseigenaren, reeders, architecten, ingenieurs, aannemers en bewoners zelve, de toepassing van de grondbeginselen der gezondheidsleer te verkrijgen.

Het Congres zal uit 7 afdeelingen bestaan, als: I. Woningen in de stad; II. Landelijke woningen; III. Werkmanswoningen; IV. Huurwoningen; V. Scholen; VI. Drijvende woningen; VII. Voorziening van drinkwater en afvoer van afvalstoffen.

In deze afdeelingen zullen alle onderwerpen besproken kunnen worden die uit een hygiënisch oogpunt er de noodzakelijke aandacht verdienen.

De verslagen van het Congres zullen later in druk verschijnen.

Leden van 't Congres kunnen worden zij, die 20 frs. betalen, waarvoor zij o. a. de berichten tijdens — en de verslagen na het Congres ontvangen, aan de uitstapjes kunnen deelnemen, vrijen toegang hebben tot de feesten ter eere van het Congres gegeven en tot de Tentoonstelling, en recht hebben op 50 % reductie van de reiskosten op de Fransche spoorwegen.

Op 1 en 2 Nov. a. s. worden voorbereidende vergaderingen gehouden, en op 3 Nov. de openingsbijeenkomst. Van af 4 tot en met 7 Nov. hebben de zittingen der afdeelingen plaats. De algemeene sluitingszitting wordt op 8 Nov. gehouden.

De Fransche taal is de officieele, maar de mededeelingen kunnen op het Congres gelezen worden in andere talen.

Nadere inlichtingen worden verstrekt door den bovengenoemden Algemeenen Secretaris. Een uitvoerig voorloopig programma van het Congres ligt ter lezing op het bureau van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst te Amsterdam.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTNAALDWERK.

Van 15 November 1904 tot 1 Januari 1905 zal in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem een tentoonstelling van kunstnaaldwerk worden gehouden. Het doel dat hiermede beoogd wordt, is het bevorderen van eene degelijke, artistieke opvatting op het gebied van het kunstnaaldwerk, te doen zien op welke hoogte deze tak van vrouwelijke handwerken zich in ons land bevindt, en aan belangstellenden nuttige wenken te geven omtrent samenstelling, gebruik der materialen, techniek, enz.

De inzendingen moeten geschieden vrachtvrij aan het adres van den Directeur van het Museum te Haarlem, tusschen 1 en 10 Nov. a.s.

De tentoonstelling zal omvatten oorspronkelijke kunstnaaldwerken van verschillende technieken en grondstoffen, vervaardigd na 1900, en als de plaatsruimte dit toelaat, ook ontwerpen en teekeningen. Indien het tentoongestelde daartoe aanleiding geeft, zal voor de verschillende rubrieken een diploma beschikbaar worden gesteld.

De inzendingen moeten naar oorspronkelijke ontwerpen zijn gemaakt; indien ontwerp en uitvoering door twee verschillende krachten tot stand kwamen, moet ook de naam van ontwerpster of ontwerper worden genoemd, en zoo mogelijk de teekening van het ontwerp worden bijgevoegd. Werken die niet aan artistieke eischen en degelijke techniek voldoen, kunnen niet worden aangenomen.

De inzendingen kunnen op de tentoonstelling verkocht worden voor de opgegeven waarde, maar worden slechts na afloop der tentoonstelling ter beschikking gesteld.

Aan het tentoonstellen zijn geen kosten verbonden; de werken worden voor rekening van het Museum tegen brandschade verzekerd en vrachtvrij aan het opgegeven adres teruggezonden.

Nadere inlichtingen, o. a. over plaatsruimte van grooten omvang, verstrekt de heer E. Von Saher, Directeur van het Museum.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 21 September 1904. In dit nummer worden de vervolgen gegeven van *Kunst en Beschaving*, en van *Gegoten ijzeren buizen of Mannesmannsche buizen*, en voorts eenige mededeelingen over *Het Groote Gasthuis te Haarlem*, overgenomen uit het „Nieuws v. d. Dag".

Architectura. 24 Sept. *Over de herstelling der Grafelijke Zalen*. De schrijver, de heer J. L. M. Lauweriks, vindt het in zekeren zin gelukkig, dat de herstellings-commissie zoo zonder aarzelen haar weg ging, en getracht heeft alle kwade invloeden die op het monument werken te weren, en de aangebrachte beschadigingen te herstellen; in elk geval is er tot veler genoegen iets moois bereikt, want zelfs de dagbladen die anders niet kwistig zijn met hun lof waar het architectuur betreft, zijn over het algemeen met het bereikte resultaat zeer ingenomen. Toch zullen de geschied- en oordeelkundigen (Dit zal „oudheidkundigen" moeten zijn. Red.) wel niet ten volle voldaan zijn, vooral zij niet, die wel het oude liefhebben, doch tevens eenige vrees koesteren, voor den al te grooten ijver der volbloed restaurateurs, wier overdreven zorgen wel eens doen denken aan eene overliefdevolle moeder, die haar kind uit overmaat van liefde dooddrukt. De schrijver wil niet beweren, dat dit laatste bij de Grafelijke Zalen is geschied; misschien was het kind al dood vòòr dien tijd, en dan is het werk der herstelling lofwaardiger, omdat het moeielijker is aan de hand van weinige gegevens iets goeds samen te stellen, dan wanneer men over vele bronnen te beschikken heeft. Ideaal geschiedkundig gedacht, is het een pleizierig gevoel voor onze natie om te weten, dat er op het Haagsche Binnenhof een gebouw staat, dat het symbool is van een rijk geschiedkundig verleden en het teeken onzer politieke macht, en dan kan het gebouw niet mooi genoeg zijn. Uit een oogpunt van kunst is het slechts de vraag, of datgene wat verkregen werd, zooveel verheven is boven hetgeen werd opgeofferd, dat de daad der herstelling daarin hare rechtvaardiging vindt. Na zorgvuldig wegen dezer verschillende factoren, na bedachtzaam onderzoek van alle plaats gehad hebbende veranderingen, is men misschien in staat een oordeel te vellen.

Het blad bevat verder het vervolg van *Tuinstijl*, en het „Technisch gedeelte" de vervolgen van: *Familie-tuinen in Frankrijk*, en van *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten.*

De Bouwwereld. 21 Sept. De heer J. H. W. Leliman bespreekt daarin *De Grafelijke Zalen*. Hoewel geen afkeurend

oordeel bedoelende, zegt de schrijver, dat het meubilair, inclusief de troon, waarmede de Ridderzaal op verlangen van de huishoudelijke Commissie der beide Kamers voor hare nieuwe bestemming werd ingericht, slechts één wensch wekt: dat men zoo spoedig mogelijk zich herinnere, dat alles los staat en het spoedig verwijderd of opgeborgen worde. De concentrische rijen van kleine stoeltjes schaden zeer en verstoren den indruk. Ook vooral in de wachtkamers van H. M. en van de Ministers, hoeveel kunst en werkmanschap daarin ook ontwikkeld werden, blijkt, dat het een hopelooze poging is zalen als deze (Ridderzaal) voor een modern doel nader in te richten zonder uit den toon te vallen. Nu de restauratie der Grafelijke Zalen welhaast voleind is, kan de Commissie ongetwijfeld met bevrediging op haar arbeid terugzien. Ook wie principieel tegenstander is van restaureeren, kan toegeven, dat wat er bij een restauratie te bereiken is, hier vrijwel bereikt werd, al willen ook enkele onderdeelen mogelijk meer of minder gewettigde kritiek of twijfel bij hem uitlokken.

Het nummer bevat voorts de vervolgen van: *Verwarming en ventilatie,* en van: *De Kunst in het tijdperk der machine*, voorts een plaat met afbeeldingen van meubels uit de meubelfabriek „Nederland" (ontwerpen van A J. Sanders), en (batikwerk van A. W. Kort).

Technisch Weekblad. 22 Sept. Vervolg der mededeelingen over *de Amsterdamsche waterleidingen. Machine voor het koud-zagen van metalen.*

Metallicus, en Loodgieters- en fittersbedrijf, van 22 Sept., bevatten vervolgen over *Plantenkassen,* en laatstgenoemd blad een vervolg van *Gegoten ijzeren buizen of Mannesmannsche buizen.*

UIT DEN VREEMDE.

Den 23en Augustus j.l. overleed te Bruan waar hij tijdelijk vertoefde, Regeeringsraad Karl Edler von Ott, professor aan de Duitsche Technische Hoogeschool te Praag, en een der bekendste figuren in de Ingenieurs-wereld van Oostenrijk.

Bij de oprichting der „2e Deutsche Staats-Oberrealschule", te Prag in 1873, werd hij daarvan directeur met den titel van Professor. Zijne geschriften zijn veel en belangrijk; zeer bekend is zijn boek over „Konservierung und technische Verwendung des Holzes", over „graphisches Rechnen und graphische Statik", en vooral zijne „Baumechanik" die in vele andere talen vertaald is.
Hij was juist bezig met eene nieuwe uitgave over zijne „Theorie der Stutzmaueren" toen de dood hem plotseling op 69 jarigen leeftijd wegnam.

Bij de bekende prijsvraag voor eene villa te Honef, schijnen verscheiden naamcouverten van niet bekroonden toch geopend te zijn. De Deutsche Bauzeitung laakt dit zeer, en terecht, daar men er zeker van zijn moet, dat de anonimiteit van den inzender niet geschonden wordt.

Het nieuwe station te Bazel kost met inbegrip van de werken aan de rangeer-terreinen 36 millioen francs. Het nieuwe goederenstation waarmede nu begonnen is, omvat een gebied van 24 H. A.; het personenstation, met de daarbij behoorende perrons en rails 30 H. A.

In 1878 werd te Nürnberg besloten tot afbraak van den aan ieder die Nürnberg bezocht, bekenden „Weisze Thurm". Gelukkig werd dit Vandalisme steeds uitgesteld en kwam men niet tot de uitvoering, hoe noodig deze afbraak ten behoeve van de verkeersverbetering ook scheen. Door aankoop van een aantal huizen is men er nu in geslaagd ruimte te vinden voor een dubbele poort, die de afbraak van een van de schilderachtigste en fraaiste werken van Nürnberg voor goed voorkomt.

In New-York heeft de Bell Telephone Cie. 27 centrale stations, met 120 duizend abonné's. In Chicago heeft de Kinloch Telephone Cie. 6 centrale, met 62 duizend aansluitingen, en de Automatic Cie. 1 centrale met 10 duizend abonné's.

Te Fall River werd het geheele spoorwegstation, een aanzienlijk stuk in zijn geheel verschoven, terwijl het personen verkeer geen oogenblik gestaakt werd.

Te Orange, bij Edison, werd een geheele fabriek met vele machinen in werking, ten behoeve van eene nieuwe onderverdieping een geheel eind opgeheven, terwijl de fabriek kalm aan den arbeid bleef.

Aan de Western electrische Centrale te New-York, werken 6 duizend werklieden.

Het verkeer in Duitschland op den Rijn werd in 1903 onderhouden door 160 Raderstoombooten, 1006 schroefstoombooten en 8846 zeilschepen.

De Belgische architecten hebben een jaarlijks nationaal architecten-congres ingesteld, te houden in Juni waaraan dit jaar 65 architecten deelnamen.

Behandeld werden:

1e. De instelling van een architecten diploma.

2e. Honorarium-tarief, enz

Voorzitter was de heer Frantz de Vestel, president van de Société Centrale d'Architecture de Belgique.

Het volgende congres wordt gehouden in 1905 te Luik, gedurende de Internationale Tentoonstelling aldaar.

BERICHTEN.

De Grafelijke Zalen. De Minister van Waterstaat enz. heeft op de begrooting van zijn departement voor 1905 een post van *f* 55 000 geplaatst voor de verdere herstelling van de Grafelijke Zalen, in verband met de vele werkzaamheden, welke nog zullen te verrichten zijn aan het Rolzaalgebouw.

De lokalen in het Rolzaal- en in het Lairessegebouw zullen, nadat de werkzaamheden aan de gebouwen zijn afgeloopen, van meubelen behooren te worden voorzien. Voorts zal wellicht de ondervinding, opgedaan bij het gebruik der Hofzaal, tot eenige wijzigingen of toevoegingen leiden, weshalve de Commissie van advies het wenschelijk acht voor 1905 een post van *f* 55.000 uit te trekken.

Volgens mededeeling van de Commissie van advies zullen voor 1906 dan nog overblijven te verrichten:

het bevloeren der kelders, welk werk afhankelijk is van de bestemming aan de lokalen te geven;

het afsluiten van het Binnenhof aan de oostzijde; en

het beschilderen van de wanden der Hofzaal, eventueel ook van die der Rolzaal.

Een raming der kosten van deze werkzaamheden is thans nog niet te geven.

Voormalig Rijksarchief-gebouw te 's-Gravenhage. Het gebouw op het Plein, waarin de bureelen der administratie van het Rijksarchief waren gevestigd, staat sedert September 1903, toen die bureelen naar het nieuwe gebouw op het Bleijenburg werden overgebracht. ledig. Het zal, alvorens te worden bestemd voor een anderen tak van 's Rijks dienst, gerestaureerd moeten worden, aangezien verschillende voorzieningen moeten getroffen worden. Omtrent eene toekomstige bestemming kon nog geen beslissing worden genomen.

Gebouw der Tweede Kamer. Ten einde de ventilatie in de vergaderzaal met goed gevolg te kunnen verbeteren, zal het noodig zijn de wijze van verwarming te veranderen. Op de Staatsbegrooting voor 1905 is daartoe voorloopig een bedrag van *f* 25.000 uitgetrokken.

Oud-Wassenaar. Uit 's-Gravenhage komt het bericht, dat het landgoed Oud-Wassenaar is verkocht aan de maatschappijen „Laan van Meerdervoort" en „Nationaal Grondbezit". Het nieuwe kasteel, met het omringend land zal worden verkocht, en de dan overblijvende 200 bunders zullen als villapark worden ingericht. Het oude kasteel en de vier boerderijen worden afgebroken.

Aanstaand treurig lot van het prachtige nieuwe kasteel, dat nu, als het den kooper vindt, bekneld zal raken in een zoogenaamd villapark. Zoogenaamd; want tot nog toe zijn zulke parken niet veel meer dan vervelende opeenstapelingen van in kleine tuintjes staande en soms slechts door smalle gangen van elkander gescheiden huizen die wel vrijstaan, maar ook vrijen inkijk in buurmans huis verzekeren.

Zulke villaparken worden een gruwel van de moderne uitbreidingen van steden.

Int. Hof van Arbitrage. Niet zoodra was 't bekend, dat Oud-Wassenaar was verkocht, of een belangstellende vestigd in een dagblad natuurlijk de aandacht op dit landgoed — dit is reeds de tweede keer — voor de stichting van het gebouw voor het Internationale Hof van Arbitrage: in het nieuwe kasteel zou de bibliotheek ondergebracht kunnen worden.

Dit zou wellicht mogelijk kunnen zijn; maar voor de zittingen van het Hof zal allicht een grooter gebouw moeten verrijzen.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 3 OCTOBER.

AMSTERDAM. Het vergrooten van het koffiehuis op de veemarkt en van het gebouw N op het abattoir.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. en 1 teek. verkrijgb. ter stadsdrukkerij tegen f 1,25. Inl. te bekomen op het terrein van het abattoir, gedurende de laatste drie werkdagen de besteding voorafgaande.

EINDHOVEN. Het bouwen van een sigarenfabriek met bijbouw enz., gelegen op een terrein te Strijp, ten behoeve der firma Elias en Co.

De aanbesteders, 's av. 7½ u., in de zaal der harmonie „Apollo's lust". Bestek en teek. verkrijgb. bij den arch. Gerard Geenen, tegen f 1,50, waar tevens nadere inl. te bekomen zijn. Aanw. 3 Oct., n.m. 5 u.

OOSTRUM (L.). Het bouwen van een nieuw woonhuis met stal en schuur.

De heer M. Verhaag, n m. 4 u., ten zijne huize, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 3 Oct., n m. 2 u.

WILDERVANK. Het afbreken eener behuizing te Wildervank en het bouwen eener winkelbehuizinge met bovenwoning, onder bijlev. van materialen enz.

De arch. H. Huizinga Jr., 's av. 6 u., in café Nap, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de arch. voorn. Aanw. 3 Oct., n.m. 4 u.

DINSDAG 4 OCTOBER.

DELFT. Het bouwen van een overdekte varkensmarkt met waaggebouw op de Beestenmarkt, Westzijde.

Het gem.-best., v.m. 11½ u. Inl. te bekomen tusschen 10-11 en 2-3 u. en bestek met 1 teek. ter inzage aan het bureau Vlamingstraat 22, bestek en teek. verkrijgb. tegen f 0,75 ter secretarie.

HOOGEVEEN I. Het bouwen van een haltegebouw te Noordsche Schut; II. het bouwen van een brugwachterswoning met wachtlokaal te Nieuweroord; III. het bouwen van een brugwachterswoning te Nieuweroord.

De direct. der Eerste Drentsche stoomtramweg Maatij, n.m. 2 u., in café Ogterop.

WOENSDAG 5 OCTOBER.

EMMER-COMPASCUUM (DR.). Het bouwen eener pastorie voor de Ger. kerk met de benood. materialen.

De kerkeraad der Ger. kerk. Bestek en teek. ter inzage bij R. Baas. Bilj. voor 5 Oct. inzenden bij Hospers of Oegema.

DONDERDAG 6 OCTOBER.

HAARLEM. Het maken van een bijbouw aan de zuidzijde van het rijksmuseumgebouw te Amsterdam, met daarbij behoorende werkzaamheden en leverantiën. Raming f 70000.

Het prov. best., v.m. 11 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het minist. van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov. best. en te bekomen bij M. Nijhoff, te 's-Hage. Inl. geeft de arch. der rijksmuseumgebouwen. Aanw. 29 Sept., v.m. 11 u.

VENLOO. Het bouwen van een huis voor den heer H. Horstermans—Janssen, aan den Straelschen weg.

De architect Hornix, bij wien bestek en teek. à f 1,80 te bekomen zijn.

VRIJDAG 7 OCTOBER.

BEEK BIJ NIJMEGEN. Het verbouwen en vergrooten van het hotel-pension „'t Spijker" te Beek.

De architect J. Knoops Jr. te Nijmegen, n.m. 2½ u., in voorn. hotel.

ZWOLLE. Het verbouwen van een perceel aan den Jufferenwal tot steenhouwerij, magazijn en bovenwoning.

De heer H. Greve, mr. steenhouwer, bij wien bestek en teek. à f 1 te bekomen zijn. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 8 OCTOBER.

HAARLEM. Bestek no. 208, het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Hoofddorp (3e gedeelte). Raming f 233200.

De genie, v.m. 10 u., op het bureel van den besteder Kinderhuisvest 17, alw. bestek vanaf 30 Sept. en het proc.-verb. van gegeven inl. vanaf 6 Oct. ter lezing. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkr. resp. tegen f 1,30 en f 0,10 bij den besteder. Inl. geeft de besteder op voorn. bureel op 4 en 5 Oct. v.m. van 10—12 u. Aanw. wordt niet gehouden.

MAANDAG 10 OCTOBER.

TILBURG. Het bouwen van rijkskantoren met conciergewoning enz., in de Stationstraat.

De arch. C. F. v. Hoof, n.m. 4½ uur, te zijnen kantore Spoorlaan, alw. bestek en teek. ter inzage, bestek tegen f 1 verkrijgb. en inl. te bekomen zijn.

DONDERDAG 13 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een electriciteitsfabriek op een terrein ten noordoosten van den stoomtramweg H. IJ. S. M. naar Scheveningen, tegenover de gem.-gasfabriek.

Het gem.best., n.m. 2 u. Voorw. à f 1,75 en teek. à f 2,30 aan de gemeentewerf verkr. Aanw. 3 Oct. n.m. 2 u., aan de gemeentewerf, daarna ter plaatse.

VRIJDAG 14 OCTOBER.

BENSCHOP (Z.-H.). Het afbreken en opbouwen van een bouwmanswoning met koestal, boen en karnhuis en schuur, met bijkomende werken.

De arch. Th. Jansen te Haastrecht, v.m. 11 u., in 't koffiehuis van D. Lieverse. Bestek en teek. ter inzage in voorn. koffiehuis en bij den archit. verkrijgb. tegen f 1,25. Inlicht. geeft voorn. arch.

DINSDAG 18 OCTOBER.

UTRECHT. Bestek no. 998, het maken van grondwerken, douaneloods met verhoogd perron en vrije loods, bureaulokalen, loods voor aangehouden goederen, privaatgebouwtje, polygonale locomotievenloods met tractielokalen, aschkuilen en bergplaats, reservoirgebouw met tractielokalen, draaischijf, waterkranen en leidingen, magazijngebouwtje met dienstlokalen en bijkomende werken op het station Baarle-Nassau (grens). Ram. f 391.000.

De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u.

DINSDAG 25 OCTOBER.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene hoogere burgerschool aan 's-Gravendijkwal

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage op de centr. secretarie en in het stads-Timmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. te bekomen aan gemeld Timmerhuis. Aanw. 11 Oct., v m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

14 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het bouwen van een dubbele villa aan de Stadhouderslaan. Door de architecten Z. Hoek en J. Th Wouters.

Gegund aan J. H. Peppink, 's-Hage, voor f 31500.

15 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van een winkelhuis aan den Prinsengracht no. 821. Door den arch. P. Hein.

Gegund aan G. F. Lutter en H. R. Lotgering, Amsterdam.

EDE. 1. Het maken van een school met onderwijzerswoning te Lunteren in „het Woud" en te Veenendaal aan „de Klomp" in perc. en massa; 2. de meubelen van die scholen in 2 perc en massa. Door het gem. bestuur.

1. School in 't Woud onder Lunteren, raming f 4907,75. Laagste inschrijver W. de Koning, Renswoude, f 3926*.

2. Onderwijzerswoning in 't Woud, raming f 4300,92. C. de Koning, f 3979*.

3. School aan de Klomp, ram. f 6844,46. C. de Koning, f 5640*.

4. Onderwijzerswoning aan de Klomp, raming f 4305,25. C. de Koning, f 3988*.

Massa 1 en 2. C. de Koning, f 7970.

Massa 2 en 3. C. de Koning, f 9628.

Generale massa. J. Diesman, f 19703.

Meubelen voor de school in 't Woud, ram. f 698,60. Hoogste inschr. J. Diesman, f 1067; laagste H. J. Thijsseling, Barneveld, f 437.

Meubelen voor de school aan de Klomp, raming f 1045,90. Hoogste inschrijvers Gebr. Mulder, Utrecht, f 1445; laagste H. J. Thijsseling, f 785.

Massa. Hoogste inschrijvers Gebr. Mulder, f 2400; laagste H. J. Thijsseling, f 1200.

* Gegund. Meubelen niet gegund.

HAARLEM (ONDERH.). Het bouwen van een doorrit met bovenwoning, paardenstal met hooizolder en brandstoffenbergplaatsen aan het nieuwe kanaal bij de Leidschevaart. Door de firma Fr. Perquin.

Gegund aan J. A. Jonker en Zn., Haarlem, voor f 11664.

19 SEPTEMBER.

ETTEN (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis voor rekening van den heer W. van Haperen.

Laagste inschr. W. Gobbens, f 1534. Geg.

20 SEPTEMBER.

STADSKANAAL. Het maken van een burgerwoonhuis en schuur bij den Gasselternijeveenschemond met al het benoodigde. Door den bouwk. A. Boezeman.

Laagste inschrijver R. Nieboer, Stadskanaal, f 3290. Gegund.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis nabij de algem. begraafplaats te Winterswijk. Door den heer B. W. Speelberg.

Laagste inschrijver D. Nijenhuis, f 1744. Gegund.

21 SEPTEMBER.

AHAUS (DUITSCHLAND). Het bouwen van een fabrieksgebouw, machinekamer, ketelhuis enz. ter gez. oppervl. van plm. 5600 M². op een terrein gelegen bij de fabriek te Ahaus. Door de Westfälsche Juté spinnerij en weberei.

Laagste inschrijver A. de Herder, f 63700. Gegund.

BERGUMERDAM (FR.). Het bouwen van een woonhuis. Door de heeren Gebr. v. d. Meulen te Bergum.

Laagste inschr. J. H. Veenstra, Suameer, f 2340. Gegund.

GRIJPSKERK. Het verbouwen of vergrooten der kerk en het bouwen eener consistorie met bijlevering van alle materialen enz. Door de kerkeraad der geref. kerk.

Laagste inschrijver R. Reitsma, Houwerzijl, f 1100. Gegund.

MELISKERKE (ZEEL.). Het afbreken van de oude, en het daar ter plaatse bouwen van eene nieuwe pastorie. Door de kerkvoogden der Ned. herv. gem.

Laagste inschr. C. P. Gast, Axel, f 4178.

OLDENZAAL. Het verbouwen der kettingfabriek tot woonhuis, gelegen aan den Bentheimer straatweg nabij Oldenzaal. Door den den heer W. H. Cohen.

Laagste inschr. G. A. Bleumers, f 3875. Nog niet gegund.

WIERINGEN. Het bouwen van een burgerwoonhuis met bijlevering van alle daartoe benoodigde materialen, in de Belt, voor rekening van den heer T. Buma.

Laagste inschr. D. Lont Jr., f 1355. Gegund.

ZEVENAAR. Het afbreken en weder opbouwen eener boerderij bewoond door B. Bosman te Ooij bij Zevenaar, met bijlev. van alle materialen. Door het R.K. kerkbestuur van 's-Heerenberg.

Laagste inschr. H. Ragers, Wehl, f 4377. Gegund.

22 SEPTEMBER.

ALKMAAR. Het bouwen van 2 winkelhuizen met bovenwoning en pakhuis a/d. Spoorstraat. Door den arch. K. Bakker Dzn.

Perc. 1. Laagste inschr. S. Overtoom, Schagen, f 6853. Gegund.

Perc. 2. S. Overtoom, Schagen, f 870. Geg.

EIBERGEN. Het afbreken van de bestaande oude pastorie met annexe werkzaamheden. Door de Nederl. Herv. gem.

Laagste inschr. B. H. Blankvoort, f 317.50.

EINDHOVEN. Het bouwen van een woonhuis te Woensel. Door den heer W. v. d. Harten.

Laagste inschr. A. Boogaarts, Woensel, f 2351.

HAARLEM. Het bouwen van 30 arbeiderswoningen te Haarlem. Door den archit. J. London.

Bestek *a*. Laagste inschr. H. de Jong, Zaandam, f 48200.

Bestek *b*. M. v. Ommeren, f 45145.

OOSTERBEEK (GELD.). Het bouwen van een Sanitäts Milchstall, volgens Duitsche methode aan den Paaschbergschen weg te Oosterbeek. Door den arch. A. M. v. Steenis.

Laagste inschr. firma J. v. d. Kracht, f 5599. Gegund.

23 SEPTEMBER.

VENLO. Het afbreken van een woonhuis, langs de Parade, en het bouwen van een winkelhuis, met bijlevering van de benood. materialen. Door den arch. Henri Seelen.

Laagste inschr. Fr. v. Gerven, Blerik, f 5629.

WAALRE (N.BR.). Het bouwen van 5 arbeiderswoningen met bijlev. van alle materialen. Door de firma J. W. Swane en Zn.

Laagste inschr. P. v. Mierlo v. d. Ven, Waalre, f 3777.

24 SEPTEMBER.

ALMELO. Het bouwen eener melkinrichting in de Zoetesteeg te Ambt Almelo. Door den heer A. Heuff MJzn.

Laagste inschr. G. Nijhof, f 5203.50. Gunning 8 dagen aangehouden.

VARSSEVELD. Het bouwen van een woonhuis, in massa en perceel, met bijlev. van al de benood. materialen. Door den heer W. Arentsen.

Timmer- en smidswerk. Laagste inschr. Berendschot, f 738*.

Metselwerk. H. Lammers, Westendorp, f 777*.

Glas- en verfwerk. W. Helmink, f 68*.

Massa. H. Lammers en W. Rusink, f 1679.

* Gegund.

26 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Het verbouwen der kantoren, teekenkamers, werkplaatsen, bergzolders en stallen, aan de Nieuwe Lijnbaansgracht en Nieuwe Achtergracht, tot remise met werkplaatsen, ten behoeve der gem. tram. Door het gem. best.

Laagste inschr. B. de Bruin, Weesp, f 107.370.

MEPPEL. Het bouwen van een slachthuis met koestal. Door den heer Ph. H. Frank.

Laagste inschr. Hk. Zwikke, f 1883. Gegund.

27 SEPTEMBER.

APELDOORN. *a*. Het bouwen van 2 woonhuizen en *b*. het bouwen van een groot woonhuis. Door den arch. A. v. Driesum Sz.

Laagste inschr. A. Kamphuis, f 6180 en f 5932*. * Gegund.

BUSSUM. I. Het bouwen van eene openbare school met 14 lokalen, gymnastieklokaal enz. op een terrein, gelegen aan den Oud Bussumerweg. Ram. f 55682. II. Het bouwen van een onderwijzerswoning. Ram. f 7881. Door het gem. best.

Perc. I. Laagste inschr. B. de Bruin, Weesp, f 58700.

Massa. W. Vermeulen, Bloemendaal, f 58725. Nog niet gegund.

's-GRAVENDEEL (Z.-H.). Het herbouwen van den afgebranden toren. Door het gem. bestuur.

Laagste inschr. D. v. d. Berg, Westmaas, f 8147.

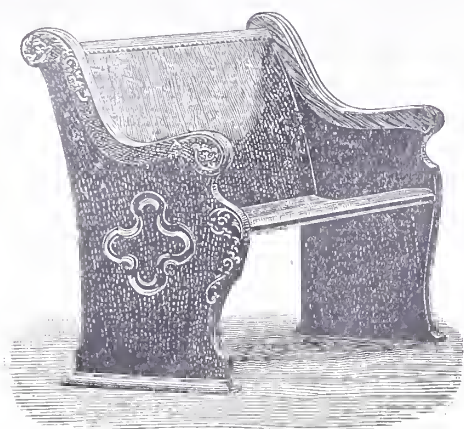
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co.,Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co, Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91,
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

LEYDEN & VAN BEEST.

BINNENROTTE 22—24, ROTTERDAM.

Succursale: BRUSSEL 9 rue d'Angleterre.

SCHOOLMEUBELEN.

GROOTE COLLECTIE

Schouwburgstoelen

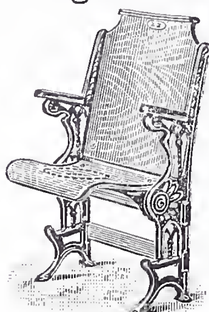
vouwbare

en

draagbare

stoelen

voor

Kantoor- en Koffiehuisinrichtingen op groote schaal.

KERKEN, ZONDAGSSCHOLEN, NUTSGEBOUWEN en VERGADERZALEN.

Prijzen en catalogus op aanvrage.

o. a. ingericht: Departement tot Nut van 't Algemeen, Luthersche Kerk, „Nieuwe Kerk 's-Gravendijkwal" Delfshaven allen Rotterdam.

„Geillustreerde brochure aangaande de aanwending van Metaalgaas voor gewapende Betonconstructies op aanvraag gratis en franco."

GROOTE VOORRAAD

STALEN BALKEN

N. V De Nederlandsche Staalindustrie,

voorheen H. E. OVING Jr.

GELDERSCHEKADE 31-33, ROTTERDAM.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM.

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en Prijzen.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 17den Oct. 1904, des namiddags ten half 2 ure *(Greenw. tijd)*, zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1014:

Het maken van Grond- en Spoorwerken, eene Goederenloods, een Privaatgebouwtje en bijkomende werken ter uitbreiding van het stationsemplacement BROEK OP LANGENDIJK.

Begrooting f 16538.—.

Het bestek met 1 teekening is tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op *franco* aanvrage aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.
Het Gedelegeerd Lid.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5.

Telephoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurreerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR- EN HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrootingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

8 OCTOBER 1904. 24e JAARGANG. No. 41.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

OVER DE ACUSTIEK

DOOR

H. J. VAN DER VEEN, *Ingenieur te Amsterdam*.

Reeds de Grieken en Romeinen hebben zich met de vraag, welke eischen eene goede acustiek aan hunne theaters stelde, bezig gehouden. Door de ervaring en het nemen van proeven hebben zij uitstekende resultaten verkregen. Bij al de nog bestaande of, juister, gedeeltelijk bestaande theaters der Grieken en Romeinen is eene prachtige, volle, heldere klank aanwezig, waarover men nu nog dikwijls verwonderd staat, als men de groote afmetingen dezer theaters in aanmerking neemt.

Met den val der Grieken en Romeinen ging ook deze antieke wetenschap verloren; in de middeleeuwen vindt men er geen spoor meer van. Eerst in lateren tijd heeft men de acustiek meer bestudeerd en voor alles getracht de verloren gegane wetenschap der ouden terug te vinden, om dan, toegerust met al de hulpmiddelen der moderne wetenschap, gene te volmaken om haar toe te kunnen passen op de vraagstukken, welke de tegenwoordige tijd stelt. Vergeleken bij de theaters der ouden zijn de eischen, welke de gebouwen thans stellen, veel hooger. In de theaters der ouden kon het geluid zich vrij naar alle kanten uitbreiden; thans wordt het geluid in de besloten ruimten overal hindernissen in den weg gelegd, welke in staat zijn de acustiek eener ruimte geheel te bederven.

Het is dan ook geen wonder, dat men in een tijd, waarin men van de wetten van het geluid weinig en van de wetenschap der ouden niets wist, geneigd was aan te nemen, dat het geheel van het toeval afhing of eene ruimte, een zaal enz. eene goede acustiek bezat, ja dan neen; dat de wetenschap iemand daarbij geheel in den steek liet. Zelfs Charles Garnier, de bouwmeester van de opera te Parijs, bekende, dat het hem niet gelukt was te ervaren, welke eischen eene goede acustiek stelde, ofschoon hij een groot aantal theaters bestudeerde en de meest bekende natuurkundigen en musici hem met hun raad ter zijde stonden. Zie Charles Garnier, „Le Théâtre, Paris 1871." Woordelijk zegt de groote bouwmeester hier: „il faut bien que j'explique que je n'ai eu aucun guide, que je n'ai adopté aucun principe, que je ne me suis basé sur aucune théorie et que c'est du hasard seul que j'attends ou l'insuccès ou la réussite", en verder: „Cela montre, je crois, que jadis comme aujourd'hui la science de l'acoustique appliquée aux théatres, était une science puérile et que c'est le hasard seul qui dans ce cas spécial a de tous temps été le „Deus ex machina."

Tegenover Garnier staan evenwel in 1878 Davioud en Bourdais, de bouwmeesters der Trocadero-Rotonde; deze hebben door toepassing van de door ernstige studie verkregen resultaten een buitengewoon succes behaald.

In Duitschland was Langhaus de eerste, die in 1810 in zijn geschrift „Langhaus, Uber Theater oder Bemerkungen über Katakustiek," de acustiek behandelde. Vijftig jaren later besprak hij in het „Zeitschrift für Bauwesen" opnieuw hetzelfde vraagstuk, nu voor alles om de resultaten zijner op de praktijk toegepaste theoriën mede te deelen.

Na Langhaus is het vooral aan Orth, Sturmhoefel, Vierordt en anderen te danken, dat de eischen, welke tegenwoordig de acustiek stelt, bekend zijn en wat meer zegt, dat men in staat is aan vele dezer eischen te voldoen. De hedendaagsche bouwkundige mag dan ook niet meer staan op het standpunt van Garnier, maar hij zal, door nauwgezet volgen en toepassen der nu bekende theoriën, er voor kunnen zorgen, dat in de door hem ontworpen en gebouwde ruimte eene goede acustiek aanwezig is; dat wil zeggen, dat op alle plaatsen der ruimte het gesprokene of gezongene goed verstaan wordt, zonder dat storende bijklanken optreden. Het doel van dit artikel zal zijn, zoo kort en duidelijk mogelijk deze theoriën uiteen te zetten.

Indien de lucht begint te trillen, ontstaat een geluid. Om

dus een geluid te maken, behoeft men slechts de lucht in trilling te brengen. De lucht plant deze trillingen dan voort. De luchttrillingen noemt men geluidgolven. Komen deze geluidgolven in ons oor, dan hooren wij het geluid. Het geluid dat wij hooren bestaat uit een direct geluid, dat zijn de geluidgolven welke rechtstreeks uit den mond van den spreker in het oor van den toehoorder geraken, en uit een indirect geluid, dat niet rechtstreeks uit den mond van den spreker in het oor van den toehoorder komt. Dit indirect geluid bestaat in den regel uit geluidgolven, welke door het een of andere voorwerp teruggekaatst worden en dan eerst het oor van den spreker bereiken.

De sterkte van het geluid is omgekeerd evenredig aan den afstand; d. w. z. het directe geluid dat wij hooren, als wij op 10 M. afstand van een spreker staan, is tweemaal sterker dan het geluid dat wij hooren, indien wij 20 M. van den spreker verwijderd zijn. De snelheid waarmede het geluid zich voortplant, kan op rond 342,5 M. in de seconde aangenomen worden.

Het indirecte geluid bestaat, zooals reeds gezegd werd, uit geluidgolven, welke door een voorwerp teruggekaatst worden.

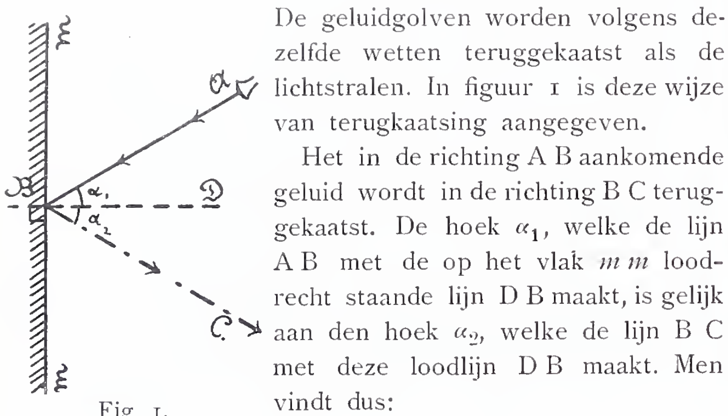

Fig. 1.

De geluidgolven worden volgens dezelfde wetten teruggekaatst als de lichtstralen. In figuur 1 is deze wijze van terugkaatsing aangegeven.

Het in de richting A B aankomende geluid wordt in de richting B C teruggekaatst. De hoek α_1, welke de lijn A B met de op het vlak *m m* loodrecht staande lijn D B maakt, is gelijk aan den hoek α_2, welke de lijn B C met deze loodlijn D B maakt. Men vindt dus:

$$\angle ABD = \angle DBC. \quad \text{of } \alpha_1 = \alpha_2.$$

De drie lijnen A B, D B en B C liggen in één vlak.

De richting, waarin de geluidgolven door een wand teruggekaatst worden, kan dus steeds geconstrueerd worden. Het gereflecteerde geluid heeft een grooteren weg af te leggen dan het directe geluid; het zal dus steeds zwakker zijn. Door de terugkaatsing zelf, wordt het geluid eveneens verzwakt, dat wil zeggen, het aankomende geluid wordt niet geheel teruggegeven, er heeft steeds een verlies plaats.

Sturmhoefel heeft talrijke proeven met uit verschillende materialen bestaande wanden genomen; hij vond dat teruggekaatst werd door:

een waterspiegel	95 %
een gepolijsten steen of kalkwand (stuc-marmer)	95 %
een gepolijste of gelakte bekleeding met hout	95 %
een geverfde bekleeding met hout	90 %
een gladgepleisterden wand	80—85 %
een gevoegden wand	75 %
een geornamenteerden wand met glad gepleisterden grond	64 %
een geraapten wand	50 %
een vlak geloopen grindvloer	50 %
met een bezem ruw gemaakt pleisterwerk (van putjes voorzien)	35 %
stijve theater decoraties	30 %
in plooien afhangende draperiën van pluche	20 %

De bekleeding met hout reflecteert het geluid niet alleen, zij versterkt het bovendien, indien de wand niet te dik is, zoodat deze mede gaat trillen; hierdoor wordt het teruggekaatste geluid 95 % van het aankomende geluid. In de praktijk komt zeer veel voor de glad gepleisterde wand; men neme dan steeds aan, dat deze wand 80 % van het aankomende geluid terugkaatst. Des te gladder en vlakker en massiever een wand is, des te meer wordt het geluid teruggekaatst zonder zich te verstrooien; des te ruwer de wand is, des te meer wordt het geluid naar verschillende richtingen teruggekaatst of verstrooid. Deze verstrooiing wordt te geringer naarmate de hoek, welke de aankomende geluidgolf met den wand maakt, kleiner is.

Het teruggekaatste geluid komt steeds iets later bij den toehoorder, dan het directe geluid, daar het een langeren weg af te leggen heeft. Hoe sneller het teruggekaatste geluid op het directe geluid volgt, des te beter. Hoort men eerst het directe geluid en daarna het teruggekaatste geluid, dan ontstaat een nagalm of wel een echo. Het ontstaan van beiden moet vermeden worden.

Men neemt aan, dat een redenaar gemiddeld niet meer dan vijf lettergrepen per seconde spreekt; een lettergreep wordt dan in $^1/_5$ seconde uitgesproken. Het teruggekaatste geluid mag hoogstens $^1/_4$ deel van een lettergreep na het directe geluid bij den toehoorder komen, opdat het niet hinderlijk zij; drie vierde deel van het teruggekaatste geluid valt dan samen met het directe geluid. In het geheel mag dus het teruggekaatste geluid $^1/_4 \times {}^1/_5 = {}^1/_{20}$ seconde na het directe geluid aanslepen. Gedurende deze $^1/_{20}$ seconde neemt het teruggekaatste geluid snel af tot geheele onhoorbaarheid, daar vooral het teruggekaatste geluid bij het begin van een lettergreep het sterkst is en daarna snel afneemt. Het geluid plant zich met eene snelheid van 342,5 M. in de seconde voort. Het verschil in lengte van den weg, welke het directe en het teruggekaatste geluid af te leggen hebben, is dus hoogstens

$$\frac{342{,}5}{20} = 17 \text{ M.}$$

D e w e g, w e l k e h e t t e r u g g e k a a t s t e g e l u i d h e e f t a f t e l e g g e n o m d e n t o e h o o r d e r t e b e r e i k e n, m a g h o o g s t e n s 17 M. l a n g e r z i j n, d a n d e w e g, w e l k e h e t d i r e c t e g e l u i d h e e f t a f t e l e g g e n.

De bouwmeester moet dit voor alle zitplaatsen in de ruimte onderzoeken; zoodra het verschil in de afstanden grooter wordt, moet men op de eene of andere wijze er voor zorgen, dat dit teruggekaatste geluid onschadelijk gemaakt wordt.

Deze maat van 17 M. werd door Langhaus, Sturmhoefel, Daly, Davioud en Bourdais als uiterste grens aangenomen. Slechts Orth neemt een tijdverschil van $^1/_{50}$ seconde, dat is een verschil in afstand van $\frac{342{,}5}{50}$ = rd. 7 M. aan. Uit eigen ervaring is mij gebleken, dat bij normale, geoefende stemmen, welke het oor aangenaam aandoen, de afstand van 17 M. aangenomen kan worden. Met slechte sprekers, die hinderlijk vlug spreken en eene scherpe stem hebben, behoeft men bij het bouwen van theaters en gehoorzalen geen rekening te houden, daar zulke sprekers niet geschikt zijn voor het publiek op te treden. Slechts in vergaderzalen zal men verstandig doen met in plaats van 17 M. eene afstand van 10 M. aan te nemen, daar in deze zalen dikwijls ongeoefende sprekers het woord voeren.

In den regel wordt aangenomen, dat het directe geluid van een spreker tot op een afstand van 20 M. duidelijk verstaanbaar is. Bij grootere afstanden is het directe geluid niet meer voldoende, men zal het geluid moeten versterken. In de eerste plaats kan dit geschieden door het teruggekaatste geluid. Daar de kracht van het geluid omgekeerd evenredig is aan den afstand, zal b. v. op 30 M. afstand van den spreker de kracht van het geluid slechts $^2/_3$ gedeelte zijn van de kracht, welke het geluid heeft op 20 M. afstand. Het ontbrekende $^1/_3$ gedeelte zal aangevuld moeten

worden door teruggekaatst geluid, opdat het gesprokene nog duidelijk verstaanbaar zij. Dat dit inderdaad mogelijk is, zal menigeen der lezers reeds uit eigen ervaring bekend zijn. De spreker en de toehoorder behoeven slechts in een langen, niet te smallen corridor ieder aan een der eindwanden te gaan staan. Het geluid van den spreker wordt dan door de zes wanden gereflecteerd; het verschil der wegen van het directe en het indirecte geluid is slechts uiterst gering. Indien de wanden uit glad pleisterwerk bestaan, waardoor 80 % van het geluid teruggekaatst wordt, dan moet theoretisch het teruggekaatste geluid 6 × 0,8 = 4,8 maal sterker zijn dan het directe geluid. Inderdaad is dit geluid in zoo'n corridor veel sterker dan het directe geluid.

Zooeven werd gezegd: „zoodra het verschil der afstanden grooter wordt dan 17 M. moet het gereflecteerde geluid op de eene of andere wijze onschadelijk gemaakt worden." Men kan dit op verschillende wijzen doen. De meest voor de hand liggende methode bestaat in het vernietigen van het geluid, door de wand te doen bestaan uit een materiaal dat het geluid slechts weinig terugkaatst. Uit het tabelletje blijkt, dat draperiën van pluche in dit geval uitstekende diensten kunnen doen. Met het in toepassing brengen van deze methode bij eene nieuw te bouwen zaal zou men evenwel zeer treurige ervaringen opdoen. In de praktijk mag deze methode dan ook slechts als laatste redmiddel gebruikt worden om de slechte acustiek eener reeds bestaande ruimte te verbeteren, daar het voor een groot gedeelte van het teruggekaatste geluid afhangt of eene ruimte, zooals men dat noemt, gemakkelijk of zwaar spreekt. Wanneer het directe geluid niet door teruggekaatst geluid gesteund wordt, dan klinkt de stem of het instrument hard en koud. Door het teruggekaatste geluid wordt het geluid vol en week, daar de niet te vermijden tusschenpoozen bij het inzetten van de lettergrepen of noten door het teruggekaatste geluid, dat steeds even achter het directe geluid aansleept, onhoorbaar worden. Men krijgt daardoor een harmonisch ineenvloeien der klanken, het geluid wordt warmer, weeker, voller.

Eerst als laatste redmiddel mag het gevaarlijke teruggekaatste geluid vernietigd worden. Men zal dus het teruggekaatste geluid dat een meer dan 17 M. langer weg af te leggen heeft dan het directe geluid, op een andere, betere wijze onschadelijk moeten maken.

De beste en meest gebruikte methode bestaat in het verstrooien van het teruggekaatste geluid. Men kan het geluid verstrooien, door den wand, waardoor het teruggekaatst wordt, niet glad te maken, maar hem in een aantal kleine vlakken, welke allen met de aankomende geluidstralen een verschillenden hoek maken, te verdeelen. Door ieder dezer vlakken wordt het geluid in een andere richting teruggekaatst; des te kleiner nu deze vlakken zijn, des te meer wordt het geluid verstrooid. Men kan zulk een vlak in vele dergelijke kleine vakken verdeelen door den wand relief te geven, door hem van ornamenten, lijsten, enz. te voorzien. In het algemeen wordt het relief samengesteld uit cylindrische en

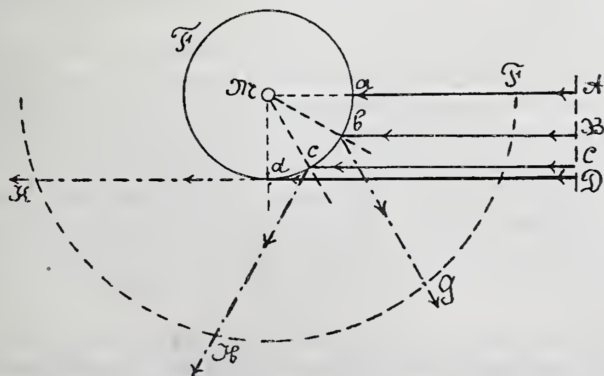

Fig. 2.

bolvormige vlakken of gedeelten er van. De geluidverstrooiende eigenschappen van het relief zullen aan een cylindervlak aangetoond worden.

In fig. 2 is F het grondvlak van een cylinder; de straal van het grondvlak = 10 cM. M is het middelpunt. Een geluidgolf of, juister, een bundel van geluidgolven ter breedte van de straal M d, treft de oppervlakte van den cylinder. Aangenomen wordt, daar de bron van het geluid op grooten afstand van den cylinder ligt, dat deze geluidgolven evenwijdig loopen. Het gedeelte van den omtrek van den cylinder a d wordt in drie gelijke deelen verdeeld. De geluidgolven welke het gedeelte a b treffen, worden verstrooid over het gedeelte F G, daar een golf welke juist in a treft, wordt teruggekaatst in de richting A F, de golf welke juist in b treft, in de richting b G. Evenzoo vindt men, dat de geluidgolven welke het gedeelte b c treffen, verstrooid worden over het gedeelte G H, daar de straal C c in de richting C H teruggekaatst wordt. De geluidgolven welke het gedeelte c d treffen, worden verstrooid over het gedeelte H K, daar de straal D d, teruggekaatst wordt in de richting H K.

De bundel geluidgolven ter breedte van 10 cM., wordt dus over de geheele tusschen de lijnen A a en d K gelegen ruimte verstrooid. De kracht van het verstrooide geluid is evenwel niet overal het zelfde; het geluid zal bij F het sterkst en bij K het zwakst zijn; de kracht is evenredig aan de breedte der bundels geluidgolven A B, B C, en C D. Deze breedten zijn gelijk aan de sinussen der hoeken, waarin het kwadrant a M d verdeeld is; de sin. 30° = 0.5; sin. 60° = 0.87; sin. 90° = 1. Indien de lengte van den radius als 1 aangenomen wordt, verhouden zich de breedten der drie bundels als 0.5 : 0.37 : 0.13, en volgens deze verhouding neemt de kracht van het verstrooide geluid in de drie gedeelten F G, G H en H K af.

Verdeelt men nu den hoek a M d in een oneindig aantal kleine hoekjes en noemt men de sterkte van het in de richting a F teruggekaatste geluid = 1, dan neemt de sterkte van de gereflecteerde geluidgolven voortdurend af, tot zij geheel 0 wordt voor de den cylinder in d rakende geluidgolf D d.

Uit het voorgaande volgt direct, dat de verstrooiing sterker wordt, naarmate de straal van den cylinder kleiner wordt; verlangt men dus, dat het geluid zooveel mogelijk verstrooid wordt en de sterkte van dit geluid daardoor zooveel mogelijk afneemt, dan zal men geene groote stralen kiezen mogen. Hoe grooter de afstand van de bron van het geluid is, des te grooter mag de straal worden, daar de intensiteit van het geluid dan reeds door den grooten afstand vermindert.

Neemt men aan, dat de cylinder of, juister, de halve cylinder tegen den zolder bevestigd is, dan blijkt dadelijk, dat de geluidgolven die in het gedeelte F M G gereflecteerd worden, zeer dikwijls zich in de ruimte verliezen zullen, zonder de toehoorders te bereiken; de golven die het gedeelte b c raken worden daarentegen in het gedeelte G b c H verstrooid; deze bereiken dus alle de toehoorders. Hieruit blijkt dus, dat het meer vlakke ornament dikwijls voordeeliger is dan het halfronde; vooral de vlakken b c zijn buitengewoon gunstig.

Men ziet dus, dat het ornament het geluid over eene groote ruimte verstrooien kan; door deze verdeeling neemt de kracht van het geluid af, zoodat het niet meer hinderlijk optreedt naast het directe geluid, integendeel, het maakt dit geluid week en vol.

Zeer dikwijls komt het voor, dat men het door een vlak teruggekaatste geluid zeer goed zou kunnen gebruiken, indien men in staat was het in een ander gedeelte van de ruimte te werpen. Men kan in dit geval den wand in verschillende kleine vlakken verdeelen en aan deze vlakken zooveel mogelijk eene helling geven, waardoor het geluid in de gewenschte

gave van *f* 48.800. te verdeelen over twee jaar, vermeerderd met een bedrag van *f* 3600 per jaar voor bezoldiging van den met de restauratie te belasten opzichter van den Waterstaat en 's Lands burgerlijke Openbare Werken, die daartoe *à la suite* van zijn korps moet worden gevoerd.

De Minister acht deze uitgave noodzakelijk om dit belangrijk monument, dat eenig in zijn soort is, voor verder verval te behoeden.

Polytechnische School. Het nieuwe gebouw voor toegepaste natuurkunde en electrotechniek aan den Kanaalweg te Delft, werd 3 Oct. j.l. geopend, waarbij de openingsrede werd uitgesproken door Prof. J. A. Snijders C.Jz.

Noodvloeren. Een ongeval met doodelijken afloop, een schildersgezel aan de in aanbouw zijnde remise van de H.S.M te Haarlem overkomen, geeft het Hoofdbestuur van den Bond van Nederlandsche Schilderspatroons aanleiding er op te wijzen, dat het ongeval waarschijnlijk niet zoo treurig zou zijn afgeloopen, wanneer de bintlagen in het gebouw waren bevloerd geweest. In het belang van de werklieden vermeent het Hoofdbestuur, dat er onder omstandigheden als waaronder de verongelukte werkman zijn arbeid verrichtte, alle reden bestaat tot het leggen van noodvloeren; het doet daarom met aandrang een beroep op een ieder, om zooveel mogelijk er toe te willen medewerken, dat het voorschrijven van doeltreffende maatregelen te dezen opzichte in de desbetreffende bestekken voor zulke bouwwerken verplichtend worden gesteld.

Gaarne vestigen wij de aandacht op dit verzoek.

Tentoonstelling te St. Louis. De Internationale jury op de Wereldtentoonstelling te St. Louis heeft aan „de Porseleine Flesch", te Delft, en de Koninklijke Porselein- en Aardewerkfabriek „Rozenburg", te 's-Gravenhage, den Grand Prix toegekend.

Wij wenschen beide inrichtingen en de Nederlandsche Kunstnijverheid geluk met deze hooge onderscheidingen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	ouderdom	23 jaar	salaris	f 45.—
„ „	„	24 „	„	- 80.—
„ „	„	22 „	„	- 85.—
„ „	„	45 „	„	- 120.—
„ „	„	27 „	„	- 60.—
„ „	„	35 „	„	- 100.—
„ „	„	22 „	„	- 60.—
„ „	„	27 „	„	- 80.—
„ „	„	27 „	„	- 100.—
„ „	„	26 „	„	- 75.—
„ „	„	25 „	„	- 80.—
„ „	„	27 „	„	- 80.—
„ „	„	30 „	„	- 80.—
„ Teekenaar	„	18 „	„	- 40.—
„ „	„	21 „	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 10 OCTOBER.

ALKMAAR (HERBEST.). Bestek 1, het maken van grond-, kunst-, overgangs- en andere werken; bestek 2, het maken van de gebouwen met bijkomende werken, alles voor de aan te leggen stoomtramweg Egmond aan Zee—Alkmaar—Bergen.

De directie der stoomtramweg maatschij. Egmond—Alkmaar—Bergen, n.m. 1½ u., in het gebouw „de Unie".

HILVERSUM. Het verbouwen van perc. Havenstraat 1 te Hilversum.

De arch. J. H. Slot, 's av. 8 u. Bestek en teek. à f 1,50 bij hem verkrijgb.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een boerenwoonhuis met toebehooren, aan de Hengelosche weg, bij „de Broeierd", gemeente Lonneker.

De heer N. G. van Heek, n.m. 12½ u., in het portiershuis van de fabriek der firma Gebr. v. Heek, alw. bestek en teek. ter inz. en inl. te bekomen.

TILBURG. Het bouwen van rijkskantoren met conciergewoning enz., in de Stationstraat.

De arch. C. F. v. Hoof, n.m. 4½ uur, te zijnen kantore Spoorlaan, alw. bestek en teek. ter inzage, bestek tegen f 1 verkrijgb. en inl. te bekomen zijn.

VENLO. Het bouwen van een huis en café enz. op den Slooterbeek- en Roodestraat.

De arch. Hornix, 's av. 6 u., ten huize van J. Canjels-Peters. Bestek en teek. à f 2,40 verkr. ten kantore van voorn. arch.

DINSDAG 11 OCTOBER.

GRONINGEN. Den bouw van een werkplaats met bovenwoning in de Breede Gang.

De arch. K. H. Holthuis, 's av. 8 uur, in „Het Huis de Beurs" Bestek en teek. in voorn. café ter inz. en tegen f 1,25 bij voorn. arch. verkr. die inl. geeft. Aanw. gedaan.

OLDENZAAL. Het bouwen van een magazijn met verdieping aan de weverij Semarang.

De heeren H. P. Gelderman en Zn., n.m. 4 u., ten kantore hunner spinnerij, alwaar bestek en teek. ter inzage en inl. verkrijgb. zijn. Aanw. 11 Oct., v.m. 9 u.

WINTERSWIJK. Het wederopbouwen van een woonhuis en werkplaats.

De arch. Gantvoort en Streek, 's av. 6 u., in 't koffiehuis van Roelfsema, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven de architecten voornoemd.

ZUIDSCHARWOUDE. Het bouwen van een winkelhuis. Timmer- en metselwerk afzonderlijk. Schilderwerken niet onder de besteding begrepen

De bouwk. C. Smit, n.m. 5 u., bij A. Kist, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 11 Oct., n.m. 4 u.

WOENSDAG 12 OCTOBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van de Elisabeth Otter-Knoll Stichting op een terrein aan het Eikenplein en de 2e en 3e Oosterparkstraat.

De architect J. van Looy, v.m. 10½ u., in het American hotel. Bestek met 10 teek. tegen f 5 te verkrijgen aan de lichtdrukinrichting van P. Rijnja, Reguliersgracht 134. Inl. verstrekt de architect voornoemd Reguliersgracht 15.

ENSCHEDÉ. Het weder opbouwen van een perc. aan den Haaksbergerstraatweg.

De heer Herman Haverkate, 's midd. 12 u., in café van H. Haverkate, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. Reijgers, arch. Aanw. 12 Oct., v.m. 9 u.

ZUIDWENDING (GR.). Het bouwen van een voorgebouw voor zijne boerenbehuizing te Zuidwending, met bijlev. van de daartoe benood. materialen.

De heer G. Gelms, n.m. 5 u., in café Nieboer. Bestek en teek. in bovengen. café ter inzage en aldaar te verkrijgen à f 1 per stel. Inl. te bekomen bij A. H. Oldenburger, arch. te Nieuwepekela. Aanw. 12 Oct., n m 3 u.

DONDERDAG 13 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een electriciteitsfabriek op een terrein ten noordoosten van den stoomtramweg H. IJ. S. M. naar Scheveningen, tegenover de gem.-gasfabriek.

Het gem best., n.m. 2 u. Voorw. à f 1,75 en teek. à f 2,30 aan de gemeentewerf verkr. Aanw. 3 Oct. n.m. 2 u, aan de gemeentewerf, daarna ter plaatse.

NOORDSTRAAT GEM HONTENISSE (ZEEL.). Het herbouwen van het woonhuis op het Hoefje bewoond door Th. Kindt met bijlev. van bouwstoffen.

De bouwk. J. Wisse Jz. te Zaamslag, v.m. 11 u, bij Jan Voet, alw. bestek en teek. ter inzage en bij Th. Weemaes te Kloosterzande. Inlicht. geeft de bouwkundige voornoemd. Aanw. 13 Oct., v.m. 9 u.

OUDWOUDE (FR.). Het bouwen van eene boerenhuizinge.

De heer D. Feenstra. Bestek tegen f 0,75 verkrijgb. en teek. ter inzage in de herberg van J. Hibma. Aanw. 10 Oct., n m. 3 u.

VIANEN. Het afbreken van 2 schuren aan de Oost-Achterstraat en een woonhuis aan de Voorstraat en het bouwen van een schoolgebouw met onderwijzerswoning, in 2 perc. en massa.

Het best. der vereen. tot opr. en instandh. van vrije scholen met den bijbel, 's av. 7 u. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 bij L. van Dijk. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 14 OCTOBER.

AMERSFOORT. Het bouwen van 19 woningen aan de Borstraat.

De bouwk. G. van Wyland, n.m. 5 u., in hotel „de Vergulde Zwaan". Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij den heer Veenendaal, Langestraat en G. v. Wijland Jr., oude Dievenweg 7, bij wien ook inl. verkrijgb. zijn. Aanw. 11 Oct., voorm. 11 u.

BENSCHOP (Z.-H.). Het afbreken en opbouwen van een bouwmanswoning met koestal, boen en karnhuis en schuur, met bijkomende werken.

De arch. Th. Jansen te Haastrecht, v.m. 11 u., in 't koffiehuis van D. Lieverse. Bestek en teek. ter inzage in voorn. koffiehuis en bij den archit. verkrijgb. tegen f 1,25. Inlicht. geeft voorn. arch.

BERGUM (FR.). Het bouwen van een evangelisatielokaal met woning.

Het bestuur der evangelisatie-vereeniging „Uw Koninkrijk kome", 's av. 6 u. Bestek en teek. ter inzage in „de Volle Hand" en bestekken verkrijgb. tegen f 0,75 bij Gebrs. van der Meulen.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van eene disteleerderij, likeurstokerij, bergplaatsen, enz.

De arch. G. Dobbe, n.m. 4 u., in hotel „Noord-Brabant". Bestek en teek. tegen f 2 en inl. te bekomen ten kantore van voorn. archit. Boschveldweg O 33.

ROOSENDAAL (N.-BR.). *a.* Het bouwen van een winkelhuis met afzonderlijk bovenhuis; *b.* het bouwen van een koffiehuis met afzonderlijk bovenhuis.

De Nederl. Verz. Maatij. „Antverpia", v.m. 10 u., ten kantore van den arch. A. J. de Bruyn. Bestek en teek. à f 2,50 te verkr. bij voorn. archit. Aanw. gedaan.

MAANDAG 17 OCTOBER.

AMSTERDAM. Bestek no. 1013. Het maken van een openbare overweg, een enkele steenen wachterswoning en een houten wachthuisje op den spoorweg Hilversum—Utrecht, nabij het station Utrecht (Biltstraat). Raming f 5330.

De directie der Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (gr. tijd). Aanw. op de plaats 12 Oct., v.m. 11,15 u. (gr. tijd).

AMSTERDAM. Bestek no. 1014. Het maken van grond- en spoorwerken, eene goederenloods, privaatgebouwtje en bijkomende

werken ter uitbreiding van het stationsemplacement Broek op Langendijk. Raming f 16538.
De directie der Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (gr. tijd). Aanw. op de plaats 11 Oct., v.m. 11 uur (gr. tijd).

MAREN (N.-BR.). Het bouwen van eene kerk met toren en pastorie.
Het R.K. kerkbest. van de parochie v. d. H. Lambertus, n.m. 3 u., bij H. de Werd. Inlicht. te bekomen en bestek en teek. tegen f 4 verkrijgb. bij J. H. H. v. Groenendael, architect te Vucht. Aanw. 17 Oct., v m. 10 u.

DINSDAG 18 OCTOBER.

DRIEBERGEN (UTR.). De verbouw aan en het vergrooten van de gemeenteschool door opbouw van 3 lokalen met gang, privaten, enz.
Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage en te bekomen à f 1,25 in het gemeentehuis en bij Alb Nijland, Kromme Nieuwe Gracht 72, Utrecht, die inlicht. geeft. Aanw. gedaan.

UTRECHT. Bestek no. 998, het maken van grondwerken, douaneloods met verhoogd perron en vrije loods, bureaulokalen, loods voor aangehouden goederen, privaatgebouwtje, polygonale locomotievenloods met tractielokalen, aschkuilen en bergplaats, reservoirgebouw met tractielokalen, draaischijf, waterkranen en leidingen, magazijngebouwtje met dienstlokalen en bijkomende werken op het station Baarle-Nassau (grens). Ram. f 391.000.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n m. 2 u.

DINSDAG 25 OCTOBER.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene hoogere burgerschool aan 's-Gravendijkwal.
Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage op de centr. secretarie en in het stads-Timmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. te bekomen aan gemeld Timmerhuis. Aanw. 11 Oct., v m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

23 SEPTEMBER.

AMERSFOORT. Het bouwen van een evangelisatielokaal aan het Monnikenpad.
Laagste inschr. J. C. van Eijbergen, f 2565.

's-GRAVENHAGE (ONDERH). Het afbreken van een huis en het daarvoor in de plaats bouwen van een winkelhuis aan de Spuistraat, aansluitende aan het winkelhuis hoek Spuistraat en Spui te 's-Hage. Door de Maatij. Goederenhandel voorh. Kattenburg en Co.
Gegund aan de Rotterdamsche Coöp. Bouwersbond, Rotterdam.

GRONINGEN (ONDERH.). Het bouwen van een smederij met bovenwoning en een winkelbehuizing met vrije bovenwoning, voor den heer H. Watjer. Door den arch. IJ. v. d. Veen.
Laagste inschr. H. v. Dellen, f 9066 Gegund.

LEERDAM. Het bouwen van tien arbeiderswoningen in het Wolvenbosch aan den Tiendweg. Door de heeren J. Driessen en B. Thöne.
Metselwerk per 1000 steenen. Laagste inschr. C. de Coster, f 4.14. Gegund.
Timmerwerk. C. A. Boei, f 3210. Gegund.

24 SEPTEMBER.

's-GRAVELAND. Het verbouwen van het perceel Zuidereind no. 196, voor den heer G. Kroon. Door den arch. J v. Dillewijn te Hilversum.
Gegund aan den laagsten inschrijver N. Winda, 's-Graveland.

HILVERSUM. Het verbouwen van het perceel Langstraat no. 24, voor den heer R. Koopmans. Door den arch. J. v. Dillewijn.
Gegund aan de laagste inschrs. De Boer en Oosterhof, Hilversum.

25 SEPTEMBER.

ENSCHEDE (ONDERH.). Het verbouwen van een bestaand winkelhuis. Door mej. de Wed. A. Elhorst.
Eenige inschrijvers H. J. Morren en J. Hassink, Enschedé, f 3900. Gegund.

26 SEPTEMBER.

HILVERSUM. Het bouwen van een dubbel woonhuis, annex café, aan de Rozenstraat. Door den heer P. de Bruijn.
Laagste inschrijvers H. J. den Doop, J. van Dam en C. v. Dam, f 1185. Gegund aan deze laatsten.

SCHINVELD (L.) Het gedeeltelijk afbreken der pastorie met nevengebouwen, het opbouwen en vernieuwen met bijlev. van ijzerhekwerken langs kerk en pastorie. Door het R.K. kerkbest.
Laagste inschrijver M. Coumans, Schinveld, f 2770. Gegund.

ZWOLLE (ONDERH.). Het verbouwen van een perceel in de Voorstraat, voor rekening van Gebr. Hilgen.
Laagste inschr. G. v. Unen, f 4560 Gegund.

27 SEPTEMBER.

EINDHOVEN. Het bouwen van een woonhuis en bijgebouwen met de lev. van alle materialen. Door den heer Jos. Wijnbergen.
Laagste inschrijver P. Dekkers, Aarle-Rixtel, f 5495.

STRIJEN. Het bouwen van een bouwmanswoning met annex graanschuur a/d. Oudendijk voor de Wed. J. de Koning. Door den archit. D. H. Lammers.
Laagste inschrs.: J. Maaten Gz., Numansdorp, timmerwerk f 2970.50; P. de Geus, Strijen, metselwerk f 1873,55; L. v. d. Perk, Maasdam, verfwerk f 256. Gegund. Het smids-, loodgieters- en rietdekkerswerk werd niet aanbesteed.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis aan de Misterstraat. Door den heer G. H. Rooks.
Laagste inschrijver H. W. Uwland, f 1375. Gegund.

ZAANDAM. Het bouwen van een machinegebouw en ketelhuis te Zaandam. Door de heeren H. Simonsz en Zn.
Laagste inschr. A. Bruggemans, f 18750.

28 SEPTEMBER.

ENSCHEDÉ. Het afbreken van een bestaand perceel en daar ter plaatse bouwen van een hotel aan de Zuiderhagen. Door den heer M. G. Rijbroek.
Wegens verandering van bestek en teekening is deze aanbesteding uitgesteld.

HULST (ZEEL.). Het bouwen van catechismuslokalen met toebehooren en de lev. der noodige materialen. Door het R.K. kerkbestuur.
Laagste inschrijver B. H. Reuling, Hulst, f 9739. Gegund.

LEIDEN. Het afbreken en weder opbouwen van perc. Breestr. 155. Door den arch W. C. Mulder.
Laagste inschrijver H. Ligtvoet, f 20800.

VESSEM (N.-BR.). Het bouwen eener huizinge, bestaande in: woonhuis met stalling, schuur met bijlev. van alle materialen. Door den heer P. de Rooij.
Laagste inschrijver W. Looijers, Hilvarenbeek, f 7396. Gunning aangehouden.

29 SEPTEMBER.

ALMELO. Het bouwen van 4 heerenhuizen in het villapark. Door den architect H. A. Witzand.
Gegund aan den laagsten inschr. J. Fikkert Jz., Almeloo, voor f 15545.

ARNHEM. Bestek no. 209, het bouwen van een kazernement te Ede (4e gedeelte) onder beheer der genie, bestaande in het maken van 2 bataljons-kazernes, waarvan 1 op bestaand fundament. Ram. f 340.000. Door de genie.
Laagste inschrijver J. van de Braak, Apeldoorn, f 337.800. Een biljet van onwaarde.

PATERSWOLDE. Het bouwen van een burgerbehuizing, voor rekening van den heer J. Hendriks.
Laagste inschrijver A. v. Bergen, Eelde, f 2589. Gunning aangehouden.

UGCHELEN (GELD.). Het weder opbouwen van de afgebrande arbeiderswoningen aldaar. Door den heer G. Sanders.
Timmerwerk enz. Laagste inschrijver H. Busser. f 999.50. Gegund.
Metselwerk uit de hand opgedragen aan G. Lentink, voor f 1020.

WATERINGEN (Z.-H.). Het bouwen van een woning aan de Strijp te Rijswijk. Door den heer C. E. v. Steekelenburg.
Laagste inschrijver Zoeteman, Hoek van Holland, voor f 3370.

ZWIJNDRECHT. Het verbouwen van het gem.-ontvangerskantoor. Door het gem.-best.
Timmerwerk. Laagste inschr. A. Kortman, f 967*.
Metselwerk. Gouw en Bakker, f 663*. * Geg.

30 SEPTEMBER.

ALKMAAR. Bestek 1. Het maken van grond-, kunst-, overgangs- en andere werken. Bestek 2. Het maken van de gebouwen met bijkomende werken, alles voor den aan te leggen stoomtramweg Egmond aan Zee—Alkmaar—Bergen. Door de dir. der stoomtramweg maatschij. Egmond—Alkmaar—Bergen.
Bestek 1. Laagste inschr. W. Blankevoort Czn., Haarlem, f 115000.
Bestek 2. P. Vermeer Jz., Amsterdam en Corn. Zanen Hzn., Ammerstol, f 49500.
Massa. J. Oldenburg Jbz., Bergen, f 168700.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis tegenover de school op Zevenhuizen. Door den heer T. Mouw.
Laagste inschrijver W. Conbrink, f 1775. Gegund.

BUSSUM. Het bouwen van een villa aan den N. Hilversumschen weg. Door de bouwmaatij. „Nieuw Bussum".
Laagste inschrijver J. J Majoor, f 9990.

GLANERBRUG BIJ ENSCHEDÉ. Het bouwen van 2 woonhuizen nabij den Gronauschen straatweg. Door den heer J. H. de Moor.
Laagste inschrijver firma Groeliker, f 2494. Gegund.

1 OCTOBER.

ALMELO. Het bouwen van 2 heerenhuizen in het Villapark. Door den archit. H. A. Witzand.
Laagste inschrs. Gebrs. Israëls, Almelo, f 8313.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van 3 woonhuizen op een terrein gelegen aan het Gronausche voetpad. Door den arch. A. L. Clemans Az.
Laagste inschr. W. Hartman, f 1550.

HILVERSUM. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan den Taludweg. Door de arch. J. E. Fixeboxse en Co.
Laagste inschr. G. v. d. Schalm, f 7583. Gunning aangehouden.

3 OCTOBER.

AMSTERDAM. Het vergrooten van het koffiehuis op de veemarkt en van het gebouw N op het abattoir. Door het gem.best.
Laagste inschr. J. P. Rieker, f 7500.

EINDHOVEN. Het bouwen van een sigarenfabriek met bijbouw enz., gelegen op een terrein te Strijp, ten behoeve der firma Elias en Co. Door de aanbesteders.
Laagste inschr. J. A. Beeks, Valkenswaard, f 6589.

OOSTRUM (L.). Het bouwen van een nieuw woonhuis met stal en schuur. Door den heer M. Verhaag.
Laagste inschr. Jac. v. Dijck, Oostrum, f 2076.

WILDERVANK. Het afbreken eener behuizing te Wildervank en het bouwen eener winkelbehuizinge met bovenwoning, onder bijlev. van materialen enz. Door den arch. H. Huizinga Jr.
Laagste inschr. W. v. Kelkhoven, Wildervank, f 4797. Niet gegund.

4 OCTOBER.

DELFT. Het bouwen van een overdekte varkensmarkt met waaggebouw op de Beestenmarkt, Westzijde. Door het gem.-best.
Laagste inschr. P. Nootenboom, f 3460.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

15 OCTOBER 1904. 24e JAARGANG. No. 42.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM. BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE. UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * * AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal. ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

OVER DE ACUSTIEK

DOOR

H. J. VAN DER VEEN, *Ingenieur te Amsterdam.*

(Vervolg van bladz. 500.)

Gelijk reeds gezegd werd, is tot op 20 M. afstand het gesproken woord duidelijk verstaanbaar, ook zonder dat het directe geluid door teruggekaatst geluid versterkt wordt. Men kan dus het voorste gedeelte der zaal over eene lengte van 20 M. geheel horizontaal maken; achter dit gedeelte kan men den vloer eerst uit een langzaam en vervolgens steeds meer stijgend vlak doen bestaan. Vooral in dit laatste gedeelte zorge men er voor, dat in iedere rij zooveel mogelijk vlakken aanwezig zijn, die het geluid naar de op de voorgaande rij zittende personen reflecteeren. Men moet dan weder van af het spreekgestoelte of het tooneel den weg der geluidgolven volgen en onderzoeken, hoe het geluid teruggekaatst wordt, om dan aan de rugvlakken dien vorm te geven, waardoor het geluid zooveel mogelijk tegen de hoofden van de in de voorafgaande rij zittende personen teruggekaatst wordt.

In de loge's en op de balcons moet men hiermede eveneens rekening houden; de wanden der loge's moeten het geluid terugkaatsen tegen de hoofden der in de loge zittende personen. De vlakken der balcons moeten zooveel mogelijk het geluid terugkaatsen naar de in de nabijheid er van zittende personen.

Daar het teruggekaatste geluid schadelijk wordt zoodra het een weg af te leggen heeft die meer dan 17 M. langer is dan de weg van het directe geluid, zal men genoodzaakt zijn voor alle wanden te onderzoeken of het gevaarlijk is ja dan neen. Dit onderzoek geschiedt het gemakkelijkst

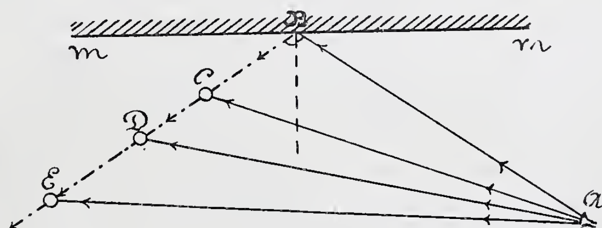

fig. 3.

graphisch, zie fig. 3. Van uit punt *A* komen de geluidgolven; zij worden door den wand *m m* teruggekaatst. De hoeken, welke het aankomende geluid *A B* en het teruggekaatste *B C* met de loodlijn op het vlak maken, zijn gelijk, zie ook fig. 1. Men kan dus de richting van het teruggekaatste geluid voor elk gedeelte van het vlak *m m* aangeven. Door 't meten van den weg van het directe en het teruggekaatste geluid voor punten van de lijn *B C*, zal men dat punt vinden tot waar het teruggekaatste geluid niet hinderlijk is. Indien men b. v. vindt $A B + B C - A C = 5$ M., $A B + B D - A D = 10$ M., $A B + B E - A E = 17$ M., dan zal van af E dit gereflecteerde geluid schadelijk worden; verder mag het dus niet doorgaan of ten minste geen toehoorders meer bereiken.

Op deze wijze zal men de wanden, den zolder en alle andere vlakken moeten onderzoeken.

Zooals wij zagen, kan men het directe geluid door teruggekaatst geluid versterken. Men kan dit evenwel ook nog op eene andere wijze doen.

Als men een gespannen vioolsnaar gewoon in de ruimte laat trillen, dan hoort men slechts een zwak geluid, spant men deze zelfde snaar op een viool, dan klinkt het geluid veel sterker. Deze versterking van het geluid ontstaat door het medetrillen van den klankbodem. Men zegt, dat de klankbodem resonneert. De invloed welke het resonneeren op de sterkte van het geluid kan uitoefenen mag niet gering geacht worden. De werking van bijna alle muziekinstrumenten berust in hoofdzaak op het resonneeren; hierdoor wordt het geluid versterkt, bij de viool door den klankbodem,

bij de pianino door het klankbord. Het geluid dat door een vioolsnaar voortgebracht wordt, is volgens prof. Stokes 40.000 maal zwakker, dan het geluid dat door een trillend vlak voortgebracht kan worden. Het feit, dat een hol vat meer klinkt dan een vol, berust eveneens op deze eigenschap. De vloeren in de huizen resonneeren zeer sterk, de trillingen planten zich zelfs langs de muren voort. Ieder bouwkundige weet, dat doorloopende balken het geluid sterk voortplanten; zij brengen den vloer welke aan de andere zijde van den muur op deze balken rust, mede aan het trillen, zoodat men in deze kamer het geluid zeer sterk waarneemt. Behalve door het teruggekaatste geluid kan men het geluid dus door het resonneeren versterken.

In de eerste plaats door het resonneeren van het podium in de theaters. Reeds de Grieken wisten dit; zij maakten de podiums van hun theaters steeds van hout. Toen Alexander de Groote bij het bouwen van het theater te Pella een metalen podium verlangde, weigerde de architect dit, omdat de stemmen der tooneelspelers daardoor minder krachtig klinken zouden.

Het geluid, dat door het medetrillen van een houten podium ontstaat, hoort men slechts zeer zwak, indien het oor met het podium in een vlak ligt. Naarmate de hoek welke het oor met het vlak van het podium maakt, grooter wordt, wordt het geluid sterker en wel is de versterking van het geluid evenredig met den sinus van den hoek, welke het oor met het vlak van het podium maakt. Men geeft daarom het podium dikwijls eene geringe helling van voren naar achteren oploopend. Des te grooter de helling is, des te meer wordt het geluid voor de beneden in de zaal aanwezige toehoorders door het resonneeren van het podium versterkt. Vooral door dit medetrillen van het podium is dan ook het geluid op de hoogere zitplaatsen, niettegenstaande den dikwijls grooteren afstand van het tooneel, sterker dan beneden in de zaal.

Behalve door het podium kan men het geluid door de wanden van het tooneel of het spreekgestoelte versterken. Bij de theaters is dit bij de tegenwoordige inrichting niet mogelijk, daar de achterwand en de coulissen uit geschilderd doek bestaan; terwijl bovendien de afstand van de sprekers van den achterwand en de meeste coulissen te groot is. Indien het mogelijk ware, zou het zeer aan te bevelen zijn de beide eerste coulissen van dun hout te maken, de sprekers staan dikwijls voor deze coulissen, deze zouden het geluid dan versterken kunnen.

Beter dan in de theaters, kan men in de gehoor- en concertzalen het geluid door het resonneeren versterken. Hier is men geheel vrij en kan men de wanden van het spreekgestoelte en het orkest zoo maken, dat ze door resonneeren of terugkaatsen het geluid versterken. Slechts te dikwijls wordt hierop weinig gelet, en worden de vormen van deze belangrijke gedeelten van de zaal geheel uit een architectonisch oogpunt gekozen. Volkomen ten onrechte; de eerste vereischte van een gehoorzaal is, dat ze eene goede acustiek heeft, de architectonische versiering mag slechts in de tweede plaats komen en moet afhankelijk zijn van de eischen der geluidsleer. Indien men het geluid door het resonneeren versterken wil, make men geen zware massieve spreekgestoelten; het spreekgestoelte moet integendeel van dun hout zijn, de voorkant zoo veel mogelijk doorbroken, de bodem naar achteren oploopend, zoodat het geheele gestoelte mede trillen kan, en de door deze trillingen veroorzaakte geluidgolven ongehinderd in de gehoorzaal dringen kunnen. De spreker mag niet te hoog staan; in vele gevallen waar dit het geval is moet men zijn toevlucht nemen tot een horizontaal liggend klankbord, opdat ook de meer verwijderde toehoorder den spreker kunne verstaan.

De achterwand, welke zoo dicht mogelijk achter den spreker aangebracht en met den bodem goed verbonden moet zijn, moet eveneens uit dun hout bestaan en vrij van den muur blijven. In enkele gevallen zal men dezen wand niet vlak maken, integendeel men zal hem een gebogen of veelhoekigen vorm geven, zoodat het geluid niet slechts recht naar voren, maar eveneens in meer zijdelingsche richting versterkt wordt. In groote zalen make men een klankbord, eveneens zoo dicht mogelijk boven den spreker; men legge dit niet horizontaal, maar late het van voren naar achteren afhellen, opdat vooral de achter in de zaal zittende van de resonneerende en reflecteerende werking van het klankbord kunne profiteeren.

In de concertzalen late men eveneens den vloer van het orkest naar achteren oploopen, men make dezen vloer van uitgezocht hout, dat krachtig medetrillen kan. Het medetrillen van den vloer versterkt het geluid vooral voor de in de loges en op de balcons zittende toehoorders; van oneindig veel meer gewicht is daarom het medetrillen van den achterwand, daar hiervan de geheele ruimte profiteert. In bijna alle gevallen zal men meetrillende achterwanden kunnen aanbrengen, die het geluid door het medetrillen zoowel als door terugkaatsing van het directe geluid enorm versterken en het weeker en voller maken, daar ook door het resonneeren de overgangen zachter worden.

Door het podium en den achterwand kan men het geluid vooral door het resonneeren versterken en het voller en weeker kunnen maken; door de zoldering van het orkest kan men het geluid in hoofdzaak door terugkaatsing versterken.

De zoldering moet dus uit een hard, glad materiaal bestaan, dat zoo weinig mogelijk medetrilt. De architecten Davioud en Bourdais hebben de zoldering van de groote orkestnis van de Trocadero-Rotonde te Parijs in honderd vlakken verdeeld. Elk vlak reflecteert het geluid in een bepaald gedeelte van de zaal. Zij overtuigden zich van de juistheid hunner theoriën aan een model, waarin deze vlakken uit spiegels bestonden. In het middenpunt van het orkest werd een licht geplaatst, door het teruggekaatste licht werden toen alle zitplaatsen gelijkmatig verlicht.

In het kort zijn nu de verschillende methodes behandeld waarop men het geluid versterken en waarop men het schadelijke teruggekaatste geluid onschadelijk kan maken.

In de praktijk zal men nu twee verschillende gevallen steeds streng van elkander moeten onderscheiden.

In het eerste geval is de zaal groot; in dit geval moet men het directe geluid in het verwijderde deel der zaal door teruggekaatst geluid, en het geluid bij de bron door het resonneeren der omgeving versterken.

In het tweede geval is de zaal klein; men zal dan trachten het teruggekaatste geluid zoo veel mogelijk te verstrooien of, wat minder goed is, men maakt de wanden van eene stof, waardoor het geluid slechts weinig teruggekaatst wordt. Men mag door het terugkaatsen en resonneeren het geluid slechts weeker en voller maken, het in geen geval onnoodig versterken.

In het eerste geval moet men het geluid dus in hoofdzaak versterken, in het tweede geval er voor zorgen, dat het teruggekaatste geluid niet hinderlijk is voor de toehoorders, dat het geheel verstrooid wordt of zoo weinig mogelijk ontstaat.

Dikwijls zal de bouwkundige moeten trachten de slechte acustiek eener ruimte te verbeteren. In zeer vele gevallen zal er een overmaat van teruggekaatst geluid zijn, waardoor een nagalm of zelfs een echo ontstaat; in dit geval zal

men de wanden waardoor het geluid teruggekaatst, dikwijls zelfs vele malen teruggekaatst wordt van ornamenten of relief voorzien, zoodat het geluid verstrooid wordt, of wel men zal deze wanden met draperieën behangen.

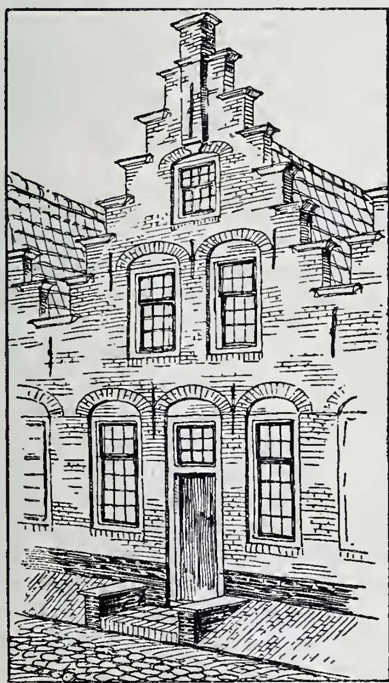
In andere gevallen zal het geluid te zwak zijn, zoodat de toehoorders den spreker niet verstaan kunnen. Men zal dan trachten het geluid voor de slechte plaatsen te versterken door teruggekaatst geluid en door het resonneeren van de omgeving der bron van het geluid.

Amsterdam, Juni 1904.

HET St. ELISABETHS OF GROOTE GASTHUIS TE HAARLEM.

Uit de verbouwingsplannen van het St. Elisabeths of Groote Gasthuis te Haarlem, door den heer J. W. G. Droste, architect aldaar, ontworpen, bleek, dat van de typische aan het gasthuis toebehoorende rij huizen met hun twintig naast elkander staande gelijke trapjesgeveltjes, aan het Groot Heiligland gelegen, zes perceelen moesten afgebroken worden. De architect had den gevel van het nieuwe gebouw dat in de plaats van de te sloopen perceelen zoude komen, zooveel als mogelijk was, ontworpen in een zelfden geest der 17e eeuwsche geveltjes; de fraaie Gasthuispoort, het jaartal 1631 dragende, zou behouden blijven.

Niettegenstaande deze goede bedoeling om zooveel als

Gevel der Gasthuisperceelen. Groot Heiligland te Haarlem.

mogelijk was te sparen, werd het door velen betreurd, dat de rij geveltjes der Gasthuisperceelen zou worden verbroken, en van vele zijden werden pogingen aangewend om dit te voorkomen. Reeds den 13den Augustus j. l. wendde het Hoofdbestuur van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst zich tot Heeren Regenten van het Gasthuis met een schrijven, waarin gewezen werd op het hoogst eigenaardig geheel dat de geveltjes vormen, een geheel dat een belangrijke merkwaardigheid van de stad Haarlem is. Het zou daarom zeer wenschelijk zijn dat de geheele rij gevels, als een nergens elders voorkomend voorbeeld van 17e eeuwsche bouwwijze, ongeschonden behouden bleve. Het Hoofdbestuur verzocht daarom dringend, een zoodanige wijziging in het ontwerp voor de uitbreiding van het Gasthuis te doen brengen, dat het afbreken der zeven bedoelde geveltjes onnoodig zoude zijn.

In antwoord op dit verzoek ontving het Hoofdbestuur der Maatschappij den 12en September j. l. een schrijven van Heeren Regenten, waaraan het volgende wordt ontleend.

„Ofschoon wij het voorstel tot wegruiming der perceeltjes „niet dan na gezette overweging en herhaalde besprekingen „met onzen architect bij den Gemeenteraad hebben ingediend, „hebben wij toch gemeend dáár, waar door zoovele des-„kundige autoriteiten pogingen werden aangewend om de „oude huisjes te behouden, de gelegenheid te moeten geven „om ons college van mogelijke dwaling te overtuigen en „tot beter inzicht te brengen.

„Een deel van ons College heeft daartoe op Dinsdag, „23 Augustus, in het Gasthuis deelgenomen aan eene con-„ferentie met de Heeren Jos. Cuypers en Jan Kalf, respec-„tievelijk lid en secretaris der Rijkscommissie tot het opmaken „en uitgeven van eene inventaris en eene beschrijving van „de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, „beiden daartoe door hunnen Voorzitter afgevaardigd, bij „welke samenkomst ook onze architect aanwezig was.

„Het is ons hoogst aangenaam U te kunnen mededeelen, „dat wij kort na die samenspreking een schrijven van „Dr. P. J. H. Cuypers, Voorzitter van genoemde Rijks-„commissie, mochten ontvangen, waarin deze o.a. verklaart: „„Onder dankbetuiging voor de door U aan de Rijkscom-„„missie verstrekte inlichtingen heb ik de eer U mede te „„deelen, dat mij — tot mijn groot leedwezen — uit het te „„dezer zake aan mij uitgebracht rapport de onmogelijkheid „„is gebleken, bij de voorgenomen verbouwing van het „„Sint Elisabethsgasthuis, de oude huisjes aan het Groot „„Heiligland te sparen.""

Ook zooals uit dezen brief van Heeren Regenten blijkt, hebben deze werkelijk alles gedaan wat mogelijk was om te trachten de oude huisjes te behouden; zij verdienen dan ook aller dank voor hunne betoonde belangstelling en medewerking. Met hun architect zullen zij, evenals zoo vele anderen, betreuren, dat de noodzakelijkheid heeft getoond onverbiddelijk te zijn.

De afbeelding van een der geveltjes, die wij in staat zijn hier te geven, zijn wij verschuldigd aan de welwillendheid van den heer Jan Kalf, Secretaris der meergenoemde Rijkscommissie.

QUENAST-TEGELS.

Het materiaal voor bestratingen baart voortdurend zorgen aan hen die belast zijn met het beheer van wegen. De keuze van dat materiaal is reeds door het groot aantal soorten hiervan zeer moeielijk; de eene steensoort is te hard, een andere te zacht, terwijl een derde soort te onregelmatig afslijt. De Porfier-kei uit de groeven te Quenast in België is vrijwel de eenige die wegens zijn goede eigenschappen het meest gezocht blijft als bestratingsmateriaal voor wegen, bestemd voor zwaar vervoer.

Maar, ook aan de bestrating van wegen voor voetgangers worden steeds hoogere eischen gesteld. In Duitschland vooral worden voor de trottoirs steeds meer de hydraulisch geperste cementtegels toegepast, omdat daarmede een zeer gelijkmatig oppervlak verkregen wordt dat egaal afslijt. Het gevolg van deze laatste eigenschap is, dat de weg langer in goeden staat blijft dan bij het gebruik van onregelmatig afslijtend materiaal, en dat het onderhoud dus minder kostbaar is.

Hier te lande worden meestal de inlandsche klinkersteentjes gebruikt; maar deze worden gebakken, zijn dus van ongelijke hardheid, en slijten daarom onregelmatig. Het voldoende sorteeren van steentjes van even groot weerstandsvermogen is niet te bereiken.

Men heeft thans de Porfiersteen uit Quenast ook dienstbaar gemaakt aan het vervaardigen van tegels voor trottoirs en andere doeleinden.

Verschillende proeven hebben namelijk aangetoond, dat de Porfiersteen zich zeer goed met cement verbindt.

Bij Rotterdam is nu een fabriek opgericht, waarin uitsluitend de zoogenaamde Quenast-tegels vervaardigd worden. Zij worden er geperst met de beste tot op heden daartoe verkrijgbare machines, die op elken tegel een druk van niet minder dan 250.000 Ko. uitoefenen, waardoor het materiaal van de tegels buitengewoon gebonden wordt. De samenstelling van de Quenast-tegels is niets anders dan steenslag met bindmateriaal; deze specie wordt onder bovengenoemden zwaren druk in vormen tot tegels geperst.

De tegels zijn mooi van vorm, vlak of geruit, en blauwgrijs van kleur; voor den voetganger leveren zij een zeer aangename bestrating. Zij zijn verkrijgbaar bij de firma Kloos en Van Limburgh te Rotterdam.

Monsters van deze tegels, ter grootte van 30 bij 30 c.M., dik 5,5 c.M., zijn te bezichtigen in de zalen der Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

GEVELWEDSTRIJD TE ROTTERDAM.

Voor den gevelwedstrijd, uitgeschreven door de Vereeniging tot verfraaiing van Rotterdam en tot bevordering van het vreemdelingenverkeer, hebben zich de beste architecten onzer stad aangemeld met een 25 tal inzendingen.

De Jury, bestaande uit de heeren prof. Henri Evers te Delft, C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, A. Salm G.Bzn., voorzitter der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, J. C. van Dorssen, hoofdleeraar aan de Academie voor Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen en J. Verheul Dz., architect alhier, zal, naar wij vernemen, heden, 15 October, bij elkaar komen om beslissing te nemen.

Er zijn 12 deelnemers voor de twee rubrieken *a* en *b*:

a. gebouwen voor bewoning (woonhuizen, winkels, villa's, buitenhuizen, sociëteiten en koffiehuizen);

b. utiliteitsgebouwen (kantoren, pakhuizen, fabrieken. enz.)

Openbare gebouwen waren ditmaal van den wedstrijd uitgesloten.

Aan de Jury wordt het recht toegekend om de voor mededinging opgegeven gevels onder eene der beide genoemde rubrieken te brengen.

Voorloopig geschift, zullen er zijn voor rubriek *a*, 18, en voor rubriek *b*, 4 inzendingen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam. De 586ste vergadering dezer Afdeeling, de eerste in dit vergader-seizoen, had plaats op Vrijdag 7 October j.l. Zij werd buitengewoon druk bezocht — een 80 à 90tal H. H. leden en introducé's waren aanwezig.

De Voorzitter, de Heer W. J. de Groot, opende de vergadering met de beste wenschen voor het nuttige en aangename dezer avond-bijeenkomsten, waarvan hem deze eerste een bijzonder goed voorteeken toescheen. Een drietal nieuwe leden werd geïnstalleerd, benevens een zevental Heeren als nieuwe leden aangenomen.

Medegedeeld werd, dat het Bestuur er in geslaagd was de navolgende Heeren bereid te vinden in den aanstaanden winter voor de afdeeling als sprekers op te treden over verschillende onderwerpen, als:

J. H. W. Leliman, Bouwk. Ingr. „De uitbreiding van Amsterdam". D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester „De grafelijke Zalen." J. de Koning, Civ. Ing. „Handwerksnijverheid en Staatshulp." J. J. L. Bourdrez, Bouwk. Ingr. „Beton-IJzer en Architectuur." A. H. Berkhout Gep. Houtvester „Het hout als bouwmateriaal." J. J. Roovers Jr. Hoofd-Commies b/d. P. W. „Vereenigingen, uitsluitend in het belang der Volkshuisvesting."

Ook verklaarden eenige H.H. leden, Beeldhouwers en Kunstindustrieelen, zich bereid tot inzending van eenige hunner voortbrengselen voor het houden eener avondkunstbeschouwing of tentoonstelling.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den Heer Jhr. C. J. A. Reigersman, Ingenieur bij den dienst der P. W. tot het geven eener inleiding voor het bezoek, te brengen aan de Gemeentelijke Electrische Centrale. Aan sprekers voordracht is het volgende ontleend.

M. H.H.

Met genoegen voldoe ik aan het verzoek door het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst — Afdeeling Amsterdam — tot mij gericht, om eenige bouwkundige mededeelingen te verstrekken omtrent de Gemeentelijke Electrische Centrale, en zulks vooral nu U straks de gebouwen zult gaan bezoeken. Door deze „illustratie" in natura toch, wordt mij die taak veel gemakkelijker gemaakt. Zonder dat bezoek zou ik huiverig geweest zijn voor U op te treden, aangezien ik helaas te weinig teekeningen bezit, geschikt om U aan deze plaats een duidelijk beeld van dien bouw te geven.

Op 21 November 1900 viel voor onze stad een belangrijke beslissing, aangezien de Gemeenteraad besloot:

1, het bestaande tramnet te doen inrichten voor electrische tractie;

2, een Centraalstation te doen bouwen voor de opwekking van den voor het tramnet benoodigde gelijkstroom, tevens dienende voor de opwekking van draaistroom voor verlichting en beweegkracht;

3, een kabelnet voor verlichting en beweegkracht te doen aanleggen;

4, als plaats voor Centraalstation te bestemmen het terrein op het oude Entrepôt, ten Noorden en ten Oosten van de panden (pakhuizen) Lente, Zomer en Herfst;

5, de voor de bovengenoemde werken noodige credieten toe te staan.

Mij nu tot den bouw van het Centraalstation bepalende, dient vermeld, dat daarvoor een crediet van 1.800.000 gulden werd uitgetrokken, waarvan *f* 750.000 bestemd werd voor de gebouwen en de rest ad *f* 1.050.000 voor motorische inrichting.

De dienst der P. W. werd met de uitvoering der gebouwen belast. Uit het genoemde bedrag van *f* 750.000 moesten kunnen bestreden worden de kosten voor:

1e. de Electrische Centrale; 2e. het gebouw voor de Administratie; 3e. een buisleiding naar de Nieuwe Vaart; 4e. spoorwegen; 5e. een loods tot berging van kabels, transformatoren, enz.; 6e. de omheiningen en de bestrating van het terrein.

Het terrein dat gelegen is aan de Hoogte Kadijk, de Sarphatiestraat (tegenover de kazerne „Oranje Nassau") en de oude Entrepôthaven, werd op 1 Januari 1901 door de Directie der Handelsinrichtingen, waaronder het ressorteerde, overgedragen aan het Electrische bedrijf.

Aangezien de gebouwen zich moesten aanpassen aan de motorische inrichting, kon met het maken van een project eerst worden aangevangen nadat omtrent die inrichting eene beslissing was genomen. De aanbesteding van die installatie voor de Centrale nu had plaats op 1 April 1901, terwijl de gunning daarvan in het begin van Juli d. a. v. geschiedde.

Nu brak een tijd aan, waarin in overleg met de G. E. het project voor de Centrale werd vastgesteld. Om tijdverlies te vermijden, werd besloten de gebouwen in tweeën aan te besteden en wel: onder- en bovenbouw afzonderlijk, waardoor de nadere uitwerking van het plan voor den bovenbouw kon geschieden tijdens de uitvoering van den onderbouw. Deze gescheiden uitvoering had tevens het voordeel, dat verwacht kon worden, dat voor die werken van zoo verschillenden aard, aannemers zouden gevonden worden die zich speciaal op dat soort van werk (fundeering of opbouw) toelegden, wat de uitkomst dan ook bewezen heeft.

Het project voor de Centrale werd nu in de tweede helft van 1901 vastgesteld en in groote trekken uitgewerkt, zoodat op 30 December van dat jaar de aanbesteding van den onderbouw plaats had. Van het terrein waren voor dien tijd de opstalling gesloopt, n. m. l. het pakhuis „Winter" de zoogenaamde Maritieme loodsen, enz., terwijl tevens proefboringen en proefheiingen werden verricht. Voor den onderbouw was een tijd van acht maanden gesteld, wat niet ruim is, als men bedenkt, dat in dat tijdsverloop, behalve omvangrijke grondwerken, ongeveer 6000 palen moesten ingeheid worden en ongeveer 1000 M^3. fundeeringhout en ruim 4000 M^3. beton te verwerken viel. Toch kwam de onderbouw begin September 1902 gereed, en kon met den bovenbouw een aanvang worden gemaakt, waarvan de besteding op 25 Augustus te voren had plaats gevonden.

Voor den bovenbouw waren verschillende termijnen van partieele oplevering gesteld, die echter bij de uitvoering eenigszins in elkander zijn geloopen doordat, in verband met de montage der machinale inrichting, tijdens de uitvoering eene andere opvolging der werkzaamheden soms wenschelijk bleek, en ook omdat hier en daar vertraging ontstond, vooral te wijten aan de hoogst ongunstige weersgesteldheid. Hoe het zij, de opleveringstermijn van het geheele gebouw, welke op 15 November 1903 was bepaald,

kon ongeveer worden aangehouden. De eigenlijke uitvoering van de Centrale heeft dus geduurd van half Januari 1902 tot einde 1903, dus nog niet ten volle twee jaren; in dat tijdsverloop werden tevens nog de buisleiding naar de Nieuwe Vaart aangelegd, de kabel- en transformatorenloods gebouwd, en verder het terrein gerioleerd.

Thans is ook de spoorwegaansluiting gereed, terwijl het gebouw voor de administratie zijne voltooiing nadert.

De Centrale nu bestaat uit een machinegebouw met accumulatorengebouw, een ketelhuis met voorgebouw en een kolenbergplaats. Het machinegebouw staat met zijn langsgevel aan de Hoogte Kadijk. De voorgevels van het accumulatoren- en ketelvoorgebouw, benevens die van de kolenbergplaats staan gekeerd naar de Sarphatiestraat. De langsgevel van de kolenbergplaats ligt evenwijdig aan de Entrepôthaven.

Eventueele uitbreiding der gebouwen kan geschieden door verlenging in de richting van den achtergevel, waarbij dan de thans nog bestaande pakhuizen „Herfst" enz, zouden moeten komen te vervallen. De distributie der gebouwen was eenigszins aangewezen door den vorm van het terrein.

De insprong voor de kolenbergplaats was noodig om den spooraanleg daarlangs mogelijk te maken.

Het machine- en accumulatorengebouw, het ketelhuis en het voorgebouw zijn van kelders voorzien, waarvan de vloer gelegen is op 0.10 M. boven A.P., dus aanmerkelijk boven stadspeil.

Wat de hoogtelegging der beganegrondvloeren betreft, zoo werd die bepaald in verband met de omgeving en de eischen aan de kelderhoogten gesteld.

De Kadijk ligt op 2.50 M. + A. P.; om nu eene behoorlijke verlichting en hoogte voor den kelder van het machinegebouw te verkrijgen, is de begane grondvloer van dat gebouw gelegd op 3.80 M. + A.P.; het aangrenzend ketelhuis ligt met den vloer op 3.20 M. + A.P., aangezien aan den kelder daaronder mindere eischen van hoogte mochten gesteld worden, terwijl de kolenbergplaats met zijn vloer op het zelfde peil is gelegd om het in en uitrijden met kolenwagentjes niet te bemoeilijken.

In verband met de bestaande sporen ligt de spoorweg aansluiting langs de Entrepôthaven op 1.60 M. + A.P.

Het machinegebouw dat binnenwerks ruim 54 M. lang en 32 M. breed is, biedt plaats voor 8 machines, waarvan er thans 5 zijn opgesteld.

In de kelderverdieping zijn de machinefundamenten opgetrokken en de verschillende kabels en pijpleidingen ondergebracht.

Op de beganegrond-verdieping zijn de machines opgesteld, terwijl een bordes gedeeltelijk op kolommen rustende is uitgebouwd, waarop de schakelborden zijn gemonteerd.

De geheele machinezaal wordt bestreken door een drietal loopkranen, waarvan de beide uiterste een hefvermogen hebben van 25 ton en de middenste van 20 ton.

Het hiervoren genoemd bordes is van af den beganegrond met twee trappen toegankelijk. Onder het bordes zijn twee ruimten afgescheiden, welke dienen tot opneming van de kabels, die van uit den kelder naar het schakelbord en van daar naar de stad worden gevoerd. Tevens treft men daar nog aan een vertrekje voor machinisten, en een oliebergplaats en portaal toegang gevende naar het voorgebouw en het ketelhuis.

Het accumulatoren gebouw is breed ongeveer 5.50 M. en bestaat uit: kelder, beganegrond en eerste en tweede verdieping.

De kelderverdieping is in tweeën gescheiden door de zoogenaamde zuigput. Deze put, waarvan de bodem gelegen is op 2.20 M. ÷ A. P., ontvangt door eene dubbele leiding van gegoten geasphalteerd ijzeren buizen, inwendig wijd 0.65, het koelwater uit de Nieuwe vaart; van af elke machine loopt nu een buis in deze put, welke het water, dat dienen moet om den afgewerkten stoom te condenseeren, opzuigt, waarna het den condensor doorloopt, om weder door 2 buizen af te vloeien naar een buiten het gebouw gelegen hoofdput, welke met de Entrepôthaven in verbinding staat.

De beganegrond-verdieping van het accumulatorengebouw bestaat uit twee deelen, waartusschen de hoofdingang naar het machinegebouw loopt.

De beide bovenverdiepingen loopen onafgebroken over de volle breedte van het machinegebouw door.

Het ketelgebouw is inwendig ruim 48 M. lang 30 M. breed; in de kelderverdieping zijn de ketelvoetblokken opgetrokken en liggen de beide rookkanalen, welke eindigen in de schoorsteenen die tot 54 M. + A. P. zijn opgemetseld en boven een middellijn van 3.20 M. hebben. De rookkanalen zijn zoodanig geconstrueerd, dat ze *niet* boven den beganegrondvloer uitsteken.

In de middengang tusschen de ketelvoetblokken is een smalspoorbaan met draaischijfjes aangebracht; de wagentjes kunnen nu onder de aschtrechters voor de ketels gereden worden, om de asch en slakken op te nemen, waarna zij aan het einde van het gebouw door een lift worden geheven en langs den achtergevel aan de waterzijde hunnen inhoud kunnen lossen.

Terzijde van den Noordelijken schoorsteen is een reservoir van gewapend beton in den keldervloer verzonken; dit reservoir dient tot opname van den gecondenseerden stoom. Door verschillende daarin geplaatste tusschenschotten moet nu het condensaat daarin telkens van richting veranderen, waardoor de medegevoerde olie komt bovendrijven en eene gedeeltelijke reiniging bereikt wordt. Door twee pompjes wordt dit condensaat verder naar den waterreiniger gevoerd.

Op de beganegrond-verdieping vindt men plaats voor 16 ketels, waarvan er thans 12 zijn opgesteld. De ketels staan met hunne fronten naar de middengang gekeerd, doch er blijft nog een gang van circa 2 M over. Tegen de schoorsteenlichamen zijn aan de eene zijde de ketelvoedingpompen en het reinwater-reservoir opgesteld, terwijl aan de andere zijde zich de waterreiniger bevindt.

Een drietal deuren voert aan elke zijde respectievelijk naar het machinegebouw en de kolenbergplaats; nabij laatstgenoemde deuren zijn weegbrugjes in den vloer aangebracht om het kolenverbruik te kunnen controleeren.

Het voorgebouw van het ketelgebouw, ter breedte van ongeveer 11.50 M., bestaat uit kelder, beganegrond en eerste verdieping, terwijl op het middengedeelte nog eene tweede verdieping is opgetrokken.

Oorspronkelijk werd door mij gemeend, dat de ruimte in dit gebouw eenigszins overdadig was; nu echter eenmaal het bedrijf in gang is, blijkt hier van overdaad, in onze gemeente zoo weinig van pas, gelukkig geen sprake.

In den kelder treft men aan: de timmermanswerkplaats en de oliereinigingsinstallatie. op de beganegrond-verdieping het wasch- en badlokaal, de privaten en urinoirs, benevens de werkplaats.

De eerste verdieping wordt ingenomen door het schaftlokaal, het bureau voor den chef der Centrale en het magazijn, terwijl het ééne lokaal op de tweede verdieping voorloopig tot laboratorium is ingericht, zoolang het administratiegebouw nog niet gereed is.

De kolenbergplaats is lang ruim 50 M. en breed ongeveer 14 M., en is zoodanig ingericht, dat de kolen tegen de wanden circa 5,5 M. hoog kunnen opgestort worden, zoodat zij een voorraad van ongeveer 3000 ton kan bevatten. Het inbrengen der kolen geschiedt met kipwagentjes, loopende op een hoog uitgebouwd spoor op 6,5 M. boven den vloer. Dit spoor kan verbonden worden aan dat van een kraan, welke met 1 been op den kademuur en met het andere op het gebouw rust. Deze portaalkraan kan nu geplaatst worden voor één der beide bovendeuropeningen om dan de kolen op te voeren, hetzij uit de langs den kademuur gelegen schepen, hetzij uit de onder de kraan opgestelde spoorwagens.

Na de geschiedenis en de indeeling van de gebouwen besproken te hebben, geloof ik eenige oogenblikken te moeten stilstaan bij de constructie.

(Wordt vervolgd.)

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 8 October 1904. *Bergen op Zoom.* Dit artikel geeft een beschrijving van eenige oude gebouwen uit die stad, en wat zij nog aan voorwerpen van kunstwaarde bezitten. Aan het slot wordt ook de R.K. kerk te Wouw en hare vermaarde koorbanken beschreven, van welke afbeeldingen met geschiedkundige aanteekeningen zijn gepubliceerd in de 42ste aflevering van „Oude bestaande gebouwen", uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Architectura van 8 Oct bevat een artikel *Voor-historische wijsheid,* van den heer H. Walenkamp, die daarin de beteekenis en de aesthetische werking van het 12-tallig stelsel bespreekt.

Het technisch gedeelte bevat: *Huiszwam en hare vernietiging,* door J. L. Terneden, en het vervolg van *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten.*

De Bouwwereld, 5 Oct. *Beveiliging van ijzerconstructies tegen brand,* door J. L. Terneden; dit artikel is eene bespreking van een werkje van den ingenieur H. Hagn, getiteld „Schutz von Eisenkonstruktionen gegen Feuer".

Over lucht en luchtverversching der woning en aanverwante vragen, door Th. Aehmcke; dit is eveneens een bespreking van den inhoud van een Duitsch werk over genoemd onderwerp.

Technisch Weekblad. 6 October. Vervolgen van: *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten*, en van *Het ontwerpen en uitslaan van schepen*. Verder bevat het nummer eene beschrijving van den *Draaienden stoffilter en stofverzamelaar* van de Richmond Manufacturing Comp. te Lockport.

Metallicus. 6 Oct. Vervolgen van: *Over den Kachelbouw; Plantenkassen*. Over pompwerktuigen.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 6 Oct. Vervolgen van: *Pompwerktuigen* en van *Over nummerborden*.

UIT DEN VREEMDE.

Zonnewijzers werden reeds in de vroegste oudheid toegepast. Bij de Hebreewen had men op groote pleinen een hooge kolom, waarvan de schaduw, op de trappen van een publiek gebouw vallend, den tijd aanwees. De Egyptenaren schijnen er geen gebruik van gemaakt te hebben, tenzij zij de obelisken er voor gebruikten. Bij de Romeinen kwamen de zonnewijzers onder de meest verschillende vormen voor, evenals bij de Arabieren, nadat zij hierin reeds door de Grieken waren voorafgegaan. Ook in het oudste China, Japan, en Zuid-Amerika werden zonnewijzers gevonden.

De onlangs te Parijs op 70-jarigen leeftijd overleden beeldhouwer Auguste Bartholdi, de schepper van de „Léon de Belfort" en „la Liberté éclairant le Monde", begon zijn loopbaan als architect, van daar dat zijne beeldhouwwerken zulk een goed architectonisch karakter dragen. Hij maakte het eerst naam door de tentoonstelling, in den Salon, van zijn werk „de barmhartige Samaritaan". Het groote beeld, den vrijheid, het grootste bronzen beeld ter wereld, kostte hem 15 jaren arbeid.

In Engeland zijn 485 doofstommen die het bouwvak beoefenen.

Bij Cittareale in Engeland, zijn hoogst belangrijke beddingen van het schoonste witte marmer gevonden.

Te Marseille overleed een der aldaar meest bekende architecten de heer Allar, „Membre de l'académie". Ook buiten Marseille is veel door hem gebouwd, terwijl de meeste publieke gebouwen in den laatsten tijd te Marseille gesticht, van zijne hand zijn.

Ook Zweden is nu tot de Unie van Bern toegetreden, tot bescherming der littéraire en artistieke werken (architectuur). Tot deze internationale unie zijn nu toegetreden: Duitschland, België, Denemarken, Spanje, Frankrijk, Engeland, Haïti, Italië, Japan, Luxemburg, Monaco, Noorwegen, Zweden, Zwitserland en Tunis.

Varna (Bulgarije, 50 000 inwoners) schrijft eene internationale prijsvraag uit voor de watervoorziening dier stad. Prijzen van 6000, 4000 en 2500 gulden. Inlichtingen bij de consulaten.

BERICHTEN.

Dr. J. Groneman. In het October-nummer van de „Indische Gids" geeft de heer Van Kol, oud-Ingenieur der O. W. in Ned. Indië, lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, eene belangwekkende schets van de residentie Djokjakarta; zeer treffend zijn daarbij de mededeelingen die hij doet omtrent den heer Dr. J. Groneman, van wien onze lezers kunnen weten hoe groot diens verdiensten zijn wat betreft zijne studie en geschriften van de Hindoe-oudheden op Java.

De heer van Kol bracht den bekenden geleerde een bezoek, maar vond hem verzwakt van lichaam, onder den druk van geldelijke zorgen, en dientengevolge moreel gebroken. Terecht oordeelt de heer v. Kol, dat dit anders had moeten zijn. Men zoeke — zoo zegt hij — voor dien ouden strijder voor waarheid en kunst een hem passende betrekking, waarin hij zich nog zeker verdienstelijk kan maken voor den lande; men verschaffe hem arbeid en bevrijde hem van de zorgen die den avond van zijn leven komen verduisteren; en de Regeering zal ditmaal het verwijt ontgaan, dat verdienstelijke mannen werden miskend, en hun eerst recht geschiedde toen zij er niet meer waren.

Wij hopen van harte, dat deze woorden van den heer v. Kol weerklank zullen vinden.

Electrische tram over het Binnenhof. Aan verschillende dagbladen werd uit 's Gravenhage het volgende geschreven.

„Teneinde moeilijkheden te ontgaan, welke de weigering van den aanleg van de beugeltram door het Binnenhof voor de exploitatie van de lijn Stadhouderslaan—Bezuidenhout zal opleveren, moeten dezer dagen opmetingen gedaan zijn om de tram langs een anderen weg te leiden, en wel over een dam of aanplemping, welke het Buitenhof aan de Westzijde van den Hofvijver, dus langs de *Place-Royale*, met den Vijverberg zou verbinden, van waar dan verder het Plein zou worden bereikt.

Behalve deze moeten nog andere oplossingen in onderzoek zijn genomen."

Aan het einde van een artikel in het Bouwk. Weekblad van 2 Juli j.l. werd gezegd (*), dat indien de Gemeente 's Gravenhage niet al het mogelijke deed om te verhoeden, dat in de omgeving van 't gebouw der Grafelijke Zalen werken worden uitgevoerd die dit en zijne omgeving ten hoogste zouden benadeelen, en indien dan de Regeering nog tusschenbeiden kan treden, Zij haar veto moest doen hooren. En, dit werd verondersteld mogelijk te zijn.

Reeds werd eenige dagen geleden vernomen, dat de Regeering bezwaren heeft gemaakt tegen den aanleg der electrische tramlijn over het Binnenhof, en daarop volgde de bovenstaande mededeeling in de dagbladen. Wij hopen, dat een en ander juist zal blijken te zijn, dat de Regeering — hier de Minister van Waterstaat enz. — op haar standpunt zal blijven staan, en de oplossing in haren geest gevonden zal worden.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	23	jaar	salaris	f 45.—
„	„	„	24	„	„	- 80.—
„	„	„	22	„	„	- 85.—
„	„	„	45	„	„	- 120.—
„	„	„	27	„	„	- 60.—
„	„	„	35	„	„	- 100.—
„	„	„	22	„	„	- 60.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	26	„	„	- 75.—
„	„	„	25	„	„	- 80.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	30	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	Teekenaar	„	18	„	„	- 40.—
„	„	„	21	„	„	- 40.—

(*) Dit zelfde nummer bevat de adressen in zake de tram over het Binnenhof door het Hoofdbestuur van de Maatschappij t. Bev der Bouwkunst gericht tot Z. Exc. den Minister van Waterstaat enz. en tot den Gemeenteraad van 's Gravenhage.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 17 OCTOBER.

AMSTERDAM. Bestek no. 1013. Het maken van een openbare overweg, een enkele steenen wachterswoning en een houten wachthuisje op den spoorweg Hilversum—Utrecht, nabij het station Utrecht (Biltstraat). Raming f 5330.

De directie der Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (gr. tijd). Aanw. op de plaats 12 Oct., v.m. 11,15 u. (gr. tijd).

AMSTERDAM. Bestek no. 1014. Het maken van grond- en spoorwerken, eene goederenloods, privaatgebouwtje en bijkomende werken ter uitbreiding van het stationsemplacement Broek op Langendijk. Raming f 16538.

De directie der Holl. IJz. Spoorw. Maatij., n.m. 1½ u. (gr. tijd). Aanw. op de plaats 11 Oct., v.m. 11 uur (gr. tijd).

GRIJPSKERK. Het verbouwen van een heerenbehuizing.

De burgemeester. Bestek à f 0,75 verkrijgb. en teek. ter inzage in 't logement van R. v. d. Burg. Aanw. gedaan.

'S-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van twee woonhuizen aan het Stationsplein.

De architecten W Scheepers te 's-Hage en G. Dobbe te 's-Bosch, n.m. 4 u., in het café „Central" van von Eugen. Bestek en teek. verkrijgbaar ten kantore van laatstgenoemden architect, Boschveldweg O. 33, tegen f 3. Aanw. 17 Oct., v.m. elf u.

MAREN (N.-BR.). Het bouwen van eene kerk met toren en pastorie.

Het R.K. kerkbest. van de parochie v. d. H. Lambertus, n.m. 3 u., bij H. de Werd. Inlicht. te bekomen en bestek en teek. tegen f 4 verkrijgb. bij J. H. H. v. Groenendael, architect te Vucht. Aanw. 17 Oct., v.m. 10 u.

TONGELRE. Het vergrooten der openb. school alsook het verrichten van eenige

veranderingen aan het bestaande gebouw.
Het gem.best., v.m. 11½ u. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij P. v. Piere—Bijsterveld te Eindhoven. Aanw. 17 Oct., v.m. 9½ u.

ZWOLLE. Het verbouwen van het perceel van W. v. Eysselsteyn aan de Smeden.
De arch. G. G. Post, v m. 11 u., in 't café van wed. Nekkers. Bestek en teek. in voorn. café ter inzage en à f 1,50 verkrijgb. bij voorn. architect. Aanw. gedaan.

DINSDAG 18 OCTOBER.

DRIEBERGEN (UTR.). De verbouw aan en het vergrooten van de gemeenteschool door opbouw van 3 lokalen met gang, privaten, enz.
Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage en te bekomen à f 1,25 in het gemeentehuis en bij Alb. Nijland, Kromme Nieuwe Gracht 72, Utrecht, die inlicht. geeft. Aanw. gedaan.

DORDRECHT. Het afbreken en weder opbouwen van het pand no. 25, Varkenmarkt (behalve verfwerk.
De bouwk. H. v. d. Elst. Bestek en teek. ter inzage in voorn. perceel.

'T LOO BIJ APELDOORN. Het bouwen van een burgerwoonhuis.
De heer Baai, 's av. 6½ u., in café „Boschzicht", alw. bestek en teek. ter inzage.

UTRECHT. Bestek no. 999, het maken van eene woning voor den opzichter machinist bij de werkplaats G. C. B. te Maastricht.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u.

UTRECHT. Bestek no. 998, het maken van grondwerken, douaneloods met verhoogd perron en vrije loods, bureaulokalen, loods voor aangehouden goederen, privaatgebouwtje, polygonale locomotievenloods met tractielokalen, aschkuilen en bergplaats, reservoirgebouw met tractielokalen, draaischijf, waterkranen en leidingen, magazijngebouwtje met dienstlokalen en bijkomende werken op het station Baarle-Nassau (grens). Ram. f 391.000.
De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u.

WOENSEL (N.-BR.). Het sloopen en weder opbouwen van 4 woonhuizen, met bijlever. van alle materialen, aan de Lijmbeekstraat.
De heer S. Donkers, 's av. 6 uur, bij P. Donkers, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft H. v. d. Nieuwenhof. Aanw. 18 Oct., v.m. 11 u.

WOENSDAG 19 OCTOBER.

BEILEN. Het bouwen van een school en onderwijzerswoning in 3 perc. 1. timmer- en metselwerken enz., 2. stucadoorswerken; 3. behang- glas- en verfwerken.
Het best. der vereen. voor chr. onderwijs, n.m. 4½ u. (spoortijd). Bestek en teek. tegen f 1,25 te bekomen ten kantore van J. Smallenbroek, arch. Assen. Aanw. gedaan.

GINNEKEN. Het bouwen van een winkelhuis aan de Wilhelminastraat.
De heer J. Pas, in het koffiehuis „de gouden Leeuw". Bestek en teek. in gemeld café ter inzage en nadere inl. geven de arch. P. A. Oomes en L. v. d. Pas te Breda. Aanw. gedaan.

TIEL. Het verbouwen van de perc. Tiel E nos. 58, 87 en 89 Agnietenstraat—Kerkstr. voor de Geld. landb. bank.
De arch. G. Formijne, v.m. 11½ u., in het koffiehuis „de Toelast", alw. bestek en teek. ter inz. Aanw. gedaan.

ZEVENHUIZEN (GR.). Eene belangrijke verbouwing van een kerkgebouw aan de Evertswijk en het bouwen van een torentje.
De kerkeraad der ger. kerk, n.m. 4 uur. Bestek en teek. ter inzage bij den kastelein Johs. Reijntjes. Inlicht. geeft M. Nanninga, Niekerk. Aanw. 19 Oct., n.m. 2½ u.

VRIJDAG 21 OCTOBER.

DRIEBERGEN. Het bouwen van 2 alleenstaande en 2 dubbele villa's alsmede 2 winkelhuizen, alle in de gemeente Driebergen in 4 bestekken en massa.
De arch. H Versloot te Zeist, n.m. 1 u., in hotel „de Prins van Oranje". Ieder bestek met teek. à f 2,50 verkrijgb. bij voorn. archit.

ZATERDAG 22 OCTOBER.

TUK (OV.). Het bouwen van een woning voor den rijksveldwachter bij de openbare lagere school te Kerkbuurt, met bijlev. van materialen, glas- en verfwerk enz.
Het gem best. van Steenwijkerwold, v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage en à f 0,50 verkrijgb. ten gemeentehuize. Inlicht. geeft de arch. Mol te Steenwijk dagelijks van 12-1 u.

MAANDAG 24 OCTOBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van een politiebureau op het terrein van de gesloopte perceelen nos. 106, 108 en 110 aan de Westerstraat.
Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen f 2 met 2 teek. Inlicht. worden gegeven ten kantore van den architect ten stadhuize, kamer no. 105, van 2—4 u., gedurende de laatste 3 werkdagen voor den dag der aanbest.

DINSDAG 25 OCTOBER.

ASSEN (HERBEST.). Het verbouwen van de school aan den Noordersingel: 1. de verbouw, 2. stucadoorwerk, 3. verf-, glas- en behangwerk.
Het gemeentebest., n m. 1½ u. Bestek en teek. ter inzage ten kantore van den stadsbouwmeester, terwijl exemplaren aldaar verkrijgb. tegen f 1.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene hoogere burgerschool aan 's-Gravendijkwal.
Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage op de centr. secretarie en in het Stads-Timmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. te bekomen aan gemeld Timmerhuis. Aanw. 11 Oct., v.m. 11 u.

DONDERDAG 27 OCTOBER.

HAARLEM. 1. Het bouwen van eene school voor lager onderwijs. 2. het bouwen van eene bewaarderswoning, beide aan de Linschotenstraat.
Het gem.best., n.m. 1¼ u.

ZATERDAG 29 OCTOBER.

RUEPHEN (N.-BR.). Het bouwen eener kazerne en paardenstal met bijlev. der mater. voor de brigade der kon maréchaussée in het dorp Sprundel.
Het gem.best., n m. 2½ u. Bestekken en teek. te verkr. ad f 1 per stel ter secr. te Ruephen en bij den arch. M. Vergouwen te Roosendaal. De biljetten moeten uiterlijk 28 October franco worden ingeleverd bij den Burgemeester van Ruephen. Aanw. 21 Oct., n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

26 SEPTEMBER.

HUIZEN (N.-H.). Het uitbreiden van de school met den Bijbel met twee lokalen. Raming f 4200.
Laagste inschrijver H. Vos Jz., f 3724,50. Gegund.

28 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het bouwen van drie heerenhuizen aan de Juliana-van-Stolberglaan, hoek Laan van Nieuw-Oost-Indië te 's-Hage. Door den arch. P. J. Perquin te Leiden.
Gegund aan Th. A. v. d. Spek, 's-Hage, voor f 33000.

LONNEKER (ONDERH.). Het bouwen van een boerenwoonhuis, onder architectuur van de heeren Roesink en Wolda. Door mejuffr. de wed. B. Lippinkhof op Diekman.
Laagste inschr. J. H. Varvik, Enschedé, f 4967. Gegund.

1 OCTOBER.

VELSEN. Eene belangrijke verbouwing van de papierfabriek der firma v. Gelder Zonen. Door de arch. v. Rossum en Kuijk te Amsterdam.
Gegund aan Chr. Wegerif te Apeldoorn.

4 OCTOBER.

HOOGEVEEN I. Het bouwen van een haltegebouw te Noordsche Schut; II. het bouwen van een brugwachterswoning met wachtlokaal te Nieuweroord; III. het bouwen van een brugwachterswoning te Nieuweroord. Door de direct. der Eerste Drentsche stoomtramweg Maatij.
Perc. 1. Laagste inschrijver J. ten Burg, Hoogeveen, f 5100.
Perc. 2. J. ten Burg, Hoogeveen, f 4978.
Perc. 3. J. ten Burg, Hoogeveen, f 1824.
Massa. J. ten Burg, Hoogeveen, f 11724.
Nog niet gegund.

VAASSEN. Het bouwen van een woonhuis voor G. J. de Boer te Epe. Door den heer G. J. de Boer.
Laagste inschr. H. W. Rijks, Apeldoorn, f 1904. Nog niet gegund.

ZWIJNDRECHT. Het verbouwen van het comptabiliteitsgebouw. Door het gem.best.
Timmerwerk. Laagste inschr. A. Kortman, f 967*.
Metselwerk. Gouw en Bakker, f 663*. *Geg.

5 OCTOBER.

ZALTBOMMEL. Het bouwen van een lokaal voor Zaltbommels Mannenkoor. Door den archit. G. G. Lodder.
Laagste inschrijver H. v. Boort, f 1292,50. Gegund.

6 OCTOBER.

GRONINGEN. Het amoveeren van de behuizing gemerkt no. 29 in de Brugstraat en het daarvoor bouwen van eene winkelbehuizing met bovenwoning. Door den arch. K. H. Holthuis.
Laagste inschrijver J. Versteegh, f 6990.

HAARLEM. Het maken van een bijbouw aan de zuidzijde van het rijksmuseumgebouw te Amsterdam, met daarbij behoorende werkzaamheden en leverantiën. Raming f 70000. Door het prov. bestuur.
Laagste inschrijver J. H. v. Groenendaal, f 67500.

OLDENEEL (OV.). Het bouwen van een boerenwoonhuis op den Kraanberg. Door den heer E. J. Jansen.
Ingekomen 7 biljetten. Laagste inschr. G. v. Langen, IJsselmuiden, f 2890.

VENLOO. Het bouwen van een huis voor den heer H. Horstermans—Janssen, aan den Straelschen weg. Door den architect Hornix.

Laagste inschrijver Clabbert, Vilden, f 2284. Gegund.

VESSEM (N.-BR.). Het bouwen van een winkelhuis met bijbouw, waarin afzonderlijke woning, met bijlev. van alle materialen. Door den heer F. de Leijer.

Laagste inschrijver Js. Olieslager, Vessem, f 2975. Gegund.

7 OCTOBER.

BEEK BIJ NIJMEGEN. Het verbouwen en vergrooten van het hotel-pension „'t Spijker" te Beek. Door den architect J. Knoops Jr.

Laagste inschrijver H. Bartels, f 18890. Gegund.

BORNERBROEK GEM. BORNE (OV.). Het verbouwen der boerderij „de Diekboer". Door den heer J. H. Veehof te Zeddam gem. Ambt Delden.

Laagste inschr. B. Sanders, Delden, f 1120. Gegund.

NIEUWE PEKELA. *a*. Het bouwen eener boerenbehuizing te Alteveer, met bijlev. van de daartoe ben. materialen, enz.; *b*. het glas- en verfwerk aan deze boerenbehuizing. Door den heer S. Sparreboom.

a. Laagste inschrijver H. Schenkel, Meeden, f 2640. Gegund.

b. H. Drok, f 92. Niet gegund.

ZWOLLE. Het verbouwen van een perceel aan den Jufferenwal tot steenhouwerij, magazijn en bovenwoning. Door den heer H. Greve, mr. steenhouwer.

Laagste inschrijver P. J. Koedijk, f 3737.

8 OCTOBER.

HAARLEM. Bestek no. 208, het maken van bomvrije gebouwen in het fort bij Hoofddorp (3e gedeelte). Raming f 233200. Door de genie.

Laagste inschrijver W. Blankevoort Czn., Haarlem, f 237200.

FARMSUM. *a*. Het bouwen van een burgerbehuizing met c.a. werken op een onbebouwd terrein aan de Lijnbaanstraat te Delfzijl; *b*. het verf-, glas- en behangwerk daaraan; met voor beide de levering van alle daartoe benoodigde materialen, arbeidsloonen, gereedschappen, transporten enz. Door den heer E. Molenaar.

a. Raming f 2691.50. Laagste inschr. M. H. Visscher, f 2092.

b. Raming f 125. J. Haijer, Farmsum, f 74.

10 OCTOBER.

ALKMAAR (HERBEST.). Bestek 1, het maken van grond-, kunst-, overgangs- en andere werken; bestek 2, het maken van de gebouwen met bijkomende werken, alles voor de aan te leggen stoomtramweg Egmond aan Zee—Alkmaar—Bergen. Door de directie der stoomtramweg maatschij. Egmond—Alkmaar—Bergen.

Bestek no. 1. Laagste inschr. J. Oldenburg Jbz., Bergen, f 119.000.

Bestek no. 2. C. Hartog, Alkmaar, f 48475. Massa. J. Oldenburg Jbz., f 168.700.

ASSEN. Het bouwen van drie aaneengebouwde woningen, voor den heer L Ugen, aan den Veeneweg te Assen, onder beheer van den archit. J. van Houten.

Laagste inschr. H. Smallenbroek, f 3230. Gegund.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een boerenwoonhuis met toebehooren, aan de Hengelosche weg, bij „de Broeierd", gemeente Lonneker. Door den heer N. G. van Heek.

Laagste inschrs. J. Schildmeijer en J. W. Horstman, f 3393. Gunning 4 dagen in beraad gehouden.

HILVERSUM. Het verbouwen van perc. Havenstraat 1 te Hilversum. Door den arch. J. H. Slot.

Ingekomen 13 biljetten. Minste inschrs. Gebr. v. Dam, Hilversum, f 3350.

HILVERSUM (ONDERH.). Het verbouwen van het hotel Gooiland te Hilversum. Door den arch. J. H. Slot.

Ingekomen 9 biljetten. Gegund aan den minsten inschr. J. Brom te Hilversum.

Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën, Marquises, Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. -- TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co.,Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91,
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

AANBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders van HAARLEM zullen op *Donderdag, 27 October 1904*, des namiddags ten $1^1/_4$ ure ten Raadhuize in het openbaar aanbesteden:

Perceel I.

Het bouwen van eene SCHOOL voor lager onderwijs.

Perceel II.

Het bouwen van eene BEWAARDERS-WONING.

Beide op een terrein aan de Linschotenstraat.

Bestek, voorwaarden en teekeningen liggen ter inzage ter gemeente-secretarie (5e Afd.) en zijn aldaar verkrijgbaar tegen betaling van *f* 1.50 per stel.

Inlichtingen en aanwijzing volgens bestek.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag, 2 Nov. 1904, des namiddags te 2 ure, zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

het verrichten van werkzaamheden aan het post- en telegraafgebouw te HELLEVOETSLUIS, en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbesteding tot en met 31 December 1907.

(Raming f 3.200.)

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L^a. X, afdeeling Waterstaat T

Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweelen Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; bij den Directeur van het post- en telegraafkantoor te Hellevoetsluis, en is voorts, op franco aanvrage, tegen betaling van f 0,35, verhoogd met de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester en door den Opzichter bij de Landsgebouwen: J. BARTELS te Rotterdam.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Vrijdag, 28 October 1904, des voormiddags te 11 ure.

Aangezien het herhaaldelijk voorkomt, dat de inschrijvingsbiljetten niet door de borgen persoonlijk zijn onderteekend, wordt in herinnering gebracht, dat dergelijke biljetten als ongeldig ter zijde worden gelegd.

's-Gravenhage, den 27 Sept. 1904.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

22 OCTOBER 1904. 24e JAARGANG. N°. 43.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

Oude brug te Melsungen.

REISHERINNERINGEN.

I.

MELSUNGEN.

Ongeveer een half uur van Cassel, juist op de helft van de lijn Cassel—Bebra, ligt aan een der vele bochten van de Fulda, het typisch Duitsche stadje „Melsungen". Omringd door een krans van fraaie tuinen en vruchtbare bouwvelden, en afgesloten door boschrijke heuvelen met schoone wandelwegen, biedt Melsungen, een „Kreisstadt" van ongeveer 4000 inwoners, een aangenaam zomerverblijf voor hen die zich voor eenigen tijd aan het stadsgewoel wenschen of moeten onttrekken, om in eene rustige omgeving van het natuurschoon te genieten of de verloren krachten te herkrijgen. Behalve het groote, te midden der bosschen gelegen sanatorium voor borstlijdende beambten der Duitsche spoorwegen, dat in het begin van dit jaar geopend werd, zijn meer in de nabijheid der stad reeds verscheidene villa's verrezen die doen vermoeden, dat ook hier meer en meer op een stroom van bezoekers wordt gerekend. Deze villa's, pretentieus en bont als ze zijn, sluiten zich, zooals men trouwens ook elders maar al te vaak kan waarnemen, geenszins bij het eigenaardige, schilderachtige karakter van hunne omgeving aan.

Ondanks de waarschijnlijk zeer terecht geroemde gerieflijk- en zindelijkheid dezer nieuwbouwen, bezit het stadje met zijn primitieven bouwtrant meer aantrekkelijks dan deze parvenuachtige villawijk. Weliswaar wordt vaak de zoo geroemde zindelijkheid onzer Hollandsche dorpen gemist, en moet men bij zijne wandeling door de ongelijk geplaveide smalle straten zoo nu en dan een kleinen omweg maken om de soms wat àl te doordringende geuren van het „landwirthschaftlich" bedrijf, dat voor een deel ook op straat wordt uitgeoefend, te ontwijken, doch deze verdrietelijkheden worden ruimschoots vergoed door de pittoreske hoekjes en schilderachtige perspectieven die bij iedere schrede te genieten vallen. De huizen, ten opzichte hunner rooilijn tamelijk, soms zelfs zeer onregelmatig geplaatst, bestaan bijna alle uit een krachtig raammerk van eikenhout, op iedere ver-

de schoorsteenen steeds eenige steigerhoogten verder waren opgetrokken dan het omringende muurwerk. Het was ten slotte onvermijdelijk om verband tusschen de schoorsteenen en de muren te maken, en alzoo de gehouden voeg te dichten. De gevolgde werkwijze heeft een gunstig resultaat gehad in zooverre, dat in den aanvang de gedichte naden nog eenigszins open werkten, doch na eens hersteld te zijn, thans geen veranderingen meer vertoonen.

Dat werkelijk ongelijkmatige zetting plaats vond, blijkt daaruit, dat de lintvoegen, die oorspronkelijk in elkaars verlengde lagen, thans bijkans 1 cM. verschillen.

De betonkoek nu loopt in één waterpas vlak door; alleen treft men twee sleuven aan, waarin de rookkanalen zijn gebouwd, benevens eene verdieping voor de asch- en slakkenlift, terwijl in de schoorsteenfundamenten komvormige uithollingen zijn gespaard, welke als roetvang dienst doen. Verder zijn ingebetonneerd het hiervoren reeds genoemde onrein-waterreservoir en een geslagen ijzeren kanaal, dat dient om een tweetal buizen op te nemen, welke de gecondenseerde stoom van de machines onder het rookkanaal door naar eerstgenoemd reservoir voert.

Het metselwerk van de kolenbergplaats is, direct op de houten fundeering aangebracht.

De kademuur is samengesteld uit beton, aan de voorzijde van een bazaltbekleeding voorzien.

Tot zoover wat den onderbouw betreft.

Op de betonkoek nu zijn de muren, schoorsteenlichamen, machine- en ketelfundatie opgetrokken; alles beneden de beganegrondvloeren bestaat uit zoogenaamd vuil werk van klinkers met cementspecie bepleisterd. Voor het overige zijn de gebouwen geheel in klinkers opgetrokken, met uitzondering van de binnenmuren en ketelbemetselingen.

Bij de machinefundamenten is een ruim gebruik gemaakt van natuursteen om groote draagvlakken voor de ankerschotels te verkrijgen, die alle bereikbaar zijn gemaakt; ook werd, waar de vorm en plaatsing der machines groote en scheve afsnijdingen noodig maakten, natuursteen toegepast.

De machine-zaal heeft een sokkel van verglaasden steen, terwijl overigens de wanden met zoogenaamden verblendsteen zijn bewerkt.

De groote ramen aan de Kadijkzijde zijn van plat- en hoekijzer geconstrueerd, terwijl de kleine ramen boven de raildraagbanden van de loopkranen voorzien zijn van een achterovervallend bovenlicht, drie aan drie beweegbaar van af den vloer. Deze bewegingsinrichting van de ramen heeft eenige moeilijkheid opgeleverd, in verband met de omstandigheid, dat de loopkranen met slechts weinig speelruimte langs de muren bewegen en in die speelruimte de bewegingsinrichting geborgen moest worden.

Het gebouw is in drieën overdekt, n.m.l. door een middenkap van 13,50 M. spanning en twee zijkappen elk van 9,25 M. spanning. Tot ondersteuning is eene dubbele rij kolommen gesteld, die hart op hart op 10,80 M. van elkander zijn geplaatst, zoodoende telkens eene ruimte voor de opstelling van eene machine vrijlatende. Die afstand van 10.80 M. is nu weer in tweeën verdeeld, door een stelsel van zoogenaamde zwevende kapspanten, dat ondersteund wordt door een langsligger tusschen de kolommen aangebracht.

De dakvlakken van de middenkap hellen onder een helling van circa 40° en zijn voor de onderste helft gedekt met pannen, voor de bovenste met draadglas. Aangezien nu nedervallend condensatiewater gevaarlijk kan zijn voor de met hooge spanning werkende machines, is eene binnenbeglazing in de middenkap aangebracht. De zijkappen zijn met houtcement gedekt, de binnendakvlakken zijn met houten plafonds betimmerd.

De kolommen van het machinegebouw dienen nu niet alleen tot ondersteuning van de kap, maar dragen tevens aan weerszijden de loopkraanliggers; deze kolommen kunnen dus zeer zwaar en zeer ongunstig (excentrisch) belast worden; de constructie bestaat uit 3 I-ballen N.P. 36, waarvan de middenste is verlengd door een zuil van kwadrant-ijzers, die de langsliggers en de midden- en zijspanten draagt.

Om in den kelder geene ruimte te verliezen, zijn de kolommen door die verdieping heengevoerd; zij worden aldaar ondersteund door groote granieten voetblokken welke den druk op den betonkoek overbrengen.

Voor het accumulatorengebouw moest aan speciale eischen worden voldaan; de accumulatoren toch, zijnde met loodbekleede houten bakken waarin zich loodplaten en zwavelzuur bevindt, maakten, dat op eene vloerbelasting van 2000 KG. per M². moest worden gerekend, terwijl tegen de inwerking der zich ontwikkelende zure dampen bijzondere voorzieningen moesten getroffen worden. Die voorzieningen bestonden in de zorg voor goede ventilatie (door roosters boven den vloer, beweegbare ramen en gemetselde ventilatiekokers) en de toepassing van zuurvaste materialen; het hout- en ijzerwerk werd n l. geschilderd met Siderosten Lubrose, terwijl de wanden en zolders bepleisterd werden met de zoogenaamde Robinson Cement, een wit en zeer hard materiaal.

Wat nu het ketelhuis betreft, zoo valt daarbij op te merken, dat de ketels met hunne stoelen op de gemetselde voetblokken rusten, doch dat, om breedte van het gebouw te sparen, het noodig was de achter de ketels geplaatste oververhitters gedeeltelijk boven op de rookkanalen te bouwen. Eene oplossing in deze was vrij lastig, omdat men zoozeer beperkt was in de hoogte en tevens hier te doen kreeg met groote hitte die voorzichtigheid bij het construeeren dringend noodig maakte.

Er is nu met het oog op de hitte naar getracht zoo min mogelijk samenhang te verkrijgen tusschen het ketelmetselwerk en de rookkanalen eenerzijds, en de muren van het gebouw anderzijds. Daartoe is de bodem van het rookkanaal aangelegd in de sleuven, in den betonkoek gespaard, en, om aanhechting te vermijden, zijn de beide onderste lagen gemaakt van losgestapelde steenen. De zijwand van het rookkanaal staat nog 0.22 M. van de muren van het gebouw verwijderd en is, waar mogelijk, als spouwmuur behandeld met een binnenwang van IJselsteentjes. De afdekking van het rookkanaal bestaat uit een plaat van gewapend beton, welke uitsluitend dient tot keering van de hitte en dus niet belast wordt. De bovenliggende belasting van den vloer en de oververhitters wordt gedragen door I-balkjes, waarop en waartusschen beton is aangebracht. De maximum spanning in het ijzer van die balkjes is, in verband met de hitte, gesteld op 500 K G./M²., terwijl voor gelegenheid tot uitzetten is zorggedragen.

Bij de constructie van het rookkanaal moest dus aan twee tegenstrijdige eischen voldaan worden; aan den eenen kant maakten de groote belastingen stevige ondersteuning op de fundeering noodzakelijk, terwijl aan den anderen kant zoo min mogelijk aanraking en samenhang daarmede gezocht moest worden met het oog op de hitte.

Door bovengenoemde maatregelen is getracht die tegenstrijdige eischen met elkaar accoord te doen gaan; doch het is helaas gebleken, dat zulks niet volkomen gelukt is, daar bij een der ketelbatterijen scheuren in het omringende muurwerk en in den betonkoek zijn ontstaan. Deze scheuren zijn uit het oogpunt van soliditeit voor den bouw van geen belang, het is echter een misstand die, naar ik hoop, binnen kort afdoende hersteld zal zijn. Dat deze scheuren een gevolg zijn van de hitte en niet van onvoldoende fundeering blijkt daaruit, dat ze eerst ontstonden, nadat de ketels gestookt zijn, en is nog nader bewezen, doordat ze eenige maanden geleden gedicht zijnde, zich de vorige week weder plotseling vertoond hebben, toen de aangrenzende ketelbatterij, na maandenlange rust, weder in gebruik werd genomen

De schoorsteenlichamen gaan met hunne buitenvlakken vierkant op tot boven het dak, worden aldaar over geringe hoogte achtkantig, terwijl dáárboven de schacht eene cirkelvormige gedaante verkrijgt. De binnen-spouwwand van IJselsteen der rookkanalen is in de schoorsteenen voortgezet tot ongeveer 14 M. hoogte. De schoorsteenschachten zijn aan de bovenzijde afgedekt door een gegoten ijzeren kap, terwijl de uitmetselingen worden afgesloten door een hardsteenen kraag, met spuwers onder de naden.

Door de plaatsing der ketels was de wijze van overdekking van het ketelgebouw als het ware aangewezen; de middenkap, welke een ruimte van 8 M. overspant, is afgedekt met glas, de hooge staande zijwanden zijn tevens vakwerkliggers, die op de kolommen rusten en de zwevende spanten dragen. De zijspanten bestaan, om zoo min mogelijk hoogte te verliezen, uit I. N. P. 50. De boven de ketels opstijgende hitte maakte het niet wenschelijk de zijkappen van een houten dakbeschot te voorzien, niet alleen met het oog op brandgevaar, maar ook uit vrees voor de duurzaamheid van het houtcement waarmede die kappen gedekt zijn. Een en ander heeft geleid tot de toepassing van trogwelfjes van puimsteenbeton tusschen de ijzeren gordingen.

Aan dit puimsteenbeton behoeven geen groote eischen van vastheid gesteld te worden, terwijl het geringe soortelijk gewicht, dat ongeveer 1.3 bedraagt, het maken van een betrekkelijk lichte ijzercontructie toelaat.

De kolenbergplaats is overdekt met een zuivere Polonceau-kap waarop een doorgaande ventielatiekap is gemaakt, met vaste jalouziebordjes.

Voor ventilatie van het ketelhus is gezorgd door een stelsel van beweegbare jalouzieën in hoogen staanden wand, terwijl boven de ketels groote jalouzie-dakramen zijn aangebracht.

De constructie van het voorgebouw van het ketelgebouw geeft

tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding, terwijl, wat de kolenbergplaats betreft, vermeld dient te worden, dat in verband met den zijdelingschen druk tegen de wanden, door de hoog opgestorte kolen, die muren een aanmerkelijke dikte moesten verkrijgen en gesteund zijn door pilasters, welke aan de buitenzijde tevens dienen tot ondersteuning van den looprail der kolenloskraan.

Thans rest mij nog enkele details onder Uwe aandacht te brengen. Bij den geheelen bouw is gebruik gemaakt van de combinatie van cement en tras, zoowel in beton als in mortel. De combinatie is zeer goed bevallen; alleen bleek, dat bij vriezend weder de tras ook in combinatie met P. C. niet te gebruiken valt, terwijl de uitsluitende portland-cement specie zich dan nog vrij lang liet verwerken. Bij de genomen verhouding van 1 c. 1 t. $^1/_2$ k. en 3 z. voor sterke specie, en 1 c. $^1/_2$ t. 1 k. en 4 z. voor specie in opgaand werk, sloeg het metselwerk in 't eerst zeer sterk uit; doch die uitslag verdween spoedig en kwam niet terug.

Daar waar het metselwerk aan hitte werd blootgesteld, is echter zuivere portland-cement specie gebezigd, voor de ketelbemetseling zelfs van een vrij slap gehalte n. m. l. 1 P. c. 2 k. en 6 z., terwijl daarbij tevens bandijzer in de voegen gewerkt is, wat echter niet belet heeft, dat in dat ketelmetselwerk scheuren zijn ontstaan.

Als natuursteen is gebruikt graniet, hardsteen, en Oberkirchner zandsteen; waar groote drukken moesten opgenomen worden, is graniet toegepast (voetblokken, kolommen machinegebouw) terwijl het gebruik van hardsteen en Oberkirchner zandsteen in hoofdzaak geregeld werd in verband met het te verkrijgen effect; alleen is ter plaatse waar hitte verwacht kon worden, b. v. onder de afdekking der rookkanalen, Oberkirchner zandsteen toegepast.

De ondervinding heeft ook toevallig hier bewezen hoe slecht graniet tegen hitte bestand is; een hoop gloeiende sintels werd n. m. l. tegen een granieten duimsteentje gestort, met het gevolg, dat dit steentje als poeder uit elkander is gevallen.

De vloeren der gebouwen bestaan uit ijzeren balken met beton; de toepassing van gewapend beton heeft zich bij dezen bouw slechts tot enkele onderdeelen beperkt, wat niet zoozeer het gevolg is van bedenkingen tegen dit materieel als wel van de omstandigheid, dat bij dit werk, waar zooveel haast mede moest worden gemaakt, het wenschelijk was zoo min mogelijk met verschillende aannemers te doen te hebben, terwijl ook, doordat de vrij blijvende machine- en ketelplaatsen van een vloer werden voorzien, het in de toekomst noodig zal zijn gedeelten van de vloeren op te breken, wat bij een constructie in gewapende beton bezwaarlijk zou gaan.

De constructie der kappen is zoo eenvoudig mogelijk gehouden, de schetsplaten zijn enkel, de randen en diagonalen dubbel; de verbindingen zijn geklonken.

De opleggingen voor de groote kappen bestaan uit gegoten ijzeren stoelen, waartusschen een gietstalen rol, juist passende voor de vaste-, en met speelruimte voor de beweegbare opleggingen. Voor de afdekkingen der glaskappen is gebruik gemaakt van draadglas rustende op gegalvaniseerd ijzeren gootvormige roeden. De ruiten worden met veeren op die roeden vastgeklemd; als elastische tusschenstof is geolied pakkingkoord gebezigd.

Eene eigenaardige ondervinding is bij dezen bouw opgedaan met betrekking tot den grondwaterstand. Zooals vermeld werd, is onder de fundeering een zandlaag van circa 2 M. dikte aangebracht en het geheel met zand aangevuld; er was nu gerekend, dat de grondwaterspiegel zich in het terrein niet veel boven den grachtwaterstand zou verheffen, zoodat de keldervloeren, die op 0.10 M. + A.P., dus ruim 0.50 M. boven normaal peil zijn aangelegd, niet waterdicht zijn geconstrueerd. Nu bleek door de hevige regens in den vorigen zomer, het zakwater zelfs door de zandlaag niet voldoende snel te kunnen wegzakken, zoodat na groote buien, water op de keldervloeren kwam te staan, niettegenstaande het hoogteverschil van 0.50 M. als bovengenoemd. Aan dit euvel is een einde gemaakt, door om het gebouw een draineerleiding, welke op de rioleering is aangesloten, aan te leggen.

Ik heb bij deze mededeelingen zooveel mogelijk vermeden mij te begeven op het gebied der machinale inrichting, aangezien zulks buiten mijn bestek ligt en de Directeur der G. E. daaromtrent ter plaatse inlichtingen zal verstrekken. Ik wensch ten slotte alleen op te merken, dat het bij een bouw als deze, waar op het laatst montage en bouw gelijktijdig in haastigen gang waren, het dikwijls van weerskanten veel overleg en toegevendheid kost om de werkzaamheden ongestoord te kunnen doen geschieden en ze niet met elkander in botsing te brengen.

In aansluiting aan het krachtig applaus der vergadering dankte de Voorzitter den spreker voor zijne belangrijke mededeelingen in hooge mate leerrijk bovenal voor de aanwezige jeugdige bouwkundigen. De Voorzitter sprak daarbij den wensch uit, dat de heer Reigersman, die zulk een belangrijk aandeel heeft gehad in de technische voorbereiding en totstandkoming van dit gebouw — een der belangrijkste bouwwerken welke in den laatsten tijd binnen Amsterdam zijn gesticht — nog vele jaren met voldoening zou mogen terugzien op dien arbeid, die zijne toewijding in alle opzichten zoo ruimschoots had gehad.

Daarna begaven de leden zich per extra electrische tram-gelegenheid van af het Leidsche Plein naar het gebouw aan den Kadijk, alwaar zij werden ontvangen door de heeren A. W. Ressing en van Gelder, resp. Directeur der-, en Ingenieur bij de Gemeentelijke Electriciteitswerken. Groepsgewijze werden het gebouw in zijne onderdeelen en de machineriën onder leiding en toelichting van genoemde heeren bezichtigd, waarbij van het geheel een hoogst gunstigen indruk werd gekregen, alsmede van de degelijkheid, eenvoud en goed gevoelde juiste verhoudingen bij een en ander in acht genomen.

De Voorzitter was ongetwijfeld de tolk van alle aanwezigen, toen hij den heer Ressing, nadat alles was bezichtigd, dank zeide voor zijne betoonde bereidwilligheid en hem toewenschte, dat hij met bijzonder succes dit jongste gemeentebedrijf als Directeur vele jaren zou mogen besturen, opdat het op electrische wijze tot den verhoogden groei en bloei van de hoofdstad van ons vaderland zou mogen bijdragen.

Afdeeling 's-Gravenhage, 19 October 1904.

Heden morgen kwamen de leden van de Afdeeling te zamen op het Binnenhof tot bezichtiging van de Grafelijke zalen, daartoe in de gelegenheid gesteld door den Rijksbouwmeester, den heer Knuttel, die zich bereid had verklaard daarbij de noodige toelichtingen te verstrekken.

Reeds vroeger had de heer Knuttel op een der afdeelings-vergaderingen een overzicht gegeven van deze werken; hetgeen dus de beschouwing daarvan zooveel te interessanter maakte.

In de eerste plaats werd de Hofzaal bezichtigd, zooals die thans is ingericht en heeft dienst gedaan bij de opening der Kamers, daarna de bijgebouwen en de kelderruimten en ten slotte het oudste gedeelte van het complex van gebouwen met de Rolzaal en de zaal van Lairesse, waarvan thans de restauratie wordt onderhanden genomen.

Vele interessante bizonderheden werden door den heer Knuttel medegedeeld betreffende de uitvoering, waardoor men zien kon hoeveel moeilijkheden zijn te overwinnen geweest, doch hoe door nauwkeurige studie van het bestaande wederom een mooi geheel wordt tot stand gebracht.

Door den onder-voorzitter den heer Mutters werd de heer Knuttel dank gezegd voor de bereidwilligheid, waarmede hij de leden der Afdeeling met deze werken heeft in kennis gesteld en werd hulde gebracht aan allen, die hebben medegewerkt aan de hersteling van de Grafelijke Zalen.

Wanneer alle werken gereed zijn, zullen de leden van de Afdeeling nogmaals in de gelegenheid gesteld worden ook het thans in herstelling zijnde gedeelte te bezichtigen.

Afdeeling Utrecht. De eerste bijeenkomst in dit vergaderseizoen had plaats op 18 October j.l. De Voorzitter, de heer F. J. Nieuwenhuis, opende de vergadering met een woord van opwekking tot trouw bezoek dezer avondbijeenkomsten, en herdacht in de eerste plaats het verlies van onzen door den dood ontnomen Secretaris, A. J. Vreeswijk. Spreker schetste zijn bezielenden ijver en opgewektheid, waarmede hij steeds voor de Afdeeling is werkzaam geweest, waardoor lang de herinnering aan hem zal blijven bestaan.

Op verzoek van den Voorzitter deed de Penningmeester verslag van inkomsten en uitgaven van de in dezen zomer gehouden excursie, en tevens mededeelingen van de gehouden vergadering der Maatschappij op 18 Mei j.l., waarvoor hem door den Voorzitter werd dank gebracht. Alsnu zou worden overgegaan tot de verkiezing van een bestuurslid, in plaats van den overleden heer Vreeswijk, en tevens van een Secretaris; doch daar het ledental niet sterk vertegenwoordigd was, meende het meerendeel daarvan, deze verkiezing te moeten uitstellen tot December van dit jaar, waartoe dan ook besloten werd.

Na de behandeling van nog enkele zaken van meer huishoudelijken aard werden, op verzoek van den Voorzitter, door den heer Kuiler mededeelingen gedaan over de restauratie van een gedeelte zijgevel der Buurtkerk, uitkomende aan den Steenweg alhier.

Deze restauratie, welke onder zijne leiding plaats heeft, wordt uitgevoerd op eene wijze dat alles zoo veel doenlijk wordt behouden of in zijn oorspronkelijken toestand wordt terug gebracht.

Nadat de heer Kuiler door den Voorzitter was dank gebracht voor zijne mededeelingen, werd door dezen nog nog ter bezichtiging gesteld een Maandschrift met platen, get.: Die Städtebau", hetwelk door de leden met veel belangstelling werd nagegaan.

Bouwkunst en Vriendschap. Den 18en October hield in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer W. Kromhout Czn, architect te Amsterdam, een voordracht over den oorsprong en het karakter der Mohammedaansche kunst." Bij het bestudeeren van Mohammedaansche kunst, zeide spreker, dringt zich als van zelf de vraag naar voren: vanwaar zijn die eigenaardige vormen, in 't bijzonder de boogvorm gekomen, — waarin vinden zij hun prototype, — waaruit zijn zij ontwikkeld? Tot hiertoe zijn die vragen nog niet beantwoord kunnen worden; wel zijn er op dit punt verschillende veronderstellingen geuit, doch zekerheid bestaat er te dezen opzichte veel minder dan dit bij andere stijluitingen het geval is. De veelvuldige toepassing van het zuivere kwadraat en de daaruit door het onder bepaalde hoeken over elkander leggen van meerdere kwadraten gevormde veelhoeken, in den grondvorm der gebouwen, kan eenerzijds toegeschreven worden aan een mystieke vereering van die figuur, anderzijds aan de geschiktheid van dien vorm voor binnenplaats en met daaromheen gelegen galerijen, een typisch kenmerk van Oostersche gebouwen in het algemeen en van de Mohammedaansche bedehuizen, de Moskeeën, in 't bijzonder. Bij de galerijen rondom deze binnenplaats worden in de verschillende landen waar de Islam zich uitbreidde, de meest verschillende boogvormen voor de arcaden gebruikt en gewelfvormige of horizontale zolderingen toegepast.

Het gebruik van den boog en van het gewelf is zeker ontleend aan de kunst der volken buiten Arabië, de bakermat van het Mohammedanisme. In de Sassanidische kunstwerken, behoorende tot een soort renaissance der Perzische kunst, komt de boogvorm veelvuldig voor, en in deze kunst is zij zeker eene voortzetting van oudere Assyrische en Chaldeeuwsche overleveringen, doch in gewijzigden vorm. Maar de eigenaardige gezwenkte vorm der Mohammedaansche bogen is slechts sporadisch bij de Sassanidische kunstwerken te vinden, meer daarentegen de zuivere spitsboog, die eveneens in de Mohammedaansche kunst is toegepast. Nog meer teruggaande vinden we echter in de Vikara's der oud-Indieërs den hoefijzervorm in den boog terug. Hoe echter deze vorm, na vele eeuwen geslapen te hebben, zich weder in Mohammedaansche kunst openbaart, is niet te verklaren; toch is de samenhang niet onwaarschijnlijk.

Dat dezelfde vormen soms vele eeuwen na elkander en in streken die vermoedelijk niet de minste gemeenschap met elkander hebben gehad, te voorschijn treden, wordt ook waarschijnlijk gemaakt door de soms aan zuiver Grieksche herkomst herinnerende profileeringen die aan Indische monumenten worden gevonden, waarvan die van het Jonische kolombasement een sprekend voorbeeld is. Ook sculpturen in het NW. van Engelsch Indië gevonden, doen denken aan Grieksche herkomst door de plooiing der gewaden die de figuren dragen. Het is echter slechts de booglijn als decoratief element die door de oosterlingen en in navolging van hen door de Mohammedanen in Azië is gezocht; hunne constructie van den boog door het overspringen van horizontale lagen bewijst dat. Als constructie-element samengesteld uit naar het middelpunt van den boog gerichte gewelfsteenen, zooals we dat in de Romaansche en Gothische kunst vinden, wordt de boog eerst vele eeuwen later in de Westersche landen door de Mohammedanen toegepast. Heeft de Mohammedaansche kunst een zeer typisch stijl-eigen, dat haar onmiddellijk van alle andere kunstuitingen doet onderscheiden, toch heeft zij ook den invloed ondervonden van de kunstuitingen der inheemsche volken, die door de Mohammedanen overheerscht werden.

Bijzonder kenmerkend is de invloed van de Kopten, eene Christelijke secte te Alexandrië, die Byzantijnsche elementen in de Islamitische kunst mengde. In hunne werken komt de halfcirkelvormige en de slechts weinig verheven puntboog voor, doch het horizontaal afdekken en het vierkant omlijsten van de bogen wijst op het meer decoratieve van den boog dan wel op een constructief element in het stelsel van den bouw. In Perzië treedt de zoogenaamde kielboog op den voorgrond, een gedrukte spitsboog die aan de doorsnede van een schip herinnert en daaraan zijn naam ontleent. In Spanje is het de hoefijzerboog die tot groote ontwikkeling wordt gebracht en waar ook de kleinere boogjes (arcaturen) aan de binnenzijde van de groote booglijn veelvuldig voorkomen, en aan de architectuur dat grillig rijke effect geven. Ook door elkander gestrengelde bogen worden veel gevonden en wijzen op het meer decoratieve dan constructieve in het stelsel van den bouw.

In Indië wordt de Perzische kielboog toegepast, doch met een eenigszins opgewipt middengedeelte. Hier ondergaat de vormenspraak echter zeer sterk den invloed van de inheemsche Hindoekunst, en uit beider samensmelting ontstaat een bijzonder rijk samenstel van vormen met een zeer geprononceerd karakter. Een ander element van groote beteekenis in de Mohammedaansche kunst is de koepel, die in groote verscheidenheid van vormen optreedt. De koepelvorm richt zich steeds naar dien van den voor de arcaden gebruikten boogvorm en wisselt af van den gewonen spitsboog- of den halven cirkel tot den peervorm. Zeer ingenieus is het overwelven van vier- of veelhoekige ruimten door cirkelvormige koepels. De overgangen der platte wandvlakken tot het cirkelvormige grondvlak van den koepel wordt bewerkstelligd door een aaneenschakeling van uit elkander geboren wordende zeer kleine gewelfvormige cellen, die naar den druipsteen, aan welks vorm zij herinneren, stalactieten genoemd worden. Ook de koepels zelve worden vaak op dezelfde wijze geheel vervaardigd en dat de koepelbouw een hooge vlucht nam, moge daaruit blijken, dat de overspanning en hoogte vaak die van het Pantheon in Rome overtreffen. Een zeer eigenaardig element aan de Mohammedaansche gebouwen is de minaret, de slanke toren bij Moskee of paleis, van waaruit de Muezzin het morgengebed doet hooren; bij deze en bij de zoogenaamde overwinningstorens is vaak de doorsnede een veelhoek uit het over elkander leggen van vierhoeken ontstaan, of wel een van aaneenschakeling van halfcirkel vormen, als 't ware een omgekeerde canneleering. Waar deze laatste vorm zoo sterk herinnert aan dien der muurbekleedingen die aan oude Assyrische monumenten te Warka gevonden wordt, vraagt spreker zich af, of daarin ook de herkomst van dien vorm gelegen zou kunnen zijn.

Ten slotte behandelt spreker nog de constructie der monumenten, waarbij hij opmerkt, dat ook hierin veel onderscheid valt op te merken in de verschillende landen. Wordt in de Oostersche streken meer gehouwen steen gebezigd of baksteen die, gedeeltelijk verglaasd, zichtbaar blijft, elders worden de wandvlakken bepleisterd en beschilderd of met veelkleurige majo lika-tegels bezet.

Wat het karakter der versiering betreft, is ook hier het geometrische ornament hoofdzaak, terwijl de afbeelding van mensch en dier, als door den koran verboden, is uitgesloten. Met een uitgebreide reeks lichtbeelden en een aantal schetsen op het bord werd het gesprokene toegelicht.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, van 15 October 1904, geeft een artikel over de *Tentoonstelling te St. Louis,* waarin tot de conclusie wordt gekomen, dat overal waar de Amerikanen op hun tentoonstelling Kunstnijverheid hebben willen maken, zij te kort zijn geschoten; dat Europa voorloopig de mededinging van het westen niet behoeft te vreezen, al dreigt de concurrentie op het gebied van handel en nijverheid voor de oude wereld steeds onaangenamer te worden. Op 't gebied van de bouwkunst is niets nieuws te zien.

Geschilderde vensters in de Rijp. De heer A. W. Weissman bespreekt de restauratie van de 7 koorvensters, naar aanleiding van afbeeldingen hiervan voorkomende in het Zondagsblad van de „Oprechte Haarlemsche Courant", en is daarover al even teleurgesteld als over de restauratie der 19 andere vensters, door eene Limburgsche firma uitgevoerd. De schrijver sommeert hem, die verantwoordelijk is voor de restauratie, voor den dag te komen en zich te verdedigen tegen de beschuldiging, vandalisme gepleegd te hebben.

Voortzetting en slot van: *De marmergroeven van Carrara.*

Architectura, 15 Oct. *Plan tot uitbreiding van het zuidelijk gedeelte der Gemeente;* dit is de toelichting van het plan uit het Gemeenteblad.

Het „Technisch gedeelte" bevat een artikel over *Vaste of beweegbare brug in den Noordooster locaalspoorweg,* en vervolgen van *Huiszwam en hare vernietiging,* en *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten.*

De Ingenieur van 15 Oct. geeft bij de rede van Prof. J. A. Snijders C.Jzn., uitgesproken bij gelegenheid der opening van het nieuwe gebouw voor toegepaste natuurkunde en electrotechniek

der Polytechnische School te Delft, de plattegronden van den beganegrond en twee verdiepingen.

De Bouwwereld. 12 Oct. *Het aanzien van den architectenstand* (n⁰. 8 van de echo's). De schrijver komt tot de conclusie, dat wel de individuën veel kunnen bijdragen tot verheffing van het aanzien en den invloed der bouwkunst, de corporaties echter niet.

De vertaling van het artikel van Th. Oehmcke, *Over lucht en luchtververschïng der woning,* wordt vervolgd.

Het nummer bevat een afbeelding (naar een plaat uit l'Emulation) van den gevel van het liberaal *Volkshuis „Help u Zelve"* te Antwerpen, architect J. van Asperen, en eene van een *privé-kantoor* van een automobielenfabriek te Neuilly, ontworpen en uitgevoerd door „Onder den St. Maarten" te Haarlem.

Technisch Weekblad, 13 Oct. Vervolg van: *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten.*

Loodgieters- en fittersbedrijf, 13 Oct. *Verordening op de uitvoering van gasleidingen.* Vervolgen van: *Pompwerktuigen,* en *Gegoten ijzeren of Mannesmannsche buizen.*

UIT DEN VREEMDE.

Te München zijn welgeslaagde proeven genomen om schoollokalen, zoowel door middel van Gasgloeilicht, als electrisch booglicht, indirect te verlichten.

In de Royal Doulton Potteries te Lambeth (Engeland), is een tegel gebakken voor het in aanbouw zijnd Orthopaedisch Hospitaal te Petersburg. Deze polychromisch beschilderde tegel meet niet minder dan 15 voet en 10 dutm hoogte, bij 11 voet 9 duim breedte (Engelsche maat). De plaat is 4 Engelsche duimen (10 c.M) dik en zeer hard gebakken, zoodat zij de sterkste vorst kan weêrstaan.

De leden der Shakespeare-vereeniging in zijne geboorteplaats Stratford on Avon, vergaderden onlangs om het besluit vast te stellen tot herstelling der „Hornbey cottages" die door Shakespeare zouden bewoond geweest zijn, en die door den heer Carnegie aan de vereeniging geschonken zijn. Deze herstelling, die ongeveer *f* 5000 zoude kosten, werd bestreden door den heer Theodore Martin, daar deze woning volgens hem, nimmer aan Shakespeare, of zijne vrouw of bloedverwanten behoord had, of bewoond was geweest. Met 10 tegen 8 stemmen werd evenwel tot het herstel besloten.

Te Peterborough aan het Trentkanaal (Ontario) is een hefsluis geopend, waarvan de bak de schepen niet minder dan 20 M. opheft. Het kanaal heeft op een afstand van 6.5 K.M. een val van 23.5 M., waarvan 3.5 M. op rekening van eene gewone schutsluis, en 20 M. op de hefsluis komen. Dit is de grootste of liever hoogste hefsluis ter wereld. De eerste sluis in dien geest aan de Weaverrivier in Engeland heeft een hoogte verschil van 15.35 M.; die van het kanaal van Neufossé in Frankrijk 13.30 M.; die van het „Canal du Centre" in België, 15.40 M.

In de Prijsvraag voor eene Synagoge te Frankfort is van 129 ingekomen ontwerpen met den 1sten prijs bekroond „Laubhütten", van de architecten Jos Reuters te Berlijn en Karl Friedenthal te Charlottenburg.

BERICHTEN.

Atelier voor Versieringskunst Cecile van Grieken. Door dit atelier, te Amsterdam gevestigd, is een keurig uitgevoerd, op Chineesch papier gedrukt boekje verspreid, voorzien van eenige reproducties naar in het atelier uitgevoerde werkstukken op het gebied der kunstnijverheid zooals boekomslagen, kussens, vazen, een vloerkleed, enz.

Het boekske, met de afbeeldingen die er in te zien zijn als prospectus bedoeld, moet aanleiding zijn om zich in verbinding te stellen met het atelier, voor orders of adviezen. Het geeft wel aanleiding zulks te doen.

Wat in het werkje te lezen staat, is van de hand van den heer L. J. M. Lauweriks, en zet het doel en de strekking van het atelier nader uiteen. „Van het publiek kan men natuurlijk niet eischen dat het zich zal bezighouden met zaken, die behooren tot het gebied der vakontwikkeling, doch wel kunnen alle vakbeoefenaren invloed uitoefenen op het publiek door het doelmatige en schoone artikelen voor te dragen, waarin ook gestreefd is om aan de groeiende eischen van het tegenwoordige leven tegemoet te komen".

Hoewel de heer L. geen reclame maakt voor de werkplaats Cecile van Grieken in het bijzonder, den naam daarvan zelfs niet noemt, is zijn inleidend woord toch een aanbeveling voor het publiek om zich door dergelijke inrichtingen te doen leiden, en in 't bijzonder om met het werk van Mej. Van Grieken kennis te maken. Dit laatste verdient dat ook.

Amsterdamsche Bouwverordening. In het algemeen verslag der Afdeelingen van den Gemeenteraad van Amsterdam over de begrooting voor 1905, wordt verwondering getoond, dat Amsterdam nog niet gereed is met eene Verordening op het bouwen enz., en gevraagd, of een concept-verordening den Raad spoedig zal bereiken.

Den 18en dezer verscheen de memorie van beantwoording van genoemd verslag, waarin o a. het volgende wordt medegedeeld:

„Aan de nieuwe Bouwverordening is hard gewerkt; zij zal van grooten omvang (± 340 artikelen) worden en van grooten invloed kunnen zijn op het bouwen te Amsterdam. Dit wordt door belanghebbenden klaarblijkelijk ook ingezien, getuige een tot B. en W. door eenige bouwkundige vereenigingen gericht verzoek, om inzake de nieuwe Bouwverordening van advies te mogen dienen. Inwilliging van dit verzoek kwam raadzaam en billijk voor, al moest ook dit wederom tijd kosten".

Naar wij meenen te weten, is het advies dier vereenigingen thans gereed.

Een andere vraag in het verslag was: Welke maatregelen hebben B. en W. verder voorbereid ter uitvoering der Woningwet, en hoever is men gevorderd met de onbewoonbaarverklaring van omstreeks 2700 kelderwoningen?

„Hierop wordt door B. en W. aangeteekend: dat zoolang van Rijkswege in den geldelijken toestand van Amsterdam geen verbetering wordt gebracht, voor verbetering van woningtoestanden geen bijdragen van eenige beteekenis van gemeentewege beschikbaar gesteld zullen kunnen worden."

Oud-Hollandsche Gevel te Delft. Zooals bekend kan zijn uit vorige mededeelingen in dit blad, werd in den loop van dit jaar verhoed, dat de gevel van het perceel Choorstraat 54 te Delft, een belangrijk voorbeeld van laat-16e eeuwschen bouwtrant, zou worden gesloopt. Wij moeten thans een onjuistheid herstellen, toen in ons bericht begaan. De zaak heeft zich — zooals ons nu blijkt — in 't kort als volgt toegedragen.

De heer L. Couvée, architect te Delft, was de man die het initiatief nam en nog tijdig de sloopende hand tegenhield; de heer J H. Tonnaer, architect en lid van den Gemeenteraad te Delft, steunde hem daarin; de heer M. A. C Hartman, Civ. en Bouwk. Ingenieur, Gemeente Architect te Delft, wekte kunstvrienden op een som voor de restauratie bijeen te brengen, daar de eigenaar — overigens geenszins onwillig — geen meerdere kosten kon besteden dan hij had uitgetrokken voor de vernieuwing van den gevel. Ook werd een bedrag toegezegd door de Verfraaiïngsvereeniging Delfia.

Genoemde heeren hebben succes op hunne bemoeiïngen gehad; zij verkregen een Rijkssubsidie, en werden met gelden gesteund door kunstvrienden en Delfia. Half September j.l. was de gerestaureerde gevel gereed; het bovenste gedeelte daarvan is onveranderd behouden gebleven, terwijl de onderpui is veranderd in den stijl van het bovengedeelte van den gevel, volgens een ontwerp van den heer Couvée.

De Commissie die de zaak ter hand nam, staat thans echter nog voor een tekort, en heeft zich daarom gewend tot den Gemeenteraad met het verzoek, een subsidie van *f* 150 voor de herstelling van den gevel te mogen ontvangen. Zij hoopt dat door het inwilligen van het verzoek mede in beginsel zal worden uitgemaakt, dat het in het eigenbelang der Gemeente moet worden geacht om in de gevallen, dat eigenaars van burgerwoonhuizen die een historische kunstwaarde hebben, niet in staat zijn geheel of gedeeltelijk de herstellingswerken te bekostigen, door het verleenen eener subsidie deze herstelling aan te moedigen, zoo noodig zelfs mogelijk te maken.

Het geldt hier alzoo een beginsel-kwestie voor de toekomst. Naar wij vernemen, zal het verzoekschrift gesteund worden door een adres van Delftsche Professoren en kunstvrienden.

Moge de Delftsche Gemeenteraad in gunstigen zin beslissen en daarmede een voorbeeld geven, dat zeker andere Gemeenten zal aansporen tot navolging.

Brussel. De sacristyën bij de kerk du Sablon, in 1858 gebouwd door den architect Deman, worden thans, als hinderlijke voorsprongen in de rue de la Régence, gesloopt. Daar zij bovendien het uitzicht op een der mooiste gedeelten van de kerk belemmeren, zal hunne verdwijning zeker niet betreurd worden.

De dienst is overgebracht naar een tijdelijk gebouw in de rue Bodenbroeck, totdat de nieuwe sacristyën in de rue de la Régence naast het overbekende prachtige kerkportaal gereed zijn. Het project daarvoor was nog gemaakt door wijlen den architect J. J Van Ysendyck. De Kon. Commissie voor de monumenten oordeelde echter te recht, dat de ontworpen aanbouwen te omvangrijk waren in vergelijking met het monument zelve, en zij droeg den zoon van den heer Van Ysendyck op een nieuw ontwerp te maken voor minder op den voorgrond tredende en zich slechts tot het strikt noodzakelijke bepalende uitbouwen. Dit laatste ontwerp zal worden uitgevoerd, en moet in 1905 gereed zijn bij gelegenheid van de nationale feesten. De nieuwe uitbouwen nemen slechts de helft van 't daarvoor beschikbare terrein in, hierop plaats overlatende voor plantsoen.

De restauratie van den zuidelijken kerkgevel moet eveneens in 1905 gereed zijn.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 24 OCTOBER.

AMSTERDAM. Het bouwen van een politiebureau op het terrein van de gesloopte perceelen nos. 106, 108 en 110 aan de Westerstraat.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. te verkrijgen ter stadsdrukkerij, tegen f 2 met 2 teek. Inlicht. worden gegeven ten kantore van den architect ten stadhuize, kamer no. 105, van 2—4 u., gedurende de laatste 3 werkdagen voor den dag der aanbest

ENKHUIZEN. Het bouwen van 2 woonhuizen aan de Overhaven.

De heer v. d. Meulen, n m. 6 u , in 't hotel van Stapel. Bestek en teek. tegen f 1,25 verkrijgb. bij den aanbesteder, die inl. en aanw. verstrekt.

HENGELO (OV.). Het bouwen van twee woonhuizen met bijbouwen a/d. De Wetstraat.

Mej. G. Amelink te Enschedé, n m. 5 uur, in hotel Amelink, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft G. Derksen, Enschedé. Aanw. 24 Oct., n.m. 3 u.

ROTTERDAM. Het amoveeren van eenige gebouwen op een terrein aan de Smalle Westerkade en de diergaarde en het daar ter plaatse bouwen van een winterstal, papegaaiengebouw en diverse dienstgebouwen.

Het best. der Rotterdamsche Diergaarde, n.m. $2^1/_2$ u., in het administratiegebouw en diergaarde. Bestek en teek. à f 4 te bekomen bij C. Immig en Zn., Nieuwe Haven 5.

DINSDAG 25 OCTOBER.

ASSEN (HERBEST.). Het verbouwen van de school aan den Noordersingel: 1. de verbouw, 2. stucadoorwerk, 3. verf-, glas- en behangwerk.

Het gemeentebest., n m. $1^1/_2$ u. Bestek en teek. ter inzage ten kantore van den stadsbouwmeester, terwijl exemplaren aldaar verkrijgb. tegen f 1.

GOUDA. Het bouwen van 2 heerenhuizen en bloc aan de Kattensingel.

De heer H H. v. d. Werve, in 't koffiehuis „De Romein". Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. bij F. v. d. Straaten te Gouda en W. Dogterom te Zevenhuizen.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene hoogere burgerschool aan 's-Gravendijkwal

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter inzage op de centr. secretarie en in het Stads-Timmerhuis en tegen f 5 verkrijgb. bij wed. P. v. Waesberge en Zn., Houttuin 73. Inl. te bekomen aan gemeld Timmerhuis. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 26 OCTOBER.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van twee woningen aan den Roomweg, en verdere werken aan de Hengelo-schestraat.

De heer H. Stenvers, 's midd. 12 u., in 't café van Lotgerink, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft H. Reygers, arch. Aanw. 24 Oct., v.m. 9 u.

DONDERDAG 27 OCTOBER.

ENSCHEDÉ. Het opbouwen van drie woningen en het bijbouwen van een woning, aan den Roomweg.

De heer N. J Menko, 's midd. 12 u , in 't café van B. Godschalk, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft H Reygers, archit. Aanw. 27 Oct., v.m. 9 u.

HAARLEM. 1. Het bouwen van eene school voor lager onderwijs. 2. het bouwen van eene bewaarderswoning, beide aan de Linschotenstraat.

Het gem.best., n.m. $1^1/_4$ u.

ST.-OEDENRODE (N.-BR.). Het bouwen van een gesticht met oud-mannen en vrouwenhuis, gasthuis, kapel, schoolgebouw en boerderij, etc. te St.-Oedenrode.

Het R K. paroch. kerkbest. van den H. Martinus, n.m. 3 u., in hotel „de Keizer". Bestek met teek. tegen f 5 te bekomen bij den architect W. van Aalst, te 's-Bosch, St. Jorisstraat G. 149, door wien ook nadere inl. worden gegeven. Aanw. 24 Oct., voorm. half twaalf uren.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

6 OCTOBER.

VAASSEN. Het bouwen van een woonhuis voor G. J de Boer te Epe.

Laagste inschr. H. W. Rijks, Apeldoorn, f 1904.

8 OCTOBER.

AARLE-RIXTEL. Het verbouwen van een woonhuis met annexe werkplaats, voor rekening van den heer F. v. d. Kerkhof aldaar.

Laagste inschr. A v. Hoof, f 1061. Gegund.

GOUDA. Het bouwen van 6 woonhuizen aan de Steijnkade. Door den bouwk. G. v. Wingerden Gz. te Arnhem.

Laagste inschrijver P. Sanders, Gouda, f 14295 Gegund.

's-GRAVELAND. Het bouwen van twee schoollokalen, ter zijde van de onderwijzerswoning. Door het bestuur der school met den Bijbel.

Gegund als volgt: W. Gijzel, metselwerk; De Haan, timmerwerk; G. Neef, smidswerk; G. Birkhoff, loodgieterswerk; H. Hafkamp, schilderwerk; C. v. d. Berg, levering van het meubilair.

10 OCTOBER.

HILVERSUM. Het verbouwen van perc. Havenstraat 1 te Hilversum. Door den arch. J. H. Slot.

Laagste inschrijvers C. en J. v. Dam en H. J. den Doop, f 3350. Gunning aangehouden.

VENLO. Het bouwen van een huis en café enz. op den Slooterbeek- en Roodestraat. Door den arch. Hornix.

Laagste inschrijver G. Baeten, f 7400 Gunning voorbehouden

11 OCTOBER.

ZUIDSCHARWOUDE. Het bouwen van een winkelhuis. Timmer- en metselwerk afzonderlijk. Schilderwerken niet onder de besteding begrepen Door den bouwk. C. Smit.

Metselwerk enz. Laagste inschr. C. Rutsen, Zuidscharwoude, f 993. Gegund.

Timmerwerk. P. Roos, f 1169. Gegund.

12 OCTOBER.

ENSCHEDÉ. Het weder opbouwen van een perc. aan den Haaksbergerstraatweg. Door den heer Herman Haverkate.

Laagste inschrijver B. J. Weilers, Haaksbergen, f 7458 Gunning 8 dagen in beraad gehouden.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het verbouwen van het hotel „de Zalm".

Laagste inschrijver W. M. Weijers, 's-Hage, f 26590.

GRONINGEN. Het gedeeltelijk afbreken van het perceel no. 6, zuidzijde A-Kerkhof te Groningen en het daar ter plaatse bouwen van eene winkelbehuizing met bovenwoning. Door de archit. P. Belgraver en A. Reiziger.

Laagste inschr. G. Hendriks, f 5865. Gegund.

ZUIDWENDING (GR.). Het bouwen van een voorgebouw voor zijne boerenbehuizing te Zuidwending, met bijlev. van de daartoe benood materialen. Door den heer G. Gelms.

Laagste inschrijver J. Kampinga, Ommelanderwijk, f 2656. Gegund.

13 OCTOBER.

ELLECOM (GELD). Het afbreken van een schuur en weder opbouwen van een dubbel woonhuis, met uitzondering van glasen verfwerk Door den heer K. J. Latté.

Laagste inschrijver J. Slotboom, Rheden, f 1831.

Jalousiën, Marquises. Rolluiken — J. SENFT & Co., Papestraat 8, Den Haag.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co.,Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij.— F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Spiegel- en Vensterglas enz. P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij De Distel, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verffabriek (Copaline-) KLOK & Co., Den Haag.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

29 OCTOBER 1904. 24e JAARGANG. No. 44.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM. BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE. UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Tot leden van de Permanente Commissie ter voorkoming van geschillen die naar aanleiding van de „Honorarium-tabel voor Bouwkundige Werkzaamheden," herzien in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst gehouden op 18 Mei 1904, of naar aanleiding van de bij die tabel behoorende bijlage mochten ontstaan, hetzij over de wijze van berekening van het honorarium van den architect of bouwkundige, hetzij over eenig ander punt, tusschen den bouwheer of zijne erven of rechtverkrijgenden eenerzijds, en den architect of bouwkundige anderzijds, heeft het Hoofdbestuur der Maatschappij benoemd de heeren: C. B. Posthumus Meijjes, Architect te Amsterdam, J. Verheul Dz., Architect te Rotterdam en C. T. J. Louis Rieber, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam.

Tot plaatsvervangende leden zijn benoemd de heeren: Jb. van den Ban Pz., architect te Haarlem en Ed. Cuypers, architect te Amsterdam.

Deze heeren hebben de benoeming aangenomen.

Partijen zijn, volgens de „Toelichting op de berekening en de betaling van het honorarium voor architecten" bevoegd, hunne zaak te brengen voor genoemde Permanente Commissie, zetelende te Amsterdam.

De werkzaamheid dezer Commissie wordt in genoemde „Toelichting" duidelijk omschreven.

Exemplaren der Honorarium-tabel, met de daarbij behoorende „Toelichting", zijn verkrijgbaar bij de heeren Mouton & Co., Herderstraat 5 te 's-Gravenhage.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is op 19 October j. l. het onderstaande adres verzonden.

Aan
Het Kerkbestuur der Ned. Hervormde Gemeente te Roermond.

Het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst heeft met groot leedwezen kennis genomen van een bij U gerezen denkbeeld om het kerkgebouw der Ned. Hervormde Gemeente te Roermond, de voormalige Minderbroederskerk, te sloopen.

Ten zeerste zou het Hoofdbestuur het betreuren, indien tot die slooping werd overgegaan en niet werd gevolg gegeven aan het voornemen van het vorige Kerkbestuur dat, overtuigd van de bouwkunstige en de geschiedkundige waarde van het kerkgebouw, dit monument wenschte in stand te houden en te restaureeren.

Het kerkgebouw is dit inderdaad waard, wijl het een fraaie uiting is van den bouwtrant uit het begin der XIVe eeuw. Wordt het gesloopt, dan zal wederom een van die zeldzame bouwwerken verdwijnen, die tevens zoo hoogst belangrijk zijn uit een oogpunt van geschiedenis.

Het verdwijnen der Minderbroederskerk zou niet enkel voor Nederland een onherstelbaar verlies zijn, maar in hooge mate ook voor de stad Roermond, die in haar Munsterkerk en haar Sint Christoffel- of Groote Kerk de voorbeelden bezit van de kerkelijke bouwwijze uit eene eeuw vóór en eene eeuw na de stichting van de Minderbroederskerk.

Het Hoofdbestuur noodigt U dan ook met den meesten aandrang uit, af te zien van het voornemen om het monument te vernietigen, maar daarentegen de middelen te beramen om het in stand te houden en te restaureeren; Uw besluit in dezen zin zal ongetwijfeld met groote ingenomenheid en dankbaarheid vernomen worden door allen die iets gevoelen voor geschiedenis en de uitingen der bouwkunst uit het verleden van Nederland.

Het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst.
A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

De heer G. E. V. L. van Zuylen, oud-Kolonel der Genie van het O. I. Leger, Eerelid van de Mij. t. B. d. Bouwkunst, zal bereidwillig de Maatschappij vertegenwoordigen op het Eerste Internationaal Congres voor de Hygiëne der Woning, dat van 1 tot 8 November 1904 te Parijs zal worden gehouden.

OUD-HOLLANDSCHE GEVEL TE DELFT.

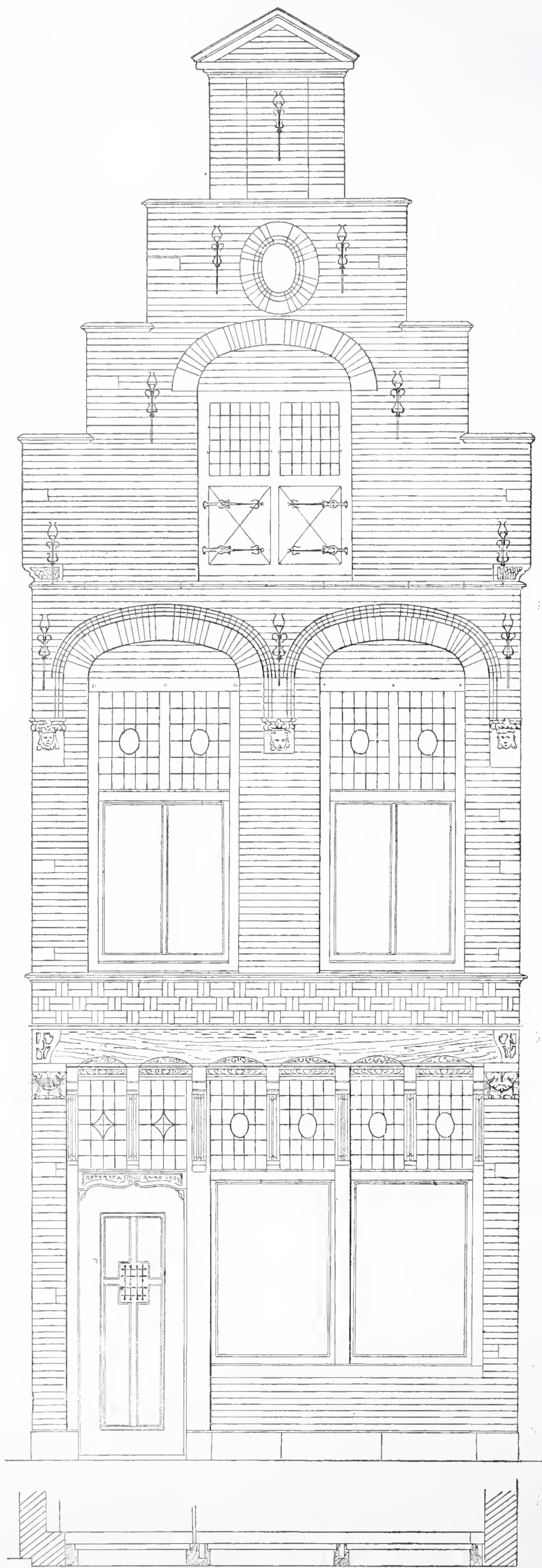
Bij de in dit blad voorkomende afbeelding van den gerestaureerden gevel in de Choorstraat te Delft, naar eene teekening van den heer L. Couvée ([1]), behoeft slechts weinig toelichting te worden gegeven. Reeds in het vorige nummer van het Bouwk. Weekblad werd onder „Berichten" het voornaamste in 't kort medegedeeld ([2]).

In Delft verheugt men zich te recht over het geveltje, dat zeker de aandacht van stadgenoot en vreemdeling zal trekken. De Delftsche Courant van 11/12 Sept. j. l. schreef er als volgt over:

„En nu is het werk gereed, het resultaat der samensprekingen van verschillende bekwame en artistieke bouwkundigen; en het geveltje staat daar, een weinigje voorovergebogen zoo glunder in zijn oud-nieuw pakje te turen in de Choorstraat als verkneuterde het zich zelf in zijn lieve deftigheid. Hoe sierlijk stemmig de gebeeldhouwde lijst van de onderpui, het eenvoudig antieke deurtje met het getraliede kijkgat en het sierlijk gesneden bovenkalf. Komt aan den heer Couvée hulde toe voor de geheele leiding dezer restauratie, niet minder lof verdient de beeldhouwer A. Kok voor zijn weinig pretentieus en toch zoo opvallend kunstig werk. Hoe ongeschonden zijn in den langen loop der jaren de drie gebeeldhouwde zandsteenen consoles onder de beschermende verf- en kalklaag bewaard gebleven. De heeren S. Hanemaaijer en J. Rijsterborgh metselden en timmerden op aanwijzing der verzorgers van het kleinood.

Lezers, wandelt morgen eens door onze Choorstraat; U zult er trotsch op zijn."

Deze restauratie heeft het gevolg gehad, dat de heeren die door hunne ijverige bemoeiingen het geveltje gered hebben, het hier onder afgedrukte adres hebben moeten verzenden. Het is te hopen, dat de Gemeenteraad gunstig op het verzoek beschikke, zoowel waar dit den herstelden gevel, als het behoud van zoo menig ander bouwwerk van historische kunstwaarde te Delft geldt.

Gerestaureerde Gevel, Choorstraat 54, Delft.
Schaal 1 à 50.

Aan
den Gemeenteraad van Delft.

Toen in Juni van dit jaar aan B. en W. een verzoek werd gericht om vergunning tot inwendige verbouwing, tot het afbreken van den gevel en het plaatsen van een nieuwen gevel voor het perceel Choorstraat 54, hebben ondergeteekenden, toen het hun bekend werd dat het hier gold het afbreken van den zeer belangrijken laat-XVI-eeuwschen gevel aldaar, wel zeer verwaarloosd maar in de details vrij ongeschonden, het zich tot plicht geacht om den eigenaar te bewegen dat plan te laten varen, aan den ouden gevel het noodigste herstelwerk te doen verrichten en het onderste gedeelte, dat wegens verandering van winkel in gesloten huis moest uitgebroken worden, in den stijl van het geheel te vernieuwen.

De eigenaar en de aannemers, aan wie het werk reeds was opgedragen, zijn daartoe bereid gevonden. De eigenaar kon er echter niet meer aan ten koste leggen dan wat hij in het overgelegde plan er reeds voor bestemd had; verder moest spoedig gehandeld worden, omdat de bovenkamers met den nieuwen cursus aan studenten verhuurd waren.

Wij besloten het werk ter hand te nemen. In de eerste plaats werd een Rijkssubsidie gevraagd en verkregen; eenige belangstellenden stelden hunne bijdragen ter onzer beschikking en zoo meenden wij ons interessant werk te mogen beginnen.

Het plan der herstelling met de nieuwe onderpui werd door het Rijk goedgekeurd en thans, nu het geveltje gereed is, kunnen wij met voldoening op het technisch en artistiek gedeelte van ons werk neerzien. Wij meenen er een goed werk aan verricht te hebben met deze restauratie de aandacht gevestigd te hebben op dien schat van oude geveltjes langs onze grachten en onze straten verspreid, meestal deerlijk verminkt, dikwijls verwaarloosd en bouwvallig, en wij hopen dat dit eerste voorbeeld moge strekken tot het bewaren en waar noodig het oordeelkundig herstellen van die getuigen van den kunstzin onzer voorouders.

Wat wij echter in ons werk een wondeplek moeten beschouwen is, dat wij bij particulieren bijdragen hebben moeten vragen en, nu wij aan het einde van onzen arbeid nog voor een tekort staan, dat we alweder zullen moeten gaan bedelen om dat te kort aan te zuiveren. Dankbaar zijn wij gestemd jegens den Heer Minister van Binnenlandsche Zaken, die onmiddellijk aan H. M. de Koningin een besluit heeft voorgelegd, waarbij een Rijkssubsidie

---

([1]) De gevel is 4 M. breed.

([2]) Daarbij moet nog gevoegd worden, dat ook uit de kas van de Afdeeling „Delft" van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst een bedrag is bestemd geworden voor de restauratie.

van *f* 250,— werd verleend; dankbaar ook jegens de Vereeniging „Delfia" en de verdere kunstvrienden die ons geholpen hebben, maar nu wij nog met een tekort zitten, en waar het Rijk zoo onbekrompen is voorgegaan, wagen wij het thans ons tot Uwen Raad te wenden met het verzoek voor deze restauratie alsnog een subsidie te geven en daarmede in beginsel uit maken dat het in het eigenbelang der Gemeente moet worden geacht om in de gevallen, dat eigenaars van burgerwoonhuizen, die een historische kunstwaarde hebben, niet in staat zijn geheel of gedeeltelijk de herstellingswerken te bekostigen, door het verleenen eener subsidie deze herstelling aan te moedigen, zoo noodig zelfs mogelijk te maken.

De Regeering heeft getoond door het in 1903 instellen eener Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en beschrijving van de Nederl. monumenten van geschiedenis en kunst, en door het reeds herhaalde malen verleenen van subsidiën als in het onderhavige geval, dat het haar ernst is om in het algemeen hare zorg en beschermende hand uit te strekken tot de oude gebouwen, zoowel openbare als burgerwoonhuizen, en het wil ons thans voorkomen dat ook de Gemeenten, de meer direct belanghebbenden, ook in die richting moeten gaan werkzaam zijn. En hoeveel te meer dan niet onze Gemeente, de typische Oud-Hollandsche stad, waar de oude gebouwen niet fragmentarisch maar nog betrekkelijk zoo in hun geheel en in zoo groote getale voorkomen.

Men behoeft daarbij niet angstig te zijn dat het doen van een eersten stap in deze richting de Gemeente op niet te overziene kosten zal komen te staan. Zóó dikwijls zal de herstelling van een ouden gevel niet voorkomen; onverwachts zal men voor een geval komen te staan dat door snel ingrijpen nuttig gewerkt kan worden. De Raad beoordeele elke aanvraag die inkomt op zich zelf en bepale het bedrag der subsidie naar omstandigheden. De Gemeentesubsidie zal in vele gevallen een aanmoediging moeten zijn; de eigenaars zelve moeten voelen wat hun plicht is en dat zal komen wanneer Rijk en Gemeente hunne bereidwilligheid toonen om te helpen.

Het is op grond van het bovenstaande dat ondergeteekenden uwen Raad eerbiedig verzoeken voor de herstelling van den ouden gevel Choorstraat 54 een subsidie te verleenen tot een bedrag van Een honderd vijftig gulden (*f* 150).

Hetwelk doende:

Delft, 13 October 1904.

J. H. TONNAER, *Architect*
Lid van den Gemeenteraad.
M. A. C. HARTMAN, *C.B.Ingenieur.*
Gemeente Architect.
L. COUVÉE, *Architect.*

PRIJSVRAGEN.

Wij vestigen hierbij nogmaals de aandacht op de Prijsvraag voor een Badhuis voor Volksbaden in een kleine gemeente, uitgeschreven door de Afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en waarvan het programma verkrijgbaar is bij den Secretaris der Afdeeling, den heer W. H. Kann, Gedempte Burgwal 27, 's-Gravenhage.

Voor deze prijsvraag, waarvan de antwoorden worden ingewacht vóór 1 Januari 1905, wordt een prijs uitgeloofd van *f* 100—, terwijl een premie van *f* 25—, wordt beschikbaar gesteld door de Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden.

GEVELWEDSTRIJD TE ROTTERDAM.

In het vorige nummer van dit blad werd het rapport afgedrukt van de Jury voor den eersten „Gevelwedstrijd" te Rotterdam gehouden. Andermaal wordt hieronder het voorstel der Jury omtrent de toe te kennen onderscheidingen medegedeeld, thans echter met de namen der bekroonde ontwerpers.

Rubriek *a.* Gebouwen voor bewoning.

Verguld zilveren medaille aan den heer Alb. Otten, architect, voor den gevel van het gebouw „De Zwarte Ruiter", aan de Glashaven, hoek Scheepmakershaven.

Zilveren medaille aan den heer P. G. Buskens, architect, voor den gevel van het dubbel woonhuis, Mathenesserlaan n°. 262—264.

Zilveren medaille aan den heer I. P. Stok Wzn., architect, voor den gevel van het woonhuis, Esschenlaan n°. 66.

Zilveren medaille aan den heer W. Bruynzeel Cz, architect, voor den gevel van het winkelhuis met kantoren, Wijnhaven Z.Z. n°. 110.

Rubriek *b.* Utiliteitsgebouwen.

Verguld zilveren medaille aan den heer I. P. Stok Wzn., architect, voor den gevel van het kantoorgebouw der „Badische Actiëngesellschaft", Maaskade.

NIEUWE UITGAVEN.

In het vorige jaar kondigden wij de verschijning aan van een boekwerk: Het Kasteel van Breda, door den heer Th. M. Roest van Limburg, kapitein der artillerie, uitgave van H. A. M. Roelants te Schiedam.

De schrijver, die geruimen tijd adjudant van den Gouverneur der Koninklijke Militaire Academie was geweest, en van de lotswisselingen van het Bredasche Kasteel een uitgebreide studie had gemaakt, vond aanleiding om de resultaten zijner onderzoekingen het licht te doen zien o. a. in het feit, dat die Academie gehuisvest in de gebouwen die uit het Kasteel zijn ontstaan, op 24 November 1903 haar 75 jarig bestaan zou herdenken. Het gold dus de samenstelling van een gedenkboek. Hierbij heeft de schrijver het voorrecht genoten van H. M de Koningin de vergunning te verkrijgen, de belangrijke documenten te mogen benutten die in H. M's huisarchief en bibliotheek aanwezig zijn, terwijl ook voor eenige illustraties gegevens zijn geput uit de kunstverzameling van Z. M. den Keizer van Duitschland.

Het met zorg uitgevoerde boekwerk, bevattende 79 illustraties — portretten en platen —, eerbiediglijk opgedragen aan H. M. de Koningin, is in werkelijkheid een „gedenkboek" geworden, hoewel de schrijver den titel er van bescheidenlijk nader omschrijft als: „Aanteekeningen betreffende het voormalige Prinsenhof te Breda."

Het Kasteel van Breda was ongetwijfeld eene der meest merkwaardige Nederlandsche stichtingen. Het te boek stellen van het hoogst belangrijk verleden daarvan, is een verdienstelijk werk, waarvoor de samensteller hulde en dank verdient, niet alleen van geschiedvorschers en archeologen, maar ook van den beoefenaar der bouwkunst, voor wien èn tekst èn platen welkome gaven zijn.

Na de oudste burcht van Breda herdacht te hebben, verhaalt de schrijver de geschiedenis van den nieuwen burcht door Jan van Polanen gesticht, waarvan de eerste steen werd gelegd in 1350. Van dit hechte en sterke bouwwerk is echter thans niets meer over.

In 1536 ging Hendrik van Nassau over tot den bouw van een nieuw kasteel, waarvan waarschijnlijk ontwerper was Thomas Vincidor de Bologna, een Vlaming van geboorte, maar denkelijk Italiaan van afkomst; toen bleven slechts twee der oude torens van Polanens burcht gespaard.

In 1686 werd het toemalige Prinsenhof door Prins Willem III verbouwd en vergroot, en daarbij moest weder een der overgebleven oude torens vallen. Omtrent 1695 werd het voltooid als zomerresidentie van Prins Willem, waardoor het een inderdaad vorstelijk paleis is geworden. Deze voltooiïng had plaats onder leiding van 's Prinsen bouwmeester Romans.

Na den dood van den Koning-Stadhouder wordt het belangrijkste tijdperk in de geschiedenis van het kasteel afgesloten.

Tijdens de Bataafsche Republiek werd het Prinsenhof, met alle andere goederen van den toenmaligen Stadhouder verbeurd verklaard, en van alle inwendige versieringen en den inboedel beroofd, die te 's Gravenhage publiek verkocht werden. Een ruïne gelijk, werd het ingericht, eerst voor verblijfplaats van gevangenen, later voor hospitaal. Deze bestemming bleef het behouden tot het jaar 1826, toen door 't Kon. besluit van 29 Mei het voornemen van Koning Willem I werd verwezenlijkt en het Kasteel van Breda bestemd werd tot Militaire Academie. Bij de veranderingen die de gebouwen toen ondergingen, viel ook de laatste toren als eenig overblijfsel van de oude burcht van Jan van Polanen. Op 24 November 1828 werd het geheel onherkenbaar geworden paleis van Prins Willem III als Militaire Academie in gebruik genomen.

Zijn van vorige toestanden weinig alleszins betrouwbare afbeeldingen over, van hetgeen bij de voltooiing als paleis werd aangebracht zijn goede voorstellingen bewaard gebleven; het gedenkboek geeft daarover o.a. twee zeer fraaie reproducties, die de schrijver dankt aan de welwillende medewerking van den heer A. Salm G.Bz., Voorzitter van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, waarvan een voorstelt den voorgevel van het paleis, naar eene in kleuren uitgevoerde

teekening berustende in de bibliotheek der Kon. Militaire Academie, en de andere de binnenpui met de groote trap.

Uit het hiervoren gegeven korte overzicht blijkt maar al te duidelijk hoe weinig in het tegenwoordige Academie-gebouw gespaard is gebleven van de pracht van het oude kasteel. Zeer erkentelijk moet men den schrijver daarom zijn, die met taai geduld gezocht heeft en een groot materiaal bijeen zamelde dat ons thans zulk een goed denkbeeld kan geven van de belangrijkheid, grootschheid en rijkdom van een der merkwaardigste stichtingen die ons land bezeten heeft. De belangrijke gebeurtenissen die om en in het Kasteel van Breda hebben plaats gegrepen, leveren mede eene welkome bijdrage tot de geschiedenis van ons Vorstenhuis.

Het werk „Het Kasteel van Breda" is door schrift en beeld een aanwinst voor de bouwkundige literatuur.

Statica, uit het Duitsch van Karl Zillich, in het Nederlandsch bewerkt door O. L. Veenstra Nzn., ambtenaar bij den technischen dienst der afdeeling Weg en Werken van de H. Y. S. M. Uitgave van de Wed. Ahrend en Zoon te Amsterdam, prijs *f* 1.—

Vóór het verschijnen van het uitnemende leerboek over Grafische Statica van den heer H. J. van der Veen, waren het meest Duitsche uitgaven, onder anderen een van Zillich, die hier te lande met vrucht gebruikt werden om zich de methode eigen te maken van het bepalen der krachten die op onderdeelen van constructies werken, en deze krachten voor te stellen door lijnen waarvan de lengte met voldoende nauwkeurigheid de grootte dier krachten aangeeft. Er waren redenen voor, die methode uit Zillich's werk aan te leeren, omdat dit duidelijk en eenvoudig geschreven is. Het kon in een wijden kring van technici gebruikt worden omdat, met vermijding van geleerde uitdrukkingen, het onderwerp op zeer begrijpelijke wijze wordt behandeld Evenwel was de taal nog een hinderpaal voor velen.

Het is dus een goede gedachte geweest het werkje van Zillich, oorspronkelijk bestemd voor de Baugewerkschule en den Baugewerkmeister, ook onder het bereik te brengen van hen die de Duitsche taal niet machtig zijn.

Het geheele werk zal bestaan uit drie op zich zelf staande deeltjes die afzonderlijk gebruikt kunnen worden. Het eerste deeltje, onlangs verschenen, behandelt in hoofdzaak de *grafische statiek* en leert hoe krachten samengesteld en ontbonden worden, — hoe zwaartepunten, opleggingsdruk van liggers en spanningen der staven in dakspanten bepaald worden.

Het tweede deel, handelende over *de leer der vastheid*, zal de berekening bevatten van trekankers, liggers, zuilen enz. Het zal tevens dienen als handboek voor de praktijk en wordt daarom van verschillende tabellen voorzien, die bij statische berekeningen gemak opleveren.

In het derde deeltje worden de *grootere constructies*, zooals vrijdragende daken, gewelven, pijlers, steunmuren en fabrieksschoorsteenen behandeld, die niet zoo dikwijls voorkomen, maar waarvan de bespreking niet mag ontbreken in een werk dat op voldoende volledigheid aanspraak wil maken.

Het vertaalde gedeelte kan voor bestudeering worden aanbevolen. Dit „eerste deel" kost *f* 1. Mogen de vervolgen nu ook spoedig het licht zien.

Door den heer J. Waltman Jr. te Delft is een flinke Technische Kalender-Vloeimap voor 1905 uitgegeven. De map, breed 48-, hoog 38 c.M., bevat 24 vellen vloeipapier, alzoo 2 voor elke maand. Op elk vel is een agenda voor 2 weken gedrukt, met een ruimte voor korte aanteekeningen bij elken dag, en eene voor uitvoeriger aanteekeningen. Deze kunnen op het vloeipapier geschreven worden met het potlood, dat op geen schrijftafel van een technicus ontbreekt. Bovendien zijn op de bladen een aantal gegevens gedrukt omtrent soortelijk gewicht, smelttemperaturen, uitzetting van vaste lichamen; omtrent berekeningen betreffende cirkels, regelmatige veelhoeken, inhouden van vlakke figuren, van ronde oppervlakken van lichamen en van scheefhoekige vlakke driehoeken; waarden van tweede en derde machten, vierkants- en derdemachtswortels, omtrekken, inhouden en middellijnen van cirkels; herleiding van eenige meest gebruikelijke maten; goniometrische formules.

Deze stevige vloeimap zal menigeen op 't eerste gezicht al aanstaan; wie er reeds eenigen tijd als proef gebruik van heeft gemaakt, is er al aan gewend, en zal zeker niet vergeten voor 1906 een zelfde te bestellen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 22 October 1904. *Uit de oude doos.* Herinnering aan de prijsvraag, 3 malen door de Mij. t. N. v. 't Algemeen uitgeschreven voor een leerboek over bouwkunde. Het ingekomen antwoord van Leendert van Heusden werd bekroond, in 1833 uitgegeven en in 1837 herdrukt. De schrijver geeft een overzicht van dit boek, dat ongetwijfeld nut moet gesticht hebben, en eindigt zijne bespreking als volgt: „Misschien is de tijd niet verre meer, dat men het werk der nu vergeten bouwmeesters uit de eerste helft der 19e eeuw weder gaat waardeeren, en dat men inziet, hoe ook deze kunstenaars uit den tijd der „Biedermeyers" hunne verdienste hebben gehad."

Gereformeerde kerk te 's Gravenzande. Korte beschrijving met afbeeldingen — waaronder een plaat — van dit kerkgebouw, door den heer J. C. Wentink, architect te Schalkwijk, gebouwd als gevolg op een besloten prijsvraag.

Uitbreiding van steden in verband met Art. 28 der Woningwet.

Architectura. 22 Oct. Uit een mededeeling *„Aan de leden"* blijkt, dat door de feestcommissie voor de herdenking van het 50-jarig bestaan van het Genootschap A. et A. een programma voor de feestviering is opgemaakt, in hoofdzaak als volgt: 1e. Tentoonstelling in het Stedelijk Museum, een beeld gevende van den tegenwoordigen stand der Bouwkunst-ontwikkeling. 2e. Uitgeven van een geïllustreerd feestnummer, behelzende de kroniek van het 50-jarig verleden van het Genootschap. 3e. Feestvergadering, waarin conclusies genomen worden omtrent eenige hoofdvraagstukken der moderne bouwkunst, welke vraagstukken vooraf in vergadering en tijdschrift zullen besproken worden. 4e. Feestmaaltijd waarna populair waterfeest op den Amstel.

Het „Technisch gedeelte" bevat: *Aanwending van Röntgenstralen bij het onderzoek van telegraafkabels. Asphalt.* Vervolg van: *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten.*

De Bouwwereld. 19 Oct. Vervolg van: *Over lucht en luchtververschiny der woning en aanverwante vragen.*

Sociaal-econ. Kroniek, door Mr. Dr. H. S. Veldman; minimumloon en maximum-arbeidsduur.

Jb. Olie JB.zn. Een levenschets — met portret — van den oud-Directeur der Eerste Ambachtsschool te Amsterdam, die 17 Oct. j. l. den leeftijd van 70 jaren bereikte.

Technisch Weekblad. 20 Oct. *De Centrale Middelbare School.* Onder dit hoofd wordt door de Commissie voor het Middelbaar Technisch Onderwijs van den Bond van Technici, Voorzitter de heer H. J. C. Haver, Secretaris de heer W. J. Des Bouvrie Jr., rapport uitgebracht over hare bestudeering van de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp voor den bouw van een M. T. School, welke memorie zij een stuk noemt, getuigende van diepgaande studie der geheele materie, die het industrieel en het technisch onderwijs omvat, al zal ook het industrieel onderwijs en al wat daartoe behoort, voorloopig wel een illusie blijven. Over het algemeen is de Commissie zeer ingenomen met de regeling van het M. T. O.; zij heeft echter enkele opmerkingen. Haar gevoelen drukt zij in de laatste regels van haar rapport als volgt uit: „Resumeerende blijkt dus, dat de te verwachten regeling van het M. T. O. velen onzer wenschen bevredigt, en hopen wij, dat aan de bemerkingen, door ons hier en daar gemaakt, alsnog de noodige aandacht zal worden geschonken. Het is hier ten slotte de plaats, de Regeering dank te zeggen voor de wijze, waarop zij dit voor ons allen zoo belangrijk onderwijs krachtig poogt te regelen".

Verder bevat dit nummer: *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten. Aerogeengas. Welpoeders voor ijzer en staal.*

UIT DEN VREEMDE.

Door de firma Paul Schreiber en Co. te Coethen i. Anh., wordt een soort gevelverf in den handel gebracht „Plerrin" genaamd, die werkelijk buitengewoon mag genoemd worden, naar hetgeen er van gezegd wordt. Zij verkoopt het droge poeder, dat door den verbruiker eenvoudig met koud water aangemengd wordt, en na gebruik in 15 minuten droog is. Dan is het onaantastbaar voor weërsinvloeden, kan zonder schade afgewasschen en afgeboend worden, enz. enz.

Voor ondergrond van groote reclame biljetten is het prachtig, Ook zeer bruikbaar voor binnen schilderwerk. De prijs is niet hooger dan die van gewone olieverf. Zij wordt in elke kleur geleverd.

Aan Prof. Herm. Billing te Karlsruhe is, na een uitnoodigingswedstrijd, de uitvoering opgedragen voor het gebouw der „Rheinischen Kunstausstellung" te Keulen in 1905.

De Oostenrijks-Hongaarsche bank heeft te Budapest, een bankpaleis opgericht in „Palladianischen Hochrenaissance", dat niet minder dan 4 millioen kronen kost. Architect is de Hr. Ignax Alpar.

In Frankrijk begint men er tegenop te komen, dat iedereen zich vrijelijk architect mag noemen en dit beroep mag uitoefenen, „au risques et périls du client" natuurlijk.

De heer Guillaume, de aan velen welbekende directeur van de Académie de France te Rome, heeft wegens vergevorderden leeftijd, hij is 82 jaren oud, zijn ontslag aangevraagd. Hij bestuurde de Villa Medicis sints 1891.

Door de firma „Luxfer-Prismen-Fabrik L. F. Keppler" te Bodenbach, wordt Electroglas en Luxferglas in den handel gebracht, dat tegen vuur bestand is, en waarvan proeven aangetoond hebben, dat het bij 1000° hitte nog zelfs een volkomen zekere vuurafsluiting geeft, wanneer men ruiten neemt niet grooter dan 50—80 c.M.

Bij 1.32—1.55 kan eene hitte van 800° C. doorstaan worden. Er zou dus een buitengewoon goed gebruik van gemaakt kunnen worden, voor wanden die vuur moeten kunnen afsluiten en toch licht doorlaten.

Ter herinnering aan de opening van de nieuwe Kewbridge over de Theems, is door den Lord-Mayor van Richmond aan Koning Eduard de VII een leuningstoel aangeboden, gemaakt van het fundeeringhout der oude brug.

De drie dwarsregels in de leuning stellen de drie bruggen voor die nu achtereenvolgens te Kew, de rivier overspannen hebben, n.l. die van 1758, 1783 en 1903.

De welbekende Amerikaansche architect John Moser overleed te Atlanta, op 72 jarigen leeftijd. Hij was oorspronkelijk Duitscher en te Mannheim geboren. Tot zijne beste werken behooren de Katoen-Beurs te Galveston en de Kathedraal te Atlanta.

Op het groote „City of London-Cemetry" Little Ilford is nu ook een crematorium gebouwd, en deze week geopend. De kosten bedragen 84 duizend gulden.

Het nationaal monument, ten herinnering aan Keizer Frederick is verleden week te gelijkertijd met de opening van het Keizer Frederick Museum, te Berlijn onthuld.

De beroemde schildering van Michel Angelo, op het plafond van de Sixtijnsche kapel, in het Vaticaan, is wederom voor het publiek zichtbaar en van de stellingen ontdaan. Men heeft niet gerestaureerd maar alleen de verf deugdelijk gefixeerd.

Eene merkwaardigheid was, dat vele der meest bedenkelijke scheuren, bleken een geschilderd grapje van Michel Angelo te zijn.

VRAAGBAAK.

Indien een der lezers van dit blad in staat is eenige inlichtingen te verschaffen omtrent toepassing, leveranciers en prijzen van „Porphirolith", wordt hij beleefd uitgenoodigd ze te zenden aan de redactie van het Bouwk. Weekblad, die hem daarvoor zeer verplicht zal zijn.

BERICHTEN.

Het Vredespaleis. Volgens het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het Hoofdstuk Buitenlandsche Zaken, Staatsbegrooting 1905, was men vrij algemeen van gevoelen, dat de gang van zaken met betrekking tot den bouw van het Vredespaleis een zeer bedroevenden indruk maakt. De wijze, waarop in deze aangelegenheid is te werk gegaan, noemde men treurig; 's Ministers houding toonde weinig ijver voor de behartiging van onze belangen, daar wij het toch op prijs moeten stellen, dat het Hof van Arbitrage te 's Gravenhage gevestigd blijft en dat in ons land het symbool zal verrijzen van den wereldvrede.

De Minister stelt ons land bloot aan allerlei praatjes in het buitenland; in de buitenlandsche pers wordt hier en daar reeds te verstaan gegeven, dat Nederland de vredeszaak niet gunstig gezind is en weinig geneigd zou zijn aan een eventueel tweede Vredesconferentie gastvrijheid te verleenen. Ligt 't, vroegen enkelen nu ook niet op den weg van onze Regeering, om de juistheid van geruchten van dezen aard bij vreemde Regeeringen tegen te spreken? Waar met den bouw van het Vredespaleis zoo wordt getalmd, mochten die geruchten te officieeler plaatse anders eens ingang vinden.

Sommige leden betreurden, dat de Regeering de gemeente 's-Gravenhage niet heeft weten te bewegen om het gebouw voor het Hof van Arbitrage te doen plaatsen in den Koekamp, op de plaats thans ingenomen door ijskelders, hertenstallen en mestvaalten, en waar vroeger een groot gebouw voor gymnastiek stond. Werden slechts enkele boomen geveld, dan zou daar ruimte genoeg zijn voor den bouw van een flink paleis, dat in karakter aan de plaats, waar het zou verrijzen, zooveel mogelijk zou kunnen worden aangepast en dat aan het natuurschoon, hetwelk deze hoek van het Bosch aanbiedt, niets te kort zou doen. Nu de gemeente 's-Gravenhage blijkbaar slechts hoekjes van afgelegen terreinen voor den bouw wil afstaan, kwam bij deze leden het denkbeeld op, of 't niet op den weg der Regeering zou liggen een terrein te koopen en beschikbaar te stellen.

Nauwelijks kon deze niet malsche beoordeeling zijn neêrgeschreven, toen de Raad van Beheer der Carnegie-stichting de plaats voor het Vredespaleis aanwees op een deel van het terrein, begrensd door den Benoordenhoutschen weg, de achterzijde van de Jan van Nassaustraat en den Wassenaarschen weg. Dit terrein was ook door de Commissie van Advies, evenwel in de laatste plaats, aan de hand gedaan.

Uitgemaakt is nu echter nog niet, of het gebouw op deze plaats zal verrijzen. Want de Regeering heeft zich wel bereid verklaard een wetsontwerp in te dienen om het gekozen stuk land op staatskosten aan te koopen en aan de Carnegie-stichting te schenken, maar de Staten-Generaal kunnen zulk een wetsontwerp verwerpen. Als dit geschiedt, zou blijken, dat de plaats door een meerderheid wordt afgekeurd, in welk geval de Stichting het terrein zeer waarschijnlijk niet zal koopen, en andermaal naar een ander zal omzien.

Sommige dagblad-artikelen, naar aanleiding van het voorgestelde terrein, zouden tot de niet volkomen juiste opvatting kunnen leiden, alsof eenige traagheid was te wijten aan de Commissie van Advies, die in vele gevallen verward wordt met de Commissie van Beheer der Stichting. Mr. T. M. C. Asser, lid der voormalige Commissie van Advies, heeft daarom in de Nieuwe Courant van 23 October j.l., ter verdediging van zich zelven en van zijne medeleden tegenover onjuiste beweringen in herinnering gebracht, dat de Commissie van Advies in October 1903 haar arbeid heeft kunnen aanvangen met: 1°. het zoeken naar een geschikt terrein; 2°. het ontwerpen van een program voor de uit te schrijven prijsvraag; en verder, dat zij omtrent elk der naar haar oordeel in aanmerking komende terreinen een gemotiveerd advies aan den Minister heeft uitgebracht; dat zij voorts na met het oog op de inrichting en afmetingen voor gerechtszalen en bibliotheek vereischt, onderscheidene rechtsgebouwen en bibliotheken te hebben bezocht, voorgelicht door hare bouwkundige leden, een volledig ontwerp-program voor de prijsvraag heeft vastgesteld en ook dit den Minister heeft medegedeeld, onder opmerking, dat het uitschrijven der prijsvraag eerst zou kunnen geschieden, wanneer de keuze van het terrein vaststond; en dat in April 1904 de Commissie met dit alles is gereed gekomen, waarop, naar aanleiding van hare ontwerpen en voorstellen, nog eenige correspondentie met den Minister is gevolgd. Uit de dagbladen van den 1en Juli 1904 werd toen vernomen, dat de Commissie van Advies ontbonden, en het Bestuur der Carnegie-stichting benoemd was.

Het verwijt van weinig voortvarendheid der Commissie van Advies is hiermede te niet gedaan.

Utrecht. In de afgeloopen week zijn de werkzaamheden aan den verbindingstunnel tusschen de drie perrons van het Staatsspoorwegstation te Utrecht gereed gekomen. In October van het vorige jaar werd met dit werk een aanvang gemaakt. De uitvoering ervan heeft *f* 160.000 gekost.

In het Bouwk. Weekblad n°. 24 van 11 Juni 1904 gaf de heer W. de Jong, Bouwkundige bij de Mij. t. Expl. van St. Spoorwegen een beschrijving van het omvangrijke werk en de tijdelijke ondervanging der sporen, perrons en perronoverkapping; daarbij is een plaat gevoegd, die een gedeelte van den tunnel te zien geeft, en de constructie er van verduidelijkt.

Haarlem. Den 27sten October j.l. werden in eene vergadering van de Afdeeling „Haarlem en Omstreken" de medailles uitgereikt, behaald door de heeren J. London en Jb. Van den Ban Pz., in den Gevelwedstrijd in Maart j.l. te Haarlem gehouden.

Amsterdam. De kunsthandel van den heer C. M. van Gogh heeft eene tentoonstelling geopend van schilderijen, teekeningen en studies van M. W. Van der Valk, die gedurende de geheele maand November geopend blijft.

De firma E. J. Van Wisselingh en Co. heeft een tweede magazijn, naast het reeds bestaande ingericht, waarin hoofdzakelijk voortbrengselen van hare werkplaats worden tentoongesteld, namelijk: meubelen, batikwerk, en metalen voorwerpen, alle uitgevoerd naar ontwerpen der kunstenaars G. W. Dijsselhof, C. A. Lion Cachet en T. Nieuwenhuis.

Parijs. Het Eerste Congres voor de Hygiëne der Woning zal den 3den Nov. a.s. geopend worden in het Collège de France. De secties zullen op 4, 5, 6 en 7 Nov. vergaderen, in den morgen, terwijl in den namiddag excursies gehouden zullen worden. De algemeene vergadering heeft plaats op 8 Nov. des morgens, de sluitingsvergadering des namiddags van dien dag.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	23 jaar	salaris	f 45.—
„ „ „	24 „	„	- 80.—
„ „ „	22 „	„	- 85.—
„ „ „	27 „	„	- 60.—
„ „ „	35 „	„	- 100.—
„ „ „	22 „	„	- 60.—
„ „ „	27 „	„	- 80.—
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	26 jaar	salaris	f 75.—
„ „ „	27 „	„	- 80.—
„ „ „	30 „	„	- 80.—
„ „ „	23 „	„	- 60.—
„ „ „	23 „	„	- 60.—
„ „ „	24 „	„	- 90.—
„ „ „	21 „	„	- 30.—
„ Teekenaar „	18 „	„	- 40.—
„ „ „	21 „	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 31 OCTOBER.

ROTTERDAM. Het bouwen van een apenhuis.

Het bestuur der Rotterdamsche Diergaarde, n.m. $2^1/_2$ u., in het administratiegebouw. Bestek en teek. à f 5 te bek. bij C. Imming en Zn., Nieuwehaven 5.

DINSDAG 1 NOVEMBER.

ERMELO. Het verbouwen van perceel A no. 302 te Nijkerk, tot post- en telegraafgebouw.

De arch. E. Knevel, n m. 2 u. Teek. en bestek à f 1 verkrijgb. bij den archit. voorn. Aanw. gedaan.

HAARLEM. Het verbouwen van perceel Groenen Buurt no. 44rd.

De archit. J. C. v. d. Berg, n m. 3 u., in café „Brinkman".

WOENSDAG 2 NOVEMBER

AMSTERDAM. Het verbouwen van perc. 71 aan de Nes, de Kuipersteeg en het Gebed zonder End, tot tabaksmonsterzalen, kantoren, enz.

De firma Jacob Ankersmit en Zn., v.m. 11 u., in het American hotel. Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

11 OCTOBER.

BUSSUM (ONDERH.). Het bouwen van een machinegebouw aldaar, voor een machine van 750 P. K. Door de directie der Holl. Cacao- Chocoladefabriek voorh. Bensdorp en Co.

Gegund aan H. J. Wijtjens, Bussum, voor f 35000.

OOSTERBEEK. Het bouwen van een huis, ingericht voor bakkerij, aan den Wilhelminaweg, hoek Jacobaweg, voor rekening van den heer W. Hoijer Dz.

Laagste inschr. B. D. Frederiks, f 2999.50. Gegund.

14 OCTOBER.

BERGUM (FR.). Het bouwen van een evangelisatielokaal met woning. Door het bestuur der evangelisatie-vereeniging „Uw Koninkrijk kome".

Laagste inschr. F. Dam, Huizum, f 2265. Gegund.

15 OCTOBER.

RUURLO. Het bouwen van een woonhuis met bakkerij. Door den heer W. A. Kerkhoven.

Hoogste inschr. G. J. Bel, Barchem, f 5630; laagste Th. H. Nales, Groenlo, f 4600. Geg.

17 OCTOBER.

MAREN (N.-BR.). Het bouwen van eene kerk met toren en pastorie. Door het R.K. kerkbest. van de parochie v. d. H. Lambertus.

Laagste inschr. A. J. Aangenendt, 's-Bosch, f 48400.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

5 NOVEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 45.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

In „de Bouwwereld" van 26 October j.l. wordt, naar aanleiding van de te verwachten internationale prijsvraag voor het „Vredespaleis", een nieuw denkbeeld aan de hand gedaan voor het uitschrijven van zulke wedstrijden, dat door het blad aanlokkelijk wordt beschouwd. Het schrijft, na te hebben medegedeeld dat de prijsvraag zeker internationaal zal zijn, het volgende.

Wij zouden nu het denkbeeld ter overweging kortelijks aanbevelen om eerst in elk land een nationaal konkours uit te schrijven en de bekroonden daarin, als vertegenwoordigers van hunne nationaliteit, onderling een tweeden strijd te laten voeren. Wij gelooven dat anders de taak eener internationale jury te reusachtig zou worden. Onder de 100 antwoorden in elk nationaal konkours zijn nog met eenige zekerheid de drie of vijf beste aan te wijzen. Voor 1000 of meer antwoorden die in dezen internationalen wedstrijd ongetwijfeld zijn te verwachten, is dat niet meer mogelijk. De ernst en het prestige van den jury-arbeid zou er onder lijden. De eind-jury moet uit een keur van ontwerpen keuze doen en niet eerst nog kaf en koren te scheiden hebben.

Het denkbeeld heeft oogenschijnlijk, ook voor de medewerkers, wel iets aantrekkelijks; maar wie er verder over doordenkt en de gevolgen van de toepassing ervan overweegt, zal inzien, dat de voorgestelde wijze van beoordeelen haar onoverkomenlijke bezwaren en nadeelen heeft.

Een jury heeft nu eenmaal niet een keuze te doen uit keur van ontwerpen. Daarom wordt dan ook bij vele prijsvragen een voorloopig onderzoek naar de inzendingen ingesteld, waarbij wordt nagegaan in hoeverre elk ontwerp voldoet aan de eischen van het programma waarnaar gewerkt moest worden, bijv. omtrent het aantal in te leveren teekeningen, de gevraagde lokaliteiten, de grootte en de onderlinge ligging daarvan, de juistheid der maten, die van de cijfers der begrooting enz.

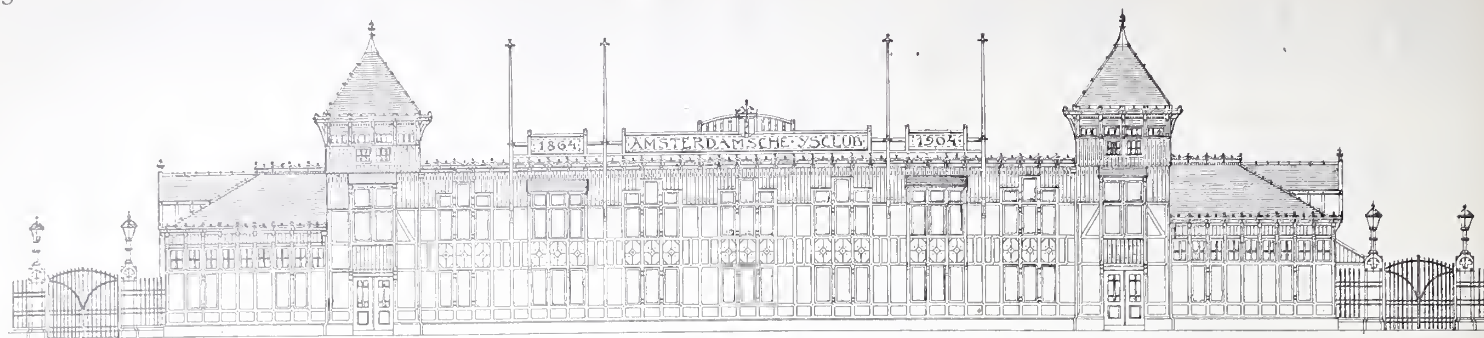
Zulk een onderzoek wordt opgedragen aan eenige jonge architecten die dan over hunne bevindingen rapport uitbrengen, en voor hunne werkzaamheid behoorlijk gehonoreerd worden.

Aan het einde van zulk een onderzoek blijkt gewoonlijk, dat vele ontwerpen niet volkomen aan de gestelde eischen voldoen en verder niet beoordeeld behoeven te worden. Veel arbeid wordt hierdoor der jury bespaard.

Na kennis van het rapport genomen te hebben, gaat de jury aan 't werk, ten eerste de ontwerpen die uit een aesthetisch oogpunt niet in aanmerking komen, ter zijde leggende. Als dan nog de helft van 't aantal inzendingen nadere beoordeeling waard is, zal het veel zijn.

In elk land een voorloopige jury te benoemen, is niet aan te bevelen. Elk dier jurys zal namelijk een eigen gronslag van beoordeeling hebben; de eene zal niet met de zelfde maat meten als de andere. Onder deze omstandigheden worden niet *alle* ontwerpen op een *zelfde* wijze beoordeeld, volgens de *zelfde* inzichten, hetgeen toch wel een vereischte is. Maximum- en minimum-eischen zullen niet bij elke voorloopige jury dezelfde zijn; wordt dit later duidelijk uit het eindoordeel, dan is het natuurlijk niet alleen de hoofdjury die alles verkeerd heeft gedaan, maar zijn ook de plaatselijke jurys schuldig.

Tot nu toe is het een goed gebruik — en wij hopen dat er aan gedacht zal worden — dat in een jury personen zitting hebben, die medewerkten aan het opstellen van het programma van eischen voor de prijsvraag. Vindt het nieuwe denkbeeld toepassing, dan zou 't kunnen voorkomen dat een Europeesch jury-lid even naar Tokio — want daar zijn bekwame architecten — zou behooren te gaan om een paar plannen voorloopig te onderzoeken. Ter wille van een gelijkvormige beoordeeling zouden immers in elke nationale jury een der opstellers van het programma behooren zitting te hebben.

Gebouw voor de Amsterdamsche IJsclub. Gevel aan de Van Baerlestraat. Schaal 1 à 300.

In Januari 1903 werd door het bestuur van de Amsterdamsche IJsclub voor de leden dezer vereeniging eene prijsvraag uitgeschreven voor een Clubgebouw op het Sportterrein aan de van Baerlestraat.

Hierop kwamen 6 antwoorden in, waarvan het door mij ingezonden ontwerp onder motto „Sport" het meest aan de gestelde eischen voldeed.

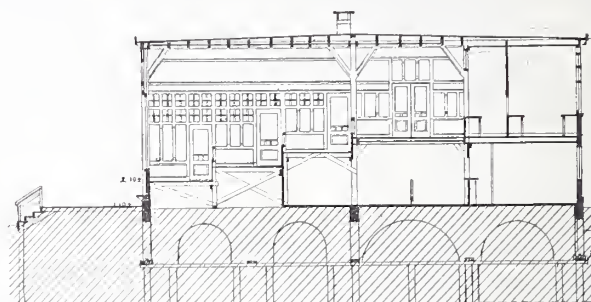
Het bestuur droeg mij nu op een ontwerp te maken; doch daar de vastgestelde bouwsom verminderd moest worden en de situatie van het terrein veranderd werd, moest een geheel nieuw programma gevolgd worden.

Dit ontwerp werd door het bestuur en de adviseurs van de Amsterdamsche IJsclub, de heeren A. Salm G.Bzn. en Jan Springer, goedgekeurd en de uitvoering daarvan bij aanbesteding voor de som van *f* 43 835 opgedragen aan de heeren v. d. Vliet en Nieuwstad aannemers te Amsterdam.

Zooals uit bijgaande teekeningen blijkt, bestaat het geheel uit een Club- en een Bestuursgebouw met opzichterswoning, die uitgevoerd worden in vakwerkbouw en gedekt met roode pannen en mastiek-cement.

Het Clubgebouw is ontworpen tusschen de reeds bestaande toegangen voor het Sportterrein, en bevat op den beganegrond, een loge voor den portier, kamers voor commissarissen en sportmen, toiletkamers voor Heeren en voor Dames, garderobe, remise voor rijwielen, provisie-kamer en werk- en bergplaatsen.

De restauratie zaal is 1 M. boven het terras ontworpen met 3 verhoogingen van 0.55 M., zoodat door de geheele

Doorsnede over de diepte van het gebouw.
Schaal 1 à 300.

zaal een goed uitzicht op de baan is verkregen; achter deze zaal zijn de buffetten en de buffetkamer, de keuken en de toiletten.

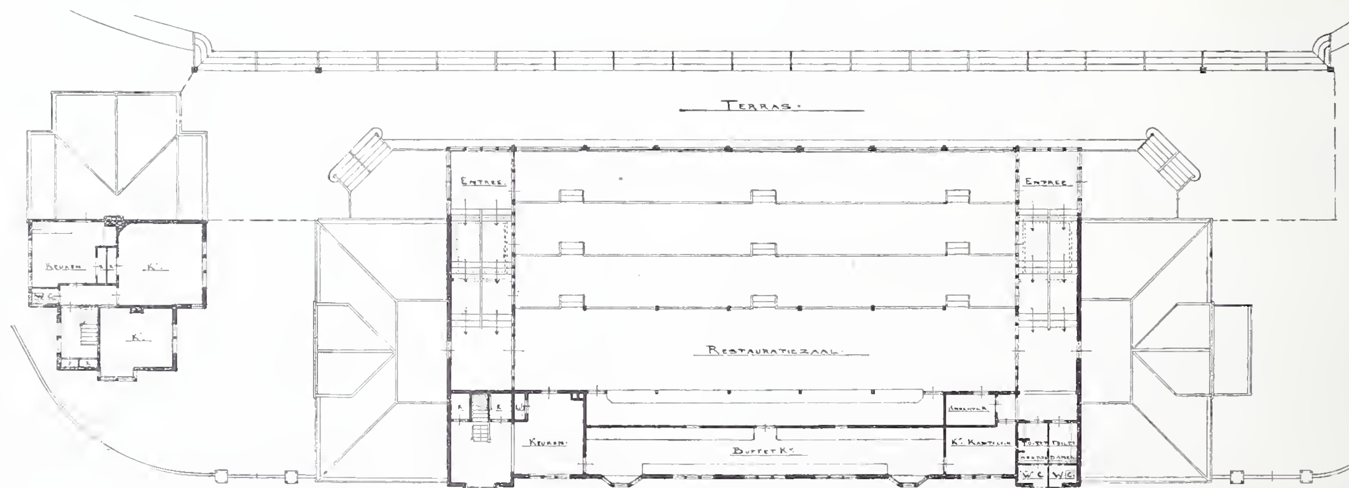
De bestuurskamer, kamer penningmeester, kantoor voor den opzichter en spreek- en verbandkamer vormen het plan beganegrond van het Bestuursgebouw; op de verdieping is de woning van den opzichter.

Het geheel zal den 1sten December a.s. moeten worden opgeleverd (*).

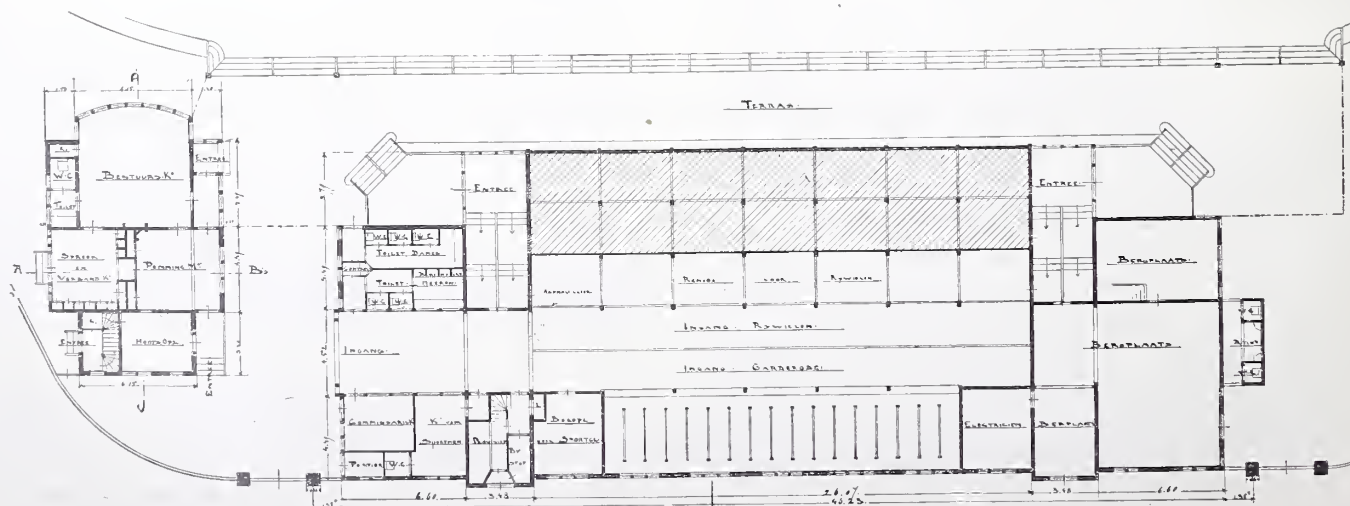
Amsterdam 26 Aug: 1904.

M. J. E. LIPPITS, *Architect.*

(*) In een volgend nummer van dit blad zullen afbeeldingen gegeven worden van den achtergevel van het Clubgebouw, en van gevels van het Bestuursgebouw.

Verdieping.

Bestuursgebouw. Clubgebouw.

Gebouw voor de Amsterdamsche IJsclub.
Beganegrond. Schaal 1 à 400.

OUD-HOLLANDSCHE GEVEL TE DELFT.

Als vervolg op het in het vorige nummer van dit blad, over den gerestaureerden gevel in de Choorstraat te Delft medegedeelde, kan nog worden bericht, dat ook door de Rijks-Commissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche monumenten van Geschiedenis en Kunst, naar aanleiding van het adres der Heeren J. H. Tonnaer c. s. een adres is ingediend eveneens aan den Raad der Gemeente Delft.

Dit adres d.d. 19 October 1904, is van de volgenden inhoud.

De Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een Inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst heeft met groote belangstelling kennis genomen van het adres d.d. 13 October j l.. waarbij de heeren J. H. Tonnaer, M. A. C. Hartman en L. Couvée, ter zake der restauratie van den ouden gevel Choorstraat 54 te Delft, aan Uwen Raad verzoeken:

„voor deze restauratie alsnog een subsidie te geven en daarmede „in beginsel uit te maken dat het in het eigenbelang der Ge„meente moet worden geacht om in de gevallen, dat eigenaren „van burgerwoonhuizen die een historische kunstwaarde hebben, „niet in staat zijn geheel of gedeeltelijk de herstellingswerken „te bekostigen, door het verleenen eener subsidie deze herstelling „aan te moedigen, zoo noodig zelfs mogelijk te maken.”

Liefde voor de geschiedenis des lands en eerbied voor de kunstwerken door vroegere geslachten als een kostbaren schat nagelaten, zijn zeker reeds voldoende drijfveeren, om overheidszorg voor het behoud der monumenten van geschiedenis en kunst in het algemeen te rechtvaardigen. Ook practische redenen spreken krachtig voor zulke bemoeiing. De oude kunstwerken toch zijn uitnemende voorbeelden ter leering van het tegenwoordig geslacht en bepaaldelijk de ambachten kunnen door bestudeering der oude bouwkunst tot nieuwen bloei geraken, gelijk de ondervinding der laatste halve eeuw die in menig handwerk de oude kunstvaardigheid zag herleven duidelijk deed blijken.

Voor de gemeenten zijn zulke bouwwerken dubbel eerbiedwaardig als monumenten van den kunstzin en den voorspoed harer burgers en herinneringen aan haar grootsch verleden.

Daarenboven bezitten deze overblijfselen van oude kunst voor zeer velen eene groote aantrekkingskracht en draagt hun bestaan, dat het vreemdelingenverkeer bevordert, dus krachtig bij tot de welvaart eener gemeente.

Het behoeft voorzeker geen betoog, dat al deze redenen even zeer voor kleinere monumenten gelden als voor de groote openbare gebouwen. Juist de reeksen van mooie oude woonhuisgevels op welker bezit eene stad als Delft mag bogen, geven haar eene bijzondere bekoorlijkheid.

Dergelijke overwegingen hebben dan ook verschillenden buitenlandsche steden, als Brussel, Brugge, Keulen, Hildesheim, Neurenberg enz., er toe geleid de zorg voor het behoud der bestaande oude gebouwen als een gewichtig gemeentebelang ter harte te nemen.

Het is om deze redenen, dat de Rijkscommissie zich veroorlooft bij Uwen Raad eerbiediglijk er op aan te dringen wel gevolg te willen geven aan het verzoek, in bovenvermeld adres tot U gericht.

De Rijkscommissie voornoemd.
De Voorzitter.
(w.g.) P. J. H. CUYPERS,
De Secretaris.
(w.g.) JAN KALF.

INGEZONDEN.

DE NIEUWE HONORARIUM-TABEL.

Toen ik in de Mei-vergadering dezes jaars bij de behandeling van de nieuwe honorarium-tabel voorstelde, de bepaling van het ontwerp, die de keuze der leden van de „verzoenings-commissie” tot het Bestuur der Maatschappij beperkte, te doen vervallen, deed ik, eer het voorstel door de vergadering werd aangenomen, de redenen kennen, waarom ik zulk een beperking niet gewenscht achtte.

De redenen waren dat men, werd de beperking gehandhaafd, al gauw van een „onderonsje” zou spreken, terwijl toch de bedoeling moest zijn, de nieuwe regeling ook door hen, die buiten de Maatschappij staan, te doen aannemen. Daarom betoogde ik de wenschelijkheid, om ook personen, buiten onze Maatschappij staande, in de Commissie op te nemen, bijvoorbeeld bestuurderen van zusterlichamen, rechtsgeleerden van naam, kortom van al dezulken, die het aanzien der Commissie in de oogen van hen, die geen leden der Maatschappij zijn, konden verhoogen.

Nu de namen der benoemden bekend zijn gemaakt, blijkt het, dat op de toelichting tot het voorstel, waarmede de vergadering zich vereenigd heeft, geen acht is geslagen. Immers als leden der Commissie vind ik, behalve den Secretaris en drie Bestuursleden der Maatschappij, slechts genoemd mijn vriend Posthumus Meijjes, wiens voortreffelijke hoedanigheden wij allen kennen, maar die door te nauwe banden aan onzen kring is verbonden, dan dat zijne verkiezing aan de bedoeling waarmede de wijziging werd voorgesteld en aangenomen, zou beantwoorden.

Er valt natuurlijk aan de samenstelling der Commissie niet te veranderen. Velen zullen het echter met mij betreuren, dat het Bestuur zich bij het doen der keuzen door andere inzichten heeft laten leiden, dan die, welke de vergadering als de juiste erkende.

31 Oct. 1904. A. W. WEISSMAN.

PRIJSVRAGEN.

Bouwkunst en Vriendschap.

Op de in dit jaar door Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen te samen 48 antwoorden, en wel:

1e. 22 voor een *Schilderswoning met atelier*, onder de motto's: Rien sans peine, Time is fled, Cirkelfiguur (geteekend), Porth Arthur, Moove, Hoog de arbeid, Rozenhof, Namquam contentus, Hendrik de Keijzer, Rubens, Horis subsicivis, Klaverblad in cirkel (geteekend), Pictura I en II, Holland, Rust roest, Academie, Sylvette, Ars longa vita brevis, Iris, Woovside, en Kunstenaarswapen (geteekend).

2°. 12 voor een *Wachthuisje*, onder de motto's: Ad gustum, Bohré, Ironbuilding, Cirkel (geteekend), Nemo, Siena, Rust roest, Jacob van Kampen, Oude tijd, Uitzicht, Pour passer le temps, en B. en V.

3°. 14 voor een *raam van glas in lood*, onder de motto's: drie kwadraatfiguurtjes (geteekend), Décor, Elly, S.S., Scheepvaart, B. en V., Licht, Recht door zee, Anker, Théo, Transparant, Ardjoens, en Twee.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Arnhem. 26 October 1904.

Bij afwezigheid van den Voorzitter werd de vergadering geopend door den Vice-Voorzitter, den heer A. R. Freem. Hij heette de leden en geïntroduceerden welkom, op de 1e vergadering in dit seizoen. Vervolgens werd aan de leden medegedeeld, dat door de Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht het bestuur van de Afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst het verzoek gericht is door haar bemiddeling te doen uitschrijven eenige vergaderingen. De heer J. van der Kloes, leeraar aan de Polytechnische School te Delft, zal in deze vergaderingen, welke in de maand November hier ter stede zullen worden gehouden, een cursus geven voor den metselaar. Voor de Afdeeling zullen geen kosten hieruit voortvloeien.

De vergadering verleende het bestuur machtiging de vergadederingen uit te schrijven. Zij zullen in het Centraal-Gebouw gehouden worden. Verder werd aan de leden medegedeeld, dat in dezen winter voor de Afdeeling zullen optreden de heeren: J. J. L. Bourdrez, C. B. I. te 's-Gravenhage, met het onderwerp: Betonijzer en Architectuur.

J. de Koning, C. I. te Hilversum, met het onderwerp: Handwerksnijverheid en Staatshulp.

Wligel en da Silva, Ingenieurs b. d. Firma Stokvis te Arnhem, met het onderwerp: Centrale Verwarming.

Ingevolge art. 23 van het reglement werd een rooster ter teekening den leden aangeboden. Slechts een drietal leden gaven toezegging tot het houden van een voordracht of kunstbeschouwing

De heeren C. J. Hagenbeek, Architect, Ph. Stokvis, Industrieel, en E. Kocker, Technisch bureau, werden met algemeene stemmen tot lid aangenomen.

Alsnu verkreeg het woord de heer J. J. de Waal—Malefijt, te Overveen, tot het houden van een voordracht over „Grond-

boringen, toegepast voor 't leveren van Water, Licht en voor 't afvoeren van Water.

Spreker, die met dit onderwerp door eene veeljarige practijk zeer vertrouwd is, begon met het boren te splitsen in drie systemen, en wel:

1e. Slaan, zoogenaamde Norton pijpen.

2e. Droog boren of zoogenaamd pulzen.

3e. Natboren of spoelen.

Het boren van putten is in ons land met zijn weeken bodem zeer lastig.

Aan de Nortonbuis wordt een puntstuk bevestigd, waarin door gaten zand, klei of dergelijke grondlagen naar binnen gedrongen wordt; met een dunnere buis wordt dit zand opgepompt. Dit moet dikwijls, om de 20 à 25 M., geschieden, 't geen zeer tijdroovend is.

De klei in onzen bodem, waardoor de puntstukken moeten heendringen, is op groote diepten zeer hard; te Amsterdam b.v. wordt op eene diepte van 80 M. klei gevonden, die steenhard is. Het komt dan ook wel voor, dat het puntstuk stuk geslagen wordt. Puntstukken, waarbij de gaten alleen in het rechter gedeelte zijn aangebracht en niet in de eigenlijke punt zijn te ontraden. Het slaan van Nortonwellen wordt niet veel meer toegepast; het pulzen komt meer in zwang.

Spreker behandelde vervolgens dit laatste systeem en nam als voorbeeld een boorbuis van ± 30 c.M. wijdte.

De buizen gaan telescopisch den grond in.

Na eene lengte van 40 M. wordt bij dit systeem de wrijving te groot. Dan neemt men eene tweede pijp, iets nauwer dan de eerste en zoo vervolgens. Men komt zoodoende bij groote diepten tot eene zeer kostbare samenstelling. De wijdste buis moet aan een klem worden opgehangen om 't zakken te voorkomen. Dit systeem van telkens nauwer wordende boorpijpen vereischt ook veel materiaal, daar de emmers met klep, waarmede het zand wordt uitgepompt (gepulst) ook allengs kleiner moeten worden.

Het komt vaak voor, dat deze pulsemmers, die aan een staaldraad in eene pompende beweging bewogen worden, vast wellen door het zand. Spreker verhaalde van een geval, waarbij een staaldraad van $1\frac{1}{2}$ c.M. zwaarte, waarop eene kracht van 26000 K.G. werkte, bij het lostrekken afbrak.

't Beste is in zoo'n geval niet haastig te werken, maar het zand te lossen door voortdurend water in de buis te gieten.

Men bezigt ook wel kleiboren, indien de kleilaag zeer dik is. Aan de boor bevestigd men dan achtereenvolgens staven lang 3 M., zwaar $1\frac{1}{2}$ Eng. duim. Als de klei z.g. staat, dan kan men 't wel treffen, dat eene diepte van 80 M. geboord kan worden, zonder dat men buizen behoeft te gebruiken.

Dit is veel minder kostbaar, daar de buizen door hunne verbindingen vrij duur zijn. Koppelingen of moffen mogen om de wrijving niet te vergrooten, niet voorkomen.

De wand van de buis is 1 cM. dik. In de verbinding, die dus slechts $\frac{1}{2}$ cM. dik is, moet ter hoogte van 10 cM. draad gesneden worden; dit is zeer kostbaar.

Veel last veroorzaken de telkens afwisselende grondsoorten. Af en toe treft men stukken bazalt in den bodem, ter grootte van een halven M. Door middel van zware beitels moet de steen verbrijzeld worden en allerlei werktuigen heeft men verder bedacht om de stukjes steen in de diepte vast te grijpen en uit de buis te halen. Om te voorkomen, dat de klei na elken slag toestroomt op het bovenwerk van den steen en daardoor den volgenden slag breekt, worden beitels vervaardigd, die uitschuifbaar zijn, zoodat een gedeelte van den beitel op den steen blijft rusten, de kracht van den slag komt daardoor steeds op 't zelfde punt neer. Deze beitels worden tot een gewicht van 250 KG. vervaardigd. 't Verwijderen van een kei bij eene boring te Amersfoort gaf een tijdsoponthoud van twee weken. Zelfs met uitstekende gereedschappen kan dergelijke arbeid zeer tijdroovend zijn. Spreker had teekeningen van de meeste gereedschappen, die bij 't pulzen gebruikt worden. Op duidelijke schaal kreeg men hiervan een goede voorstelling.

Vernuftig is o. a. een boor die ∽ vormig onder de boorbuis een opening maakt, eenige centimeters wijder dan de buis. Een veer aan de boorstang bevestigt, dwingt de boor steeds wijd genoeg den grond om de buis los te maken. Dat het boren van diepe putten een kostbare geschiedenis is, blijkt wel hieruit, dat een put van 100 M. diepte, pl. m. *f* 6000 kost. Een overzicht van de grondsoorten, bazalt, graniet en bitumen, die in den bodem gevonden waren, kon spreker met voorbeelden in natura toelichten.

Na de pauze behandelt spreker het spoelsysteem. Hierbij wordt in de boorbuis een dunne buis aangebracht; in deze buis wordt onder een overdruk van 10—14 atmosfeeren water geperst. Dit water kan niet in de boorbuis terugloopen; deze wordt hermetisch gesloten en men noodzaakt het water uit de boorbuis om zijn terugweg te nemen; het voert dan het zand mede, zoodat de buis kan zakken. De boorbuis moet bij dit systeem voortdurend in beweging blijven. Daartoe wordt gebruik gemaakt van een machine, die in staat is de buis 60 omwentelingen in de minuut te doen verrichten. Zulk een machine, waarvan spreker een afbeelding vertoonde, is zeer kostbaar; de prijs is pl. m. *f* 12000. Dit systeem vereischt dat men dag en nacht zonder ophouden doorwerkt, ten einde te voorkomen, dat de boorpijp door het zand vastloopt.

Al is deze manier betrekkelijk te kostbaar, toch is zij in veel gevallen zeer economisch, daar dit systeem snel werkt; pl. m. 7 M. per uur kan de boorbuiszakken. Met dit spoelsysteem kan men zeer zware keien of steenen, die onder de boorbuis worden aangetroffen, er naast werken. Dit is een groot voordeel, daar men den steen dan niet behoeft te verbrijzelen en de stukken naar boven halen, 't geen zeer omslachtig is. Dikwijls brengt het werken met de machine bijzondere moeielijkheden met zich, wat de watervoorziening van den ketel betreft, omdat men uit den aard der zaak in streken komt waar het water schaarsch is. Hierna ging spr. de verschillende toepassingen na.

Het slaan van pijpen wordt veel dienstbaar gemaakt voor voeding van waterleidingen. Men slaat daarvoor eene geheele reeks putten, die men op een ringleiding vereenigt; elke put kan door middel van een kraan bij event. noodzakelijkheid worden aangesloten. Het verouderd systeem is, dat in een open kanaal, zakwater uit de omringende terreinen toevloeit. Deze z. g. prises d'eau hebben het groot bezwaar, dat zij de omgeving waterarm en daardoor onvruchtbaar maken, waarbij nog komt, dat zij gemakkelijk verontreinigd worden. Bij de Artesische putten, die spr. voor de waterleiding te Leuven gemaakt heeft, werd uitvoerig stil gestaan. Vele waren de moeielijkheden, die de veelvuldige steenlagen in dien bodem opleverden. Heeft men te vochtige gronden, dan wordt het afvoeren van water dikwijls met succes toegepast door middel van draineerbuizen, samenkomend in een put, gevuld met cokes, waarop een zandlaag. Het water dat in deze put verzameld wordt, kan wegzakken door een buis, welke geslagen is tot op de diepte, waarop zich in den bodem de wateraderen bevinden. Deze onderaardsche stroomingen kunnen dus met evenveel succes gebruikt worden voor afvoer van water, zoowel als voor watervoorziening. In Noordholland heeft spr. bij verschillende boringen brongas aangetroffen, waar dan water en gas aan dezelfde put onttrokken werd. Sommige boerderijen gebruiken tot 20 gaslampen en fornuizen, zonder ooit in verlegenheid te geraken; het gas blijft steeds ruimschoots toevloeien. Spr. doelt hierbij niet op veengas, maar het gas, dat hij verkreeg, kwam met het zuivere drinkwater uit een 5 M. dikke kiezellaag.

De waarn. Voorzitter, de heer Freem, dankte onder onmiskenbare instemming van de leden, den heer de Waal Malefijt ten zeerste voor zijne bijzonder heldere en leerzame voordracht.

Voor hen, die zich omtrent dit onderwerp verder interesseeren, zij verwezen naar een Brochure waarin de heer J. J. de Waal Malefijt nog tal van wetenswaardigheden van zijn merkwaardig bedrijf behandelt. Zeer actueel hierin is hetgeen medegedeeld wordt omtrent eene boring, die in de Noordzee te Zandvoort is verricht en waarbij op eene diepte van 30 M. uitstekend zoet water aangeboord werd. Spr. is er vast van overtuigd, dat men voor de watervoorziening van Amsterdam niet zoo ver behoeft te zoeken, als men wel heeft gedaan. Omtrent het resultaat, dat te verwachten is van de proefnemingen, zooals die thans vanwege de Amsterdamsche Waterleiding worden gedaan, was hij volstrekt niet optimistisch. Hij maakt zich echter sterk aan te kunnen toonen, dat de watervoorziening van Amsterdam door diepboringen in de duingronden wel te verzekeren is.

Op Donderdagavond den 27sten October had in eene buitengewone vergadering van de *Afdeeling „Haarlem en Omstreken"*, in tegenwoordigheid van vele genoodigden, de uitreiking van prijzen plaats, behaald bij den in 1903 uitgeschreven gevelwedstrijd.

In zijn openingswoord wees de Voorzitter, de heer J. W. G. Droste, er op, dat deze wedstrijden een algemeen belang bezitten en dat daarom de Afdeeling gemeend heeft een verzoek om subsidie tot den Gemeenteraad te kunnen richten. Hij hoopt, dat de Raad aan dat verzoek zou willen voldoen. Wel heeft een bekend Staatsman gezegd, dat, kunst geen Regeeringszaak is, maar daaruit behoeft niet te volgen, dat kunst niet een aanhoudende zorg van de Regeering behoeft te zijn. Doch niet alleen bij de Regeering,

maar bij elke overheid bestaat die mogelijkheid tot steunen en nu achtte de spreker het een geluk, dat wij in onzen Burgemeester iemand gevonden hebben, die de kunst wil steunen en bevorderen. Van hem toch ging het idee van dezen wedstrijd uit, waarvoor de spreker hem hartelijk dank zei; maar ook dank aan de lichamen die de regelingscommissie geldelijk hebben gesteund; dank aan die commissie zelve voor hare bemoeiingen en aan de Jury voor de belangelooze wijze waarop zij hare taak heeft vervuld. Hierop werd door den Secretaris het juryrapport (zie B. W. 19 Maart 1904) voorgelezen waarna het Eerelid der Afdeeling Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden, Burgemeester van Haarlem, het woord verkreeg. De geachte spreker deed uitkomen, dat het hem aangenaam was de behaalde prijzen te mogen uitreiken, hetgeen hij met des te meer ingenomenheid deed, omdat, zooals de Voorzitter reeds gemeend had te moeten memoreeren, de gedachte van den gevelwedstrijd van hem was uitgegaan. Toch, al was dat idee door hem geopperd, daarmede was de uitvoering nog niet tot stand gebracht; dat laatste is door de medewerking van de leden der Afdeeling tot stand gekomen. Op zich zelf schijnt een gevelwedstrijd een gewoon iets; toch zit er een diepere gedachte achter; een fraaie gevel doet kunstzin bij den bewoner vermoeden.

Spreker maakt nu eenige vergelijkingen tusschen den tegenwoordigen toestand der bouwkunst en die in de 17de eeuw, waaruit hij de gevolgtrekking maakt, dat waar de kunstuitingen uit laatstgenoemden tijd bewijzen, dat hulp en steun niet noodig waren, de tegenwoordige toestanden het noodzakelijk maken, dat de kunst door de regeering van stad of land moet worden gesteund; althans wanneer dit niet op andere wijze geschiedt. Laten wij daarom allen met alle kracht die in ons is, medewerken om iedereen te steunen die in het belang der kunst iets doet; laten wij niet te veel critiseeren maar liever helpen! Daartoe wekte hij allen op in het belang van de kunst en in dat van de Gemeente! (applaus.)

Hierna werden door den spreker met eenige toepasselijke woorden de behaalde prijzen aan de bekroonden uitgereikt: een verguld zilveren medaille aan de Architect J. London voor den gevel van een dubbele villa aan den Heythuyzerweg; eigenaar de heer Peltenburg, en een zilveren medaille aan den Architect J. van den Ban, voor den gevel van de villa Lindenhoek aan den Kleinen Houtweg, eigenaar de Heer v. Waveren, terwijl bekroonden en eigenaars werden gelukgewenscht.

Na deze uitreiking trad een pauze in, welke gevolgd werd door een kunstbeschouwing ingeleid door den heer C. L. Gonnet, Archivaris der Gemeente Deze kunstbeschouwing bestond uit een reeks kopergravures uit de 18e eeuw, die Venetië en Florence tot onderwerp hadden. Zij werden met zeer veel belangstelling bezichtigd; zoodat alle aanwezenden volgaarne instemden met de woorden van dank door den Voorzitter na de bezichtiging tot den inleider gericht.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 29 October 1904. *De Domkerk te Utrecht.* Beschouwingen over de studie van den heer F. J. Nieuwenhuis over de Domkerk in het Bouwk. Tijdschrift, deel 20 (Deel 46 der Bouwk. Bijdragen), opgenomen, en over de „Beschrijving van den Dom of St. Maartenskerk" door Jhr. G. G. Calkoen, in handschrift in de bibliotheek van de stad Utrecht aanwezig De schrijver blijkt het met den heer Calkoen eens te zijn, die van oordeel is, dat de kerk geen kruisbeuk had, terwijl de heer Nieuwenhuis er een in zijn plattegrond aangeeft. Tusschen de heeren Nieuwenhuis en Calkoen bestaat ook verschil over de vraag, wanneer het koor zijn tegenwoordige gedaante heeft verkregen, nadat de trans omstreeks 1300 voltooid was. De eerste neemt aan, dat de lantaarn of het verhoogd middenschip met den oorspronkelijken bouw is omhoog gevoerd en gewelfd, terwijl de tweede uit oude stukken afleidt, dat deze werkzaamheden zijn uitgevoerd tusschen 1396 en 1454, dus bijna een eeuw later. De schrijver schaart zich ook hierbij aan de zijde van den heer Calkoen, en meent zelfs, dat het koor, met uitzondering van den trans, tot de 15e eeuw moet worden gebracht. Zijn standpunt zet hij daarna uitvoerig uiteen Het artikel zal vervolgd worden.

Het Vredespaleis. Beschouwingen over artikelen uit de „Prov. Groningsche Courant" en het „Handelsblad". De schrijver acht het noodig in een volgend nummer terug te komen op de erbarmelijke argumentatie van het bestuur der Carnegie-stichting, omdat men nu van de beschikbare terreinen juist dat heeft gekozen, hetwelk zijns inziens in de allerlaatste plaats in aanmerking had mogen komen.

Uitbreiding van steden in verband met art. 28 der Woningwet. Vervolg en slot.

Architectura, 29 Oct. *Omzwervingen,* door J. Rodeur; deze stelt zich de vraag, waarom de nieuwe huizen, afgescheiden van hun aesthetische waarde, voor 't meerendeel zooveel doodscher zijn dan de oudere? Eigenaardig is het, dat zelfs leelijke oude cavaljes, slecht geproportioneerde, scheeve en schotsche dingen, een veel aangenamer, gezelliger, levendiger en harmonieuser effect maken dan de jongere huizen. Het antwoord is, dat muren en ramen samen in hoofdzaak een grijsheid of grauwheid vormen, die als geheel een triesten indruk teweeg brengen. Dit hebben onze voorzaten weten te voorkomen door de omlijstingen van onze ramen en deuren *wit* te verven. De schrijver vergelijkt de tinten der muurvlakken met die van de menschelijke huid bij alle rassen; ook zijn er muren als verschrompelde aangezichten. Zoo spreken de huizen van „leven".

Plan tot uitbreiding van Amsterdam, vervolg van de toelichting bij dat plan.

Het „Technisch gedeelte" bevat: *Iets over gips* uit het handboek „de Practische Metselaar door G. A. Scholten," en „Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten."

De Ingenieur, 29 Oct. *Gashouder met ringkuip van 100.000 M³.* der Westergasfabriek te Amsterdam, I, door R. A. Van Sandick, met talrijke afbeeldingen van details der constructie.

De Bouwwereld, 26 Oct. *Uit oud-Amsterdam,* door Dr. Joh. C. Breen. De schrijver geeft een overzicht van de bemoeiingen van Amstels magistraat met betrekking tot het bouwvak, gedurende de jaren die verliepen alvorens de ordonnantie van 1531 werd vervangen door de meer volledige keur van 1565.

Onder den St. Maarten (Haarlem), een aanbeveling om een bezoek te brengen aan de permanente tentoonstelling dezer meubelfabriek, te Haarlem. Op een plaat worden een eetkamer en woonkamer in een landhuis te Bloemendaal afgebeeld, zooals zij door de fabriek gemeubeld zijn, terwijl tusschen den tekst een afbeelding gegeven wordt van een koperen tafellamp voor electrisch licht.

Technisch Weekblad, 27 Oct. *Moderne verlichtingssystemen.* Aerogeengas, met afbeeldingen der inrichting van een aerogeengasfabriek voor eene kleine gemeente. Mededeelingen omtrent inrichting van en een proef genomen met den *Snelblusscher „Hollandia"*.

Metallicus, 27 Oct. *Over kachelbouw,* en *Pompwerktuigen,* beide vervolgen.

Loodgieters- en Fittersbedrijf, 27 Oct. Watervoorzieningen.

UIT DEN VREEMDE.

Robert Kerr, oud-architect en professor in de architectuur aan King's college te Londen, overleed de vorige week op 80 jarigen leeftijd. Hij was in Londen een der bekendste figuren op bouwkundig gebied.

Een neger, de heer Charles Baker te St. Joseph (Missouri), heeft een uitvinding gedaan, om door wrijving zooveel warmte op te wekken, dat hij daarmede in het koudste weder de grootste gebouwen wil verwarmen. Het systeem schijnt te berusten op het zeer snel omwentelen van houten driehoeken, binnen een stalen buis die omringd is door een mantel met water gevuld.

Te Langko nabij Blackburn (Engeland) is men met den bouw begonnen van de eerste Colonie voor lijders aan vallende ziekte.

Te Weenen wordt een gedenkteeken voor Semper opgericht. Reeds 10 jaren lang bestond hiervoor eene commissie, doch het geld ontbrak.

De senator Graaf Hans Wilczek, heeft nu besloten het uit eigen middelen te doen.

De burcht-Karlstein in Boheme wordt als museum ingericht, voornamelijk voor historische herinneringen van 1310–1419, uit den tijd van Keizer Johann van Luxemburg, Karel IV en Wenzel IV.

Te Parijs, waar de concierge zulk een groote rol in het woonhuis speelt, zal een cursus geopend worden voor de opleiding van concierges.

De bedoeling is, dat hun geleerd wordt hoe om te gaan met de verschillende inrichtingen op het gebied van ventilatie, verwarming, verlichting, electriciteit, enz. enz., terwijl zij allerlei kleine herstellingen op 't gebied van timmerlieden, meubelmakers, schilders, behangers, glazenmakers, ververs, enz. moeten kunnen verrichten.

Ed. Mulle, professor aan de „Ecole nationale des Beaux-Arts," en schrijver van het bekende werk „Cours de Législation du Bâtiment," is te Couilly-Saint-Germain, (Seine et Meuse) op 75-jarigen leeftijd overleden

In de voorrede van zijn werk zegt hij te geven „des indications et des conseils sur l'exprit dans lequel doivent s'exercer une profession libérale et un art qui est le plus ancien de tous, le plus nécessaire, et peutêtre le plus grand"

BERICHTEN.

Afdeeling 's-Gravenhage van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst Zondag 6 November wordt door den bond van Technici, Afdeelin.

's-Gravenhage, in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis, van 10 tot 4 uur een expositie gehouden van „Bouwmaterialen".

De leden van de Afdeeling der Maatschappij worden in de gelegenheid gesteld deze tentoonstelling te bezoeken, mits zij voorzien zijn van het bewijs van lidmaatschap dier Afdeeling

Het Vredespaleis. Allerlei mogelijkheden en onmogelijkheden die hier te lande in dagbladartikelen verkondigd worden, waaien naar het buitenland over om daar als uitgemaakte zaken te worden aangenomen. Onlangs werd aan het Handelsblad geschreven dat het Vredespaleis zou moeten ingericht wezen in den trant van het Paleis van Justitie te Brussel. Nu maakt de Deutsche Bauzeitung daarvan reeds, dat als voorbeeld voor het Vredespaleis het Brusselsche Justitiepaleis *is* gedacht.

De aanstaande medewerkers aan de prijsvraag voor het toekomstige paleis zullen echter goed doen, zich niet te veel te inspireeren op het gedachte voorbeeld.

Septic-tanks. In de Staatscourant brengt de Minister van Binnenlandsche Zaken ter algemeene kennis, dat de septic-tankinrichting, die te Tilburg van Rijkswege voor proefnemingen met biologische zuivering van afvalwater in exploitatie is gebracht, voor autoriteiten en particulieren te bezichtigen is.

Aanvragen hiertoe moeten worden gedaan aan den Centralen Gezondheidsraad te Utrecht.

Onder den St. Maarten. De heer J. A. Pool Jr, Bouwk. Ingenieur te Haarlem, is met een gouden medaille bekroond geworden op de Hygiënische Tentoonstelling in het Grand Palais te Parijs, voor een kamerinrichting in zijn meubelfabriek vervaardigd.

's-Gravenhage. De heer Th. A. H. van Harderwijk, Directeur der Ambachtsschool te Nijmegen, is benoemd tot Directeur der Ambachtsschool te 's-Gravenhage, behoudens goedkeuring van de Minister van Binnenlandsche Zaken.

Utrecht. De adj. Ingenieur W. van Veen, thans belast met het dagelijksch toezicht bij het maken van den tunnel en de bagagebrug op het station Utrecht, is aangewezen om met ingang van 1 November voorloopig op te treden als chef der Bouwkundige Afdeeling van den dienst van Weg en Werken der Maatschappij t. Expl. van St. Spoorwegen.

Automobiel prijsvraag. Door het bestuur der Ned. Automobielclub wordt een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp-omslag van haar orgaan „De auto". Beschikbaar gestelde prijs *f* 100. Nadere inlichtingen worden verstrekt door den uitgever den heer J. A. Boom, Haarlem, Leidschevaart 138. Ontwerpen in te zenden uiterlijk 1 Dec. a.s. bij den heer H. A. G. Venema, Nassauplein 1*b*, 's-Gravenhage, secretaris der N. A. C.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 7 NOVEMBER.

DORDRECHT. Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning aan de Voorstraat no. 30 en woningen aan de Wijngaardstraat.

De bouwk. A. Schmidt Azn. Bestek en teek. ter inzage in het cafe van Th. Hasselo, Buiten-Walevest 2. Bestek en teek. verkr. à f 1,50 per stel. Inlicht. te bekomen bij den bouwk. Adriaan van Bleijenburgstraat.

LEEK (GRON.) (HERBEST.). Het bouwen eener tweede verdieping op de pastorie.

De kerkeraad der gereform. kerk, n.m. 3 u., bij Gebr. Engels, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft E. Kleneker. Aanw. 7 Nov., n.m. 2 u.

OVERSCHILD GEM. LOPPERSUM. Het herbouwen van een logement, doorrit, enz., onder bijlever. der ben. materialen etc.

De heer J. Boomgaard, n.m. 4 u., in zijn tijdelijk woonvertrek. alw. bestek met teek. ter inzage en bestek à f 0.75 verkrijgb. Aanw. 7 Nov., n.m. 3 u.

OVERSCHILD GEM. TEN BOER. Het herbouwen van eene behuizing, schuur enz. onder bijlev. der ben. materialen enz.

De heer H. Schuurman, n.m. 2 u., bij den kastelein Nieuhuis, alw. bestek en teek. ter inzage en bestek à f 0,75 verkrijgb. Aanw. 7 Nov., n m. 2 u.

SLEEN (DR.). Het bouwen van eene schuur aan de woning van den concierge in het gem.huis.

Het gem.best., 's midd. 12. Bestek en teek. ter inzage ten gem.huize.

DINSDAG 8 NOVEMBER.

BUSSUM. Het bouwen van een stalgebouw met wagenhuis en toebehooren op de Renbaan „Cruijsbergen".

Het bestuur der Algemeene Harddraverij Vereen., 's midd 12 u., in hotel „Nieuw-Bussum". Bestek met teek. à f 2,— verkr. ten kantore van de architect v. d. Goot en Kruisweg.

KERK-DRIEL (GELD.). Het bouwen van een toren en het verlengen der kerk met eene travée, benevens twee kapellen aan de bestaande R.K. kerk.

Het R. K. parochiaal kerkbest v. d. H. Martinus, n.m. 3 u., in hotel „De Engel". Bestek met teek. tegen f 3 te bekomen bij den archit. W. van Aalst, te 's-Bosch, St. Jorisstraat G 149, door wien ook inlichtingen worden gegeven. Aanw. 8 Nov., v.m. 11 u.

WOENSDAG 9 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. De verbouw van het post- en telegraafgebouw te Leiden, en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedk. der aanbest., tot en met 31 Dec. 1906. Raming f 4600.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posterijen en telegraphie, aan dat van het prov. best. van Zuidholland, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, te 's-Gravenhage, bij de directeuren van het post- en telegraafkantoor te Leiden, en tegen f 0,35 te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester en door den opzichter bij de landsgebouwen J. G. P. Roel te 's-Hage. Aanw. 3 Nov., v.m. 10 u.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te de Rijp.

Het min. van W., H. en N., n.m 2 uur. Bestek ter lezing aan het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage, aan het postkantoor te de Rijp, aan het bureel van het prov. best. van Noordholland, en is ad f 0,35, te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage. Inlicht. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den opzichter der landsgebouwen G. J. Veldkamp, te Amsterdam. Aanw. 2 Nov, n.m. 12½ u.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag, 23 November 1904, des namiddags te 2 uur, zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

het bouwen van een post- en telegraafkantoor met Directeurswoning te VOORSCHOTEN.

(Raming f 25 650.)

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, La. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie; aan dat van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweele Burgwal no. 16 te 's-Gravenhage; bij den Directeur van het Post- en Telegraafkantoor te Voorschoten, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling van f 0.45 verhoogd met de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28*a*, te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester en door den Opzichter bij de landsgebouwen: J. G. P. ROEL te 's Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 15 November 1904, des voormiddags te 10½ ure.

Aangezien het herhaaldelijk voorkomt, dat de inschrijvingsbiljetten niet door de borgen persoonlijk zijn onderteekend, wordt in herinnering gebracht, dat dergelijke biljetten als ongeldig ter zijde worden gelegd.

's-Gravenhage, 12 October 1904.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

17 OCTOBER.

BOLSWARD. Het verbouwen en vergrooten van de boereplaats bewoond door G. Bakker, op Weakens onder Winsum. Raming f 4330. Door den arch. J Dijkstra Az.
Laagste inschr. W. Visser, Winsum. f 4170. Gegund.

19 OCTOBER.

OUD-VOSSEMEER. Het bouwen van drie woonhuizen voor den heer P. H. A. van Tilbeurgh.
Laagste inschr. C. Westmaas, f 2869.

26 OCTOBER.

DROGEHAM (FR.). Het bouwen van een consistoriekamer. Door de kerkv. der Ned. herv kerk.
Laagste inschr. D. S. v. d. Meer, Kootstertille, f 1430 Gegund.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van twee woningen aan den Roomweg, en verdere werken aan de Hengeloschestraat. Door den heer H. Stenvers.
Laagste inschr. Joh. Weener, f 3333.

's-HERTOGENBOSCH. Het verbouwen van het Wilhelmina café van den heer L. Weytjes. Door den bouwk. F. Hoenselaar.
Laagste inschr. Hub. Hermans, Vucht, f 1625. Gegund.

27 OCTOBER.

AMERSFOORT. Het bouwen van een waschkeuken en het veimaken van de bestaande keuken tot wachtkamer in het raadhuis. Door het gem.best.
Laagste inschr. C. Ruitenberg, f 479. Geg.

ENSCHEDÉ. Het opbouwen van drie woningen en het bijbouwen van een woning, aan den Roomweg. Door den heer N. J Menko.
Laagste inschr. B. J. Wellens, Haaksbergen, f 2895. Gunning in beraad gehouden.

HAARLEM. 1. Het bouwen van eene school voor lager onderwijs. 2. het bouwen van eene bewaarderswoning, beide aan de Linschotenstraat. Door het gem.best.
Perc. 1. Laagste inschr. H. Aardema, Velsen, f 46274.
Perc. 2. H. Aardema, Velsen, f 3179.
Massa. H. Aardema, Velsen, f 49453.
Gunning aangehouden tot 1 Nov., n.m. 2 u.

29 OCTOBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een Heerenhuis aan den Prins Frederik-Hendriklaan, nabij het Frankenslag te Scheveningen. Door de architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters.
Laagste inschrijver J. van den Elshout Gz., voor f 10.637.

die bleven staan, weer aan elkander te hechten. Om maar tijd te winnen, zal men de pijlers hetzij deels heel of half afgewerkt hebben opgesteld, het afwerken der profillen kon toch later volgen. Raamvlechtwerken konden later worden ingezet, gewelven desnoods eveneens, steunbeeren, luchtbogen, definitieve bekapping, alles werd stuksgewijze, naarmate men geld had, aangebracht.

Het koorgedeelte is dan ook langzamerhand tusschen de jaren 1396—1454 voltooid; bij het langschip bleven gewelven en lichtbogen achterwege, waarom dit op den duur geen weerstand aan de stormen heeft kunnen bieden.

In een op die wijze ontstaan labyrinth van vormen, kan men zich slechts met de grootste behoedzaamheid bewegen. Ik heb dan ook in mijne beschouwing getracht, het niet met elkander rijmende te verklaren, mij daarbij houdende aan die bepaalde gegevens en jaartallen welke bekend zijn; ik wil hieromtrent niet in herhaling vervallen en vermeen, een en ander, in mijne studie duidelijk uit elkander te hebben gezet. Alleen kan ik hier nog aan toevoegen, dat voor mijne dáár opgestelde beschouwing mede nog de omstandigheid van belang is, dat van de wimbergvullingen der hooge koorvensters, alleen *die onmiddellijk* naast de kruisbeuk gelegen, vischblazen vertoonen, terwijl van de venstervlechtwerken de *beide* naast de kruisbeuk gelegen vensters vischblazen bevatten, wat dus pleit voor het door mij geuit vermoeden, dat de travee, onmiddellijk naast het dwarsschip gelegen, later is gebouwd dan de overige hooge koortraveën en wel tegelijk met het kruisschip, en dat eerst daarna de beide venstervullingen naast het dwarsschip zijn ingezet.

Het onwaarschijnlijke van de door den heer W. gedeelde opvatting van den heer Calkoen, dat de koorlantaarn zelf tusschen de jaren 1396—1454 zou zijn opgetrokken, springt te meer in het oog, als men de practische zijde daarvan nader beschouwt. Hoe toch zou het te rijmen zijn met het gebruik van eene kerk van den vorm als in mijn schetsen III en IV aangegeven, waarvan de Gothische kapellenkrans en het Romaansche schip beide voor den dienst geschikt, over zulk een lang tijdperk van elkander gescheiden zouden zijn geweest door een niet bruikbaar langkoor; want gedurende den opbouw van de lantaarn zou deze ruimte onbruikbaar moeten geweest zijn. Ook eigende zich zulk een opbouw constructief al heel slecht om in stukken en brokken te worden opgetrokken.

De heer Calkoen vermeldt dan ook uit de rekeningen alleen, dat aan de bovenlantaarn tusschen de genoemde jaren is gewerkt, maar dit sluit niet in zich, dat deze lantaarn zelf toen is opgebouwd, wat dan ook slechts een vermoeden van den heer C. was. Ik heb aan die mededeeling geen verdere beteekenis kunnen hechten dan dat toen de beeren en luchtbogen, die werkelijk latere vormen toonen, zijn opgetrokken, te meer daar deze ook technisch en constructief de onmiskenbare sporen dragen later te zijn aangebracht.

Niet uitgesloten is, dat ook nog andere werkzaamheden zouden kunnen zijn verricht, dat vensters zijn ingezet of buitenvormen zijn afgewerkt, misschien zelfs een nooddak door eene meer definitieve bekapping is vervangen; dat alles zijn werkzaamheden die, zonder in eenig opzicht den kerkdienst te schaden, achtereenvolgens, over een lang tijdvak verdeeld, uitgevoerd kunnen worden, en deze wijze van werken verklaart op de meest ongedwongen wijze het verschil in vormen zooals door mij is uiteengezet.

De heer Weissman wil nu echter nog verder gaan dan de heer Calkoen en oppert zelfs het denkbeeld, dat het geheele koor (dus ook de onderbouw) behalve den trans tot de 15e eeuw moet gebracht worden, wat dan weer in volmaakte tegenspraak met de archiefgegevens van den heer C. zoude zijn en ook de vormverschillen die in deze lantaarn voorkomen geheel onverklaarbaar maken.

Bij die onderstelling zou men verder moeten aannemen, dat de Gothische zijkapellen van het koor nog tegen de oude Romeinsche kerk zouden zijn aangebouwd juist passende aan de later te maken Gothische traveën, terwijl deze Romaansche kerk vermoedelijk eene geringere breedte had dan de latere Gothische, en ter plaatse van die kapellen het Romaansche kruisschip stond. Zoo iets komt mij dan ook absoluut onwaarschijnlijk voor.

De bewuste pijlerprofileering, waarop de heer W. zich daartoe beroept en welke tegenover de kapellen Guy v. Henegouwen en Jan van Arkel voorkomt, heeft op mij steeds den indruk gemaakt later, in verband met het afwerken dier kapellen, te zijn gehakt, hetzij dat zij nog onafgewerkt was gebleven of, wat ook mogelijk is, uit het vroegere profil, waarin het tegenwoordige volkomen past en waaruit het gemakkelijk is te ontwikkelen.

Hoe men daarbij kan beweren, dat deze kapellen niet ouder kunnen zijn dan het begin der 15e eeuw, waar de heer W. zelf aangeeft dat de in die kapellen geplaatste vensters 14e eeuws zijn, is mij niet duidelijk.

Wat de restauratie dier kapellen betreft, waaraan wordt geweten dat de gevels daarvan nu geen dienst meer kunnen doen voor de bepaling van den ouderdom, kan ik den heer W. verzekeren, dat die gevels slechts uit hoekblokken, met vlakke tufsteenbekleeding daartusschen, bestond, zooals deze in alle perioden der gothiek voorkomt, en dat de daarin voorhanden vensters en deklijstversieringen door mij met de uiterste zorgvuldigheid, volgens de oude vormen zijn vernieuwd.

De veronderstelling van den heer W., dat men zelfs de kathedraal van het Sticht op dezelfde bekrompen wijze zal hebben willen omzetten in een hallenkerk, zooals zulks in de 14e eeuw met meerdere ondergeschikte bouwwerken het geval is geweest, wordt door geen enkel gegeven gestaafd en is dan ook al weer in strijd met zijn eigen vermoeden, dat het koor in zijn geheel (behalve den trans) tot de 15e eeuw moet worden gebracht.

Het bewijs, voor die onderstelling moetende dienen, dat de noordelijke pijlers van het koor blijkbaar tegen de muren van het oude koor zijn aangebouwd, kan ik niet beamen. Eerstens was te dier plaatse niet het Romaansche koor maar het veel verder uitspringende Romaansche dwarsschip voorhanden, en indien men zulks mocht willen ontkennen dan zoude nog de muur van het koor niet te dezer plaatse aanwezig zijn, daar dit koor vermoedelijk eene geringere breedte had dan het latere Gothische koor.

Zonderling klinkt het beweren dat, daar een kathedraal niet zonder koor kan zijn (zelfs niet tijdelijk), de veronderstelling dat het Romaansche koor op een gegeven oogenblik zou zijn afgebroken, niet houdbaar is (*). Het verwerken van oude Romaansche resten, welke alleen uit de afbraak van het Romaansche koor afkomstig kunnen zijn, in de beeren van de Gothische kapellenkrans, maken mijne veronderstelling dan toch zeer waarschijnlijk.

Dat het door mij geteekende Romaansche koor te klein voor een kathedraal zou zijn, wordt gebaseerd op de veronderstelling, dat de St. Salvatorkerk, die geen kathedraal was (zij was dit vroeger wel), een veel grooter koor bezit. Dit veel grootere koor is echter niet oorspronkelijk maar er later tegen aan gebouwd.

(*) Dat zulks echter meer voorkomt, getuigt ook de Janskerk te Utrecht, al is deze geen kathedraal. Ook daar vinden wij tegen eene Romaansche kerk een geheel Gothisch koor, de plaats innemende van het vroegere Romaansche koor.

Hieruit nu de conclusie te trekken, dat het *derhalve* waarschijnlijker is, dat het Romaansche koor van de Domkerk de grootte van het tegenwoordige koor, zonder de zijbeuken, zal hebben gehad, en dat de koortrans en de zijbeuken om het oude koor heen zullen zijn gebouwd, laat ik aan den heer W. over. Jammer voor hem is deze beschouwing echter volkomen in strijd met de afbeelding van den ouden Dom van bisschop Adelbold, zooals deze te zien is op een zegel van het jaar 1263 (zie de publicatie daarvan door den Rijks en Gemeente-archivaris Mr. S. Muller Fz. te Utrecht mede in zijn studie aangehaald) waarop slechts *een klein koor achter een kruisschip* voorkomt. Hiermede wordt mede de vraag beslecht, dat deze kerk wel degelijk een kruisschip had, wat door den heer Calkoen wordt betwijfeld en in het oog van den heer W. absoluut niet past.

Hoe overigens is te rijmen, dat de heer W. zich geheel kan vereenigen met de opvatting van den heer Calkoen, dat in de *14e eeuw* het koor heeft bestaan uit 3 beuken van gelijke hoogte, dat daarna tusschen 1395 en 1450 de verandering in een baseliek door het bouwen van de koorlantaarn tot stand kwam, en tevens verklaart, dat het hem voorkomt dat het geheele koor met uitzondering van den trans geheel tot de *15e eeuw* moet worden gebracht, blijft een raadsel maar getuigt niet van een ernstigen betoogtrant.

Wat er dan overblijft van de trotsche verklaring van bisschop Jan van Nassau, (1267—1290) waar deze zich den stichter van de nieuwe kerk noemde, verzuimt de heer W. aan te toonen, en toch houdt zulks met de hoofdkwestie het nauwste verband.

Zoolang dan ook geen betere argumenten worden bijgebracht dan door niet bewezen of door stukken weerlegde veronderstellingen en met elkander tegenstrijdige voorstellingen, kan ik mij niet overtuigen van de onjuistheid der door mij gehuldigde opvatting omtrent de bouwgeschiedenis van den Dom.

Minder gepast moge het worden geacht op zulke losse gronden lessen uit te willen deelen aan den oud hoogleeraar Gugel, waar deze zijns inziens volkomen terecht in zijne „*Geschiedenis der Bouwstijlen*" zegt, dat van overwelfde basilieke kerken uit bergsteen als een der vroegste de dom te Utrecht is te noemen.

Utrecht, Nov. 1904.

F. J. NIEUWENHUIS.

EEN CENTRALE SCHOOL VOOR MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

In deze week reeds zal de Tweede Kamer de nieuwe wet op het Middelbaar Onderwijs in de Afdeelingen behandelen.

Tegen de oprichting van eene Centrale Middelbare Technische School te Haarlem, zooals die in dit wetsontwerp voorkomt, heeft zich, naar wij meenen, in het openbaar nog geen stem doen hooren.

Wel is men in Bouwkundige en Technische kringen vrij algemeen van meening, dat eene Centrale inrichting niet is, wat ons land noodig heeft, maar tot het indienen van een adres aan de Regeering, waarin door eene bouwkundige of technische vereeniging de bezwaren werden ontvouwd, is het nog niet gekomen.

Daar wij gegronde hoop koesteren, dat dit nog ter elfder ure zal geschieden, is het noodig, dat in de Afdeelingsvergaderingen deze bezwaren ter sprake gebracht zullen worden.

Dit ter motiveering van het navolgende, waarin getracht zal worden, het hoofdbezwaar tegen eene *Centrale* M. T. S. aan te toonen.

Het is een verblijdend verschijnsel, dat onze Regeering tot inzicht is gekomen, dat wij hier te lande in zake middelbaar onderwijs verbazend achterlijk zijn. Alleen in de groote Hollandsche steden zijn inrichtingen, waar de aanstaande opzichter na het volgen van de Ambachtsschool of Burgeravondschool in verschillende studievakken zijn kennis kan uitbreiden.

In de overige steden bestaan dergelijke gelegenheden niet, of zijn van mindere beteekenis.

Het onderwijs op de academies e. d. omvat echter slechts een gedeelte van wat in het leerplan van de middelbare technische school is opgenomen.

Met volle waardeering voor het loffelijk streven zij het echter vergund de volgende vragen te stellen.

a. Zal eene Centrale inrichting voor Middelbaar Technisch Onderwijs, zooals de Regeering die voornemens is te stichten, kunnen beantwoorden aan het beoogde doel?

b. Zal de vorming van de technici van lageren rang, zij die geplaatst zijn tusschen ontwerper (ingenieur of architect) en werkman er in breeder kring door gebaat worden?

c. Of zal deze kostbare instelling slechts aan betrekkelijk weinigen ten goede komen en om financieele redenen ontoegankelijk blijken voor de overgroote meerderheid van jongelieden, waarvoor een geschoolde technische vorming zoo dringend noodzakelijk is.

De Regeering, er van overtuigd zijnde, dat er meer licht voor de aanstaande technici van lageren rang noodig is, denkt nu door een school met breed opgevat plan de zaak een flink eind in de goede richting te sturen.

Het effect, dat hiervan te verwachten is, zal echter zeer veel overeenkomen met het ontsteken van eene krachtige lichtbron op een groot donker terrein. Zij, die wonen te Haarlem en omliggende steden, waarbij ook gerekend kunnen worden de bewoners van de gemeenten in de directe omgeving van Amsterdam en den Haag, zullen de C. M. T. S. kunnen bezoeken. Het overige deel van het land, dat toch al vergelijkenderwijs gesproken, zeer zwak verlicht was, zal van uit Haarlem niet veel licht ontvangen.

Toch zal de Regeering wel bedoeld hebben, dat vooral ook uit deze duistere gewesten leerlingen naar de C. M. T. S. zullen komen. Deze leerlingen zullen dan te Haarlem op kamers moeten wonen, hetgeen vrij kostbaar is. De Regeering heeft blijkbaar hiermede niet voldoende in het oog gehouden, dat men in de kringen, waaruit ten onzent de technici van lageren rang voortkomen, meestal niet in staat is dit te betalen.

Dit is wel het hoofdbezwaar tegen het centraliseeren van het M. T. O., hetgeen alleen is op te heffen door alle minder gefortuneerde leerlingen, die toonen een uitstekenden aanleg te bezitten, financieel van rijkswege te steunen, maar dit zou zeer belangrijke uitgaven met zich brengen, zoodat de Regeering hiertoe wel niet zal besluiten.

Wordt het wetsontwerp aangenomen, dan zullen de aanstaande, op kamers wonende leerlingen, veilig op drie vierde van alle aan de school studeerenden geschat mogen worden, indien men althans aanneemt, dat alle gewesten gelijkmatig zullen deelen in het nut dat de C. M. T. S. zal afwerpen. Drie vierde van de leerlingen moet dus voortkomen uit vrij bemiddelde kringen der bevolking. Of dit nu wel in het belang van de technische vakken te achten is, is wel een vraag van het allereerste belang. Daarbij mag men dan nog vragen: is een regeling met zoodanige gevolgen uit een algemeen maatschappelijk oogpunt te rechtvaardigen?

Het bereiken van eene eenigszins behoorlijk beloonde positie zonder diploma gaat meer en meer tot de uitzonderingen behooren. Binnen afzienbaren tijd zal de jonge technicus zonder diploma vrijwel machteloos staan, om zich eene carrière te vormen; hij zal in den strijd om het bestaan slechts een schraal en afwisselend inkomen kunnen verwerven.

't Is dus te begrijpen, dat in alle kringen een elk naar de maat van zijn inkomen, ja zelfs dikwijls ver daar boven er naar zal trachten zijn kinderen een zoo goed mogelijke opleiding te verschaffen. Er valt in vergelijking met vroeger een soort van mutatie in de beroepskeuze waar te nemen.

De bouwvakwerklieden worden hoe langer hoe meer gerecruteerd uit de economisch zeer zwakke gezinnen. De zoon van den werkman, die eenigszins in goeden doen verkeert, wordt niet opgeleid voor het ambacht, tracht iets meer te worden. Gevoelt hij zich tot een van de bouwvakambachten aangetrokken, dan gaat hij, na het lager onderwijs te hebben doorloopen, naar een Ambachtsschool en brengt het tot opzichter, teekenaar, uitvoerder of eene dergelijke betrekking.

De meest intelligenten slagen er dan wel in eene redelijke positie te vervoeren, doch het gemis aan eene voldoende opleiding is voor hem eene belemmering, een afsluitmuur in den waren zin. Als hunne zoons op de lagere school een goed figuur maken, dan gaan deze jongelieden meestal naar de H. B. S.; de jongen moet het verder brengen dan de vader, een zeer te vergeven eerzucht.

Dikwijls gaat dit met de grootst mogelijke opoffering, welke dan nog maar amper toereikend is en waarbij veelal bloedverwanten, die 't iets beter missen kunnen, eenige jaren bijspringen.

Nu is het duidelijk, dat, heeft men het eenmaal zoover gebracht, men er dan niet over denkt, om zoo'n jongen naar Haarlem te sturen. Neen, de vader weet, dat zonder ingenieursdiploma een beter betaalde betrekking onbereikbaar is, en zal, daar de opleidingskosten elkaar niet veel ontloopen, Delft verkiezen. Te Haarlem zal men in hoofdzaak welgestelde jongelui krijgen, die op de H. B. S. tot de middelmatige behoorden en die voor het Hooger Wiskundig onderwijs te Delft een zeer verklaarbaren tegenzin hebben. In plaats van den vaak langen lijdensweg, die de middelmatigen moeten afleggen, om hun C= te behalen, is de C. M. T. S. een ware uitkomst.

Den ingenieurstitel zullen zij zich toch wel aanmatigen, indien dit althans niet wettelijk verboden wordt. Thans ziet men immers ook, dat menschen, die een poosje aan een buitenlandsch technicum geweest zijn, zich ingenieur noemen.

Op deze wijze zal het mogelijk worden, dat de totstandkoming van de C. M. T. S. een negatief resultaat heeft. Voor de verschillende betrekkingen zullen de daargevormde technici in aanmerking komen. Als opzichter bij het Rijk en de Gemeente, gemeente-architecten van kleinere gemeenten en in tal van andere betrekkingen zullen zij den vaak meer bruikbaren opzichter zonder diploma verdringen. Vooral ook omdat zij door hunne relatiën allicht meer steun te wachten hebben. *) Men heeft thans in doorsnee twee menschen, die elkaar aanvullen en voor hun taak berekend zijn; waarvan de een zich practisch en de ander zich theoretisch gevormd heeft. Wat moet een theoretisch gevormd ontwerper uitvoeren met een dito opzichter, die in alle opzichten zijn mindere is? Voor de technische en bouwkundige vakken heeft men niets aan opzichters, die niet ten volle voor hunne taak berekend zijn. Heeft de ontwerper een belangrijker werk tot stand te brengen, dan zal de uitvoering er van zeker tal van teleurstellingen baren, indien de opzichter niet een door en door kundig man is. Deze moet voor alles zijn een man van de daad. De ontwerper kan elk geval voor zich rijpelijk overwegen en kan zich rapporten van zijn opzichters doen overleggen. In de uitvoering echter doen zich gevallen voor, waarbij een helder oordeel en doortastend optreden noodzakelijk zijn. De opzichter heeft tot langdurig wikken en wegen geen gelegenheid, er doen zich ieder oogenblik gevallen voor, waarbij het niet baat, of men zijn dictaten er op naleest. Eenige dralen kan dikwerf onherstelbare nadeelen tengevolge hebben.

Denkt men nu, dat voor zulk een taak de gediplomeerden van de C. M. T. S. in aanmerking kunnen komen, indien, zooals hierboven uiteengezet is, de leerlingen van deze school in hoofdzaak niet de jongelui zullen zijn, waarvoor de inrichting feitelijk gedacht is.

Het is op grond van bovenstaande bedenkingen, dat de stichting van een C. M. T. S. ernstig te ontraden is.

Eene meer doeltreffende verheffing van het algemeene peil der technici van lageren rang zal gezocht moeten worden door het aanzienlijk bedrag, dat de Regeering voornemens is te besteden voor eene centrale middelbare school, beter aan het beoogde doel dienstbaar te maken, door het stichten van eenige kleinere technische middelbare scholen in verschillende provinciale hoofdsteden.

Ook uit een meer speciaal bouwkundig oogpunt zouden deze inrichtingen van groot nut zijn. Dat eene betere opleiding zeer noodzakelijk is, zal een ieder toegeven. Zijn er nog, die twijfelen, dan moeten zij maar eens inzage nemen van de bepalingen van de nieuwe bouwverordeningen, die in verschillende gemeenten in bewerking zijn en waarin, tengevolge van de bepalingen, vervat in hoofdstuk III van de woningwet, gevraagd worden verschillende berekeningen van de voornaamste constructiedeelen en allerlei eischen worden gesteld, waaraan zeker de doorsnee opzichter van thans niet kan voldoen.

Ook zal menig bouwkundige wel met de handen in 't haar zitten, als hij eene bepaling als de navolgende zich in 't hoofd wil prenten.

„De verticale doorsnede van het gebouw, loodrecht op het grondvlak, moet omsloten kunnen worden door: twee verticale lijnen, in het vóór- en achtergevelvlak ter lengte van de grootste voor dat gebouw toegestane hoogte, gemeten uit het peil van de straat, genomen voor het midden van het gebouw;

twee lijnen, aanvangende op de grootste voor dat gebouw toegestane hoogte, makende met eerstbedoelde lijnen hoeken van 135° en eene horizontale lijn, gelegen op de maximale nokhoogte boven de straat."

Voor een architect of bouwkundig opzichter van voldoende ontwikkeling zijn dergelijke bepalingen zeer goed verstaanbaar, doch tegenwoordig wordt verreweg het meest gebouwd door menschen, wier bouwkundige opleiding in de Ambachtsschool of Burgeravondschool haar hoogtepunt gevonden heeft. Zij zijn dikwerf nog Koning Eenoog in hunne omgeving.

Met zulke bouwkundigen kan het niet anders, of de beste bedoelingen van den wetgever moeten schipbreuk lijden.

*) In zekere kringen acht men b.v. de bouwkunde nu eenmaal een vak, waarvoor men al heel gauw de noodige geschiktheid heeft. Typisch is hiervoor het navolgende voorbeeld: „Een dame komt bij een architect vragen of hij haar zoontje niet zou willen opleiden voor architect. De jongen was in Indië van een balkon gevallen en op het hoofd terecht gekomen. Het gevolg hiervan was, dat het ventje voor „de studie" niet deugde.

Hij moest nu maar architect of bouwkundige worden; dit zou, meende men, nog wel gaan.

Het is daarom in de eerste plaats noodzakelijk, dat hierin verandering komt, en dit kan alleen geschieden door het stichten van verschillende inrichtingen voor M. T. O. omdat er, zooals in den aanhef van dit schrijven is gezegd, geheele streken in ons land zijn, waar voor den leerling, die op de Ambachtsschool gevormd is, geen gelegenheid bestaat, zich verder te ontwikkelen. Te verwonderen is het dan ook niet, dat de wijze, waarop thans gebouwd wordt, getuigt van eene verwildering, die hare weerga zoekt in alle voorafgaande tijdperken.

Nu is het niet noodzakelijk, dat dergelijke inrichtingen voor M. T. O. zeer kostbare inrichtingen worden. Ons land zal in de eerste plaats gebaat zijn met scholen, waar de leeraren de aanraking met de praktijk niet geheel missen. Dit heeft voor docenten als voor leerlingen groote voordeelen; de eersten versuffen niet in hunnen dagelijkschen sleurgang, die ieder jaar terugkeert. De aanraking met de praktijk verfrischt hun geest en geeft hun ook autoriteit.

De leerling plukt de vruchten daarvan; bovendien wordt hun veelal op een gemakkelijker wijze dan thans den weg tot den practischen werkkring geopend.

In geen gemeente met meer dan 50.000 inwoners mag zulk een technisch middelbare school ontbreken. Elk van deze steden kan reeds voor een groot deel wel docenten aanwijzen, die eenige uren per week zouden kunnen doceeren, zonder dat dit hun gewonen werkkring zou schaden.

Voor enkele vakken zou het dan slechts noodig zijn leeraren te benoemen, die uitsluitend doceerden aan de M. T. S. Voor de theoretische vakken zou over de leerkrachten van verschillende locale onderwijsinrichtingen beschikt kunnen worden. Op deze wijze behoefden de kosten van deze zoo zeer nuttige inrichtingen niet bijzonder groot te zijn. Men zou er voor het geld, dat voor de C. M. T. S. is uitgetrokken, verscheidene kunnen oprichten en het resultaat zou meer gelijkmatig aan het geheele rijk ten goede komen.

Met het oog op de leerkrachten, waarop in dit betoog gedoeld werd, zouden uitsluitend halfjaarlijksche wintercursussen aan te bevelen zijn. Ook blijven de studeerenden dan de aanraking met de praktijk onderhouden, hetgeen voor de minderbedeelden nog het groote voordeel heeft, dat zij weer voor het winterhalfjaar geld kunnen besparen.

In zoo'n halfjaarlijkschen cursus kan genoeg behandeld worden. Zelfs aan de Polytechnische School is de duur van den eigenlijken cursus ook niet veel langer dan een half jaar. Ook daar wordt vóór October en na Mei niet veel gestudeerd.

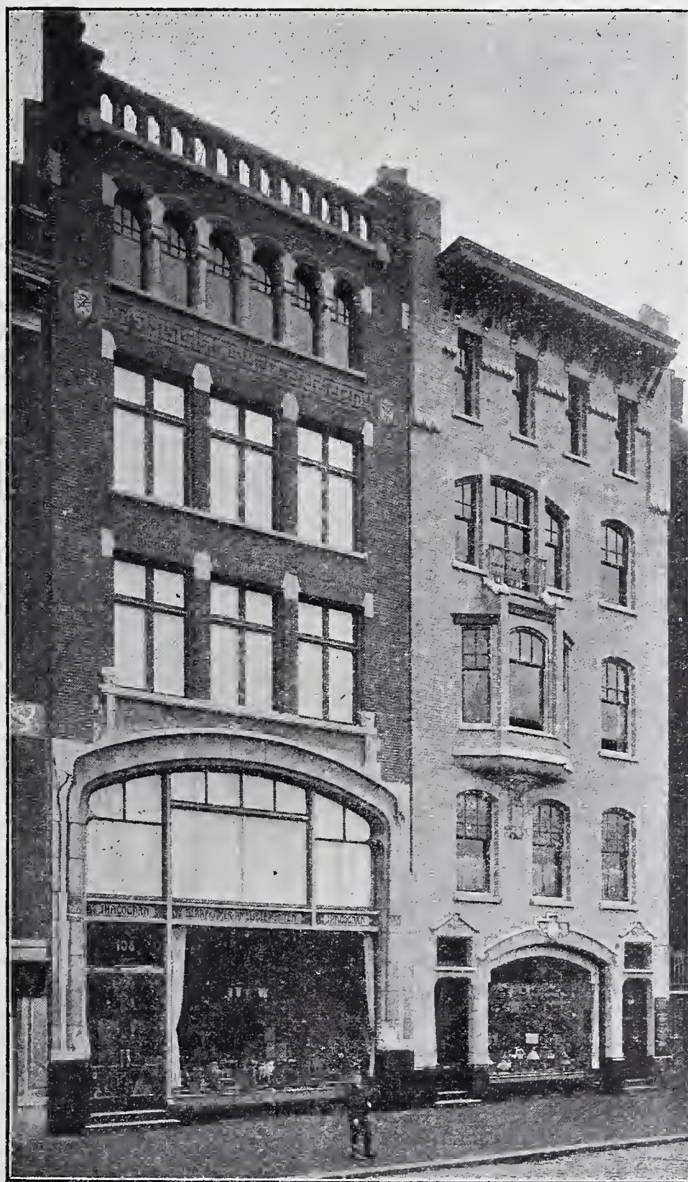
* * * *

WINKELHUIZEN TE ROTTERDAM.

In dit blad wordt een afbeelding gegeven van den gevel van het winkelhuis met kantoren, Wijnhaven Z. Z. n°. 110, en van den gevel van het winkelhuis, Wijnhaven Z. Z. n°. 108, beide gebouwd te Rotterdam.

De eerstgenoemde gevel, van lichtgekleurden steen, werd in den onlangs te Rotterdam gehouden gevelwedstrijd met een zilveren medaille bekroond.

Het gebouw Wijnhaven n°. 110 bevat op den beganegrond een winkel, aan de voorzijde gedeeltelijk onderkelderd. De 1e, 2e en 3e verdiepingen, door lichtschachten in zes deelen gescheiden, zijn met uitzondering van de 3e verdieping achter, waar een huisbewaarder woont, aan vijf firma's voor hare kantoren verhuurd. Van de 4e verdieping gaat alleen het voorgedeelte hooger op, dat ingericht is voor archiefruimten voor de kantoren.

Winkelhuizen te Rotterdam.
Architect W. Bruynzeel Cz.

De gevel wordt gedragen door een basement van gepolijst Zweedsch graniet (Labrador), waarop een onderpui van gefrijnd hardsteen, welke soort steen tevens gebruikt is voor raamdorpels, consoles, afdekkingen, aanzetstukken, cul-de-lampe, enz. De gevel is gemetseld van gele siersteen van de firma Canoy en Herfkens. De kozijnen zijn van grenenhout en wit geschilderd; het overige houtwerk van ramen, buitendeuren en kroonlijst is teakhout. Onder de kroonlijst bevindt zich een fries van sectiel-aardewerk van de firma Joost Thooft en Labouchère. De modellen voor het beeldhouwwerk in hardsteen zijn gemaakt door de firma Wed. J. W. Wolff en Zonen te Rotterdam; het beeldhouwwerk is in de carrière gehakt.

Architect en aannemer was tegelijkertijd de heer W. Bruynzeel Cz., handelend onder de firma C. Bruynzeel en Zonen te Rotterdam.

TENTOONSTELLING IN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING.

Dat Liedekin van „Here Halewine" is de titel van een oud gedicht, dat den kunstschilder Henricus heeft geinspireerd, hiervan een geïllustreerd werk het licht te doen zien. Nu: het mag het licht zien. Met medewerking van den kunstenaar is het gedrukt bij: N. V. Lith. v/h S. Lankhout & Co. te 's Gravenhage; zeer zeker zal het tijdstip ver verwijderd zijn, dat deze firma een zoo ontzaglijk technisch werk in hare ateliers heeft voltooid.

Ieder couplet staat met karakterletters gedrukt in een betrekking hebbend decoratief veld; terwijl van de mooiste passages uit „dat Liedekin" platen volgen, die in zoo een heerlijke atmosfeer zijn voorgesteld, dat én kleur én lijn boeien en spreken van een intens meëleven met dat Lied.

Was het dit alles alléén, het zou hier niet de plaats zijn de

aandacht op dat werk te vestigen, maar voor de decoratieve kunst gaat er van dit werk een kracht uit; het plaatst zich op het eerste plan van de hedendaagsche decoratiën en doet ons zien, dat ook hier te lande werkers zijn die kunnen meêleven in gedachten van anderen. Dat is het dat voor den bouwmeester van zóó groot belang is, en wat in onzen tegenwoordigen tijd zoo vaak gemist wordt. Daarom doet het mij nog meer genoegen U te kunnen wijzen op de tentoonstelling van den Haagschen Kunstkring, alwaar het werk van Henricus „Dat Liedekin van Here Halewine" met de oploopende drukken, te zien is tot en met 13 November. 't Is mijn roeping niet om in détails te treden over dit boekwerk; doch wel om de aandacht te vestigen op deze wijze van decoratieve wandversiering, die eenvoudig heerlijk is.

L.

TENTOONSTELLING TE St. LOUIS.

De Nederlandsche Regeerings-commissaris voor de Tentoonstelling te St. Louis deelt in de Staatscourant mede, welke medailles aan inzenders in de Ned. afdeeling Kunst zijn toegekend.

In groep 12, bouwkunst, zijn 2 bronzen medailles toegekend, aan de heeren H. P. Berlage Nz. en Ed. Cuypers.

In groep 9, olie- en waterverfschilderijen, verwierf de heer Jozef Israëls een Grand Prix, en werden toegekend: 9 gouden, 20 zilveren, en 19 bronzen medailles.

Groep 10, gravures en etsen: 1 Grand Prix aan den heer M. A. J. Bauer, 4 gouden-, 5 zilveren-, en 2 bronzen medailles.

Groep 11, beeldhouwwerken: 1 gouden, 1 zilveren, en 3 bronzen medailles.

Groep 14, kunsthandwerk; 4 gouden medailles, aan de heeren: J. Brom, Hartgring, Van Rossum, Le Compte en Mauser; 8 zilveren medailles aan de heeren: Lion Cachet, J. Eisenloffel, Ch. Lebeau, J. Mendes da Costa, L. Nienhuis, W. G. F. Jansen, F. Nieuwenhuis, W. Penaat; 1 bronzen medaille aan den heer: L. Nienhuis, voor metaalwerk.

Buitendien is nog een speciaal diploma voor de eere-medaille toegekend aan de heeren: H. W. Mesdag, Wm. Maris, H. P. Berlage, voor hun carrière als leading artists in hun land, benevens een speciaal diploma met gouden medaille, aan de heeren: Willy Martens, Eduard Cuipers, Ad. le Compte, voor de zorg aan de installatie besteed.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Bouwkunst en Vriendschap. Den 8en November j.l. hield in de Vereeniging de heer Dr. Bleekrode van 's-Gravenhage een voordracht over de glasfabrikage in vroegeren en lateren tijd. Het glas, zoo ving spreker aan, niettegenstaande zijn huidige algemeene verbreidheid en veelvuldigheid van zijn gebruik, is niettemin een der merkwaardigste stoffen, die wij bezitten; doch juist door de dagelijksche aanraking ermede letten wij gewoonlijk weinig op zijn vele eigenschappen die ons in zoo menig opzicht nuttig zijn. Wij behoeven slechts een oogenblik te denken aan zijn doorschijnendheid, waardoor we onze woning zonder het licht buiten te sluiten tegen weersinvloeden kunnen beschermen, zijn lichtbrekend vermogen, waardoor het mogelijk was lenzen te vervaardigen die 't zij in de telescoop, 't zij in het microscoop ons veroorloven een blik te slaan in andere onbekende werelden; aan zijn onaantastbaarheid voor bijna alle vloeistoffen; zijn weinig geleidend vermogen voor warmte en electriciteit, zijne eigenschap om slechts de lichte en niet de donkere warmtestralen door te laten, waardoor het mogelijk is onze woonkamer in den winter op temperatuur te houden; in 't kort aan al die eigenschappen, waarvan we dagelijks bijna gedachteloos de voordeelen genieten en die het glas voor een van de onmisbaarste stoffen voor ons bestaan hebben gemaakt. Toch was er een tijd, dat het glas niet bekend was en voorzoover we na kunnen gaan, is het niet ouder dan 4 à 5000 jaar. Waar en hoe het allereerst is vervaardigd, is evenmin bekend; doch zeker is het, dat het maken van glazen voorwerpen geschiedde door de priesters van den tempel in het oude Thebe, zooals uit de muurschilderingen, in de tempels gevonden blijkt, en ook uit de fleschjes en vaasjes die in de Egyptische koningsgraven gevonden worden en waarvan spreker eenige soorten kon vertoonen, dateerende uit het tijdperk van ongeveer 2000 jaar vóór onze jaartelling. Ook een aantal glazen schijfjes van gelijke herkomst kon spreker laten zien, blijkbaar gediend hebbende voor muntstukken. Ook de Chineezen hebben zeer vroeg het glas gekend, en dat het bij de oude Israëlieten bekend geweest moet zijn, wordt afgeleid uit enkele verzen uit het boek Job en uit de Spreuken, waar van de flesch des hemels gesproken wordt, waaruit besloten mag worden dat het begrip flesch een gangbaar begrip was.

Dat het glas bij de Romeinen bekend was, is gebleken uit de vondsten te Herculanum en Pompeji en uit de beschrijving die Plinius er van geeft; en dat de bewerking een zekere graad van volkomenheid had bereikt, blijkt uit de tot ons gekomen zoogenaamde Berberinische vaas. Het glas schijnt echter eeuwen lang een kostbaar materiaal geweest te zijn, althans voor vensterruiten is het in de 12de eeuw alleen maar in gebruik bij den paleisbouw, waar de kleine in lood gevatte ruitjes als iets zeer kostbaars werden beschouwd, zoodat het niet zelden gebeurde dat de eigenaar als hij zijn paleis voor geruimen tijd verliet, de ruitjes liet uitnemen en zorgvuldig bewaren om ze bij zijn terugkomst weder te plaatsen. Een hooge vlucht nam later de glasindustrie in Venetië, en daar waren de kunstenaars die die industrie beoefenden zoozeer in aanzien, dat zij mochten huwen met adelijke dames, terwijl deze daardoor niet van hun adeldom vervallen verklaard werden. Ook in Frankrijk, waarheen Colbert Venetiaansche glasblazers gelokt had, stonden deze in bijzonder aanzien en waren zij bekend als „gentilhomme", die met degen en gepluimde baret getooid aan den glasoven hun kunstwerk uitoefenden. Daar te lande breidt zich de glas-industrie voortdurend uit, neemt een hooge vlucht en in 't laatst van de 18e eeuw wordt daar de kunst van het gieten van spiegelruiten gevonden. In Engeland komt de glasfabrikage daarna ook in zwang en door verbetering in de menging en het daaraan toevoegen, van andere grondstoffen wordt de helderheid van het glas grootelijks vermeerderd. Ook in Duitschland wordt die industrie beoefend en het gelukt een zekere Strasz, te München, om het glas zoodanige helderheid te geven, dat er de zoogenaamde similidiamanten van gemaakt kunnen worden. Welk een vlucht de glasfabrikage daarna heeft genomen, behoef ik niet te omschrijven, zegt spreker, we kennen allen het onnoemelijk aantal voorwerpen voor allerlei doeleinden, die uit die stof tegenwoordig gemaakt worden, en dagelijksch worden in de glasfabrikage weder verbeteringen aangebracht.

Na dat historisch overzicht komt spreker tot de samenstelling van het glas en releveert dan, dat het voornamelijk bestaat uit eene samensmelting van kiezelzuur, (d. i. een verbinding van kiezel met zuurstof) en eenige silicaten, dat zijn verbindingen van kiezel (silicium) met metalen. De eerstgenoemde stof is in groote hoeveelheid in de natuur voorhanden in den vorm van het bergkristal dat, dikwijls gekleurd, de half edelgesteenten amethist, agaat enz. vormt.

De silicaten die voor de glasfabrikage in aanmerking komen, zijn de verbinding van kiezel met natrium, de kiezelende soda, en die met calicum, de kiezelzure kalk. Spreker laat door interessante proeven de eigenschappen van al deze grondstoffen zien, en bewerkt ten slotte de samensmelting er van door middel van de knalgasvlam, die een temperatuur van 1700° ontwikkeld. Het uit deze grondstoffen verkregen glas is het zoogenaamde Crownglas; door toevoeging van loodoxyde wordt het zoogenaamde flintglas verkregen, dat helderder is, eenigszins andere straalbrekende eigenschappen heeft. Voor het maken van gekleurd glas worden verschillende andere metaaloxyden aan het mengsel toegevoegd, zoo b. v. mangaan oxyde voor violetglas, Cobalt oxyde voor blauw glas enz. De violette kleur die zeer oude glasruiten, zooals we ze nog in oude huizen vinden, hebben, moet ook toegeschreven worden aan toevoeging van mangaan steen; doch ook ontstaan kleuren op het glas door het zoogenaamde verweêren, dat ontstaat door ontleding der kiezelzure kalk in het glas. Een minder goede eigenschap van het glas is zijn groote broosheid en talrijke pogingen zijn in 't werk gesteld om daaraan tegemoet te komen. Men heeft getracht dat te bereiken door plotselinge afkoeling der voorwerpen bij de fabrikage, en heeft daarmede ook bereikt, dat de voorwerpen in hun geheel aan groote schokken weerstand konden bieden.

De bezondere rangschikking der moleculen van die voorwerpen maakt echter dat, wanneer door een kleine beschadiging het evenwicht der moleculen verbroken wordt, het geheele voorwerp in gruis uiteen springt. Spreker laat dit zien door de bekende bataafsche glastronen; glasdroppels namelijk die in koud water afgekoeld, een zeer groote hardheid bezitten zoodanig dat zij met een hamer niet te verbrijzelen zijn, doch die in gruis uiteen vallen wanneer de scherpe punt er wordt afgebroken. Door zeer langzame afkoeling daarentegen wordt het glas om zoo te zeggen taaier,

doch dit vereischt tijd en is dus kostbaarder. Nadat spreker heeft gedemonsteerd hoe het glas door fluorwaterstof wordt aangetast en ingevreten, gaat hij over tot beschrijving van oven en smeltkroezen en de werktuigen tot het vervaardigen van glazen voorwerpen. Hij bespreekt daarna het zoogenaamde gesponnen glas waaruit zelfs geheele kleedingstukken kunnen vervaardigd worden en besluit zijn voordracht met eenige mededeelingen over de nieuwste vinding op glas industrieel gebied, n.l. het kwartsglas. Hiervoor wordt het zuivere kiezelzuur gebruikt zonder toevoeging van andere stoffen.

Deze stof is tot smelten te brengen doch kan dan niet verwerkt worden. Wordt het echter tot 1000° verhit en plotseling afgekoeld dan kan het gruis te samen gesmolten worden tot een deegachtige vloeistof die als glas bewerkt kan worden. De temperatuur waarbij dit plaats heeft moet echter juist 1700° zijn en daardoor in de bewerking zeer moeielijk. Het zoo verkregen kwartsglas is dan eigenlijk gemodeficeerd kwarts en heeft zeer bizondere eigenschappen waarbij in het bizonder zijne kleine uitzettingscoefficient n.l. 17 maal kleiner dan van gewoon glas, in 't oog springt; hierdoor is het mogelijk voorwerpen van dat materiaal plotseling zeer hoog te verhitten en daarna af te koelen zonder dat het springt. Verder bezit het de eigenschap om alle zoogenaamde ultraviolette lichtstralen door te laten, waardoor mogelijk in de geneeskunde bij het behandelen van huidziekten volgens de Finsen methode deze stof diensten kan bewijzen. De fabrikage is echter op dit oogenblik nog te kostbaar om een algemeene toepassing mogelijk te maken wat echter voor natuurkundige instrumenten niet bezwaarlijk is en ook hierbij komen zijn eigenschappen uitstekend van pas. Met nog eenige mededeelingen in proeven over het onderzoek op echtheid van uit glas nagemaakte edelgesteenten door middel van radium straling besloot spreker zijn voordracht die nog met een aantal van lichtbeelden verduidelijkt werd.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 5 November 1904. *De Domkerk te Utrecht.* Voortzetting en slot van de bouwgeschiedenis van dit monument in korte trekken ontleend aan het handschrift van Jhr. Calkoen berustende in de bibliotheek der stad Utrecht. De schrijver van het artikel in „de Opmerker", de heer A. W. Weissman, hoopt, dat de heer Calkoen zijn handschrift openbaar zal maken.

De Tempel des Vredes. Door dit artikel tracht het blad te bewijzen: dat voor huisvesting van een Int. Hof van Arbitrage geen weidsch gebouw noodig is; dat het tegenwoordige gebouw voor het Hof aan de eischen voldoet; dat de gemiddelde Nederlander nooit in de stemming zal komen die de „Tempel des Vredes" bij den beschouwer moet opwekken, welke stemming moet overeenkomen met die, waarin Schiller zijn „Seid umschlungen, Millionen" schreef; dat de Nederlandsche architecten beproefden, het groote werk voor zich te behouden; enz.

Deze en volgende beweringen zullen voor rekening des schrijvers worden gelaten, maar die „dat de Ned. architecten beproefden het groote werk voor zich te behouden," eischt een woord van ernstig protest; zij is **onwaar**, en stelt *de* Ned. Architecten in een verkeerd daglicht. Het moge zijn, dat sommigen gepleit hebben voor een nationale prijsvraag, het is een **fatale onwaarheid** dat „de" Ned. architecten dit gedaan hebben. Dergelijke beweringen zijn hoogst betreurenswaardig, daar zij naar 't buitenland kunnen overwaaien en ook daar, wellicht nog wat aangedikt, den Ned. architect in een verkeerd licht zullen stellen (*). Bij voorbaat worden de vereenigingen van kunstenaars, in het bijzonder van bouwkunstenaars, door „de Opmerker" al van laksheid beschuldigd, als zij niet protesteeren tegen de keuze van het terrein, dat nu aan de Tweede Kamer is voorgesteld.

Een praatje over stoelen en banken handelt over meubileering in de middeleeuwen.

Architectura. 5 Nov. In *Voor-historische wijsheid*, weerlegt de heer H. P. Berlage Nz. de bewering van den heer H. Walenkamp, „dat het Z. M. ons Zonnestelsel behaagd heeft voor de regeling van zijn bloedsomloop het 12-tallig stelsel te gebruiken. (In het nummer van „Architectura" van 8 October had de heer Walenkamp de beteekenis en de aesthetische werking van het 12-tallig besproken, dit overal in de natuur teruggevonden hebbende.) De heer Berlage bewijst, dat het getal niet tot onze natuur-atmosfeer of tot onze schepping behoort, zeer zeker niet daar de omloopstijden der planeten geen veelvoud van 12 zijn; hij vraagt of niet eenige voorzichtigheid is geboden met het verkondigen van „wijsheden" over niet eenvoudige vraagstukken, waarmede de grootste geleerden en denkers van alle tijden zich hebben bezig gehouden.

De oude Geldersch Duitsche bouwstijl, uittreksel, door den heer C. L. Van Balen, van diens voordracht, op 28 Sept. j.l. in het Genootschap A. et A. gehouden. Het slot zal volgen.

Plan tot uitbreiding van Amsterdam, vervolg en slot; rapport van den Directeur van P. W. over het plan, omschrijvende de eischen aan de uitvoering te stellen, en een beschouwing gevende over de kosten en baten van het plan.

De Ingenieur van 5 Nov. zet de beschrijving voort van den *Gashouder met ringkuip* der Westergasfabriek te Amsterdam.

De Bouwwereld. 2 Nov. *Bouwkundige Legenden III*, de Dombouw te Aken.

Over lucht en luchtverversching der woning en aanverwante vragen; slot.

Koptoxyl. Mededeelingen over dit bouwmateriaal, zijnde geprepareerd hout dat niet krimpt en trekt.

Het blad bevat een afbeelding van het gebouw *„De Zwarte Ruiter"* van den architect Alb. Otten, te Rotterdam, en van een *Vergaderzaal*, met betimmering van Koptoxyl, te Rudolfstad.

Technisch Weekblad. 3 Nov. Slot van *Moderne verlichtingssystemen,* Aerogeengas.

De Volksgezondheid. 15 Sept. en 1 Oct. *Over rook en roet*, ontleend aan een werkje van den ingenieur W. Mehl te Dresden. *Gebrekkige toestanden in lagere scholen:* reiniging, ventilatie, verwarming, verlichting, leermiddelen, schoolbanken, kapstokken en drinkwater.

Metallicus. 3 Nov. *Pompwerktuigen.*

Loodgieters- en Fittersbedrijf. 3 Nov. *Verordening op de invoering van gasleidingen. Watervoorzieningen.*

UIT DEN VREEMDE.

Op het Internationaal Ingenieurs Congres te St. Louis waren 3500 congresleden aanwezig, waarvan 861 het woord voerden, n l. 727 uit N. Amerika, 10 uit Z. Amerika, 110 uit Europa (waarvan 80 uit Engeland) 10 uit Azië en 4 uit Australië.

Uit de Symboliek. Voor den heer Guillaume, de nu aftredende directeur der Villa Médécis, kwam eens de leerling Moreau, nu beroemd om zijne cameën en emails, en vertoonde hem een enorme schets, voorstellende een groote pyramide van naakte vrouwen die tot in den hemel reikte.

De directeur die er niets van begreep, bekeek de teekening langen tijd, en om toch wat te zeggen, maakte hij er zich met de volgende woorden van af: Dieu! comme c'est haut! — comme c'est grand!

Moreau was zeer tevreden; dat was wel de indruk die hij had willen geven.

Gustav Ebe, een der meest bekende Berlijnsche architecten, wiens werken toongevend zijn geweest, vooral wat de polychromie aangaat der gevels van het moderne Berlijn, vierde 1 November j.l. zijn 70e verjaardag.

Van stroomend water worden in de Vereenigde Staten van N. Amerika, 527 duizend p.k. benut, in Canada 228 duizend p.k. in Italië 210 duizend p k., in Frankrijk 161 duizend p.k., in Zwitserland 133 duizend p.k., in Duitschland 81 duizend p.k., in Zweden 71 duizend p.k. en in Engeland 12 duizend p.k.

In Rusland wordt op enkele plaatsen, electriciteit gebruikt, tot het vernietigen van schadelijk gedierte in het land. Onder het ploegen wordt door de omgewerkte aarde een electrische stroom gevoerd, die rupsen, kevers, insecten-eieren en poppen doodt.

BERICHTEN.

's-Gravenhage. Door de Verfraaiings-Commissie is een adres gericht tot den gemeenteraad, waarin wordt verzocht om: 1°. bij B. en W. aan te dringen op spoedig praeadvies — liefst binnen een door den Raad te stellen korten termijn — op het adres der Verfraaiingscommissie inzake het uitbreidingsplan; 2°. alsnog te besluiten tot verder strekkende verruiming van de Halstraat, althans bij de uitvoering van het genomen besluit te dezer zake rekening te willen houden met de in het adres der commissie uiteengezette wenken en opmerkingen.

(*) Omtrent dat verwerken van mededeelingen over het Vredespaleis wordt verwezen naar en „bericht" over dat gebouw, in het Bwk. Weekblad van 5 Nov. j. l., bladz. 556.

De Commissie heeft namelijk reeds in Nov. 1903 een adres aan den gemeenteraad gezonden, met verzoek om reproductiën van het ontwerp-uitbreidingsplan verkrijgbaar te stellen, althans de Commissie in de gelegenheid te stellen er een copie van te nemen; op dit verzoek was echter nog niet geantwoord.

Bij de behandeling der gemeentebegrooting voor 1905 verklaarden B. en W, dat aan plannen tot verruiming der verkeerswegen in de binnenstad, voortdurend gewerkt wordt. Maar nu koestert de Commissie eenige vrees, gelet op het raadsbesluit van Juli j.l., betreffende de verbreeding der Halstraat, dat die plannen zullen uitloopen op onvoldoende, bekrompen opgevatte ontwerpen. De commissie hoopt dan ook, dat het besluit worde ingetrokken, als zijnde een misgreep, en tot een verder strekkende verruiming daar ter plaatse zal worden overgegaan. Op het centrale punt toch, waar de drukste verkeerswegen te zamen loopen, is een geprojecteerde straatbreedte van 14 M. te gering. In elk geval acht zij het noodzakelijk, dat de raad toch vooral scherp wake, dat uit aesthetisch oogpunt door de ontworpen verbreeding geen nieuwe misstanden worden geschapen.

Amsterdam. Den 8sten Nov. j l. zijn de bekapping en de toren der kerk van het Heilige Hart in de Vondelstraat door brand vernield. Ook hier is onvoorzichtigheid van werklieden de oorzaak van het ongeval. De zeer schilderachtige kerk werd een dertigtal jaren geleden gebouwd volgens de plannen van den heer Dr. P. J. H. Cuypers De plattegrond der kerk is zeer origineel, en heeft aanleiding gegeven tot een bijzonder mooie inwendige verdeeling, die zich uitspreekt in een inwendige groepeering die hoogst aantrekkelijk is. Hoewel de schade overigens aanzienlijk is, laat het zich verwachten, dat het gebouw in den oorspronkelijken toestand zal worden hersteld.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	23	jaar	salaris	f	45.—
" " "	35	"	"	-	100.—
" " "	22	"	"	-	60.—
" " "	27	"	"	-	80.—
" " "	26	"	"	-	75.—
" " "	27	"	"	-	80.—
" " "	30	"	"	-	80.—
" " "	23	"	"	-	60.—
" " "	23	"	"	-	60.—
" " "	24	"	"	-	90.—
" " "	21	"	"	-	30.—
" " "	28	"	"	-	80.—
" " "	21	"	"	-	75.—
" " "	22	"	"	-	80.—
" " "	23	"	"	-	70.—
" " "	21	"	"	-	60.—
" " "	46	"	"	-	90.—
" Teekenaar "	18	"	"	-	40.—
" " "	21	"	"	-	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 14 NOVEMBER.

LEEUWARDEN. Het afbreken en opbouwen van de perc. 22 en 24 Slotmakersstraat, eenige herstellingen of vernieuwingen aan verschillende gebouwen alsmede aan het kerkgebouw.

Het kerkbest. der Ned. Israël. gemeente, v.m. 11 u., in het gemeentehuis. Bestek en teek. à f 1,50 verkr. bij den arch. H. Feddema Az. Aanw. gedaan.

NOORDWIJK AAN ZEE. Het verbouwen van het café restaurant met bijkomende werken.

De arch. H. Liefferink, n m. 4 u., in 't café van S. van Ruiten. Bestek en teek. tegen f 1,50 en inl. te bekomen bij den arch. voorn. Aanw. 14 Nov., v.m. 10 u.

DINSDAG 15 NOVEMBER.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 4 woonhuizen met bijbouwen in 't Groote Getferd bij 't station Zuid.

Mej. wed. H. Varvik, 's av. 6 u, in 't stationskoffiehuis van G. ter Rijdt, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geven de bouwk. J. H. C. Roesink en A. Wolda. Aanw. 15 Nov., v.m. 11 u.

'S-GRAVENHAGE. Het bouwen van eene dubbele villa aan de laan van Nieuw Oost-Indië nabij den tol gem. Voorburg.

De heeren de Groot en Kalis, v.m. 11 u., in het Zuid-Holl. koffiehuis.

ROTTERDAM. Het maken van een fabr. enz. te Hillegersberg.

De heeren Bettenhausen en Ringlever, v m. 10 u., ten kantore van den arch. P. Musly, Nieuwehaven 49. Bestek en teek. à f 1,25 te bekomen bij C. Immig en Zn.

WOLFERTSDIJK (ZEEL.) Het bouwen van een woonhuis op de hoeve bewoond door C. Rentmeester, met bijlev. der ben. bouwstoffen.

De bouwk. J. Wisse Jz. te Zaamslag, v.m. 11 u, in het logement bij Berrevoets. Bestek en teek. à f 1 en inl. te bekomen bij voorn. bouwk. Aanw. 14 Nov, n.m. 2 u.

WOENSDAG 16 NOVEMBER.

'S-GRAVENHAGE. Het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te Aalsmeer.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie te 's Gravenhage. aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage, aan het postkantoor te Aalsmeer, aan het bureel van het prov. best van Noordholland, en is ad f 0,35, te bekomen bij Gebr. v. Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door voorn. rijksbouwmeester te 's-Hage. Aanw. 9 Nov., n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

26 OCTOBER.

CUIJK (ONDERH.). Het verbouwen van een pand in de kom der gemeente, toebehoorend aan den heer J. v. d. Heijden, tot een burgerwoning.

Laagste inschrijver J. Heijl, f 940. Gegund.

DIEMEN. Het bouwen van een Ger. kerk te Diemen.

Laagste inschrijver firma Timmer, Muiden, f 6775. Nog niet gegund.

LONNEKER BIJ ENSCHEDÉ (ONDERH.) Het bouwen van een woonhuis. Door den heer L. ten Kate te Lonneker.

Laagste inschr. H. G. Gerritsen, Lonneker, f 2020. Gegund.

ZANDVOORT (ONDERH) Het bouwen van een woonhuis aan de Haarlemmerstraat, voor rekening van den heer Emmerik aldaar. Door den bouwk. P. J. de Jonge te Amst.

Laagste inschr. Jc. Koper, f 4998. Gegund.

28 OCTOBER.

VALKENSWAARD (ONDERH.). Het bouwen van een heerenhuis voor den heer H. v. Ham. Door den bouwk. F. Moonen.

Gegund aan J. Bots te Valkenswaard, voor f 2500.

29 OCTOBER.

WOLVEGA. Het bouwen van een machinekamer, koellokaal, kaasmakerij, pekellokaal en pakhuis aan de thans bestaande stoomzuivelfabr. Door den heer W. L. Steenbergen.

Laagste inschrijver L. v. d. Meulen en Bosma, Heerenveen, f 2222. Gegund.

31 OCTOBER.

STRATUM. Het bouwen van een ketelhuis, ketelbemetseling, droogerij enz., voor rekening van den heer R. von der Nahmer.

Laagste inschrijver Gebr. van Gestel, Eindhoven, f 4245. Gegund.

1 NOVEMBER.

ZANDVOORT (ONDERH.). Het bouwen van een café met woning aan de Kostverlorenstraat. Door den arch. W. F. Doeglas te Haarlem.

Gegund aan H. v. Keeren te Zandvoort.

2 NOVEMBER.

ALKMAAR. Het bouwen van een huis aan de Nieuwlandersingel, voor den heer H. Krijns. Raming f 6000. Door den arch. P. N. Leguit.

Laagste inschr. E Kalverboer, f 5290.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest, Asbestkurk, Teer, Carbolineum. — CLETON & ARNKEN. Rotterdam.
Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphalt. — W. J. v. D. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN-, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brücknerplaten, Eenig fabrikant voor Nederland, FABRIEK „INDUSTRIA", Breda.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cement-IJzerwerken — NED. MIJ. VOOR MONIERWERKEN. Amsterdam.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Centrale Verwarming enz. — GEVEKE & Co. Amsterdam.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Centrale Verwarming en Ventilatie-inrichtingen, de *Schiedamsche Kunstsmederij en Machinefabriek* voorheen G. J. VINCENT & Co., Schiedam.
Cement-ijzerwerken. — L. H. KURPERSHOEK, Zwaanshals, Rott.
Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen, H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY. Dordrecht.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Houtgraniet. — PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Quenasttegels. — KLOOS & VAN LIMBURGH. Rotterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL. Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Spiegel- en Vensterglas enz. — P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

19 NOVEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 47.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU V. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 's GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— • • •

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is het hier volgende adres verzonden.

Aan
de Tweede Kamer der Staten Generaal

geeft met verschuldigden eerbied te kennen,

het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgericht in 1842,

dat het met groote vreugde het voornemen vernam der Regeering, om de regeling van het uitgebreid Middelbaar Technisch Onderwijs ter hand te nemen;

dat het, na kennis genomen te hebben van de aan U voorgelegde plannen der Regeering tot het stichten van eene Centrale Middelbare Technische School te Haarlem, tot zijn groot leedwezen niet gelooft, dat het doel hetwelk de Regeering zich voor oogen gesteld heeft, met die school bereikt zal worden, namelijk een meer uitgebreid technisch onderwijs te verstrekken aan die jongelieden, voor wie de studie aan de Polytechnische School te Delft te verstrekkend en te kostbaar is.

Van de te stichten school zullen toch alleen die jongelieden van minderen welstand kunnen genieten, die in- of in de nabijheid van Haarlem wonen, of die door voldoende beurzen worden gesteund; want voor het grootste gedeelte zal de studie, behalve een verschil in de college-gelden, even duur blijven als die aan de Polytechnische School. De jongelieden uit burgerstand die over meer kapitaal kunnen beschikken, zullen zonder twijfel toch naar de Polytechnische School blijven gaan, daar het diploma dezer inrichting hun meerdere zekerheid geeft op eene goede plaatsing.

Daarentegen is het te verwachten, dat het grootste gedeelte van de leerlingen der Haarlemsche school weldra zal bestaan uit die jongelieden van goeden huize, van wie verwacht wordt, dat zij, vooral op wiskunstig gebied, intellectueel te zwak zullen zijn om de studie aan de Delftsche inrichting te volgen, doch die zich voldoende bekwaam achten om, na het technisch onderwijs te Haarlem genoten te hebben, zich den titel van ingenieur toe te eigenen.

Het komt adressant voor, dat het beter ware meerdere kleinere technische scholen te stichten, vooral op die plaatsen waar reeds Hoogere Burgerscholen en Ambachtsscholen gevestigd zijn. Het meer uitgebreid technisch onderwijs zal daardoor onder het bereik komen van veel meerderen dan bij de ontworpen regeling, en *moet* zich dan voegen naar de eischen van de streek of plaats, terwijl juist de aanwezigheid van onderwijsinrichtingen en technici in die plaatsen eene groote besparing der onkosten, zoowel op lokaliteit als personeel, kan geven.

Vooral de in uitzicht gestelde zeer groote kosten voor de stichting der school te Haarlem doen adressant bevreesd zijn, dat het voorloopig, zoo al niet voor immer, bij deze ééne school zal blijven.

Redenen waarom adressant zich tot U wendt met het eerbiedige verzoek, het daarheen te leiden, dat niet worde overgegaan tot de stichting eener Centrale School voor Middelbaar Technisch onderwijs, maar tot het oprichten van meerdere kleinere technische scholen, in verschillende centra van ons land.

Amsterdam, 15 November 1904.

't welk doende enzoovoort

het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot Bevordering der Bouwkunst,
A. SALM G.Bz.
Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER.
Secretaris.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is het hier volgende verzoekschrift verzonden:

Aan Hare Majesteit de Koningin,

geeft met den meesten eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

dat laatstelijk bij Koninklijke Boodschap, no. 1 van 7 October 1887, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter overweging aangeboden werd een ontwerp van Wet, regelende het auteursrecht op werken van beeldende kunst, gelijkluidend met dat, gedrukt onder no. 5 der tweede zitting 1884—1885, waarin onder § 1, Artikel 1 werden opgenomen, bouwkundige teekeningen en modellen;

dat in § 2 van de memorie van toelichting die bij laatstgenoemd wetsontwerp was gevoegd, werd aangenomen, dat bouwkundige teekeningen wel in de termen dier wet vielen;

dat adressant echter van meening is, dat hetzelfde het geval behoort te zijn met gebouwen, aangezien toch in den regel het vervaardigen van bouwkundige teekeningen slechts ten doel heeft een gebouw daarnaar tot stand te brengen, en het waarborgen tegen namaak van gebouwen onderworpen kan worden aan de bepalingen van artikel 7 van „de voorwaarden tot uitoefening van het auteursrecht op werken der beeldende kunsten," zooals die werden opgenomen in het hierboven genoemde wetsontwerp;

dat het Hoofdbestuur zich den 28sten Maart 1889 tot Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gewend met het verzoek, om het in de zitting der Tweede Kamer van 1887—1888 onafgedaan gebleven „Ontwerp van Wet tot regeling van het auteursrecht op werken van beeldende kunst" wederom bij die Kamer in te dienen, waarbij tevens de wenschelijkheid werd uitgesproken, in bedoeld wetsontwerp niet enkel „bouwkundige teekeningen en modellen," maar ook de „werken der bouwkunst" op te nemen;

dat echter dit verzoek onbeantwoord is gebleven;

redenen waarom het Hoofdbestuur zich tot Uwe Majesteit wendt, mede namens de talrijke beoefenaars der bouwkunst, met het eerbiedig verzoek, dat het Uwe Majesteit moge behagen, in gemeen overleg met de Staten-Generaal eene wet uit te vaardigen, regelende het auteursrecht op werken van beeldende kunsten, waaronder begrepen zijn de „werken der bouwkunst".

't welk doende enzoovoort

Amsterdam, 16 November 1904.

van Uwe Majesteit
de gehoorzame dienaar:
het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. SALM G.Bz.
Voorzitter.
C. T. J. LOUIS RIEBER.
Secretaris.

DE HONORARIUM-TABEL.

In een ingezonden stuk, opgenomen in het Bouwk. Weekblad van 6 Nov. jl., betreurt de heer Weissman het, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst zich — zooals hij meent — bij het doen der keuzen voor leden der Permanente Commissie voor geschillen, door andere inzichten heeft laten leiden, dan die, welke de algemeene Mei-vergadering als de juiste erkende.

Wij zijn dit niet eens met den heer Weissman.

De heer W. heeft in die vergadering o. a. het voorstel gedaan, om art. 3 van de „Toelichting" op de Honorarium-Tabel te doen luiden als volgt: „Deze Permanente Commissie bestaat uit drie personen, welke door het Hoofdbestuur der Maatschappij t. B. der Bouwkunst worden benoemd." Volgens de ontwerp-Toelichting zou die Commissie *door en uit* het Hoofdbestuur benoemd worden.

Den heer W. zij echter opgemerkt, dat de heer Mr. Egbert J. C. Goseling, die de Commissie voor de herziening der Honorarium-Tabel zoo welwillend heeft bijgestaan, vooral bij het opstellen der „Toelichting", in die Mei-vergadering den raad aan de leden der Mij. heeft gegeven „het concept der „Toelichting", wat betreft de werkzaamheden der Permanente Commissie en der Commissie van Advies te behouden, en de amendementen op de artikelen betreffende die Commissiën niet aan te nemen." Dit advies werd gegeven na de mondelinge toelichting van den heer W. op zijn amendementen, waaruit gebleken was, dat hij eene geheel andere wijze van werken der Commissiën wenschte, dan was voorgesteld. Het verlangen van den heer W. om de Permanente Commissie anders samen te stellen dan was voorgesteld, hield verband met zijn wensch om de werkzaamheden der beide Commissiën anders te regelen.

De vergadering heeft zich echter gedragen naar het met redenen omkleed advies van den heer Mr. Goseling.

Nadat dit gebleken was, is nog eens het amendement van den heer W. in behandeling gebracht, om de leden der P. C. niet *door* en *uit*, maar *door* het Hoofdbestuur te doen benoemen. Bij deze gelegenheid is de heer W. niet meer teruggekomen op zijne bezwaren, en heeft hij niet meer van de P. C. als van een „onder onsje" gesproken. Dit heeft natuurlijk velen versterkt in het gevoelen, dat de heer W. door den heer Mr. G. overtuigd was geworden, daar deze reeds duidelijk had gemaakt, welke redeneering had voorgezeten bij het omschrijven der werkzaamheid en der samenstelling van de Commissiën.

Het amendement van den heer W. werd, gesteund door het Hoofdbestuur, door de vergadering aangenomen.

Het aantal leden der P. C. is dus drie. Indien in deze Commissie, volgens den heer W., nu o. a. rechtsgeleerden en bestuurderen van zusterlichamen moeten opgenomen worden, dan is er geen plaats meer in voor vertegenwoordigers van de Maatschappij, welke de tabel invoerde.

De P. C. — Verzoenings-Commissie noemt de heer W. haar — is daar, om als een college van „goede mannen", zonder rechtsgeleerd advies een geschil te voorkomen of op te lossen. Gelukt dit niet, dan kan de zaak voor de Commissie van Advies worden gebracht. Dat in deze Commissie een rechtsgeleerde zitting heeft, is geenszins buitengesloten en voor sommige gevallen zelfs goed.

Nu de keuze van het Hoofdbestuur.

De heer W. schrijft, dat de heer Posthumus Meijjes door te nauwe banden aan onzen kring is verbonden dan dat zijne verkiezing aan de bedoeling waarmede de wijziging werd voorgesteld en aangenomen, zou beantwoorden. Maar is het dan niet duidelijk, dat juist de aan iedereen bekende „voortreffelijke hoedanigheden" van den heer Posthumus Meijjes, waarop de heer W. wijst, hem aanwijzen als de man die zeer zeker in de P. C. tehuis behoort? Als de banden die den heer Posthumus Meijjes aan „onzen kring" binden te nauw zijn om in de P. C. zitting te hebben, dan zou ieder bestuurder van de Maatschappij zelve of van een harer zusterlichamen uit die Commissie geweerd moeten worden.

Aan de P. C. wordt tot taak gesteld, te trachten geschillen snel en eerlijk op te lossen, en onpartijdig uit te maken wie gelijk heeft. Het Hoofdbestuur heeft zijn keuze zeker hierdoor doen leiden.

Wanneer de heer W. weet, hoe het denkbeeld gerezen is om de beide Commissiën in te stellen, en dat kan hij weten, dan zal hij wel inzien, dat aan een „onder onsje" niet gedacht zal worden; tenzij men niet overtuigd is van den ernst en de eerlijkheid der leden van de P. C.

Sedert de instelling der Honorarium Tabel is het meer voorgekomen dan de heer W. wellicht kan bevroeden, dat én architecten-leden of niet-leden der Mij., én bouwheeren, omtrent geschillen over honoraria zich gewend hebben tot iemand die met nauwe banden aan de architecten-wereld verbonden is. Zijn uitspraak is in geen dier gevallen gewraakt, noch ook is er later rechterlijk advies over ingewonnen; trouwens het gold, en dat zal in het vervolg wel zoo blijven, uitspraak te doen niet volgens den letter, maar volgens den geest van de aan partijen bekende Tabel. Men heeft zich in de beide laatste jaren ook wel eens gewend tot een ander persoon, eveneens nauw in betrekking staande tot de architecten, en wel met hetzelfde doel; deze heeft dan, met den eerstgenoemde, het geschil eveneens opgelost.

Al die geschillen kwamen voort, niet uit onwil van een der partijen, maar uit onvoldoende bekendheid met of ver-

keerde opvatting van de Tabel; en zij zijn — in deze maand nog een — uit den weg geruimd na uitvoerige toelichting van de *bedoeling* der artikelen van die Tabel.

Om nu aan zulke uitspraken een meer officieel karakter te geven, en ze niet afhankelijk van één persoon te maken, is de P. C. ingesteld, en wel op aandringen van eerstgenoemden persoon die vroeger geraadpleegd werd, en aan wiens denkbeeld vorm werd gegeven door de kundige adviezen van den heer Mr. Goseling.

Dat het Hoofdbestuur zijne keuze voor leden van de P. C. voor de eerste maal heeft doen vallen op de heeren Posthumus Meijjes, Verheul en Rieber, en als hun plaatsvervangers op de heeren Ed. Cuypers en Jb. Van den Ban Pz., heeft klaarblijkelijk de volgende redenen. Tegen den heer Posthumus Meijjes, buiten het Hoofdbestuur staande, zal, zooals gezegd is, niemand bezwaar hebben. De heer Verheul is lid van het Hoofdbestuur en heeft een zeer werkzaam aandeel gehad in de samenstelling der Toelichting van de Tabel; insgelijks het laatstgenoemde lid, die echter geen lid van het Hoofdbestuur is. Deze beide laatsten zullen dus wel in staat zijn steeds op te komen voor de *bedoeling* der artikelen van de Toelichting, die zoo vaak besproken zijn in de vergaderingen van de herzieningscommissie en van het Hoofdbestuur.

Een der groote voordeelen die de P. C. kan bieden, is ook snelle oplossing van eenig geschil. Voor 't geval, dat een der leden van die commissie mocht verhinderd zijn aan eene spoedige behandeling van eenig geval deel te nemen, of door te nauwe betrekking tot een der partijen liever niet als arbiter wenscht te op treden, zijn twee plaatsvervangende leden benoemd. Hierbij is de keuze gevallen op den heer Ed. Cuypers, Voorzitter der gewezen herzieningscommissie, en den heer Jb. Van den Ban Pz., die wel is waar geen deel heeft genomen aan de beraadslagingen van die commissie, maar een groot aandeel heeft gehad in de besprekingen die in het Hoofdbestuur hadden plaats gevonden over de instelling eener commissie voor 't oplossen van geschillen, en die zich bovendien een helder oordeel had gevormd over den aard van zulk een college, bij de behandeling van 't onderwerp „arbitrage commissiën" in een anderen kring.

Beide heeren zijn lid van het Hoofdbestuur, maar in 't bezit van de genoemde aanbevelingsbrieven die bij hunne benoeming zeer zeker in aanmerking zijn gekomen. De eene woont te Amsterdam, de zetel der Commissie, de andere te Haarlem, dus zeer in de nabijheid en spoedig te bereiken.

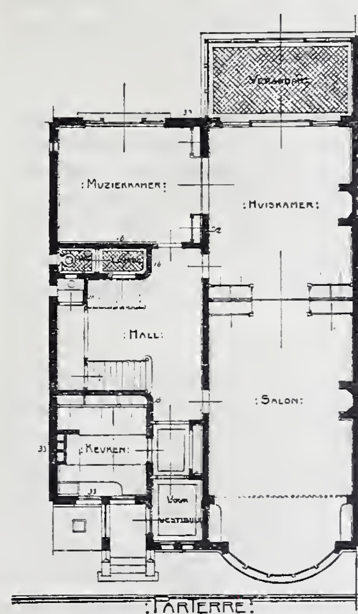
Waar verwacht mag worden, dat de P. C. als een college van goede mannen hare taak zal trachten te vervullen, is het, minst genomen, onrechtvaardig haar als een „onder onsje" te beschouwen, daar de grondslagen tot het voorkomen van geschillen en het verzoenen van partijen duidelijk zijn neergelegd in de Honorarium-Tabel, die aan beide partijen bekend moet zijn, en de Permanente Commissie ongetwijfeld in de meeste gevallen die beide partijen zal moeten hooren.

Woonhuis Essenlaan n⁰. 66 te Rotterdam.
Architect J. P. Stok Wzn.

WOONHUIS ESSENLAAN N⁰. 66 TE ROTTERDAM.

Bij den in October j.l. te Rotterdam gehouden Gevelwedstrijd werd de heer J. P. Stok Wz., architect aldaar, met de zilveren medaille bekroond voor den in dit blad afgebeelden gevel van het woonhuis Essenlaan n⁰. 66.

Schaal 1 à 300.
Woonhuis Essenlaan n⁰. 66
te Rotterdam.

De omgeving waarin het huis geplaatst is, maakte het wenschelijk aan het uitwendige het karakter te geven van half villa half stadshuis, hetgeen de ontwerper met goed gevolg heeft trachten te bereiken door de uitspringende balcons met „lauben" aan te brengen.

De gevel is in tufsteen opgetrokken op hardsteenen voet; het houtwerk is gevernist pitch pine.

De bouwkosten bedragen *f* 30.000, waarin begrepen zijn de beschildering van alle plafonds alsmede de houten lambriseeringen in muziekkamer en hall.

NIEUWE UITGAVEN.

Die deutsche Städte. Dit werk is door Prof. Dr. Rob. Wuttke, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Dresden,

met medewerking van vele vakmannen samengesteld naar aanleiding van de Eerste Duitsche Stedententoonstelling te Dresden in 1903, en in opdracht van de ontwerpers en leiders dezer tentoonstelling. De uitgave is van Fr. Brandstetter te Leipzig.

Het werk bestaat uit twee deelen; het eerste bevat den tekst, op 950 bladzijden, het tweede een verzameling afbeeldingen bijeengevoegd op 465 bladzijden. De prijs der twee deelen, elk in een linnen band gebonden, is 30 Mk.

Door de samenstelling van dit werk is getracht geworden een beeld te geven van de ontwikkeling der Duitsche steden sedert de grondlegging van het nieuwe Duitsche Rijk; daarin is een overzicht begrepen van de werken die, zooals uit de Eerste Stedententoonstelling is gebleken, in de tot groote ontwikkeling gekomen steden op verschillend gebied werden uitgevoerd.

De 28 hoofdonderwerpen van het boek zijn elk door een erkend vakman bewerkt; zij behandelen al wat tot de zorgen van een stadsbestuur op technisch en administratief gebied behoort, als: stedenbouw of uitbreiding, bouwkunst, bouw- en woningtoezicht, wegen, bruggen, verkeer enz.; tuinbouw, zorg voor kunst enz.; voorziening in de behoeften aan drinkwater, verlichting en verkeersmiddelen; al wat betrekking heeft op hygiëne, reddingswezen, brandweer, armenzorg, onderwijs..... in één woord, geen onderwerp van eenig belang is vergeten.

Deze korte opsomming is voldoende om te doen zien in welk een ruimen kring het boek nut kan stichten. Niet slechts voor technische en administratieve stedelijke ambtenaren is het werk van groote waarde, in menig opzicht een soort leiddraad, maar ook voor particuliere ingenieurs en architecten. Vooral de technici zullen het groot aantal afbeeldingen die over 't algemeen voorstellingen op voldoende grootte geven, op prijs stellen. Waar wellicht grooter schaal gewenscht zou zijn geweest, verlieze men niet uit het oog, dat de daardoor veel kostbaarder geworden verzameling niet in zoo veler bereik zou kunnen komen als thans het geval is. De prijs van 30 Mk. zou niet zoo billijk kunnen geweest zijn, zonder een belangrijk subsidie voor deze uitgave, verleend uit het winstcijfer dat de Stedententoonstelling heeft opgeleverd.

A history of English Furniture by Percy Macquoid, London, Lawrence and Bullen.

Aldus is de titel van een prachtwerk dat in waarschijnlijk 20 afleveringen zal verschijnen, à *f* 4.50 per aflevering.

Men kan de eerste aflevering die thans reeds de wereld in is, ook afzonderlijk verkrijgen.

Het onderwerp van het werk zal verdeeld zijn in de volgende perioden: die van het eikenhout, die van het notenhout, die van het mahogany-hout, en de composite periode. Elk dezer afdeelingen vormt een afzonderlijk geheel.

Volgens het prospectus te oordeelen, zullen de tekst belangrijk en de platen buitengewoon mooi zijn. Op flinke grootte worden typen van meubels uit de bovengenoemde tijdperken, naar photographische opnamen en vele in prachtig uitgevoerden kleurendruk — deze op losse platen — voorgesteld.

Het geheel belooft een wel kostbaar maar ook prachtig werk te worden, dat vooral voor meubelmakers van groot nut zal zijn.

In no. 21 van dezen jaargang van het Bouwkundig Weekblad werd een boekje besproken, getiteld: De hygiëne der Caissonarbeiders, door Dr. G. Waller. Dit was slechts een klein, maar toch belangrijk werkje. Een meer uitvoerige behandeling van het zelfde onderwerp door den zelfden schrijver is thans bij den uitgever F. van Rossen te Amsterdam verschenen onder den titel: De ziekten der werklieden bij pneumatische fundeeringen onder hoogeren luchtdruk (ook Caisson-ziekten genoemd) en hare voorbehoeding.

Hoewel misschien meerendeels een boek voor doctoren, is de lezing daarvan toch warm aan te bevelen voor hen, die met pneumatische fundeeringen te maken hebben, daar ook de volledige maatregelen voor het weren der ziekten worden opgesomd, bij welker toepassing geen zieken meer zullen voorkomen.

Na een kort overzicht van de fundeeringswerken in Nederland, en van de inrichting van pneumatische fundeeringen, worden de verschijnselen opgesomd die bij de werklieden worden waargenomen tijdens en na het verblijf in de caissons, en eenige ziektegevallen uitvoerig beschreven. Daarop volgt de verklaring der caisson-ziekten. Verder worden behandeld: de duur van het verblijf in den caisson, en de genezing en hygiëne der caisson-arbeiders, waarbij nog eens de volledige maatregelen voor het weren der ziekten worden herhaald.

De schrijver hoopt ten slotte, dat het groote fundeeringswerk dat in Amsterdam zal worden uitgevoerd (de viaducten bij het Centraal-station) het bewijs zal leveren, dat het werken onder hoogeren luchtdruk geen bijzondere gevaren met zich medebrengt, en dat de caisson-ziekten spoedig tot de geschiedenis behooren. Hij roept daartoe zoowel de hulp der medici, ingenieurs en regeering, als van de werklieden in.

De firma Wed. J. Ahrend en Zoon heeft haar Ahrend's Bouw-agenda en adresboek voor het jaar 1905, prijs *f* 1.90, het licht doen zien. De uitgave is niet bestemd om als zakboek te dienen, maar om op het bureau een vaste plaats te hebben.

Na gegevens omtrent Rijkstelegraaf, Telegraafkantoren en posterijen volgt het technische gedeelte der agenda, dat samengesteld is door den heer O. L. Veenstra Nz., ambtenaar bij den Technischen Dienst der Afd. W. en W. van de H. IJ Sp. Mij. Dit gedeelte bevat een verzameling gegevens waarmede de technicus telkens te maken heeft, en die hem, dus bijeengebracht, van veel nut zullen zijn; zij zijn van blijvende waarde. Onder die gegevens is ook opgenomen de nieuwe Honorarium-Tabel voor bouwkundige werkzaamheden van 1904, gevolgd door hare toelichtingen.

De eigenlijke agenda is practisch ingericht; een geheele week, telkens met den Zondag beginnende, ligt op twee bladzijden voor den gebruiker open, die echter in den volgenden jaargang wel een vasten bladwijzer, bijv. een zijden koordje, zal wenschen te vinden.

Practisch is zeer zeker ook de uitgebreide lijst van de voornaamste adressen van fabrikanten, handelaren en agenten van machinerieën, bouwmaterialen enz. hier te lande.

Omtrent de vrij groote kaart van Nederland die aan de agenda is toegevoegd, zou in overweging gegeven kunnen worden, niet alléén de steden en dorpen die aan spoor- of tramwegen zijn gelegen daarop te vermelden, maar ook de *voornaamste* plaatsen die van zulke verbindingen verstoken zijn. Het zijn dikwijls juist deze waarvan men de juiste ligging in de nabijheid van algemeene communicatie-middelen eenigszins nauwkeurig wenscht te weten. Er is nog plaats genoeg voor op de kaart.

De zeer bruikbare agenda zal ongetwijfeld haren weg wel vinden naar de bureaux der technici, — daarvan kan de uitgevers-firma overtuigd zijn.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, 8 November 1904. De 587ste vergadering werd door den Voorzitter, den heer W. J. de Groot, geopend, waarna wederom eenige nieuwe afdeelingsleden werden geïnstalleerd. Met het oog op de aanwezige introducées werd het lezen der notulen uitgesteld tot eene volgende vergadering en vervolgens het woord gegeven aan den heer J. H. W. Leliman, Bouwk. Ingenieur, Secretaris der Afdeeling, tot het houden zijner aangekondigde voordracht over „De uitbreiding van Amsterdam".

Spreker ving aan met een zeer belangrijk geschiedkundig overzicht te geven van de meest belangrijke uitbreidingen der stad, en stond ook stil bij de meer intieme geschiedenis van de wijze van totstandkoming van het grootsche 17de eeuwsche plan met den grachten-aanleg. Hij herinnerde aan de — althans in het licht der 20ste eeuw — minder fraaie practijken der vroede vaderen van die dagen, in het bijzonder der burgemeesteren, die niet aarzelden zelf een belangrijk aandeel te nemen in de grondspeculatie's van dien tijd, en zich daardoor belangrijk wisten te verrijken. Namen als Huydecooper, Witsen en Reaal werden genoemd. Hulde werd vervolgens door spreker gebracht aan Daniël Stalpaert, de stadsarchitect, die met veel schoonheidsgevoel den stadsuitleg had geleid en wiens naam daar onafscheidelijk aan verbonden zal blijven.

Voor hetgeen in de laatste 30 à 40 jaren tot stand was gebracht, voelde spreker geen bepaalde bewondering, maar pleitte verzachtende omstandigheden op grond van de gansch onvoldoende machtsbevoegdheid waarin de Gemeente heeft verkeerd om dit belangrijk deel harer huishouding te besturen. Als men daarop let, en men stelt buurten als de Jordaan en buurt IJ. IJ. tegenover elkander, dan moet aan de laatste zeker nog de voorkeur gegeven

worden, niet het minst wat betreft de hygiënische voorwaarden waaraan zij, wat betreft de volkshuisvesting, beter voldoet dan eerstgenoemde.

Komende tot het plan van stadsuitbreiding zooals dit thans door Burgemeester en Wethouders den Gemeenteraad ter goedkeuring is aangeboden, welk plan is ontworpen door den architect H. P. Berlage en is opgenomen en voorgesteld in no. 31 van dezen jaargang van dit Weekblad, verklaarde spreker zich daar niet mede te kunnen vereenigen. Hij kon daar Berlage, de man van grootsche, sobere en eenvoudige lijnen, niet in terug vinden. Zijne aesthetische beschouwingen in deze sloten zich geheel aan die, gegeven in het hoofdartikel van voornoemd nummer van dit Weekblad. Hij vreesde op grond van de overwegend ongunstige verhouding tusschen bebouwings- en wegenoppervlak, dat het plan financieel hoogst bezwarend in uitvoering zou blijken en de oplossing van het Amsterdamsche woningvraagstuk — gelegen in het tegengaan van den alcovenbouw — geen stap nader zou brengen. Spreker's argumentatie van een en ander was breed opgezet en hield de aanwezigen met onverdeelde aandacht bezig. Hij constateerde — met alle waardeering en dank aan het Gemeentebestuur dat het voorstel had gedaan tot onteigening van alle gronden in het plan gelegen, en welk voorstel getuigde van een juisten blik in deze zaak, dat het plan, als het zou hebben beantwoord aan zijn tegenwoordig doel — d. i. om aan de hand van de Woningwet de Gemeente te doen worden eigenaresse der daarbij betrokken gronden — alsnog zou kunnen worden omgewerkt tot een minder gezocht, minder gewrongen en meer oeconomisch uitbreidingsplan. Naar sprekers meening was het uitschrijven eener prijsvraag daarvan meer als weg aangewezen, dan het verstrekken van een opdracht aan één persoon, zooals nu was geschied.

Sprekers voordracht verwierf een warm applaus; zij zal in brochure-vorm worden uitgegeven en bij den uitgever van Rossum alhier, tegen *f* 0.50 verkrijgbaar zijn.

Alvorens de gelegenheid te openen tot het debat, deed de Voorzitter voorlezing van een ter vergadering ingekomen brief van het mede-lid, den heer architect Ed. Cuypers, die onmogelijk persoonlijk tegenwoordig kunnende zijn, der vergadering voorstelde te besluiten aan B. en W. het verzoek te richten, zich alsnog te doen voorlichten door een gemengde Commissie van deskundigen, alvorens zij het plan bij den Gemeenteraad indienden. Dit voorstel vond geen ondersteuning, en kon dit bezwaarlijk in den gedanen vorm verkrijgen, vermits het plan bij den Raad is ingediend en derhalve niet in het stadium verkeert als waarin de heer Cuypers zich dit had gedacht.

Na enkele vragen en opmerkingen, gedaan door de H. H. Walenkamp, en Mr. Stuart, en een opwekkend woord van het eerelid der Afdeeling, den heer Leliman Sr., die zijne vreugde betuigde over den hernieuwden en krachtigen bloei der Afdeeling zooals hij die mocht waarnemen, sloot de Voorzitter de zeer druk bezochte vergadering, nadat hij dank had betuigd aan het bestuur van het Kon. Oudh. Genootschap voor het ter kunstbeschouwing afstaan van een mooie collectie plattegronden van Amsterdam in vroegere eeuwen, en aan den spreker voor zijne hoogst belangwekkende voordracht.

Afdeeling 's-Gravenhage. Op de vergadering van 11 November werd door den Voorzitter in herinnering gebracht hoe in Juni door de leden van de Afdeeling een bezoek werd gebracht aan de uitbreidingswerken van de Exploitatiemaatschappij Scheveningen en in October aan de Grafelijke Zalen op het Binnenhof. Verder werd mededeeling gedaan van de adressen gericht aan den Minister van W. H. en N. in zake de voorgestelde electrische tramlijn over het Binnenhof en een aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage in zake de stichting van het Vredespaleis.

De Heer J. de Koning, Civ. Ingenieur te Hilversum verkreeg daarop het woord tot het houden van een voordracht over het onderwerp Handwerksnijverheid en Staatshulp.

Na gewezen te hebben op de belangrijkheid van dit onderwerp werd door spreker nagegaan wat in andere landen en speciaal in Oostenrijk wordt gedaan tot bevordering van het ambacht.

Uitvoerig werden door den Heer de Koning de verschillende inrichtingen besproken zooals de permanente tentoonstelling van werktuigen, het geven van inlichtingen en het verstrekken van werktuigen aan vereenigingen, de cursussen voor meester en gezel in allerlei verschillende vakken met vergoeding aan personen die daarvoor in aanmerking komen.

De vakscholen en het leerlingstelsel en ten slotte het uitgebreide vereenigingsleven met rijksinspecteurs.

Ons land staat in dat opzicht ten achter, alleen het landbouwbedrijf maakt daarop een uitzondering. Spreker eindigt met den wensch dat de belangstelling voor het ambacht mag vermeerderen en dat spoedig zal tot stand komen de wet op het Technisch onderwijs

De Heer de Groot, Inspecteur van het Ambachtsonderwijs, die eveneens de door den inleider genoemde inrichtingen in Oostenrijk heeft bestudeerd heeft daarvan een geheel andere indruk gekregen.

Volgens hem staat ons land niet bij het buitenland ten achter wat het vakonderwijs betreft; de invloed der vakvereenigingen is eerder ongunstig te noemen, evenals de splitsing in zoovele onderdeelen van bedrijven, en de vorm van gilden wezen, enz. Hij is dan ook van oordeel, dat in ons land de inrichtingen van teekenonderwijs verder moeten worden uitgebreid doch dat wij niet het buitenland tot voorbeeld moeten nemen.

Ook de Heer van Nieukerken is het daarmede eens, hoewel hij met den inleider van de vakvereenigingen een gunstigen invloed verwacht.

De Heer de Koning beantwoordde de sprekers. Zijn bedoeling was niet het stelsel in Oostenrijk als voorbeeld te stellen en ook hij erkent gaarne hoe voortreffelijk ons ambachtsonderwijs is.

Door den Voorzitter wordt eveneens hierop gewezen, ook hij hoopt dat door verdere uitbreiding hier zal worden medegewerkt tot opheffing van het ambacht. Met den dank aan de sprekers wordt daarop de vergadering gesloten.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 12 November 1904. *Sluis, Damme en Brugge*, een stedebeschrijving die zal worden voortgezet.

De nieuwe Rembrandtzaal van het Rijks Museum te Amsterdam, met een plaat, de uitbouw aan de Zuidzijde van het gebouw voorstellende, waarvan het maken den 6den October werd aanbesteed. Het plan, van Dr. P. J. H. Cuypers, is in den stijl van het Museumgebouw De aanbouw zal zich goed aan den missieven gevel aansluiten en dezen geenszins ontsieren.

Architectura 12 Nov. *10e Lustrum — de Tentoonstelling;* een oproeping tot deelneming aan de tentoonstelling die in September 1905 zal plaats hebben. Naast de architectuur van onzen tijd, zal een keuze-tentoonstelling van oude kunst ingericht worden.

De oude Geldersch-Duitsche bouwstijl. Voortzetting, met eenige afbeeldingen, van 't verslag der lezing van den heer C. L. Van Balen over dit onderwerp, in A. et A. gehouden.

De brand van de Vondelkerk. Hierin wordt gewezen op het gevaar van een uitsluitend houten bedekking der kerkruimte. Een steenen overwelving onder de bekapping zou, zoo niet geheel, dan toch zeker zeer geruimen tijd het vuur uit de inwendige ruimte der kerk gehouden hebben.

De heer Walenkamp betuigt in een artikeltje *Vóór-historische wijsheid* den heer Berlage dank voor de opmerking over de onjuistheid zijner bewering, maar hoopt, dat de heer Berlage nog eens zijn oordeel zal zeggen over den inhoud van het artikel door den heer W. onder bovengenoemden titel geschreven „Architectura" van 8. Oct. j l.

De tempels van Zimbabwe, in Rodesia; een uit „The Architect" overgenomen verslag eener rede over de tempelruïnen van Rhodesia, gehouden door Mr. R. N Hall in de „Dudley Litterary Society". De oudere deelen der ruïnen vertegenwoordigen de monumenten eener nederzetting in Zuid-Afrika van het oude rijk van Saba, of Sheba, een wereldmacht van lang vóór, en ook gelijktijdig met het rijk van Koning Salomo.

Het „Technisch gedeelte" bevat: *Noordzee-kanaal,* en *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten,* waarvan het slot volgen zal.

De Bouwwereld, 9 Nov. *De uitbreiding van Amsterdam,* door J. H. W. Leliman. Voordracht gehouden in de Afd. Amsterdam der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst, op 8 Nov. 1904.

Waterleidingen; gevaarlooze verbindingen van zacht water, dezer dagen in den handel gebracht door de firma Elster en Co. te Rotterdam. Deze zijn een groote verbetering.

Technisch Weekblad. *Draadkabelbanen. Walstuw in de Main* te Schweinfurt. *Asbest en Asbestlei. Iets nieuws over electrische verlichting*: kleine stroomopwekkers, voor kleine gemeenten, van Siemens-Schuckert; de aanleg bestaat uit een spiritus- of benzinemotor met waterkoeling, een kleine aan den motor gekoppelde dynamo-machine, een accumulatoren-batterij en de benoodigde aansluit- en meettoestellen. Voor een huisverlichting bedragen de

kosten van installatie circa *f* 2100, en de exploitatie ongeveer 1 cent per kaars per uur.

UIT DEN VREEMDE.

De beroemde Engelsche zeeschilder Edwin Hayes overleed j.l. Maandag te Londen op 85-jarigen leeftijd. Hij exposeerde, met uitzondering van twee jaren, 45 achtereenvolgende jaren in de Royal Academy. Zijn zoon Claude Hayes is een welbekend landschapschilder.

Er bestaan plannen om te Parijs, in het Palais Royal, een groote Concertzaal te bouwen. Eenige kleinere onbeteekenende woningen zouden daartoe moeten afgebroken worden, waardoor men een ruim en fraai front naar de rue Neuve zoude kunnen verkrijgen. Aan een dergelijke concertzaal in het centrum van Parijs gelegen, schijnt groote behoefte te zijn.

De Hessische Landes-Hypothekenbank te Darmstadt heeft een internationale prijsvraag uitgeschreven voor de plannen van een nieuw bankgebouw. Prijzen van 2000, 1500, en 1000 marken. De plannen moeten voór 15 Januari 1905 ingeleverd zijn Inlichtingen, Karlstrasse 97, Darmstadt.

Bij Oskarshamn, aan de Zweedsche kust, in de zoogenaamde Kalmarsont aan de Noordelijke spits van het eiland Oeland, ligt het kleine eiland Jungfrun, dat ongeveer een vierkante K.M. groot is en tot het riddergoed Virbo behoort. Dit eiland, dat zich ongeveer 60 M. boven de zee verheft, is van het zuiverste gelijkmatigste donkerrood graniet, ongeveer van de zelfde samenstelling als het bekende Virbo-graniet, doch nog iets donkerder en van een warmen toon. Het eiland, dat volmaakt onbewoond was, wordt nu onmiddellijk in exploitatie gebracht.

Enkele gemeenten in Duitschland, o.a. Potsdam, hebben prijsvragen uitgeschreven, voor plannen van uitbreiding dier gemeenten.

Te Parijs is een tentoonstelling geopend, gewijd aan het caricaturisme. In de „Librairie Rey", hoek van den Boulevard des Italiens en een van de galeries van de passage de l'Opéra, vindt men o.a. 80 hoogst belangrijke en zeer geestige aquarellen van Noel Dorville.

BERICHTEN.

Het Vredespaleis. Aan „de Nieuwe Courant" ontleenen wij, dat in „The Evening Post," een der grootste New-Yorksche bladen, van de hand van den gep. Luit.-Generaal I. J. H. Gijsberti Hodenpijl, oud-Inspecteur van het wapen der Genie hier te lande, een artikel, gedateerd 's-Gravenhage 1 October 1904, voorkomt, waarin deze bij uitstek bevoegde schrijver den toenmaligen toestand der Vredespaleis-kwestie helder uiteenzet, en de drie terreinen toenmaals door den Haagschen Gemeenteraad beschikbaar gesteld, achtereenvolgens bespreekt. De schrijver prijst het Belvedèreplan als verreweg te verkiezen, met het oog op de zeldzaam mooie ligging en de gelegenheid welke het terrein biedt om van het Vredespaleis een inderdaad monumentaal gebouw te maken.

Op eene bij het artikel gevoegde situatieteekening zijn de drie terreinen aangeduid; de schrijver heeft het Belvedère-plan eenigermate uitgewerkt, om de Amerikaansche lezers te doen zien, hoe het had kunnen worden.

Maastricht. In de vergadering van den Gemeenteraad van 31 October j. l. werd besloten om over te gaan tot het sloopen van een ongeveer 20 M. lang gedeelte van den vestingwal, behoorende tot de verdedigingswerken die in het eerste gedeelte der XIIIe eeuw werden aangelegd, aansluitende aan de Helpoort, in 1229 gebouwd.

Hoewel reeds was aangevangen met het afgraven van den wal, heeft de Gemeenteraad den 14en November j.l. besloten, dit werk voorloopig te staken.

Verschillende protesten tegen de slooping hadden zich doen hooren; het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst heeft in een adres aan den Gemeenteraad verzocht, terug te komen op het besluit om den walmuur te doen verdwijnen.

Baarn. Tot Gemeente-architect is benoemd de heer F. F. de Boois, te Deventer.

Carnegie-stichting. Op 16 November is bij de Tweede Kamer der St. Generaal ingekomen het wetsontwerp betreffende aankoop ten behoeve van, en schenking van grond aan de stichting, voor de oprichting van het gebouw voor het Hof van Arbitrage en de daarmede verbonden bibliotheek.

De verkoop en koop der perceelen weiland, weg en water in den Benoordenhoutschen polder geschiedt voor *f* 440.000, te voldoen op 15 Januari 1905.

De kooper moet van de verkochte onroerende goederen een strook ter breedte van 30 M. gelegen aan de N. O. grens bestemmen om aan de Gemeente 's-Gravenhage kosteloos af te staan tot openbare straat; voorts moet hij een deel van het terrein aan de Z. O. zijde, zooals dezelfde gemeente zal eischen voor de doortrekking van den Benoordenhoutschen weg, kosteloos afstaan.

VERBETERING.

In het vorige blad komen, onder het hoofd „Tentoonstelling te St. Louis", een paar drukfouten voor, die de lezer zelve wel reeds zal verbeterd hebben, maar waarop wij toch nog willen wijzen.

Onder hen aan wie een speciaal diploma voor de eere-medaille werd toegekend, worden genoemd de heeren Eduard Cuipers en Ad. le Compte; de namen moeten zijn: Eduard Cuypers, en Ad. le Comte.

WAARSCHUWING.

Van geachte zijde wordt uit Rotterdam aan de redactie van dit blad verzocht, te waarschuwen voor een „teekenaar", die er dezer dagen zijn werk van schijnt te maken bij verschillende architecten geld tér leen te vragen, onder het voorwendsel op reis te zijn en zijn beurs verloren of vergeten te hebben.

Terugbetaling van geleend geld blijft achterwege.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:	ouderdom		salaris per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar,	23	jaar	f 45.—
„ „	27	„	- 80.—
„ „	26	„	- 75.—
„ „	27	„	- 80.—
„ „	30	„	- 80.—
„ „	23	„	- 60.—
„ „	23	„	- 60.—
„ „	24	„	- 90.—
„ „	21	„	- 30.—
„ „	28	„	- 80.—
„ „	21	„	- 75.—
„ „	22	„	- 80.—
„ „	23	„	- 70.—
„ „	21	„	- 60.—
„ „	46	„	- 90.—
„ Teekenaar	18	„	- 40.—
„ „	21	„	- 40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 21 NOVEMBER.

DIEMERBRUG. Het bouwen eener kerk.
De kerkeraad der geref. kerk te Diemen, 's midd. 12 u., bij Tinholt. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. bij den architect E. G. Wentink Jr., Utrecht. Aanw. gedaan.

LEIDEN. Het afbreken van het gedeeltelijk verbrande perceel en het opnieuw opbouwen van het huis, Hoogewoerd no 88, voor rekening van E. C. H. F. de Ruiter.
De arch. L. v. d. Laan, v.m. 11 u., in het koffiehuis van P. B. Erabas. De teek. en bestek ter inzage in genoemd café en aldaar verkrijgb. à f 1. Inl. geeft voorn. arch., Hoogl. Kerkgr. 28. Aanw. gedaan.

DINSDAG 22 NOVEMBER.

ARNHEM. Het bouwen van twee huizen aan den Zijpendalschenweg.
De arch. W. Diele. Bestek en teekeningen ad f 1,50, Jacob Cremerstraat 110.

GARIJP (FR.). Het bouwen van eene kleine burgerbehuizinge bij de Buurt.
De arch B. J. Gros. Bestek met teek. ter inzage bij den logementhouder J. Dijkstra. De biljetten worden ingewacht bij den arch. die inl. geeft.

TIEL. Het bouwen van 2 dubbele woonhuizen nabij den stationsweg in perc en massa.
De heer G Jager Gz., n.m. 2 u., in café

Centraal. Bestek en teek. ter inzage in voorn. café en tegen f 1 verkrijgbaar bij N. H. van Zetten. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 23 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Voorschoten. Raming f 25650.
Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posterijen en telegrafie, aan dat van het prov. bestuur van Zuidholland, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2e district te 's-Hage, bij den directeur van het post en telegraafkantoor te Voorschoten, en tegen f 0 45 te bekomen bij Gebrs. van Cleef te 's-Hage. Inlicht. geeft voorn. rijksbouwmeester en den opzichter bij de landsgebouwen J. G. P. Roel te 's-Hage Aanw. 15 Nov., v.m. 10½ u.

DONDERDAG 24 NOVEMBER.

ARNHEM. Het bouwen van een kapel met verbindingsgang in aansluiting met den bestaanden bouw.
Het bestuur van het R.K. gasthuis St. Elisabeth, v.m. 11 u, in het centraal gebouw.

GEULLE (LIMB.). 1e. Het bouwen eener nieuwe school en het verbouwen der best. school en onderwijzerswoning; 2e. het lever. en plaatsen van schoolmeubelen.
Het gem.best., n.m. 3½ u. Ter secret. te Geulle en bij den archit. Jos. Joosten, Stationstraat 27, Maastricht, zijn bestek en teek. voor schoolbouw ad f 3 en voor de schoolmeubelen ad f 1,50 verkrijgb. Teek. liggen ter inzage bij genoemden arch. waar verder alle inl. te bekomen zijn. Aanw. 24 Nov., n.m. 2 u.

SCHEVENINGEN. Het bouwen van een kerkgebouw.
Het bestuur der geref. kerk A Teek. en bestek tegen f 3 verkrijgb. bij den architect Th. Anema, Valeriusstraat 100 te 's-Hage.

STADSKANAAL. *a* Het bouwen van eene boerenbehuizing aan het Onstwedderboerendiep te Musselkanaal onder bijlev. van al het daartoe ben.; *b.* de glas- en verfwerken.
De heer H. Maarsingh, 's av. 7 u, in 't café van A. S. Smith, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. Linzel, arch. Aanw. 24 Nov., v.m. 10 u.

VRIJDAG 25 NOVEMBER.

ZWOLLE. Bestek no. 31. Het maken van een wachterswoning voor de draaibrug in den toegangsweg naar het station stadskanaal. Raming f 5650.
De directie der Noordoosterlocaalspoorw. maatij., n.m 1½ u. (west Europ. tijd).

ZATERDAG 26 NOVEMBER.

ENSCHEDÉ Het bouwen van een magazijn hoog 3 verdiepingen bij de fabriek aan de Lage Bothofstraat.
De firma Nico ter Kuile en Zn., 's midd. 12 u., in hotel „de Graaff". Bestek en teek. tegen f 6 verkrijgb. ten kantore van G. Beltman A Gz., arch., alw. tevens inl. te bekomen. Bestek en teek. worden tegen f 5 van de inschrijvers teruggenomen. Aanw. 26 Nov., v.m. 9 u.

MAANDAG 28 NOVEMBER.

EINIGHAUSEN (LIMB.). Het bouwen eener kerk aldaar.
Het R.K. paroch. kerkbestuur, n.m. 3 uur. Plannen met bestekken te verkrijgen op de pastorie tegen f 15 per stel, doch kunnen op den dag der besteding ingeleverd worden tegen terugbetaling van f 12,50 per ongeschonden stel. Inl. te bekomen bij den arch. C. Franssen te Roermond. Aanw. 28 Nov., voorm. half twaalf.

DINSDAG 29 NOVEMBER.

FRIEZENVEEN (OV.). Het uitbreiden der fabriek aan het Westeinde.
De arch. F. A. Koch, Scheveningen. Bestek en teek. tegen f 6 verkrijgb. ten kantore der firma Jansen en Tilanus te Vriezenveen en voorn. arch. en worden na de besteding tegen f 5 teruggenomen.

WOENSDAG 30 NOVEMBER.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een school voor voortgezet lager onderwijs met conciergewoning op een terrein achter de Hoven Ram f 74000.
Het gem.best., n.m. 3 u.

LONNEKER Het bouwen van een winkelhuis met slachthuis enz. aan den rijksweg bij de Glanerbrug
De heer A. Frankenhuis, v.m. 11 u., in 't café van Ter Haar Droste. Bestek en teek. verkrijgb. tegen f 4 t.n kantore van G. Beltman AGz., arch, alw. tevens inl. te bekomen. Bestek en teek. worden tegen f 2,50 van de inschrijvers teruggenomen. Aanw. 30 Nov., v.m. 9½ u.

DONDERDAG 1 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een school aan straat XXV in het bouwplan „Engelenburg".
Het gem.best., n.m. 2 u. Aanw. 28 Nov., 2 u., aan de gemeentewerf, daarna ter plaatse. De voorw. tegen f 1,20 en teek. tegen f 0,60 aan de gemeentewerf verkrijgbaar.

ZATERDAG 3 DECEMBER.

OUD BEIJERLAND. Het bouwen van een vergaderzaal met toebehooren op een terrein ten Zuiden van den Molendijk aldaar.
Het bestuur der afdeeling van den Nederlandschen protestantenbond te Oud-Beierland, n m. 5 u., in het koffiehuis van J. Tuk. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 bij firma W. Hoogwerf Az. Aanw. 3 Dec., namiddags 2 ure.

DONDERDAG 22 DECEMBER

HAARLEM. Het bouwen van een openbaar slachthuis.
Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek en 25 teek. na 21 Nov. à f 8 te bekomen ter secretarie.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

30 OCTOBER.

ZEIST Het aan- en verbouwen van den huize Lommerlust. Door den architect Joh. Meerdink Jr.
Laagste inschrs. v. d. Brink en Harmsen, f 14508. Gegund.

ZEIST. Het aan- en verbouwen der fabriek van de firma Kraepellin en Holm aldaar.
Laagste inschrs. Gebr. Voermans, f 1125. Gegund.

7 NOVEMBER.

OVERSCHILD GEM. LOPPERSUM. Het herbouwen van een logement, doorrit, enz., onder bijlever. der ben. materialen etc. Door den heer J. Boomgaard.
Laagste inschr. A. Post, Wirdum, f 3948. Gegund.

OVERSCHILD GEM. TEN BOER. Het herbouwen van eene behuizing, schuur enz. onder bijlev. der ben. materialen enz. Door den heer H. Schuurman.
Laagste inschr. Everhardus, Delfzijl, f 2769. Gegund.

8 NOVEMBER.

BUSSUM. Het bouwen van een stalgebouw met wagenhuis en toebehooren op de renbaan „Cruijsbergen". Door het bestuur der Algem. Harddraverij Vereeniging.
Laagste inschrijver J. v. 't Klooster, f 8515.

KERK-DRIEL (GELD.). Het bouwen van een toren en het verlengen der kerk met eene travée, benevens twee kapellen aan de bestaande R. K. kerk. Door het R. K. parochiaal kerkbest v. d. H. Martinus.
Laagste inschr. v. d. Heuvel, Volkel, f 31200. Gegund.

WOLVEGA. Het bouwen van een burgerwoon- en winkelhuis met schuur aan de Hoofdstraat te Wolvega, Westeinde. Raming f 3000. Door mej. de wed. R. Kuipers.
Laagste inschrs. Gebr. Lenstra, Wolvega, f 2951.

9 NOVEMBER.

AMSTERDAM (ONDERH.). Het bouwen van een winkelhuis en magazijnen aan de Damstraat no. 23, O.-Z.-Voorburgwal 236—238 en Pijlsteeg 4, 6 en 8, voor de firma Ed. Schade Jr. Door den architect Jac. van Straaten Jr.
Gegund aan J. J. P. Thuring, Amsterdam, voor f 85453.

SPIJK (GR.). Het bouwen van een kerkgebouw met toren en consistorie, naast de nieuwe pastorie te Spijk. Door de kerkeraad der geref. kerk A.
Laagste inschrijver A. Pastoor, Stedum, f 14960. Voorwaardelijk gegund.

10 NOVEMBER.

ARNHEM. Den bouw van een wachthuis voor de ambtenaren der belastingen te Lobith. Raming f 16950. Door de directeur der directe belast. enz.
Laagste inschrijver G. J. P. Zuiderhoek, Oosterbeek, f 16056.

NUENEN. Het bouwen van twee woonhuizen met bijlevering van alle materialen voor den heer J. van Luijtelaar.
Laagste inschr. Wed. Th. de Vries, f 1900.40. Gegund.

OLDENZAAL. Het verbouwen van een woonhuis in de Deurningerstraat. Door mej. H. Verhoeven.
Laagste inschr. P. H. Op de Weegh, f 2250. Volgens bestek 8 dagen beraad.

VUCHT (N.-BR.). Het bouwen van een patronaat met teekenschool. Ram. f 24.200 Door het r.k. kerkbestuur van Vught.
Laagste inschr. P. Hanssen, 's-Bosch, f 20836. Gegund.

11 NOVEMBER.

ALKMAAR. Het verbouwen van het perceel aan het Verdronkenoord no. 58. Door den bouwk. W. H. Matthijsen.
Laagste inschr. K. Landman, f 1975. Geg.

EIBERGEN. Het bouwen eener pastorie, met gedeeltelijke lev. van materialen. Door de kerkvoogden der Nederl. herv. gem.
Laagste inschr. B. Olthof, Eibergen, f 9444.

EPE (GELD.). Het bouwen van een woonhuis. Raming f 920. Door den heer G. J. Pijkeren.
Laagste inschr. Gebr. v. Ommen, Epe, f 813. Gegund.

OOSTEIND, GEM. OOSTERHOUT (N.-BR.). Het sloopen van een woonhuis, en het ter plaatse bouwen van een nieuw woonhuis met achterbouw met bijlev. der ben materialen. Door den arch. C. A. Oomes Az.
Laagste inschr. H. C. Wagner, Dongen, f 4360. Gegund. Een biljet van onwaarde.

ROERMOND. Het bouwen eener nieuwe school. Door de Eerw. zusters aan de Kloosterwandstraat.
Laagste inschr. H. Peeters, f 37312.

ZANDVOORT. Het bouwen van drie villa's op terreinen aan den Kostverlorenstraatweg (nabij den tol) te Zandvoort. Door den arch. W. F. Doeglas te Haarlem.

Laagste inschrs. J. Water en L. ten Broeke, Zandvoort en Haarlem, f 16250.

12 NOVEMBER.

GELDROP (N.-BR.). Het afbreken van een woonhuis en daarna opbouwen van een winkelhuis met bijbouw. Raming f 2780. Door den heer J. Dielis Jaczn.

Laagste inschr. A. Janssen, Zesgehugten, f 2780. Gegund.

GROOTEGAST (GR.). Het bouwen van een burgerbehuizinge aan den straatweg. Raming f 1310. Door den heer J. Schuilenga te Surhuisterveen.

Laagste inschr. Nanninga, Briltil, f 1295.

14 NOVEMBER.

ASSEN. Het bouwen van een woonhuis met smederij en een dubbel woonhuis aan den Stegeweg. Door den arch. Smallenbroek voor den heer H. M. Mulder.

Timmer- en metselwerk. Laagste inschr. R. Vissinga, f 6096*.
Verfwerk, J. Ernens, f 596*.
Stucadoorwerk. Joh. Weertman, f 294*.
* Gegund.

NOORDWIJK AAN ZEE. Het verbouwen van het café restaurant met bijkomende werken. Ram. f 11900. Door den arch. H. Liefferink.

Laagste inschr. M. J. Woud, Amsterdam, f 8500.

15 NOVEMBER.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 4 woonhuizen met bijbouwen in 't Groote Getferd bij 't station Zuid Door Mej. wed H. Varvik.

Laagste inschr. H. W. te Pas, f 4985. Volgens bestek 4 dagen beraad.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van eene dubbele villa aan de laan van Nieuw Oost-Indië nabij den tol gem. Voorburg. Door de heeren de Groot en Kalis.

Laagste inschr. H. Snoeck, f 33790.

ROTTERDAM. Het maken van een fabr. enz. te Hillegersberg. Door de heeren Bettenhausen en Ringlever.

Laagste insch. Gebr. A. en G. van Staveren, f 6900.

16 NOVEMBER.

's GRAVENHAGE. Het bouwen van een postkantoor met directeurswoning te Aalsmeer. Door het min. van W., H. en N.

Laagste inschr. Gebr. v. Pelt, Helder, f 24570. Twee brieven van onwaarde.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van eene loods tot berging van telegraafmaterieel. Ram. f 7950. Door het min. van W. H. en N.

Laagste inschr. H. Wienhoven, den Haag, f 7134. 1 biljet ongeldig.

Cement-ijzerwerken. — L. H. KURPERSHOEK, Zwaanshals, Rott.
Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen, H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY. Dordrecht.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ, **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's Gravenhage. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — Amsterdam. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Houtgraniet. — PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën. — J. F. KRONER & Zonen, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming. — Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — Th. van Heemstede Obelt, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — Fred. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91,
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Quenasttegels. — KLOOS & VAN LIMBURGH. Rotterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — Th. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL. Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Spiegel- en Vensterglas enz. — P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalinrichtingen. — D. S. M KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. d LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — Aug. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bestuur v. d. Maatschappij: A. SALM G.Bz., *Voorzitter.* ED. CUYPERS, *Vice-Voorzitter.* — Jb. v. d. BAN Pz., V. G. A. BOSCH, M. A. C. HARTMAN, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, F. W. M. POGGENBEEK, J. VERHEUL Dz. **Commissie van Redactie:** Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz. en J. VERHEUL Dz. **Redacteur:** C. T. J. LOUIS RIEBER.

26 NOVEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 48.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij werden de hieronder volgende adressen verzonden.

Aan den Raad der Gemeente Maastricht.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft met groot leedwezen kennis genomen van een besluit van Uwen Raad, d.d. 31 October 1904, om over te gaan tot het sloopen van een ongeveer 20 M. lang gedeelte van den vestingwal te Maastricht, behoorende tot hare verdedigingswerken die in het eerste gedeelte der XIIIe eeuw werden aangelegd, en aansluitende bij de Helpoort.

Het Hoofdbestuur zou het ten zeerste bejammeren indien uitvoering aan dit besluit werd gegeven, daar hierdoor niet alleen een krijgskundig werk, dagteekenende uit omstreeks 1225, en waarvan hier te lande geen enkel dergelijk voorbeeld meer kan worden aangewezen, zou verloren gaan, maar waardoor ook de Helpoort zelve, het oudste nog bestaande krijgskundig bouwwerk in Nederland, dagteekenend uit 1229, in zooverre geschonden zou worden, dat de thans nog aan te wijzen, zich bij die poort onmiddellijk aansluitende bevestigingswerken uit hetzelfde tijdperk, zouden ontbreken.

Hierdoor zal een eerbiedwaardig monument, getuigende van het grootsch verleden der stad Maastricht, aanmerkelijk aan beteekenis verliezen, terwijl het toch in het belang der Gemeente van groot gewicht moet worden geacht, zorg te dragen voor het ongeschonden behoud van dergelijke monumenten, wier bestaan een groote aantrekkingskracht voor velen heeft, zooals onder anderen kon worden waargenomen bij het bezoek dat door een groot aantal leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 17 September 1904 aan Maastricht, en in het bijzonder ook aan de Helpoort en de haar omgevende oude bevestigingswerken uit de XIIIe en XIVe eeuw, werd gebracht.

Het is om bovengenoemde redenen dat het Hoofdbestuur der Maatschappij zich veroorlooft bij Uwen Raad er eerbiedigljk op aan te dringen, terug te komen op Uw besluit tot slooping van den walmuur in dit adres bedoeld, en dit voorbeeld van vestingbouwkundigen aard voor het nageslacht ongeschonden te bewaren.

't welk doende enzoovoort.

Amsterdam, 16 November 1904.

het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

A. SALM G.Bz., *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*

Aan den Raad der Gemeente Kampen.

Door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgericht in 1842, is met groote belangstelling vernomen, dat door Burgemeester en Wethouders der Gemeente Kampen aan Uwen Raad het voorstel wordt gedaan, om het Gothische Koopmanshuis aan de Oudestraat te Kampen voor de Gemeente aan te koopen.

Dit gebouw, afkomstig uit de tweede helft der XVe-, of den aanvang der XVIe eeuw, is van buitengewoon groote kunsthistorische waarde; het is een der fraaiste van die hoogst zeldzame uitingen van burgerlijke bouwkunst, waarvan ons land nog slechts zeer weinige voorbeelden bezit.

Het zou ten zeerste te betreuren zijn, indien dit zoowel uit- als inwendig merkwaardige huis aan sloopershanden werd overgeleverd. Daarom juicht het Hoofdbestuur met groote ingenomenheid het denkbeeld toe, om dien kostbaren, vier eeuwen ouden schat in eere te houden, en als een bijna ongeschonden voorbeeld van den kunstzin van een vroeger geslacht tot studie en leering te doen blijven strekken.

Gebouwen van zulk een kunstwaarde werken bovendien mede om aan eene stad een bekoorlijkheid te geven, waarvan zeer velen steeds de aantrekkingskracht gevoelen.

Dergelijke overwegingen hebben de besturen van vele buitenlandsche steden, zooals Brugge, Brussel, Hildesheim, Keulen, Parijs, Neurenberg, enz. doen inzien, dat het waken over hare schatten van kunst en geschiedenis, en het behouden en verzorgen van hare oude merkwaardige bouwwerken, groot of klein, gewichtige gemeentebelangen zijn; zij hebben nog onlangs den Raad der Gemeente Delft doen besluiten een bijdrage toe te staan tot

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag moeten vrachtvrij bezorgd zijn vóór of op den 1en Juni 1905, des namiddags ten 4 ure, aan het adres van den 1sten Secretaris van het Genootschap, Café Parkzicht, te Amsterdam.

Het programma voor dezen wedstrijd is opgenomen in het weekblad „Architectura", no. 47, van 19 Nov. 1904.

Aan dat programma is het volgende ontleend.

Het gebouw wordt geacht rondom vrij te liggen, op een rechthoekig terrein, met den hoofdgevel aan een gracht en aan de overige zijden begrensd door straten.

Het kan bestaan uit een souterrein, een bel-étage en een bovenverdieping. (De localiteiten worden opgegeven.)

Gevraagd worden de teekeningen van: *a.* een situatie van het geheele terrein op 1 à 500; de plattegronden en minstens twee doorsneden op 1 à 100; een doorsnede over de Statenzaal, op 1 à 20; een perspectief van het inwendige van het gebouw..

Als eerste prijs wordt uitgeloofd een som van *f* 400, als tweede prijs een som van *f* 200, als derde prijs een som van *f* 50, alle prijzen met het Diploma van het Genootschap.

De Jury is samengesteld uit de volgende heeren: K. de Bazel, H. P. Berlage Nz., Js. Ingenohl, A. Salm G.Bz. en Jan Springer, Architecten, en Mr. A. A. Land, Griffier der Staten van Noord-Holland.

De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak van de jury worden bekend gemaakt, en de ingekomen antwoorden zullen voor zoover de gelegenheid het toelaat, worden tentoongesteld op de kunsttentoonstelling die ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Genootschap zal worden gehouden.

De nadere eischen waaraan het gebouw zooveel mogelijk zal moeten voldoen, betreffende de situatie en groepeering der verschillende lokalen, worden door het bestuur van het Genootschap in overleg met den Griffier der Staten van N. Holland vastgesteld en zullen zoo spoedig mogelijk worden bekend gemaakt.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Utrecht. Door den heer F. J. Nieuwenhuis werden in de bijeenkomst op 15 November j.l., mededeelingen en toelichtingen verstrekt over de restauratieplannen van de torens en den daartusschen staanden voorgevel van de St. Nicolaaskerk te Utrecht, in verband met de van zijne hand komende teekeningen in de aflevering van „Afbeeldingen van oude bestaande Gebouwen", 1904, platen 221 en 222; vooral ook met het oog daarop, dat niet ieder van de leden in het bezit van genoemde plaatwerken kan gesteld worden.

Het stichtingsjaar der kerk is niet bekend, evenmin hare latere geschiedenis; de vormen geven echter zeer duidelijk aan, dat deze uit de Romaansche periode afkomstig zijn.

Om eenigszins nader tot het tijdperk van den bouw te geraken, schetste Spreker, met toelichting van eene situatie, het stadskwartier, waar het oude Utrecht, vermoedelijk met zijne ommuring aan de Westzijde, in het begin der 12de eeuw zich had gevormd.

De kerk echter is niet in dit kwartier, maar meer in zuidelijke richting gesticht.

Als men nu in aanmerking neemt, dat in het jaar 1127 een vaart werd gegraven van af het oude kwartier in verbinding met andere wateren in zuidelijke richting (thans Oudegracht), dan kan veilig aangenomen worden, dat de stad zich naar deze zijde heeft uitgebreid en de Nicolaaskerk omstreeks het midden der 12de eeuw aldaar gesticht zal zijn.

Van de kerk is, door de vele verbouwingen, weinig oorspronkelijks overgebleven; alleen is nog een gedeelte Romaansche frieslijst bij het dak aanwezig. De beide torens, in tufsteen opgetrokken, zijn vrijwel bewaard gebleven; alleen is op een er van een gedeelte in baksteen opgemetseld, waarop een renaissance torenkoepel met klokkenspel is geplaatst. Overigens zijn ze zeer eenvoudig, alleen vlakke pilasters aan de hoeken, en door bogenfriezen in de hoogte, in 2 à 3 vakken, verdeeld. Ook zijn nog de kroonlijsten en de vensteropeningen, in twee boogjes, rustende op eene kolom en gevat in een omsluitboog, aanwezig.

Bij de opmeting bleek, dat de beide torens ongeveer 28 cM. taps waren opgemetseld, hetwelk het oog aangenaam aandoet.

Het grondvlak om de torens en kerk schijnt in den loop der tijden ongeveer 1 M. opgehoogd te zijn, zoodat bij de restauratie ook afgraving zal moeten plaats hebben.

Alsnu ging men over tot het bezichtigen van plaatwerken, „Architektur der Gegenwart", verstrekt door den heer A. Nijland.

De heer J. T. Kok was de tolk der aanwezigen om de heeren Nieuwenhuis en Nijland dank te zeggen, waarna de vergadering uiteen ging.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 19 November 1904. *Het uitbreidingsplan van Amsterdam.* In dit artikel worden eenige bezwaren genoemd, die tegen het plan van den heer Berlage werden ingebracht, en ten slotte het oordeel uitgesproken, dat het den ontwerper niet moeilijk zal vallen zijn plan van de details, die er nu misschien een te groote plaats in beslaan, te ontdoen, om alleen de groote lijnen te laten spreken. Mocht hij daartoe over kunnen gaan, dan zullen vele der thans bestaande bezwaren verdwijnen.

De Tempel des Vredes. Bij de bespreking van den inhoud van het artikel uit „De Opmerker" van 5 Nov is gezegd, dat dit blad *de* Ned. architecten in een verkeerd daglicht stelde, door de bewering, dat zij voor een nationale prijsvraag gepleit hebben. „De Opm." deed dit op grond — zooals nu blijkt — dat het Hoofdbestuur der Mij. op 26 Juni 1903 aan Z. Exc. den Minister van Buitenl. Zaken gevraagd heeft een Nederl. Commissie in te stellen: „om het uitschrijven van eene prijsvraag vóor het ontwerpen van bedoeld gebouw (dus voor de zittingen van het Perm. Hof van Arbitrage) voor te bereiden, in het vertrouwen, dat *door een dergelijke Commissie* maatregelen zullen *kunnen* genomen worden, waardoor de stichting wordt gewaarborgd van een gebouw, dat een uiting moge zijn van onze vaderlandsche bouwwijze". (De gecursieveerde woorden zijn zuinigheidshalve (?) door De Opm. weggelaten.) De bedoeling van deze woorden kan, volgens de Opm., geen andere zijn, dan dat men alleen Ned. architecten aan de prijsvraag zoude willen doen deelnemen, omdat het moeilijk valt aan te nemen, dat vreemdelingen aan onze vaderlandsche bouwwijze uitdrukking zouden kunnen geven.

Het blijkt nu, dat de woorden „vaderlandsche bouwwijze" de oorsprong zijn van het verwijt. Is echter met die woorden een bepaalde stijl uit een aangeduide periode bedoeld, — een stijl die voor een buitenlander een hinderpaal zou zijn?

Is er niet iets wat onze vaderlandsche bouwwijze, ook heden ten dage nog, kenmerkt, en geen struikelblok voor een bekwaam buitenlander behoeft te zijn? Een goede opmerker zal het antwoord wel weten te geven, en met een beetje welwillendheid vertrouwen, dat de Commissie die den Minister heeft voorgelicht, waarschijnlijk ook wat de uit te schrijven internationale prijsvraag betreft, de bedoeling van de gewraakte woorden wel zal begrijpen.

Architectura. 19 Nov. In *De prijsvraag voor den Vredestempel,* bespreekt de heer Walenkamp de wijze waarop de wedstrijd zal gehouden worden, dat is: zullen alle antwoorden op één plaats worden afgewacht, of zullen in de verschillende landen vóór-wedstrijden worden gehouden? De schrijver bespreekt de moeielijkheden van de eerste wijze, en komt tot de conclusie, dat het eenig mogelijke blijft: „vóór-wedstrijden in elk land te houden".

In *„Stadsuitbreiding"* beweert de heer v. H. Vlieg, dat na de voordracht van den heer Berlage over zijn ontwerp voor uitbreiding van Amsterdam, duidelijk is geworden, dat — zooals volgens den schr. te verwachten was — de ontwerper noch van den heer Gosschalk, (in „de Groene"), noch van wien ook, lessen behoeft. Aan het plan ligt een ideale gedachte ten grondslag die waardeering vraagt. Ware het plan eerder, in zijn samenhang met bestaanden aanleg gepubliceerd —, er zou stellig een meer waardeerende kritiek zijn geleverd.

Over *Vóór-historische Wijsheid*, van den heer Walenkamp, zal de heer Berlage zijn oordeel — door den heer W. gevraagd — niet verder doen hooren; de heer B. verlangt eerst klemmender bewijzen voor hetgeen de heer W. heeft willen betoogen, n.l. dat het 12-tallig stelsel door „onze Schepping" spreekt, met welke bewering de heer W., zooals hij zelf erkende, zich vergist heeft.

Het „Technische Gedeelte" bevat het slot van: *Iets over het samenstellen en ontbinden van krachten*

De Bouwwereld. 16 Nov. Vervolg van: *De uitbreiding van Amsterdam,* voordracht van den heer J. H. W. Leliman.

Een artikel: *Een Centrale school voor Middelbaar Technisch Onderwijs,* heeft dezelfde strekking als een artikel onder hetzelfde hoofd, opgenomen in het Bouwk. Weekblad van 12 Nov. 1904. Wat in een noot gezegd wordt, dat de Bond van Directeuren van Amb.scholen, en de Vereeniging tot Bev. van de Vakopleiding

enz. adressen tegen de Centr. School zouden hebben ingediend, is minder juist Die adressen zijn tenminste nog niet openbaar gemaakt.

Het nummer bevat een afbeelding van het woonhuis Essenlaan 66 te Rotterdam, architect J. P. Stok Wz., en een van het postkantoor te Roulers in West-Vlaanderen, architect J. Coomans.

Technisch Weekblad. 17 Nov. *Optische lenzen en kijkers van geodetische instrumenten,* door P. A. Freijlink E.M.z.

Metallicus. 17 Nov. Slot der bespreking over de *Ongevallenwet 1904. Het acetyleenlicht* in concurrentie met andere metrhoden van verlichting.

UIT DEN VREEMDE.

De meeste menschen die een huis met tuin bewonen, leggen hun tuin aan, zoo als hun persoonlijke smaak of nog mèer, die van hun tuinman hun aangeeft, en houden totaal geen rekening met de architectuur van hun woning. Bij de nietszeggende architectuur die een 25 jaar geleden de meeste der huizen vooral in kleinere steden hadden, schaadt dit natuurlijk aan het geheel niet; doch waar nu vele der nieuwe huizen een zekeren stijl of persoonlijk karakter van den architect vertoonen, is het noodzakelijk, dat de tuin aangelegd .wordt in den geest van de architectuur van het huis. Het is vooral de laatste Dusseldorfsche tentoonstelling, die dit zeer aanschouwelijk heeft aangetoond, en in die richting eene sterke beweging in Duitschland heeft doen ontstaan.

Weenen is zeer ruim gebouwd en hare bevolkingsdichtheid is slechts één vijfde van die van Parijs of Berlijn.

Per hectare wonen in Weenen 63 menschen.

Te Weenen wordt een zeer groote nieuwe volkschouwburg gebouwd. De voorwaarden waarop de gemeenteraad den grond daarvoor verkocht heeft, bevatten o.a. dat deze schouwburg nimmer als rook of variété-théatre mag gebruikt worden.

Bij een der meest bekende firma's te Parijs wordt een motorboot van 25 M. lengte gebouwd die in snelheid alle tot nu bekende motorbooten zal overtreffen. Zij werkt met twee motoren elk van 200 paardenkrachten, en zal varen met eene snelheid van 60 K. M. per uur.

Te Parijs zijn 35.000 personen, téléphonisch aangesloten.

Te Parijs is wederom een gemeentelijke wedstrijd geopend voor de fraaiste en beste huizen, nu in het bijzonder voor het verlengde van de rue Réaumur. Van de vier bekroonde huizen zullen de eigenaars vier jaren lang de helft der straatbelasting te betalen hebben, de architecten elk een gouden-, en de aannemers elk een bronzen medaille ontvangen.

BERICHTEN.

Prijskamp in de schilderkunst. Bij Kon. besluit van 12 Nov. j. l. is aan den heer J. C. B. Sluyters toegekend de gouden eerepenning in den prijskamp in de schilderkunst, aan de Rijks Academie van Beeldende Kunsten gehouden in 1904, en is hem voorts voor het tijdvak 1 Dec. 1904 tot 30 Nov. 1905 een jaargeld van *f* 1200 verleend, bestemd om hem in de gelegenheid te stellen zich in de schilderkunst te volmaken.

Het Huis. Te Amsterdam is opgericht „Het Huis," atelier voor decoratieve kunst. De raad van beheer bestaat uit de heeren Ed. Cuypers, J. H. Van Eeghen, Paul May, Jhr. Mr. C. J. den Tex, en Mr. G. Vissering. Administrateur is de heer W. Knap W.Gz. De ateliers, gevestigd Kerkstraat 310, stellen zich ten doel het bevorderen der Hollandsche Kunstnijverheid door het smaakvol inrichten en versieren der woning, onder artistieke en practische leiding van den heer Ed. Cuypers. Alle schetsen en ontwerpen zullen deels door eigen krachten, deels door de eerste inrichtingen hier te lande worden uitgevoerd, doch steeds onder nauwkeurig toezicht van voornoemd atelier. De werkzaamheden die op eigen ateliers worden uitgevoerd, zullen voorloopig bestaan in het uitvoeren van decoratief schilderwerk, het vlechten van rieten meubelen, het bewerken van koper en andere metalen, voor gebruiksvoorwerpen en onderdeelen der binnen-architectuur, en het vervaardigen van kunstnaaldwerk.

„Het Huis" is voorts van plan permanente tentoonstellingen te organiseeren van teekeningen en kunstvoorwerpen, en een uitgebreiden catalogus verkrijgbaar te stellen.

St. Janskerk te Gouda. Thans zal — volgens het Vaderland — ook het raam n°. 7, een geschenk van Koning Filips II, door het atelier van den heer Jan Schouten te Delft worden gerestaureerd.

Van dit kunstwerk van Dirk Crabeth, geplaatst in het Noordelijk kruispand, groot 805½ vierkante voet, is het bovenvak, voorstellende de inwijding van den tempel door Salomo, in 1790 door hagel vernield en door witte ruiten vervangen.

Aanvankelijk was voor het herstel van het benedendeel (voorstellende de instelling van het Heilig Avondmaal) een deel der kosten aangeboden door den heer Rahusen, te Amsterdam. Thans heeft deze de restauratie geheel voor zijne rekening genomen.

Veiling Bom. Te beginnen op 28 Nov. a. s. zal in het verkooplokaal van den heer H. G. Bom te Amsterdam een veiling worden gehouden van: de meest verschillende instrumenten — waaronder mathematische, en teekeninstrumenten — (28 Nov. tot 1 Dec.), antiquiteiten en curiositeiten (2 en 3 Dec.), en oude en moderne schilderijen, topographische en historische prenten, enz. (3 tot 8 Dec.). De catalogi liggen ter raadpleging op de bibliotheek van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst.

Maassluis. Tot Gemeente-architect is benoemd de heer H. Brand, Gemeente-bouwmeester te Terneuzen.

Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten. De Statuten van deze Vereeniging, gevestigd te 's Gravenhage, zijn goedgekeurd bij Kon. besluit van 14 Oct. 1904.

De Vereeniging stelt zich ten doel: *a.* het bevorderen der volkswelvaart, voornamelijk waar deze beïnvloed wordt door maatregelen op technisch gebied; *b.* het bevorderen van den groei van het Staatswezen in democratischen zin, voor zooverre zulks met het sub *a* genoemde verband houdt; *c.* het behartigen van de maatschappelijke belangen der ingenieurs in het algemeen en van de leden in het bijzonder.

Dit doel tracht zij te bereiken door: *a.* het bestudeeren van vraagstukken van oeconomisch- of staatkundig-technischen aard, het zich uitspreken daaromtrent en het werkzaam optreden in desbetreffende aangelegenheden; *b.* het geven van adviezen omtrent aangelegenheden als sub *a* bedoeld; *c.* het uitgeven of bevorderen der uitgaven van periodieken en andere geschriften; *d.* het houden van vergaderingen; *e.* het vormen eener bibliotheek; *f.* het onderling verleenen van financiëelen en moreelen steun in de gevallen bij het huishoudelijk reglement omschreven; *g.* het aanwenden van alle andere wettige middelen, die de vereeniging noodig oordeelt.

Gewone leden kunnen zijn: zij die het beroep van ingenieur of architect beoefenen of beoefend hebben; zij die in het bezit zijn van een ingenieurs diploma; docenten en assistenten aan de Technische Hoogeschool of daarmede gelijk te stellen inrichting. Buitengewone leden kunnen worden zij, die zich aan de Technische Hoogeschool of daarmede gelijk te stellen inrichting bekwamen voor het beroep van ingenieur of architect.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 28 NOVEMBER.

EINIGHAUSEN (LIMB.). Het bouwen eener kerk aldaar.

Het R.K. paroch. kerkbestuur, n.m. 3 uur. Plannen met bestekken te verkrijgen op de pastorie tegen f 15 per stel, doch kunnen op den dag der besteding ingeleverd worden tegen terugbetaling van f 12,50 per ongeschonden stel. Inl. te bekomen bij den arch. C. Franssen te Roermond. Aanw. 28 Nov., voorm. half twaalf.

SCHEVENINGEN. Den bouw van een winkelhuis met afzonderlijke bovenwoning, aan de Keizerstraat, Scheveningen.

De heer F. J. Osse. Bestek en teek. à f 1,50 per stel verkrijgbaar bij den bouwk. C. J. M. van Duijne, Havenkade 37 te Scheveningen.

DINSDAG 29 NOVEMBER.

FRIEZENVEEN (OV.). Het uitbreiden der fabriek aan het Westeinde.

De arch. F. A. Koch, Scheveningen. Bestek en teek. tegen f 6 verkrijgb. ten kantore der firma Jansen en Tilanus te Vriezenveen en voorn. arch. en worden na de besteding tegen f 5 teruggenomen.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een winkelhuis met woning aan het Noordeinde.

De arch.-ingenieur J. Limburg, bij wien bestek en teek. tegen f 3 verkrijgb.

HENGELO (OV.). Het bouwen van eene woning op een terrein aan de Pastoriestraat.

De heer P. Hems, 's av. 8 u., in 't café van J. Adelerhof, alw. bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft de arch. Spiers. Aanw. 29 Nov., n.m. 3 u.

WOENSDAG 30 NOVEMBER.

DELFT. Het sloopen van het perceel aan de binnenwatersloot no. 18 te Delft, en het aldaar bouwen van een winkelhuis met bovenwoning.

De archit. C. J. L. Kersbergen, v.m. 11 u., in café „Lubrechts", Groote Markt. Bestek en teek. tegen f 0,75 verkrijgb. bij den arch., terwijl een exemplaar in genoemd koffiehuis ter inzage ligt. Aanw. 25 Nov., v.m. 11 u.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een school voor voortgezet lager onderwijs met conciergewoning op een terrein achter de Hoven. Ram. f 74000.

Het gem.best., n.m. 3 u.

LONNEKER. Het bouwen van een winkelhuis met slachthuis enz. aan den rijksweg bij de Glanerbrug.

De heer A. Frankenhuis, v.m. 11 u., in 't café van Ter Haar Droste. Bestek en teek. verkrijgb. tegen f 4 t.n kantore van G. Beltman AGz., arch., alw. tevens inl. te bekomen. Bestek en teek. worden tegen f 2,50 van de inschrijvers teruggenomen. Aanw. 30 Nov., v.m. 9½ u.

STADSKANAAL. *a.* Het bouwen van een burgerbehuizing. *b.* de glas- en verfwerken. Alles onder bijlev. van materialen.

De heer J. Hensema, 's av. 6 uur, in café E. Pronk, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. Moolhuizen, arch.

DONDERDAG 1 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een school aan straat XXV in het bouwplan „Engelenburg".

Het gem.best., n.m. 2 u. Aanw. 28 Nov., 2 u., aan de gemeentewerf, daarna ter plaatse. De voorw. tegen f 1,20 en teek. tegen f 0,60 aan de gemeentewerf verkrijgbaar.

OLDENZAAL. Het bouwen van een koffiehuis met stalling aan de markt.

Mej. wed. Franke en kinderen, n.m. 6 u., in café „Centraal", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft C. J. ter Ellen, arch. Aanw. 1 Dec., v.m. 10 u.

ZATERDAG 3 DECEMBER.

NIEUWE PEKELA. Het bouwen eener losse schuur, onder bijlev. van alle daartoe benoodigde materialen, enz.

De heer J. de Weerd, n.m. 5 u., bij A. de Groot, aan de Doorsnede. Bestek en teek. in bovengen. zaal ter inzage. Bilj. zullen voor of op 2 Dec. bij den heer J. de Weerd moeten worden bezorgd. Inl. te bekomen bij A. H. Oldenburger, architect. Aanw. 2 Dec., v.m. 10 uur.

OUD BEIJERLAND. Het bouwen van een vergaderzaal met toebehooren op een terrein ten Zuiden van den Molendijk aldaar.

Het bestuur der afdeeling van den Nederlandschen protestantenbond te Oud-Beierland, n.m. 5 u., in het koffiehuis van J. Tuk. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 bij firma W. Hoogwerf Az. Aanw. 3 Dec., namiddags 2 ure.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

8 NOVEMBER.

BUSSUM. Het bouwen van een dubbele villa aan den Nieuwen Hilversumschenweg. Door den arch. L. Bours.

Laagste inschrijver A. Verhaar, Bussum, voor f 13765.

11 NOVEMBER.

MIDDELBURG. Het herbouwen van een door brand vernield perceel, aan de Goesche Korenmarkt. Door den heer M. v. d. Weg Mz.

Gegund aan den op één na laagsten inschrijver J. de Buck, Middelburg.

12 NOVEMBER.

DIEPENVEEN (ONDERH.). Het bouwen van twee woningen. Door den heer B. Teunissen.

Timmerwerk. Laagste inschr. G. Tuitert, Epse, f 689.

Metselwerk. J. A. de Lange, Riele, f 898.

Verf- en schilderwerk. J. Rieswijk, Diepenveen, f 68.

Smids- en loodgieterswerk. firma Boegborn en Oostendorp, Deventer, f 82.50.

ZEIST. Het bouwen van eene villa aan de Parklaan te Zeist. Door den arch. J. A. v. Straaten te Amsterdam.

Laagste inschrijver W. M. Reijerse, Blauwkapel, f 12846.

WOLFERTSDIJK (ZEEL.) Het bouwen van een woonhuis op de hoeve bewoond door C. Rentmeester, met bijlev. der ben. bouwstoffen. Door den bouwk. J. Wisse Jz. te Zaamslag.

Laagste inschrijver J. J. Dronkers, Kapelle, f 4760. Gegund.

14 NOVEMBER.

LEEUWARDEN. Het afbreken en opbouwen van de perc. 22 en 24 Slotmakersstraat, eenige herstellingen of vernieuwingen aan verschillende gebouwen alsmede aan het kerkgebouw. Door het kerkbest. der Ned. Israël. gemeente.

Laagste inschr. Tj. D. Wijma, f 11800.

16 NOVEMBER

HENGELO (OV.). Het bouwen van een winkel- en twee woonhuizen. Door den heer J. van Wezel.

Laagste inschr. J. Eijsink, f 9974. Volgens bestek 8 dagen beraad.

NIEUW-AMSTERDAM. Het bouwen eener burgerbehuizing te Nieuw-Amsterdam, met bijlev. der materialen enz., enz. Door den heer P. Visscher.

Laagste inschr. A. Koelma, Nieuw-Amsterdam, f 4748. Gegund.

17 NOVEMBER.

NIEUWERKERK a/d IJ. Het vermaken van een huis in de kom der gemeente aldaar. Door den heer J. Looije, Capelle a/d. IJsel.

Timmerwerk. Laagste inschr. C. Buis, Capelle a/d. IJsel. f 942.

Verfwerk. K. Visser, f 190.

PRINCENHAGE. Het bouwen van een huis met bovenhuis aan de Fellenoordstraat. Door den heer F. Soontiëns.

Laagste inschrijvers: J. Rijpers, Ginneken, timmerwerk en aanverwante vakken f 1610; R. Wierkx, Breda, metselwerk en aanverwante vakken, f 1690.

VALKOOG (N.-H.). Het bouwen van een woonhuis op het terrein der afgebrande boerenplaats te Groenveld. Door de bouwk. K. Westra te Warmenhuizen.

Laagste inschrijver C. de Graaf, Moerbeek, f 3120. Gegund.

18 NOVEMBER.

BUSSUM (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis aan den Singel. Door den arch. G. J. Vos.

Laagste inschr. A. W. J. de Kort, f 3540.

HERVELD (GELD.). De herbouw van de gebouwen ten dienste der zuivelbereiding, annex malerij, en schuur voor varkenshokken, op „de Woerd". Door den heer G. Baddingh.

Laagste inschr. H. v. Boeijen, Herveld, f 3700. Gegund.

HAARLEM. Het bouwen van een dubbele villa op een terrein, gelegen in het Wilhelminapark. Door den arch. W. E. Doeglas.

Laagste inschrijver H. Aardema, Velzen, f 11763.

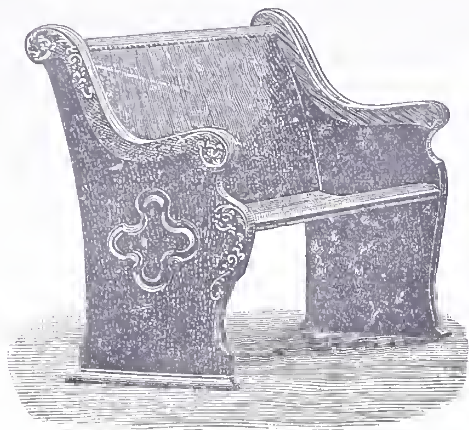
Centrale Verwarming enz. — GEVEKE & Co. Amsterdam.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Centrale Verwarming en Ventilatie-inrichtingen, de *Schiedamsche Kunstsmederij en Machinefabriek* voorheen G. J. VINCENT & Co., Schiedam.
Cement-ijzerwerken. — L. H. KURPERSHOEK, Zwaanshals, Rott.
Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen, H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren wa chtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY. Dordrecht.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Houtgraniet. — PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr J. D OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage.
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Quenasttegels. — KLOOS & VAN LIMBURGH. Rotterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL. Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Spiegel- en Vensterglas enz. — P. DOLK & ZOON, Rotterdam—Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

LEYDEN & VAN BEEST.

BINNENROTTE 22—24, ROTTERDAM.

Succursale: BRUSSEL 9 rue d'Angleterre.

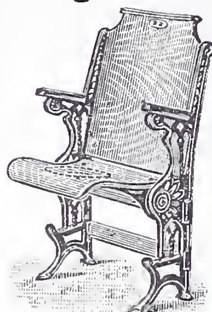
SCHOOLMEUBELEN.

GROOTE COLLECTIE

Schouwburgstoelen

vouwbare en draagbare stoelen voor

Kantoor- en Koffiehuisinrichtingen op groote schaal.

KERKEN, ZONDAGSSCHOLEN, NUTSGEBOUWEN en VERGADERZALEN.

Prijzen en catalogus op aanvrage.

o. a. ingericht: **Departement tot Nut van 't Algemeen, Luthersche Kerk, „Nieuwe Kerk 's-Gravendijkwal" Delfshaven** allen Rotterdam.

STOFBINDENDE OLIE tot het hygienisch rein houden van houten vloeren van schoollocalen en andere groote houten vloeren.

JULIUS LÜCHAU,

AMSTERDAM. — Warmoesstraat 91.

Vertegenwoordiger der Firma

Gebr. Körting Aktiengesellschaft

Körtingsdorf b/Hannover,

beveelt zich aan voor levering van:

Lagedrukstoomverwarmingen met

Körting's Patent „Luftumwälzungsverfahren"

en verstrekt Prospectussen, Plannen en Begrootingen gratis en franco.

De Hydraulische en Electrische Liften

der **OTIS** Elevator Company

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrootingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Dinsdag, 13 December 1904, des namiddags te 2 uur zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's Gravenhage, worden aanbesteed:

het bouwen van een Postkantoor met Directeurswoning, te SCHEEMDA.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L^a. X, afdeeling Waterstaat T.

Het bestek ligt ter lezing aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage; aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Postkantoor te Scheemda, aan het bureel van het Provinciaal Bestuur van Groningen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders van Cleef, Spui no. 28*a* te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 7 December 1904, des voormiddags te 11 ure.

Aangezien het herhaaldelijk voorkomt, dat de inschrijvingsbiljetten niet door de borgen persoonlijk zijn onderteekend, wordt in herinnering gebracht, dat dergelijke biljetten als ongeldig ter zijde worden gelegd.

's Gravenhage, 9 November 1904.

Openbare Werken van Haarlem.

Bij den dienst der Openbare werken der gemeente HAARLEM kan met ingang van 1 Januari 1905 een

OPZICHTER

niet ouder dan 35 jaar, worden geplaatst op eene aanvangsalaris van f 900.— 's jaars. Vereischt wordt grondige bekendheid met bestratings- en rioleeringswerken.

Eigenhandig geschreven sollicitatiën op zegel, volledige inlichtingen betreffende vroegeren en tegenwoordigen werkkring enz. worden uiterlijk op 7 December 1905 ingewacht bij den Directeur van Openbare werken, Prinsenhof No. 1 te Haarlem.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen daartoe schriftelijk worden opgeroepen.

Tot dat tijdstip worden geene bezoeken afgewacht.

MEISENBACH RIFFARTH & C^O.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

3 DECEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 49.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

DE DOMKERK TE UTRECHT.

Mijn artikel over de Domkerk te Utrecht, in „*het Bouwkundig Weekblad*" van 12 Nov. ll., als gevolg van de artikelen van den heer Weissman in „*de Opmerker*", over dit bouwwerk, geeft den heer W. aanleiding, nader op dit onderwerp terug te komen.

Nieuwe gezichtspunten worden hierbij niet geopend, wel, ter vergelijking, algemeene beschouwingen gegeven over andere bouwwerken, hoewel de heer W. ten zijne bate, betoogde, dat een cathedraal niet vergeleken mag worden met kerken van minderen rang.

Op een enkel punt wordt echter geargumenteerd, namelijk, waar de heer W. zegt, dat het beslist laat-Gothisch karakter van de lantaarn het duidelijkst spreekt door het in elkander overgaan van schalken en bogen zonder kapiteelen.

Dit geldt echter alleen voor de zijbogen van den onderbouw, want de eenvoudig en krachtig geprofileerde hoofdschalken van de pijlers welke in de lantaarn doorgaan om de gewelfribben te dragen, zijn wel degelijk van zeer fijn geornamenteerde kapiteelen voorzien, waarboven eerst de veranderde en meer samengestelde profileering der ribben begint.

Nu geef ik dadelijk toe, dat dit argument een zeer ernstige beteekenis heeft. Daarom heb ik ook vroeger altijd gewijfeld om eene bepaalde bouwgeschiedenis op te stellen; maar sinds de onderzoekingen van den heer Calkoen aan het licht hebben gebracht hoe men er vroeger frisch op los werkte om maar onder dak te komen, om later stuksgewijze af te werken, heb ik niet geaarzeld, in verband met alle andere gegevens, de mogelijkheid aan te nemen, dat ook deze bogen van latere afwerking zijn, waardoor alle verdere bezwaren gemakkelijk zijn op te lossen.

Over de door mij aangevoerde argumenten wordt in hoofdzaak heengegleden. Wanneer de heer W. bewijskracht ontzeggen wil aan de afbeelding van het zegel van Adelbolds dom, dan kan hij de juistheid dezer afbeelding bevestigd vinden in de door mij mede aangehaalde beschrijving van dit bouwwerk, naar oude bronnen, door den heer Mr. S. Muller Fzn. uitgegeven. Volgens die omschrijving had de kerk behalve 3 koren aan de Oostzijde, ook nog een Westkoor met altaar en lichtbalk. Voorts stond nog een altaar *voor* den lagen muur, die het verhoogde koor van de kerk scheidde. Er behoefde dus geen overwegend bezwaar te zijn om tijdelijk de Oostkoren af te breken, ten einde deze te vernieuwen, te meer, daar men hier met een door brand zwaar beschadigde en dus voor het oogenblik toch geheel onbruikbare kerk had te doen.

Mijne restauratieschets van dit bouwwerk, op plan I van mijn opstel gevoegd, berust, naast de zegelafbeelding, op die omschrijving.

Mag deze vorm van den ouden Dom als juist worden aangenomen, dan vervalt van zelf het betoog van den heer W., dat het nieuwe koor om het oude heen zou zijn gebouwd, want daarvoor was dan geen plaats; eveneens vervalt dan zijne meening, dat tusschen 1305 en 1321 een Noordelijke en waarschijnlijk ook een Zuidelijke zijbeuk naast het Romaansche koor zoude zijn gemaakt, want te dezer plaatse stond dan het Romaansche kruisschip, dat men alzoo zou hebben moeten afbreken en waarvan men dan zeker niet het middenvak alleen zou hebben laten staan.

Wanneer de heer W. voor de jaren 1254—1305 niets meer wil aannemen dan het bouwen van den koortrans (door mij van 1254—1267 in hoofdzaak gebouwd aangenomen, wat niet uitsluit, dat ook hier misschien de laatste afwerking iets later valt), herhaal ik mijne vraag: wat dan overblijft voor de werkzaamheden van bisschop Jan van Nassau die zich de *Vernieuwer* van de kerk noemde. Deze kerkvoogd trad in 1290 af, en wanneer hij niets anders had gedaan dan te laten verder werken aan den in 1254 begonnen, en,

volgens de heer Calkoen, eerst in 1295 voltooiden kapellenkrans, dan zou dit woord „Vernieuwer" al zeer slecht gekozen zijn.

Wanneer wij verder weten, dat reeds vóór 1321 kapellen werden aangebouwd wederzijds van het 3-schepige Gothische koor (*), ter plaatse waar vroeger het oude Romaansche kruisschip stond, dan wordt het toch zeer waarschijnlijk, dat het langkoor zelf reeds voor dit jaar moet zijn gebouwd, zooals door mij is uiteengezet.

Dat de lantaarn daarbij tevens is opgetrokken, acht ik evenzeer waarschijnlijk, omdat de opbouw daarvan, in stukken en brokken, over een lang tijdvak verdeeld en dat nog wel gedurende het gebruik van de kerk, om zoo te zeggen ondoenlijk is en het veel logischer is dezen opbouw gelijktijdig aan te nemen, zij het dan ook slechts in ruwe vormen en van een nooddak voorzien, te meer waar wij weten, dat zulks bij den bouw van het Gothische langschip (waar men niet eens met de moeielijkheden van een verbouw had te rekenen) evenzeer is geschied, met het doel *om later af te werken.*

Dit afwerken heeft voor de lantaarn dan in hoofdzaak wel plaats gehad tusschen de jaren 1396 en 1454, waarvan zoowel de rekeningen als de vormen getuigen; en daar onder dit afwerken ook het opbouwen van de steunberen met luchtbogen, ten deele ook het inzetten van vensters behoorde, mogelijk ook de pinakelopbouw met de steenen balustrade (daar deze verdwenen is, kan zulks niet meer worden uitgemaakt) en de verdere onderhanden zijnde werken, als kruisgang en groote kapittelzaal, vallen, zoo is ook daarvoor het aankoopen van grootere hoeveelheden steen, door den heer W. aangehaald, zeer verklaarbaar.

Intusschen, die koorlantaarn vertoont niet alleen *latere* vormen. Wat de behandeling van de vensters en de wimbergen betreft, vallen dadelijk 3 perioden in het oog:

1. de behandeling van de 5 raamvakken van de halve tienhoeksluiting van de lantaarn; deze is van zoodanig eenvoudigen vorm, dat ik moeielijk zou kunnen aannemen, dat zij eerst van veel na 1396 zoude stammen.

Ook doen de stompe neuzen van de triforium gallerijopeningen meer aan een ouder tijdvak denken.

2. de behandeling van de wimbergen der 3 volgende koorvakken en der vensters van 2 dier vakken, welke gevoegelijk tot na 1396 kunnen worden gebracht.

3. de behandeling van de wimbergen van het laatste vak en der vensters van de 2 laatste koorvakken, welke door mij zijn teruggebracht tot den bouw van het laatste vak, eerst mogelijk, tegelijk met den opbouw van het kruisschip (1455—1480).

Hoezeer dus grootendeels in latere vormen afgewerkt, blijf ik bij mijne opvatting, dat de kern van het koor (rondkoor met 3 traveën) wel degelijk stamt uit het tijdvak tusschen 1288—1321, maar ruw en onvoltooid, wellicht met eene voorloopige bekapping gedekt en nog zonder ballustrade, terwijl de laatste travée van het koor eerst na 1455 is aangesloten.

Dan zijn èn het verschil in vormen, èn de geschiedkundige ontwikkeling van den bouw, èn de overlevering het gemakkelijkst verklaarbaar.

Het absolute bewijs voor deze opvatting is niet te leveren en het staat den heer W. vrij bij zijne meening te blijven, tot dat meer overtuigende gegevens zullen kunnen uitmaken welke opvatting de betere is geweest. Misschien, dat, hetzij archiefonderzoekingen of opgravingen, waardoor oude toestanden worden blootgelegd, hierin nog eenig nader licht kunnen geven.

F. J. NIEUWENHUIS.

(*) De kapellen Guij van Henegouwen en Jan van Arkel zijn zelfs uitgebouwd tusschen de beren van het aangrenzende Gothische zijschip.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam. 588e vergadering op Vrijdag 25 November. Na lezing en vaststelling der notulen werden bij acclamatie tot lid der Afdeeling aangenomen de heeren: R. H. Dorlas Jr., C. J. Jung, A. Lubbers, H. J. C. Pfeiffer en L. Zwiers.

Vervolgens werd het woord verleend aan den heer D. E. C. Knuttel tot het houden zijner aangekondigde voordracht over „De Grafelijke Zalen te 's-Gravenhage".

Alvorens over te gaan tot een verslag van de improvisatie van den heer Knuttel, zij gewezen op de verzameling fotografiën en teekeningen, betrekking hebbende op den toestand der Grafelijke Zalen, zoo vóór, als na en tijdens de restauratiewerkzaamheden, welke langs de wanden der vergaderzaal waren tentoongesteld. Vooral de met de uiterste nauwkeurigheid vervaardigde opmetingen trokken de aandacht. Aan de hand dezer unieke verzameling, die een volledig beeld gaf van de gebouwen in quaestie en van de eraan verrichte werkzaamheden, ging de spreker allereerst de geschiedenis na.

De in het Bouwkundig Weekblad bij gelegenheid van de opening der Grafelijke Zalen gepubliceerde bijzonderheden ontheffen mij van een lang verslag over de historische gebeurtenissen door de Grafelijke Zalen medegemaakt.

Waar bovendien de voordracht gebaseerd was op de afbeeldingen is een geregeld gedetailleerd verslag zonder deze niet te geven.

Spreker vertoonde een plattegrond, opgemaakt naar aanleiding van oude rekeningen en archiefstukken, welke de oude indeeling van het Grafelijk paleis met zijne omvangrijke bijgebouwen (slagerij of boeverie, feestkeuken, kapel, ridderhuis etc.).

De hoofdschotel van zijn betoog was te doen uitkomen hoe deze restauratie voetje voor voetje, aarzelend was geschied, ten einde steeds te kunnen voortbouwen op authentieke gegevens, en de fantasie buiten spel te laten. Het nauwlettend onderzoek werd vaak door het gunstig toeval gesteund.

De herhaalde verbouwingen in den loop der eeuwen had evenwel het complex gebouwen tot onherkenbaar wordens toe verminkt en het kostte ongeloofelijke moeite om den weg te vinden in den chaos. De gevonden fragmenten en overblijfselen, alsmede de gegevens uit de oude stukken, met name de rekeningen over de vroegere herstellingen, verstrekten evenwel de noodige gegevens. Ook oude platen bestonden doch deze misten de noodige getrouwheid om uitsluitend door de restauratie ten grondslag te kunnen dienen.

In het bijzonder stond spreker stil bij de drie hoofddeelen van het complex: 1. het Rolzaalgebouw, 2. het gebouw van de zaal van Lairesse en 3. de Hofzaal. De krachten hebben zich op de restauratie van de laatste geconcentreerd; in het eerste is nog zeer veel te doen: onlangs werden de oude vensters, en in verband daarmede de oude verdiepingshoogte, opgespoord.

Langs de foto's en teekeningen circuleerende, wijst spreker den aanwezigen nog op tal van bijzonderheden en merkwaardigheden.

Aan het slot der met groote aandacht en instemming gevolgde voordracht brengt de Voorzitter, de heer W. J. de Groot, den spreker den dank der vergadering over. Hij doet uitkomen dat met groote liefde en toewijding een schoon werk op het gebied der restauratie is volbracht door de commissie tot restauratie der Grafelijke Zalen aan wier werkzaamheden de heer Knuttel, in qualiteit van secretaris en belast met de dagelijksche leiding, een zoo voornaam aandeel heeft genomen. Moge het dan al waar zijn, dat, gelijk de heer Knuttel aan het begin zijner voordracht zeide, de belangstelling door het publiek in de Grafelijke zalen gesteld, meer geldt de zaal waarin de zitting der Kamers wordt geopend, dan het historisch monument, meer den troon dan het gebouw, — wanneer de geschiedenis uitspraak doet, zal de waardeering niet uitblijven.

De goed bezochte vergadering bleek door haar applaus in te stemmen met den Voorzitter toen deze den heer Knuttel verzekerde, te zijn niet slechts dankbaar, maar ook voldaan.

N.B. Vrijdag 16 December zal in de Afdeeling Amsterdam spreken de heer J. de Koning over *„Handwerksnijverheid en Staatshulp"*.

Gebouw der Grafelijke Zalen.
Voorgevel aan het Binnenhof.

De redactie heeft gemeend, het hier volgende verslag van de voordracht van den heer Knuttel te moeten geven.

De heer Knuttel begon met de mededeeling, dat sedert de Hof. zaal op 20 Sept. 1904 dienst had gedaan voor de vereenigde zitting van de beide Kamers der Staten-Generaal, en zij elken Woensdag door het publiek bezichtigd kan worden, de toevloed van nieuwsgierigen groot is. Dit is waarschijnlijk niet te danken aan belangstelling van het Nederlandsche volk in het monument zelve; want als men nagaat, dat in het verslag van „Waterstaat" over de werken aan de Grafelijke Zalen uitgevoerd, alléén gesproken wordt over de *inrichting* der Hofzaal voor de zitting der Kamers, zonder van de restauratie te gewagen, dan moet men aannemen, dat de belangstelling van de meerderheid van het publiek alleen geldt den troon, waarop H. M. de Koningin gezeten was om de openingsrede voor de nieuwe zitting der Kamers uit te spreken. Dit zou iemand afschrikken om over de herstellingswerken te spreken; de heer Knuttel durfde het echter *wel* aan bij zijne lezing in een Afdeeling der Maatschappij, en de belangstelling die hij aldaar ondervond, bewees, hoe zijn woorden met graagte werden aangehoord.

De heer K. frischte het geheugen der aanwezigen wat op door te verklaren, hoe het Binnenhof was ontstaan. Hierbij werd gebruik gemaakt van een groote kaart, die de resultaten weergaf van de studiën van den heer Jhr. G. C. Calkoen in archiefstukken en oude rekeningen, en waarop alles was voorgesteld wat naar oude gegevens behoord heeft tot de oude Hove van Holland.

Het kasteel van den Roomsch Koning Willem II is door hem zelf gesticht, daarna door zijn zoon Floris V uitgebreid, o. a. met de Hofzaal, die laatstgenoemde Graaf grooter wenschte dan zijn vader. Voor de bijeenkomsten en feesten die onder dezen Graaf plaats hadden, waren noodig, niet alleen uitgebreide keukens, maar ook een eigen slachterij, een Ridderhuis, waarin de gasten logeerden, enz. Zooals bekend is, behoorde tot de Vorstelijke gebouwen ook eene kapel, die echter in 1879 is afgebroken, toen de gebouwen voor het Departement van Waterstaat werden verbouwd.

Ter weerszijden van de Hofzaal zijn thans aanbouwen verrezen. Men moge er over twisten of ze bestaan hebben of niet, de heer K. gaf de verzekering, dat ze niet gephantaseerd zijn, maar *gerestaureerd*. Hun grondslagen, kelders en een klein gedeelte van den bovenbouw zijn teruggevonden, en het onderzoek van den heer Calkoen heeft hun oorspronkelijk bestaan volkomen aangetoond. De uitbouw links is de penterije (*) of het dressoor (aanrechtkamer), die ter rechterzijde de bottelarije.

Er vallen drie bouwperioden te onderscheiden. Koning Willem II stichtte de Hove, breidde deze uit met bijbouwen, en legde de grondslagen voor een feestzaal, echter kleiner dan de tegenwoordige. De steenen voor deze bouwwerken gebruikt, meten 30 × 14½ × 9 c M. Latere aanbouwen onder Willem II en Floris V (2e periode) zijn gemetseld met steenen van 29 × 14 × 7 c M. In de 3e periode, onder Floris V, werden steenen gebruikt van 28 × 12½ × 6½. Men begrijpt, dat het formaat der steenen ten duidelijkste aanwijzing deed omtrent den tijd van herkomst der gevonden bouwfragmenten.

In den loop der tijden is heel wat veranderd aan deze bouwwerken. Het oudste gedeelte werd gesticht omstreeks 1285; ongeveer een eeuw later moest echter de geheele zuidelijke gevel reeds vernieuwd worden, en daardoor zijn toestanden ontstaan, waardoor de Commissie voor de restauratie aanvankelijk slechts zeer langzaam vooruit kon. Gelukkig echter, dat onze voorouders bij verbouwingen niet alles wegbraken, maar lieten bestaan wat nog bruikbaar was. Zoo werd o.a. een 13e eeuwsche eikenhouten deur gevonden in een toegemetselden doorgang in de kelders, die als model gediend heeft voor de deuren die noodig waren in de kelders, uit dien tijd dateerende, zoodat men historisch juist is gebleven. Hoewel de gevonden deur spoedig na de ontdekking in poeder viel, zoodat men nauwelijks den tijd had er een schets van te maken, bleef een klein gedeelte genoegzaam gaaf over, om ook zekerheid te geven omtrent de wijze van samenstelling — die echter niet tot de beste uit de Gothische periode behoorde — terwijl hang- en sluitwerk genoegzaam behouden waren gebleven om te kunnen worden nagevolgd. Zulke vondsten zijn goud waard voor restaurateurs.

In den tijd der Republiek is veel verandering gekomen in het karakter van het Binnenhof.

In de eigen stichting der Graven van Holland, werd ten slotte ook de laatste van hen afgezworen. Oldenbarneveld schreed door de Groote- of Hofzaal, van af zijn kamer boven de Rolzaal, naar het schavot dat voor de Groote Zaal was opgeslagen.

Behalve de menschelijke-, werden in die tijden ook constructieve fouten begaan; bij de restauratie is ten minste gebleken, dat veel vandalisme is gepleegd, en veel rommel is aangebouwd. Een aantal photographiën gaven een beeld van de blootgelegde toestanden. De bovenzaal van den bouw die uit het laatst der 13e eeuw dagteekent, later de Lairesse-zaal genoemd, was te klein geworden; zij werd vergroot, zoodanig dat aan een der nieuwe buitenmuren een steun moest gegeven worden op eenigen afstand van den benedenmuur, die intusschen is blijven bestaan, en waarin de aanwijzingen zijn gevonden van ramen en deuren uit het tijdperk van Willem II. Niettegenstaande de Lairesse-zaal dagteekent van 1688, werden nog genoeg zaken uit de 13e eeuw opgehelderd door verschillende waardevolle vondsten. Daaronder waren er, achter het pleisterwerk der muren van deze zaal, die deden vermoeden, dat de oorspronkelijke bovenzaal een feestzaal uit den tijd van Willem II was. Maar deze gegevens zijn te gering geweest, om getrouw daarnaar te kunnen restaureeren; ware dit gebeurd, het zou waarschijnlijk phantaseeren zijn geworden. Verschillende photographiën konden dit aantoonen. De commissie besloot dan ook de Lairesse-zaal weer terug te brengen in haren toestand zooals die na 1688 is geweest, dat is, geheel van pleister, waarin marmer, brons enz. is nagebootst. Vóór dat in deze zaal de schilderingen van Lairesse werden aangebracht, waarnaar zij genoemd werd, zijn de wanden blijkbaar op weinig artistieke wijze gedecoreerd geweest met geschilderde roode draperiën enz. Fragmenten daarvan werden gevonden achter het werk van Lairesse, en zijn als curiositeit gecopieerd geworden. Een paar voorbeelden daarvan waren mede in de zaal tentoongesteld.

In het benedengedeelte van den bouw van Willem II bevond zich o. a diens huiskapel, die teruggevonden is, en te herkennen was aan een fraaiere overwelving dan die der andere ruimten. Tot vóór de restauratie had men deze kapel beschouwd als te behooren tot de keukens.

Het belangrijkste gedeelte van den bouw van Willem II is de beneden gelegen zoogenaamde Rolzaal, de oude Grafelijke eetzaal, waarin sedert het begin der 16e eeuw de rechtspraak plaats had. In 1511 is die zaal door brand vernield en daarop verbouwd. In den aanvang was het voor de Commissie moeielijk uit te maken, hoe de oorspronkelijke toestand was geweest; onlangs is echter

(*) Men denke hierbij aan het Engelsche pantry, provisiekamer of spijskamer.

een der vensters van die zaal teruggevonden. Op de bovenverdieping werd mede een tweelingvenster (hier afgebeeld) in het muurwerk gevonden.

Tweeling venster.
Binnenzijde.

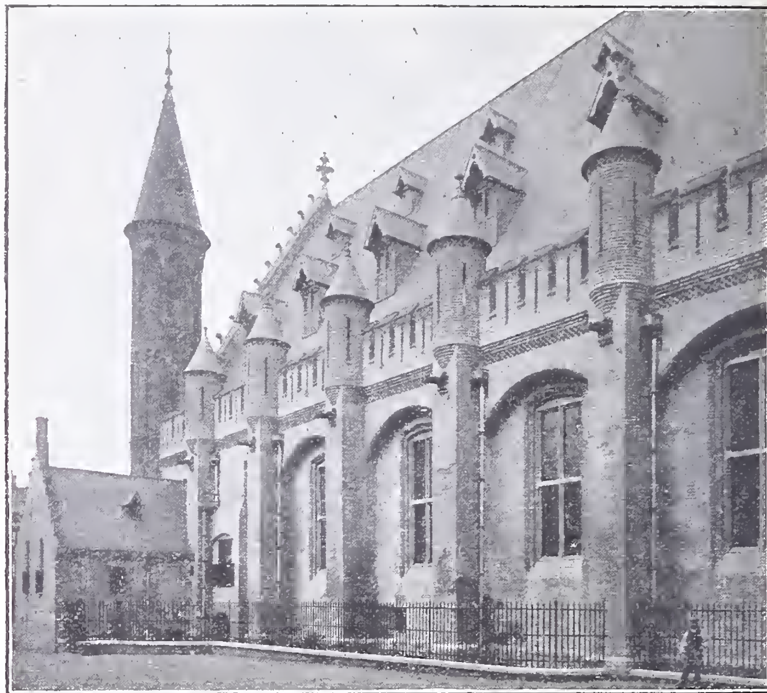
De vensters van de zaal, gelijkstraats, waren zeer eenvoudig en met een latei afgedekt, en het wekte verwondering, dat zij hadden gediend tot verlichting der vrij hooge ruimte. Maar uit later onderzoek bleek, dat de zaal oorspronkelijk lager is geweest; de kraagsteenen die de moerbalken gedragen hadden, zaten nog op hun plaats, maar zij werden ingemetseld gevonden met den voorkant gelijk met dien van den muur. Het nader onderzoek omtrent deze zaal, en hare restauratie, zijn tijdelijk geschorst geweest, nadat het voornemen bekend werd om de Groote Zaal reeds in September 1904 te gebruiken.

De ergste verminking van de Groote Zaal heeft in 1862 plaats gehad, toen de Rijks-Bouwmeester W. N. Rose, die vast van meening was, dat het hout der bekapping in slechten toestand verkeerde, en zijn ideaal wilde verwezenlijken door van de Zaal een soort „Ruhmeshalle" — een Eerezaal — te maken. Zoo is er de ijzeren bekapping in gekomen. Van de houten kap bestaat een zeer goede opmeting, terwijl even vóór de afbraak de schilder Bosboom er een krabbel van maakte, die bij de restauratie nog gediend heeft om die zekerheid te verschaffen over een klein onderdeel, welke de opmeting van Kramer niet volstrekt kon geven.

In 1814 was door den toenmaligen bouwmeester A. Noordendorp, Contraroleur der Rijksgebouwen, reeds meer dan een ton gouds aan de Zaal verwerkt. De voorgevel geerde 40 c.M. ten opzichte van de zijgevels; dit — in de oogen van Noordendorp een groot euvel -- werd verholpen door aan de binnenzijde van den muur een beklamping aan te brengen, die aan de eene zijde der Zaal ruim 40 c.M., met inbegrip van een spouw, en aan de andere zijde slechts een plavuis dik was. In die beklamping van hoogstens een steen dik, heeft Rose, die haar waarschijnlijk niet heeft opgemerkt, zijn ijzeren kap verankerd.

Het was moeielijk den vorm der ramen van de Groote Zaal te bepalen die, na het afbreken der talrijke aanbouwen tegen de zijgevels, wederom noodig waren. Al brekende en zoekende, is echter gevonden wat zoo zeer gewenscht was. Vóór de restauratie van 1879 bestonden in den voorgevel twee spitsboogvormige vensters, waarvan de vormen toenmaals behouden zijn gebleven; alleen werden de ijzeren traceeringen in steenen veranderd. Indien men toen reeds de aanklamping van Noordendorp had verwijderd, had men kunnen waarnemen, dat de spitsboogvorm der vensters niet de oorspronkelijke was, want in het oude muurwerk van den voorgevel zijn de bogen teruggevonden, die aantoonden dat de vensters met een segmentboog afgedekt zijn geweest. 't Was dus reeds na deze aanwijzing gerechtvaardigd, den segmentboog aan te nemen voor de ramen in de zijgevels. De verdeeling van het venster door een kruis bleef intusschen nog een vraag bovendien: was het kruis oorspronkelijk van bak- of van bergsteen? Een vondst in den rechter zijgevel gaf echter het antwoord; van een geheel toegemetseld venster werden de omlijsting en het kruis van zandsteen teruggevonden. Dit venster dateert uit het laatst der 14e eeuw. Dat het kruis ook oorspronkelijk van zandsteen is geweest, blijkt bovendien ook uit oude rekeningen uit de 15e eeuw, waarin de kosten zijn opgegeven van: het „vernieuwen" van 11 vensters van Drakenvelder (Drachenfels) steen De in 1879 gerestaureerde vensters in den voorgevel zijn natuurlijk thans teruggebracht in den vorm van het laatst der 15e eeuw, zooals die is teruggevonden.

De uitgebouwde ingang met stoep is in 1879 geheel nieuw gebouwd. Men meende toen een voorbouw te moeten maken, omdat er eertijds een is geweest. Het is echter zeer de vraag of de toestand toen was zooals thans. In den Grafelijken tijd bestond er een vierkant voorgebouwtje, dat echter reeds door een ander vervangen was in den tijd van Oldenbarneveld, zooals op oude prenten te zien is. Toen bestond een vrij groote voorbouw — zeker niet oorspronkelijk —, waarin op de bovenverdieping vertrekken voor bureaux waren. Reeds in den Bourgondischen tijd was er sprake van een „zoldertje" boven den ingang. In de Zeitschrift für Denkmahlpflege wordt de tegenwoordige restauratie der Grafelijke Zalen besproken, en daarbij medegedeeld, dat de bewuste uitbouw in 1376 is gebouwd. Er is echter wijselijk bijgevoegd: „ofschoon de vormen ook van een lateren bouwstijl kunnen afstammen".

Gebouw der Grafelijke Zalen.
Zuidelijke gevel.

Een vraag die aanvankelijk zeer moeielijk door de Commissie voor de restauratie was op te lossen, was ook die betreffende den vorm der bekroning van de steunberen. In oude rekeningen is sprake van leeuwen, van 1,40 M. Maar deze hebben toch zeker niet voor deze bekroning gediend; wellicht hebben ze in de zaal dienst gedaan. Uit een beschrijving van uitgevoerde werkzaamheden, uit 1468, bleek echter, dat „steenen goten en torentjes weder hersteld waren". Hieruit volgde zonneklaar, dat in den Grafelijken tijd een weergang met kanteelen moet hebben bestaan. Trouwens deze was voor de veiligheid der bewoners toen meer noodig dan in den Bourgondischen tijd, ook omdat het Grafelijke verblijf in den aanvang veel eenzamer en meer afgezonderd lag, dan later. De Commissie heeft met zekerheid den weergang met de bekroning der beren kunnen herstellen.

De bouwmeester der Hofzaal was Gerard van Leijden, klerk en secretaris van den Graaf. Zijn werk vervult ons nu nog met eerbied en bewondering. Om een denkbeeld te geven van de oorspronkelijke kap, deelde de heer K. mede, dat de eigenlijke hoofdspanten 12 M. lengte hadden, en 39 bij 48 c. M. zwaar waren. Van Leijden kon in de bosschen om het Grafelijke slot de eenigszins kromgegroeide eikenboomen uitzoeken waaruit de spanten gezaagd konden worden. Voor de Commissie was de taak moeielijker; men moest de zware kromme eikenstammen waaruit de spanten gezaagd konden worden, van heinde en verre zien te krijgen. Er waren 14 spanten noodig; er zijn 9 daarvan uit één stuk (12 M.) gemaakt kunnen worden; de vijf andere zijn uit twee stukken gelascht moeten worden. De steunklossen met houtsnijwerk van de oorspronkelijke kap, die in het Rijks Museum bewaard werden, zijn weder op de oude plaatsen aangebracht.

Als een staaltje van de macht der ondervinding deelde de heer K. mede, dat het stellen van het eerste spant -- in de zaal vooraf in elkaar gezet — een week geduurd heeft, maar dat van het laatste slechts twee uren.

Omtrent de twee aanbouwen ter weerszijden deelde de heer K. mede, dat het terugvinden der gegevens daarvoor als een geluk moest worden beschouwd. Hun bestaan en hun noodzakelijkheid bij feesten in den Grafelijken tijd is nog bovendien bewezen geworden door het vinden der boogopeningen die de verbinding

daarstelden van de aanrechtkamer en het buffet voor de dranken, met de zaal waar de maaltijd of het feest gegeven werd. Ook in onzen tijd zijn bij dergelijke gelegenheden ruimten bij een groote zaal tijdens feesten zeer noodig en nuttig. Daarom zijn ook thans die beide aanbouwen van groot gewicht; zij geven weer duidelijk aan, waarvoor de zaal heeft gediend, en zij zijn thans onontbeerlijk bij de bestemming die de Zaal heeft gekregen.

De plaatsing van den troon, aan een der lange zijden — de Zuidelijke — van de Zaal is niet mooi, maar werd door de huishoudelijke Commissie der Kamers gebiedend noodzakelijk geacht. Gelukkig, dat deze inrichting slechts eens per jaar dienst behoeft te doen. Is de Zaal voor andere doeleinden noodig, dan kunnen troon, stoelen, gaanderij enz. — dit alles staat los — verwijderd worden; zij breken de groote lijnen der Zaal dan niet meer.

Bij de versiering der Zaal is de historische lijn gevolgd, maar met aanpassing aan de hedendaagsche eischen. De Graven, die nu hier dan daar hadden recht te spreken, in hunne kasteelen of in andere daartoe geschikte gebouwen, reisden dan o. a. met hunne tapijten, zeker van ongelijke grootte, die de wanden moesten versieren. Zoo is nu ook de Hofzaal met tapijtwerk behangen, maar met bepaald daarvoor vervaardigde wandtapijten van gelijke grootte en opvatting hunner versiering. Zij doen geen afbreuk aan den grootschen indruk, dien de Zaal maakt.

Na deze voordracht werden de photographiën en teekeningen die tentoongesteld waren, bezichtigd, waarbij de heer Knuttel nog een aantal gewichtige inlichtingen gaf, of vragen beantwoordde.

Afdeeling Arnhem, 23 November 1904. In deze vergadering hield de heer J. J. L. Bourdrez, Civiel en Bouwkundig Ingenieur bij den Zuid-Hollandschen Electrischen Spoorweg, de aangekondigde lezing over het onderwerp:

„Beton-ijzer en architectuur",

waarbij hij eerstens de conclusies besprak van het Bouwkundig Congres in April l.l. te Madrid gehouden, welke hem aanleiding gaven tot nadere toelichting van de vraag, of beton-ijzer wel gelegenheid gaf of geven zou tot nieuwe artistieke vormen. Hij behandelde daarbij eene conclusie van den architect Berlage, waarin deze constateert, dat het gewapend beton oorzaak zal zijn van een totale revolutie in de bouwkunst, zoodat er alle aanleiding bestaat, dit materiaal nader te bestudeeren, met welke uitspraak spreker zich geheel vereenigde. Overigens merkte spr. op, dat de toepassing van het ijzer-beton op ruime schaal heeft plaats gevonden voor bruggen en andere ingenieurswerken, maar dat in de burgerlijke bouwkunde de toepassing zich nog niet verder uitstrekt dan tot fundamenten, trappen, vloeren en enkele malen voor het dak, op grond waarvan spr. beweert, dat het zeer moeielijk is, reeds nu te kunnen beoordeelen in hoeverre het artistieke toepassing kan vinden in de moderne architectuur. Daarentegen zijn in ijzer-constructie zeer goede werken tot stand gebracht, waarvan spr. verschillende voorbeelden noemt, hoewel dit materiaal ook vaak is misbruikt, wat mede met voorbeelden wordt aangetoond. Dit laatste is vóór spr. aanleiding tot de vrees, dat ook met het gewapend beton stukken zullen worden gevraagd, die den toets der kritiek niet kunnen doorstaan.

Practische eigenschappen van het beton opsommende, noemde spr. eerstens de „solidariteit", waardoor verkregen wordt, dat een op eene laag uitgeoefende druk over de geheele massa wordt verdeeld, en als verdere voordeel meerdere duurzaamheid, onbrandbaarheid, minder gewicht dan steen etc.

Een merkwaardige deugd van het materiaal is dan: dat het in beton vervat ijzer niet roest, ook al scheurt het beton.

Daaraan knoopte spreker dan ook nog vast een pleidooi voor het beton-ijzer in artistieken zin; de antipathie, die zich soms kenbaar maakt, weet hij aan de conventie, die alles wat nieuw is, pleegt te veroordeelen. Onder de werken in gewapend beton uitgevoerd, vermeldde hij een viaduct voor den Zuid-Holl. Electr. Spoorweg boven een traject van 21 Meter breedte te Rotterdam. De kosten daarvan waren 25 pCt. lager dan die in ijzer.

Voorts zijn nog vele gebouwen, fabrieken, graanzolders, pakhuizen uitgevoerd in dit materiaal, waarbij typische, doch zeer onaesthetische voorbeelden kunnen worden aangehaald. Eindelijk gaf spr. een overzicht van de wijze, waarop het beton wordt afgewerkt of bekleed met een huid van verschillende in poedervorm gemalen steensoorten. Deze steensoorten worden geïmiteerd, waarbij feitelijk de natuurlijke ontstaan-geschiedenis gevolgd wordt, zoodat van „oneerlijkheid of leugen" bij deze fabrikage feitelijk geen sprake kan zijn. Spr. gaf als zijne meening te kennen, dat gewapend beton eenmaal gelegenheid zal geven tot aesthetische resultaten, ook al is de weg daartoe nog niet gevonden.

Arti et Industriae. 26 Nov. De eerste bijeenkomst van den winterwerktijd werd in de Arti-zaal van het Z. H. Koffiehuis te 's Gravenhage geopend door den Voorzitter, den heer J. Mutters Jr., die in zijn woord van welkom aller krachtige medewerking inriep, vooral die der jongeren, om de belangen der Vereeniging en die der kunstnijverheid te bevorderen. Spreker bracht ook de in den afgeloopen zomer gehouden Tentoonstelling van kunstnijverheid in het paleis Buitenrust in herinnering, waarvan het welgelukken te danken was niet alleen aan de tentoonstellings-commissie, maar ook aan de medewerking van H. M. de Koningin-Moeder, de leden-tentoonstellers en de pers. Hoewel het bezoek bevredigend was en de verkoop goed, is het verblijdend voordeel geweest, dat de Vereeniging in grooter kring bekend is geworden, waardoor ook haar ledental met 80 is vermeerderd.

Uit het verslag van den Secretaris, den heer P. E. Van Leeuwen, bleek, dat de tentoonstelling wel geldelijk een tekort had opgeleverd, maar dat er geen twijfel kon bestaan over het nut dat zij had gesticht; A. et I. was nu krachtiger dan ooit geworden, en staat aan het begin van een nieuw tijdperk, waarin geen tijd voor praten is, maar „doen" de leuze moet zijn, om het 20 jaren geleden begonnen werk voort te zetten, tot verheffing van de Nederlandsche kunstnijverheid.

Tot eerelid der Vereeniging werd benoemd de heer Mr. A. E. H Goekoop, die zoo welwillend was geweest het paleis Buitenrust voor de tentoonstelling beschikbaar te stellen.

De kunstbeschouwing bestond uit een aantal lithographieën behoorende bij „Dat liedekin van Here Halewine", door Henricus, — een 70-tal photographiën van oude bouwkunst en beeldhouwkunst te Delft, — en eenige paneelen van cloisonné décoratif, een nieuw procédé voor versiering.

INGEZONDEN.

Mijnheer de Redacteur,

In het nummer van het Bouwkundig Weekblad, verschenen 19 November j.l., wordt vermeld het adres, dat door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is gericht aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, in zake de oprichting van eene Centrale Middelbare Technische School.

Het is bekend, dat de stichting van deze school door velen niet de juiste weg wordt geacht om in de behoefte aan middelbaar technisch onderwijs te voorzien.

Het wetsontwerp is echter door den Minister zeer uitvoerig toegelicht.

Het ware daarom niet ongewenscht, ook voor de Leden der Maatschappij, dat het Hoofdbestuur aan de overwegingen, die tot zijn verzoek, bij bovengemeld adres hebben geleid, eenigszins meer in details openbaarheid gaf, en dat het tevens iets naders mededeelde omtrent de voordeelen van den weg, die het ter voorziening in gemelde behoefte aangewezen acht.

Met dit schrijven wilde ik het Hoofdbestuur om een en ander verzoeken. Zoudt U de goedheid willen hebben het daartoe in uw eerstvolgend nummer op te nemen.

Dankend, bij voorbaat, voor de plaatsing, heb ik de eer te zijn

Uw Dw. Dr.

's-Bosch, 30 Nov. 1904. F. M. L. KERKHOFF.

PRIJSVRAGEN.

De Jury voor de prijsvragen in 1904 door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" uitgeschreven, heeft de navolgende bekroningen toegekend, als:

1e. Voor het ontwerp voor een *schilderswoning met ateliers,* den eersten prijs, *zilveren medaille* met *getuigschrift der Vereeniging,* benevens *f* 60, aan motto *Horis subsicenis,* ontwerper *B. van Bilderdijk* te Amsterdam; den tweeden prijs, *Bronzen medaille* met *getuigschrift,* benevens *f* 25, aan motto *Woodside,* ontwerper *dezelfde;* den derden prijs, *getuigschrift,* aan motto *Klaverblad,* in cirkel, ontwerper *J. C. van Epen,* te Vincennes.

2e. Voor het ontwerp van een *Wachthuisje:* den eersten prijs *zilveren medaille* met *getuigschrift,* benevens *f* 35, aan motto *Uitzicht,* ontwerper *Jan Stuivinga* te Rotterdam, den tweeden

prijs niet toegekend, en *eervolle vermeldingen* aan de motto's: *ad gustum, B. en V.*, en *Pour passer le temps,* ontwerpers respectievelijk: *W. L. Smit, P. J. Biesta,* beiden te Rotterdam, en *Corns. de Graaf,* te Hengelo.

3e. Voor het ontwerp van een raam van glas in lood, den eersten prijs *Bronzen medaille* met *getuigschrift,* benevens *f* 15, aan motto *recht door zee,* ontwerper *Herman Rosse,* 's-Gravenhage, en den tweeden prijs: *getuigschrift,* aan motto *Transparant,* ontwerper *Martinus Bles* te Rotterdam.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 26 November 1904. *De Domkerk te Utrecht.* De heer Weissman bespreekt den inhoud van het schrijven van den heer F. J. Nieuwenhuis in het Bouwkundig Weekblad van 12 Nov. j.l., ter weerlegging van de beschouwingen van den heer Weissman over de Domkerk, in „de Opmerker" van 28 Oct. en 5 Nov. j.l. De schrijver blijft op zijn ingenomen standpunt staan.

Architectura, 26 Nov. *De oude Geldersch-Duitsche bouwstijl,* verslag der lezing daarover — met eenige afbeeldingen —, door den heer C. L. van Balen in „A. et A." gehouden.

Het „Technisch gedeelte" bevat: *De Centrale Middelbare Technische School,* beschouwingen van de Commissie voor het M. T. O. uit den Bond van Technici, overgenomen uit het orgaan van den Bond. *Iets uit de vlakke meetkunde. Walsstuw in de Main te Schweinfurt. Iets over zuigerlooze pompen.*

De Bouwwereld. 23 Nov. *De prijsvraag voor het Vredespaleis,* door J. H. W. Leliman. De schrijver komt op tegen de meening van het Bouwk. Weekblad omtrent de verwezenlijking van het denkbeeld, om te beginnen met nationale wedstrijden; hij neemt die wijze van werken nader in bescherming.

Vervolg van *„De uitbreiding van Amsterdam"*, lezing van den heer J. H. W. Leliman.

Het blad bevat een afbeelding van een *dubbel woonhuis* te Rotterdam, architect de heer F. G. Buskens.

Technisch Weekblad. 24 Nov. *Optische lenzen en kijkers* van geodetische instrumenten, door P. A. Frijlink E.Mz. Vervolg.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 24 Nov. *Acetyleen-installaties. De antipulsator. Zuivering van drinkwater. Aantasting van tinvoeringbuizen. Reiniging van drinkwater.*

UIT DEN VREEMDE.

De tentoonstelling van zee-, land- en rivier-transportwezen, welke in 1906 ter eere van de opening van den Simplon-Tunnel te Milaan gehouden wordt, wordt nog uitgebreid met eene tentoonstelling van zee- en riviervisscherij, kunst en industrie.

Om te beproeven of eene hangende galerij in de Wesleijar kerk te St. Sidwells Exeter, sterk genoeg was, heeft men haar onder toezicht van het kerk-college belast met 100 ton steenen ballast, of viermaal zooveel als de galerij, bij het sterkste gedrang ooit zou hebben te dragen.

Te Earl's-court, Londen, is op dit oogenblik een hoogst interessante gas-tentoonstelling, die vooral de groote vorderingen doen zien die het gas als verlichtings- en verwarmings-materiaal gemaakt heeft, sedert 1883, toen er eene gecombineerde gas- en electriciteits-tentoonstelling gehouden werd in Crystal Palace.

Te München is overleden de architect professor Leonhard Romeis, in den ouderdom van pas 50 jaren, een zeer groot verlies voor de Beijersche kunst. Onder de vele van hem bekende bouwwerken staat vooraan, de zeer schoone romaansche Bennokerk te München.

In de prijsvraag voor eene synagoge te Frankfort a. M., waarvoor 129 antwoorden ingekomen waren, zijn met den 1en prijs bekroond de H.H. Jos. Reuters en C. Friedensthal te Frankfurt. De tweede prijs verkregen de H.H. Hessemen en Schmidt te München.

De bekende Weg-Ingenieur S. Whinery, te Athene, stelt voor, om het bovendek van straten te maken van portland-cement-beton dik 5 c.M., steunend op een ondergrond van 10 c.M. gewoon beton. (1 deel portland cement op 2 deelen zand, en 4 deelen grind). Hij zegt hierdoor te zullen verkrijgen:

1°. $2^1/_2$ à 3 maal grooter weerstandsvermogen;
2°. minder onderhoud;
3°. minder stof;
4°. vlak, oppervlak makkelijk te reinigen.

De inwijding van het nieuwe Concertgebouw te Hamburg zal pas in het najaar van 1906 plaats hebben. Het gedenkteeken voor Brahms, van Max Klinger „oorspronkelijk voor een openbaar plein bestemd, komt nu, in marmer uitgevoerd, in de Vestibule. Het is het borstbeeld van Brahms op een Hermeszuil. Naast de zuil staat de Muse, die den luisterenden kunstenaar hare melodieë toefluistert.

Te Parijs overleed de architect A. Froëlicher, bouwer van vele der fraaiste huizen in Parijs, en van tal van kasteelen en villa's in de provincie.

De kleine Arc de Triomphe van de place du Carroussel te Parijs wordt gerestaureerd, en daarna door een sierlijk ijzeren hek, van de baldadige handen van het publiek afgesloten.

BERICHTEN.

Kampen. In zijne vergadering van 29 November j.l. is door den Gemeenteraad besloten tot aankoop van het 15e eeuwsche koopmanshuis aan de Oudestraat, voor eene som van *f* 8800. Het huis zal nu worden gerestaureerd voor rekening van het Rijk, en daarna worden ingericht tot een museum van voorwerpen welke betrekking hebben op Kampen.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	27	jaar	salaris	f	80.—
„	„	„	27	„	„	-	80.—
„	„	„	30	„	„	-	80.—
„	„	„	23	„	„	-	60.—
„	„	„	23	„	„	-	60.—
„	„	„	24	„	„	-	90.—
„	„	„	21	„	„	-	30.—
„	„	„	28	„	„	-	80.—
„	„	„	21	„	„	-	75.—
„	„	„	22	„	„	-	80.—
„	„	„	23	„	„	-	70.—
„	„	„	21	„	„	-	60.—
„	„	„	46	„	„	-	90.—
„	„	„	22	„	„	-	75.—
„	„	„	31	„	„	-	90.—
„	„	„	22	„	„	-	75.—
„	Teekenaar	„	18	„	„	-	40.—
„	„	„	21	„	„	-	40.—
„	„	„	18	„	„	-	25.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 5 DECEMBER.

HAARLEM. Het bouwen van een heerenhuis, naast perc. no. 24 aan den Koninginneweg.

De arch. C. L. M. Robbers, v.m. 11 u., in café Neuf, Groote Houtstraat. Bestek en teek. tegen f 1,25 verkrijgb. Raamsingel no. 38.

STADSKANAAL. *a.* Het bouwen van eene boerenhuizing te Stadskanaal, onder bijlever. van al het daartoe benoodigde; *b.* de glasen verfwerken.

De heer J. Maarsingh, 's av. 6 u., in café A. S. Smith, alwaar bestek en teek. ter inz. Inlicht. geeft C. Linzel, aannemer. Aanw. 5 Dec, n.m. 4 u.

ZUID-DRAGTEN. Het afbreken eener oude schuur en het bouwen eener stelphuizinge op een nieuw terrein te Zuid-Dragten.

De heer O. Buursma, 's av. 8 u. Bestek en teek. ter inzage in de herberg van H. Atema aldaar. Inlicht. worden gegeven door K. A. v. d. Veen te Dragten. Aanw. gedaan.

DINSDAG 6 DECEMBER.

NIEUWKOOP (Z.-H.). Het herbouwen der hofstede Stoomzicht met Zomerhuis en hooiberg in den 18 Kavels onder Nieuwkoop, in huur bij J. Blijleven.

De archit. E. G. Wentink en J. C. Wentink te Schalkwijk, v.m. 11 u., in het koffiehuis van Thoman te Nieuwkoop Bestek met teekening tegen f 2 verkrijgb. ten kantore van genoemde architecten. Aanw. gedaan.

UTRECHT. Bestek no 1006, het maken van een dienstwoning met kantoor en bergplaats en bijbehoorende werken op het station Arnhem

De mij. tot expl. van S. S., n.m. 2 u. (lok. tijd).

ZANDVOORT. Het verbouwen van een gedeelte van het hotel „Driehuizen".

De arch. W. F. Doeglas, v.m. 11 u., in voorn. hotel. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. ten kantore van voorn. arch Ged. Oudegracht 84, Haarlem, alw. inl. te bekomen. Aanw. gedaan.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

19 NOVEMBER.

DOETINCHEM (HERBEST.). Het doen van eene verbouwing van een huis aan de Grutstraat. Door de arch. Ovink en Zn.
Laagste inschrijver H. J. Tiecken, f805. Gegund.

21 NOVEMBER.

HULST. Het bouwen van een landbouwschuur op de hofstede bewoond door D. v. Bunderen in de Zandstraat, voor rekening van den weled. gestr heer mr. J. G. v. Deinse te Apeldoorn.
Laagste inschr. A. v. d. Walle, Hulst, f 1212. Gegund.

22 NOVEMBER.

GARIJP (FR.). Het bouwen van eene kleine burgerbehuizinge bij de Buurt. Door den arch. B. J. Gros.
Laagste inschr. E. D. Algra, Garijp, f 1328. Gegund.

24 NOVEMBER.

ARNHEM. Het bouwen van een kapel met verbindingsgang in aansluiting met den bestaanden bouw. Door het bestuur van het R.K. gasthuis St. Elisabeth.
Laagste inschr. M. C. Konings, Nijmegen, f 50400.

SCHEVENINGEN. Het bouwen van een kerkgebouw. Door het bestuur der geref. kerk A
Laagste inschrijver J. Zaaijer, f 31700.

STADSKANAAL. *a*. Het bouwen van eene boerenbehuizing aan het Onstwedderboerendiep te Musselkanaal onder bijlev. van al het daartoe ben.; *b*. de glas- en verfwerken. Door den heer H. Maarsingh.
a. Ram. f 4031. Laagste inschrijver wed. A. Bolt, f 3993*.
b. Ram. f 96. J. Dekker, f 84*. * Gegund.

25 NOVEMBER.

FRIEZENVEEN (OV.). Het uitbreiden der fabriek aan het Westeinde. Door den arch. F. A. Koch, Scheveningen.
Laagste inschrs. G. Lemmink en G. J. Ticheler. Enschedé, f 26888. Gegund.

HAARLEM (ONDERH.). Het bouwen van een weeshuis voor de Evang. Luth. gemeente, op een terrein op „Westerhout" aan den Wagenweg. Door den bouwk.-ingenieur J. A. G. v. d. Steur.
Laagste inschr. H. v. 't Wout, f 64890.

Openbare Werken van Haarlem.

Bij den dienst der Openbare werken der gemeente HAARLEM kan met ingang van 1 Januari 1905 een

OPZICHTER

niet ouder dan 35 jaar, worden geplaatst op eene aanvangsalaris van f 900.— 's jaars. Vereischt wordt grondige bekendheid met bestratings- en rioleeringswerken.

Eigenhandig geschreven sollicitatiën op zegel, volledige inlichtingen betreffende vroegeren en tegenwoordigen werkkring enz. worden uiterlijk op 7 December 1904 ingewacht bij den Directeur van Openbare werken, Prinsenhof No. 1 te Haarlem.

Zij, met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen daartoe schriftelijk worden opgeroepen.

Tot dat tijdstip worden geene bezoeken afgewacht.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

10 DECEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 50.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels *f* 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN V. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT V. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

VOORSCHRIFTEN VOOR DE UITVOERING VAN CONSTRUCTIES IN GEWAPEND BETON.

Door H. J. VAN DER VEEN, Ingenieur.

Door den Pruisischen minister van openbare werken zijn voorschriften voor de uitvoering van constructies in gewapend beton gegeven. Deze voorschriften zijn als voorloopig te beschouwen; zoodra meerdere ervaringen en gegevens verzameld zijn, zullen ze herzien worden. Daar het gebruik van het gewapend beton hoe langer zoo meer toeneemt, geloof ik, dat vele lezers met belangstelling met deze voorschriften zullen kennis maken, omdat tegenwoordig de meeningen over de wijze waarop de constructies in gewapend beton uitgevoerd en berekend moeten worden, nog zeer uiteen loopen; bovendien zullen deze voorschriften in vele gemeenten, ook in ons land, door de bouwpolitie gegeven worden.

II. Algemeene Voorschriften.

B. *Onderzoek.*

§ 1.

1. Voor dat met de uitvoering van bouwwerken of constructies in gewapend beton begonnen mag worden, moet de bouwpolitie een onderzoek instellen. Hiervoor moeten bij het verzoek om de bouwvergunning voor bouwwerken welke geheel of gedeeltelijk in gewapend beton uitgevoerd worden, teekeningen, statische berekeningen en omschrijvingen ingeleverd worden, waaruit de constructie zoowel van het geheel als van de voornaamste onderdeelen duidelijk blijkt. Indien de bouwheer of de aannemer zich de vrijheid voorbehoudt tijdens de uitvoering de verschillende constructies te kiezen, dan moet de bouwpolitie er voor zorgen, dat de zooeven genoemde stukken later ingeleverd worden.

2. In de omschrijving is de oorsprong en de samenstelling der te gebruiken grondstoffen en de verhouding, waarin zij vermengd worden, aan te geven.

3. De ingeleverde stukken moeten door den bouwheer en den aannemer welke met de uitvoering belast is, onderteekend worden.

§ 2.

1. De eigenschappen der voor het beton te gebruiken materialen moeten, indien gewenscht, door getuigschriften van een rijksproefstation aangetoond worden. Deze getuigschriften mogen in den regel niet meer dan één jaar oud zijn.

2. Men mag slechts portlandcement gebruiken, welke beantwoordt aan de Pruisische voorschriften. In de getuigschriften moet aangegeven worden: de vormbestendigheid, tijd van binding, fijnheid van korrel, zoowel als de vastheid tegen trekken en drukken.

3. Voor de samenstelling van het beton mag slechts scherp zand, grint of een andere, volgens de ervaring geschikte toevoeging van eene doelmatige korrelgrootte gebruikt worden.

4. De drukvastheid, welke het te gebruiken beton volgens de aangegeven samenstelling na 28 dagen bereiken zal, moet in de omschrijving (§ 1. 1) aangegeven worden.

§ 3.

1. De voor de statische berekening gebruikte methode moet minstens dezelfde zekerheid bieden, als de berekening volgens Hoofdstuk 2 dezer voorschriften.

2. Bij eene nog niet beproefde bouwwijze kan de bouwpolitie hare toestemming doen afhangen van voorloopige proefconstructies en belastingsproeven.

B. *Uitvoering.*

§ 4.

1. De bouwpolitie mag de eigenschappen van de materialen welke gebruikt worden, door een rijksproefstation of op eene andere haar geschikt voorkomende wijze vaststellen, en de vastheid van het beton onderzoeken laten.

Het onderzoek der vastheid kan ook op het werk plaats hebben met behulp van een betonpers, over welker betrouwbaarheid een rijksproefstation eene verklaring afgegeven heeft.

2. De voor de proeven te gebruiken proefstukken beton moeten den vorm van een cubus hebben en, in verhouding tot de grootte der korrels, langs de zijde gemeten 20 of 30 cM. groot zijn. Deze proefstukjes moeten voorzien worden met den datum van den dag waarop zij gemaakt zijn, en van een zegel. Zij worden tot hunne verharding op door de bouwpolitie aangegeven wijze bewaard.

3. De cement moet in de oorspronkelijke verpakking geleverd worden.

§ 5.

1. De voor het beton te gebruiken grondstoffen moeten in den regel gewogen worden.

2. Het afmeten der hoeveelheden mag evenwel ook met ruimtematen geschieden; voor elke grondstof moet een bijzondere maat gebruikt worden. De grootte van ieder dezer maten moet, gevuld en glad afgestreken, het vereischte gewicht in de voorgeschreven verhouding hebben. Dit gewicht moet met behulp van eene betrouwbare weegschaal gecontroleerd worden.

§ 6.

De hoeveelheid van het gereed gemaakte beton mag niet grooter zijn dan voor het onmiddellijke gebruik noodig is. Het beton moet, na de menging, dadelijk in het werk gebracht en gelijkmatig gestampt worden, tot dat zich aan de oppervlakte water toont.

Voor het stampen moeten goed gevormde stampers van voldoend gewicht gebruikt worden.

§ 7.

1. Men moet er bijzonder zorgvuldig op letten, dat het ijzerwerk op de juiste plaats aangebracht wordt en dat het dicht met cement-mortel omgeven wordt.

2. Het beton moet in verschillende lagen, welke niet dikker dan 15 cM. mogen zijn, aangebracht en telkens flink aangestampt worden.

3. Doorloopende wanden moeten gelijktijdig over de geheele lengte gemaakt worden. Men moet daarbij voor eene goede aansluiting van de dwarswanden zorgen. Lagen welke eene verdieping afsluiten, moeten horizontaal vlak gemaakt worden.

4. De formeelen enz. moeten voldoende weerstand tegen doorbuiging zoowel als tegen door het stampen veroorzaakte trillingen bieden, en zoo geconstrueerd zijn, dat ze zonder gevaar verwijderd kunnen worden terwijl de noodige stutten blijven staan.

5. Bij het verwijderen der stutten en formeelen, moet elke trilling vermeden worden.

§ 8.

1. Het is voldoende de oppervlakte eener bestaande laag goed nat te maken voordat er eene nieuwe laag aangebracht wordt.

2. Bij het verder bouwen op verharde beton moet de oude oppervlakte opgehakt, zuiver afgeveegd en nat gemaakt worden.

§ 9.

Indien wanden en kolommen in gebouwen met meerdere etages gemaakt worden, dan mag met de uitvoering dezer onderdeelen in een hooger gelegen verdieping eerst begonnen worden, nadat de daaronder liggende verdieping goedgekeurd is.

§ 10.

1. Bij vorstweder mag niet gewerkt worden, tenzij de schadelijke invloeden van de vorst buitengesloten zijn.

2. Na lange vorsttijden mag bij het intreden van zachter weer het werk eerst weer hervat worden, nadat de bouwpolitie hare toestemming gegeven heeft.

§ 11.

1. Totdat het beton voldoende verhard is, moeten de bouwwerken of gedeelten er van tegen de inwerking van de vorst en tegen te vroeg uitdrogen beschermd en voor trillingen en belastingen bewaard worden.

2. De zijdelingsche bekleeding van betonbalken en de formeelen van vloerplaten tot 1.50 M. spanwijdte mogen op zijn vlugst na drie dagen, de andere bekleedingen en de stutten op zijn vlugst 14 dagen, nadat men met het stampen heeft opgehouden, verwijderd worden.

3. Indien men met het stampen eerst korten tijd voor het invallen van de vorst gereed gekomen is, dan moet men bij het verwijderen der bekleedingen en stutten bijzonder voorzichtig zijn.

4. De in 2 genoemde termijnen moeten met den duur van den vorsttijd verlengd worden, indien de vorst gedurende den verhardingstijd invalt.

§ 12.

Er moet een dagboek over den gang der werkzaamheden gevoerd worden; dit dagboek moet men op het werk steeds kunnen inzien. Vorstdagen moeten daarin met aangifte van de temperatuur en het uur waarop deze gemeten werd, afzonderlijk worden aangegeven.

C. *Goedkeuring.*

1. Bij de goedkeuring moeten de onderdeelen van de bouwwerken op verschillende door den met de goedkeuring belasten ambtenaar te bepalen plaatsen blootgelegd worden, zoodat de wijze waarop de uitvoering plaats had, beoordeeld kan worden; bovendien kunnen op verlangen de goede uitvoering, de verkregen verharding en het draagvermogen door het nemen van speciale proeven bepaald worden.

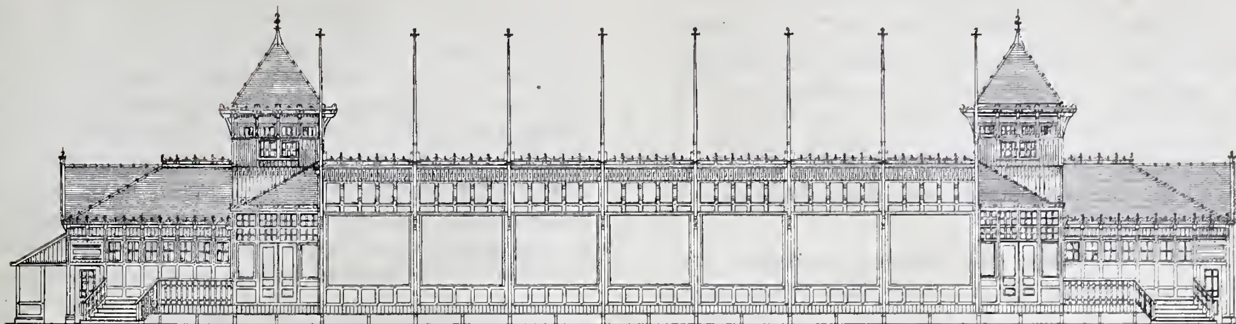
2. De graad der verharding kan bepaald worden door proeven met aan de uitgevoerde werken ontnomen proefstukken, volgens de voorschriften van § 4, 2.

3. Noodig geoordeelde proefbelastingen worden volgens aanwijzing van den ambtenaar, welke met de goedkeuring belast is, uitgevoerd. Den bouwheer en den aannemer moet hiervan vroegtijdig kennis gegeven worden. Het is wenschelijk, dat deze de proefbelastingen bijwonen.

4. Indien eene uit een vloerveld losgemaakte strook aan eene proefbelasting onderworpen wordt, dan mag de aan te brengen over de geheele strook gelijkmatig verdeelde belasting niet grooter zijn dan het gewicht der strook en de dubbele toevallige belasting. Indien zulk een strook niet losgemaakt aan eene proefbelasting onderworpen wordt, dan moet de belasting met de helft verhoogd worden. Dientengevolge is, indien g is het eigengewicht, en p de toevallige belasting, de veroorloofde belasting in het eerste geval $g + 2\,p$, en in het tweede geval $1{,}5\,g + 3\,p$.

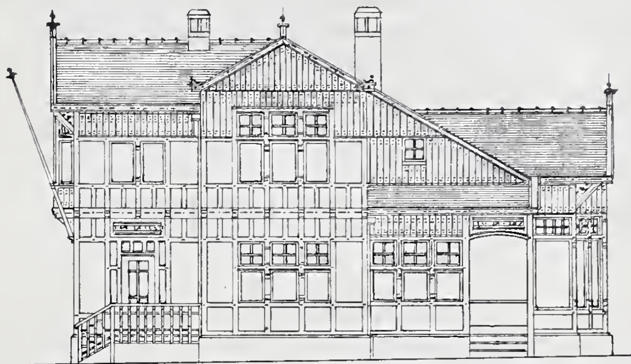
(Wordt vervolgd.)

AMSTERDAMSCHE IJSCLUB.

Gebouw voor de Amsterdamsche IJsclub. Gevel aan het sportterrein. Schaal 1 à 300.

Bestuursgebouw. Schaal 1 à 200.

Gevel aan de Van Baerlestraat. Gevel tegenover het Clubgebouw.

In het Bouwkundig Weekblad n⁰. 45 van 5 November 1904 werden een viertal afbeeldingen van het Gebouw der Amsterdamsche IJsclub, Architect de heer M. J. E. Lippits, opgenomen, en eenige andere toegezegd, die hier thans volgen.

Een korte beschrijving van de gebouwen komt in het blad van 5 Nov. j.l. voor.

EEN JUBILEUM.

In de afgeloopen week werd in de Rotterdamsche bouwkundige kringen een vermeldenswaardig jubileum gevierd; de heer **C. J. STRUIJK**, Hoofd-Inspecteur over het bouwen enz., herdacht den 1en December l.l. zijn 25-jarigen gemeentedienst, waarvan 11 jaar als Hoofd der Bouwpolitie.

In 1879 op verzoek van den Directeur der Gemeentewerken overgegaan als bouwkundig opzichter van de Genie in dienst der Gemeente Rotterdam, werd de heer Struijk als bouwkundige toegevoegd aan de afdeeling Plaatselijke Werken. Hier had hij gelegenheid zijn krachten te ontplooien. En, dat hij dat heeft gedaan, daarvan getuigen werken als de Vischmarkt, de overbrugging van de Kolk (Plan C), het Gymnasium, de uitbreiding van het Ziekenhuis, de woning van den Directeur der Gemeentewerken, het ijzeren drijvend Droogdok n⁰. 4 en meer andere. In al deze werken had de heer Struijk een voornaam aandeel. Bovendien werd nog door hem, met bijzondere toestemming van het Gemeentebestuur, de bouw geleid van een ijzeren drijvend droogdok voor de Portugeesche Regeering.

In 1893 volgde zijn benoeming tot Hoofd-Inspecteur bij de Bouwpolitie, als opvolger van den heer Van den Boom. Het was juist in die dagen van groote stadsuitbreiding en te verwachten annexaties, dat hoogst bekwame, maar tevens krachtige leiding zoo noodig was. Wat sinds dien is gebouwd, men behoeft slechts de nieuwe wijken van Rotterdam door te wandelen om daarvan eenig denkbeeld te krijgen. Zoo ook deed de heer Struijk veel ter verkrijging van betere woningtoestanden door verbetering van slechte, en opruiming van onbruikbare woningen.

Doch behalve het bouwtoezicht was hem nog opgedragen het toezicht op alle bestaande en op te richten inrichtingen vallende onder de Hinderwet. Ook dit is zeker geen gemakkelijke taak. Verschillende dier inrichtingen toch kunnen, wanneer geen degelijke, soms zelfs voor den eigenaar bezwarende voorwaarden worden opgelegd, hinder, schade of gevaar opleveren voor derden. Men denke slechts aan onze vele fabrieken, inrichtingen voor scheepsbouw, metaal- en houtbewerking, boterfabrieken, opslagplaatsen van petroleum en benzine, schietbanen enz. enz.

Maar niettegenstaande al zijne drukke en veel omvattende bezigheden is hij met zijn uitgebreide practische kennis steeds bereid een elk van dienst te zijn, en zonder aanzien des persoons stipt rechtvaardig die inlichtingen te geven, welke hem in het belang van Gemeente en betrokkenen noodig en nuttig voorkomen. In 't kort, de heer Struijk is de rechte man op de rechte plaats, een ambtenaar zooals er maar weinig zijn. Van harte wenschen wij dan ook den jubilaris geluk met dit zilveren feest, en tevens de Gemeente met hem.

Ten slotte kunnen wij hieraan nog toevoegen, dat den jubilaris ter gelegenheid van dit feest menig blijk van belangstelling en waardeering is getoond, zoowel door den Burgemeester, de Wethouders, de Raadsleden, den Secretaris en de Hoofd-Ambtenaren der Gemeente, als door zijn eigen personeel.

En dat architecten en bouwkundigen niet achterbleven, kan wel hieruit blijken, dat ter vertegenwoordiging van tal van dezen een Commissie is afgevaardigd om den Jubilaris geluk te wenschen en te huldigen door hem een bronzen beeld met album, de namen der vele deelnemers vermeldende, aan te bieden.

Het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", daartoe afgevaardigd, bood hem ter zelfder tijd een lauwerkrans aan, benevens het lidmaatschap van verdiensten, waartoe de Jubilaris in de laatste vergadering dier Vereeniging met algemeene stemmen was benoemd, als blijk van groote waardeering voor het vele dat hij ook in het belang van genoemde Vereeniging gedaan heeft.

Jarenlang was hij, niettegenstaande al zijne drukke werkzaamheden, haar ijverige Secretaris.

Wij vertrouwen, dat de meer intieme huldiging van den Jubilaris, kort nadat dit nummer van het Bouwkundig Weekblad in handen der lezers zal zijn, op de allerhartelijkste wijze zal plaats hebben en den heer Struijk de overtuiging zal schenken, dat de wijze waarop hij zijn veel omvattende taak opvat en uitvoert, door de Rotterdamsche bouwkundigen op hoogen prijs wordt gesteld.

Wij eindigen dan ook met de hoop, dat het den heer Struijk moge gegeven zijn nog vele jaren als hoofd der Bouwpolitie te fungeeren.

Rotterdam, 7 Dec. 1904. J. VERHEUL Dzn.

PRIJSVRAGEN.

In het vorige nummer van het Bouwk. Weekblad is een fout geslopen bij de vermelding van de bekroningen, door de Jury toegekend voor de prijsvragen in 1904 uitgeschreven door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap."

Dientengevolge wordt hier herhaald, dat is toegekend: voor het ontwerp voor een *schilderswoning met ateliers*, de eerste prijs, *zilveren medaille* met *getuigschrift der Vereeniging*, benevens f 60, aan het ontwerp, motto *Horis Subsicivis*, ontwerper de heer *C. Van Bilderbeek* te Amsterdam; de tweede prijs, *bronzen medaille* met *getuigschrift*, benevens f 25, aan motto *Woodside*, ontwerper de zelfde; enz.

STUCCOLIN.

Door het Ingenieurs-bureau J. L. Ter Hall, te Amsterdam, zie de advertentie in dit blad, is een nieuw fabricaat, Stuccolin, verkrijgbaar gesteld, dat vervaardigd wordt door de Stuccolin-fabriek van Alb. Lauerman te Detmold.

Omtrent dit fabricaat is in het buitenland reeds genoeg ondervinding opgedaan om het met vertrouwen te kunnen toepassen; hier te lande is er op groote schaal gebruik van gemaakt bij de versiering van wanden en plafonds der eet- en feestlokalen in het Palace-Hotel te Scheveningen.

De Stuccolin-versieringen maken het effect van ornamentwerk dat eenvoudig met de hand in de natte specie is geboetseerd, maar zij zijn ongeveer 50 % goedkooper dan zulk werk; zij kunnen gebruikt worden bij plafonds, wanden, en zelfs lambiseeringen, in de plaats van Lincousta Walton. Het weerstandsvermogen van het materiaal is zoo groot, dat geen vrees behoeft te bestaan voor beschadigingen.

Eenige albums geven een vrij volledig overzicht van wat de fabriek op 't gebied van ornamentwerk in velerlei trant kan leveren; de daarin voorkomende reproducties zijn zeer fraai en zullen allicht het vermoeden doen ontstaan dat zij geflatteerd zijn, doch de ornamenten in natura logenstraffen dit. Het werk der fabriek is artistiek uitgevoerd, kantig en zuiver.

In de fijnste vormen kunnen de stuccolin-versieringen zelfs à jour bewerkt worden; zij worden eenvoudig met schroeven of draadnagels, zonder verder plakmiddel aan de onbewerkte plafond- of wandvlakte bevestigd. Daar ze elastisch, licht en toch zeer sterk zijn, kunnen zij gebogen worden, om tegen holle of bolle lijsten, enz. gebruikt te worden. Afvallen of los geraken, zooals wel eens bij gipsornamenten voorkomt, is, dank zij de wijze van bevestiging, buitengesloten.

De fabrikanten leveren volgens elke aanwijzing en verstrekken begrooting van kosten naar de ontvangen gegevens.

De toepassing van dit materiaal kan gerust worden aanbevolen.

NIEUWE UITGAVEN.

Onlangs hebben bij de firma Wed. Ahrend en Zoon te Amsterdam weder een paar werken op het gebied van het vakonderwijs het licht gezien. Hoofdzaak van beide uitgaven is nu eens niet de tekst, maar het zijn de platen met voorstellingen op groote schaal, wandplaten, die de aandacht vragen, en die deze ten volle waard zijn.

Zulke wandplaten ten behoeve van het handteekenen worden voor enkele scholen door de leeraren zelve, naar behoefte ontworpen; maar de meeste inrichtingen voor vakonderwijs bezitten er nog geen, vooral geen genoegzaam systematisch geordende verzameling. De leeraren hebben gemeenlijk den tijd niet om zich te wijden aan het samenstellen van eene reeks dier platen voor een geregelden cursus, maar ontwerpen de voorstellingen die zij in bijzondere gevallen noodig achten.

De groote arbeid, verricht door de samenstellers der beide verschenen series mag daarom wel zeer gewaardeerd worden.

Leeraren van het teekenonderwijs zullen deze reeks zeker gaarne voor hun school willen bezitten, niet alleen als handleiding, maar ook omdat zij hen ontlasten van velerlei zorg; en al mogen zij nu misschien met de samenstellers der platen omtrent enkele vormen van opvatting verschillen, toch zal door hen erkend moeten worden, dat de voorbeelden van groot nut zijn, vooral als daarbij toelichting wordt verschaft door leeraren die voldoende aanraking met de praktijk hebben gehad.

24 Versieringsvormen ontleend aan de Houtbewerking. Motieven voor het handteekenen, schetsen en meten, verzameld door H. J. Van Ooyen, Directeur der Vakteekenschool „Patrimonium" te Amsterdam.

Hoe verdienstelijk het geheel is, er zijn enkele platen in deze verzameling die doen zien, dat de samenteller het — gelukkig slechts een zeer enkele maal — niet zoo nauw met de praktijk heeft genomen. Dit bewijzen o. a. een paar voorbeelden van karbeels (niet korbeels, zooals de heer v. O. ze noemt), die bij hun versiering door uitzagen zooveel van hun materiaal verloren hebben, dat er van materiaalverkwisting kan gesproken worden, óf wel van gevaarlijke verzwakking; bij een voorbeeld van een standvink is aan het boveneinde van een karbeel te weinig materiaal ten koste der versiering overgebleven, om van oordeelkundige samenstelling te kunnen spreken.

De motieven, zeer correct op ware, of op halve grootte voorgesteld, zullen echter voor den ervaren vakleeraar van groot nut zijn; leeraren in het handteekenen, die vakonderwijs moeten geven maar niet genoeg voeling met de praktijk hebben gehad, moeten echter van een paar platen als bovengenoemd een voorzichtig gebruik maken. Wel is bij elk der platen in een bij de verzameling behoorende handleiding een toelichting met schetsen gegeven, om het verband aan te toonen waarin de motieven in de werkelijkheid zullen voorkomen, maar deze toelichtingen vormen uit den aard der zaak geen cursus in de leer der constructie, en hebben dus alleen voldoende waarde voor den vakteekenleeraar.

De heer v. O. heeft de nu uitgegeven platen al voor meerdere cursussen met goed gevolg gebruikt; aangemoedigd door 't gunstig oordeel van anderen heeft hij voldaan aan de uitnoodiging van de firma Wed. Ahrend en Zoon om de platen te reproduceeren, en voor eene goede reproductie zorg gedragen.

De tweede serie bestaat uit een Wandplaten voor het Teekenonderwijs aan smeden, ontworpen door H. J. Van Dijk, leeraar aan de 1e H B.S. met 5-jarigen cursus en aan de Burgeravondschool te Amsterdam.

Ook hierbij behoort een handleiding.

Deze verzameling ziet er bijzonder keurig uit; zij geeft wel geen geheelen cursus voor het onderwijs in handteekenen, maar met veel oordeel een geregelde opklimming in de moeilijkheden voor den leerling, waarbij voor gewenschte afwisseling is gezorgd, terwijl vele platen ook geschikt zijn om dienst te doen bij het rechtlijnig teekenen. Enkele der voorgestelde details zijn ook geschikt om in koper te worden uitgevoerd.

Op vele der platen worden de in lijn en vlakke tinten afgebeelde zaken vergroot voorgesteld; een afbeelding op de ware grootte is er dan echter bijgevoegd. De heer Van Dijk is er blijkbaar zeer voor, de leerlingen ook deze figuren op werkelijke grootte, na de grootere voorstellingen, te doen teekenen; dit zal hen de vormen en afmetingen beter in 't geheugen prenten, terwijl deze teekeningen de gelegenheid bieden om hen tevens verschillende wijzen van opwerken te leeren.

De gekozen voorbeelden vertoonen goede vormen en samenstellingen volgens de eischen en eigenschappen van het materiaal;

zij zijn zeer zorgvuldig en juist geteekend, en de reproductie is bijzonder mooi en duidelijk. Deze serie is een groote aanwinst voor het onderwijs, en zal zeker strekken tot bevordering van het vakonderwijs.

De hier besproken verzamelingen van wandplaten, waaraan de uitgevers-firma blijkbaar veel ten koste heeft gelegd, werd voor 't eerst tentoongesteld op het Congres voor teekenonderwijs dat in Augustus l.l. te Bern werd gehouden. Hier trokken de kolossale platen zeer de aandacht, zooals gebleken is uit verschillende Nederlandsche en buitenlandsche dagbladen en periodieken op het gebied van onderwijs, die verslagen van het Congres hebben gegeven.

Kenteekenend voor de waardeering van de bruikbaarheid der platen, en tevens van de wijze van uitgave is, dat de firma Wed. Ahrend en Zn. een aanbieding heeft ontvangen van het Ministerie van Onderwijs in Rusland, over het uitgeven van de series met Russischen tekst. Ook met dat succes mogen de samenstellers en de uitgevers zich gelukkig achten.

Bij de heeren Erven F. Bohn, te Haarlem, is een zeer belangwekkend boek verschenen, getiteld: De Haarlemsche Hofjes, door J. Craandijk. Het geeft 26 lichtdrukken tot bijschriften van J. Craandijk, en werd uitgegeven door „De Vereeniging Haerlem", op waarlijk sierlijke wijze, in keurigen band.

De schrijver noemt in zijn „woord vooraf' de afbeeldingen hoofdzaak, en zegt, zich bepaald te hebben tot „bijschriften", omdat er reeds volledige beschrijvingen der hofjes bestaan. Dit neemt niet weg, dat die onderhoudend geschreven inlichtingen zeer belangrijk zijn, vooral voor hem wien het nu niet zoo zeer te doen is om in alle onderdeelen der stichtingen af te dalen. Voor hen die dit wel wenschen, wordt bij elk bijschrift verwezen naar het nummer van het „Jaarboekje voor de Stad Haarlem", door H. L Janssen van Raay, en naar de bladzijden, in Allan, „Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem'', te vergelijken met de „Kroniek der Stad Haarlem tot 1900", door Janssen van Raay, waar meerdere bijzonderheden zijn te vinden.

De beschrijvingen zijn gerangschikt naar den tijd van stichting van de hofjes. Het eerst worden behandeld „de Bakkenesser Kamers" — met kamer schijnt in onze middeneeuwsche taal „woning" te zijn bedoeld — gesticht in 1395: het laatst beschreven wordt het „Teylershofje", gesticht door Pieter Teyler van der Hulst. Deze stichting is waarschijnlijk van 1756, maar het hofje zooals wij het nu kennen, werd in 1787 voltooid en betrokken; zij is eene waarvan „waarschijnlijk geen wedergade in ons gansche vaderland is", zooals De Koning zegt.

De afbeeldingen, lichtdrukken naar photo's van den heer B. Zweers, zijn mooi, en de onderwerpen daarvoor goed en met smaak gekozen.

Het is een gelukkige gedachte van de Vereeniging Haerlem geweest deze uitgave te bezorgen. Haarlem toch heet van ouds „de stad der hofjes", instellingen gesticht door vroomheids- en weldadigheidszin van ons voorgeslacht, waarop de stad trotsch kan zijn. Er worden in beeld en woord gebracht 25 van die stichtingen, waarin weduwen of bejaarde dochters een rustigen levensavond kunnen hebben, in het genot van vrije woning en meer of minder groote voordeelen, of tegen geringen huurprijs.

De Vereeniging heeft een zeer te waardeeren werk verricht, waarbij zij op hoogst verdienstelijk wijze is bijgestaan door den bekenden heer J. Craandijk, van wien ook dit werk ongetwijfeld gaarne gelezen zal worden.

De prijs van het boek is gering; voor niet-leden der Vereeniging is deze f 2 50.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker, 3 December 1904. *Vredespaleis*, met een plaat, gevende een situatieschets van het Vredespaleis op het Belvédère-terrein in de Scheveningsche Boschjes, door V.B. Het artikel is een protest tegen de plaats van het gebouw, waarover de Tweede Kamer eerlang zal hebben uitspraak te doen.

Vervolg en slot van: *Sluis, Damme en Brugge.*

Middelbaar Technisch Onderwijs. Met de M. T. School zullen de „kleine luyden" een leelijke streep door hun rekening krijgen, beweert de schrijver, en de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst behoudt, wat de Regeering ook moge beslissen, de verdienste, een verstandig woord (in haar adres aan de Tweede Kamer) te hebben laten hooren, toen het nog tijd was.

In: *De vloek der veelzijdigheid*, wordt opgekomen tegen het beweren van den heer Van Sandick, Secretaris v. h. Kon. Inst. v. Ingenieurs, die, toen hij voorloopig in een vergadering van dat Instituut verslag deed van zijne reis door Amerika, sprak van den „vloek der veelzijdigheid", dien de Nederlandsche ingenieur in Amerika nu en dan zou gevoelen. Die veelzijdigheid is volgens den schrijver veeleer te beschouwen als een zegen, een voorrecht, dat wij Europeanen erfelijk bezitten en dat wij in waarde moeten houden.

Architectura. 3 Dec. *Organisatie*, door Van Hylckama.

Plan van uitbreiding ten Zuiden der Gemeente (Amsterdam), door Paul J. de Jongh (overgenomen uit „de Telegraaf", en: *De Nieuwe uitbreidingsplannen van Amsterdam*, voordracht Berlage, door H. J. M. Walenkamp Cz., (overgenomen uit „het Handelsblad").

Het „Technisch Gedeelte" bevat: het vervolg van: *De centrale middelbare school*, overgenomen uit het „Technisch Weekblad," en van: *Over zuigerlooze pompen.*

De Bouwwereld. 30 Nov. *Het ziekenhuis der gereformeerde Vereeniging voor ziekenverpleging te Amsterdam*, architect Tjeerd Kuipers; met afbeeldingen van twee plattegronden, een gevel en een portaal in 't trappenhuis. Het gebouw is gelegen aan de Ter Haarstraat, hoek Bilderdijkstraat.

J. H. W. Leliman. De uitbreiding van Amsterdam, vervolg van de voordracht over dit onderwerp in de Afd. Amsterdam van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst.

Technisch Weekblad. 1 Dec. Onder de „Mededeelingen betreffende den Bond" (van Technici) wordt kennis gegeven van den inhoud van een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarin de wensch wordt uitgesproken, dat het wetsontwerp tot verhooging en wijziging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904, ten dienste van den bouw van een M. T. School, enz., zoo spoedig mogelijk wet moge worden, en waarin tevens in overweging wordt gegeven de mogelijkheid te openen, dat het aantal beurzen (in vooruitzicht zijn gesteld een 50-tal beurzen van *f* 200 tot *f* 300) naar behoefte kan worden uitgebreid, en dat het verkrijgen van deze beurzen gemakkelijk en zonder bezwarende formaliteiten kan geschieden.

Vervolgen van: *Optische lenzen en kijkers* van geodetische instrumenten, door P. A. Frylink E.Mz., en van: *Het ontwerpen en uitslaan van vaartuigen.*

UIT DEN VREEMDE.

De fabricage van zand-kalk metselsteenen neemt hoe langer, hoe meer toe, ook in Amerika. In de Vereenigde Staten zijn reeds 50 fabrieken, die gezamenlijk per dag 1 milloen steenen afleveren.

De spoorweg van Kaapstad naar Caïro maakt goede vorderingen; weldra zal hij gereed zijn tot een punt, 350 mijlen ten noorden van de Zambesi.

Te Parijs worden weer nieuwe plannen gemaakt om een breede Noord-Zuidelijke verbinding te maken van het snijpunt van den Boulevard des Italiens, den Boulevard Mont martre en den Boulevard Hausman naar het Louvre. Een directe hinderpaal is het 370 meter lange aaneengesloten blok van het Palais Royal, oorspronkelijk als paleis voor Richelieu door Lemercier gebouwd. Doch ook Mausart Moreau, en Constant d'Ivry hebben er aan gewerkt. Door eene verbreeding van de rue Richelieu zoude men den voor- en den achtergevel van het paleis onaangeroerd kunnen laten. Doch men stelt ook nog eene West-Oostelijke straat voor, komende van den Boulevard Sebastopol. Deze straat zoude dan met groote poorten door de langsgevels en over het stille winkelplein van het Palais Royal gaan.

Volgens de plannen van den Stadtbrt. Krause zal te Berlijn een tunnel onder „de Linden" doorgebouwd worden.

Tot opvolger van den heer Eugène Guillaume, directeur van de Villa Médicis, wordt in de 1e plaats de heer Daumet, architect te Chantilly, genoemd. De heer Carolus Duran staat 2e, en de heer Bernier 3e.

Amerika krijgt zijn Grand Prix de Paris, gelijk Frankrijk zijn Grand Prix de Rome. Bovendien zal te Parijs een „Institut National Américain" gesticht worden, waarvoor de Vereenigde Staten reeds 250 000 dollars toegestaan hebben.

Japan bezat in 1872, 29 K.M. spoorweg.
in 1882, 274 „ „
in 1892, 3011 „ „
in 1902, 8487 „ „

Tot 1882 mocht alleen de Staat, spoorwegen bouwen; daarna werd het ook aan particuliere ondernemingen toegestaan.

Amerikaansche bladen maakten voor eenige dagen melding van een enorm deficit dat de Wereldtentoonstelling te St. Louis heeft opgeleverd. Het zou ruim 30 millioen gulden bedragen.

Uitnoodiging tot deelneming aan een Prijskamp voor een Monument ter eere van wijlen Mgr. Dr. H. J. A. M. Schaepman, Protonotarius Apoltolicus a. i. p., Professor aan 't Seminarie te Rijsenburg, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Het in duurzamen steen uit te voeren monument zal geplaatst worden op het voorplein, en wel in de aslijn van het Seminarie te Rijsenburg, niet ver van den openbaren weg

Het moet strekken om hulde te brengen aan de hoedanigheden, welke tijdgenoot en nageslacht vereeren of zullen vereeren in den grooten Burger, den waardigen Priester, den geleerden Professor, den rijkbegaafden Dichter, den welsprekenden Redenaar, den onvermoeiden Volksvertegenwoordiger, den onversaagden Strijder voor Kerk en Vaderland, wiens devies was: „Credo pugno".

De kosten van oprichting van het Monument (met uitzondering van die der fundeering) mogen de som van f 8000 niet overschrijden.

Tot mededinging worden alleen toegelaten Nederlandsche kunstenaars.

Zij zullen moeten leveren een ontwerp geteekend op eene schaal van 10 c.M. per 100.

De teekeningen van dit ontwerp zullen bestaan in:

a. een plattegrond van 't monument;
b. een opstandteekening van de voorzijde en een van de achterzijde, en nog meerdere, indien deze noodig zijn om het ontwerp te verduidelijken.
c. een of meer doorsneden, waarin de constructie duidelijk is aangegeven.
d. eene perspectiefteekening van het monument met de naaste omgeving;
e. eene beschrijving van het ontwerp, met aanduiding der te bezigen materialen;
f. eene gedetailleerde begrooting van kosten, met opgave der hoeveelheden en der eenheidsprijzen.

De teekeningen moeten op linnen of katoen geplakt en op ramen gespannen zijn, ten einde ze gemakkelijk te kunnen tentoonstellen.

De teekeningen mogen den naam van den ontwerper niet dragen, maar moeten vergezeld zijn van een verzegelden brief, waarin de naam en het adres van den ontwerper zijn aangegeven. De enveloppe moet een teeken of zinspreuk dragen, welke ook op de teekeningen moet voorkomen. Een correspondentie-adres kan desgewenscht worden opgegeven.

Vóór of op den 1en Mei 1905 moeten de ontwerpen vrachtvrij ingeleverd worden aan een nader in de dagbladen op te geven adres. Na voormelden datum zullen geen ontwerpen tot den prijskamp meer worden toegelaten.

De jury doet uitspraak vóór 15 Mei d.a.v. Alle ingezonden ontwerpen worden daarna gedurende veertien dagen voor het publiek tentoongesteld.

Aan den kunstenaar, wiens ontwerp volgens het oordeel der jury het beste en voor uitvoering het meest geschikt is, zal de vervaardiging van het monument kunnen worden opgedragen, indien hij een beeldhouwer is, die door de jury daartoe bekwaam geacht wordt. Is dit niet het geval, dan zal hem een prijs worden toegekend van 300 gulden.

Voorts zal toegekend worden: Eén prijs van 200 gulden voor het daaropvolgende, en één prijs van 100 gulden voor het derde ontwerp.

Aan de drie bekroonde ontwerpers zal worden uitgereikt eene oirkonde, meldende de verdiensten van ieders werk in 't bijzonder. Hunne ontwerpen worden eigendom van het Nederl. R.K Episcopaat. De niet bekroonde ontwerpen moeten door de inzenders worden teruggehaald binnen eene week na afloop der tentoonstelling.

Tot Juryleden van den Prijskamp zijn door Z.D.H. den Aartsbisschop van Utrecht benoemd de heeren:

Dr. P. J. H. CUYPERS, architect der Rijksmuseumgebouwen, te Roermond, *Voorzitter.*

Mgr. G. W. VAN HEUKELUM, Deken van het Sint-Bernulphusgilde, te Jutphaas.

Dr. A. RESEMANS, Professor aan het Seminarie te Hoeven;

L. HEZENMANS, Architect van de St.-Janskerk te 's Hertogenbosch;

JAN KALF, *Secretaris* van den Katholieken Kunstkring: de Volier, te 's Gravenhage, *Secretaris.*

*) Een situatieplan is tegen toezending van 25 cts. verkrijgaar in den boekhandel der firma Wed. J. R. van Rossum te Utrecht.

BERICHTEN.

Centrale M. T. School. De Bond van Technici heeft in een adres aan de Tweede Kamer den wensch uitgesproken, dat de M. T. S. zoo spoedig mogelijk tot stand moge komen. (Men zie: Inhoud van Tijdschriften in dit nummer).

Vredespaleis. In de afdeelingen van de Tweede Kamer is door verschillende leden het denkbeeld bestreden, om van Rijkswege een bouwterrein voor het Vredespaleis beschikbaar te stellen. Men achtte de gift van den heer Carnegie voldoende, om ook dat terrein te bekostigen en den toestand van 's land financiën te ongunstig. De groote meerderheid was echter voor het denkbeeld.

Omtrent het door de Regeering aanbevolen terrein liepen de meeningen zeer uiteen. Voorstanders vond de plaatsing van het gebouw in de Maliebaan, in de Koekamp, op het door de gemeente 's Gravenhage aangeboden terrein in de Scheveningsche boschjes, op het terrein tusschen de Boschlaan en de Maliebaan, of op dat ten Oosten der Maliebaan. Hoewel het niet duidelijk blijkt, scheen het meerendeel der leden het meest ingenomen met de Maliebaan.

Overigens meende men met nadruk te moeten waarschuwen tegen plannen, welke tot nieuw uitstel van de oprichting van het gebouw zouden leiden. In het belang van den goeden naam van ons land is het gewenscht, dat verdere vertraging worde vermeden.

De winter-cursus van de Hertogelijke **Baugewerkschule te Holzminden** is op 31 October j.l. aangevangen met 674 leerlingen. waarvan 593 voor de bouwkundige afdeeling (Hoch- en Tiefbau), en 81 in de werktuigkundige afdeeling.

Sedert 1 April 1904 zijn aan de leerlingen van de afdeeling Hochbau die met goed gevolg hun eindexamen hebben afgelegd, dezelfde rechten toegekend als die der leerlingen van het Kön. Preus-Baugewerksschulen; voorts wordt door het gilde der Duitsche werkmeesters in het bouwvak dit examen erkend als gelijkstaande met het wetenschappelijk gedeelte van het examen als werkmeester. De afdeeling „Tiefbau" is met den aanvang van dezen winter-cursus ingesteld door toevoeging van een IIe (laagste) klasse; de Ie klasse (hoogste) wordt in den aanstaanden zomer daaraan toegevoegd. Op 3 April 1905 vangt de zomercursus aan.

Wereldtentoonstelling Luik 1905. Op uitnoodiging van het hoofdcomité hebben bestuursleden der Maatschappij „Arti et Amicitia" en van het Genootschap „Pulchri Studio" daarin zitting genomen als comité voor de Nederl. afdeeling van de tentoonstelling. Van dit comité is Voorzitter, de heer H W. Mesdag, te 's Gravenhage, Secretaris, de heer John F. Hulk, te Amsterdam.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:				per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	27	jaar	salaris	f 80.—
„ „ „	27	„	„	- 80.—
„ „ „	30	„	„	- 80.—
„ „ „	23	„	„	- 60.—
„ „ „	23	„	„	- 60.—
„ „ „	24	„	„	- 90.—
„ „ „	21	„	„	- 30.—
„ „ „	21	„	„	- 75.—
„ „ „	22	„	„	- 80.—
„ „ „	23	„	„	- 70 —
„ „ „	21	„	„	- 60.—
„ „ „	46	„	„	- 90 —
„ „ „	22	„	„	- 75.—
„ „ „	31	„	„	- 90.—
„ „ „	22	„	„	- 75 —
„ „ „	25	„	„	- 95.—
„ Teekenaar „	18	„	„	- 40.—
„ „ „	18	„	„	- 25.—

VACANTE BETREKKING IN NED. INDIË.

Een bekwaam bouwkundig Opzichter-teekenaar kan geplaatst worden op een ingenieurs- en architectenbureau te Bandoeng. Preanger Regentschappen, Java. Salaris aanvankelijk *f* 150 in de maand; kosten van overtocht naar Indië worden vergoed.

Zij die genegen mochten zijn naar deze betrekking te solliciteeren, kunnen zich aanmelden aan het Bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 12 DECEMBER.

'T WAAR (GR.). Het bouwen van een nieuw voorgebouw en eene vertimmering aan een schuur.

De heer B. M. Barlagen te Nieuwolda, n.m. 2 u., in het logement van Uffen te 't Waar. Aanw. 9 Dec., n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inzage bij Uffen voorn., terwijl bestekken à f 0,75 per stuk te bekomen zijn bij W. Snater te Nieuwolda.

EXLOO (DR.). Het bouwen van eene burgerwoning in 2 perc. 1. timmer-, metsel-, stucadoor- en loodgieterswerk, 2. glas-, verf- en behangerswerken.

De heer A. Vriend, 's midd. 12 u., in 't logement Bussemaker. Bestek en teek. ter inzage te Exloo in voorn. logement, te Valthermond in hotel Panman, te Stadskanaal hotel Dopper, te Assen in hotel Nanninga en verkrijgb. tegen f 1 bij den aanbesteder. Inl. geeft L. Prummel, gem.-arch. Valthermond. Aanw. 12 Dec., v.m. 10 u.

SCHARNEGOUTUM (FR.). Het afbreken der oude huizinge en schuur en het opbouwen eener stelphuizinge op de plaats bewoond door Hepke de Boer onder Tirns.

De heer S. Th. Dotinga, bij wien bestek en teek. verkrijgb tegen f 1,50. Aanw. 12 Dec., v.m. 10 u.

DINSDAG 13 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een postkantoor met direct.woning te Scheemda.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's-Hage, aan het bureau van den rijksbouwmeester in het 1e district, Binnenhof, te 's-Hage, aan het postkantoor te Scheemda, aan het bureel van het prov. best. van Groningen en tegen f 0,35 te bekomen bij Gebrs. v. Cleef te 's-Hage. Inl. geeft voorn. rijksbouwmeester te 's-Hage. Aanw. 7 Dec., v.m. 11 u.

MUSSELKANAAL. Het bouwen van een burgerbehuizing met bijlev. van materialen.

De heer Ch. J. Muller, n m. 3 uur, bij J. Elling, alw. bestek en teek. ter inzage.

MUSSELKANAAL. Het bouwen van een boerenbehuizing te Ter-Apelkanaal onder bijl. van alle materialen, arbeidsloonen enz.

Mej. Wed. B. Koop te Roswinkel, 's av. 5 u., bij E. Elling. Bestek en teek. in bovengen. café ter inzage De bilj. zullen voor of op 12 Dec. zijn ingeleverd bij Mej. de wed. B. Koop te Roswinkel. Inl. te bekomen bij G. H. Dik, E.-Compascuum.

UTRECHT (HERBEST.). De verbouwing van hotel Bellevue aan het Vredenburg.

De arch. P. Rijksen Gz. Bestek en teek verkrijgb. bij voorn. arch. tegen f 25 en worden bij de besteding tegen f 20 teruggenomen.

WOENSDAG 14 DECEMBER

LEUSDEN. 1e. Het bouwen van twee lokalen met privaten enz aan het schoolgebouw te Oud Leusden; 2e. het leveren van schoolmeubelen

Het gemeentebestuur, v.m. 11 u.

OVERVEEN. Het bouwen van een landhuis aan den Duinweg aldaar.

De architect J. H. Slot te Hilversum, n.m. 6 u., in café „van ouds het Raadhuis", alw. bestek en 2 teek. ter inzage liggen, terwijl zij à f 2 te bekomen zijn bij den boekh. P. Stins te Bloemendaal.

PEIZE (DR.). Het aan- en verbouwen eener boerenbehuizing te Peizerhorst.

De heer H. Wilkens Jzn., bij J. Enning Rzn. Bilj. voor 14 Dec. aan archit. Joh. G. Schaafsma te Paterswolde. Aanw. gedaan.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis op den Scholtenesch.

De heer H. H. Wiggers, 's av. 8 u , in 't café van Wed. H. J. Gassink, alw. bestek en teek ter inz. Inl. geeft H. v. d. Schaaf, archit.

DONDERDAG 15 DECEMBER.

DEVENTER. Het bouwen van eene villa in het „Park Brabant".

De architecten G. en W. te Riele Gzn.

EIJSDEN (LIMB.). Het bouwen van een raadhuis, post- en telegraafkantoor met directeurswoning.

Het gemeentebestuur, n.m. 4 u. (greenw.) Bestek en teek. ad f 2,50 verkrijgb. ter secr. en bij den bouwk. G. Fraikin te Maastricht. Aanw. 15 Dec , v.m $11\frac{1}{2}$ u. (greenw.)

NIJMEGEN. Het bouwen van eene gesloten veranda aan het gebouw in den tuin, en het maken en herstellen van twee badkamers.

De Regenten van het gasthuis, n.m. 1 u., in het gasthuis. Voorw. en teek. ter inzage ten huize van Van Mullekom, naast het gasthuis Aanw. 13 Dec., v.m. 11 u., in het gesticht.

VRIJDAG 16 DECEMBER.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 2 woningen met bijbouwen aan de Hoogstraat.

De heer J. Kesseler, 's av. $7\frac{1}{2}$ u., in 't café van Platvoet, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl geven J. H C. Roesinck en A. Wolda, bouwk. Aanw. 16 Dec., v.m 11 u.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een manége op het terrein der rijksveeartsenijschool te Utrecht Raming f 20600.

Het min van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek no. 2 na 1 Dec. ter lezing aan het gebouw van het min. van W., H. en N., aan de lokalen der Prov. Best. en aan de rijksveeartsenijschool te Utrecht en is tegen f 1 te bekomen bij den dir. der rijksveeartsenijschool en bij Gebr. van Cleef, te 's Hage. Inl te bekomen bij den rijksbouwmeester in het 1e district. Aanw. 9 Dec., v m. 11 u.

MAASHEES (N.-BR.). Het vergrooten der openbare lagere school te Overloon, met bijlev. van alle materialen.

Het gem best., n m. 3 u. Bestek en teek, ter inzage ter gem secret. en zijn aldaar tegen f 1 verkrijgb Inlicht. geeft A. van Bommel te Aijen. Aanw. 16 Dec., v.m 10 à 11 u.

ZATERDAG 17 DECEMBER

EELDE (DR.). *a*. Het bouwen van een school met 6 lokalen; *b*. het bouwen van eene onderwijzerswoning.

Het gem.best , n.m. 2 u. Bestek en teek. te bekomen bij den arch. J. G. Schaafsma te Paterswolde tegen f 1. Aanw. 15 Dec., v.m. 10 u.

OUDEPEKELA. Het afbreken van een huis en het opbouwen van een winkelhuis met bijlev. van alle materialen.

De heer J. van Bergen, bij wien bestek en teek. ter inzage.

UTRECHT. Het maken van eene uitbreiding van de rijks-universiteitsbibliotheek aan de Wittevrouwenstraat te Utrecht. Raming f 145000.

Het prov. best., n.m. 2 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het min. van binnenl. zaken, aan dat van het prov. best. van Utrecht, te Utrecht, en is te bekomen bij M Nijhoff te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den rijksbouwkundige. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 21 DECEMBER.

OLDENZAAL. Het vergrooten der bestaande weverij en magazijn, pl m. 2700 M². shedbouw.

De firma H. P. Gelderland en Zn., 's midd. 12 u , ten hare kantore. Bestek met teek tegen f 10 verkrijgb. ten kantore van H. Reijgers, archit. Enschedé en worden tegen f 7,50 teruggenomen. Inlicht. geeft voorn. arch. Aanw. 21 Dec , v m. 9 u.

DONDERDAG 22 DECEMBER

HAARLEM. Het bouwen van een openbaar slachthuis, als: perc. 1, het bouwen van een hoofdgebouw; perc. 2, het bouwen van een administratiegebouw, met woning voor den directeur, een hoofdingang met aansluitende muren, een gebouw voor slagers, slagersgezellen, kommiezen enz., benevens een gedeelte afsluitmuur rondom het terrein; perc. 3, het bouwen van runderstallen, een wagenremise met paardenstallen, keur- en verkooplokaal, enz., halmeesterswoning met aansluitende afsluitmuren rondom het terrein; perc. 4, het bouwen van een paardenslachtplaats, een ziek- en verdachtveeslachtplaats en een darmwasscherij.

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek en 25 teek. na 21 Nov. à f 8 te bekomen ter secretarie.

DINSDAG 27 DECEMBER.

WEERT. Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning en smederij, voor rekening van L. Reemers en Zonen.

De archit. H. Smeets, n.m. 5 u., bij J. v. Stienen. Plan en bestek verkrijgb. ten kantore van voorn. archit., tegen f 1,50 per stel.

WOENSDAG 28 DECEMBER.

DONIAGA (FR.). Het afbreken en weder opbouwen van een nieuwe schuur met bijlev. van materialen.

De heer Mr. C. W. A. Baron van Haersolte. Voorw. ter lezing bij en biljetten in te zenden aan S. Sijbesma.

WEERT. Het bouwen van een woonhuis voor rekening van Frans Meewis Jz.

De architect H. Smeets, n.m. 6 u., te zijnen kantore. Plan en bestek verkrijgb. ten kantore van voorn. archit., tegen f 2.20.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

18 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het verbouwen van het modemagazijn „de Vlinder", Vlamingstraat. Door den arch. Roel van Rijswijk.

Laagste inschrijver F. Budding, 's-Hage, f 14245.

24 NOVEMBER.

ROTTERDAM (ONDERH.). Het bouwen van een stal met hooizolder, ten dienste van 30 paarden, zonder bijlevering van metselwerk, voor rekening van den heer F. v. d Graaf. Door den heer J. J. Clement.

Laagste inschrijver H. v. d. Sluis, f 4995. Gegund.

26 NOVEMBER.

ZAANDIJK (ONDERH.) Het bouwen van een papierwarenfabriek met woonhuis en kantoor voor de firma Jacs. Mulder en Co.

Laagste inschr. P. Musch, f 6810. Gegund.

27 NOVEMBER.

ENKHUIZEN (ONDERH.). Het bouwen van een heerenhuis in de Nieuwe Westerstraat hoek Oude Gracht, voor rekening van den heer J. Sluis Nz.

Volgens bestek. Laagste inschr. J. West. f 7999,50.

Met schoon metselwerk. J. West, f 8150. Gegund aan den laagsten inschrijver.

28 NOVEMBER.

SCHOONHOVEN. Het bouwen van een lakstokerij. Door de firma H. A. Schreuder en Co.

Metselw. Laagste inschr. A Bouter, f 580*

Smidswerk. P. Sperna Weiland. f 375*. *Gegund.

SCHEVENINGEN. Den bouw van een winkelhuis met afzonderlijke bovenwoning, aan de Keizerstraat, Scheveningen. Door den heer F. J. Osse.

Laagste inschr. D. de Lange, Maassluis, f 12290. Gegund.

29 NOVEMBER.

DELFZIJL. Het afbreken van hotel „Emder" en het weder opbouwen van een nieuw hotel-cafe-restaurant. Door den arch. K. Klasens.

Laagste inschr. P. Dijkman, Farmsum, f 3410. Gegund.

HENGELO (OV.). Het bouwen van eene woning op een terrein aan de Pastoriestraat. Door den heer P. Hems.

Laagste inschrijver H. Steggink, f 2869

WIJTHMEN (ZWOLLERKERSPEL). Het bouwen van een boerenwoonhuisje. Door den heer J. Burger.

Laagste inschrijver S. Pellinkhof, Berkum (Zwollerkerspel), f 1184. Gegund.

30 NOVEMBER

DELFT. Het sloopen van het perceel aan de binnenwatersloot no. 18 te Delft, en het aldaar bouwen van een winkelhuis met bovenwoning. Door den archit. C. J L. Kersbergen.

Laagste inschrijvers Kranenburg en Bosch, f 8321. Gegund.

DELFZIJL. *a*. Het bouwen van eene burgerbehuizing met c.a. werken, op een onbebouwd terrein aan de Lijnbaanstraat met de lever. van alle daartoe benood. materialen, arbeidsloonen, gereedschappen, transporten enz. *b*. het verf-, glas- en behangwerk aan die behuizing. Door den heer L. Veldman

a. Laagste inschrijver H. Stijkel, f 1799*.
b K. Zarkema, f 79*. * Gegund.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een school voor voortgezet lager onderwijs met conciergewoning op een terrein achter de Hoven. Ram. f 74000 Door het gem best.

Laagste inschr. G. T. Dopheide, Franeker, f 73736.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 10den Januari 1905, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1007.

Het afbreken van een gedeelte van den bestaanden en het bouwen van een nieuwen Kaaimuur, en het uitbreiden van sporen en Wissels met bijkomende werken langs en nabij de Spoorweghaven te DORDRECHT.

Begrooting f 171.500.—.

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den Dec. 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A J. BUIJS te *Rotterdam*, en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 3den Jan. 1905 ten 10 uren 30 min. voormiddag *(West Europeesche tijd)*.

Utrecht, den 6den December 1904.

LONNEKER. Het bouwen van een winkelhuis met slachthuis enz. aan den rijksweg bij de Glanerbrug. Door den heer A. Frankenhuis.

Laagste inschr. G. Tijman, f 4680. Volgens bestek 8 dagen beraad.

Openbare Aanbesteding.

Burgemeester en Wethouders der gemeente *Utrecht* zijn voornemens op Zaterdag, 17 December 1904, in het openbaar ten stadhuize aan te besteden:

I. te 2 uur:

A. de levering van verschillende materialen ten dienste van de gemeentewerken voor het jaar 1905.

B. het doen van eenige vernieuwingen aan- en het éénjarig onderhoud van:
1e. de sluis en de daarbij behoorende werken te Vreeswijk;
2e. den straatweg van Utrecht naar Vreeswijk, met daarbij behoorende werken;
3e. de sluis te Nieuwersluis en het jaagpad van daar tot Hinderdam;
4e. het jaagpad langs den Leidsche Rijn en de daarbij behoorende werken van het Merwedekanaal af tot nabij Woerden.

C. de aanleg van water aan- en afvoerleidingen ten behoeve van de Electrische Centrale.

II. te 3 uur:

a. de levering van de in 1905 ten behoeve van de Gemeente-gasfabriek benoodigde magazijngoederen;

b. de levering van gegoten ijzeren buizen en hulpstukken;

III. te 3½ uur:

de levering van de in 1905 ten behoeve van de Gemeentereiniging benoodigde houtwaren, verfwaren, enz.

IV. te 3¾ uur:

de levering van de in 1905 ten behoeve van de Electrische Centrale benoodigde magazijngoederen.

De monsters van de te leveren goederen, bedoeld onder I*a*. II*a* en III liggen ter inzage, onderscheidenlijk op het terrein der Gemeentewerken (Stadstimmerhuis achter Klarenburg), op dat der Gemeente-Gasfabriek en op dat der Gemeentereiniging, op werkdagen van 9—12 en van 2—4 uur, terwijl de voorwaarden van de aanbesteding, bedoeld onder II*a*, met gezegeld formulier van inschrijving, tegen betaling van *f* 0.50 (franco per post *f* 0.55) per exemplaar en de voorwaarden en de bestekken van elk der overige aanbestedingen afzonderlijk tegen betaling van *f* 0.25 (franco per post *f* 0.30) per exemplaar verkrijgbaar zijn ten kantore van den Directeur onderscheidenlijk der Gemeentewerken, der Gemeente-gasfabriek, der Gemeente-reiniging, ten Stadhuize Afdeeling Financiekamer) en bij de boekhandelaren J. G. van Terveen & Zn. alhier.

Utrecht, 3 December 1904.

De Secretaris: J. Bool. *De Burgemeester:* B. Reiger.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Openbare Aanbesteding.

Op **Vrijdag 23 December 1904**, des namiddags ten 2 uur, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te *'s-Gravenhage*, in het openbaar worden aanbesteed:

Het driejarig onderhoud, aanvangende met den 1sten Januari 1905 en eindigende 31 December 1907, van:

het Rechtsgebouw, de Strafgevangenis en het Huis van Bewaring te Groningen (Bestek No. 202).

het Paleis van Justitie en het Huis van Bewaring te Leeuwarden (Bestek No. 203);

de Strafgevangenis te Sneek, het Rechtsgebouw, en het Huis van Bewaring te Heerenveen (Bestek No. 204);

het Huis van Bewaring en het Rechtsgebouw te Zwolle, het Huis van Bewaring en het Rechtsgebouw te Almelo en het Kantongerechtsgebouw, te Deventer, waarin tevens gevestigd zijn de kantoren van den Inspecteur der Directe Belastingen en Accijnzen, van den inspecteur van Registratie en Domeinen en van den Rijks-Ontvanger (Bestek No. 205), en

het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Assen, de Strafgevangenis te Appingedam en het Rechtsgebouw en het Huis van Bewaring te Winschoten (Bestek No. 206).

De bestekken liggen voor gegadigden ter inzage in bovengenoemde gebouwen en zijn op aanvrage tegen betaling van *f* 0.80 franco verkrijgbaar bij de Gebroeders van Cleef, Boekhandelaars, Spui No. 28*a*, te *'s-Gravenhage*.

Aanwijzing zal worden gehouden op Maandag 19 December 1904 en wel:

voor de gebouwen te Leeuwarden des voormiddags ten 9 uur, aanvangende bij het Paleis van Justitie voor de gebouwen te Groningen des voormiddags ten 9 uur. aanvangende bij het Rechtsgebouw; voor de gebouwen te Sneek, Appingedam en Winschoten des voormiddags ten 9 uur, voor de Gebouwen te Heerenveen des namiddags ten 1½ uur, aanvangende bij het Huis van Bewaring; voor de Gebouwen te Zwolle en Assen des namiddags ten 1 uur, aanvangende bij de Huizen van Bewaring. voor het gebouw te Deventer des voormiddags ten 9 uur en voor de gebouwen te Almelo des voormiddags ten 9½ uur, aanvangende bij het Rechtsgebouw.

Inlichtingen zijn te bekomen op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie. en

voor de werken te Groningen, bij den Opzichter N. W. Lit aldaar;

voor die te Leeuwarden. bij den Opzichter W. C. de Groot aldaar;

voor die te Sneek en Heerenveen, bij den Opzichter J. Hogendijk te Sneek;

voor die te Zwolle bij den Opzichter D. A. Willemsen aldaar;

voor die te Almelo, bij den Opzichter B. Vixseboxse aldaar;

voor die te Deventer, bij den Opzichter J. D. Gantvoort aldaar;

voor die te Assen, bij den Opzichter F. Boonstra aldaar;

voor die te Appingedam, bij den Opzichter J. Stevens aldaar; en

voor die te Winschoten, bij den Opzichter K. de Grooth aldaar;

's-Gravenhage, 8 December 1903.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister.
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. de Vries.

STADSKANAAL. *a.* Het bouwen van een burgerbehuizing. *b.* de glas- en verfwerken. Alles onder bijlev. van materialen. Door den heer J. Hensema.
Timmerwerk, rami g f 1018,66. Laagste inschrijver H ten Hoff, Musselkanaal, f 985*.
Verfwerk, raming f 65. J. Dekker, f 45.90*.
* Gegund.

UITHUIZEN (ONDERH.) Het verbouwen en vergrooten van het kerkgebouw aldaar, onder bijlevering van al het daartoe benoodigde, met uitzondering van glas- en schilderwerk, onder architecture van den heer IJ. v. d. Veen te Groningen. Door den kerkeraad der Geref. kerk aldaar.
Laagste inschrs. J. Kremer en F. Smit, Uithuizen, voor f 9625 Gegund.

1 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een school aan straat XXV in het bouwplan „Engelenburg". Door het gem.best.
Laagste inschrijver W. v. Leeuwen Jr., Rotterdam, f 77820.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een winkelhuis met woning aan het Noordeinde. Door den arch.-ingenieur J. Limburg.
Laagste inschr. H. J. Kleinbentink, f 16050.

HENGELO (OV.) (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis aan den Deldenschen straatweg, voor den heer J. W. Bettman Mz. Door de architecten v. d. Goot en Kruisweg.
Gegund aan den laagsten inschrijver L. Foks, Hengelo, voor f 5295.

's-HERTOGENBOSCH. De verbouwing van het winkelhuis G 9 aan de Vuchterstraat. Door den heer G. Krijbolder.
Laagste inschrijver W. Pennings, f 6900.

LEIDEN. Het afbreken van perc. no. 10 en het weder opbouwen in verband met perc. no. 8 Nieuwe Beestenmarkt. Door den arch. N. de Zwart.
Buiten het smidswerk. Laagste inschrijvers H. Vallantgoed en de Wit, f 2200.

OLDENZAAL. Het bouwen van een koffiehuis met stalling aan de markt. Door Mej. wed. Franke en kinderen.
Laagste inschrijver J. Heerink Bz., Oldenzaal, f 4145. Niet gegund.

2 DECEMBER.

TILBURG. Het bouwen van een winkelhuis in de Tuinstraat, ten behoeve van den heer J. C. v. Oosterhout. Door den arch. J. Haarselhorst.
Metselwerk. Laagste inschr J. de Waal, f 1490.
Timmerwerk. J. Burgers, f 990.

VOORBURG. Het bouwen van een woonhuis aan de Damlaan te Leidschendam voor den heer W. Blonk Nzn. Door den archit. G. J. P. Klumper.
Laagste inschrijver A. Kleingeld, Tilburg, f 5610. Gegund.

3 DECEMBER.

BESOIJEN. Het bouwen van een veldwachterswoning aan het gemeentehuis. Door het gem.best.
Laagste inschr. H. C. v. d. Meijs, Besoijen, f 1184.

DELFT. Het sloopen van het perceel aan de Molenstraat no. 40 te Delft en het aldaar bouwen van een huis, verdeeld in benedenen bovenwoning, uitgezonderd verf- en behangwerk Door den arch. C. J L. Kersbergen.
Laagste inschrijver P. v. Lutterveld, f 3191. Gunning aangehouden.

NIEUWE PEKELA. Het bouwen eener losse schuur, onder bijlev. van alle daartoe benoodigde materialen, enz. Door den heer J. de Weerd
Daar het biljet van de laagste inschrijvers niet voldeed aan de Algem. Voorwaarden is het gegund aan J. Meijering, voor f 1175

OUD BEIJERLAND. Het bouwen van een vergaderzaal met toebehooren op een terrein ten Zuiden van den Molendijk aldaar. Door het bestuur der afdeeling van den Nederlandschen protestantenbond te Oud-Beierland.
Laagste inschrs. v. d. Berg en Beversluis, Nieuw-Beierland, f 4587. Gegund.

WOMMELS (FR.). Het bouwen van een woonhuis. Ram. f 1400 Door den arch. J. Dijkstra Az. te Bolsward.
Gegund aan E. Statema, f 1387.

5 DECEMBER.

HAARLEM. Het bouwen van een heerenhuis, naast perc. no. 24 aan den Koninginneweg. Door den arch. C. L. M. Robbers.
Laagste inschr. H. J. Peper, f 5790.

STADSKANAAL. *a.* Het bouwen van eene boerenhuizing te Stadskanaal, onder bijlever. van al het daartoe benoodigde; *b.* de glasen verfwerken Door den heer J. Maarsingh.
a. Raming f 3420. Laagste inschr. H. ten Hof, f 3353.
Verfwerk. G. Huiting, f 91,95. Gegund.

6 DECEMBER.

NIEUWKOOP (Z.-H.). Het herbouwen der hofstede Stoomzicht met Zomerhuis en hooiberg in den 18 Kavels onder Nieuwkoop, in huur bij J. Blijleven. Door den archit. E. G. Wentink en J. C. Wentink te Schalkwijk.
Laagste inschr. G. ter Reehorst, Nieuwveen, f 8982 Gunning aangehouden.

UTRECHT. Bestek no. 1006, het maken van een dienstwoning met kantoor en bergplaats en bijbehoorende werken op het station Arnhem Raming f 5050. Door de mij. tot expl. van S.S.
Laagste inschr B. J. Beeftink, Dieren, f 4987.

ZANDVOORT. Het verbouwen van een gedeelte van het hotel „Driehuizen". Door den arch. W. F. Doeglas
Laagste inschrs. O. Schrikkema en F. Zwaan, f 16394.

7 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE Het stichten van een tuchtschool te Ginneken volgens bestek no. 201. Ram. f 152 200. Door het min van Justitie.
Laagste inschr. A. J. Aangenendt, 's-Bosch, f 141480.

Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. d LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — Aug. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 21 December 1904, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, aan het gebouw van zijn Departement, te 's Gravenhage, worden aanbesteed:

het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-GRAVENHAGE, gedurende 1905.

Raming f 54 100.

Het bestek no. 69 ligt na 7 December 1904 ter lezing aan het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid; aan de lokalen der provinciale Besturen en aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Fluweele Burgwal no. 16 te 's Gravenhage, en is voorts op franco aanvrage, tegen betaling der aan den voet daarvan vermelde kosten, te bekomen bij de firma Gebroeders van Cleef. Spui no. 28a te 's Gravenhage, en door hare tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn van af 7 December 1904 dagelijks tusschen 10 en 12 uur voormiddags te bekomen aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 2de district en bij den Opzichter der Landsgebouwen H. E. van de Water, Binnenhof te 's Gravenhage.

's-Gravenhage, 29 November 1904.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

17 DECEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 51.

BUREAU VAN REDACTIE: Marnixstraat 402, Amsterdam.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: Herderstraat 5, 's Gravenhage.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
Abonnementsprijs voor Nederland: fr. p. p. *f* 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 17.— * * *

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

BIBLIOTHEEK.

Ten behoeve van de bibliotheek der Maatschappij zijn de volgende boekwerken ten geschenke ontvangen:

1. Van den heer Leonard A. Springer. *a.* De tuinen van Plinius de Jongere; *b.* Gebruik en rangschikking der bloemen in onze tuinen en parken; eene historische schets; *c.* Wegen in tuinen en parken; alle door Leonard A. Springer. Overdrukken uit het „Tijdschrift voor Tuinbouw."

2. Van de uitgeversfirma W. van Gorcum te Assen: De nieuwe Tuinstijl, door W. ten Bosch.

3. Van de uitgevers, de Wed. J. Ahrend en Zoon te Amsterdam: *a.* Statica, uit het Duitsch van Karl Zillich, door O. L. Veenstra Nzn. Eerste deel, Graphische Statiek; *b.* 24 Versieringsvormen ontleend aan de Houtbewerking, motieven voor het handteekenen, schetsen en meten, verzameld door H. J. Van Oyen. (Platen, met bijbehoorende verklaring.); *c.* Wandplaten, en Handleiding bij de Wandplaten, voor het teekenonderwijs aan smeden, ontworpen door H. J. Van Dijk; *d.* Ahrend's bouw-agenda en adresboek voor 1905.

4. Van den uitgever, den heer F. Van Rossen: *a.* Spijkers en draadnagels van Joris Prop; *b.* De hervorming van het Teekenonderwijs. Positieve voorstellen door Karl Walter, Ulm. Vertaling van F. J. Besseling.

5. Van den heer Danl. I. Sanches, lid der Maatschappij: Brandbaar afval. Overdruk uit het weekblad „De Ingenieur."

6. Van de uitgevers, de heeren H. D. Tjeenk Willink en Zoon: Woningbouw en Woningwet. Modelstatuten voor Vereenigingen als bedoeld in de Woningwet. Door Mr. Dr. Ant. Van Gijn.

7. Van den heer L. C. Dumont, lid der Maatschappij te Haarlem: „De Haarlemsche Hofjes", door J. Craandijk.

8. Van Prof. Karl Hinträger, te Gries bij Bozen (Tirol): Volksschulhäuser in Holland, von Prof. Karl Hinträger. Overdruk uit de „Oesterr. Wochenschrift für den öffentlichen Baudienst", 1904.

DE DOMKERK TE UTRECHT.

Ik mag niet te veel van het Weekblad vragen, maar zou toch gaarne nog een enkel woord willen zeggen, naar aanleiding van het artikel van den heer Weissman over den Utrechtschen Dom, in „de Opmerker" van 10 December.

In mijne studie over de Domkerk heb ik getracht eene oplossing te geven van de achtereenvolgende verbouwing van de oude Romaansche kerk tot de tegenwoordige Gothische. Daarom moest ik natuurlijk eerst de Romaansche kerk reconstrueeren zooveel zulks uit omschrijving en zegelafbeelding mogelijk was, en trachtte nu èn technisch èn gebruik makende van de door den heer Calkoen aan het licht gebrachte data, tot eene oplossing te komen die met alle omstandigheden rekening houdt.

Ik heb daartoe als waarschijnlijk aangenomen de successievelijke afwerking van oorspronkelijk vroeger gebouwde, maar niet voltooide, kernen, speciaal ook wat de koorlantaarn betreft.

De mogelijkheid is natuurlijk niet uitgesloten, dat ik daarbij verkeerd heb gezien; maar dat zoodanige latere afwerking niet zoo onwaarschijnlijk is te achten, bewijst zonneklaar de geheel bekende opbouw van dwarsschip en langschip van deze kerk.

Nu staat het den heer W. vrij eene andere oplossing aan te nemen, maar dan rust ook op hem de verplichting om de verdere bijkomende omstandigheden te verklaren ten einde aan te toonen, dat ook met zijne zienswijze de elkander tegensprekende feiten zijn op te lossen. Dat zulks niet zoo gemakkelijk is, bewijst de heer W. in zijn eigen betoog; want terwijl hij zich eerst vereenigde met de zienswijze van den heer Calkoen, dat de onderbouw van de lantaarn uit de 14e eeuw zoude stammen, nam hij daarna aan, dat deze van de 15e eeuw moest zijn. Met de vroegere Romaansche kerk is door hem ook geen rekening gehouden, want hij erkent nu, dat de beschrijving van die kerk, volgens

oude bronnen, hem niet bekend is, wat niet wegneemt, dat hij reeds verschillende beschouwingen bijbracht over die kerk om zijn betoog te versterken.

Met algemeenheden echter valt niets te bewijzen.

Tegenover het beweren van den heer W., dat het in de middeneeuwen niet gebruikelijk was de steenen vierkant te stellen en later te behakken, zou ik kunnen inbrengen, dat mij door een der grootste kenners van monumenten (prof. Adler te Berlijn) is gedoceerd, dat juist daarom de profillen van verschillende Fransche kerken zoo prachtig voldoen, omdat men die niet vooraf gereed maakte maar later uit den ruwen steenvorm bijhakte en daardoor het lichteffect zoo goed kon beoordeelen.

Of men al betoogt, dat in de rekeningen nergens sprake is van haast om maar onder dak te komen! maar daarbij verneemt, dat zelfs de enkele pijlers reeds onder een dak worden gebracht, nog vóór dat deze door bogen zijn vereenigd, dan komt dit toch tamelijk op hetzelfde neer.

Overigens is bij het vermelden, dat voor transept en schip bewerkte steen is gesteld, niet uit het oog te verliezen, dat deze beide deelen achtereenvolgens binnen een kort tijdsbestek zijn afgebouwd, behalve dat aan het schip nog de gewelven, steunbeeren en luchtbogen ontbraken. Ook geloof ik niet, dat alles onbewerkt zou zijn gesteld bij vroegeren bouw, en hecht dus niet aan dit argument.

Mij wordt verwezen naar de koorlantaarn te Doornik in 1330 voltooid. Wat wil men daarmede betoogen? Het spreekt toch van zelf, dat een in 1330 voltooid monument er anders uitziet dan een tusschen 1396—1450 afgewerkt monument.

Van bisschop Jan van Nassau maakt de heer W. zich met een gemakkelijk praatje af. Zoo kan men alles bewijzen.

Dat de heer W. geen vriend van herstellen is, is genoegzaam uit zijn geschriften bekend en dat het hem dus verheugt dat de Restauratie van de Domkerk is gestaakt, is zeer verklaarbaar.

Met hem zal ik niet ontkennen, dat het zeer wenschelijk is indien men zooveel mogelijk alle schriftelijke bescheiden van een bouw bestudeerd heeft. Voor een leek op archiefgebied is dit echter tamelijk ondoenlijk, indien niet anderen zulks voorbereiden. Voor eene goede restauratie is deze kennis wel belangrijk maar niet absoluut noodig. De restaurator moet niet herstellen volgens de jaartallen der archieven, maar naar wat hij aan het bouwwerk vindt, en wanneer daar, bij de gegevens zoo spaarzaam zijn, dat hij zijn toevlucht tot de archieven moet nemen, dan is dat al even gevaarlijk; want somtijds zien wij juist fouten maken door het raadplegen van jaartallen.

Waar zooals ten onzent de kunst van buiten is ingevoerd ontmoeten wij voortdurend tegenstrijdigheden in het optreden van verschillende vormen.

Dan weer wordt, om het zoo eens te noemen, de laatste Parijsche mode door een buitenlandsch meester direct overgebracht, dan weer schijnt men welhaast een eeuw bij deze mode ten achteren. Dit maakt mij steeds huiverig jaartallen, uit den bouwvorm alleen, te willen bepalen. Hoogstens kan men betoogen, dat deze of gene vorm niet vóór een bepaald jaar kan voorkomen, maar niet hoeveel later nog wel

Hiermede wensch ik het debat te sluiten; zoolang geen nieuwe archiefvondsten of opgravingen, nieuwe gezichtspunten openen, zal de strijd over deze of gene meening toch onvruchtbaar blijven, en den heer W. kan ik geruststellen met de verzekering, dat de herstelling zelve er niet minder accuraat om geschiedt of het jaartal van het oorspronkelijke wat vroeger of wat later moet worden aangenomen.

F. J. Nieuwenhuis.

EEN CENTRALE SCHOOL VOOR MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Het artikel over de Centrale School voor Middelbaar Technisch Onderwijs in N⁰. 46 van het Bouwkundig Weekblad is onderteekend met ****, terwijl het artikel ook eenige dagen later in de Bouwwereld verscheen met de onderteekening ***.

De heer H. J. C. Haver vraagt nu in N⁰. 48 van het Bouwkundig Weekblad: „Is dit hoogere politiek"?

Neen, mijnheer Haver, dit is geen hoogere politiek, het is louter toeval.

Ondergeteekende, de schrijver van het artikel, had dit gezonden aan de redactie van beide bladen met verzoek er geen naam onder te plaatsen. Het eene blad zette er toen vier sterretjes onder en het andere, misschien voor de variatie, drie. Het artikel wenschte ik niet te onderteekenen, omdat hetgeen er in staat, voor een groot deel gegroeid is uit besprekingen met anderen over dit onderwerp.

Het kwam mij nuttig voor het resultaat daarvan te publiceeren en in dit geval vond ik het juister het artikel niet te onderteekenen.

De heer Haver zegt over weinig vrijen tijd te beschikken; ik verkeer in hetzelfde geval en zal mij daarom slechts tot enkele opmerkingen bepalen.

Waar de heer Haver aantoont, dat Haarlem naar zijn schatting voor $^2/_5$ gedeelte van het totaal aantal inwoners van ons land voor spoorstudie geschikt is, daar geeft hij dus toe, dat de bezoekers van de C. M. T. S. uit het overig $^3/_5$ gedeelte in Haarlem moeten gaan wonen.

Al geschiedt dit nu in burgerkosthuizen, de kosten zelfs daarvan zijn m. i. te groot voor de kringen, waarvoor dit Middelbaar Technisch Onderwijs bestemd is.

In de meeste gevallen zal de jongeling van 17 of 18 jaar, na het bezoeken van de Ambachtsschool en eenige jaren practisch werken, reeds in staat zijn in zijn onderhoud te voorzien. Het zal den meesten ouders van onze aanstaande opzichters te zwaar vallen, daarna nog weer eenige jaren belangrijke bijdragen voor de opvoeding van hunne kinderen te besteden. De kwestie is zoo eenvoudig, dat het mij onnoodig voorkomt er langer over uit te weiden. Zoolang niet vaststaat, dat deze school toegankelijk is voor de jongelui waarvoor zij bestemd is, en zoolang niet vaststaat, dat binnen betrekkelijk korten tijd meerdere middelbare technische scholen voor de overige streken van ons land tot stand zullen komen, zoolang houd ik mij overtuigd, dat velen met mij deze regeeringsdaad niet zullen toejuichen. Ik ben dan ook door den heer Haver niet overtuigd en geloof, dat ons land dringend behoefte heeft aan een acht- of tiental kleinere inrichtingen voor Middelbaar Technisch Onderwijs, liefst naar het model van de Rotterdamsche Academie voor Technische Wetenschappen. Deze inrichtingen kunnen successievelijk uitgebreid worden tot dagcursussen en eerst later zal men over kunnen gaan tot het oprichten van eene C. M. T. S., zooals de Regeering zich die gedacht heeft.

Dat reeds nu een centraal instituut tot stand komt tot het geven van inlichtingen op technisch gebied, eene inrichting, van waaruit rondgaande cursussen en tentoonstellingen worden georganiseerd, die het geheele land tot nut kunnen strekken, dit zal algemeen toegejuicht worden. Dit instituut kan dienstbaar gemaakt worden aan de verafgelegen plaatsen van waaruit het bezoeken van de technische scholen in de verschillende bevolkingscentra door het ontbreken van reisgelegenheid onoverkomelijke bezwaren heeft.

Arnhem, 9 Dec. G. Versteeg.

BIJ DE AFBEELDING.

De in dit blad voorkomende afbeelding geeft de fraaie versiering te zien van het voorplein van het voormalige Paleis „Buitenrust", aan den ouden Scheveningschen Weg te 's-Gravenhage, tijdens de Tentoonstelling van Nederlandsche Kunstnijverheid die in den vorigen zomer in dat gebouw gehouden werd door de Vereeniging Arti et Industriae aldaar.

DE TOREN TE OIRSCHOT.

In den avond van den 12en December j. l. is een gedeelte van den toren der St. Pieterskerk te Oirschot ingestort.

Afbeeldingen, tevens zeer nauwkeurige opmetingen van dit bouwwerk, een der schoonste torens van geheel Nederland, komen voor in het door de Maatschappij tot Bev. d. Bouwkunst uitgegeven werk „Oude Bestaande Gebouwen", aflevering 44 van 1903. Op eene plaat wordt de Westzijde van den toren, op eene andere worden een verticale doorsnede en plannen op verschillende hoogten voorgesteld. Daarbij gaat een uitvoerige beschrijving van den toren. De platen zijn reproducties van teekeningen van den heer Ad. Mulder, Rijks Architect voor de Monumenten; deze teekeningen, dateerende uit 1899, zijn het eigendom van het Departement van Binnenlandsche Zaken, Afdeeling Kunsten en Wetenschappen.

De toren is, evenals de kerk, uitgevoerd in baksteen met ruime toepassing van tufsteen. Hij is bijna 59 M. hoog, gemeten tot den bovenkant van de hoogste balustrade.

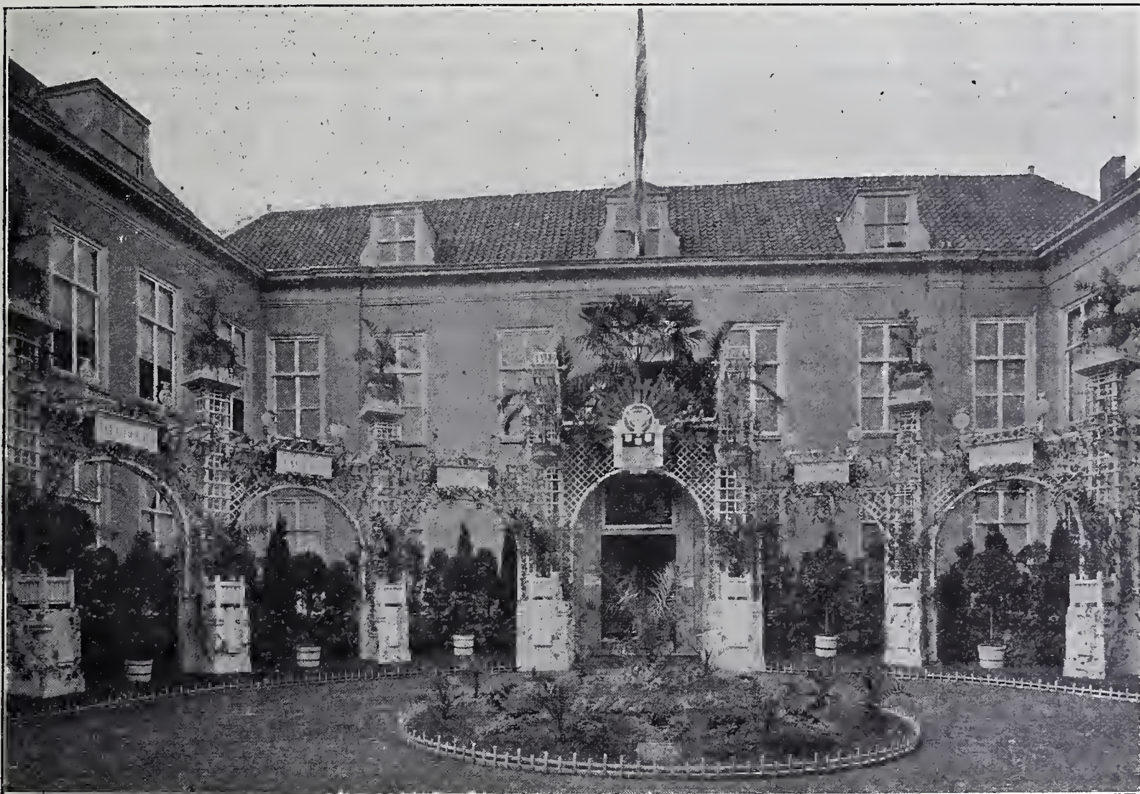
De heer Mulder zegt in zijne beschrijving: „De kunstuiting is zoo groot, het metselwerk met zijne menigvuldige hoeken en versnijdingen zoo kunstig verricht, dat men niet alleen het talent van den ontwerper, doch ook de uitvoering door de werklieden, die blijk hebben gegeven ware meesters te zijn in hun vak, moet bewonderen". De schrijver eindigt zijne mededeelingen als volgt: „Mocht te eeniger tijd dit schoone product van middeleeuwsche kunst wederom restauratie behoeven, dat dan een kundig en nauwgezet architect daarmede worde belast; wij twijfelen dan niet, of deze zal, bijgestaan door bekwame metselaars, dezen schoonen toren ontdoen van de bij de laatste herstellingen aangebrachte pleisterbanden en hem, voorzien van een helm, terugbrengen in zijn oorspronkelijken toestand, hetgeen hij als belangrijk bouwwerk ten volle verdient."

Het is te hopen, dat de wensch van den heer Mulder vervuld zal worden en de middelen gevonden worden om het ingestorte gedeelte weder op te bouwen volgens de bestaande nauwkeurige teekeningen van den oorspronkelijken toestand.

In een ingezonden stuk, voorkomende in de N. Rotterd. Courant van 13 Dec. j. l., geeft de heer Jac. van Gils te Rotterdam een relaas van zijn wedervaren in 1892, toen hij heeft aangedrongen om den toren te herstellen, in eene vergadering met den Burgemeester en leden van raad van Oirschot. Hij verwijst daarbij naar eene reproductie van zijne vluchtige schetsteekening van den toren voorkomende in „De Opmerker" van 15 Oct. 1892. Deze teekening is evenwel, vooral wat de banden van tufsteen in het metselwerk betreft, niet nauwkeurig. In een bijschrift bij die plaat zegt de heer v. Gils, dat de afdekkingen en vernieuwingen in 1870 aangebracht, in 1892 in zulk een toestand waren, dat zij weder vernieuwd moesten worden.

Vermelden wij nog, dat zeer kort nadat in 1462 de voormalige kerk een prooi der vlammen was geworden, een aanvang werd gemaakt met den bouw van de tegenwoordige kerk en toren. Dit werk was in 1472 nog niet gereed.

Eertijds prijkte de toren met een hooge spits, die in 1553 tengevolge van een zwaren storm vernield werd; van toen af bleef hij met eene lage overkapping gedekt.

Versiering van het voorplein van het voormalige Paleis „Buitenrust" te 's-Gravenhage.

DE BORO BOEDOER.

In het Bouwk. Weekblad van 8 October werd bericht, dat de Minister van Koloniën in de Memorie van Toelichting tot de Indische begrooting voor 1905 mededeelde, dat de Commissie, in 1903 benoemd om na te gaan welke maatregelen tot behoud van de Boro Boedoer moesten worden genomen, haar rapport had uitgebracht. Dit gaf aan, dat de maatregelen zouden kunnen bestaan in, hetzij algeheele restauratie, dan wel overdekking van het monument, hetzij partieele restauratie.

Volgens den Minister viel aan beide eerste maatregelen wegens de enorme kosten niet langer te denken. Voor partieele restauratie werd echter een bedrag van *f* 48 800, te verdeelen over twee jaren, uitgetrokken. In deze som is niet begrepen de jaarwedde van *f* 3600 voor den dagelijkschen opzichter die met de restauratie zal worden belast.

Toen dit voorstel van den Minister in Ned. Indië vernomen was geworden, gaf de heer Dr. J. Groneman, de bekende archeoloog, in de *Java-Bode* zijn groote vreugde — hoewel niet onverdeeld — daarover te kennen; de tjandi Boro Boedoer is immers eenig in haar soort, en het was noodzakelijk haar voor verder verval te behoeden.

't Verheugt mij te meer — schrijft Dr. Groneman, dat nu ten-

minste *iets* zal gedaan worden voor dat doel, omdat mij voor eenigen tijd uit Den Haag geschreven werd, dat daarvoor *niets* zou worden gedaan.

Maar dit iets is waarlijk niet genoeg, om den bouwval „voor verder verval te behoeden". en ik, die nu bijna 30 jaar mijn vrijen tijd grootendeels aan de studie van die machtige Hindoebouwvallen op Midden-Java gewijd heb, acht het mijn recht, nog eens bescheidenlijk op de ongenoegzaamheid van die hulp te wijzen.

Nog geen jaar geleden heb ik dat het laatst gedaan in het 't laatste hoofdstuk van mijn, in het belang der oudheidkundige wetenschap op mijn eigen kosten uitgegeven *Oudheidkundige Aanteekeningen I*, en daar o. m. gezegd hoe herhaalde onderzoekingen, ook weder gedurende de vele regens van den westmoesson, mij opnieuw overtuigd hadden van het ontzaglijke nadeel, dat de bouwval vooral van den regen te lijden heeft. Massa's water dringen tusschen alle, meer en meer uiteenwijkende steenen heen en door de onder toenemende verweering verwijde voegen in den bouwval door, en er doorheen in de aarde of het zand van den heuvel, waarop hij staat, en vloeien, met dat zand gemengd, op alle terrassen, 't meest op de lagere, uit de rijk behouwen wanden, vooral uit de buitenwanden der zware muren, weer naar buiten, waardoor niet slechts de voor-, achter- en zijvlakken van alle steenen door verweering weggevreten worden, maar ook de beeldwerken zelf meer en meer vernield worden en verloren gaan.

Er zijn er die, hetzij door de mindere vastheid van de steen, hetzij door meerdere blootstelling aan de verderfelijke inwerking van het afvloeiende, soms afstroomende water, al zooveel geleden hebben, dat menig beeld zoo erg geschonden is, dat men niet zien kan of 't een man of een vrouw, een vorst of een dienaar heeft voorgesteld, en dat het een beeld van was gelijkt, dat langzaam vervloeit en wegsmelt.

't Is onbetwijfelbaar zeker, dat dit vernietigingsproces onophoudelijk voortgaat de beeldwerken te verderven en — wat misschien nog veel erger is — vooral de groote midden-*dajob* en de hoogere terrassen te ondermijnen en meer en meer te doen wegzakken. Zichtbaar zelfs voor wie, als ik, den bouwval sedert weinig minder dan 30 jaren kent, en gedurig, soms meermalen in een maand, soms met grootere tusschenpoozen, maar telkens met onverzwakte belangstelling bezoekt.

Dat euvel moet worden tegengegaan.

Al zal de bouwval het onzen tijd nog wel uithouden (*ik* ben over de 72), wij moeten hem ook voor anderen bewaren, die na ons komen en het recht niet mogen verkrijgen ons, beschaafde en ontwikkelde Nederlanders, te verwijten, dat wij dien bouwval verwaarloosd hebben en door zorgeloosheid doen ondergaan, als waren we een volk van barbaren, dat geen wetenschappelijken naam op te houden had.

Dien bouwval màg Nederland niet verloren doen gaan; die bouwval moet behouden worden, indien dat mogelijk is. En dat is mogelijk, even zeker als de ondergang ervan, wanneer niet alles gedaan wordt, wat dien ondergang voorkomen kan.

Maar dan is niet een gedeeltelijke restauratie een palliatief, nog minder dan een halve maatregel, hoogstens een uitstel van wat onvermijdelijk volgen moet: een algeheele vernietiging, vroeger of later, zij 't over enkele jaren b.v. door een zware aardbeving, of over één of meer eeuwen, maar altijd door onze schuld.

Na te hebben besproken, wat dan *wel* gedaan zal moeten worden, — alle voegen vullen met cement en alle muren door nieuwe bouwwerken steunen, of den ganschen bouwval steen voor steen afbreken en weder opbouwen — zegt de heer Groneman, dat er slechts één middel is om het verder verval op afdoende wijze tegen te gaan, en dàt is: o v e r d e k k i n g.

Ik erken, zegt hij, met den Gouverneur-Generaal Rooseboom, dien ik in Mei 1900 naar den bouwval vergezelde en daar rondleidde, dat het jammer zou zijn, 't mooie gezicht op dien bouwval gedeeltelijk weg te nemen; maar nog veel erger dunkt het mij toch, 't voortdurend toenemende verval te laten voortwoekeren, dat eindelijk maar zeker op den geheelen ondergang zal uitloopen. Zooals de architect Van de Kamer die overdekking ontworpen en in teekening gebracht had, zou 't mooie gezicht niet geheel en 't uitzicht van boven in 't geheel niet verloren gaan, en de Boro Boedoer voorgoed behouden blijven *met* den goeden naam, dien we als ontwikkelde en beschaafde Nederlanders behooren te handhaven.

De redactie van de *Java-Bode* teekende daarbij aan, met Dr. Groneman het verval van den bouwval te betreuren, maar een bedrag van $1\frac{1}{2}$ ton gouds het bedrag dat Dr. Groneman voor het onderhoud schat) onverantwoordelijk te achten zoolang de allernoodzakelijkste economische uitgaven moeten worden uitgesteld uit geldgebrek. Men moest voor die som aankloppen bij een Mecenas.

Toen nu op 1 Dec. j.l. de post van *f* 48.800 aan de beurt kwam bij de behandeling van de begrooting 1905 voor Ned Indië, in de Tweede Kamer, riep de heer Van Kol de erbarming in van de Nederl. Regeering voor den Boro Boedoer, en vroeg waarom men niet het advies van Dr. Groneman opvolgde, die overdekking het eenige middel tot behoud achtte.

De Minister van Koloniën antwoordde daarop, dat hij eveneens prijs stelt op het behoud van het monument, maar dat overkapping zoowel in Indië als hier te lande ten eenenmale verwerpelijk wordt geacht. Men vindt het namelijk een schande voor den Boro Boedoer; het denkbeeld van overkapping druischt in tegen het begrip van den open tempelbouw der Hindoes, en is uit een aesthetisch oogpunt af te keuren. De Minister beriep zich o.a. op het oordeel van Prof. Dr. Kern.

Een der argumenten van den heer Van Kol vóór overkapping was, dat het grootste prachtwerk van Oostersche kunst dat aan het Hindoeïsme van weleer herinnert, zijn waarde in hoofdzaak ontleent aan de details; een overkapping moge de gebeeldhouwde rots met pyramiden, zooals zij zich in het landschap voordoet, ontsieren, — hoofdzaak is echter de bescherming van het prachtige beeldhouwwerk.

De heer De Visser sloot zich geheel bij 's Ministers zienswijze en plannen aan, maar verzocht met aandrang, dat photographische afbeeldingen zouden worden genomen vóór de restauratie, opdat de tekst der geschiedkundige opschriften waarin het geheele leven van Boedha verhaald wordt, bewaard zoude blijven.

Deze photo's zijn door den Minister toegezegd.

Het mag wel een verblijdend feit genoemd worden, dat nu eindelijk een aanvang zal worden gemaakt met het tot staan brengen van 't verder verval van de tempelruïne.

PRIJSVRAGEN.

In het Bouwk. Weekblad van 26 Nov. l.l. werden eenige der belangrijkste bepalingen medegedeeld uit het programma van de Eere-prijsvraag, uitgeschreven door het Genootschap „Architectura et Amicitia", en waaraan alle Nederlandsche bouwkunstenaars kunnen deelnemen. Het onderwerp is: een G o u v e r n e m e n t s g e b o u w voor de provincie Noord-Holland, te Haarlem.

In het programma werd medegedeeld, dat nadere eischen waaraan het gebouw zooveel mogelijk zal moeten voldoen, spoedig zouden worden bekend gemaakt. Thans zijn zij verschenen in „Architectura", orgaan van het Genootschap, n°. 50, van 10 Dec. 1904.

In herinnering zij gebracht, dat het eigenlijke programma voor dezen wedstrijd is opgenomen in het weekblad „Architectura", n°. 47, van 19 Nov. 1904.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling 's Gravenhage. Op de vergadering van 9 December werd als bestuurslid gekozen de heer D. E. C. Knuttel ter vervanging van den heer J. Brouwer, die moest aftreden. Verder werd benoemd de Commissie tot nazien van de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester en werd de heer Metzelaar met algemeene stemmen tot Voorzitter herkozen.

Daarna verkreeg de heer J. H. W. Leliman Bouwkundig-Ingenieur te Amsterdam het woord tot het houden van een voordracht over „aanleg en vervorming van oude en nieuwe steden."

Aanvangende met eenige algemeene beschouwingen over kunst en kunstenaars, werd door spreker een vergelijking gemaakt tusschen oude en nieuwe steden, tusschen opvattingen en eischen die vroeger bij den stedenbouw golden en die van thans Uitvoerig werd door spreker geschetst de eischen van tegenwoordig, die van hygiëne en verkeer, die maken dat de stedenbouw zoo geheel verschillend moet zijn van vroeger, ja zelfs maken, dat het bestaande niet kan behouden blijven waar de toestand met deze eischen in strijd is.

Een stad is een gebruiksvoorwerp, dat zoo geschikt mogelijk moet gemaakt worden aan onze behoeften. Dit neemt niet weg, dat hetgeen van vroeger bewaard is gebleven zoo mogelijk moet behouden blijven al is het bijv. alleen uit een oogpunt van historische waarde.

Imitatie van het vroeger bestaande moet echter vermeden worden,

spreker wijst op de mislukte pogingen om bijv. oud Neurenberg te doen herleven.

Vervolgens werd door spreker een overzicht gegeven van de verschillende systemen van stedenbouw in regelmatigen en onregelmatigen aanleg. Een bepaalde vorm kan door spreker moeilijk de voorkeur worden gegeven, daar ieder stelsel, mits goed overdacht, ook goed toegepast kan zijn.

Met een enkel woord werd verder de uitbreiding der steden besproken, zoo onstelselmatig vroeger, doch waaraan thans meer aandacht wordt geschonken

De voordracht werd met veel belangstelling gevolgd en spreker werd door den voorzitter daarvoor dank gezegd. Deze wees er op van hoeveel belang tegenwoordig het vraagstuk van de stads uitbreiding is en hoopte dat het gesprokenen er toe zou bijdragen de belangstelling te vermeerderen.

Nadat nog de begrooting van 1905 was vastgesteld werd de vergadering gesloten.

De heer Leliman had gezorgd voor de expositie van een belangrijke collectie platen en photografiën van oude gebouwen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 10 December 1904. *De Domkerk te Utrecht*, door A. W. Weismann. Deze handhaaft daarin zijn zienswijze tegenover die van den heer F. J. Nieuwenhuis.

Het Kaiser Friedrich Museum te Berlijn, waarover de Berlijnsche kritiek slecht te spreken is. Bij den bouw is rekening gehouden moeten worden met de persoonlijke inzichten van den tegenwoordigen Keizer.

Middelen tegen verweering van steen, en *Gegoten ijzeren kolommen met verhoogd draagvermogen.*

Architectura. 10 Dec. *Overkapping van den Boro-Boedoer?* Deze wordt beslist afgekeurd door den schrijver, den heer Walenkamp.

Het „Technisch gedeelte" geeft het slot van „*De C. M. T. School*", overgenomen uit het orgaan van den Bond van Technici, en het vervolg van: *Over zuigerlooze pompen.*

De Bouwwereld. 7 Dec. *J. H. W. Leliman, De uitbreiding van Amsterdam.* Vervolg en slot.

Dr. Joh. C. Breen. Uit Oud-Amsterdam. V. „Buyten Timmeren." Mededeelingen omtrent de in de 15e en 16e eeuw bestaande bepalingen op het verlof, om buiten de eigenlijke stad te mogen bouwen.

Vervolg van: *Het Ziekenhuis der Gereformeerde Vereeniging voor ziekenverpleging te Amsterdam,* architect de heer Tjeerd Kuipers.

Het nummer bevat twee afbeeldingen, met de indeeling van den beganegrond, van het nieuwe *Gebouw voor toegepaste natuurkunde en Electrotechniek* der Polytechnische School te Delft, architect de heer J. van Lokhorst.

Technisch Weekblad. 8 Dec. In dit nummer worden overgenomen de beschouwing over een *Centr. School voor M. T. O.*, opgenomen in het „Bouwk. Weekblad" van 12 Nov. en in „de Bouwwereld" van 16 Nov., en verder de weerlegging van enkele hoofdpunten uit deze artikelen, voorkomende in het „Bouwk. Weekblad" van 26 Nov.

Slot van het artikel: *Optische lenzen en kijkers* van geodetische instrumenten, door P. A. Frijlink E.Mz.

Loodgieters- en fittersbedrijf. 8 Dec. Vervolgen van: *Moderne verlichtingssystemen, Aerogeengas; Acetyleen-installaties; Pompwerktuigen.*

UIT DEN VREEMDE.

De Schouwburgbouw heeft verschillende groote tijdperken doorgemaakt.

Het 1e was dat der Ouden of Antieken. Gedurende de middeneeuwen en den aanvang der Renaissance merkt men van schouwburgbouw niet veel. Het 2e tijdperk vangt met de laat-Renaissance aan, hoofdzakelijk van Italiaansche en Fransche architecten, en heeft met het oude weinig meer gemeen dan het doel.

De 3e periode vangt ongeveer 1850 aan, duurt tot 1880 en is eene glansperiode waarin de groote schouwburgen te Weenen, Dresden, Frankfort, Leipzig, Parijs, enz. gebouwd werden. Semper, Garnier, van der Null en Siccardsburg zijn de groote mannen. Het slot begint na den grooten brand in den Ringschouwburg te Weenen, waarna bij de nieuwe scheppingen, zekerheid voor het publiek bij brand en andere ongelukken zeer op den voorgrond treedt.

Tegen Paschen 1905 wordt te Athene een Internationaal Archéologen Congres gehouden. Hierop zal het vraagstuk behandeld worden: „Op welke wijze, en tot hoever moeten oude bouwwerken wederom opgericht worden, en wel in het bijzonder het Parthenon".

Darmstadt schrijft een prijsvraag uit voor een overdekt zwembad. Prijzen van 3000, 2000 en 1000 Mrk. Er worden alleen schetsplannen gevraagd. Inleveringstijd 30 April 1905. Inlichtingen bij de Groszh. Hess. Burgemeisterei, Darmstadt.

De prijs van één electrisch paardenkracht bedraagt per jaar aan den Niagara-waterval 48 gulden, en aan den waterval te Schaffhausen 60 gulden.

Amerika vervaardigde in 1880 voor 6,5 millioen gulden aan electrische artikelen. In 1900 was dit bedrag gestegen tot 230 millioen gulden.

Te Timgad is door den heer Albert Ballu eene openbare Bibliotheek opgegraven.

De eenige Romeinsche Bibliotheek waarvan men tot nu toe sporen gevonden had, was die van Herculanum.

De Fransche schilder Carolus Duran is benoemd tot Directeur der Fransche Academie van Schoone Kunsten te Rome.

BERICHTEN.

Een nieuw stadhuis te Rotterdam. Naar verschillende dagbladen vernomen hebben, zijn door het Gemeentebestuur onderhandelingen aangeknoopt tot onderhandschen aankoop van het blok huizen tusschen Hoogstraat en Achterklooster, hoek Oostpoort, tot aan het krankzinnigen gesticht en het nieuwe bevolkingsbureau. Het doel is, daar ter plaatse een nieuw stadhuis te stichten met het front naar het Oostplein. Hierdoor zou het stadhuis-vraagstuk zijn opgelost. Alle gemeentebureau's, als voor bevolking, belasting, onderwijs, armbestuur en militie, thans gevestigd in verschillende gebouwen die aan genoemd blok grenzen, zouden daardoor vereenigd worden. De kosten voor aankoop en bouw zouden dan deels gedekt worden door den verkoop van het terrein van het oude stadhuis.

Een der bladen wist te melden, dat de aankoop reeds heeft plaats gehad.

Mocht werkelijk het voornemen bestaan om het tegenwoordige stadhuis te sloopen, dan mag dat nog wel eens van alle zijden bekeken worden. Want, wanneer het oude Raadhuis er niet meer zal zijn, zou zich misschien 't zelfde kunnen voordoen als te Amsterdam, nadat het lot van de oude Beurs was beslist. Men begon het toen te bejammeren, dat dit gebouw moest vallen; maar .... het was toen te laat.

Raadhuis te Haastrecht. „Het Vaderland" meldt, dat het Raadhuis te Haastrecht (Z.-H.) zooveel mogelijk in zijn oorspronkelijken staat zal worden hersteld. De tegenwoordige burgemeester, Mr. A. E. Schouten, daarin voorgegaan door Mr. Viruly, den vroegeren burgemeester van Haastrecht, heeft plannen ontworpen het gebouw, dat dagteekend uit het jaar 1618, te doen restaureeren, daartoe in staat gesteld door bijdragen van Mevr. Le Fèvre de Montigny—Bisdom van Vliet, andere gemeentenaren en de gemeente zelf.

De ontwerpen voor de buiten-restauratie zijn van den architect L. Couvée te Delft.

Tram over het Binnenhof te 's Gravenhage. Daar de Minister van Waterstaat niet heeft toegestaan de electrische tram over het Binnenhof te leggen, werd in de gemeente-bureaux op andere oplossingen gezonnen. Men ontwierp o. a. een noodbrug over den Vijver, achter de Gevangenpoort om, ten einde gemeenschap te krijgen tusschen Buitenhof en Vijverberg.

Andere plannen volgden: eerst dat, om een straat te breken van af het Spui naar het Buitenhof, toen dat, om er een te breken van het Buitenhof naar de Plaats. Daarna is de Verfraaiings-Commissie gekomen met het plan, om een breeden verkeersweg te maken tusschen Buitenhof en Plaats door het wegbreken van de huizen die tegen de Gevangenpoort zijn aangebouwd en aansluiten aan deze bijbouwen. De gevangenpoort komt dan aan de zijde van den Vijver vrij te liggen.

De lezers van het Bouwkundig Weekblad zullen zich misschien herinneren, dat reeds door dit blad in het nummer van 2 Juli 1904, dat zelfde plan werd aanbevolen in het artikel „Een Electrische tram over het Binnenhof." Daarin wordt gezegd: „Het eenvoudigste en voor de toekomst het beste zoude zijn, dat de huizen langs het korte gedeelte van den Vijverberg, tusschen Buitenhof en Plaats, werden afgebroken, en langs de daardoor vrij te leggen Gevangenpoort een flinke verkeersweg werd aangelegd die mede geschikt is voor het tramverkeer."

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.
Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

						per maand
Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	27	jaar	salaris	f 80.—
„	„	„	27	„	„	- 80.—
„	„	„	30	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	21	„	„	- 30.—
„	„	„	21	„	„	- 75.—
„	„	„	22	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 70.—
„	„	„	21	„	„	- 60.—
„	„	„	46	„	„	- 90.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	„	„	25	„	„	- 95.—
„	Teekenaar	„	18	„	„	- 40.—
„	„	„	18	„	„	- 25.—
„	„	„	22	„	„	- 100.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 19 DECEMBER.

BERGEN OP ZOOM. Het bouwen van 2 huizen, waarvan een ingericht met winkel, inrij, enz. aan den Z. W. Singel.

De heer G. Nuijten, n m. 5 u., bij C. Maas, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft J. C. Roelands.

LEIMUIDEN. Het verbouwen van een dokterswoning.

De heer C. v. Altena, arts, v.m. 11 uur (A. T.).

MUSSELKANAAL. *a*. Het amoveeren en bouwen van een burgerwoonhuis met bijlev. van de ben. materialen, arbeidsloonen, etc., *b*. de glas-, verf- en behangerswerken.

De heeren Gebr. Slinger, 's av. 7 u., in 't koffiehuis van wed. J. Hovenkamp, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. v. d. Berg, arch. Valthermond. Aanw. 19 Dec, n.m. 4 u.

MUSSELKANAAL. Het amoveeren en bouwen van een winkelbehuizing onder bijl. der ben. materialen, arbeidsloonen etc.

De heer P. Scholte, 's av. 5 u., in 't logement van J. Elling. Inl. geeft J. v. d. Berg, architect, Valthermond. Aanw. 19 Dec., n m. 3½ uur.

SCHOONHOVEN. Het bouwen van een pakhuis aan den buitensingel kad. C 3273.

De arch. L. F. Redeker, 's midd. 12 u., in café „van Zessen". Bestek met blauwdruk verkrijgb. tegen f 0.60 bij S. en W. N. v. Nooten.

DINSDAG 20 DECEMBER.

BOLSWARD. Het afbreken en bouwen van een schuur aan het contributiehuis te Gaast, met bijlevering van de ben. materialen.

Het dijkbest. van Wonseradeels Zuiderzeedijken. Inlicht. geeft de dijksopzichter J. J. v. d. Leij te Gaast, alw. bestek verkr. Bilj. inzenden aan den secr. S. J. Pekema.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 2 woningen met bijbouwen aan de Hoogstraat.

De heer J. Kesseler, 's av. 7½ u., in 't café van Platvoet, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geven J. H. C. Roesinck en A. Wolda, bouwk. Aanw. 20 Dec., v.m. 11 u.

STADSKANAAL. Het bouwen van een steenfabr. met brandmeesterswoning, droogschuren, etc., alles onder bijlev. van de ben. materialen, arbeidsloonen, etc.

De architect J. v. d. Berg, te Musselkanaal, 's av. 6 u., in 't café van A. Smit. Bestek en teek. in 't hotel de Boer ter inzage. Inlicht. verstrekt J. van den Berg. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 21 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. De bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Zevenbergen. Raming f 28590.

Het min. van W., H. en N., n.m. 2 uur. Bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posterijen en telegraphie aan dat van het prov. bestuur van Noordbrabant, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2de district, te 's-Hage, bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Zevenbergen, en tegen f 0,35, te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester en door den opz. bij de landsgebouwen H. J. P. van Ewijk, te 's-Bosch. Aanw. gedaan.

OLDENZAAL. Het vergrooten der bestaande weverij en magazijn, pl m. 2700 M². sheddbouw.

De firma H. P. Gelderland en Zn., 's midd. 12 u, ten hare kantore. Bestek met teek. tegen f 10 verkrijgb. ten kantore van H. Reijgers, archit. Enschedé en worden tegen f 7,50 teruggenomen. Inlicht. geeft voorn. arch. Aanw. 21 Dec, v m. 9 u.

STAD HARDENBERG (HERBEST.). I. Het stichten van een schoolgebouw; II. het lev. van in één lokaal benoodigde schoolmeubelen

Het gem best., n.m. 2 u. Bestekken en teek. verkrijgb. ter secret. à f 1. Inl. verkrijgb. bij K A. Hakkert te Avereest. Aanw. 21 Dec, 's m. 12 u.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis met bakkerij aan de Gasthuisstraat.

De heer G. J. te Roller, 's av 8 u., in café Berendsen, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft H. v. d. Schaaf, arch.

DONDERDAG 22 DECEMBER.

EIBERGEN. Het verbouwen en vergrooten van het gemeentehuis met bijbehoorende werken

Het gem.best., 's midd. 12 u. Bestek en teek. ten gemeentehuize ter inzage. Inlicht. geeft J. B. Radstake, architect te Enschedé. Aanw. 22 Dec., v.m. 10 u.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van vier woonhuizen in blokken van twee aan de Hoogstraat.

De bouwk. J. G. Tönis, 's av. 7½ u, in 't café van G. Zijgo, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de bouwk. Aanw. 22 Dec., v.m. 9½ u.

HAARLEM. Het bouwen van een openbaar slachthuis, als: perc. 1, het bouwen van een hoofdgebouw; perc. 2. het bouwen van een administratiegebouw, met woning voor den directeur, een hoofdingang met aansluitende muren, een gebouw voor slagers, slagersgezellen, kommiezen enz., benevens een gedeelte afsluitmuur rondom het terrein; perc. 3, het bouwen van runderstallen, een wagenremise met paardenstallen, keur- en verkooplokaal, enz., halmeesterswoning met aansluitende afsluitmuren rondom het terrein; perc. 4, het bouwen van een paardenslachtplaats, een ziek- en verdachtveeslachtplaats en een darmwasscherij.

Het gem.best., n.m. 1 u. Bestek en 25 teek. na 21 Nov. à f 8 te bekomen ter secretarie.

VRIJDAG 23 DECEMBER.

ARNHEM. Bestek no. 216: het bouwen van een kazernement te Ede (6de gedeelte), onder het beheer der genie te Arnhem, bestaande in het maken van privaatgebouwen, cantinegebouw, badinrichting en scherm- en gymnastiekgebouw. Ram. f 70400.

De genie, v.m. 11 u., in hotel Sluis (Oude Stationstraat 11). Bestek en het proc.-verb. van gegeven inl. van af 21 Dec. ter lezing in hotel Sluis te Arnhem en het Hof van Gelderland te Ede. Bestek en afschriften van het proc.-verb. verkrijgb. resp. à f 1,50 en f 0,15 bij den opzichter van fortificatiën te Arnhem (Bovenbeekstraat 31). Inl. worden gegeven door den besteder op het bureel der genie (Driekoningenstraat 6), op 20 Dec. van 2 tot 4 u. n.m. Aanw. wordt niet gehouden. De bilj. moeten vrachtvrij worden bezorgd aan het bureel van den besteder.

AMSTERDAM. Het wederopbouwen van een deel der biscuitfabr. „Patria" te Sloterdijk.

De bouwk. ingen. J. A. G. van der Steur te Haarlem, v.m 10 u., in „Eensgezindheid".

BLOEMENDAAL. Het bouwen van een woonhuis voor den eersten geneesheer-directeur op het terrein van het gesticht Meerenberg.

De commissie van toezicht over het gesticht, 's midd. 12 u., in het gesticht.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

2 DECEMBER.

OUDEWATER (ONDERH.). Het opbouwen van een afgebrande boerenplaats voor den heer J. P. J. Bakker, onder Willeskop. Door den bouwk. A. J. Briedé te 's Hage.

Schilderwerk. Laagste inschrijver L. C. Geerling, f 550.

Smidswerk. H. Derks, f 598.

Lood en zinkwerk. G. J. J. Vlek, f 375.

Metselwerk. J. v. Joolingen, f 2125. (Raming f 3500).

Voor het timmerwerk geen aanbiedingen ingekomen. Raming f 3500. Geheele raming f 10000.

4 DECEMBER.

HAARLEM (ONDERH.). Het bouwen van een villa in het Kweekduin te Bloemendaal. Door den arch. J. v. d. Ban.

Gegund aan den minsten inschr. P. Noë te Haarlem, voor f 20000.

HAARLEM (ONDERH.). Het bouwen van een fabriek voor chemische wasscherij en ververij met machinegebouw en ketelhuis met fabrieksschoorsteen aan de Amsterdamsche Vaart te Haarlem. Door den arch. J. v. d. Ban.

Gegund aan A. F. Captein, Haarlem, voor f 28000.

7 DECEMBER.

SNEEK. Het bouwen van eene verdieping op eene achterhuizinge. Door den heer Dr. L. Hertzberger.

Laagste inschr. C. Faber, f 1723. Gunning aangehouden.

8 DECEMBER.

VORDEN (ONDERH.). Het bouwen der boerenwoning „Sophia-hoeve met gedeeltelijke bijlevering van materialen. Door W. F. E. baron v. d. Borch.

Gegund als volgt: D. A. Jansen, metselwerk f 1469; W. Haneveld, timmerwerk f 587; H. Barendsen, smidswerk f 69,50; F. Korten, verfwerk f 67,50; H. Emsbroek, loodgieterswerk f 33.

ZEIST. Het bouwen eener pastorie op het terrein van het sanatorium. Door de archit. E. G. Wentink en J. C. Wentink te Schalkwijk.

Laagste inschrijver M. v. Ooijen, Gameren, f 11983. Gunning aangehouden.

ZWOLLE. Het bouwen eener verdieping op perc. 377 aan de Groenestraat. Door den heer H. J. Froeling.

Laagste inschrijver G. Londo, Kampen, f 1240. Gegund.

9 DECEMBER.

DELFT. Het bouwen van een veestalling, een wagen- en varkensschuur en verdere werken op de boerderij bewoond door G. Tetteroo te Vrijenban. Door den gem.-opz. A. J. Overmeer te Noordwijk.

Laagste inschrijver A. J. Groenewegen, Nootdorp, f 5952.

10 DECEMBER.

AMSTERDAM. Het verbouwen van de perc. Heerengracht hoek Koningsplein no. 439 en Koningsplein no. 20 tot een winkelhuis. Door de archit. A. Jacot en W. Oldewelt.

Laagste inschrijver G. Lotgering, f 29485.

HAARLEM (ONDERH.). Bestek *a*. Het bouwen van een winkelhuis met twee bovenwoningen. bestek *b*. een woonhuis met bovenwoning, beide aan de Zijlvest te Haarlem. Door den arch. J. Machielse.

a. Laagste inschr. Haarl. Coöp. Bouwersbond, f 11317.

b. Visser f 5043.

Massa. Haarl. Coöp. Bouwersbond, f 16600.

HOLTEN (OV.). Het bouwen eener korenmalerij te Holten, gelegen op 10 minuten afstand van het station. Door de heeren Gebr. Dikkers.

Laagste inschr. Wierden, f 3070. Gegund.

LEIDEN. Het maken van een uitbreiding aan een fabriek. Door de firma Tieleman en Dros.

Laagste inschrijver J. Christiaanse, f 5288.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Asbest, Asbestkurk, Teer, Carbolineum. — CLETON & ARNKEN. Rotterdam.
Asbest-Leien, Hydraulisch geperste Leien voor Dakbedekking CUYLITS & BÜCKER, Rijsw. weg 296, Den Haag.
Asphalt. — W. J. v. D. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asphaltdakpapier — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845", 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN-, 's-Gravenhage.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Brücknerplaten, Eenig fabrikant voor Nederland, FABRIEK „INDUSTRIA", Breda.
Brücknerplaten. — (verb. systeem) Fabriek HOLLAND, Leiden.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZOON, Den Haag.
Cement-IJzerwerken — NED. MIJ. VOOR MONIERWERKEN. Amsterdam.
Cementmastiek-Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem
Centrale Verwarming en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Centrale Verwarming enz. — GEVEKE & Co. Amsterdam.
Centrale Verwarming en ventilatie. — D. S. M. KALKER. Amst.
Centrale Verwarmingen. — B. LANDHEER Jr., Wijnstr. 59, Rotterd.
Centrale Verwarming en Ventilatie-inrichtingen, de *Schiedamsche Kunstsmederij en Machinefabriek* voorheen G. J. VINCENT & Co., Schiedam.
Cement-ijzerwerken. — L. H. KURPERSHOEK, Zwaanshals, Rott.
Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen, H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Closets. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Dakpannen. — J. B. VAN SOEST & TERSTAPPEN, te Swalmen.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Gaskachels (nieuwste condensing). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY. Dordrecht.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Houtgraniet. — PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co., Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Quenasttegels. — KLOOS & VAN LIMBURGH. Rotterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL. Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Spiegel- en Vensterglas enz. — P. DOLK & ZOON, Rotterdam—Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengeselischaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

24 DECEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 52.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

INHOUD:

VOORSCHRIFTEN VOOR DE UITVOERING VAN CONSTRUCTIES IN GEWAPEND BETON.

Door H. J. VAN DER VEEN, Ingenieur.

Vervolg van bladz. 616.

II. Leiddraad voor het maken van de statische berekening.

A. *Eigengewicht.*

1. Voor het gewicht van het *beton*, met inbegrip van het ijzerwerk, is 2400 K.G. per kubieke meter in rekening te brengen, tenzij een ander gewicht bepaald wordt.

2. Bij vloeren moet, behalve het gewicht van de dragende constructiedeelen, het gewicht van de voor den vloer te gebruiken bouwstoffen volgens bekende eenheidsgewichten bepaald worden.

B. *Bepaling der uitwendige krachten.*

1. Van de constructiedeelen welke gebogen worden, moeten de momenten en de reacties der steunpunten naar gelang deze deelen belast en gesteund worden, volgens de voor vrij opliggende of doorloopende balken geldende regels bepaald worden.

2. Bij aan de einden vrij opliggende platen moet de vrije lengte, vermeerderd met de dikte der plaat, bij doorloopende platen de afstand tusschen de steunpunten, gemeten van midden op midden als steunpuntsafstand, in rekening gebracht worden.

3. Bij platen, welke over meerdere velden doorloopen, mag aangenomen worden, dat het buigingsmoment in het midden der velden werkend, gelijk is aan vier vijfde deel van het moment dat in eene aan de uiteinden vrij opliggende plaat optreden zou, indien niet de inderdaad optredende momenten en reacties der steunpunten door berekeningen of proeven vastgesteld worden.

4. Dezelfde regel geldt ook voor balken, plaatbalken en moerbalken, evenwel met deze uitzondering, dat aangenomen moet worden, dat de einden vrij opliggen, tenzij men door het nemen van bijzondere maatregelen mag aannemen, dat de einden bevestigd zijn. De afstand der steunpunten is gelijk aan de met de lengte van een steunpunt vermeerderde vrije spanwijdte.

5. Bij plaatbalken mag de breedte van het plaatvormige deel der doorsnede niet grooter zijn dan een derde van de lengte van de balken.

6. Bij kolommen moet eene mogelijke exentrische belasting in rekening gebracht worden.

C. *Bepaling der inwendige krachten.*

1. De grootte der elasticiteitsmodul van het ijzer moet op het vijftienvoudige van die van het beton aangenomen worden, indien niet eene andere verhouding aangegeven wordt.

2. Bij de bepaling der spanningen in de doorsnede van gebogen voorwerpen moet aangenomen worden, dat de uitrekkingen evenredig zijn aan de afstanden van de neutrale as en dat het aangebrachte ijzer in staat is alle trekspanningen op te nemen.

3. De grootte der schuifspanningen moet bepaald worden, zoodra uit den vorm en de constructie der deelen niet duidelijk te zien is, dat de optredende schuifspanningen onschadelijk zijn. Zij moeten, indien de constructie niet zoodanig te maken is, dat deze de schuifspanningen zelf opneemt, door naar den eisch gevormd ijzerwerk opgenomen worden.

4. De vorm van het aangebrachte ijzer moet, indien mogelijk, zoo gekozen worden, dat eene verschuiving in het beton reeds door den vorm er van verhinderd wordt. Indien dit niet mogelijk is, moet de grootte der spanning waarmede het beton aan het ijzer hecht door berekening bepaald worden.

5. De kolommen moeten op hun weerstandsvermogen tegen knikken onderzocht worden, indien hare hoogte meer

dan het achtienvoudige van de kleinste afmeting der doorsnede bedraagt. In onderlinge afstanden van hoogstens het dertigvoudige van de middellijn der aangebrachte ijzeren staven moeten deze door dwarsverbanden verbonden worden, welke in staat zijn de aangebrachte ijzeren staven in hunnen juisten stand te doen blijven en te verhinderen, dat deze tegen elkander verschuiven.

6. Het weerstandsvermogen der kolommen tegen knikken moet volgens de formule van *Euler* onderzocht worden.

D. *Geoorloofde spanningen.*

1. Bij de aan buiging blootgestelde constructiedeelen mag de in het beton optredende drukspanning niet grooter zijn dan het vijfde deel van hare breukspanning, de trek- en drukspanningen in het ijzer niet grooter dan 1200 Kg./cM.².

Bij de berekening moeten de volgende belastingen aangenomen worden:

a. bij constructiedeelen welke slechts matig aan trilling onderhevig zijn, b. v. de vloeren van woonhuizen, winkels en bazars: het werkelijk aanwezige eigengewicht en de toevallige belasting;

b. bij constructiedeelen welke aan hevige trillingen of sterk wisselende belasting onderhevig zijn, b. v. de vloeren in vergader- en danszalen, fabrieken, pakhuizen: het werkelijk aanwezige eigengewicht en de met 50 % verhoogde toevallige belasting;

c. bij constructiedeelen welke aan hevige stooten blootgesteld zijn, zooals b. v. de zolders van kelders onder doorritten en binnenplaatsen: het werkelijke aanwezige eigengewicht en de met 100 % verhoogde toevallige belasting.

2. De spanningen in het beton van kolommen mogen niet grooter zijn dan een tiende gedeelte van de breukspanning. Bij de berekening van het weerstandsvermogen van het aangebrachte ijzerwerk tegen knikken, moet eene vijfvoudige zekerheid aangetoond worden.

3. De in het beton optredende schuifspanningen mogen niet grooter zijn dan 4,5 Kg./cM². Indien aangetoond wordt, dat het weerstandsvermogen tegen afschuiven grooter is, dan mag de optredende spanning niet meer dan een vijfde deel van dit weerstandsvermogen bedragen.

4. De adhaesiespanning mag niet grooter zijn dan de geoorloofde schuifspanning.

III. Berekening.

A. *Doorbuiging.*

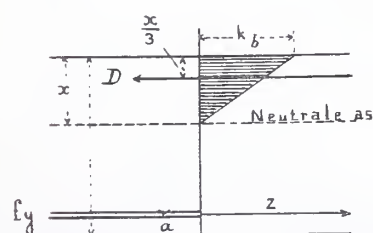

Fig. 1.

De doorsnede van het in de plaat- of balkbreedte b aangebrachte ijzer zij f_y.

De verhouding waarin de elasticiteitsmodul van het ijzer staat tot die van het beton, wordt aangegeven door n. De afstand van de neutrale as wordt bepaald door het opstellen van de momentenvergelijking der doorsnede elementen ten opzichte van de neutrale as.

1. $$\frac{b\,x^2}{2} = n\,f_y\,(h-a-x) \text{ hieruit volgt}$$

2. $$x = \frac{n\,f_y}{b}\left(\sqrt{1 + \frac{2\,b\,(h-a)}{n\,f_y}} - 1\right)$$

Uit de gelijkstelling van het moment van de uitwendige- en inwendige krachten volgt dan

3. $$M = k_b \cdot \frac{x}{2} \cdot b\left(h-a-\frac{x}{3}\right) = k_y\,f_y\left(h-a-\frac{x}{3}\right)$$

In deze formule is k_b de grootste drukspanning welke in het beton optreedt, en k_y de gemiddelde trekspanning welke in het ijzer optreedt.

Uit het bovenstaande volgt:

4. $$k_b = \frac{2\,M}{b \times x\left(h-a-\frac{x}{3}\right)}$$

5. $$k_y = \frac{M}{f_y\left(h-a-\frac{x}{3}\right)}$$

Bij **T**-vormige doorsneden, zoogenaamde plaatbalken, fig. 2, heeft de berekening op de zelfde wijze plaats, indien de neutrale as in de plaat of in den onderkant der plaat valt.

De geringe in het lijf van den balk optredende drukspanningen kunnen verwaarloosd worden, indien de neutrale as in het lijf van den balk valt.

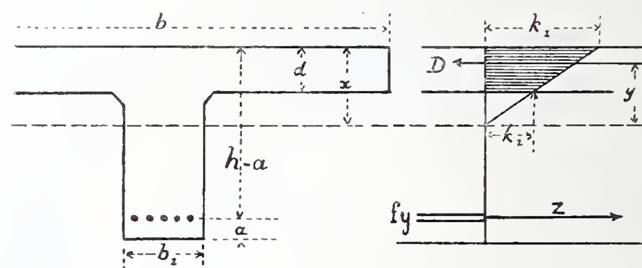

Fig. 2.

Men vindt dan, zie fig. 2:

$$k_2 = k_1\,\frac{x-d}{x}$$

$$k_y = n\,k_1\,\frac{h-a-x}{x}$$

$$\frac{k_1 + k_2}{2}\,\frac{b\,d}{2} = k_y\,f_y$$

of nadat de aangegeven waarden van k_1, k_2 en k_y ingevoegd zijn:

6. $$x = \frac{(h-a)\,n\,f_y + \frac{b\,d^2}{2}}{b\,d + n\,f_y}$$

Daar de afstand van het zwaartepunt van het druktrapezium van den bovenkant gelijk is aan:

$$x-y = \frac{d}{3}\,\frac{k_1 + 2\,k_2}{k_1 + k_2}$$

vindt men, nadat de bovenstaande waarde van k_2 ingevoegd is.

7. $$y = x - \frac{d}{2} + \frac{d^2}{6\,(2\,x-d)}$$

8. $$k_y = \frac{M}{f_y\,(h-a-x+y)}$$

9. $$k_1 = k_y\,\frac{x}{n\,(h-a-x)}$$

B. *Centrische druk.*

De geoorloofde belasting P is, indien F de doorsnede van het gedrukte betonvlak en f_y de doorsnede van het aangebrachte ijzer is, gelijk aan:

10. $$P = k_b\left(F + n\,f_y\right),$$

hieruit volgt:

11. $$k_b = \frac{P}{F + n\,f_y}$$

12. $$k_y = n\,k_b = \frac{n.\,P.}{F + n\,f_y}$$

C. *Excentrische druk.*

De berekening heeft op dezelfde wijze plaats als bij eene

staaf welke uit een homogeen materiaal bestaat, indien bij de bepaling van de doorsnede en het traagheidsmoment, de doorsnede van het beton met het n-voudige van de doorsnede van het aangebrachte ijzer vermeerderd wordt. Het aangebrachte ijzer moet in staat zijn de optredende trekspanningen op te nemen.

VOORBEELDEN.

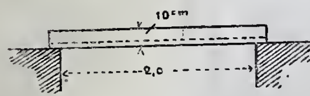

Fig. 3.

1ste voorbeeld. De spanwijdte van een woonhuisvloer bedraagt 2 M., de dikte 10 cM. Het in 1 M. vloerbreedte aangebrachte ijzer heeft eene doorsnede van 5 cM². Het wordt op 1,5 cM. van den onderkant van den vloer aangebracht. Gevraagd wordt de grootste in het beton en het ijzer optredende spanningen te bepalen.

Het eigengewicht van den vloer per M². bedraagt:

0,1 × 2400 = ...	240 Kg.
hierbij komt de opvulling met sintels ter dikte van 10 cM.	60 „
de 3,3 cM. dikke houten vloer met liggers . .	20 „
de 1,2 c.M. dikke afpleistering	20 „
de toevallige belasting	250 „
Totaal . . .	590 Kg.

Men vindt, zie fig. 3, indien de spanwijdte met de dikte van den vloer vermeerderd wordt:

$$M = \frac{590 . 2,1^2 . 100}{8} = 32500 \text{ Kg.cM.}$$

volgens formule 2 is:

$$x = \frac{15 \times 5}{100}\left(\sqrt{1 + \frac{2 . 100 . 8,5}{15.5}} - 1\right) = 2,9 \text{ cM.}$$

volgens formule 4 en 5 is:

$$k_b = \frac{2 . 32500}{100 . 2,9 . (8,5 - 0,97)} = 30 \text{ Kg./cM}^2.$$

$$k_y = \frac{32500}{5 . 7,53} = 865 \text{ Kg./cM}^2.$$

De drukspanning van het beton mag 30 Kg./cM². bedragen, indien de breukvastheid van het gebruikte beton 5. 30 = 150 Kg./cM². bedraagt.

2de voorbeeld. De spanwijdte van eene vrij opliggende vloerplaat waarin het ijzer in eene rij aangebracht wordt, bedraagt 2,00 M. De toevallige belasting van dezen in eene fabriek aan te brengen vloer bedraagt 1000 Kg./cM². De vereischte dikte der betonplaat en van het aan te brengen ijzer moet bepaald worden, indien aangenomen wordt, dat het te gebruiken beton eene drukvastheid van 200 Kg./cM². bezit.

Voor de berekening van het eigengewicht wordt voorloopig aangenomen, dat de plaat 15 cM. dik wordt; de in rekening te brengen spanwijdte is dan, zie II B. 2, 2,00 + 0,15 = 2,15 M.

Het eigen gewicht der plaat per M². bedraagt:

0,15 × 2400 = ...	360 Kg.
hierbij komt:	
de opvulling met sintels ter dikte van 20 cM. .	120 „
de vloer van cement ter dikte van 2 cM. . .	40 „
Totaal . . .	520 Kg.

Men vindt, daar voor de toevallige belasting in een fabrieksgebouw in rekening gebracht moet worden, 1,5 × 1000 = 1500 Kg./cM²., zie II, D_1b.,

$$M = \frac{520 + 1500}{8} \, 2,15^2 . 100 = 116700 \text{ Kg./cM.}$$

Daar volgens II, D_1. $k_b = \frac{200}{5} = 40$ Kg./cM².
en $k_y = 1200$ Kg./cM².

vindt men, omdat

$$k_y : k_b = n\,(h - a - x) : x$$

dat $h - a = 3\,x$;

indien men dit in formule 5 inzet, dan vindt men:

$$1200 = \frac{M}{\frac{5}{3}\,x\left(3\,x - \frac{x}{3}\right)}$$

$$x^2 = \frac{116700}{5333} = 21,8826$$

$$x = 4,68 \text{ cM.}$$

$$h - a = 3 . 4,68 = 14,04;$$

het ijzer wordt op 1,5 cM. van den onderkant aangebracht, men vindt dus:

$$h = 14,04 + 1,5 = 15,54 \text{ cM.}$$

$$f_y = \frac{5}{3}\,x = 7,8 \text{ cM}^2.$$

Het is voldoende indien men 10 stuks 10 mM. dikke ronde ijzeren staafjes aanbrengt met eene gezamenlijke doorsnede van 7,85 cM². op 1 M. vloerbreedte.

3de voorbeeld. De in rekening te brengen afstand der steunpunten van een plaatbalk met de in fig. 4 aangegeven afmetingen zij 10 M. De afstand der muren zij 9,6 M. De toevallige belasting van den vloer zij 500 Kg./M²; de vloer bevindt zich in een winkelhuis. Er worden acht ronde ijzeren staven aangebracht met een middellijn van 2,2 cM.; de gezamenlijke doorsnede is dan 30,4 cM². Gevraagd wordt de grootste in het beton en het ijzer optredende spanningen.

Fig. 4.

Het eigengewicht van den plaatbalk is:

(1,5 . 0,10 + 0,5 . 0,25) . 2400 = . . .		660 Kg.
hierbij komt:		
het gewicht der opvulling met sintels ter dikte van 6 cM.	36 Kg.	
het gewicht van den cementvloer ter dikte van 2 cM.	40 „	
het gewicht der zolderafpleistering . .	14 „	
voor 1 M². tezamen . . .	90 Kg.	
voor 1,5 M². dus 1,5. 90 = ...		135 Kg.
hierbij de toevallige belasting		500 „
Totaal . . .		1295 Kg.

of afgerond 1300 Kg. per meter balklengte.

Men vindt dus dat:

$$M = \frac{1300 . 10^2 . 100}{8} = 1615\,000 \text{ Kg.cM.}$$

Volgens de formules 6, 7, 8 en 9 is:

$$x = \frac{56 . 15 . 30,4 + \frac{150 . 10^2}{2}}{150 . 10 + 15 . 30,4} = 16,88 \text{ cM.}$$

$$y = 16,88 - 5 + \frac{10^2}{6\,(33,76 - 10)} = 12,58 \text{ cM.}$$

$$k_y = \frac{1625000}{30{,}4 \cdot 51{,}7} = 1034 \text{ Kg./cM}^2.$$

$$k_b = 1034 \cdot \frac{16{,}88}{15 \cdot 39{,}12} = \text{rond } 30 \text{ Kg./cM}^2.$$

De verticalkracht bij het steunpunt is:

$$V = \frac{9{,}6 \cdot 1300}{2} = 6240 \text{ Kg.}$$

Men vindt dus, dat de in het beton optredende schuifspanning is:

$$k_s = \frac{V}{b_1 (h-a-x+y)} = \frac{6240}{25\,(56-16{,}88+12{,}58)} = \text{rd. } 5 \text{ Kg./cM}^2.$$

Deze spanning is iets grooter dan de geoorloofde schuifspanning. Het is aan te bevelen, de einden der vier bovenste ijzers omhoog te buigen. De plaats, waar men met dit omhoog buigen beginnen moet, kan men vinden omdat men weet, dat op deze plaats de verticaalkracht V, slechts $\frac{6240 \times 4{,}5}{5} = 5616$ Kg. zijn mag. Dit zij het geval op een afstand x van het steunpunt, men vindt x uit

$$x = \frac{6240 - 5610}{1300} = \text{rond } 0{,}5 \text{ M.}$$

De adhaesiespanning aan de vier onderste staven bedraagt bij het steunpunt

$$k_a = \frac{25{,}5}{4 \cdot 3{,}14 \cdot 2{,}2} = 4{,}5 \text{ Kg./cM}^2.$$

(Slot volgt.)

DE TOREN TE OIRSCHOT.

Nadat op 12 December j.l. een gedeelte van den toren der St. Pieterskerk te Oirschot was ingestort, werden

Toren te Oirschot.

in het Bouwkundig Weekblad van 17 December eenige mededeelingen over dit machtige bouwwerk gedaan. Daarbij werd verwezen naar Aflevering 44 (1903) van de „Oude Bestaande Gebouwen", waarin zeer juiste afbeeldingen met een uitvoerige beschrijving van den toren voorkomen.

Thans is de redactie door de zeer gewaardeerde wel-

Toren te Oirschot.

willendheid van den heer J. A. van Eyk Bijleveld, Ingenieur bij de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, in staat gesteld een paar afbeeldingen te geven, die de omvang van het ongeval duidelijk doen zien.

GESMEED IJZEREN HEK.

In dit blad wordt een afbeelding gegeven van een gedeelte van het gesmeed ijzeren hek, dat verleden jaar geplaatst werd tegen een gedeelte van de St. Joriskerk te Amersfoort.

Het werd ontworpen door den heer P. Doorn, toenmaals Directeur der Ambachtsschool te Amersfoort, thans Directeur der Ambachtsschool te Haarlem, en op zeer verdienstelijke wijze uitgevoerd door den smidsgezel A. E. Blok te Amersfoort.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeeling Amsterdam. 16 December 1904. 589ste vergadering. Na vaststelling der notulen werden door den Voorzitter, de heer W. J. de Groot met een toepasselijk woord geïnstalleerd de nieuwe leden de H.H. R. H. Dorlas Jr., C. J. Jung, A. Lubbers, H. J. C. Pfeiffer en L. Zwiers.

Vervolgens werden bij acclamatie tot leden aangenomen de H.H. P. van Exter en A. G. van Steden.

Daarna werd het woord gegeven aan den heer J. de Koning, Civiel Ingenieur, tot het houden zijner aangekondigde voordracht over: „Handwerksnijverheid en Staatshulp."

Aangezien de heer de Koning een der sprekers is, die ook in andere afdeelingen der Maatschappij zal optreden, mag, overeenkomstig de afspraak met de secretarissen der bewuste andere afdeelingen der Mij. van deze voordracht geen uitvoerig verslag der hoogst belangwekkende voordracht in het „Bouwkundig Weekblad" worden gemaakt.

De heer de Koning zag zich door de goed bezochte bijeenkomst met de meeste aandacht gevolgd en zoowel de instemming als de vragen getuigden, dat zijne beschouwingen ongetwijfeld ook in goede aarde waren gevallen en de hoop mag worden uitgesproken, dat zij vrucht zullen dragen.

Een voordracht als deze, al moge zij dan ook misschien in strikten zin gesproken geen bouwkundig onderwerp behandelen, het staat met het bouwvak zeker in nauw verband.

De Voorzitter, den spreker den dank der vergadering betuigend,

deed uitkomen hoe in Nederland juist ten aanzien van het behandelde onderwerp nog zeer veel tot stand viel te brengen. Hij wenschte den heer de Koning dan ook toe, dat deze binnen korten tijd de verwezenlijking van vele zijner denkbeelden zou mogen aanschouwen.

Afdeeling Utrecht. Op verzoek van den Voorzitter werd in de gehouden Vergadering op 20 Dec. j.l., door den Penningmeester rekening en verantwoording gedaan over zijn gehouden beheer over het jaar 1904; zoo mede werd de begrooting voor het jaar 1905 behandeld en goedgekeurd.

Hierna werd door den Voorzitter medegedeeld, dat drie Bestuursleden zouden aftreden en één reeds sedert eenigen tijd overleden was, zoodat er een viertal leden voor het Bestuur moesten gekozen worden, en wel: een voor den overleden heer A. J. Vreeswijk, een voor het aftredend lid den heer Nijland, een voor den heer H. G. Frijlink, die bedankt had, en ten slotte ook een in zijn eigen plaats, omdat hij door drukke bezigheden in zijn werkkring, welke meer en meer toenemen, zich tot zijn leedwezen genoodzaakt gevoelde, zijn mandaat als Bestuurslid en Voorzitter, neder te leggen. Vooral dit laatste werd met groot leedwezen door de Afdeeling vernomen. Geen wonder, dat door de aanwezigen met warmte werd aangedrongen op terugkoming op zijn besluit, doch daar de Voorzitter niet van zijn voornemen kon afwijken, ging men tot de verkiezing over, waaruit volgde, dat tot bestuurslid en Voorzitter werd gekozen de heer I. H. J. van Lunteren; tot Bestuurslid en Secretaris de heer E. G. Wentink Jr. en verder de heeren A. Nijland en W. van Veen tot Commissarissen.

Na eenige besprekingen en vragen behandeld te hebben, ging men over tot het bezichtigen van plaatwerken, daartoe welwillend verstrekt.

Voordat de vergadering uiteen ging, werd door den heer Kok een woord van dank gebracht aan den heer Nieuwenhuis voor al dat vele wat hij voor de Afdeeling heeft gedaan.

Waarna de Vergadering werd gesloten.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker. 17 December 1904. *Het bouwen in de Middeleeuwen.* Deze bijdrage van den heer Weissman vangt aan met de voorspelling, dat Viollet-le-Duc menige veer zal moeten laten, indien een ernstig geleerde eens een kritiek zal geven op den „Dictionnaire raisonné", waarin slechts Fransche toestanden in de middeleeuwen worden behandeld, en de verbeelding al te zeer de gapingen aanvult die tusschen de fragmenten — die uit oorkonden geput konden worden — overbleven. De uittreksels, die Jhr. Calkoen uit de rekeningen der Domkerk te Utrecht maakte, heeft de heer Weissman bestudeerd, en hij deelt er nu een en ander uit mede, er zijn eigen beschouwingen aan vast knoopende. *Jubileum Struyk.*

Architectura. 17 Dec. *Over studiën van ruimten,* is een vertaling van „Ueber Raumstudiën", van Hans von Poellnitz, voorkomende in de „Bauhütte". De meerdere schilderachtigheid van vroegere perioden is niet slechts te wijten aan de bekoring van ouderdom, geschiedenis, het verweerde, enz. De oude kunstenaars beheerschten de ruimte, en dit vooral geeft hun den voorrang boven onzen tijd. Wie heden ten dage de ruimte beheerscht als zij dit deden, zal dezelfde bekoring van schilderachtigheid verwekken kunnen.

Stadsuitbreiding, door den heer van Hylckama, met een paar afbeeldingen. De schrijver bespreekt het „plan-Berlage" en haalt eenige kritieken daarover aan. Uit deze meent hij te moeten opmaken, dat de hooge aesthetische waarde vrijwel erkend wordt, dat aan de practische eischen in juiste mate is voldaan, en dat omtrent enkele punten-verbinding en ligging expositie-terrein, terrein voor eenvoudige woningen en ligging van sommige arbeidswijken, 't gewenscht zou zijn het plan te herzien, om dan ook voor deze punten eene gewenschte oplossing te geven.

Omzwervingen II. Hierin worden behandeld: de laatste ontdekkingen te Karnak.

Het „Technisch gedeelte" geeft: *Aangetoond en werkelijk vermogen eener stoommachine. Over zuigerlooze pompen;* vervolg, door M. W. Mook. *De Ongevallenwet 1901,* door L. Zwiers. *Het stoomen of uitkoken van beukenhout.*

De Bouwwereld. 14 Dec. *Sociaal-economische kroniek,* door Mr. H. S. Veldman. Ziekteverzekering.

Uit oud-Amsterdam, door Dr. Joh. C. Breen. „Buyten-timmeren". Slot.

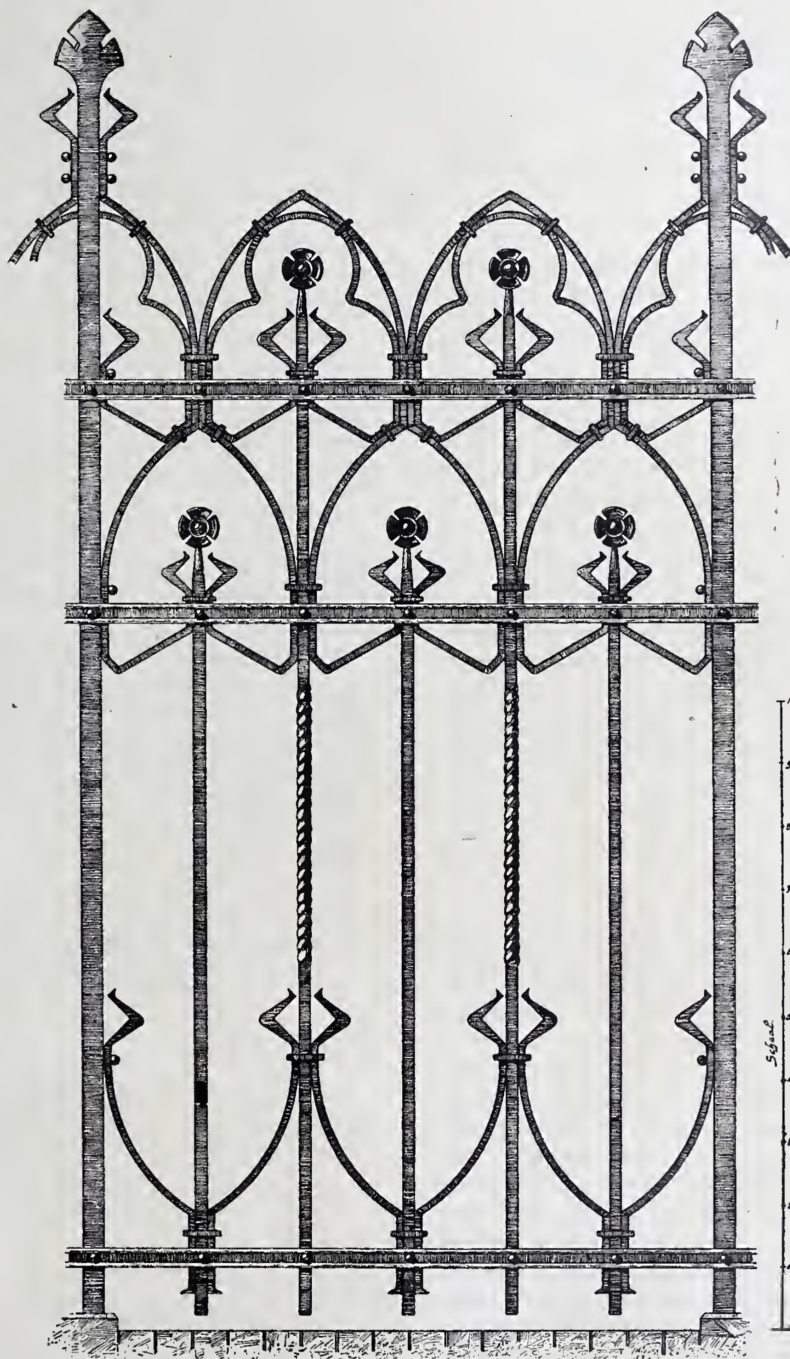
Nieuwe verkeerswegen te 's-Gravenhage, door J. J. L. Bourdrez. „Voorstel van de Verfraaiingscommissie" (met perspectivische voorstelling), om de huizen tusschen Buitenhof en Plaats, langs den Vijverberg, af te breken, en daar een breeder verkeersweg geschikt voor de electr. tram, aan te leggen, langs den zijgevel van de Gevangenpoort. (Dit zelfde denkbeeld werd ook geopperd in het Bouwk. Weekblad van 2 Juli 1904).

Het nummer bevat een afbeelding van het in den gevelwedstrijd te Rotterdam met de zilveren medaille bekroonde huis, Wijnhaven 110, architect de heer W. Bruynzeel Czn.

Technisch Weekblad. 15 Dec. *Opening Maasmond.* Kort overzicht der uitgevoerde werken.

De uitvoering van den nieuwen *Beachy-Head vuurtoren* bij Eastborne, door H. Oostinjer.

Rondbreimachine van G. Stibbe en Co.

Gesmeed ijzeren hek.
Ontwerp van den heer P. DOORN.

Loodgieters en fitters-bedrijf. 15 Dec. *De toekomst van het kolengas* en van andere gassen, dienende ter verlichting. *Loodverbindingen.*

UIT DEN VREEMDE.

Nieuwe pantserschepen worden tegenwoordig zoo geconstrueerd, dat ze petroleum tanks hebben, en inplaats van steenkool, ook petroleum als brandstof kan gebruikt worden. Het vullen der tanks met olie is veel gemakkelijker dan het overladen van steenkool uit transportschepen.

Om vuile gevels van baksteen of gehouwen steen wederom schoon te maken, wordt door den architect Paul Colditz te Dresden, met goed gevolg een zandstraal gebruikt.

In het Keizer Friedrichs-Museum te Berlin, is het bewijs geleverd, dat het meeste wat over bovenverlichting van schilderijzalen in boeken geleerd wordt, onjuist is. Men heeft aldoor de bovenverlichting eenvoudig zoo groot mogelijk genomen. Met uitzondering van een smalle gang, om het glas te kunnen reinigen, geeft de geheele zoldervlakte licht.

Ook moet het dakglas zoover van het plafondglas afliggen, dat de tusschen gelegen luchtlaag de snelle afkoeling voorkomt, en men er zich voor reiniging, gemakkelijk tusschen bewegen kan.

Een enorm gebouw, onder den naam „Coliseum”, is deze week in Londen (St. Martin's-lane, Charingcross) geopend Er worden groote theater- en sportvoorstellingen in gegeven, nautische spelen enz. Er is plaats voor drie duizend toeschouwers. De voorgevel aan St. Martin's-lane is in Italiaansche Renaissance-stijl gebouwd en heeft aan ééne zijde een toren van 50 Meter hoogte, bekroond met een globe.

Het Museum „du Luxembourg” te Parijs, wordt aanmerkelijk vergroot gedeeltelijk door aanbouw, gedeeltelijk door op het gebouw dat aan de rue Vaugirard grenst, een tweede verdieping te plaatsen.

Aan prof. Rud. von Seitz te München is het restaureeren der oude wandschilderingen in de Raadhuiszaal te Nürnberg opgedragen.

Het paleis van Justitie te Parijs wordt vergroot door arch. Tournaire. De kosten bedragen negen millioen francs

---

Voor verschillende standbeelden en herinneringsmonumenten weet men te Parijs geen plaats meer. De een wil de oevers van de Seine met standbeelden gaan versieren. Een ander stelt een 2e via Apia voor. Dan was er zelfs plaats voor reclame monumenten, of afgekeurde die weer voor een ander dienst konden doen enz. Het beste ware hiervoor de spoorwegen te benutten. 1e klasse menschen aan hoofdlijnen, 2e klasse aan zijlijnen.

BERICHTEN.

Auteursrecht. De heer Prof. Van der Vlugt heeft in de zitting van de Tweede Kamer van 19 Dec. j.l. het auteursrecht op werken van beeldende kunsten besproken; hij achtte de behandeling der zaak noodig. Zijns inziens bestond een uitnemend ontwerp van 1884, en het zou voor een man met de werkkracht van dezen Minister van Justitie niet moeilijk vallen dat werk ten einde te brengen. De artisten zijn ontstemd omdat zij met Turkije het „voorrecht” deelen: aan de kunstenaars te onthouden de rechten op hun kunst. Gewezen werd ook op het nog urgenter belang der Nederlandsche kunstnijverheid, wier opbloeiing door niets zoozeer geschaad wordt als door het onbeschermd laten harer producten. Het peil van den goeden smaak wordt door den namaak zeer gedrukt, terwijl de moordende concurrentie die daaruit tevens voortvloeit, de geheele kunstnijverheid in hare ontwikkeling belemmert. Daarom drong spreker met ernst aan op het voorzien in deze leemte.

Ook de heer Dr. Bos sprak in den zelfden zin, maar betwijfelde of met den tekst van het ontwerp van 1884 zou kunnen worden volstaan.

Het Vredespaleis. In de zitting van de Tweede Kamer van 20 Dec. j. l. deelde de Minister van Binnenlandsche Zaken mede, dat hem uit het Voorloopig Verslag der Kamer gebleken is, dat het denkbeeld is geopperd om het terrein aan den Benoordenhoutscheweg te bestemmen voor exercitieterrein, in de plaats van het Malieveld, en op laatstgenoemd terrein het Vredespaleis te bouwen. De Minister acht dit een mooie plaats. De Kamer is echter bij de beoordeeling van het aanhangige wetsontwerp betreffende de Carnegie-stichting niet vrij in haar beslissing. Daarom heeft de Regeering, teneinde de Staten-Generaal meer vrijer te maken in haar beslissing, opnieuw onderhandelingen geopend met de eigenaars. Deze hebben nog niet tot een bevredigend resultaat geleid; dit heeft de Regeering echter niet weerhouden deze onderhandelingen alsnog voort te zetten.

Het is te hopen, dat de pogingen der Regeering zullen slagen, want een betere plaats voor het Vredespaleis dan het Malieveld, is moeilijk te vinden.

Boellaard-Fonds. Gelijk jaarlijks in December vindt men in verschillende dagbladen een oproeping van de Commissie van Beheer van het fonds, gesticht door wijlen Mejonkvrouwe M. C. Boellard, voor sollicitanten die een toelage uit dat fonds wenschen te ontvangen. Het testament der erflaatster geeft namelijk de bevoegdheid om jaarlijks te verstrekken eene toelage aan Architecten, Schilders of Schilderessen, Beeldhouwers en Graveurs, mits Noord-Nederlanders van geboorte en behoorende tot de Gereformeerde, Remonstrantsche, Luthersche of Doopsgezinde geloofsbelijdenis, die op 50-jarigen leeftijd hun onderhoud niet meer kunnen verdienen.

Sollicitanten moeten zich bij de Commissie van Beheer, Secretaris de heer A. P. L. Spuybroek, Utrecht, Oudwijkerlaan 18 schriftelijk aanmelden vóór 6 Januari 1905, met opgave van personen tot wie de Commissie zich om inlichtingen kan wenden.

Soerabaja. De Soerabajasche courant deelt mede dat op de Prijsvraag voor een gebouw der Simpangsche Sociëteit te Soerabaja, 46 antwoorden zijn ingekomen, meerendeels van Nederlandsche architecten.

De Jury, bestaande uit drie ingenieurs, heeft geen dezer ontwerpen bekroond.

Polytechnische School. Het aantal ingeschrevenen aan de Polytechnische School te Delft bedraagt 1082, en wel voor: Civiel ingenieur 302; Werktuigkundig ingenieur 419; Technoloog 120; Mijnen-ingenieur 90; Scheepsbouwkundig ingenieur 25; Bouwkundig ingenieur 32; IJker 5.

Voorts zijn nog ingeschreven: voor verschillende studievakken 88, en voor alle vakken 1. Onder de ingeschrevenen zijn begrepen 26 dames, waarvan 10 voor Technoloog, 1 voor Civiel ingenieur en 1 voor Bouwkundig ingenieur studeeren; terwijl er 14 voor verschillende vakken zijn ingeschreven.

Monnikendam. Tot Gemeente architect is benoemd de heer C. Martens, opzichter van het hoogheemraadschap Waterland, aldaar.

Bureau voor plaatsing van Opzichters en Teekenaars.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor: per maand

Bouwkundig	Opz.-Teekenaar,	ouderdom	27	jaar	salaris	f 80.—
„	„	„	30	„	„	- 80.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	23	„	„	- 60.—
„	„	„	24	„	„	- 90.—
„	„	„	21	„	„	- 30.—
„	„	„	21	„	„	- 75.—
„	„	„	22	„	„	- 80.—
„	„	„	21	„	„	- 60.—
„	„	„	46	„	„	- 90.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	„	„	22	„	„	- 75.—
„	„	„	25	„	„	- 95.—
„	„	„	24	„	„	- 80.—
„	Teekenaar	„	18	„	„	- 40.—
„	„	„	18	„	„	- 25.—
„	„	„	22	„	„	- 100.—
„	„	„	27	„	„	- 75.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

DINSDAG 27 DECEMBER.

BUSSUM. Het bouwen van een winkelhuis aan de Nassaulaan.

De arch. H. Rutgers, 's midd. 12 uur, in hotel „de Rozenboom”. Bestek en teek. tegen f 1,50 per stel verkrijgb. ten kantore van den architect, waar tevens inl. worden gegeven.

MAASTRICHT. Het bouwen van huizen en slachterij.

De heer G. Rijther. Bilj. inzenden voor 27 Dec.

MEERSSEN (L.). Het bouwen van een heerenhuis op den Herkenberg te Meerssen.

De arch. Jos. Bemelmans te Meerssen, n.m. 5 u., bij Mad. Mesters—Coenen. Bestek en teek. à f 1,50 en inl. te bekomen bij voorn. arch. Aanw. 27 Dec., n.m. 2 u.

VELDEN (LIMB.). Het verbouwen der openb. school te Velden, met bijlev. van alle materialen.

Het gem best. van Arcen en Velden, n.m. 3 u. Plan en bestek ter inzage op de secret. te Arcen en zijn aldaar verkrijgb. tegen f 1. Aanw. 27 Dec., nam. 1 u.

WEERT. Het bouwen van een winkelhuis met bovenwoning en smederij, voor rekening van L. Reemers en Zonen

De archit. H. Smeets, n.m. 5 u., bij J. v. Stienen. Plan en bestek verkrijgb. ten kantore van voorn. archit., tegen f 1,50 per stel.

WILDERVANK. Het bouwen van een boerenbehuizing aan het westerdiep onder bijlevering van materialen, enz.

De heer E. Oldenziel, n.m. 6 u., in café Legger. Bestek en teek. ten huize van aanbesteding ter inzage en à f 1 per stel bij H. Huizing Jr., arch., verkrijgb. waar tevens inl. zijn te bekomen.

WOENSDAG 28 DECEMBER.

DONIAGA (FR.). Het afbreken en weder opbouwen van een nieuwe schuur met bijlev. van materialen.

De heer Mr. C. W. A. Baron van Haersolte Voorw. ter lezing bij en biljetten in te zenden aan S. Sijbesma.

HAARLEM. Het bouwen van een bergplaats met twee afzonderlijke bovenwoningen aan de Kinderhuisstraat no. 13 en 15.

De architect J. A. Traanberg, v.m. 11 u., in hotel „de Leeuwerik".

HOEVEN (N.-BR.). Het bouwen eener directeurswoning.

Het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek „Helpt Elkander", v.m. 11 u., bij J. H. van Loon, alwaar bestek en teek. verkr. tegen f 2.

LIENDEN. Het bouwen van een woonhuis in de Marsch.

De archit. N. Lodder te Kesteren, v.m. 11 u., bij S. Stam, bij wien bestek en teek. ter inzage. Aanw. 26 Dec., n.m. 3 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van een winkel a/d Molensteeg no. 12.

De arch. H. A. Lieuwens en Zn., bij wien bestek en teek. verkrijgb. zijn à f 1,50.

WEERT. Het bouwen van een woonhuis voor rekening van Frans Meewis Jz.

De architect H. Smeets, n.m. 6 u., te zijnen kantore. Plan en bestek verkrijgb. ten kantore van voorn. archit., tegen f 2.20.

DONDERDAG 29 DECEMBER

ENSCHEDÉ. Het bouwen van drie woonhuizen aan de Javastraat.

De heer K. Muller, 's midd. 12 u., in hotel „de Graaf", alw. bestek met teek. ter inzage. Inl. geeft R. v. d. Woerd. Aanw. 29 Dec., v.m. 11 u.

LEIMUIDEN. Het amoveeren van de bestaande gebouwen op het kadast. perceel dier gem. (sectie B no. 659) en het wederopbouwen daar ter plaatse van een gemeentegebouw, waarin ziekenhuis, arrestantenlokaal, vergaderzaal, brug- en veldwachterswoning.

Het gem.best., v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 2 per stel te verkrijgen bij den gem.-opz G. Boot te Oudewatering (Leimuiden), door wien tevens inlicht. worden verstrekt. Aanw. 22 Dec., 's m. 12 u.

NOORDWIJK AAN ZEE. Het bouwen van een villa.

De heer L. Lang, 's midd. 12 u., in het „Badhotel Konijnenburg". Bestek met teek. ter lezing in villa „Ilse" alwaar inlicht. te bekomen. Aanw. 27 Dec., v.m. 11 u.

VRIJDAG 30 DECEMBER.

DE WAARDEN GEM. GRIJPSKERK. Het afbreken en bouwen van een behuizing waarin 2 woningen aan de Waarddijk nabij Munnekezijl.

De heer Jb. de Waard, 's av. 6 u. Bestek en teek. ter inzage bij J. Kerkstra te Quatre-Bras onder Grijpskerk. Inlicht. geven H. Formsma te Grijpskerk en de aanbesteder.

EMMER-ERFSCHEIDENVEEN (DR.). Het bouwen van 3 arbeiderswoningen in het Emmer-Erfscheidenveen.

Het best. van het veenschap „het Emmer-Erfscheidenveen", 's midd. 12 u., ten huize van B. Smit. Bestek en teek. ter inzage ten huize van aanbest. Aanw. door den archit. R. Kliphuis 30 Dec., v.m. 11 u.

GODLINZE (GR.). Het afbreken en bouwen van een behuizing met schuur.

De heer J. Toxopeus, n.m. 4 u., bij Kooi, kastelein, alw. teek. ter inzage en bestek verkrijgb. à f 0,60. Inl. geeft J. Offringa, arch. Uithuizermeeden.

HELPMAN, GEM. HAREN (GR.). Het vergrooten van de vleeschwarenfabriek aan den Westersingel en den bijbouw van eene bergplaats groot 475 M².

De arch. K. H. Holthuis te Groningen, 's av. 7 u., in café „de Passage", alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft voorn. archit., bij wien bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. Aanw. 24 Dec., v.m. 11 u.

ROTTERDAM. Het verbouwen van een winkelhuis aan de Molensteeg.

De architecten H. A. Lieuwens en Zn., bij wien bestek en teek. te bekomen zijn.

STADSKANAAL. Het bouwen van een steenfabriek met brandmeesterswoning, enz. Voor brandmeesterswoning, droogschuren en ovens kan ook afzonderlijk worden ingeschreven

De heeren Jan en Joh. Brans.

VENLOO. Het bouwen van een heerenhuis met aparte bovenwoning op een aan de Roermondsche poort gelegen open terrein.

De heer Math. v. Alphen, in het café van G. v. Gasselt. Bestek en teek. ter inzage in bovengenoemd café, en zijn verkrijgb. ten kantore van den arch. H. Seelen, alw. ook inlicht. verstrekt worden. Aanw. 30 Dec., v.m. 10 u.

MAANDAG 2 JANUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een woning boven de bijremise der gemeentetram, aan den Amsteldijk.

Het gem.best., 's midd. 12 u. Voorw. verkr. ter stadsdrukkerij, tegen f 1,25 (met 1 teek.) Inlicht. worden gegeven aan het bouwbureau der gemeentetram aan de Tollensstraat, van 2—4 u., gedurende de laatste 5 werkdagen voor den dag der aanbesteding. Aanw. 27 Dec., v.m. 11 u.

DINSDAG 3 JANUARI.

GENDEREN (N.-BR.). *a*. Het bouwen van een schoolgebouw, bestaande uit twee lokalen met privaten, gangen, bergplaatsen enz.; *b*. het bouwen van een woning voor het hoofd der school.

Het gem.best., van Eethen, Genderen en Heesbeen, v.m. 11 u., ten huize van A. L. v. d. Beek.

TERNEUZEN. Het afbreken en opbouwen van het woonhuis aan de Lange Kerkstr. 8.

De bouwk. J. Scheele, n.m. 3 u., in 't koffiehuis van V. Galle, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de bouwk. voorn. Aanw. 29 Dec., v.m. 11 u.

DONDERDAG 5 JANUARI.

DONKERBROEK (FR.). Het opbouwen der afgebrande boerenbehuizinge.

De heer K. Hofstee te Donkerbroek. Bestek en teek. ter inzage bij den besteder, alwaar briefjes worden ingewacht voor 5 Jan.

VRIJDAG 6 JANUARI.

NIEUW-AMSTERDAM (DR.). Het bouwen van twee steenen schutsluizen te Klazienaveen, gemeente Emmen, in twee perceelen en in massa. Ram. 1 f 34900 2 f 34600.

De firma W. A. Scholten te Groningen, n.m. 3 u., in hotel Akkerman.

DINSDAG 10 JANUARI.

UTRECHT. Bestek no. 1007. Het afbreken van een gedeelte van den bestaanden en het bouwen van een nieuwen kaaimuur, en het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken langs en nabij de spoorweghaven te Dordrecht. Raming f 171500.

De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u.

UTRECHT. Bestek no. 1009. Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw op het station Rosmalen. Raming f 3050.

De maatij. tot expl. van staatsspoorw., n.m. 2 u. (lok. tijd).

DONDERDAG 19 JANUARI.

EMMER-COMPASCUUM (DR.). Het bouwen van een draaibrug met ijzeren bovenbouw.

De maatij. „het Emmer-Compascuum", n.m. 2 u., in hotel „Emmer-Compascuum". Bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. en bilj. inzenden tot 18 Jan. bij den directeur J. Oostinjer Rz.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

5 DECEMBER.

TERWISPEL. (FR.). Het bouwen van een florisant arbeidershuis voor J. v. d. Berg aan den Moeweg onder Terwispel, onder beheer van den arch. R. v. Z. Bakker. Raming f 1200. Door de Commissie van P. W. Janssens Friesche stichting. Laagste inschr. W. Burgij, Terwispel, f 1144. Geg.

9 DECEMBER.

AMSTERDAM (ONDERH.). Het verbouwen van perceel no. 32—34 aan de Leidschestraat. Door den arch. L. A. H. de Wolf te 's-Hage.

Gegund aan J. Eijrand en Zn., Amsterdam.

's-GRAVENHAGE (ONDERH.). Het verbouwen van villa Rusthof aan den Ouden Scheveningschenweg. Door den arch. L. A. H. de Wolf.

Gegund aan C. J. v. d. Zijden, 's-Hage.

SCHEVENINGEN. Het bouwen van 2 winkelhuizen aan de Havenkade. Door de heeren D. Koek en J. C. Filedt Kok.

Ingekomen 8 biljetten. Laagste inschrijver Zevenbergen te Rijswijk, voor f 11100.

13 DECEMBER.

HEESWIJK. Het bouwen eener nieuwen boerderij voor rekening van den heer G. v. d. Pas, kerkmeester aldaar.

Ingekomen 4 biljetten. Laagste inschrijver H. v. Aspert, Heeswijk, aan wien het werk is gegund.

LUNTEREN. Het bouwen van een villa aan den Edeschen grintweg. Door den arch. Kool te Ede.

Metselwerk. Laagste inschr. H. de Leeuw, f 6110.

Timmerwerk. Joh. v. d. Kaa, f 5503.

Smidswerk. L. Koops, f 238,83⁵.

Loodgieterswerk. P. v. Stuivenberg, f 1058.

Schilderswerk. H. v. d. Kaa, f 1146. Gunning aangehouden.

MUSSELKANAAL. Het bouwen van een boerenbehuizing te Ter-Apelkanaal onder bijl. van alle materialen, arbeidsloonen enz. Ram. f 2100. Door mej. Wed. B. Koop te Roswinkel.

Laagste inschr. R. Hilgen, Musselkanaal, f 1930.

TILBURG. Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij en toebehooren. Door den heer Leo Goyaerts.

Gegund aan de laagste inschrijvers Jos. Burgers en D. v. Ooststaden, aldaar, voor f 3150.

WOENSEL. Het bouwen van 5 woningen. Ram. f 5100. Door mej. de wed. A. v. Hapert,

Laagste inschrijver J. Gubbels, Eindhoven. f 4948.

MAASHEES (N.-BR.). Het vergrooten der openbare lagere school te Overloon, met bijlev. van alle materialen. Door het gem best.
Laagste inschr. Th. Vissers, Wanssum, f 2085.

WEESP. Het bouwen van twee winkelhuizen met bovenwoning, aan het binnenveer. Door den bouwk. E. W. Raadsheer.
Ingekomen 7 biljetten. Gegund aan den laagsten inschrijver J. Appel, Watergraafsmeer, f 11800.

17 DECEMBER.

EELDE (DR.). *a*. Het bouwen van een school met 6 lokalen; *b*. het bouwen van eene onderwijzerswoning. Door het gem.best.
a. Laagste inschrs J. Westerhof, Noordwolde en L. J. Elema, Pieterburen, f 12341.
b. Firma T. IJ. Jelsema. Groningen, f 3700.
De firma T. IJ. Jelsema bedankte voor de woning, waarna beide perceelen aan J. Westerhoff en L. J. Elema werden gegund.

ENSCHEDE (ONDERH.) (HERBEST.). Het bouwen van een winkel- en slachthuis aan de Glanebrug met eenige wijziging van het bestaande bestek en teekening. voor den heer A. Frankenhuis, aldaar.
Laagste inschr. J. Boers, Glanebrug, f 3875. Gunning 8 dagen in beraad gehouden.

OLST. Het bouwen van een huis van drie woningen met schuurtjes. Door den heer G. W. Bruggeman
Timmer- en metselwerk. Laagste inschr. A. J. Wassink, f 1725*.
Smidswerk. W. Mulder, f 84*.
Verfwerk. D. W. Maandag, f 52*.
Loodgieterswerk. H. Schutte, f 55*. * Geg.

19 DECEMBER.

BERGEN OP ZOOM. Het bouwen van 2 huizen, waarvan een ingericht met winkel, inrij, enz. aan den Z. W. Singel. Door den heer G. Nuijten.
Laagste inschr. A. F. de Bie, f 3612. Het grondwerk en de rijloonen waren buiten de besteding.

LEIMUIDEN. Het verbouwen van een dokterswoning. Door den heer C. v. Altena, arts.
Laagste inschr. A. v. Dam, Aarlanderveen, f 6750. Gunning aangehouden.

SCHOONHOVEN. Het bouwen van een pakhuis aan den buitensingel kad. C 3273. Door den arch. L. F. Redeker.
Laagste inschr. A. Bouter, f 3598.

20 DECEMBER.

ENSCHEDÉ. Het bouwen van 2 woningen met bijbouwen aan de Hoogstraat. Door den heer J. Kesseler.
Laagste inschr. W. H. Sloet, f 2640. Geg.

14 DECEMBER.

LEUSDEN. 1e. Het bouwen van twee lokalen met privaten enz. aan het schoolgebouw te Oud Leusden; 2e. het leveren van schoolmeubelen. Door het gemeentebestuur.
1e. Laagste inschrijver G. C. Blanken, Amersfoort, f 5975*.
2e. J. Bunnik, f 819*. * Gegund.

OVERVEEN. Het bouwen van een landhuis aan den Duinweg aldaar. Door den arch J. H. Slot te Hilversum.
Laagste inschr. A. Bijland en P. Cremers, Haarlem, f 6295.

PEIZE (DR.). Het aan- en verbouwen eener boerenbehuizing te Peizerhorst. Door den heer H. Wilkens Jzn.
Laagste inschr. Js. Pieters, Peize, f 2907. Boven de begrooting. Onderhands gegund aan Th. v. Bergen en Zn.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis op den Scholtenesch. Door den heer H. H. Wiggers.
Laagste inschrs. Gebr. Droppers, f 1759. Gegund.

15 DECEMBER.

DEVENTER. Het bouwen van eene villa in het „Park Brabant". Door de architecten G. en W. te Riele Gzn.
Laagste inschr. A. H. Feberwee, Deventer, f 20687.

EIJSDEN (LIMB.). Het bouwen van een raadhuis, post- en telegraafkantoor met directeurswoning. Door het gemeentebestuur.
Laagste inschr. B. Spreeuwenberg, Venlo, f 19793.

NIJMEGEN. Het bouwen van eene gesloten veranda aan het gebouw in den tuin, en het maken en herstellen van twee badkamers. Door de Regenten van het gasthuis.
Laagste inschr. G. Tiemstra, f 2675. Geg.

16 DECEMBER.

BREDA. Het bouwen van een remise met bovenwoning, aan de Leuvenstraat no. 73 te Breda. Door de architecten P. A Oomes en L. v. d. Pas
Timmerwerk Laagste inschr. A. v. Gastel f 898.
Metselwerk. J. v. Poppel, f 1100.
Massa. A. v. Gastel, f 1988. Gegund.

DELDEN. Het verbouwen van een boerderij met nieuwe schuur op het Barkedam te Deldenerbroek te Ambt Delden. Door den heer H. Berghege te Deventer.
Laagste inschrs H. v. d. Barg en Naafs, Delderbroek, f 2024.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een manége op het terrein der rijksveeartsenijschool te Utrecht. Raming f 20600. Door het min. van W., H. en N.
Laagste inschrijver W. M. Reijerse, Blauwkapel, f 18874.

21 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. De bouw van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Zevenbergen. Raming f 28590. Door het min. van W. H. en N.
Laagste inschrijver A. J. v. d. Meer, Zevenbergen, f 25384.

OLDENZAAL. Het vergrooten der bestaande weverij en magazijn, pl m. 2700 M². shedbouw. Door de fir. H. P. Gelderman en Zn.
Gegund aan den laagste inschrijver H. Mastenbroek, Enschedé, f 39660; daaropvolgende: H. te Pas, Enschedé, f 39770.

„Per Telegraaf.".

17 DECEMBER.

UTRECHT. Het sloopen en daarna bouwen van een woonhuis aan de Korte Jansstraat. Door den heer A. Palieg.
Laagste inschrijver G. J. v. Vloten, Utrecht, f 6743; daaropvolgende H. Etmans, id., f 6890.

UTRECHT. Het maken van eene uitbreiding van de rijks-universiteitsbibliotheek aan de Wittevrouwenstraat te Utrecht. Raming f 145000. Door het prov. best.
Laagste inschrijver C. Nieuwenhuize, Dordrecht, f 139320; daaropvolgende W. A. G. Jansen, Utrecht, f 139440.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY. Dordrecht.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Houtgraniet. — PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr. J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co.,Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LÜCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij.—F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Quenasttegels. — KLOOS & VAN LIMBURGH. Rotterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL. Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Spiegel- en Vensterglas enz. — P. DOLK & ZOON, Rotterdam—Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 10den Januari 1905, des namiddags ten 2 ure *(locale tijd)*, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te *Utrecht*, van:

Bestek No. 1009.

Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw op het station ROSMALEN.

Begrooting f 3050.—.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den Dec. 1904, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur te *'s-Hertogenbosch* en is op *franco* aanvraag (per brief), aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten December 1904 ten 9 uren 30 min. voormiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 14den December 1904.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

Openbare Verkoop bij inschrijving van **OUDE SPOORMATERIALEN** in 13 perceelen, liggende op het terrein aan de bovenbouwwerkplaats te UTRECHT.

Te bezichtigen van 21 December 1904 tot 24 Januari 1905 (behalve Zon- en feestdagen) van 9 tot 12 uur v.m.

Verkoopvoorwaarden worden op franco-aanvraag kosteloos toegezonden door de IVe AFDEELING van den DIENST VAN WEG EN WERKEN der Maatschappij te UTRECHT.

Inschrijvingsbiljetten uiterlijk 24 Januari 1905 2 uur namiddag franco aan de **1e Afdeeling van den Centralen Dienst** der Maatschappij te Utrecht

Utrecht, den December 1904.

Bij den dienst der gemeentewerken te *'s Hertogenbosch* kunnen worden geplaatst als tijdelijke ambtenaren in meer voortdurenden dienst

een Opzichter

op eene bezoldiging van **f 1140.**— 's jaars en

een Adjunct Opzichter

op eene bezoldiging van **f 660.**— 's jaars.

In het bijzonder van den Opzichter wordt ruime ervaring verlangd.

Bij de sollicitatiestukken zijn te voegen eene korte aanduiding omtrent opleiding en werkzaamheid tot heden, benevens omtrent eventueele diploma's en eenig teekenwerk.

De stukken moeten uiterlijk 31 December e. k. zijn toegezonden aan den Ingenieur-Architect der gemeente, die tevens nadere inlichtingen verstrekt.

Deze is daartoe te spreken op 30 December e. k. des namiddags 1—3 uren.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

31 DECEMBER 1904. 24e JAARGANG. No. 53.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTRAAT 402, AMSTERDAM.
BUREAU v. ADMINISTRATIE: HERDERSTRAAT 5, 's GRAVENHAGE.
UITGEVERS: MOUTON & Co. — 'S GRAVENHAGE.
ABONNEMENTSPRIJS voor Nederland: fr. p. p. ƒ 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 17.— * * *

PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels ƒ 1.— elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. * * * * * * * * * * *
AANKONDIGINGEN v. AANBESTEDINGEN 15 ct. p. regel m. premie 3/2 maal.
ABONNEMENT v. ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET VREDESPALEIS.

Aanvankelijk werd door ons weinig geloof gehecht aan de over Amerika tot ons gekomen berichten, dat door onze Regeering stappen zouden worden gedaan om door elke mogendheid die de Haagsche Conventie onderteekend heeft, twee architecten te doen aanwijzen, die zouden uitgenoodigd worden om mede te werken aan de prijsvraag voor het Vredespaleis. Wij hebben dan ook niet terstond van die berichten melding gemaakt.

Dat de bedoelde stappen door de Regeering zouden worden gedaan, kwam ons niet waarschijnlijk voor, daar in de laatste dagen van Juni 1904 de „Carnegie-stichting" tot stand kwam, met het doel: „het oprichten en het onderhouden van een gebouw en van eene bibliotheek ten dienste van het Permanente Hof van Arbitrage." Tegelijkertijd werden de vijf bestuurders der stichting benoemd, en wel vier door H. M. de Koningin en een door den Raad van Beheer van het Hof van Arbitrage.

De voorloopige bemoeiingen der Regeering ter voorbereiding van het doel der stichting hebben toen een einde genomen, en de Commissie, die was ingesteld om in deze zaak den Minister van Buitenlandsche Zaken van advies te dienen, werd kort daarop ontbonden.

Na een door ons ingesteld onderzoek is het ons thans gebleken, dat het bedoelde bericht in zooverre juist is, dat het de bedoeling is eene internationale prijsvraag uit te schrijven voor het Vredespaleis, en dat van verschillende landen, wier regeeringen de Haagsche Conventie medeonderteekenden, bepaalde architecten zullen uitgenoodigd worden om aan dien wedstrijd deel te nemen.

Hieruit zou dus kunnen blijken, dat zal worden overgegaan tot het uitschrijven van een besloten prijsvraag.

Het bestuur der Carnegie-stichting stelt er prijs op ook — of wel in elk geval — de medewerking te verkrijgen van de meest bekwame en op den voorgrond tredende architecten in elk land, en het heeft ook andere redenen, niet van bouwkundigen aard, waaronder zeer overwegende die het acht te zijn in het belang der stichting, om de prijsvraag in te richten zooals het voornemen is. Daarenboven gevoelt het bestuur ook wel eenige vrees voor den stroom van ontwerpen welke aan de te benoemen internationale Jury zou moeten voorgelegd worden, indien werd overgegaan tot het uitschrijven van een algemeene prijsvraag.

VOORSCHRIFTEN VOOR DE UITVOERING VAN CONSTRUCTIES IN GEWAPEND BETON.

Door H. J. VAN DER VEEN, Ingenieur.

Vervolg van bladz. 644. Slot.

4de voorbeeld. Een doorloopende plaatbalk, welke in vier punten ondersteund wordt, heeft de in fig. 6 aangegeven afmetingen.

De balk wordt in een winkelhuis aangebracht en wordt met 500 Kg./cM^2. belast. Gevraagd wordt de grootste in het beton en het ijzer optredende spanningen te bepalen.

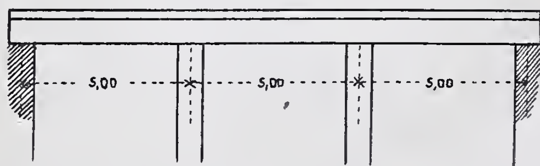

Fig. 5.

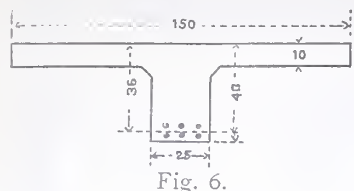

Fig. 6.

Het eigengewicht bedraagt per strekkende meter balk:
(1,50. 0,10 + 0,30 × 0,25) 2400 = . . . 540 Kg.
hierbij komt dezelfde blijvende belasting als in voorbeeld 3. 135 „

Totale belasting . . 675 Kg.

Men vindt de volgende momenten:

a) bij 0,4 l der eerste opening:

$M_g = + 0{,}08 . 675 . 5{,}0^2 . 100 = + 134800$ Kg./cM.

$- M_p = - 0{,}02 . 500 . 5{,}0^2 . 100 = - 25000$ „

$+ M_p = + 0{,}10 . 500 . 5{,}0^2 . 100 = + 125000$ „

het grootste moment is dus

$M_{max} = + 259800$ Kg.cM.

b. boven het steunpunt in het midden:

$M_g = - 0{,}10.675.5{,}0^2.100, = - 168750$ Kg./cM.

$- M_p = - 0{,}11.667.500.5{,}0^2, 100 = - 145838$ „

$+ M_p = + 0{,}01.667.500.5{,}0^2, 100 = + 20838$ „

dus $M_{max} = - 314588$ Kg.cM.

c. in de middelste opening:

$M_g = + 0{,}025 . 675 . 5{,}0^2 . 100 = + 42188$ Kg./cM.

$- M_p = - 0{,}05 . 500 . 5{,}0^2 . 100 = - 62500$ „

$+ M_p = + 0{,}075 . 500 . 5{,}0^2 . 100 = + 93750$ „

dus $+ M_{max} = + 135938$ Kg.cM.

$- M_{max} = - 20312$ „

Men vindt de volgende spanningen:

a. bij 0,4 l der eerste opening.

Er worden zes ronde ijzeren staven aangebracht met eene middellijn van 11 mM. De gezamenlijke doorsnede is 7,6 cM ²; de afstand van den onderkant van den balk is 4 cM.

Daar de neutrale as in de plaat ligt, wordt de ligging ervan gevonden door middel van formule 2:

$$x = \frac{15.7{,}6}{150}\left(\sqrt{1 + \frac{2.150.36}{15.7{,}6}} - 1\right) = 6{,}69 \text{ cM.}$$

k_b en k_y vindt men uit de formules 4 en 5.

$$k_b = \frac{2.259800}{150.6{,}69.33{,}77} = 15{,}3 \text{ Kg./cM.}^2$$

$$k_y = \frac{259800}{7{,}6.33{,}77} = 1011 \text{ Kg./cM.}^2.$$

b. boven het steunpunt in het midden.

Het beton mag niet getrokken worden; daar het moment negatief is, komt hier slechts de doorsnede van den balk met de naar boven verschoven ijzers in aanmerking.

De ligging der neutrale as wordt weder uit formule 2 bepaald:

$$x = \frac{15.7{,}6}{15}\left(\sqrt{1 + \frac{2.25.36}{15\ 7{,}6}} - 1\right) = 14{,}1 \text{ cM.}$$

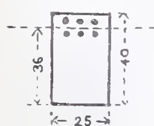

Fig. 7.

$$k_b = \frac{2.314588}{25\ 14{,}1.31{,}3} = 57 \text{ Kg./cM.}^2.$$

$$k_y = \frac{314\,588}{7{,}6.31{,}3} = 1322 \text{ Kg./cM.}^2.$$

Deze spanningen zijn grooter dan de geoorloofde spanningen, men kan ze kleiner maken door meer ijzeren staven aan te brengen. Vermeerderd men het aantal met twee ronde staven van dezelfde afmeting, dan zou de spanning in het beton 52 Kg. en de spanning in het ijzer 1072 Kg./cM.² bedragen.

c. In de middelste opening:

Het $+ M_{max} = 135\,938$ is veel kleiner dan dat bij 0,4 l der eerste opening. Het is voldoende drie ronde ijzeren staven met een gezamenlijke doorsnede van 3,8 cM.² aan te brengen. Men vindt dan dat:

$$x = \frac{15.3{,}8}{150}\left(\sqrt{1 + \frac{300.36}{15.3{,}8}} - 1\right) = 4{,}86 \text{ cM.}$$

$$k_b = \frac{2.135\,938}{150.4{,}36.34{,}38} = 11 \text{ Kg./cM}^2.$$

$$k_y = \frac{135\,938}{3{,}8.34{,}38} = 1046 \text{ Kg./cM.}^2.$$

Voor het $- M_{max} = - 20\,312$ is het voldoende een rond ijzeren staafje met eene doorsnede van 1,13 cM². in het bovenste gedeelte aan te brengen. Men vindt dan dat:

$$x = \frac{15.1{,}13}{25}\left(\sqrt{1 + \frac{2.25.36}{15.1{,}13}} - 1\right) = 6{,}33 \text{ cM.}$$

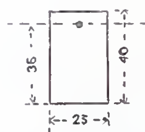

Fig. 8.

$$k_b = \frac{2.20312}{25.6{,}33.33{,}89} = 8 \text{ Kg./cM}^2.$$

$$k_y = \frac{20312}{1{,}13.33{,}89} = 530 \text{ Kg./cM}^2.$$

5de voorbeeld. In een kolom van gewapend beton met eene doorsnede van 30 × 30 cM. zijn 4 ronde ijzeren staven met eene gezamenlijke doorsnede van 16 cM². aangebracht. De kolom is met 30000 Kg. centrisch belast. Gevraagd wordt de in het beton en het ijzer optredende spanningen te bepalen. Men vindt, daar:

$$30000 = k_b\,(30.30 + 15.16)$$

$$k_b = \frac{30000}{1140} = 26{,}3 \text{ Kg./cM}^2.$$

$$k_y = 15.26.3 = 395 \text{ Kg./cM}^2.$$

6de voorbeeld. Het weerstandsvermogen van dezelfde kolom tegen knikken moet onderzocht worden, indien de hoogte 4 M. bedraagt.

In de formule van Euler:

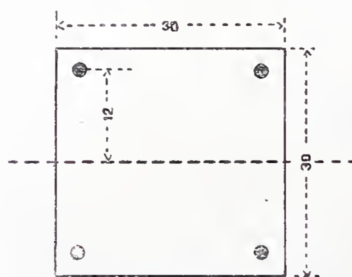

Fig. 9.

$$P = \frac{\pi^2.\ E.\ J.}{s.\ l^2.}$$

is voor het beton in te voegen:

$$E = \frac{2100\,000}{15} = 140\,000$$

$$s = \text{de zekerheidsgraad} = 10.$$

Men vindt, daar $J = \frac{30^4}{12} + 15.4.4{,}00.12^2 = 102\,060$

$$\text{dat } P = \frac{10.140000.102060}{10.160\,000} = 89303 \text{ Kg.}$$

Er is, wat het beton betreft, geen gevaar voor knikken saanwezig, daar P volgens het vorige voorbeeld slecht

30000 Kg. groot is. Opdat ook voor het aangebrachte ijzer geen knikgevaar optreedt, moet zijn:

$$\frac{\pi . E. J.}{5 l^2.} = F. k.$$

De spanning k_y van het ijzer bedraagt, zie voorbeeld 5, 395 Kg./cM². Daar bij een ronde ijzeren staaf is:

$$F = \frac{\pi d^2}{4} \text{ en } J = \frac{\pi d^4}{64}$$

vindt men, dat:

$$\frac{J}{F} = \frac{d^2}{16},$$

de geoorloofde kniklengte der ijzeren staven is dus:

$$l = d \sqrt{\frac{10. 2100 000}{80. 395}} = 25{,}8 \text{ d.}$$

Om dus het knikken der ijzeren staven te vermijden, moeten deze op afstanden van 25,8. 2,26 = 58 cM. door dwarsijzers verbonden werden.

7de voorbeeld. In een kolom van gewapend beton, fig. 10, met eene doorsnede van 25 . 25 cM, zijn vier ronde ijzeren staven met eene middellijn van 2 cM². aangebracht. De kolom wordt met 5000 Kg. excentrisch belast; de belasting grijpt op 10 cM. van het midden aan. Gevraagd wordt de in het beton en het ijzer optredende spanningen te bepalen.

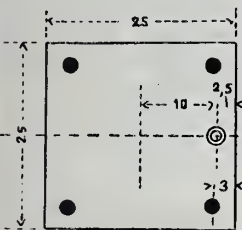

Fig. 10.

Aan de volgende voorwaarden moet voldaan worden:

1. De som der uitwendige en inwendige krachten moet gelijk nul zijn, dus:

$$\Sigma V = o.$$

2. De som der statische momenten van de op de doorsnede werkende krachten moet gelijk nul zijn, dus:

$$\Sigma \text{ Mom.} = o.$$

Hierbij komt nog de voorwaarde, dat de spanningen evenredig zijn aan de afstanden van de neutrale as, vermenigvuldigd met de verhouding van den elasticiteits modulus, d. w. z.

$$k_b : k_{yd} = x : n (x—a)$$

$$k_b : k_{yt} = x : n (h—a—x)$$

Fig. 11.

Uit de voorwaarde 1 volgt:

$$a. \quad P = \frac{b\, x}{2} k_b + n\, f_y\, k_b \left(\frac{x—a}{x} - \frac{h—a—x}{x}\right)$$

$$= k_b \left(\frac{b\, x}{2} + \frac{n\, f_y}{x} \left(2\, x—h\right)\right)$$

$$b. \quad P\,(x—e) = k_b \frac{x^2\, b}{3} + n\, f_y\, k_b \left(\frac{(x—a)^2}{x} + \frac{(h—a—x)^2}{x}\right)$$

$$= k_b \left(\frac{b\, x^2}{3} + \frac{n\, f_y}{x} (2\, x^2—2\, h\, x + 2\, a^2—h^2—2\, a\, h)\right)$$

Door gelijkstelling van de door deze beide formules gevonden waarden van k_b vindt men:

$$\frac{b}{6\, n\, f_y} x^3 - \frac{b.\, c}{2\, n\, f_y} x^2—(2\, e—h)\, x = 2\, a^2 + h^2—(2\, a + e)\, h$$

of indien men invoegt de waarden: b = 25; n = 15; f_y = 6,28; e = 2,5; h = 25; a = 3.

$$\frac{25}{6.\, 15.\, 6{,}28} x^3 - \frac{25.\, 2{,}5}{2.\, 15.\, 6{,}28} x^2 + 20\, x = 2.\, 3^2 + 25^2—8{,}5.\, 25,$$

$$x^3—7{,}5\, x^2 + 452{,}16\, x = 9734.$$

De oplossing dezer vergelijking is het gemakkelijkst door probeeren te vinden; men vindt dan nauwkeurig genoeg:

$$x = 16{,}3 \text{ cM.}$$

Volgens formule a is dan:

$$5000 = k_b \left(\frac{25.\, 16{,}3}{9} + \frac{15.\, 6{,}28}{16.3}\, 7{,}6\right)$$

$$k_b = 20{,}2 \text{ Kg./cM}^2.$$

Men vindt dan dat:

$$k_{yd} = \frac{15.\, 13{,}3.20{,}2}{16{,}3} = 249 \text{ Kg. cM}^2$$

$$k_{yz} = 249 \frac{5{,}7}{13{,}3} = 107 \text{ Kg./cM}^2.$$

AMSTERDAM, Juni 1904.

H. J. VAN DER VEEN,
Ingenieur.

PROGRAMMA VAN EISCHEN VOOR HET EXAMEN TOT HET VERKRIJGEN VAN HET

Diploma van Bouwkundig Opzichter.

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst volgens besluit der Algemeene Vergadering, gehouden op 28 Mei 1891.

---

1. Het maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

2. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkantsworteltrekking.

Grondige kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten, en kennis van die oude en buitenlandsche maten welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

3. De meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken, en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

4. De stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

5. De beschrijvende meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen. De scheeve — of isometrische projectie. Het uitslaan van steenhouwwerk.

6. Bouwkundige berekeningen met behulp van een vademecum.

Berekening van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; berekening van de doorsneden van balken, indien hunne lengte en belasting gegeven zijn; berekening van het draagvermogen van heipalen, houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen, en van steenen pijlers; berekening van de kracht benoodigd voor het breken, door uitrekking van staven, kabels, kettingen, touwen, enz.; berekening van het specifiek gewicht, wateropbrengst van gewone pompen; verhouding van kracht en last bij verschillende op bouwplaatsen gebruik wordende werktuigen, enz.

Bij de berekeningen mag van een vademecum gebruik gemaakt worden.

7. De kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een equerre, meetketting, bakens. Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen en van hoeken. Het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en terreinen. Het uitzetten van gebouwen, maken van bouwlatten, en stellen van profilen. Algemeen begrip van het uitvoeren van eene waterpassing.

8. Het opmeten en daarna inteekeningbrengen van bouwkundige details.

Het handteekenen, ook in verband met decoratieve hout-, steen- en ijzerbewerking.

9. Bouwstijlen.

Eenige kennis van de Grieksche en Middeleeuwsche bouwkunst.

10. Burgerlijke bouwkunde.

Het maken van duidelijke detailteekeningen betreffende hout- steen- en ijzerconstructie, dakbedekkingen, rioleeringen, afvoer van faecaliën, huis- en hemelwater, enz.; kennis van grondwerken.

a. *Houtconstructie.* Grondige kennis — tot in onderdeelen — van de samenstelling van: houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; houten fundeeringen, beschoeiingen voor grondkeeringen en damwanden voor betonfundeeringen, raam- en deurkozijnen, balklagen, en vloeren. trappen en onderdeelen daarvan, ramen, deuren, jalousiën en luiken, houten marquises, erkers, balcons enz. standvinken, formeelen, enz.; van al die inwendige timmerwerken, die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen, als lambriseeringen, kastbetimmeringen enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen en begrip van de functie, vormen en onderlinge verbinding der samenstellende kapdeelen. Toepassing, het stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

b. *Steenconstructie.* Grondige kennis van: de steenverbanden, het aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, het opmetselen van grondkeerende muren, van muren van verschillende zwaarten ook in onderling verband, van spouwmuren, van schoorsteenen en luchtkanalen; het metselen van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, verschillende gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen. kolken, in slappen en in vasten grond, enz.; het leggen van bestratingen, van marmeren en tegelvloeren, van buisleidingen; het aanleggen van trappen van baksteen en van natuursteen; het stellen en verankeren van onderdeelen van natuurlijken steen, van plinten. neuten, afdekkingen enz., de samenstelling van al die metselwerken die in de burgerlijke bouwkunde in het inwendige van gebouwen voorkomen; aanleg en samenstelling van betonwerken in den droge en in den natte; constructiën met rietplanken, enz.

c. *IJzerconstructie.* Grondige kennis van: de meest in de burgerlijke bouwkunde gebruikelijke soorten en vormen van in den handel voorkomend getrokken ijzer; de samenstelling daarmede van draagbalken, kolommen, hijschbalken, balklagen, balcons, marquises, enz.; de samenstelling en het stellen van gegoten ijzeren kolommen, in verband met balklagen van hout en van ijzer; koppeling en verankering van ijzeren balken, raveelingen, enz. Kennis van de verankeringen van gehouwen steen, van balklagen, kozijnen, muurplaten, enz., en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

d. *Dakbedekkingen.* Grondige kennis van: de samenstelling — in verband met kappen — van dakbeschotten voor verschillende dakbedekkingen, van de samenstelling van dakbedekkingen met leien. pannen. dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer. zink — tot in de kleinste onderdeelen — volgens de verschillende systemen; van de samenstelling van houten dakgoten, zalingen, hoekkepers, kilkepers, nokken, enz., met zink- of met loodbekleeding; van dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, liggende bovenlichten, enz.; van voorzieningen tegen inwatering, enz.

e. *Kennis van grondwerken.* Ontgraven en aanvullen van fundeeringen, zandterpen voor fundeeringen, enz.

11. Bouwmaterialen.

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen met hunne voornaamste eigenschappen, soorten en meest voorkomende gebreken, en hunne toepassing.

Houtsoorten; soorten van baksteen; hier te lande meest gebruikelijke soorten van natuurlijke steen; kalk, cement, mortels, beton en pleister; metalen; verf- en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangsellinnen en behangselpapier; stucadoorkalk.

Van deze materialen wordt ook vereischt de kennis omtrent de wijze van voorkomen in den handel, de afmetingen waarin zij voorkomen, de wijze van keuren en van verwerking in den burgerlijken bouw.

Kennis van de samenstelling en de vereischten van verfwerken, stucadoorwerk. behangwerk, enz, van den aanleg van gas- en waterleidingen, van afvoerpijpen, van electrische geleidingen. enz.

12. Gereedschappen en werktuigen.

Kennis van de samenstelling en het gebruik van steigers, stutten en schoren, stellingen en formeelen, van gereedschappen voor timmeren, metselen, steenhouwen, stucadoren, verven, enz., van bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol. windas, vijzel, enz.

13. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materialenstaten, en het houden van een dagboek, week- en werkstaten.

14. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Bekendheid met de Algemeene Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901.

15. Bekwaamheid, in een der voornaamste bouwambachten.

De voorkeur verdient bekwaamheid in het timmervak. waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

16. De candidaat moet de bewijzen leveren. dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet geboren zijn vóór of in het jaar 1884, om tot het examen te worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1905, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

De datum van het examen zal minstens een maand te voren in het Bouwkundig Weekblad worden bekend gemaakt.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen, en teekenen.

De Commissie voor het examen in 1905 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van *f* 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem *f* 5 worden teruggegeven.

Amsterdam, December 1904.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

A. Salm G.Bzn., *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

Naar aanleiding van verschillende vragen tot het Hoofdbestuur der Maatschappij gericht, acht dit het noodzakelijk er met nadruk op te wijzen, dat het streng vasthoudt aan de eischen:

a. dat de candidaten den leeftijd van 21 jaren moeten hebben bereikt, om tot het examen te worden toegelaten;

b. dat zij gedurende minstens twee jaren met vrucht *op bouwwerken* practisch moeten zijn werkzaam geweest.

Wat den laatsten eisch betreft, zal, zoo noodig, naar de bewijzen die van deze werkzaamheid moeten worden overgelegd, een nauwkeurig onderzoek worden ingesteld.

Een twee- of meerjarig practisch werken op inrichtingen van ambachtsonderwijs wordt niet geacht gelijk te zijn aan het bedoelde practisch tweejarig werkzaam zijn op bouwwerken.

Gebouwtje van de Plateelbakkerij „De Distel" te Amsterdam, op de Wereldtentoonstelling te St. Louis 1904.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Bouwkunst en Vriendschap. Den 22en December hield de heer A. ten Bosch N. Jzn., electro-ingenieur alhier, een Causerie over „leven en techniek" in Amerika.

Na eene onderhoudende beschrijving van de reis derwaarts, gaf spreker een levendig beeld het van leven en streven, het doen en laten, het jagen en werken van de Amerikanen in de verschillende steden die hij bezocht, en deelde daarbij een aantal bijzonderheden mede over het zaken doen in 't algemeen, het reizen en trekken per spoor, per boot, per tram, over het post- en telegraafwezen, over handel en nijverheid, om er den nadruk op te leggen, dat haast, en nog eens haast, en een zucht om in den minst mogelijken tijd het grootst aantal dollars te verzamelen het geheele leven der Amerikanen beheerscht. Hij beschreef uitvoerig den modernen stedenbouw, waarbij ook ligging, benaming en nummering der straten daarop was ingericht. om zelf in het uitgebreidste stratennet, als 't ware als in een kaart catalogus onmiddellijk het gewenschte huis te kunnen vinden, zonder de mogelijkheid zelfs van mistasting.

Ook de inrichting en bouw van de hemelhooge Skyscrapers werd in bijzonderheden toegelicht, waarbij voor het rangschikken der verschillende kantoren het zelfde stelsel van nummering als bij den stratenaanleg werd toegepast, zoodat ook hier vergissing bij het zoeken zelfs uit een 500 tal kantoren in één en 't zelfde gebouw uitgesloten wordt, verbluffend waren sprekers mededeelingen over de tabelachtige kapitalen die bij den bouw dezer reuzengevaarten, en in 't algemeen voor de industrieele inrichtingen uitgegeven werden, waarbij eveneens enorme honoraria en arbeidsloonen betaald moeten worden, en het is dan ook niet te verwonderen, dat het geheele leven in Amerika schrikbarend duur is, en de macht van het geld nergens beter blijkt dan daar, waar het onbetwist de eenige spil is waarom alles draait. Geen enkel Amerikaan heeft voor iets anders tijd dan voor geld verdienen, en de wijze waarop dit geschiedt, doet weinig ter zake.

Feitelijk, zeide spreker, zijn er slechts twee standen, namelijk één met geld, en één met meer geld. Bij de beschrijving van zijn bezoek aan de watervallen van den Niagara had spreker gelegenheid de werken te bespreken die daarbij zijn opgericht om een gedeelte van het arbeidsvermogen van het naar omlaagstroomende water te bezigen voor het opwekken van electriciteit. Ruim honderdduizend paardekrachten worden op die wijze verzameld en voor allerlei doeleinden in de nabijgelegen fabrieken gebruikt, en binnenkort zal dat vermogen door uitbreiding der electriciteitswerken verdubbeld worden. In een dier fabrieken wordt het Carborundum vervaardigd, eene stof bijna zoo hard als diamant, welke in allerlei vormen, als slijp- en polijstmiddel wordt gebezigd en dat uit een mengsel van zand, cokes, zout en zaagsel, in een electrischen oven samengesmolten, wordt verkregen. Bij zijn bezoek aan Chicago trok spreker een parallel tusschen deze echte Amerikaansche stad en het meer onder Europeesche invloeden ontstane New-York, waarbij hij gelegenheid had op te merken, dat in eerstgenoemde bijna geen geplaveide straten te vinden zijn en alles er nog meer het „zaken doen" ademt dan in New-York. Ten slotte leidde spreker zijn hoorders rond op de tentoonstelling te St. Louis, waarvan hij al de wonderen aanwees en die hij als in hare soort, bizonder volledig prees. Een opwekkend woord aan de Nederlanders, om zonder in de, alle ethische overwegingen doodende, geldjaging der Amerikanen te vervallen, toch het uitbreiden der Nederlandsche industrie, door het beschikbaar stellen van kapitaal te bevorderen, besloot spreker zijne interessante causerie, die met een groot aantal foto's en met bijna honderd lichtbeelden werd opgeluisterd.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

De Opmerker 24 Dec. 1904. *Bouwkundige samenspraken.* I. Tusschen een architect en een vader. (Vrij naar het Engelsch.) De eerste raadt den tweede af zijn zoon architect te doen worden. Hij is van de volgende meening: „Tegenwoordig vooral is door eigen kracht of talent niets meer te bereiken. Men moet zich vrienden maken, den huik naar den wind hangen, er geen eigen meening op na houden, doch steeds zorgen, dat men aan den winnenden kant blijft." De zoon is idealist, vindt dat alles verkeerd, en is dus ongeschikt voor architect.

Een Prentenboek. „De Tuin. Driemaandelijksch Prentenboek naar werken van Beeldende en Toegepaste Kunst", door den heer Th. Molkenboer uitgevoerd. Beoordeeling van dit boek, dat door den samensteller wordt uitgegeven.

Architectura. 24 Dec. *De wedstrijd voor den Vredestempel.* Hierin wordt mededeeling gedaan van het telegram uit Washington, in het Dagblad verschenen, dat de Nederl. Regeering de mogendheden, die het Haagsche verdrag onderteekenden, zal uitnoodigen ieder twee architecten van hun eigen natie aan te wijzen om mede te dingen bij de keuze van plannen voor het Vredespaleis.

Een prijskamp voor het Vredespaleis. De heer Jos. Cuypers behandelt hierin hetzelfde onderwerp; een telegram in de dagbladen heeft namelijk gemeld, dat door onzen Minister van Buitenlandsche Zaken aan de regeeringen die toegetreden zijn tot de Vredesconferentie, zou zijn voorgesteld, dat door elk harer twee bouwmeesters kunnen worden aangewezen om mede te dingen voor den bouw van het Vredespaleis. Dit wil den schrijver voorkomen niet de weg te zijn om tot de meest artistieke oplossing van de zaak te komen. Volgens den schrijver ligt het op den weg van „A. et A." en de „Mij. t. B. der Bouwkunst," om zich gezamenlijk te wenden tot de buitenlandsche corporaties, om elkander te steunen in het zenden van collectieve, overeenstemmende adressen tot de regeeringen, ten einde een breedere opvatting van dezen prijskamp alsnog te verkrijgen.

Het „Technisch gedeelte" bevat: Vervolgen van: *Over zuigerlooze pompen*, door M. W. Mook, en *De Ongevallenwet 1901*, door L. Zwiers. *Militair opzichter der Genie bij het Ned. Ind. Leger.* (O. a. eischen voor het examen voor die betrekking.)

De Bouwwereld. *Nieuwe bouwmaterialen.* Verslag van proefnemingen van de Pruisische proefstations voor bouwmaterialen en openbare bouwwerken gedaan met betrekking tot allerlei vloerbekleedingen enz.

De Ned. Herv. Kerk te Aarlanderveen, door H. J. Jesse. Volgens een bericht wordt de kerk afgebroken; men behoeft echter hier geen vernietiging van een architectonisch kunstwerk te betreuren. Het oorspronkelijke gebouw is uit de 13e of 14e eeuw; het is in de 17e eeuw in den tegenwoordigen toestand verbouwd. Eenige oude kerkmeubelen verdienen de aandacht; zij worden weder in het nieuwe gebouw geplaatst.

Kleuren-staalkaart. Aankondiging eener verzameling van 360 kleurstalen, met tabel, aangevende de samenstelling van elke tint.

Practisch middel om kostbaar proefstrijken onnoodig te maken.

Het nummer bevat een afbeelding van een *Woon- en Winkelhuis* te Amsterdam, architect de heer F. M. J. Caron, en eene van den toren te Oirschot, verkleinde reproductie uit het werk „Oude Bestaande Gebouwen", aflevering 1903.

De Ingenieur. 24 Dec. Verslag der Commissie, benoemd door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, in zake *inrichting en wijze van werken van groote gemeenten*; beoordeeling en aanbeveling door den heer C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem.

Technisch Weekblad. 22 Dec. *Vaste of beweegbare brug* over den Gasselboerveenschen mond in den N. O. Locaalspoorweg, door H. Oostinjer. Beschrijving van de *zuiggas-installatie* zooals die wordt vervaardigd door de Enschedesche Machinefabriek en IJzergieterij te Enschedé.

Metallicus. 22 Dec. *Brandgevaar in hooge gebouwen* en de middelen daartegen.

UIT DEN VREEMDE.

Wederom is een nieuwe schouwburg te Londen geopend, het „Scala Theatre". Het staat op de plaats van het oude „Prince of Wales Royal Theatre". Het is met de grootste pracht ingericht, en voorzien van het nieuwste op het gebied van veiligheid, ventilatie en garderobes. Het orchest is op de wijze van het Wagner-Theatre geheel verzonken.

Op de „Place St. George" te Parijs is een monument onthuld voor den karikaturist Gavarni (1804—1866). Het is eene buste op een zuil van grijzen steen, en staat tegenover het huis dat indertijd door de Republiek gebouwd werd voor den heer Thiers, nadat diens woning door de commune verbrand was. De werkelijke naam van Gavarni was: Guillaume Sulpice Chevalier.

Op een veld te Culmore (Zuiden van Schotland) werden, gedurende het omploegen, meer dan duizend voorwerpen van vuursteen gevonden.

Een der vruchtbaarste schrijvers op 't gebied der schoone kunsten, Alfred Gotthold Meijer, professor aan de „Kgl. Technischen Hochschule" te Charlottenburg, overleed aldaar in den nacht van 17 op 18 December.

Aan hem dankt men o. a. „Lombardische Denkmäler des 14en Jahrhunderts" „Studiën zur Oberitalienischen Frührenaissance", „Die Certosa bei Pavia" enz. enz.

Aan de Brückenbauanstalt Gustavburg" bij Mainz, is de uitvoering van de brug over den Rijn bij Oberhausen opgedragen, volgens haar ontwerp. De brug zal 5 stroomopeningen hebben, de middelste opening met een spanning van 203.4 Meter, een linker zijde-opening van 124.35 M. en een rechter zijde-opening van 116.2 M., waaraan zich de twee andere zijde-openingen van 87.6 M. links, en 82 M. rechts aansluiten.

Te Dublin is een werklieden huis gebouwd met 500 kamers. Ieder heeft de sleutel van zijn eigen kamer. Elke verdieping heeft haar bediening. Er is een groote eetzaal, waar men eten kan of ook wel de materialen voor zijn diner koopen. Bovendien zijn er leeskamers, badkamers, rookkamers, terwijl er kleine practische bedrijven voor de inwonenden worden uitgeoefend. Zoo is er een scheerwinkel, een schoenmakerij, een kleermakerij enz.

BERICHTEN.

Tentoonstelling van Kunstnaaldwerk. Op deze tentoonstelling, die in het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem gehouden wordt, werden de volgende diploma's toegekend.

Buiten mededinging, de leden van het Comité: Mevrouw M. W. V. Dijsselhof-Keuchenius, Mejuffrouw J. Pleyte en Mejuffrouw A. M. Beernink.

Industrieschool voor vrouwelijke jeugd, Amsterdam, voor het onderwijs in het kunstnaaldwerk.

Mejuffrouw M. Verweij, Amsterdam, voor de pogingen door haar in het werk gesteld tot bevordering en verbetering van het kunstnaaldwerk in Nederland.

De dames van Reesema en Nierstrasz, Oosterbeek, voor de ontwerpen en practische toepassing van het naaldwerk in verband met de gebruiksvoorwaarden.

De inzending van het communiekleed. Ontwerp van den heer W. Mengelberg, Utrecht, gewerkt door de Eerw. Zusters Franciscanessen te Rotterdam, onder leiding van Mej. A. M. v. d. Velden.

Mevr. H. G. van Oosterzee-de Hartog, Rijswijk, voor weefwerk.

Mej. P. Zee-Bakker, Hoorn, voor kunstnaaldwerk toegepast op kunstindustrie.

Mej. A. Klinkhamer, Santpoort, voor verschillende inzendingen.

Mej. T. H. Fockema, Arnhem, voor zijde-borduurwerk op onafgedeeld weefsel.

Amsterdam. Aan Mej. Fr. E. Jeltsema is, op voorstel van de Commissie van Toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, bij Kon. besluit van 19 Dec. j.l. voor de derde maal het jaargeld verleend, bedoeld bij art 15 van de wet van 26 Mei 1870, om haar in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

J. Dillens. De bekende Belgische beeldhouwer Jullien Dillens is op 56 jarigen leeftijd overleden. Verschillende zijner werken zijn zeer geroemd en zullen zijn naam als dien van een hoog begaafd kunstenaar doen voortleven. Onder zijn beste werken worden gerekend: de groep voorstellende „de Gerechtigheid", te Brussel; het standbeeld van Metdepenning te Gent en een 20 tal basreliefs in het paleis van den Koning te Laeken.

Gewapend beton. Door de Coöperatieve Landbouwbank en Handelsvereeniging te Enschedé is een nieuw pakhuis gebouwd tot opslag en bewerking van granen, zaden, meststoffen enz., benevens kantoren en vergaderzaal, groot binnenwerks 45 × 12 M. Behalve de muren zijn op de verschillende verdiepingen, kolommen, draagbalken en vloeren, ook het dak van gewapend beton vervaardigd, zoodat dit gebouw als geheel brandvrij beschouwd kan worden.

Dezer dagen had de beproeving dezer constructie plaats, waartoe de meest ongunstige plaatsen der verdiepingen over oppervlakten van 16 M²., met 26000 K.Gr. belast werden, zijnde ruim 1600 K.Gr. per M². De daarbij waargenomen grootste doorbuiging van balken en vloeren was 1.6 m.M.. de kleinste 0,65 m.M.

De werken in gewapend beton werden ontworpen en uitgevoerd door de Kon. Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen van Waning en Cie, Rotterdam—Enschedé.

De wijze van constructie waarvan hier sprake is, wordt voor pakhuizen, fabrieken, hotels enz., in 't bijzonder daar, waar gevaar voor brand te vreezen is, meer en meer toegepast; zij is dan ook billijker in prijs dan elke andere brandvrije constructie.

's-Gravenhage. De heer S. de Clercq bepleit in „het Vaderland" van 23 Dec. j.l. de demping van een strook van den Hofvijver aan de zijde van de Gevangenpoort, om op het aldus verkregen terrein een monumentaal gebouw, wellicht in te richten voor regeeringsdoeleinden, te stichten, en gelegenheid te geven voor het aanleggen van een flinken verkeersweg tusschen Buitenhof en Vijverberg. Door het gebouw zou het stadsgezicht goed kunnen worden afgesloten, en zou de Gevangenpoort niet geïsoleerd behoeven te worden.

Rotterdam. Bij den Gemeenteraad is thans een voorstel van B. en W. ingekomen tot aankoop der huizengroep aan het Oostplein, tusschen de Hoogstraat en het Achterklooster, voor *f* 475 000, benevens bijkomende kosten voor den toekomstigen bouw van een nieuw Stadhuis.

Leiden. B. en W. hebben den Gemeenteraad voorgesteld het maken van een uitbreidingsplan voor de Gemeente op te dragen aan den heer A. Paul, ingenieur aldaar. Dit voorstel is aangenomen. De kosten van het plan bedragen *f* 1285.

Tentoonstelling te Milaan in 1906. Te Amsterdam heeft zich eene Commissie gevormd tot behartiging van de belangen der Nederlandsche inzenders op de Internationale Tentoonstelling welke in 1906 te Milaan zal gehouden worden ter gelegenheid van de feestelijke opening van den Simplontunnel. De tentoonstelling zal geopend zijn van April tot October, en zal de volgende groepen omvatten: 1. transportmiddelen voor vervoer te land en te water; 2, luchtscheepvaart; 3, voorzorgsinstellingen; 4, decoratieve kunsten; 5, kunstnijverheid met daarbij behoorende machine-galerij; 6, (alleen nationale) schoone kunsten.

Voorzitter dezer Commissie is de heer B. Heldring, president der Nederl. Handelmaatschappij, Secretaris de heer H. van den Bosch, consulair agent van Italië te 's-Gravenhage.

Tentoonstelling te Luik. In een op 28 Dec. j.l. te Utrecht gehouden vergadering van het voorloopig Comité, met eenige inzenders, is dit Comité tot een definitief geconstitueerd. onder voorzitterschap van den heer J. R. Scholten, te Groningen; Secretaris is de heer G. P. Bakker, aldaar.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 2 JANUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een woning boven de bijremise der gemeentetram, aan den Amsteldijk.

Het gem.be st., 's midd. 12 u. Voorw. verkr. ter stadsdrukkerij, tegen f 1,25 (met 1 teek.) Inlicht. worden gegeven aan het bouwbureau der gemeentetram aan de Tollensstraat, van 2—4 u., gedurende de laatste 5 werkdagen voor den dag der aanbesteding. Aanw. 27 Dec., v.m. 11 u.

DINSDAG 3 JANUARI.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan den Deventerstraatweg.

De arch. A. v. Driesum Sz., v.m. 11 u., in hotel Apeldoorn Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. ten kantore van voorn. arch.

GENDEREN (N.-BR.). *a.* Het bouwen van een schoolgebouw, bestaande uit twee lokalen met privaten, gangen, bergplaatsen enz.; *b.* het bouwen van een woning voor het hoofd der school.

Het gem.best., van Eethen, Genderen en Heesbeen, v.m. 11 u., ten huize van A. L. v. d. Beek.

TERNEUZEN. Het afbreken en opbouwen van het woonhuis aan de Lange Kerkstr. 8.

De bouwk. J. Scheele, n.m. 3 u., in 't koffiehuis van V. Galle, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft de bouwk. voorn Aanw. 29 Dec., v m. 11 u

ULFT. Het bouwen van een woonhuis met café aldaar.

De arch. G. Rosier Czn. te Gendringen, n.m. 3 u., in café De Sluis, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft gen. arch. Aanw. 3 Jan., n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

5 DECEMBER.

HAARLEM (ONDERH.). Het bouwen van een villa aan den Binnenweg te Heemstede. Door den arch. C. L. M. Robbers.

Gegund aan Th. Smit te Heemstede.

ZUIDLAREN (ONDERH.). Het bouwen van eene behuizing. Door den heer J. Tijs.

Gegund aan P. Weites te Groeve, voor f 1225.

11 DECEMBER.

AALTEN. Het bouwen van een woonhuis voor den heer G. Seltink.

Hout. Laagste inschr. J. B. te Paske, f 253.
Timmerwerkloon. L. Vreman, f 109.
Massa timmerwerkloon en hout. L. Vreman, f 414.
Metselwerkloon. D. J. Gijsbers, f 98 45.
Verfwerk. P. J. Helders, f 31 22.

12 DECEMBER.

SCHARNEGOUTUM (FR.). Het afbreken der oude huizinge en schuur en het opbouwen eener stelphuizinge op de plaats bewoond door Hepke de Boer onder Tirns. Door den heer S. Th. Dotinga.

Laagste inschr. Tj. Epema, Rinsumageest f 9850. Gegund aan L. IJtsma, Ried, f 10522

15 DECEMBER.

MUSSELKANAAL. Het bouwen van een boerenbehuizing te Ter-Appelkanaal onder bijlevering van alle materialen, arbeidsloonen enz. Ram. f 2100. Door mej. Wed. B. Koop te Roswinkel.

Laagste inschrijver R. Hilgen, Musselkanaal, f 1930.

Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — PECK & Co., Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY. Dordrecht.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
HEINEKEN'S GLAZENWASSCHERIJ. **Stoom Jaloezieën-, en Rolluiken-fabriek.** — 's GRAVENHAGE. Driehoekjes 3 voorheen Wagenstraat 39a. — AMSTERDAM. v. d. Helststraat 1.
Haeuslersche Houtcementen Dakbedekking. — J. A. SMITS & ZOON, Weesperzijde 39, Amsterdam.
Houtgraniet. — PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Ingenieurs-bureau W. SCHLUSEN & Co., 's Gravenhage.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246. 248, 250, Amst.
Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Ketels voor Centrale Verwarming.— Dr J. D. OTTEN. Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventilatie, Gesm. ijzer. trappen. - JAN HAMER & Co.,Amst.
Lichtdrukinrichting. — J. P. Bladergroen, Amsterdam-Rotterdam.
Liften. (Hydraulische en electrische). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Kunst- en Grofsmederij, Firma J. T. van Vuuren, Amsterdam.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT. Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek. Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage,
Motoren en Dynamo's. — JULIUS LüCHAU, Warmoesstraat 91.
Meubels enz. — Phoenix Meubil.-Inrich., Spuistr. 234, Amsterdam.
Nikkelinrichting-Instrumentmakerij. — F. L. W. BUCKMANN & Co., Den Haag, Stille Veerkade 19a.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SöHNE, Amöneburg.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Quenasttegels. — KLOOS & VAN LIMBURGH. Rotterdam.
Rolluiken. - W. H. M. SCHOLTE, Prinsengr. 516, Amsterdam.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rietplanken. Isoleersteenen. Fluaten. — MOLIJN. — Gouda.
Raamsluiters voor bovenlichten. — TH. V. HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Schoorsteenkappen, Mantels enz. JOH. JONKERS, Den Haag.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL. Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Spiegel- en Vensterglas enz. — P. DOLK & ZOON, Rotterdam — Dordrecht.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalinrichtingen. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken • en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D LINDEN, Prins Hendrikkade, Amsterdam.
Steenen (verglaasde en onvergl.) CANOY HERFKENS & Co., Venlo
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN. Den Haag.
Stoelen en schoolmeubelen. — LEYDEN & VAN BEEST, Rotterd.
Stuccolin en Gypsoxylin. — J. L. TER HALL, Amsterdam.
Tegels en Faience, Faience en Tegelfabriek HOLLAND, Utrecht.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
Verwarming en verlichting. — JULIUS LUCHAU, Warmoesstraat 91, Amsterdam.
Verwarming en Ventilatie. — D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zandsteen. — AUG. MASCHMEIJER, Bergen, N.-H.
Zinkwerken. — F. W. BRAAT, Delft.

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00692 1890